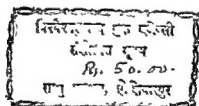

विश्वेश्वरानन्द-वैदिकजीव-संस्थान-प्रकाशनम् — ३१२
V. V. Research Institute Publication — 312

विश्वेश्वरानन्द-भारतभारती-ग्रन्थमाला-२३
Vishveshvaranand Indological Series—23

संपादकः — विश्वबन्धुः
Editor — VISHVA BANDHU

भारते होशियारपुरे वि. वै. शो. सं. मुद्राश्रमः ।
शास्त्रिणा वेद्यक्षेन संमुद्राय प्रकाशते ॥

Printed and Published by DEV DATTA SHASTRI
at the V. V. R. I. Press, Hoshiarpur (Pb., India)

RGVEDA

with

The Padapaṭha and the available portions of the Bhāṣya-s
by Skandasvāmīn and Udgītha, the Vyākhyā
by Veṅkaṭamahādhara and Mudgala's Vṛtti
based on Sayana-bhāṣya

Edited,

Critically, and annotated with text-comparative
data from original manuscripts and
other available materials

By

VISHVA BANDHU

In collaboration with

**BHĪM DEV, AMAR NĀTH, K. S. RĀMASWĀMĪ SĀSTRĪ
AND PĪTĀMBAR DATTA**

PART V

(Maṇḍala-s VII and VIII)

HOSHIARPUR

**Vishveshvaranand Vedic Research Institute
1964**

ऋग्वेदः

स च

पदपाठेन च यथोपलम्भं रुक्मन्दस्वाम्युद्गीथीये भाष्ये, वेङ्कटमाधवीया
व्याख्या, सायणभाष्यानुसारिणी मुद्रलीया वृत्तिर् इत्येतैश्च
पाठविमर्शोपयिकैः पाठभेदादिटिप्पणैश्च संयोज्य

भीमदेवः, अमरनाथः, के. एस्. रामस्वामिशास्त्री, पीताम्बरदत्त
इत्येषां सायुज्यभाषा

किश्ककन्धुन्फ

संसादितः

तत्र चाऽयं

सप्तमाऽष्टम-मण्डलात्मकः

५मो भागः

होशिआरपुरम्

विश्वेश्वरानन्द-वैदिकशोध-संस्थानम्

२०२१ वि.

सर्वेऽधिकाराः सुरक्षिताः

प्रथमं संस्करणम्, २०२१ वि.

प्रकाशकः — विश्वेश्वरानन्द-वैदिक शोध-संस्थानम्.

साधु-आश्रमः (प. ग.), होशियारपुरम् (पं., भारतम्) :

All Rights Reserved

FIRST EDITION, 1964

Publishers :

Vishveshvaranand Vedic Research Institute,
Sadhu Ashram (P.O.), Hoshiarpur (Pb. India)

Prepared and Published under the Patronage of the
Government of India in the erstwhile Ministry of Scientific
Research and Cultural Affairs, the Government
of Panjab, the University Grants Commission,
the University of Panjab, the Dayanand
Anglo-Vedic College Management, New
Delhi and the Trusts and Charities
of Shri Vishva Bandhu,
Shri Moolchand Khairaitiram
and other donors.

अथ

ऋग्वेदे सभाष्ये

सप्तमाऽष्टम-मण्डलात्मकः

पञ्चमो भागः

अथ ऋग्वेदे सभाष्ये

सप्तमं मण्डलम्

[१]

‘ससिष्ठो मैत्रावरुणिर्हविः । अग्निर्देवता । विराट् छन्दः, एकोनविंशत्याक्षिष्टम्भः’ ।

अग्निं नरो दीधितिभिररण्योर्हस्तंच्युती जनयन्त प्रशस्तम् । दूरेदर्शं गृहपतिमथर्वम् ॥ १ ॥

अग्निम् । नरः । दीधितिऽभिः । अरण्योः । हस्तंच्युती । जनयन्त । प्रशस्तम् ।
दूरेऽदर्शम् । गृहऽपतिम् । अथर्वम् ॥ १ ॥

शेङ्कट० मैत्रावरुणिर्वसिष्ठः सप्तमं मण्डलमवश्यम् ॥ अग्निम् ऋदिवज्यो मनुष्याः अक्षुलिभिः अरण्योः
‘हस्तमच्युत्या जनयन्त प्रशस्तम् दूरेदर्शनम् गृहपतिम् अतनवन्तम्’ (या ५, १०) इति ॥ १ ॥

तमग्निमस्ते वसवो न्यृण्वन्तुप्रतिचक्षमवसे कुतश्चिद् ।
दक्षाव्यो यो दम् आसु नित्यः ॥ २ ॥

तम् । अग्निम् । अस्ते । वसवः । नि । नृण्वन् । सुऽप्रतिचक्षम् । अवसे । कुतः । चिद् ।
दक्षाव्यः । यः । दमे । आसु । नित्यः ॥ २ ॥

शेङ्कट० तम् अग्निम् गृहे वसवः देवाः हविर्वैहनायर्धं ‘प्राक्षिन्तु नवयसयद्’ सुदर्शनम् इतः चिद् अग्नि
रक्षसो रक्षणाय । वसवीयः यः गृहे भवति निजः ॥ २ ॥

प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पूगे नोऽजस्रया सूर्या यविष्ठ ।
त्वां शश्वन्तु उषं यन्ति वाजाः ॥ ३ ॥

प्रद्धः । अग्ने । दीदिहि । पूगः । नः । अजस्रया । सूर्या । यविष्ठ ।
त्वाम् । शश्वन्तः । उषं । यन्ति । वाजाः ॥ ३ ॥

शेङ्कट० प्रकुप्येदेदः अग्ने । दीप्यस्व पुरतः नमोऽस्य अतनवतया सत्पत्नीलया पुत्रपम् । यद्वानि
नम्रानि त्वाम् उषं गच्छन्ति ॥ ३ ॥

१-१, नारित मूको. २, ‘नमोऽस्य’ रि० क० छ, ‘नमोऽतनव’ छध. ३, मनद् मूको.

४, इविर्वैहनायर्धं रि० क०, ‘द्वितीयः छ, ५-५, ‘पञ्चवापयद् मूको. ६, नाति मूको. ७, प्ररुदः छ।

‘रुति’ छम, ८, ‘शे दीपो भ०. ९, गच्छन्ति मूको.

प्र ते अग्रयोऽग्निभ्यो वरं निः सुजीरांसः शोशुचन्त द्युमन्तः । यत्रा नरः समासते सुजाताः ॥४॥

प्र । ते । अग्र्यं । अग्निऽग्न्यं । वरं । नि । सुजीरांसः । शोशुचन्त । द्युमन्तं ।

यत्र । नरं । समऽवासते । सुजाता ॥ ४ ॥

वेङ्कट० प्रकर्षेण 'नि शोशुचन्त' अन्येभ्यो लौकिकस्य 'अग्निभ्य' ते अग्र्यं^२ वरिष्ठ शोभनवीरा
दीप्तिमन्तः । यत्र कल्पिय सभासत ओभनजनना ॥ ४ ॥

दा नो अग्रे धिया रयि सुवीरं स्पृत्पत्यं सहस्य प्रशस्तम् ।

न यं यात्रा तरति यातुमारांन् ॥ ५ ॥

दा । न । अग्ने । धिया । रयिम् । सुवीरम् । सुऽवपत्यम् । सहस्य । प्रऽशस्तम् ।

न । यम् । यात्रा । तरति । यातुमारांन् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० देहि कष्टम्यम् अग्रे । कर्मणा घन शोभनवीर शोभनपुत्र हे सहनरूप^१ प्रशस्तम्, यम् रयिम्
अभिरामता शत्रु^२ न^३ तरति हिंसायां ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके प्रथमान्वावे ऋग्विशो वरं^२ ॥

उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषा वस्तोर्द्विविधमती घृताचीं । उप स्वैनम्रमन्तिर्वसूयुः ॥६॥

उपं । यम् । रतिं । युवति । सुदक्षम् । दोषा । वस्तो । द्विविधमती । घृताचीं ।

उपं । स्वा । एतम् । अमति । वसूयु ॥ ६ ॥

वेङ्कट० उप एति यम् युवति सुदक्षम् रात्रिन्दिबम्^१ द्विविधमती लह् । एतम् उप गच्छतु मदीया
विरामवर्तिता मधेकामा स्तुति ॥ ६ ॥

विश्वो अग्रेऽप्यं दृहारातीर्येभिस्तपोभिर्ददो जरुधम् । प्र निस्वरं चातपस्वामीवाम् ॥७॥

विश्वो । अग्ने । अपं । दृढ । अराती । येभि । तप ऽभि । अर्दह । जरुधम् ।

प्र । निऽस्वरम् । चातपस्व । अमीवाम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० सवो अग्रे । 'अप दह' अराती, ये^१ तेगोभिः, 'अर्दह' रक्षः । 'जरुध' जरुधं घृणाते^२
इति शास्त्र (६, १७) । 'परपस्वमशीत्यम्' वाचि 'अ' जरुधम् । प्र चातपस्व निऽस्वरम्^३
रक्ष ॥ ७ ॥

१-३. शोशुचन्त वि^१, निशोशुचन्त क^२ लङ्, नि शोशुचन्त छ २२. 'अग्रे' नयो वि^३. ३. 'नस्तु
मूको' सनन्दशब्द ए प्रस्ताव. ४. यत्रन् वि^४ क^५. ५. नाधि वि^६. ६. १. नास्ति मूको
० 'निरा' वि^७. ८. ८. अवारह वि^८ क^९ क, अवारह लङ् ९. येदे वि^{१०} क^{११} क, कर्षे लङ्.
१०-१०. ऊरो रथो नष्ट वि^{१२}, ऊरो रथो अलभं अ^{१३}, उहः रथ अष्टा ल, उहः रथ नष्ट लङ्.
११-११. परपस्वशीत्यमि वा छ लङ्, परपस्व शीत्यमि वा वि^{१४}, परपस्व व शीत्यमि वा क^{१५},
१२. निस्वरम् क^{१६}

आ यस्ते अग्र इधते अनीकं वसिष्ठ शुक्र दीर्घिवः पार्यक ।

उतो न एभिः स्तवधैरिह स्याः ॥ ८ ॥

आ । यः । ते । अग्ने । इधते । अनीकम् । वसिष्ठ । शुक्र । दीर्घिवः । पार्यक ।

उतो इति । नः । एभिः । स्तवधैः । इह । स्याः ॥ ८ ॥

पेङ्कट० आभिमुख्येन अग्ने । यः ते वेदस्तद्वातम् इन्द्रे, ओष्ठः^१ ज्वलन् दीप्तः शोधकः^२ तस्य^३ समायि च एभिः स्तोत्रैः इह अथ ॥ ८ ॥

वि ये ते अग्रे मेजिरे अनीकं मर्ता नरः पित्र्यासः पुरुषा ।

उतो न एभिः सुमनां इह स्याः ॥ ९ ॥

वि । ये । ते । अग्ने । मेजिरे । अनीकम् । मर्ताः । नरः । पित्र्यासः । पुरुषा ।

उतो इति । नः । एभिः । सुमनाः । इह । स्याः ॥ ९ ॥

पेङ्कट० वि मेजिरे ये त्व्य अर्धः^४ रक्षितवर्धः^५ समिन्धनेन मनुष्याः^६ मेतारः^७ वितृहिताः^८ बहुषु देशेषु । अथ य तेषाम् जस्साकम् एभिः^९ स्तोत्रैः इह सुमनाः भव ॥ ९ ॥

इमे नरो वृत्रहर्त्येषु शूरा विश्वा अर्देवीरभि सन्तु मायाः ।

ये मे धियं पुनर्यन्त प्रशस्ताम् ॥ १० ॥

इमे । नरः । वृत्रहर्त्येषु । शूराः । विश्वाः । अर्देवीः । अभि । सन्तु । मायाः ।

ये । मे । धियम् । पुनर्यन्त । प्रशस्ताम् ॥ १० ॥

पेङ्कट० इमे नरः अस्मदीयाः सद्दामेषु शूराः विश्वाः^{१०} आतुरीः^{११} मायाः^{१२} अभि भवन्तु, ये मे कर्म प्रशस्तम् अनुयन्ति ॥ १० ॥

^{१३}इति पञ्चमाहके प्रथमाध्याये ऋग्विंशो वर्गः ॥

मा शूने अग्ने नि पदाम नृणां माशेषसोऽर्वरिता परि त्वा ।

प्रजावर्तीषु दुर्यासु दुर्य ॥ ११ ॥

मा । शूने । अग्ने । नि । पदाम् । नृणाम् । मा । आशेषसुः । अर्वरिता । परि । त्वा ।

प्रजावर्तीषु । दुर्यासु । दुर्य ॥ ११ ॥

पेङ्कट० मा^{१४} नृणाम् केवलस्याय अग्ने । स्वाय परि^{१५} नि सद्दाम^{१६} । स्वाय परिविदीक्षन्तः आभिताय

१. यद् अर्धः. २. "तव्यः वि". ३. मेतं वि अर्धः. ४. शोधक वि; शोधक अर्धः ल लज्ज.
५. तमस्य अर्धः. ६. वर्धः वि अर्धः अर्धः ल लज्ज. ७. "सर्वः अर्धः. ८. नास्ति वि अर्धः. ९. "तां
मूको. १०. परि मूको. ११-१३. आतुरी नाम्ना मूको. १२-१३. नास्ति मूको. १३. मा मूको
१४-१५. निरा वि; निराय ल लज्ज.

मर्तुं शक्नुमः^१ । मा च जनपत्यस्य धनस्य मा धावीरयुक्तस्य धनस्य कासाय प्रजापुक्तेषु गृहेषु
भवेम गृहपते!^२ ॥ ११ ॥

यमश्ची नित्यंमुपयाति यज्ञं प्रजावन्तं स्वपत्यं क्षयं नः ।

स्वर्जन्मना शेषसा वावृधानम् ॥ १२ ॥

यम् । अश्ची । नित्यम् । उपयाति । यज्ञम् । प्रजावन्तम् । सुऽअपत्यम् । क्षयम् । नः ।
स्वर्जन्मना । शेषसा । वावृधानम् ॥ १२ ॥

षेड्डट० यम्^१ यगम् अथवाश् अग्निः^२ नित्यम् उपपद्यति, स यज्ञः प्रजापुक्तेषु योमनापत्यम् च
गृहम् अस्मभ्यं प्रपद्यतु औरसेन पुत्रेण वर्धमानम्^३ ॥ १२ ॥

पाहि नो अग्ने रक्षसो अजुष्टात् पाहि धूर्तररूपो अघापोः ।

त्वा युजा पृतनायून् अभि स्पाम् ॥ १३ ॥

पाहि । नः । अग्ने । रक्षसः । अजुष्टात् । पाहि । धूर्तेः । अररूपः । अघापोः ।

त्वा । युजा । पृतनायून् । अभि । स्पाम् ॥ १३ ॥

षेड्डट० पाहि^१ जस्मान् अग्ने । रक्षसः अग्निपात् । पाहि द्विस्त्रिभुः अदातुः अघमिच्छतः । त्वमा
सहायेन युद्धकामान् अहम् अभि भवेयम् ॥ १३ ॥

सेदग्निरग्नीरत्यस्तुन्यान् यत्र याजी तनयो वीळुपाणिः । सहस्रपाथा अक्षरो समेति ॥ १४ ॥

सः । इत् । अग्निः । अग्नीन् । अति । अस्तु । अन्यान् । यत्र । याजी । तनयः । वीळुपाणिः ।

सहस्रपाथाः । अक्षरो । समेति ॥ १४ ॥

षेड्डट० सः एव अग्निः । अन्यान् परकीयान् अग्नीन् अभिभवेत्, यस्मिन् हविष्मान् नम दुपः^४
रहल^५ बहुरक्षणः सोत्राणि समेति ॥ १४ ॥

सेदग्निर्यो वंनुभ्यतो निपाति समेद्वारमंहस उरुध्यात् ।

सुजातासः परि चरन्ति वीराः ॥ १५ ॥

सः । इत् । अग्निः । यः । वंनुभ्यतः । निपाति । समेद्वारम् । अंहसः । उरुध्यात् ।

सुजातासः । परि । चरन्ति । वीराः ॥ १५ ॥

षेड्डट० सः एव अग्निः यः हन्तुः परिरक्षति, यत्र समेद्वारम् अंहसः रक्षति । योमनापत्यनाः
समिमम् परि चरन्ति वीराः ॥ १५ ॥

^१इति पद्यमाह्वये प्रथमाध्याये पञ्चविंशो वर्गः^६ ॥

अयं सो अग्निराहुतः पुत्रा यमीशानः समिदिन्धे हविष्मान् ।

परि यमेत्यध्वरेषु होता ॥ १६ ॥

अयम् । सः । अग्निः । आहुतः । पुत्रा । यम् । ईशानः । सम् । इत् । इन्धे । हविष्मान् ।
परि । यम् । एति । अध्वरेषु । होता ॥ १६ ॥

चेङ्कट० अयम् सः अग्निः आहुतः बहुषु देशेषु, यम् ईश्वरः हविष्मान् सम् इत् इन्धे । परि एति
यद् यज्ञेषु होता ॥ १६ ॥

त्वे अग्ने आहवर्णानि भूरीशानास आ जुहुयाम नित्या ।

उभा कृण्वन्तो बह्वृ मियेधे ॥ १७ ॥

त्वे इति । अग्ने । आहवर्णानि । भूरि । ईशानासः । आ । जुहुयाम् । नित्या ।
उभा । कृण्वन्तः । बह्वृ इति । मियेधे ॥ १७ ॥

चेङ्कट० त्वयि अग्ने! हवींषि भूरीणि ईश्वराः आ जुहुयाम नित्यानि उभौ बह्वृ लोत्रं शस्त्रं च
कृण्वन्तः अपि यज्ञे ॥ १७ ॥

इमो अग्ने वीक्षतमानि हव्याजसो वक्षि देवतातिमच्छ ।

प्रति न ई सुरभीणि व्यन्तु ॥ १८ ॥

इमो इति । अग्ने । वीक्षतमानि । हव्या । अजसः । वक्षि । देवतातिम् । अच्छ ।
प्रति । नः । ईम् । सुरभीणि । व्यन्तु ॥ १८ ॥

चेङ्कट० इमान्येव अग्ने! काम्यतमानि हवींषि अजस्वराः बह्वृ देवसङ्गम् अक्षि । प्रति सक्षयम्
अस्माकम् इमानि सुरभीणि हवींषि देवाः ॥ १८ ॥

मा नो अग्नेऽवीरते परा दा दुर्वाससेऽर्मतये मा नो अस्यै ।

मा नः क्षुधे मा रक्षसे कृतावो मा नो दमे मा वन आ जुह्व्याः ॥ १९ ॥

मा । नः । अग्ने । अवीरते । परा । दा । दुर्वाससे । अर्मतये । मा । नः । अस्यै ।
मा । नः । क्षुधे । मा । रक्षसे । कृतावः । मा । नः । दमे । मा । वने । आ । जुह्व्याः ॥ १९ ॥

चेङ्कट० मा ममान् अग्ने! अपुत्रत्वात् परा दा, मा च कृतावनवधाय अर्मतये अस्यै, मा च अस्मात्
क्षुधे, मा च रक्षते कृतावः । मा हिंसो च अस्मान् शुद्धे, मा च वने ॥ १९ ॥

१. नास्ति वि०. २. अस्ति वि० ल लभः नभ्यानि अ०, ईशानाणि ल प्रस्तावः. ३. बह्वृ वि० अ०.

४. म मूको. ५. परये मूको. ६-८. वृष्टिमानवचनं वि०, गुणमाणवचनो अ०, प्रदे मान् वने ल; प्रदे मा च
वचनः लभः.

नू मे ब्रह्माण्यम् उच्छंशाधि त्वं देव मध्वंश्वः सुपुदः ।

रातौ स्यामोभयांस आ ते यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २० ॥

नु मे । ब्रह्माणि । अग्ने । उत । उच्छंशि । त्वम् । देव । मध्वत्स्यः । सुपुदः ।

रातौ । स्याम् । उभयांसः । आ । ते । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ २० ॥

षेड्डट० क्षिप्रं मद्यम् अस्मानि स्वम् अग्ने ! उत उच्छंशि गृह्णाथेति वृहि । त्वम् हे देव ! हविष्मद्-
म्येऽन्नानि धरसि^१ । ययं तव दाते स्याम^२ उभयांसः^३ हविष्मन्तः स्तुतिमन्तश्च । यूयम् पात
भवितासौ^४ 'सर्वदा अस्मात्' इति, अग्निः अनुचरश्चेति ॥ २० ॥

"इति पञ्चमाष्टके त्रयमाध्याये षड्विंशो वर्गः" ॥

स्वमग्ने सुहवो रण्वसंदक् सुदीती सूनो सहसो दिदीहि ।

मा त्वे सत्वा तनये नित्य आ धृक्मा वीरो अस्मभ्यो वि दासीत् ॥ २१ ॥

त्वम् । अग्ने । सुऽहवः । रण्वसंदक् । सुऽदीती । सूनो इति । सहसः । दिदीहि ।

मा । त्वे इति । सत्वा । तनये । नित्ये । आ । धृक् । मा । वीरः । अस्मत् । नभ्यः । वि । दासीत् ॥ २१ ॥

षेड्डट० त्वम् अग्ने ! स्वाहावः रमणीयसन्दर्शनः क्षोभनवीच्य^१ हे सहसः पुत्र ! दीप्यस्व^२ । मा त्वयि
वर्तमानो रग्निः क्षीरसे पुत्रे आदहने करोतु । मा वीरः नृप्यो हिहः अस्मत्तः अपक्षयं यातु ॥ २१ ॥

मा नो अग्ने दुर्भृतये सचैषु देवेद्वेष्वग्निषु प्र वोचः ।

मा ते अस्मान् दुर्मतयो भृमाब्धिद् देवस्य सूनो सहसो नशन्त ॥ २२ ॥

मा । नः । अग्ने । दुऽभृतये । सचा । एषु । देवद्वेषु । अग्निषु । प्र । वोचः ।

मा । ते । अस्मान् । दुऽमृतयः । भृमात् । चित् । देवस्य । सूनो इति । सहसः । नशन्त ॥ २२ ॥

षेड्डट० मा अस्माद् अग्ने ! सदायभूतः स्वम् एषु अग्निषु अशोभनभक्षणात् प्र वोचः देवैरिदेषु । मा
तव अस्माद् दुर्मतयो^१ भ्रमगभीलस्वभावाः देवस्य हे सहसः सूनो ! व्याप्तुवन्त^२ ॥ २२ ॥

स मर्तो अग्ने स्वनीक रेवानमर्त्ये य आनुहोति हव्यम् ।

स देवता वसुधार्नि दधाति यं सूरिर्यो पृच्छमान एति ॥ २३ ॥

सः । मर्तः । अग्ने । सुऽअनीक । रेवान् । अमर्त्ये । यः । आऽनुहोति । हव्यम् ।

सः । देवता । वसुधार्निम् । दधाति । यम् । सूरिः । अर्थी । पृच्छमानः । एति ॥ २३ ॥

१ ता मूर्को वा छ प्रत्ययः । २. सति मूर्को. ३. सोमो मूर्को. ४. उगव दि' अ'; उगवा
छ छत्र. ५. भवितांसः मूर्को. ६-८. तवम अस्मात् छ छत्र; छस्मान् दि' अ'. ७-८. तारित मूर्को.
९. 'भवनवा दी' अ'; 'भवादी' छत्र. १०. पुत्र मूर्को. ११. वीर मूर्को. १२. 'यः प्रमत्तशीला अ' दि'.
१३. 'पुत्रतः दि' अ' छ; 'पुत्रतः छत्र.

वेङ्कट० त. मनुष्य अमे । शोभनशालातीक^१ धनवान्^२ मयति, अमलं स्वयि य^३ आहुहोति
इति । त देवतानां धनदानं^४ धारयति, यम् विद्वान् धनदानार्थं^५ पृच्छन् एति उदारम् ॥ २३ ॥

महो नो अग्रे सुवितस्य^६ विद्वान् रयिं सुरिम्य^७ आ वह्ना बृहन्तम् ।

येन वयं सहसावन् मदेभाविक्षितासु आयुषा सुवीराः ॥ २४ ॥

मह । न । अग्ने । सुवितस्य^६ । विद्वान् । रयिम् । सुरिम्य^७ । आ । वह्ना । बृहन्तम् ।

येन । वयम् । सहसावन् । मदेभा । विक्षितासु । आयुषा । सुवीराः ॥ २४ ॥

वेङ्कट० महाभूतम् अस्मभ्यम् अग्ने । 'अभ्युदय जानन्' धनं स्तोत्रभ्य 'आ वह मदे', येन' वयम्
घनेन बलवद्' माघेन भक्षिणा ' आयुषा शोभनवीरा ॥ २४ ॥

नू मे ब्रह्माण्यम् उच्छंशाधि त्वं देव मधर्वन्नः सुपूदः ।

रातौ स्यामोभयासु आ ते यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २५ ॥

तु । मे । ब्रह्माणि । अग्ने । उत् । शशाधि । त्वम् । देव । मधर्वन्नः । सुपूदः ।

रातौ । स्याम् । उभयासु । आ । ते । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ २५ ॥

वेङ्कट० सेयम् एकस्मिन्निधि सृष्टे 'दि पठित' विराद् । द्विः' अग्निं स्तुत्वा सहस्रपलदत्त
'पुनरप्यग्नौ नोति'^१ स्तुत्वोपलहार इति ॥ २५ ॥

^२ इति पञ्चमाष्टके प्रथमाध्याये सप्तविंशोऽध्यायः ॥

कुशिकानां कुले जातो साधवः सुन्दरीमुखः ।

पञ्चमस्याष्टकस्याऽऽद्यम् अप्याय व्याकरोदिति ॥

इति वेङ्कटमायवाचार्यविरचिते ऋक्संहितान्यासुषानि पञ्चमाष्टके प्रथमोऽध्यायः ॥

—*—

इति ऋग्वेदे सभाष्ये पञ्चमाष्टके प्रथमोऽध्यायः ॥

१. 'लालिक मूको' २. धनवान् मूको ३. या वि^१ अ^१ ल, व लख. ४. दान भगवत् म^१

५. धनार्थी अ^१. ६. दयवत्तम् वि^१, 'दयवान् अ^१' ७-७. 'यह नदयेन वि^१'. ८. भक्षिणा मूको

९-९. द्विपठिता वि^१ ल लख. १०. दि अ^१. ११-११. 'नैकनोति अ^१', 'नैक नोति वि^१ ल', 'नैकनोति

लख १२-१२. नास्ति मूको.

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

वेङ्कट०

अथाध्यायं^१ शुक्लं च^२ व्याचिख्यासति माधवः ।
 गोत्रेऽप्यधीनां वक्तव्यम् आदावेव प्रदर्शयन् ॥ १ ॥
 मित्राविपु प्रसिद्धेन येन नाम विरोप्यते ।
 येदेऽप्यधीनां तद्गोत्रं ज्ञातव्यं तत्र^३ वैदिकैः ॥ २ ॥
 जेतुः पिता मधुच्छन्दाः श्यावाकृत्य पितामहः ।
 पितामहो गौरिबीतेः गोत्रत्वेन प्रदर्शितः ॥ ३ ॥
 अथाहोऽत्रिकुले जाता विश्वारा च साहसी ।
 हूरस्योऽत्रिकुलोर्गोत्रं बहवः सन्ति वारताः ॥ ४ ॥
 पितरौ मित्रावरुणौ वसिष्ठस्येव^४ धुमन् ।
 'जुतासि' मैत्रावरुणः^५ प्रवर्यु पुनस्तयोः ॥ ५ ॥
 पुत्रत्वात् 'समावेद्याद् वसिष्ठे मैत्रावरुणिः'^६ ।
 तत्राहुः कारणं प्राज्ञा 'विदेहो हि सशाप'^७ तम् ॥ ६ ॥
 ऋषे! अयं विदेहस्तवम् ऋषिः शप्तः समाविनात् ।
 अहोरात्रे योगमलात् तौ मित्रावरुणौ स्मृतौ ॥ ७ ॥
 इदं मन्त्रोक्तं तदा पुत्रभाभूत् पुनस्तयोः ।
 क्रमेणार्पणवरणम् उपपन्नं तयोरेति ॥ ८ ॥
 विश्वामित्रममद्री 'तथा वसिष्ठ एव च'^८ ।
 इन्द्रो अयस्सो मरुतो गोत्रम् एषु^९ प्रदर्शयते ॥ ९ ॥
 अथप्यधीनां सप्तानां ग्राह्येषु 'न दृश्यते'^{१०} ।
 गोत्रे तथापि विद्येयम् आहु गोत्रनिद्वेजाद^{११} ॥ १० ॥
 अतगोत्रो गोत्रेऽप्युदे सगोत्रात् तन्मुमादरेत् ।
 यं प्रयच्छेद् दुहितरं सगोत्राथेति च स्मृतिः ॥ ११ ॥

१. मीः मया वि०. २-३. 'सिनि अ' बेंकट. ३. एन वि० अ०. ४. वसिष्ठस्येव वि० बेंकट.
 ५. अ. ७, ११, ११. ६-८. 'वेसो वासिष्ठ मैत्रावरुण वि० अ०'; 'वेसो वासिष्ठ मैत्रावरुण सप्त. ७-९. 'शेऽभिद'
 बेंकट. ८-८. ७८ वासिष्ठेव वा वि० अ०. ९. नेतु वि० अ० नेतु सप्त; नेतु अ०. १०-१०. दृश्यते अ०;
 दृश्यते वि० अ०. ११. 'निवेद्याद् वि० अ० सप्त.

किमेतेषु मनुष्याणां योऽभित्वविधीयत ।
वर्णस्य छान्दसैर्नैतद् धर्मशास्त्रपरैरिव^१ ॥ १२ ॥

कौतूहलनिवृत्त्यर्थम् अथ आसामभिरुच्यते ।
गोप्राणां तु सदृशाणि प्रयुक्तान्यर्जुनानि^२ च ॥ १३ ॥

‘कुलाभ्यानि हि सानीह^३ छानि गोप्राणि सन्तु न ।
ननु’ स्मरन्ति नैतानि^४ सम्प्रति पादयाम इमे ॥ १४ ॥

तर्हि गोत्रसदृशाणि प्रयुक्तान्यर्जुनानि च ।
पदछत्ते^५ सदृगृहीतानि कृतशोषावनादिभि^६ ॥ १५ ॥

स्मरन्ति तानि चित्तेषु सम्प्रतिस्त्वेन मानवा ।
मार्कण्डेयोऽस्मि माण्डूकतया माण्डूक्य इत्यपि ॥ १६ ॥

प्रदर्शयन् बहून् पक्षान् न कथञ्चिदपीच्छति ।
‘इतरतरसम्बन्धं तदध्यायमिति श्रुत्वा’^७ ॥ १७ ॥

यदि होतानि गोप्राणि मार्कण्डेय समुद्रदेव ।
माण्डूकस्य दुहितरम् अतगोत्राऽस्य^८ सा यय ॥ १८ ॥

तस्माद्वत्तादिकं गोत्रम् इति माधवदर्शनम् ।
आपस्तम्बस्य तानम वेदद्वयानवदर्शयत्^९ ॥ १९ ॥

[२]

“इतिहो मैत्रायणमिहोपनिषि ॥ आसीत्कनू = (जायाया इष्य समिदीऽभिर्वा देवता, द्वितीयस्या
नराशस, तृतीयस्या इह अतुर्ण्यां बर्हि, पञ्चम्या देवीर्हार, षष्ठ्या उपासनात्ता,
सप्तम्या इम्यौ होतारौ प्रचेतसौ अष्टम्यास्तिस्रो देव्य स्मरस्वतीकाभारदय,
नवम्यास्तपष्टा, दशम्या पनस्वति, एकादश्या स्वाहावृत्तय) । त्रिष्टुप छन्दः” ।

अपस्यै नः समिधमग्ने अद्य शोचां बुद्धं यंजतं धूममृण्वन् ।

उप स्पृश दिव्यं सानु स्तूपैः सं रुस्मिभिस्ततनः सूर्यस्य ॥ १ ॥

१ छान्दसैर्नैतद् वि^१ छ २ प्रयुक्तान्य^२ वि^३ छ ३ ३ ‘कुलाभिन्या’ कनूज ४ न द्व वैश्व
५ नैराणि वैश्व ६ नास्ति अ^७ ७ कनोपोदयनादिभि वि^८ अ^९ कन्यो शोच^{१०} लक्ष ८ ८ नास्ति मूको
९ ‘ना दि अ’, वैश्व १० देवद्व^{११} वि^{१२} अ^{१३} ह, देवद्व न दर्शयत् कन ११ ११ नास्ति मूको.

जुषस्व । नः । समऽद्धमम् । अग्ने । अथ । शोच । बृहत् । यजतम् । धूमम् । ऋण्वन् ।
उप । स्पृश । दिव्यम् । सानु । स्तूपैः । सम । रस्मिऽभिः । ततन् । सूर्यस्य ॥ १ ॥

षेदुट० वसिष्ठः । तेवस्व^१ न समिधम् अग्ने० अय० । प्रज्वल च बृहन्तम् वष्टनम् धूमम् उत्तमयन् । उप
स्थ च दिवि भवम् समुच्छिद्यम् आदित्य तेजससहातैः । सम् गच्छस्व सूर्याय रश्मिभिः इति ॥ १ ॥

नराशंसस्य महिमानमेषाम्मुप स्तोषाम यज्ञतस्य यज्ञैः ।

ये सुकृतव्यः शुचयो धियंवाः स्वदन्ति देवा उभयानि हृष्या ॥ २ ॥

नराशंसस्य । महिमानम् । एषाम् । उप । स्तोत्रम् । यजतस्य । यज्ञैः ।

ये । सुऽऋतवः । शुचयः । धियम्ऽधाः । स्वदन्ति । देवाः । उभया(नि । हव्या ॥ २ ॥

वेङ्कट० नराशंसस्य महिमानम् एवम् 'यस्मान्नाशनामर्षाय वचम्' उप स्तुतम्। वष्टवस्य यज्ञः। ये
 सुपथाः। सुपथाः कर्मणः पारमिपार यत्नात्माः, तेनान् उभायानि बाहुकानि सौमिकानि^१ च हवींषि
 सन्ति वेषताः। 'नाराशंसः पूज्यान्नास सदैव यज्ञार्थम्'^२ ॥ १ ॥

इच्छेयं षो असुरं सुदक्षमुन्तर्दतं रोदसी सत्पवाचम् ।

सुतुष्वदग्निं मनुना समिद्धं समध्वराय सदग्निर्महेम ॥ ३ ॥

इच्छिन्म । य. । अक्षुरम् । सुदृक्षम् । अन्तः । दत्तम् । रोदसी इति । सत्यश्वाचम् ।

मनुष्यत् । अग्निम् । मनुना । सम् । अक्षम् । सम् । अप्यराण्य । रक्षम् । इत् । महेम् ॥ ३ ॥

येङ्गुठं १ ॥

सुपर्ययो भरमाणा अभिघ्न प्र वृञ्जते नमसा बर्हिर्धौ ।

आशुहाना घृतपुष्टं पृषदध्वर्यवो हविषा मर्जयध्वम् ॥ ४ ॥

सुपर्यये. । भर्माणा. । अभिऽह । प्र । वृज्जते । नमसा । बहिः । आनौ ।

आञ्जुहोना । घृतस्पृष्टम् । पृथक्त्वरत् । अर्धमिव । इषिषा । सूर्जयधम् ॥ ४ ॥

येहृद० परिचरणमिष्टान्त अरण्याय आह्वयन् अभिगतवानुक्तम् २ हरन्ति हविषा सह बहिः गयी ।
अभिमुख उद्गाना प्लवङ्गम् नानावर्षी बहिः, दे अन्वयः । अभिमुखं हविषा परिचरन् ॥ ४ ॥

स्वाध्याये हि दुरो देव्यन्तोऽक्षिथ्यू रथमुदैवतावा ।

पूर्वा शिक्षुं न मातरां रिद्धाणे समग्र्युवो न सर्वनैष्यञ्चन् ॥ ५ ॥

૧. 'સિદ્ધ વિ' એ ર. 'સિદ્ધિ હમ, જુગલ વિ' હ હમ.

२. वास्तुकेन (८,६) व्याख्याता.

३-१. शिवदत्तम् गृही, ७. प्रजा गृही.

५. औषधानि वि

३. ६. मात्रिय वि' न', ७. अदिगु'.

१. कर्. ७. अदिगुत्

मू०. ८, अ०. वि० नं०; भिन्न क एव. ९. श्रुत. मन्त्रो.

सुऽध्वार्यः । वि० दुरः । देवऽयन्तः । अग्निधनुः । रथऽयुः । देवऽज्ञाता ।

पूर्वा इति । शिशुश्च । न । मातरौ । रिहाणे इति । सम् । अभुवः । न । समनेषु । अज्जन् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० सुकमांशः^१ देवानिच्छन्तः वि अग्निधनुः पञ्चदशरात्रि विवृतानि तुर्यमित्थ सङ्ग्रामत्रिगणितपथा रथमिच्छन्तः । जसि पूर्वैरूपम् । यज्ञे । अथ विवृतेषु द्वारेषु पूर्वैः 'प्राचीनैर्जुहपष्टौ' अग्निम्^२ परसम् इय मातरौ विद्धुया लिहाने भवतः । एतदग्निम् उपस्थितेषु सङ्ग्रामेषु विगमितपथो पृथक्^३ सम् शङ्कन्ति, यथा नद्यो जलेन क्षेप्राण्यक्षन्तीति ॥ ५ ॥

'इति पञ्चमाहके द्वितीयाध्याये प्रथमो वर्गः' ॥

उत योर्पणे दिव्ये मही न उपासानका सुदुर्ध्वं धेनुः ।

यर्हिपदा पुरुहुते मघोनी आ यज्ञिये सुवितार्य श्रमेताम् ॥ ६ ॥

उत । योर्पणे इति । दिव्ये इति । मही इति । नः । उपसानका । सुदुर्ध्वाश्च । धेनुः ।

वर्हिऽसदा । पुरुहुते इति पृष्ठहुते । मघोनी इति । आ । यज्ञिये इति । सुवितार्य । श्रमेताम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अपि विषी^४ दिवि भवे उपासानके सदृशत् अस्मात् आ ध्येताम्, यथा सुदुषा धेनुः आध्वपत्येवम्, यर्हिपि सोदन्वी बहुभिराहुते धनवत्यौ यज्ञाहं अभ्युदयार्थमिति ॥ ६ ॥

विप्रा यज्ञेषु मानुषेषु कारु मन्ये वा ज्ञातव्येदसा यजध्वै ।

ऊर्ध्वं नो अध्वरं कृतं हवेषु ता देवेषु वनथो वार्याणि ॥ ७ ॥

विप्रा । यज्ञेषु । मानुषेषु । कारु इति । मन्ये । वाम् । ज्ञातव्येदसा । यजध्वै ।

ऊर्ध्वम् । नः । अध्वरम् । कृतम् । हवेषु । ता । देवेषु । वनथः । वार्याणि ॥ ७ ॥

वेङ्कट० मेधाविनौ यज्ञेषु मनुष्यजनेषु कर्मशीली मन्ये वाम्^५ ज्ञातव्यौ^६ यजध्वौ^७ । तौ युषाम् ऊर्ध्वम् अस्माकं यज्ञं कुरुवन् । आङ्गलेषु तौ युवां यज्ञमात्मनाम् देवेषु भजयः धनानि ॥ ७ ॥

आ भारती भारतीभिः सजोषा इळा देवैर्मनुष्यैर्भिरग्निः ।

सरस्वती सारस्वतेभिर्वाक् तिस्रो देवीर्बाह्विरेदं सन्दन्तु ॥ ८ ॥

आ । भारती । भारतीभिः । सजोषा । इळा । देवैः । मनुष्यैर्भिः । अग्निः ।

सरस्वती । सारस्वतेभिः । अर्वाक् । तिस्रः । देवीः । बर्हिः । आ । इदम् । सन्दन्तु ॥ ८ ॥

वेङ्कट० एषा व्याख्याता (ऋ ३, ४, ८) ॥ ८ ॥

१. स्तनं सूको. २-२. 'पृथगतमि वि' अ', 'वृत्तमि अ'. ३. अ' सूको. ४. वाकि सूको.
५. वरणी वि', यज्ञी अ'; ली लज. ६. वा सूको. ७. अतो वि' ल लज. ८. यजिष्ठो वि' अ';
यजिष्ठो लज. ९. आग्नि वि' अ'.

तन्नस्तुरीपमर्धं पोषयितु देवं त्वष्ट्रिं रराणः स्वस्य ।

यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रीवा जायते देवक्रामः ॥ ९ ॥

तत् । न । तुरीपम् । अर्धं । पोषयितु । देवं । त्वष्ट्र । त्रि । रराणः । स्वस्वेति स्वस्य ।

यतः । वीरः । कर्मण्यः । सुदक्षः । युक्तग्रीवा । जायते । देवक्रामः ॥ ९ ॥

षेड्डट० एषा व्याख्याता (अ ३, ४, १) ॥ ९ ॥

वर्नस्पतेऽयं सृजोप देवानभिर्द्विषिः शमिता संदयाति ।

सेदु होता सत्यतरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेदं ॥ १० ॥

वर्नस्पते । अयं । सृज । उप । देवान् । अभि । द्विषि । शमिता । संदयाति ।

सः । इत् । ऊँ इति । होता । सत्यतरो । यजाति । यथा । देवानाम् । जनिमानि । वेदं ॥ १० ॥

षेड्डट० एषा व्याख्याता (अ ३, ४, १०) ॥ १० ॥

आ यो ह्यग्ने समिधानो अर्वादिन्द्रेण देवैः सरथं तुरेभिः ।

वर्हिर्न आस्तामदितिः सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥ ११ ॥

आ । माहि । अग्ने । सुपुत्रान् । अर्वाद् । इन्द्रेण । देवैः । सरथम् । तुरेभिः ।

वर्हि । न । आस्ताम् । अदितिः । सुपुत्रा । स्वाहा । देवा । अमृता । मादयन्ताम् ॥ ११ ॥

षेड्डट० एषा व्याख्याता (अ ३, ४, ११) ॥ ११ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये द्वितीयो वर्गः’ ॥

[३]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिकेभिः’ । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

अग्निं यो देवमग्निभिः सृजोपा यजिष्ठं दूतमध्वरे कृणुध्वम् ।

यो मर्त्येषु निधुमिर्कृताग्रा तपुर्मूर्ध्नि धृतान्नः पावकः ॥ १ ॥

अग्निम् । यः । देवम् । अग्निभिः । सृजोपा । यजिष्ठम् । दूतम् । अध्वरे । कृणुध्वम् ।

यः । मर्त्येषु । निधुमि । कृताग्रा । तपुर्मूर्ध्नि । धृतान्नः । पावकः ॥ १ ॥

षेड्डट० अग्निम् सूयम् देवम् अग्ने अग्निभिः ‘सहितम् सपृतमम्’ दूतम् ध्वरे कुरुत, य मनुष्येषु
इत्येति सन् अभिमुखो ध्रुवमिहति यज्ञवान् चापवितृमिरस्कं धृतान्नं कोषकः ॥ १ ॥

प्रोथदश्यो न यत्सेऽविष्यन् यदा मूहः संवरणाद् व्यस्थात् ।

आदस्य वातो अनुं वाति शोचिरर्थं स्म ते ब्रजनं कृष्णमस्ति ॥ २ ॥

प्रोथद् । अर्थः । न । यत्से । अविष्यन् । यदा । मूहः । समुपवर्णात् । वि । अस्थात् ।

आत् । अस्य । वातः । अनुं । वाति । शोचिः । अर्थः । स्म । ते । ब्रजनम् । कृष्णम् । अस्ति ॥

वेङ्कट० प्रोथति शब्दकर्मो । शब्दं कुर्वन् अथ इव वज्रत् स्थिते यवसे भक्षणं करिष्वन् अयमस्ति भक्षणमनुम् यदाः महत् संवरणात् अन्वेष्यसद्विवात् शुष्कात् काष्ठसहातात् वि अस्थात्, अमन्तरमेव अस्य शोचि वात अनु वाति । अथ प्रत्यक्षः । अमन्तरं तव मां कृष्णो भवति ॥ २ ॥

उद् यस्य ते नरंजातस्य घृणोऽग्ने चरन्त्यजरां इधानाः ।

अच्छा धामरूपो धूम एति स दूतो अग्ने ईर्यसे हि देवान् ॥ ३ ॥

उद् । यस्य । ते । नरंजातस्य । घृणः । अग्ने । चरन्ति । अजराः । इधानाः ।

अच्छः । धामः । अरूपः । धूमः । एति । सः । दूतः । अग्ने । ईर्यसे । हि । देवान् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० उद् चरन्ति अस्य ते नरंजनस्य घृणितु अभः अरारहिता वीर्यमाना रश्मयः, यस्य तदानीं दिव प्रति आरोचनां धूम एति । एवं हि देवाया दूत सद् अग्ने । दिवि स्थिताः सन् ईर्यसे सङ्गच्छसे इवै हति ॥ ३ ॥

नि यस्य ते पृथिव्या पाजो अथ्रेत् तृषु यदनां समष्टुक्तं जम्भैः ।

सेनेव सृष्टा प्रसितिष्ट एति यवं न दस्म जुह्वां विवेक्षि ॥ ४ ॥

नि । यस्य । ते । पृथिव्याम् । पाजः । अथ्रेत् । तृषु । यत् । अनां । समुपवृक्तः । जम्भैः ।

सेनाञ्जनः । सृष्टाः । प्रसितिष्टिः । तः । एति । यम् । न । दस्म । जुह्वां । विवेक्षि ॥ ४ ॥

वेङ्कट० विविधं भवति यस्य ते दावभूतस्य पृथिव्याम् तज्ज, क्षिप्रम् यदा अन्नानि काष्ठ लक्षणानि दृष्टे सङ्गृह्यन्ते । तदानीं समा इव बहुक्ता व्याला त एति प्रभञ्जिनः । तदानीं यमा यदम् पशु एव दे वर्जनीयः त्वम् व्याख्या करण्य व्याप्नोषीति ॥ ४ ॥

तमिद् दोषा तप्पुपामि यर्विष्ठमग्निमत्यं न र्मज्यन्त नरः ।

निश्चिदान्ना अतिथिमस्य योनों दीदार्य शोचिराहुतस्य घृणः ॥ ५ ॥

१ 'सर्वभूत' वि' क २ २ 'उपवर्णात्कार' वि' क ३ ३ 'त्वयोदत्त' मूका. ४. प्रपाह मूको ५ 'यति' मूको ६ उपवृक्त' वि', दागृह्य' क' क लज ७ ७ 'ते पात्र' उ' के वि' ल, 'ये वा' स' के अ' लज ८ प्रवर्जनीति च वि', प्रवर्जनीति च क' प्रवर्जनीति च क लज, ९ यामि वि' १० १० दर्शयन्ति यत्तत् वि' क', दक्षयन्ति यस्य क लज

तम् । इत् । दोषा । तम् । उपसि । यतिष्ठम् । अग्निम् । अयम् । न । गर्जयन्त । नर ।
निऽशिशाना । अतिथिम् । अस्म । योनौ । दीदार्य । शोचि । आऽहुतस्य । वृष्ण ॥ ५ ॥

वेङ्कट० तम् पृथ रात्रौ तम् उपसि^१ यतिष्ठम् अग्निम् अयम्^२ इव वासै^३ परिचरन्ति मनुष्या
तोक्षणीकुर्वन्त अतिथिम् अस्म अतिथे स्थाने आदरनीये । तदानीम् आहुतस्य वर्पितुः^४
शोचि दीप्यते ॥ ५ ॥

^१इति षष्ठ्याश्च द्वितीयाध्याये तृतीयो वर्गः ॥

सुसंदक् ते स्वनीक प्रतीकं वि यद् रुक्मो न रोचंस उपाके ।

दिवो न ते तन्यतुरेति शुर्मश्चित्रो न सूरः प्रति चक्षि भानुम् ॥ ६ ॥

सुऽसन्दक् । ते । सुऽअनीक । प्रतीकम् । वि । यद् । रुक्म । न । रोचंस । उपाके ।
दिव । न । ते । तन्यतु । एति । शुर्म । चित्र । न । सूर । प्रति । चक्षि । भानुम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० शोभनसन्दर्शनम्^१ ते हे शोभनज्वालनीक^२ अन्नम् । यदा आदित्य इव मनुष्याणाम् अग्निके वि
राजस दातृभूत, तथा शुर्वेकाद् इव अन्नानि । एति ते शोषक ज्योतिः । स एव चित्ररूप
सूर्य इव सर्वतः प्रदीपयति दीप्तीरिति ॥ ६ ॥

यथा वुः स्वाहाग्नये दारोम परीक्षाभिर्धृतवद्भिश्च हुन्यैः ।

तेभिर्नो अग्ने अमिर्नैर्महोभिः शतं धूमिरार्यसीभिर्नि पाहि ॥ ७ ॥

यथा । वु । स्वाहा । अग्नये । दारोम । परि । इक्षाभि । धृतवन्ऽभि । च । हुन्यै ।
तेभि । न । अग्ने । अमिर्नै । महऽभि । शतम् । धूऽभि । आर्यसीभि । नि । पाहि ॥ ७ ॥

वेङ्कट० यथा^१ तुभ्यम् अग्नये क्वयम् स्वाहाकार परितः^२ दारोम, इक्षित गोवास, यन्माहुतिभि तथा
पुतपत्रि च पुरोडाशे । तथा अस्मान् अग्ने । ते स्वदीये तेजोभि बहुभि नितरा रक्ष शतैः,
पुरैरिव नमसा निमिदैरिति श्रीपमिद्धमिति ॥ ७ ॥

या वा ते सन्ति दाशुपे अर्धृष्टा गिरौ वा यार्भिर्नृवतीरुह्य्याः ।

तार्भिर्नः द्यनो सहस्रो नि पाहि स्मत् सूरीज्जितृज्जातवेदः ॥ ८ ॥

या । वा । ते । सन्ति । दाशुपे । अर्धृष्टा । गिरौ । वा । यार्भि । नृऽवती । उरुह्य्या ।
तार्भि । नृ । सुतो इति । सहस्र । नि । पाहि । स्मत् । सूरीन् । जितृन् । जातऽवेदः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० या वा ते सर्वान् यजमानदाशुपार्थे रक्षोभि अनभिभूता दीप्तयः, गिर च सन्नाहिमका

१. अति मूको. २. 'य वि' अ'. ३. वासो-अ' यज ४. वित-मूको. ५-५. नास्ति
मूको. ६. सुन्दरु जोगन -वि' अ'. ७. नास्ति वि' अ'. ८-८. अति सर्व मूको
९-९. रितादिना' मूको.

यास्ते भवन्ति । याणि प्रजावतीः^१ प्रजा रक्षति, तानि अस्मान् अपि योः ! नि पाहि सहस्र-
सूतो । । गद्-शब्दः^२ 'वर्याणवचन । शोभना^३ मेधाविन स्तोत्र^४ जातवेद । ॥ ८ ॥

निर्यत् पूतेव स्वाधेतिः शुचिर्गात् स्वया कृपा तन्वा^५ रोचमानः ।

आ यो मात्रोऽन्येनो जनिष्ट देवयज्याय सुकृतुः पात्रकः ॥ ९ ॥

नि । यत् । पूता^६ । स्व^७ । र्विति । शुचि^८ । गात् । स्वया । कृपा । तन्वा^९ । रोचमानः ।

आ । य । मात्रो । उऽन्येनः^{१०} । जनिष्ट । देव^{११} । यज्याय । सुकृतु^{१२} । पात्रक ॥ ९ ॥

वेङ्कट० नि गच्छति यदा पूता दित्वापा नितिसीदृता र्विति इव दीप्त, तदा स्वया कल्पमया
ततया^{१३} तन्वा दीभ्यमागो भवति । य भरण्यो आ जनिष्ट, कमनीयश्च^{१४} देवतायाय
सुमह्य शोधक ॥ ९ ॥

पूता नो अग्ने सौमगा दिदीक्षपि क्रतुं सुचेतसं वतेम ।

विश्वा स्तोतृभ्यो गृणते च सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥

पूता । न । अग्ने । सौमगा । दिदीक्षि । अपि । क्रतुम् । सुचेतसम् । वतेम ।

विद्वा । स्तोतृभ्यः^{१५} । गृणते । च । सन्तु । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः^{१६} । सदा । नः ॥ १० ॥

वेङ्कट० पूतानि अस्माकम् अग्ने । सौमगानि प्रज्वल्य । अपि च कर्म सुसोभनेन ज्ञानेन प्रणीतम्
वतेम । वनतेर्दीर्घात्प्रापति^{१७} । विश्वानि धनानि स्तोतृभ्यः गृणते मह्यम् च सदा । यूयम् इति
सामुचराभिप्रायमिति ॥ १० ॥

‘इति पञ्चमाह्वे द्वितीयाध्याये चतुर्थो वर्गः’ ॥

[४]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्येभिः । अग्निर्वैवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

प्र बः शुक्राय भानवे भरध्वं हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतम् ।

यो दैव्यानि मानुषा जगृष्वन्तर्विश्वानि विघ्नाना जिगाति ॥ १ ॥

प्र । ब । शुक्राय । भानवे । भरध्वम् । हव्यम् । मतिम् । च । अग्नये । सुपूतम् ।

य । दैव्यानि । मानुषा । जगृषि । अन्तः । विश्वानि । विघ्नाना । जिगाति ॥ १ ॥

वेङ्कट० ‘प्र भरध्वं’ यूयम् ज्वलते दीप्यमानाय हव्यम् स्तुतिम् ॥ अग्नये निवेदय, यः दैव्यानि
मानुषाणि च दिव्यानि वायानि मृतानि देवान् मनुष्याश्च अन्तः गच्छति ज्ञानेन । मनुष्येभ्यो
देवान् प्रति गच्छति देवेभ्यो मनुष्यानि ॥ १ ॥

१. वती वि^१, २. अत्यध्वं वि^२, अत्यध्वं अ^३ छ लब्ध, ३. ‘नृ’ सूको, ४. लोपेति वि^४,
स्तोत्र वि^५ छ, स्तोत्र इत्य ^५, तथा सूको, ६. ‘वर्यो’ सूको ७. ‘नवयति’ सूको, ‘नवयति’
छप्रस्ताव, ८-८. नास्ति सूको, ९-९, प्रहर^९ अ^९.

स गृत्सो अग्निस्तरुणश्चिदस्तु यतो यविष्ठो अर्जनिष्ठ मातुः ।

सं यो वना युवते शुचिदन् भूरि चिदन्ना समिदचि सद्यः ॥ २ ॥

स । गृत्स । अग्नि । तरुण । चिद । अस्तु । यत । यविष्ठ । अर्जनिष्ठ । मातु ।

सम् । य । वना । युवते । शुचिदन् । भूरि । चिद । अना । सम् । इत् । अस्ति । सद्यः ॥ २ ॥

वेङ्कट० स मेघावी अग्नि सर्वदा युवा 'एव अस्तु' अशान्त, यत प्रभृति युवतम अरणे अर्जनिष्ठ । सम् युवते य अस्मिन्कुर्वन् निवसति वनानि शुचिदम्ब, स बहुनि अपि अस्मानि सहेव अति सद्य शुक्लसिन्धु अणे ॥ २ ॥

अस्य देवस्य संसघनीक्रे यं मतींसः श्वेतं जग्मून्ने ।

नि यो गृमं पौरुषेयीमुवोचं दुरोकमग्निरायवै शुशोच ॥ ३ ॥

अस्य । देवस्य । समुत्सर्दि । अनीक । यम् । मतींस । श्वेतम् । जग्मून्ने ।

नि । य । गृमम् । पौरुषेयीम् । उवोचं । दुरोक्मम् । अग्नि । आयवै । शुशोच ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अस्य देवस्य ससघने सति ययम् अनेके 'मुक्ते स्याम' । ययं मनुष्या कार्याय श्वेतवर्णं गृह्णन्ति, य पुरुषे अर्ज्यमाणं हविषो मुष्टिम् अभिमुख सेवते, ॥ अग्नि मनुष्यार्थं तुस्तेष्व दीप्यते, अत्यन्त प्रवृत्तितो भवति ॥ ३ ॥

अयं कविरकेयिषु प्रचेता मतींष्वग्निनमृतो नि धायि ।

मा नो अत्र जुहुरः सहस्वः सदा त्वे सुमनसः स्याम ॥ ४ ॥

अयम् । कवि । अकंयिषु । प्रचेता । मतींषु । अग्नि । अमृत । नि । धायि ।

स । मा । न । अत्र । जुहुरः । सहस्वः । सदा । ते इति । सुमनसः । स्याम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अयम् आत्तप्रज्ञ प्रकृतज्ञान अप्रकृतज्ञानेषु निहित, तथा मरणधामिषु 'अमरणधर्मा नि धायि' । प्रत्यक्षं सिद्ध । स त्वम् मा अस्मात् अग्निम् सोमे क्रियमाणे दिंती । इ वदन्' सदा त्वयि ययम् सुमनसः स्याम इति ॥ ४ ॥

आ यो योनिं देवकृतं ससाद् कत्या द्वाग्निनमृतो अतारीत् ।

तमोपधीश्च वनिनंश्च गर्भं भूमिश्च विश्वायसं विमर्ति ॥ ५ ॥

आ । य । योनिम् । देवकृतम् । ससाद् । कत्या । द्वि । अग्नि । अमृतान् । अतारीत् ।

तम् । ओपधी । च । वनिनं । च । गर्भम् । भूमिम् । च । विश्वायसम् । विमर्ति ॥ ५ ॥

वेङ्कट० आ सीदति य स्थानम् ओषध्याधिकं देवैरेतस्य शासय करिषतम् । प्रज्ञानेन हि
अग्निं देवान् दुरिषेभ्य उच्यतेति^१ मन्दमा^२ । तम् ओषधो वृक्षा गर्भम् भूमिं च
विषस्य पतारम्^३ धारयन्ति ॥ ५ ॥

“इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये पञ्चमोऽर्चः” ॥

ईशे हाग्निरमृतस्य भूरेरिषे रायः सुवीर्यस्य दातोः ।

मा त्रा व्यं सहस्रायन्नरीरा माप्स्युः परि पदाम् मारुहः ॥ ६ ॥

ईशे । हि । अग्नि । अमृतस्य । भूरे । ईशे । राय । सुवीर्यस्य । दातो ।
मा । त्रा । व्यम् । सहस्रायन्नम् । अरीरा । मा । माप्स्युः । परि । पदाम् । मारुहम् । ॥ ६ ॥

वेङ्कट० ईशे हि अग्निः अथ षड् वातम् । ईशे च न ओषधिवै दातुम् । अयं प्रत्यक्षः ।
साक्षात् एतां पदम् पदम्^४ मा अपुत्रा परि निषोदाम्, मा च अत्ययं सोमस्य अया
सार^५ । मा च अपरिधात्का^६ परिनिषोदाम्^७ ॥ ६ ॥

परिधं क्षरणस्य रेक्णो निर्यस्य रायः पतयः स्याम ।

न शेषो अग्ने अन्यजातमस्त्यचेतानस्य मा पथो वि दुहः ॥ ७ ॥

परिधं^८ । हि । क्षरणस्य । रेक्णम् । निर्यस्य । रायः । पतयः । स्याम ।
न । शेषः । अग्ने । अन्यजातम् । अस्ति । अचेतानस्य । मा । पथः । वि । दुहः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० परिधं^८ परितस्तम्^९ हि, परिहृत्य गन्तव्यं ओषधस्तम्^{१०} अत्ययं धनम् । अरयोऽन्यो भवति, न रमत्
इति, अयि वा अर्धे अरयोऽन्यो गच्छतीति । वास्तव्ये^{११} “अरण्यं अवागो भवति” (३२) ।
यदि यस्य धनमुपसीदति तस्मिन्नायम् वातस्य धनमिति । तस्य च तद्वन्ति^{१२} भवति । ततो
वयम् नित्यं एव धनस्य पतयः स्याम इति पुत्रानभिषेत्^{१३} वदति । तथा चाह—न शेषो
अग्ने अन्यजातमस्ति इति । शेष इत्यपत्यनाम । शिष्यते प्रयत्न^{१४} इति । न अन्यजातम्
मनुष्यसारस्य भवति । तस्य च अचेतयमानस्य तद्वन्ति^{१५} भवति । मा अस्माद् वयं वि
दुह्युः^{१६} औरसमेव पुत्रमस्मभ्यं देहीति । अस्मोऽत्रा मृत्युं निर्वहन्त्य (तु या ३, २) ॥ ७ ॥

नहि प्रभायारणाः सुश्रोत्रोऽन्योर्दर्यो मनसा मन्त्वा उ ।

अथो चिदोक्तः पुनरित् स एत्वा नो वाज्यमीषात्तेतु नर्घ्यः ॥ ८ ॥

नहि । प्रभायः । अरण्यः । सुश्रोत्रः । अन्योर्दर्यः । मनसा । मन्त्वा । उ ।
अथ । चित् । ओक्तः । पुनः । इत् । स । एति । आ । न । वाज्या । अमीषात् । एतु । नर्घ्यः ॥ ८ ॥

१ उच्यतेति ल लङ् २ मन्त्रानां वि^३ ल लङ्, मन्त्रानां अ^४ ३ पदा वि^५ अ^६
४ ४ भास्ति मूत्रो ५ पता वि^६ ल, मन्त्रात् अ^७ लङ् ६ एकं मूत्रो ७ अपरिधं अ^८,
परिधं ल, अपरिधं लङ्, परिधं वद्वा हि मन्त्रं ल प्रत्ययः ८ ८ सूत्रो अत्रवधामत एव पाठ
अष्टम्या अथो माध्यान्ते पठित ९ कृमिति वि^{१०} अ^{११}, मृत्युं ल लङ्

पृष्ठो दिवि धार्यग्निः पृथिव्यां नेता सिन्धूनां वृषभः स्तिर्षानाम् ।
स मारुषीरभि निशो वि भाति वैश्वानरो वावृधानो वरेण ॥ २ ॥

पृष्ठ । दिवि । धार्य् । अग्निः । पृथिव्याम् । नेता । सिन्धूनाम् । वृषभः । स्तिर्षानाम् ।
स । मारुषी । अभि । निशः । वि । भाति । वैश्वानरः । वावृधानः । वरेण ॥ २ ॥

वेङ्कट० समृक्त दिवि निहित अग्निः पृथिव्याम् च नेता नदीनां वर्णित उदकानाम् । स
मारुषी विशः 'अभि वि भाति' वैश्वानरः वर्धमानः वरिष्ठेन तेजसा आदित्यः इव ॥ २ ॥

एतद् भिया विश आयन् अस्मिन्ना जहतीमर्जनानि ।

वैश्वानरः पूर्ये शोशुचानः पुरो यदग्ने दुर्यन्दीदिः ॥ ३ ॥

एतद् । भिया । विशः । आयन् । अस्मिन्ना । जहती । मर्जनानि ।
वैश्वानरः । पूर्ये । शोशुचानः । पुरः । यद् । अग्ने । दुर्यन् । अदीदिः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० 'एतद् भयेन' विशः गच्छन्ति अस्मिन्ना, रक्षासीत्यर्थः, एतत्सङ्ग्रामात् परित्यजन्त्य
अस्मानि । वैश्वानरः अग्नः । पूर्ये रात्रौ शोशुचानः कच्छयूनां पुराणि यदा दारयन् वायव्य ॥ ३ ॥

तव विधातुं पृथिवी उत धौर्वैश्वानरः प्रसमेधे सचन्तः ।

त्वं भासा रोदसी आ तत्तन्वाजस्त्रेण शोचिषा शोशुचानः ॥ ४ ॥

तव । विधातुं । पृथिवी । उत । धौर्वैश्वानरः । प्रसमेधे । सचन्तः ।
त्वं । भासा । रोदसी इति । आ । तत्तन्वः । अजस्त्रेण । शोचिषा । शोशुचानः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० तिस्रो देवता अग्निर्वायु सूर्य इति । 'तथा भिद्यन्ते' तव विधातुं प्रसमेधे पृथिवी अन्तरिक्षं च
च वैश्वानरः अग्नेः सज्जते । पृथिवी अग्ने कर्म, 'अन्तरिक्षं वायो', च सूर्यस्य । त्वम् भासा
दायापृथिवी आ तत्तन्वः अजस्त्रेण तेजसा दीप्यमानः ॥ ४ ॥

त्वामग्ने हरितो वावृक्षाना गिरः सचन्ते धुनयो घृताचीः ।

पतिं कृष्टीना रथ्य रयीणा वैश्वानरमुपसां केतुमहाम् ॥ ५ ॥

त्वाम् । अग्ने । हरितः । वावृक्षाना । गिरः । सचन्ते । धुनयो । घृताचीः ।
पतिम् । कृष्टीनाम् । रथ्यम् । रयीणाम् । वैश्वानरम् । उपसाम् । केतुम् । अहाम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० त्वाम् अग्ने । दिक्षु कामयमानां सेवन्ते, स्तुतयश्च, तथा हविषा कल्पयिष्य शुचश्च,

पतिम् प्रजानाम् नैतारम् घनानाम् वैश्वानरम् उपसाम् अह्वाम् च प्रज्ञापकम् ॥ ५ ॥

^१इति पक्षमाष्टके द्वितीयाध्याये सप्तमो वर्गः ^२ ॥

त्वे असुर्यं वसतो न्यृण्वन् क्रतुं हि ते मित्रमहो जुपन्त ।

त्वं दस्यूरोकसो अग्न आज उरु ज्योतिर्जनय आर्याय ॥ ६ ॥

त्वे इति । असुर्यम् । वसत । नि । ऋण्वन् । क्रतुम् । हि । ते । मित्रमह । जुपन्त ।

त्वम् । दस्यून् । ओकस । अग्ने । आज । उर । ज्योति । जनयन् । आर्याय ॥ ६ ॥

वेङ्कट० इति अतुराणां दस्यु बलम्^१ वसतः प्राक्षिपन् । कर्म हि ते हे मित्राणां पूजयितः^२ जुपन्त ।

त्वम् च तेषाम् अग्ने । दस्यून् इवात्^३ इत्यानात् निरगमय विस्त्रीर्णन् ज्योति आर्याय

समुत्पाप जनयन् ॥ ६ ॥

स जार्यमानः परमे व्योमन् वायुर्न पाथः परि पासि सुधः ।

त्वं भुवना जनयन्नुभि ऋषर्पत्याय जातवेदो दक्षस्यन् ॥ ७ ॥

स । जार्यमान । परमे । विओमन् । वायु । न । पाथ । परि । पासि । सुध ।

त्वम् । भुवना । जनयन् । उभि । ऋन् । ऋर्पत्याय । जातवेद । दक्षस्यन् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० स प्रादुर्भवन् परमे व्योम्नि सूर्यात्मना वायु इव क्षिप्रम् बहमुष्णे सोमदक्षणमन्नम्
विदत्ति । त्वम् ऋषर्पति जनयन् उभि ऋषति पुत्रमृतावाप्तौ लोकाय जातवेद । प्रपच्छन्
ओषध्यादिकम् ॥ ७ ॥

तामग्ने अस्मे इषमेरपस्व वैश्वानर शुमती जातवेदः ।

यया राधः पिन्वमि विश्वार पृथु श्रवौ दाक्षुषे मर्त्याय ॥ ८ ॥

ताम् । अग्ने । अस्मे इति । इषम् । आ । ईरस्व । वैश्वानर । शुमतीम् । जातवेद ।

यया । राध । पिन्वमि । विश्वार । पृथु । श्रव । दाक्षुषे । मर्त्याय ॥ ८ ॥

वेङ्कट० ताम् अग्ने । अस्मभ्य इषिन् आभिमुख्येन गमय वैश्वानर । विशुद्धताम्^१ जातवेद । यया
इष्टया शरति यय हे विश्वार । पृथु च श्रवणं प्रपच्छते मर्त्याय ॥ ८ ॥

तं नो अग्ने भधयंश्चः पुरुषं रुयि नि वाजं श्रुत्यं युवस्व ।

वैश्वानर महि नः शमी यच्छ रुद्रेभिरग्ने वसुभिः सज्जोषाः ॥ ९ ॥

तम् । न । अग्ने । भधयंश्च । पुरुषम् । रुयिम् । नि । वाजम् । श्रुत्यम् । युवस्व ।

वैश्वानर । महि । न । शमी । यच्छ । रुद्रेभि । अग्ने । वसुभि । सज्जोषा ॥ ९ ॥

१-१ वाहित मूको. २. बधे मूको. ३. श्रुत मूको. ४. दस्य मूको. ५. एतात् एतात् मू.
६. विशुद्ध मू. विशुद्ध मू. विशुद्ध मू. ७. दस्य मूको. ८. एतात् एतात् मू.

वेङ्कट० तप् अस्मभ्यम् अग्ने! इविष्मद्भ्यः^१ बहुषु चन्दितम् रविम् नि सुवल्ग जिमिधप, अशं
य श्रयणीयम् । वेधानर!^२ मदस् च अस्मभ्यं^३ सुतं प्रयच्छ रजैः अग्ने! बहुभिः च सङ्गतः ॥ १ ॥

^४इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये अष्टमो वर्गः^५ ॥

[६]

^६वसिष्ठो मैत्रायणश्चिद्विः । पैशामनोऽग्निदेवता । शिष्टेषु छन्दः^७ ।

प्र सुम्राजो असुरस्य प्रशस्तिं पुंसः कृष्टीनामनुमार्घ्यस्य ।

इन्द्रस्तेषु प्र तुमसेस्कृतानि वन्दे दारुं वन्दमानो विरक्मि ॥ १ ॥

प्र । सुम्राज । असुरस्य । प्रशस्तिम् । पुंसः । कृष्टीनाम् । अनुमार्घ्यस्य ।

इन्द्रस्तेषु । प्र । तुमसे । यृतानि । वन्दे । दारुम् । वन्दमानः । विरक्मि ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्र वन्दे मोक्षारण्यमि सर्वेषाम्^८ सम्राज^९ प्राक्स्य प्रशस्तिम् इष्टं मनुष्याणाम् अनुमोदनीयम्,
यथा इन्द्रस्य पुत्रस्य कर्माणि मोक्षारण्यमि सङ्गत् । किञ्च पूर्वं वरुणशीलं वमसत् स्तुतिं
मयीमि ॥ ३ ॥

कुर्विं केतुं धासिं भ्रातुमद्रेहिन्वन्ति शं राज्यं रोदस्योः ।

पुरंदरस्य ग्रीभिंरा विंवासेऽग्नेर्ब्रतानि पूर्वा महानि ॥ २ ॥

कुर्विम् । केतुम् । धासिम् । भ्रातुम् । अद्रेः । हिन्वन्ति । शम् । राज्यम् । रोदस्योः ।

पुरन्दरस्य । ग्रीभिः । आ । विंवासे । अग्नेः । ब्रतानि । पूर्वा । महानि ॥ २ ॥

वेङ्कट० आत्मकर्माणं^{१०} प्रशस्यक धारयितार दीपयितार आदत्तं सोढुः श्रीमण्डित शङ्कर 'रातामन्
रोदस्यो',^{११} राक्षसेषां नामकरण । पुरात् दारविष्टः अद् च स्तुतिभिः परिचर्यां करोमि ।
अग्ने हि महान्ति पूर्वकृतानि कर्माणीति ॥ १ ॥

न्यक्रतून् प्रथिनो मूधवाचः पूर्णीरश्रद्धो अवृषो अयज्ञान् ।

प्रभ्र तान् दस्यूरग्निर्विवाय पूर्वश्चकारापरां अयंयून् ॥ ३ ॥

नि । अश्रतून् । प्रथिनः । मूधवाचः । पूर्णीन् । अश्रद्धान् । अवृषान् । अपयज्ञान् ।

प्रभ्र । तान् । दस्यून् । अग्निः । विवाय । पूर्वं । चकार । अपरान् । अयंयून् ॥ ३ ॥

१ इविष्मद्भ्यो ल क्तव्य, 'भ्यन् लो भ', 'भ्यन् ल वि' । २. 'अप्य मूको ३. 'स्वदीप्य भ' ।
४-४. वासि मूको. ५. 'वेधा ल. ६. सप्तः वि' ल, छा राक्ष भ' क्तव्य. ७. 'ये मत्तवदाय भ' ।
८. रोदस्यो रातामन् ल क्तव्य.

आ । देवः । ददे । वृष्णा । वसूनि । वैश्वानर । उवड्इता । सूर्यस्य ।

आ । समुद्रात् । अवेरात् । आ । परस्मात् । आ । अग्नि । ददे । दिव । आ । पृथिव्या ॥३॥

येङ्कट० आ देवे देव. भान्तरिदवाणि वसूनि वायानि वैश्वानर उवडे सूर्यस्य । पूर्वापरयोः समुद्रयोः मध्ये यानि वसूनि, यानि च घागपृथिव्यो मध्ये, तानि सर्वाणि आ वसे । मनुष्यपु पक्षिषु देवेषु च वर्तमान सर्वे मण्डलीति ॥ ३ ॥

इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये नवमो वर्गः ।

[७]

‘वसिष्ठो मैत्राग्रह्णिर्नृपि । वसिर्वेवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

प्र यो देवं पितृ सहस्रानमग्निमश्रुं न वाजिनं हिषे नमोभिः ।

भवां नो दूतो अध्वरस्यं विद्वान् त्मना देवेषु विविदे मितहुः ॥ १ ॥

प्र । व. । देवम् । पितृ । सहस्रानम् । अग्निम् । अद्वरम् । न । वाजिनम् । हिषे । नमं ऽभि ।

भवे । नु । दूत । अध्वरस्यं । विद्वान् । त्मना । देवेषु । विविदे । मितहुः ॥ १ ॥

येङ्कट० प्र ईरयामि सुष्माक्रम देवम् बलमाचरन्तम् अग्निम् अध्वर इव बलितम् अश्वे । भव न दूतः । यश्च जानत इत्यनेन अग्नि देवेषु प्रवच्छति ज्ञापयते वा विदित्वाभा इति ॥ १ ॥

आ याद्वग्ने पृथ्याइ अनु स्वा मन्द्रो देवानां सूरुषं जुषाणः ।

आ सानु शुभैर्नदयन् पृथिव्या जम्भेभिर्विश्वं पृथग्भवानि ॥ २ ॥

आ । याहि । आग्ने । पृथ्या । अनु । स्वा । मन्द्र । देवानाम् । सूरुषम् । जुषाण ।

आ । सानु । शुभैः । नदयन् । पृथिव्या । जम्भेभिः । विश्वम् । पृथग्भू । वनानि ॥ २ ॥

येङ्कट० आ यागच्छ गन्ते, आर्त्तं आरणीयै इत्ये मन्द्र, देवानाम् स्वरम् ऐश्वर्यम् । आ याहि पृथिव्या समुत्प्लुत वर्गं तेनोभिः सङ्घर्षश्च इष्टाभिः विश्वम् कात्स्न्येन यथाकाम इहत्वादातीति ॥ २ ॥

प्राचीनो यज्ञः सुधितं हि बर्हिः प्रीणीते अग्निरील्लितो न होता ।

आ मातरा विश्ववारि हुवानो यतो यविष्ठ जज्ञिषे सुशेर्वः ॥ ३ ॥

प्राचीन । यज्ञ । सुधितम् । हि । बर्हिः । प्रीणीते । अग्नि । ईल्लित । न । होता ।

आ । मातरा । विश्ववारि इति त्रिस्तज्जरी । हुवान । यत । यविष्ठ । जज्ञिषे । सुशेर्वः ॥३॥

१-१ नास्ति मूलो २ वाद अं. ३-३. मात वराणीयैव विं अं, यागो अहोदैव इ एव,
४. शब्द मूलो ५. विरुद्ध विं क एव, त्रिस्तज्जरी अं, विरुद्धं पक्षे क प्रस्ताव.

घेङ्कट० आहसुस यत्त प्रवृत्त । सुनिहित च बर्हि । आ श्रीणाति च अग्निः प्रशस्त इव
हात । चावाहयिष्यौ विचैर्वरणीये । हूयमान 'यत् त्वम्' युवतम् 'जायसे सुमुख' ॥ ३ ॥

सद्यो अ०चरे र०धिरं जनन्त मानुषासो विचेतसो य ए०षाम् ।

विशाम०धायि वि०स्पतिर्दुरोणे०ऽग्निर्मन्द्रो मधु०वचा ऋतावा ॥ ४ ॥

सद्य । अ०चरे । र०धिरम् । जनन्त । मानुषास । वि०चेतस । य । ए०षाम् ।

विशाम् । अ०धायि । वि०स्पति । दुरोणे । अ०ग्नि । मन्द्र । मधु०वचा । ऋत०जा ॥ ४ ॥

घेङ्कट० सद्य यज्ञे रथवन्त जनयन्ति मानुषासः विशिष्टप्रज्ञाः । य एषाम् मनुष्याणां नेता
भवति, स विशासयति विशाम् गृहे निहित अग्निः, मोहन मधुवचन वज्रवान् ॥ ४ ॥

असादि वृत्तो बर्हि०राजगुन्वानग्निर्ब्रह्मा नृप०दने वि०धृता ।

घौश्च यं पृ०धिरी वा०वधाते आ यं होता यज०ति वि०ध्वजारम् ॥ ५ ॥

असादि । वृत्त । बर्हि । आ०ऽजगुन्वान् । अ०ग्नि । ब्रह्मा । नृ०ऽपदने । वि०धृता ।

घौ । च । यम् । पृ०धिरी । वा०वधाते इति । आ । यम् । होता । यज०ति । वि०ध्वज०ारम् ॥ ५ ॥

घेङ्कट० स्थापित इति होतृत्वेन घोटा दूरदायक अग्निं महान् गृहे विधारक । यम् घावा-
पृथिवी' वधंयत, यम् च होता आ यजति मानुष विधैर्वरणीयम् ॥ ५ ॥

एते धु०न्नेभिर्विश्वमातिरन्तु मन्त्रं ये वारं नर्या अ०तक्षन् ।

प्र ये नि०क्षस्तिरन्तु श्रो०षमाणा आ ये मे अ०स्व दी०र्षयन्तुतस्य ॥ ६ ॥

एते । धु०न्नेभि । विश्वम् । आ । अ०तिरन्तु । मन्त्रम् । ये । वा । अ०र्यम् । नर्या । अ०तक्षन् ।

प्र । ये । नि०क्ष । ति०रन्तु । श्रो०षमाणा । आ । ये । मे । अ०स्व । दी०र्षयन् । ऋत०तस्य ॥ ६ ॥

घेङ्कट० एते यतोभिः सर्वम् आ छात्रयन्ति, ये वा अग्नये वैधानराय वयसि मन्त्रं वृक्षेभि
तुष्टिदा, ये वा सर्वायन्ति असाभिनी प्रज्ञा वैधानराधिष्ठिता तदुक्तम् आशावचनं
श्रुत्वा १०, ये वा मदीयम् अमु वैधानरम् ११ आ मदीयम् १२ प्रात्रययति ॥ ६ ॥

नू त्वाम०ग्न ई०महे वसि०ष्ठा ई०शानं ध०नो सह०सो वर्ध०नाम् ।

इ०पं स्तो०रु०म्यो म०धर्व०श्च आ०न०ड् यू०यं पा०त स्व०स्ति०भिः सदा नः ॥ ७ ॥

१. अग्निं गृक्षे. २-२. यक्षेणम् वि' अ' छ, योत्तम् एन. ३. 'अप्य' मूको. ४. 'वति' मूको.
५. मानुषं कन, मानुषं क प्रस्ताव ६. अविधि' वि', अपिधि' अ' छम् ७. 'वि'यो' मूको.
८. 'विधि' अ' ९-९. 'कथाया' ('जा अ') व' मूको १०. 'न' मूको. ११. मादीय' वि',
मादीय' अ', मादीय' छम्; मादीय' छ.

तु । त्वाम् । अग्ने । ईमहे । वसिष्ठा । ईशानम् । सुनो इति । सहस्र । वर्मनाम् ।
इपेम् । स्तोतृभ्यम् । मध्वेभ्यः । आनद् । युष्मत् । पुनः । स्वस्तिभिः । सदा । न ॥७॥

वेङ्कट० शिवश्च त्वाम् अग्ने । याचामहे वसिष्ठा^१ ईशानम् हे सत्यम् सुनो ! धनानाम् । तथा सति
अस्य स्तोतृभ्यः हविष्यभ्यः प्रापयेति ॥ ७ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये दशमो वक्त्रः ॥

[८]

^१वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्हवि । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

इन्धे राजा समर्पो नमोभिर्पस्य प्रतीकमाहुतं घृतेन ।

नरो हव्येभिरीळते सबाध आग्निरग्र उपसामशोचि ॥ १ ॥

इन्धे । राजा । सम् । अर्प्य । नमः । अभि । यस्य । प्रतीकम् । आहुतम् । घृतेन ।
नरः । हव्येभिः । ईळते । सबाध । आ । अग्नि । अग्रैः । उपसाम् । अशोचि ॥ १ ॥

वेङ्कट० सन् इन्धे त्वम् राजा ईश्वर^१ हविर्भिः^२, यस्य मुखम् आहुतम् घृतेन भवति । स मनुष्या
हविर्भिः^३ स्तुवन्ति वाचासहिता^४ । आ दीप्यते यः^५ सोऽयम् अभि^६ उपसाम् अग्रे इति ॥ १ ॥

अयम् व्य सुमहान् अग्नेदि होता मन्द्रो मनुषो यज्ञो अग्निः ।

वि मा अकः ससृजानः पृथिव्या कृष्णपविरोर्पधीभिर्नखे ॥ २ ॥

अयम् । ऊँ इति । स्य । सुमहान् । अग्नेदि । होता । मन्द्र । मनुष । यज्ञ । अग्नि ।
नि । मा । अकुरित्यकः । ससृजान । पृथिव्याम् । कृष्णार्पवि । ओर्पधीभिः । नखे ॥ २ ॥

वेङ्कट० अयम् अयं स सुमहान् ज्ञापते होता मोदमान मनुष्यस्य मन्त्रम् अग्नि । वि करोति
देवाति । पृथिव्याम् अरण्यो नृजन्मन्^१ कृष्णमार्गो ओषधिभिः^२ वि^३ नखे^४ ॥ २ ॥

कया नो अग्ने वि वंसः सुवृत्तिं कामं स्वधामृणनः शस्यमानः ।

कदा मवेम परतयः सुदत्र रायो वन्तारो दृष्टरस्य साधोः ॥ ३ ॥

कया । न । अग्ने । वि । वंस । सुवृत्तिम् । काम् । ऊँ इति । स्वधाम् । शस्यमानः ।
कदा । भवेम । परतयः । सुदत्र । रायः । वन्तारः । दृष्टरस्य । साधोः ॥ ३ ॥

१. वासिष्ठ वि^१ अ^२. २. 'वेदिति क, 'वेदिति स्य. ३. ३ वासिष्ठ मूको ४. नीतिस्त^५ वि^६,
विशिष्ट^७ अ^८, नीति^९ स्य स्य. ५. इति वि^{१०} अ^{११}, इति^{१२} क लय ६ इति^{१३} वि^{१४} अ^{१५}, ७ बोधा^{१६}
मूको ८ ८. सोममग्नि वि^{१७} अ^{१८}, सोममग्नि स्य स्य ९. 'मान वि^{१९} अ^{२०}, 'मान स्य स्य १० ओषधि
वि^{२१} अ^{२२}, ओष ओषधिभिः क लय. ११. वासिष्ठ स्य स्य. १२. मूको स्य.

वेङ्कट० कथा स्वधया अस्माकम् अग्ने ! त्वं स्तुतिं प्रतिवससि । 'किम् अहम्' स्तूयमानं त्वम्
 आत्मानं प्रापयसि । कदा वयम् मयेव स्वामिनं सुखधनं^{१२} रायं सम्मत्कारं शत्रुभिः तदितुम्
 अशक्यस्य साधयितुं^{१३} ॥ ३ ॥

प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत् सूर्यो न रोचते बृहद् भाः ।

अभि यः पूरुं पृतनासु तस्यौ घृतानो दैव्यो अतिथिः शुशोच ॥ ४ ॥

प्र० अग्नि । अग्नि । भरतस्य । शृण्वे । वि । यत् । सूर्य । न । रोचते । बृहद् । भाः ।

अभि । यः । पूरुम् । पृतनासु । तस्यौ । घृतान । दैव्य । अतिथिः । शुशोच ॥ ४ ॥

वेङ्कट० प्रश्नोपि अहम् अग्निं मनुष्यस्य स्तुतिम्, वि^१ रोचते पदा सूर्य इव अत्यन्तम् भातमानं^१ ।

'अभि तस्यौ' य^२ 'पूरुम् नामासुरं' सहस्रामेव, स दीप्यमानं दैव्यं अतिथिं प्रकृत्याह ॥ ४ ॥

असन्निद् त्वे आहवर्णानि भूरि श्रुते विर्येभिः सुमना अनीकैः ।

स्तुतश्चिदग्ने शृण्वे गृणानः स्वयं वर्धस्व तन्व्यं सुजात ॥ ५ ॥

असन् । इत् । ते इति । आहवर्णानि । भूरि । श्रुते । विर्येभिः । सुमना । अनीकैः ।

स्तुत । चिद् । अग्ने । शृण्वे । गृणान । स्वयम् । वर्धस्व । तन्व्यम् । सुजात ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अहवर्ण^३ एव त्वयि हवीषि बहुभिः । अथ रवं सर्वं रक्षिष्यमि सुमना । कोटुं^४ अग्निं^५

शृणोति स्तुतिं स्तूयमानं । स्वयम् वर्धय आत्मीयम् अहं शोभनजननं^६ ॥ ५ ॥

इदं वचः शतसाः संसहस्रमुदग्नये जनिपीष्ट द्विषर्हीः ।

शं यत् स्तोत्रम्यं आपये भवति धूमदमीवचातनं रसोहा ॥ ६ ॥

इदम् । वचः । शतसाः । संसहस्रम् । उद । अग्नेये । जनिपीष्ट । द्विषर्हीः ।

शम् । यत् । स्तोत्रम्यं । आपये । भवति । धूमत् । अग्नीवचातनम् । रसोऽहा ॥ ६ ॥

वेङ्कट० इदम् यत् शतशतसं^७ सम्प्रभुः तथा सहस्रवत्सम्प्रभुः^८ य^९ अग्नेये उद जनिपीष्ट द्वयो
 स्थानयोः परिवृष्टं (उ या ६, १०) वसिष्ठः, शृण्व्या मनुष्यो भूत्वा पततं दिवि
 देव । सहस्रम् यत् सोमस्य आपये शतये पुत्रादिकाय भवति, तत् प्रपद्यति दीप्तिमत्
 रोगपातकम्^{१०} रक्षसां हन्तुं ॥ ६ ॥

नू त्वामग्ने ईमहे वसिष्ठा ईशानं यनो सहस्रो वर्धनाम् ।

इषं स्तोत्रम्यो मृषाद्भय आनद् धूयं पात स्वास्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

१-१. निमग्नं मूको २. शृण्वं मूको ३. 'हितम्' मूको. ४. नास्ति एव ५. इपातं अ^१ एव
 ६ ६. 'हितम्' वि^१ अ^२, दि त्वयौ क एव ७ यम् वि^१ अ^२ ए^३; नास्ति एव ८-८. पुरत्यागा^१ मूको
 ९. मयि वि^१ अ^२; मयत क एव १०. कोटुः वि^१; अद्वयं अ^२. ११. अग्ने २ एव १२. गार्ह-
 वनम् मूको. १३. 'योगतं' वि^१; 'योगतं' अ^२. १४. 'मये' वि^१ अ^२ १५. रोगपातम् मूको

तु । त्वाम् । अग्ने । ईमहे । वसिष्ठाः । ईशानम् । सुतो इति । सहस्रः । वसूनाम् ।
इषम् । स्तोतुऽभ्यः । मध्वेतुऽभ्यः । आनद् । युषम् । पातु । स्वस्तिऽभिः । सदा । नुः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० ऋ ७, ७, ७ इ. ॥ ७ ॥

‘इवि पद्यमाहके द्वितीयोपाध्याये एकदशो वर्गः’ ॥

[९]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्देवि । नमिदं वता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

अयोधि जार उपसाम्पस्थाद्धोता मन्द्रः कुवित्तमः पावकः ।
दधाति केतुमुभयस्य जन्तोर्हव्या देवेषु द्रविणं सुकृत्सु ॥ १ ॥

अयोधि । जारः । उपसाम् । उपस्थात् । होता । मन्द्रः । कुवित्तमः । पावकः ।
दधाति । केतुम् । उभयस्य । जन्तोः । हव्या । देवेषु । द्रविणम् । सुकृत्सु ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्रबुद्धः उपसाम् आरः उपसाम् वरसद्भात् होता मन्द्रः कवित्तमः पावकः स करोति
प्रज्ञानम् दैव्यस्य च मानुषस्य च जन्तोः^१, हव्यानि च देवेषु करोति, धनं च धनमानेषु ॥ १ ॥

स सुकृतुषो वि दुरः पणीनां पुनानो अर्कं पुरुभोर्जसं नः ।
होता मन्द्रो विशां दसूनास्तिरस्तमो ददृशे राभ्याणाम् ॥ २ ॥

स । सुकृत्सु । यः । वि । दुरं । पणीनाम् । पुनान । अर्कम् । पुरुभोर्जसम् । नः ।
होता । मन्द्रः । विशाम् । दसूना । तिरः । तमं । ददृशे । राभ्याणाम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० स सुप्रज्ञः, यः वि हलमयति द्वाराणि पणीनाम् शरत्^२ प्रवृत्तस्यस्यम् अर्कम्^३
बहुभक्षणम्^४ । होता मोक्षं यनुष्याणाम् दमयता^५ । तिर कुर्वन् तमोति दृश्यते शत्रीणाम् ॥ २ ॥

अमूरः कुविरदितिर्विवस्वान्सुसंसन्मिश्रो अतिथिः शिवो नः ।
चित्रभानुरुपसां भात्यग्नेऽपां गर्भैः प्रस्वई आ विवेश ॥ ३ ॥

अमूर । कुवि । अदितिः । विस्वान् । सुसंसत् । मित्र । अतिथि । शिव । नः ।
चित्रऽभानु । उपसाम् । भाति । अग्ने । अपाम् । गर्भैः । प्रस्वई । आ । विवेश ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अमूर्ध कवि । अदीन परिचरणात् सोमनसद्वत्^६ मित्रः अतिथि शिव नः चित्रदीति
उपसाम् अग्ने विभ्राति अपाम् गर्भैः शोषणी आ विवेश ॥ ३ ॥

१-१. नास्ति सूत्रे. २. कविता न^१ हल. ३. ‘यो दि अ^२. ४. शीरम् ल प्रस्ताव.

५. नास्ति सूत्रे. ६. बहुभक्ष^३ वि^३, ननुष^३ न^३ क लज. ७. दसूना वि^३. ८. ‘भक्षणम्’
न^३ लज.

ईळेन्यो वो मनुषो युगेषु समन्ता अशुचज्जातवेदाः ।

सुसंद्दशा भानुना यो विभाति प्रति गार्वः समिधानं बुधन्त ॥ ४ ॥

ईळेन्यः । वः । मनुषः । युगेषु । समन्ताः । अशुचत् । जातवेदाः ।

सुसंद्दशा । भानुना । यः । विभाति । प्रति । गार्वः । समिधानम् । बुधन्त ॥ ४ ॥

षेङ्कट० ईदृशः युष्माकं मनुष्यस्य यजमानस्य यागदिवसेषु^१ सेनाप्रे मन्वा माज्वहत्^२ जातमन्त्रः ।

शोमनस्यदर्शनेन तेजसा यः विभाति, तं स्तुतिवाचः समिध्यमानम् प्रति बोधयन्तु ॥ ४ ॥

अग्ने याहि दूत्यं^३ मा रिपण्यो देवाँ अच्छा ब्रह्मकृता गुणेन ।

सरस्वतीं मरुतो अश्विनापो यक्षि देवान् रत्नधेयाय विश्वान् ॥ ५ ॥

अग्ने । याहि । दूत्यम् । मा । रिपण्यः । देवान् । अच्छा । ब्रह्मकृता । गुणेन ।

सरस्वतीम् । मरुतः । अश्विना । अपः । यक्षि । देवान् । रत्नधेयाय । विश्वान् ॥ ५ ॥

षेङ्कट० अग्ने ! याहि दूत्यम्, मा खाप्यन्ति विनष्टो भूः, देवान् प्रति क्षोत्रकृता सद्येन सद्यः क्षदीयान् ।

सरस्वतीम् मरुतः अश्विनौ अपः यजमानां दानाय सर्वान् देवान् इति^४ ॥ ५ ॥

त्वामग्ने समिधानो यस्मिंष्टो जरूथं हुन् यक्षि राये पुरंधिम् ।

पुरुणीया जातवेदो जरस्व यूथं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

त्वाम् । अग्ने । समिधानः । यस्मिंष्टः । जरूथम् । हुन् । यक्षि । राये । पुरन्धिम् ।

पुरुणीया । जातवेदः । जरस्व । यूथम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

षेङ्कट० त्वाम् अग्ने ! प्रबलयन् नसिष्टः जरूथम्^५ रक्षः हुन्तु । यज स्वं धनाय बहुमन्त्रं दीपयाम् ।

पुरुणीयानि रक्षन्ति जातवेदः । जारय ॥ ६ ॥

^१ इति यजमानादके द्वितीयाप्याये द्वादशो वयोः^६ ॥

[१०]

^१ यस्मिंष्टो यैत्रायस्मिंष्टिभिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः^७ ।

उपो न जारः पृथु पात्रो अभेदु दर्विष्ठुतद् दीव्यज्जेश्वरानः ।

शृपा हरिः शुचिरा मांति भ्राता धियो हिन्वान उश्वतीरजीगः ॥ १ ॥

१. रस्वे अं न छन्दः, ईदृ रि^१. २. यागदि^२ अ. ३. प्रन्ना^३ वि^३ अ. ४. मनि मूको,

५. उ. अ. ७, १, ० माप्यम्. ६-६. नास्ति मूको.

उपः । न । जारः । पूथु । पार्जः । अथेत् । दर्विषुतत् । दीर्बत् । शोशुचानः ।

दृषां । हरिः । शुचिः । आ । भाति । भासा । धिर्यः । द्विन्वानः । उशुतीः । अजीगुरिति ॥ १ ॥

षेड्डट० भादित्यः इव प्रुपु बन्धम् धयति चोत्तमानः दीप्यमानः प्रज्वलन् । एषा हरणशीलः शुचिः
आ भातं तेमसा कर्माणि प्रेरयत् । कामयमानाः प्रजाः तमसा विरोहिताः उज्जगारेति ॥ १ ॥

स्वर्षेण वस्तोरुपसामरोचि यज्ञं तन्वाना उशिजो न मन्म ।

अग्निर्जन्मानि देव आ वि विद्वान् द्रवद् दूतो देवपात्रा वर्निष्ठः ॥ २ ॥

स्वः । न । वस्तोः । उपसाम् । आरोचि । यज्ञम् । तन्वानाः । उशिजः । न । मन्म ।

अग्निः । जन्मानि । देवः । आ । वि । विद्वान् । द्रवत् । दूतः । देवज्यावा । वर्निष्ठः ॥ २ ॥

षेड्डट० भादित्य 'इव अग्निः' 'उपसाम् आगमने' अङ्गि क्षीयते । यज्ञम् कुर्वन्तः करिषाः इव अग्निरपि
स्वोपमम् उपाश्रयति । अग्निः देवः आत्मानि भूषाणि आनन् विविधम् आ द्रवति दूतः
देवान् प्रति गन्ता दानुपमः ॥ २ ॥

अच्छा गिरो मृतयो देवयन्तींग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षमाणाः ।

सुसंदर्शं सुप्रतीकं स्वर्चं हव्यवाहमरतिं मानुपाणाम् ॥ ३ ॥

अच्छ । गिरः । मृतयः । देवयन्तीः । अग्निम् । यन्ति । द्रविणम् । भिक्षमाणाः ।

सुसंदर्शम् । सुप्रतीकम् । सुसअर्चम् । हव्यवाहम् । अरतिम् । मानुपाणाम् ॥ ३ ॥

षेड्डट० स्तुतयः सुदवाः च देवानिष्ठमयो वष्टुन् अग्निम् प्रथमम् अच्छ यन्ति धनम् भिक्षमाणाः
शोभनसम्पत्तीन् शोभनाहम् शोभनगमनम् हव्यवाहम् अनुप्यान् देवान् प्रति गन्तारम् ॥ ३ ॥

इन्द्रं नो अग्ने वसुभिः सजोषा रुद्रं रुद्रेभिरा वहा वृहन्तम् ।

आदित्येभिरदितिं विश्वजन्त्यां बृहस्पतिं ऋकंभिर्विश्वारम् ॥ ४ ॥

इन्द्रम् । नः । अग्ने । वसुभिः । सजोषाः । रुद्रम् । रुद्रेभिः । आ । वहा । वृहन्तम् ।

आदित्येभिः । अदितिम् । विश्वजन्त्याम् । बृहस्पतिम् । ऋकंभिः । विश्वारम् ॥ ४ ॥

षेड्डट० इन्द्रम् नः अग्ने । वसुभिः "सज्जतः स्यम्" आ वहा, तं च रुद्रम् सदान्तं रुद्रं, आदित्यैश्च
सह अदितिम् विश्वजन्तियाम्, बृहस्पतिम् च ऋतिमग्निः अङ्गिरोभिः विश्वैर्वर्णोद्यमिति ॥ ४ ॥

मन्द्रं होतारमुशिजो यविष्ठमग्निं विश्वं ईळते अध्वरेषु ।

॥ हि क्षपावां अर्भवद् रयीणामतन्द्रो दूतो यजथांय देवान् ॥ ५ ॥

मन्द्रम् । होतारम् । उशिब । यत्रिष्ठम् । अग्निम् । विश्वं । ईळ्ये । अघ्यरेषु ।
 स । हि । क्षर्पाज्वात् । अर्भस्त । रयीणाम् । अर्तन्द्र । दूत । यज्ञर्थाय । देवान् ॥ ५ ॥
 वेङ्कट० मन्द्रम् होतारम् ऋत्विज युवकम् अग्निम् मनुष्या स्तुवन्ति यज्ञेषु । स हि रात्रिमाद
 भवति धनानां दाता 'अत' इति दूत 'देवान् यष्टुम्' ॥ ५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये त्रयोदशो वर्गः' ॥

[११]

'यसिष्ठो मैत्रावरुणिर्नृपि । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः' ।

महो अस्पर्ध्वरस्य प्रकृतो न क्रते त्वदमृता मादयन्ते ।

आ विश्वेभिः सूर्यं याहि देवैर्न्यग्ने होता प्रयमः संदेह ॥ १ ॥

महान् । अस्ति । अश्वरस्य । प्रकृत । न । क्रते । स्वत् । अपृता । मादयन्ते ।

आ । विश्वेभिः । सूर्यम् । याहि । देवैः । नि । अग्ने । होता । प्रयम । संदेह ॥ १ ॥

वेङ्कट० महान् स्वम् अस्ति अश्वरस्य प्रज्ञापयिता । न क्रते स्वत् देवा मादयन्ति । आ याहि
 सूर्यम् विश्वे देवैः । नि सोऽग्ने होता स सुवन् स्व वर्हिषि यस्मिन् ॥ १ ॥

रामीज्जते अजिरं दूष्वाप हविर्मान्तः सदमिन्मानुपासः ।

यस्य देवैरासदो वर्हिर्गग्नेऽहान्यस्मै सुदिना भरन्ति ॥ २ ॥

राम । ईज्जते । अजिरम् । दूष्वाप । हविर्मान्तः । सदैम् । इत् । मानुपासः ।

यस्य । देवैः । आ । असद । वर्हिः । अग्ने । अहानि । अस्मै । सुदिनाः । भरन्ति ॥ २ ॥

वेङ्कट० राम स्तुवन्ति रामनीयम् दूष्वाप सद्वत्तद्विष्का सदा पुरं मनुष्या । यस्य एव
 यज्ञमानस्य वर्हिः 'देवैः सह आ अयम्', अहानि अस्मै शाभनाहानि भवति ॥ २ ॥

त्रिंशद्वक्तोः प्र चिकित्वास्मिन् ते अन्तर्दाशुषे मर्त्यीय ।

मनुष्यदर्शन इह यक्षि देवान् भवां नो दूतो अमिश्रस्तिपात्रा ॥ ३ ॥

त्रि । चित् । अतो । प्र । चिकित् । यस्मिन् । ते इति । अन्तः । दाशुषे । मर्त्यीय ।

मनुष्यत् । अग्ने । इह । यक्षि । देवान् । भवां । न । दूत । अमिश्रस्तिपात्रा ॥ ३ ॥

वेङ्कट० त्रि चित् अन्तः प्र वेदयन्ति हवीषि सप्तनेषु स्वक्षि अतः 'यज्ञमानाव ऋत्विजे' प्रपण्टे ।

मनोरिष्यन्ते^१ इह असादीये यशे^२ यन् देवान् । यन् न दत्तं भविष्यति^३
रभिता ॥ ३ ॥

अग्निरीशे बृहतो अघ्वरस्याग्निर्निर्मस्य हविषः कृतस्य ।

क्रतुं हांस्य वसवो जुषन्तार्या देवा दधिरे हव्यवाहम् ॥ ४ ॥

अग्नि । ईशे । बृहत् । अघ्वरस्य । अग्नि । निर्मस्य । हविष । कृतस्य ।

क्रतुम् । हि । अस्य । उत्तर । जुषन्त । अर्थ । देवा । दधिरे । हव्यवाहम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अग्नि ईशे महत्वा यज्ञस्य । अग्नि विश्वस्य हविष सम्पादितस्य । प्रज्ञानम् हि अस्य
वसव सेवन्ते । अथ यन्म देवा कुर्वन्ति हविषा योदारम् ॥ ४ ॥

आग्नें वह हविरर्घाय देवानिन्द्रज्येष्ठास इह मादयन्ताम् ।

इमं यष्टं द्विवि देवेषु घेहि यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

आ । अग्ने । वह । हवि । अर्घाय । देवान् । इन्द्रज्येष्ठास । इह । मादयन्ताम् ।

इमम् । यष्टम् । द्विवि । देवेषु । घेहि । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० विगदसिदेति ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चमाशके द्वितीयाध्याये चतुर्विंशो वर्गः ॥

[१२]

^१यसिष्ठो मैत्रावरुणिर्नरपि । अग्निर्वेववा । शिवदुप सुन्द २ ।

अगन्म मुहा नमस्ता यर्विष्टं यो दीदाय समिद्धः स्वे दुरोणे ।

चित्रमानं रोदसी अन्तरुनी स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यर्धम् ॥ १ ॥

अगन्म । मुहा । नमस्ता । यर्विष्टम् । य । दीदाय । समिद्धः । स्वे । दुरोणे ।

चित्रमानम् । रोदसी इति । अन्तः । रुनी इति । सुआहुतम् । विश्वतः । प्रत्यर्धम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० शब्दजम् महत्वा नमस्कारेण युवतमम्, य दीप्यते काष्ठे समिप्यमान आहवनीये,
चित्रमानम् छायावृष्टिष्वोः विस्तीर्णयोः । अग्रे वर्तमानम् आहुतम् सर्वतः यत्तं मभिमुखम् ।
समिद्धो कश्चि सर्वतः दीप्त भवति अर्घ्यज्वल " (?) ॥ १ ॥

॥ मुहा विश्वा दुरितानि साह्याग्निः पृथ्वे द्य आ जातवेदाः ।

स नो रक्षिषद् दुरितादवघादस्मान् गृणत उत नो मृषोर्नः ॥ २ ॥

१ नमः सूको २ नास्ति वि' अ' ३ रिहन्ता वि', 'कीर्त्त्या अ', 'स्तीनां क लज्ज.

४ योता वि' क, यो वाह अ', योवाह लज्ज ५ ५. नास्ति सूको ६. 'यान सूको. ७. मयानमि
वि' अ'.

सः । मृदा । मिथा । दुऽऽतानि । सृहान् । अग्निः । स्तोत्रे । दर्भे । आ । जातऽर्धेदाः ।

सः । नः । रुक्षिपत् । दुऽऽतात् । अत्र्यात् । अस्थान् । गृणत । उत । नः । मघोर्न ॥ २ ॥

वेङ्कट० सः सहस्रेण मिथानि दुरितानि सहमानः अग्निः स्तुयते यजे जातप्रशः । राः अस्मान् रक्षतु दुरितान् अत्र्यात् च निन्दितु अस्थान् स्तुवत, अपि च अस्थान् हविष्यत इति ॥ २ ॥

त्वं यरुण उत मित्रो अग्ने त्वां वर्धन्ति मृतिभिर्वसिष्ठाः ।

त्वे वसु सुपणनानि सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

त्वम् । यरुण । उत । मित्रः । अग्ने । त्वाम् । वर्धन्ति । मृतिभिः । वसिष्ठाः ।

त्वे । इति । वसु । सुऽऽपणनानि । सन्तु । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० त्वम् अग्ने । यरुणः अपि च मित्र मयसि । त्वाम् वर्धयन्ति मृतिभिः वसिष्ठाः । त्वमि स्थितानि धनानि सुदानानि सन्तु वसिष्ठेभ्य इति ॥ ३ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये पञ्चदशो वर्गः’ ॥

[१३]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्दधिः । वैश्वानरोऽग्निर्वेष्टा । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

प्रान्नये विश्वशुचे धियर्धेऽसुरभे मन्म धीति भरष्वम् ।

भेरे हविर्न रुहिर्षि प्रीणानो वैश्वानराय यतये मतीनाम् ॥ १ ॥

प्र । अन्नये । विश्वशुचे । धियमधे । असुरभे । मन्म । धीतिम् । भरष्वम् ।

भेरे । हवि । न । रुहिर्षि । प्रीणान् । वैश्वानराय । यतये । मतीनाम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्र भरष्वम् अन्नये^१ विश्व शोषयित्रे कर्मणा धारयित्रे असुरार्णो हन्त्रे स्तुति कर्म च इरगुरावा तपा करोमीति वदति—वदामि^२ हविः इदानीं यज्ञे प्रोषयन् वैश्वानराय निघ्नत्रे स्तुतीनाम् ॥ १ ॥

स्वर्मग्ने शोषिषा शोशुचान् आ रोदसी अपृणा जार्यमानः ।

त्वं देवा अभिश्रस्तेरमुञ्चो वैश्वानर जातवेदो महित्वा ॥ २ ॥

त्वम् । अग्ने । शोषिषा । शोशुचानः । आ । रोदसी इति । अपृणा । जार्यमान ।

त्वम् । देवान् । अभिश्रस्ते । अमुञ्च । वैश्वानर । जातवेद । महित्वा ॥ २ ॥

१. ते देवा हि अस्मान् वि^३ ह, ते देवा हि स्वा^४ बर्^५; ते देवा ॥ असा लघ् २. सपनाने वि^३ ल^६.

३. ‘तेभिरवर्षे म^७’ ४-४ नास्ति सूक्तो ५. अग्ने वि^३ ल^६ ह; अग्ने लज् ६. इति अ, दामी लज्.

पेङ्कट० त्वम् अग्ने !^१ ज्वालाया ज्वलन्^२ आ पश्यसि^३ छात्राश्रयिष्यौ प्रातः आदित्यात्मना जायमानः ।
त्वम् देवान्^४ अस्मच्छूणाम^५ असुराणाम् अभिशरते ॥ सुश्रुतिं वैश्वानर^६ जातवेद^७ । महत्वेन ॥ २ ॥

जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पश्यन् न गोपा इर्यः परिज्मा ।

वैश्वानर^८ ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

जात. । यत् । अग्ने । भुवना । नि । व्यख्यः । पश्यन् । न । गोपा । इर्यः । परिज्मा ।
वैश्वानर । ब्रह्मणे । विन्द । गातुम् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥

पेङ्कट० यदा त्वम् अग्ने । प्रादुर्भूतो भूतानि^९ विविधं पश्यसि^{१०} पश्यन् इव^{११} गोपाह^{१२} स्वामी परितो^{१३}
गच्छन्, तदानीम् वैश्वानर^{१४} स्वोपायं चास्माकम् लभस्व गमनमिति ॥ ३ ॥

^{१०} इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये षोडशो वर्गः^{१५} ॥

[१४]

^{१६} वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्नृपि । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः, प्रथमा बृहती^{१७} ।

समिधा जातवेदसे देवाय देवहूतिभिः ।

हविर्भिः शुक्रशोचिषे नमस्विनो ब्रुयं दक्षिणान्नये ॥ १ ॥

समद्रधा । जातवेदसे । देवाय । देवहूतिभिः ।

हविः । शुक्रशोचिषे । नमस्विन । वयम् । दाक्षेम् । अन्नये ॥ १ ॥

पेङ्कट० समिधा देवानाम् आहूतैश्च सह अग्निमावृत्तं सोममावहेत्वाह्वानादिभिः^{१८} देवानाम् जातवेदसे
देवाम्^{१९} हविर्भिः दक्षिणैश्च नमस्कारयुक्ता वयम् दानं कुर्मः अन्नये ॥ १ ॥

ब्रुयं ते अग्ने समिधा विधेम ब्रुयं दक्षिणं सुष्टुती यजत्र ।

ब्रुयं घृतेनाग्नरस्य होतृव्यं देव हविषा अद्रशोचे ॥ २ ॥

वयम् । ते । अग्ने । समद्रधा । विधेम । वयम् । दाक्षेम् । सुष्टुती । यजत्र ।

वयम् । घृतेन । अघ्नरस्य । होत । वयम् । देव । हविषा । अद्रशोचे ॥ २ ॥

पेङ्कट० वयम् वयम् अग्ने । समिधा परिचरणं कुर्मः । वयम् हविषि च दाक्षेम् अग्नेभ्यो स्तुत्वा
यष्टव्यं^{२०}, वयम् घृतेन अघ्नरस्य होत^{२१}, वयम् देव^{२२} हविषा अद्रशीते^{२३} ॥ २ ॥

१. अग्ने वि^{२४}. २-३. वा वि वि^{२५} अ^{२६}, गातिं लब्ध. ३. नास्ति वि^{२७} अ^{२८}, दे ल एञ.

४. शूणाम् अ^{२९} लब्ध. ५. भूतानि सूको ६. पश्यति सूको ७. इव च अ^{३०}. ८. 'ल' सूको.

९. परतः सूको १०-१०. नास्ति सूको. ११. 'अदि' सूको. १२. देवा सूको. १३. 'अन्वा' सूको.

१४. पाठ. सूको. १५. देवा लब्ध.

आ नो देवेभिरुप देवहूतिमग्ने याहि वर्षदृक्कृति जुषाणः ।

तुभ्यं देवाय दाशतः स्याम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

आ । न । देवेभि । उप । देवऽहूतिम् । अग्ने । याहि । वर्षदृक्कृतिम् । जुषाण ।

तुभ्यम् । देवाय । दाशत । स्याम् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । न । ॥ ३ ॥

वेङ्कट० 'उप आ याहि' देवै सह अस्माक यज्ञम् अग्ने । वर्षदृक्कार सेवमान । तुभ्यम् देवाय यय ददत' स्याम् ॥ ३ ॥

'इति वस्यमाष्टके द्वितीयाध्याये सप्तहोमो वसं' ॥

[१५]

'यसिष्ठो मैत्रावरुणिर्कपि । मग्निर्वैवता । त्रिष्टुप् छन्द' ।

उपसर्वाय मीळहुप आस्ये जुहुता इविः । यो नो नेदिष्ठमाप्यम् ॥ १ ॥

उपसर्वाय । मीळहुपे । आस्ये । जुहुत । इवि । य । न । नेदिष्ठम् । आप्यम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० समाश्रयणीयाय कामाना दोग्ध्रे' शिषार्थं तस्य आस्ये जुहुत इवि । य अस्माकम् अन्तिकतम श्रोत्रेभ्य भवति ॥ १ ॥

यः पक्ष चर्षणीरुभि निपसाद दभेदमे । कुविर्गृहर्पतिर्गुवा ॥ २ ॥

य । पक्ष । चर्षणी । रुभि । निपसाद । दभेदमे । कुवि । गृहर्पति । गुवा ॥ २ ॥

वेङ्कट० ॥ यय जनान् अग्नि निपसाद गृहे गृहे कस्मि गृहपति गुवा' ॥ २ ॥

स नो वेदो अमात्यमयी रक्षतु विश्वतः । उतास्मान् पात्वर्हसः ॥ ३ ॥

स । न । वेद । अमात्यम् । अग्नि । रक्षतु । विश्वतः । उत । अस्मान् । पातु । अर्हसः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० स अस्माक जन सहस्रवन् अग्नि रक्षतु सर्वत । अग्नि ॥ अस्मात् रक्षतु रक्षसः ॥ ३ ॥

नवं तु स्तोममग्रये दिवः श्येनाय जीवनम् । वस्वः कुविद् वनाति नः ॥ ४ ॥

नवम् । तु । स्तोमम् । अग्रये । दिव । श्येनाय । जीवनम् । वस्व । कुविद् । वनाति । न । ॥ ४ ॥

वेङ्कट० नवम् क्षिप्रम् स्तोमम् अग्रये' पुण्येकस्य श्येनभूताय अग्रयामि । स हि असत्य' बहुधन प्रयच्छति ॥ ४ ॥

स्पर्धा यस्य श्रियो दृशे रयिर्विरवतो यथा । अग्रे यज्ञस्य शोचतः ॥ ५ ॥

स्पर्धा । यस्य । श्रिये । दृशे । रयि । वीर्यवत । यथा । अग्रे । यज्ञस्य । शोचतः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० स्पर्द्धाश्रया यस्य श्रिय दरांताय भवन्ति, यथा^१ युज्यत रयि दर्शनीय भवति, यज्ञस्य अग्रे आहवनीये दीप्यमानस्य ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये ऋष्टादशो वर्गः ॥

सेमां वेतु वपद्कृतिमग्निर्जुपत नो गिरः । यजिष्ठो हव्यवाहनः ॥ ६ ॥

स । इमां । वेतु । वपद्कृतिम् । अग्नि । जुपत । न । गिरः । यजिष्ठ । हव्यवाहनः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० स इम वपद्कार कामवताम् अग्नि, सेवताम् गिर य अस्माकम् वपद्कृतम्^१ हविषा घोडा^२ ॥ ६ ॥

नि त्वा नक्षय मिश्रते घुमन्त देव धीमहि । सुवीरमग्र आहुत ॥ ७ ॥

नि । त्वा । नक्षय । मिश्रते । घुमन्तम् । देव । धीमहि । सुवीरम् । अग्ने । आहुत ॥ ७ ॥

वेङ्कट० नि धीमहि स्थाने त्वाम् उपगन्तव्य^१ मिश्रपते^२ घुमन्तम्^३ देव^४ सुवीरम् अग्ने ! आहुत^५ ॥ ७ ॥

क्षपं त्रुक्षथ दीदिहि स्वग्नयस्त्वया वयम् । सुवीरस्त्वमस्मदुः ॥ ८ ॥

क्षपं । त्रुक्ष । च । दीदिहि । सुअग्नयं । त्वया । वयम् । सुवीरं । त्वम् । अस्मदुः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० रात्री महानि च सर्वदा त्व दीप्यस्व । स्वग्नय त्वया वयम् । त्वम् च सुवीर अस्मत्काम^१ ॥ ८ ॥

उप त्वा सातपे नरो विप्रांसो यन्ति धीतिभिः । उपाक्षरा सङ्क्षिणी ॥ ९ ॥

उप । त्वा । सातपे । नर । विप्रांस । यन्ति । धीतिभिः । उप । अक्षरा । सङ्क्षिणी ॥ ९ ॥

वेङ्कट० उप यन्ति त्वा^१ शमाय नर नेषावित^२ कर्मभिः । उप याति^३ त्वत् सङ्क्षरसङ्क्षययुक्ता^४ ॥ ९ ॥

अग्नि रक्षांसि सेधति शुक्रश्रोत्रिरमर्त्यः । शुचिः पावक ईदर्थः ॥ १० ॥

अग्नि । रक्षांसि । सेधति । शुक्रश्रोत्रिः । अमर्त्यः । शुचिः । पावक । ईदर्थः ॥ १० ॥

वेङ्कट० अग्नि रक्षांसि निषेधति शुक्रेति स्पष्टम् ॥ १० ॥

^१इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये एकोनविंशो वर्गः ॥

१. नास्ति लज्ज २. नास्ति मुक्तो. ३. त्वया मुक्तो ४. पोषय वि^१ अ^२. ५. त्वन्वाय मुक्तो ६. त्वं मुक्तो ७. भवति वि^१ त्वं लज्ज, यत्नय अ^२. ८. देव वि^१ छ ९. त्वम् मुक्तो. १०. अस्मात् काम क लज्ज ११. त्वा मुक्तो १२. त्विने मुक्तो. १३-१४. यत्नयतस्तत्त्वत्वा^१ ('तत्त्वत्वा' लज्ज) मुक्तो.

स नो राधांस्या भूरेज्ञानः सहसो यदो । भर्गश्च दातु वार्यम् ॥ ११ ॥

सः । नुः । राधांसि । आ । भर् । ईज्ञानः । सहसः । यदो इति । भर्गः । च । दातु । वार्यम् ॥
वेङ्कट० सः अस्मभ्यं धनानि आ हर ईज्ञानः हे सहसः पुत्र ! । भर्गः च देवः त्वदनुत्तरः
प्रयच्छतु धनम् ॥ ११ ॥

त्वमग्ने वीरञ्चद् यज्ञो देवश्च सविता भर्गः । दिर्तिश्च दाति वार्यम् ॥ १२ ॥

त्वम् । अग्ने । वीरञ्चत् । यज्ञोः । देवः । च । सविता । भर्गः । दिर्तिः । च । दाति । वार्यम् ॥ १२ ॥
वेङ्कट० त्वम् अग्ने । वीरवत् अथम् देवः च सविता भगः च दिर्तिः च देवो यन्नं प्रयच्छतु ॥ १२ ॥

अग्ने रक्षां णो अंहसः प्रति षम देव रीपतः । तर्पिष्ठैरजरो दद ॥ १३ ॥

अग्ने । रक्ष । नुः । अंहसः । प्रति । षम् । देव । रीपतः । तर्पिष्ठैः । अजरोः । दद ॥ १३ ॥
वेङ्कट० अग्ने । रक्ष अस्मान् रक्षसः । प्रति दद देव ।^१ हिंसता^२ तप्तमैः^३ त्वत्तेजोभिः^४ अजरा^५ ॥ १३ ॥

अधा मही न आयस्यनाष्टो नृपितये । पूर्ववा श्रुतमुजिः ॥ १४ ॥

अध । मही । नुः । आयस्यती । अनाष्टः । नृपितये । पूः । भव । श्रुतमुजिः ॥ १४ ॥
वेङ्कट० अर्धा^१ मही अवस्यती अस्माकं पुरी । त्वम् भव शत्रुभिः अनाष्टः । ॥ नृपिता^२
रक्षणार्थम् शत्रुभिः^३ अदुरक्षकः इति^४ ॥ १४ ॥

त्वं नः प्राशंहसो दोषावस्तरघायतः । दिवा नक्तमदाम्य ॥ १५ ॥

त्वम् । नुः । प्राहि । अंहसः । दोषावस्तः । अघायतः । दिवा । नक्तम् । अदाम्य ॥ १५ ॥
वेङ्कट० त्वम् अस्मान् रक्ष रक्षसः दोषावस्तः ।^१ अघायतः । अवेबोक्तम्—दिवा नक्तम् रक्ष^२
अहिंसितः इति ॥ १५ ॥

^३ इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये विंशो वीः^४ ॥

[१६]

^१ नसिद्धो मैत्रावरुणिर्गन्धिः । अग्निर्देवता । अथाथः अम्भः (विपत्ता बृहती, समा सतो बृहती)^२ ।

एना वो अग्निं नमसोर्जो नपात्तमा हुवे ।

प्रियं चेतिष्ठमरतिं स्वप्नुरं विश्वस्य दूतममृतम् ॥ १ ॥

१. 'नम' अ०. २. 'अम' मूको. ३. 'लग्न' मूको. ४-४. नास्ति वि' अ०; अदितिश्च ल लज्ज.
५. 'दे' मूको. ६. 'हिंसिता' वि'. ७. 'तप्तमै' ('नैः' अ०.) मूको. ८. 'तत्तेजोभिः' वि' अ०; तत्तेजोभिः
ल लज्ज. ९. 'अदुरक्ष' मूको. १०. 'अद' मूको. ११. 'नः' वि'; नास्ति अ०. १२-१२. 'अवे
वि' अ०; 'हेति ल लज्ज. १३. 'पञ्चा' मूको. १४. 'अम' अ० ल लज्ज. १५. नास्ति वि'.
१६-१६. नास्ति मूको.

एता । यः । अग्निम् । नयसा । ऊर्जः । नपातम् । आ । हुवे ।
 भियन् । चेतिष्ठम् । अरतिम् । सुऽअप्वरम् । निरस्व । दूतम् । अमृतम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० अनेन सुष्माकम् अग्निम् अग्नेन अक्षय्यं पुत्रम् आ ह्वयामि भियम् अतिशयेन ज्ञातारं
 गच्छारं सुपञ्चम् विधत्स्व यजमानस्य दूतम् अमृतम् ॥ १ ॥

स योजते अरुपा विश्वभोजसा स दुद्रवत् स्वाहुतः ।
 सुग्रहा यज्ञः सुशमी यज्ञेनां देवं राधो जनानाम् ॥ २ ॥

सः । योजते । अरुपा । विश्वभोजसा । स । दुद्रवत् । सुऽआहुतः ।
 सुऽग्रहा । यज्ञः । सुऽशमी । वर्त्तनाम् । देवम् । राधः । जनानाम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० सः युनक्ति 'आरोप्यमानो अर्धो' विधत्स्व भोक्तारो । सः अत्यन्तं द्रवति देवलोकं प्रति
 स्वाहुतः । सौऽय वसूनाम् मध्ये सुस्तोत्रं यष्टन्व सुकर्मा च देवमशीलं धनं प्रयच्छति
 यजमानानाम् ॥ २ ॥

उदस्य शोचिरस्थादाजुहानस्य मीळहुषः ।
 उद् धूमासो अरुपासो दिविस्पृशुः समग्निर्मिन्धते नरः ॥ ३ ॥

उत् । अस्य । शोचिः । अस्थात् । आऽजुहानस्य । मीळहुषः ।
 उत् । धूमासः । अरुपासः । दिविस्पृशुः । समः । अग्निम् । इन्धते । नरः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० उद् तिष्ठति अयं वीतिः आहूयमानस्य सेवतु । "उद् वरतु" धूमाक्ष आरोप्यमाना
 दिविस्पृशुः । तम् अग्निम् सम इन्धते मनुष्या ॥ ३ ॥

तं त्वा दूतं कृष्महे यज्ञस्त्वमं देवां आ वीतये वह ।
 विश्वा सूनो सहसो मर्तभोर्जना रास्व तद् यत् त्वेमहे ॥ ४ ॥

तम् । त्वा । दूतम् । कृष्महे । यज्ञऽस्त्वमम् । देवान् । आ । वीतये । वह ।
 विश्वा । सूनो इति । सुहसु । मर्तभोर्जना । रास्व । तत् । यत् । त्वा । ईमहे ॥ ४ ॥

वेङ्कट० तम् त्वा दूतम् कृष्मः यज्ञस्त्वमम् । देवान् आ वह मन्त्रमाय । हे सहस सूनो विश्वाभि
 अपि मनुष्यभोज्यामि देहि पदानीम्, यदा त्वा याचामहे ॥ ४ ॥

त्वमग्ने गृहपतिस्त्वं होता नो अध्वरे ।
 त्वं पोता विश्ववार प्रचेता यज्ञि वेपिं च वार्यम् ॥ ५ ॥

त्वम् । अग्ने । गृह्णाति । त्वम् । होता । न । अप्प्रे ।

त्वम् । पोता । विद्मऽगार । प्रऽचैता । यधि । वेधि । च । वार्यम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० त्वम् अग्ने । गृह्णाति, त्वम् होता च अस्ति अस्माकं यज्ञे, त्वम् पोता च त्रिभैरणीयः ।
प्रहृष्टज्ञान । तथा सति त्वं देवान् यज्ञे, भक्षय च हविं वरणीयम् ॥ ५ ॥

कूधि रत्नं यजमानाय सुकृतो तं हि रत्नधा अग्नि ।

आ न ऋते शिशिहि विश्वमृत्विजं सुशंसो यश्च दक्षते ॥ ६ ॥

कूधि । रत्नम् । यजमानाय । सुकृतो इति सुऽकृतो । त्वम् । हि । रत्नधा । अग्नि ।

आ । न । ऋते । शिशिहि । विस्वम् । मृत्विजम् । सुशंस । य । च । दक्षते ॥ ६ ॥

वेङ्कट० कुर रत्नम् यजमानाय सुकर्मन् । त्वम् हि रत्नस्य दाता भवसि । त रत्नम् आसीर्भि तीक्ष्णीकुर
अस्माकं यज्ञे सर्वम् अविजम् मोक्षमश्नन्^१, य च होता सहते, य चेति ॥ ६ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये एकविंशो वक्^२ ॥

त्वे अग्ने स्वाहुत प्रियासः सन्तु सूर्यः ।

यन्तारो ये मघधानो जनानामूर्धन् दयन्तु गोनाम् ॥ ७ ॥

त्वे इति । अग्ने । सुऽआहुत । प्रियासः । सन्तु । सूर्य ।

यन्तार । ये । मघधान । जनानाम् । ऊर्ध्वम् । दयन्तु । गोनाम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० स्वयि अग्ने । स्वाहुत । प्रिया सन्तु सूर्याः, यन्तार^१ ये आहुता जनानाम् सहायान्^२
प्रयच्छन्ति तथा दक्षिदेभ्यः ॥ ७ ॥

येषामिनां घृतहस्ता दुरोण आ अर्पि प्राता निपीदति ।

तौक्तायस्व सहस्य द्रुहो निदो यच्छे नः शर्म दीर्घश्रुत् ॥ ८ ॥

येषाम् । इनाम् । घृतहस्ता । दुरोणे । आ । अर्पि । प्राता । निऽपीदति ।

तान् । आयस्व । सहस्य । द्रुह । निद । यच्छे । न । शर्म । दीर्घश्रुत् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० येषाम् इनानाम् इना^१ अयम्^२ घृतहस्ता गृहे^३ निपीदति, अयस्य प्राता प्रदाता च ।
दासादि सम्पत्तमस्तु प्रयच्छतीत्यर्थः^४ । 'तान् आयस्व' सहसो ज्ञान । द्रोणु निदिदु च, यच्छ
तु अयस्य सुख दीर्घकाल ओतव्यम् ॥ ८ ॥

१. योह^२ अ^३ रत्न २-२. आसि मूको ३ प्रज्ञात अ^४, यन्तार उभ ४ 'ताप अ'
रत्न ५ नासि मूको. ६-६ शो यत्वे हस्त गृहीत अ^५. ७. 'अनीत्य^६ वि' अ^७ रत्न.
८ ८ तात्पर्यमय मूको

स मन्द्रयां च जिहया वर्द्धिसा विदुर्हरः ।

अत्रे रयि मध्वेदुःखो न आ वह हव्यदाति च सुदय ॥ ९ ॥

सः । मन्द्रयां । च । जिहयां । वर्द्धिः । आसा । विदुःस्तरः ।

अने । रयिम् । मध्वेदुःखः । नः । आ । वह । हव्यदातिम् । च । सुदय ॥ ९ ॥

येङ्कट० सः गन्दया माषा च आस्वस्थानीयवार्ः उपाख्या च हविषो योदा भवति विदुस्तरः ।
अने । रयिम् आदरेभ्यः लक्ष्म्यम् आ वह । 'यजमानम् च भेरव' । 'यजमानो वै हव्यदातिः'
इति शतपथब्राह्मणम् (१, ४, १, २४) ॥ ९ ॥

ये राधांसि ददत्यश्या मुघा कामेन अर्षसो महः ।

तां अर्षसः पिपृहि पृथभिष्वं शतं पुमिष्येविष्टय ॥ १० ॥

ये । राधांसि । ददति । अश्या । मुघा । कामेन । अर्षसः । महः ।

तान् । अर्षसः । पिपृहि । पृथभिः । त्वम् । शतम् । पुःभिः । यविष्टय ॥ १० ॥

येङ्कट० ये अश्यानि प्रयच्छन्ति अश्वसुतान् घनानि च कामेन धनयः वसतो महतो महत् यतः
कामयमानाः, तान् अर्षसः पालय पालयिष्वभिः सेजोभिः त्वम् पुरां शतेन युवतम् ।^१ ॥ १० ॥

देवो वो द्रविणोदाः पूर्णा विवष्ट्यासिचम् ।

उत् वा सिञ्चध्वमुप वा पृणध्वमादिद् वो देव ओदवे ॥ ११ ॥

देवः । वो । द्रविणः उदाः । पूर्णम् । विवष्टि । आसिचम् ।

उत् । वा । सिञ्चध्वम् । उप । वा । पृणध्वम् । आत् । इत् । वो । देवः । ओदवे ॥ ११ ॥

येङ्कट० देवः पुष्पाङ्गे भक्त्य प्रदाया अग्निः, पूर्णम् कामयते जुह्वम् । तथा सति द्रोगकलशात्
सोमम् उत् वा सिञ्चध्वम् उप वा पृथीते प्रयच्छत^२ । लघुचकार्षीणे वाद्यन्धौ । अनम्बरम् गृह
पुष्पाद् देवः भवति ॥ ११ ॥

तं होतारमध्वरस्य प्रचेतसं वर्द्धि देवा अकृष्वत् ।

दधाति रत्नं विधते सुवीर्यमग्निर्जनाय दाशुपे ॥ १२ ॥

तम् । होतारम् । अध्वरस्य । प्रचेतसम् । वर्द्धिम् । देवाः । अकृष्वत् ।

दधाति । रत्नम् । विधते । सुवीर्यम् । अग्निः । जनाय । दाशुपे ॥ १२ ॥

१. आश्या स्थानीयेन जि^१ अ^२ कलः आश्याणां ल. २-२. नास्ति सूको.

३. युवतम् वि^३ क्ष^३

कल. ४. नास्ति वि^४ अ^४. ५. तथापि जि^५ लः तथापि लज्ज. ६. 'अहम् वि^६'.

वेङ्कट० तम् द्वाद्यारम् अथरस्य प्रचेतसम् बोद्यारम् देवा- अतुर्वन् । शिष्ट स्पष्टमिति ॥ १२ ॥

१इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये द्वाविंशोऽंशः ॥

[१७]

१यसिष्ठो नैराधरणिर्गन्धि । अग्निर्देवता । द्विपदा विष्टुप् छन्दः ।

अग्ने भवं सुसमिधा समिद्ध उत वर्हिर्हविषा नि स्तृणीताम् ॥ १ ॥

अग्ने । भवं । सुऽसमिधा । समऽईद्ध । उत । वर्हि । उर्विषा । नि । स्तृणीताम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० ईषदमिद् सूक्तम् । अग्ने । भव शोभयथा समिधा समिद्ध । 'अवि च' 'उर्विषा उद' 'वर्हि' वि ह्युणातु ॥ १ ॥

उत द्वारं उशतीर्वि श्रयन्तामुत देवां उशत आ वहेह ॥ २ ॥

उत । द्वारं । उशती । नि । श्रयन्ताम् । उत । देवान् । उशत । आ । वहे । इह ॥ २ ॥

वेङ्कट० अवि च द्वारं ईष्य कामयमानाः विष्टुता भवन्तु । उत देवान् कामयमानान् आ वहे ॥ १ ॥

अग्ने वीहि हविषा यक्षि देवान्स्सध्वरा कुण्दि जातवेदः ॥ ३ ॥

अग्ने । वीहि । हविषा । यक्षि । देवान् । सुऽअध्वरा । कुण्दि । जातवेदः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अग्ने । गच्छ, हविषा यज च देवान् । सुध्वराश्च 'कुण्दि ताव' आश्वेदः ॥ ३ ॥

स्वध्वरा कुरति जातवेदा यक्षद् देवां अमृतां पिप्रयच्च ॥ ४ ॥

सुऽअध्वरा । कुरति । जातवेदा । यक्षद् । देवान् । अमृतां । पिप्रयच्च । च ॥ ४ ॥

वेङ्कट० स्वध्वरा कुरेत् देवान् जातवेदा, यजद् देवान् अमृतान्, प्रीणयन् च ॥ ४ ॥

वसव विदवा वार्याणि प्रचेतः सुत्वा भवन्त्वाग्निषो नो अथ ॥ ५ ॥

वसव । विश्वो । वार्याणि । प्रचेत इति प्रऽचेत । सुत्वा । भवन्तु । आऽअग्निषो । न । अथ ॥ ५ ॥

वेङ्कट० देदि विश्वानि घनानि प्रचेतः । सरथानि भवन्तु आशासनादि अस्माकम् इदानीम् ॥ ५ ॥

त्वाम् वे दधिरे हव्यवाहं देवासो अग ऊर्जे आ नपातम् ॥ ६ ॥

१ होता अर् हज. २ कुण्दि वि, कुण्दि व हज. ३-३. नास्ति सूको. ४ इ. नास्ति वि अर्, वाया ल हज. ५-५. नास्ति वि अर्, यवयुव हज. ६ इ. नास्ति वि अर्. ७ ऊर् मूको, ल प्रस्ताव. ८-८. कुणा मूको, उरु ल प्रस्ताव. ९. 'उ अर् हज.

वाम् । ऊँ इति । ते । दधिरे । हव्यऽग्राहम् । देवासं । अग्ने । ऊर्जे । आ । नपातम् ॥ ६ ॥

३६८० त्वाम् एव ते कृतवन्त हव्यवाहम् देवा अग्ने । अन्नस्य पुत्रम् । आन्कार पूरण ॥ ६ ॥

ते ते देवाय दार्शतः स्याम महो नो रत्ना वि दध इयानः ॥ ७ ॥

ते । ते । देवाय । दार्शत । स्याम । मह । न । रत्ना । वि । दध । इयान ॥ ७ ॥

३६८० ते वष तुभ्यम् देवाय हवीरि^१ ददत^२ स्याम । महास्त्वम् अदमभ्य रत्नानि वि भेहि पाप्मनाम् ॥ ७ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये त्रयोविंशो वर्गः ॥

[१८]

^१वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्केपि । इन्द्रो देवता, अन्यानां ऋतुगणा सुता पैत्रपत्न । शिष्टेषु सन्ध^१ ।

त्वे ह यत् पितरंश्चिन् इन्द्र विश्वा वामा जुरितारो अर्त्तन्वन् ।

त्वे गारवं सुदुघास्त्वे क्षास्त्वं वसु देवयुते वर्निष्ठः ॥ १ ॥

त्वे इति । ॥ । यत् । पितर । चिन् । न । इन्द्र । विश्वा । वामा । जुरितार^२ । अर्त्तन्वन् ।

त्वे इति । गारवं । सुदुघा । त्वे इति । हि । अर्त्त । त्वम् । वसु । देवयुते । वर्निष्ठ ॥ १ ॥

वेङ्कट० स्वस्वयेय पत्माद् पितरं अग्नि अस्माकम् इन्द्र । विश्वाभि पत्नानि स्वोत्तारं अभवन् । ततो यय य रवा सौम । रवदि एव सुदुघा गायं सन्ति, स्वसि एव अश्वा । त्वम् वसु^३, पञ्चमाष्टके अत्यन्तम् वनिष्ठं दानशील ॥ १ ॥

राजैव हि जनिभिः क्षेप्येवात्र युभिर्भुभि त्रिदुष्कृभिः सन् ।

पिशा गिरौ मघघ्नन् गोभिरथैस्त्वामृतः शिंशीहि राये अस्मान् ॥ २ ॥

राजोऽथ । हि । जनिभिः । क्षेपि । एव । अत्र । युभि । अभि । त्रिदु । कृनि । सन् ।

पिशा । गिरौ । मघघ्नन् । गोभि । अथै । त्वाऽयत । शिंशीहि । राये । अस्मान् ॥ २ ॥

वेङ्कट० राजा ॥ हि जायति अभ्युपगच्छति^४ एव वीरिभि विद्वान् भवन् सन् । पिशा प्रजया स्तुवत गोभि अथै य हे मघघ्नन् । त्वत्कामान् वीर्यीकुर धनार्थम् अस्मान् ॥ २ ॥

इमा उं त्या पस्पृषानासो अरं मन्त्रा गिरौ देवयन्तीर्य स्थुः ।

अर्वाचीं ते पृथ्या राय एतु स्वार्म ते सुमतानिन्द्र शर्मन् ॥ ३ ॥

१ इति वि^१ क^२ । २. ददत एव । ३. नास्ति दूष्ये । ४. उ मूको. ५. अभ्युपग^५

इमाः । ॐ इति । त्वा ॥ पस्पृधानासः । अत्र । मन्द्राः । गिरः । देवऽप्यन्तीः । उप । स्युः ।
अर्वाची । ते । पथ्या । रायः । एतु । स्याम । ते । सुऽमतौ । इन्द्र । शर्मन् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० इमाः एव त्वां स्वपरोवेतरेतां स्पर्धमानाः भस्मिन् यत्ने मय्यग्नः^१ स्तुतयः देवं त्वां
कामयमानाः उप तिष्ठन्ति । तथा सति अमिसुखी एव धनस्य प्रदात्री याम् एतु । स्पाम तं
ययम् सुमती सुखदेतुभूतायाम् इन्द्र । ॥ ३ ॥

धेसुं न त्वां सूयवसे दुर्दसन्नुष ब्रह्माणि ससृजे वसिष्ठः ।

त्वामिन्मे गोपतिं विश्व आहा न इन्द्रः सुमतिं मन्त्वच्छं ॥ ४ ॥

धेसुम् । न । त्वा । सुऽयवसे । दुर्दसन् । उप । ब्रह्माणि । ससृजे । वसिष्ठः ।
त्वाम् । इत् । मे । गोऽपतिम् । विश्वः । आहा । नः । इन्द्रः । सुऽमतिम् । मन्तु । अच्छं ॥

वेङ्कट० धेसुम् इव त्वां सोममयवसे^२ गोष्ठे योषुमिच्छन् वसिष्ठः स्वोत्राणि वस्तस्पामानि उप सृजति^३ ।
त्वाम् एव मे गोपतिम् सर्वो जगः वहति । अथ परोक्षः — आ गच्छतु अस्माकम् इन्द्र । "सुष्ठु
स्तुतिम् लभीति" ॥ ४ ॥

अर्णीसि चित् यप्रयाना सुदास इन्द्रो गाधान्यंकृणोत् सुपारा ।

शर्धन्तं शिन्धुमुच्यथेस्य नव्यः शार्पं सिन्धूनामकृणोदशस्तीः ॥ ५ ॥

अर्णीसि । चित् । यप्रयाना । सुऽदासे । इन्द्रः । गाधानि^४ । अकृणोत् । सुऽपारा ।
शर्धन्तम् । शिन्धुम् । उच्यथेस्य । नव्यः । शार्पम् । सिन्धूनाम् । अकृणोत् । अशस्तीः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० उच्यथानि चित् प्रययानानि सुदासे राज्ञे इन्द्रः गाधानि^५ अकृणोत् शोभनपाराणि^६ । अगाधानि^७
उच्यथानि गाधानि^८ कृत्वा यैगयनम्^९ गमयामासेति । यथेसावत् शिन्धुम्^{१०} वेदाः^{११} बाधकम्
कृष्टयोः^{१२} उच्यथस्य स्तोत्रव्यः शार्प इत्युच्यमानं तम् सिन्धूनाम् अकरोत् अद्विष्टितः ॥ ५ ॥

^{११}इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये चतुर्विंशो वर्गः ॥

पुरोळा इत् तूर्वशो यक्षुरासीद् राये मत्स्यासो निज्जिता अपिंव ।

श्रुष्टिं चक्रुर्मृगवो द्रुक्षवश्च सखा सखायमतर्द्द विपूचोः ॥ ६ ॥

पुरोळाः । इत् । तूर्वशः । यक्षुः । आसीत् । राये । मत्स्यासः । निज्जिताः । अपिंश्च ।
श्रुष्टिम् । चक्रुः । मृगवः । द्रुक्षवः । च । सखा । सखायम् । अतर्द्द । विपूचोः ॥ ६ ॥

१. "यन्व वि" अ. २. "नसे ल" क लभ; "नसे वि". ३. "नन्दि मूको. ४ ४. ससृजतुम्
अतीति वि"; ५ अतीति अ"; मृष्यतिम् क लभ, सुष्ठुतिम् क प्रस्तवः. ५. गोधा" मूको. ६ "नपरा" मूको.
७. अगाधानि दि' कभ; अगाधादि अ' क. ८. नास्ति वि'. ९. चैन" मूको १०. शिन्धुं वि'
क लभ, शिन्धु अ'. ११. वेदा" अ'. १२. त्व" मूको. १३-१३. नास्ति मूको

वेङ्कट० पुरोदाता धनानाम्^१ तुर्वय नाम राजा यत्तु आसीत् इन्द्रमियार्यम् । अथ तस्मै मत्स्यदेशस्था अपि धनाय अभवन् । बलिनम् करम् प्रयत्तु । तथा तस्य गृहम् हस्तम् च धुष्टिम् चतु^२ कर्मभु शीघ्रम् आगमनं चक्रे, यशार्थं भृगवः शत्रुवधार्थं ब्रह्मव । सत्ता इन्द्रं सरायम् तुर्वशम् अतरत् विपुचुनाम् शत्रो ॥ ६ ॥

आ पुक्थासो भलानसो मनन्ताऽर्लिनासो विपाणिनः शिवासः ।

आ योऽनयत् सधमा आर्यस्य गुव्या तृसुभ्यो अजगन् युधा नृन् ॥ ७ ॥

आ । पुक्थास । भलानस । भुन्त । आ । अर्लिनास । विपाणिन । शिवास ।

आ । य । अनयत् । सधमा । आर्यस्य । गुव्या । तृसुभ्य । अजगन् । युधा । नृन् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० आभिमुष्येन तत्वेन्द्रस्य स्वययः शत्रुमकुर्वन् पण्यं मलयत भलाश्च मनसश्च । 'मल मनसः, मन मनसः' गतिकर्मणः । उभयविधा शरा भवति विदुलमुखा नारायणमुखायेति । स उभयेऽप्यभिपण्य अभन्ति । सप्रशरीरेषु पृथक् कीना शरीर निक्षिप्य शीघ्रं गच्छन्त विपाणिनः हस्तद्वयेन तद्वन्त कथयन्ता क्रज्य । 'आगच्छ वा रुद्रवीर्या' (ऋ १, ७५, १५) इति मन्त्रः । य इन्द्रं सङ्गमयन् आर्यस्य^३ आ अनयत्^४ तुर्वशस्य । स 'योतज्ञान् तृसुभ्य आगमयत्' तुर्वश प्रति । युदेन वेतुम् 'तच्छत्रुञ्च कथयत्' ॥ ७ ॥

तुराभ्योऽदितिं सेवयन्तोऽचेतसो वि जगृध्रे परुष्णीम् ।

मूहाविष्यक् पृथिनीं पत्यमानः पृष्ठविरशयचार्यमानः ॥ ८ ॥

तु आभ्य । अदितिम् । सेवयन्त । अचेतस । वि । जगृध्रे । परुष्णीम् ।

मूहा । अविष्यक् । पृथिनाम् । पत्यमान । पशु । कुनि । अशयत् । आर्यमान ॥ ८ ॥

वेङ्कट० दुर्बल्य जदीनाम् परुष्णीपुलभेदेनैव सोपयन्त अज्ञाना विविध गृहीतवन्त परुष्णीम् नदीम् 'सुशस्र अभिभवाय' चापमानस्य राक्षं सैनिकाः । महत्त्वं सैन्याया चापमान सपार्थं पृथिवीम् अविष्यक् स्वास्तवान् आगच्छन् । अथ युदे निर्वित । 'पशु इव अशयत् क्रान्तकर्णेति' ॥ ८ ॥

इधुर्यं न न्युर्यं परुष्णीमाशुवधनेर्दभिपित्तरं जंगाम ।

सुदास इन्द्रः सुतुको अभिमानरन्धयन्मानुपे वध्रिजाचः ॥ ९ ॥

इधु । अर्यम् । न । निऽअर्यम् । परुष्णीम् । आशु । घन । इत् । अभिऽपित्वत् । जंगाम ।

सुदासे । इन्द्रः । सुतुकोन् । अभिमान् । अरन्धयत् । मानुपे । वध्रिजाच ॥ ९ ॥

१ नामाम ल एभ्य, नामान् वि^१ क^१, जनायां ए प्रत्ययान् । २ चतु^२ शूको ३ ३. इतो दिनधरेनोने वि^१ क^१, इतो दिनधरेनोऽनते क, इतो दिनधरेनोने एभ्य । ४ घ, नयन्त वि^१ क^१, आनयन् ए एभ्य । ५ घ शोच ग^१ वि^१ क^१ जोष्ठयान् दातु^१ ए एभ्य । ६-६. मुष्टितम् वि^१ क^१, तच्छत्रुं चापयन् ए, तत् एच्छयन् एभ्य । ७-७ 'योधिय' शूको ८ 'तेभिय' शूको ९-९ गवि वि^१ क^१, भरिन्वा ए एभ्य । १०-१० परशुरिभ क^१ वि^१ क^१, परशुरिभ न^१ १० ए एभ्य ।

वेङ्कट० मित्रात् पदणीम् इन्द्र सन्दधे । तस्या १पीरवास्तिन्य प्रजा १ पदणीम् सार्धम् ईयुः न
न्यर्थम् । अद्य चास्य त्रघूणाम् अभिप्राप्तिम् जयाम । सुदासे इन्द्र सुहिसान् अभिप्राप्तुं,
तुफ तुजतेहिताकर्षणं, वससनयत् १ मानुष अस्मिन् शोके प्रवृत्तवाच सुदास इति ॥ ९ ॥

ईयुर्गोत्रो न यवसादगोपा यथाकृतमभि मित्रं चितासः ।

पृश्निगानः पृश्निनिप्रेषितासः श्रुतिं चक्रुर्नियुतो रन्तयश्च ॥ १० ॥

ईयु । गोत्रं । न । यवसात् । अगोपा । यथाकृतम् । अभि । मित्रम् । चितासं ।

पृश्निगान् । पृश्निनिप्रेषितासः । श्रुतिम् । चक्रुः । नियुतं । रन्तयः । च ॥ १० ॥

वेङ्कट० यथा गोत्रं यवसमुच्चिद्य अरक्ष्यमाणं यवाराधनं गच्छन्ति, तद्वद् यथाकृतम् सविदनुत्पन्नम् अभि
भगच्छन् मित्रम् इन्द्रं प्रति चेतयमानाः । पृश्निगान् पृश्निदर्शनां पृश्निप्रसूणां मातुर्वातिं
यक्षु निवृत्त रन्तयश्च इति भरत उच्यन्ते, निपच्छन्तीति निवृत्त, रमयन्तीति रन्तयः ।
सुदास प्रति गच्छन्तमिन्द्रं भरतश्चाभ्यगच्छन्मित्रार्थं ॥ १० ॥

१ इति पञ्चमाष्टके द्वितीयोऽध्याये पञ्चविंशोऽर्ग ॥

एकं च यो विंशतिं च यवस्या पैकुर्णयोर्जनान् राजा न्यस्तः ।

दुस्मो न सधन् नि शिञ्जाति नृदिः शूरः सर्गमकृणोदिन्द्र एषाम् ॥ ११ ॥

एकम् । च । यः । विंशतिम् । यः । शूरस्याः । पैकुर्णयोः । जनान् । राजा । नि । अस्तुतिव्यस्तः ।

दुस्म । न । सधन् । नि । शिञ्जाति । नृदिः । शूरः । सर्गम् । अकृणोत् । इन्द्रः । एषाम् ॥ ११ ॥

वेङ्कट० एकम् च यः विंशतिम् च गच्छेच्छया पैकुर्णयो जनपदयो जनान् अधिपतीन् राजा १ सुदा
१ पैकुर्वन् १ नि भरतारीव १ । दुस्म कर्मशील इव अथर्षुं यत्र नि वृक्षति नृदिः १ सुदा । पैकुर्वन् १
शत्रुम् । तदानीम् शूर इन्द्र १ एषाम् सखान् विनाश मारयन् अकरोत् सुद इति ॥ ११ ॥

अथ श्रुतं कृपयं वृद्धमप्स्वतुं द्रुहं नि वृणन्नर्जवाहुः ।

वृणाना अत्र सख्याय सख्यं त्वायन्तो ये अमद्वन्तु त्वा ॥ १२ ॥

अथ । श्रुतम् । कृपयम् । वृद्धम् । अप्सु । अनु । द्रुहम् । नि । वृणक् । वज्रज्याहुः ।

वृणाना । अत्र । सख्याय । सख्यम् । त्वायन्तः । यः । अमद्वन् । अनु । त्वा ॥ १२ ॥

वेङ्कट० सख्यन्तरम् एव प्रियुत कथयमानान् अप्सु वृद्धम् अनुक्रमेण द्रुहम् च निवृण्वन्वाहुः वज्र
जाहुः १ । अथ प्रत्यक्षः । वृणाना १० अत्र त्वयि १ सख्यसिद्धये त्वया १ सख्यम् त्यक्तवान् ये त्वाम्

११ १ 'सिन्ध्या वि' अर्, १ 'सिन्ध्या क लक्ष २ पञ्चाशमन यद् अ', पञ्चाशत यद् वि', पञ्चाशतय
क लक्ष, वज्रजानयद् क प्रख्याय ३ 'ति प्राहुः अ', ४ ४ वासि मूको ५ ५. सुदा पैकु' वि' क
लक्ष, सुदानो पैकु' अ' ६ ६ न्यस्तारि मूको, न्यस्त क प्रख्याय . ७ समद मूको, ८ निवृण निवृण्वा
वि' अ', निवृण क लक्ष, ९ वाया मूको १०. प्राणा मूको ११ त्वयि मूको, १२. त्वया मूको

अनु अमदन् । एषां प्रीत्यर्थं सुदासः सैविकैः सुखः कथं दुःखं च न्यदन् हस्यन् ॥ १२ ॥

वि सुयो विश्वा दंष्ट्रितान्येषामिन्द्रः पुरः सहसा सप्त दर्दः ।

न्यार्नवस्य तृत्सवे गर्भं भाग्जेषम् पूरुं विदधे भृशवाचम् ॥ १३ ॥

वि । सुयः । विश्वा । दंष्ट्रितानि । एषाम् । इन्द्रः । पुरः । सहसा । सप्त । दर्दरिति दर्दः ।

वि । आर्नवस्य । तृत्सवे । गर्भम् । भाक् । जेषम् । पूरुम् । विदधे । भृशवाचम् ॥ १३ ॥

वेङ्कट० वि अदारयन् सप्तः एष विश्वाणि अपि दंष्ट्रितानि ददाति प्रत्कारादीनि एषाम् सुदासः शङ्खानाम् इन्द्रः पुरीश्च अन्त्याग्नेन सप्त । वि अमलज्ज अनोः पुत्रस्य पुरं वदन्त्या तृत्सवे । तमेन हस्तुवन्तो गर्भं जयेम पूरुम् सद्ग्रामे पर्यवाचमिति ॥ १३ ॥

नि गुण्यवोऽर्नवो दुःखवध पृष्टिः श्रुता सुपुपुः पद् सहस्रा ।

पृष्टिर्वीरासो अपि पद् दुवोषु विश्वेदिन्द्रस्य वीर्या कृतानि ॥ १४ ॥

नि । गुण्यवः । अर्नवः । दुःखवः । च । पृष्टिः । श्रुता । सुपुपुः । पद् । सहस्रा ।

पृष्टिः । वीरासः । अपि । पद् । दुवोषु । विश्वा । इन्द्रस्य । वीर्या । कृतानि ॥ १४ ॥

वेङ्कट० नि सुपुपुः श्रुताः सुदासः गा. अपहर्तुमिच्छन्तः अनवः शशवः च पृष्टिः श्रुता पद् सहस्राणि पुनश्च पृष्टिः वीराः पुनश्च पद् । परिचरणमिच्छन्तः सुदासः इन्द्रस्य दत्तानि विश्वाणि कर्तानोति । दुवोषु इति पञ्चम्यमिति ॥ १४ ॥

इन्द्रेणैते तृत्सवो वेर्विपाणा आपो न सृष्टा अधवन्त नीर्षीः ।

दुर्मित्रासः प्रकलविन्मिमाणा जुहुर्विदधानि भोर्जना सुदासे ॥ १५ ॥

इन्द्रेण । एते । तृत्सवः । वेर्विपाणाः । आपः । न । सृष्टाः । अधवन्त । नीर्षीः ।

दुःमित्रासः । प्रकलवित् । मिमाणाः । जुहुः । विदधानि । भोर्जना । सुदासे ॥ १५ ॥

वेङ्कट० इन्द्रेण एते तृत्सवः व्याप्युक्ताः आपः इव गमनोद्युक्ता नीर्षीणाः अधवन् पराजिताः दुर्मित्रासः प्रकलविद् अल्यश्च जायन्तो वयित्रः^१ "वयित्रो वयित्रिज्जन्दन्तः । तृत्सवः^२ सूनं वयित्रः । ते जुहुः विदधानि अद्यानि सुदासे राखे ॥ १५ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये षड्विंशो वर्गः ॥

१. "वयित्रिज्जन्दन्तः" सूको.

२. दानं सूको.

३. सुतः सज्जं लज्.

४. भनो सूको.

५. "वयित्रिज्जन्दन्तः" वि.

६. वयित्रिज्जन्दन्तः लज्.

७. परिमिश्रणः लज्.

परिमाणमिच्छन्तः वि.

८. वीर्या सूको.

९. भाग्य वि ल लज्; भाग्यल लज्.

१०. "प्रज् वि लज्.

"व ल लज्.

११-१३. वयित्रिज्जन्दन्तः वि; विज्जन्दन्तः लज्; विज्जन्दन्तः लज्.

१२-१३. भाग्य सूको.

अर्धं वीरस्य श्रुतपातमनिन्द्रं परा शर्धन्तं नुनुदे अमि क्षाम् ।

इन्द्रो मनुं मनुम्यो मिमाय भेजे पशो वर्तनि पत्यमानः ॥ १६ ॥

अर्धम् । वीरस्य । श्रुतऽपाम् । अनिन्द्रम् । परा । शर्धन्तम् । नुनुदे । अमि । क्षाम् ।

इन्द्र । मनुम् । मनुम्यम् । मिमाय । भेजे । पश । वर्तनिम् । पत्यमान ॥ १६ ॥

वेङ्कट० मगानाम् अपाम् वीरस्य 'अभ्यावर्तिन चायमानस्य' श्रुतस्य^१ पातारम् अयद्यस्य इन्द्र इति स्वस्मिन्नास्ये श्रुते^२ प्रक्षिपन्त स्वकीये^३ अधिगुणा^४ कुङ्कतेत्युक्तम् इन्द्रवर्जितम् परा नुनुदे शर्धन्तम् वृथिव्या सुदातो युद्धे । तदानीम् इन्द्र कोधम् मनुना हिंसितु चायमानस्य अवाधत् । स च चायमान पय युद्धमार्गात् वर्तनिम् वर्तनयोग्य परोक्ष देशम् भेजे युद्धवशात् अयच्छति ॥ १६ ॥

आध्रेण चित् तदेकं चकार सिंहां चित् पेत्येना जघान ।

अयं स्रक्तो वेश्यांश्च चिदिन्द्रः प्रायच्छत् विश्वा भोजना सुदासे ॥ १७ ॥

आध्रेण । चित् । तत् । ऊँ इति । एकम् । चकार । सिंहां । चित् । पेत्येन । जघान ।

अयं । स्रक्तो । वेश्या । अयश्चत् । इन्द्र । प्र । अयच्छत् । विश्वा । भोजना । सुदासे ॥ १७ ॥

वेङ्कट० 'तद् एक' इन्द्र इतिरेण मगानाम् एकम् समस्तं दातव्यं चकार । तथा जघेन सिंहम् अपि जघान । तथा दातव्यवत्क्षण्येषा सुदासे स्रक्ती^१ वेश्या अयश्चत् । वेश्यां सुधी । यपैते अपां 'दुरसका, पया' दुरसकोऽयमर्थो यत् सुदासे शत्रूणां सर्वाण्यघ्नानि दद प्र अयच्छत् इति ॥ १७ ॥

शशन्तो हि शत्रवो रारघुष्टे भेदस्य चिच्छर्ध्वो विन्दु रन्धिम् ।

मतीन् एनः स्तुवतो यः कृणोति विग्मं तस्मिन् नि जहि वज्रमिन्द्र ॥ १८ ॥

शशन्त । हि । शत्रव । रारघु । ते । भेदस्य । चित् । शर्धत । विन्दु । रन्धिम् ।

मतीन् । एन । स्तुत । य । कृणोति । विग्मम् । तस्मिन् । नि । जहि । वज्रम् । इन्द्र ॥ १८ ॥

वेङ्कट० बहव हि शत्रव तव वशीभूता । तथा सति 'भेदस्य चायमानस्य' अपि वर्धमानस्य बहवः क्षमय । 'तमपि वशी भव' । मतीन् 'एन' एवम् स्तुवत^१ यः करोति चायमान विग्मम् तस्मिन् नि जहि वज्रम् इति ॥ १८ ॥

आवदिन्द्रं यमुना वृत्सवश्च प्रात्र भेदं सूरतोता मुपायत् ।

अजासंश्च शिग्रवो यक्षवश्च वलिं शीर्षाणि जभ्रुरश्व्यानि ॥ १९ ॥

११. 'एति नमरा' मूको. २. 'युध' मूको. ३. 'मित वि' अ^१; 'मित ए एम' ४. 'ता व म' ५. 'मुदितम् वि' अ^२; 'तम् ए एम' ६. 'सकि. वि' अ^३ ए, 'यकी एम' ७. 'एती मूको' ८. 'मुदितम् एम' ९. 'य वि' अ^४ ए. १०. 'दधाराव' एम ११-१२. 'निलगप्र वि', 'निलगप्र म', 'नि लघप्रव ए एम' १३-१४. एन 'यवत वि', 'यवत अ' अ^५, 'यवत ए एम'

आनत् । इन्दम् । यमुना । तृतीय । च । प्र । अत्र । भेदम् । सर्वज्ञाता । मुपायत् ।
अजास । च । शिघ्रम् । यक्षम् । च । बलिम् । शीर्षाणि । जम् । अक्ष्यानि ॥ १९ ॥

पेङ्कट० यमुना नदी तृतीय च योद्धार तृतीय इति मुद्राय अगच्छत् । यमुनाया तृतीयम्^१
सञ्जमे इन्द्र इति । तत् प्र मुपायत् यमुनाया युद्धे पाषाणम् लवान् । तदानीम् अजासः
शिघ्रम् यक्षम् च जनपदानामन्वेतानीति तत्त जाता इन्द्राय भेदम् अश्वानाम् शीर्षाणि विषया बलिम्
अहुः^२ । अत्र प्र शिष्यब्रह्मविद्यासीत्यर्थः ॥ १९ ॥

न तं इन्द्र सुमतयो न रायः संचक्षे पूर्वा उपसो न नृजाः ।

देवकं चिन्मान्यमानं जघन्धाव त्मना बृहत्तः शर्म्यरं भेद ॥ २० ॥

न । ते । इन्द्र । सुस्त्यर्थः । न । रायः । समुच्चक्षे । पूर्वा । उपसः । न । नृजाः ।
देवतम् । चित् । मान्यमानम् । जघन्ध । अत्र । त्मना । बृहत्त । शर्म्यरम् । भेद ॥ २० ॥

पेङ्कट० न ते इन्द्र । सुमतयः न च घनानि सहस्राण्यु वाक्यन्ते । न गता उपसः नानि
नृजाः इत्यौपमिकम् । देवकनामानम् अक्षुर मन्वमानस्य पुत्रम् जघन्ध^३ । अत्र भवेत्सी^४ शर्म्यरम्
स्वयमेव बृहत् शिञ्जोष्याम् ॥ २० ॥

‘इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये सप्तविंशोऽध्यायः’ ॥

प्र ये गृहादममदुस्त्वाया पराशूरः श्रुतर्थातुरसिष्ठः ।

न ते भोजस्य सूर्यं मृपन्ताषां सूरिम्यः सुदिना व्युच्छान् ॥ २१ ॥

प्र । ये । गृहात् । अममदु । वाय्या । पराशूरः । श्रुतर्थातुः । सिष्ठः ।
न । ते । भोजस्य । सूर्यम् । मृपन्त । अर्षः । सूरिम्यः । सुदिनाः । व्युच्छान् ॥ २१ ॥

पेङ्कट० ये प्र अममदु प्रकृषेण वृषन्ति गार्हपथाधमात्^५ स्वस्वामनया यमिन्नाधमा^६ इत्येते^७ । त च
पराशूरः श्रुतर्थातुः^८ इति बहुभिर्वातुषाम् तद्वानिति इतिष्ठ च अहम् । तेषामन्ताः भोजयितु
तव तस्यम् शत्रवः न मृपन्ति । तथा सति लोभुष्वोऽधमस्य सूरिनानि अहानि
वि व्युच्छन्ति^९ ॥ २१ ॥

ये नष्टुर्देवतः द्रुते गोर्धा रथा बध्मेन्ता सुदासः ।

अर्हन्ने पैजवनस्य दानं होतव सप्त पर्येभि रेभन् ॥ २२ ॥

१ ‘अप’ वि’ ल’ लज्, ‘अप’ वि’ ल’ २ तत्तुदि वि’ ल’ ३ ‘मुपायत्’ ल’ लज्
४ ‘मृप’ ल’ ५ ‘मृ’ ल’ ६ ‘अप’ ल’ ७ ‘अप’ ल’ ८ ‘अप’ ल’ ९ ‘अप’ ल’
१० ‘अप’ वि’ ल’ ११ ‘अप’ वि’ ल’ १२ ‘अप’ ल’ १३ ‘अप’ ल’ १४ ‘अप’ ल’
१५ ‘अप’ ल’ १६ ‘अप’ ल’ १७ ‘अप’ ल’ १८ ‘अप’ ल’ १९ ‘अप’ ल’ २० ‘अप’ ल’

दे इति । नप्तुः । देवज्वतः । शते इति । गोः । द्वा । रथा । वधूऽर्जन्ता । सुऽदासः ।
अर्हन् । अग्ने । पैजवनस्य । दानम् । होताऽव । सत्रं । परि । एमि । रेमेन् ॥ २२ ॥

पेङ्कट० पैजवनस्य चतस्रोऽन्या दानस्तुतिः^१ । देवतः नप्तुः पौत्रस्य पैजवनस्य गवाम् दे शते
द्वौ च रथौ वधूयुक्तौ सुदासः^२ । वृजवन् अग्ने । पैजवनस्य एवंरूपं दत्तं धनम् परि गच्छामि
स्तुवन् होता इव होतृवद्वयमिति^३ ॥ २२ ॥

चत्वारो मा पैजवनस्य दानाः स्मर्दिष्यः कृशनिर्नो निरेके ।

ऋजासो मा पृथिविष्ठाः सुदासस्तोकं त्रोकाय अर्चसे वहन्ति ॥ २३ ॥

चत्वारः । मा । पैजवनस्य । दानाः । स्मर्दिष्यः । कृशनिर्नः । निरेके ।

ऋजासः । मा । पृथिविऽस्थाः । सुदासः । त्रोकम् । त्रोकाय । अर्चसे । वहन्ति ॥ २३ ॥

पेङ्कट० चत्वारः मा पैजवनस्य देवाः अथाः प्रसस्तधनासिसर्जनः^४ सुवर्णाङ्गुलः । गन्तव्येहायाम्
महत्प्रामितः^५ पृथिव्यां सुसंस्थितः सुवाकः राक्षः पुत्रभूतं पुत्रस्य अर्चयेत् वहन्ति इति ।
एतः मा इति पूरणम् ॥ २३ ॥

यस्य अथो रोदसी अन्तर्दुर्वी शीर्ष्णेऽशीर्ष्णे विवभाजो विभुक्ता ।

सुप्तेदिन्द्रं न स्रवतो गृणन्ति नि युंध्यामधिमंश्चिशत्तुभीकै ॥ २४ ॥

यस्य । अथः । रोदसी इति । अन्तः । दुर्वी इति । शीर्ष्णेऽशीर्ष्णे । विवभाज । विभुक्ता ।

सुप्त । इत् । इन्द्रम् । न । स्रवतः । गृणन्ति । नि । युंध्यामधिमं । अश्चिशत्तु । अभीकै ॥ २४ ॥

पेङ्कट० यस्य यशः छात्रागृभिभ्योः महतोः मध्ये भवति । सर्वमन्तरिक्षमस्य यशसा व्याप्तम् ।
वक्षः^६ शीर्ष्णेऽशीर्ष्णे धर्मं विभजति यवस्य विभक्ता । सर्वेष्वः पुरप्रेम्भः प्रपच्छतीत्यर्थः ।
सं सर्वैः^७ च लोकाः उदारम् इन्द्रम् इव नयः स्तुवन्ति । सोऽयं सद्ग्रामे 'युंध्यामधिम् मात'^८
रात्रिम् नि अशिष्टान्, जयानेत्यर्थः ॥ २४ ॥

इमं नरो मरुतः स्रवतानु दिवोदासं न पितरं सुदासः ।

अविष्टनो पैजवनस्य केतं दूषाद्यं स्रवमजरं दुवोयु ॥ २५ ॥

इमम् । नरः । मरुतः । स्रवत । अनु । दिवोऽदासम् । न । पितरम् । सुदासः ।

अविष्टनं । पैजवनस्य । केतम् । दूषाद्यम् । स्रवम् । अजरम् । दुवोऽयु ॥ २५ ॥

१. शते 'गु' मूको. २-२. नप्तुर्गो 'वि' अ. ३. गवा एव. ४. 'दाय मूको. ५. अथ 'वि'
अ. ६. '११' मूको ७. 'रात्रनामस' वि' अ; रात्रनामस' अ; 'रात्रनामसि' एव. ८. 'मिने
मूको. ९. इव 'वि' अ; पुत्र' अ एव. १०. यशस्य वि' अ. ११. सर्व मूको.
१२-१२. 'मिने' मूको; 'मिने' अग्रस्य.

वेङ्कट० इमम् पैञ्चन हे नेवार मरुत । अतु खेवध्वम् अथ रक्षार्थम् दिवोदासम् इव सुदास^१
 पितरम् । रक्षत च पैञ्चनस गृहम् दूषासाम्^२ । अस्तु अथ बटम् जरारहितम् परिचरणकामस्येति ॥२५॥
^१इति पञ्चमाष्टके द्विवीयाध्याये ऋषाविशो वर्गः^३ ॥

[१९]

^१वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्हवि । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः^४ ।

यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम एकः कृष्टीश्च्यवर्त्यति प्र विधाः ।

यः क्षर्षतो अदाक्षुषो गर्गस्य प्रयुन्तासि सुस्वितराय वेदः ॥ १ ॥

य । तिग्मशृङ्ग । वृषभ । न । भीम । एकः । कृष्टी । च्यवर्त्यति । प्र । विधाः ।
 य । क्षर्षत^५ । अदाक्षुष । गर्गस्य । प्रयुन्ता । असि । सुस्वितराय । वेदः ॥ १ ॥

वेङ्कट० य । तिग्मशृङ्ग वृषभ^६ इव भयानक एक^७ प्रजा विधा प्र च्यवर्त्यति, य च एव यदो अदाक्षुष
 अयन्नमानस गृहस सम्बन्धि धनम् आहरति, स त्वम् आहूय तदन प्रयच्छसि,
 अतिशयेन सोमाभिषय कुर्वेते यजमानायेति ॥ १ ॥

त्वं ह त्वदिन्द्र कुत्समानः क्षुश्रूषमाणस्तन्ना समर्थे ।

दासं यच्छुष्णं कुर्यवं न्यस्मा अरन्धय आर्जुनेयाय शिर्षन् ॥ २ ॥

त्वम् । ह । त्वद् । इन्द्र । कुत्सम् । आत् । क्षुश्रूषमाण । तन्ना । सुसमर्थे ।
 दासम् । यद् । शुष्णम् । कुर्ययम् । नि । असौ । अरन्धय । आर्जुनेयार्थ । शिर्षन् ॥ २ ॥

वेङ्कट० त्वम् खलु एतस्^८ इन्द्र । कुत्सम्^९ अरक्ष परिचर्यमाणस्तत्र पुत्रेण कुत्सेन सहाम्ने । यदा
 आग्ने कुत्साय अर्धेन्या पुत्राय कुत्सम् उपश्रयितारम् शुष्णम् च नि अरन्धय, वशम् धनम्
 इत्यर्थे, एतत् कर्तव्यम् इति शिक्षम् इति ॥ १ ॥

त्वं धृष्णो वृषता वीतहृष्यं प्रावो विश्वाभिरूतिभिः सुदासम् ।

प्र पौरकुत्सि त्रसदस्युमानः क्षेत्रज्ञाता वृत्रहर्षेषु पुरुम् ॥ ३ ॥

त्वम् । धृष्णो इति । वृषता । वीतहृष्यम् । प्र । आत् । विश्वाभि । रूतिभिः । सुदासम् ।
 प्र । पौरकुत्सिम् । त्रसदस्युम् । आत् । क्षेत्रज्ञाता । वृत्रहर्षेषु । पुरुम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० त्वम् धृष्णो । अनेन दत्तहृष्यम् प्र आव विश्वे पालयै^{१०} सुदासम् । ^{११}प्र आव च^{१२} पुरकुत्सपुरुम्
 मरुदक्षुम् । ^{१३}प्राव च^{१४} क्षेत्रसम्पन्ने सहाम्नेषु ^{१५}पुरुम् च^{१६} राजानमिति ॥ ३ ॥

१. शृङ्ग मूको २. दूषां एव, दूषां वि' अ'. ३ इ मासि मूको. ४. 'मव अ'.
 ५. एव वि' अ'. ६. यदा क एव. ७. मस्य अ', सस एव. ८. यदा वि'. वा अ'
 ९. मारित मूको १०. 'विश्वे वि' ए एव, 'विश्वे अ'. ११ १२ माय मूको.
 १३-१४ प्राव वि' अ'; एव क एव.

त्वं नृमिर्मृमणो देववीतौ भूरीणि वृत्रा हर्यश्च हंसि ।

त्वं नि दस्यं जुगुरिं धुनिं चास्वापयो द्रुमीतये सुहन्तु ॥ ४ ॥

त्वम् । नृमिः । नृमनः । देववीतौ । भूरीणि । वृत्रा । हरिऽअश्च । हंसि ।

त्वम् । नि । दस्यम् । जुगुरिम् । धुनिम् । च । अस्वापयः । द्रुमीतये । सुहन्तु ॥ ४ ॥

वेङ्कट० त्वम् मरुतिः हे नेतृवीर्यमनस्कः^१ वक्ष्ये वृत्राणि वृत्राणि हर्यश्च । अनात्मः^२ । त्वम्
नि अस्वापयः^३ उपलक्षयितारम् जुगुरिम् धुनिम् च द्रुमीतये रात्रौ तस्मीत्यर्थं शोभनह-
मनेनापुनरेति ॥ ४ ॥

तयं च्यौत्तानि वज्रहस्त तानि नव यत् पुरो नवति च सुधः ।

निवेष्टने शततृमार्षिवेपोरहंश्च धृत्रं नमुचिमुताहन् ॥ ५ ॥

तयं । च्यौत्तानि । वज्रहस्त । तानि । नव । यत् । पुरं । नवतिम् । च । सुधः ।

निवेष्टने । शततृमा । अविष्टेपीः । अहन् । च । धृत्रम् । नमुचिम् । उत । अहन् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० तयं वज्रानि वज्रहस्तः । तानि नव^४ यत् पुरः नवतिम् च सुधः एवात्मः^(?) । स त्वं
शतानि वृत्राणि भोगेण क्षामरत्नवर्तिनिष्टेभ्यश्च व्यासवानसि । तदा नदिम् नमुचिम् च
उपलभ्येति^५ ॥ ५ ॥

^१ इति पञ्चमोऽध्यायः द्वितीयाध्याये एकोनविंशतो वर्गः^६ ॥

सना ता तं इन्द्र भोजनानि शतहव्याय द्वाशुपे सुदासे ।

धृष्ये ते हरी वृषणा युनजिम् व्यन्तु ब्रह्माणि पुरुश्चाक वाजम् ॥ ६ ॥

सना । ता । ते । इन्द्र । भोजनानि । शतहव्याय । द्वाशुपे । सुदासे ।

धृष्ये । ते । हरी । इति । वृषणा । युनजिम् । व्यन्तु । ब्रह्माणि । पुरुश्चाक । वाजम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० सनावनानि^७ तानि इन्द्र । तव भोजनानि भक्ष्याणि दशहविष्याय धनानि प्रयच्छते सुदासे
अभूयत्^८ । धृष्ये तुभ्यम् हरी यर्वितारौ युनजिम् । 'आप्नुवन्तु मनीषानि सोत्राणि'^९ हे बहुसहाय !
भक्ष्यन्^{१०} ॥ ६ ॥

मा तं अस्यां संहसावन् परिष्टावधाय भूम हरिवः परादै ।

त्रापस्व नोऽवृक्षेभिर्वरुणैस्तवं श्रियासः सूरिषु स्याम ॥ ७ ॥

१. 'मरुतः मृको. २. नाशः मृको. ३-४. नि तं न्याता' वि' अ'; नि तं वता' छ सप्त.
५. नप अ' सप्त. ५. नप-वेति वि' अ'; नप-वेति छ सप्त; ज्यवेति छ प्रस्थापः. ६-९. नास्ति मृको.
७. 'नानि सप्त. ८. इत्यर्थे' मुद्र' अ'. ९-९. आप्नुवन्तु ... सो' वि' अ'; आप्नुवन्तु छ सप्त.
१०. नास्ति वि' अ'.

मा । ते । अस्याम् । सहसाऽन । परिधौ । अधार्य । भूम । हरिऽन । पराऽदे ।
त्रार्यस्व । न । अवृकेभि । वरूथै । तर्व । प्रियास । सुरिष्य । स्याम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अस्मिन्^१ ते^२ अ वेपथु क्रियमाणे सहसावन । हरिष्य । वयम् अधार्य परादे मा^३ भूम । मा अस्माद्^४
आहन्ते परादा इत्यर्थः । त्रार्यस्व अस्मान् वृकहरितै गृहे । तव प्रियास वयम् स्याम शोतृणा
मध्ये ॥ ३ ॥

प्रियास इत् तै मघन्नभिष्टौ नरौ मदेम शरणे ससायः ।

नि तुर्वशु नि याद्वै शिशिह्वितियिग्वाय शंस्यै करिष्यन् ॥ ८ ॥

प्रियास । इत् । ते । मघऽन । अभिष्टौ । नर । मदेम । शरणे । ससाय ।
नि । तुर्वशम् । नि । याद्वैम् । शिशिह्वि । अतिथिऽवाय । शंस्यैम् । करिष्यन् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० प्रियास एव ते मघन्न । अभ्येपण^१ नेछार माद्येम् गृहे समानण्याना तस्य । नि
शिशिह्वि याद्वैम्^२ च तुर्वशम्^३ च दिवोशसाय अतिथिवाय वासनीय धनम् करिष्यन् । निशिशिह्वि^४
तनुकुर्विषि ॥ ८ ॥

सुयदिच्छन्तु तै मघन्नभिष्टौ नरः शंसन्त्युक्थशस्त उक्था ।

ये ते हवैभिर्नि पुर्णिरदोशन्नस्मान् वृणीष्व युज्याय तस्मै ॥ ९ ॥

सुय । चित् । नु । ते । मघऽन । अभिष्टौ । नर । शसन्ति । उक्थऽशस्त । उक्था ।
ये । ते । हवैभि । नि । पुर्णीन् । अदोशन् । अस्मान् । वृणीष्व । युज्याय । तस्मै ॥ ९ ॥

वेङ्कट० सुय एव शिव तव मघन्न । अभ्येपणार्थम्^१ "वक्थान्वा शसितार" नर वक्थानि शसति । ये
तस्मै हवैभिर्नि पुर्णीन्^२ धनानि प्रदायन्ति^३, तान् अस्मान् स्वम् वृणीष्व^४ सरथाय^५ तस्मै
त्वदीयायेति ॥ ९ ॥

एते स्तोमा नरा नृत्तम् तुभ्यमस्मर्षञ्चो ददतो मुधानि ।

तेषामिन्द्र वृत्रहृत्वे शिवो भूः सर्वा च शरौऽञ्जिता च नृणाम् ॥ १० ॥

एत । स्तोमा । नरा । नृत्तम् । तुभ्यम् । अस्मर्षञ्च । ददत । मुधानि ।
तेषाम् । इन्द्र । वृत्रहृत्वे । शिव । भू । सर्वा । च । शर । अञ्जिता । च । नृणाम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० नेतृणाम् अस्माकम् एते स्तोमा हे नेतृत्तम्^१ तुभ्यम् अस्माभि निधन्ते । तथा सति

१ नास्ति वि^१ अ^२ छम् २ नास्ति मुको ३ ३ इममस्मान् मुको ४ अभ्ये^१ मुको
५ गद वि^१ मु^२ न^३, यद् छम् ६ इन्द्र वि^१ अ^२ छम् ७ अन्वा^१ मुको ८ ८ अर्वा^१
९ नास्ति मुको, १० शिवारत्ना इत्य ११ प्रत्य^१ अ^२, १२ उभ्याम् मुको

अस्मदभिमुखा भवेयुः धनानि ददतः उदारः । तेषाम् उदारत्वात् इन्द्रः । सद्ग्रामेषु कल्याणः
भूः सखा च शूरः रक्षिता 'च नृणाम्' इति ॥ १० ॥

नू इन्द्र शूर स्तवमान ऊर्ता ब्रह्मजुतस्तुन्वा वावृधस्व ।

उप नो वाजान् मिमीक्षुप स्तीन् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ११ ॥

तु । इन्द्र । शूर । स्तवमानः । ऊर्ता । ब्रह्मजुतः । तुन्वा । वावृधस्व ।

उप । नः । वाजान् । मिमीक्षुप । स्तीन् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० भिमम् इन्द्र । शूर । स्तवमानः । ब्रह्मजुतः । शरीरेण 'बृहदो भव', उप मिमीक्षु च
अस्माकम् भक्षति । उप मिमीक्षु च शृण्वन्ति ॥ ११ ॥

'इति पञ्चमाष्टके द्वितीयाध्याये त्रिंशो वर्गः' ॥

व्याख्याद् द्वितीयमध्यायं पञ्चमस्याष्टकस्य सः ।

साधिलेयकुके साधो माधवी वेङ्कटरत्नजः ॥ १ ॥

इति वेङ्कटमाधवाध्यायविरचिते शङ्खेदेष्टाव्याख्याने पञ्चमाष्टके द्वितीयोऽध्यायः ।

— ❦ —

इति शङ्खेदे सभाष्ये पञ्चमाष्टके द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

षेड्डट०

'उग्रो जज्ञे' वीर्यायि (य' इ) ति' च्याचिल्लवासति माधवः ।

अमितेषु मित्रपीणाम् आगमे कारणं वदन्^१ ॥ १ ॥'अहर्निदसे'^२ इत्येतत् प्रसङ्गात् सूक्तमागतम् ।

कुत्समज्ये कश्यपार्थं कुत्सेन वद्वः स्तुताः ॥ २ ॥

भीषसी^३ त्रविणोद्वाश् शुचिर्वैशानरस्तथा ।आश्वेदसमध्यमिन् अथ तुष्टाय कश्यपः^४ ॥ ३ ॥स्तुतो मत्स्र्यात् कुत्सेन तत् इन्द्रः 'प्र मुन्दिने'^५ ।वापांगिरैस्तत्प्रसङ्गात् 'त वो इवे' (वा'^६) ति स स्तुतः ॥ ४ ॥पुरासञ्चितश्च पथिवौ मूये वृष्टुवतुश्च वी^७ ।तेन मित्रस्यागमने 'पुनर्मा अप्सवृन्तरि' (माः^८) इति ॥ ५ ॥

मध्ये 'गृत्समदस्यागाद् क्षयिः' सोमाहुतिस्तथा ।

तत्रेदं कारणं प्राहुरग्निः सूक्तैश्चिभिः स्तुताः ॥ ६ ॥

आगत्यभ्यो त्रैष्टुभेन 'वर्मणे' तुमिस्रवम्^९ इति ।'वाजुवर्निह' न रथान्^{१०} गावश्च सूक्तमन्वतः ॥ ७ ॥गावप्रारथासोमाहुतिः 'हुवे र्वाः'^{११} इति दृष्टवान् ।

त्रयेण त्रीणि कन्दोति त्रिष्टुवादीनि आर्गयः ॥ ८ ॥

अन्यस्मिन्पुनरध्याये उन्वसोऽन्यस्य^{१२} दर्शितम् ।'अि होता होतुपर्दिने'^{१३} इति गृत्समसोऽकरोत् ॥ ९ ॥पुनर्गृत्समदस्यैव मध्ये कुर्मोऽन्यगादग्निः^{१४} ।'हृमा विर् आदित्येर्वाः'^{१५} त्रीणि सूक्तानि दृष्टवान् ॥ १० ॥

१-१. वीर्याय छ छञ्. २. वदम् वि^१ अ^२ छ. ३. अ २, १९, २. ४. भीषयः वि^३ अ^४;
भीषयः छञ्. ५. कश्यपः वि^५ अ^६ छ छञ्. ६. अ २, १-१, १. ७. अ २, १-०, १. ८. अ २,
२-५, १. ९-९. 'स्याज्ज' वि^७ अ^८; 'स्य' अ^९ छञ्. १०. अ २, १, १. ११. अ २, ८, १.
१२. अ २, ४, १. १३. छञ् अ छञ्. १४. अ २, ९, १. १५. कुर्मो वि^९ अ^{१०}. १६. अ २,
२७, १.

बहुदैवतसामान्यात्^१ सूक्तं हि बहुदैवतम् ।

'ऋतां देवानां कृण्वते'^२ बहुदैवत्वमित^३ ऋषिः^४ ॥ ११ ॥

विश्वामित्रो ब्राह्मणमिः स्तुतवानग्निमादित्यः ।

सूर्यस्तैरनुवाकं^५ च समाप्तं शीनकोऽज्यवीत् ॥ १२ ॥

अग्निमेव पुनश्चास्तौत् 'अग्ने राहंस्व पृतनाः'^६ ।

मध्ये विरामो विश्वट्टस्तत्रान्वेषां समागमः ॥ १३ ॥

मण्डलादौ 'सोमस्ये(स्य)'^७ इति सूक्तैः अग्निः प्रथमं स्तुतः ।

वैश्वानरीयसूक्तैर्न एतो वैश्वानरः स्तुतः ॥ १४ ॥

इममग्र्यं पुनरप्यपि सत्येव ऋमया स्तुतौ ।

आपोनामृषभादीनाम् अतो मध्ये समागमः ॥ १५ ॥

अग्नेयत्वाच्च सूक्तानाम् आग्नेयेषु समागमः ।

देन्द्रात् प्राक् सत्ये च अग्निः^८ 'सोमस्ये(स्य)'^९ इति प्रधानतः ॥ १६ ॥

'सूक्तं हि त्वे(त्वा)'^{१०} इति द्व्यधिकं सूक्तमैन्द्रं तयोच्चरत् ।

अग्नेदैवतसहस्रानां समस्तास्तुतिरुपगतिः ॥ १७ ॥

'देव्यापर्वता बृहता'^{११} विश्वामित्रार्पमुष्यदे ।

अनुवाकः समाप्तश्च सत आगारप्रज्ञपतिः ॥ १८ ॥

'इमं मुदे विदुर्व्याम'^{१२} शीम्यपश्यत्प्रज्ञपतिः ।

वैश्वदेवानि सूक्तानि वैश्वदेवमथामितः ॥ १९ ॥

'इन्द्रा शो वां वरुणे(वा)'^{१३} इति सूक्तमाहुर्द्विदैवतम् ।

'सु१ स्व भूनुः'^{१४} इति च वामदेवस्तयोर्वापि ॥ २० ॥

प्रसदस्तुस्तयोर्मध्ये शीहोत्रापयि आगतौ ।

द्विदैवतवत्त्वात् सामान्याद् आवागस्तत्र^{१५} युज्यते ॥ २१ ॥

१. 'देवस्य तां वि' अ' ल लज्ज. २. अ ३, १०, १. ३. बहुदैवत्वं वि' अ' क; तरद्वयं लज्ज.
४. ऋषिः वि' अ' लज्ज. ५. कृण्वतेष्वनु' वि' अ' क लज्ज. ६. अ ३, २४, १. ७. अ ३, १, १.
८. अ ३, १, १, १; वैश्वानरीय इ' वि' अ' लज्ज. ९. आग्नि- वैश्वज १०. अ ३, १, १. ११. अ ३,
१०, १. १२. अ ३, ११, १. १३. अ ३, ५४, १. १४. अ ४, ४१, १. १५. अ ४, ४८, १.
१६. 'वामतमा' वैश्वज.

सत्राज्जगाम प्रथमं श्रादस्यु. 'मर्गे द्विता'^१ ।
 'इन्द्रा को वाम्'^२ इतीन्द्रस्य प्रसङ्गादिति निश्चयः ॥ २२ ॥
 अपिर्वास्यमितोऽग्नीषां किन्त्वजि पुनरागतः ।
 वदशां(र्षो 'अ)र्षोऽग्निः'^३ इति सूक्तं च सत्र उच्यते ॥ २३ ॥
 द्विदैवत्येषु सूक्तेषु चाग्न्यासद्याभिनानि^४ च ।
 छन्दोऽनुगुणं सत्रं तस्मात्स पुनरागतः ॥ २४ ॥
 अमितर्षो भरद्वाजे वीतहृन्मोऽभ्यगादपि ।
 आयातुवाकसत्पाने^५ 'हृमम् पु नो अर्तिविम्'^६ ॥ २५ ॥
 'अभूरेर्षो रविपते'^७ सुहोत्र. सूक्तयोर्ऋषि ।
 सद्भ्रातरी वृषभतुष्यद्वारि क्रमसस्ततः ॥ २६ ॥
 सुमहोत्रो वरुणेति भरद्वाजस्ततोऽमितः ।
 सर्वाणि त्रैधुभान्येव सूक्तानीन्द्रश्च देवता ॥ २७ ॥
 रियतामि चातुवाकस्य मध्ये वायन्तयो पुनः ।
 'भूय इद् वारिधे'^८ सूक्तं पञ्चर्षे उत्पसक्तं ॥ २८ ॥
 पञ्चर्षानामायपनं तद्वैति कथयो विदुः ।
 चार्हस्यावस्य 'यो रंमिद्'^९ जयोरालुपपाणिशान् ॥ २९ ॥
 'युतुविजे(र्षो इ)ति तन्मध्ये मित्रो गर्गं समागतः ।
 शयुरस्तीत त्रिभिः 'सूक्तेरिन्द्रं गर्गस्तदाऽभ्यगात्'^{१०} ॥ ३० ॥
 'गृह्यार्थदा'^{११} वैश्वदेवम् उत्तराण्यप्युत्तिष्ठतः ।
 सूक्तानि वैश्वदेवानि शयुरन्ते व्यवस्थित ॥ ३१ ॥
 आगच्छन्ति उत्तरीयास्तस्य मध्ये मितर्षेयः ।
 छन्दोदैवतसङ्ख्यार्थक्रमक्रमविश्रामतः ॥ ३२ ॥
 इमां सूक्तेक्षिणां कुर्वन् च मन्त्रार्थेषु मुष्टयि ।
 वदुभिर्द्वेभ्यो^{१२} कुर्यात् ता 'सर्वदेव पण्डितः'^{१३} ॥ ३३ ॥ इति ॥

१. ऋ ४, ४२, १. २. ऋ ४, ४१, १. ३. ऋ १, ११७, १. ४. 'तनात्पिपदा वि' अ'.

'तनात्पिपदा वि' अ. ५. 'वाकावसने वैश्वदेव. ६. ऋ ६, १५, १. ७. ऋ ६, ११, १. ८. ऋ ६, १०, १.

९. 'वगनन् वि' अ'. १०. ऋ ६, ४८, १. ११. ऋ ६, ४७, १. १२-१३. 'रिन्धर्वस्तु तद्वि वि' अ'.

'रिन्द्रं गर्गस्तदाऽभ्यगात्' अ. १३. ऋ ६, ४८, १. १४. 'द्वेभ्यो वि' अ', 'वैश्वदेव. १५-१६. 'अजि

पण्डिता वैश्वदेव, सर्वदेव' अ' वि' अ'.

[२०]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिश्चपि । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

उग्रो जज्ञे वीर्याय स्वधावाञ्चक्रिणपो नर्यो यत् करिष्यन् ।

जग्मिर्युवा नृपदेनमवोमिस्त्राता न इन्द्र एनसो महश्चित् ॥ १ ॥

उग्र । जज्ञे । वीर्याय । स्वधावाञ्चक्रि । नर्यो । यत् । करिष्यन् ।

जग्मि । युवा । नृपदेनम् । अवोमि । स्त्राता । न । इन्द्र । एनस । मह । चित् ॥ १ ॥

येङ्कट० वसिष्ठ । उग्र भ्रातापत्य वीर्यकरणाद्यैव वरुणान् यत् शत्रुवधादिकं कर्म करिष्यामीति
 मन्पते तस्य कर्मण साप्तीयेन कर्ता नृदित यथा युवा नराणां गृहम् रक्षणे प्रदित्सते
 सद् गन्ता रक्षिता अस्माकम् इन्द्र दारिद्र्याद् अग्नि महत् ॥ १ ॥

हन्ता वृत्रमिन्द्रः शृशुवानः प्राचीन्तु वीरो जरितारपूती ।

कर्ता सुदासे अह वा उ लोकं दाता वसु मुहुरा दाशुषे भूत् ॥ २ ॥

हता । वृत्रम् । इन्द्र । शृशुवान । प्र । आनीत् । तु । वीर । जरितारम् । कृता ।

कर्ता । सुदासे । अह । वै । ऊँ इति । लोकम् । दाता । वसु । मुह । आ । दाशुषे । भूत् ॥ २ ॥

येङ्कट० हन्ता शत्रुम् इन्द्र मर्धमान प्र वधति क्षिप्रम् वीर जरितारम् रक्षणाय । कर्ता शोभन
 दामाधैव ‘यजमानाय आलोकनम् उत्तमम्’ दाता धनम् यजमानाय मुहूर्तं ‘आ भवति’
 भागच्छति ॥ २ ॥

युष्मो अन्तरा खजकृत् समद्व्या शूरः सत्रापाद् जनुपेमपाळहः ।

व्यास इन्द्रः पृतनाः स्रोजा अपा विश्वं शत्रूपन्तं जघान ॥ ३ ॥

युष्म । अन्तरा । खजकृत् । समद्व्या । शूर । सत्रापाद् । जनुषा । ईम् । अपाळह ।

नि । आते । इन्द्र । पृतना । सुओजा । अर्ध । विश्वम् । शत्रूपन्तम् । जघान् ॥ ३ ॥

येङ्कट० योधनशीलः अमिगन्तृरहितः सद्योममृत् कन्दगाश्च शूर बहुना सोढा ‘जन्मना एव
 शत्रुभिरसोढ’ इन्द्र पृतना नि अस्त्विति सुयत्, अर्ध विश्वम् अग्नि धातुनमिच्छन्तम् हन्ति ॥ ३ ॥

उभे विदिन्द्र रोदसी महित्वा पंप्राथ तर्विपोभिस्तुविष्मः ।

नि वज्रमिन्द्रो हरिवान् मिमिसन्तसमन्वसा मदेपु वा उवोच ॥ ४ ॥

१-१. नारित शूको. २. व्यादिद्राप्ताई लभ ३. महते शूको. ४. कनुम् वि, गतम् अ,
 शत्रुम् ल लभ. ५-५. ‘या लोके’ अ, ‘मानवोद्यम लोकेनम् लभ. ६-६. आ महति वि अ, आवति ए
 लभ ७. महि अ ८-८. नारित वि अ.

उभे इति । चित् । इन्द्र । रोदसी इति । मुहिञ्वा । आ । पप्राय । तन्निषीमि । तृप्तिम् ।
नि । वज्रम् । इन्द्र । हरिञ्जान् । मिमिक्षन् । सम् । जन्वत्ता । मदेषु । वै । उन्नेषु ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उभे अपि इन्द्र । पावाशुषिबी' महत्त्वेन आ पुरितवानसि बलै हे बुद्धिमन्' । नितरा
सम् सेवते इन्द्र हरिवाच् सोमेन जगितेषु मदेषु' वज्रम् पृथिवी सेतुमिच्छन् । उचति सेवकमो' ॥४॥

वृषा जजान् वृषणं रणाय तमु चित्रारी नयं सप्तम् ।

प्र यः सेनानीरथ नृभ्यो अस्तीनः सत्वा गोपेर्षणः स घृण्युः ॥ ५ ॥

वृषा । जजान् । वृषणम् । रणाय । तम् । कुं इति । चित् । नारी । नयम् । सुसुम् ।

प्र । य । सेनाऽनी । अर्थ । नृभ्यः । अस्ति । इन । सत्वा । गोपेर्षणः । स । घृण्युः ॥५॥

वेङ्कट० वृषा प्रजापति इत्यम् इन्द्र जनयामास युद्धार्थम्' । तम् एव नारी माता भवति
जसूत वृक्षितम्' । प्र भवति य सेनानी नृभ्य पादुचम्, स ईश्वर शत्रूणां सदनशील
गवानेपगशील शत्रूणां धर्मको भवति ॥ ५ ॥

"इति पञ्चमाहके पृथिव्याध्याये प्रथमो वर्गः" ॥

नू चित् स त्रेपते जन्तो न रेपन् मनो यो अस्म्य घोरमाचिवासात् ।

यज्ञैर्य इन्द्रे दधते दुवांसि सपत् स राय श्रुतपा श्रुतेजाः ॥ ६ ॥

तु । चित् । स । त्रेपते । जन् । न । रेपत् । मन । य । अस्म्य । घोरम् । आऽविनासात् ।

पुष्टै । य । इन्द्रे । दधते । दुवांसि । शर्मत् । स । राये । श्रुतपा । श्रुतेजा ॥ ६ ॥

वेङ्कट० क्षिप्रम् स अशपति ज्ञानम् जन, न य रिच्यति धन, य अस्म घोरम् परिचरति ।
यज्ञै य' जन इन्द्रे परिचरणानि धारयति, स जन धनम् निरसति धन प्राप्नोति यज्ञस्य रक्षक
यज्ञे जायमान ॥ ६ ॥

यदिन्द्र पृथो अपेराय क्षिप्रमयज्जपायान् कनीयसो द्वेष्याम् ।

अमृत इत् पर्यासीत् दूरमा चित्र विर्ष्य मरा रुयि नः ॥ ७ ॥

पत् । इन्द्र । पृथे । अपेराय । क्षिप्रम् । अयत् । ज्यायान् । कनीयस । द्वेष्याम् ।

अमृत । इत् । परि । आसीत् । दूरम् । आ । चित्र । चित्र्यम् । मरु । रुयिम् । नु ॥ ७ ॥

वेङ्कट० यदि धनम् इन्द्र । इत् पिता अपराय पुत्राय प्रवच्छन् भवति, समपति ज्यायान्'
कनीयस धनम्, ततो' पुत्रः कनीयांश्च अमृत एव परि आसीत् विरम् । तथा सति
पूजनीय धनम् आ हर अस्मभ्य पूजनीय' इति ॥ ७ ॥

१. 'विभी' ल प्रस्ताव. २. 'वृक्षि वि'. ३. नास्ति मूले ४. 'वृक्ष' मूले ५. 'पुत्रा' वि'

ल. 'पुत्रा' रुम ६. 'दित वि', 'दित ल'. ७. नास्ति मूला ८. य आ लम् ९. 'पुत्र' ल
वि' ल'. १०. नास्ति वि' ल'.

यस्त इन्द्र प्रियो जनो ददाशुदसजिरेके अद्रिवः सखा ते ।

वयं ते अस्यां सुमती चनिष्ठाः स्याम वरुये अघ्नतो नृपीतौ ॥ ८ ॥

य । ते । इन्द्र । प्रिय । जन । ददाशत् । अस्तत् । निरेके । अद्रिश्च । सखा । ते ।

वयम् । ते । अस्याम् । सुमती । चनिष्ठा । स्याम । वरुये । अघ्नत । नृपीतौ ॥ ८ ॥

वेङ्कट० य सुमम् इन्द्र । प्रिय जन प्रयच्छति, स सखा यजमानो जन तव धनस्य निरेके निर्गमने भवति 'वज्रिन्' पात्रम् । वयम् ते अस्याम् सुमती चनिष्ठा स्याम अतिशयेनाग्रवन्तौ भवेम । स्याम च एहे अहम् तव स्वयते स्वया वा इत्ते बहुधनत्वात् मनुष्याणां पालके ॥ ८ ॥

एष स्तोमो अचिक्रदद् वृषा त उत स्तामृभधवजक्रपिष्ट ।

रायस्फामो जरितारं त आगुन् त्वमङ्ग शक्र वस्व आ शक्रो नः ॥ ९ ॥

एष । स्तोम । अचिक्रदत् । वृषा । ते । उत । स्ताम् । मृजन् । अक्रपिष्ट ।

राय । काम । जरितारम् । ते । आ । अगुन् । त्वम् । अङ्ग । शक्र । वस्व । आ । शक्र । नः ॥

वेङ्कट० अथ सोमा एषा वसिष्ठ त्वाम् अचिक्रदत् अहौत् । अपि च स्ताम् । समित्पानिकर्मा सकार उपजन । मधवत् । बहुसो भवतु । धनस्य काम जरितारम् तव आ गच्छतु मधव धन कामपते तद्गमच्छतु । त्वम् अङ्ग शक्र । धनस्य प्रयच्छ अहमन्यम् ॥ ९ ॥

त ने इन्द्र त्वयेताया इपे धास्मना च ये मधवानो जुनन्ति ।

वस्वी पु ते जरित्रे अस्तु शक्तिर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥

त । न । इन्द्र । त्वयेतायै । इपे । धा । तानी । च । ये । मधवान् । जुनन्ति ।

वस्वी । पु । ते । जरित्रे । अस्तु । शक्ति । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १० ॥

वेङ्कट० स 'अस्याम् इन्द्र ।' त्वया प्रदेयात् अन्नात् धेहि, ये जमी हविष्मन्त स्वयमेव तुभ्यं इति प्रेरयन्ति । अधिकवदाह — 'कयवाणम् तव दानम्' सोऽत्र सदा भवतिवति ॥ १० ॥

इति पञ्चमाष्टक तृतीयाध्याये द्वितीये वर्गे ॥

[२१]

वसिष्ठो यैत्रावरुणिर्देवि । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् इन्द्र ।

असांनि देवं गोमर्गजीकूमन्थो न्यस्मिन्निन्द्रो जुनुपैषुवोच ।

बोधोमसि त्वा हर्यश्च यज्ञैर्बोधो नः स्तोममन्धसो मदेषु ॥ १ ॥

१-१ मयाजनम् वि' अ' २. इन्द्रो देवि ३ ३ गोमर्गजी मूको, वज्रवत् ए अस्तात् ४. 'मन्त्रव' ए एष ५. न वि', व अ', व ए लब्ध ६ यते वि' ७. स्तोमनाम् (निघ ३, १९ [घ वेप १, १४८१ d]). ८ समित्पानि' (नि' अ') मूको ९ मय मूको १०-१०. नास्ति वि', अन्नात् इ अ' ए एष, ११. 'वति मूको १२-१२. कयवाणम् तव दानम् वि', 'वा तपदान' (न ए लब्ध,) अ' ए लब्ध १३-१३ नास्ति मूको.

असावि । देवम् । गोऽश्वजीकम् । अर्धः । नि । अस्मिन् । इन्द्रः । अनुषा । ईम् । उवोच ।
बोधामसि । त्वा । हरिऽअस्व । यज्ञैः । बोध । नुः । स्तोमम् । अर्धसः । मदेष्टु ॥ १ ॥

वेङ्कट० सुतम् देवमशीकम् अनुषयस्कम्^१ अर्धः । सुते च अस्मिन् 'सोमे इन्द्रः स्वाभाव्येन' सेवाम्
अकरोत् । बोधयामः त्वाम् इत्यंशः । यज्ञैः । सुष्यस्व नः स्तोमम् सोमस्य मदेष्टु ॥ १ ॥

प्र यन्ति यज्ञं विपर्यन्ति बर्हिः सोममादौ विदधे दध्रवाचः ।

न्यु अयन्ते यज्ञसो गृभादा दूरुडपट्टो वृषणो नृपाचः ॥ २ ॥

प्र । यन्ति । यज्ञम् । विपर्यन्ति । बर्हिः । सोमऽमादः । विदधे । दध्रवाचः ।

नि । कुं । इति । अयन्ते । यज्ञसः । गृभात् । आ । दूरेऽडपट्टः । वृषणः । नृऽपाचः ॥ २ ॥

वेङ्कट० प्र आरभन्ते^१ यज्ञम्, कथयन्ति बर्हिः सोमेन भावकन्तः करिवनः यज्ञे^२ दुर्धरमभ्यवाचः ।
आभिमुख्येन हृषन्ते सुतान्यज्ञानि हविर्धानात् । किञ्च दूरेऽयमाणस्तद्वत्^३ भवन्ति प्रावाणः
नृभिः सेव्यमाणाः^४ ॥ २ ॥

त्वमिन्द्र सविता अपस्कः परिष्ठिता अहिना शूर पूर्वीः ।

त्वद् वायके रथ्योऽहं न धेना रेजन्ते विश्वा कृत्रिमाणि भीषा ॥ ३ ॥

त्वम् । इन्द्र । सविता । अपः । कुरिति कः । परिऽस्थिताः । अहिना । शूर । पूर्वीः ।

त्वद् । वायके । रथ्यः । न । धेनाः । रेजन्ते । विश्वा । कृत्रिमाणि । भीषा ॥ ३ ॥

वेङ्कट० त्वम् इन्द्र । सवितुम् उदकानि करोषि^१ परिष्ठिताणि अहिना शूर । बहूनि । स्वतः निर्गच्छन्ति
रथिन इव नद्यः । तथा सर्वाणि कृत्रिमाणि रक्षांसि^२ कथ्यन्ते स्पृश्येन ॥ ३ ॥

भीमो विवेपायुधेभिरेषामर्षांसि विश्वा नर्याणि विद्वान् ।

इन्द्रः पुरो जह्वपाणो वि दधोद् वि बज्रहस्तो महिना जघान ॥ ४ ॥

भीमः । विवेपु । आयुधेभिः । एषाम् । अर्षांसि । विश्वा । नर्याणि । विद्वान् ।

इन्द्रः । पुरः । जह्वपाणः । वि । दधोद् । वि । बज्रहस्तः । महिना । जघान् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० भीमः व्याप्नोति आयुधैः कृत्रिमाणि एषानि कर्माणि विश्वानि नृदिताणि जानन् वर्षादीनि । इन्द्रः
बाहुपुराणि हृषन् वि दधोवीति वि हन्ति च बज्रहस्तः महत्त्वेन पुराणीति ॥ ४ ॥

न यातव इन्द्र जूलुवुर्नो न चन्दना श्वविष्ट वेद्याभिः ।

स शर्धट्यो विपुणस्य जन्तोर्मा शिश्रदेवा अपि सुर्गतं नः ॥ ५ ॥

१. कटु ('नृ. क.') व' वि' कर्; सूत्रवत्स्कान् ए. लज्. २-२. सोमप्राप्त्येन वि; सोम ए
प्राप्त्येन कर्; 'मे ए कथेन ए. लज्. ३. आहन्ते मूको. ४. यज्ञे वि'. ५. 'महाः शशो मूको.
६. 'माः मनुष्य दया ('नृ. लज्.) वे मूको. ७. परोति मूको. ८. एषाणि मूको.

न । यातये । इन्द्र । जुजुयुः । नः । न । वन्दना । श्रुतिष्ठ । वेद्याभिः ।

'सः । शर्धत् । अर्थः । विषुणस्य । जन्तोः । मा । शिश्रदेवाः । अपि । गुः । श्रुतम् । नः ॥५॥'

पेङ्कट० न^१ राक्षसाः इन्द्र ! अपिगच्छेयुः अस्मान्, न च वन्दता^२, बहुवचनस्याकारः, यद्यप्येतान्
निवेद्याभिः स्तुतिभिः । सः उत्सहवाम् स्वामी विषमस्य जन्तोः प्रयास्ता । मा शिश्रदेवाः
शिश्रेण क्रीदन्ताः अस्माकम् यज्ञम् अपि गच्छेयुः ॥ ५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके तृतीयाध्याये तृतीयो वर्गः' ॥

अभि क्रतवेन्द्र भूरध जमन् न ते विष्यक् महिमानं रजांसि ।

स्येना हि वृत्रं शर्वसा जघन्ध न शत्रुरन्तं विविदद् युधा ते ॥ ६ ॥

अभि । क्रतुः । इन्द्र । भूः । अध । जमन् । न । ते । विष्यक् । महिमानम् । रजांसि ।

स्येन । हि । वृत्रम् । शर्वसा । जघन्ध । न । शत्रुः । जन्तम् । विविदत् । युधा । ते ॥ ६ ॥

पेङ्कट० अभि अम्^१, प्रशया इन्द्र ! इतिष्पां सर्वान्नि सूक्तानि । न ते^२ व्याप्नुवन्ति महिमानम् लोकाः ।
स्यधि^३ व्याप्तिकर्मा । स्येन हि षट्तेन वृत्रम् सर्वं हतवानसि । न शत्रुः कश्चित् तव अन्तम्
अविदद् बोधनेन ॥ ६ ॥

देवाश्चित् ते असुर्याय पूर्वेऽनु क्षत्राय भमिरे सदांसि ।

इन्द्रो मृपानि दयते शिपसोर्दं वाजस्य जोहुवन्त सुतौ ॥ ७ ॥

देवाः । चित् । ते । असुर्याय । पूर्वे । अनु । क्षत्राय । भमिरे । सदांसि ।

इन्द्रः । मृपानि । दयते । शिपसोर्दं । इन्द्राय । वाजस्य । जोहुवन्त । सुतौ ॥ ७ ॥

पेङ्कट० देवाः च तुभ्यम् असुरार्या इत्ये पूर्वे अनु मेविते क्षत्राय भान्ते वक्ष्यामि इन्द्रस्य दण्डकरणानि
साहाय्यकरणेन अनुसम्पन्ते । इन्द्रः वपानि प्रवधति शत्रून्निभूय । इन्द्रम् सद्मानस्य
सम्भजते भूताम्^४ आह्वयन्ति ॥ ७ ॥

कीरिश्चिद्धि त्वामर्चसे जुहावेशानमिन्द्र सौम्यस्य भूरः ।

अवीं वभूथ शतमूते अस्मे अभिस्तुत्स्वावतो वरूता ॥ ८ ॥

कीरिः । चित् । हि । त्वाम् । अर्चसे । जुहाव । ईशानम् । इन्द्र । सौम्यस्य । भूरः ।

अवी । वभूथ । शतमूते । अस्ते इति । अभिस्तुत् । त्वाज्यताः । वरूता ॥ ८ ॥

१-१. सर्वेषं एव पाठ्येन व्याख्यातः (४, ११). २. नास्ति वि^१. ३. वृ. वेप ३, २७४०. ४-४. नारिक
गुको. ५. भाष्य. वि^२ छ, मधु. क^३, मद्रः वभू. ६ तेः सूको. ७. भविः सूको, ८. शत्रु मूको.

वेङ्कट० स्तोता त्वं हि त्वाम् रक्षणाय आहूयति ईश्वरम् इन्द्र ! भूरिभ्यो धनस्य । हे महुरक्षण !
रत्नके भव अस्माकम् । इतिः शकलीभावद्वारा । शत्रूणां अभिर्हसितुं त्वावतः* सर्वो जगः
वरीता^१ भवति ॥ ८ ॥

सखायस्त इन्द्र विश्वहं स्याम नमोवृधासो महिना तत्त्व ।
वृन्वन्तु स्मा तेऽवसा सर्पाकेऽभिर्हसितुं वृनुपां शर्वासि ॥ ९ ॥

सखायः । ते । इन्द्र । विश्वहं । स्याम । नमःऽवृधासः । महिना । तत्त्व ।
वृन्वन्तु । स्म । ते । अवसा । सर्पाके । अभिर्हसितुं । अर्थः । वृनुपां । शर्वासि ॥ ९ ॥

वेङ्कट० सखामः ते इन्द्र । वयं सर्वम् । भवेम हविषो बर्धयितारः महत्त्वेन हे सायक ।
अभिमन्यताम्* तव रक्षणेन सह सद्भावे अर्थः शत्रोः अभिमानं तत्र सम्भवतुणाम्
अस्माकं बलानि ॥ ९ ॥

स न इन्द्र त्वयताया इषे धास्मना च ये प्रवर्जानो जुनन्ति ।
वस्यी पु ते जग्निरे अस्तु शक्तिर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥

सः । नः । इन्द्र । त्वयतायै । इषे । धाः । स्मना । च । ये । प्रवर्जानः । जुनन्ति ।
वस्यी । पु । ते । जग्निरे । अस्तु । शक्तिः । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १० ॥

वेङ्कट० व्याख्याता पूर्वम् (॥ ७, २०, १०) ॥ १० ॥

इति पञ्चमाहके तृतीयाध्याये अतुर्थो वस्ये ॥

[२२]

पतिशो मैत्रावरुणिर्नपि । इन्द्रो देवता । विराट् छन्दः, नवमी तिष्ठतु ।

पिषा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा यं ते सुपार्श्व हर्षधाद्रिः ।
सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नारी ॥ १ ॥

पिष । सोमम् । इन्द्र । मन्दतु । त्वा । यम् । ते । सुपार्श्व । हरिऽअश्व । अद्रिः ।
सोतुः । बाहुभ्याम् । सुयतः । न । नारी ॥ १ ॥

वेङ्कट० पिष सोमम् इन्द्र । स त्वां^१ मादयतु, यम् तुभ्यम् सुपाल हर्षद । मायाः सोतुः* यत्पितुः
अधारोदस्य बाहुभ्याम् सुसङ्गृहीतः इव अथ । ॥ १ ॥

१. पति-सूको. २. तावतः सूको. ३. पटी-अर् छन्द. ४. मन्त्रावर्धिः भवताम् अर्;

भवताम् स छन्द. ५-७. नास्ति सूको. ६. तं वि स अर्. ७. सोऽनु सूको.

यस्ते मदो युज्यश्चाकुरस्ति येन वृत्राणि हर्यश्च हंसि ।

स त्वामिन्द्र प्रभूवसो ममत्तु ॥ २ ॥

य । ते । मद । ॥ युज्ये । चाकुरे । अस्ति । येन । वृत्राणि । हरिऽकुरन् । हंसि ।

स । त्वाम् । इन्द्र । प्रभूवसो इति प्रमुऽवसो । ममत्तु ॥ २ ॥

पेङ्कट० य ते सोम सहाय चाकुर अस्ति, येन शत्रून् हर्यश्च हंसि, स त्वाम् इन्द्र । प्रभूवसो^१ माद्वपत्तु ॥ २ ॥

बोधो सु मे मघवन् वाचमेमां यां ते वसिष्ठो अर्चति प्रशंस्तिम् ।

इमा वक्षः सधमादे जुपस्व ॥ ३ ॥

बोधे । सु । मे । मघऽवन् । वाचम् । आ । इमाम् । याम् । ते । वसिष्ठ । अर्चति । प्रशंस्तिम् ।

इमा । वक्षः । सधऽमादे । जुपस्व ॥ ३ ॥

पेङ्कट० बुधश्च मघवन् । सुपु आभिमुख्येन मदीयाम् इमाम् स्तुतिम्, याम्^२ ते वसिष्ठ उचारयति^३ प्रशंसाम् । इमानि च हवींषि यशे सेवस्व ॥ ३ ॥

श्रुधी हवै विविपानस्याद्वेर्बोषा विप्रस्यार्चतो मनीषाम् ।

कृष्वा दुर्वास्पन्तमा सचेमा ॥ ४ ॥

श्रुधि । हवम् । विऽविपानस्य । अद्वे । बोधे । विप्रस्य । अर्चते । मनीषाम् ।

कृष्वा । दुर्वासि । अ तैमा । सचा । इमा ॥ ४ ॥

पेङ्कट० शृणु बोधम् सोम विप्रैरेण विवत प्राण्य^४ । सुध्वल्य च मेधाविन मुवत^५ स्तुतिम् । कृष् च परिचर्यानि अन्तिकतमावि स्वया सहितानीति ॥ ४ ॥

न ते गिरो अपि मृष्ये तुरस्य न सुष्टुतिर्मसुर्यस्य विद्वान् ।

सदा ते नार्भ स्वयशो विवन्मि ॥ ५ ॥

न । ते । गिरे । अपि । मृष्ये । तुरस्य । न । सुऽस्तुतिम् । असुर्यस्य । विद्वान् ।

सदा । ते । नार्भ । स्वऽयशः । विवन्मि ॥ ५ ॥

पेङ्कट० न त्वदीया स्तुती अहम् अपि मृष्ये सोढुम् न शक्नोमि क्षिप्रमुच्चारयामि क्षिप्रकारिण ,

१. ते मदं कर्त्तुं ते मदं शब्द २ वा मूको ३. 'वसिष्ठ मूको. ४. प्राणो वि' अर्त्तः प्राण ए' प्राण एव, ५ 'वत मूको. ६. वारित वि' कर्त्तुं न ल लज्ज.

तथा 'सृष्टिर्हि च' न सृज्यामि मनुष्याणां हन्तुं जानन् । सर्वदेव तव नाम हे स्वभूतपते ।
मयीमि ॥ ५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके सृष्टीयाध्याये पञ्चमो वर्गः' ॥

भूरि हि ते सर्वना मानुषेषु भूरि मनीषी हवते त्वामित् ।

मारे अस्मन्मघवज्ज्योक् कः ॥ ६ ॥

भूरि । हि । ते । सर्वना । मानुषेषु । भूरि । मनीषी । हवते । त्वामि । इत् ।

मा । आरे । अस्मत् । मघवन् । ज्योक् । करिति कः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० भूरीणि ते सर्वनामि सन्ति मनुष्येषु । भूविष्ट च हवते सैषादी त्वाम् एव । अस्माकं
दूरे मघवत् । शिरम् मां कार्षीः ॥ ६ ॥

तुम्येदिमा सर्वना शूर विश्वा तुम्यं ब्रह्माणि वर्धना कृणोमि ।

त्वं सृभिर्हृष्यो विश्वघासि ॥ ७ ॥

तुम्यं । इत् । इमा । सर्वना । शूर । विश्वा । तुम्यम् । ब्रह्माणि । वर्धना । कृणोमि ।

त्वम् । सृभिः । हृष्यं । विश्वघा । अस्मि ॥ ७ ॥

वेङ्कट० तुम्यम् एव इमाणि सर्वाणि सपनानि ह्यत् । करोमि, तुमाम् एव स्वोपाणि च वर्धयामि ।
त्वम् हि मनुष्यैः हृष्यं भवसि सर्वदेवि ॥ ७ ॥

न चिन्तु ते मर्त्यमानस्य दस्मोदंशुवन्ति महिमानंमुग्र ।

न धीर्यमिन्द्र ते न रार्षः ॥ ८ ॥

न । चिन्तु । ते । ते । मर्त्यमानस्य । दस्म । उत् । अदंशुवन्ति । महिमानम् । उग्र ।

न । धीर्यम् । इन्द्र । ते । न । रार्षः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० क्षिप्रम् एव तव मर्त्यमानस्य हे दशमीषः । महिमानम् उर अदंशुवन्ति उग्रः । न त्वया
साधयति पुंसस्य बलम् इन्द्रः, 'न अयि धनम्' इति ॥ ८ ॥

ये च पूर्व प्रार्थयो ये च नृन्ना इन्द्र ब्रह्माणि जुनर्षन्त विप्राः ।

अस्मे ते सन्तु सख्या शिगानि यूयं पान स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ९ ॥

ये । च । पूर्व । प्रार्थयो । ये । च । नृन्ना । इन्द्र । ब्रह्माणि । जुनर्षन्त । विप्राः ।

अस्मे इति । ते । सन्तु । सख्या । शिगानि । यूयम् । पातु । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ९ ॥

१-१. सृष्टि हि च वि० म० सु० ए० छ०. २-२. नास्ति मूको ३ नास्ति मूको. ४. ५।
वि० म० छः नास्ति ए० म० ५ म० सु० म० ६. 'वति' मूको. ७-७. म० वि० पा० मूको.

पेङ्कट० ये च पूर्व ऋषयः ये च भूतना^१ इन्द्र! स्तोत्राणि तव मन्त्रनपद् मेधाविन । त्वेषु दृष्ट
अस्मास्वपि तव सख्याभि^२ शिष्यानि^३ मयम्तु हवि^४ ॥ ९ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके तृतीयाध्याये षष्ठो वर्गः ॥

[२३]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्ब्रह्मवि । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येन्द्रं समर्थं महया वसिष्ठ ।

आ यो विश्वानि स्रजसा ततानोपश्रोता स ईवतो वचांसि ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । प्रसादि । ऐरत् । श्रुत्स्या । इन्द्रम् । सुऽभ्ये । मङ्गय । वसिष्ठ ।

५॥ य । विश्वानि । शर्वसा । तत्तान् । रुपऽश्रोता । मे । ईर्वत । वचासि ॥ १ ॥

येहृदं तद् ईरषति प्रेरयति भजानि भवणीयानि । कथा स्तुति इदम् यजे पूजयसि वसिष्ठ ।

य 'सर्वाण्येव भूतानि बहेन' आ तवान, स 'इन्द्र उपधोता' भवतु मम अभिराममवध
पुत्राणि ॥ १५

अयामि षोषं इन्द्र देवजाभिरिज्यन्त यच्छ्रुधो विवाचि ।

नहि स्वमायुधिक्रिते जनैषु तानीदंष्ट्रांस्पतिं षड्यस्मान् ॥ २ ॥

अयामि । घोष । इन्द्र । देवऽजामि । इत्येत । यत् । शुरुष । विज्वाचि ।

महि । स्वम् । आयुः । निमित्ते । जनेषु । तानि । इत् । अहस्ते । अति । पूर्वं । अस्मान् ॥२॥

येङ्गठ० भवामि निषत् स्तुतिशब्द इन्द्रः "देवाणां वन्द्यु । उदीरयामि" इत्यर्थः । यस्माद्
विधिषयाणि कोतरि शुभो^१ रोगनिवृत्त्य मोक्षधय वृद्धा भवन्ति^२ । स्तुतिहेतु^३ । नहि स्वर्गो
नम^४ असदीयेषु^५ केनचिदपि कृते^६ । तथा सति यत्र नय वीर्यमायु प्राप्नुयाम तथासदीयानि
तानि उपद्रव्यानि रोगभयादीनि भात परस्थेति ॥ ३ ॥

युजं रशं गृमेपणं हरिभ्यामुप अक्षाणि जुजुषाणमस्युः ।

वि वाविष्ट स्य रोदसी महित्वेन्द्रो वृत्राण्यप्रसी जघन्वान् ॥ ३ ॥

पुञ्जै । रवंग । ग्रीष्मप्रेणम् । हरिम्प्याम् । उर्यं । ब्रह्माणि । जुजुषाणम् । अस्थ ।

वि० बाधित । स्व । रोदसी इति । महिज्वा । इन्द्र । वृत्तार्णि । अप्रति । अश्न्यान् ॥ ३ ॥

[illegible]

वेङ्कट० दुनमि रथम् मयामेपण्णोलम् अण्णाम् । उप अशुः प सोत्राणि रथसमीपं सेवमानं
माम् । ततः अयम् इन्द्रः तं रथमधितित्तुं धावावृथिव्यौ 'महत्त्वेन वि' बाधते । शत्रून् इन्द्रः
अपविगतः अहिंसत् ॥ ३ ॥

आपश्चिद् पिप्युः स्तुयोर्दे न गावो नक्षन्तुं जरितारस्त इन्द्र ।

याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छ त्वं हि धीभिर्दयसे वि वाजान् ॥ ४ ॥

आपः । चिद् । पिप्युः । स्तुयैः । न । गावः । नक्षन् । कृतम् । जरितारः । ते । इन्द्र ।
याहि । वायुः । न । नियुतः । नः । अच्छ । त्वम् । हि । धीभिः । दयसे । वि । वाजान् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० आपः पितृ पिप्युः प्रवृद्धा अभवन्, यथा सङ्घकाष्ठे सुर्व स्तृणन्त्यः गावः प्रवृद्धा
भवन्ति । व्यासुवन् उदकम् सोत्तरः तव इन्द्र । । आ याहि अस्मान् अग्निं वायुः आत्मीया इव
भवन्ती । त्वम् हि कर्मभिः विविधे प्रपच्छसि अस्मान् ॥ ४ ॥

ते स्वा मदा इन्द्र मादयन्तु शुष्मिर्णं तुविरार्धसं जतित्रे ।

एको देवत्रा दयसे हि मतीन् अस्मिन् शूरं सर्वे मादयस्व ॥ ५ ॥

ते । स्वा । मदाः । इन्द्र । मादयन्तु । शुष्मिर्णम् । तुविजार्धसम् । जतित्रे ।
एकोः । देवत्रा । दयसे । हि । मतीन् । अस्मिन् । शूर । सर्वे । मादयस्व ॥ ५ ॥

वेङ्कट० ते स्वा सोमाः इन्द्र । मादयन्तु अस्मिन् सोत्रे ददतम् बहुजनम् । स्वम् एका एव देवान्
सनुष्याथ विविधे पच्छसि । अस्मिन् इति स्पष्टम् ॥ ५ ॥

एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो अर्च्यर्चन्त्यर्कैः ।

स नः स्तुतो वीर्यवद् धातु गोमर्द यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

एव । इत् । इन्द्रम् । वृषणम् । वज्रबाहुम् । वसिष्ठासः । अभि । अर्चन्ति । अर्कैः ।
सः । नः । स्तुतः । वीर्यवद् । धातु । गोमर्द । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नुः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० मिगदसिदिति ॥ ६ ॥

इति पञ्चमोऽध्यायः सप्तमो वर्गः ॥

[२४]

वसिष्ठो मैत्रावरुणिकृपिः । इन्द्रो देवता । पिप्युः पश्यः ।

योनिष्ट इन्द्र सदेन अकारि तमा नृभिः पुरुहूत प्र याहि ।

असो यथा नोऽविता वृषे च ददो वर्येनि मुमदश्च सोमैः ॥ १ ॥

योनिः । ते । इन्द्र । सदेने । अकारि । तत् । आ । वृद्धिः । पुरुष्टुत । प्र । याहि ।
असः । यथा । नः । अविता । धूये । च । ददेः । वसूनि । ममदः । च । सोमैः ॥ १ ॥

वेङ्कट० आसनस्थानम् तव इन्द्र! सदानाम् कृतम् । तम्^१ योनिम् आ प्रयाहि पुरुष्टुत! 'मरुतिः ।
भवसि' यथा सत्माकं रक्षिता, वर्धनाय च ददासि घनानि, मावसि च^२ सोमैः ॥ १ ॥

गृभीतं ते मन इन्द्र द्विर्वह्नीः सुतः सोमः परिपिक्ता मधूनि ।
बिस्तृष्टेना मरते सुवृक्तिरियमिन्द्रं जोह्वती मनीषा ॥ २ ॥

गृभीतम् ३ ते । मनः । इन्द्र । द्विर्वह्नीः । सुतः । सोमः । परिपिक्ता । मधूनि ।
बिस्तृष्टेना । मरते । सुवृक्तिः । इयम् । इन्द्रम् । जोह्वती । मनीषा ॥ २ ॥

वेङ्कट० गृहीतम् अस्माभिः तव इन्द्र! मनः द्वयोः स्थानयोः परितृप्तम् । सुतः च सोमः ।
ततः परितः पात्रेषु च सिक्तानि मधूनि । बिस्तृष्ट्वाक्^४ इन्द्राय हविः विभक्त्यो^५ सुमधूना इयम्
इन्द्रम् भुक्तमाह्वयती स्तुतिः वाणो^६ देवेभ्यो हव्ये वहति ॥ २ ॥

आ नो द्वि आ पृथिव्या ऋषीपिन्निदं वृहिः सोमपेयाय याहि ।
वहन्तु त्वा हरयो मय्यश्चमाह्वयमपच्छा त्वसं मदाय ॥ ३ ॥

आ । नः । द्वि । आ । पृथिव्याः । ऋषीपिन् । इन्द्रम् । वृहिः । सोमपेयाय । याहि ।
वहन्तु । त्वा । हरयः । मय्यश्चम् । आह्वयम् । अपच्छा । त्वसम् । मदाय ॥ ३ ॥

वेङ्कट० आ याहि अस्माकम् इवम् वृहिः पृथिव्याः द्विः वा सोमपादाय तृतीयसवयवत्वेन^७ 'करीषेण
चन्द्र' । वहन्तु ॥ वा हरयः मय्यभिमुखं स्तोमं प्रति प्रवृत्तं तव मदार्यम् ॥ ३ ॥

आ नो विश्वामिहृतिभिः सजोषा ब्रह्म जुपाणो हर्षश्च याहि ।
वरीधृजत् स्थविरेभिः सुशिश्रुस्ते दधुत् वृषेण शुष्मेमिन्द्र ॥ ४ ॥

आ । नः । विश्वामि । कृतिभिः । सजोषाः । ब्रह्म । जुपाणः । हरिः । अश्व । याहि ।
वरीधृजत् । स्थविरेभिः । सुशिश्रु । अस्ते इति । दधत् । वृषणम् । शुष्मम् । इन्द्र ॥ ४ ॥

वेङ्कट० आ याहि अस्मान् विश्वैः मरुतिः सज्जः स्तुतिम् रोचमानः हर्षश्च । हिसत् स्थविरे मरुतिः
सम् दे सुदनी^८ अस्मासु दधत् कामानो वरितुं अश्व इन्द्र! ॥ ४ ॥

१. तव मूको. २. सुदितम् वि' अ'. ३. इव मूको. ४. 'वृत्वा' वि'; 'विरपट' अ'.
५. 'करीषेण', विभक्ति छ प्रस्ताव. ६. वापि मूको. ७. 'नपेय'...छ लज. ८-८. 'अ'... वि'
अ'; 'विने'...छ लज. ९. जुपणो मूको. १०. इन्द्र मूको.

एव स्तोमो मह उग्राय वाहे धुरीउवात्पो न वाजयन्नधायि ।

इन्द्र त्वायमर्क ईद्रे वसूनां दिवीव धामधि नः श्रोमत्तं घाः ॥ ५ ॥

एवः । स्तोमः । महः । उग्राय । वाहे । धुरिर्ईव । अर्कः । न । वाजयन् । अधायि ।

इन्द्र । त्वा । अयम् । अर्कः । ईद्रे । वसूनाम् । दिविर्ईव । जाम् । अधि । नः । श्रोमत्तम् । घाः ॥ ५ ॥

शेङ्कट० एवः स्तोमः महते 'उद्गूर्णाव वह्नार्थं' रयस्य धुरि इव अर्कः 'वाजयन् जघे' कुर्वन् अधायि
पुष्कः । इन्द्र । त्वा अयम् स्तोता क्रीति धनानामर्थाय^१ । 'दिवि इव' आदित्यम् अस्मान्
अधि अक्षणीयमसं श्रेहि ॥ ५ ॥

एवा न इन्द्र धार्यस्य पूर्धि प्र ते महीं सुमतिं वेविदाम ।

इयं पिन्व मधर्वन्मः सुवीरां यूयं पति स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

एव । नः । इन्द्र । धार्यस्य । पूर्धि । प्र । ते । महीम् । सुऽमतिम् । वेविदाम् ।

इयम् । पिन्व । मधर्वन्ऽम्यः । सुवीरांम् । यूयम् । पति । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

शेङ्कट० एवम् अस्माकम् इन्द्र । वरपोयं धनम् पूरय । प्रकर्वेण ज्ञानीमो वयं त्वदीयाम्^२ सुमतिम् ।
प्रयच्छ अहम् हविष्मद्वन्मः सुपुत्रमिति ॥ ६ ॥

^१इति पञ्चमाहके सुवीराण्यानि अहमो वयः^३ ॥

[२५]

^४वसिष्ठो जीवावर्गवर्धिभिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः^५ ।

आ ते मह इन्द्रोत्पुंश्च समन्यवो यत् सुमरन्तु सेनाः ।

पताति दिष्टुन्नर्यस्य बाह्वोर्मा ते मनो विष्टुश्च^६मि चारीत् ॥ १ ॥

आ । ते । महः । इन्द्र । उत्पुंश्च । उग्र । सऽमन्यवः । यत् । सुम्ऽअरन्तु । सेनाः ।

पताति । दिष्टुत् । नर्यस्य । बाह्वोः । मा । ते । मनः । विष्टुश्च^७ । मि । चारीत् ॥ १ ॥

शेङ्कट० आ समरन्त^८ । तत्र महताः^९ । 'मा तत्र' मनः शत्रुदशनेन विष्टुश्चानम्^{१०} वि चरतु ॥ १ ॥

नि दुर्ग इन्द्र श्रथिद्यभिर्वा नभि ये नो मर्वीसो अमान्ति ।

आरे तं शंसं कणुहि निनिस्सोता नो अर सुभरणं वयंनान् ॥ २ ॥

१-१. 'ये हन्ता' शि^१ अ^२; 'यो वेह' ल छन्दः. २-२. 'य स नयत्' अ^३ छन्दः. ३. धनेना^४ मूको.

४. दिवि मूको. ५. तदी^५ अ^६. ६-६. नास्ति मूको. ७. समरं तत्र अ^७; समरतः दि^८.

८. नास्ति शि^९ अ^{१०}. ९. नास्ति ल छन्दः. १०-१०. निदग्म^{११} मूको.

नि । दुःशो । इन्द्र । श्रुधिहि । अमित्रान् । अमि । ये । नः । मर्तांसः । अमन्ति ।
 आरे । तम् । शंसम् । कृणुहि । निनिस्तोः । आ । नः । भर । समऽमरणम् । वसूनाम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० हुमें खुदे नितराम् अथिहि अमित्रान् इन्द्र! अमि हिंसन्ति^१ ते अस्मान् मनुष्याः । दूरे तद्
 अभिनासनम् कुरु^२ निनिस्तुमिच्छतः । आ हर अस्मभ्यम् वसूनाम् सम्मर्तारम् ॥ २ ॥

शतं ते शिप्रिन्नूतयः सुदासें सहस्रं शंसां उत रातिरस्तु ।

जहि वर्षर्वनुषो मर्त्यस्यास्मे छुन्नमधि रत्नं च धेहि ॥ ३ ॥

शतम् । ते । शिप्रिन् । ऊतयः । सुदासें । सहस्रम् । शंसां । उत । रातिः । अस्तु ।
 जहि । वर्षः । अनुषः । मर्त्यस्य । अस्मे इति । छुन्नम् । अधि । रत्नम् । च । धेहि ॥ ३ ॥

वेङ्कट० शतम् ते शिप्रिन् । ऊतयः सोमनदाकाव, सहस्रम् च शंसनीयाः ऊतयः सन्तु, जपि च
 दानम् । जहि आनुषम् हन्तुः^३ मनुष्यस्य । अस्मास्तु अन्नम् रत्नम् च 'अधि धेहि' ॥ ३ ॥

त्वावतो हौन्दु फत्वे अस्मि त्वावतोऽवितुः शूर रातौ ।

विश्वेदहानि तविषीष उग्रं ओकः कृणुष्व हरिबो न मर्षीः ॥ ४ ॥

त्वावतः । हि । इन्द्र । फत्वे । अस्मि । त्वावतः । अवितुः । शूर । रातौ ।
 विद्या । इत् । अहानि । तविषीषः । उग्र । ओकः । कृणुष्व । हरिषुः । न । मर्षीः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० एतत्तदशस्य हि इन्द्र! कर्मणे^४ भवामि, न म्यूनयुक्तस्य । तथा त्वावतः रक्षितुं शूर ।
 दाने भवामि^५ । विद्यानि यव अहानि हे 'कडवम्! उदयणी!' सेवाम् कुरुष्व । हरिबो! मा अस्मान्
 हिंसी^६ ॥ ४ ॥

कृता एते हर्षथाय शूषमिन्द्रे सहो देवज्जतमियानाः ।

सुत्रा कृधि सुहनां शूर वृथा वृषं तरुयाः सनुयाम् वाजम् ॥ ५ ॥

कृताः । एते । इति^७ अद्वाप । शूषम् । इन्द्रे । सहः । देवज्जतम् । इयानाः ।
 सुत्रा । कृधि । सुहनां । शूर । वृथा । वृषम् । तरुयाः । सनुयाम् । वाजम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० स्तोमानी^८ कर्तारः एते हर्षथाय इन्द्राय सुखहरम् स्तोममुच्चारयन्ति इन्द्रे वृषं देवेन
 प्रेरितम् गच्छन्तः । बहूनि वृथानि सुहानि कुरु दे शूर । । वषम् दुःशादुशीर्णां^९ कर्ममति
 भयम् ॥ ५ ॥

१. 'रति मूको. २. कृत् मूको. ३. वृष्टे वि' अ. ४-४. जनिरेति मूको. ५. कर्मणो वि'
 अ' छ. कर्मणो कळ. ६. इति मूको. ७-७. 'वत्तदम्' वि; 'वीत्तदम्' अ; 'दन्तदम्' छ छम.
 ८. रिति मूको. ९. 'ना अ' कळ. १०. 'नी भवेय अ'.

एवा न इन्द्र वार्यस्य पूर्धिं प्र ते महीं सुमतिं वेविदाम ।

इयं पिन्व मधवंञ्यः सुवीरां युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

एव । नः । इन्द्र । वार्यस्य । पूर्धिं । प्र । ते । महीं । सुमतिम् । वेविदाम् ।

इयम् । पिन्व । मधवंत्स्यः । सुवीरान् । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अ. ७, २४, ६६. ॥ ६ ॥

इति पञ्चमाहके नृसीपाध्याये मन्मो वर्गः^१ ॥

[२६]

वसिष्ठो मैत्रायणर्षिर्हविः । मतिर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः^२ ।

न सोम इन्द्रमसुतो ममाद् नाब्रह्माणो मधवानं सुतासः ।

तस्मा दुषयं जनये यज्जुजोपन्नुषज्वर्यायः शुणक्षु यथा नः ॥ १ ॥

न । सोमः । इन्द्रम् । असुतः^३ । ममाद् । न । अब्रह्माणः । मधवानम् । सुतासः ।

तस्मै । दुषयम् । जनये । यत् । जुजोषत् । नृज्वत् । नर्वायः । शुणवंत् । यथा । नः ॥ १ ॥

वेङ्कट० न सोमः इन्द्रम् असुतः^३ तर्पयति^४ । न ममब्रह्मणः^५ मधवानम् सुताः अपि मधयन्ति । तस्मै दुषयम् जनयामि, यदि तेवते, मनुष्याश्चैव नवतरम् उषयम् यज्जुषाद् यथा मममदीयम् ॥ १ ॥

उषधउक्ष्ये सोम इन्द्रं ममाद् नीथेनीथे मधवानं सुतासः ।

यदीं सुवार्षः पितरं न पुत्राः समानदर्क्षा अवसे हवन्ते ॥ २ ॥

उक्ष्येऽउक्ष्ये । सोमः । इन्द्रम् । ममाद् । नीथेनीथे । मधवानम् । सुतासः ।

यदीं । इन्द्रम् । सुवार्षः । पितरम् । न । पुत्राः । समानदर्क्षाः । अवसे । हवन्ते ॥ २ ॥

वेङ्कट० शब्देनैव सोमः इन्द्रम् सादयति^६, नयनयने^७ मपानम् मुखाः तर्पयन्ति, यदि^८ एनं वाधासहिताः (सु. निय. ३, १८)^९ पितरम् इव पुत्राः समानोत्साहाः सन्तुः रक्षणाय हवन्ते^{१०} ॥ २ ॥

चकार ता कृण्वन्नुनमन्या यानि भवन्ति वेधसः सुतेषु ।

जनीरिव पतिरेकः समानो नि मासृजे ॥ इन्द्रः सु सर्वाः ॥ ३ ॥

चकार । ता । कृण्वत् । नूनम् । अन्या । यानि । भवन्ति । वेधसः । सुतेषु ।

जनीःऽद्य । पतिः । एकः । समानः । नि । समृजे । पुतः । इन्द्रः । सु । सर्वाः ॥ ३ ॥

१-२. मासि मूको. २. अतु रि^१ अ^२; अतुः छ छम. ३. "जनि मूको. ४. "इन्धः मूको. ५. मा रि^१ अ^२; मासि छ छम. ६. नयनेन सम; नयनेनेन नन्यत्र. ७. यथा अ^१. ८. सु. वेध १, २२७६ ji. ९. वरन्ते मूको.

घेङ्कट० चकार तानि कर्माणि वृत्राद्यादीनि, करोति च सम्यगिति जन्वानि, तानि ध्रुवन्ति विधातार
 ध्रुतेषु सामेषु । यथा एक साधारण पतिः बह्वीर्जाया उष्णाच्छति, एवं ध्रुवन्ति नि माहिं
 विनाशयति^१ शशूणा पुरी^२ एक एव सर्वा इति ॥ ३ ॥

एवा तमाहुस्त शृण्व इन्द्र एको निभक्ता त्रार्षिर्मधानाम् ।

मिषस्तुर ऊतयो यस्य पूर्वोस्मे भद्राणि सश्वत प्रियाणि ॥ ४ ॥

एव । तम् । आहु । उत । शृण्वे । इन्द्र । एक । विभक्ता । त्रार्षि । मधानाम् ।

मिषस्तुर । ऊतय । यस्य । पूर्वा । अस्मे इति । भद्राणि । सश्वत । प्रियाणि ॥ ४ ॥

घेङ्कट० एवम् तम् आहु, अपि च श्रूयते—इन्द्र एक एव निभक्ता भजानाम् तारक । मिषस्तुर
 हृत्तराश्रय शोधमानानि निविधानि^३ ऊतय पाहवानि यस्य यदृनि, तस्य प्रियाणि^४ भद्राणि
 भस्माहु^५ सक्तानीति ॥ ४ ॥

एना वसिष्ठ इन्द्रमुत्तये नृन् कृष्टीनां वृषभं सुते गृणाति ।

सहस्रिण उप नो माहि वाजान् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

एव । वसिष्ठ । इन्द्रम् । ऊतये । नृन् । कृष्टीनाम् । वृषभम् । सुते । गृणाति ।

सहस्रिण । उप । नृ । माहि । वाजान् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नृ ॥ ५ ॥

घेङ्कट० एवम् वसिष्ठ इन्द्रम् दक्षिणाय गृह्यन् मनुष्याणाम् बर्हिषारम् सुते सोमे स्तौति । सहस्रसङ्ख्यानि
 वज्रानि वरमाकम् उप मिमीहि समीपे कुरु ॥ ५ ॥

“इति पञ्चमाहके गृहीतव्याये दशमो वर्यः” ॥

[२७]

“वसिष्ठो नैरावर्णिकश्चिः । इन्द्रो देवता । विष्णुश्च उन्दा” ।

इन्द्रं नरो नैमर्षिता हवन्ते यत् पार्षी युनर्जते धियस्ताः ।

शूरो नृपाता शर्षमथक्रान आ गोमति ब्रजे मञ्ज त्वं नः ॥ १ ॥

इन्द्रम् । नर । नैमर्षिता । हवन्ते । यत् । पार्षी । युनर्जते । धियः । ता ।

शूर । नृऽसाता । शर्षस । चक्रान । आ । गोमति । ब्रजे । मञ्ज । त्वम् । नृ ॥ १ ॥

घेङ्कट० इन्द्रम् मनुष्या सहस्रमेव हवन्ते, यदा युद्धपर्यायनिमित्तानि कर्माणि युज्यन्ते तानिवापि ।
 यदा युद्ध सम्भक्त्या^१ यत्स तृप्त मापय गोमति ब्रजे मञ्जान् त्वम् इति ॥ १ ॥

य इन्द्र शुष्मो मघवन् ते अस्ति शिश्रा सखिम्यः पुरुहूत नृभ्यः ।

त्वं हि हृच्छा मघवन् विचेता अर्षा वृधि परिश्रुतं न राधः ॥ २ ॥

पः । इन्द्र । शुष्मः । मघवन् । ते । अस्ति । शिश्रा । सखिम्यः । पुरुहूत । नृभ्यः ।

त्वम् । हि । हृच्छा । मघवन् । विचेताः । अर्षा । वृधि । परिश्रुतम् । न । राधः ॥ २ ॥

वेङ्कट० यत् इन्द्र । मघम् मघवन् । तस् अस्ति, तत् प्रपच्छ सखिम्यः नृभ्यः पुरुहूत । त्वम् हि इवान्यपि पुराणि भ्रातृणां मृदुनासि^१ मघवन् । विचेताः । तथा सति अर्षा वृधि विवृतद्वारं कुप्य परिश्रुतम् इव अपहरकादिकं चने भस्मपुरेषु स्थितम् ॥ २ ॥

इन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनामधि क्षमि विपुरुषं यदस्ति ।

ततो ददाति दाशुषे वद्वनि चोदव राध उपस्तुतधिदुर्वाक् ॥ ३ ॥

इन्द्रः । राजा । जगतः । चर्षणीनाम् । अधि । क्षमि । विपुरुषम् । यत् । अस्ति ।

ततोः । ददाति । दाशुषे । वद्वनि । चोदव । राधः । उपस्तुतः । चिद्व । दुर्वाक् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० इन्द्रः राजा चतुष्पदः द्विपदा च, वृषिणां नामारूपम् यत् अस्ति यस्य च सर्वस्य राजा ।

ततोः प्रपच्छति दाशुषे वद्वनि । सम्प्रति च चोदयति धनम् उपस्तुतः^१ अस्मदभिमुखम् ॥ ३ ॥

नू चिन्तु इन्द्रो मघवा सहृती दानो वाजं नि यमते न ऊती ।

अर्नूना यस्य दक्षिणा पीपाय वामं नृभ्यो अभिधीता सखिम्यः ॥ ४ ॥

नू । चिन्तु । नः । इन्द्रः । मघवा । सहृती । दानः । वाजम् । नि । यमते । नः । ऊती ।

अर्नूना । यस्य । दक्षिणा । पीपाय । वामम् । नृभ्यः । अभिधीता । सखिम्यः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० क्षिप्रम् अस्माकम् इन्द्रः भगवान् नररूपेण संहितः ददानः^२ अर्धे नियतेन प्रपच्छतु अस्माकम् रक्षणाय । अभ्युतम् यस्य दानम् वर्धयति वननीये^३ कामम् नृभ्यः अभि-
काशम्^४ सखिम्यः ॥ ४ ॥

नू इन्द्र राये वरियस्कुधी नू आ ते मनो वधृत्याम मधाय ।

गोमुदववावृध रयवृध व्यन्तो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

नू । इन्द्र । राये । वरियः । कुधि । नः । आ । ते । मनः । वधृत्याम् । मधाय ।

गोमुदव । अर्धवृध । रयवृध । व्यन्तो । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

१. भस्म क लभ, २. मृत्तानि सूको, ३. नास्ति- वि^१ अ^२, ४. 'नृ वि^१ अ^२ ऊ; यन लभ,
५. दानः अ^३, ६. रनोय सूको, ७. वरिय^४ सूको.

वेङ्कट० क्षिप्रम् इन्द्र! अस्माकं परिचरणं घनाय कुह। परिचरणेन प्रीतो घनं प्रयच्छ। तव मनः यमं
घनाय आ बतयामः गोमत् अश्ववत् रघवत् च घनं कामयमानाः ॥ ५ ॥

इति यज्ञमाहके तृतीयाध्याये एकदशो वर्गः ॥

[२८]

वसितो मैत्रावरुणिर्नमिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

ब्रह्मा ण इन्द्रोप याहि विद्वानर्वाश्वस्ते हरयः सन्तु युक्ताः ।

विश्वे चिद्धि त्वा विहवन्त मर्ता अस्माकमिच्छुणुहि विश्वमिन्व ॥ १ ॥

ब्रह्म । नः । इन्द्र । उप । याहि । विद्वान् । अर्वाश्वः । ते । हरयः । सन्तु । युक्ताः ।

विश्वे । चिद्धि । हि । त्वा । विहवन्त । मर्ताः । अस्माकम् । इत् । शृणुहि । विश्वम् । अन्व ॥ १ ॥

वेङ्कट० स्तोत्रम् इन्द्र! अस्माकम् उप गच्छ जानन्। अमिमुखाः ते अश्वाः सन्तु रथे युक्ताः। सर्वे
अपि त्वा विविधमाह्वयन्ति अनुभवाः। अस्माकम् एव स्तुतिम् शृणु हे विश्वस्य प्रीयधितः! ॥ १ ॥

हवै त इन्द्र महिमा व्यानुद् ब्रह्म यत् पार्सि श्वसिन्नुपानाम् ।

आ यद् वज्रं दधिपे हस्ते उग्र योरः सन् कर्त्ता जनिष्ठा अपाळहः ॥ २ ॥

हवैम् । ते । इन्द्र । महिमा । वि । आनुद् । ब्रह्म । यत् । पार्सि । श्वसिन् । उपानाम् ।

आ । यत् । वज्रम् । दधिपे । हस्ते । उग्र । योरः । सन् । कर्त्ता । जनिष्ठाः । अपाळहः ॥ २ ॥

वेङ्कट० ह्वानम् ते इन्द्र! महिमा व्याप्नोति। स्तोत्रा महिमानवेतीत्यर्थः। यस्मात् एवं बलवत्!
ब्रह्मणाम् स्तोत्रं घनमदानेन रक्षति। यस्मात् च शश्वता इमवाय वज्रम् भारवसि हस्ते
'वज्रपूर्ण'। स एवम् योरः सन् कर्मणैव शत्रुभिः असौदा जातः ॥ २ ॥

॥५॥ प्रणीतीन्द्र जोहुवानान्तं यन्नृन् न रोदसी निनेय ।

महे क्षत्राय श्वसे हि ज्ञेजस्तुजि चित् तत्तुजिराश्विन्नत् ॥ ३ ॥

तपे । प्रणीती । इन्द्र । जोहुवानान् । सन् । यत् । नृन् । न । रोदसी इति । निनेय ।

महे । क्षत्राय । श्वसे । हि । ज्ञेजे । अतुजिम् । चित् । तत्तुजिः । अश्विन्नत् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तप मणयनेन इन्द्र! स्तोत्रम् सदा रक्षस्व सन् नयसि नरान् हव वृहदाक्षप्रदानेन धावापुषिषी ।
तदानीं सोऽपमिन्द्रो महते घटाय वेसाय च शत्रुर्भूतश्च 'अप्रवृणन्तम् अपव्रमानम् अथयति'
त्यर्थं स्तोत्रम् अथयति ॥ ३ ॥

एभिर्नै इन्द्राहमिदंशस्य दुर्मित्रासो हि क्षितयः पर्वन्ते ।

प्रति यच्चष्टे अनृतमनेना अवं द्विता वरुणो मायी नः सात् ॥ ४ ॥

एभिः । नः । इन्द्र । अहंभिः । दुःशस्य । दुःऽमित्रासः । हि । क्षितयः । पर्वन्ते ।

प्रति । यत् । चष्टे । अनृतम् । अनेनाः । अवं । द्विता । वरुणः । मायी । नः । सात् ॥ ४ ॥

येङ्कट० एभिः अस्मभ्यम् इन्द्र ! अहोभिः प्रीतः प्रयच्छ घनं विजयाय । वायकाः हि मनुष्याः अभिगच्छन्ति अस्मान् । यत् अनृतम् अस्मासु इन्द्र ! प्रति पश्यति, तत् अस्माकम् अनृतम् अनेनाः महाबाहू वरुणः द्वैधम्^१ भवत्यु^२ विधाययत्विति ॥ ४ ॥

बोचेमेद्विन्द्रं मघधानमेनं मुहो रायो राधसो यद् ददन्नः ।

यो अर्चेतो ब्रह्मकृतिमर्षिष्ठो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

बोचेमं । इत् । इन्द्रम् । मघधानम् । एनम् । मुहः । रायः । राधसः । यत् । ददन्नः । नः ।

यः । अर्चेतः । ब्रह्मऽकृतिम् । अर्षिष्ठः । यूयम् । पातु । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

येङ्कट० स्तुयाम एव^१ भगवन्तम् एनम् इन्द्रम्, मघध भगव् अवं च घस्यात् अस्मभ्यं प्रयच्छति, यः स्तुयता^२ कौप्रकृतिम् कस्मिन्नेन रक्षितः ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके तृतीयाध्याये द्वापसो वरीः^३ ॥

[१९]

^४वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्गविः । इन्द्रो देवता । क्षिप्रम्^५ कन्दः^६ ।

अयं सोमं इन्द्र तुम्यं सुन्व आ तु प्र याहि हरिस्तदोक्ताः ।

पित्रा त्वष्टस्य सुपुतस्य चारोर्ददौ मघानि मघवन्निपानः ॥ १ ॥

अयम् । सोमः । इन्द्र । तुम्यम् । सुन्वे । आ । तु । प्र । याहि । हरिऽष्टः । तत्त्वष्टोक्ताः ।

पित्रं । तु । अस्म । सुपुतस्य । चारोः । ददौ । मघानि । मघवन् । निपानः ॥ १ ॥

येङ्कट० अयम् सोमः इन्द्र । तुम्यम् सुन्वे । क्षिप्रम् आ प्र याहि हरिः^४ । सोमविलयः । पित्र क्षिप्रम् अमुं सुतम् चारु^५ । प्रयच्छ भनानि मघवन् ! अभिगम्यमानः^६ ॥ १ ॥

ब्रह्मन् वीरु ब्रह्मकृतिं जुषाणोर्वाचीनो हरिर्भिर्पाहि त्वयम् ।

अस्मिन्नु पु सर्वे मादयस्वोप ब्रह्माणि शृणव इमा नः ॥ २ ॥

१. वैश्वम् वि^१ न^२; वैश्वं छ एव. २-३. अस्तु मूको. ३. वे दि^३ अ^४; ॥ अण्यत्र. ४. सुपुत मूको. ५-५. नास्ति मूको. ६. चारो वि^५; चारोः छ; चारो अ^६ एव. ७. "मात्र मूको.

ब्रह्मन् । वीर । ब्रह्मज्जुतिम् । जुषाणः । अर्वाचीनः । हरिऽभिः । याहि । त्वम् ।
अस्मिन् । ऊँ इति । सु । सर्वे । मादयस्व । उप । ब्रह्माणि । शुण्वः । इमा । नः ॥ २ ॥

वेङ्कट० हे परिवृद्ध! वीर! लोकाज्जुतिम् सेवमानः अभिसुखः^१ अश्वैः याहि क्षिप्रम् । अस्मिन् सवने सुष्ठु
मादयस्व^२ । उप शृणु ब्रह्माणि च इमानि जसाकम् ॥ २ ॥

का ते अस्त्यरैकृतिः सूक्तैः कदा नूनं ते मघवन् दाशेम ।
विश्वो मृतीरा सतने त्वायार्घा म इन्द्र शुण्वो हवेमा ॥ ३ ॥

का । ते । अस्ति । अर्यजकृतिः । सुऽउक्तैः । कदा । नूनम् । ते । मघज्जुन् । दाशेम ।
विश्वोः । मृतीः । आ । सतने । त्वाऽया । अर्घ । मे । इन्द्र । शुण्वः । हवो । इमा ॥ ३ ॥

वेङ्कट० का ते भवति स्रष्टाः नरकृतिः । कदा क्षिप्रमेव मघवन् । तुम्यम् हवींषि दाशेम । विश्वोः
स्तुतीः विस्तारयामि^३ । 'त्वाकामनया अयम्' मे इन्द्र । शृणु^४ हवामि इमानि ॥ ३ ॥

उतो घा ते पुरुष्याऽऽ इदांसन् येषां पूर्वेषामभृणोर्ऋषीणाम् ।
अपाहं त्वा मघवज्जोहवीमि त्वं न इन्द्रासि प्रमतिः पितेव ॥ ४ ॥

उतो इति । घ । ते । पुरुष्याः । इत् । आसन् । येषाम् । पूर्वेषाम् । अशृणोः । ऋषीणाम् ।
अर्घ । अहम् । त्वा । मघज्जुन् । जोहवीमि । त्वम् । नः । इन्द्र । असि । प्रमतिः । पिताश्रव ॥

वेङ्कट० अयि ॥ अहं ते पुरुषहिताः^५ एव^६ प्रवृत्तयः आसन्, येषाम् पूर्वेषाम् ऋषीणाम् स्तुतीः
अभृणोः । अथ अहम् 'त्वाम्' मघवन्^७ जोहवीमि । त्वम् अस्माकम् इन्द्र । भवसि प्रकृतमतिः
पिता इव पुत्राणाम्^८ ॥ ४ ॥

लोचेमेदिन्द्रं मघवानमेनं गृहो रापो राधंसो यद् ददधः ।
यो अर्चतो ब्रह्मज्जुतिमर्विष्ठो यूपं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

लोचेम । इत् । इन्द्रम् । मघवानम् । पुनम् । गृहः । रापः । राधंसः । यद् । ददध । नः ।
यः । अर्चतः । ब्रह्मज्जुतिम् । अर्विष्ठः । यूपम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० ऋ ७, २८, ५ द. ॥ ५ ॥

“इति पञ्चमाष्टके तृतीयोऽध्याये त्रयोदशो वारः” ॥

१. 'तं वि' अ' छम्. २. मादय वि'; मादयस अ' छ छम्. ३. विस्तारयामि वि' अ'. ४-५. 'मघ
वा मघो. ५. 'उ' वि मूको ६. 'ति' अ' वि'. ७. एवा अ' छम्. ८. सर्वेषाम् वि' अ' छ; मादयाम्
छम्. ९-९. त्वाम् मघवन् वि' अ'; त्वाम् मघवन् छ छम्. १०. 'त्वाम् मघवन् वि'; 'त्वाम् मघवन् अ'
११-११. पाति मूको.

[३०]

‘वसिष्ठो मेधावरुणिर्यपि । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

आ नो देव शर्वसा याहि शुभिन् भवो वृध इन्द्र रायः अस्य ।
महे नृम्णाय नृपते सुवज्र महि क्षत्राय पौर्त्याय शूर ॥ १ ॥

आ । नः । देव । शर्वसा । याहि । शुभिन् । भव । वृधः । इन्द्र । रायः । अस्य ।
महे । नृम्णाय । नृपते । सुवज्र । महि । क्षत्राय । पौर्त्याय । शूर ॥ १ ॥

षेकूट० आ याहि देव! वहेन ‘सह अस्मान् बलवन् ।’ । भव^१ वर्षकः इन्द्र! वयस्य अस्य^२ महते
भगवाय हे नृणां पते! सुवज्र! महते बलाय वीर्यकराय च शूर! ॥ १ ॥

हवन्त उ त्वा हव्यं विवाचि तनूषु शूराः सूर्यस्य स्रातौ ।
त्वं विश्वेषु सेन्यो जनेषु त्वं वृत्राणि रन्धया सुहन्तु ॥ २ ॥

हवन्ते । ऊँ इति । त्वा । हव्यम् । विवाचि । तनूषु । शूराः । सूर्यस्य । स्रातौ ।
त्वम् । विश्वेषु । सेन्यः । जनेषु । त्वम् । वृत्राणि । रन्धय । सुहन्तु ॥ २ ॥

षेकूट० हवन्ते एव त्वा हवनीयम् विविधवाचि सङ्ग्रामे तन्नां रक्षणार्थं शूराः सूर्यस्य भजनार्थं
च भगवन्नाथं च । त्वम् विश्वेषु अपि जनेषु सेवार्थः । त्वम् शत्रून् वशीकृत्य शोभनहन्तृनेन
बलैरेण ॥ २ ॥

अहा यदिन्द्र सुदिना व्युच्छान् दधो यत् केतुमुपमं समत्सु ।
न्यर्हमिः सीददसुरो न होता हुवानो अत्र सुभगाय देवान् ॥ ३ ॥

अहा । यत् । इन्द्र । सुदिना । व्युच्छान् । दधः । यत् । केतुम् । उपऽपम् । समत्सु ।
नि । अग्निः । सीदुह । असुरः । न । होता । हुवानः । अत्र । सुऽभगाय । देवान् ॥ ३ ॥

षेकूट० अहानि पदा इन्द्र! सुदिनानि व्युच्छान्ति^१ । करोषि च यदा प्रशानम् वदितः सन्
स्वतेजसाग्नितकं सङ्ग्रामेषु । उदित्वादिने सङ्ग्रामाय प्रवर्तन्ते । तदानीं सङ्ग्रामे विजयार्थं
कर्म पुर्वाणानां यज्ञमानानाम् अग्निः नि सीदति यज्ञेषु प्राज्ञः इव होषा हवन् भक्तिन् लोके
सौभाग्यदाय^२ सुखे जयार्थम् च देवान् ॥ ३ ॥

वयं ते तं इन्द्र ये च देव स्तवन्त शूर ददतो मघानि ।
यच्छा सूरिभ्य उपमं वरुणं स्वाशुर्वो जरणामश्रवन्त ॥ ४ ॥

१-१. नास्ति मूले. २-२. ‘इ ए-“ग” वि’ अ^१. † वरुणान् ल लभ. ३. अथ वि^२ अ^३; भव
ल लभ. ४. ‘नी वि’ अ^४. ५. ‘वर्णा मूले. ६. ‘यतिता’ वि’ अ^५ ल, ‘सौमतिता’ लभ.

वयम् । ते । ते ॥ इन्द्र । ये । च । देव । स्तवन्त । शूर । ददतः । मघानि ।
पच्छ । सूरिऽभ्यः । उपऽमम् । वरुणम् । सुऽआमुर्वः । जरणाम् । अश्नवन्त ॥ ४ ॥

वेङ्कट० ते वयम् तव स्वमूखा इन्द्र! ये च देव! स्तुवन्ति शूर! ददतः तव हवीषि,
सैभ्योऽस्त्वममुभयेभ्यः प्रपच्छ सोऽमुभ्यः उपमानमृतम् गृहम् । शोभनभवनाः 'तव स्तुतिं
व्याप्नुवन्तु' ॥ ४ ॥

द्यौचेमेदिन्द्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यद् ददतः ।
यो अर्चतो ब्रह्मकृतिमर्विष्ठो युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

द्यौचेम । इत् । इन्द्रम् । मघऽवानम् । एनम् । महः । रायः । राधसः । यद् । ददत् । नः ।
यः । अर्चतः । ब्रह्मऽकृतिम् । अर्विष्ठः । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० आ ७, २८, ५ म् ॥ ५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके कृतीशाख्याये ऋतुर्दसो वर्यः' ॥

[३१]

'पत्तिषो मैत्रायसर्गिर्गर्भिः । इन्द्रो देवता । गान्धारी छन्दः, दशम्यादिद्वादशम्या विराजः' ।

प्र व इन्द्राय मारदं हव्यश्राव गायत । सखायः सोमपात्रे ॥ १ ॥

प्र । वः । इन्द्राय । मारदम् । हरिऽअश्राव । गायत । सखायः । सोमऽपात्रे ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्र गायत यूषम् इन्द्राय मदकरं सोमम् हव्यश्राव सखायः । सोमपात्रे ॥ १ ॥

सैतेदुक्थं सुदानं उत दुक्षं यथा नरः । चक्रमा सत्यप्राधसे ॥ २ ॥

सैत् । इत् । दुक्थम् । सुऽदानये । उत । दुक्षम् । यथा । नरः । चक्रम् । सत्यप्राधसे ॥ २ ॥

वेङ्कट० 'सैत एव उच्यते' शोभनदानाय । अथि च' सैतं सोमम् यथा' अस्मै नरा दुर्धनि
सया' हर्मः सत्यधनाय ॥ २ ॥

त्वं न इन्द्र वानुष्टुत्वं गव्युः शतक्रतो । त्वं हिरण्यधुर्वसो ॥ ३ ॥

त्वम् । नः । इन्द्र । वानुऽष्टुः । त्वम् । गव्युः । शतऽक्रतो इति शतऽक्रतो । त्वम् । हिरण्यऽष्टुः । धुर्वसो इति ॥

वेङ्कट० त्वम् अस्माकम् इन्द्र! अन्नकामः, त्वम् गोकामश्च शतजतो, त्वम् हिरण्यकामश्च
३ वासपितः' ॥ ३ ॥

१-१. वानुष्टुतिं व्याप्नुवन्ति वि'; वानुष्टुतिं व्याप्नुवन्ति वि'. २-२. नास्ति मू. ३-३. नास्ति
वि' अ'. ४. कश्चि' अ' य छ छज्. ५. यदि वा अ'. ६. वदा अ'. ७. वात' वि' अ' अ'
या सदिशो सप्त.

वृषभिन्द्र त्वायवोऽभि प्र णोनुमो वृषन् । विद्वी त्वास्व नो वसो ॥ ४ ॥

वृषम् । इन्द्र । त्वाऽवर्ष । अभि । प्र । नोनुम् । वृषन् । विद्वि । तु । अस्व । नः । वसो इति ॥ ४ ॥

पेङ्कट० वयम् इन्द्र । त्वत्कामा रथम् अभि प्र स्तुमः 'वर्षितः' । विद्वि क्षिप्रम् वासयितः । सत् न सोमम् ॥ ४ ॥

मा नो निदे च वक्तव्यो रन्धीरराणो । त्वे अपि क्रतुर्मम ॥ ५ ॥

मा । नः । निदे । च । वक्त्रे । अर्व । रन्धी । अराणो । ते इति । अपि । क्रतुः । मम ॥ ५ ॥

पेङ्कट० मा जम्भान् निमिद्रे परव वक्त्रे च अर्व त्वम् वरं नवम् अदात्रे च । त्वत्पैव च मम वानाधिक कर्म भवतु ॥ ५ ॥

त्वं वर्मासि सुप्रथः पुरोयोधश्च वृत्रहन् । त्वया प्रति मुने युवा ॥ ६ ॥

त्वम् । वर्म । अस्ति । सुप्रथ । पुर । योध । च । वृत्रहन् । त्वया । प्रति । मुने । युवा ॥ ६ ॥

पेङ्कट० मम त्वम् कवचम् भवसि सर्वत्र युयुतमम् पुरोयोध च द्वे बभूवन् । त्वया सहायेन वायम् बहन् प्रति मुने ॥ ६ ॥

“इति पञ्चमाष्टके तृतीयाध्याये पञ्चदशो वर्तः” ॥

महौ उतासि यस्य वेष्टुं स्वधावरी सहः । मुन्नाते इन्द्र रोदसी ॥ ७ ॥

महान् । उत । अस्ति । यस्य । वे । अतु । स्वधावरी इति स्वधाऽवरी । सह ।

मुन्नाते इति । इन्द्र । रोदसी इति ॥ ७ ॥

पेङ्कट० अपि च त्वम् महान् भवसि, यस्य तव बलम् इन्द्र । बलवती वायवृधिष्वौ अतु मध्ये ॥ ७ ॥

तं त्वां मरुत्वती परि भुवृक् वाणीं सुधावरी । नक्षमाणा सह दुर्मिः ॥ ८ ॥

तम् । त्वा । मरुत्वती । परि । भुवृत् । वाणी । सुधावरी । नक्षमाणा । सह । दुर्मिः ॥ ८ ॥

पेङ्कट० तम् रथम् मरुद्भिः । त्वती परि भवत्परं स्तुतिं सोमस्य सह निर्गच्छती भ्यामुवती दीप्ते मरुद्भिः सह ॥ ८ ॥

कूर्वांसस्तान्विन्द्वो भुवन् दस्ममुप धर्वि । सं ते नमन्त कृत्यः ॥ ९ ॥

कूर्वांस । त्वा । अतु । इन्द्रव । भुवन् । दस्मम् । ऊर्ष । चर्वि । सम् । ते । नमत् । कृत्यम् ॥

वेङ्कट० उन्मुखाः त्वां प्रति दक्षम् सोमाः 'अभयम् । त्वं त्वि' दीप्तस्वाहवनीयस्य समीपे सम् नमस्ते
तुभ्यम् मनुष्याः ॥ ९ ॥

प्र वो महे महिष्वधे भरध्वं प्रचेतसे प्र सुप्रति कृणुष्वम् ।

विशः पूर्वीः प्र चर चर्षणिप्राः ॥ १० ॥

प्र । वः । महे । महिष्वधे । भरध्वम् । प्रचेतसे । प्र । सुप्रतिम् । कृणुष्वम् ।

विशः । पूर्वीः । प्र । चर । चर्षणिप्राः ॥ १० ॥

वेङ्कट० प्र भरध्वम् पूर्वं 'हविः महते' महतं चर्षयित्रे । महत्तन्नाम च येषम् सुप्रतिम् प्र कृणुष्वम् ।
त्वं च हे इन्द्र! पूर्वीः अभ्यस्ताः विशः प्रति प्र चर गच्छ' मनुष्याणां कामैः पूरयिता ॥ १० ॥

उरुव्यर्चसे मुहिनं सुवृत्तमिन्द्राय ब्रह्म जनयन्त विप्राः ।

तस्य ज्ञतानि न मिनन्ति वीराः ॥ ११ ॥

उरुव्यर्चसे । मुहिनं । सुवृत्तिम् । इन्द्राय । ब्रह्म । जनयन्त । विप्राः ।

तस्य । ज्ञतानि । न । मिनन्ति । वीराः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० 'बहुव्यास्ये महते स्तुतिम्' सुप्रवृत्ताम् इन्द्राय अभयम् अभयविजः । तत्र कर्माणि न हिंसन्ति
प्राज्ञाः अन्येऽपि देवाः ॥ ११ ॥

इन्द्रं धाणीरनुत्तमन्युमेव सुत्रा राजानं दधिरे सहध्वै ।

हर्यश्वाय वर्हया समापीन् ॥ १२ ॥

इन्द्रम् । धाणीः । अनुत्तमन्युम् । एव । सुत्रा । राजानम् । दधिरे । सहध्वै ।

हरिश्वाय । वर्हय । सम् । आपीन् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० इन्द्रम् 'स्तुतयः अनुत्तमोऽयम्' सत्यम् एव राजानम् पुरा दधिरे शत्रूणां सहाय । एवं च
हर्यश्वाय शशीन् सम् प्रोत्साहय होतः इति ॥ १२ ॥

'इति पञ्चमाष्टके तृतीयाध्याये पौष्टो वर्गः' ॥

[३२]

'वसिष्ठो मैत्रावरुणिकृषिः, षड्विंश्याः पूर्वार्धस्य शक्तिर्वसिष्ठो वा ऋषिः (शरदायने प्राज्ञे),

षड्विंशीत्यष्टविंशोः शक्तिर्वसिष्ठो वा (शम्भके प्राज्ञे) । इन्द्रो देवता ।

प्राजापः (बृहती, सतीबृहती) छन्दः, तृतीया द्विपदा विराट् ।

मो पु त्वा वाघतश्चनारे अस्माभि रीरमन् ।

आराताचित् सधुमादं न आ गंहीह वा सन्नुषे श्रुधि ॥ १ ॥

मो इति । सु । त्वा । वाघर्तः । चन । आरे । अस्मत् । नि । रिरप् ।
आराचात् । चित् । समुद्रमादम् । नः । आ । गृहि । इह । वा । सन् । उर्ष । शुधि ॥ १ ॥

वेङ्कट० मैव स्वाम् अथाः दूरं अस्मत्^१ नि रमयन्तु । दूरात् अस्मत् अपि अस्माकं दशम् आ गच्छ
इह एव सन् सोमम् उप गृह्णिति ॥ १ ॥

इमे हि ते ब्रह्मकृतः सुते सचा मधौ न मस्य आसंते ।
इन्द्रे कामं जरितारो वसूयवो रथे न पादमा दधुः ॥ २ ॥

इमे । हि । ते । ब्रह्मकृतः । सुते । सचा । मधौ । न । मस्यः । आसंते ।
इन्द्रे । कामम् । जरितारः । वसूयवः । रथे । न । पादम् । आ । दधुः ॥ २ ॥

वेङ्कट० इमे हि ते^१ ब्रह्मकृतः सुते सोमे सह मधुनि^२ इव^३ मक्षिकाः पशुपदिमान्ति^४ । इन्द्रे
अभिलषितकामम् धनकामः जोतारः रथे इव पादम् आ दधुः ॥ २ ॥

रायस्कांमो वज्रहस्तं सुदक्षिणं पुत्रो न पितरं हुवे ॥ ३ ॥

रायःकांमः । वज्रहस्तम् । सुदक्षिणम् । पुत्रः । न । पितरम् । हुवे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० धनकामः सन् अहम् वज्रहस्तम् शोभनदक्षिणं शोभनवानम् पुत्रः इव पितरम् ह्वयामोति ।
'तेयं द्विपदा' विराडिति ॥ ३ ॥

इम इन्द्राय सुन्विरे सोमांसो दध्याशिरः ।

तां आ मदाय वज्रहस्त पीतये हरिम्प्या याहोक् आ ॥ ४ ॥

इमे । इन्द्राय । सुन्विरे । सोमांसः । दधिआशिरः ।
तान् । आ । मदाय । वज्रहस्त । पीतये । हरिम्प्याम् । याहि । ओक्तः । आ ॥ ४ ॥

वेङ्कट० इमे इन्द्राय सुताः सोमाः दधिमिश्रणाः । तान् आ याहि मदाय वानुम्^१ वज्रहस्त । वज्राभ्यां
पशुं प्रति ॥ ४ ॥

अवच्छुत्कर्ण ईयते वसूनां नू चिन्नो मर्षिपद् गिरः ।

सुधश्चिद् यः सहस्राणि अता ददन्नकिर्दिस्तन्तुमा मिनत् ॥ ५ ॥

अवत् । शुद्धकर्णः । ईयते । वसूनाम् । नू । चिद् । नः । मर्षिपद् । गिरः ।
सुधः । चिद् । यः । सहस्राणि । अता । ददत् । नक्तिः । दिस्तन्तम् । आ । मिनत् ॥ ५ ॥

१. *मजाः क लज्ज. २. वासित वि^१ अ^२. ३. *पू^२ सूको. ४. व सूको. ५. मर्षि^३ अ^४.

६-६. संपत्तिरश्वा वि^१ उ; संपत्तिरश्वा अ^२ लज्ज. ७. पाते वि^३.

येङ्कट० अचत्^१ शृण्वत्कर्मैः^२ आमाच्छति वसूनाम् लामाय । स क्षिप्रम् जस्माकं शत्रून् परुषस्य
वक्तृन् हिनस्तु । राद्यः एव यः सद्योऽपि शत्राणि च प्रयच्छति । ते न कश्चित् दितस्तन्तम्
आ हिनस्तु निरुणद्धिविति ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके वृषीयाध्याये सप्तदशो वर्गः^३ ॥

स वीरो अग्रतिष्कृत इन्द्रेण शूशुवे नृभिः ।

यस्ते गभीरा सर्वानानि वृत्रहन्सुनोत्या च धावति ॥ ६ ॥

सः । वीरः । अग्रतिष्कृतः । इन्द्रेण । शूशुवे । नृभिः ।

यः । ते । गभीरा । सर्वानानि । वृत्रहन् । सुनोति । आ । च । धावति ॥ ६ ॥

येङ्कट० सः वीरः अग्रतिष्ठतः स इन्द्रप्रसादात् नृभिः युग्रादिभिः वर्धते, यः ते गम्भीराणि सर्वानानि
हनइत् । नमि सुनोति, आ धावति च स्वामिति ॥ ६ ॥

भवा वरुथं मघवन् मघोनां यत् समजासि शर्वतः ।

वि त्वाहंतस्य वेदनं भजेमद्वा दृणाश्रौ भ्रा गयम् ॥ ७ ॥

भव । वरुथम् । मघवन् । मघोनाम् । यत् । समऽअजासि । शर्वतः ।

वि । त्वाऽहंतस्य । वेदनम् । भजेमद्दि । आ । दृऽअश्रौः । भ्रा । गयम् ॥ ७ ॥

येङ्कट० भव कवचम् मघवन् । धनवतामस्माकम्, यदा देवं कुर्यान्मान् मज्जान् पुढे सम्प्रेरयति ।
वि भजेमद्दि वयं त्वया 'हंतस्य' यवम् । आ हर कैवचिद्वि नाशयितुमशक्यः त्वम्
गृहम् अस्माकम् ॥ ७ ॥

सुनोता सोमपात्रे सोममिन्द्राय वज्रिणे ।

पचंता पुक्तीरवसे कृणुध्वमित् पूणमित् पूणते मयः ॥ ८ ॥

सुनोते । सोमऽपात्रे । सोमम् । इन्द्राय । वज्रिणे ।

पचंत । पुक्तीः । अवसे । कृणुध्वम् । इत् । पूणन् । इत् । पूणते । मयः ॥ ८ ॥

येङ्कट० सुनुत सोमस्य पात्रे सोमम् इन्द्राय वज्रिणे । पचत पक्ताव्यावरन् पुरोडाशांश्च रक्षणाय ।
कृणुध्वम् एव एतत् । प्रयच्छन् एव इन्द्रः^२ प्रयच्छते मुस्तं ययति ॥ ८ ॥

ता संधत सोमिनो दयंता महे कृणुध्वं राय आतुवे ।

तुराणिरिजंपवि धेति पुष्यति न देवातः कनुत्तरे ॥ ९ ॥

१. नास्ति अर्. २. शृण्व...क' वि' अर्. ३-३. नास्ति मूळे. ४-४. 'उरुव...गृह' वि' अर्.

मा । सोषत् । सोमिनः । दक्षत । गृहे । कृणुध्वम् । राये । आऽतुजे ।
सुराणिः । इत् । जयति । क्षेति । पुष्यति । न । देवासं । कृणुध्वे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० मा शीना भवत हे सोमिन । अथि तर्हि वरसाहं कुरुत । महते धनाय कृणुध्वम् कर्म धनाय
कृणुणामाह्वये । क्षिप्रकारी एव पुरुष शत्रून् जयति, सुखं च निवसति, पुष्यति च प्रजया पशुभिः ।
य कुतिसत कर्म भातनोति स कवस्तु इत्याहुः । न कस्मै देवा अशुभदयम् आवहन्ति ॥ ९ ॥

नकिः सुदासो रथं पर्यास न रीरमत् ।
इन्द्रो यस्याविता यस्य मरुतो गमत् स गोमति ब्रजे ॥ १० ॥

नकि । सुदास । रथम् । परि । आस । न । रीरमत् ।
इन्द्रः । यस्य । अविता । यस्य । मरुते । गमत् । स । गोमति । ब्रजे ॥ १० ॥

वेङ्कट० नकि, नो कश्चित् सोमपदानस्य वैश्वानस राज्ञ रथम् परि अस्वति । न च रथं युद्धे प्रयुक्ते
उपरमयति । इन्द्र यस्य रक्षिता भवति, यस्य च मरुतः, गच्छन्तु सः गोमत्त मये
शत्रूणामिति ॥ १० ॥

इति षष्ठमाहके तृतीयाध्याये अष्टादशो वर्गः ॥

गमद् वाजं वाजयन्निन्द्र मर्त्यो यस्य स्वमविता भुवः ।
अस्मार्कं योषपविता रथानामस्मार्कं शूर नृणाम् ॥ ११ ॥

गमत् । वाजम् । वाजयन् । इन्द्र । मर्त्ये । यस्य । स्वम् । अविता । भुवः ।
अस्मार्कम् । योषि । अविता । रथानाम् । अस्मार्कम् । शूर । नृणाम् ॥ ११ ॥

वेङ्कट० गच्छति अन्नम् पुत्र कुर्वन् इन्द्र । मर्त्ये, यस्य स्वम् रक्षिता अन्नम् । तथा सति अस्मार्कम्
रथानाम् नृणाम् च अविता भवामीति शूर । भुज्यस्व । कुपेरन्वस्य भकारस्य कोषशान्दसः ॥ ११ ॥

उदिन्वस्य रिच्युत्तेशो धनं न जिग्युषः ।
य इन्द्रो हरिवां न दमन्ति तं रिपो दधति सोमिनि ॥ १२ ॥

उत् । इत् । तु । अस्थ । रिच्यते । अशे । धनम् । न । जिग्युषः ।
य । इन्द्र । हरिवांम् । न । दमन्ति । तम् । रिपे । दधति । सोमिनि ॥ १२ ॥

वेङ्कट० उत् रिच्यते इन्द्रस्य त्रिष्वपि सवसेष्वन्वितस्य अंशः धनम् इव शत्रून् जयत । यः इन्द्र
हरिवां, न हिंसन्ति तम् रिपवः । किं च अयं बलम् वि दधाति यजमाने ॥ १२ ॥

१-३. *त महे मूको. २. ग्राहन्मि मूको. ३. शत्रु वि' म'. ४. कर्तुं वि' म', कर्तुं ल लज्.
५-७. नकि द वि' म', नकि द ल लज्. ८. पुष्य' वि' म', पुष्य' ल लज्. ९-११. नास्ति मूको.
८. पिता वि' म', पिता ल लज्. ९. 'नेपित' मूको. १०. उज् ल लज्. ११. न मूको. १२ न
म', कि वि'. १३. नि म'.

मन्त्रमखर्वे सुधितं सुपेशंसं दधात यज्ञियेष्व ।

पूर्वीश्चन प्रसितयस्तरन्ति तं य इन्द्रे कर्मणा सुर्वत् ॥ १३ ॥

मन्त्रम् । अखर्वम् । सुधितम् । सुपेशंसम् । दधात । यज्ञियेषु । आ ।

पूर्वीः । चन । प्रसितयः । तरन्ति । तम् । यः । इन्द्रे । कर्मणा । सुर्वत् ॥ १३ ॥

वेङ्कट० स्तोत्रम् मन्त्रम् हृदये सुष्ठु निहितम् सुरूपम् आ चत 'स्रोतारः' देवेषु इन्द्रे तदनुचरेषु । बहुलोऽपि प्रसितयः^१ तम् न तरन्ति, यः इन्द्रे कर्मणा भवति । कर्मं कुर्वन् इन्द्रसमीपं गच्छति । 'प्रसितिः' प्रसन्नतात्,^२ तन्तुर्वा आर्कं वा^३ (आ ६, १२) इत्युक्तमिति ॥ १३ ॥

कस्तमिन्द्र त्वावसुमा मर्त्यो दधर्षति ।

श्रद्धा इत् ते मघवन् पार्ये दिवि वाजी वार्जं सिप्सति ॥ १४ ॥

कः । तम् । इन्द्र । त्वावसुम् । आ । मर्त्यैः । दधर्षति ।

श्रद्धा । इत् । ते । मघवन् । पार्ये । दिवि । वाजी । वार्जम् । सिप्सति ॥ १४ ॥

वेङ्कट० त्वं वासयिता यस्य स त्वावसु^४ तम् त्वावसुम् कः इन्द्र! आ धर्षयति मर्त्याः । श्रद्धया एव तुभ्यम् मघवन्! परभवे^५ अस्ति यस्मिन्नहनि युद्धं सन्तिष्ठते तस्मिन् इयिष्मान् अर्धं मघानुमिच्छति । यद्देशेव शत्रुं शिवा युद्धं संस्थापयति 'तद्दहः पार्येष्टुष्यवे' इति ॥ १४ ॥

मघोर्नः स्म वृत्रहर्त्येषु चोदय ये ददति प्रिया वसु ।

तद्य प्रणीती हर्यश्च सूरिभिर्विश्वा तरेम दुरिता ॥ १५ ॥

मघोर्नः । स्म । वृत्रहर्त्येषु । चोदय । ये । ददति । प्रिया । वसु ।

तद्य । प्रणीती । हरिः । सूरिभिः । विश्वा । तरेम । दुरिता । १५ ॥

वेङ्कट० धनवत्ताः पुत्रेषु चोदय, ये प्रियाणि धनानि तेभ्यो दुष्प्रभ्यं प्रयच्छन्ति । तद्य प्रणयनेन हर्यश्च । वसुम् सूरिभिः पुत्रादिभिः सह विश्वानि दुरितानि^६ अति तेरेम^७ ॥ १५ ॥

^८ 'इति पञ्चमस्तके तृतीयाध्याये एकोनविंशो वक्ते.' ॥

तवेदिन्द्रावमं वसु त्वं पुष्यसि मध्यमम् ।

सत्रा विश्वस्य परमस्य राजसि नर्किष्ट्वा गोपु वृष्यते ॥ १६ ॥

तवे । इत् । इन्द्र । अत्रमम् । वसु । त्वम् । पुष्यसि । मध्यमम् ।

सत्रा । विश्वस्य । परमस्य । राजसि । नर्किः । त्वा । गोपु । वृष्यते ॥ १६ ॥

१-१. 'स्रोतारः' वि^१ अ^२. २. 'प्रसितयः' वि^३ अ^४; 'प्रसितयः' कज. ३. 'दि' मूको. ४. 'प्रसन्नतात्' वि^५ अ^६; 'प्रसन्नतात्' कज. ५. 'वसु' मूको. ६. 'परम' मूको. ७-८. 'दुरितानि' वि^९ अ^{१०}; 'दह' वार्जं कज. ९. 'वसु' अ^{११} कज. १०. 'अति' वि^{१२} अ^{१३} कज. ११-१२. 'आस्ति' मूको.

धेनुदत्तः तव पुत्र इन्द्र ! भवमस्य धनं पार्थिवम् । त्वम् पृथ्वीश्वरिणम् वसु पुण्यसि । त्वमेव दिव्यस्य
 धनस्य हृदिने सत्यमेव सार्धस्य । न केचित् त्वा शत्रूणाम् गोवु द्रष्टुं वारयन्ति ॥ १६ ॥

त्वे विश्वस्य घनदा असि श्रुतो य इ मर्वन्त्याजयः ।

तत्रायं विश्वः पुरुषतु पार्थिवोऽवस्युर्नाम भिद्यते ॥ १७ ॥

त्वम् । विद्यस्य । धनुः । अस्ति । श्रुतः । ये । ईम् । मयन्ति । आज्यः ।

तय । अयम् । विरयः । पुरुऽहूत । पार्थिवः । अयस्युः । नाम । भिक्षते ॥ १७ ॥

पेङ्कट० त्वन् सर्वस्य धनस्य दाता भवति विप्रतः । ये इमे सहस्रानाम् भवन्ति, तेषु प्रहृतस्य
विशस्येति । तत्र भयम् विप्रः पुरुषतः । पार्थिवः जनः रक्षणमिच्छन् नमनम् याचते ॥ १० ॥

यदिन्द्र यावत्स्त्वमेतत्तदहमशिय ।

स्तोतारमिदं दिधिषेयं रदावसो न पापस्वार्यं राक्षस्य ॥ १८ ॥

यत् । इन्द्र । यावत्तः । त्वग् । एतावत् । अहम् । ईर्षीय ।

स्तोतारम् । इत् । द्विधिपेय । रद्वसो इति रद्वसो । न । पापञ्चार्य । रासीय ॥ १८ ॥

येहूट० यदि भवम् इन्द्रो, यवतः घनस्य त्वम् ईशिवे, 'तावताः ईशिव', ततो सः यः लौकिकः, तमेव घनप्रदानेन अहं पारयैयम् । इति ईशिलेखनकर्मा । 'इन्द्रोऽस्यानरत्नजनाहुः' (ऋ ३, ११, ६) इति मन्त्रः । प्राध्वर्षी धनानि यो वितिलिखति स 'इदाबधुः । स' पापत्वाय अहं दधाम्' इति ॥ १८ ॥

शिष्येयमिन्महयते द्विवेदिके राय आ कुहचिद्विदे ।

तहि त्वदन्यन्मघघन् न आप्यं वस्यो अस्ति पिता चन ॥ १९ ॥

शिक्षेयन् । इत् । महस्यते । दिवेऽदिवे । रायः । आ । कुहचित्ऽविदे ।

नहि । त्वत् । अन्यत् । मृगश्वन् । नृ. । आप्यम् । वर्यः । अस्ति । पिता । चन ॥ १९ ॥

वेङ्कट० प्रपद्येतेषाम् एव त्वां स्तुयते अन्वहं प्रयानि 'वयसिष्ठमि ज्ञाताया' । नहि ह्यतः अन्यतः
मप्यन । अस्माकम् अरिं बाणध्वजम् । ह्यवतिरिक्तं प्रत्यक्षतरः' पिता च अस्माकं नास्ति ।
अस्माकमेव पालयति ॥ १९ ॥

तरणिरिव सिंघासति वाजं पुरंध्या युजा ।

आ च इन्द्रं पुरुदूतं नमो गिरा नेमिं तष्टेव सुद्वम् ॥ २० ॥

१-१. तावकगोश वि^२ क^२. २. गति: सूको. ३-४. दराबगु त वि^३ ल लख; दबगु अ^२. ५. दायग.

अ० क० लक्ष्मणः, दत्तक० वि०, १९५५, कामाक्ष्यामणिपुत्रो वर्णिदि क्षिप्रं निवृत्तः वि० अ० लक्ष्मण (दृ० ७, १३, ४).

† 'नाय मूको. ‡ सम्भवन् मूको.

तरणि । इत् । सिंसासति । वार्जम् । पुरम्ऽध्या । युजा ।

आ । व । इन्द्रम् । पुरुऽद्भुतम् । नमे । गिरा । नेमिम् । तद्योऽहव । सुऽद्रवम् ॥ २० ॥

वेङ्कट० शिषकारी एव इन्द्र सम्मन्वतुमिच्छति सहश्रामम् प्रश्रया सहायभूतया । तथा सति युध्यदर्पम् अहम् आ नमामि पुरुद्भुतम् इन्द्रम् स्तुत्या, नेमिम् तस्मेव शोभनकाष्ठम् ॥ २० ॥

इति पञ्चमाष्टके तृतीयोऽध्याये विंशो वर्गः ॥

न दुष्टुती मर्यो विन्दते वसु न क्षेत्रन्तं रयिर्नैश्वत् ।

सुशक्तिरिन्मेषवन् तुभ्यं मार्वते देष्णं यत् पार्थे दिवि ॥ २१ ॥

न । दुऽस्तुती । मर्यो । विन्दते । वसु । न । क्षेत्रन्तम् । रयि । नैश्वत् ।

सुऽशक्ति । इत् । मवऽवन् । तुभ्यम् । माऽऽते । देष्णम् । यत् । पार्थे । दिवि ॥ २१ ॥

वेङ्कट० न दुष्टन स्तोत्राय मर्यं विन्दते धनम् । श्रयस्तिथयश्चकमा । न उपक्षीयमाणम् अपहरत् स्तोत्र धनं व्यामोति । शोभनदानमेव मयवन् । मरसहस्राय श्रोत्रे देष्णम् धनम् यत् पारम्ये दिवि भवति, शनायासेन एव वयं धनं श्रोत्रे प्रयच्छसीमि ॥ २१ ॥

अभि स्वां शूर नोनूमोऽर्दुग्धा इव धेनवः ।

ईशानमस्य जगत् स्तुह्यमीशानमिन्द्र तत्स्थुषः ॥ २२ ॥

अभि । स्वा । शूर । नोनूम । अर्दुग्धा इव । धेनवः ।

ईशानम् । अस्य । जगत् । स्तुह्यमीशानम् । इन्द्र । तत्स्थुषः ॥ २२ ॥

वेङ्कट० अभि श्चुम स्वाम् शूर । यथा अशुभा धेनुं बोहनाथम् वपस्तुवन्ति । 'तस्मात्स्वादिति उमीन बन्दनानां वपस्तुवन्ता पशन्नुद्विगता' (तैत्ति ३, २, ३, ७) इति ब्राह्मणम् । ईशानम् अस्य जगत्स्य सर्वेश्वर इत्यस्य ईशानम् इति । तत्स्थुष एव ॥ २२ ॥

न त्वासी अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जातो न जनिष्यते ।

अद्यापन्तो मधवभिन्द्र वाजिनो गव्यन्तस्त्रा हवामहे ॥ २३ ॥

न । त्वाऽसीन् । अन्य । दिव्य । न । पार्थिव । न । जात । न । जनिष्यते ।

अद्यऽपन्ते । मधऽवन् । इन्द्र । वाजिनः । गव्यन्तः । त्वा । हवामहे ॥ २३ ॥

वेङ्कट० ॥ त्वासीति अयं दिव्य पार्थिव वा सम्प्रत्यस्ति न अपि जातः न अपि जनिष्यते । मधार्थनिष्पन्नं तम् त्वा मयवन् इति । मयम् हवामहे हविष्यन्ति ॥ २३ ॥

अभी पतस्तदा यरेन्द्र ज्यायः कर्णीयसः ।

पुरुवसुहिं मधवन्तसनादासि भरेभरे च हव्यः ॥ २४ ॥

अभि । सुतः । तद् । आ । भर् । इन्द्र । ज्यायः । कर्णीयसः ।

पुरुवसुः । हि । मधवन् । सनात् । असि । भरेऽमरे । च । हव्यः ॥ २४ ॥

वेङ्कट० अभि आ भरे सतः^१ प्रसक्तस्य वसिष्ठस्य तद् इन्द्र । घनं ज्यायन्^२ कर्णीयसः मम ।
वदुधनः हि मधवन्^३ चिरादारभ्य त्वं भवसि सद्भागैस्तुभ्यमे च ह्यतम्यः^४ ॥ २४ ॥

परां नुदस्य मयवन्मित्रान्तसुवेदा नो वक्ष कृधि ।

अस्माकं बोध्यविता महाधने भवो वृधः सखीनाम् ॥ २५ ॥

परा । नुदस्य । मयवन् । मित्रान् । सुवेदा । नुः । वक्षु । कृधि ।

अस्माकम् । बोधि । अविता । महाधने । भव । वृधः । सखीनाम् ॥ २५ ॥

वेङ्कट० परा नुदस्य मयवन् । पश्यन् । ध्रुवमानि^५ अस्माकं धनानि कुतः । अस्माकम् पुण्यस्य रक्षिता
भवामीति । सद्भागै भव वक्षः^६ सखीनाम् ॥ २५ ॥

इन्द्र कर्तुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यया ।

शिक्षा णो अस्मिन् पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरस्मीमहि ॥ २६ ॥

इन्द्र । कर्तुम् । नुः । आ । भर् । पिता । पुत्रेभ्यः । यया ।

शिक्ष । नुः । अस्मिन् । पुरुहूत । यामनि । जीवाः । ज्योतिः । अस्मीमहि ॥ २६ ॥

वेङ्कट० अथ शाटपायनकम् — “वाकि इ वासिष्ठ सौदाता अग्नौ प्राहुः । स इ प्रास्यमानोऽनुवाच — ‘इन्द्र
कर्तुं न आ भर् पिता पुत्रेभ्यो यया’ इति । एतावदयेवास्य व्याहृतमास । अथ हैनमग्नौ^७ प्राहुः । अप
इ वासिष्ठ आजगाम । स होवाच — किं मे पुत्रः प्रास्यमानोऽजनीदिति । तस्यै होवुः — ‘इन्द्र कर्तुं न आ
भर् पिता पुत्रेभ्यो यया’ इति एतावदेवास्य व्याहृतमासीत् । अथेभ्यम् अग्नौ मारयामिति । त होवाच —
‘शिक्षा णो अस्मिन् पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरस्मीमहि’ इति । अन्य एतद्वत्तरमर्पणं मे पुत्रः प्रास्यमानो
वत्यति न नैपैनमग्नौ प्रातिष्वन् सर्वमातुरेभ्यत्” (जैमि २, ३९२) इति । वाग्विके पुनः सर्व
एव प्रगाथो वासिष्ठ उवाच (तु. तावा ४, ७, १-४) । तत्र कात्यायनः — ‘सौदासेरग्नौ
प्रक्षिप्यमाणः वाक्तिरन्त्यौ प्रगाथमाग्रेमे । सोऽर्थेयं तन्तेऽदक्षत्’ । तं पुत्रोक्तं वसिष्ठः क्षमापयतेति
शाटपायनकम् । वसिष्ठस्यैव हतपुत्रस्याप्यम् इति तात्पर्यम् (श्रुत २, ७, ३२) इति ।

इन्द्र । प्रक्षानम् अस्माकम् आ भर, यया पिता पुत्रेभ्यः घनं प्रयच्छति । प्रयच्छ
अस्मभ्यम् पुरुहूत । अस्मिन् प्रजापते । जीवन्तो ययै र्यथैव अन्वहं शान्तुयाम ॥ २६ ॥

१. इर वि^१. २. सत छ वा तस्य; व वि^२. ३. तु. सैप १, १३९३ आ; ययायान् सूको.

४. ‘तम्य सूको. ५. ध्रुवमान् सूको. ६. ‘व वि’ वा छ; वक्षु लज्ज. ७-७. ‘तवातापवृद्ध’ वि^३ अ^३.

८. ‘ववेद वं सूको.

मा नो अज्ञाता वृजना दुराभ्योऽर्शिशवासो अव क्रमुः ।

त्वया वयं प्रवतः अथतीरुपोऽर्ति शूर तरामसि ॥ २७ ॥

मा । न । अज्ञाता । वृजना । दुराभ्यः । मा । अर्शिशवासः । अव । क्रमुः ।

त्वया । वयम् । प्रवतः । अथतीरुः । अप । अर्तिः । शूर । तरामसि ॥ २७ ॥

वेङ्कट० मा अस्मान् अज्ञताः पापकृत दुर्बुद्धयः मा च अर्शिया शत्रव अव क्रमुः । अवक्रमणम्
अनिमज्ज । त्वया वयम् प्रवणाभिमुखानि वदुमि उद्वहानि शूर । अति तराम ॥ २७ ॥

‘इति पञ्चमाष्टकं तृतीयाध्याये एकविंशो वरः’ ॥

[३३]

‘जायाना भवान् वसिष्ठो मैत्रावरुणिऋषिः, अन्वधाना पञ्चाना वसिष्ठपुत्रा । जायाना
नवाना वसिष्ठपुत्रा इन्द्रो वा देवता, स त्वानां पञ्चाना वसिष्ठः । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

श्रित्यश्चो मा दक्षिणतस्केपदा धियंमिन्वासो अभि हि प्रमन्दुः ।

उत्तिष्ठन् वीचे परिरुर्हिपो नृन् न मे दूरादर्वितवे वसिष्ठाः ॥ १ ॥

श्रित्यश्च । मा । दक्षिणतस्केपदा । धियम् । मिन्वासः । अभि । हि । प्रमन्दुः ।

उत्तिष्ठन् । वीचे । परि । रुर्हिपः । नृन् । न । मे । दूरात् । अर्वितवे । वसिष्ठाः ॥ १ ॥

वेङ्कट० कारमायन — ‘वसिष्ठो वसिष्ठस्य सपुत्रस्य दण वा सवाद’ (ऋअ २, १३) इति ।

शौनक — ‘वसिष्ठाय सपुत्राय श्रित्यश्चो’ मति सत्यम् ।

‘ऐन्द्रं सूक्तमिदं नवा’ सवादनपरे विदुः ॥ (शु बृदे ५, ११३) इति ॥

सप्रादितो नमभिवसिष्ठेन पुत्रा ससूयते । सत्र नून वसिष्ठ सपुत्रो दारारान्
वात्वाद्यकार । ततो यदाते गन्तुमुपुक्तं पुत्राभिदमाह ।

दिवमज्ज श्वेतिमानम् अजन्त श्वेतवर्णा । कश्मीररा हि त्वयादर्णा भवन्ति । माय
दक्षिणतस्केपदा । अत्र चूडाकरणं दीर्घाक्षिगृहम्^२ — ‘दक्षिणतः वासपानाम् (छ. भाट्ट ४०, २)
इति । कर्मणोऽस्य शीघ्रवितार अभि हि प्रमन्दुः । सत्र प्रवणात् पञ्चात् उत्तिष्ठद् भव
नेतृन् पुत्रान् परिको प्रयीमि — न^३ मत्त दूरात् गन्तुमर्हन्ति वसिष्ठा, अवि तु समीपे
स्थिता वचनमिदं श्रोतुमर्हन्तीति ॥ १ ॥

दूरादिन्द्रमनयन्ना सुतेन तिरो वैशन्तमति पान्तंपुत्रम् ।

पार्श्वपुत्रस्य वायवस्य सोमात् सुतादिन्द्रोऽवृणीता वसिष्ठान् ॥ २ ॥

दूरात् । इन्द्रम् । अनुयन् । वा । सुतेन । तिरो । वैशन्तम् । अति । पान्तम् । पुत्रम् ।

पार्श्वपुत्रस्य । वायवस्य । सोमात् । सुतात् । इन्द्र । अवृणीति । वसिष्ठान् ॥ २ ॥

वेङ्कट० दाशराजस्य सुतेन दूरस्थितम् इन्द्रम् उत. आ अन्यन् । यथा तज्जराणां तिरोहितो भवति तथा अति आनयन् वैशन्ताम् देशं तस्य गृहस्य स्वामिनं रक्षन्तम् उद्गृह्णन् । इन्द्रः च पाशमुद्राण्यस्य ययत पुत्रस्य यज्ञाद् वसिष्ठान् दाशराजस्य याजकां अट्टणीत ॥ २ ॥

एवेन्नु कै सिन्धुमेभिस्ततारेवेन्नु कै भेदमेभिर्जघान ।

एवेन्नु कै दाशराजे सुदासं प्रावदिन्द्रो ब्रह्मणा वो वसिष्ठाः ॥ ३ ॥

एव । इत् । नु । क्रम् । सिन्धुम् । एभिः । ततार । एव । इत् । नु । क्रम् । भेदम् । एभिः । जघान ।
एव । इत् । नु । क्रम् । दाशराजे । सुदासम् । प्र । आगत् । इन्द्रः । ब्रह्मणा । वः । वसिष्ठाः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० पूर्वार्धः परोक्षः । एवम् एव क्षिप्रम् एभि वसिष्ठपुत्रैः सोदृभिः इन्द्रः पाशमुन्मल यज्ञ-
दागन्तुं नदीः ततार । अथैवम् एव भेदकम् एषां रक्षोवर्गम् जघान । एवम् एव दाशराजस्य
सुदासम् नाम रक्षणीयम् प्र भावत् । हे वसिष्ठा ! पुष्पाक स्तोत्रेण दाशराजस्य सुदासः
परिरक्षणाय च तत्र भेदकानि इन्द्रः प्रधातेति ॥ ३ ॥

शुष्टीं नरो ब्रह्मणा वः पितृणामर्धमव्ययं न किला रिपाय ।

यच्छर्करीषु बृहता रवेणन्द्रे शुष्ममर्दधाता वसिष्ठाः ॥ ४ ॥

शुष्टी । नरः । ब्रह्मणा । वः । पितृणाम् । अर्धम् । अव्ययम् । न । किला । रिपाय ।
यत् । शर्करीषु । बृहता । रवेण । इन्द्रे । शुष्मम् । अर्दधात । वसिष्ठाः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० प्रीति भवति हे नेतार ! पुष्पाकं स्तोत्रेण पितृणाम् इति, वसिष्ठ आत्मानम् परोक्षयज्ञाद्—
प्रीतो भवामीति । अथ 'रवाधम् अव्ययम्' चरयामि । न किल पूष कदाचित् दिव्यय^१ । यस्माद्
कञ्चु प्रयुगेन^२ महता रवेण इन्द्रे^३ बलम् निहितबलतो यूपे वै वशिष्टाः । इति ॥ ४ ॥

उद् घामिषेत् तृष्णजो नायितासोऽर्धाधपुर्दाशराजे वृतासः ।

वसिष्ठस्य स्तुतव इन्द्रो अथोदुर्कं तृत्सुम्पो अकृणोद् लोकम् ॥ ५ ॥

उत् । घामिषेत् । इत् । तृष्णजे । नायितास । अर्धाधपु । दाशराजे । वृतास ।
वसिष्ठस्य । स्तुतव । इन्द्र । अथोत् । उरुम् । तृत्सुम्पो । अकृणोत् । ऊँ इति । लोकम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० उद्गीर्णः अस्तुवम् आदिरस्यम् इव जाततृष्णा इष्टिं वायमानः दाशराजेन वृताः तस्मै
इन्द्रम् । तथा वसिष्ठस्य च स्तुतव स्तुतिम् इन्द्रः अथोपीत् । विलीयन् लोकम् शत्रुहमनेन
स्तुभ्यम्^४ च अकरोत् । तृत्सवो वासा इति ॥ ५ ॥

^१ इति वज्रमाष्टके तृतीयोऽध्याये द्वाविंशो नमः^५ ॥

१. 'एन मूको. २. अकरोत्' मूको. ३-३ रवाधव्ययमि^६ अ^७; रवाधुम्. अव्ययम् ए लम्.
४. १५^८ मूको. ५ वासि वि^९ अ^{१०}. ६. इन्द्र मूको. ७. शुम्भि मूको. ८. त्रिपु^{११} मूको.
९-९. नादित्र मूको.

दृण्डा इवेद् गोअर्जनास आसन् परिच्छिन्ना मरुता अर्भकास्तः ।

अमवच्च पुरेता वसिष्ठ आदित् तृत्सूनां विशो अप्रथन्त ॥ ६ ॥

दृण्डाऽऽव । इत् । गोऽअर्जनासः । आसन् । परिच्छिन्नाः । मरुताः । अर्भकास्तः ।

अमवत् । च । पुरेता । वसिष्ठः । आत् । इत् । तृत्सूनाम् । विशः । अप्रथन्त ॥ ६ ॥

षेष्ट० यथा गोअर्जनाः दृण्डाः परिच्छिन्नस्तावा भवन्ति एवं विरस्तपरिचरणाः भरतकुलजायाः
अर्भकाः विधामित्रा अस्मत्कं सपत्ताः अभवन् । तेषाम् एषाम् अभवत् च पुरेता वसिष्ठः ।
अनन्तरमेव तृत्सूनाम् प्रजाः निहतशत्रुकाः प्रथिताः अभवन् इति ॥ ६ ॥

त्रयः कृण्वन्ति भुवनेषु रेतस्तिष्ठः प्रजा आर्या ज्योतिरग्राः ।

त्रयो घर्मास उपसन्ते सर्वो इत् तां अनु विदुर्वसिष्ठाः ॥ ७ ॥

त्रयः । कृण्वन्ति । भुवनेषु । रेतः । तिष्ठः । प्रजाः । आर्याः । ज्योतिऽअग्राः ।

त्रयः । घर्मासः । उपसन्तः । सन्तः । सर्वान् । इत् । तान् । अनु । विदुः । वसिष्ठाः ॥ ७ ॥

षेष्ट० अत्र पाठपापकम् — “त्रयः कृण्वन्ति हि भुवनेषु रेतः” इत्यभिः पृथिव्यां रेतः कृणोति
वायुन्तारिखे आदित्यो दिवि । ‘तिष्ठः प्रजा आर्या ज्योतिरग्राः’ इति वसन्तो वदः” आदित्यास्तेषाम्
एतज्ज्योतिर्महाभादित्यः । ‘त्रयो घर्मास उपसन्ते सर्वो इत्’ इत्यभिद्वयं सन्ते वायुस्यसम् सवन्ते
आदित्य उपसन् सन्त इति । ‘सर्वान् एव तान् अनु विदुः वसिष्ठाः’ ” (कैमि २, १४१-२) ॥ ७ ॥

सूर्यस्येव वृक्षयो ज्योतिरेषां समुद्रस्येव महिमा गभीरः ।

वार्तस्येव प्रलयो नान्येन स्तोमो वसिष्ठा अन्यैतवे वः ॥ ८ ॥

सूर्यस्यऽस्य । वृक्षयः । ज्योतिः । एषाम् । समुद्रस्यऽस्य । महिमा । गभीरः ।

वार्तस्यऽस्य । प्रलयः । न । अन्येन । स्तोमः । वसिष्ठाः । अनुऽएतवे । वः ॥ ८ ॥

षेष्ट० यथा सूर्यस्य अथः सञ्चरति एवम् एषाम् अपि ज्योतिः सर्वलोदिकं विसरति इदमेः इय
महिमा गभीरः ‘वार्तस्य इव’ प्रलयः अन्येन केनचिद् दुष्प्राप्तम् स्तोमः हे वसिष्ठाः । न अन्येनै
शक्यत इति । उक्तोऽर्थः ॥ प्रत्यक्षः ॥ ८ ॥

त इन्निष्पन्नं हृदयस्य प्रकेतैः सहस्रं वल्गुममि सं चरन्ति ।

युमेन तत् परिधिं वर्यन्तोऽप्सरसु उप सेदुर्वसिष्ठाः ॥ ९ ॥

ते । इत् । निष्पम् । हृदयस्य । प्रऽजेते । सहस्रंऽगत्सम् । अभि । सम् । चरन्ति ।
युमेन । ततम् । पोरऽधिम् । ध्वन्त । अप्सरस । उर्ध्व । सेदु । वसिष्ठ ॥ ९ ॥

वेङ्कट० ते एव भन्तर्हितम् हृदयस्य प्रज्ञाने बहुशत कर्म अभि सम् चरन्ति । तेऽगता उर्वदया ।
पुत्राद् इंधरेण हृत्तम् परिधिम् कर्मस्तनुम् वसन्त १ उप सतु वसिष्ठपुत्रा इति ॥ ९ ॥

विद्युतो ज्योतिः परि संजिहानं मित्रावरुणा यदपश्यतां त्वा ।

तत् ते जन्मोत्तैर्क वसिष्ठ्यागस्त्यो यत् त्वा विश आजिभार ॥ १० ॥

विद्युत् । ज्योति । परि । समऽजिहानम् । मित्रावरुणा । यत् । अपश्यताम् । त्वा ।

तत् । ते । जन्म । तत । एकम् । वसिष्ठ । अगस्त्य । यत् । त्वा । विश । आजिभार ॥ १० ॥

वेङ्कट० वसिष्ठ । भन्तर्हिते विद्युत् ज्योति शूरा सद्यः तम् स्वाम् मित्रावरुणा यदा परि अपश्यताम्,
तदापि तस्य एकम् जन्म अभूत् । अगस्त्य यदा स्वाम् मनुष्यान् प्रत्याह्वयदा १ । अगस्त्यवसिष्ठौ
मून् सम्मन्थयन् २ मानुष्यकमारिष्यतायिति ॥ १० ॥

१ इति पञ्चमाहके तृतीयोऽध्याये प्रवर्तितो वर्गः २ ।

उतासि मैत्रावरुणो वसिष्ठोर्वदयां व्रमन् मनुसोऽधि जातः ।

दृप्तं स्वप्नं व्रजणा दैव्येन विश्वे देवाः पुष्करे त्वाददन्त ॥ ११ ॥

उत । असि । मैत्रावरुण । वसिष्ठ । उर्वदया । व्रमन् । मनुस । अधि । जात ।

दृप्तम् । स्वप्नम् । व्रजणा । दैव्येन । विश्वे । देवा । पुष्करे । त्वा । अददन्त ॥ ११ ॥

वेङ्कट० अभि च भवति मित्रावरुणयो पुत्रस्त्वम् वसिष्ठ उर्वदयां व्रमन् । मनुस अभि जात ।
मित्रावरुणयो दीक्षितयारवर्गोऽपसरस इष्टवा यासतीवर १ कुम्भे देव स्फुल्लम् भासीत् ।
ततोऽगस्त्यवसिष्ठौ समनस्येताम् । उर्वशीतो २ मित्रावरुणयोर्मनसोऽभिजात इत्युक्तो ३ भवति ।
मित्रावरुणयो स्फुल्लम् देव दैव्येन व्रजणा मन्त्रेण विश्वे देवा पुष्करे कुम्भस्यान्तरिक्षे
स्वाम् अधारयन् (तु श्लो ५ १४९ १५५) ॥ ११ ॥

स प्रक्रेत उभयस्य प्रविद्वान्तसहस्रदान उत वा सदानः ।

युमेन तुवं परिधिं वधिष्वनप्सरसः परि अह्ने वसिष्ठः ॥ १२ ॥

॥ । प्रऽक्रेत । उभयस्य । प्रविद्वान् । सहस्रंऽदान । उत । वा । सदान ।

युमेन । ततम् । परिधिम् । वधिष्वन् । अप्सरस । परि । अह्ने । वसिष्ठ ॥ १२ ॥

वेङ्कट० वसिष्ठ प्रज्ञाता पार्थिव दिव्य च लोक प्रज्ञानम् मोक्षहस्तदान, यदा सर्वदा दानपुत्र, न
सहस्रदान एव । वसन्त ततम् कर्मस्तनुम् वधिष्वन् अप्सरस पार अजायत वसिष्ठ ॥ १२ ॥

१ यथाम मूको २ वसन्त मूको ३ 'त्वात्' मूको ४ छम्भे वि' अ', 'ज' लक्षण ५ नारित
मूको ६ 'शीतरे वि' अ', वास्तोषे क लक्ष, ७ 'शीतले वि' अ', 'शीतले क लक्ष ८ इत्युक्तो मूको,

सत्रे ह जातविंशिता नमोभिः कुम्भे रेतः सिषिचतुः समानम् ।
ततो ह मान उद्देयाय मध्यात् ततो जातमृषिमाहुर्वसिष्ठम् ॥ १३ ॥

सत्रे । ह । जातौ । इषिता । नमोऽभि । कुम्भे । रेतः । सिषिचतुः । समानम् ।
ततो । ह । मानं । उद् । इयाय । मध्यात् । ततो । जातम् । मृषिम् । आहुः । वसिष्ठम् ॥ १३ ॥

षेड्डट० सत्रे प्रादुर्भूतौ मित्रावरणौ यज्ञे प्रवृत्तौ इविमि मातृपै स्वेषुस्वेषु यज्ञेषु अभ्येक्षितौ
कुम्भे रेतः सिषिचतुः समानम् । ततः कुम्भस्य मध्यात् अगस्त्य उद् इयाम् । ततः जातम्
मृषिम् आहुः वसिष्ठम् ॥ १३ ॥

तुक्पशुर्तु सामभृत्तं विभर्ति आराणं विभ्रत् प्र वंदात्पत्रे ।
उपैनमाघं सुमनस्पर्माना आ वौ गच्छति प्रवृद्धो वसिष्ठः ॥ १४ ॥

तुक्पशुर्तुम् । सामभृत्तम् । विभर्ति । आराणम् । विभ्रत् । प्र । वंदाति । अत्रे ।
उप । एनम् । आध्वम् । सुमनस्पर्माना । आ । वौ । गच्छति । प्रवृद्धः । वसिष्ठः ॥ १४ ॥

षेड्डट० होवा उषधस्तृण, उद्गाता सामस्तृण^१ । तौ वसिष्ठोऽध्वर्युं सन्धारयति^२ । तथा^३ अभिषेकप्रावाण
धारयद् प्रथममेव यजुर्वि 'प्र वदति' । तप विहात एनम् सुमनस्तो भवन्तः । आ गच्छति^४ दुष्पारं^५
हे 'प्रवृद्ध' । वृत्तव्य^६ वसिष्ठ इति ॥ १४ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके पृथीयाण्याषि चतुर्विंशो वर्गः ।

[३४]

^१ वसिष्ठो मैत्रावरुणिकवि । विधे देवाः देवता, पौदयवा अदि, सप्तदश्या अदिर्दुज्य ।
द्विपदा विराद् कम्प, अम्यवाचतलस्त्रिपदुभ^२ ।

प्र शुक्रैर्तु देवी मनीषा अस्मत् सुतष्टो रथो न वाजी ॥ १ ॥

प्र । शुक्राः । एतु । देवी । मनीषा । अस्मत् । सुतष्टः । रथः । न । वाजी ॥ १ ॥

षेड्डट० वसिष्ठः । वैश्वदेवम् । ॥ एतु अकन्ती देवी स्तुतिर्वाग् अस्तुत सुतष्ट रथः । रथ
देववानिधि ॥ १ ॥

विदुः पृथिव्या दिवो जनित्रं शुष्यन्त्यापो अध क्षरन्तीः ॥ २ ॥

विदुः । पृथिव्या । दिवः । जनित्रम् । शुष्यन्ति । आपः । अधः । क्षरन्तीः ॥ २ ॥

षेड्डट० ओषधी शुष्यन्त्या अस्या सुतोकाद् जनितम् उदकम् आगच्छतीति विदुः । एतदेवाद्—
उदनतरम् शुष्यन्ति^१ आप स्वर्गाद्^२ क्षरन्त्य^३ ॥ २ ॥

१. तन्ने वि^१, तन्ने वा^२ क कम्. २. 'महत्' सूको. ३. 'स्वपति' सूको. ४. 'वर्ध' वि^३;
वया म^४. ५. 'प्रति' सूको. ६. 'प्राति' सूको. ७. शुष्यन्ति ('त लज्ज.') वि^४ लज्ज, 'प्राति' स म^५.
८-८. 'प्राप्तसो वि^५, मङ्गलम् म^६, पुनरुद्गातम् ह लज्ज. ९. 'वास्ति' सूको. १०-१०. उपसर्ग^६
वि^६ म^७; म^८; ल^९ लज्ज. ११. 'एति' सूको.

आपश्चिदस्मै पिन्वन्त पृथ्वीवृत्रेषु शूरा भंसन्त उग्राः ॥ ३ ॥

आप । चिद । अस्मै । पिन्वन्त । पृथ्वी । वृत्रेषु । शूरा । भंसन्ते । उग्रा ॥ ३ ॥

वेङ्कट० आप पितृ असौ इन्द्राय महात्म् विष्णीषां । पुत्रेषु चैनम् शूरा स्तुवन्ति उग्रा ॥ ३ ॥

आ धूर्ध्वस्मै दधाताश्चानिन्द्रो न वृज्जी हिरण्यवाहुः ॥ ४ ॥

आ । धूर्ध्व । अस्मै । दधात । अनिन्द्र । न । वृज्जी । हिरण्यवाहुः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० आ दधात इन्द्राय स्वस्त्यं वृज्जं अश्वान्, इन्द्र इदानीं वज्रवान् हिरण्यवाहि १ आगच्छतु ॥ ४ ॥

अभि प्र स्थातहेन यज्ञं यतैव पत्यन् त्मनां हिनोत ॥ ५ ॥

अभि । प्र । स्थातु । अहेन्द्रय । यज्ञम् । याताऽह्य । पत्यन् । त्मनां । हिनोत ॥ ५ ॥

वेङ्कट० यथा महाभि चर्ये अभिप्रतिष्ठते तथा यज्ञम् यज्ञम् अभि प्र तिष्ठत । याता मन्त्रम् १ स यथा मांति पाद प्रेरयति, तथा २ यज्ञ स्वयमेव प्रेरयतेति । अलोचनम् ३ यज्ञे निर्वचयाम ॥ ५ ॥

त्मनां समत्सु हिनोते यज्ञं दधात केतुं जनाय वीरम् ॥ ६ ॥

त्मनां । समत्सु । हिनोते । यज्ञम् । दधात । केतुम् । जनाय । वीरम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० स्वयम् एव सहाय्येषु प्रवृत्तेषु निष्कमयत । यज्ञम् प्रवृत्तत । सत्त्वगनाम् युक्तेभ्यस्त्वमो १ शपयिष्याम वीरम् ॥ ६ ॥

उदस्य शुष्मांश्च भ्रानुर्नात् विमर्ति भारं पृथिवी न भूम ॥ ७ ॥

उत् । अस्य । शुष्मांश्च । भ्रानु । न । अर्ति । विमर्ति । भारम् । पृथिवी । न । भूम ॥ ७ ॥

वेङ्कट० "उत् पण्डित" यज्ञस्य यत्नाद् नादित इव शत्रून् अति वीर । सोऽयं यज्ञ विमर्ति भारम् यथा भूमि १ भूतजातिमिति ॥ ७ ॥

हवामि देवां अयातुग्ने साधन्नृतेषु धियं दधामि ॥ ८ ॥

हवामि । देवान् । अयातु । अग्ने । साधन् । अतन । धियम् । दधामि ॥ ८ ॥

वेङ्कट० हवामि १ देवान् २ अग्नयन् नादितको वा ३ अतो । साधयन् यज्ञ सत्त्वेन सह कामं धारयामि ॥ ८ ॥

अभि वो देवीं धियं दधिष्णुं प्र वो देव्या वाचं कृणुष्वम् ॥ ९ ॥

अभि । व । देवीम् । धियम् । दधिष्णुम् । प्र । व । देव्या । वाचम् । कृणुष्वम् ॥ ९ ॥

१. चैन अ. २. अश्वान् वाहु अ., अश्वान् क कल ३. अतो मूको ४. यथा मूको.

५. अस्या उत्तर क प्रस्ताव ६. युक्तेभ्यम् मूको ७. कृणुष्वम् तु मूको, अर्ता क प्रस्ताव

८. विमर्ति मूको, ९. धूमि मूको १०. हवाम मूको ११-१३. लघ्वत् द्वित्यो वम् मूको

वेङ्कट० अभि धारयत यूयं देवनशीलम् कर्म । देवेषु च वाचम् यूयम् प्र धारयतेति ॥ ९ ॥

आ चेट आसां पाथो नदीनां वरुण उग्रः सहस्रचक्षाः ॥ १० ॥

आ । चेटे । आसां । पाथः । नदीनाम् । वरुणः । उग्रः । सहस्रचक्षाः ॥ १० ॥

वेङ्कट० आसाम् नदीनाम् उदकम् आ चेटे अभिपद्यति वरुणः उग्रः सदृशदर्शनः ॥ १० ॥

‘इति गन्धमादके तृतीयाध्याये पञ्चविंशो वर्गः’ ॥

राजा राष्टानां पेशो नदीनामनुत्तमस्मै सत्रं विज्वायु ॥ ११ ॥

राजा । राष्टानाम् । पेशः । नदीनाम् । अनुत्तमः । अस्मै । क्षत्रम् । विज्वायु ॥ ११ ॥

वेङ्कट० राजमानाणाम् कर्णेषां प्रमूषामपि राजा । अपि वा क्षत्रपदा राष्ट्राणि । जत्वाभावराष्ट्रादसः^१ । कपन् नदीनाम् । अनुत्तं तदुत्तिः अस्मै सत्रम् भवतु सर्वगामि ॥ ११ ॥

अर्विष्टो अस्मान् विज्यासु विस्वर्घु कृणोत शंसं निनिस्तोः ॥ १२ ॥

अर्विष्टो इति । अस्मान् । विज्यासु । विष्णु । अर्घुम् । कृणोत । शंसम् । निनिस्तोः ॥ १२ ॥

वेङ्कट० रक्षति नव अस्मान् सर्वासु प्रजासु । स निम्बितुमिच्छतः क्षत्रोः शंसनम् मघोत्तमानम् करोतु ॥ १२ ॥

व्येतु दिष्टु द्विषामग्रेवा यूयोत विध्वग्रपस्तनूनाम् ॥ १३ ॥

वि । एतु । दिष्टु । द्विषाम् । अशेवा । यूयोत । विध्वक् । रसः । तनूनाम् ॥ १३ ॥

वेङ्कट० मयगच्छतु^२ जायुषम् शत्रूणाम् असुखम् । पृथक् करोतु विध्वक् पापम् तनूनाम् ॥ १३ ॥

अनीनो अग्निर्व्याक्रमोभिः प्रेष्टो अस्मा अधायि स्तोमः ॥ १४ ॥

अनीत् । नः । अग्निः । हव्यऽअत् । नमःऽभिः । प्रेष्ठः । अस्मै । अधायि । स्तोमः ॥ १४ ॥

वेङ्कट० रक्षतु अस्मान् अग्निः हविषोऽत्ता^३ नमस्तकौः प्रियतमः । अस्मै क्षत्रये अस्माभिः स्तोमाः कृताः ॥ १४ ॥

सनुदेवेभिर्नृपां नपातुं ससायं कृध्वं शिवो नो अस्तु ॥ १५ ॥

सनुजः । देवेभिः । अपाम् । नपातम् । ससायम् । कृध्वम् । शिवः । नः । अस्तु ॥ १५ ॥

वेङ्कट० अपात्रपाद् देवैः सन्नतो भवति । तम् अपाम् नपातम् ससायम् कुर्यात् । सः शिवः अस्माकम् अस्तु ॥ १५ ॥

अञ्जामुपयैरहिं गृणीये बुधे नदीनां रजःसु पीदन् ॥ १६ ॥

अपञ्जाम् । उपै । अहिम् । गृणीये । बुधे । नदीनाम् । रजं सु । पीदन् ॥ १६ ॥

पेङ्कट० अपञ्जाम् अहिं गृणीये नदीनाम् बुधे उदकेषु पीदन्तम् । निरक्ष इष्टम्
(या १०, ४४) ॥ १६ ॥

मा नोऽहिर्वृण्यो रिपे धान्मा युजो अस्य सिधत्तायोः ॥ १७ ॥

मा । नः । अहिः । वृण्यः । रिपे । धात् । मा । युज । अस्य । सिधत् । ऋतयोः ॥ १७ ॥

पेङ्कट० मा अस्माद् 'अहिः वृण्य' देवो विनाशाय इच्छति । मा च अन्य वशीना अस्माकम्
वशीकृतस्येति ॥ १७ ॥

उत न एषु नृषु श्रवो धुः प्र राये यन्तु शर्षन्तो अर्यः ॥ १८ ॥

उत । न । एषु । नृषु । श्रवः । धुः । प्र । राये । यन्तु । शर्षन्तु । अर्यः ॥ १८ ॥

पेङ्कट० अपि च अस्माकम् एषा गृणी मये अस्मद् इच्छति । प्र वरुणाय च धनम् । शर्षन्तिरस्माकम् ।
शर्षन्तु गमनशीला देवाः ॥ १८ ॥

तपन्ति शत्रुं स्वर्णे भूमा महासेनासो अर्मेभिरेषाम् ॥ १९ ॥

तपन्ति । शत्रुम् । स्वर्णम् । न । भूमिम् । महासेनासः । अर्मेभिः । एषाम् ॥ १९ ॥

पेङ्कट० तपन्ति शत्रुम् आदिष्व इष 'भूमिम् महासेना' स्तोत्रम् इति देवत्वम् ॥ १९ ॥

आ यन्तुः पत्नीर्मथन्त्यच्छा त्वष्टा सुपाणिर्दधातु वीरान् ॥ २० ॥

आ । यत् । नु । पत्नी । मथन्ति । अच्छा । त्वष्टा । सुपाणि । दधातु । वीरान् ॥ २० ॥

पेङ्कट० यदि अस्मान् देवपत्न्य आ गच्छन्ति । यदि च सुपाणि त्वष्टा वीरान् पश्यति ।
पूर्वम् उच्यते ॥ २० ॥

इति पञ्चमाहके पृथोवाध्याये षड्विंशोऽध्यायः ॥

प्रति नुः स्तोमं त्वष्टा जुपेत् स्यादस्मे अरमर्तिर्विसूयुः ॥ २१ ॥

प्रति । नु । स्तोमम् । त्वष्टा । जुपेत् । स्यात् । अस्मे इति । अरमति । विसूयुः ॥ २१ ॥

पेङ्कट० प्रति सेवेत अस्माकम् स्तोमम् त्वष्टा । यवतु अस्मास्तु पर्याप्तमिति त्वष्टा धनकम् ॥ २१ ॥

ता नो रासन् रातिपात्रो वसुन्या रोदसी वरुणानी शृणोत ।

वरुणीभिः सुशरणो नो अस्तु त्वष्टा सुदत्रो वि दधातु रायः ॥ २२ ॥

ता । नः । रासन् । रातिऽसार्चः । वसुनि । आ । रोदसी इति । वरुणानी । शृणोत ।

वरुणीभिः । सुऽशरणः । नः । अस्तु । त्वष्टा । सुदत्रः । वि । दधातु । रायः^१ ॥ २२ ॥

वेङ्कट० तानि अस्मभ्यं ददतु दानस्य सम्भवम्^२ धनानि^३ । पावापृथिव्यौ तप्तगच्छेताम् ।

तथा 'आ शृणोतु' वरुणानी च स्तुतिम्^४ । देवपत्नीभिः सह सुगृहः कस्माकम् भवतु । त्वष्टा
सुधनः^५ करोतु चाभिमतं धनं हितम्^६ ॥ २२ ॥

तन्नो रायः पर्वतास्तन्न आपस्तव रातिपात्र ओपधीस्त धीः ।

वनस्पतिभिः पृथिवी सज्जोषा उमे रोदसी परि पासतो नः ॥ २३ ॥

तद् । नः । रायः । पर्वताः । तत् । नः । आपः । तद् । रातिऽसार्चः । ओपधीः । उत । धीः ।

वनस्पतिभिः । पृथिवी । सज्जोषाः । उमे इति । रोदसी इति । परि । पासतुः । नः ॥ २३ ॥

वेङ्कट० 'तद् इदं' स्तोत्रम् कस्माकं स्वधृष्टभृतयः परि वक्षन्तिवति ॥ २३ ॥

अनु तदुर्ध्वी रोदसी जिह्वातामनु युधो वरुण इन्द्रसखा ।

अनु विश्वे मरुतो ये सुहासो रायः स्याम धरुणं धियध्वै ॥ २४ ॥

अनु । तद् । उर्वी इति । रोदसी इति । जिह्वाताम् । अनु । युधः । वरुणः । इन्द्रसखा ।

अनु । विश्वे । मरुतः । ये । सुहासः । रायः । स्याम । धरुणम् । धियध्वै ॥ २४ ॥

वेङ्कट० पिस्तीर्णे पावापृथिव्यौ तद् अनु गच्छेताम् । तथा वरुणः च दीप्तः^१ अनु गच्छतु
इन्द्रसखा^२ । अनु गच्छन्तु विश्वे च मरुतः ये सहनशीलाः । धनस्य शुद्धं यदे स्याम धितानां
भारणार्थमिति ॥ २४ ॥

तन्न इन्द्रो वरुणो मित्रो अग्निराप ओपधीर्विनिर्नो जुपन्त ।

शर्मन्तस्याम मरुतामुपस्थे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २५ ॥

तद् । नः । इन्द्रः । वरुणः । मित्रः । अग्निः । आपः । ओपधीः । विनिर्नः । जुपन्त ।

शर्मन् । रयाम । मरुताम् । उपऽस्थे । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ २५ ॥

१-१. पा ६, १४ द. २. संयत्त दि^३; संयत्तया अ^४; संयत्तः छ छम्. ३. 'नि आशुनो
मूढो. ४-४. नारित मूढो. ५. श्रुतिः दि^६ छ छम्; श्रुति अ^७. ६. 'धनं दि^८ अ^९; 'धन
छ छम्. ७. धितः छम्. ८-८. वरिन् छ छम्. ९. दीप्तिः मूढो. १०. 'वक्षन्ता मूढो.

वेङ्कट० तत् इदम् अस्माकम् इन्द्रादयो संक्रान्ताम्, 'ओषधयः वृक्षाश्च' । तथा ययम् महताम् उपर्याने
सति सुखे स्यात् इति ॥ २५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके तृतीयाध्याये सप्तविंशो वर्गः' ॥

[३५]

'वसिष्ठो मैत्रावरुणिकृषिः । विश्वेदेवा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः' ।

शं न इन्द्राग्नी भवतामर्वोभिः शं न इन्द्रावरुणा रातर्हव्या ।

शमिन्द्रासोमा सुविताश्च शं योः शं न इन्द्रापुण्या वाजसातो ॥ १ ॥

शम् । नः । इन्द्राग्नी इति । भवताम् । अर्वःऽभिः । शम् । नः । इन्द्रावरुणा । रातर्हव्या ।

शम् । इन्द्रासोमा । सुविताश्च । शम् । योः । शम् । नः । इन्द्रापुण्या । वाजसातो ॥ १ ॥

वेङ्कट० शमवितारसुपद्रवाणाम् इन्द्राग्नी भवताम् 'रक्षसैः' इति । इन्द्रस्य प्राधान्यात् सर्वेष्वनुपङ्गः ।

शम् अस्माकम् इन्द्रावरुणौ मनुष्यैर्देवद्विपक्षैः । शम् इन्द्रासोमी अमृतवर्षाणम् अस्माकम् । शम् योः
य भवताम् । 'शम् इति' पुनः पूरणम् । शम् अस्माकम् इन्द्रापुण्या युद्ध इति ॥ १ ॥

शं नो भग्नः शश्वं नः शंसो अस्तु शं नः पुरंधिः शश्वं सन्तु रायः ।

शं नः सत्यस्य सुयमस्य शंसः शं नो अर्यमा पुरुज्यातो अस्तु ॥ २ ॥

शम् । नः । भग्नः । शम् । ऊँ इति । नः । शंसः । अस्तु । शम् । नः । पुरंधिः । शम् । ऊँ इति ।

सन्तु । रायः ॥ शम् । नः । सत्यस्य । सुयमस्य । शंसः । शम् । नः । अर्यमा । पुरुज्यातोः । अस्तु ॥ २ ॥

वेङ्कट० शम् अस्माकम् भगः देवः । शम् एव अस्माके नरांसः भवतु । शम् अस्माके प्रजा ।

शम् एव भवन्तु धनानि । शम् नः सत्यस्य सुयमस्य शंसवम् । शम् यः अर्यमा पुरुजनः
भवतु ॥ २ ॥

शं नो धाता शश्वं धर्ता नो अस्तु शं न उरूची भवतु स्वधाभिः ।

शं रोदसी बृहती शं नो अग्निः शं नो देवानां सुहवानि सन्तु ॥ ३ ॥

शम् । नः । धाता । शम् । ऊँ इति । धर्ता । नः । अस्तु । शम् । नः । उरूची । भवतु । स्वधाभिः ।

शम् । रोदसी इति । बृहती इति । शम् । नः । अग्निः । शम् । नः । देवानाम् ।

सुहवानि । सन्तु ॥ ३ ॥

वेङ्कट० शम् नः धाता भवतु । शम् एव धर्ता । शम् नः विष्णोर्गृहिणी अक्षैः भवतु । शम्

सावाग्निर्व्यो महिम्नौ । शम् पर्वतः । शम् नः देवानाम् स्वाह्वानानि सोत्राणि भवन्तु ॥ ३ ॥

शं नो अग्निज्योतिरनीको अस्तु शं नो मित्रावरुणावधिना शम् ।

शं नः सुकृता सुकृतानि सन्तु शं न इषिरो अभि वातु वातः ॥ ४ ॥

शम् । नः । अग्निः । ज्योतिःऽअनोकः । अस्तु । शम् । नः । मित्रावरुणौ । अधिना । शम् ।

शम् । नः । सुऽकृतम् । सुऽकृतानि । सन्तु । शम् । नः । इषिरः । अभि । वातु । वातः ॥४॥

वेङ्कट० शम् अस्माकम् अग्निः ज्योतिर्मुखो भवतु । शम् अस्माकम् मित्रावरुणौ अधिनौ च ।
शम् नः सुकृतम् सुकृतानि कर्माणि भवन्तु । तथा सुखम् अस्माकं गन्तव्योक्तः वातः
सा वातु ॥ ४ ॥

शं नो धावापृथिवी पूर्वदूतौ अमन्तरिक्षं दृश्ये नो अस्तु ।

शं न ओषधीर्विनिनो भवन्तु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः ॥ ५ ॥

शम् । नः । धावापृथिवी इति । पूर्वदूतौ । शम् । अन्तरिक्षम् । दृश्ये । नः । अस्तु ।

शम् । नः । ओषधीः । विनिनः । भवन्तु । शम् । नः । रजसः । पतिः । अस्तु । जिष्णुः ॥५॥

वेङ्कट० शम् अस्माकं धावापृथिव्यौ प्रथमाद्वये । सुखम् अन्तरिक्षम् दर्शनाय अस्माकं भवतु ।
शम् नः ओषधयः दृष्टाः च भवन्तु । शम् नः लोकस्य पतिः अस्तु जिष्णुः आदित्यः ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके तृतीयाध्याये अष्टाविंशो वर्गः’ ॥

शं न इन्द्रो वसुभिर्देवो अस्तु शमादित्येभिर्वरुणः सुशंसः ।

शं नो रुद्रो रुद्रेभिर्जलापः शं नस्त्वष्टा आभिरिह शृणोतु ॥ ६ ॥

शम् । नः । इन्द्रः । वसुभिः सह देवः भवतु । शम् । आदित्येभिः । वरुणः । सुशंसः ।

शम् । नः । रुद्रः । रुद्रेभिः । जलापः । शम् । नः । त्वष्टा । आभिः । इह । शृणोतु ॥ ६ ॥

वेङ्कट० शम् नः इन्द्रः वसुभिः सह देवः भवतु । तथा आदित्यैः ‘वरुणः च’ शम् भवतु सुशंसः ।
शम् नः रुद्रः रुद्रैः सुसकरः । ‘जलापः’ (निघ ३, ६) इति मुखनाम । शम् नः त्वष्टा देवपत्नीभिः
सह स्त्रीधम् इह शृणोतु ॥ ६ ॥

शं नः सोमो भवतु ब्रह्म शं नः शं नो प्रावाणः शम् सन्तु यज्ञाः ।

शं नः स्वरुणां मितर्यो भवन्तु शं नः प्रस्वः शम्बस्तु वेदिः ॥ ७ ॥

शम् । नः । सोमः । भवतु । ब्रह्म । शम् । नः । शम् । नः । प्रावाणः । शम् । ऊँ इति । सन्तु । यज्ञाः ।

शम् । नः । स्वरुणाम् । मितर्यः । भवन्तु । शम् । नः । प्रऽस्वः । शम् । ऊँ इति ।
अस्तु । वेदिः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० शम् नः सोमः भवतु । ब्रह्म च अस्माकं शङ्करम् । शम् नः शिवायः । शम् एव सन्तु
यशः । शम् ॥ पूषायां मानानि भवन्तु । शम् नः बर्हीणि । शम् एव अस्तु वेदिः^१ ॥ ७ ॥

शं नुः सूर्ये उरुचक्षा उदेतु शं नश्चतस्रः प्रदिशो भवन्तु ।

शं नुः पर्वता ध्रुवयो भवन्तु शं नः सिन्धवः शम् सन्त्वापः ॥ ८ ॥

शम् । नुः । सूर्यः । उरुचक्षाः । उत । एतु । शम् । नुः । चतस्रः प्रदिशः । भवन्तु ।

शम् । नुः । पर्वताः । ध्रुवयोः । भवन्तु । शम् । नुः । सिन्धवः । शम् । ऊँ इति । सन्तु । आपः ॥

वेङ्कट० कवचाणम् अस्माकम् सूर्यः सत् एतु बहूनां द्रष्टा । शम् नः चतस्रः सुपथा दिशः
भवन्तु । शम् नः पर्वताः निम्बलैः सिन्धवः भवन्तु । शम् नः सिन्धवः । शम् एव सन्तु
आपः इति ॥ ८ ॥

शं नो अदिर्तिर्मपतु व्रतेभिः शं नो भवन्तु मरुतः स्वर्काः ।

शं नो विष्णुः शम् पूषा नो अस्तु शं नो भवित्रं शर्मस्तु वायुः ॥ ९ ॥

शम् । नुः । अदितिः । मपतु । व्रतेभिः । शम् । नुः । भवन्तु । मरुतः । सुशर्काः ।

शम् । नुः । विष्णुः । शम् । ऊँ इति । पूषा । नुः । अस्तु । शम् । नुः । भवित्रम् । शम् ।

ऊँ इति । अस्तु । वायुः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० शम् अस्माकम् अदितिः भवतु कर्माभिः । शम् नः भवन्तु मरुतः स्वर्गताः । शम् नः
विष्णुः । शम् एष पूषा नः अस्तु । शम् अस्माकम् अस्तु भवित्रम् यत्किञ्चन शुश्रूष्यो भवति ।
शम् एव अस्तु वायुः ॥ ९ ॥

शं नो देवः सविता त्रायमाणः शं नो भवन्तुपसो विभ्रातीः ।

शं नो पुर्जन्यो भवतु प्रजाम्यः शं नुः क्षेत्रस्य पतिरस्तु शंभुः ॥ १० ॥

शम् । नुः । देवः । सविता । त्रायमाणः । शम् । नुः । भवन्तु । उपसोः । विभ्रातीः ।

शम् । नुः । पुर्जन्यः । भवतु । प्रजाम्यः । शम् । नुः । क्षेत्रस्य । पतिः । अस्तु । शंभुः ॥

वेङ्कट० शम् नः देवः सविता रक्षन् । शम् नः भवन्तु उपसः शुश्रूष्यः । शम् नः पुर्जन्यः
भवतु प्रजाम्यः । शम् अस्माकम् अस्तु क्षेत्रस्य पतिः सुश्रूष्य भावयिता ॥ १० ॥

^२इति पञ्चमाष्टके तृतीयाध्याये एकोनविंशते बर्गः^२ ॥

शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु शं सरस्वती सह धीमिरस्तु ।

शमभिपाचः शम् रात्रिपाचः शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः ॥ ११ ॥

शम् । न । देवा । विद्महेदेवा । भवन्तु । शम् । सरस्वती । सह । धीभि । अस्तु ।
 शम् । अभिज्ञास्ये । शम् । ऊँ इति । रातिज्ञास्ये । शम् । न । दिव्या । पार्थिवा । शम् ।
 न । अप्या ॥ ११ ॥

वेङ्कट० विश्वे देवा नाम देवताः अस्माकम् शम् भवन्तु । शम् सरस्वती सह कर्मभि अस्तु । शम्
 अभिगन्तात् । शम् एव धनस्य सेवितार । शम् न विवि भवा । शम् न पार्थिवा
 भन्तरिदा १ प ॥ ११ ॥

शं नः सत्यस्य पतयो भवन्तु शं नो अर्वन्तुः शम् सन्तु गावः ।

शं न क्रमवः सुकृतः सुहस्ताः शं नो भवन्तु पितरो हवेपु ॥ १२ ॥

शम् । न । सत्यस्य । पतय । भवन्तु । शम् । न । अर्वन्तु । शम् । ऊँ इति । सन्तु । गाव ।
 शम् । न । क्रमव । सुकृत । सुहस्ता । शम् । न । भवन्तु । पितर । हवेपु ॥ १२ ॥

वेङ्कट० अभिर्वमो वरण इति सत्यस्य पतय अस्माकम् शम् भवन्तु । शम् न भवा । शम्
 एव भवन्तु गाव । शम् न क्रमव सुकर्मण १ कुशलहस्ता । शम् अस्माकम् भवन्तु
 पितर हानेपु ॥ १२ ॥

शं नो अज एकपाद् देवो अस्तु शं नोऽहिर्बुध्न्यः १ शं समुद्रः ।

शं नो अपा नपात् पेक्षस्तु शं नः शुभ्रिर्भवतु देवगोपा ॥ १३ ॥

शम् । न । अज । एकपाद् । देव । अस्तु । शम् । न । अहि । बुध्न्य । शम् । समुद्र ।
 शम् । न । अपाम् । नपात् । पेक्ष । अस्तु । शम् । न । शुभ्रि । भवतु । देवगोपा ॥ १३ ॥

वेङ्कट० शम् अस्माकम् अज एकपाद् नाम देव भवतु । शम् अस्माकम् अहि बुध्न्य । शम्
 भन्तरिक्षम् । शम् अस्माकम् अपाम् नपात् रक्षको भवतु । शम् न शुभ्रि भवतु देव
 गोपनीया १ गोपायितारो वा यस्या सा ॥ १३ ॥

आदित्या रुद्रा वसवो जूपन्तेर्दं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः ।

शृण्वन्तु नो दिव्याः पार्थिवास्तो गोजाता उत ये यज्ञियांसः ॥ १४ ॥

आदित्या । रुद्रा । वसव । जूपन्तु । इदम् । ब्रह्म । क्रियमाणम् । नवीय ।

शृण्वन्तु । न । दिव्या । पार्थिवा । गोजाता । उत । ये । यज्ञियांस ॥ १४ ॥

वेङ्कट० आदित्यादयो वसिष्ठेन इदम् क्रियमाणम् नवतारम् सोमम् सेवताम् । शृण्वन्तु अस्माकम् दिव्याः
 देवा पार्थिवाः, अपि य १ जि भवि गोजाता १ मरतो यज्ञियास आदित्या ॥ १४ ॥

ये देवानां यज्ञियां यज्ञियानां मनोर्यजत्रा अमृतां ऋतुज्ञाः ।

ते नो रासन्तामुरुगायम्व यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १५ ॥

ये । देवानां । यज्ञियां । यज्ञियानां । मनोः । यजत्राः । अमृताः । ऋतुज्ञाः ।

ते । नः । रासन्ताम् । उरुगायम् । अथ । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १५ ॥

वेङ्कट० ये देवानाम् अपि यज्ञियानाम् यज्ञियाः भवन्ति इति ज्ञाप्यान् आह इन्द्रादीन् वा मनुष्यस्य यज्ञ्याः अहताः सरयज्ञाः, ते नः प्रवच्छन्तु नहन्तां गेयं धनम् । अथ यूयम् पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १५ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके तृतीयाध्याये त्रिंशो धर्मः’ ॥

अथार्यतृतीयमध्याये पञ्चमस्याष्टकस्य सः ।

विधाभिप्रकुले जातो भाधनः सुन्दरीमुतः ॥

इति वेङ्कटनाथपापार्णविरचिते ऋक्संहिताम्बिकावलि पञ्चमाष्टके तृतीयोऽध्यायः ।

—*—

इति ऋग्वेदे सभाष्ये पञ्चमाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

षेकट०

‘अ ब्रह्मैति(तु) ह’ स्वयाभ्यायं^१ व्याचिगयातति माधवः ।अनेकैरिपु^२ सूक्तेषु^३ यत्कर्म्यं सम्प्रदर्शयन् ॥ १ ॥अपयः^४ सूक्तमेकं^५ सद् अपश्यन्^६ बहुयः कपम् ।

सतीवृष सपस्तपत्वा सदैव यव सहाऽपठन् ॥ २ ॥

इति केचन मन्त्रगते माधवस्य न सम्मतम् ।

नास्ति सूक्ते श्यमाणे^७ ‘रापयमेवं प्रभाषितुम्’ ॥ ३ ॥

‘एतां ह्येवं पर्यवे(सा) ह’ इति संवादे यत्प्रदीवयः ।

तत्रैवं शाक्यते यवतु नाम ‘ह्यत्र निवेशिताम्’ ॥ ४ ॥

‘मामे वाससातम्’-सूक्ते ‘माम च कीर्तये’ ।

‘पर्यवेन्तो हवामहे’^८ शक्यं ‘तत्रापि भाषितुम्’^९ ॥ ५ ॥‘पुर्वो अग्निं यंसूयवः’^{१०}-सूक्ते सामान्यतः कृता ।यस्युपनामनिर्देशः^{११} सप्तयम्येऽपि च तादृशाः ॥ ६ ॥

‘अबोऽग्निः तुमिधे(वा) ह’ इति सूक्तं बुधमविविरो ।

सदैकं द्वौ ‘इत्तस्तुरेकः’ सूक्ते^{१२} तु कीर्तयते ॥ ७ ॥‘गोर्विविरो नमते(सा) ह’ इति बुधरत्न^{१३} च कीर्तयः ।‘वदिःश्राव नम्रा तवम्’^{१४} च सूक्तमात्रं द्वयोर्मैतव्य ॥ ८ ॥‘अहं नम्रा तमोर्वीय x x x’ स्तोत्रा मे^{१५} इति दृश्यते ।

एकवचन निर्देशो न स्वावामिति दृश्यते ॥ ९ ॥

‘आ यदिन्दस्य दंढे सुहृन् वसुरोविषः’^{१६} ।एकवचन निर्देशः ‘तिष्ठं वनीस्य मण्य आ’^{१७} ॥ १० ॥

१. ‘अतु सदाभ्यायं वेङ्कट. २. अनेकैरिपु वि^१ अ^२; अनेक^३ लज्ज; ‘अपि वेङ्कट. ३. यत्रेपु लज्ज. ४. भाषित वि^१ अ^२. ५-५. एतद्वचन वि^१ अ^२ लज्ज. ६-६. पाक्यमेवं प्रभाषत वि^१ अ^२; रापयमेवं प्र^३ लज्ज. ७. अ ३, ११, ४. ८-८. ह्यत्राविशेषणम् वि^१ अ^२. ९. अ ५, २०, १. १०-१०. नामावकी^१ वि^१ अ^२. ११. अ ५, २०, ३. १२-१२. तत्राविशेषणम् वि^१ अ^२. १३. अ ५, २५, ९. १४. यदुपनामनिर्देशः वि^१ अ^२ लज्ज. १५. अ ५, १, १. १६-१६. ‘येनयं वि^१ अ^२ लज्ज. १७. अ ५, १, १२. १८. ‘वसुवन् वेङ्कट. १९. अ ८, १४, १. २०. अ ८, १४, १६. २१. अ ८, १४, १६.

मत्स्यानां जालकानां 'त्यान्' इत्यार्षे^१ विदुर्बुधाः ।

तत्रापि दृष्टो निर्देशः 'वृत्तं त्वार्थदिते मद्दि'^२ ॥ ११ ॥

एवंविधेषु सूत्रेषु तस्मादेक अपिमर्तः ।

प्रधानोऽन्ये त्वप्रधाना इति मन्यमाने वयम् ॥ १२ ॥

स च प्रधानो निर्देष्टाद् अस्माभिर्ज्ञापिते कश्चित् ।

'अविहितो नर्मसे(सा^३ ह)ति' प्रधानं ह्यवगम्यते ॥ १३ ॥

'अदिन्हाहं यये(या^४ ह)त्यत्र न विधेयः प्रतीयते ।

गोपूकी^५ वाचसूकी वा नैकोऽपि ह्यत्र^६ शीत्स्यते ॥ १४ ॥

'तं शुभये(या^७ ह)त्यवत्सारः' काश्यपोऽभ्यैः सहर्षिभिः ।

तस्मिन् सूत्रे समुद्दिष्टैर्दर्शैस्त्ववगम्यते^८ ॥ १५ ॥

'कुत्रास्तुः प्रर्हिमिरि(मिः^९ ह)ति' विरुपद्रुगुपिराह च ।

कर्तृत्वमात्मनो^{१०} दृष्टो ज्ञातृणां चाप्रमादताम्^{११} ॥ १६ ॥

प्रज्ञाः प्राक्षरुषस्तमे इन्द्रं तुष्टुपयः स्थिताः ।

उपगम्यन् सुतेभिन्द्रस् आश्रयः स्तुतवान् स्ववत् ॥ १७ ॥

अपिनेकां स्वयंर्षम् अपिरेकानवापतः ।

इति केचन मन्यन्ते तदधिकमिति स्थितिः ॥ १८ ॥

बातं वैकामसान् प्राहुः सहस्रं वसुरोषिषः ।

न सायस्य अयस्तेषां गृदेष्वस्तु विनिर्णयः ॥ १९ ॥ इति^{१२} ॥

[३६]

'वसिष्ठो मीमावर्तनैर्यैः । विश्वे देवा देवता । विष्णुश्च उन्दा'^{१३} ।

प्र ब्रह्मैतु सदेनादृतस्य वि रुदिमभिः ससृजे सृष्टौ याः ।

वि सानुना पृथिवी संस्र उर्वी पृथु प्रतीक्रमण्येधे अग्निः ॥ १ ॥

१-३. अ. ८, ६०, १; त्यामित्य'वि' अ' छ. छ. २. अ. ८, ६०, १०. ३. अ. ५, १, १२. ४. अ. ८, १४, १. ५. गोपू' वि' अ' छ; गोपू' छ. ६. अ. ८, १४. ७. अ. ५, ४४, १. ८. 'दि' यै' अ' छ; 'दि' अ' छ. ९. अ. १, १००, १७. १०. कर्तृत्वमात्मनो वि' अ'; कर्तृत्वमात्मनो स एव; प्रमादप्रामादयोर्वै' अ'. ११. वाचसूकी' अ' छ. १२. नास्ति वि' अ' छ. १३-१४. नास्ति सूत्रे.

प्र । ब्रह्म । एतु । सदैनात् । ऋतस्य । वि । रश्मिऽग्नि । समृजे । सूर्य । गा ।
वि । साधुना । पृथिवी । सन्ने । तृती । पृथु । प्रतीकम् । अग्नि । आ । ईधे । अग्नि ॥ १ ॥

वेङ्कट० वासिष्ठ० वैश्वदेवम् । प्र एतु स्तुतिं धौतीम्^१ ब्रह्म आदित्य उषस्स सदैनात् दिव ।^२ 'न
सृजति' उदकानि सूर्य रश्मिभिः । तत्र उच्छिष्टेनौषधिवनस्पतिसमाह्वेन^३ वि सृताऽस्ति^४ पृथिवी
सहती । सज्ञातेषु औषधिषु वनस्पतिषु प्रथितम्^५ प्रतीकम् उषस्येदित्यख्यम्^६ अग्नि प्रज्वालये
अग्नि ॥ १ ॥

इमां वा मित्रावरुणा सुवृक्तिमिषं न कृण्वे असुरा नवीयः ।

इनो वामन्यः पदवीरदन्धो जनै च मित्रो यंतति ब्रुवाणः ॥ २ ॥

इमान् । वाम् । मित्रावरुणा । सुवृक्तिम् । इषम् । न । कृण्वे । असुरा । नवीय ।
इन । वाम् । अन्य । पदवी । अदन्ध । जनम् । च । मित्र । यतति । ब्रुवाण ॥ २ ॥

वेङ्कट० इमान् वाम् हे मित्रावरणौ^१ स्तुतिम् अथम् इष करोमि हे बलिनी^२ नवतराम्^३ । ईश्वर
युष्यो अन्य पदानां सर्वोऽऽवाप्तानां ज्ञाता वरणा अर्द्धिस्त्रि^४ 'मित्र च' जनम् पातयति कार्येषु^५
व्यापारयति स्तुत्यमान (तु ऋ ३, ५९, १) ॥ २ ॥

आ वार्तस्य ध्रजतो रन्त इत्या अपीपयन्त धेनवो न सदाः ।

मूहो दिवः सदैने जायमानोऽर्चिकदत् वृषभः सस्मिन्नुर्धन् ॥ ३ ॥

आ । वार्तस्य । ध्रजंत । रन्ते । इत्या । अपीपयन्त । धेनव । न । सदा ।
मूह । दिव । सदैने । जायमान । अर्चिकदत् । वृषभ । सस्मिन् । उर्धन् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० आ रमन्ते बायो सञ्चरन्ते^१ इत्या ममनादि, बायोर्दिविष्या गत्य इत्यस्य प्रादुर्भवति ।
वर्धन्ते च धेनव इव^२ सदा 'सूद' (निघ ३, १३) इति कूपमान । मह्य दिव सदैने
मन्तरिक्षे जायमान न्यक्रन्दीत्^३ पर्यन्त सर्वथिन् उपयति । यत् उदकं निर्गच्छति तद्बायो^४
मेषसङ्घ ॥ ३ ॥

मिरा य एता युनजद्धरीं त इन्द्र प्रिया सुर्या शूर धायू ।

प्र यो मनुं रिरिखतो मिनात्या सुकृतमर्यमर्णं बधृत्याम् ॥ ४ ॥

मिरा । य । एता । युनजत् । हरी इति । ते । इन्द्र । प्रिया । सज्या । शूर । धायू इति ।
प्र । य । मनुम् । रिरिखत् । मिनाति । आ । सुकृतम् । अर्यमर्णम् । बधृत्याम् ॥ ४ ॥

१. बधिं मूको २. योय मूको, सतोय ल प्रस्ताव. ३. विहति मूको. ४. "स्तुतिमय
मूको. ५. "दाति मूको ६. पतिव वि", प्रतिव ज", प्रतीतं ल लक्ष. ७. मै(मे ज") यतार वि" अ",
मेवतर ल; मेवतर लक्ष. ८. पात" मूको. ९. ५. मित्रस मूको, मित्र वा ल प्रस्ताव १०. रम्ये
वि" अ", राये ल लक्ष ११. "उन्त मूको १२. व वि" अ". १३. न्वक्रन्दि मूको १४. इव
मूको

वेङ्कट० हे इन्द्र! स्तोत्रेण यः पृथो हरीं पुनक्ति तव प्रियी शोभनरङ्गौ हे शर! धारकौ, सोऽहम्^१ । ३ दिनस्ति यः मनुष्य^२ मां हिसितुमिच्छतः शत्रोः, तं स्वाम् वा वदस्वाम् सुकमांगम् अयमप्यम् उदारम् ॥ ४ ॥

यजन्ते अस्य स्वरूपं वयं नमस्विनः स्व श्रुतस्य धामन् ।

वि पृक्षो वावधे नृभिः स्तवान् इदं नमो रुद्राय प्रेष्ठम् ॥ ५ ॥

यजन्ते । अस्य । स्वरूपम् । वयः । नमस्विनः । स्वे । श्रुतस्य । धामन् ।

वि । पृक्षः । वावधे । नृभिः । स्तवान् । इदम् । नमः । रुद्राय । प्रेष्ठम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० पूजयन्ति इन्द्रस्य स्वरूपम् पश्यात् यः ब्रह्मवतः स्वमिन् उदकस्य स्वाग्नेऽन्तरिक्षे वर्तमानस्य ।

'वि वावधे' यः शत्रूणां मां मनुष्यैः स्तूयमानः, यद्वा 'वि ब्रज्जाति' स्तोत्रपदम् । तस्यै शत्रूणां मेधाधिने इदम् इतिः शिष्यकर्मम् किञ्चत इति ॥ ५ ॥

'इति वक्ष्यमाणे चतुर्थाध्याये अयमो वर्गः' ॥

आ यत् सार्क यशसो वावशानाः सरस्वती सप्तथी सिन्धुमाता ।

याः सुष्वयन्त सुदुधाः सुधारा अभि स्वेन पर्यसा पीप्यानाः ॥ ६ ॥

आ । यत् । सार्कम् । यशसः । वावशानाः । सरस्वती । सप्तथी । सिन्धुमाता ।

याः । सुष्वयन्त । सुदुधाः । सुधाराः । अभि । स्वेन । पर्यसा । पीप्यानाः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० वा-नयामास वा सह क्षीतिं कामयमानाः सरस्वती वण्णां नदीनां सहस्री सिन्धुतां

माता । वाः नयो 'हि सुष्वयन्त स्वविः पक्षिपर्यायः', अन्वयवत्तत् सरस्वतीम् सुदुधाः शोभन-
धाराः स्वेन पर्यसा प्यामानाः । यद्वा^३ यदिहि यदेतस्यैः । उच्यते सम्बन्धः ॥ ६ ॥

उत्त त्पे नो मरुतो मन्दसाना धियं लोकं च वाजिनोऽवन्तु ।

मा नः परिं ख्यदधरा चरन्त्यवीवृधन् युज्यं ते रयिं नः ॥ ७ ॥

उत्त । त्पे । नः । मरुतः । मन्दसानाः । धियम् । लोकम् । च । वाजिनः । अवन्तु ।

मा । नः । परिं । ख्यदधरा । चरन्ती । अवीवृधन् । युज्यम् । ते । रयिम् । नः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अत्र यः एषा सरस्वती सह अमी च मरुतः मोदमानाः अस्माकं कर्म^४ उपमं च

बलवन्तः रक्षन्तु । मा अस्माकं वर्जयन्तु^५ माता^६ चरन्ती^७ सरस्वती च । कर्मवन्तु योग्यम् रयिम्
अस्माकं मरुतः सरस्वती चेति ॥ ७ ॥

१. सोऽहम् छ प्रत्यावा. २. मनुष्यं ('मां मां') मूको. ३-३. विवधे वि^१ अ^२ ल, विवधे लम्.

४. विवधे वि^१ अ^२ ल लम्. ५. वन्ता मूको. ६-६. नास्ति मूको. ७. <✓मुनि
<मुनि- (<✓सु 'गती', 'वदने') इति प्र. ८-८. हि ... तस्य वि शक्तिं वि^१ अ^२ ल, 'स्वविः वाजि'
ल, 'स्ववि धरति' लम्. ९. 'नवरय' मूको. १०. य वा मूको. ११. नास्ति मूको. १२. वर्जयन्
वि^१ वर्जयन् अ^२; वर्जय ल लम्. १३. य वि^१. १४. वरति मूको.

प्र वो महीमरमतिं कृणुष्वं प्र पूषणं विदुष्यं न वीरम् ।

भर्ग धियोऽनितारं नो अस्याः सातौ वार्जं रातिषाचं पुरंधिम् ॥ ८ ॥

प्र । व । महीम् । अस्मतिम् । कृणुष्वम् । प्र । पूषणम् । विदुष्यम् । न । वीरम् ।

भर्गम् । धिय । अनितारम् । न । अस्या । सातौ । वार्जम् । रातिऽसाचम् । पुरमधिम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० प्र^१ कृणुष्वम् यूयं पृथिवी पर्याप्तमविम्^२, अवि वा विरामो रमति, अपर्यन्ताम् । प्र कृणुष्वम् पूषणम् च गृहाईस् इव वीरम्, भगम् धामाकम् अथ कर्मणो रक्षितारम् । 'तथ ते^३ धनस्य दातार बहुमजं भगम् अकम् याचष्वम् रातो सत्या भगते पदा^४ युष्माद् भगस्येति^५ । यद्वा सात्वर्धम्^६ वाजम् बलिन मगं च प्रकृणुष्वमिति^७ ॥ ८ ॥

अच्छायं वो मरुतः श्लोकं एत्थच्छा विष्णुं निषिक्तुपामवोभिः ।

उत प्रजायै गृणते वयो धुर्य्यं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ९ ॥

अच्छं । अयम् । व । मरुतः । श्लोकं । एत्तु । अच्छं । विष्णुम् । निषिक्तुपाम् । अवोऽभि ।

उत । प्रजायै । गृणते । वयं । ध्रु । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० अभितच्छतु अयम् युष्मान् मरुतः । श्लोकः । तथा निषिक्तस्य सोमस्य पातारम् विष्णुम् धामिगच्छतु रक्षणार्थम् । अवि च मरुत सर्वे वा देवा प्रजायै गृणते च मरुतम् अकम् प्रयच्छन्तु ॥ ९ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके चतुर्धाष्यादे द्वितीयां सर्गं ॥

[३७]

‘अतिष्ठो मेघावरुणिर्दधि । विश्वे देवा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

आ वो वारिष्ठो बहत् स्तवध्वै रथो वाजा ऋभूक्षणो अमृतः ।

अभि त्रिपृष्ठैः सर्वनेषु सोमैर्मदैः सुशिश्रा महर्भिः पूणध्वम् ॥ १ ॥

आ । व । वारिष्ठ । बहत् । स्तवध्वै । रथ । वाजा । ऋभूक्षण । अमृत ।

अभि । त्रिपृष्ठै । सर्वनेषु । सोमै । मदैः । सुशिश्रा । महर्भिः । पूणध्वम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० आ बहत् युष्मान् अदम्यन्त योदा^१ सोतुर्म्^२ रथः^३ दे सोमन्वा ।^४ ‘वाजाः ।^५ ऋभूक्षणः^६ इत्यमृतः^७ । अत्येकनिष्ठान्वा^८ व्यपदेशः । छत्रुमिरपरिमृष्टः । अभिप्रयच्छत धनानि प्रपाणो देवाणाम्ना गृह्णते^९ । सर्वनेषु सोमे अनिते^{१०} मदैः^{११} दे सुहन्व । महर्भिः ॥ १ ॥

१. वारित मूको.

२. ‘अतिगताम् वि’ अ.

३. ३. रथस्य उ क एअ, वारित वि अ.

४. यदा अ.

५. लघेति वि अ.

६. छत्रं मूको.

७. प्राहं क लम

८. वारित मूको.

९. योड वि^१ योड अ^२ क कथ

१०. सोतु (‘तु वि’ अ^३) मूको.

११-१३. तु म ४, १७, ३.

७, ४८, १ पट्.

१२. ‘अमृतं मूको

१३. यद्यपि वि^४, प्रकृष्टं अ^५, ते कथ.

१४. नदीते मूको.

१५. मर वि अ^६ क, मर लघ.

॥ यं ह रत्नं मघवेत्सु घृत्य स्वर्दृशं क्रमुक्षणो अमृतम् ।

सं यज्ञेषु स्वधावन्तः पिबन्त्वं वि नो राधांसि मतिभिर्दयधम् ॥ २ ॥

युयम् । ह । रत्नम् । मघवेत्सु । घृत्य । स्व । दृशं । क्रमुक्षण । अमृतम् ।

सम् । यज्ञेषु । स्वधाऽवन्तः । पिबन्त्वं । वि । न । राधांसि । मतिऽभि । दयधम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० युयम् ह रत्नम् हविष्मात्सु^१ दत्त सर्वस्य द्रष्टार हे कामव^२ अहिंसितम् । सम् पिबन्त्वं यज्ञेषु हे यत्नवन्तः^३, विविध प्रयच्छत चास्मभ्यम् घनानि स्तुतिभिः ॥ २ ॥

उवोचिंय हि मघवन् देष्णं महो अर्भस्य वसुनो विप्रागे ।

उभा ते पूर्णा वसुना गर्भस्ती न सुनुता नि यमते वसुन्या ॥ ३ ॥

उवोचिंय । हि । मघवन् । देष्णम् । मह । अर्भस्य । वसुनः । विप्रागे ।

उभा । ते । पूर्णा । वसुना । गर्भस्ती इति । न । सुनुता । नि । यमते । वसुन्या ॥ ३ ॥

वेङ्कट० सेवसे हि मघवन् । घनम्^४ दृढस्य बालस्य च वसुन विभागार्थम् । उभौ ते पूर्णौ धनेन दाहू । न तव पाक् नि यच्छति वसुसमूहात्^५ । किं चाहि । भूयोभूयो विसृजति ॥ ३ ॥

त्वमिन्द्र स्वर्पथा क्रमुक्षा वाजो न साधुरस्तपेभ्यस्वा ।

व्यं तु ते द्वाक्षांसः स्याम ब्रह्म कृण्वन्तो हरिवो वसिष्ठाः ॥ ४ ॥

त्वम् । इन्द्र । स्वर्पथा । क्रमुक्षा । वाजः । न । साधु । अस्तपः । एषि । शक्ता ।

व्यम् । तु । ते । द्वाक्षांसः । स्याम । ब्रह्म । कृण्वन्ते । हरिऽव । वसिष्ठा ॥ ४ ॥

वेङ्कट० त्वम् इन्द्र । स्वभूतकीर्ति^६ महान् अथ इव साधयिता गृहम् एषि लोभवाद् । व्यम् इति स्पष्टम् ॥ ४ ॥

सनितासि प्रवतो द्वाक्षये चिद् याभिर्विर्वपो हर्यश्न धीभिः ।

धुवन्मा तु ते युज्यामिहृती कृदा न इन्द्र राय आ दक्षस्ये ॥ ५ ॥

सनिता । असि । प्रऽवतः । द्वाक्षये । चिद् । याभिः । विर्वपः । हरिऽश्न । धीभिः ।

धुवन्मा । तु । ते । युज्यामि । हृती । कृदा । न । इन्द्र । राय । आ । दक्षस्ये ॥ ५ ॥

वेङ्कट० प्रदानशील सवसि मुख्यस्य घनस्य^७ यामानाय यादव्योधि बुद्धिभिः । प्याप्तोपि एव यजमानाद्^८ इर्वपः । सन्मकारो भूयास्य क्षिप्त तव योग्ये रक्षणे । कदा अस्मभ्यम् इन्द्र । घनानि आ प्रयच्छे ॥ ५ ॥

“इति पञ्चमाष्टक चतुर्थाध्याये तृतीयो वर्गः” ॥

१. “पाद् नू मूको. २. नास्ति ह एव. ३ ३. वसुनः सुनुतां वि” अ” ह, एतत्समूहात् वसुनः

समूहानि हन् ४ त्वम्” मूको ५. नास्ति मूको ६. “नार मूको. ७ ७. नास्ति मूको.

वासप्येसीन वेधसस्त्वं नः कृदा न इन्द्र वर्चसो वुषोषः ।

अस्तं तात्या धिया रयि सुवीरं पृथो नो अर्वा न्युहीत वाजी ॥ ६ ॥

वासप्येसिऽदध । वेधस । द्यम् । न । कृदा । न । इन्द्र । वर्चस । वुषोष ।

अस्तंम् । तात्या । धिया । रयिम् । सुवीरंम् । पृथ । न । अर्वा । नि । उहीत । वाजी ॥६॥

वेङ्कट० वासवसि इदानीं परिचयत त्वम् अस्मान् । कदा अस्माकम् इन्द्र । वपन इभ्येवा । 'एहम्
सन्ध्यामेज' कर्मणा सतया वा स्तुत्या रयिम् सुवीरम् अन्न च प्रति योगदान् अथ अस्माद्
'मि उहीत हृतीन्द्रम्' परोक्षेणाद् — गृह्यादिव्यसान् प्रापपरिवर्ति ॥ ६ ॥

अभि यं देवी निर्देतिचिदीशे नर्षन्त इन्द्रं शूरदः सुपृथः ।

उपं त्रिबन्धुर्जरदृष्टिमेत्यस्वेवेषं यं कृण्वन्त मर्ताः ॥ ७ ॥

अभि । यम् । देवी । निऽकृतेति । चित् । ईशे । नर्षन्ते । इन्द्रम् । शूरदः । सुपृथः ।

उपं । त्रिऽबन्धु । जरदृष्टिम् । एति । अस्वेवेषम् । यम् । कृण्वन्त । मर्ताः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० यम् इन्द्रम् अभि देवी पृथिवी प्राणिनाम् ईंटे, व्यापनुयन्ति इन्द्रम् शूरदः 'शौभनाडा'
स * उप एति अन्धानां लोकानां बन्धु' जरदृष्टिम् । यो देवैर्देवमस्तन जरमति पश्येन ॥
जरदृष्टिरिति । यम् इन्द्रम् मर्ता कुर्वन्ति अस्वेवेषम् स्वस्मिन्नापठने य कदाचिदपि नास्ते
सोऽस्त्वेषा । 'तथाकरणम् इतस्तत्' आह्वानमिति ॥ ७ ॥

आ नो राधांसि साधितः स्तवध्या आ रायौ यन्तु पर्वतस्य रातौ ।

सदा नो दिव्यः पायुः सिषक्त युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥

आ । न । राधांसि । सुधितरिति । स्तवध्या । आ । रायौ । यन्तु । पर्वतस्य । रातौ ।

सदा । न । दिव्य । पायु । सिषक्त । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । न ॥ ८ ॥

वेङ्कट० आ यद्वा^१ अस्मान् अस्मानि स्वा स्वेष्टम् दे सवित । आ यन्तु च ध्यानि मेधस्य दाते । सदा
अस्मान्^२ दिव्य^३ रक्षक पर्वत्या सिषक्त इति ॥ ८ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके अतुर्वाण्याने अतुर्वा ययं^२ ॥

१ बुदे वि^१ अ^२, युय क लज २ २ सुधमालेन वि^३, सुधन्यामाल ज^४, यदे तमानेन क लज,
गृह तमानेन क प्रस्ताव ३ ३. निहितोद वि^५ अ^६ ए, निहितोद एव, 'अ' क प्रस्ताव ४ 'व' स्वति
मूको ५ ५ 'म'नास मूको ६ यय मूको ७. ईद वि^८ क लज ८ नास्ति मूको ९ म
(आ वि^{१०}) स्वपेग्व मूको. १०. स्वावश वि^{११} अ^{१२}. ११ ११ वषाकारकितस्त वि^{१३} क १२. तपन्
मूको १३ अस्मान् मूको. १४ दिव मूको १५ १५ नास्ति मूको.

[३८]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणैर्देविः । आधादिपद्यन्तानां सविता देवता, पृथ्वा उत्तरार्धेण भगो वा,
सप्तम्यष्टमोर्वाग्निः । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

उदु स्य देवः संविता ययाम हिरण्यर्षाममतिं यामर्शिश्रेत् ।

नूनं भगो हव्यो मानुषेभिर्वि यो रत्नां पुरुषसुर्दधाति ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । स्यः । देवः । सविता । ययाम् । हिरण्यर्षाम् । अमर्तिम् । याम् । अर्शिश्रेत् ।
नूनम् । भगः । हव्यः । मानुषेभिः । वि । यः । रत्नां । पुरुषसुः । दधाति ॥ १ ॥

वेङ्कट० सोऽयम् सविता देवः उत् ययान हिरण्यमयम्^१ रूपम्, यद् रूपम् अयं जयति । प्रादुरभू-
दित्यर्थः । सम्प्रति भवतीत्यः द्वावप्यः अनुष्वैः भवति । वि दधाति यः रत्नाणि बहुधनः ॥ १ ॥

उदु तिष्ठ सवितः श्रुध्यर्षस्य हिरण्यपाणे प्रमृताकुतस्य ।

व्युर्ष्वीं पृथ्वीममतिं सृजान आ नृभ्यो मर्तभोजनं सुवानः ॥ २ ॥

उत् । ऊँ इति । तिष्ठ । सवितरिति । श्रुधि । अस्व । हिरण्यपाणे । प्रमृताकुतस्य ।
वि । उर्वीम् । पृथ्वीम् । अमर्तिम् । सृजानः । आ । नृभ्यः । मर्तभोजनम् । सुवानः ॥ २ ॥

वेङ्कट० उत् तिष्ठ सवितः, ‘उदुत्तु च’ ‘शु च’ श्रोत्रमिदं दे हिरण्यपाणे । सोमस्य हरणे वरुणं प्रधुतमम्
रूपम् वि सृजन् आ सुवानः इव अनुष्वेभ्यः अनुष्वयोप्यमज्ञयम् ॥ २ ॥

अपि श्रुतः संविता देवो अस्तु यमा चित् विश्वे यसवो गुणन्ति ।

स नः स्तोमान् नमस्यर्चनो धाव विश्वेभिः पातु प्रायुभिर्वि सूरिन् ॥ ३ ॥

अपि । श्रुतः । सविता । देवः । अस्तु । यम् । आ । चित् । विश्वे । यसवः । गुणन्ति ।
सः । नः । स्तोमान् । नमस्यर्चनः । धाव । विश्वेभिः । पातु । प्रायुभिः । वि । सूरिन् ॥

वेङ्कट० अपि अस्तु सत्त्वयताम्^२ श्रुतः सविता देवः, यम् विश्वे अपि^३ यसवः^४ आ स्तुरन्ति,
सः अस्माकम् स्तोमान् इति च धारयतु नमसः । विश्वेभ्य रक्षणेः नितरां रक्षतु श्रोतृम् ॥ ३ ॥

अभि यं देव्यर्दिर्गुणातिं सर्वं देवस्य सवितुर्जुपाणा ।

अभि सत्राजो वरुणो गृणन्त्यभि मित्रासो अयमा सजोषाः ॥ ४ ॥

अभि । यम् । देवी । अर्दितिः । गृणाति । सत्रम् । देवस्य । सवितुः । जुपाणा ।
अभि । सत्राजोः । वरुणः । गृणन्ति । अभि । मित्रासोः । अयमा । सजोषाः ॥ ४ ॥

१-१. नास्ति मूले. २. रूपम् छन्दः^१ रूपम् छन्दः. ३-३. तदनुवः वि^२ अर्. ४-४. यसवः
वि^३ अर्. ५. सयष्ट^४ मूले. ६-६. अर् वि^५. ७. अपि मूले ८. यसवः छन्दः यस्याः वि^६ अर् छ.

वेङ्कट० अभि षीति यम् देवी अदिति प्रसवम् देवस्य सवितु सेवमाना । अभि गृणन्ति तत्
समात्र पदम् २ । अभि गृणन्ति मित्रात् मिथो देव उदनुपरात्र अर्थमा च सद्रता ॥ ४ ॥

अभि ये मिथो वनुषः सर्पन्ते राति दिवो रातिपाचः पृथिव्याः ।

अहिर्बुध्न्य उत नः शृणोतु वरून्पेकधेनुभिर्नि पातु ॥ ५ ॥

अभि । ये । मिथ । वनुष । सर्पन्ते । रातिम् । दिव । रातिप्राच । पृथिव्या ।

अहि । बुध्न्य । उत । नः । शृणोतु । वरून् । एकधेनुभि । नि । पातु ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अभि गृणन्ति ये सम्भकारः इत्येतद्वीपा^१ रातिम् दाताम् देवलोकाय रातिं भजत पृथिव्या
मनुष्याणामभिरुचिताभि प्रयच्छन्तो देवा ये सर्वेऽस्माक कृतोत्र गृणन्ति । शृणोतु^२ सवि च
अहि बुध्न्य^३ । वदनी^४ च एकधेनुभि नाम खानुचरीभि अस्मान् नि पातु ॥ ५ ॥

अनु तन्नो आस्पतिमंसोष्टु रत्नं देवस्य सवितुरियानः ।

भगमुग्रोऽरसे जोहवीति भगमुग्रो अर्धं याति रत्नम् ॥ ६ ॥

अनु । तत् । नु । जा पति । मंसोष्टु । रत्नम् । देवस्य । सवितु । इयानः ।

भगम् । उग्र । अरसे । जोहवीति । भगम् । अनुग्र । अर्ध । याति । रत्नम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अनु मन्थताम् तत् अस्माकम् आस्पति^१ स्वहा राजम् देवस्य सविद्व स्मृतम् तैज प्रक्तम्^२
इहागच्छन् सवित्रा । अजनीय सवितारम्^३ “वदगूणे आपद्भ्यो” रक्षणाय आह्वयति । भगम्
अनुदगूणो पाचते^४ रत्नम् । भगोः^५ वाऽयमर्थश्च इति (८ अ २, ७, २८) ॥ ६ ॥

शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु देवताता मितद्रवः स्तुर्काः ।

अभ्युन्तोऽष्टि शुकं रक्षांसि सनेन्मस्मद् युयवन्नमीवाः ॥ ७ ॥

शम् । नु । भवन्तु । वाजिन । हवेषु । देवताता । मितद्रवः । स्तुर्काः ।

अभ्युन्त । अष्टिम् । शुकम् । रक्षांसि । सनेमि । अस्मद् । युयवन् । अमीवा ॥ ७ ॥

वेङ्कट० युवा मवन्तु न वाजिन हानेषु देवताता यश्च मितद्रव मितममना, अभ्यान् विनाय
गच्छन्त, स्वयन्ता । हितन्त अष्टिम् च शुकम्^१ च रक्षांसि च क्षिप्रम् अजन्त यावयन्त
अमीवा ॥ ७ ॥

वाजिराजेऽस्त वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता मृतज्ञाः ।

अस्य मर्धः पिबत मादर्यधं तृप्ता यात पृथिभिर्देव्यानां ॥ ८ ॥

१ जीव मूको २ २ “न शृणोतु गृणन्ति वि” अ, “न शोतु गृ” लख ३ “उध वि” अ,

गुल ए, अदि व गुप्ते लख ४ अष्टि मूको, ५ अना वति अ, अना वति लख, ६ मत्त मूको

७ नास्ति मूको ८, “नो आपद्भ्यो मूको ९, “नो मूको, १०, “नो मूको, ११, मत्त वि” अ,

वाजेंऽवाजे । अ॒वत । वा॒जिन । न । धनेषु । वि॒प्रा । अ॒मृता । ऋत॒ज्ञा ।
अ॒स्य । म॒ध्व । पि॒यत । मा॒दय॑ध्वम् । त॒प्ता । या॒त । प॒थिऽभि । दे॒वऽयानै ॥ ८ ॥

षेडूट० सद्यसेसद्ग्रामे रक्षत हे अन्वा । अस्मान् धनेषु शत्रुभ्य आविदीर्षितेषु मेषादिभ्यः ।
अमृता । वाजिनोऽश्वरूपा । केचन देवा । सत्यज्ञा । अस्य सोमम् पितृभ्यः मायत च । अथ
तृप्ता राक्षस पथिभिः देवयानैः ॥ ८ ॥

‘हवि पञ्चमाहके चतुर्धाध्याये पञ्चमो वर्गः’ ।

[३९]

‘वसिष्ठो मेवायस्मिन्निर्वाणः । विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

ऊ॒र्ध्वो अ॒ग्निः सु॒म॒तिं व॒स्रो अ॒भ्रेत् प्र॒ती॒ची जु॒र्णिर्दे॒वता॑वि॒मेति ।

भे॒जाते अ॒ग्नी र॒ध्वेव॑ प॒न्था॒युतं॑ हो॒ता न इ॒षितो॑ र्यजा॒ति ॥ १ ॥

ऊ॒र्ध्व । अ॒ग्नि । सु॒म॒तिम् । व॒स्रम् । अ॒भ्रेत् । प्र॒ती॒ची । जु॒र्णि । दे॒वऽस्म॒तिम् । ए॒ति ।
भे॒जाते इति । अ॒ग्नी इति । र॒ध्वेऽव । प॒न्था॒यम् । ऋतम् । हो॒ता । न । इ॒षित । यु॒जाति ॥ १ ॥

षेडूट० ऊर्ध्वं अग्निः सुमतिम् अस्माकम् वस्रं वानाथ अभति । प्रतीचीं क्षिपते इवा यज्ञम् एति ।
भेजाते शत्रूनामाहर्तारी ‘अग्नीं युवाय् आर्वि’ रध्वे इव पन्थानं महान्वयम् । अस्मिन्नाहो यज्ञः
होता अस्माकं प्रेषितो यवति ॥ १ ॥

प्र वा॒युजे सु॒प्रया॑ व॒हिरे॒षामा॑ वि॒स्पती॑व॒ वीरि॑ट् इ॒याते ।

वि॒शाम॑कोरु॒पसः॑ पूर्॒वहू॑तो वा॒युः पू॒षा स्व॒स्तये॑ नि॒युत्वा॑न् ॥ २ ॥

प्र । वा॒युजे । सु॒प्रया॑ । व॒हिर् । ए॒षाम् । आ । वि॒स्पती॑ इ॒मेति॑ वि॒स्पती॑ऽव । वी॒रि॑ट् । इ॒याते इति ।
वि॒शाम् । अ॒क्तो । उ॒पसः । पूर्॒वहू॑तो । वा॒यु । पू॒षा । स्व॒स्तये॑ । नि॒युत्वा॑न् ॥ २ ॥

षेडूट० प्रवृत्तम् आसीत् सुप्रयाजम् एषाम् वहिर् । आ गच्छत वायुः पूषा च अन्तरिक्षे राजानादिषु
गणैः । मनुष्याणाम् राज्याः ‘विशामे उपस च’ पूर्वस्यामभिहूतो वायुः नियुत्वान् एषा
■ अस्माकम् सत्तये । निरुक्त्वा (५, १८) द्रष्टव्यम् ॥ २ ॥

उ॒म्या अ॒त्र व॒स्रो र॒न्त दे॒वा उ॒राव॑न्त॒रिक्षे॑ म॒र्जय॑न्त शु॒भ्राः ।

अ॒र्वाक् पु॒थ उ॒रु॒जयः॑ कृ॒णु॒ध्वं श्रो॒ता दू॒तस्य॑ ज॒म्भु॒षो नो अ॒स्य ॥ ३ ॥

उ॒म्या । अ॒त्र । व॒स्रो । र॒न्त । दे॒वा । उ॒रो । अ॒न्त॒रिक्षे॑ । म॒र्जय॑न्त । शु॒भ्रा ।
अ॒र्वाक् । पु॒थ । उ॒रु॒जयः॑ । कृ॒णु॒ध्वम् । श्रो॒ता । दू॒तस्य॑ । ज॒म्भु॒षो । न । अ॒स्य ॥ ३ ॥

१. वाजिनोन्मथ रूपं सूक्ते. २. वेन च वि अ. ३-३. आरिष्य सूक्ते. ४. एविरी सूक्ते.
५. क्षिप सूक्ते. ६. ‘तारं विदता यय मादं सूक्ते. ७. प्रवृत्तम् सूक्ते. ८. सु वायं एव.
९. युतिरुक् वि अ. ने ह लक्ष्य १०-१०. विवराणेषु सूक्ते. ११. ‘निष्’ सूक्ते.

वेङ्कट० पृथिव्या अक्षिन् देवपञ्चने नरामयत्त पार्थिव देवाः । उरी अन्तरिक्षे च तत्रत्या गच्छन्ति
 गोभना । मार्तिगंतिकर्मसु^१ पठित (तु. निष ३, १४, वा १, २०) । अर्वाचीनान् अथोमुत्तान् पुरुषं
 पुष्पाकं मार्गां दे^२ इह आयच्छत हे महावेगा । शृणुत च पुष्पाकम् जगुष अस्माकम् अस्त
 दूताय अग्नेः पच.^३ ॥ ३ ॥

ते हि यज्ञेषु यज्ञियास ऊमाः सधस्यं विश्वे अभि सन्ति देवाः ।

तौ अंघ्रि उक्षतो यक्ष्यग्ने श्रुष्टी मग्ं नासत्या पुरन्धिम् ॥ ४ ॥

ते । हि । यज्ञेषु । यज्ञियास । ऊमा । सधस्यम् । विश्वे । अभि । सन्ति । देवाः ।

तान् । अंघ्रि । उक्षत । यक्षि । अग्ने । श्रुष्टी । मग्ं । नासत्या । पुरन्धिम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० ते हि यज्ञेषु यज्ञादां अक्षिताः^४ आसनम् अभि भवन्ति सर्वे देवाः । तान् पते
 कामपमाना^५ यज्ञ अग्ने । क्षिमम् अगम्^६ बहुप्रश्नम् अक्षिणी च ॥ ४ ॥

आग्ने गिरौ दिव आ पृथिव्या मित्रं वह वरुणमिन्द्रमग्निम् ।

आर्यमणमर्दिति पिण्डुमेपां सरस्वती मरुतो मादयन्ताम् ॥ ५ ॥

आ । अग्ने । गिरौ । दिव । आ । पृथिव्या । मित्रम् । वह । वरुणम् । इन्द्रम् । अग्निम् ।

आ । अर्यमणम् । अर्दिनिम् । पिण्डुम् । एवाम् । सरस्वती । मरुत । मादयन्ताम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अग्ने । दिव पृथिव्या च^७ 'आ वह' अस्माक स्तुती^८ अवि देवता^९ मित्रादिकाम^{१०} एषा
 अविद्यानाम् । तथा सरस्वती मरुत च मादयन्तु च ॥ ५ ॥

रुरे हव्यं मृतिभिर्पृथिव्यानां नक्षत् कामं मर्त्यानामसिन्धुम् ।

धाता इयिमविदुष्यं सदासां सक्षीमहि युज्येभिर्नु देवैः ॥ ६ ॥

रुरे । हव्यम् । मृतिभिः । पृथिव्यानाम् । नक्षत् । कामम् । मर्त्यानाम् । असिन्धुम् ।

धात । इयिम् । अविदुष्यम् । सदासां । सक्षीमहि । युज्येभिः । नु । देवैः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० वीर्य^{११} इयि स्तुतिभि सह देवानाम् । व्याप्नोतु अभिरुषित^{१२} मनुष्याणां मर्त्ये
 स्व धनम् खनन्^{१३} अस्माल । प्रयच्छत यनम् अक्षयम् सदा दीयमानमपि अविदुष्यम्^{१४} । सदासां
 भवान् सहाये^{१५} क्षिप्रम् देवैः ॥ ६ ॥

नू रोदसी अभिपुते वसिष्ठैर्भूतावानो वरुणो भित्रो अभिः ।

यच्छन्तु चन्द्रा संप्रभं नो अर्कं यूर्य पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

१. ईन् वि^१, ईन् गति^२ अ^३ रु, गीन् गति^४ रुज.

२. नास्ति सूको,

३. वच सूको.

४. अविहारी सूको.

५. अगम् वि^५ अ^६, अगम् रु रुज

६. ६ आह सूको

७. स्तुति वि^७ अ^८,

स्तुति रुज.

८. 'ता सूको

९. विनादिना रु अक्षय.

१०. वीर्यते सूको.

११. 'पितानो सूको.

१२. मनुष्यं वि^{१२}, अविपन् अ^{१३}, अनुष्यन् रु रुज.

१३. अविहारी सूको.

१४. अगम् सूको

तु । रोदसी इति । अभिस्तुति इयमिस्तुति । वसिष्ठे । ऋतुर्वान । वरुण । मित्र । अग्नि ।
यच्छेत्तु । चन्द्रा । उपऽगम् । न । अर्कम् । यूयम् । पात । स्वस्तिऽर्भि । सदा । न ॥ ७ ॥

वेङ्कट० मित्र चावापृषिवी अभिस्तुते^१ वायुष्टे, यत्नवन्त वरुणादयश्च प्र यच्छन्तु उपस उपमान
भूतम्^२ न^३ अर्कम्, यद्वा आह्लादका देवा इति ॥ ७ ॥

^४ इति पञ्चमाहके चतुर्थाध्याये षष्ठो वसं ॥

[४०]

^५ वसिष्ठो मैत्रावरुणिकंभि । विभे देवा देवता । त्रिष्टुप् एवम्^६ ।

ओ अष्टिर्विद्व्याङ्गे समेतु प्रति स्तोमं दधीमहि तुराणाम् ।

यदद्य देवः सविता सुवाति स्वामास्य रुक्मिर्नो विभागे ॥ १ ॥

ओ इति । अष्टि । विद्व्या । सम् । एतु । प्रति । स्तोमम् । दधीमहि । तुराणाम् ।

यत् । अद्य । देवः । सविता । सुनाति । स्वाम् । अस्य । रुक्मिर्न । विऽभाग ॥ १ ॥

वेङ्कट० सम् आयातु क्षिय विद्वद्भिरा^७ प्रति दधीमहि^८ स्तोमम् आगवासा एवमि विभागाम् ।
यदि अद्य देव सविता उवा अस्मान्^९ प्रसीति, एव^{१०} स्तुत्या युक्ता वय धनिम मयेन
अहम् सविता धनविभाजने^{११} ॥ १ ॥

मित्रस्तन्नो वरुणो रोदसी च धुमपतुभिन्द्रो अर्पमा ददातु ।

दिदेंदु देव्यदिती रेक्णो वायुश्च यन्निपुणैते भगश्च ॥ २ ॥

मित्र । तत् । न । वरुण । रोदसी इति । च । धुमपतम् । इन्द्र । अर्पमा । ददातु ।

दिदेंदु । देवी । अदिनि । रेक्ण । वायु । च । यत् । निपुणैते इति निऽपुणैते । भग । च ॥

वेङ्कट० मित्र तत् अहमभ्य वरुणादिभ्य हीनाः धने प्रयच्छतुः दिदंतु देवी^{१२} अदिति धनम्,
वायु भग य यत् धनम् वृषक दुरत^{१३} ॥ २ ॥

सेदुग्रो अस्तु मरुतः स शुष्मी यं मर्त्यं श्वदन्वा अत्राय ।

उतेमग्निः सरस्वती जुनन्ति न तस्य रायः पर्येतास्ति ॥ ३ ॥

॥ । इत् । उग्र । अस्तु । मरुत । स । शुष्मी । यम् । मर्त्यम् । श्वदन्वा । अत्राय ।

उत् । इम् । अग्नि । सरस्वती । जुनन्ति । न । तस्य । राय । परिऽएता । अस्ति ॥ ३ ॥

१ 'उतो मुको २ उवापृषिवी' मुको ३ नास्ति कः, मत्र एव ४ ५ नास्ति मुको
॥ 'वदि' वि' कः 'वदि' ए एव ६ 'वीमदि वि' कः, एनी' 'वीमदि' एव ७ 'त्वाद' मुको,
८ नास्ति वि', ९ 'दे' मुको, १० वेऽपि मुको ११ 'वदि' मुको,

वेङ्कट० रा एष उदरार्ण भवतु हे मरत !, त 'परवान्, यम्' कर्मम् हे पृथक्ताः ! रक्षय ।
अपि च पुनम् अग्निं सरस्वती च सधनुचराश्च प्रीणयन्ति धनेन । न च तस्य धनस्य
परिगन्ता अस्ति कश्चिदिति ॥ ३ ॥

अयं हि नेता वर्कण क्रतुस्य मित्रो राजानो अयमापो धुः ।

सुहृवा देव्यदितिरनुर्वा ते नो अहो अतिं पर्पचरिष्टान् ॥ ४ ॥

अयम् । हि । नेता । वर्कण । क्रतुस्य । मित्र । राजान । अयमा । अप । धुरिति धु ।

सुहृवा । देवा । अदिति । अनुर्वा । ते । न । अह । अति । पर्पम् । अरिष्टान् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अयम् हि नेता वर्कण सख्यस्य मित्र अयमा च राजान कर्म धारयन्ति, तथा
स्वाहाणा देवा अदिति ॥ अमृत्युहता अन्धसिन् । ते सर्वे अस्मान् महसः 'अति पारपन्तु'
अदिसिगामिति ॥ ४ ॥

अस्य देवस्य मीळहुपौ बया विष्णोरिपस्य प्रमृथे हविर्भिः ।

विदे हि रुद्रो रुद्रियं महित्वं यासिष्टं वृत्तिरधिनाविरावत् ॥ ५ ॥

अस्य । देवस्य । मीळहुप । बया । विष्णो । एपस्य । प्रमृथे । हविर्भिः ।

विदे । हि । रुद्र । रुद्रियम् । महित्वम् । यासिष्टम् । वृत्ति । अदिनौ । इराजत् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अस्य देवस्य सेवतु वासाभूता अन्ये देवा विष्णो हविर्भि एपणीयस्य यज्ञे । तथा
यत्र सोवा सत्सर्व महत्त्वम् अधिनो ॥ आनाति । 'हे अधिनो !' तथा सति अष्टयुक्त मार्गम्
यासिष्टम् इति ॥ ५ ॥

मानं पूषभाघृण हरस्यो वरुणी यद् रातिषाचंश्च रासन् ।

मयोध्वो नो अर्वन्तो नि पान्तु वृष्टिं परिरम्मा वातो ददातु ॥ ६ ॥

मा । अत्र । पूषन् । आघृणे । हरस्य । वरुणी । यत् । रातिषाचं । च । रासन् ।

मयः । मुव । न । अर्वन्त । नि । पान्तु । वृष्टिम् । परिरम्मा । वाते । ददातु ॥ ६ ॥

वेङ्कट० मा अत्र हे पूषन् । आगतदीप्ते । (७ निव ५, ९) 'हरामिष्टे, वरुणी' वारदिपम्माक ।
प्रता तथा रातिषाचं राति अर्क्यो असादीय धनमप्यदन्तश्च यत्र तुभ्य मयश्छन्ति । सुखस्य
भाववितार अस्मान् अश्वा रक्षन्तु । वृष्टम् परितो गन्ता वायु ददातु ॥ ६ ॥

१-१ 'मानं' वि० 'वायु' अ० ल लज २ अक्षिन् मूको ३ नेनार मूको ४ नास्ति वि०

५. च प्रसुता भि ल, अत्रागुता वा, अत्रागुता लज ६ ६ अतिवारं वि० ७ 'रातिषाचं' ल लज
८ इव वि० अ० ल, रातिष लज ९ ९ नास्ति मूको १०-१० अतिषाचं लज वि, अतिषाचं लज वि
अतिषाचं लज लज ११ विवारं मूको १२ राति मूको १३ तु लज ७, ३५, १९ ३८, ७ प्रष्ट
अश्वशरा लज अश्वशरा अ० वि० ल

नू रोदसी अभिस्तुते वसिष्ठैः कृतवानो वरुणो मित्रो अग्निः ।

यच्छन्तु चन्द्रा उपमं नो अर्कं यूयं पात सस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

नु । रोदसी इति । अभिस्तुते इत्यभिस्तुते । वसिष्ठै । कृतवान् । वरुण । मित्र । अग्नि ।
यच्छन्तु । चन्द्रा । उपमम् । नू । अर्कम् । यूयम् । पात । सस्तिभिः । सदा । न ॥ ६ ॥

वेङ्कट० पूर्वं व्याख्याता (फ ७, ३०, ७ द) ॥ ७ ॥

इति पञ्चमाष्टके ऋग्वेदोपाये सप्तमोऽंशः ॥

[४१]

वसिष्ठो मैत्रायणश्चैव । आद्याया सतीन्द्रमित्रायणश्चामिषमयुषमहणस्वतिसोमरुद्रा देवता,
द्वितीयादिपञ्चम्यानां भग, सप्तम्या वयस । त्रिषुषु छन्द, आद्या कर्मात् ।

प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना ।

प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातः सोमं मुत रुद्रं हुवेम ॥ १ ॥

प्रात । अग्निम् । प्रात । इन्द्रम् । हवामहे । प्रात । मित्रावरुणा । प्रात । अश्विना ।
प्रात । भगम् । पूषणम् । ब्रह्मण । पतिम् । प्रातर्भगं । सोमम् । मुत । रुद्रम् । हुवेम ॥ १ ॥

वेङ्कट० 'प्रातर्भगं जगत्याय' निम्नोक्तेष्वप्युपपन्नम् इति कात्यायन (अथ २, ७, ४१) । तेषां
निगदसिद्धा ॥ १ ॥

प्रातर्जितं भगं मुतं हुवेम यूयं पुनर्मदितुर्यो विधुर्ता ।

आध्रश्चिद् यं मन्यमानस्तुरश्चिद् राजां चिद् यं भगं भूषीत्याह ॥ २ ॥

प्रात । जितम् । भगम् । मुतम् । हुवेम । यूयम् । पुनम् । अदित । य । विधुर्ता ।
आध्र । चिद् । यम् । मन्यमान । तुर । चिद् । राजा । चिद् । यम् । भगम् । भूषी । इति । आह ॥ २ ॥

वेङ्कट० प्रातर्जितम् भगम् उग्रम् हुवेम वयम् पुनम् अदित, य विधारयितुं सर्वस्य । 'आध्र चिद् यम्
मन्यमानः' । आध्र 'आध्रकलुः' परिध (छ या १२, १४) ख' य स्तुवन् भसि इति आह । तथा
तुर चिद् तुर प्रेरको भवत्येव नाथ्य राजा चिद् यम् भगम् अह भगवन् इति यदिति ॥ २ ॥

भग् प्रणेतुर्मग् सत्यराधो मग्मेमा धियमुदवा ददन्नः ।

भग् प्र णो जनय गोभिरश्वैर्भग् प्र नृभिर्नृनन्तः स्याम ॥ ३ ॥

१-१ भाति मूको २ भाति मूको. ३ सोमं वि' अ'. ४ 'तिर वि' अ'. ५ अ
वयम् मूको ६-६ भाति मन्वमान वि' अ', भातिमन्वमानात् ७, भातिमन्वमानात् ८, भाति
म', भाति मन्व ८ भाति मन्व ९, सत्यराधो १० सत्यराधो

भगः । प्रनेतरिति प्रजेतः । भगः । सत्यप्रायः । भगः । इमाम् । धियम् । उत । अत्र । ददत् । नः ।
भगः । प्र । नः । जनयु । गोभिः । अथैः । भगः । प्र । नृभिः । नृजन्तः । स्याम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० भगः । प्रजेतः । स्तोत्र्याम् । भगः । सरयधनः । भगः । इदं कर्म उत अत्र रक्ष प्रपञ्च
धनम् अस्माकम् । भगः । प्र जनय अस्मान् गोभिः अथैः च । भगः । प्र भवेम नृभिः नृजन्तः ॥ ३ ॥

उत्तेदानीं भगवन्तः स्यामोत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम् ।

उतोदिता मयवन्त्सर्वस्य वयं देवानां सुप्ततौ स्याम ॥ ४ ॥

उत । इदानीम् । भगवन्तः । स्याम् । उत । प्रपित्वे । उत । मध्ये । अह्नाम् ।
उत । उदयता । मयवन् । सूर्यस्य । वयम् । देवानाम् । सुप्ततौ । स्याम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० भवि च इदानीम् वयं भगेन देवेन पुच्छाः स्याम, भवि च अह्नाम् प्रपित्वे प्रातौ
प्रातः मध्ये च । भवि च उदये सूर्यस्य 'मयवन्' इन्द्र । १ । भगवैव वा सम्बोधनम् । वयम् सर्वेषामेव
देवानाम् सुमनसः स्याम ॥ ४ ॥

भग एव भगवांस्तु देवास्तेन वयं भगवन्तः स्याम ।

तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीति स नो भग पुरस्ता भवेद् ॥ ५ ॥

भगः । एव । भगवान् । अस्तु । देवाः । तेन । वयम् । भगवन्तः । स्याम् ।
तम् । त्वा । भग । सर्वैः । इत् । जोहवीति । सः । नः । भग । पुरस्ता । भव । इह ॥ ५ ॥

वेङ्कट० भगः एव देवोऽस्यैव आत्मापुच्छाः मयत् प्रापयत् 'भक्त्या भक्त्या' इति देवाः । तेन वयम्
भगवन्तः स्याम । तम् । त्वा भग । सर्वैः एव आहवति । सः नः भग । पुरस्ता भव अत्र ॥ ५ ॥

समध्वरायोपसो नमन्त दधिक्षावैव शुचये पदार्थे ।

अर्वाचीनं वसुविदं भग्नो रथमिवाश्वो वाजिन आ वहन्तु ॥ ६ ॥

सम् । अध्वराय । उपसं । नमन्तु । दधिक्षावाश्च । शुचये । पदार्थे ।
अर्वाचीनम् । वसुविदम् । भग्नम् । नः । रथमश्च । अश्वाः । वाजिनः । आ । वहन्तु ॥ ६ ॥

वेङ्कट० सम् नमन्त यशस्यम् उपसः अथ इव प्रतिहिताय युद्धवेशाय । सन्निपुणं धनम्
लभ्यमिष्टारम् भग्नम् नः रथमिव अश्वाः वेगवन्तः आ 'वहन्तु उपसः' ॥ ६ ॥

अश्ववतीर्गोमतीर्न उपासो वीरवतीः सदैवृच्छन्तु भद्राः ।

धृतं दुर्हाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वास्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

अन्धः स्वतीः । गोऽर्जतीः । नः । उषसः । वीरऽवतीः । सदेम् । तच्छन्तु । मद्राः ।
घृतम् । दुहानाः । विश्वतः । प्रऽर्जिताः । युयम् । पात । स्वस्तिऽर्गिः । सदा । नः ॥ ॥ ॥

वेङ्कट० अथवसः गोमत्यः अस्ताकम् उपराः वीरवत्यश्च सदैव उच्छन्तु सजनीयाः^१ उदकम् दुहानाः
विश्वतः एव पुष्टाः ॥ ७ ॥

^२ इति पञ्चमाष्टके ऋतुर्याज्याये अष्टमो वर्गः* ॥

[४२]

^१ वसिष्ठो मेघावहनिर्ऋतिः । विश्वे देवा देवता । विश्वेषु छन्दः^२ ।

प्र ब्रह्माणो अङ्गिरसो नक्षन्तु प्र क्रन्दन्तुर्नमन्यस्य वेतु ।

प्र धेनवे उदप्रुतो नवन्त युज्यातामद्रीं अश्वरस्य पेशः ॥ १ ॥

प्र । ब्रह्माणः । अङ्गिरसः । नक्षन्तु । प्र । क्रन्दन्तुः । नमन्यस्य । वेतु ।

प्र । धेनवः । उदऽप्रुतः । नवन्तु । युज्याताम् । अद्री इति । अश्वरस्य । पेशः ॥ १ ॥

वेङ्कट० वैश्वदेवम् । प्र ब्रह्माध्वुवन्तु मातृभ्याः, अङ्गिरसः मागध्वन्तु । प्र कामवतीं वर्तमानाः वासु-
देवार्थम् । सङ्क्रान्त्या च उदप्रुतः धेनवः इति मेपाद् आह । आयुज्यातां रथेऽश्वाद् मागमार्थम्^३
आवर्तां^४ वायुना वातपञ्चमीं अश्वरस्य रूपभूती ॥ १ ॥

सुगर्ते अग्ने सनवित्तो अर्ध्वा युक्ष्वा सुते हरितो रोहितश्च ।

ये वा सर्पन्नरुपा वीरवाहो हवे देवानां जनिमानि सुतः ॥ २ ॥

सुगः । ते । अग्ने । सनवित्तः । अर्ध्वा । युक्ष्व । सुते । हरितः । रोहितः । च ।

ये । वा । सर्पन् । अरुपाः । वीरऽवाहः । हवे । देवानाम् । जनिमानि । सुतः ॥ २ ॥

वेङ्कट० शोभनगमनः^५ एव अग्ने । सन्मन्नरुपः मातृः । योज्यं व्रते सोमे हरितः रोहितः च मावाद्^६ । ये^७
ये वा सप्त सप्तने आरोचमानाः वीरस एव बोधतः वाद् वा युक्ष्व^८ । हवामि^९ अदम् देवानाम् जनिमानि ।
देवानिरुप्यः । सुतः निष्पन्नाः ॥ २ ॥

समं वो यज्ञं मह्यन् नमोभिः प्र होता मन्द्रो रिरिच उपाके ।

यजस्व सु पुर्वणीक देवाना यज्ञियाग्रमर्ति वष्ट्याः ॥ ३ ॥

१. यज्ञं वि^१; यज्ञं लं लक्ष. २-२. नारित मूको. ३. मागमनं ल प्रस्थावा. ४. आवर्तां
ल वि^२; आरुपां लं लक्ष. ५. नवे मूको. ६. आद् मूको. ७. वर मूको. ८. युज्य मूको.
९. यवा मूको.

सम् । ऊँ इति । वः । यजम् । महुयन् । नमःऽभिः । प्र । होता । मन्द्रः । तिरिधे । उपार्के ।
यजस्व । सु । पुरुऽअनीक । देवान् । आ । यज्ञियाम् । अस्मतिम् । वृत्त्याः ॥ ३ ॥

चेङ्कट० सम् अपत्यन् युष्माकं इति नमस्कारः सह, प्र तिरिधे अत्यन्तमुज्ज्वलो 'भवति शान्तिके'
होता मोदनः इति अग्निमुक्त्वा तं प्रत्यक्षमाह—यजस्व सुष्ठु दे वदुग्वाअनीक ! देवान्, आ
यज्ञेय च 'यज्ञार्हा सन्तर्गं ज्वालाय्' ॥ ३ ॥

यदा वीरस्य रेवतो दुरोणे स्योनशीरतिथिराचिर्वेतत् ।

सुप्रीतो अग्निः सुधितो दम् आ स विशे दाति वार्यमिपत्यै ॥ ४ ॥

यदा । वीरस्य । रेवतः । दुरोणे । स्योनऽशीः । अतिथिः । आऽचिर्वेतत् ।

सुप्रीतः । अग्निः । सुधितः । दमे । आ । सः । विशे । दाति । वार्यम् । इपत्यै ॥ ४ ॥

चेङ्कट० यदा वीरस्य नाव्यस्य गृहे सुपसायी अतिथिः आभिमुख्येन ह्योत्रं हुष्यते । सुप्रीतः अग्निः
सुनिहितः दमे हवे आद्यवने, सः धीरो मनुष्यः विशे प्रयच्छति धनम् आत्मावमभिगच्छत्यै ॥ ४ ॥

इमं नो अग्ने अघ्वरं जुपस्व मरुत्स्विन्द्रे यज्ञसं कृषी नः ।

आ नक्ता बृहिः सदस्तामुपासोऽशन्ता मिश्रवरुणा वजेह ॥ ५ ॥

इमम् । नः । अग्ने । अघ्वरम् । जुपस्व । मरुत्सु । इन्द्रे । यज्ञसम् । कृषि । नः ।

आ । नक्ता । बृहिः । सदस्ताम् । जुपसा । अशन्ता । मिश्रवरुणा । वज्र । इह ॥ ५ ॥

चेङ्कट० इमम् नः अग्ने ! यज्ञे सेवस्व । मरुत्सु इन्द्रे च अस्माकं यज्ञस्त्विदं जुषं कुरु । 'आ सीदताम्'
नक्ता ज्वाला बृहिः । कामयमानौ मिश्रवरुणौ यज वज्र' ॥ ५ ॥

एवार्थि संहर्ष्यं बसिष्ठो रायस्काभो विश्वप्स्यस्य स्तौत् ।

इयं रयिं पप्रथद् वार्जमस्मे यूपं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

एव । अग्निम् । संहर्ष्यम् । बसिष्ठः । रायःऽस्काभः । विश्वप्स्यस्य । स्तौत् ।

इयम् । रयिम् । पप्रथत् । वार्जम् । अस्मे इति । यूपम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

चेङ्कट० एवम् अग्निम् संहर्ष्यं बसिष्ठः वनकाभः विश्वप्स्यस्य स्तौत् । सोऽग्निः अन्नं धनं वज्रं
च अस्मासु प्रयच्छतु ॥ ६ ॥

'इति पञ्चमाहके अनुर्वाण्यार्ये भवमो वरः' ॥

[४३]

‘नसिद्यो यैरावसुमिर्हपि । विन्दे देवा देवता । सिन्दुषु छन्द’ ।

प्र चो यज्ञेषु देवयन्तो अर्चन् धावा नमोभिः पृथिवी इपथ्यै ।

येषां ब्रह्माण्यसमानि मित्रा विष्वग्विद्यन्ति वनिनो न शास्ताः ॥ १ ॥

प्र । व । यज्ञेषु । देवऽयन्त । अर्चन् । धावा । नमोऽभि । पृथिवी इति । इपथ्यै ।

येषाम् । ब्रह्माणि । असमानि । मित्रा । विष्वक् । विद्यन्ति । वनिन । न । शास्ता ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्र अर्चन् युष्माक् हे देवा । यज्ञेषु देवकामा मित्रा, धावापृथिवी च वनस्कृतै इपथ्यै वाचिदुम्
जलम् । येषाम् विमाण्य स्त्रोत्राणि असमानि विष्वक् विविध यच्छमिव वृक्षस्य इव शाका ॥ १ ॥

प्र यज्ञ एतु हेत्वो न सत्विस्त्यच्छब्दं समनसो घृताचीः ।

स्तुणीत बर्हिर्धराय साधूर्वा शोचीर्षि देवयून्पस्थुः ॥ २ ॥

प्र । यज्ञ । एतु । हेत्व । न । सति । तत् । यच्छब्दम् । समनस । घृताची ।

स्तुणीत । बर्हि । धराय । साधु । ऊर्वा । शोचीर्षि । देवऽयूनि । अस्थु ॥ २ ॥

वेङ्कट० प्र एतु यज्ञ समनकुशल इव अथ । तत् यच्छब्दम् समनस्का सन्त शुच । स्तुणीत बर्हि
यज्ञार्थं कल्पयाम् । तस्मिन् देवकामानि शोचीर्षि, अवयव इत्यर्थे ॥ २ ॥

आ पुत्रासो न मातरं विमृत्राः सानौ देवासौ बर्हिषः सदन्तु ।

आ विशाचीं विद्वध्यामनुक्त्स्मन्ने मा नो देवताता मृधंस्तुः ॥ ३ ॥

आ । पुत्रास । न । मातरम् । विमृत्रा । सानौ । देवास । बर्हिष । सदन्तु ।

आ । विशाची । विद्वध्याम् । अनुक्तु । अमे । मा । न । देवताता । मृध । कुरिति क ॥ ३ ॥

वेङ्कट० आ सीयन्तु मातरम् इव विशेषेण भरणिया बाळा पुत्रा बर्हिष समुत्पिष्टे देते देवा ।
आभिमुख्येन अनुक्तु मित्राणां यो यज्ञे यत्नमाना तव ज्याढाम् । मृधरेव वा विशाची ।
अमे । अस्माकम् यज्ञे मा कर्षी विद्याम् ॥ ३ ॥

ते सीपपन्त जोषमा यज्ञा श्रुतस्य धाराः सुदुघा दुर्हानाः ।

उपेष्टं चो अथ मह आ वसूनामा गन्तु समनसो यति ॥ ४ ॥

ते । सीपपन्त । जोषम् । आ । यज्ञा । श्रुतस्य । धारा । सुदुघा । दुर्हाना ।

उपेष्टम् । च । अथ । मह । आ । वसूनाम् । आ । गन्तु । समनस । यति । स्य ॥ ४ ॥

१ १. मारित मूको. २ नाति ह वि ३ मयस्य मूको. ४ तप मूको. ५. अन्त वि
क, अङ्गुलम्. ६. अत्र ह नय मूको. ७. तप मूको ८. मने मूको

वेङ्कट० ते आ हृष्टान्तु श्रीर्लि यदस्या उदकस्य धारा सुदीक्षा इहाना । प्रशस्तताम् अयं
युष्माकम् यदनाम् महत्तम् अस्मान् आ यच्छन्तु । हे देवा ' आ यच्छत तमानमनस्का
यावन्त भयम् ॥ ४ ॥

एवा नो अग्ने विष्ट्वा दशस्य त्वया वयं सहसावघ्रास्काः ।

राया युजा संघमादो अरिष्टा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

एव । न । अग्ने । विष्टु । आ । दशस्य । त्वया । वयम् । सहसाऽऽस्नु । आस्काः ।

राया । युजा । संघमादे । अरिष्टा । यूयम् । पातु । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० एवम् अस्मभ्यम् अग्ने । प्राप्सु आभिसुख्येन देहि । त्वया वयम् अघ्राद् ' आत्वाग्निदत्ता
धनेन सदावेन सह माघन्त अर्हिसिता ॥ ५ ॥

'इति पञ्चमाहणे अतुर्थाण्याये दशमो वरुं' ॥

[४४]

'यसिष्ठो मैत्रावरुणिर्ष्वपि । दधिका देवता, प्रथमाया दधिकाश्चतुषोऽभिभवे त्रिविष्टुश्च
ब्रह्मन्स्वर्यादिरयथावावृथिव्याथ । विष्टुश्च उन्म, आसा अगती' ।

वधिका षः प्रथममश्विनोपसर्गमि समिद्धं भर्गमृतये हुवे ।

इन्द्रं विष्णुं पूषणं ब्रह्मणस्पतिमादित्यान् धावापृथिवी अपः स्वः ॥ १ ॥

दधिऽकाम् । व । प्रथमम् । अश्विनो । उपसर्गम् । अग्निम् । समऽर्द्धम् । भर्गम् । मृतये । हुवे ।

इन्द्रम् । विष्णुम् । पूषणम् । ब्रह्मण । पतिम् । आदित्यान् । धावापृथिवी इति । अप । स्वः । इति । स्वः ॥ १ ॥

वेङ्कट० एता देवता युष्माकम् रक्षणाय प्रथमम् हुयामि । श्रीं लोकान् आदित्यान्' ॥ १ ॥

वधिकाम् नमसा बोधयन्त तदीराणा यज्ञमुपप्रयन्तः ।

इळा देवीं बर्हिषि सादयन्तोऽश्विना विप्रो मुहूर्वा हुवेम ॥ २ ॥

वधिऽकाम् । ऊँ इति । नमसा । बोधयन्त । तदीराणा । यज्ञम् । उपप्रयन्त ।

इळाम् । देवीम् । बर्हिषि । सादयन्त । अश्विना । विप्रो । मुहूर्वा । हुवेम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० दधिकाम् एव हविषा बोधयन्त उच्यन्त ब्रह्म उपप्रयन्त इळाम् देवीम् हवि
बर्हिषि सादयन्त अश्विनो मध्याग्निं स्वाहानो हुवेम । वधिका सूक्तं सहाययोदयेषां रतुति ॥ २ ॥

वधिकावाणं वुवधानो अविष्टुपं ब्रुव उपसं स्यं गाम् ।

अग्ने मँश्चतोर्वैरुणस्य वभ्रुं ते विश्वास्मद् दुरिता यावयन्तु ॥ ३ ॥

दधिऽक्रावाणम् । बुध्नवानः । अग्निम् । तर्प । ब्रुवे । उपसर्गम् । सूर्यम् । गाम् ।
मधुम् । मंश्चतोः । वरुणस्य । वधुम् । ते । विश्वा । अस्मत् । दुःश्रुता । यवयन्तु ॥ ३ ॥

वेङ्कट० उपपानः अश्वम्^१ उप ब्रुवे अग्निम् तपसम् सूर्यम् गाम् च । मंश्चतुरित्यश्वपानम्,
मन्पानानावधियच्छतीति^२, इह^३ तु वरुणविशेषणम् । मंश्चतोः वरुणस्य महाशक्तम् वधुम् अश्वम् ।
ते सर्वे विश्वाणि अस्मत्तो दुर्मितानि पृथक् कुर्वन्तु ॥ ३ ॥

दधिकावा प्रथमो वाज्यर्वाग्ने रथानां भवति प्रजानन् ।
संविदान उपसा सूर्येणादित्योभिर्वसुभिर्ऋतुभिः ॥ ४ ॥

दधिऽक्रावा । प्रथमः । वाजा । अर्वा । अग्ने । रथानाम् । भवति । प्रऽजानन् ।
सुम्विदानः । उपसा । सूर्येण । आदित्येभिः । वसुभिः । ऋतुभिः । ऋतुभिः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० दधिकावा प्रथमः अश्वान् गन्वा रथानाम् अग्ने भवति गन्तव्यं दैवम् प्रजानन् उच्यते
प्रभूतिभिः संविदानः ऐकमत्वे गताः ॥ ४ ॥

आ नो दधिकाः पृथ्यामनक्तवृतस्य पन्थामन्वैतवा उ ।
मृगोतु नो दैव्यं शर्धो अग्निः मृगन्तु विश्वे महिषा अमूराः ॥ ५ ॥

आ । नः । दधिऽक्राः । पृथ्याम् । अनक्तु । अतस्य । पन्थाम् । अतुऽततै । ऊँ इति ।
मृगोतु । नः । दैव्यम् । शर्धोः । अग्निः । मृगन्तु । विश्वे । महिषाः । अमूराः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० आनितुष्टयैव अनक्तु अस्माकम् दधिकाः पन्थामन् वदकेन, यवस्य पन्थामन् सदिच्छेदेनानुष्णातुम् ।
मृगोतु अस्मान् दैव्यम् वक्तु अग्निः । मृगन्तु विश्वे महाशक्तः अमूरा देवाः अस्यानिति ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चमाहके ऋतुर्वायवे एकादशी वर्गः’ ॥

[४५]

‘वसिष्ठी मैत्रावरुणिकैविः । सविता देवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

आ देवो यातु सविता सुरत्तौऽन्तरिक्षा वहमानो अर्धैः ।
हस्ते दधानो नयीं पुरुर्णि निवेशयञ्च प्रसुवञ्च भूय ॥ १ ॥

आ । देवः । यातु । सविता । सुरत्तः । अन्तरिक्षाः । वहमानः । अर्धैः ।
हस्ते । दधानः । नयीं । पुरुर्णि । निवेशयन् । च । प्रऽसुवन् । च । भूय ॥ १ ॥

वेङ्कट० आ यातु देवः सविता^१ सोमनस्तः अन्तरिक्षस्य पुरविता अर्धैः वक्ष्यामः हस्ते प्रदधन्
धारयन् वा बहूनि धनानि राशौ निवेशयन् प्रातः प्रसुवन् च मृतजगतम् ॥ १ ॥

उदस्य वाहू शिथिरा बृहन्ता हिरण्यया दिवो अन्ता अनष्टाम् ।

नूनं सो अस्य महिमा पणिष्ट सूरश्चिदस्मा अनु दादपस्याम् ॥ २ ॥

उत् । अस्य । वाहू इति । शिथिरा । बृहन्ता । हिरण्यया । दिवः । अन्तान् । अनुष्टाम् ।

नूनम् । सः । अस्य । महिमा । पणिष्ट । सूरः । चित् । अस्मै । अनु । दात् । अपस्याम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० उत श्वश्रुतः^१ अस्य वाहू शिथिलौ प्रेक्ष्यमाणौ महान्तौ हिरण्ययो दिवः पर्यस्ताम्^२ । नूनम्
सः अस्य महिमा स्तुत्यते सवित्रुः यत् सूर्योऽपि अस्मै सवित्रे अनु ददाति भग्नस्याम् कर्त्तव्याम्,
उपबृंहयतीत्यर्थः । सविता कर्माणि लौकिकानि चिकीर्षति, साहाय्यं सूर्यः करोति ॥ २ ॥

स पां नो देवः सविता सहावा साविषुद् वसुपतिर्वर्द्धनि ।

विश्रयमाणो अमर्तिगुरुचीं मर्तभोजनमर्धं रासते नः ॥ ३ ॥

सः । घ । नः । देवः । सविता । सहज्वा । आ । साविषुत् । वसुपतिः । वर्द्धनि ।

विऽश्रयमाणः । अमर्तिम् । गुरुचीम् । मर्तभोजनम् । अर्धं । रासते । नः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० सः एष अस्मभ्यम् देवः सविता सहजवा^१ आभिमुख्येन वसुदु वसुपतिः वर्द्धनि ।
विशिष्टे श्रयमाणः रूपम् गुरुचाम् ननुष्वभोजनमर्धम्^२ इवानीं प्रवच्छत अस्मभ्यम् ॥ ३ ॥

इमा गिरः सवितारं सुजिह्वं पूर्णगमस्तिमीळते सुषाणिम् ।

चित्रं वयो बृहदस्मे दधातु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥

इमाः । गिरः । सवितारम् । सुजिह्वम् । पूर्णगमस्तिम् । ईळते । सुषाणिम् ।

चित्रम् । वयः । बृहत् । अस्मै इति । दधातु । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० इमाः गिरः सवितारम् शोभनवाचम् धनपूर्णमाहुम्^१ स्तुवन्ति शोभनवाणिम् । सवितारं वयम्
बृहत् अस्मासु दधातु ५ * ॥

“इति पञ्चमाहके ऋषीण्यामे द्वादशो वीः” ।

[४६]

“वसिष्ठो मैत्रायणश्चिकीर्षिः । रुद्रो देवता । जगती छन्दः, चतुर्थी त्रिष्टुप्” ।

इमा रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः सिन्ध्रेष्वे देवाय स्वधानै ।

अपाञ्छाप सईमानाय वेधसं त्रिगमायुधाय भरता शृणोतु नः ॥ १ ॥

१. ‘सुवता मूको. २. ‘नाभिना सि’; ‘नाभिनापी अ’; ‘नाभि छ छम्.

३. ‘मैत्रायः मूको.

इमा । रद्राय । स्थिरधन्वने । गिरं । क्षिप्रध्वने । देवाय । स्वधाज्ञे ।

अपोज्झाय । सहमानाय । वेधसे । तिम्यआयुषाय । भरत । शूणोतु । न ॥ १ ॥^१

वेङ्कट० इमा उद्राय स्थिरधन्वने गिर क्षिप्रेष्वे देवान धन्ववते शत्रुभिरसोदाय तत्सहमानाय विधावे तिम्यधनुष्काय भरत हे मनुष्या । स^२ शूणोतु अस्मानिति ॥ १ ॥

स हि क्षयेण क्षम्यस्य जन्मनः साम्राज्येन दिव्यस्य चेतति ।

अवभवन्तीरुप नो दुरश्चराऽनमीयो रुद्र जासु नो भर ॥ २ ॥

स । हि । क्षयेण । क्षम्यस्य । जन्मनः । साम्राज्येन । दिव्यस्य । चेतति ।

अवन् । अन्ती । उप । न । दुर । चर । अनमीव । रुद्र । जासु । न । भव ॥ २ ॥

वेङ्कट० स हि क्षयेण निवासत्वेन पार्थिवस्य भूजगत्स ज्ञायते, साम्राज्येन च दिवि भवस्य दिव्यगत्स चेति । अथ प्रथमं — रुद्र^१ आसाक रुद्रस्ती दुर उप चर अनमीवद्वित्^२ रुद्र । प्रजासु भव असाकम् ॥ २ ॥

या ते दिष्टुदयसृष्टा दिवस्पतिं क्षमया चरति परि सा वृणक्तु नः ।

सुहृत् ते स्वपिनात भेषजा मा नस्तोकेषु तनयेषु रीरिपः ॥ ३ ॥^३

या । ते । दिष्टुद् । अनेऽसृष्टा । दिव । पति । क्षमया । चरति । परि । सा । वृणक्तु । न ।

सुहृत् । ते । सुऽअपिनात । भेषजा । मा । न । तोकेषु । तनयेषु । रीरिपः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० या ते^४ आयुधम् स्वपापसृष्टम् अन्तरिक्षाद् पृथिवीं रक्षीकृत्य चरति, तद् परि वृणयतु अस्मान् । 'सुहृत् ते स्वातययान'^५ अयज्यानि^६ इति वाक्^७ (१०,७) । मा असाक गुप्तेषु वीरेषु च हिंसी^८ ॥ ३ ॥

मा नो वधी रुद्र मा परा दा मा ते भूम प्रसिंती हीलितस्य ।

आ नो भज ब्रह्मि जीवशंसे यूय पाठ स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥

मा । न । वधी । रुद्र । मा । परा । दा । मा । ते । भूम । प्रसिंती । हीलितस्य ।

आ । न । भज । ब्रह्मि । जीवशंसे । यूयम् । पाठ । स्वस्तिभिः । सदा । न । ॥ ४ ॥

वेङ्कट० मा अस्मान् वधी रुद्र । मा च सद्रुम्य परा दा । मा ते भूम वधने युद्धस्य । 'प्रसिति' 'प्रसवनाद् अनुर्वा जातं वा' (या ६,१२) इत्युच्यम् । 'आ नो भज' प्राप्य अस्माद्^९ वधे जीवानां शंसनीये ॥ ४ ॥

^{१०} इति पञ्चमोऽहो वतुर्वाग्याये त्रयोदशो वनं^{११} ॥

१. अवागिमे (१,२) यमाज्यं यास्केन व्याख्याते (१०,६,७). २-२ 'भ्याव वि'. ३. रुद्र मूको. ४-४. रुद्र इर अमिवादिती वि' अ', रुद्र इर अमिवादिती इ'. रुद्र इर अमिवादिती रुद्र. ५. तव अ'. ६. 'वन अ' ल रुद्र. ७. रास्को वि', रास्को ल रुद्र, रास्को अ'. ८. इति मूको. ९. प्रसवनादिति जात अ'; प्रसवनाद् अमि वा जात वि', प्रसवनाद् अमि वा जात ल, प्रसवनादिति अम रुद्र. १०-१०. आहना मूको ११ अमिवा वि' ल रुद्र १२-१२. नाति मूको.

[४७]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिकृषिः । आपो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

आपो यं वंः प्रथमं देवयन्तं इन्द्रपानमूर्धिमकृष्यतेऽऽ ।

तं वो वपं शुचिमग्निमद्य घृतप्रुषं मधुमन्तं वनेम ॥ १ ॥

आप । यम् । व । प्रथमम् । देवयन्तः । इन्द्रपानम् । ऊर्मिम् । अकृष्यत । इत् ।

तम् । वो । वपम् । शुचिम् । अग्निम् । अद्य । घृतप्रुषम् । मधुमन्तम् । वनेम् ॥ १ ॥

षेड्डट० हे आप । यम् गुप्ताकम् प्रथमम् यत्तमाना इन्द्रस्य पानम् ऊर्मिम् अकृष्यत सोऽप
इति वसिष्ठीयपंभिप्रायम् । तम् व यम् शुचिम् अपायम् अद्य घृतस्य खडारम् मधुमन्तम्
वनेम् ॥ १ ॥

तमूर्धिममापो मधुमत्तमं वोऽपां नपादवत्वाशुदेमा ।

यस्मिन्निन्द्रो वसुभिर्मुदयाति तमश्याम देवयन्तो वो अद्य ॥ २ ॥

तम् । ऊर्मिम् । आप । मधुमत्तमम् । यम् । अपाम् । नपात् । अशुत् । आशुदेमा ।

यस्मिन् । इन्द्र । वसुभिः । मुदयाति । तम् । अश्याम् । देवयन्तः । वो । अद्य ॥ २ ॥

षेड्डट० तम् ऊर्मिम् हे आप । मधुमत्तमम् गुप्ताकम् अपाम् नपात् देवो रक्षत आशुतामम् । यस्मिन्
इन्द्र वसुभिः देवै सह साधति, तम् गुप्ताकम् ऊर्मिम् अश्याम् अश्याम् देवकामा ॥ २ ॥

श्रुतपवित्राः स्वधया मर्दन्तीर्देवीर्देवानामपि यन्ति पार्थः ।

ता इन्द्रस्य न भिनन्ति श्रुतानि सिन्धुभ्यो हव्यं घृतवज्जुहोत ॥ ३ ॥

‘श्रुतपवित्रा । स्वधया । मर्दन्ती । देवी । देवानाम् । अपि । यन्ति । पार्थः ।

ता । इन्द्रस्य । न । भिनन्ति । श्रुतानि । सिन्धुभ्यः । हव्यम् । घृतवज्जु । जुहोत ॥ ३ ॥

षेड्डट० मर्दकपवनसाधना^१ स्वधया मनुष्यान् तर्पयन्त्य देव्य देवानाम् अभिराधन्ति स्वधनम् ।
ता इन्द्रस्य न हिंसन्ति कर्माणि । ताम्य सिन्धुभ्य इन्धम् घृतवज्जुहोत^२ ॥ ३ ॥

याः सूर्यो रुदिमभिः रातुतान् याम्य इन्द्रो अरंदत् गातुर्मिम् ।

ते सिन्धवो वरिवो घातना नो यूर्य पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥

या । सूर्य । रुदिमभिः । रातुतान् । याम्य । इन्द्र । अरंदत् । गातुम् । ऊर्मिम् ।

ते । सिन्धव । वरिव । घातन् । न । यूर्यम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । न ॥ ४ ॥

वेङ्कट० यः सूर्यः रश्मिभिः जन्तरिक्षे विस्तारयति । वायुः च इन्द्रः न्यहिरक्षः गमनशीलम् स्वर्गम् ।
गमनकामः । मार्गे चकारेत्यर्थः । 'इन्द्रो अरक्षो' अरदन्नवाहुः' (अ. ३. ३. १. ६) इति मन्त्रः । ते
सूर्यम् हे सिन्धवः । धनम् अस्मभ्यं घत्त । सिन्धुसामानाधिकरण्यात् सन्ध्यादस्य शिक्षाभेदः ॥ ४ ॥

इति पञ्चमाष्टके चतुर्थ्याध्याये चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

[४८]

'वसिष्ठो मैत्रायणरुक्मिण्यः । कर्मवो देवता, चतुर्णां विधे देवा वा । त्रिष्टुप् छन्दः' ।

ऋभुक्षणो वाजा मादर्यध्वमस्मे नरो मधवानः सुतस्य ।

आ षोडर्षाष्टः कर्तव्यो न यातां विम्बो रथं नयि वर्तयन्तु ॥ १ ॥

ऋभुक्षणः । वाजाः । मादर्यध्वम् । अस्मे इति । नरः । मधवानः । सुतस्य ।

आ । यः । अर्षाष्टः । कर्तव्यः । न । याताम् । विम्बः । रथम् । नयिम् । वर्तयन्तु ॥ १ ॥

वेङ्कट० हे ऋभवा ! वाजाः । इति उपेक्षकनिष्ठार्था व्यपदेशः, मादर्यध्वम् अस्मान् हे नरा ! मधवन्तः ।
तोमेन । गच्छतां शुष्माकम् अभिलोमुताः । अथा रथम् आ वर्तयन्तु रुदितम्, यथा मनुष्याणां
कर्माणि भवतां रथम् आवर्तयन्ति' हे महात्मनः ॥ १ ॥

ऋभुर्ऋभुभिर्गुभि वः स्याम विम्बो विभुभिः शर्वसा शर्वोसि ।

वाजो अस्मा अं वतु वाजसाताविन्द्रेण युजा तरुयेम वृत्रम् ॥ २ ॥

ऋभुः । ऋभुभिः । अग्निः । वः । स्याम । विम्बः । विभुभिः । शर्वसा । शर्वोसि ।

वाजः । अस्मान् । अं वतु । वाजसातो । 'इन्द्रेण । युजा । तरुयेम । वृत्रम्' ॥ २ ॥

वेङ्कट० ऋभुभिः शुष्माभिः । 'ऋभुमपि ऋभुः' शब्दू अग्नि भवेत् । एतौपापातपि 'वतु वृत्रस्य वलसी'
(पा. ८. १. २१) इति रहस्यम् । ऋभुतिष्ठि वसः स्वादेशः । तथा विभुभिः भवद्भिर्वयं च विम्बः
महात्मनः वडेत वडानि अभिभवाम । 'वाजः कवीचार्' शुष्माकम् अस्मात् सद्गमने रक्षतु ।
तेषां सहायभूतेन इन्द्रेण तमेव शत्रुम् ॥ २ ॥

ते चिद्धि पूर्वोरभि सन्ति शासा विम्बो अर्य उपस्ताति वन्वन् ।

इन्द्रो विम्बो ऋभुसा वाजो अर्यः शर्वोर्मिथुत्पा कृणवन् वि नृष्णम् ॥ ३ ॥

ते । चिद्धि । दि । पूर्वाः । अभि । सन्ति । शासा । विम्बो । अर्यः । उपस्ताति । वन्वन् ।

इन्द्रः । विम्बो । ऋभुसाः । वाजः । अर्यः । शर्वोः । मिथुत्पा । कृणवन् । वि । नृष्णम् ॥ ३ ॥

१. तिष्ठि मूको. २. गमनकामो जं छ छनः, गमनकामो वि. ३. वाजसात् वि. मं छ;
मत्सात् छन. ४-५. ते हे ग्वे वि. वि. मं. ५. 'स्यमा' छ. ६-८. वासि मूको. ७. नमितो
मूको. ८. 'पति मूको. ९-१०. वृ. वा (५, २). १०-१०. मयमिन्तः वि. ११-११. वृ. वा (५, २);
वपुषवः छ प्रस्तावः. ११-११. मयमिन्तः वि. मं. वाजो वाजनीयान छ. वाजनीय छन.

वेङ्कट० ते हि खलु यद्दी सेना अभि भवन्ति 'आसेन भसिना' । यानि च सर्वानेव मरीन् उपरताति
 घ्नन्ति । स्वार्थिकस्तातिस् प्रत्यय । मूलत एव घनसीति । इन्द्र विभवा मध्यम' श्रमुषा'
 च ज्येष्ठ मनीषान् वाज च हंसवर घनो धनम् वि कृष्यन्तु । मिथ्या इति 'निपातो
 मिय पचांय' । सहता इति ॥ ३ ॥

न देवासो वरिषः कर्तव्यो नो भूत नो विधेऽर्से सजोपाः ।

समस्मे इपं वसवो ददीरन् युपं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥

तु । देवास । वरिष । कर्तव्य । न । भूत । न । विधे । अर्से । सजोपाः ।

सम् । अस्मे इति । इपम् । वसव । ददीरन् । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । न । ॥ ४ ॥

वेङ्कट० क्षिप्र हे देवा । यम पुरत असम्पत् । भयत च सर्वे अमृतक रक्षणाय सहता । 'सम्
 वदीरन्' सम्प्रत्यक्षन्तु असम्पत् अस्मत् वसव देवा ॥ ३ ॥

"इति पञ्चमाष्टके चतुर्थाध्याये पञ्चदशो वक्" ॥

[४९]

"वसिष्ठो मेधावहनिर्मयि । जापो देवता । विष्णुश्चन्द" ।

समुद्रज्यैष्ठाः सलिलस्य मघ्यात् पुनाना युन्त्यनिविशमानाः ।

इन्द्रो या वृज्जी ईपभो रराट् ता आपो देवीरिह मार्षवन्तु ॥ १ ॥

समुद्रज्यैष्ठा । सलिलस्य । मघ्यात् । पुनाना । युन्ति । अनिविशमाना ।

इन्द्र । या । वृज्जी । युपम् । रराट् । ता । आप । देवी । इह । माम् । अवन्तु ॥ १ ॥

वेङ्कट० समुद्रमधमा अन्तरिक्षस्य मघ्यात् शोधयन्त्य' गच्छन्ति' अतिविशमाना' । इन्द्र या आप'
 वृज्जी रषिता ग्यदिषद् वज्रेण मित्वा निरगमयत्, ता आप देवी इह माम् रक्षन्तु ॥ १ ॥

या आपो दिव्या उत वा सर्वन्ति खनित्रिमा उत वा याः स्वयंजाः ।

समुद्रार्था याः शुचयः पावकास्ता आपो देवीरिह मार्षवन्तु ॥ २ ॥

या । आप । दिव्या । उत । वा । सर्वन्ति । खनित्रिमा । उत । वा । या । स्वयम् । जा ।

समुद्रार्था । या । शुचय । पावका । ता । आप । देवी । इह । माम् । अवन्तु ॥ २ ॥

१ १ सोमनासीन वि', उत्तेजसीना ल अ' एज, साधनेनवि ल प्रस्ताव, २ 'यमा मुको
 ३. 'क्षा मुको ४ ४. निपातोमिवाप' मुको ५. दुष्टितम् वि', ये अ' ल लज, ६ ६. सगरी' मुको
 ७-७. नारित मुको ८. शोधयन्त्य अ' एज, शोधयन्त्य वि' ल ९. गच्छन्त्य वि', गच्छन्त्य अ'
 १०. निधमा' वि' अ' ११. आप वि' ल लज,

वेङ्कट० वा आप अन्तरिक्षा^१, याश्च तत् सवन्ति, खनिमिमा कृप्या^२, उत वा या स्पृशता^३
निशेधु देशेषु । समुद्रो गन्तव्यो वासा वा^४ समुद्रार्था नादेवा जगन्मय^५ शोधयिष्य ॥ २ ॥

यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यज्जनानाम् ।

मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता आपो देवीरिह मारमवन्तु ॥ ३ ॥

यासां । राजा । वरुण । याति । मध्ये । सत्यानृते इति । अन्वपश्यन् । जनानाम् ।

मधुश्चुतः । शुचयः । या । पावकाः । ता । आपः । देवी । इह । माम् । अनुन्तु ॥ ३ ॥

वेङ्कट० निगदसिद्धा ॥ ३ ॥

यासु राजा वरुणो यासु सोमो विश्वे देवा याद्वर्जं मर्दन्ति ।

वैश्वानरो यास्वग्निः प्रविष्टस्ता आपो देवीरिह मारमवन्तु ॥ ४ ॥

यासु । राजा । वरुण । यासु । सोम । विश्वे । देवा । याद्वर्जं । मर्दन्ति ।

वैश्वानर । यासु । अग्नि । प्रविष्टः । ता । आपः । देवी । इह । माम् । अनुन्तु ॥ ४ ॥

वेङ्कट० यासु राजा वरुण यासु सोम विश्वे देवा 'यद्वर्जं' इति
मापन्ति । वैश्वानर यासु अग्नि प्रविष्टः ॥ ४ ॥

"इति पञ्चमाहके चतुर्धाष्यथे षोडशो वयं" ॥

[५०]

"वसिष्ठो मैत्रावरुणैरेषि । मित्रावरुणौ देवता, द्वितीयस्या अग्निः, तृतीयस्या विश्वे देवा,
चतुर्थ्यां अथ । जगती छन्दः, चतुर्थी अतिजगती शकरी वा" ।

आ मां मित्रावरुणेह रक्षतं कुलाययद् विश्वयन्मा न आ गन् ।

अजक्रान् दुर्दृशीकं तिरो दधे मा मा पथेन रपसा विदद् त्सरः ॥ १ ॥

आ । माम् । मित्रावरुणा । इह । रक्षतम् । कुलाययत् । विश्वययत् । मा । न । आ । गन् ।

अजक्राडयम् । दुर्दृशीकम् । तिर । दधे । मा । माम् । पथेन । रपसा । विदद् । त्सरः ॥ १ ॥

वेङ्कट० आभिमुख्येन माम् इह हे मित्रावरुणौ^१ रक्षतम्^२ । कुलायः^३ "कुर्वन् विविध"^४ वर्धमान विविध ता
मपमान^५ मृतम्^६ मा अयान् वा यच्छत्विति आभिप्रायम् । "आ हि भूया कुलायः"^७ करोति ।
अजक्रायम् अजसन्द्गुह्यं दुर्दृशेन^८ तिर अवन्तु । मा माम् पदमवेन^९ शक्यं जानातु छद्मगत्येति ॥ १ ॥

१ आत् वि^१ २ कृप्या वि^२ ल, माया कर्म, ३ यासु मयज्ञान्यता ल लक्ष, ४ लयश
वशाता वि^५ ल, ५ नास्ति सूको, ६ नास्ति सूको ६ ६. स्वितायुर्वे वि^७ ल, ७ या स्या जगत् ल,
८ यासु जगत् लक्ष ८ ८. नास्ति सूको, ९ रपे सूको ९ रक्षितम् सूको १० उषाय सूको
११-११ कुण्डलिर वि^{११}, कुण्डलिर ल^{१२} १२. माय^{१३} सूको १३. विपद् इति साकण १४-१४ यागि
भूया कुलाय सूको, अथि म् वा यापि म् वा ल प्रस्ताव, १५ दर्शयन् सूको १६. मयने सूको

यद् विजामन् परेषु वन्दनं भुवदष्टीवन्तौ परि कुल्फौ च देहत् ।

अग्निष्टच्छोचन्नप वाघतामितो मा मां पथेन रपसा विदत् त्सरुः ॥ २ ॥

यत् । विजामन् । परेषु । वन्दनम् । भुवत् । अष्टीवन्तौ । परि । कुल्फौ । च । देहत् ।

अग्नि । तत् । शोचन् । अप । वाघताम् । इत् । मा । माम् । पथेन । रपसा । विदत् । त्सरुः ॥ २ ॥

वेङ्कट० यद् विविधकर्मणि सन्धौ भवति वन्दननामकं विषयविषयम्, अष्टीवन्तौ कुल्फौ च पश्चि उपचित कृतोवि, अग्नि तत् विषयं ज्वलन् अप वाघताम् इत् ॥ २ ॥

यच्छल्लुलौ भवेति यन्नदीषु यदोपधीभ्यः परि जायते विषम् ।

विश्वं देवा निरितस्तत् सुवन्तु मा मां पथेन रपसा विदत् त्सरुः ॥ ३ ॥

यत् । शल्लुलौ । भवेति । यत् । नदीषु । यत् । उपधीभ्यः । परि । जायते । विषम् ।

विश्वे । देवा । नि । इत् । तत् । सुवन्तु । मा । माम् । पथेन । रपसा । विदत् । त्सरुः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० निगदतिद्या ॥ ३ ॥

याः प्रवर्तौ निवर्त उद्धत उद्वन्तीरनुदकाश्च याः ।

ता अस्मभ्यं पर्यसा पिन्वमानाः शिवा देवीरक्षिपदा मरन्तु सर्वो नृषो अशिमिदा भवन्तु ॥४॥

या । प्रवर्तौ । निवर्तौ । उद्धतौ । उद्वन्ती । अनुदका । च । याः । ता । अस्मभ्यम् ।

पर्यसा । पिन्वमानाः । शिवा । देवी । अक्षिपदा । भवन्तु । सर्वौ । नृषौ । अशिमिदा । भवन्तु ॥४॥

वेङ्कट० या नय विहाराय विस्तृतेन देवेन गच्छन्त्य, याश्च निवर्त, याश्च उद्धत, याश्च उद्वन्त्य । अनुदका च या, ता १ अस्मभ्यम् पर्यसा २ पिन्वमाना शिवा देव्य अक्षिपदा कश्चन स्थानभूता भवन्तु, ता सर्वो नय अशिमिदा अस्त्रस्य वर्धयिष्य भवन्तु ॥ ४ ॥

“इति पञ्चमाष्टक चतुर्थाध्याये सप्तमो वरः” ॥

[५१]

“वतिष्ठो मैत्रायण्यर्चिः । आदित्या देवता । शिष्टम् छन्दः” ।

आदित्यानामर्चसा नृत्तनेन सक्षीमहि शर्मणा शर्तमेन ।

अनागास्त्वे अदितित्वे तुरास इमं यज्ञं दधतु श्रोपमाणाः ॥ १ ॥

आदित्यानाम् । अर्चसा । नृत्तनेन । सक्षीमहि । शर्मणा । शर्तमेन ।

अनागाऽन्वे । अदितित्वे । तुरास । इमम् । यज्ञम् । दधतु । श्रोपमाणाः ॥ १ ॥

वेङ्कट० आदित्यानाम् रक्षणेन नवतरेण^१ सकृदा भवेम^२ सुखे च^३ सुखसमे वरि । अपाणत्वे^४ अखण्डत्वे च क्षिप्ताः इमम् यज्ञम् स्थापयन्तु यज्ञम् अपाणत्वं यक्षयिष्यत च कुर्वन्तु स्तुतिः शृण्वन्तः ॥ १ ॥

आदित्यासो अदितिर्मादयन्तां मित्रो अर्यमा वरुणो रजिष्ठाः ।

अस्माकं सन्तु भुवन्स्य गोपाः पिबन्तु सोममवसे नो अथ ॥ २ ॥

आदित्यासः । अदितिः । मादयन्ताम् । मित्रः । अर्यमा । वरुणः । रजिष्ठाः ।

अस्माकम् । सन्तु । भुवन्स्य । गोपाः । पिबन्तु । सोमम् । अवसे । नः । अथ ॥ २ ॥

वेङ्कट० आदित्याः अदितिः च माता मायन्तु^५ मित्रं अर्यमा च वरुणः च अखण्डमृगदः । अस्माकम् भवन्तु भुवनस्य^६ गोपावितारः^७ । पिबन्तु सोमम् रक्षणाय अस्माकम् अथ ॥ २ ॥

आदित्या विश्वे मरुतश्च विश्वे देवाश्च विश्वं भूमवश्च विश्वे ।

इन्द्रो अमिरश्चिनां तुष्टुवाना यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

आदित्याः । विश्वे । मरुतः । च । विश्वे । देवाः । च । विश्वे । क्रमर्षः । च । विश्वे ।

इन्द्रः । अग्निः । अश्विनां । तुष्टुवानाः । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० एते सर्वे क्षयमाणा भवन्त्वस्माभिरिति ॥ ३ ॥

“इति पञ्चमाष्टके ऋतुर्यज्याये जष्टादशो वरः” ॥

[५२]

“वसिष्ठो मित्रावरुणिकं पि । आदित्या देवता । त्रिष्टुप् छन्दः” ।

आदित्यासो अदितयः स्वाम् पूदेषुत्रा वसवो मर्त्यत्रा ।

सनेम मित्रावरुणा सनेन्तो भवेम धावापृथिवी भवन्तः ॥ १ ॥

आदित्यासः । अदितयः । स्वाम् । पू. । देवऽत्रा । वसवः । मर्त्यऽत्रा ।

सनेम । मित्रावरुणा । सनेन्तः । भवेम । धावापृथिवी इति । भवन्तः ॥ १ ॥

वेङ्कट० आदित्यानां “स्वमृतावपगा” अखण्डनीया^८ भवेम । हे वसव ! अस्माकं देवेषु मर्त्येषु च निवासस्थानं भवतु । हे मित्रावरुणौ ! अनेमदि धनम् अनेमानाः अप्युपयुं परि यथा भवेम, धावापृथिवी^९ भवन्तः, अप्युपयुं परि यथागि यन्नुभिरन्यैश्चामिच्छितेः^{१०} ॥ १ ॥

मित्रस्तन्तो वरुणो ममहन्तु शर्मं लोकाय तनयाप गोपाः ।

मा वो भुजेपान्यजातमेनो मा तद् कर्म वसवो यच्चयध्वे ॥ २ ॥

१. भरति^१ मूको. २-३. भुजेन क प्रस्थाप. ३-३. “येनयता” वि^२ म^३; मता^३ क क. ४. मारित वि^१ म^३, गुरु क ह. ५. भवन्तः म^३ क. ६. योरेवि^३ क. ७-८. मारित मूको.

८-८. “तावप गच्छती” मूको.

मित्रः । तत् । नः । वरुणः । ममहन्त । शर्म । तोक्ताय । तर्नयाय । गोपाः ।

मा । वः । भुजेम । अन्यऽजातम् । एनः । मा । तत् । कर्म । वसवः । यत् । चरन्धे ॥ २ ॥

वेङ्कट० मित्रः तत् अस्यस्यम् वरुणः अग्रे च आदित्याः प्रयच्छन्तु सुखं पुत्राय वीत्राय च गोपा-
वितारः^१ । पुत्रायम् अग्रेषु^२ जातम् एनः^३ यद् यूपम् अन्येषु जनयथ तद् वसम् मा भुजेम । भोगः^४
प्राप्तिः । मा च तत् कुम्भे नखः^५, यत् यूपम् चरन्धे हृदये स्वापयत ॥ २ ॥

तुरण्यवोऽङ्गिरसो नक्षन्त रत्नं देवस्य सवितुरियाणाः ।

पिता च तन्नो महान् यज्ञत्रो विश्वे देवाः समर्नसो जुषन्त ॥ ३ ॥

तुरण्यवः । अङ्गिरसः । नक्षन्तु । रत्नम् । देवस्य । सवितुः । इयाणाः ।

पिता । च । तत् । नः । महान् । यज्ञत्रः । विश्वे । देवाः । समर्नसः । जुषन्त ॥ ३ ॥

वेङ्कट० स्वरमाणा । अङ्गिरसः प्राप्नुयद् रत्नम् देवस्य सवितुः याचमानाः । पिता च तत् अस्माकं
वरुणः महान् पश्यः विश्वे च देवाः सङ्गताः प्रायच्छन्, 'अङ्गिरसः आदित्यान् अयानयन्', तेष्व
आदित्या दक्षिणामनयन्' (तु. भाषा ३, ५, १, १७; १८; ऐवा ३, १५ प्रश्.) । तामङ्गिरोऽयां^६ सहिता
प्रायच्छन् । तदिदमत्रोक्तमिति ॥ ३ ॥

“इति पञ्चमाष्टके चतुर्थाध्याये एकोनविंशो वक्त्रः ॥

[५३]

“वसिष्ठो मैत्रायणश्चर्मणिः । एतावदुच्यते देवता । विश्वेषु छन्दः” ।

प्र धावा यज्ञैः पृथिवी नमोभिः सुवार्ध ईळे बृहती यज्ञत्रे ।

ते सिद्धि पूर्णं कृषयो गृणन्तः पुरो मही दधिरे देवपुत्रे ॥ १ ॥

प्र । धावा । यज्ञैः । पृथिवी इति । नमोऽभिः । सुवार्धः । ईळे । बृहती इति । यज्ञत्रे इति ।

ते इति । सिद्धि । दि । पूर्णं । कृषयः । गृणन्तः । पुरः । मही इति । दधिरे । देवपुत्रे इति देवपुत्रे ॥

वेङ्कट० प्रकर्षेण स्तोमि आवापृथिवी यज्ञैः नमस्करैश्च यावत्वा सहितः महत्सौ यष्टभ्ये । ते^७ चित् दि
पूर्वं कृषयः गृणन्तः पुरः दधिरे महत्सौ यज्ञोद्देवाः पुत्राः ॥ १ ॥

प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीमिर्गोभिः कृणुध्वं सदर्ने श्रुतस्य ।

आ नो धावापृथिवी दैव्येन जनैर्न यातं महिं चां वरुधम् ॥ २ ॥

१. गोपं कञ्.

२ २. जायमानां वि^१; जायमाना क^२; जातं एतत् कञ्.

३. गोपं सूको.

४. अजयम् सूको.

५. 'प्रायश्चित्तं' गङ्गा.

६. 'द्वितीयः' सूको.

७-८. नास्ति सूको.

८. नास्ति सूको.

९. नास्ति वि^१. १०. ति सूको.

प्र । पूर्वजे इति पूर्वज्जे । पितरौ । नन्यसीभिः । ग्रीऽभिः । कृणुष्वम् । सदेने इति । श्रुतस्य ।
आ । नः । द्यावापृथिवी इति । दैव्येन । जनेन । यातम् । महि । वाम् । वरुणम् ॥ २ ॥

येङ्कट० प्र कृणुष्वम् पूर्वजे^१ पितरौ^२ नवतराभिः स्तुतिभिः यज्ञस्य आचारमूले । आ यातम् अस्मान्
हे द्यावापृथिवी ! दैव्येन जनेन सह । महद्भिः पुत्रयोः वरुणीयं धनम् ॥ २ ॥

उतो हि वां स्तुधेयानि सन्ति पुरुणि द्यावापृथिवी सुदासे ।

अस्मे धत्तं यदसदस्कृधोयु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

उतो इति । हि । वाम् । स्तुधेयानि । सन्ति । पुरुणि । द्यावापृथिवी इति । सुदासे ।

अस्मे इति । धत्तम् । यत् । असत् । अस्कृधोयु । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥

येङ्कट० अथि च पुत्रयोः धनदानानि^१ विद्यन्ते बहूनि हे द्यावापृथिव्यौ ! सुदासे वैभवमाय राये^२ ।
अस्मभ्यं च धत्तम् तत्, यत् 'अनर्ह्यं भवेत्' ॥ ३ ॥

"इति पञ्चमाह्वने चतुर्थाध्याये विंशो वरः" ॥

[५३]

'वसिष्ठो वैप्रावह्मिर्हविः । वासोष्पतिर्वेवता । विष्णुश्चन्द्रः' ।

वास्तोष्पते प्रति जानीहि अस्मान्स्वावेशो अनमीवो मवा नः ।

यत् त्वेमहे प्रति तर्षो जुपस्व शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ १ ॥

वास्तोः । पते । प्रति । जानीहि । अस्मान् । सुदावेशः । अनुमीवः । भव । नः ।

यत् । त्वा । महे । प्रति । तत् । नः । जुपस्व । शम् । नः । भव । द्विपदे । शम् । चतुष्पदे ॥

येङ्कट० 'हे वासोः पते' । यत् त्वां वाचामहे तत् अस्मभ्यं प्रयच्छ' । वाङ्मनः भव अस्माकम् द्विपदे
चतुष्पदे च ॥ १ ॥

वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वैभिरिन्दो ।

अजरासस्ते सुख्ये स्याम पितेर्व पुत्रान् प्रति नो जुपस्व ॥ २ ॥

वास्तोः । पते । प्रतरणः । नः । एधि । गयस्फानः । गोभिः । अश्वेभिः । इन्दो इति ।

अजरासः । ते । सुख्ये । स्याम् । पिताऽयम् । पुत्रान् । प्रति । नः । जुपस्व ॥ २ ॥

१. 'जे वा वि' का^१ ॥ २. 'जे' --- लङ्. ३. 'विश्वो मूको. ४. 'दानारि मूको. ५. 'पति' का^२

५. ५. 'नारि' मूको, ६. ६. --- मूको. ७. 'प्रति' वि^३ का^३.

वेङ्कट० वास्तो पते । प्रणेता^१ सव नस्यक गृहाना वधंपिता गोत्रि अवीथ इन्दो । । अजरात्^२ इति स्पष्टम् ॥ ३ ॥

वास्तोऽप्यते शुग्मया संसदा ते सक्षीमहिं रुग्मयां गातुमत्यां ।

प्राहि क्षेमं उत योमे वरं नो युवं पात स्वस्तिभिः सदां नः ॥ ३ ॥

वास्तो । पते । शुग्मया । समसदा । ते । सक्षीमहि । रुग्मया । गातुमत्या ।

प्राहि । क्षेमं । उत । योमे । वरं । न । युवम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । न ॥ ३ ॥

वेङ्कट० वास्तो पते । सुक्लरेण^३ तव उपसद्नेन^४ रमणीयेन गतिगता सप्तमा अयेम । रथ अम्भान् योगक्षेमयो कृत्वाणम् ॥ ३ ॥

^५ इति पञ्चमाहके चतुर्याध्याये षष्ठ्यधिको धर्मः ॥

[५५]

^६ वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्हवि । प्रथमाया वास्तोऽप्यतिर्देवता, शिष्टानामिन्द्र । आद्याया गायत्री छन्द, द्वितीयादिचतुर्थ्या उपरिष्ठाद् वृद्धय, पञ्चम्याचष्टम्यन्ता अनुष्टुभम् ।

अग्नीषुहा वास्तोऽप्यते विद्वान् रूपाण्याविशन् । सखा सुशेव एधि नः ॥ १ ॥

अग्नीषुहा । वास्तो । पते । विद्वान् । रूपाणि । आऽविशन् । सखा । सुशेव । एधि । न ॥ १ ॥

वेङ्कट० रक्षोहा वास्तो पते । पित्राणि रूपाणि आविशन् सखा सुमुख सव नस्यकम् ॥ १ ॥

यदर्जुन सारमेय दतः पिशङ्ग यच्छसे ।

वीथं ब्राजन्त ऋष्टय उप स्रक्पु वप्सतो नि पु रीप ॥ २ ॥

यत् । अर्जुन । सारमेय । दत । पिशङ्ग । यच्छसे ।

मिर्जद । ब्राजन्ते । ऋष्टय । उप । स्रक्पु । वप्सत । नि । पु । रीप ॥ २ ॥

वेङ्कट० यदा रथम् अर्जुनय^७ सारमेव । पिशङ्गवर्ष^८ इत्याद् वषट्ति विवृताद् करोपि, तदावी वि ब्राजन्ते इव^९ 'वज्र मष्टय' कटिसदृशा^{१०} भवन्ति ए-वा स्रक्पु उप वप्सत लेखिहानय । स त्व सुष्ठु नि स्वापय ।

शौनक — वरुणस्य गृहान् राजी वसिष्ठ^६ 'सग्न गान्तरत्' ।

प्रतिवेशाय तं^{११} तान् श्वा रथेन^{१२} अज्ययावत्^{१३} ॥

१ प्रणेता अ^१ रथ. २ ईश्वराय सूको ३, उप जत^३ सूको ४ ४, नास्ति सूको. ५, वास्तेन
 व्याख्याता (१०, १०) ६ ६ वण्डय र रथ, तव व वि^६ अ^६. ७, इति^७ वि^७ अ^७. ८ वसिष्ठ
 सूको ९-९ रथनाथयन् सूको १०, तान् वि^{१०} अ^{१०}, वा र^{११} रथ ११ ११ नेरुचम्यावत् सूको

क्रन्दन्तं सारमेय तं भावन्तं दण्डयुतम् ।
 'मर्षं कुने(न)' इति च द्वाभ्यां 'सान्त्वयित्वा न्यसूयुषत्' ॥
 'स त्वं प्रस्थापयामास' जनमन्य च वाचनम् ।
 ततस्तु बह्वो राजा रैवैः पाशैः प्रत्यबध्यत् ॥
 'यदः स चारुणैः पाशैर्' 'सुषुप्तं त्वे(त्वा)' इति हस्यते ।
 स यदः' पिबेत् सूक्ष्मशुभिरथ जगै ॥
 अभितुष्टाव 'धीरे(रा)' इति सुयोधनं कथा पिता'
 (वृद्धे ६, ११-१५) । इति ॥ २ ॥

स्तेनं राय सारमेय तस्करं वा पुनःसर ।

स्तोतृनिन्द्रस्य रायसि किमुस्मान् दुच्छुनायसे नि पु स्वप ॥ ३ ॥

स्तेनम् । राय । सारमेय । तस्करम् । वा । पुनःसरम् ।

स्तोतृन् । इन्द्रस्य । रायसि । किम् । अस्मान् । दुच्छुनः । अयसे । नि । सु । स्वप ॥ ३ ॥

वेङ्कट० स्तेनम् प्रति सम्मप' सारमेय । तस्करम् वा । पुनः सर इति 'सरतीति पुनःसर' । 'तस्कर-
 स्तेनयोरस्यो' मेव । स्तोतृन् इन्द्रस्य अस्मात् भयसि' । तथापुनमिति वदति—किम् अस्मान्
 वाचसे ॥ ३ ॥

त्वं सुकुरस्य ददृष्टि त्वं ददर्तु सुकुरः ।

स्तोतृनिन्द्रस्य रायसि किमुस्मान् दुच्छुनायसे नि पु स्वप ॥ ४ ॥

त्वम् । सुकुरस्य । ददृष्टि । त्वं । ददर्तु । सुकुरः ।

स्तोतृन् । इन्द्रस्य । रायसि । किम् । अस्मान् । दुच्छुनः । अयसे । नि । सु । स्वप ॥ ४ ॥

वेङ्कट० त्वं सुकुरम् । त्वम् सुकुरः इत्यु । स्तोतृन् इन्द्रस्य अदिसकात् त्वं किम् अस्मान् वाचसे इति ॥ ४ ॥

ससृत् माता ससृत् पिता सस्तु इवा ससृत् विश्वतिः ।

सुसन्तु सर्वे ज्ञातयः सस्तुयमभिषो जनः ॥ ५ ॥

ससृत् । माता । ससृत् । पिता । सस्तु । इवा । ससृत् । विश्वतिः ।

सुसन्तु । सर्वे । ज्ञातयः । सस्तु । अयम् । अभिषत् । जनः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० सर्वे जनः स्वविविधेति यथाकाममात्मनः प्रवेष्टार्षे प्रस्थापयति ॥ ५ ॥

१. दण्ड' मूको. २. तत् ७, ५५, २-३. ३-३. ता च कीता न्वउष्टार मूको. ४-४. दण्ड प्रस्ताव' मूको. ५-५. त्वान् पाशान् प्रत्यबध्य मूको. ६-६. नास्ति वृद्धे. १ तत् ७, ८८, ५. ७. दुष्टा मूको. ८. तत् ७, ८९-९५. ९. नास्ति वि' अ'. १०-१०. प्रति उरमूको. ११-११. रीति' वि'; तस्तेन' अ'; तस्तेन' अ'. १२. नास्ति वि' अ'.

य आस्ते यश्च चरति यश्च पश्यति नो जनः ।

तेषां सं हन्मो अक्षाणि ययेदं हर्म्यं तथा ॥ ६ ॥

यः । आस्ते । यः । च । चरति । यः । च । पश्यति । नुः । जनः ।

तेषाम् । सम् । हन्मः । अक्षाणि । यया । इदम् । हर्म्यम् । तथा ॥ ६ ॥

वेङ्कट० तेषाम् सर्वेषाम् भक्ष्याणि सम् हन्मः । संहन्वं सर्वेषां हिंसनं दण्डादिना मथनम् । तथा हृते यदा इदम् हर्म्यम् 'अविचलत् तिष्ठति' तथा सर्वः जनः अविचलतिष्ठतु^१ हुतः ॥ ॥

सहस्रशृङ्गो वृषभो यः समुद्रादुदाचरत् ।

तेनां सहस्रैर्ना वयं नि जनान्त्स्वापयामसि ॥ ७ ॥

सहस्रशृङ्गः । वृषभः । यः । समुद्रात् । उदऽआचरत् ।

तेन । सहस्रैर्ना । वयम् । नि । जनान् । स्वापयामसि ॥ ७ ॥

वेङ्कट० सहस्रशृङ्गाः सर्पिताः मः वयम् समुद्रात् उचिष्ठति तेन क्षतिभयनकुशादेन नि स्वापयामः वयम् हमात् जनान्^२ इति ॥ ७ ॥

प्रोष्ठेऽश्या वंशेऽश्या नारीर्यास्तल्पशीवरीः ।

त्रिषो याः पुण्यगन्धास्ताः सर्वाः स्वापयामसि ॥ ८ ॥

प्रोष्ठेऽश्याः । वंशेऽश्याः । नारीः । याः । तल्पशीवरीः ।

त्रिषः । याः । पुण्यगन्धाः । ताः । सर्वाः । स्वापयामसि ॥ ८ ॥

वेङ्कट० कदाशयाः वंशेऽश्याः^३ । वंशं शिबिकादि । याः च नारीः तल्पशायिण्याः, त्रिषः याः पुण्यगन्धाः, ताः सर्वाः स्वापयामः ॥ ८ ॥

‘इति पञ्चमाहके चतुर्थाध्याये द्वाविंशो वर्गः’ ॥

[५३]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणैर्कपि । मरुतो देवता । त्रिष्टुप् छन्द, आद्या एकादश द्विपदा विराजः’ ।

क ई व्यक्तं नरः सर्वाणां रुद्रस्य भर्त्या अघा स्वर्ग्याः ॥ १ ॥

के । ईम् । विजंक्ताः । नरः । सर्वाणां । रुद्रस्य । भर्त्या । अघा । स्वर्ग्याः ॥ १ ॥

वेङ्कट० के इमे व्यक्ताः भवन्ति मनुष्याः सत्याः, अल पुत्राः कपि च स्वर्ग्याः इति मल्लो दग्धा विभितो यदति ॥ १ ॥

१. २५। दि^२ ज^३ वेप कज. २. सदन^४ ल लज. ३-३. अविचलतिष्ठतु इति दि^२ ज^३. ४. यथा दि^२ ध^३. ५. चर्षित^५ दि^२ ज^३. ६. नास्ति ज^३ दि^२. ७. नास्ति वि^२. ८-८. नास्ति मूढो.

नक्रिणीपां जनुपि वेद ते अङ्ग विद्रे मिथो जनित्रम् ॥ २ ॥

नक्रि । हि । एषाम् । जनुपि । वेद । ते । अङ्ग । विद्रे । मिथ । जनित्रम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० न कश्चित् हि एषाम् जन्मानि वेत्ति । ते एव परस्परस्य जन्ममूली जानन्ति ॥ २ ॥

अभि स्तुष्टुमिर्मिथो वपन्तु वार्तस्वनसः श्येना अस्तुष्टुम् ॥ ३ ॥

अभि । स्तुष्टुभि । मिथ । वपन्तु । वार्तस्वनस । श्येना । अस्तुष्टुम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० स्वभूतैरवै परस्पर सर्व एव पुष्टिभ्याम् अभिवचनं कुर्वन्ति 'वपन्ति उदकाभि' ।
मिर्मिथोऽस्वना' समवशीला स्पर्शमे विविधा मयन्ति ॥ ३ ॥

एतानि धीरो निष्या चिकेतु पृथिन्यर्ध्वो मही जुभार ॥ ४ ॥

एतानि । धीर । निष्या । चिकेतु । पृथि । यत् । ऊर्ध्व । मही । जुभार ॥ ४ ॥

वेङ्कट० एतानि भूतानि मास' अन्तर्हितानि जानाति', पुष्टि मही वाणि आत्मीय रूपसि
जुभार' । 'पृथिवि वै ययसो मही काता' (तै २, २, ११, ४) इति भाष्यम् ॥ ४ ॥

सा विद् सुवीरा मरुर्द्धिरस्तु सुनात् सहन्ती पुष्यन्ती नृम्याम् ॥ ५ ॥

सा । विद् । सुवीरा । मरुर्द्धिभि । अस्तु । सुनात् । सहन्ती । पुष्यन्ती । नृम्याम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० सा विद् सुवीरा मरुर्द्धि भवतु चिरम् अभिभवन्ती' शत्रून् पुष्यन्ती' च' धनम् । पाऽपि'
वैतानि' विषयानि' वेहेति ॥ ५ ॥

यामं येष्टाः शुभा शोभिष्ठाः श्रिया संमिदस्त ओर्जोभिर्गुशः ॥ ६ ॥

यामम् । येष्टा । शुभा । शोभिष्ठा । श्रिया । समिदस्ता । ओर्जोभि । गुशः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० निपातस्यम् अत्यन्तं वास्त उदकेन अत्य-त शोभितार अष्टाद्वीपां शोभामता' श्रिया
सहता' यस्मै उदगूर्णा ॥ ६ ॥

उग्रं च ओर्जः स्थिरा शवांस्पर्धा मरुर्द्धिर्गुणस्तुर्विभान् ॥ ७ ॥

१. 'मिवचन' मूको. २. २. वपन्ति उदकाभि' वि' ल सप्त, वपन्ति उदकाभि' म'. ३. 'गुणा' मूको
४. यो' मूको. ५. 'मन्ति' ल सप्त म', जानती वि'. ६. याम' मूको. ७. 'मरुन्तु' वि' ल
सप्त, 'मन्ति' म'. ८. 'मन्ति' मूको ९. येष्ट' मूको. १०. यवि' मूको ११. येनादि वि' ल,
येनादि म' सप्त १२. विषयानि वि', विषयानि ल सप्त. १३. 'मपाव' मूको. १४. 'हते' वि'
म'.

उग्रम् । वृ । ओज । स्थिरा । शवासि । अर्ध । मरुत्समि । गुण । तुनिम्नान् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० उग्रम् युष्माकम् ओज । स्थिराणि च यशानि । अपि च सोऽयम् मरुद्भिः भातव्यः । सह १ बुद्धिमाद् ॥ ७ ॥

शुभ्रो वः शुष्यः क्रुध्नी मनांसि धुनिर्धुनिरिव शर्धस्य धृष्णोः ॥ ८ ॥

शुभ्र । वृ । शुष्य । क्रुध्नी । मनांसि । धुनि । धुनिर्धुनि । शर्धस्य । धृष्णो ॥ ८ ॥

वेङ्कट० शोभनशीलं युष्माकम् शुष्म क्रोधनशीलानि मनांसि । कम्पयित्वा मरुद्गण, धुनि इव वेगस्य शरीरस्य, धृष्णो २ भुक्त्वा स्थावरसदे । यथा मुक्तिरूपित वेगमुन्मूलयति तद्वद् वृक्षादीनि ॥ ८ ॥

सनेम्यस्मद् युयोतं दिष्टुं मा वो दुर्मसिर्दिह प्रणन् नः ॥ ९ ॥

सनेमि । अस्मत् । युयोतं । दिष्टुम् । मा । वो । दुर्मसि । दिह । प्रणन् । नः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० गुराण भवताम् आयुधम् अस्मत् वृथहं कुलम् । मा व युष्माकम् दुर्मति इह अस्मात् प्रणक् ॥ ९ ॥

प्रिया वो नाम हवे तुराणामा यत् तुपन्मरुतो वायश्चानाः ॥ १० ॥

प्रिया । वृ । नाम । हवे । तुराणाम् । आ । यत् । तुपन् । मरुत । वायश्चाना ॥ १० ॥

वेङ्कट० त्वरमाणानां युष्माकं प्रियम् नाम हवामि हे मरुत । यत् नाम कान्तमाना प्रजा आभिमुख्येन तर्पयति ॥ १० ॥

इति पञ्चमाष्टके चतुर्थाध्याये त्रयोविंशो वसो ॥

स्वायुधासं शुष्मिणः सुनिष्का उत स्वयं तन्वः शुग्ममानाः ॥ ११ ॥

सुऽश्वायुधासं । शुष्मिण । सुनिष्का । उत । स्वयम् । तन्व । शुग्ममाना ॥ ११ ॥

वेङ्कट० स्वायुधा एवमशीला शोभनाभरणा १, अपि च स्वयम् एव अङ्गानि शोभनाना ॥ भवन्ति मरुत आभरणे ॥ ११ ॥

शुचीं वो हव्या मरुतः शुचीनां शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिम्यः ।

अतेन सस्यमृतसार्प आयच्छुचिजन्मानः शुचयः पावकाः ॥ १२ ॥

१. नास्ति वि० अ०, "रस्य" क लस्य, "रस्य वि० अ० २ छद्वा वि० अ०, छद्वा वा क लस्य
३ मनांसि मनांसि क वि० ४ शरी० वि० अ० ५ नास्ति वि० अ० ६ श्वस्यु वि०, "श्व" अ० लस्य
"श्वस्यु" क लस्य ७ ७ प्रियमाणा वि० अ०, प्रियमाणान् क लस्य ८ नामान वि० अ०, मान क लस्य
९ ९ नास्ति सूको. १० "नर" वि०, "नर" अ० क लस्य. ११ शोभना सूको.

अत्यासो न ये मरुतः स्वश्रौ यस्तदश्रो न शुभयन्त मर्याः ।

ते हर्म्येष्ठाः शिशवो न शुभ्रा वत्सासो न प्रक्रीळिनः पयोधाः ॥ १६ ॥

अत्यासः । न । ये । मरुतः । सुअश्रः । यस्तदश्रः । न । शुभयन्त । मर्याः ।

ते । हर्म्येष्ठाः । शिशवः । न । शुभ्राः । वत्सासः । न । प्रक्रीळिनः । पयःधाः ॥ १६ ॥

चेङ्कट० मर्याः इय ये मरुतः स्वश्रौः यस्तदश्रः मर्या इव ददयमाना यस्त इव मरुद्विरिक्ताणि
ये शुभयन्त मर्याः, ते प्रासादस्थाः इव शिशवः रयस्थाः शोभमानाः वत्साः इव च प्रक्रीं
क्षिपिनः उदकस्य दातारः ॥ १६ ॥

दृशस्पन्तो नो मरुतो मृळन्तु वरिवस्पन्तो रोदसी सुमेके ।

आरे गोहा नृहा वृधो वो अस्तु सुमेभिरस्मे वसवो नमध्वम् ॥ १७ ॥

दृशस्पन्तः । नः । मरुतः । मृळन्तु । वरिवस्पन्तः । रोदसी इति । सुमेके इति सुमेके ।

आरे । गोऽहा । नृऽहा । वृधः । वः । अस्तु । सुमेभिः । अस्मे इति । वसवः । नमध्वम् ॥ १७ ॥

चेङ्कट० प्रपञ्चन्तः अस्माकम् मरुतः सुखयन्तु परिचरन्तः चावागृह्णन्तो शोभमाने । वरे गोईत्या
मनुष्यस्य हस्ता च वपः सुप्माकं भवतु । सुमेः अस्मासु हे वासवितारः नमध्वम् ॥ १७ ॥

आ वो होता जोहवीति स्रुचः सुत्रार्ची राति मरुतो गुणानः ।

य ईर्वतो वृषणो अस्ति गोपाः सो अर्दयावी हवते व उक्वैः ॥ १८ ॥

आ । वः । होता । जोहवीति । स्रुचः । सुत्रार्चीम् । रातिम् । मरुतः । गुणानः ।

यः । ईर्वतः । वृषणः । अस्ति । गोपाः । सः । अर्दयावी । हवते । वः । उक्वैः ॥ १८ ॥

चेङ्कट० आभिमुख्येन मृतो हवति होता होतृपदने विषण्णः सुभ्रान् बहुत्वसङ्गन्तीन् नवदान्
रातिम् दानम् हे मरुतः । सुभ्रान् । यः यज्ञमालो गमनवतः अहमस्य हे वरितारः । नवति
गोपायिवा । यज्ञेन हि नमःहर्षते । यः होता अहवावी सुप्माद् उक्वैः इषरहितोऽहवावी
मरुत एव आहवति ॥ १८ ॥

इमे तुरं मरुतो रामयन्तीमे सहः सहस्र आ नमन्ति ।

इमे शंस वनुष्यतो नि पान्ति गुरु द्वेषो अरुणे दधन्ति ॥ १९ ॥

इमे । तुरम् । मरुतः । रामयन्ति । इमे । सहः । सहस्रः । आ । नमन्ति ।

इमे । शंसम् । वनुष्यतः । नि । पान्ति । गुरु । द्वेषः । अरुणे । दधन्ति ॥ १९ ॥

ट० इमे स्वरमाण मोक्षान् मरुत रमयन्ति । इमे हि यत्कथाम् नमिभविता विधेयीकु-
र्वन्ति । इमे आरासकं मन्त्रमानस्य पतिरक्षन्ति । शुक्र च ह्यप्यन्यतमानाय नुवन्ति ॥ १९ ॥

इमे रुध्रं चिन्मरुतो जुनन्ति मृमिं चिद् यया वसंगे जुपन्ते ।
अपं वाधघ्नं वृषणस्तमामि घृत्त विश्वं तनयं लोकमस्मे ॥ २० ॥

रुध्रम् । चिद् । मरुतं । जुनन्ति । मृमिम् । चिद् । यया । वसंगे । जुपन्ते ।
अपं । वाधघ्नम् । वृषणम् । तमामि । घृत्त । विश्वम् । तनयम् । लोकम् । अस्मे इति ॥ २० ॥

ट० यया नमाम् धनानि सेवन्ते तथा इमे मरुत प्रेरयन्ति वाधघ्नं मन्त्रमणीकम् च रक्षन् ।
प्रत्यक्षद्विष्टम् । अपं वाधघ्नम् हे वृषण । तमामि । घृत्त विरम्य घमम् तनयम् लोकम्
च नमामु ॥ २० ॥

‘इति पञ्चमाहके ऋतुपाण्याये पञ्चविंशो वर्गः’ ॥

मा वो द्वात्रात्मरुतो निरराम मा पश्चाद् दंघम रथ्यो विभ्रागे ।
आ नः स्वाहे भजतना वसव्ये ई यदी सुजातं वृषणो वो अस्ति ॥ २१ ॥

मा । वो । द्वात्रात् । मरुत । नि । अराम । मा । पश्चात् । दंघम् । रथ्य । विभ्रागे ।
मा । नः । स्वाहे । भजतनम् । वसव्ये । यत् । ईम् । सुजातम् । वृषणम् । वो । अस्ति ॥ २१ ॥

ट० मा व द्वात्रात् हे मरुत । नि अराम निरमाम । मा च पश्चात् दंघम्
हे रथ्यवत् । भजता धनविभ्रागे । आ भजत अस्मात् स्पृहणीये धनसमूहे, यत् शोभनजननम्
हे वृषण । सुप्राक् विद्यत वसव्यम् ॥ २१ ॥

सं यद्धनन्त मृन्युभिर्जनासुः शूरा यद्धीषोर्वधीषु विश्वु ।
अथ स्मा नो मरुतो रुद्रियासस्त्रातारो भूत पृतनास्वयः ॥ २२ ॥

मम् । यत् । हनन्त । मृन्युभिः । जनासु । शूरा । यद्धीषु । ओर्वधीषु । विश्वु ।
अथ । स्मा । नः । मरुत । रुद्रियासु । त्रातार । भूत । पृतनासु । स्वयम् ॥ २२ ॥

ट० समं गच्छन्ते यदा क्रोधे जना शूरा मरुतीषु ओर्वधीषु निवेशयित्रीषु । ओर्वधीषा हि
पदानां लभार्थं युध्यन्तः । अपरं स्म न हे मरुत । रुद्रियासु रक्षितार भवन्त सृष्ट्यामेव
अभिगन्तार ॥ २२ ॥

१ मास्ति विं नः २ हे विं नः ३ अस्मात् विं नः, अस्मात् नः एव ४ इमे
मृन्युभिः मूको ५ ‘सतं मूको ६ ६ नरय नय विं नः’ ७ एव विं नः लब्ध ८-८, नादि
मूको, ९ मानात् मूको १० पठं मूको ११ पद्याया विं नः, पद्याय लब्ध १२ ॥ मूको,

भूरि चक्र मरुतः पित्र्याण्युक्थानि या वः शस्यन्ते पुरा चित् ।

मरुद्भिः पृतनासु साब्द्धा मरुद्भिरित् सनिता वाजमर्वा ॥ २३ ॥

भूरि । चक्र । मरुत । पित्र्याणि । उक्थानि । या । व । शस्यन्ते । पुरा । चित् ।

मरुद्भिः । उग्र । पृतनासु । साब्द्धा । मरुद्भिः । इत् । सनिता । वाजम् । अर्वा ॥ २३ ॥

वेङ्कट० भूरीणि षड् कृतवान् पितृभिः कृतानि उक्थानि हे मरुत !, यानि व^१ शस्यन्ते गतेऽपि
हाके । मरुद्भिः उद्गूणै^२ वीर पृतनासु वाजम् साब्द्धा मरुद्भिः । मरुद्भिः एव सम्भक्ता सङ्ग्रामत्
मथ कोत् ॥ २३ ॥

अस्मे धीरो मरुतः शुष्मस्तु जनानां यो असुरो विधुर्ता ।

अपो येन सुक्षितये तरेमाध स्वमोर्को अभि वः स्याम ॥ २४ ॥

अस्मे इति । धीरो । मरुत । शुष्मी । अस्तु । जनानाम् । य । असुर । विऽधुर्ता ।

अप । येन । सुऽक्षितये । तरेम । अध । स्वम् । ओर्को । अभि । व । स्याम ॥ २४ ॥

वेङ्कट० अस्माकम् वीर हे मरुत ! बलवान् अस्तु, जनानाम् य बलवान् विधुर्ता भवति श्वाह ।
येन शोभनाय निवासाय वीरस्य तरेम शुद्धम् । अथ शुष्मात् स्वमूर्कम् ओर्को वयम् अभि भवेत् ।
पञ्चगृह प्राप्नुयामेति ॥ २४ ॥

तन्न इन्द्रो वरुणो मित्रो अग्निराप ओषधीर्वनिनो जुषन्त ।

शर्मन्स्याम मरुतामुपस्थे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २५ ॥

तत् । न । इन्द्र । वरुण । मित्र । अग्नि । आप । ओषधी । वनिन । जुषन्त ।

शर्मन् । स्याम । मरुताम् । उपऽस्थे । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । न ॥ २५ ॥

वेङ्कट० एवं पातयामहेभ्यः शब् (७, ३४, २५) ॥ २५ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके ऋतुधीन्याये वर्द्धितो वर्त^१ ॥

[५७]

^१वनिष्ठो गैत्रावरुणिर्नेपि । मरुतो देवता । त्रिष्टुप् मन्त्र^१ ।

मध्वो वो नाम भारुतं यजत्राः प्र यज्ञेषु शर्वसा मदन्ति ।

ये रेजयन्ति रोदसी चिदुर्वी पिन्वन्त्युत्सं यदयासुराः ॥ १ ॥

मध्व । वो । नाम । भारुतम् । यजत्रा । प्र । यज्ञेषु । शर्वसा । मदन्ति ।

ये । रेजयन्ति । रोदसी इति । चित् । उर्वी इति । पिन्वन्ति । उत्सम् । यत् । अयासु । उमा ॥ १ ॥

येङ्कट० सोतारो युष्माकम् मास्तमे^१ नमः, मरुत्तमदमित्यर्थः, हे यष्ट्याः । प्र मदति यशेषु शलेन सह स्तुवन्ति । ये कम्पयन्ति धावापृथिव्यौ अपि विस्तीर्णं । पिबन्ति^२ च मेघम् यदा^३ मरुन्ति उदराणां । उत्तरोऽर्थः^४ परोक्षः ॥ १ ॥

निचेतारो हि मरुतो गृणन्तं प्रणेतारो यजमानस्य मन्ये ।

अस्माकम् विदथेषु वर्धिरा वीतये सदत पिप्रियाणाः ॥ २ ॥

निऽचेतारः । हि । मरुतः । गृणन्तम् । प्रऽनेतारः । यजमानस्य । मन्ये ।

अस्माकम् । अथ । विदथेषु । वर्धिरः । आ । वीतये । सदत । पिप्रियाणाः ॥ २ ॥

येङ्कट० स्वसिन्धायकने स्वापविचारः हि मरुतः स्तुवन्तम्^५ । द्विवीचा च दृष्टा^६ । प्रणेतारो^७ यजमानस्य अभिलक्षितम् । अस्माकम् अथ यशेषु वर्धिरः सा सीदत^८ सोमपापाय शीयमाणाः ॥ २ ॥

नैतावद्वन्ये मरुतो यथेमे आर्जन्ते रुक्मैरायुधैस्तुर्भिः ।

आ रोदसी मिश्रपिषः पिशानाः समानमञ्ज्यञ्जते शुभे कम् ॥ ३ ॥

न । एतावत् । अन्ये । मरुतः । यथा । इमे । आर्जन्ते । रुक्मैः । आयुधैः । तुर्भिः ।

आ । रोदसी इति । मिश्रपिषः । पिशानाः । समानम् । अञ्जि । अञ्जते । शुभे । कम् ॥ ३ ॥

येङ्कट० न एतावद् ये केचन राज्ञो मरुतः यथा इमे आर्जन्ते रुक्मैः आभरणैः, यद्वैश्व । धावापृथिव्यौ 'विश्वार् पिशः' आभिमुख्येन पिशानाः । पिशः^९ आच्छेदको । धावापृथिव्यौ सर्वे एव स्वाशुवाना इत्यर्थः । त इमे समानम् आभरणम्^{१०} आभरादौरेषु अञ्जते^{११} शोभनापेक्षं ॥ ३ ॥

अथक् सा वौ मरुतो विधुदस्तु यद् व आर्गः पुरुषता कर्ताम् ।

मा वस्तस्यामर्षि भूमा यजत्रा अस्मे वौ अस्तु सुमतिर्चर्निष्ठा ॥ ४ ॥

अथक् । सा । वः । मरुतः । विधुत् । अस्तु । यद् । वः । आर्गः । पुरुषता । कर्ताम् ।

मा । वः । तस्याम् । अर्षि । भूम । यजत्राः । अस्मे इति । वः । अस्तु । सुमति । चर्निष्ठा ॥ ४ ॥

येङ्कट० यथा मरुतो दूरे तद् वः हे मरुत ! विधुत् नायुधं भवतु, यद्यपि वयं युष्माकं तुहस्त्येन वारिषास्तेन^{१२} । 'आम् रुक्मैः'^{१३} । आ^{१४} युष्माकम् तस्याम् विधुति अपि भूमि^{१५} । आभिभवोऽप्यय । हे यष्ट्याः ! अस्मास्तु युष्माकम् अस्तु सुमतिः^{१६} अतिशयेनाश्रयती ॥ ४ ॥

१. मरुतम् अर्. २. निदति अर्, निदति वि. ३. यथा अर्. ४. 'येऽर्थः' ल प्रस्तावा.

५. स्तुवन्तः मूको. ६. अष्टा वि' अर्; दृष्ट क लख. ७. प्रणेता मूको. ८. सीद मूको. ९-१०. विश्वार् पिशः वि' ल; विश्वार् पिशः अर्; विश्वार्पिः लख. १०. पिप्रियाः वि' ल; पिप्रियाः अर् लख. ११. 'नार' अर् लख.

१२. नञ्जते मूको. १३. नञ्जतिवि' ल, नञ्जतिवि' अर्; नञ्जतिवि' लख, नञ्जतिवि' लख.

१४-१५. अथक्ते मूको. १६-१७. 'के भिम्' वि' अर्, 'मि भिम्' ल. १८. सुमत्तु मूको.

कृते चिदत्र मरुतो रणन्तानवद्यासः शुचयः पावकाः ।

प्र णोऽवत सुमतिभिर्यजत्राः प्र वार्जेभिस्तिरत पुष्यसे नः ॥ ५ ॥

कृते । चिद् । अत्र । मरुतः । रणन्त । अनवद्यासः । शुचयः । पावकाः ।

प्र । नः । अवत । सुमतिभिः । यजत्राः । प्र । वार्जेभिः । तिरत । पुष्यसे । नः ॥ ५ ॥

पेङ्कट० कृते चिद् अत्र सोमे मरुतः अरुणन्तः अनवद्याः शुचयः पावकाः । प्र अवत अस्माद्
सुमतिभिः हे यष्ट्याः । प्र वर्धयत अस्मान् जज्ञैः पोषणाव ॥ ५ ॥

उत स्तुतासो मरुतो व्यन्तु विद्येभिर्नार्मभिर्नरो हवीषि ।

ददात नो अमृतस्य प्रजायै जिगृत रायः सनुता मधानि ॥ ६ ॥

उत । स्तुतासः । मरुतः । व्यन्तु । विद्येभिः । नार्मभिः । नरः । हवीषि ।

ददात । नः । अमृतस्य । प्रजायै । जिगृत । रायः । सनुता । मधानि ॥ ६ ॥

पेङ्कट० अत्र च स्तुताः मरुतः भक्षयन्तु सर्वैः नागभिः 'इत् इत् चान्याह' च' (तै १, ५, १३;
५-६) इत्यादिभिः स्तुताः नैतारः हवीषि । इत् अस्माकम् जज्ञैः प्रजायै । उच्यते
सन्तानि च वचनानि मंहनीयानि ॥ ६ ॥

आ स्तुतासो मरुतो विद्यं ऊती अच्छा सूरिन्सर्वतावा जिगात ।

ये नस्तमना श्रुतिनो वर्धयन्ति यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

आ । स्तुतासः । मरुतः । विद्ये । ऊती । अच्छा । सूरिन् । सर्वतावा । जिगात ।

ये । नः । तमना । श्रुतिनः । वर्धयन्ति । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

पेङ्कट० आ गच्छत स्तुताः हे मरुतः । सर्वेऽपि यूयं रक्षणार्थम् स्वोक्तं प्रति सर्वशक्तिवि काते ।
ये अस्मान् आरुणान् एव बहुधमाः वर्धयन्ति, त इति ॥ ७ ॥

'इति पञ्चमाहके चतुर्थाध्याये सप्तविंशो वर्गः' ॥

[५८]

'वसिष्ठो मैत्रायणश्चैवः । मरुतो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः' ।

प्र साकृन्मुखे अर्चता गुणाय यो दैव्यस्य धाम्नस्तुर्विभान् ।

उत क्षोदन्ति रोदसी मडित्वा नक्षन्ते नाकुं निर्कतेरवञ्चात् ॥ १ ॥

प्र । साकृन्मुखे । अर्चत । गुणाय । यः । दैव्यस्य । धाम्नः । तुर्विभान् ।

उत । क्षोदन्ति । रोदसी इति । मडित्वा । नक्षन्ते । नाकुम् । निःशब्दोः । अवञ्चात् ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्र उच्चारयत स्मृतीः सहोक्षणं कुर्वते गणाय, यः दैव्यान् स्थानान् ब्रह्मान् सर्वेभ्यो देवेभ्यो
पत्यवतरः । अपि च सकलीकुर्वन्ति धावाधुधियो महद्येन । स्यान्नुवन्ति च भावम् लोकम् अस्याः
पृथिव्याः भारम्भ्य बंशरहितेनाऽन्तरिक्षेण ॥ १ ॥

जन्मिद् वो मरुतस्त्वेष्येण भीमासुस्तुविमन्यवोऽर्पासः ।

प्र ये सहोभिरोजसोऽन्त सन्ति विश्वो वो यामन् भयते स्वर्दक् ॥ २ ॥

जन्मः । चिद् । यः । मरुतः । त्वेष्येण । भीमासः । तुर्विमन्यवः । अपासः ।

प्र । ये । महः । अभिः । ओजसा । अन्त । सन्ति । विश्वः । वो । यामन् । भयते । स्वः । ऽर्दक् ॥ २ ॥

वेङ्कट० जन्मानि पुष्पाकम् मरुतः । वीतेन रतेन हे भीमाः ! बहुवीधाः ! समगतीनाः ! । प्र भव-
न्ति ये सहस्रिन्नेत्राभिः बलेन च सह, तेषां पुष्पाकं नामने सर्वोऽपि स्वर्गं विभेति ।
दिवो दर्शनात् च न स्पष्टिः स्वर्दक् । वनस्पतयो ह्युर्वर्गे पश्यन्ति वसिष्ठतः । ॥ २ ॥

बृहद् ययौ मधर्वज्यो दधात् जुजोपधिन्मरुतः सुष्टुतिं नः ।

गुतो नाध्वा वि तिराति जन्तुं प्र णः स्पर्धाभिस्तुतिमिस्तिरेत ॥ ३ ॥

बृहद् । ययौ । मधर्वज्यः । दधात् । जुजोपन् । इत् । मरुतः । सुः । सुस्तुतिम् । नः ।

गुतः । न । अध्वा । वि । तिराति । जन्तुम् । प्र । नः । स्पर्धाभिः । तुतिः । ऽभिः । तिरेत ॥ ३ ॥

वेङ्कट० बृहद् जन्मम् इधिमन्मः प्रपद्यत हे ऋषिभ्यः । । सेवन्ते एव नस्माकम् मरुतः सुष्टुतिम् । सोऽयं
मरुतजो यथा गतः अथा विरमयति जन्तुम् एवम् वि रमयति लब्धकामम् भक्तिमिदं करोति ।
सोऽस्मान् स्पृहणीयैः वक्ष्यैः प्र पर्यवेदिषि ॥ ३ ॥

युष्मोतो विप्रो मरुतः शतस्वी युष्मोतो अर्वा सहुरिः सहृती ।

युष्मोतः सम्राज्यं हन्ति वर्षं प्र तद् वो अस्तु धृतयो देष्णम् ॥ ४ ॥

युष्माऽर्जतः । विप्रः । मरुतः । शतस्वी । युष्माऽर्जतः । अर्वा । सहुरिः । सहृती ।

युष्माऽर्जतः । सम्राज्यं । हन्ति । वृषम् । प्र । तद् । वो । अस्तु । धृतयः । देष्णम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० युष्माभी रक्षितः हे मरुतः ! स्वोता बहुधनः भवति । युष्मोतः अर्वा । सहृतीः
सहस्रम् आहरति शतम् । "युष्मोतः अनघो राज्ञः" अपि च हन्ति शत्रुम् सम्राट् भवन् । प्र गतं
तत् युष्माकं दानम् अस्मास्तु हे कम्पवितरा ! ॥ ४ ॥

१. स्वर्दक् मूको. २-२. "एषि स्वर्दक् वनस्पते वास" क कण; "एषि स्वर्दक् वनस्पते वास" वि; "एषि स्वर्दक् वनस्पते वा" लू. ३. "इत" मूको. ४. "एषा" मूको. ५. "एषा" मूको. ६. अथ वि. ७. अथ ल. ८. अथ ल. ९. "तो मरुतजो वि" ल. युष्मोतो मरुती रब्ध क कण. ८. भवन्ति मूको. ९. ॥ मूको.

ताँ आ रुद्रस्य मीळ्हूपो विवासे कुविशंसन्ते मरुतः पुनर्नः ।

यत् सस्वती जिहीळ्ये यदाविरव तदेन ईमहे तुराणाम् ॥ ५ ॥

तान् । आ । रुद्रस्य । मीळ्हूपः । विवासे । कुविद् । नंसन्ते । मरुतः । पुनः । नः ।

यत् । सस्वती । जिहीळ्ये । यत् । आविः । अव । तत् । एनः । ईमहे । तुराणाम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० तान् परिष्कारम् रुद्रस्य सन्तु सेवन्तु । बहु अस्माकं नमयन्ति मरुतः पुनः । 'तस्य'
(निष ३, १४) इत्यन्तर्हितमात्र । अत्र तु सस्वतीति इष्टम् । यत् अन्तर्हितं पापं कुर्वन्ति
मरुतः, यत् च आविर्भूतम्, अथ ईमहे तत् एनः मरुतां हि प्राणां हृद्गतम् अयमस्मिन्निति
याचामहे ॥ ५ ॥

प्र सा वाचि सुष्टुतिर्मृषोनाभिदं सुकतं मरुतो जुपन्त ।

आराचिद् द्वेषो घृषणो युयोत युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

प्र । सा । वाचि । सुऽस्तुतिः । मृषोनाम् । इदम् । सुऽवुक्तम् । मरुतः । जुपन्तु ।

आरात् । चिद् । द्वेषः । घृषणः । युयोत । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० प्रोक्ता सा इष्टम् सुष्टुतिः । इविष्मताम् इदम् सूक्तम् मरुतः सेवन्ताम् । अस्मभ्यो दूरे
हे घृषणः । पापं घृषणं कुरु ॥ ६ ॥

'इति पञ्चमाह्वे चतुर्थाध्वाने अष्टाविंशो वर्गः' ॥

[५९]

'यसिद्धो मित्रावरुणैर्दधिः । मरुतो देवता, द्वादश्या वृद्धः । अथावश्छन्दः (विपना वृद्धता,
सनाः सतीवृद्धताः), ससन्वष्टम्यो जिघृक्षो, नवमीदशम्येकादशो याचन्वा, द्वादशपुष्टुर्' ।

यं त्रायध्व इदमिह देवासो यं च नयथ ।

तस्मा अग्ने वरुण मित्रार्यमन् मरुतः शर्म यच्छत ॥ १ ॥

यम् । त्रायध्वे । इदम् । इदम् । देवासः । यम् । च । नयथ ।

तस्मै । अग्ने । वरुण । मित्र । अर्यमन् । मरुतः । शर्म । यच्छत ॥ १ ॥

वेङ्कट० यम् रक्षत इत्यमित्यम् देवासः, यम् च नयथ, तस्मै मह्यम् हे भगव्यादयः ! सुखं
प्र यच्छत । मरुते सूक्तम् ॥ १ ॥

युष्माकं देवा अवसाहंनि प्रिये ईजानस्तरति द्विषः ।

प्र स क्षयं तिरस्ते वि महीरिपो यो वो वराय दाशति ॥ २ ॥

युष्माकम् । देवा । अवसा । अहंनि । प्रिये । ईजान । तरति । द्विष ।

प्र । स । क्षयम् । तिरस्ते । वि । मही । र्इष । य । वो । वराय । दाशति ॥ २ ॥

षेड्डट० युष्माकम् हे देवा । रक्षणेन प्रिये दिवसे ईजान तरति शत्रून् । प्र वर्धयति य स गृहम्, विविधे च पर्धयति महान्ति अन्धानि, य युष्मभ्य प्रयच्छति आरोग्यमभिलषितम् उद्दिश्य ॥ २ ॥

नहि वंश्चरुमं चन वसिष्ठः परिमंसते ।

अस्माकमुद्य मरुतः सुते सचा विषे पिवत कामिनः ॥ ३ ॥

नहि । व । चरुम् । चन । वसिष्ठ । परिमंसते ।

अस्माकम् । अद्य । मरुत । सुते । सचा । विषे । पिवत । कामिन ॥ ३ ॥

षेड्डट० नहि व चरुम् अपि यो भवता जघन्यम् आगच्छति, समप्यथ वसिष्ठ परितुष्यते परिमंसति । तथा सति अस्माकम् अद्य हे मरुत । सुते सदित्वा विषे पिवत कामिन ॥ ३ ॥

नहि वं कृतिः पृतनासु मर्षेति यस्मा अराधं नरः ।

अभि व आर्तं सुमतिर्नवीयसी त्वयं यात पिपीवः ॥ ४ ॥

नहि । व । कृति । पृतनासु । मर्षेति । यस्मै । अराधम् । नर ।

अभि । व । आ । अवर्ष । सुमति । नवीयसी । त्वयम् । यात । पिपीवः ॥ ४ ॥

षेड्डट० नहि युष्माक रक्षणम् पृतनासु शङ्कते । अस्मै यत्प्रसादय वागुक्तिम् अराधम् नर । । रातिर्वागुक्तिम् । तथा सति युष्माक नवतरा भुमति । अस्मान् अभि आ वृण्येतुः क्षिप्रम् आगच्छत हे सोम पातुकामा ॥ ४ ॥

ओ पु घृधिरापसो यातनान्धांसि पीतये ।

इमा वो वृध्या मरुतो रे हि कुं मो न्वृन्त्यन् गन्तन ॥ ५ ॥

ओ इति । सु । घृधिरापस । यातनं । अन्धांसि । पीतये ।

इमा । व । वृध्या । मरुत । रे । हि । कुम् । मो इति । सु । अन्त्यन् । गन्तन ॥ ५ ॥

षेड्डट० आ यात ये घृधिरापस । इतरेषां सदस्यमानयना ॥ सोमान् पातुम् । इमानि तुष्मभ्य दधीपि मरुत । अहम् हि प्रयच्छामि । या वृण्यत अन्त्यन् तथा सति । सु पूरये ॥ ५ ॥

आ च नो वृद्धिः सदताविता च नः स्पर्धाणि दातये वसु ।

अक्षेधन्तो मरुतः सोम्ये मधौ स्वाहेह मादयाध्वै ॥ ६ ॥

आ । च । न । वृद्धिः । सदत । अविता । च । न । स्पर्धाणि । दातये । वसु ।

अक्षेधन्त । मरुत । सोम्ये । मधौ । स्वाहा । इह । मादयाध्वै ॥ ६ ॥

वेङ्कट० आ सीदत च अस्माकम् बर्हि । रक्षत च^१ अस्मान् । वर्णान्वरत्वनन्दसम् । इष्टवर्णानि धनानि दातुम् । अक्षीणा अभन्तः मरुत । सोममये मधुनि स्वाहाकारेण इह मायत ॥ ६ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके ऋतुर्वाण्याये एकोनविंशतो वर्यः ॥

सुस्वरिचिद्वि तुन्वः शुग्ममाना आ हुंसासो नीलपृष्ठा अपत्तन् ।

विश्वं शर्धो अभितो मा नि पेद नरो न रुणाः सर्जने मर्दन्तः ॥ ७ ॥

सुस्वरिति । चिद् । हि । तुन्वः । शुग्ममाना । आ । हुंसासः । नीलपृष्ठा । अपत्तन् ।

विश्वम् । शर्धः । अभितः । मा । नि । पेद । नरः । न । रुणाः । सर्जने । मर्दन्तः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अन्तर्हिता । (८ निघ ३, १४) लङ्गामि लोमवन्त आभरणी नीलपृष्ठा केचन हस्ता आ अपत्तन् इति मरुतभिर्मायन् । वे नूनं नीलपृष्ठा अवन्ति । मास् अभित^१ विश्वम् शर्ध^२ ॥ सीदत इति मारुत शर्धोऽभिप्रेत्याह । मधुप्या इव रमणीया यद्ये मरुत अवन्ति मरुतः ॥ ७ ॥

यो नो मरुतो अभि दुर्हणापुस्तिरश्चित्तानि वसवो जिघांसति ।

तुहः पाशान् प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन हर्मना हन्तना तम् ॥ ८ ॥

य । न । मरुत । अभि । दुर्हणापु । तिर । अश्चित्तानि । वसवः । जिघांसति ।

तुह । पाशान् । प्रति । स । मुचीष्ट । तपिष्ठेन । हर्मना । हन्तना । तम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० ॥ अस्मान् हे मरुत । जिघांसति दुर्हणापु तुहन्तापो हणापु कुप्यन् तिर वसवः दुरी^१ हे वासवितार^२ । "स प्रोष्ठ" पाशान् मुष्मदीषान् प्रति मुचीष्ट । तप्यतेन आशुघेन तम् इति ॥ ८ ॥

सातपना इदं इविर्मरुतस्तज्ज्वनुष्टन । युष्माकोती रिंशादसः ॥ ९ ॥

सामस्तपना । इदम् । इति । मरुत । तत् । ज्वनुष्टन । युष्माकः । ऊती । रिंशादसः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० हे सन्तपनदुःखला ! सन्तपाम् तत् इदम् इति मरुत । सेवध्वम् योष्माकीणेन रक्षणेन स इ हिंसितुम् निरस्तितार^१ ॥ ९ ॥

१. नास्ति लं. २. नास्ति मूको. ३. गहित मूको. ४. शर्धोमा वि^२, शर्धोमा मं^१.

शर्धा लभ ५ इति मूको. ६. "तिम मूको. ७७ सप्तप्रोष्ठन् वि^२, स मुचीष्ट लं. ८. इदोऽष्ट लभ, अरमदोऽष्ट (पक्षे) क प्रस्ताव. ८. "सित्तान् क

गृहमेधास आ गतं मरुतो मापं भूतन । युष्माकोती सुदानवः ॥ १० ॥

गृहमेधासः । आ । गतः । मरुतः । मा । अप । भूतन् । युष्माकं । कृती । सुदानवः ॥ १० ॥

वेङ्कट० हे गृहमेधाः ! गृहे विद्यमानवन्ताः ! आ यच्छत मरुतः ! । मा च अप भवत युष्माकं कृती सुदानाः ! ॥ १० ॥

इहेह वः स्वतवसः कवयः सूर्यत्वचः । युद्धं मरुत आ वृणे ॥ ११ ॥

इहेह । वः । स्वतवसः । कवयः । सूर्यत्वचः । युद्धम् । मरुतः । आ । वृणे ॥ ११ ॥

वेङ्कट० इह येह य युष्माकं हे स्वतवसाः ! कवयः ! सूर्यसंस्कारकाः ! युद्धम् मरुतः ! आभि-
मुख्येन सम्मते ॥ ११ ॥

व्यम्यर्कं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ १२ ॥

त्रिऽअंश्वक्त्वा । यजामहे । सुगन्धिम् । पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिव । बन्धनात् । मृत्योः । मुक्षीय । मा । अमृतात् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० अत्र याजसमैवकम् — “एष ते इमं भागः सह स्वस्वाऽन्विकया तं त्वयस्व रक्षाः” इत्यम्बिका ह
वे नामास्व स्वसा त्वयस्वैव सह भागत्वाद् यदस्वैव क्रिया सह भागत्वात्वात् अन्विक्यो नाम”
(भाषा २, १, १, १) इति । तं यजम् यजामहे शोभनयजम् पुष्टेर्वर्धयितारम् । अयैकवद्वाह—
यथा उर्वारकम् पक्त्वा बन्धनात् स्वयमेवाऽनावासेन मुक्तं भवति एवम् अहम् मृतोः मुक्षीय, मा
अमृतात् । जीवितम् अमृतमिति ॥ १२ ॥

“इति पञ्चमाष्टके अतुर्थाध्याये त्रिंशो वर्गः” ॥

पञ्चाध्याये तृतीयमध्याये पञ्चमवाष्टकस्य सप्त ।

अष्टकस्य कुले जातो माधवो वेङ्कटारवधः ॥

इति वेङ्कटमाधवाचार्यविरचिते अक्षतंहिताध्याय्याष्टके पञ्चमाष्टके अतुर्थाध्यायः ।

— ३ —

इति अग्न्येवे सभाष्ये पञ्चमाष्टके अतुर्थाध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

धेकृत०

‘यदपि सूत्रे (५) इत्यध्यायं व्याधिकृत्य सति माधवः ।

अष्टकादियु यत्तद्वत् आदितः सम्प्रदर्शयत् ॥ १ ॥

अष्टकाध्यायविच्छेदः पुराणीकैरपिभिः कृतः ।

उद्ग्राहार्थं प्रवेशानाम् इति मन्पासहे ययम् ॥ २ ॥

दशोणामपि विच्छेद आर्य एवेति निश्चयः ।

‘प्राक्कणेप्यपि दृश्यते’ धर्मसंज्ञादयः ॥ ३ ॥

‘विभज्यते’ च सूत्रानि सप्तधा तत्र वर्णनः ।

अन्तस्तोषोऽपि वृद्धिद्वय क्रियेतेऽनुगुणविति ॥ ४ ॥

अध्यापनाय शिष्याणां विभागो वर्णनः कृतः ।

सुप्रज्ञो हि भवत्यस्य सावयो धारयितुं ततः ॥ ५ ॥

सद्योभ्याभवत् सर्वमिकं मन्वकमादितः ।

भस्तीरदिर्मधुच्छन्दा मधुरोचममन्वद्वत् ॥ ६ ॥

तस्मादग्रे मादुरभूत् कान्तो मेघातिथिस्ततः ।

शौनकभेषानि छन्दांसि मधुराणि ततोऽभवन् ॥ ७ ॥

हैरण्यरत्नवत्सुखि काण्वानि च ततः परम् ।

‘अत्र साद्व्यायनकम्—‘वैश्वामिनो मधुच्छन्दा अकामयत “मुख्ये ब्रह्मवर्षेति” इति’ ॥ ८ ॥

अमहाग्नि निवेद्याऽन्तर्मन्त्रव्रतानि महर्षिभिः ।

कृत्वा महद्भ्यां रक्षार्थम् अथ तेषां परिग्रहः ॥ ९ ॥

सप्तगमेतवत्तत्त्वं ‘एव तद्वत्सेने ह्यतीति’ ।

सामिधेयीप्रभृतिषु माह्वैतद्विधीयते ॥ १० ॥

भूविष्टं^१ यज्ञसंयुक्तम् उत्तमं मण्डलं विदुः ।विष्णुमेवादिकं तस्माद् अन्ततस्तत्त्रिवेधितम्^२ ॥ ११ ॥

मध्यस्यानां मण्डलानां क्रमो योऽयं व्यवस्थितः ।

तस्य कारणमन्वेष्टुं सङ्ख्यायाऽयमाभिः प्रदर्शयते ॥ १२ ॥

१-१. ‘भूविष्टं’ वि^१ अ^१ ल लख २. वर्गैर्यज्ञादयः च सूत्रे. ३-३. ‘तेऽयं वि^१ अ^१.
 ४. कियते ॥ गुणविति वि^१ अ^१ ल लख. ५. सर्वं ५^१ वि^१ अ^१. ६. मधुच्छन्दा वि^१ अ^१ ल.
 ७-७. मधुरोचममन्वद्वत् वि^१ अ^१ लख. ८-८. यास्त्रि वेदवत्. ९. ‘मेघादि’ वेदवत्. १०. भूविष्ट
 लख. ११. मण्डलं अन्तः वि^१ अ^१, उत्तमं वि^१ वेदवत्.

आचम्योर्मण्डल्योर्मणोने द्वे शते विदुः ।
 त्रिपत्वारिंशद् द्विपट्टिद्वयं पट्टिरनन्तरम् ॥ ११ ॥
 सप्तोपनीतिः^१ पञ्चाधिसप्तविंशदनन्तरम् ।
 अतुरधिकं च सप्तम् अष्टोनं च सतं सतः ॥ १२ ॥
 चतुर्दशकं च सतं^२ सूक्तानां सप्तशो विदुः ।
 मध्यस्थानां मण्डलानाम् इति सप्तदश पञ्चाशत् ॥ १३ ॥
 रक्षार्थमथ वाचयानि^३ ऋषयो^४ कवर्न^५ सतः ।
 रातिमाश्च^६ द्यूनाश्च सदनं मयनं तथा ॥ १४ ॥
 वनाय श्रेयतो^७ द्वे च सप्तद् युद्धकं तथा ।
 क्रमेण वृक्षवायानि स्यात्तः^८ स्याद् समन्वये ॥ १५ ॥
 वामदेवस्योपनीयश्चेद्^९ भरद्वाजश्च पञ्चमः ।
 ऋषयः सप्तमः सूक्तेः सप्तद्वैधंवेत् क्रमः ॥ १६ ॥
 स च क्रमेण वर्धन्त शत्रो गार्त्तमदादिषु ।
 सप्तमाद् ऋकोऽपि नैवेद्याम् अष्टानां सिप्पति क्रमः ॥ १७ ॥
 वाचयेरैर्विंशानीयाद् मण्डलानामुक्ता क्रमाद् ।
 दृष्टानां दशभिः प्राक्तं तथापेयो^{१०} पञ्चायनिः ॥ १८ ॥
 सप्तमं च नो चेद्दि मेऽहं शूरसूनुर्मयोऽस्मिन् ।
 सुददाने युगान्तस्य^{११} सिदाश्वरव^{१२} निरीयके ॥ १९ ॥
 शतैश्चतुर्भिर्मधिकम् अतुलं गणितं मया ।
 द्वे चर्चावतिरिक्ते^{१३} द्विपट्टावात् सत्रया ॥ २० ॥
 गृध्रपदा^{१४} तु गलनं द्विपट्टानां^{१५} सदाधिका ।
 अतुरसादभीतिश्च वाक्यं च ग्रहबानधम् ॥ २१ ॥

१. द्विपट्टि विंशतिं सप्तमः, २. सप्तोपनीतिः, ३. वैद्वजः, ४. सप्तोपनीतिः ... विंशतिं, ५. पञ्चाधिसप्त
 वैद्वजः, ६. च. चतुर्दश प सप्तमं विंशतिं वैद्वजः, ७. सप्तमं सप्तमं विंशतिं, ८. सप्तमं सप्तमं विंशतिं, ९. सप्तमं सप्तमं विंशतिं, १०. सप्तमं सप्तमं विंशतिं, ११. सप्तमं सप्तमं विंशतिं, १२. सप्तमं सप्तमं विंशतिं, १३. सप्तमं सप्तमं विंशतिं, १४. सप्तमं सप्तमं विंशतिं, १५. सप्तमं सप्तमं विंशतिं.

एकस्यै एकवर्गः 'स्याद् दृषौ' द्वौ नवकापुष्पी ।

एकमेव स्यात् त्रिकन्तं चतुष्कं पञ्चसप्ततिः ॥ ११ ॥

अधिकं ॥ शतं सस्याः^१ चतुःपञ्चाशदष्टकाः ।

एकविंशततं प्राहुः सप्तकानां च वैदिकाः ॥ १२ ॥

शतानि त्रीणि षट्कानां सप्तवारिंशत्त्रयस्तथा ।

पञ्चकानां सहस्रं च द्वे स्रते नवकं तथा ॥ १४ ॥

कर्णा एव सहस्रानि कर्णां पञ्चस्रतानि च^२ ।

अधामसीतिषादश्च^३ पात्रोऽयं न समक्षसः ॥ १५ ॥

अपदापाथ पादस्यास्ररापादाच^४ पण्डितः ।

अथः कालेन गणयेत् सप्तु^५ शुद्धिर्भविष्यति ॥ १६ ॥

मण्डलं वामदेवस्य तृतीयं चेतयाश्मन्^६ ।

स्यान्मण्डलं पाथमार्त्तं 'कमाद् दृष्टेः' क्रमो भवेत् ॥ १७ ॥

विश्वामित्रो वामदेवात् सम्पद्यो द्यतिरिच्यते ।

अतिरेकश्च विश्वेयो गायत्रीकरणाद् दुषैः ॥ १८ ॥

अत्र क्रमो दृष्टस्तम्भः क्षत्रियो ब्राह्मणोऽभवत् ।

इन्द्रमस्तादात् अस्वास्त्य वाचश्च इन्द्रपत्न्याः ॥ १९ ॥

अत्रे तप्यात्^७ प्रादुरभूत् विश्वामित्रकालोऽभवत् ।

तस्यापि सधुरा मन्त्रा ब्राह्मण्यमपि खन्धवात् ॥ २० ॥

इष्टवेदस्ततोऽपश्यत्^८ दुग्धश्च तपसाऽन्विताः^९ ।

मण्डलं नक्षत्रं तैव तदन्ते सञ्जिवेक्षितम् ॥ २१ ॥

प्रगाथैः^{१०} मण्डले बह्व्यो नारायणं^{११} अधस्तथा ।

सञ्जिवेयोऽन्तरस्तस्य मध्यस्थेऽप्यति मन्थते ॥ २२ ॥

१. एतत् वि^१ अ^२. २-५. एतत्तुल्यो वैकुण्ठ. ३. वगैः वैकुण्ठ. ४. वै वैकुण्ठ. ५. 'तिः पद'
वैकुण्ठ. ६. पाथस्य कालनाम च सूक्तो. ७. तन्त्र वैकुण्ठ. ८. च तप्या वैकुण्ठ. ९-१०. क्रमादे
वैकुण्ठ; क्रमादे वि^१ अ^२ लक्ष. ११-१३. लोकेतया वि^१ अ^२ लक्ष. ११. 'वेदेनो' वि^१ अ^२ लक्ष;
'वेदास्ततोऽपश्यत्' वैकुण्ठ. १२. 'निताः' सूक्तो. १३. 'प्राग्' अ^२ लक्ष. १४. 'नरा' वि^१ अ^२.

काम्येषां क्रमवृद्धानां सशिवेशः प्रमादमूलः ।

चतुर्णां वामदेवादमैषद्वयानामिति स्थितिः ॥ ३३ ॥

अथानुषाङ्गविच्छेदो यदुभिर्हेतुभिः कृतः ।

'गुह्यपुन्यम्' इत्यैन्द्राग्र प्रायेक कल्पितो दुषे ॥ ३४ ॥

ऐन्द्राण्यथाटी मृष्टानि विमृष्टानि समन्विते^१ ।

षट्सृणावनुषाङ्गी द्वौ समौ मेधातिथेरपि ॥ ३५ ॥

शौनश्योपोऽनुषाङ्गस्तु शुनश्येपेव करिष्यत ।

हैरण्यस्तूपकाङ्गी च प्राक्कृष्णाद्याश्च सप्तकाः ॥ ३६ ॥

गोतमस्यो(एष 'ह')पुन्यवर्त^२-सृष्टानां विंशतिं विदुः ।

एकादशकनककावनुषाङ्गी च करिष्यती ॥ ३७ ॥

ऐन्द्रमेकादश सूचम् ऐर्द्वै पूर्वसमन्वितम्^३ ।

इति सर्वांशुवाक्येषु कार्या पूर्यमेक्षिका दुषे ॥ ३८ ॥ इति ।

[१०]

^१ वसिष्ठो मैत्रावरुणिकं पि । मयमाया सूर्यो देवता, विद्यानां मित्रावरुणी । त्रिपुत्रं छन्दः^४ ।

षट्पञ्च सूर्यं त्रयोऽङ्गानां उच्यन् मित्राय वर्तणाय सूत्यम् ।

सूर्यं देवनादिते स्यात् तवं मित्रासी अर्यमन् गूणन्तः ॥ १ ॥

षट् । अथ । सूर्यं । अर्यं । अर्नागाः । उच्यन् । मित्राय । वर्तणाय । सूत्यम् ।

वृषन् । देवना । अदिते । स्यात् । तवं । मित्रासी । अर्यमन् । गूणन्तः ॥ १ ॥

येद्भूतं वसिष्ठः । मैत्रावरुणं सूत्यम् । आत्मा सौम्यः^५ । अथ अर्यः । अथा^६ अस्मान् वानागस उच्यन् । मित्रावरुणयोः सूत्यम् षट्, गेते^७ षाट् इत्यसिद्धिः प्रवीणि । तदा वयम् हे नदीन^८ । सूर्यं देवेषु स्वाम तव मित्रास अर्यमन्^९ स्यात्पुन्य ॥ १ ॥

एष स्य मित्रावरुणा नृचक्षा उमे उदैति सूर्यो अग्निं ज्यन् ।

विश्वस्य स्यात्तुर्जगतश्च गोपा खलु गर्तेषु वृजिना च पश्यन् ॥ २ ॥

एष । स्य । मित्रावरुणा । नृचक्षा । उमे । उदैति । सूर्यो । अग्निं । ज्यन् ।

विश्वस्य । स्यात्तु । जगतश्च । गोपा । खलु । गर्तेषु । वृजिना । च । पश्यन् ॥ २ ॥

१. अ. १, ४, १ २. सप्त द्विषा वैश्वस्य. ३. अ. १, ७४, १, गौतमाया व विष्णु वि. ४. पूर्व
५. वैश्वस्य. ६. ५. तारिख सूको. ६. सौ सूको. ७. द्या ल, द्या वि, नवो न, ८. गेते सूको.

वेङ्कट० स. एषः मित्रावरणौ! मनुष्याणां द्रष्टा चावाप्तृधिवी लक्ष्मीकृत्य उत एति सूर्यो गणधर
विश्वस्य स्थावरस्य जङ्गमस्य च गोपायिता ऋजुनि मनुष्येषु कुटिलानि च कर्मानि पश्यन् ॥ २ ॥

अयुक्तं सप्त हरितः सधस्याद् या ई वहन्ति सूर्यं धृताचीः ।

धामानि मित्रावरुणा युवाकुः सं यो यूथेव जनिमानि चष्टे ॥ ३ ॥

अयुक्त । सप्त । हरितः । सधस्यात् । याः । ईम् । वहन्ति । सूर्यम् । धृताचीः ।

धामानि । मित्रावरुणा । युवाकुः । सम् । यः । युयाज्व । जनिमानि । चष्टे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० रथे युवराज् सप्त वध्याः सहस्रानि^१, याः एनम् वहन्ति सूर्यम् उदकमङ्गलो
वृष्टिपुरादपनयः । धामानि स्थानानि यीम् लोकात् हे मित्रावरणौ! यः युवा कामयमान
सम् पश्यति तेषु जातानि च मृतानि धृपानीव गवां गोपालः ॥ ३ ॥

उद् यां पृक्षासो मधुमन्तो अस्पृरा सूर्यो अरुहच्छुक्रमर्षः ।

यस्मा आदित्या अध्वनो रदन्ति मित्रो अर्यमा वरुणः सुजोषाः ॥ ४ ॥

उद् । याम् । पृक्षासः । मधुमन्तः । अस्पृः । आ । सूर्यः । अरुहत् । शुक्रम् । अर्णः ।

यस्मै । आदित्याः । अध्वनः । रदन्ति । मित्रः । अर्यमा । वरुणः । सुजोषाः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उद् आस्तु युषाम्नाम् जज्ञानि कायवन्ति । 'या अरुहत् कान्तारिक्षम् एतस्यम्^२ शुक्रम् उदकम्
सूर्यः । तत्रस्थानां द्युदकानां मधुमन्तो सूर्यो मधुमन्त एव आर' इत्यन्तरिक्षनाम (तु. निष १, १)
भवति । यस्मै सूर्याय अध्वे आदित्याः मार्गात्^३ विक्षिपन्ति, मित्रः अर्यमा वरुणः च
साम्यां सङ्गतः सूर्यः । आदित्या रदन्तीति ॥ ४ ॥

इमे चेतारो अनृतस्य भूरैर्मित्रो अर्यमा वरुणो हि सन्ति ।

इमे ऋतस्य वायुधुर्दुरोणे शुम्भासः पुत्रा अर्दितेरदब्धाः ॥ ५ ॥

इमे । चेतार । अनृतस्य । भूरैः । मित्रः । अर्यमा । वरुणः । हि । सन्ति ।

इमे । ऋतस्य । वायुधु । दुरोणे । शुम्भासः । पुत्राः । अर्दितेः । अर्दब्धाः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० इमे शतारः वायस्य बह्वनः^४ मित्रः अर्यमा वरुणः हि सन्ति । 'इमे एव' च वरुण
गृहे बध्नेते शक्राः अर्दिते पुत्रा अर्दितेति ॥ ५ ॥

इमे मित्रो वरुणो दूतभासोऽचेतसं चिचित्तयन्ति दधैः ।

अपि क्रतुं सुचेतसं वर्तन्तस्तिरदिचुदहः सुपथां नयन्ति ॥ ६ ॥

१. पश्यन् ल कण्ठ. २. स्थानानि मूको. ३-४. कान्तारिक्षम् वा कान्तार एतस्य मूको. ५. तत्र मूको.

५. मार्गात् मूको. ६. 'मित्रो वि' सः; 'मित्रो ल कण्ठ. ७-८. य ए' ल कण्ठ अर्; स ए' वि,

इमे । मित्रः । वरुणः । दुःस्वर्मासः । अचेतसम् । चित् । चितयन्ति । दक्षैः ।
अपि । कर्तुम् । सुऽचेतसम् । वर्तन्तः । तिरः । चित् । अंहः । सुऽपरा । नयन्ति ॥ ६ ॥

वेङ्कट० इमे मित्रः वरुणः च सर्वमा च दग्धितुमसमर्थाः अशमपि पुण्यं चेतयन्ति स्वसामर्थ्यैः ।

अपि च कर्म सुप्रज्ञानम् भवमानाः तिरः नयन्ति च पापम्, स्त्रोतृन् शोभनेन मार्गेण ॥ ॥ १

^१इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये प्रथमो वर्यः ॥

इमे दिवो अग्निमिषा पृथिव्याश्चिकित्वांसौ अचेतसं नयन्ति ।
प्रव्राजे चिन्तयो गाधमस्ति पारं नो अस्य विष्पितस्य पर्षन् ॥ ७ ॥

इमे । दिवः । अग्निमिषा । पृथिव्याः । चिकित्वांसः । अचेतसम् । नयन्ति ।
प्रऽव्राजे । चित् । नद्यः । गाधम् । अस्ति । पारम् । नः । अस्य । विष्पितस्य । पर्षन् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० इमे पुण्डरीकस्य अग्निमेवैव पश्यन्तः कस्याम् पृथिव्याः शतारः वष्टे सत्पुण्यं स्त्रोतारं नयन्ति ।
प्रमात्रो गमनमार्गः उदकस्य, तत्र चारुयाः नद्याः स्पर्धं विवर्ति । तस्माद् 'सुतरपं नदी' भवताम् । तथा
सति पारम् अस्य प्रवृत्तलोदकस्य (८, या ६, १०) नयन्तिवि' काश्च नदीपुत्तितीर्तुराहेति ॥ ॥

यद् गोपावददितिः क्षमं भद्रं मित्रो यच्छन्ति वरुणः सुदासे ।
तस्मिन्ना लोकं तनयं दधाना मा कर्म देवहेळनं तुरासः ॥ ८ ॥

यद् । गोपावद् । अदितिः । क्षमं । भद्रम् । मित्रः । यच्छन्ति । वरुणः । सुदासे ।
तस्मिन् । आ । लोकम् । तनयम् । दधानाः । मा । कर्म । देवहेळनम् । तुरासः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० यदि गोपनवद् पृथिवी गृहम् भवतीत्यम् मित्रः वरुणः च यच्छन्ति सुदासे राक्षे, तस्मिन्
वर्षे पुनं तरुणं च चारुयाः तौ निद्वाना वा कञ्चधनाः पौर्वादिर्देवता 'शोचनम् मा करवाम'
इति स्वरसागाः इति । उत्तरोऽध्याये प्रथमः ॥ ८ ॥

अयं वेदिं होत्राभिर्वेजेत रिपुः काश्चिद् वरुणधुतः सः ।
परि द्वेषाभिर्यमा वृणक्तुं सुदासे वृषणा उ लोकम् ॥ ९ ॥

अयं । वेदिम् । होत्राभिः । यजेत । रिपुः । काः । चिद् । वरुणधुतः । सः ।
परि । द्वेषाभिः । अर्धमा । वृणक्तु । तुरुम् । सुदासे । वृषणौ । उ । इति । लोकम् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० याः काः चित् दिवो रिपुभूताः वरुणस्य होमद्वयं प्रजाः भवन्ति, तासां वेदिम् सः वरुणः

१. तद्विषयं मूको. २. 'चोदयति' क' लघ. ३-३. 'नस्ति' मूको. ४. 'मे दिवः' क'. ५. 'यति' मूको. ६-६. 'रेवती' मूको. ७. 'नयन्ति' क' क'. ८. 'नयन्ति' क' लघ. ९. 'नयन्ति' क' लघ. १०. 'शोचनं' क' प्रस्तावा. ११. 'शोचनः' मूको.

ऋतिवर्गिभः पृथक् करोतु यशोऽनुष्ठानम् असुरान् विश्लथयतु धर्मं, अर्घ्या च परि दृणवद् द्वेषोभिः
क्रोधैः । विस्तीर्ण स्थानं वैश्वनाथ हे वर्षिवासी ! मित्रावरुणौ ! वृद्धमिति ॥ ९ ॥

सस्वश्चिद्धि समृतिस्त्वेष्येषामपीर्च्येन सहसा सहन्ते ।

युष्मद् भिया वृषणो रेजमाना दर्शस्य चिन्महिना मृळता नः ॥ १० ॥

सस्वरिति । चित् । हि । सम्पृच्छतिः । त्वेपी । एषाम् । अपीर्च्येन । सहसा । सहन्ते ।

युष्मद् । भिया । वृषणः । रेजमानाः । दर्शस्य । चित् । महिना । मृळत । नः ॥ १० ॥

वेङ्कट० एषाम् असुराणां जलैः पुत्रैषां तिरोहिता (तु. निय ३, १५) समृतिः सन्नतिः सद्यः तेषां वीतिमती
भवति । तथा अन्तर्हितेन (तु. निय ३, १५) यत्नेन अभिभवन्ति सर्वाः प्रजाः । युष्मद् मयेन
हे वर्षिवासी । कम्पमानाः अपि छिद्रेषु मद्भवन्ति यदस्य मद्भवेन । तत्र अस्मान् सुखयतेति ॥ १० ॥

यो ब्रह्मणे सुमतिमायजोति वाजस्य सातौ परमस्य रायः ।

सीक्षन्त मुन्युं मधवानो अर्य उरु क्षयाय चक्रिरे सुधातुं ॥ ११ ॥

यः । ब्रह्मणे । सुमतिम् । आयजोति । वाजस्य । सातौ । परमस्य । रायः ।

सीक्षन्त । मुन्युम् । मधवानः । अर्यः । उरु । क्षयाय । चक्रिरे । सुधातुं ॥ ११ ॥

वेङ्कट० यः ब्रह्मणाय मह्यम् सुमतिम् अष्टस्य परमस्य च धनस्य कार्त्तार्थम् आग्रयच्छति सुधा^१
पैतनमः, तस्य शत्रोः क्रोधम् तस्य भगाः सहन्ताम् भवन्तः । तथा विस्तीर्ण शोभवत्तन्मार्गं च
स्थानम् आवाप्तम् कुर्वन्तिवति ॥ ११ ॥

इयं देव पुरोहितिर्युष्मभ्यां यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि ।

विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १२ ॥

इयम् । देवा । पुरःस्थितिः । युजस्मभ्याम् । यज्ञेषु । मित्रावरुणौ । अकारि ।

विश्वानि । दुःश्वा । पिपृतम् । तिरो । नः । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १२ ॥

वेङ्कट० हे देवौ ! मित्रावरुणौ । युजस्मभ्याम् इयम् पुरोहितिः पुरोविधान्योऽप्या स्तुतिः येषु अकारि ।
विश्वानि दुर्गाणि अविपात्यन्तम् अस्मात् ॥ १२ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये द्वितीयो वर्गः’ ॥

१. ना मूको. २. रतेन अ^१.

३. ‘अन्ति मूको.

४. अत्र मूको.

५. शेषः अ^१.

६. ‘मनं स’ वि^१ कः; ‘ना स’ अ^१ कम्.

७. ‘वर्णयन् क छम्; ‘वर्णयन् अ^१; ‘वर्णयन् वि^१.

८. तस्मात् मूको. ९-९. अस्ति मूको.

[६१]

‘मसिष्ठो मित्रावरुणश्चैभिः । मित्रावरुणौ देवता । शिष्टेषु सन्तः’ ।

उद् वां चर्भुर्वरुण सुप्रतीकं देवयोरिति ध्रुवस्तत्त्वान् ।

अभि यो विश्वा भुवनानि चष्टे स मनुं मत्प्रेष्व चिकेत ॥ १ ॥

उद् । शम् । चर्भुः । वरुणा । सुप्रतीकम् । देवयोः । एति । ध्रुवः । तत्त्वान् ।

अभि । यः । विश्वा । भुवनानि । चष्टे । सः । मनुम् । मत्प्रेष्व । चिकेत ॥ १ ॥

वेङ्कट० उद् एति सुवयोः देवयोः सैत्रः सुप्रमन्वरितो विष्णवरुणौ ध्रुवः हे मित्रावरुणौ ! यः सूर्यः
सर्वाणि भुवनानि अभि पश्यति, ‘सः सारणीकृत्य’ मनः आ चिकेत तेजसा प्रज्ञापयति ॥ १ ॥

प्र वां स मित्रावरुणावृत्तावा विप्रो मन्मानि दीर्घभ्रुर्दियति ।

यस्य व्रताणि सुकृतु अवाथ आ यत् क्रत्वा न श्रुदः पूणैथे ॥ २ ॥

प्र । वाम । सः । मित्रावरुणौ । वृत्तावा । विप्रः । मन्मानि । दीर्घभ्रुवः । इत्यति ।

यस्य । व्रताणि । सुकृतु इति सुकृतम् । अवाथः । आ । यत् । क्रत्वा । न । श्रुदः । पूणैथे इति ॥ २ ॥

वेङ्कट० प्र इत्यति ‘वाम सः’ सेवारी बहुभुक्तः ससिक्तः पशवान् हे मित्रावरुणौ ! स्तोत्राणि, यस्य
स्तोत्राणि हे सुप्रमानी ! रक्षणः, यानि च स्तोत्राणि कृष्णादिना कर्मणा श्रुदः इव ओषधीभिः
कामैः आ पूरयथः ॥ २ ॥

प्रोरोमित्रावरुणा पृथिव्याः प्र दिव ऋष्याद् बृहत् सुदान् ।

स्पर्शो दधाथे ओषधीषु विश्वध्वंसतो अनिमिषं रक्षमाणा ॥ ३ ॥

प्र । उरोः । मित्रावरुणा । पृथिव्याः । प्र । दिवः । ऋष्यात् । बृहत् । सुदान् इति सुदान् ।

स्पर्शः । दधाथे इति । ओषधीषु । विश्व । ध्वंसत् । मृतः । अनिमिषम् । रक्षमाणा ॥ ३ ॥

वेङ्कट० प्रकर्षेण दधाथे हे मित्रावरुणौ ! सुदानी । विश्वीर्णायाः पृथिव्याः दिवः च मरुतः
दशानोपाद् वदितो सेवासि ओषधीषु सन्त्येषु च पृथक्पृथक्, स्तुतिभिः अभिगच्छतो मनुष्यान्
अभिसेवस्व रक्षमाणा इति ॥ ३ ॥

शंसा शिवस्य वरुणस्य धाम शुष्मो रोदसी वल्लधे महित्वा ।

अयन् मास्तु अर्धज्वनामवीराः प्र यज्ञमन्मा वृजनं तिराते ॥ ४ ॥

शंस । मित्रस्य । वरुणस्य । धाम । दुर्मः । रोदसी इति । वद्धे । गृष्टिऽत्वा ।
अयन् । मासाः । अयंयनाम् । अवीराः । प्र । युज्मन्मा । धृजन्म । तिराते ॥ ४ ॥

वेङ्कट० स्तुहि मित्रावरुणयोः 'मित्रः । वरुणः पृथगोर्महत्वेन' चापावृण्वौ बाधते । तच्छ्रुत्वा मासाः
अवज्वनाम् अनुत्पादितपुत्राः । प्र वर्धयतु 'यज्युदिः वरुणसि' ॥ ४ ॥

अमूरा विश्वा धृषणाविमा वां न यासु चित्रं ददृशे न युधम् ।
दृहः सचन्ते अमृता जनानां न वा निष्यान्यचित्तं अभवन् ॥ ५ ॥

अमूरा । विश्वा । धृषणी । इमाः । वा । न । यासु । चित्रम् । ददृशे । न । युधम् ।
दृहः । सचन्ते । अमृता । जनानाम् । न । वा । निष्यानि । अचित्तं । अभवन् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० युधयोः इमानि विश्वानि भूतानि अमृताणि देवपत्नीः, इमाः च दिशाः, यासु दिक्षु स्थितम्
विश्वम् नाशरूपम् अदुर्ध्वं च भूतं मनुष्येन दृश्यते । जनाणाम् श्रेष्ठधारः पापानि सेकते ।
तत्र न युधयोः स्मरहितानि कानिचिद् पापानि अभवद् अभवन्ते देवैः ॥ ५ ॥

ससु वां युधं मह्यं नमोर्मिदुवे वा मित्रावरुणा सुवार्धः ।
प्र वा मन्मान्यचसे नवानि कृतानि ब्रह्मे जुजुषन्तिमार्नि ॥ ६ ॥

सम् । ऊँ इति । वा । युधम् । मह्यम् । नमोऽभिः । दुवे । वा । मित्रावरुणा । सुवार्धः ।
प्र । वा । मन्मानि । जुषसे । नवानि । कृतानि । ब्रह्मे । जुजुषन् । इमार्नि ॥ ६ ॥

वेङ्कट० सम् पूजयामि युधयोः वरुणं ब्रह्म इतिभिः । दुवे च वा । हे मित्रावरुणौ । वाधातदितः ।
प्र सेवन्तान् वाम् मन्त्रीषानि अर्थवार्धम् नवानि कृतानि स्तोत्राणि इषानि ॥ ६ ॥

इयं देव पुरोहितिर्युवभ्यां युधेषु मित्रावरुणावकारि ।
विश्वानि दुर्गा पिपृतं तितो नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

इयम् । देवा । पुरोहितिः । युवभ्याम् । युधेषु । मित्रावरुणौ । अकारि ।
विश्वानि । दुःखा । पिपृतम् । तिरः । नः । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० पूर्व व्याख्याता (अ ७, ६०, १२ इ.) ॥ ७ ॥

“इति पञ्चमाहके पञ्चमाध्याये तृतीयो वर्गः” ॥

[६२]

‘वसिष्ठो मिश्रावरुणिभौषिः । आद्यानां तिसृषां सूर्यो देवता, मिश्राणां मिश्रावरणौ । त्रिष्टुप् छन्दः ।’

उत् सूर्यो बृहदर्चीप्यथेत् पुरु विश्वा जनिम् मानुषाणाम् ।

सुमो दिवा ददृशे रोचमानः कृत्वा कृतः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् ॥ १ ॥

उत् । सूर्यः । बृहत् । अर्चीपि । अथेत् । पुरु । विश्वा । जनिम् । मानुषाणाम् ।

सुमः । दिवा । दृष्टे । रोचमानः । कृत्वा । कृतः । सुकृतः । कर्तृभिः । भूत् ॥ १ ॥

वेङ्कट० उत् अथेत् प्राप सूर्यः महापितृ अर्चीपि पुरुणि च आद्यानि सूर्यणि मानुषाणाम् । सुमः पुर दिवा रश्मते दीप्त्वमानः । ‘तस्मात् सर्व एव मन्यते मां प्रति उदगतम्’ (तं ६, ५, ४, २) इति ब्राह्मणम् । उदिते च सूर्यं कर्तृभिः कृतः अथ प्रकृतेन तेजसा वा प्रादुर्भूतेन उज्जताः भवति । तस्यै हि कृते सुकृते भवति न १ ॥

स सूर्यं प्रति पुरो न उद् गां एभिः स्तोमैर्भितुशेभिरैवैः ।

प्र नो मिश्राय वरुणाय वोचोऽनांसो अर्यम्ये अन्नये च ॥ २ ॥

सः । सूर्यं । प्रति । पुरः । नः । उद् । गाः । एभिः । स्तोमैः । भितुशेभिः । एवैः ।

॥ । नः । मिश्राय । वरुणाय । वोचुः । अनांसः । अर्यम्ये । अन्नये । च ॥ २ ॥

वेङ्कट० सः हे सर्व ! त्वम् अस्माकम् पुरः प्रति उत्त आगतः एभिः स्तोमैः मया कियन्तः । ‘एतस्यै च अर्थैः’ शण्डिलिः सह । उदितः च सन् अस्मान् मिश्रादिभ्यः प्र मूर्ध्नि अवापान् ॥ २ ॥

वि नः सुहस्रं गुरुषो रदन्वृतावन्तो वरुणो मिश्रो अग्निः ।

यच्छन्तु चन्द्रा उपमं नो अर्कमा नः कामं पुष्यन्तु स्तवानाः ॥ ३ ॥

वि । नः । सुहस्रम् । गुरुषः । रदन्तु । कृतऽवानः । वरुणः । मिश्रः । अग्निः ।

यच्छन्तु । चन्द्राः । उपमम् । नः । अर्कम् । आ । नः । कामम् । पुष्यन्तु । स्तवानाः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० वि शिखन्तु मिश्राणाः सुहस्रं अस्माकं वहीः, ओषधीः कुचो रोचदिविरीः, यज्ञघनः वदनः मित्रः अग्निः । प्र यच्छन्तु च चन्द्राः अस्माकम् उपमाभूतम् अन्नम् । आ पुष्यन्तु च अस्माकं स्तवमानाः कामम् ॥ ३ ॥

द्यावोभूमी अदिते वार्सीयां नो ये वां ज्युः सुजनिमान् अश्वे ।

मा हेतै भूम वरुणस्य ज्ञायोर्मा मित्रस्य त्रिपतमस्य नृणाम् ॥ ४ ॥

१-१. नास्ति सूको. २. एता सूको. ३. अत्त सूको. ४. पुता सूको. ५. गता सूको.

१-६. एतशीधायि विः, ‘शैः --- अर्कः, ‘शैः श्वाभिः क लक्ष. ७. अदितिः क लक्ष.

वावाभूमी इति । अदिसे । आसीषाम् । नः । ये । वाम् । जुहुः । सुऽजनिमानः । ऋषे इति ।
मा । हेळे । भूम । वरुणस्य । वायोः । मा । मित्रस्य । प्रियऽतमस्य । नृणाम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उभे वावाभूमी रक्षेयाम् अस्मान् । तत्र विशेषेण 'भूमिः मां' आसते । अदिसे इति
त्वं विशेषेण आसस्व इति । ये वाम् ज्ञातवन्तः सोमनजन्माना हे दर्शनीये । मा क्रोधे भूम
वरुणस्य वायोः च मित्रस्य नृणाम् प्रियतमस्य इति ॥ ४ ॥

प्र बाहवा सिंसृतं जीवसे न आ नो गन्त्यतिमुसतं घृतेन ।

आ नो जने श्रवयतं युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवमा ॥ ५ ॥

प्र । बाहवा । सिंसृतम् । जीवसे । नः । आ । नः । गन्त्यतिम् । उक्षतम् । घृतेन ।
आ । नः । जने । श्रवयतम् । युवाना । श्रुतम् । मे । मित्रावरुणा । हवा । इमा ॥ ५ ॥

वेङ्कट० प्र सारयतम् बाहू जीवनाय अस्माकम् । गोमार्गम् च अस्माकम् उदकेन आ सिंसृतम् ।
आ श्रवयतम् च अस्मान् जनेषु हे युवानौ । श्रुतम् च हे मित्रावरणौ । मम इमाणि
सोपानि ॥ ५ ॥

नू मित्रो वरुणो अर्यमा नस्त्मने तोकाय वरिषो दधन्तु ।

सुगा नो विधा सुपथानि सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

नू । मित्रः । वरुणः । अर्यमा । नः । त्वने । तोकार्य । वरिषः । दधन्तु ।
सुगा । नः । विधा । सुऽपथानि । सन्तु । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० मित्रम् मित्रः वरुणः अर्यमा च अस्माकं आत्मने पुत्राय च ययं दधन्तु । सुगानि
अस्माकं विधानि सपथानि भवन्तु ॥ ६ ॥

'इति पञ्चमाहके पञ्चमाध्याये अमुषो वरुण' ॥

[६३]

'वसिष्ठो मैत्रावरुणिकृषिः । आधादिचतुर्व्यन्तानां सूर्यो देवता, पञ्चम्याः सूर्य-
मित्रावरुणाः, षष्ठ्या मित्रावरुणौ अर्यमा च । त्रिष्टुप् छन्दः' ।

उद्वेति सुभगो विश्वचक्ष्वाः साधारणः सूर्यो मानुषाणाम् ।

चसुमित्रस्य वरुणस्य देवअर्धैव यः समर्विन्यक् तमांसि ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । एति ॥ सुऽमर्गः । विश्वचक्ष्वाः । साधारणः । सूर्यः । मानुषाणाम् ।

चक्षुः । मित्रस्य । वरुणस्य । देवः । चर्मैश्च । यः । समऽअर्विन्यक् । तमांसि ॥ १ ॥

वेङ्कट० उत एति एव शुभम् विधत्त द्रष्टा समानं सूर्यं मनुष्याणाम् । मित्रावरणयो बहु
देवः । य चर्म इव^१ वृथिव्यां^२ 'विरुत्वा नि शन्यति दयाणि'^३ 'च तमांसि'^४ संश्लिष्टमिति ॥ १ ॥

उद्वेति प्रसवीता जनानां महान् केतुरर्णवः सूर्यस्य ।

समानं चक्रं पार्श्वविष्टसन् यदेतश्चो बहति धूर्ध्रु युक्तः ॥ २ ॥

उत । उं इति । एति । प्रसविता । जनानाम् । महान् । केतु । अर्णव । सूर्यस्य ।
समानम् । चक्रम् । पार्श्वविष्टसन् । यत् । एतश्च । बहति । धूर्ध्रु । युक्तः ॥ २ ॥

वेङ्कट० उत एति प्रसविता जनानाम् महान् प्रज्ञापयिता रहसि बहकवान् सूर्यस्य । समवृत्तम् चक्रम्
पार्श्ववर्तिविष्टमिच्छन् यस्मिन् काले^५ एतश्च^६ बहति इयस्य धूर्ध्रु^७ युक्तः ॥ २ ॥

विभ्राजमान उपसांमुपस्थाद् रेभैरुदस्यन्मुद्यमानः ।

एष मे देवः संविता चच्छन्द यः समानं न प्रविनाति धाम ॥ ३ ॥

विभ्राजमान । उपसांम् । उपस्थाद् । रेभै । उद । एति । अनुसमुद्यमान ।
एष । मे । देव । संविता । चच्छन्द । यः । समानम् । न । प्रविनाति । धाम ॥ ३ ॥

वेङ्कट० विभ्राजमान उपसांम् उरस्यह्म कोहमि उत एति अनुसमुद्यमान । एष मे देव संविता
उपस्थाद्वत् करोति, य समानम् सर्वेषां तेज न दिनश्चि^८ ॥ ३ ॥

द्विषो रुक्म उरुचक्षा उद्वेति दूरेअर्थस्तराणिभ्राजमानः ।

नूनं जनाः सूर्येण प्रसृता अयन्नर्थानि कृण्वन्अर्पासि ॥ ४ ॥

द्विष । रुक्म । उरुचक्षा । उत । एति । दूरेअर्थ । तराणि । भ्राजमान ।
नूनम् । जना । सूर्येण । प्रसृता । अयन् । अर्पानि । कृण्वन् । अर्पासि ॥ ४ ॥

वेङ्कट० द्विष रोचमान महातेजा उत एति दूर गमन मस्य नवरयुदितमात्रस्य क्षिप्रगति
भ्राजमान । इदानीम् जना सूर्येण प्रसृता प्राप्नुवन्ति वस्तुत्वाणि स्थानादि, कुत्रचित् च
कर्माणि ॥ ४ ॥

यथा चक्रुर्मृता गातुर्मस्मै श्येनो न दीयन्न्वेति पार्थः ।

प्रति वां सूर उदिते विधेम नमोभिर्मित्रावरुणोत इन्वैः ॥ ५ ॥

यत्र । चक्रु । अमृता । गातुम् । अस्मै । श्येन । न । दीयन् । अतु । एति । पार्थ ।
प्रति । वांम् । सूर । उदिते । विधेम । नमोऽभि । मित्रावरुणा । उत । इन्वै ॥ ५ ॥

१. इव मेव वि^१, इमेव ज^२, यमेव स २. नासि स लक्ष ३-३. विरुत्वा नि^३ मूको;
विरुत्वा नि^३ मूको; ४ ४. तप वि^४ मूको, मय तमांसि^४ मूको. ५. वरु मूको. ६. विनाशो
वि^६ मूको, विनाश स लक्ष. ७. द्रष्टु वि^७ मूको, द्रष्टु स लक्ष. ८. एति वि^८ मूको स लक्ष.

वेङ्कट० यत्र चक्रुः देवाः मार्गम् असौ चक्रुः अन्तरिक्षम् (तु. या ६, ७) स्थितः ॥ अथ चक्रुः क्षणात् ।
प्रति विशेषं युवयोः सूर्येऽस्मिन् उदिते नमोभिः, अपि च हृदयैः च मित्रावरणौ ! हति ॥ ५ ॥

नू पित्रो वरुणो अर्यमा नस्तमने तोक्याय वरिबो दधन्तु ।

सुगा नो विद्वां सुपथानि सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

नु । मित्रः । वरुणः । अर्यमा । नः । तमे । तोकार्य । वसिष्ठः । दधन्तु ।

सुधा । नः । विश्व । सुस्पथानि ॥ सुन्तु । युयम् । पातु । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

शेड्डूट्ट० पूर्ण स्वाध्यायात्ता (अ० ७, ६०, ६) त ६ ॥

^१इति पञ्चमादिके पञ्चमाध्याये पञ्चाशो वर्गः^१ ॥

[३४]

^१यसिष्ठो मैत्रावरुणिर्भविः । मित्रावरुणौ देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

द्विवि क्षयन्ता रजसः पृथिव्यां प्र वा घृतस्य निणिजो ददीरन् ।

हव्यं नो मित्रो अर्यमा सुजातो राजा सुस्रगो वरुणो जुषन्त ॥ १ ॥

दिशि । क्षयन्ता । रजसः । पृथिव्याम् । प्र । वाम् । घृतस्य । निःशनिजः । दृढाङ्ग ।

हृज्यम् । नः । मित्रः । अर्यमा । सुज्जातः । राजा । सुश्रुतः । वरुणः । ज्ञकृत ॥ २ ॥

देहूट० दिवि निरसन्तौ 'उदकस्य अर्थम्' पृथिव्याम् च वाम् आग्नेयस्य ह्यमानस्य 'निर्दिष्टाः
स्तौकाः'। प्रकर्षेण धारयेयुः। ह्यम् अस्माकम् मित्रः अर्थमा च शोभनजननः राजा दुपनः
दहनः च सेपन्नाम् ॥ ३ ॥

आ राजाना मह श्रुतस्य गोप्ता सिन्धुपती क्षत्रिया यातमर्वाक् ।

इह्यो नो मित्रावरुणोऽथ वृष्टिमेव दिव इन्धतं जीरदान् ॥ २ ॥

आ । राजाना । महः । कृतय । गोपा । सिन्धुपती इति सिन्धुपती । क्षत्रिया । दातम् । अर्वाक् ।
इत्यम् । नः । मित्रावरुणा । उत । वृष्टिम् । अथ । दिवः । इत्युतम् । जीमदान् इति जीमदान् ॥२॥

येष्टुः आयां दे राजानो! बहवः सत्यस्य गोपायितारो! सिन्धूतां स्वामिनो! सावित्रः क्षत्रियो!
भूमिमुग्रम् । अक्षम् नः भिषावत्यो! अपि च पृथिव्यं सद्योऽहं अपक्षायतं भिषावतो ॥ २ ॥

पित्रस्तन्नो वरुणो देवो अर्यः प्र साधिष्ठेमिः पृथिभिर्नयन्तु ।

नृवद् यथा न आदरिः सुदास इषा मंदेम सह देवर्गोपाः ॥ ३ ॥

मित्रः । तत् । नः । बर्हणः । देवः । अर्यः । प्र । सार्धितेभिः । पुण्ड्रिभिः । नुपुन्तु ।
अर्पत् । यपो । नः । आत् । अरिः । सुडासे । इषा । मदेम । सुड । देवजोषाः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० मित्रादयः भस्मात् साधुलभैः सार्धैः तया प्र नयन्तु, सूयात् यथा भस्मात् अभिगमना-
न्तरम् 'एन अरिः मन्वा' द्वाराधिकृतः भग्नः पुरस्विताय^१ सुडासे प्राप्तम् । भवेन मदेन
पुत्रपौत्रैः सह देवैः रक्षमाणाः ॥ ३ ॥

यो वां गतं मनसा तर्क्षदेतमूर्ध्वा घीतिं कृणवद् धारयच्च ।

उक्षेधां मित्रावरुणा घृतेन वा राजाना सुस्रितीर्तर्पयेथाम् ॥ ४ ॥

यः । शुम् । गतम् । मनसा । तर्क्षत् । एतम् । ऊर्ध्वम् । घीतिम् । कृणवत् । धारयत् । च ।
उक्षेधाम् । मित्रावरुणा । घृतेन । वा । राजाना । सुस्रितीः । तर्पयेथाम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० यः वाम् रथम् (४ वा ३, ५) एतम् मनसा लोत्रपदेन 'संश्लोति स्त्रीलोत्रर्थः' । उन्मुत्तां
शुद्धिं करोति स्तुत्यर्थम्, धारयति च निग्रहं करोति । तस्य स्वभूताः सुमित्राः । प्रजाः उदकेन
मिनावरुणा^२ उक्षेधाम्, तौ हे राजानौ ! तर्पयेथाम् च ॥ ४ ॥

एष स्तोमो बर्हण मित्र तुभ्यं सोमः शुक्रो न वायवैऽयामि ।

अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्युपं पात स्वास्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

एषः । स्तोमः । बर्हण । मित्र । तुभ्यम् । सोमः । शुक्रः । न । वायवै । अयामि ।
अविष्टम् । धियः । जिगृतम् । पुरंधीर्युपः । युयम् । पान । स्वास्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अयम् सोमः बर्हण । मित्र । तुभ्यम् अहर्मुने सोमः इव^३ शीतः^४ वायवे भस्माभिः अयामि
एतां^५ कृतः । अविष्टम्^६ 'धिया', निष्टम्^७ पुरंधीर्युपं^८ ॥ ५ ॥

^१ इति पञ्चमाहके पञ्चमाख्यायि चतुर्विंशः ॥

[६५]

^१ कश्चिद्भो मित्रावरुणिकभिः । मित्रावरुणौ देवता । मिष्टम् छन्दः^२ ।

प्रति वां सूर उदिते सुषतैर्मित्रं हुवे बर्हणं पुतर्द्धम् ।

ययौरसुर्यमसितं ज्येष्ठं विश्वस्य यामन्ताचित्रा जिगत्तु ॥ १ ॥

प्रति । वान् । सूर । उदिते । सुषतैः मित्रं । हुवे । बर्हणम् । पुतर्द्धम् ।
ययोः । असुर्यम् । असितम् । ज्येष्ठम् । विश्वस्य । यामन् । आचित्रा । जिगत्तु ॥ १ ॥

१. एन वि^१ अ^२; एन---मं^३ उ कञ्. २. पुररथाय वि^४. ३. एन वि^५ अ^६ क; एताः कञ्.
४. संश्लोति स्त्रीलोत्रर्थः वि^७; संश्लोति स्त्रीलोत्रर्थः अ^८. ५. नास्ति मूको. ६. न वि^९ अ^{१०}.
७. नास्ति वि^{११} अ^{१२}. ८. इत वि^{१३} अ^{१४}. ९. नास्ति उ कञ्. १०-११. इति क्रयं वि^{१५} अ^{१६}; तिष्ठाम्
कञ्; निया^{१७} क. ११-१३. नास्ति मूको.

वेङ्कट० प्रति हुं^१ वाग् उदिते सूर्ये सूर्यः मित्रम् वरुणम् च शुद्धयत्नम्, ^२मयोः असुराणां हन्तृ वरुणम् अक्षीणम् प्रशस्तम् विद्वस्य अपि अभिगमने सहस्ये च जयशीलं भवति^३ ॥ १ ॥

ता हि देवानामसुरा तावर्था ता नः क्षितीः करतमूर्जयन्तीः ।

अश्याम मित्रावरुणा वयम् वां द्यावां च यत्र पीपयन्महा च ॥ २ ॥

ता । हि । देवानाम् । असुरा । तौ । अर्था । ता । नः । क्षितीः । करतम् । ऊर्जयन्तीः ।

अश्याम । मित्रावरुणा । वयम् । वाम् । द्यावा । च । यत्र । पीपयन् । अहो । च ॥ २ ॥

वेङ्कट० तौ हि देवानाम् बलिनौ । तौ ईश्वरी 'तौ नः प्रताः कुरुष्वम् बले' कर्षाणाः । प्राप्नुवान् हे मित्रावरुणौ ! वयम् वाम्, यस्यां प्राप्नो अस्याम् अस्माद् द्यावापृथिवी अहानि च वर्षयन्ति ॥ २ ॥

ता भूरिवाञ्छानृतस्य सेतुं दुरत्येतुं रिपवे मर्त्याय ।

श्रुतस्य मित्रावरुणा पृथा वामपो न नावा दुरिता तरेम ॥ ३ ॥

ता । भूरि^४वाञ्छौ । अनृतस्य । सेतु इति । दुरत्येतु इति दुःश्रुत्येतु । रिपवे । मर्त्याय ।

श्रुतस्य । मित्रावरुणा । पृथा । वाम् । अपः । न । नावा । दुःश्रुता । तरेम ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तौ द्रुपण्ती वायस्य बन्धकौ^५ 'दिसितुः' मर्त्यानां मनुष्यस्य आक्रमितम् अश्वमी सर्वथा बन्धीय इत्यर्थः । सभाषिणौ हे मित्रावरुणौ ! युवयोः सरवस्य मार्गेण उदकानि नावा इव तरेम दुरितानि ॥ ३ ॥

आ नो मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं धृतैर्गव्यैरिमुक्षुतमिज्याभिः ।

प्रति वामन्न वरुमा जनाय पृणीतमूत्रो दिव्यस्य चारोः ॥ ४ ॥

आ । नः । मित्रावरुणा । हव्यजुष्टिम् । धृतैः । गव्यैरिम् । तृक्षुतम् । इज्याभिः ।

प्रति । वाम् । अन्नं । वरुम् । आ । जनाय । पृणीतम् । उदकः । दिव्यस्य । चारोः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० आ सिन्धुतम् अस्माकं हे मित्रावरुणौ ! युवाभ्यां यत्र हव्यानि सेव्यन्ते तम् इति । धृतैर्व आह — उदकैः सोमार्थम् इज्याभिः बन्धैः धारैः^६ । इति वस्त्रम् च युवां धरणीयम् उदकम् जनाय । तत्रैव आह — प्रपण्यतम् उदकं दिव्यं आह इति । प्रतिभवति युवयोः स्वभूतम्^७ उदकं जनायति वा ॥ ४ ॥

एष स्तोमो वरुण मित्रं तुभ्यं सोमः शुक्रो न वायवेऽयामि ।

अत्रिष्टं धियो विगृतं पुरीचीरूपं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

ए॒पः । स्तो॒मः । व॒रुण॑ । मि॒त्र । तु॒र्ष्यम् । सो॒मः । शु॒क्रः । न । धा॒यैवे॑ । अ॒यामि॑ ।
अ॒विष्टम् । धि॒र्यः । अ॒ग्रात॑म् । पु॒रम् । ऽधीः । यु॒यम् । पा॒न् । स्व॒स्ति॒ऽभिः । स॒दा । नः ॥ ५ ॥
वेङ्कट० एवं व्याख्याता (अ ७, ६४, ५६.) ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये सप्तमोऽध्यायः’ ॥

[६६]

‘यसिष्ठो मैत्रावरुणिरभिः । मित्रावरुणौ देवता, चतुर्वर्णादिप्रयवद्वयगतानाम् आदिरयः,
चतुर्वर्णादिषोडशगतानां सुतः । माधवी छन्दः, दशम्यादिषोडशगतानां मयाधः
(समा वृद्धा, विपदाः सप्तोद्गिरयः), षोडश्याः पुरतन्निष्ठाः ।

प्र मि॒त्रयोर्वे॒रुणयोः॑ स्तो॒मो न ए॒तु तू॒र्ष्यः । न॒म॒स्यान् तु॒विज्जा॑तयोः ॥ १ ॥

प्र । मि॒त्रयोः । वे॒रुणयोः । स्तो॒मः । नः । ए॒तु । तू॒र्ष्यः । न॒म॒स्यान् । तु॒विज्जा॑तयोः ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्र एतु मित्रावरुणयोः अग्राधीयः स्तोमः सुखाब्धः हविष्यान् बहुजननयोः ॥ १ ॥

या धा॒रय॑न्त दे॒वाः सु॒दक्षा॑ दक्ष॒पित॑रा । अ॒सुर्या॑प॒ प्रम॑हसा ॥ २ ॥

या । धा॒रय॑न्त । दे॒वाः । सु॒दक्षा॑ । दक्ष॒पित॑रा । अ॒सुर्या॑प॒ प्रम॑हसा ॥ २ ॥

वेङ्कट० यौ ‘मधारयन्’ देवाः धोमनयनौ दक्षपितरो वरुण रक्षकं ययोः तौ असुर्याप मधुराणां
समृद्धाप बलाप एव प्रतिहन्तं महद्वेगवती इति ॥ २ ॥

ता नः॑ स्ति॒पा त॑नू॒पा व॑रुण॒ जरि॑तू॒णाम् । मि॒त्रं सा॒धय॑तुं धि॒र्यः ॥ ३ ॥

ता । नः॑ । स्ति॒पा । त॑नू॒पा । व॑रुण॒ । जरि॑तू॒णाम् । मि॒त्रं । सा॒धय॑तुं । धि॒र्यः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तौ भस्माके तनूना गृहाणां च रक्षकौ दे वरुणः । स्तोत्राणाम् मित्रः च साधयतुं कर्माणि ॥ ३ ॥

यद्य॑ सूर॒ उद्वि॑ते॒ऽनामा॑ मि॒त्रो अ॒र्ष्यमा॑ । सु॒वा॒ति स॒वि॒ता भ॑र्गः ॥ ४ ॥

यद्य॑ । अ॒प । सू॒रे । उद्वि॑ते । अ॒नामाः । मि॒त्रः । अ॒र्ष्यमा॑ । सु॒वा॒ति । स॒वि॒ता । भ॑र्गः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० यद्य अथ उद्विते सुते अनामताः भस्मात् मित्रादथ प्रेरयन्ति । ततः सुते श्रीमान्
इति व्याख्येयः ॥ ४ ॥

सु॒प्रा॒वीर॑स्त्वं स क्षयः॑ प्र नु॒ याम॑न्तु॒दान॑वः । ये नो॑ अ॒हो॑ऽवि॒पि॒प्रति॑ ॥ ५ ॥

१-१. नास्ति मूलो. २. बहून् जननयः. वि१, बहून् जननयोश्चान् अ१. ३. ॥ वि१ अ१.

४. सवापा वि१, सवाप अ१ छ, अवाप कञ. ५. यमन्तये वि१ अ१; स्वयन्तवा छ कञ. ६. ...प्रा
वि१; प्रा अ१ छ; न कञ. ७-७. एवं पठितं अ१.

सुप्रऽअवी । अस्तु । स । क्षय । प्र । जु । यामन् ।
सुप्रऽनव । ये । न । अह । अतिऽपिप्रति ॥ ५ ॥

वेङ्कट० शोभनरक्षणम् प्र भवतु तत् शुद्धम् हे शोभनदाना ' भवता गमने, 'ये भवन्त' ' असाकम्
'अहस भवते' अतिपारमन्ति ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये अष्टमो वर्गः ॥

उत स्वराजो अदितिरदन्धस्य व्रतस्य धे । महो राजान ईशते ॥ ६ ॥

उत । स्वराज । अदिति । अदन्धस्य । व्रतस्य । धे । मह । राजान । ईशते ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अपि च स्वराज मित्रादय अदिति^१ च अदिसितस्य व्रतस्य वर्णयामे प्रणेताः ते
महान्त राजान सर्वेषाम् ईश्वरा भवन्ति ॥ ६ ॥

प्रति वां सु उदिते मित्रं गृणीषे वरुणम् । अर्यमणं विशादसम् ॥ ७ ॥

प्रति । वा । सु । उदिते । मित्रम् । गृणीषे । वरुणम् । अर्यमणम् । विशादसम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० प्रति खीमि । द्विविकरणानां^१ छान्दसी भूति । वाम् उदिते सूर्ये मित्रावरुणौ अर्यमणश्च
द्विसितृणाम् असितारम् ॥ ७ ॥

राया हिरण्यया मतिरियमवृकाय शर्वमे । इयं विप्रा मेघसातये ॥ ८ ॥

राया । हिरण्यया । मति । इयम् । अवृकाय । शर्वसे । इयम् । विप्रा । मेघऽसातये ॥ ८ ॥

वेङ्कट० धनेन हेतुना हिरण्येष्टया च इयम् स्तुति स्तेनवर्जिताय वलाय च । इयम् प्राशपो
मित्रावरणयो यज्ञभजनाय च इति ॥ ८ ॥

ते स्पाम देव वरुण ते मित्र सूरिभिः सह । इपुं स्वश्च धीमहि ॥ ९ ॥

ते । स्पाम । देव । वरुण । ते । मित्र । सूरिभिः । सह । इपुम् । स्वश्च । धीमहि ॥ ९ ॥

वेङ्कट० ते वय भवाम समृद्धा हे देव । यज्ञाः । ते मित्र । स्तोत्रभिः शुभै सह स्वाम । अहम्
च सर्व धारयाम^१ ॥ ९ ॥

ग्रहवः छरन्ससोऽग्निमिहा प्रीतावृधः ।

प्रीणि ये येष्टविदधानि धीतिमिर्विश्वानि परिभूतिभिः ॥ १० ॥

यद्वर्ध । सर्वेऽचक्षुस्त । अग्निऽजिह्वा । ऋतुऽवर्ध ।

श्रीणि । ये । येसु । विदधानि । धीतिऽभि । निम्नानि । परिभूतिऽभि ॥ १० ॥

येङ्कट० पदव्युत्पत्तिः सूर्यदर्शना मित्रादयः, तेषां हि सूर्यश्चक्षुः, अग्निजिह्वा^१ यज्ञस्य वर्धयितारः, ये श्रीणि विदधानि श्रीशक्तान् यद्यन्वि कर्मभिः विश्वानि च भूधानि च परिभूयन्ते ॥ १० ॥

‘हविः पञ्चमाहके पञ्चमाप्यये नवमो वर्गः’ ॥

वि ये दधुः शरदं मासमादहर्ष्यज्जगत्तुं चाहर्चम् ।

अनाप्यं वरुणो मित्रो अर्यमा सत्रं राजान आशत ॥ ११ ॥

वि । ये । दधुः । शरदं । मासं । आत् । अहं । पृथक् । अक्तुम् । अ । आत् । अर्चम् ।

अनाप्यम् । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । क्षत्रम् । राजानः । आशतः ॥ ११ ॥

येङ्कट० अहर्चम्^१ ये अन्नं सत्तत्सत्तम् मासम् अहं च आरुजिभिः यज्ञम् आशयः कृतिन् च । तथा अ-प्यं आपुनसत्तम् धनं च सोमात्तमर्कं मित्रादयः राजानं व्याप्नुवन् ॥ ११ ॥

तद् वो अथ मनामहे सूक्तैः सह उदिते ।

यदोहते वरुणो मित्रो अर्यमा युयभृतस्यं रथः ॥ १२ ॥

तद् । व । अथ । मनामहे । सुऽउत्तैः । सू । उदिते ।

यद् । ओहते । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । युयम् । ऋतस्यं । रथः ॥ १२ ॥

येङ्कट० तद् व अथ सुक्ता सूक्तैः उदिते सूक्तैः^१ । यद् धर्मं प्रापयति यत्नः^२ मित्रं अर्यमा^३ इति पादः परोक्षः । युयम् सत्यभृतस्य अनुप्यस्य प्रापयन् हे नेतारः^४ रथः^५ इति ॥ १२ ॥

ऋतावान् ऋतज्जाता ऋतावृषो धोमामो अनृतद्विपः ।

तेषां वः सुक्ते सुच्छदिष्टिमे नरः स्वाम् ये च सूरयः ॥ १३ ॥

ऋतऽजान् । ऋतऽजाता । ऋतऽवृषं । धोरासं । अनृतऽद्विपं ।

तेषां । व । सुक्ते । सुच्छदिष्टिमे । नरः । स्वाम् । ये । च । सूरयः ॥ १३ ॥

येङ्कट० सत्यवन्तः सत्याजायाः सत्यस्य वर्धयितारः शोराः अनृतस्य द्रोहकारः । तेषां सुक्ताः सुक्ते सुच्छदिष्टिमे शोराः स्वाम् । सन्तु च ये च अन्यः शोराः ॥ १३ ॥

उदु त्पद् दर्शितं वपुर्दिव एति प्रतिहरे ।

यदीमाशुर्वहति देव एतञ्चो विश्वस्मै चक्षसे अरम् ॥ १४ ॥

उत् । ऊँ इति । त्पत् । दर्शितम् । वपुं । दिव । एति । प्रतिहरे ।

यत् । ईम् । आशु । वहति । देव । एतञ्च । विश्वस्मै । चक्षसे । अरम् ॥ १४ ॥

पेट्टट० दिव उत् एति तदिद् दर्शनीय रूपम् आदित्याख्यम् अक्षरसमीपे । यत् एतम् अथ वहति देवगतील^१ एतद्वर्णं विश्वस्य चक्षते सर्वेषां दर्शनाय पर्याप्तम् इति ॥ १४ ॥

शीर्ष्णःशीर्ष्णो जगतस्तत्स्थुपस्पर्तिं समया विश्रमा रजः ।

सप्त स्वसारः सुविताथ सूर्ये वहन्ति हरितो रथे ॥ १५ ॥

शीर्ष्णं शीर्ष्णं । जगतं । तत्स्थुषः । पर्तिम् । समया । विश्वम् । आ । रजं ।

सप्त । स्वसारः । सुविताथ । सूर्यम् । वहन्ति । हरितः । रथे ॥ १५ ॥

पेट्टट० उच्छिष्टाद् उच्छिष्टाद् वेताम् जगतं^२ स्वाधरस्य च^३ स्वाभिव सर्वस्य^४ लोकस्य समीपे सप्त सप्त सारिण्यं अमुदयस्य सूर्यम् आ वहन्ति हरित रथे ॥ १५ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये दसमोऽर्थः ॥

तच्चक्षुर्वेवहितं शुक्रमुचरत् । पश्येम श्रुदः श्रुतं जीवेम श्रुदः श्रुतम् ॥ १६ ॥

तत् । चक्षुः । देवऽहितम् । शुक्रम् । उचरत् । पश्येम । श्रुदः । श्रुतम् । जीवेम । श्रुदः । श्रुतम् ॥

पेट्टट० तत् प्रकाशक दैर्घ्यमिहितं अक्षरम् उचरत्^१ पश्येम श्रुदः श्रुतम्^२ । पश्यन्तश्च जीवेम श्रुदः श्रुतम् ॥ १६ ॥

कान्येभिरद्राम्या यातं वरुण धुमत् । मित्रश्च सोमपीतये ॥ १७ ॥

कान्येभि । अद्राम्या । आ । यातम् । वरुण । धुमत् । मित्र । च । सोमपीतये ॥ १७ ॥

पेट्टट० एताभिरे हे महिमिनी^३ आ गच्छन्तम् दीक्षियुक्तम्^४ वरुण^५ मित्र च सोमपादाय ॥ १७ ॥

त्रियो धार्मभिर्वरुण मित्रश्चा यातमद्रुहां । पिबन्तं सोममातुजी ॥ १८ ॥

दिव । धार्मऽभि । वरुणः । मित्र । च । आ । यातम् । अद्रुहां ।

पिबन्तम् । सामम् । आतुजी इत्यातुजी ॥ १८ ॥

पेट्टट० दिव स्वानेभ्य दे मित्रावरण्यो^६ आ गच्छन्तम् अद्रोमारी^७ । पिबन्तं च सोमम् आह्वतारी^८ आतुजाम् ॥ १८ ॥

१ 'तत्' वि' अ'.

२. 'गती' वि' ल, जगतीति अ', नवदिनि लम्.

३ नास्ति वि' अ'.

४ सासल वि'.

५ '५५' नास्ति मूले.

६ उद् वि' इदुपद् ल लम्

७ नास्ति ल लम्

८ '५५' ए प्रस्ताव

९ '५५' वि' अ'.

१० 'आह' वि' अ'.

आ यातं मित्रावरुणा जुषाणावाहुतिं नरा । पातं सोममृतावृधा ॥ १९ ॥

आ । यातम् । मित्रावरुणा । जुषाणौ । आहुतिम् । नरा । पातम् । सोमम् । ऋतावृधा ॥ १९ ॥
वेङ्कट० निगदसिद्धा ॥ १९ ॥

१ इति पञ्चमाहके पञ्चमाध्याये षष्ठादशो वसं १ ॥

[३७]

१ इतिहो मैत्रावरुणिर्येति । अग्निनी देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

प्रति वां रथं नृपती ज्वरथ्यै हविष्मता मनसा यद्विष्येन ।

यो यां दूतो न धिष्ण्यावजीगरच्छां सुनुर्न पितरां विविमि ॥ १ ॥

प्रति । वाम् । रथम् । नृपती इति नृपती । ज्वरथ्यै । हविष्मता । मनसा । यद्विष्येन ।
य । वाम् । दूत । न । धिष्यौ । अजीग । अच्छा । सुनु । न । पितरां । विविमि ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्रति गच्छामि युक्थो रथम् हे नृपती । स्तोत्रम् हविष्मता मनसा यद्विष्येन, य रथ
वाम् दूत १ इति धिष्ण्याहौ । अग्निः १ इति ओक आपवति । किञ्च पुत्र इव पितरी, अग्निनी
महम् अभिद्योमि ॥ १ ॥

अशोच्यधिः समिधानो अस्मे उपो अदृशन् तमसश्चिदन्ताः ।

अचेति केतुरुपसः पुरस्ताच्छ्रिये दिवो दुहितुर्जायमानः ॥ २ ॥

अशोचि । अग्निः । समिधान । अस्मे इति । उपो इति । अदृशन् । तमसः । चित् । अन्ताः ।
अचेति । केतु । उपसः । पुरस्तात् । श्रिये । दिव । दुहितु । जायमान ॥ २ ॥

वेङ्कट० प्रज्ज्वाळ अग्नि समिप्यमान अस्मात्तु उपसि । तथा उप रथस्ये औपसै तेतोमिः
अशोकारस्य अन्ताः १ । अचेति च तेज उपस प्राप्या दिति । अन्तरिक्षे अयस्याव दिव
दुहितु प्रादुर्भवति ॥ २ ॥

अग्निं वां नूनमग्निना सुहोता स्तोमैः सिपक्ति नासत्या विवृकान् ।

पूर्वामिषातं पृष्णाभिर्मांस्त्विदा वसुमता रथेन ॥ ३ ॥

अग्नि । वाम् । नूनम् । अस्मिन्ना । सुहोता । स्तोमैः । सिपक्ति । नासत्या । विवृकान् ।
पूर्वामि । यातम् । पृष्णाभि । अर्वाक् । स्त्विदा । वसुमता । रथेन ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अग्निं सेवते अस्मिन् काले इमौ द्वे अग्निनौ ! कल्याणस्तोता स्तोत्रे वचनकुशल । पुरातनैः
यातम्^१ मार्गे अग्नियुक्तं सर्वज्ञौ युवा धनयता रणेन ॥ ३ ॥

अवोर्दी नूनमश्विना युवाकुर्वे यद् वां सुते माघी वसूयुः ।

आ वां बहन्तु स्थविरासो अश्व्याः पिवाथो अस्मे सुवृता मधूनि ॥ ४ ॥

अवो । वाम् । नूनम् । अश्विना । युवाकु । हवे । यत् । वाम् । सुते । माघी इति । वसूयु ।
आ । वाम् । बहन्तु । स्थविरास । अश्व्याः । पिवाथ । अस्मे इति । सुवृता । मधूनि ॥ ४ ॥

वेङ्कट० रक्षक्यो युवयो इवानीम् अग्निनौ ! युवा कामयमान अहम् अग्नि, तव हवामि,
यदा वाम् सुतस्तोमे मधुमन्तौ ! वसूकाम । तवानीम् आ यद् वां वाम् यदा अथा ।
पिवाथ अस्मासु सुवृतासु सोमात् ॥ ४ ॥

प्राचींश्च देवाश्विना धियं मेऽमृधां स्रातये कृतं वसूयुम् ।

विश्वो अग्निष्टं वाज आ पुरन्धीस्ता नः शक्तं अचीपती शचीभिः ॥ ५ ॥

प्राचींश्च । कुं इति । देवा । अश्विना । धियम् । मे । अमृधाम् । स्रातये । कृतम् । वसूयुम् ।
विश्वो । अग्निष्टम् । वाजे । आ । पुरन्धी । ता । न । शक्तम् । अचीपती इति शचीपती ।
शचीभि ॥ ५ ॥

वेङ्कट० वसूयुम् एव हे देवी ! अग्निनौ ! मदीय कर्म रक्षोभिर् अहिंसितम् भजनाय^२ इहाम्
धनकाम मदीय कर्म भजतम्^३ । विश्वो च रक्षतम् अस्माकम् अग्ने प्रवृत्ता इती^४ । शी
अस्मात् शक्तम् कुरतम् हे प्रजापती ! प्रजाभि ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये द्वावशो वर्यः’ ॥

अग्निष्टं धीर्धाश्विना न आसु प्रजावद् रेतो अहंयं नो अस्तु ।

आ वां लोकं तनये तूर्तजानाः सुरत्नांसो देववीति ममेव ॥ ६ ॥

अग्निष्टम् । धीपु । अश्विना । न । आसु । प्रजावत् । रेत । अहंयम् । न । अस्तु ।
आ । वाम् । लोकं । तनये । तूर्तजाना । सुरत्नांस । देववीतिम् । ममेव ॥ ६ ॥

वेङ्कट० रपतम्^५ कर्मसु अग्निनौ ! अस्मान् एषु । प्रजावत् रेत अहंयम्^६ वसूयुम् अस्माकम् अस्तु ।
आ गोमे^७ युवयो यज्ञम् गुणे तत्पुत्रे च तपो ह्यभाष्य^८ स्वहमाया शोभनचना । प्रजाभि^९
उपगच्छाम ह्यर्थम् ॥ ६ ॥

१. पुनः मूको २. यात मूको. ३. तान् मूको. ४. भजनाय मूको. ५. मम मूको
६. इति मूको ७. प्रजापती मूको. ८-८. नास्ति मूको. ९. रतम् अं छ सध. १०. मम्य मूको
११. गं दे विं अं, गवे ह, यम सध. १२. ओमा मूको.

वेङ्कट० क्षिप्रं मम आह्वानम् वा श्रुतम् हे सुवानौ^१ । प्राप्तम्^२ मार्गम् अक्षयुक्तम्^३ अग्निौ ।
 धत्तम् रत्नानि, वयसा चरयत्तम् च स्तोतृन् ॥ १० ॥

“इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये त्रयोदशो वर्गः” ॥

[६८]

‘वसिष्ठो नैषाणश्चिह्नविः । अग्निनौ देवताः । विराट् छन्दः, अष्टमीनवम्यौ त्रिष्टुभौ’ ।

आ शुभ्रा यातमग्निना स्वश्वा गिरौ दत्ता जुजुषाणा युवाकौः ।

हव्यानि च प्रतिभृता वीतं नः ॥ १ ॥

आ । शुभ्रा । यातम् । अग्निना । सुजग्वा । गिरः । दत्ता । जुजुषाणा । युवाकौ ।

हव्यानि । च । प्रतिभृता । वीतम् । नः ॥ १ ॥

वेङ्कट० आ यातम् हे सोमयौ ! अग्निनौ ! सोमययौ स्तुतीः^४ दर्शनीयौ ! देवसानी युष्मत्कामसः ।
 हव्यानि च प्रतिभृतानि आदत्तम् न ॥ १ ॥

प्र वामन्धांसि मद्यान्यस्थुरैर् गन्तं हविषो वीतये मे ।

तिरो अयो हव्यनानि श्रुतं नः ॥ २ ॥

प्र । वाम् । अन्धांसि । मद्यानि । अस्थुः । अरैः । गन्तम् । हविषः । वीतये । मे ।

तिरः । अयः । हव्यनानि । श्रुतम् । नः ॥ २ ॥

वेङ्कट० प्रतिभृतानि सुवयोः मद्यकराणि सनानि हविषांदात् । पर्पासम् पञ्चतम् मम हविषः
 पानाय । तिरस्कृत्य तपून् हव्यनानि श्रुतम् अस्माकम् ॥ २ ॥

प्र वा रथो मनोजवा इयति तिरौ रत्नास्यग्निना श्रुतोर्तिः ।

अस्मभ्यै सूर्यावसु इयानः ॥ ३ ॥

प्र । वाम् । रथः । मनः । जवाः । इयति । तिरः । रत्नासि । अग्निना । श्रुतः । कति ।

अस्मभ्यम् । सूर्यावसु इति । इयानः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० प्र ईरयति वाम् मनोजेयः । रथः तिरस्कुर्वन् लोकान् अग्निनौ ! शररक्षणः अस्मभ्यं
 हे सूर्यावा वासपितारो ! गच्छन् ॥ ३ ॥

अपं ह यद् वा देव्या तु अद्रिरुध्वो विवक्ति सोमसुद् युवभ्याम् ।

आ वल्गू विप्रौ चवृतीत हव्यैः ॥ ४ ॥

अयम् । ह । यत् । वाम् । देव्या । ऊँ इति । अग्निः । ऊर्ध्वं । विमंकि । सोमऽसुत् । युजऽम्याम् ।
आ । वृत्म् इति । विमं । वृत्तीति । हव्ये ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अयम् यदा वाम् देवीं कामयमाना प्राप्ता 'उन्मुक्त चर्च' क्तेति सोमसुत् युवान्याम् ।
तदानीं भगवन्गीतो मेधावी सोम आ वृत्त्वात् युवां हविर्भि ॥ ४ ॥

चित्रं ह यद् वां भोजनं न्यस्ति न्यत्रये मर्दिष्यन्तं युयोतम् ।
यो वांगोमानं दधते प्रियः सन् ॥ ५ ॥

चित्रम् । ह । यत् । वाम् । भोजनम् । जु । अस्ति । नि । अत्रये । मर्दिष्यन्तम् । युयोतम् ।
य । वाम् । ओमानम् । दधते । प्रिय । सन् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० पूजनीयम् ह यत् पुत्रयो भग्नम् अस्ति, तत् सर्वं मर्दय्युक्तम् अत्रये अत्रये नि युयोतम्
प्राप्युक्तम्, य वाम् रक्षणम् अधारयत् प्रिय भवत् अत्रि ॥ ५ ॥

इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याय ऋग्वेदो वर्गा ॥

उत त्वद् वां जुरते अग्निना भुक्ष्यवानाय प्रतीत्यं हविर्दे ।
अधि यद् वर्षं इत ऊँति धृत्यः ॥ ६ ॥

उत । त्वत् । वाम् । जुरते । अग्निना । भुत् । भ्यवानाय । प्रतीत्यम् । हविर्दे ।
अधि । यत् । वर्षं । इत ऊँति । धृत्यः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अग्नि य त्वद् वाम् स्तुतं अग्निना । अभवत् च्यवानाय प्रतीत्यम् प्रतिगमनम्, वृत्त
पुनर्द्वारा प्रतिगमनम्, हविष दान । "अधि भव" यस्मात् कथम् जीवनस्य इतोमुक्तम् ॥ ६ ॥

उत त्वं भुज्युमग्निना सखायो मध्ये जहुर्देवासः समुद्रे ।
निरीं पर्षदरात्रा यो युवाकृः ॥ ७ ॥

उत । त्वम् । भुज्युम् । अग्निना । सखाय । मध्ये । जहु । द्वा देवासः । समुद्रे ।
नि । ईम् । पर्षद् । अरात्रा । य । युवाकृः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अग्नि य त्वं भुज्युम् अग्निना । सखाय समुद्रमध्ये तत्कालम् दुर्गमता । तम् द्वा
पार प्रति नि पर्षद् अरात्रा अरात्रा समस्त तद्वात् अरात्रेति अत्र, समनवान् रात्रो मा, य
पुष्पत्काम ॥ ७ ॥

१. देवा विं अं २-२. "ख त" मूको ३ कुचम् मूको. ४ मयस्वु विं क, मयस्वु
अं लभ ५ वाम मूको ६ ६ नास्ति मूको. ७ ७ यत् मूको. ८ भयमस्मात् मूको
९ त् त् १, १५, १ भाष्यम्, अनेयुं विं, रपोयुं अं ल लभ. १० नास्ति विं.

वृकाय चिज्जसमानाय शक्तमुत श्रुतं श्रयवे ह्यमाना ।

यावध्न्यामपिन्वतमपो न स्तुर्यं चिच्छक्त्यधिना शचीभिः ॥ ८ ॥

वृकाय । चित् । जसमानाय । शक्तम् । उत । श्रुतम् । श्रयवे । ह्यमाना ।

यो । अध्न्याम् । अपिन्वतम् । अपः । न । स्तुर्यम् । चित् । शक्ती । अस्त्रिना । शचीभिः ॥ ८ ॥

षेङ्कट० वृकाय अपि जसमानाय त्रिमोक्षे शक्ती समवतम् । अपि च अश्रुतम् तत्रैव ह्यमानौ । शचीः साम् अपिन्वतम् सक्षारपत्रम् पयः उदकादि इव निद्रुतप्रसवाम् अपि भातमीदमा दास्ववा प्रजाभिः च ॥ ८ ॥

एष स्य कारुर्जरेते सूक्तैरत्रे बुधान उपसां सुमन्मा ।

इषा तं वर्धध्न्या पयोभिर्युं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ९ ॥

एषः । स्यः । कारुः । जरेते । सु३३क्तैः । अत्रे । बुधानः । उपसाम् । सु३३मन्मा ।

इषा । तम् । वर्धद् । अध्न्या । पयः३भिः । युयम् । पात । स्वस्ति३भिः । सदा । नः ॥ ९ ॥

षेङ्कट० एषः सोता कीर्तिः शक्तीः उपसाम् अत्रे बुध्यमानः सोभनमदनः । तम् शपुम् भातमीदमा गौः पयसा अयर्चयन् हति ॥ ९ ॥

“इति पञ्चमाह्वये पञ्चमाध्वये पञ्चव्यो वर्गः” ॥

[६९]

“अतिष्ठे नैवावधनिर्हविः । अधिनी देवता । त्रिष्टुप् छन्दः” ।

आ पां रयो रोदसी बद्धधानो हिरण्ययो वृषभिर्यत्सर्वैः ।

पूतवर्तनिः पुविर्मा रुचान इषा बोद्धा नृपतिर्वाजिनीवान् ॥ १ ॥

आ । पां । रयः । रोदसी इति । बद्धधानः । हिरण्ययः । वृष३भिः । यातु । अर्धैः ।

पूतवर्तनिः । पुवि३भिः । रुचानः । इषाम् । बोद्धा । नृ३पतिः । वाजिनी३वान् ॥ १ ॥

षेङ्कट० आ यात युवयो रयः यावापृथिव्यौ यावमानः हिरण्ययः वृभिः अर्धैः उदकपुच्छाणां पविभिः दीप्यमानः अष्टानाम् बोद्धा नृणां पालयिता बलवान् इति ॥ १ ॥

स पप्रथानो अभि पञ्च भूमा त्रिवन्धुरो मनसा यातु युक्तः ।

विशो येन गच्छथो देव्यन्तीः कुत्रा चिद् याममाधिना दधाना ॥ २ ॥

सः । पुप्रधानः । अभि । पर्श । भूम् । त्रिधन्धुरः । मनसा । आ ॥ यातु । युक्तः ।
विशः । येन । गच्छत्यः । देवऽप्यन्तीः । कुत्र । चित् । वार्गम् । अश्विना । दर्शना ॥ २ ॥

येङ्कट० सः रथः पञ्च जनात् धनप्रदानेन विचारयन् त्रिधन्धुरः मनसा युक्तः अभि आ यातु ।
मनुष्यान् येन अभि गच्छत्यः देवकामाद् यत्र कुत्र चित् सवि यमनम् अश्विनौ कुर्वन्ती ॥ २ ॥

स्वर्धा यशसा योतमर्वाग् दत्ता निधिं मधुमन्तं पिनाथः ।

वि वां रथो बध्नाहं यादमानोऽन्तान् दिवो वाधते वर्तनिर्म्याम् ॥ ३ ॥

सुऽअर्था । यशसा । आ । यातम् । अर्थाक् । दत्ता । निऽधिम् । मधुऽमन्तम् । पिनाथः ।
वि । वाम् । रथः । बध्ना । यादमानः । अन्तान् । दिवः । वाधते । वर्तनिऽर्म्याम् ॥ ३ ॥

येङ्कट० शोभनाभौ यशसिभौ वा गच्छतम् अभिमुखम् । हे दत्ता ! सोमवन्तम् निधिम् प्राप्नुम्
पितृन् । वि वाधते युक्थोः रथः उपसा सह* अभिगच्छन् । यद्विशिष्टमणिकर्मा । दिवः
पर्यन्ताम् चक्रपरिभ्रमाम् ॥ ३ ॥

युधोः श्रिपुं परि योषांशूणीत शूरौ दुहिता परितक्म्यायाम् ।

यद् देवयन्तमर्वाधुः शर्वाभिः परि शंसशोमना वां वर्यो गात् ॥ ४ ॥

युधोः । श्रिपुम् । परि । योषां । अशूणीत । शूरः । दुहिता । परितक्म्यायाम् ।
यत् । देवऽयन्तम् । अर्वाधुः । शर्वाभिः । परि । शंसम् । शोमना । वाम् । वर्यः । गात् ॥ ४ ॥

येङ्कट० युधयोः धियम्* परि अशूणीत शूर्वदुहिता युक्थिः परितक्म्येति* राधिदान, वर्याः पश्चिमे
भागे युधयोः काले । यत् देवकामे रक्षयः* प्रशूभिः । अत्र यावत्—^{१५}पर्यन्ता वां शंसम्
अहरवनायावत्^{१६} (या ६, ४) इति । यजमानानां रक्षणार्थम् अहं हविर्भूतमहम् वाम् अश्विनौ ।
परि गच्छति इति ॥ ४ ॥

यो ह स्य वां रथिरा वस्तं उक्ता रथो युजानः परिपार्ति वृतिः ।

तेन नः शं योरुपसो व्युष्नी न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन् ॥ ५ ॥

यः । ह । रथः । वाम् । रथिरा । वस्तं । उक्ता । रथः । युजानः । परिपार्ति । वृतिः ।
तेन । नः । शम् । योः । उपसः । विऽउत्थै । वि । अश्विना । वहतम् । यज्ञे । अस्मिन् ॥ ५ ॥

येङ्कट० यः सप्त एवः युधयोः हे रथवन्तौ ! यतो योर्वांसि रथः युज्यमान*, परिगच्छति* च मार्गम्,
तेन अस्माकम् शम् च योः च उपसः व्युष्करो^{१७} ॥ वहतम् अश्विनौ !^{१८} अश्विनौ* यज्ञे ॥ ५ ॥

१ अनाभिं वि*, नर्जनिं अ*. २. दत्त मुको. ३. त्रिपत् ल सख; नपुं वि* अ*. ४. *तस्वे*
मुको. ५. रक्ष वि* अ*; रक्ष ल सख. ६. पर्यन्ता अत इवसन्नेऽहम् मुको. ७. भतिः वि* अ* ल;
भति लख. ८. *तमम् तं ल सख, *तं नपुं वि*. ९. *उत्थि मुको. १०. *उत्थे वि*; *पञ्च अ*.
११. *श्विना वि* अ*. १२. वासि वि* अ*

नरां गौरैर्विबुधैस्तृपाणास्माकंमध सवनोप यातम् ।

पुरुत्रा हि वां मृतिभिर्हवन्ते मा वामन्ये नि यमन् देवयन्तः ॥ ६ ॥

नरां । गौराऽर्धव । विबुधैस्तृ० । अस्माकंम० । अ० । सवना । उप० । यातम् ।

पुरु०त्रा । हि । वाम् । मृतिऽभिः । हवन्ते । मा । वाम् । अन्ये । नि । यमन् । देव०यन्तः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० हे नेतारी! गौरौ इव मृगौ विद्यतम्, मृगमृग्यावस्तौ अस्माकम् अयं सवमानि यं वाम्यजम् । पुरुषु हि देशेषु वाम् स्तुतिभिः हवन्ते । तत्र मा वाम् अन्ये नि यमन्त देवकामाः ॥ ६ ॥

युवं भुज्युमर्धविद्धं समुद्र उद्दहयुरर्णसो अस्तिधानैः ।

पतत्रिभिरश्रमैरेव्यधिभिर्दंसनाभिरश्विना पारयन्ता ॥ ७ ॥

युवम् । भुज्युम् । अर्ध०विद्धम् । समुद्रे । उत् । उद्दहयुः । अर्ण०सः । अस्ति०धानैः ।

पत०त्रिभिः । अश्र०मैः । अ०व्यधिभिः । दंसनाभिः । अश्विना । पारयन्ता ॥ ७ ॥

वेङ्कट० युवम् भुज्युम् अश्विभिः समुद्रमध्ये अर्धविद्धम् पारं प्रति उत्त उद्दहयुः उदकात् अर्णोः अश्विनाः अश्वैः पारयन्तः । अश्रमैः कर्मभिः अश्विनौ ! स पारयन्तौ ॥ ७ ॥

नू मे हवमा शृणुतं युवाना यासिष्टं वर्तिरेद्विनाविरावत् ।

धत्तं रत्नानि जरतं च सूरिन् युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥

नू । मे । हवम् । आ । शृणुतम् । युवाना । यासिष्टम् । वर्तिः । अद्वि०नौ । इरा०ज्वत् ।

धत्तम् । रत्नानि । जरतम् । च । सूरिन् । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० पूर्व व्याख्याता (अ ७, १७, १० इ.) ॥ ८ ॥

‘इति पञ्चमाहके पञ्चमाध्याये योक्तो वर्गः’ ॥

[७०]

‘वसिष्ठो गेवावर्णिकर्षिः । अश्विनौ देवता । सिष्टम् उद्दः’ ।

आ विश्वदाराश्विना गर्वं नः प्र तत् स्थानमवाचि वां पृथिव्याम् ।

अश्वो न बाजी शूनपृष्ठो अस्थादा यत् सेदधुर्ध्रुवसे न योनिम् ॥ १ ॥

१. नादि सूको. २. वा सूको. ३. मवर्ति अ. ४. मुज्युः सूको. ५. अपदि वि अ.

६. श्विः सूको. ७. वाः सूको. ८-९. नास्ति सूको.

आ । वि॒स्र॒ज्वा॒रा । अ॒श्वि॒ना । ग॒न्त॒म् । नः । प्र । तत् । स्था॒नम् । अ॒वा॒चि॒ । वा॒म् । पु॒षि॒व्याम् ।
अ॒र्धः । न । या॒जी । शु॒न॒ऽशृ॒ष्ठः । अ॒स्थात् । आ । यत् । से॒द॒युः । ध्रु॒वस्यै॑ । न । यो॒निम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० हे विषेः वरुणोद्यौ! अश्विनौ! आ यच्छतम् अस्मान्। प्र अवाचि प्रोक्तं अस्माभिः तत् स्थानम् अस्वाम् पुषिव्याम् युवयोः। अस्माभिः यत् च स्थानं क्षीर्णदीर्घं, याम् 'अम्बीक्ष्य मक्ष' इव दण्डवान् सुखशृङ्गः, तिष्ठति, आ सीदयः यत् स्थानम्, यथा मनुष्यः भ्रूवावस्थानाय^१ योग्यम् आसीदति ॥ १ ॥

सि॒पं॒क्ति॒ सा वां सु॒म॒ति॒श्च॒नि॒ष्ठा॒तापि॒ घ॒र्मो॒ म॒नु॒षो॒ दुरो॒णे ।

यो वां सु॒मु॒द्रान्त्स॒रितः॑ पि॒प॒त्ये॒त॒न्वा चि॒त्र सु॒यु॒जा यु॒जानः॑ ॥ २ ॥

सि॒पं॒क्ति॒ । सा । वा॒म् । सु॒मु॒द्रतिः॑ । च॒नि॒ष्ठा । अ॒तापि॑ । घ॒र्मः । म॒नु॒षः । दुरो॒णे ।
यः । वा॒म् । सु॒मु॒द्रान् । स॒रितः॑ । पि॒पं॒ति॒ । ए॒त॒ञ्चा । चि॒त् । न । सु॒यु॒जा । यु॒जानः॑ ॥ २ ॥

वेङ्कट० सैषते सा वाम् सुमतिः^२ अतिशयेन ज्ञातवती । ततः च घर्मः^३ मनुष्यस्य गृहे । यः घर्मः वाम् सुमुद्रान् स॒रितः^४ च^५ पारयति, ममपति^६ इत्यर्थः, अक्षी इव सुयुजौ यजे युग्मनाम् ॥ २ ॥

या॒नि स्था॒ना॒न्य॒श्वि॒ना द॒धा॒थे॒ दि॒वो य॒ज्ञी॒भ्यो॒प॒धी॒षु वि॒भु ।

नि प॒र्व॒तस्य॑ मूर्ध॒नि स॒द॒न्ते॒पं ज॒नाय॑ द्रा॒क्षु॒पे ब॒र्ह॒न्ता ॥ ३ ॥

या॒नि । स्था॒ना॒नि । अ॒श्वि॒ना । द॒धा॒थे इति॑ । दि॒वः । य॒ज्ञी॒षु । ओ॒प॒धी॒षु । वि॒भु ।
नि । प॒र्व॒तस्य॑ । मूर्ध॒नि । स॒द॒न्ता । इ॒षम् । ज॒नाय॑ । द्रा॒क्षु॒पे । ब॒र्ह॒न्ता ॥ ३ ॥

वेङ्कट० यानि आवासास्थानानि आरमनः अश्विनौ! कुतः दिवः आगतौ गह्वरीषु^७ ओपधीषु^८ प्रजासु च पर्वतस्य मूर्धनि नि बसन्तौ^९ यजमानाय जने च^{१०} बर्हन्तौ । उत्तररथ सम्मन्धः^{११} ॥ ३ ॥

च॒नि॒ष्टं दे॒वा ओ॒प॒धी॒ष्व॒सु यद् यो॒ग्या अ॒श्र॒वै॒षे क॒र्षी॒णाम् ।

पु॒रु॒णि र॒त्ना द॒ध॒ती न्य॒स्मे अ॒नु पूर्वा॑णि च॒र॒य॒यु॒र्य॒मानि॑ ॥ ४ ॥

च॒नि॒ष्टम् । दे॒वी । ओ॒प॒धी॒षु । अ॒प्सु । यद् । यो॒ग्याः । अ॒श्र॒वै॒षे इति॑ । क॒र्षी॒णाम् ।
पु॒रु॒णि । र॒त्ना । द॒ध॒ती । नि । अ॒स्मे इति॑ । अ॒नु । पूर्वा॑णि । च॒र॒य॒युः । यु॒गानि॑ ॥ ४ ॥

वेङ्कट० चनिष्टम्^{१२} इच्छते हे देवी! तासु ओपधीषु अप्सु च, यदा^{१३} भ्यान्नुद्यः योग्याः स्तुतीः

१-१. अतिशयेन वि^२; अतिशय मयं क^३ क लब्ध. २. सिदपः वि^४ क^५; सिदपः क लब्ध.

३. युवा^६ मूको. ४. युव्यद्वय मूको. ५. गती. वि^७ क लब्ध. ६. घर्म मूको. ७. 'त...' वि^८ क^९.

८. 'पति' मूको. ९. 'मानाः वि^{१०} क^{११}. १०. 'धिनः वि^{१२}. ११. बर्हीषु मूको. १२. 'तन्तो मूको. १३-१४. 'दन्ता...' वि^{१५} क^{१६}. १४. नन मूको. १५. यदा वि^{१६} क^{१७}.

जापीणाम् । बहूनि रत्नाणि अस्मासु नि दधानौ अनु चरन्त्युः^१ गगान् दिवताम् । अनुत्थानम्
अनुमननम्^२ । दिवता यथा निरर्थेऽ इति बुद्धिम् अथुना धन प्रवृत्तन्तौ कुलः^३ ॥ ३ ॥

शुश्रूषांश्च चिदधिना पुरुषाभि ब्रह्माणि चक्ष्वाधे कर्षीणाम् ।

प्रति प्र यातुं वरमा जनापास्मे वामस्तु सुप्रतिश्रनिष्ठा ॥ ५ ॥

शुश्रूषासां । चित् । अधिना । पुरुषाणि । अभि । ब्रह्माणि । चक्ष्वाधे इति । कर्षीणाम् ।
प्रति । प्र । यातुम् । वरम् । आ । जनाप । अस्मे इति । वाम् । अस्तु । सुप्रतिः । श्रनिष्ठा ॥

पेङ्कट० शुश्रूषनामौ एव अश्विनौ ॥ ... ॥ ५ ॥

यो वां युञ्जो नासत्या इविष्मान् कृतमेष्टा समर्षोऽ भराति ।

उप प्र यातुं वरमा वासिष्ठमिमा ब्रह्माण्यच्यन्ते युवध्वाम् ॥ ६ ॥

य । वाम् । युञ्ज । नासत्या । इविष्मान् । कृतमेष्टा । समर्षम् । भराति ।
उप । प्र । यातुम् । वरम् । आ । वासिष्ठम् । इमा । ब्रह्माणि । अच्यन्ते । युवध्वाम् ॥ ६ ॥

पेङ्कट० य वाम् यस्तु ॥ ६ ॥

इयं मनीषा इयमधिना गीरिमां सुवृक्ति वृषणा जुषेयाम् ।

इमा ब्रह्माणि युवध्वन्यग्मन् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

इयम् । मनीषा । इयम् । अधिना । गी । इमाम् । सुवृक्तिम् । वृषणा । जुषेयाम् ।
इमा । ब्रह्माणि । युवध्वनि । अग्मन् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

पेङ्कट० ॥ स्तुति । इमाम् च स्तुतिम् वर्धितानौ । सेवेयाम् । इमानि च इवीनि पुत्रा
कामवमानानि गच्छन्तु वामिति ॥ ७ ॥

“इति ब्रह्माष्टके पञ्चमाध्याये सप्तदशो वर्यः” ॥

[७१]

“वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्यज्ञिः । अश्विनौ देवता । त्रिष्टुप् छन्दः” ।

अप स्रसृरुपसो नग्निहीते रिणक्ति कृष्णीररुषाय पन्थाम् ।

अश्वामघा गोमघा वां हुवेम दिवा नक्तं शरुमस्मद् युयोतम् ॥ १ ॥

अप । स्रसृ । स्रसृ । नक् । जिहीते । रिणक्ति । कृष्णी । अरुषाय । पन्थाम् ।
अश्वामघा । गोमघा । वाम् । हुवेम । दिवा । नक्तम् । शरुम् । अस्मद् । युयोतम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० त्वयः उपसः आवयमानाय नरुं नमिति रात्रिम् आह । सा अप गच्छति^१ । 'कञ्जहस्ता दयातो
शेखरागन्' (अ १, ११३, २) इत्युक्तम्^२ । रेचयति कण्ठानं रात्रिः आरोग्यमानाय आदित्याय ।
भस्मिन् काले यथा हे अश्वघ्नौ!^३ गोघ्नौ!^४ बाम् हुवेम^५ । दिवा नक्तम् च भस्मतः हितकं
पृथक् कुरुतम् ॥ १ ॥

उपायातं द्वाशुषे मर्त्याय रथेन वाममग्निना वहन्ता ।
युयुतमस्मदनिरामर्षीवां दिवा नक्तं माध्वी त्रासीयां नः ॥ २ ॥

उप० उपायातम् । द्वाशुषे । मर्त्याय । रथेन । वामम् । अग्निना । वहन्ता ।
युयुतम् । अस्मत् । अनिराम् । अर्षीवाम् । दिवा । नक्तम् । माध्वी इति । त्रासीयाम् । नः ॥ २ ॥
वेङ्कट० उपायस्त्रयम्^६ द्वाशुषे यजमानाय रथेन चनम् अग्निनौ! पदन्तौ । पृथक् कुरुतम् भस्मतः
अनिराम् अनति, प्राणनद्रयो^७ । आसकारिण्यशक्तिरनिरा । अमीवा च रोगविशेषः औदरः । दिवा
नक्तम् च हे मयुमन्तौ!^८ अस्मान् रक्षतम् ॥ २ ॥

आ वां रथमवमस्यां व्युष्टौ सुम्नायवो वृषणो वर्तयन्तु ।
स्यूर्मगभस्तिमृत्युगिभिरश्वैराग्निना वसुमन्तं वहेयाम् ॥ ३ ॥

आ । याम् । रथम् । अवमस्याम् । व्युष्टौ । सुम्नायवः । वृषणः । वर्तयन्तु ।
स्यूर्मगभस्तिम् । मृत्युगभिः । अश्वैः । आ । अग्निना । वसुमन्तम् । वहेयाम् ॥ ३ ॥
वेङ्कट० आ वर्तयन्तु वाम् रथम् अवमस्याम् उपसि । अवमाऽवतमौ^९ । सुखम् इच्छन्तः दुर्मांसः
कश्चित्तः । मृत्युमृतरश्मिं यज्ञयोगिभिः^{१०} । अश्वैः आ वहेयाम्^{११} अग्निनौ! वसुमन्तम् रथम् ॥ ३ ॥

यो वां रथौ नृपती अस्ति वोळ्हा त्रिवन्धुरो वसुमौ उत्सर्गमा ।
आ न एना नासस्थोपं यातमभि यद् वां विश्वप्स्यो जिगाति ॥ ४ ॥

यः । याम् । रथः । नृपती इति नृपती । अस्ति । वोळ्हा । त्रिवन्धुरः । वसुमौ । उत्सर्गमा ।
आ । नः । एना । नासस्थः । उप । यातम् । अभि । यद् । वाम् । विश्वप्स्यः । जिगाति ॥ ४ ॥
वेङ्कट० यः वाम् रथः नृपती । अवसि^{१२} वोळ्हा । त्रिवन्धुरे कलकलसद्वदः । त्रिवन्धुरः वसुनाम्
उत्सर्गशीलगमनः । तेन यमेन अस्मान् उप आ यातम् नासस्थौ! । अभि गच्छति यस्मात् वाम् वसिष्ठ
विश्वरूपः । नामाविष्णुविकरणात् वैश्वरूप्यम् । यद् वा विश्वप्स्यः न्यायकः^{१३} विश्वस्य इति^{१४} ॥ ४ ॥

१. नरुं मूको; नक्तम् क प्रस्तावः. २. अवयं मूको. ३. "स्तुतः वि" अ. ४. अग्निं वि.
अ' ल; अग्निनौ लक्ष. ५. "नो मूको. ६. हो" मूको. ७. अवयं मूको. ८. "प्राणानं" लक्ष.
९. वसुमं मूको. १०. अश्वं वि. ११. वसुमौ मूको. १२. "वहेथी मूको. १३. भवति मूको.
१४. "कः भावि अ". १५. "त्येति वि" क लक्ष, "त्येति वि" अ.

युवं चरवानं जरसोऽमुमुक्तं नि पेदव ऊहयुराशुमङ्गम् ।

निरहसस्तमसः स्पर्तमग्निं नि जादुपं शिथिरे धातमन्तः ॥ ५ ॥

युवम् । चरवानम् । जरसं । अमुमुक्तम् । नि । पेदव । ऊहयु । आशुम् । अङ्गम् ।

नि । अहस । तमस । स्पर्तम् । अग्निम् । नि । जादुपम् । शिथिरे । धातम् । अन्तरिति ॥ ५ ॥

वेङ्कट० युवम् चरवानम् 'अथवा मोचितवन्तौ' । पेदव' च राज्ञे क्षीयमान्ताम् अङ्गम् मारमीयम्
'नि ऊहयु । निपतितम् दत्तापितवन्तौ' आहन्तु' तमस अग्निम् शतद्वरपु यन्त्रगुहेषु भङ्गै'
प्रक्षिप्तम् । जादुपम् च राजान शिथिरे तस्य राज्ये पुन निहितवन्तौ' ॥ ५ ॥

इयं मनीषा इयमक्षिन्ना गीरिमा सुवृत्तिं वृषणा जुषेयाम् ।

इमा ब्रह्माणि युवयून्यङ्गमन् युपं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

इयम् । मनीषा । इयम् । अक्षिन्ना । गी । इमाम् । सुवृत्तिम् । वृषणा । जुषेयाम् ।

इमा । ब्रह्माणि । युवयूनि । अङ्गम् । युपम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० इयं स्वाकृता (अ ७, ७०, ७ द) ॥ ६ ॥

"इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये अष्टादशो वरः" ॥

[७२]

"वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्देवि । अश्विनौ देवता । त्रिष्टुप् छन्दः" ।

आ गोमता नासत्या रथेनाश्ववता पुरुश्चन्द्रेण यातम् ।

अभि वा विश्वा निद्युतः सचन्ते स्पर्हया श्रिया तुन्वा शुभाना ॥ १ ॥

आ । गोमता । नामत्या । रथेन । अश्ववता । पुरुश्चन्द्रेण । यातम् ।

अभि । वाम् । विश्वा । निद्युतः । सचन्ते । स्पर्हया । श्रिया । तुन्वा । शुभाना ॥ १ ॥

वेङ्कट० आ यातम् गोमता हे नासत्यौ । रथेन अश्ववता यदुसुवर्णेन । अभि सचन्ते वाम् विश्वा श्ववता
स्पृष्टगीचया श्रिया अङ्गेन च शोभमानौ ॥ १ ॥

आ नो देवेभिरुपं यातमर्वाक् सजोर्पसा नासत्या रथेन ।

युनोर्हि नः सख्या पित्र्याणि समानो बन्धुरुत तस्य रिचम् ॥ २ ॥

१ १ "रामोऽङ्ग" वि' अ', 'यनो ल लम् २ यन वि' अ', 'यने ल लम् ३ ३ "उ
लापां वि' अ', "ह निगम् वता ल लम् ४ अह' मूको ५ अयै हरे वि' अ', अह ल लम्
६ "वत् वि' अ', 'यनो ल लम् ७ ७ नास्ति मूको ८, विषया मूको.

आ । नः । देवेभिः । तप । यातम् । अर्वाक् । सऽजोर्पसा । नासुया ३ रयेन ।
 पुषोः । हि । नः । सुस्या । पित्र्याणि । सुमानः । वन्धुः । उत । तस्य । वित्तम् ॥ २ ॥
 घेङ्कट० उप आ यातम् अर्वाक् अस्मान् देवैः सह सहस्रं दे नासतो रयेन । पुषोः हि 'नः
 सस्यानि' पित्र्याणि तस्मात्प्राप्ति । तस्मात् वन्धुः च समानस्तुतिः । वन्धुः पितरः च वा स्तुयन्ति,
 वधं चेत्यर्थः । सं वन्धुम् वित्तम् इति ॥ २ ॥

उदु स्तोमासो अश्विनोरनुधञ्जामि ब्रह्माण्युपसंश्र देवीः ।
 आविवांसुम् रोदसी धिष्येमे अल्ला विप्रो नासत्या विवक्ति ॥ ३ ॥
 उद । ऊँ इति । स्तोमासः । अश्विनौः । अनुधन् । जामि । ब्रह्माणि । उपसंश्र । उ । देवीः ।
 आऽविवांसुम् । रोदसी इति । धिष्ये इति । इमे इति । अल्लं । विप्रः । नासत्या । विवक्ति ॥
 घेङ्कट० उद अनुधन् अश्विनोः कोमाः । अश्विनी (१) इमे अश्विनी इति ॥ ३ ॥

वि चेदुच्छन्त्यश्विना उपासुः प्र वां ब्रह्माणि कुरवो मरन्ते ।
 कर्ष्यं भानुं संविता देवो अश्वेद् बृहदग्नयः सुमिधा जरन्ते ॥ ४ ॥
 वि । च । इद । उच्छन्ति । अश्विनौ । उपसंश्र । प्र । वा । ब्रह्माणि । कुरवो । मरन्ते ।
 कर्ष्यम् । भानुम् । संविता । देवः । अश्वेद् । बृहद् । अग्नयः । सुमिधा । जरन्ते ॥ ४ ॥
 घेङ्कट० वि उच्छन्ति च इत् अश्विनौ । उपसंश्र । प्र मरन्ते' सुवयोः कोत्राणि कोतारः । कर्ष्यम्
 रतिनम् देवः एविता अयति । महान्तः अग्नयः समिन्धदेव सह अग्निम् काले सुवयोः
 पागे स्वपन्ते ॥ ४ ॥

आ पश्चातासुत्या पुरस्तादाश्विना यातमधरादुदक्तात् ।
 आ विश्वतः पार्श्वजन्येन राया यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥
 आ । पश्चातात् । नासुत्या । आ । पुरस्तात् । आ । अश्विना । यातम् । अधरात् । उदक्तात् ।
 आ । विश्वतः । पार्श्वजन्येन । राया । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥
 घेङ्कट० निगदसिद्धा ॥ ५ ॥

इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये एकोनविंशो वसः ॥

[७३]

अतारिष्म तमंसस्पारमस्य प्रति स्तोमं देवयन्तो दधानाः ।
 पुरुदंसा पुरुतमा पुराजामर्त्या हवते अश्विना गीः ॥ १ ॥

१. दी गृको. २-२. नः...तं वि० अ०. ३. विवक्ति च प्रस्तापः. ४. २१० गृको.
 ५-५. नाति गृको
 ७-१०६

अतारिणम् । तमसः । पारम् । अस्प । प्रति । स्तोमम् । देवऽप्यन्तः । दधानाः ।

पुरुऽदंता । पुरुऽतमा । पुराऽजा । अर्मर्त्या । हवते । अस्विना । गीः ॥ १ ॥

वेङ्कट० नैशस्य अस्य तमसः पारम् धीर्नवन्तः^१ प्रति दधानाः स्तोमम् देवकामाः । अस्मिन् कले पुरुकर्मणो^२ यदुक्षणौ शङ्खौ पुराणव्रातो अमर्त्यौ हवति वाक् अस्विनौ ॥ १ ॥

न्यु प्रियो मनुषः सादि होता नासंस्या यो यजते वन्दते च ।

अग्नीतं मर्षो अधिना उपाके आ वा वोचे विदयेषु प्रयस्वान् ॥ २ ॥

नि । ऊँ इति । प्रियः । मनुषः । सादि । होता । नासंस्या । यः । यजते । वन्दते । च ।

अग्नीतम् । मर्षः । अस्विनौ । उपाके । आ । वाम् । वोचे । विदयेषु । प्रयस्वान् ॥ २ ॥

वेङ्कट० निपण्णो होतृपदने प्रियः होता मनुष्यस्य मासस्यो यः यजति^३ लौकिकं च । विवदम्, सोमम् अधिनी । अन्तिके आभिमुख्येन प्रवीणि वाम् अहं यज्ञेषु हविष्मन् ॥ २ ॥

अहेम युज्ञं पृथाह्वराणा इमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेधाम् ।

श्रुष्टीवेव प्रेषितो वामवोधि प्रति स्तोमैर्जरमाणो वसिष्ठः ॥ ३ ॥

अहेम । युज्ञम् । पृथाम् । उराणाः । इमाम् । सुवृक्तिम् । वृषणा । जुषेधाम् ।

श्रुष्टीवाऽह्व । प्रऽप्रेषितः । वाम् । अवोधि । प्रति । स्तोमैः । जरमाणः । वसिष्ठः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० प्रेरयामः यज्ञम् उपसि पथताम् जायच्छता देवानाम् उरुकर्माणाः^४ उरु कर्म कुराणाः । इमाम् वृद्धिं वृषणी सेवेधाम् । क्षिप्रवान् इव प्रेषितः^५ वृत्तः वाम् प्रति अवोधि लोमैः पतुवन्^६ वसिष्ठः ॥ ३ ॥

उय त्वा वृद्धीं गमतो विश्वं नो रक्षोहणा संभृता वीळुपाणी ।

समन्वास्परमत मत्सराणि मा नो मर्षिष्टमा गतं शिवेन ॥ ४ ॥

उपे । त्वा । वृद्धी इति । गमत । विश्वम् । नः । रक्षऽह्वनौ । समऽमृता । वीळुपाणी इति वीळुऽपाणी ।

सम् । अन्वोसि । अमृत । मत्सराणि । मा । नः । मर्षिष्टम् । आ । गतम् । शिवेन ॥ ४ ॥

वेङ्कट० सो बोधारी अक्षार्कं प्रजाय उप गच्छतः रक्षोहणौ हविर्भिः संभृतो^७ ददपणी । सम् अगच्छन्त पुत्रयोः मादकाणि सोमाश्चानि । मा वरमाम् दिक्षिष्टम् । मा गच्छन्तं सुतेन प्रदिरितेन सह इति ॥ ४ ॥

१. 'नर्न मूको. २. उरु' वि' अ. ३. 'नि ते मूको. ४. 'कर्माणि वि' छ छत्र, 'वर्माणा अ'.

५. 'पेरितः वि'. ६. 'पुत्र मूको. ७. 'मूवी मूको.

आ पृथादाचासत्या पुरस्तादाश्विना यातमधरादुदक्तात् ।

आ विश्वतः पार्श्वजन्मेन राया यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

आ । पृथात् । आसत्या । आ । पुरस्तात् । आ । आश्विना । यातम् । अधरात् । उदक्तात् ।

आ । विश्वतः । पार्श्वजन्मेन । राया । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० ॥ ७१, ७२, ५ द. ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चमाहके पञ्चमाध्याये विंशोऽध्यायः ॥’

[७४]

‘इतिष्ठो मैत्रापरिजितेभिः । अग्निनो देवता । अमायः कुन्वः (विश्वमा वृद्धवः, अमाः सप्तोपहरयः)’ ।

इमा उ वां दिविष्टय उस्मा हेवन्ते अश्विना ।

अयं वामहेऽवसे शचीवसु विश्वविश्वं हि गच्छयः ॥ १ ॥

इमाः । उं । इति । वाम् । दिविष्टयः । उस्मा । हेवन्ते । अश्विना ।

अयम् । वाम् । अहे । अवसे । शचीवसु इति । शचीवसु । विश्वम् । विश्वम् । हि । गच्छयः ॥ १ ॥

वेङ्कट० इमाः उं वाम् दिविष्टयः उवसे देवम् इच्छन्ति इति वस्तरणशीली हेवन्ते हे अश्विनी ।
अयम् च वाम् इमामि रक्षणाय प्रशायस् । इवाम् हि विश्वविश्वम् गच्छयः, सर्वाः
प्रजाः अभिगच्छन् ॥ १ ॥

यूयं चित्रं ददधुर्भोजनं नरा चोदथां सुनुतावसे ।

अर्वाग् रथं समनसा नि यच्छतं पिबतं सोम्यं मधु ॥ २ ॥

युवा । चित्रम् । ददधुः । भोजनम् । नरा । चोदथां । सुनुतावसे ।

अर्वाग् । रथम् । समनसा । नि । यच्छतम् । पिबतम् । सोम्यम् । मधु ॥ २ ॥

वेङ्कट० युवां पृथगीयम् ददधुः अन्नम् हे नरी, मधु च ओदधवम् स्तुतिमते । अर्वाग्
इति स्पष्टम् ॥ २ ॥

आ यातमूर्ध्वं भूपतं मध्वः पिबतमश्विना ।

दुग्धं पर्यो वृषणा जेन्यावसु मा नो मर्विष्टमा गतम् ॥ ३ ॥

आ । यातम् । उर्ध्वं । भूपतम् । मध्वः । पिबतम् । अश्विना ।

दुग्धम् । पर्यः । वृषणा । जेन्यावसु इति । मा । नः । मर्विष्टम् । आ । गतम् ॥ ३ ॥

१-१. नास्ति मूको. २. नास्ति वि. ३. ‘शीलो मूको. ४. ‘यच्छ वि’ क लज; ‘यद अ’.

५. ददधुः मूको. ६. ‘दध वि’ क लज; ‘दध अ’.

वेङ्कट० आ गच्छतम्, उप च भवतम्^१, सोमम्^२ च पिबतम्^३ अधिनौ^४ दुग्धम् पयः च^५ हे वृषणी!
जेतव्यशत्रुघ्नौ^६, मा अस्मान् हिंसिष्टम्, आ गच्छतम् ॥ ३ ॥

अश्वांसो ये द्वाष्टुपं द्वाष्टुषो गृहं युवां दीयन्ति विभ्रतः ।

यक्ष्मभुभिर्नरा हयैभिरश्विना देवा यातमस्म्यु ॥ ४ ॥

अश्वांसः । ये । द्वाष्टुः । उप । द्वाष्टुषः । गृहम् । युवाम् । दीयन्ति । विभ्रतः ।

यक्ष्मभुभिः । नरा । हयैभिः । अश्विना । आ । देवा । यातम् । अस्म्यु इत्यस्मद्व्यु ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अश्वांसः ये युवयोः उप गच्छन्ति यजमानस्य गृहम् प्रति युवाम् रथे धारयन्तः । तौ
क्षिप्रगमनकारिभिः हे नरो! गधैः अधिनौ! देवौ! आ यातम् अस्मत्कामौ ॥ ४ ॥

अर्धा ह यन्तो अश्विना पृक्षः सचन्त सूर्यः ।

ता यंसतो भुधर्वशो ध्रुवं यशश्छादिरस्मभ्यं नासत्या ॥ ५ ॥

अर्धे । ह । यन्तः । अश्विना । पृक्षः । सचन्त । सूर्यः ।

ता । यंसतः । भुधर्वत्स्मभ्यः । ध्रुवम् । यशः । छादिः । अस्मभ्यम् । नासत्या ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अर्धं सप्त अभिगच्छन्तः अधिनौ अन्ते सचन्ते ओतारः । तौ प्रयच्छतः हविष्मद्व्यम्
ध्रुवम् अन्तम्, अस्मभ्यम् च गृहम् यजन्तम् हे नासत्या इति ॥ ५ ॥

प्र ये ययुरवकासो रथा इव नृषातारो जनानाम् ।

उत स्वेन शर्वसा शूशुवृर्नर उत क्षियन्ति सुसितिम् ॥ ६ ॥

प्र । ये । ययुः । अवकासः । रथाः श्व । नृषातारः । जनानाम् ।

उत । स्वेन । शर्वसा । शूशुवृः । नरः । उत । क्षियन्ति । सुसितिम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० प्र ययुर्नन्ति ये युक्वर्जिताः श्रीप्रम् रथा इव नृष्यं शक्तिवारः जनानाम् मध्ये अधिनौ^१
कोतारः । 'ते च' 'स्वेन बलेन' युद्धा भवन्ति, अपि च निरसन्ति सुनिवासम् ॥ ६ ॥

'इति पञ्चमाहके पञ्चमाध्याये पृक्षर्जितो वर्गः' ॥

[७५]

'वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्जयिः । उषा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः' ।

व्युष्टपा आबो दिविवा ऋतेनाविष्कृण्वाना मंहिमानुमार्गात् ।

अप द्रुहस्तम आवरजुष्टमङ्गिरस्तमा पृथ्वा अजीगः ॥ १ ॥

१. 'व' 'दि' । २-३. 'वसितम् वि', 'परितम् अ', च पठ्य स एवम् । ३. अधिनौ 'वि' अ' ।

४. 'देव' 'उप' 'गृह' । ५. 'अस्मभ्य' अ' । ६. अधिनौ-मूको । ७-८. 'स्वेन' 'यशः' 'रथेन' स प्रत्ययः ।

८. 'एव' 'अ' 'रथ' स' । ९-१०. 'मास्ति' मूको ।

वि । उपाः । आवः । दिविऽजाः । अतेन । आविऽऽपूजना । मुहिमानम् । आ । अगात् ।
अप । हुहः । तमेः । आवः । अजुष्टम् । अक्षिरऽतमा । पथ्याः । अजीगरिति ॥ १ ॥

वेङ्कट० उपाः त्रिविधं गच्छति दिवि जाता सत्येन प्रकाशयेन सह । अन्यकाराऽपनयनात् सत्यस्य
प्रकाशनम् । अकान्तवन्ती महिमानम् आ जगाम । आगता^१ च रक्षंसि तमः च आत्मनः
भयपांशम् अत्र गमयति । सा ह्यम्^२ अक्षिरस्तमा । पुरा उपाः अक्षिरःसु जज्ञे । मार्गात् तमसा
तिरोहितात् सत्पनयनेन वज्रहरेति । सेजंसि या पथ्याः इति ॥ १ ॥

मुहे नो अद्य सुवितार्य बोध्युषो मुहे सौभाग्यं प्र यन्धि ।

चित्रं रयिं पशसं धेहस्मे देवि मर्तेषु मानुषि अवस्थुम् ॥ २ ॥

मुहे । नुः । अद्य । सुवितार्य । बोधि । उपः । मुहे । सौभाग्यं । प्र । यन्धि ।
चित्रम् । रयिम् । पशसं । धेहि । अस्मे इति । देवि । मर्तेषु । मानुषि । अवस्थुम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० महते कस्माकम् अद्य अम्युदयाम् प्रवृद्धा भव^३ । तथा उपः । महते सौभाग्याय
धनम् अस्माकम् प्र यच्छ । चित्रम् रयिम् पशस्विनम् प्रवृष्ट कस्मभ्यम् । देवि ! मर्त्येषु
मां प्रविधे बुद्ध धनप्रदानेन 'मनुष्यहिते ! कीर्तितकृत्तम्' ॥ २ ॥

एते त्वे भानवो दर्शितायाश्चित्रा उपसो अमृतांसु आगुः ।

जनयन्तो दैव्यानि व्रतान्यापूणन्तो अन्तरिक्षा ज्येष्ठुः ॥ ३ ॥

एते । त्वे । भानवः । दर्शितायाः । चित्राः । उपसः । अमृतांसु । आ । अगुः ।
जनयन्तः । दैव्यानि । व्रतानि । आपूणन्तः । अन्तरिक्षा । वि । अस्तुः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० ते^४ इमे रश्मयः दर्शनीयायाः उपसः भिनः अरण्यवर्जिताः प्रादुरभवद् । जनयन्तः
पशन् कारवन्तः^५ च अन्तरिक्षम् वि तिष्ठन्ते ॥ ३ ॥

एषा स्या युजाना पराकात् पथं क्षितीः परं सद्यो जिगाति ।

अभिपश्यन्ती वृषुना जनानां दिवो दुहिता सुर्वनस्य पत्नी ॥ ४ ॥

एषा । स्या । युजाना । पराकात् । पथं । क्षितीः । परं । सद्यः । जिगाति ।
अभिपश्यन्ती । वृषुना । जनानाम् । दिवः । दुहिता । सुर्वनस्य । पत्नी ॥ ४ ॥

वेङ्कट० सा एषा उषा । युजाना दृष्टव्यं पथं जगत् तयः एव 'परं गच्छति' दर्शयन्ती मार्गात्
जनानाम् दिव दुहिता सुर्वनस्य पालयित्री ॥ ४ ॥

१. 'तानि वि' अ^१; 'तां' ल लज्ज. २. 'वम्' अ^२. ३. 'मत्त वि' अ^३. ४-५. 'ते...प-पत वि' अ^४.
५. 'गारित वि'; एते अ^५ ल लज्ज. ६. 'ए' ल लज्ज. ७-८. 'परीय' वि^६ ल, 'परि' अ^७ लस.
८. 'गारित वि' अ^८; दर्शनीय ल लज्ज.

वाजिनीवती सूर्यस्य योषा चित्रामघा राय ईशे वर्धनाम् ।

ऋषिष्टुता जरयन्ती मधोन्मुषा उच्छति वह्निमिर्गृणाना ॥ ५ ॥

वाजिनीऽवती । सूर्यस्य । योषा । चित्रामघा । रायः । ईशे । वर्धनाम् ।

ऋषिऽष्टुता । जरयन्ती । मधोनी । उषाः । उच्छति । वह्निमिः । गृणानाः ॥ ५ ॥

चेङ्कट० अष्टपती सूर्यस्य योषा चित्रधना धनस्य ईशे वर्धनाम् च । वसुनि वासपति^१ इति रश्मयः । ऋषिष्टुता^२ सर्व मृतज्यातम् जरयन्ती^३ धनवती उषाः उच्छति वोदुमिः सोदुमिः स्तूपमाना ॥ ५ ॥

प्रति पुतानामरुपासो अश्वाश्चित्रा अदृशन्नपसं वहन्तः ।

याति शुभ्रा विश्वविशु रथेन दधाति रत्नं विधुते जनाय ॥ ६ ॥

प्रति । पुतानाम् । अरुपासः । अश्वाः । चित्राः । अदृशन् । उपसम् । वहन्तः ।

याति । शुभ्रा । विश्वऽपिशा । रथेन । दधाति । रत्नम् । विधुते । जनाय ॥ ६ ॥

चेङ्कट० प्रति अदृशन्^४ पौतमानाम् भारोचमानाः अश्वाः चित्राः उपसम् वहन्तः । याति सोमना^५ विश्वरूपा^६ रथेन । दधाति रत्नम् परिचरते जनाय ॥ ६ ॥

सत्या सत्येभिर्महती महद्भिर्देवी देवेभिर्यजता यजत्रैः ।

रुजत् दृळ्हानि दददुस्त्रिपाणां प्रति गाव उपसं यावन्नन्त ॥ ७ ॥

सत्या । सत्येभिः । महती । महत्तमिः । देवी । देवेभिः । यजता । यजत्रैः ।

रुजत् । दृळ्हानि । ददत् । उस्त्रिपाणाम् । प्रति । गावः । उपसम् । यावन्नन्त ॥ ७ ॥

चेङ्कट० सत्या सत्यैः महती च महद्भिः देवी देवैः यष्ट्या यष्ट्यैः सह विनासयति दृगि^१ तमांसि, ददाति च^२ रत्नम् । रश्मयश्च उपसम्^३ अत्यन्तम् प्रति कामयन्ते ॥

मू नो गोमद धीरवद् धेहि रत्नमुपो अश्ववत् पुरुभोजो अस्मे ।

मा नो बृहिः पुरुपतां निदे कर्षूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥

मू । नः । गोमदम् ॥ धीरवत् । धेहि । रत्नम् । उर्षः । अश्ववत् । पुरुभोजः । अस्मे इति ।

मा । नः । बृहिः । पुरुपता । निदे । कः । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥

चेङ्कट० क्षियम् अमम्यम् गोमत् धीरवत् च धेहि रत्नम् तपः । अश्ववत् पुरुभोजो मोक्षाय^४ स्वस्तिभिः । मा अस्माकं यजम् वनस्ययाम् निन्दायै कार्षीः^५ ॥ ८ ॥

^६ इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये द्वाविंशो वर्गः ॥

१. पौत० मूको. २. "शुभ्राः स. ३. जनवती मूको. ४. नास्ति वि० कं. ५. या पदेन मं.
६. दृगि मं. ७. नास्ति वि०. ८. नीलम् छ. ९. वी वि०; वीर मं; कृषी छ छम्.
१०-१०. नास्ति मूको.

[७६]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्ये । उपा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

उद्गु ज्योतिरमृतं विश्वजन्यं विश्वानरः सविता देवो अथेत् ।

कस्या देवानामजनिष्ट चक्षुराचिरं कर्तुर्वनं विश्वपुषाः ॥ १ ॥

उद्गु । ऊँ इति । ज्योतिं । अमृतम् । विश्वजन्यम् । विश्वानरं । सविता । देव । अथेत् ।

क्राव्यो । देवानाम् । अजनिष्ट । चक्षुः । आचि । अकु । कर्तुर्वनम् । विश्वम् । उपा ॥ १ ॥

वेङ्कट० धारक — ‘उद्गु अविधियत् ज्योति अमृतम् सर्वजन्यम् विश्वानर सविता देव’
(या ११, १०) । क्राव्यो रश्मिना उपलोक्यन् देवानाम् चक्षुः अजनिष्ट । आचि करोति
मुषनम् सर्वम् उपा इति ॥ १ ॥

प्र मे पन्था देवयाना अदभ्रमर्मधन्तो वसुधिरिष्कृतासः ।

अमृदु केतुरुपसः पुरस्तात् प्रतीच्यागादधि हर्म्येभ्यः ॥ २ ॥

प्र । मे । पन्था । देवयाना । अदभ्रन् । अर्मधन्त । वसुधिमि । इष्कृतास ।

अमृदु । ऊँ इति । केतु । उपसः । पुरस्तात् । प्रतीच्या । आ । अगात् । अधि । हर्म्येभ्यः ॥

वेङ्कट० प्र अदभ्यन्त मम अम पन्थान देवयाना इत्यस्य अहिंसन्त वसुधि देव इष्कृताः ।
अवति केतु प्रज्ञान रश्मि उपस पुरस्तात् । अमिमुषन् आ गच्छति उपा इच्छिदेभ्यो
वेगेभ्यः ॥ २ ॥

तानीदहानि बहुलान्यासन् या प्राचीनमुदिता सूर्यस्य ।

यतः परि जार ईवाचरन्त्युषो ददृक्षे न पुनर्धृतीरं ॥ ३ ॥

तानि । इत् । अहानि । बहुलानि । आसन् । या । प्राचीनम् । उत्तर्दिता । सूर्यस्य ।

यत । परि । जार ईव । आऽचरन्ती । उप । ददृक्षे । न । पुन । यताऽश्च ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तानि पुर अहानि विस्तृतानि अवस्थि, यानि अहानि सूर्यस्य अचरन् प्रागेव उदितामि
आसन् । यस्मात् स्वम् जार इव आचरन्ती उप ! न पार ददृक्षे ॥ क्षणमात्रं तिष्ठति,
यथा यती^१ देशान्तरं गच्छन्ती काश्चि, याम्वा तदानीम् एव गच्छति । यथा वा जार
सर्वम् स्व च गच्छा सतोऽपि^२ प्रादुर्भवन्ती^३ इति ॥ ३ ॥

त इद् देवानां सधुमाद आसन्नृतावानः कुर्याः पुनर्यासः ।

गूळहं ज्योतिः पितरो अन्यविन्दन्त्यस्यमन्त्रा अजनयन्नुपासम् ॥ ४ ॥

१ १. नास्ति मूको २ इवनम् वि^४, यवनम् अ^५ क लभ ३ इवन्ता अ^६ क लभ ४ उथेत वि^७
क लभ, ५ यतीति क लभ, यतीति वि^८ अ क प्रस्ताव ६ ‘तो नि मूको ७ ‘यसि क प्रस्ताव

ते । इत् । देवानाम् । सधःप्रादः । आसन् । श्रुतःप्राजः । कृत्यः । पुन्यार्थः ।
गूढम् । ज्योतिः । पितरः । अनु । अविन्दन् । सत्यमन्त्राः । अजनयन् । उपसम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० ते सन्तु देवानाम् सधमादः सम्भवन् । यशवन्तः कदाः पुराणाः कर्माणि अनुतिष्ठन्ति ।
गूढम् ज्योतिः । उपसम्प्रादः पालयितारः देवाः अनु अविन्दन् । सत्यमन्त्राः सत्यस्तुतयः जनयन्
उपसम् । यद् वा वसिष्ठस्य पितरः स्तुतिभिः उपसम् अविन्दन् अजनयन् चेति ॥ ४ ॥

समान ऊर्ध्वे अपि संयतासः सं जानते न यतन्ते मिथस्ते ।

ते देवानां न मिनन्ति व्रतान्यर्मधन्तो वसुभिर्प्रादमानाः ॥ ५ ॥

समाने । ऊर्ध्वे । अपि । समःप्रातासः । सम । जानते । न । यतन्ते । मिथः । ते ।
ते । देवानाम् । न । मिनन्ति । व्रतानि । अर्मधन्तः । वसुभिः । प्रादमानाः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० समाने साधारणे ऊर्ध्वे पाद्वे भग्नौ उपसः निदात्मन्ते सङ्गताः सम जानते । न च
मिथः वसन्ते संयताः^१ ते व्रतमाः । ते देवानाम् व्रतान्यानि कर्माणि न हिंसन्ति हिंसन्ता
वसुभिः देवैः प्रेरणायाः ॥ ५ ॥

प्रति त्वा स्तोमैरीक्यते वसिष्ठा उपर्षुषः सुभगे तुष्टुवांसः ।

गर्वा नेत्री वाजपत्नी न उच्छोषः सुजाते प्रयमा जरस्व ॥ ६ ॥

प्रति । त्वा । स्तोमैः । ईक्यते । वसिष्ठाः । उपःपुषः । सुभगे । तुष्टुवांसः ।
गर्वा । नेत्री । वाजपत्नी । नः । उच्छः । उपः । सुजाते । प्रयमा । जरस्व ॥ ६ ॥

वेङ्कट० प्रति स्तुवन्ति त्वाम् स्तोमैः वसिष्ठाः उपसि प्रयुज्यमानाः हे सुभगे!^१ स्तुवन्तः । पशूनाम् नेत्री
भारस्य पालयित्री अन्नपलिका^२ वा अन्नदयै वि उच्छः । उपः । शोभनजनने । सुखा स्तुत्य
स्तुता भवेति ॥ ६ ॥

एषा नेत्री राधसः सूनृतांनुषा उच्छन्ती रिम्यते वसिष्ठैः ।

दीर्घश्रुतं रयिमस्ते दधाना यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

एषा । नेत्री । राधसः । सूनृतांनुषा । उच्छन्ती । रिम्यते । वसिष्ठैः ।
दीर्घश्रुतम् । रयिम् । अस्मे इति । दधाना । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० एषा अन्नस्य वाचा च नेत्री उपाः^३ सूनृतांनुषी स्तुवते वसिष्ठैः दीर्घकालं श्रयमाणम् अन्नम्
अन्नमयम् दधाना इति ॥ ७ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके पदसाध्याये त्रयोविंशो वर्गः ॥

[७७]

‘वसिष्ठो भैत्रावरुणिर्वापिः । उपा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

उपो रुरुचे युवतिर्न योपा विश्वं जीवं प्रसूचन्ती चरायै ।

अधृदग्निः समिधे मानुषाणामकज्योतिर्वाधमाना तमोसि ॥ १ ॥

उपो इति । रुरुचे । युवतिः । न । योपा । विश्वम् । जीवम् । प्रसूचन्ती । चरायै ।

अधृत् । अग्निः । समिधे । मानुषाणाम् । अकः । ज्योतिः । वाधमाना । तमोसि ॥ १ ॥

वेङ्कट० उप एव रुचे युवतिः इव स्त्री विरम् जीवम् प्रेरयन्ती चरणार्थम् । तस्मिन् काले
अधृत् अग्निः समिधयाच मानुषाणाम् । करोति ज्योतिः वाधमाना तमोसि ॥ १ ॥

विश्वं प्रतीची सुप्रधा उदस्थाद् रुशद् वासो विप्रती शुक्रमश्वैत् ।

हिरण्यवर्णा सुदर्शीकसंदृग् गवां माता नेत्र्यह्वामरोचि ॥ २ ॥

विश्वम् । प्रतीची । सुप्रधाः । उद । अस्थाद् । रुशद् । वासः । विप्रती । शुक्रम् । अश्वैत् ।

हिरण्यवर्णा । सुदर्शीकसंदृग् । गवां । माता । नेत्री । अह्वाम् । अरोचि ॥ २ ॥

वेङ्कट० विश्वम् भूतम् अभियुक्ती सर्वतः पृथुवमा उद जतिह्व । अह्वम् वासः विप्रती धीतिमह
ज्योतिः आकर्षयते । हिरण्यवर्णा सुदर्शीकसन्दृग्वा ज्योतिषाम् माता अह्वाम् नेत्री
धीप्यते ॥ २ ॥

देवानां चक्षुः सुभगा वहन्ती श्वेतं नयन्ती सुदर्शीकमश्वम् ।

उपा अदक्षि रश्मिभिर्व्यक्ता चित्रार्जया विश्वमनु प्रभूता ॥ ३ ॥

देवानाम् । चक्षुः । सुभगा । वहन्ती । श्वेतम् । नयन्ती । सुदर्शीकम् । अश्वम् ।

उपाः । अदक्षि । रश्मिभिः । विडम्बता । चित्रार्जया । विश्वम् । अनु । प्रभूता ॥ ३ ॥

वेङ्कट० देवानाम् चक्षुः आदित्यम् आदित्यं वा उदः वहन्ती सुभगा श्वेतम् सुदर्शनम् आरानीयम्
अश्वम् नयन्ती उपाः अदक्षि रश्मिभिः व्यम्बमाना चित्रचला सर्वं भूतजाते लक्ष्मीकृतम्
प्रादुर्भूतेति ॥ ३ ॥

अन्तिवामा दूरे अमित्रं मुखोर्वी गव्यंतिमभयं कृषी नः ।

यावत् द्वेप आ भंरा वयनि चोदय राधो गृणते मघोनि ॥ ४ ॥

१-१. नास्ति सुको. २. वातपता सुको, वातपानम् छ प्रस्तावः ३. दीपति क वि, दीपिति

अं लज्ज, ४. भवतेन वि. ५. लयीत वि. अ.

अन्तिजामा । दुरे । अमित्रम् । उच्छ । उर्वाम् । गन्धतिम् । अर्धयम् । कूधि । नुः ।
यवप । द्वेपः । आ । भू । वसूनि । चोदय । राधः । गूते । मधोनि ॥ ४ ॥

षेडूट० सन्निरुधना वयिन् दुरे अस्माकं ॥ उच्छ । यथा अमित्रो दुरे मवति तथा म्युच्छे
र्यपः । विस्तीर्ण गोमार्गम् असयम् च अस्माकम् कुरु । पृथक् कुरु च शत्रुम्, आ भू
धनानि, चोदय अन्नं स्तुपते मद्यम् हे उपः! ॥ ४ ॥

अस्मे श्रेष्ठमिभानुभिर्वि भ्रातृपों देवि प्रतिरन्तीं न आयुः ।

इपं च नो दधती विथवारे गोमदश्चावद्ध रथवच्च राधः ॥ ५ ॥

अस्मे इति । श्रेष्ठमिः । भानुभिः । वि । भ्राति । उपः । देवि । प्रतिरन्तीं । नुः । आयुः ।
इपम् । च । न । दधती । विथवारे । गोमदम् । अश्वावत् । रथवत् । च । राधः ॥ ५ ॥

षेडूट० अस्मान् भेष्टैः आनुभिः स्तुष्टा मय उपः । देवि । रथवन्तीं अस्माकम् आयुः, अथ
च न प्रयच्छन्तीं हे विथैर्यथीये! गवादिपुत्रं धनम् च ॥ ५ ॥

यां त्वां दिवो दुहितर्वर्धयन्त्युषः सुजाते मतिभिर्वसिष्ठाः ।

सास्मासु धा रयिमृष्वं बृहन्तं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

याम । त्वा । दिवः । दुहितः । वर्धयन्ति । उपः । सुजाते । मतिभिः । वसिष्ठाः ।
सा । अस्मासु । धा । रयिम् । मृष्वम् । बृहन्तम् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नुः ॥

षेडूट० निगदिति ॥ ६ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पञ्चमोऽध्याये चतुर्विंशो वर्गः’ ॥

[७८]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्वापि । उपा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

प्रति केतवः प्रथमा अदृशन्तूर्ध्वा अस्या अज्जयो वि श्रयन्ते ।

उपो अर्वाचा बृहता रथेन ज्योतिष्मता वाममस्मर्ष्यं वसि ॥ १ ॥

प्रति । केतवः । प्रथमाः । अदृशन् । ऊर्ध्वाः । अस्याः । अज्जयः । वि । श्रयन्ते ।

उपः । अर्वाचा । बृहता । रथेन । ज्योतिष्मता । वामम् । अस्मर्ष्यम् । वसि ॥ १ ॥

षेडूट० ‘प्रति अदृशन्ते’ सुप्रथमाः रश्मयः । ऊर्ध्वाः उपरः अज्जयः विविधे श्रयन्ते जनाः (?) । अज्जयः
रश्मयः । हे उपः । अभियुक्तेन^१ महता रथेन ज्योतिष्मता धनम् अस्मभ्यम् पद ॥ १ ॥

१. ‘वसि वि’.

२. ‘एति गृह्ये’.

३. विथैर्यथीये वि^२ अ; विथैर्यथीये ॥ उअ.

४. १. आति गृह्ये, २. २. एति इति वि^२ अ; अतिइति स उअ. ३. अभियुक्तेन स उअ.

प्रति पीमग्निर्जरते समिद्धः प्रति विप्रांसो मतिभिर्गुणन्तः ।

उषा याति ज्योतिषा वार्षमाना विश्वा तमांसि दुरिताप देवी ॥ २ ॥

प्रति । पीम । अग्निः । जरते । समिद्धः । प्रति । विप्रांसः । मतिभिः । गुणन्तः ।

उषाः । याति । ज्योतिषा । वार्षमाना । विश्वा । तमांसि । दुरिताप । देवी ॥ २ ॥

वेङ्कट० सर्वतः समिद्धः अग्निः प्रति स्तूयते । 'तया विप्राश्च' स्तुतिभिः उपसः स्तुवन्तो जनेः प्रति स्तूयन्ते । उषाः मच्छति विश्वानि तमांसि दुरितानि च ज्योतिषा अप वार्षमाना देवी इति ॥ २ ॥

एता तु त्याः प्रत्येदथन् पुरस्ताज्ज्योतिर्यच्छन्तीरुपसो विभातीः ।

अजीजनन्सूर्यं यज्ञमग्निमपाचीनं तमो अगादजुष्टम् ॥ ३ ॥

एताः । ऊँ इति । त्याः । प्रति । अदृशन् । पुरस्तात् । ज्योतिः । यच्छन्तीः । उपसः । विभातीः ।

अजीजनन् । सूर्यम् । यज्ञम् । अग्निम् । अपाचीनम् । तमः । अगात् । अजुष्टम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० ताः एताः पुरस्तात् प्रति दृश्यन्ते ज्योतिः यच्छन्त्याः उपसः स्तुवन्त्यः । ताः इमाः अजीजनन् सूर्यम् यज्ञम् अग्निम् च । अपाचीनम् तमः अगच्छत् आपवतापाम् उपसि असोभनम् ॥ ३ ॥

अचेति दिवो दुहिता मधोनी विश्वे पश्यन्त्युपसं विभातीम् ।

आस्थाद् रथं स्वधया युज्यमानमा यमथासः सुयुजो वहन्ति ॥ ४ ॥

अचेति । दिवः । दुहिता । मधोनी । विश्वे । पश्यन्ति । उपसम् । विभातीम् ।

आ । अस्थात् । रथम् । स्वधया । युज्यमानम् । आ । यम् । अथासः । सुयुजः । वहन्ति ॥

वेङ्कट० आपते दिवः दुहिता उषाः । विश्वे पश्यन्ति उपसम् स्तुवन्तीम् । सा इयम् आ तिष्ठति रथम् बलेन युज्यमानम्, यम् रथम् आ वहन्ति अथाः सुयुजाः ॥ ४ ॥

प्रति त्याद्य सुमनसो भुवन्तास्माकांसो मधवानो वयं च ।

तिस्त्रिंशत्पञ्चश्रुपसो विभातीर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

प्रति । त्या । अय । सुमनसः । भुवन्त । अस्माकांसः । मधवानः । वयम् । च ।

तिस्त्रिंशत्पञ्चम् । उपसः । विभातीः । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० प्रति भुवन्तः अय स्वायं वायव्याम् सुमनसः स्तोतारः अस्मादीयाः इतिभ्यन्तः वयम्

१-१. तयापि प्रायः वि० अ०. २. इच्छ० वि०. ३. अपाचीनम् छ प्रस्तावः. ४. अयुज्यन्तीम् वि० छ छम्, भयुज्यन्तीम् अ०. ५. पाति युयो. ६. भयुज्यन्तो अ०; उपसन्त (न्य छम्.) छ छम्.

च । हे उपस^१ । तिस्रिवेवाऽऽचरत^२ व्युच्छन्त्य । यथा मग्ने क्षेत्रे निमिता^३ तिस्रिवत् प्ररोदति
तथा यदुशाखा प्रादुर्भवत्येति ॥ ७ ॥

^४ इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये पञ्चविंशो वक्त्रं^५ ।

[७९]

^६ मसिष्ठो मैत्रायस्मिन्निति । उपा देवता । त्रिष्टुप् छन्द^७ ।

व्युष्टपा आरः पृथक्वा^८ जनानां पञ्च क्षितीर्मानुषीर्बोधयन्ती ।

सुसंर्द्धिर्मरुधर्मिर्भानुमश्रेद् वि सूर्यो रोदसी चर्क्षसावः ॥ १ ॥

वि । उपा । आरः । पृथक्वा । जनानाम् । पञ्च । क्षिती । मानुषी । बोधयन्ती ।

सुसंर्द्धमि । उधमि । भानुम् । अश्रेद् । वि । सूर्य । रोदसी इति । चर्क्षसा । आश्रित्वान् ॥

पेङ्कट० वि ममयति उपा मागान् जनानाम् रक्षसीन् वा^९ पञ्च क्षितीः मानुषीः बोधयन्ती^{१०} ।

सुसंर्द्धमि सेकृभि रश्मिभि द्रोह भवति । वि आकृणोति सूर्यः चावाश्रित्वान् रक्षसा ॥ १ ॥

व्यञ्जते दियो अन्तेष्वक्तून् विशो न युक्ता उपसो यतन्ते ।

सं ते गावस्तम आ वर्तयन्ति ज्योतिर्यच्छन्ति सविसेव बाहू ॥ २ ॥

नि । अञ्जते । दिव । अन्तेषु । अक्तून् । त्रिंश । न । युक्ता । उपस । यतन्ते ।

सन् । ते । गाव । तम । आ । वर्तयन्ति । ज्योति । यच्छन्ति । सविताऽईव । बाहू इति ॥ २ ॥

पेङ्कट० मन्त्राद्यवगति अन्तरिक्षस्य पर्यन्तेषु अङ्गमसाधनत् रक्षसीन् । अनुग्या इव युक्ता कार्येषु
उपस^१ प्रयत्न कुर्वन्ति । तम् आ वर्तयन्ति निष्क्रीडयन्ति तव रक्षस्य तमः । ज्योति य
यच्छन्ति । यथा सविता उवाच आरसीवी^२ बाहू यच्छति^३ ॥ २ ॥

अभूदुपा इन्द्रतमा मृषान्यजीजनत् सुविताय श्रवांसि ।

नि विशो देवी दृष्टिता दध्वात्याङ्गिरस्तमा सुकृते वर्त्तनि ॥ ३ ॥

अभूत् । उपा । इन्द्रतमा । मृषाणी । अजीजनत् । सुविताय । श्रवांसि ।

नि । दिव । देवी । दृष्टिता । दधाति । अङ्गिरस्तमा । सुकृते । वर्त्तनि ॥ ३ ॥

पेङ्कट० अभूत् उपा ईश्वरतमा यजवती । अजीजनत् अम्युदवाय अजानि । दिव दृष्टिता देवी
वि दधाति अङ्गिरमा यद्विष्टा^४ सुकृते यजानि ॥ ३ ॥

तावेदुपो राधो अस्मभ्यं रास्त्र यावत् स्तोतस्यो अरदो गृणाना ।

यां त्वां जमुष्टपमस्या रवेण नि दृजहस्य दूरो अद्वैरौणोः ॥ ४ ॥

१. *उपात्त मूको. २. मृषा क प्रयत्न . ३-२ नास्ति मूको ४. या मूको. ५. 'वति
मूको. ६. उपस मूको. ७-८. बाहू (इ एव.) ज्योति यच्छति मूको. ८. सविता मूको.

तावत् । उपः । राधेः । अस्मभ्यम् । रास्व । यावत् । स्तोतृभ्यः । अरदः । गुणाना ।
याम् । त्वा । जुहुः । कृपभस्ये । रवेण । वि । छळस्य । दुरः । अद्रेः । शौर्गोः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० तावत् उपः । अस्मभ्यम् अस्मभ्यम् देहि, यावत् स्तोतृभ्यः प्रादाः स्तुमाना । याम् स्वाम्
आगतं जानति कृपभस्य उपसि सम्भवतः रवेण, सा वि शौर्गोः छळस्य शिखोद्यमस्य द्वाराणि
पणिभिः लपहुतानो यवाम् जानयन्ताम् ॥ ४ ॥

देवदेवं राधसे चोदयन्त्यस्मभ्यम् सुवृता ईरयन्ती ।

व्युच्छन्ती नः सनये धियो धा युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

देवम् देवम् । राधसे । चोदयन्ती । अस्मभ्यम् । सुवृताः । ईरयन्ती ।

विऽउच्छन्ती । नः । सनये । धियः । धाः । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० सर्वं देवं धनाय चोदयन्ती लक्षदमिसुखं वाचः च प्रेरयन्ती व्युच्छन्ती अस्माकं
कामाय मुक्तिं देहि ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये पञ्चविंशो वर्यः’ ॥

[८०]

‘वसिष्ठो मे प्राञ्चदग्निर्हविः । उपा वैवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

प्रति स्तोत्रेभिरुपसं वसिष्ठा ग्रीर्भिर्विप्रासः प्रथमा अंबुधन् ।

विवर्तयन्ती रजसी समन्ते आविष्कृती भुवनानि विश्वा ॥ १ ॥

प्रति । स्तोत्रेभिः । उपसम् । वसिष्ठाः । ग्रीऽभिः । विप्रासः । प्रथमाः । अंबुधन् ।

विऽवर्तयन्तीम् । रजसी इति । समन्ते इति समऽन्ते । आविऽष्कृतीम् । भुवनानि । विश्वा ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्रति लोकोपयन् लोमैः उपसम् वसिष्ठाः ग्रीभिः च मेघादिभिः काशेभ्यः स्तोत्रभ्यः
पूर्वम् एव अन्धकारापनयनेन युधम् वृन्तीम् वाचापुमिष्वी सङ्गवान्ते सर्वानि भुवनानि
प्रकाशयन्तीम् ॥ १ ॥

एषा स्या नव्यमायुर्दधाना गूढवी तमो ज्योतिषोपा अशोधि ।

अग्रं एति युवतिरहयाणा प्राचिकित्त सूर्यं यज्ञमग्निम् ॥ २ ॥

एषा । स्या । नव्यम् । आयुः । दधाना । गूढवी । तमः । ज्योतिषा । उपाः । अशोधि ।

अग्रे । एति । युवतिः । अहयाणा । प्र । अचिकित्त । सूर्यम् । यज्ञम् । अग्निम् ॥ २ ॥

१. या मूको. २. उपावन्तः वि० छ; उपदं कतः ल० छम्. ३-४. वीवी वि०; वीवी ल० छ लम्.
५. एदस्य वि०. ६. देवं ल०. ७. देव मूको. ८. लनायम् छ लम्. ९-१०. नातिव मूको.
१. वसिष्ठाः वि० छ लम्. १०. ‘वृन्तीम्’ मूको.

वेङ्कट० सा एषा नवतरम् आयुः दधाना तिस्रोदितं कृत्वा तमः ज्योतिषा सषाः प्रबुद्धा भवति ।
अमे च सर्वेषां देवानाम् युधतिः एति सहणीमृतयाना^१ (तु. वा ५, १५) । प्र ज्ञापयति च
सूर्यम् यज्ञम् अग्निम् ॥ २ ॥

अश्वीरतीर्गोमतीर्न उपासो वीरवतीः सदैमुच्छन्तु भद्राः ।

घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता मूर्यं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

अश्वीरतीः । गोऽमती । नुः । उपसै । वीरऽवतीः । सदैम् । उच्छन्तु । भद्राः ।

घृतम् । दुहानाः । विश्वतः । प्रपीताः । मूर्यम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नुः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० पूर्व व्याख्याता (अ ७, ४१, ७) ॥ ३ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पञ्चमोऽध्याये सप्तविंशो वंगः’ ॥

व्याख्यम् पञ्चममध्याये पञ्चमस्याष्टकस्य सः ।

सोहितस्य कुके जालो मापयः सुन्दरिद्युतः ॥

इति श्रीवेङ्कटमाधवाचार्यविरचिते अथर्वसंहिताव्याख्याने पञ्चमाष्टके पञ्चमोऽध्यायः ॥

—*—

इति श्रग्वेदे समाख्ये पञ्चमाष्टके पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

वेङ्कट०

'प्रत्यु वदत्सामती (ति' इ) ति' व्याचिह्नयसति भाषयः ।
 कारणे^१ सूक्तभेदस्य मुख्यतः सम्प्रदर्शयन् ॥ १ ॥
 ऋषिचन्द्रोद्देवताऽर्थाः^२ सूक्तभेदस्य हेतवः ।
 मन्यन्ते यद्गुणा केचिद् अर्थमेव विभेदकम् ॥ २ ॥
 नवमे मण्डले भेदः सूक्तानामृषिभिः कृतः ।
 'स्वारिष्ठ्या नदिष्ठ्या'^३ चत्वार्याहुर्निर्देशनम् ॥ ३ ॥
 गायत्र्याप्येव चत्वारि सोम एव च देवताः ।
 मधुच्छन्दःमधुच्छन्दः चत्वारि क्षययोऽमयन् ॥ ४ ॥
 छन्दोदेवतयोः^४ साम्ये सन्नि सूक्तानि मण्डले ।
 ऋषिभेदेन विभज्यामि पाषमावाभिसन्निवृत्ते ॥ ५ ॥
 'इष्टे विश्वा' अवीष्टयन्^५ छन्दोभेदेन विभज्यते ।
 देवताभेदमिज्यामि 'नामुवा याति दर्शत'^६ ॥ ६ ॥
 आत्मरक्षेण सूक्तेषु कश्चित् संयोजयन्ति च ।
 दद्यान्मन्त्रेण यदपिवा सम्प्रानिह मद्दयः ॥ ७ ॥
 आङ्गिरसेन घोरेण दद्यात्कामिमासुचम् ।
 'सुरमे' प्र रन्धि^७ मण्डयन्^८ विश्वामिप्रस्तयाऽकरोत् ॥ ८ ॥
 कन्दर्पे^९ वृक्षे सच्यदस्य 'नामदम्भे' वदन्ति हि^{१०} ।
 'आ नो' मित्रावरुणे ('वा'^{११} इ) ति 'सूक्तान्ते च मन्त्रेदयन्^{१२} ॥ ९ ॥
 साहसकृता^{१३} तत्र समीति कारणं विदुः ।
 सात्वतमप्रसमाश्रिते^{१४} मन्त्रान् पश्यन्ति सज्जताः ॥ १० ॥
 बहवः सन्ति ननु च द्रष्टारो^{१५} द्वैपदस्य वै ।
 यन्तुः सूक्तान्तिवेगे सत्यं ते आचरोऽमयन् ॥ ११ ॥

१. 'ति' भाषा वेङ्कट २. कर्णे वि' अ' लभ ३. ऋषिचन्द्रोद्देवताः वि' ४. ऋषिचन्द्रोद्देवताः ल. ५. अ. ९, १, १. ६. 'देव' वि' अ'. ७. अ. १, ११, २. ८. अ. १, २, १. ९-९. प्रथम वि' अ'; अ. ९, १, १. १०. 'देव' वि' अ'. ११. अ. १, ११, २. १२-१२. अ. १, ११, २. १३-१३. अ. १, ११, २. १४-१४. अ. १, ११, २. १५-१५. अ. १, ११, २. १६-१६. अ. १, ११, २. १७-१७. अ. १, ११, २. १८-१८. अ. १, ११, २. १९-१९. अ. १, ११, २. २०-२०. अ. १, ११, २. २१-२१. अ. १, ११, २. २२-२२. अ. १, ११, २. २३-२३. अ. १, ११, २. २४-२४. अ. १, ११, २. २५-२५. अ. १, ११, २. २६-२६. अ. १, ११, २. २७-२७. अ. १, ११, २. २८-२८. अ. १, ११, २. २९-२९. अ. १, ११, २. ३०-३०. अ. १, ११, २. ३१-३१. अ. १, ११, २. ३२-३२. अ. १, ११, २. ३३-३३. अ. १, ११, २. ३४-३४. अ. १, ११, २. ३५-३५. अ. १, ११, २. ३६-३६. अ. १, ११, २. ३७-३७. अ. १, ११, २. ३८-३८. अ. १, ११, २. ३९-३९. अ. १, ११, २. ४०-४०. अ. १, ११, २. ४१-४१. अ. १, ११, २. ४२-४२. अ. १, ११, २. ४३-४३. अ. १, ११, २. ४४-४४. अ. १, ११, २. ४५-४५. अ. १, ११, २. ४६-४६. अ. १, ११, २. ४७-४७. अ. १, ११, २. ४८-४८. अ. १, ११, २. ४९-४९. अ. १, ११, २. ५०-५०. अ. १, ११, २. ५१-५१. अ. १, ११, २. ५२-५२. अ. १, ११, २. ५३-५३. अ. १, ११, २. ५४-५४. अ. १, ११, २. ५५-५५. अ. १, ११, २. ५६-५६. अ. १, ११, २. ५७-५७. अ. १, ११, २. ५८-५८. अ. १, ११, २. ५९-५९. अ. १, ११, २. ६०-६०. अ. १, ११, २. ६१-६१. अ. १, ११, २. ६२-६२. अ. १, ११, २. ६३-६३. अ. १, ११, २. ६४-६४. अ. १, ११, २. ६५-६५. अ. १, ११, २. ६६-६६. अ. १, ११, २. ६७-६७. अ. १, ११, २. ६८-६८. अ. १, ११, २. ६९-६९. अ. १, ११, २. ७०-७०. अ. १, ११, २. ७१-७१. अ. १, ११, २. ७२-७२. अ. १, ११, २. ७३-७३. अ. १, ११, २. ७४-७४. अ. १, ११, २. ७५-७५. अ. १, ११, २. ७६-७६. अ. १, ११, २. ७७-७७. अ. १, ११, २. ७८-७८. अ. १, ११, २. ७९-७९. अ. १, ११, २. ८०-८०. अ. १, ११, २. ८१-८१. अ. १, ११, २. ८२-८२. अ. १, ११, २. ८३-८३. अ. १, ११, २. ८४-८४. अ. १, ११, २. ८५-८५. अ. १, ११, २. ८६-८६. अ. १, ११, २. ८७-८७. अ. १, ११, २. ८८-८८. अ. १, ११, २. ८९-८९. अ. १, ११, २. ९०-९०. अ. १, ११, २. ९१-९१. अ. १, ११, २. ९२-९२. अ. १, ११, २. ९३-९३. अ. १, ११, २. ९४-९४. अ. १, ११, २. ९५-९५. अ. १, ११, २. ९६-९६. अ. १, ११, २. ९७-९७. अ. १, ११, २. ९८-९८. अ. १, ११, २. ९९-९९. अ. १, ११, २. १००-१००. अ. १, ११, २.

त्रिषदाश्च समानीता सूक्तमेकमतोऽभवत्^१ ।

दृष्टुं काल एकस्मिन् सर्वे च सह सन्तताः ॥ १२ ॥

सदेतच्छ्रद्धाचने^२ विस्पष्टं प्रतिपादितम् ।

यथा दृष्टमिदं सूक्तं तत्तत्रैवावधार्यताम् ॥ १३ ॥

ऋध्वादिभेद प्रायेण सूक्तमेदस्य कारणम् ।

कारणान्तरमप्यस्ति दृश्यते यत् कश्चित्कश्चित् ॥ १४ ॥

कर्मापुरोभादपि^३ च सूक्ताश्च भेद इष्यते ।

कश्चिच्छब्दोदैवतेषु समानेष्वपि च कश्चित् ॥ १५ ॥

तत्रोच्चोद्गम्यादुर्गम्ये भग्नछे युषा ।

इदं किं कानि सूक्तानि 'मन्द्र्या सोम भार्या'^४ ॥ १६ ॥

'सुहृत्कुसुमूतमे'^५ इति सूक्तेषु सप्तम् ।

देवतेन्द्र ऋषिर्ब्रह्मको भिद्यते^६ केन हेतुना ॥ १७ ॥

छन्दश्च यथा गायत्री सप्तमेऽनुष्टुपागता ।

'मार्गन्ति त्वा गायन्ति'^७ काम चपेन भिद्यताम् ॥ १८ ॥

गोपपादयितुं शक्यं मनुष्यैश्च कारणम् ।

'अथापि वासनां कश्चित् कथ्यमानमिमा'^८ ऋषे ॥ १९ ॥

सुहृत्कुसुमूत-सूक्तेन^९ यजु^{१०} आवागुमिच्छति ।

आगते सति कर्तव्यम् 'आत्वेते(ता)^{११} इति च भाष्ये ॥ २० ॥

'युक्तानि मन्त्र'^{१२} इत्यस्मिन् यथा च सहकारिभिः ।

यस्मिन् काल आयाति तत्सर्वं कश्चित् विदुः ॥ २१ ॥

'द्वन्द्वमिदं गायन्तीं दूहत्'^{१३} इति सूक्तेन भाष्ये ।

अनेकाह्वातसनायम् इन्द्रमाहर्षमेव च ॥ २२ ॥

यदयो यथापीड्य स्वीं विद्वन्त्य इमे जना ।

तान् सर्वानपह्नाय रवम् आत्माकं भव केवल^{१४} ॥ २३ ॥

१ 'मेकामोमवत् वि' अं छन्द २. गृ जैश ३, १६८-१७० ३ वर्णानु वेदज. ४ अ ९, १, १. ५ अ १, ४, ०. ६ विपत्ते वि' लज ७ अ १, १०, १ ८८ तत्रापि कारण निमित्त कस्य-
मात्रमिमे वेदज ९ 'यत्तेषु छन्द १० यजु वि' अं. ११. अ १, ७, १ १२ अ १, ६, १.
१३. अ १, ७, १. १४. केवलम् वि' अं छन्द

‘एन्द्रं सानुषिम्’^१ इत्यत्र स्तुतादिभ्यश्च ‘स हीच्छति’ ।
घनमात्रमाभिलषित सन्निहीर्षति च स्तुतिम् ॥ २४ ॥
स्तुतमिन्द्रं विगमिषुम् ऋषिस्त्वन्नुमशक्तुवन् ।
‘इ देदी’ (‘हि’ इ)ति पुन स्तौति याचते च घनं पुन ॥ २५ ॥
उभयर्थमिमं सर्वं सप्तमेनानुभाषते ।
मानुष्यमेव सूक्तेन ‘गायन्ति त्वे’ (‘ता’ इ) रूपि पुनः ॥ २६ ॥
कश्चित्त्वस्त्यानुरोधात्^२ तमेवार्थं पुन कश्चिन् ।
अथ प्रकाशमाश्रित्य पश्यन्ति च महर्षयः ॥ २७ ॥
भेदलयापि सूक्तानां भयतीति विनिश्चयः ।
‘नास्तथाभ्यां नहिर्निर्व’ सूक्तान्याहुर्निर्दोषम् ॥ २८ ॥
स्तीत्यभिनादृषित्वेषु^३ सहृदूष च विगृह्य च ।
कक्षीयान् दीर्घतमसः^४ कयित्व संग्रहदीपम् ॥ २९ ॥
पश्यन्ति तास्तानुद्दिश्य कामाक्षि^५ महर्षयः ।
ये ये सूक्तेषु दृश्यन्ते ते च भेदल हेतवः ॥ ३० ॥
तथा दर्शयकाकस्य भेदघोषा विभेदकः ।
स च भेदो माहनेषु मन्त्रैरपि च दृश्यते ॥ ३१ ॥
महापात्रवानुसरेण^६ तेषां सूक्ष्मेक्षिका कुर्वे ।
कार्पा भिन्नेषु सूक्तेषु शुद्धमयंमभीष्टुभिः ॥ ३२ ॥ इति^७ ॥

[८१]

“इतिष्ठो मैत्रायणमिन्द्रं वि । उपा देयता । प्रगाथयन्त्य (विपत्तां वृहत्, समा सवोवृहत्)”^१ ।

प्रत्यु अदर्शयामस्तुष्टुच्छन्तीं दुहिता दिवः ।

अपो महि व्ययति चर्षसे तपो ज्योतिष्कणोति सुनरी ॥ १ ॥

प्रति । ऊँ इति । अदर्शि । आऽयती । उच्छन्ती । दुहिता । दिवः ।

अपो इति । महि । व्ययति । चर्षसे । तपो । ज्योति । कृणोति । सुनरी ॥ १ ॥

१. म. १, ८, १ २ २. माह्वयति वैकथ. ३. सनय म. ४. म. १, १०, १ ५. म. १, १०, १.
६. इति तस्मात् वि. कयित्वान् म. ७. म. १, ११, १ ८. शोधयन्ती प. का. ११ वि. म.
छोषिनी १११ छय. ९. देयता वि. म. १० छय १०. कामानि वैकथ ११. नयनुरोपन वैकथ.
११. माह्वय वि. म. १० छय १२-१३. मास्ति सूको.
म-११०

वेङ्कट० वसिष्ठ^१ । प्रति एव दश्यते व्यापञ्चन्ती^२ व्युच्छन्ती दिव दुहित । 'अथ मयति' मद् तम^३
दर्शनाय^४, ज्योति च दृशोति तथा ॥ १ ॥

उदुस्त्रियाः सृजते सूर्यः सचां उद्यन्ध्रमर्चिषत् ।

तवेदेषो व्युपि सूर्यस्य च सं भक्तेन गमेमहि ॥ २ ॥

उत् । उस्त्रिया । सृजते । सूर्य । सचा । उद्यत् । नक्षत्रम् । अर्चिषत् ।

तर्ष । इत् । उप । विऽउपि । सूर्यस्य । च । सम् । भक्तेन । गमेमहि ॥ २ ॥

वेङ्कट० उत् एव सृजते सूर्यं रश्मीन् । 'उद्येव सह उपत्' नक्षत्रम् अपि तेजस्वि^५ भवति ।
तव इत् हे उप । 'उप्यते सूर्यस्य च' सम् गमेमहि जन्मेन^६ ॥ २ ॥

प्रति त्वा दुहितर्दिव उषो जीरा अभुत्स्महि ।

या वहंसि पुरु स्याहं वनन्वति रत्नं न दाशुपे मयः ॥ ३ ॥

प्रति । त्वा । दुहित । दिव । उष । जीरा । अभुत्स्महि ।

या । वहंसि । पुरु । स्याहम् । वनन्वति । रत्नम् । न । दाशुपे । मयः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० प्रति बोधयाम् त्वाम् हे दिव दुहित । उष । क्षिप्रम् । या इवम् वहंसि बहु दृष्टव्यं
भनवति । रत्नम्, यक्ष्माणाय^७ 'मयं सुख'^८ प्रकथयति इति ॥ ३ ॥

उच्छन्ती या कृणोषि मुहनी महि प्रसूयै देवि स्वर्दशे ।

तस्यास्ते रत्नमार्ज ईमहे वयं स्याम मातुर्न सुनवः ॥ ४ ॥

उच्छन्ती । या । कृणोषि । मुहनी । महि । प्रसूयै । देवि । स्व । दश ।

तस्या । ते । रत्नमार्ज । ईमहे । वयम् । स्याम । मातु । न । सुनवः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उच्छन्ती या कृणोषि मुहनेन महति । देवि । 'तव' मृत दर्शनाय^९ प्रकथनाय च तमस
अपमयताम् । तस्या । तव रत्नमार्जनाय वाचाभे । तथा कुशोष्ण वयम् स्वाम मातुः इव दुष्टा
तव दिया ॥ ४ ॥

तन्नित्रं राघ आ भुरोषो यद् दीर्घश्रुत्तमम् ।

यद् ते दिवो दुहितर्मर्तमोजनं तद् रोस्व भुनजामहे ॥ ५ ॥

१. 'उष' क हलः, नास्ति वि^१. २. 'अजित' मूको ३-३ 'वपन' वि^२, 'भान' ज^३, 'रत्न' क लक्ष
४ तयो वि^४ ज^५, 'तम' क हलः. ५. 'दाना' वि^६ ज^७, 'लंघ' क हलः ६ ६. 'सह' एव तथा उपत् वि^८
७ हलः ८. 'रौ' मूको ८ ८ 'तद्वेगमिहि' भन मूको. ९. 'माना' मूको १० १०. 'सुनव' मूको
११ नास्ति मूको १२ १२. 'भुररघ' मूको, 'तर्षभुररौ' क प्रस्तावा

तत् । चित्रम् । राधः । आ । भू । उभः । यत् । दीर्घश्रुत्तमम् ।
यत् । ते । दिवः । दुहितः । मर्तुऽभोजनम् । तत् । रास्व । भुनजामहे ॥ ५ ॥

वेङ्कट० तत् चापनीयम्^१ धनम् आ हर उभः^२, यत् कलन्तं दीर्घकालं भूयते । यत् च ते हे दिवः
दुहितः । मनुष्याणां भोजनसाधनं भवति, तत् असम्यक् प्रयच्छ, तत् वयम् भुनजामहे ॥ ५ ॥

श्रवः सूरिभ्यो अमृतं वसुत्वनं वाजो अस्मभ्यं गोमर्तः ।

चोदयित्री मघोनेः सूनृतावत्पुषा तच्छ्रद्धं सिधः ॥ ६ ॥

श्रवः । सूरिभ्यः । अमृतम् । वसुत्वनम् । वाजान् । अस्मभ्यम् । गोमर्तः ।
चोदयित्री । मघोनेः । सूनृतावत्पुषा । तच्छ्रद्धं । अप । सिधः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० श्रवणीयम् चोदयः श्रवम् वसुमत्पम्^१ च अस्मभ्यम् च अन्नानि गोवृत्तानि चोदयित्री धनवतः
शब्दवती उवा । "अप तच्छ्रद्धं" शब्दम् । प्रदायतु मातृभ्यम् अस्माकं^२ धनम्, विनाशाय च
शत्रून् इति ॥ ६ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके पञ्चाध्याये प्रथमो वर्तः^३ ॥

[८९]

^४ इतिष्ठो मैत्रावरुणिर्देविः । इन्द्रावरुणौ देवता । जगती छन्दः^५ ।

इन्द्रावरुणा युष्मदध्वराय नो विशे जनाय महि धर्मं यच्छतम् ।

दीर्घप्रयज्यमति यो वैनृध्याति वयं जयेम पृथनासु दुदुधः ॥ १ ॥

इन्द्रावरुणा । युष्मद् । अध्वराय । नः । विशे । जनाय । महि । धर्मं । यच्छतम् ।
"दीर्घप्रयज्यम्" । अति । यः । वैनृध्याति । वयम् । जयेम । पृथनासु । दुःस्पदः^६ ॥ १ ॥

वेङ्कट० इन्द्रावरुणौ युष्मद् अस्माकं वहाय विशे वासभूतायै^७ जनाय च पुत्राय च महत् सुखम्
यत्नम्^८ । दीर्घप्रयज्यमति अति हिमति यः, तादृशम् दुर्बलीम् वयम् सहप्रामेयं जयेम ॥ १ ॥

साम्राज्यः स्वराज्यं उच्यते वा महान्ताविन्द्रावरुणा महावसु ।

विश्वे देवासः परमे व्योमनि सं वामोजौ वृषणा सं वरुं दधुः ॥ २ ॥

साम्राट् । अन्यः । स्वराट् । अन्यः । उच्यते । वाम् । महान्तौ । इन्द्रावरुणा । महावसु इति महावसु ।
विश्वे । देवासः । परमे । विज्योमनि । सम । वाम् । ओजः । वृषणा । सम । वरुम् । दधुः ॥ २ ॥

वेङ्कट० साम्राट् इति अन्यः, स्वराट् अन्यः उच्यते युवयोः । सर्वेषां राजा^९ साम्राट् इति परममाह^{१०} ।

१. वापनीयम् वि^१ छ; इन्वीयम् अ^२; चापनीयम् छ छम्. २. ओ मूको. ३. "वाव वि" अ^३.

४-४. अपेण मूको. ५. "वाम्" अ^४. ६-६. नास्ति मूको. ७-७. वारुणेन (५, २) व्याख्यातः.

८. युं अ^५. ९. "वाव छ प्रस्तावः. १०. दध छ छम् ११. राजा वि^६; एण अ^७.

स्वयमेव रात्रिं स्वराद् इति इन्द्रस्य^१ आह । महान्तो इन्द्रावरुणौ महाधनौ^२ । विश्वे देवा^३
परमे स्थाने स्थितयो युवयो. यत्नम्^४ ओजं च सम् वधुः^५ हे वृषणी^६ इति ॥ २ ॥

अन्वपां सान्पतन्तुमोजसा सूर्यमैरयतं दिवि प्रभुम् ।

इन्द्रावरुणा मदे^१ अस्य मायिनोऽपिन्वतमपितः पिन्वतं धियः ॥ ३ ॥

अनु । अपाम् । खानि । अतन्तम् । ओजसा । आ । सूर्यम् । ऐरयतम् । दिवि । प्रभुम् ।

इन्द्रावरुणा । मदे । अस्य । मायिनं । अपिन्वतम् । अपितं । पिन्वतम् । धियं ॥ ३ ॥

षेड्ढट० मेघस्त्रानाम् अपाम् इतराणि बह्वेव अणु अतन्तम्^२ । दिवि च सूर्यम् आ रोहयत प्रापयतम्
प्रभुम् । हे इन्द्रावरुणौ^३ मदे अस्य सोमस्य^४ प्रज्ञावत् पतिव, उदकादि अपिन्वतम्^५, पिन्वतम् च
कर्माणि । "अपिज्ञाद् अपिपर्याय" ॥ ३ ॥

युवामिव युत्सु पूर्तनासु बह्वयो युवां शेमेस्य प्रसवे मितज्ञवः ।

ईशाना वस्य^१ उभयस्य फारव इन्द्रावरुणा सुहवां हवामहे ॥ ४ ॥

युनाम् । इव । युत्सु । पूर्तनासु । बह्वयः । युवाम् । शेमेस्य । प्रसवे । मितज्ञवः ।

ईशाना । वस्य । उभयस्य । फारव । इन्द्रावरुणा । सुहवां । हवामहे ॥ ४ ॥

षेड्ढट० युवाम् एव युत्सेषु तेजसा च कोटार हवामहे । युवाम् एव शेमेस्य "प्रसवमिति मितज्ञानुका"
भमिगच्छन्त इवामहे । ईशाना वस्य^२ उभयस्य दिव्यस्य च पर्विबल च कोटार, इन्द्रावरुणौ^३
स्वाङ्गामी^४ हवामहे ॥ ४ ॥

इन्द्रावरुणा यदिमानि चक्रयुर्विधां जातानि भुवनस्य मुन्मता ।

शेमेण मित्रो वर्णं दुवस्वतिं मरुद्भिरुग्रः शुभपन्थ ईयते ॥ ५ ॥

इन्द्रावरुणा । यत् । इमानि । चक्रयुर्विधां । जातानि । भुवनस्य । मुन्मता ।

शेमेण । मित्र । वर्णम् । दुवस्वतिं । मरुद्भिरुग्रैः । उग्र । शुभम् । अन्य । ईयते ॥ ५ ॥

षेड्ढट० हे इन्द्रावरुणौ^१ यत् इमानि चक्रयुर्विधां जातानि भुवनस्य भस्म इत्येव । तयो
एक परस्परं क्षेत्रार्थम् मित्रं देव त परित्यजति । मरुद्भिर्बर्हस्पतेः कल्याणम् अन्य.
इन्द्र गच्छति ॥ ५ ॥

^२इति पञ्चमाहये यज्ञाभ्यामे द्वितीयो वनं ॥

१ वरुणम् सूको. २ "यना सूको. ३. छो देवा ४" सूको. ४. "तुलम् सूको. ५. सोम भं
ए हम्, सोम वि". ६. अर्धवर्ण वि" अ. ७-८. अवि उग्रपरिवर्णम् सूको ८-९ "मितमवन्त" सूको.
९. नास्ति सूको, १० "ना सूको. ११-१२. नास्ति सूको.

अस्मार्कम् । इन्द्रावरुणा । भरेऽग्रे । परऽयोधा । भवतम् । कृष्टिऽजोऽस्ता ।

यत् । शम् । हवन्ते । उग्रये । अर्घ । स्पृधि । नर । लोकस्य । तनयस्य । सातिष्ठ ॥ ९ ॥

वेङ्कट० अस्मार्कम् इन्द्रावरुणौ सहस्राभौ पुत्रयोदशौ भवतम् हे कर्पणसीरबहौ । यदा वाम्
हवन्त उग्रये सैनिका सहस्राभौ मनुष्या पुत्रस्य उत्पुत्रस्य च कामेषु इति ॥ ९ ॥

अग्ने इन्द्रो वरुणो मित्रो अर्यमा युञ्जन् यच्छन्तु महि शर्म सप्रथः ।

अवध्रं ज्योतिरदितेऋतावृधौ देवस्य श्लोकं सवितुर्मनामहे ॥ १० ॥

अग्ने इति । इन्द्र । वरुण । मित्र । अर्यमा । युञ्जन् । यच्छन्तु । महि । शर्म । सप्रथे ।

अवध्रम् । ज्योति । अदित । ऋतुऽवृधं । देवस्य । श्लोकम् । सवितु । मनामहे ॥ १० ॥

वेङ्कट० अस्मार्कम् इन्द्रावरुणौ अहम् यच्छन्तु महि च युञ्जन् सर्वत पृथुवमम् । आधकरहितम्
ज्योति अदिते यज्ञस्य पथं विन्या भवतु । देवस्य च सवितु श्लोकम् अन्वह धूम पुत्रयो
प्रसादादिति ॥ १० ॥

‘इति पञ्चमाहके पञ्चाध्याये तृतीयो वर्गः’ ॥

[८३]

‘वसिष्ठो भैत्रावरुणैरेषि । इन्द्रावरुणौ देवता । जगती छन्दः’ ।

युषा नरा पश्यमानास आर्ष्य प्राचा गृन्वन्तः पृथुपर्शवो ययुः ।

दासा च वृत्रा हुतमार्याणि च सुदासमिन्द्रावरुणावसावतम् ॥ १ ॥

युषाम् । नराः । पश्यमानास । आर्ष्यम् । प्राचा । गृन्वन्त । पृथुपर्शव । ययुः ।

दासा । च । वृत्रा । हुतम् । आर्याणि । च । सुदासम् । इन्द्रावरुणाः । अर्षता । अवतम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० युषाम् नराः पश्यमानाः शारवम् सुग्रीवो यज्ञार्थं प्रादमुत्तर्धं आहर्तुं ‘गा इष्टव्यः’
‘पृथुपर्शवः आत्तपृथुपर्शवः’ इति । दासान् उपपन्नपथित्वं वृत्राणि उपपन्नान् च आर्षयि
हतान् विनाशयतम् । वैश्वानरम् युवांसम् इन्द्रावरुणौ रक्षतम् ॥ १ ॥

यत्रा नरः सुमयन्ते कृतघ्नो यस्मिन्नज्ञा भवति किं च न प्रियम् ।

यत्रा मयन्ते सुर्गना स्पर्धस्तत्रा न इन्द्रावरुणाधि वोचतम् ॥ २ ॥

१. यत्रा वि० ल लज्ज.

२-२ नास्ति मूको

३ पश्यन्त ल मल्लान्.

४ ‘तेषु मूको.

५-५ अगा इष्टव्यं ल लज्ज अर्षः यज्ञ इति ६-६ पृथु ययु वयस्य अश्वत्थव च ययस्य वि० अर्षः ल.

अयु मयि पयस्य मायस्य मयस्य ययो लज्ज ७. ‘इष्टव्यान् मूको.

यत्र । नरः । समुद्वयन्ते । कृतऽध्वजः । यस्मिन् । आज्ञा । भवति । किम् । चन । प्रियम् ।
यत्र । मयन्ते । सुवना । स्वःऽदृशः । तत्र । नः । इन्द्रावरुणा । अर्धं । वोचतम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० यत्र मनुष्याः सङ्गच्छन्ते उच्छ्रितपताकाः । ध्वजतेः उच्छ्रितपताकाः । यस्मिन् सद्ग्रामे
भवति यत् किञ्चिदपि मनुष्यस्य अभिमतम् अज्ञादिकम् । यत् विम्वति भूतानि स्वर्गः
ए देवाः । हिंसासम्भवाद् भयम् । तत्र अज्ञातम् इन्द्रावरुणौ । अर्धं वोचतम् 'एत एव
पराश' लपन्तु इति ॥ २ ॥

सं भूम्या अन्तां ध्वंसिरा अदृशतेन्द्रावरुणा दिवि घोष आरुहत् ।

अस्थुर्जनानामुप मामरातयोऽर्वागर्वसा हवनश्रुता गतम् ॥ ३ ॥

सन् । भूम्याः । अन्ताः । ध्वंसिराः । अदृशत् । इन्द्रावरुणा । दिवि । घोषः । आ । अरुहत् ।
अस्थुः । जनानाम् । उप । माम् । अरातयः । अर्वाक् । अर्वसा । हवनश्रुता । आ । गतम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० भूम्याः अन्ताः ध्वंसनशीलाः सम् पश्यन्ते । ध्वंसयन्ति पतताः दिशः सैनिका अधिष्ठिताः ।
तथा 'इन्द्रावरुणौ' दिवि सैनिकानां' अन्तः सारोदणं करोति । जनाणां अरातयः य माम्
'उप तिष्ठन्ति' । अभिमुखं रक्षणार्थं हे हवनश्रुतौ ! आ गच्छतम् ॥ ३ ॥

इन्द्रावरुणा वृधनाभिरप्रति भेदं वृन्वन्ता प्र सुदासमावतम् ।

अक्षाण्येषां शृणुतुं हवीमनि मृत्या वृत्तनामभवत् पुरोहितिः ॥ ४ ॥

इन्द्रावरुणा । वृधनाभिः । अप्रति । भेदम् । वृन्वन्ता । प्र । सुदासम् । आवतम् ।
मक्षाणि । एषाम् । शृणुतम् । हवीमनि । मृत्या । वृत्तनाम् । अभवत् । पुरोहितिः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० हे इन्द्रावरुणौ ! वृधैः अप्रतिगठशयुकं भेदात् इत्यस्य चावसावर्षं हिंसन्तौ प्र आवतम् सुवासम् ।
मक्षाणि य एषाम् शृणुतम् इत्येव । सत्यभारा भवतु वृत्तनाम् पुरोहितिः इति च । यद्
सत्यात् एते पुरो वृधः पुरसवः, तद् कठम् एषाम् इति ॥ ४ ॥

इन्द्रावरुणावभ्या तपन्ति मावान्वयो वनुषामरातयः ।

युवं हि वरुं उभयस्य राजधोऽर्धं स्मा नोऽवतुं पार्थ दिवि ॥ ५ ॥

इन्द्रावरुणौ । अभि । आ । तपन्ति । मा । अघानि । अर्थः । वनुषाम् । अरातयः ।
युवम् । हि । वरुः । उभयस्य । राजधोः । अर्धं । स्म । नः । अवतम् । पार्थ । दिवि ॥ ५ ॥

वेङ्कट० हे इन्द्रावरुणौ ! साम् अभि आ तपन्ति शयोः अघानि आहन्तुषि प्रहरणानि हिंसन्तौ शयूनां

१. 'वृद्ध' वि' क; 'वृद्ध' अ; 'वृद्ध' ल. २. 'समा' सू. ३-३. 'त एव राज
त ल. ४. एतेवपरा' वि' क. ५. 'समा' ल प्रस्तावः. ६-७. 'वृद्धो' वि' क; 'नी दिव ल ल.
'५. ८ भवति' सू. ९. 'पारा' ल ल. १०. '५. १८, १९ मण्ड.' मान्यम्. ११. 'पुरितम् वि' क;
हिंसन्तौ ल ल.

करादीनाम् अशदानामि । युवाम् हि उभयस्य दिव्यस्य च पार्थिवस्य च घनस्य राजस्य । तथा सति
अस्मान् रक्षन्तम्^१ 'पापं दिवसे व्यन्तिमे'^२ सद्ग्रामस्य अङ्गि ॥ ५ ॥

^१इति यज्ञमाष्टके पञ्चाध्याय चतुर्थो वर्म^३ ॥

युवां हवन्त उभयांस आनिष्पिन्द्रं च वस्वो वर्णं च सातपे ।

यत्र राजभिर्देशभिर्निर्वाधितं प्र सुदासमावृतं तृत्सुभिः सह ॥ ६ ॥

युवाम् । हवन्ते । उभयांस । आनिष्पि । इन्द्रम् । च । वस्व । वर्णम् । च । सातपे ।

यत्र । राजभिः । देशभिः । निष्वाधितम् । प्र । सुदासम् । आवृतम् । तृत्सुभिः । सह ॥ ६ ॥

पेङ्कट० युवाम् हवन्ते उभये सैमिका सद्ग्रामेऽङ्ग इन्द्रम्^१ वस्वम् च घनस्य भजनस्य^२ । यस्मिन् सद्ग्रामे
तृत्सुभिः^३ देशभिः^४ राजभिः^५ निवृत्ता वाधितम्^६ प्र आवृतम् सुदासम्^७ राज्ञा सहैः तृत्सुभिः सह ॥ ६ ॥

दश राजानः समित्ता अयंजयवः सुदासमिन्द्रारुणा न युयुधुः ।

सत्या नृणामष्टसदाष्टपस्तुतिर्देवा येषामभवन् देवहूतिषु ॥ ७ ॥

दश । राजान । समऽईता । अयंजय । सुदासम् । इन्द्रारुणा । न । युयुधु ।

सत्या । नृणाम् । अष्टसदाष्टम् । उपऽस्तुति । देवा । एषाम् । अभवन् । देवहूतिषु ॥ ७ ॥

पेङ्कट० दश राजान सहसा अवष्टाव सुदामम् इन्द्रावरुणौ^१ न युयुधु अवद्व्या परिगृहीतम् ।
सत्या नृणाम्^२ दशविंसीदृशाम् उपस्तुतिः^३ फलं प्रचक्षति । एषाम् प्रातुर्मेवन्ति देवानामा
ह्वयेषु^४ दश च आहूता ताम् उपगच्छन्ति ॥ ७ ॥

दाशराज्ञे परिंयत्ताय विश्वतः सुदामं इन्द्रारुणावक्षिप्तम् ।

विश्वत्यञ्चो यत्र नर्मसा कपुर्दिनौ धिया धीरन्तो असंपन्तु हस्तवः ॥ ८ ॥

दाशराज्ञे । परिंयत्ताय । विश्वतः । सुदासे । इन्द्रारुणौ । अक्षिप्तम् ।

विश्वत्यञ्च । यत्र । नर्मसा । कपुर्दिनौ । धिया । धीरन्तौ । असंपन्तु । हस्तवः ॥ ८ ॥

पेङ्कट० दाशराज्ञे परितो सुदामं यत्तमानस्य सर्वत एव सुदासे दे ददावरुणौ^१ क्व प्राप्यन्तम्,
श्वेतमानम्^२ अक्षय्यं यत्र दशविंसीदृश कपुर्दिनौ^३ कर्माणा कर्मवन्त दद्यान् अक्षय्यान्^४ एतव
५ । 'विश्वत्यञ्चो मा दक्षिणतः प्रपद्ये' (अ ७ २३, १) इत्युक्तम् ॥ ८ ॥

वृणाण्यन्यः समिधेषु जिघ्रते त्रतान्यन्यो अभि रक्षते सदा ।

हवामहे वां पृथणा सुवृक्तिभिर्स्मे इन्द्रारुणा धर्मं यच्छतम् ॥ ९ ॥

१ एतत् सूत्रे २ २ पुष्टिम् वि^१ अ^१ इ-२ नादित सूत्रे ३ यत्र यत्र वि^१ यत्रोर्ध्व
मत्र अ^१ ५ ५ पुष्टिं यत्रि^१ रि^१ अ^१ । यत्रोर्ध्व क्व यत्र ४ देवानाङ्गं वि^१ अ^१, देवानाङ्गं^२ एतव
५ रीतिम् वि^१ अ^१ क्व, वेतिमानां अत्र ।

वृत्राणि । अन्यः । समुद्धयेषु । निष्पते । वृत्राणि । अन्यः । अभि । रक्षते । सदा ।
हृषामहे । वाम् । वृषणा । सुवृत्तिर्गमिः । अस्मे इति । इन्द्रावरुणा । शर्म । युष्मत्तम् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० निगदसिदेति ॥ ९ ॥

अस्मे इन्द्रो वरुणो मित्रो अर्यमा धुमं यच्छन्तु महि शर्म सप्रथः ।

अवधं ज्योतिरदितेऋतावृषो देवस्य श्लोकं सवितुर्मनामहे ॥ १० ॥

अस्मे इति । इन्द्रः । वरुणः । मित्र । अर्यमा । धुमम् । यच्छन्तु । महि । शर्म । सुप्रथः ।
अवधम् । ज्योतिः । अदितेः । ऋतुऽवृषः । देवस्य । श्लोकम् । सवितु । मनामहे ॥ १० ॥

वेङ्कट० पूर्वं व्याख्याता (ऋ ७, ८२, १० इ.) ॥ १० ॥

इति पञ्चमाहके षष्ठाध्याये पञ्चमो वर्गः ॥

[८४]

वसिष्ठो मैत्रावरुणक्रेषि । इन्द्रावरुणौ देवता । मिश्रद्वयं प्रभुः ।

आ वाँ राजानावध्वरे वृष्ट्यां हुष्येभिरिन्द्रावरुणा नमोभिः ।

प्र वाँ घृताचीं ब्राह्मोर्दधाना परि तमना विष्टरूपा जिगाति ॥ १ ॥

आ । वाम् । राजानौ । अध्वरे । वृष्ट्याम् । हुष्येभिः । इन्द्रावरुणा । नमोऽभिः ।
प्र । वाम् । घृताचीं । ब्राह्मोः । दधाना । परि । तमना । विष्टरूपा । जिगाति ॥ १ ॥

वेङ्कट० आ वरुणामि वाम् राजानौ । वधे इत्येव ममस्कारे च इन्द्रावरुणौ । परि गच्छति वाम्
छद्वा ब्राह्मो श्रियमाना स्वयमेव नानाविधे इषिभिः नानारूपा ॥ १ ॥

युयो राष्ट्रं बृहदिन्वति दीर्यो सेतुर्भिरज्जुभिः सिनीयः ।

परि नो हेल्लो वरुणस्य वृज्या उरुं न इन्द्रः कृणवद् लोकम् ॥ २ ॥

युयोः । राष्ट्रम् । बृहत् । इन्वति । दी । यौ । सेतुऽभिः । अज्जुभिः । सिनीयः ।
परि । नः । हेल्लः । वरुणस्य । वृज्या । उरुम् । नः । इन्द्रः । कृणवत् । ऊँ इति । लोकम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० युयवोः मह्य राष्ट्रम् यौ-वर्षेण प्रीणयति । यौ युवां रज्जुवर्धितैः सेतुभिः^१ बन्धनैः
हलीय पापहतः । ते हि रोगादिना अभिमूयन्ते । वरुणस्य कोपः अस्मान् परि वर्जयतु । विस्तीर्णं
लोकम् अस्माकम् इन्द्र-च करोतु ॥ २ ॥

कृतं नो यज्ञं विद्वेषु चारुं कृतं ब्रह्माणि सूरिषु प्रशस्ता ।

उपो रयिर्देवज्जंतो न एतु प्र णः स्पर्धाभिर्ऋतिभिस्तिरेतम् ॥ ३ ॥

कृतम् । नः ॥ यज्ञम् । विद्वेषु । चारुम् । कृतम् । ब्रह्माणि । सूरिषु । प्रशस्ता ।

उपो इति । रयिः । देवज्जंतः । नः । एतु । प्र । नः । स्पर्धाभिः । ऋतिभिः । तिरेतम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० कृतम् अस्माकम् यज्ञम् यज्ञेषु चारम् । कृतम् च सौम्याणि स्तोत्रेषु प्रशस्तानि ।

उपो रात्रतु अस्मात् रयिः देवज्जन्तः । प्रवर्धयतम् अस्मान् स्पृहणीयैः रक्षणैः ॥ ३ ॥

अस्मे इन्द्रावरुणा विश्ववारं रयिं घत्तुं वसुमन्तं पुरुक्षुम् ।

प्र य आदित्यो अर्चता मिनात्पर्मिता शूरो दयते वर्धनि ॥ ४ ॥

अस्मे इति । इन्द्रावरुणा । विश्ववारम् । रयिम् । घत्तुम् । वसुमन्तम् । पुरुक्षुम् ।

प्र । यः । आदित्यः । अर्चता । मिनाति । अर्मिता । शूरः । दयते । वर्धनि ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अस्मात् इन्द्रावरुणौ । विश्वैः वरणीयम् रयिम् घत्तुम् वासवितृभिः पुरुक्षैः तद्वत्सं बहुनां वाक्वनीयम् । प्र मिनाति यः आदित्ये पुनः अर्चयानि भूयानि सर्वता । अरमर्ष्य भवानि प्रपच्छते इति वाक्यसेवः । एवम् अमित्यानि भवन्ति शूरः इन्द्रः च प्रपच्छतीति ॥ ४ ॥

इयमिन्द्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रावत् तोके तनये तूर्तजाना ।

सूरतासो देववीति गमेम युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

इयम् । इन्द्रम् । वरुणम् । अष्ट । मे । गीः । प्र । प्रावत् । तोके । तनये । तूर्तजाना ।

सूरतासः । देववीतिम् । गमेम । युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० इयम् मदीया स्तुतिः इन्द्रावरुणौ अर्चते । 'अ भागच्छदे' पुनरर्चं पीत्रार्च' च स्वरमाग्या । शोभनयनाः यज्ञं यथं प्राप्नुवामेति ॥ ५ ॥

‘इति यज्ञमाष्टके ब्रह्मध्याये यज्ञो वर्गः’ ॥

[८५]

‘यमितो मैत्रावरुणिकंभिः । इन्द्रावरुणौ देवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

पुनीपे चांमरक्षसं मनीषां सोमिन्द्राय वरुणाय जुह्वत् ।

घृतप्रतीकाम्भसं न देवीं ता नो यामन्नुरुप्यताम्रभीकै ॥ १ ॥

१. प्रदरा वि' ल छत्र. २. वि वष मुको. ३. अन्यानि मुको. ४. पुरितम् वि' अ'; परत्र. ल छत्र. ५. 'वदन्तु वि' अ'. ६-८. प्रपच्छन् वि'; प्रागप्यम् ॥ छत्र. ७. सु. अ. ७, १७, १ माप्यम्; पीत्र मुको. ८-८. नास्ति मुको.

पुनीषे । वाम् । अक्षसंम् । मनीषाम् । सोमम् । इन्द्राय । वरुणाय । जुह्वेत् ।
 धृतऽप्रतीकाम् । उपसंम् । न । देवीम् । ता । नः । यामन् । उरुष्यताम् । अभीषे ॥ १ ॥
 वेङ्कट० शोधयामि अहं युवयोः बाधकरहिताम् स्तुतिम् । न हि जनयोः स्तोत्रार्थं कश्चित् बाधते । सोमम्
 इन्द्रावरुणाम्याम् जुह्वन् । पृतावययोः पृतसहिताम् स्तुतिम् उपसम् इव देवमशीताम् । तौ
 अग्राम् रामने रक्षताम् सङ्ग्रामे ॥ १ ॥

स्पर्धन्ते वा उं देवहृये अत्र येषु ध्वजेषु दिग्बन्धः पतन्ति ।

युवं तां इन्द्रावरुणावमित्रान् हतं पराचः सर्वा विपूचः ॥ २ ॥

स्पर्धन्ते । वै । उं इति । देवऽहृये । अत्र । येषु । ध्वजेषु । दिग्बन्धः । पतन्ति ।

युवम् । तान् । इन्द्रावरुणौ । अमित्रान् । हतम् । पराचः । शर्षा । विपूचः ॥ २ ॥

वेङ्कट० अस्मिन् देवहृये जयाः स्पर्धन्ते, अहमहमिक्या वा हृयन्ते । येषु जनेषु साहस्रामिकेषु
 ध्वजेषु जायुधाणि पतन्ति । येषां सङ्ग्रामः प्रादुर्भवतीत्यर्थः । युवाम् तान् हे इन्द्रावरुणौ !
 अमित्रान् हतम् प्राहमुखात् जायुवेन नानादिस्त्रा ॥ २ ॥

आपदिचुद्धि स्वयंशसः सदैःसु देवीरिन्द्रं वरुणं देवसा धुः ।

कृष्टीरन्यो धारयति प्रविक्ता वृत्राण्यन्यो अप्रतीतिं हन्ति ॥ ३ ॥

आपः । चित् । हि । स्वऽवशसः । सदैःसु । देवीः । इन्द्रम् । वरुणम् । देवता । धुरिति धुः ।

कृष्टीः । अन्यः । धारयति । प्रविक्ताः । वृत्राणि । अन्यः । अप्रतीतिं । हन्ति ॥ ३ ॥

वेङ्कट० आपा धित् च अन्तरिक्षयाः समूतयशसः स्वेष्टे स्थानेषु देवीः इन्द्रावरुणौ देवते धार-
 यन्ति । सभ्यमे स्थाने पठितौ इन्द्रावरुणौ अन्तरिक्षम् धारयति इत्यर्थः । अन्तरिक्षनाम
 च भवति 'भावः' (निघ १, २) इति । मनुष्यान् एकः परुणः धारयति प्रकर्षेण व्याप्तात् ।
 शब्दम् अन्यः अप्रतिगत्वा इन्द्रः हन्ति ॥ ३ ॥

स सुकृतुर्भूतचिदस्तु होता य आदित्य शर्वसा वां नमस्वान् ।

आवर्तवर्तदयसे वां हविष्मानसुदित् स सुविताय प्रयस्वान् ॥ ४ ॥

सः । सुकृतुः । कृतुऽश्चित् । अस्तु । होता । यः । आदित्या । शर्वसा । वाम् । नमस्वान् ।

आऽवर्तवर्तद । अवर्त । वाम् । हविष्मान् । अस्तु । इत् । सः । सुवितार्थः । प्रयस्वान् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० सः सुकृतुः गवतु मुक्तो वा सत्यः होता, यः हे आदित्यो ! जेतु नमस्कारयुक्तः
 भावतेपति वाम् रक्षणार्थम् । पुनः वाम् इति पूरणम् । हविष्मान् भवति एष सः अग्नि-
 दयाम भक्तवान् हविष्मान् इति ॥ ४ ॥

१. जुह्वन् मूको. २. 'उत्ति मूको. ३. 'तव वि' छ छम्; तव अ'. ४. अग्राम् वि' छ छम्.

५. 'रामने मूको. ६. पादमुखात् वि'. ७. 'युवम् मूको.

ह्यमिन्द्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रारब्धं तोके तनये तूतुजाना ।

सुरक्षासो देववीति गमेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

इयम् । इन्द्रम् । वरुणम् । अष्ट । मे । गीः । प्र । आरब्धं । तोके । तनये । तूतुजाना ।

सुरक्षासः । देववीतिम् । गमेम । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

पेङ्कट० पूर्वे व्याख्याता (ज ७, ८४, ५ इ.) ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पञ्चाध्याये सप्तमो वर्गः’ ॥

[८६]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्दक्षिणः । वरुणो देवता । प्रिण्डुम् छन्दः’ ।

धीरा त्वस्य महिना जनुंषि वि यस्तस्तम्भं रोदंसी चिदुर्वी ।

प्र नार्कमुष्यं जुनुदे बृहन्तं द्विता नक्षत्रं पप्रयच्च भूमं ॥ १ ॥

धीरा । तु । अस्त्य । महिना । जनुंषि । वि । यः । तस्तम्भं । रोदंसी इति । चिद । उर्वी इति ।

प्र । नार्कम् । ऋध्वम् । जुनुदे । बृहन्तम् । द्विता । नक्षत्रम् । पप्रयच्च । च । भूमं ॥ १ ॥

पेङ्कट० स्विताणि अदिषासीमि^१ वरुणस्य महत्वेन सर्वाणि जातानि भूतानि, यो विसीर्णे दावाष्ट-
धिष्वी वि अस्तप्रात्^२ । प्र जुनुदे तृतीयं लोकम्, आदित्य वा दक्षिणीयं महात्मं सोमं वरुणः । दिवा
मक्ष्यं इधिष्वी च भूतजाते^३ द्वैधम् पप्रयच्च उभयत्र प्रपितं करोति ॥ १ ॥

उत स्वयां तुन्यां सं वदे तत् कदा न्यन्तर्वरुणे भुवानि ।

किं मे ह्य्यसहृषानो जुपेत कदा मृज्यीकं सुमना अभि ख्यम् ॥ २ ॥

उत । स्वयां । तुन्यां । सम् । वदे । तत् । कदा । नु । अन्तः । वरुणे । भुवानि ।

किम् । मे । ह्य्यम् । अहृषानः । जुपेत । कदा । मृज्यीकम् । सुमनाः । अभि । ख्यम् ॥ २ ॥

पेङ्कट० अपि च आसीदेव जुपेत् सह अहम् एतत् वदामि । कदा अहं वरुणस्य अन्तः
मपनीति । विम् च मे ह्य्यम् वरुणः अकुदा^४ जुपेत् । कदा च अहं सुप्रमितारम्^५
सुमनाः अभि पश्यामि ॥ २ ॥

पृच्छे तदेनो वरुण द्विदक्ष्यो एमि चिक्वितुषो विष्टुर्धम् ।

समानमिन्मे क्वययिदाहरयं ह तुभ्यं वरुणो हणीति ॥ ३ ॥

१-१. नादित् मृको. २. तु. ज ७, ११, २; १०, ११, ३. ३. अदिषासीमि इति. ४. ‘तदिष्याम्
मृको. ५. ‘वा मृको. ६. ‘इह मृको. ७. जुपे च वि’ अर् छ; वरुणेन छम्. ८. एतद्वि-
ति अ, एतद्वि’ अ छम्, ‘वर्गं वा’ च वि’ अर्; ‘तत्तम् अहं च छ छम्.

पृच्छे । तत् । एनः । वरुण । दिदृक्षुः । उपो इति । एमि । चिकित्सुः । विष्पृच्छन् ।
समानम् । इत् । मे । कुर्यः । चित् । आहुः । अयम् । ह । तुभ्यम् । वरुणः । हृणोते ॥ ३ ॥

वेङ्कट० पृच्छामि वरुण ! तत् पापम् अहम् दिदृक्षुः^१ सर्वं भूतम् । यो मां^२ मदिदृक्षयाऽऽगच्छति तं
पृच्छामि । तथा अहम् एव अन्याद् चिकित्सुः^३ जनान् उप^४ गच्छामि, विविधं च पृच्छामि । तत्र च
सर्वं एव कृतयः समानम् एव मम आहुः—अयं ह तुभ्यम् वरुणः कुपयि इति ॥ ३ ॥

किमार्गो आस वरुण ज्येष्ठं यत् स्तोतारं जिर्घाससि सखायम् ।

प्र तन्मे वोचो दूळभ स्वधावोऽयं त्वानेना नमसा तुर इयाम् ॥ ४ ॥

किम् । आर्गः । आसु । वरुण । ज्येष्ठम् । यत् । स्तोतारम् । जिर्घाससि । सखायम् ।
प्र । तत् । मे । वोचुः । दुःश्रुतम् । स्वधाऽनुः । अयं । त्वा । अनेनाः । नमसा । तुरः । इयाम् ॥

वेङ्कट० किम् मम प्रहृष्टतस्य पापम् आस वरुण ! यत् स्वम् स्तोतारम् जिर्घाससि पारीर्ष्यन्
सखायम् । प्र इहि तत् पापं मम हे दुर्दम्भ ! वरुणम् । वचो वस्मिन् पापे प्रापक्षिणं
‘कृत्वा अनेनाः सन् त्वाम्’ अभिमुखं गच्छामि इति वा सह स्वरसाणः । अत्र पौनकः—

‘बहवस्य गृहान् राज्ञी वसिष्ठः स्वप्न आचरत्’ ।

प्रनिवेशाय तं तत्र वा नदत् अभ्यधात्^१ ॥

स तं प्रत्यापयामास जनमग्नं च वाक्यम् ।

ततश्च वरुणो राजा स्वे पापेः प्रत्यवप्यत् ॥

स यदा^२ पितरं सुकैशमिरेण वतरेः ।

अभिपुष्टाय ‘परि(रा)’ इति मुनौचैने ततः पितरं^३ ॥

‘मुवाहुः’^४ त्वे(ता)^५ इति बोकावा^६ पाशाः^७ ‘मुमुक्षिरे मुवन्’^८ ॥

(बदे ३, ११-१२) इति ॥^९

अवं मुग्धानि पित्र्यां सृजा नोऽव या वयं बंकूमा तनुभिः ।

अवं राजन् पञ्चतृपं न त्रायं सृजा वत्सं न दाम्नो वसिष्ठम् ॥ ५ ॥

अवं । मुग्धानि । पित्र्यां । सृज । नः । अवं । या । वयम् । चंकूम । तनुभिः ।

अवं । राजन् । पञ्चतृपम् । न । त्रायम् । भूज । वत्सम् । न । दाम्नः । वसिष्ठम् ॥ ५ ॥

१. वैव १, १५६८ j द. २. या मूको. ३. वय मूको. ४-४. कृत्वा अनेन तं त्वं मूको.
५-५. स्वप्नवाचरन् मूको. ६. नदत् विं म. ७. अभ्यधात् मूको. ८. ‘वपुष्व’ विं म. ९. दुग्धा
विं म. दुग्धा ल लज. १०. अ ७, ८६, १. ११. वसिष्ठ मूको. १२. प्रतपं मूको. १३. अ ७, ८८, ५.
१४. बोकावा मूको. १५. पाशा मूको. १६-१६. अस्याभ्योषिरे वृदे. १७. दु. अ ७, ५५, १ भाष्यम्.

वेङ्कट० पितुरागतान् अस्माकं श्रोहान्^१ यमस्येषु अस्मासु यदेन^२ पिता चकार, तत् अस्मासु सहक्रान्तानि पापानि अव सृज । तथा अव सृज ययम् यानि कृतवन्तः शरीरैः । यथा राजन् । एतेन प्रायश्चित्तं कुर्वीत गृहपञ्चक^३ अवसृज्यते^४, यवसे प्रदर्शिते यदि पशवो भक्षयन्ति तत् अवसृज्यते । तथा अव सृज मत्तम् इव च दाघ्नं वधिष्ठम् ॥ ५ ॥

न स स्वो दक्षो वरुण ध्रुतिः सा सुरा मन्युर्विभीदंक्षो अचिन्तिः ।

अस्ति ज्यायान् कनीयस उपारे स्मश्चनेदनृतस्य प्रयोता ॥ ६ ॥

न । स । स्व । दक्षे । वरुण । ध्रुति । सा । सुरा । मन्यु । विऽभीदंक्ष । अचिन्ति ।

अस्ति । ज्यायान् । कनीयस । उपऽपश्चरे । स्मश्चने । चन । इव । अनृतस्य । प्रऽयोता ॥ ६ ॥

वेङ्कट० न तत् एव बलं वरुण, अपि तर्हि ध्रुति सा भवति । ध्रुति इति ध्रुवा नियतिम् आह । न पुरयः स्वैर अदनुतिष्ठति, दैवाभिपद्य अनुतिष्ठतीत्यर्थः । सुरा मन्यु च प्राङ्गणादीनां हवननिमित्तभूत, विभे (१००) एक च देवनवेतुः, अचिन्ति^५ च मान्वाऽमाप्सहेतुः, अस्ति ज्यायान् देव^६ नाम कनीयस^७ समीपे, तथा स्वप्न अपि पुरुषस्य निरर्थकत्वं निप्रविता भवति ॥ ६ ॥

अरं दासो न मीळ्ळुषे कराण्यहं देवाय भूर्णयेऽनागाः ।

अचेतपट्चित्तो देवो अर्यो गृत्सं राये कुविर्तरो जुनाति ॥ ७ ॥

अरम् । दास । न । मीळ्ळुषे । कराणि । अहम् । देवाय । भूर्णये । अनागाः ।

अचेतपट् । अचित्त । देव । अर्य । गृत्सम् । राये । कुविर्तरो । जुनाति ॥ ७ ॥

वेङ्कट० पर्याप्तं कर्म दास^८ इव स्वामिने अहम्^९ सेवके परत्वाय करोमि देवाय क्षिप्रकारिणे अयाप । आपयतु^{१०} अहम् देव । स्वामी^{११} इतोवार घनस्य अहमस्त प्राज्ञं प्रेरयति ॥ ७ ॥

अर्यं तु तुम्यं वरुण स्वभावो हृदि स्तोम उपंशितधिदस्तु ।

शं नः क्षेमं शम् योगै नो अस्तु यूपं पाठ स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥

अर्यम् । तु । तुम्यम् । वरुण । स्वभाऽव । हृदि । स्तोम । उपंशित । चित् । अस्तु ।

शम् । न । क्षेम । शम् । ऊँ इति । योगै । न । अस्तु । यूपम् । पाठ । स्वस्तिभिः । सदा । न ॥ ८ ॥

१. श्रोहान्, गर्भान्पु मूको. २. यदेन वि' अ'; वरेन क छज. ३. स्यु. अर्धस्य च वृत्ते देव १, १९५८८ द. ४. 'यान् - वो' वि' अ'. ५. अचिन्ति मूको. ६. देवम् मूको. ७. कनीयः मूको. ८. अति वि' अ' ए, अनिवर्तं छज. ९. दापं वि' ए एज, दापं अ'. १०. इ मूको. ११. हवय' वि' अ'. १२. स्वामिन् वि'; स्वामिन् अ'; 'मिन् ए' कज.

वेङ्कट० अयम् दुःखम् वरुण! वरुणम्^१ हृदि स्तोमं सुष्ठु उपधित^२ भवतु । शङ्कर च अयम्
अस्माकम् क्षेमे भवतु त्वम् एव अस्मदीये योगे ॥ ८ ॥

^३इति पञ्चमाष्टके पञ्चाध्याये सप्तमो वर्गः^४ ॥

[८७]

^१धसिष्ठो मैत्रावरुणिर्जपि । वरुणो वरुणः । विष्टुप् छन्दः^२ ।

रदत् पथो वरुणः सूर्योऽयं प्राणीसि समुद्रियां नदीनाम् ।

सर्गो न सुष्टो अर्बतीरुतायञ्चकारं महिर्वनीरहम्भ्यः ॥ १ ॥

रदत् । पथ । वरुण । सूर्योऽयं । प्र । अणीसि । समुद्रियां । नदीनाम् ।

सर्गो । न । सुष्ट । अर्बती । कृतऽपन् । चकारं । महि । अर्वनी । अहम्भ्यः ॥ १ ॥

वेङ्कट० अथैषा^१ अन्तरिक्षे मार्गात् वरुणं सूर्याय । 'उद हि राजा वरुणश्चकार' (श्रु. १,
२४, ८) इत्युक्तम् । न अस्तम् च उदकानि अन्तरिक्षाणि नदीं पुरयितुम् । परत्प
इव अथ 'उद्युक्तो वरुणः' गन्तुमिच्छन् करोति महतो गतीं वरुणं अहोभ्य । अन्वहम्
उचितं तीव्रं गण्डतोत्थं ॥ १ ॥

आत्मा ते वातो रज्ज् आ ननीनोत् पृथुर्न भूर्णिर्यवसे सस्रवान् ।

अन्तर्मही वृहती रोदसीमे विदवा ते धामं वरुणं त्रिपाणिं ॥ २ ॥

आत्मा । ते । वातो । रज्ज् । आ । ननीनोत् । पृथु । न । भूर्णि । यवसे । सस्रवान् ।

अन्त । मही इति । वृहती इति । रोदसी इति । इमे इति । निश्वा । ते । धामं । वरुण । त्रिपाणिं ॥ २ ॥

वेङ्कट० एतस्मिन् ते गच्छन्^१ सर्वलोकं नव करति पञ्च इव अतो वरुणे सम्भजनत्वाद्, भक्षितसत्त्वं
इत्यर्थः । अन्तं महतीं वृद्धिं वाताग्नियौ इमे वाणि अयन्ति^२ स्थानानि तानि^३ सर्वाणि
एव त्रिपाणिं वरुणः इति ॥ २ ॥

परि स्पशो वरुणस्य स्मर्दिष्टा उमे पदपन्ति रोदसी सुमेके ।

क्रुतावानः कुर्यो यज्ञधीराः प्रचेतसो य इपयन्त मर्म ॥ ३ ॥

परि । स्पश । वरुणस्य । स्मर्दिष्टा । उमे इति । पदपन्ति । रोदसी इति । सुमेके इति सुडमेके ।

क्रुतऽपान । कुर्ये । यज्ञधीराः । प्रचेतस । ये । इपयन्त । मर्म ॥ ३ ॥

१ 'यस्मिन्' २ उपविष्टा अ^३ ३ ३. नास्ति सूको. ४. वरुणिर्यवसे (१५ अम) सूको.
५. १ 'तो वरुणः' ६. अन्तःपन्तं क लभः, गच्छन् वि^७ अ^८ ७. वरुणं स^९ सूको. ८. वाणि
सूको; वापानि भवन्ति क प्रस्था ९. वृद्धिम् लभ

वेङ्कट० परि पश्यन्ति चारा वरुणस्य शोभनगमना उभे धावावृथिवौ शोभमाने सत्यवन्त
कान्तकर्मण सम्पूजनीयवर्षा, ये वरुणस्य पूजा मनुष्यै क्रियमाणास् वेङ्कट हति ॥ ३ ॥

उवाच मे वरुणो मेधिराय त्रिः सप्त नामाध्यां विमर्ति ।

विद्वान् पदस्य गुह्या न वोचद् युगाय विप्र उपराय शिष्यन् ॥ ४ ॥

उवाच । मे । वरुण । मेधिराय । त्रि । सप्त । नाम । अध्या । विमर्ति ।

विद्वान् । पदस्य । गुह्या । न । वोचत् । युगाय । विप्र । उपराय । शिष्यन् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उवाच मया वरुण मधाधिने त्रि सप्त एकविंशति नामानि कल्पित यौ विमर्ति इति
पृथिवीम् आह । तस्या हि व्यास्कपठितानि एकविंशतिर्नामानि (निष १, १) । किञ्च विद्वान्
वरुण पदस्य गुह्यानि च मया अवोचत् बुध्वाय मेधावी आप्तुम्^१ उक्ताय इदमवस्थिताय
शिक्षणं कुर्वन् । नकार सनुचकार्यैव । पदाया गुह्यान् अपादय व्यक्करोत् इत्यर्थः ॥ ४ ॥

तिस्रो धावो निर्दिता अन्तरस्मिन् तिस्रो भूमिरुपराः पदविधानाः ।

गृत्सो राजा वरुणश्चक्रे एतं दिवि प्रेङ्क्षुर्दिरण्यम् शुभे कम् ॥ ५ ॥

तिस्र । धाव । निर्दिता । अन्त । अस्मिन् । तिस्र । भूमी । उपरा । पदविधाना ।

गृत्स । राजा । वरुण । चक्रे । एतम् । दिवि । प्रेङ्क्षुर्द्वम् । दिरण्यम् । शुभे । कम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० तिस्र धाव भवन्ति इति । तिस्र च भूमय 'तिस्रो भूमिर्धारयन् लेखितं धूमं
(ऋ २, १७, ८) इत्युक्तम् । तिस्र रात्रि अस्मिन् वरुण अन्त निर्दिता । तथा तिस्र च
भूमय अस्मिन् एक उक्तम् । तथा पदविधाना पदविधा पद कार्याणि येषां कृतानां ते
शोभार्थम् । मेधावी राजा वरुण चक्रे एतम् दिवि प्रेङ्क्षुर्द्वम् इत्यादित्यम् आह । दिरण्यम्
कम् इति पुराणम् ॥ ५ ॥

अव सिन्धुं वरुणो द्यौरिव स्याद् द्रुप्तो न श्वेतो मृगस्तुविष्मान् ।

गम्भीरश्शतो रजसो विमानः सुपारश्वत्रः सुतो अस्य राजा ॥ ६ ॥

अव । सिन्धुम् । वरुण । द्यौर्द्वय । स्यात् । द्रुप्त । न । श्वेत । मृग । तुविष्मान् ।

गम्भीरश्शत । रजस । विष्मान् । सुपारश्वत्र । सुत । अस्य । राजा ॥ ६ ॥

वेङ्कट० समुद्रम् वरुण 'अव स्यादवति', यथा वेदा न भविकामति, यथा यौ सप्तोणि गूतानि
भारस्यापयति, द्रव्यज्जीक^२ अठवर्णं यौर इव मृग तुविष्मान् प्रवृद्धिमान् देववान्

१ 'द्वम् दि' क; प्रवां एत २. आप्तुहि दि' अ' त आप्तुहि इत्य ३ उवा दि' अ'
र, उवा उवा ४ च अथा एतां दि' क; मय एतां उवा, ५ इति मृको

तन्मीरस्तोत्रं^१ अन्तरिक्षस्य परिच्छेत्ता सुपावकः^२ तस्य बलं सुष्ठु पारयति । सतः^३ अस्य सर्वस्य लोकस्य राजा ॥ ६ ॥

यो मृळयाति चक्रुषे चिदागो वयं स्याम वरुणे अनागाः ।

अनु व्रतान्यदितेः क्रुधन्तो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

यः । मृळयाति । चक्रुषे । चित् । आगो । वयम् । स्याम् । वरुणे । अनागाः ।

अनु । व्रतानि । अदिते । क्रुधन्ते । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

पेङ्कट० यः । सुष्ठुपति पापं चक्रुषे अयि ह्योत्रे, तस्मिन् बहणे वयम् स्याम अनागाः^४ अनुक्रमेण अवीतस्य बहणस्य सन्ध्याकम्पादीनि वर्धयन्तः^५ ॥ ७ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके पञ्चाध्याये ऋतमो वर्यं^६ ॥

[८८]

^१वसिष्ठो नैत्रावदधिर्यपि । वरुणो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः^७ ।

प्र शुन्ध्युर्वं वरुणाय प्रेष्टां मतिं वसिष्ठ मीळहुषे भरस्व ।

य ईमर्षाञ्च करते यजत्रं सुहस्तामघं वृषणं बृहन्तम् ॥ १ ॥

प्र । शुन्ध्युर्वम् । वरुणाय । प्रेष्टां । मतिम् । वसिष्ठ । मीळहुषे । भरस्व ।

य । ईम् । अर्वाञ्चम् । करते । यजत्रम् । सुहस्तामघम् । वृषणम् । बृहन्तम् ॥ १ ॥

पेङ्कट० प्र भरस्व शोधयित्रीं पापहृताम् बहणाय त्रिषतमाम् स्तुतिम् देवसिष्ठः । सेक्रे, यः एतम् आदित्यम् अभिमुक्तम् कुक्ते बहन्तम् बहन्तम् वृषणम् बृहन्तम् । 'दिति सूर्यमदपाए' (च ५, ४५, १) इत्युक्तम् ॥ १ ॥

अथा न्वस्य संदृशं जगन्वानुप्रेरनीं वरुणस्य मंसि ।

स्वर्धदशमश्रुषिषा उ अन्धोऽभि मा वपुर्दृश्ये निनीयात् ॥ २ ॥

अर्धं । सु । अस्प । सुमऽदशम् । जगन्वान् । अग्ने । अनीकम् । वरुणस्य । मति ।

स्वः । यत् । अश्वम् । अग्निः । अन्धः । अग्निः । मा । वपुः । दृश्ये । निनीयात् ॥

पेङ्कट० अथ सन्दर्शनम् "प्राप्तोऽहम्", अथ स्त्रिं तस्य वागार्थम् बहणस्य अग्रे उवाहाहणम् अनीकम् सामिधेनीभि स्तोमि । कस्यात्मा अभिषवशाणि त्रिषीयमान यदा अन्धः सोमदक्षयम् बहन् अभिवाता भवति, तदानीम् आह्वनीय रूपं मां प्रति नयतु अम वपुर्वाय ॥ २ ॥

१. '२ स्तोमा वि' अ' छः 'स्तोमा हन्त. २ छदर' मूको. ३. तस्ये वि' ए एम, तमेव अ'.

४. भावस्य वि', अन्ध-यस्य अ' छ छम्. ५. अन्धम् मूको. ६-६. नादित मूको. ७-७. प्राप्तोऽहम्,

आ यद् रुहाव वरुणश्च नाव प्र यत् समुद्रमीरयाव मध्यम् ।

अधि यदुषा स्तुभिश्चराव प्र प्रेह ईहयावहै शुभे कम् ॥ ३ ॥

आ । यत् । रुहाव । वरुण । च । नावम् । प्र । यत् । समुद्रम् । ईरयाव । मध्यम् ।

अधि । यत् । अ॒पाम् । स्तु॒भिः । च॒राव । ॥ । प्र॒ह॒ । ई॒ह॒या॒वा॒है । शु॒भे । कम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० आ रुहाव यदि बहम् वरुण च नावम् । आरोहानन्तरं च तां मध्यस्थितं समुद्रम् प्रति यदि
प्र ईरयाव । समुद्रमध्यस्थानाम् अपाम् उपरि स्थितै समुद्रिण्यै ऊर्ध्वं यदि चराव तां
ततो वरुणपृष्ठं प्रति नेतुम् ॥ ३ ॥

वसिष्ठं ह रुक्मिणीं नान्याधादपि चकार स्वप्ना महोभिः ।

स्तोतारं विप्रः सुदिनत्वे अह्नां यान्तु धारस्तुतन्त्रं पादुपासः ॥ ४ ॥

वसिष्ठम् । ह । रुक्मिणी । नानि । आ । अधात् । ऋषिम् । चकार । सु॒अपा । मह॑ उभि ।

स्तो॒तारम् । वि॒प्रः । सु॒दि॒न॒त्वे । अ॒ह्नाम् । या॒न्तु । धा॒र॒ । तु॒त॒न्त्रम् । या॒त् । उ॒प॒सः ॥४॥

वेङ्कट० १ । ऋषिम् चकार शोभनकर्मां तेजोभिः स्तोतारम् मेधावी अह्नाम् सुदिनत्वे । सुदिनानि
अहानि भस्मै चकार इत्यर्थः । यानि अहानि याव ततन्त्रं यानि च उपस, वेपाम् इति ।
'अह्नां नेत्री अनिनी प्रजानाम्' (तै ४,१,११,५) इति श्रौतसो मन्त्रः । धारो वीक्षो देव ।
यादिति द्वितीयावहुवचनस्पादादेशः ॥ ४ ॥

कृत्स्नानि नौ सुख्या वभूवुः सचावहे यदवकं पुरा चित् ।

गृहन्तं मानं वरुण स्वधावः सहस्रद्वारं जगमा गृहं ते ॥ ५ ॥

कृ॒त्स्ना॒नि । नौ । सु॒ख्या । व॒भू॒वुः । स॒चा॒व॒हे । य॒द॒ । अ॒व॒कम् । पुरा । चि॒त् ।

गृ॒ह॒न्तम् । मा॒नम् । व॒रु॒ण । स्व॒धा॒वः । स॒ह॒स्र॒द्वारम् । ज॒ग॒मा । गृ॒हम् । ते ॥ ५ ॥

वेङ्कट० हे वरुण । नौ शानि जाययो सरयानि वभूवु इति वरुणम् अवकम् आह । अनि-
गच्छेद्वि 'यत् जायते' स्तेजोवर्जितं यथा पुरा । चित् इत्युपमाये । गृहन्तम् गृहम् अर्धात्
सम्भवन्तम् वरुण । वरुणम् । सहस्रद्वारम् गच्छाव पृष्ठम् तव ॥ ५ ॥

य आपिर्निस्त्वौ वरुण प्रियः सन् त्यामागांसि कृण्वत् सर्गां ते ।

मा तु एनेस्वन्तो यधिन् भुजेम मुन्धि ध्या विप्रः स्तुवते वरुणम् ॥ ६ ॥

य । आपि । नि॒स्त्वौ । व॒रु॒ण । प्रि॒यः । सन् । त्या॒म । आ॒गा॒ंसि । कृ॒ण्व॒त् । सर्गा॑ । ते ।

मा । तु । ए॒ने॒स्व॒न्तो । य॒धि॒न् । भु॒जे॒म । मु॒न्धि । ध्या । वि॒प्रः । स्तु॒व॒ते । व॒रु॒णम् ॥ ६ ॥

येष्टुट० यः शक्तिः नित्यः^१ सौरसः^२ वरुणः। शिवः सन् च त्वाम् आर्णायि करोति। तव भनिष्ठानि करोतीत्यर्थः। समानरूपानः ते। अथ बहुवचनम्। वेऽनामसः^३ वर्यं तव स्वमूलाः पा एनस्त्वानः भुजेन पापकलम् हे पूजावर्^४। प्रपन्नं मेधावी त्वम् स्तुवते ममम् भुवं गृहम् ॥ ६ ॥

ध्रुवासु त्वासु क्षितिषु क्षियन्तो व्यस्मत् पाञ्च वरुणो मुमोचत् ।

अयो वन्वाना अदितेरुपस्थाद् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

ध्रुवासु । त्वा । आसु । क्षितिषु । क्षियन्तः । वि । अस्मत् । पाञ्चम् । वरुणः । मुमोचत् ।

अयः । वन्वानाः । अदितेः । उपस्थात् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

येष्टुट० आह ध्रुवासु क्षित्यन्तुम् अस्तवपासु। त्वेति सप्तमीबहुवचनस्वाकारः^५। क्षितिषु^६ आसुषित् निवसन्तो वयम् इवाती भवामः। वि मुमोचत्^७ अस्मत्तः पाञ्चम् वरुणः। वर्यं ममम् पापमादाः अदितेः उपस्थात्^८ इदानीम्। वरुणोऽदितेः^९ उपस्थे तिष्ठति, विमुक्तः स्वैरं गच्छतीति ॥ ७ ॥

^{१०}इति पञ्चमाष्टके षष्ठाध्याये दशमो वर्यः ॥

[८]

^{११}वसिष्ठो नैत्रावहणिकविः। वरुणो देवता। यावती जगद्, पञ्चमी जगदी^{१२}।

मो पु वरुण मुम्ययं गृहं राजन्नहं ममम् । मूळा सुक्षत्र मूळ्य ॥ १ ॥

मो इति । पु । वरुण । मुन्मयम् । गृहम् । राजन् । अहम् । ममम् । मूळ । सुक्षत्रम् । मूळ्यम् ॥

येष्टुट० मा एव ममयम् गृहम् वरुण^{१३}। राजन् । अहम् ममयेयम् । किं तर्हि । सौवर्णम् एव । पु इति पूरणम् । सुक्षितः मन्त्र, अस्मात् च हे वरुण! मूळ्यम् ॥ १ ॥

यदेमि प्रस्फुरन्निव दितिर्न ध्मातो अत्रिषः । मूळा सुक्षत्र मूळ्य ॥ २ ॥

यद् । एमि । प्रस्फुरन्निव । दितिः । न । ध्मातः । अत्रिषः । मूळ । सुक्षत्रम् । मूळ्यम् ॥ २ ॥

येष्टुट० यद् ममामि प्रस्फुरन् इव चोदः समादत्तेन, दितिः^{१४} इव च ददकेन अनेन आध्मातः^{१५} हे भाषुधरन्^{१६} ॥ २ ॥

क्रत्वः समह दीनतां प्रवीपं जगमा शुचे । मूळा सुक्षत्र मूळ्य ॥ ३ ॥

क्रत्वः । समह । दीनतां । प्रतिर्वम् । जगमा । शुचे । मूळ । सुक्षत्रम् । मूळ्यम् ॥ ३ ॥

येष्टुट० हे पूजावर्त! कर्मणः दीनतायां प्रतीत्यं गच्छेत् शुचे^{१७}। दीनं कर्म मा ममार् उपतिष्ठतु इत्यर्थः ॥ ३ ॥

१. नित्यम् मूको. २. 'ते' मूको. ३. 'यस्य' मूको. ४. 'वर' मूको. ५. 'एव' मूको. ६. 'वसिष्ठः वि'; 'नायकार' क' ल छम्. ७. नास्ति मूको. ८. नास्ति छम्. ९. 'एव' मूको. १०. 'धो' मूको. ११-१२. नास्ति मूको. १३. 'पुमि' वि'; 'इति' क' ल छम्. १४. 'मातः' वि' क'; 'आध्मातः' ल छम्. १५. 'वर' वि' क'; 'वर' ल छम्. १६. 'भाषुधरन्' क' ल छम्. १७. 'शुचे' क' ल छम्.

अपां मध्ये तस्थिवांसं तृष्णाविदज्जरितारम् । मृळं सुक्षत्रं मृळ्य ॥ ४ ॥

अपाम् । मध्ये । तस्थिवांसम् । तृष्णा । अविदत् । ज्जरितारम् । मृळ । सुक्षत्रम् । मृळ्य ॥ ४ ॥

वेङ्कट० समुद्रमध्यस्थानाम् अपाम् मध्ये तस्थिवांसम् स्तोवारम् माम् अविन्दत् तृष्णा । तथा सति मृळ, हे सुक्षत्र । मृळ्य इति ॥ ४ ॥

यत् किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याऽश्रामसि ।

अचिन्ती यत् तव धर्मा युयोपिम मा नुस्तस्मादेनसो देव रीरिपः ॥ ५ ॥

यत् । किम् । यत् । इदम् । वरुण । दैव्ये । जने । अभिद्रोहम् । मनुष्याः । अश्रामसि ।

अचिन्ती । यत् । तव । धर्म । युयोपिम । मा । नुः । तस्मात् । एनसः । देव । रीरिपः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० यत् किम् य इदम् हे वरुण । दैव्ये जने मनुष्याः सन्तो वयम् अभिद्रोहम् अश्रामः । देवद्वानि मनुष्यानि न तथा कुर्म इत्यर्थः । अश्रामेन यत् यत् तव धर्माणि युयोपिम । शुभानाम् अशुभानां च समीकरणं योपनम् । मा अस्मान् तस्मात् पापादे-^१ देव । रीरिपः ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके पञ्चाध्याये एकवशो वगैः ॥

[९०]

^१मसितो मैत्रायणिरिति । वायुर्देवता, अन्त्यानी विष्णुनाम् इन्द्रवायू । त्रिष्टुप् छन्दः^१ ।

प्र वीरया शुर्वयो दक्षिरे वामश्चर्युभिर्मधुमन्तः सुतासः ।

वह वायो नियुतो याक्षच्छा पिवा सुतस्यान्यंसो मदाय ॥ १ ॥

॥ । वीरया । शुर्वयः । दक्षिरे । वाम । अश्चर्युभिः । मधुमन्तः । सुतासः ।

वह । वायो इति । नियुतः । याहि । अच्छे । पिब । सुतस्य । अन्यंसः । मदाय ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्रकर्षेण आद्रिचक्षते शुर्वयोः वीर्यकरणेच्छया शुर्वयः अश्चर्युभिः मधुमन्तः सुताः सोमाः । वह वायो । रक्त्वा । प्रापय आत्मानं तदर्थम् । नियुतः अभि याहि । पिब सुर्व सोमं मदार्यम् इन्द्रेण सदेति ॥ १ ॥

ईशानाय प्रहृतिं यस्त आनत् शुचिं सोमं शुचिपास्तुम्यं वायो ।

कृणोपि तं मर्त्येषु प्रशस्तं जातोजातो जायते वाज्यस्य ॥ २ ॥

ईशानाय । प्रहृतिम् । यः । ते । आनत् । शुचिम् । सोमम् । शुचिपास्तुम्यः । वायो इति ।

कृणोपि । तम् । मर्त्येषु । प्रशस्तम् । जातः जातः । जायते । वाजी । अस्य ॥ २ ॥

वेङ्कट० ईशानाय प्रकर्षेण होतव्यं प्रमुखे वा होतव्यम् यः कुम्भं प्रापयति शुचिम् सोमम्
हे सुदस्य सोमस्य पातः। तुभ्यम् वामोः, करोषि तम् मनुष्येषु प्रशस्तम्। जातोजातः पुत्रः
अस्य बलवान् जायते। सर्वैः पुत्रः बलवान् भवति ॥ २ ॥

राये नु यं जज्ञत् रोदसीमे राये देवी धिपणा धाति देवम् ।

अथ नायुं निपुतः सञ्चत स्वा उत श्वेतं वसुधितिं निरेके ॥ ३ ॥

राये । नु । यम् । जज्ञत् । रोदसी इति । इमे इति । राये । देवी । धिपणा । धाति । देवम् ।
अथ । नायुम् । निपुतः । सञ्चत । स्वाः । उत । श्वेतम् । वसुधितिम् । निरेके ॥ ३ ॥

वेङ्कट० धनार्थम् यम् जनयतः इमे प्रावापृथिव्यौ, तम् देवम् जनार्थम् देवी मदीया इति धारयति ।
तद्वन्तरम् एव समागमनार्थम् नायुम् निपुतः। तेकन्ते स्वाः। अथ श्वेतवर्गं दत्तप्राप्तं
निर्गमने वारिद्वये वा लोकानामिति ॥ ३ ॥

उच्छन्नपुसः सुदिना अग्निरा उरु ज्योतिर्विबिदुर्दीर्घ्यानाः ।

गर्भं चिदुर्वमृशिनो वि बभ्रुस्तेषामनु प्रदिवः ससुरारपः ॥ ४ ॥

उच्छन्न । उपसः । सुप्रदिनाः । अग्निराः । उरु । ज्योतिः । विबिदुः । दीर्घ्यानाः ।
गर्भम् । चिद्व । ऊर्ध्वम् । वृक्षिजः । वि । बभ्रुः । तेषाम् । अनु । प्रप्रदिवः । ससुः । आरपः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उच्छन्निति उपसः सुदिनाः अथागाः^१ । उरु ज्योतिः च हेमिरे दीप्यमानाः अन्नम् ।
गर्भम् च सहासम् कामयमानाः तेषां विबुधद्वारमनुबन्धः । तान् आपः च दीप्ताः पुरातनाः
वा भद्र ससुः ॥ ४ ॥

ते सुत्येन मनसा दीर्घ्यानाः स्वेन युक्तासुः कर्तुना वहन्ति ।

इन्द्रवायू वीरवाहं रथं वामीशानयोरभि पृक्षः सचन्ते ॥ ५ ॥

ते । सुत्येन । मनसा । दीर्घ्यानाः । स्वेन । युक्तासुः । कर्तुना । वहन्ति ।
इन्द्रवायू इति । वीरवाहम् । रथम् । वाम । ईशानयोः । अभि । पृक्षः । सचन्ते ॥ ५ ॥

वेङ्कट० ते सुत्येन मनसा दीप्यमानाः अनुगमनतः स्वेन प्रज्ञानेन युक्ताः वहन्ति । हे इन्द्रवायू ।
वीरयोः पुत्रयोः बोधार्थम् रथम्^२ पणीम्^३ जेतुं तथा ईश्वरयोः अवतारः सद्योः पणिभ्यः शीघ्रक्षणम्
अथ च सचन्ते ॥ ५ ॥

ईशानासो ये दधति स्वर्णो गोभिरखैर्भिर्वसुभिर्हिरण्यैः ।

इन्द्रवायू सूरयो विश्वमायूरर्वाङ्घ्रिर्वीरैः घृत्तनासु सद्यः ॥ ६ ॥

१. मय्या वा^१ अ^१; मय्या^२ वि^२ अ^२. २. अवाप्त. मुको. ३. नासि वि^३ अ^३. ४. वनीम्
अ^४; पणि वि^४ अ^४.

ईशानासं । ये । दधते । स्व । न । गोभि । अश्वेभि । वसुधमि । हिरण्ये ।
 इन्द्रवायु इति । सुर्य । निधम् । आर्य । अर्वेत्समि । वीरे । पृतेनासु । सस्रु ॥ ६ ॥

वेङ्कट० हे दधताय ! अथा ये धारयन्ति सर्वम् अस्मान् गवादिभि सह धनम्, ते सुर्य
 स्तोतार अस्मदीया शत्रूनाम् निधम् अन्नम् अथै वीरे च सहस्रांशेषु अभिभवन्तु ॥ ६ ॥

अर्वन्तो न श्रंसो भिक्षमाणा इन्द्रवायु सुष्ठुतिभिर्वसिष्ठाः ।

वाजपन्तः सर्वसे हुवेम युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

अर्वन्त । न । श्रंस । भिक्षमाणा । इन्द्रवायु इति । सुष्ठुतिभि । वसिष्ठा ।
 वाजपन्त । सु । अर्वन्ते । हुवेम । युयम् । पात । स्वस्तिभि । सदा । न । ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अथा इव धातम् अन्नम् भिक्षमाणा इन्द्रवायु शोभनाभि स्तुतिभि वसिष्ठा अन्नम्
 हवन्त 'सुष्ठु आद्वयेग' रक्षणार्थम् इति ॥ ७ ॥

‘इति पञ्चमाहके पञ्चाध्याय द्वावसो वर्ये’ ॥

[११]

‘वसिष्ठो मैत्राण्ड्यकिंकि । प्रथमाह्वीयवोर्वायुर्वेवता, शिश्रानाम् इन्द्रवायु । त्रिण्डुप् ऊर्ध्व’ १ ।

कुविदङ्ग नमसा ये वृधातः पुरा देवा अनवद्यास आसन् ।

ते वापये मनये बाधितायावांसयन्नुपसं सूर्येण ॥ १ ॥

कुविद । अङ्ग । नमसा । ये । वृधात । पुरा । देवा । अनवद्यास । आसन् ।
 ते । वापये । मनये । बाधितार्थ । अवांसयन् । उपसन् । सूर्येण ॥ १ ॥

वेङ्कट० बहु क्षिप्र इति वा वृत्ता पुरा वे देवा अनवद्या अभवन्, ते शत्रुभि बाधिताय मनये
 राक्षे तदुपविर्भि प्रीता यज्ञसुख वातुनय यज्जु इति मन्त्रमावा यागायन् सूर्येण सह
 उपसन् अवांसयन् इति ॥ १ ॥

उञ्चन्ता द्रुता न दगाय गोपा मासर्ष पाथः शरदश्च पूर्वीः ।

इन्द्रवायु सुष्ठुतिर्मीमियाणा माद्रीकमहि सुचितं च नव्यम् ॥ २ ॥

उञ्चन्ता । द्रुता । न । दगाय । गोपा । मास । च । पाथ । शरद । च । पूर्वी ।
 इन्द्रवायु इति । सुष्ठुति । वाम । इयाना । माद्रीकम् । ईहि । सुचितम् । च । नव्यम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० कामयमाना द्रुता न हिंसामे अथवा । गोपाधितारी मासान् च रक्षयः शरद च पद्मी ।

दे इन्द्रवायू! सुष्टुतिः वायुं यच्छन्ती सुखम् इच्छति सोमं च गमनम् नवतरम् । पुत्रो वा सुवितः^१ इति ॥ २ ॥

पीवोअश्रौ रयिदृधः सुमेधाः श्वेतः सिंसवित निर्युतामभिः श्रीः ।

ते वायवे समनसो वि तस्थुर्विश्वेश्वरः स्वपत्वारि चक्रुः ॥ ३ ॥

पीवःऽअश्रान् । रयिऽदृधः । सुमेधाः । श्वेतः । सिंसवित । निर्युताम् । अभिऽश्रीः ।

ते । वायवे । समनसः । वि । तस्थुः । विश्वा । इत् । नरः । सुऽअपत्वारि । चक्रुः ॥ ३ ॥

पेङ्कट० एवमावात् रयि^२ दृधाद् सुमजः इवेतवर्णः सेवते वायुः निर्युताम् अभिगता । ते च भयम् एव यष्टन्त्य इति सङ्गतमनसा^३ वायवे तिष्ठन्ति विविधम् । विश्वानि एव मनुष्याः कर्माणि यायवे चक्रुः । 'सोभनान्यपत्तनमित्तानि' येषु तानि स्वरागानि इति ॥ ३ ॥

यावत् तरस्तन्वोऽ यावदोजो यावत्सुखं सा दीर्घानाः ।

शुचिं सोमं शुचिपा पातमस्मे इन्द्रवायू सरतं बर्हिरेदम् ॥ ४ ॥

यावत् । तरः । तन्वः । यामत् । ओजः । यावत् । नरः । सुखं । दीर्घानाः ।

शुचिम् । सोमम् । शुचिऽपा । पातम् । अस्मे इति । इन्द्रवायू इति । सरतम् । बर्हिः । आ । इदम् ॥

पेङ्कट० यावत्प्रमाणः वेगः क्षीररस्य यावत् ओजः यावत् च मनुष्याः यक्षुषा पश्यन्ति सुखयोः शरीरं क्षीयमाना सुखम्, 'यावत् क्षीरेण आगती' । तिष्ठे स्पष्टम् इति ॥ ४ ॥

निर्युवाना निर्युतः स्पार्हवीरा इन्द्रवायू सरथं पातमर्वाक् ।

इदं हि वां प्रभृतं मध्वो अग्रमथे प्रीणाना वि मुमुक्षुस्तमस्मे ॥ ५ ॥

निर्युवाना । निर्युतः । स्पार्हवीराः । इन्द्रवायू इति । सरथम् । यातम् । अर्वाक् ।

इदम् । हि । वाम् । प्रभृतम् । मध्वः । अग्रम् । अर्थ । प्रीणाना । वि । मुमुक्षुस्तम् । अस्मे इति ॥

पेङ्कट० निमिषवन्ती^४ निर्युतः रघुदण्डीयवताः^५ इन्द्रवायू! समानरथम् आगच्छतम् अभिमुखम् । इदम् हि वां प्रभृतम् 'इन्द्रवायवाक्यम् मध्वः' अग्रम् । अथ प्रीणयन्ती अश्वान् पश्यन्त्या हि-मुञ्चतम् ॥ ५ ॥

या वां शतं निर्युतो याः सहस्रमिन्द्रवायू विश्ववाराः सचन्ते ।

आभिर्पोतं सुविद्वान्नाभिर्वाक् पातं नरा प्रतिसृतस्य मध्वः ॥ ६ ॥

१. सुवित् सूको. २. नय् सूको. ३. सङ्गृह्यित क. ४-५. कोपन^६ सूको. ५. ताः वद दि^७ कः ताः गवता लभ. ६. 'वन्तो' सूको. ७. 'शीव --- वि' कः 'शीव व' कः लभ. ८. नि सूको. ९-९. 'ययुष्यो दि' कः.

या । वाग् । शतम् । निऽयुतं । या । सहस्रम् । इन्द्रवायू इति । त्रिषड्गारा । सर्वन्ते ।
 आ । आभि । यातम् । सुऽविदत्राभि । अर्वाक् । पातम् । नरा । प्रतिऽमृतस्य । मध्वं ॥ ६ ॥
 घेङ्कट० या वाम् सक्ते शतम् नियुत या च सहस्रम् इन्द्रवायू । सर्वेषां वारिष्य । आ
 यातम् आभि सुधनाभि अग्निमुत्तम्, पातम् च नरेण(?) सम्मृतम् सोमम् ॥ ६ ॥

अर्वन्तो न अर्वंसो भिक्षमाणा इन्द्रवायू सुष्टुतिभिर्वसिष्ठाः ।

वाजयन्तः स्वर्से हुरेभ यूयं पातं स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

अर्वन्त । नः । अर्वंस । भिक्षमाणा । इन्द्रवायू इति । सुष्टुतिभिर्वसिष्ठाः ।
 वाजयन्तः ते ॥ ७ ॥ अर्वसे । हुरेभ । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥
 घेङ्कट० पूर्व व्याख्याता (अ ७, १०, ७ इ.) ॥ ७ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पद्याभ्यामे त्रयोदशो वर्गः’ ॥

[१२]

‘वसिष्ठो भिक्षावर्गिर्गर्भि । पायुर्वेवता, द्वितीयाष्टक्योऽग्निवायू । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

आ वायो भूष शुचिषा उपे नः सहस्रं ते नियुतो विम्वार ।

उपो ते अन्धो मधमयामि यस्य देव दधिपे पूर्वपेयम् ॥ १ ॥

आ । वायो इति । भूष । शुचिषा । उपे । नः । सहस्रम् । ते । निऽयुते । त्रिषुऽङ्गार ।
 उपो इति । ते । अन्धे । मधम् । अयामि । यस्य । देव । दधिपे । पूर्वपेयम् ॥ १ ॥

घेङ्कट० उप आ गच्छ अस्मान् वायो । सोमस्य पातः । सहस्रम् हि ते समित् नियुत हे विश्वैर्वर्जनीयः ।
 सुम्यम् उप गमयामि मदकम् सोमम्, यस्य देव । कराणि पूर्वपानम् ॥ १ ॥

प्र सोता ऊरो अंघ्रिष्वस्थात् सोममिन्द्राय वायवे पिबध्वै ।

प्र यद् वा मध्वो अग्रियं भरन्त्यध्वर्यवो देवयन्तः शर्चीभिः ॥ २ ॥

प्र । सोता । ऊर । अंघ्रिष्व । अस्थात् । सोमम् । इन्द्राय । वायवे । पिबध्वै ।
 प्र । यद् । वा । मध्व । अग्रियम् । भरन्ति । अध्वर्यव । देवयन्तः । शर्चीभिः ॥ २ ॥

घेङ्कट० प्र मरुता अग्निपोषाऽन्धुं क्षिप यन्तेषु प्रागेव यम् सोमम् इन्द्राय वायवे च वानाय ।
 प्र इति यद् भुक्त्वम् सोमस्य नाम् अन्धैव देवकामा कर्माणि ॥ २ ॥

प्र याभिर्यासि दाश्यांसमच्छा नियुद्धिर्वायविष्ट्यै दुरोणे ।

नि नो रयि सुभोजसं युवस्व नि वीरं गन्धमर्घ्यं च राधः ॥ ३ ॥

प्र । याभिः । यासि । दाश्यांसम् । अच्छ । नियुद्धभिः । वायो इति । इष्ट्यै । दुरोणे ।

नि । नः । रयिम् । सुभोजसम् । युवस्व । नि । वीरम् । गन्धम् । अर्घ्यम् । च । राधः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० य एषासि^१ याभिः अन्नानां अति नियुद्धिः हे वायो यशार्थम् शृष्टे, तामिः नि युवस्व
मरसाक्षम् रयिम् शोभनभोजनम् । वीरम् गन्धम् अर्घ्यम् च धनम् नि मिश्रयेति ॥ ३ ॥

ये वायवे इन्द्रमादनासः आर्देवासो नितोर्शनासो अर्यः ।

घ्नन्तो वृत्राणि सूरिभिः प्याम सासुह्रांसो युधा नृभिरभिघ्नान् ॥ ४ ॥

ये । वायवे । इन्द्रमादनासः । आर्देवासः । नितोर्शनासः । अर्यः ।

घ्नन्तः । वृत्राणि । सूरिभिः । प्याम् । सासुह्रांसः । युधा । सूरिभिः । अभिघ्नान् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० ये अर्हताः^१ इन्द्रवायुभ्यां मदहेतवः इन्द्रवायू देवावभिमुक्ताः इन्द्रावः शत्रोः, सैः सूरिभिः
प्राप्तैः अर्हैः इन्द्रवायू गमयद्भिः सन्तः घ्नन्तः वयम् प्याम अभिघ्नन्तः युधेन भटैः^२
च अभिघ्नान् ॥ ४ ॥

आ नो नियुद्धिः श्रुतिनीभिरध्वरं सहस्रिणीं विरुपं याहि यज्ञम् ।

वापो अस्मिन्सर्वे मादयस्व यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

आ । नः । नियुद्धभिः । श्रुतिनीभिः । अध्वरम् । सहस्रिणीभिः । उप । याहि । यज्ञम् ।

वापो इति । अस्मिन् । सर्वे । मादयस्व । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० निगदसिद्धः ॥ ५ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके वशाभ्यामि चतुर्दशो वर्गः ॥

[२३]

^१ वसिष्ठो वैश्वदेवनिर्वाणः । इन्द्राग्नी देवता । शिन्दुषु उग्रः^२ ।

शुचि तु स्तोमं नवजातम्येन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेयाम् ।

उभा हि वा सुहवा ओहवीमि ता वार्जं सद्य उद्यते घेष्ठा ॥ १ ॥

१. प्रपञ्च विं छ एव; प्रपञ्चि अ^१ २. अग्न्यम् यूको. ३. तामि वि^१ ४. तु. न
(१, १००, ६) भाष्यम्; भौः यूको. ५-५. नास्ति यूको.

शुचिम् । नु । स्तोमम् । नर्वज्जातम् । अघः । इन्द्राग्नी इति । वृत्रञ्जना । जुपेयम् ।
उभा । हि । वाम् । सुहृवा । जोह्वामि । ता । वार्जम् । सुवः । उशते । धेष्ठा ॥ १ ॥

षेङ्कट० निरवयवम् क्षिप्रम् स्तोमम् नवजननम् अघ हे इन्द्राग्नी! शत्रूणां हन्तारी! सेवेधाम् । उभा हि
वाम् अहं दृष्टाग्नी भृत्यम् आह्वयामि । तौ शुवाम् अन्नम् सवः एव कामयमानाय मद्य
दातुमौ ॥ १ ॥

ता सान्सी श्वसन्ता हि भूतं साक्विषुषा श्वसता शुश्रुवांसा ।

क्षयन्तौ रायो यवसस्य भूरैः पृक्तं वार्जस्य स्थविरस्य घृजैः ॥ २ ॥

ता । सान्सी इति । श्वसन्ता । हि । भूतम् । साक्विषुषा । श्वसता । शुश्रुवाम् ।
क्षयन्तौ । रायः । यवसस्य । भूरैः । पृक्तम् । वार्जस्य । स्थविरस्य । घृजैः ॥ २ ॥

षेङ्कट० ता सम्भलनीवी हे वलम् आपरन्तौ! हि अवलम् सहवृद्धौ वलेन यवमानौ ईश्वरौ भवन्तौ
धनस्य यवसस्य च बहुवः । तथा सति सम्बर्धयतं प्रवचयत वा अन्नं वृद्धम् वर्पणशीलम्
शत्रूणाम् इति ॥ २ ॥

उपो हृ यद् विदथं वाजिनो गुर्भीभिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः ।

अर्धन्तो न काष्ठां नर्क्षमाणा इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते ॥ ३ ॥

उपो इति । हृ । यद् । विदथम् । वाजिनः । गु । धीमि । विप्राः । प्रमतिम् । इच्छमाना ।
अर्धन्त । न । काष्ठां । नर्क्षमाणाः । इन्द्राग्नी इति । जोहुवतो । नर । ते ॥ ३ ॥

षेङ्कट० ॥ ३ ॥ अर्धन्तव्यं यद्वा गृहं हविषाम् कर्मणि मेधाविनः इन्द्राग्नी प्रमतिम् इच्छमानाः
अथा ह्य काष्ठां व्याप्तुमाना, तदानीम् इन्द्राग्नी भृत्यम् आह्वयन् भवन्ति ते मनुष्याः
इति ॥ ३ ॥

ग्रीभिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमान इदं रविं यशसं पूर्वमार्जम् ।

इन्द्राग्नी घृत्रहृषा सुवज्रा प्र नो नव्यैमिस्तिरतं देव्यैः ॥ ४ ॥

ग्री इमि । विप्रः । प्रमतिम् । इच्छमान । इदं । रविम् । यशसम् । पूर्वमार्जम् ।

इन्द्राग्नी इति । वृत्रञ्जना । सुवज्रा । प्र । न । नव्यैमि । तिरतम् । देव्यैः ॥ ४ ॥

षेङ्कट० ग्रीभिः विप्रः प्रमतिम् इच्छमान यच्छते धनम् इच्छन्ति वा यशसा युक्तम् पूर्वमेव
भगवीयम् । हे इन्द्राग्नी! शत्रूणां हन्तारी! स्वामुषी! प्र वर्धयस्व मत्मान् नवतरैः धनैः ॥ ४ ॥

सं यन्मुही मियती स्पर्धमाने तनुरुचा शूरसात्वा यतैते ।

अदैवयुं विदथे देवयुभिः सत्रा हतं सोमसुता जनेन ॥ ५ ॥

सम् । यत् । मुही इति । मियती इति । स्पर्धमाने इति । तनुरुचा । शूरऽसात्वा । यतैते इति ।
अदैवऽयुम् । विदथे । देवयुभिः । सत्रा । हतम् । सोमऽसुता । जनेन ॥ ५ ॥

षेड्डट० 'सम् गच्छते' मदत्वी संयुज्यमाने स्पर्धमाने दीप्तशरीरे सत्रे सङ्ग्रामे । तदानीम् अयत्तमानम्
देवयुभिः हतम् सङ्ग्रामगृहे । तदेव आह—सत्यम् एव हतम् यत्तमानेन जनेन च
इति ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चमाहके पञ्चाध्याये पञ्चदशो वर्गः’ ॥

इमाम् पु सोमसुतिषुपं न एन्द्राग्नी सोमनसार्य यातम् ।

नू चिदि परिमन्त्राथे अस्मान् वा शर्षद्विर्वृतीय वार्जेः ॥ ६ ॥

इमान् । ऊँ इति । सु । सोमऽसुतिम् । उप । नः । आ । इन्द्राग्नी इति । सोमनसार्य । यातम् ।
तु । चिद । हि । परिमन्त्राथे इति परिमन्त्राथे । अस्मान् । आ । वाम् । शर्षद्विः । वृतीयम् । वार्जेः ॥

षेड्डट० इमान् एव अस्मदीयान् सोमसुतिम् हे इन्द्राग्नी अस्मांस्तु सोमवसं कर्तुं सुन्द उप आ गच्छतम् ।
क्षिप्तम् अस्मान् परिमन्त्राथे । भारग्रीवाः एते इति युधिः परिमन्त्रम् । तथा सति वृत्तिभिः
वर्जैः वाम् आ वर्तयेदम् ॥ ६ ॥

सो अग्र एजा नमसा समिदोऽच्छा विप्रं वरुणमिन्द्रं वोचेः ।

यत् सीमार्गश्चक्रमा तत् सु मूळं तदैर्यादितिः शिथयन्तु ॥ ७ ॥

सः । अग्रे । एजा । नमसा । सम्यद्दः । अच्छ । विप्रम् । वरुणम् । इन्द्रम् । वोचेः ।
यत् । सीम् । आगेः । चक्रम् । तत् । सु । मूळम् । तत् । अर्यमा । अदितिः । शिथयन्तु ॥ ७ ॥

षेड्डट० सः एव अग्रे । अग्रैव इतिवा समिदः मित्रादीन् अभिशृद्दि यत् अस्माकम् अभिकषितम् ।
तत् वर्यं सदैवः वारं वृत्तयन्तः, तत् वारं सुन्द वृत्तयः । तत् यत् अर्यमा अदितिः च अन्ये
च मित्रादयः शिथयन्तु ॥ ७ ॥

एता अग्र आशुषाणास इष्टीर्युवोः सचाम्पश्याम् वाजान् ।

मेन्द्रो नो विष्णुर्मरुतः पारि रूप्यं यूयं पात स्वास्तभिः सदा नः ॥ ८ ॥

एताः । अग्रे । आशुषाणासः । इष्टी- । युवोः । सचा । अभि । अश्याम् । वाजान् ।
मा । इन्द्रः । नः । विष्णुः । मरुतः । पारि । रूप्यम् । यूयम् । पात । स्वास्तभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० एता इष्टो ज्यो! व्यापकत्वा अपि च स्वमूलानि भक्षानि सह प्राप्तुषाम् । युधयो^१
स्वमूलान् भक्षमान् इन्द्रादय मा परि ख्यन् । परिक्रयान् रक्षाम् ॥ ३ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पञ्चाध्याये षोडशो वर्गः’ ॥

[१४]

‘इतिष्टोः सैत्रावरुणिर्हवि । इन्द्राग्नी देवता । गायत्री छन्द, अन्त्याऽनुष्टुप्’ ।

इयं वाँसस्य मन्मन इन्द्राग्नी पूर्व्यस्तुतिः । अग्राद् वृष्टिर्निवाजनि ॥ १ ॥

इयम् । वाँम् । अस्य । मन्मन । इन्द्राग्नी इति । पूर्व्यस्तुति । अग्रात् । वृष्टि इव । अजनि ॥ १ ॥

वेङ्कट० इयम् युधयो अस्य स्तोत्रं^१ हे इन्द्राग्नी! पूर्व्यस्तुति मुख्ये काले प्राप्तुषां स्तुति
अग्रात् वृष्टिरिव अजनि ॥ १ ॥

शृणुतं जरितुर्हवमिन्द्राग्नी वनतं गिरः । ईशाना पिप्यतं धिर्यः ॥ २ ॥

शृणुतम् । जरितु । हवम् । इन्द्राग्नी इति । वनतम् । गिरं । ईशाना । पिप्यतम् । धिर्यः ॥ २ ॥

वेङ्कट० शृणुतम् स्तोत्राङ्गानम् हे इन्द्राग्नी! । वनतम् स्तुती^२ । ‘ईशतौ पूरयतम् कर्माणि’ ॥ २ ॥

मा पापत्वाय नो नरेन्द्राग्नी आभिर्शस्तये । मा नो रीरधतं निदे ॥ ३ ॥

मा । पापत्वाय । न । नरा । इन्द्राग्नी इति । मा । आभिर्शस्तये । मा । न । रीरधतम् । निदे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० हे नरा! हे नैतारो! ‘अस्मान् न पापनाय’ विधेयान् कुरवम् इन्द्राग्नी! । मा च
आभिर्शस्तये, मा च निन्दये शत्रवे ॥ ३ ॥

इन्द्रे अग्रा नमो बृहत् सुवृक्तिमेरियामहे । धिया धेना अवृत्त्यवः ॥ ४ ॥

इन्द्रे । अग्रा । नमो । बृहत् । सुवृक्तिम् । आ । ईरियामहे । धिया । धेना । अवृत्त्यवः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० एषम् इन्द्राग्नीं महत् इति सुवृक्तम् आभिमुख्येन प्राप्तवाम कर्मणा स्तुती च
रक्षणम् इच्छन्त ॥ ४ ॥

ता हि शश्वन्त ईक्षत इत्या विप्रोस ऊनये । सवाधो वार्जसातये ॥ ५ ॥

ता । हि । शश्वन्त । ईक्षते । इत्या । विप्रोस । ऊनये । सवाधः । वार्जसातये ॥ ५ ॥

१. युधयो मूलो. २-२ नास्ति मूलो. ३ स्तोत्रं मूलो. ४-५ ईरयौ
पूर्व्यां र्वाणि वि' अ', ईरयौ पुन्येन क' ल' लक्ष्. ६. नास्ति एव अ'. ७-७, 'स्मानपापं वि' अ'.

येङ्कट० यौ हि बहवः स्तुवन्ति यथा वयम्, इत्थं मेधाविनः रक्षणाय, वाचासहिताः^१
युद्धप्रसंगे च ॥ ५ ॥

ता वां गोभिर्विपुन्यवः प्रयस्वन्तो हवामहे । मेघसांता सनिप्यवः ॥ ६ ॥

ता । वाम् । गीःऽभिः । विपुन्यवः । प्रयस्वन्तः । हवामहे । मेघऽसांता । सनिप्यवः ॥ ६ ॥

येङ्कट० यौ वाम् गोभिः स्तोतारः हविष्मन्तः हवामहे यस्ते धनकामाः ॥ ६ ॥

^१इति पञ्चमाष्टकं पद्याध्याये सप्तदशो वर्गः ॥

इन्द्राग्नी अक्ता गतमुस्मस्यं चर्षणीसहा । मा नो दुःशंस ईशत ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । अक्ता । आ । गतम् । अस्मस्यम् । चर्षणिऽसहा । मा । नः । दुःशंसः । ईशत ॥ ७ ॥

येङ्कट० इन्द्राग्नी । इक्षणेन ॥ गच्छतम् । अकार्ष्यं । हे वाङ्मयं सोदारी ! । मा अस्माकं वाङ्मः
ईशित ॥ ७ ॥

मा कस्य नो अरुणो धूर्तिः प्रणक् मर्त्यस्य । इन्द्राग्नी शर्म यच्छतम् ॥ ८ ॥

मा । कस्य । नः । अरुणः । धूर्तिः । प्र । नक् । मर्त्यस्य । इन्द्राग्नी इति । शर्म । यच्छतम् ॥ ८ ॥

येङ्कट० मा कस्य धिरे^१ अवि अवाङ्मः हिता अस्मात् प्र आशोद मनुष्यत्व । तथा अस्माकं धुजं
म यच्छतम् इन्द्राग्नी ॥ ८ ॥

गोमृदिरण्यवद् वसु यद् वामवोवदीमहे । इन्द्राग्नी तद् वनेमहि ॥ ९ ॥

गोमृदम् । द्विरण्यवद् । वसु । यद् । वाम् । अवोवदीमहे । ईमहे । इन्द्राग्नी इति । तद् । वनेमहि ॥ ९ ॥

येङ्कट० निगदतिवेति ॥ ९ ॥

यद् सोम आ सुते नर इन्द्राग्नी अजोद्वुः । सतीवन्ता सपर्यवः ॥ १० ॥

यद् । सोमे । आ । सुते । नरः । इन्द्राग्नी इति । अजोद्वुः । सतीवन्ता । सपर्यवः ॥ १० ॥

येङ्कट० यदा सोमे अभियुते मनुष्याः इन्द्राग्नी भूयाम् आ हवन्ति अथर्वगो^२ पुराकामाः ।
पूर्वैश्च वाचयसमाप्तिः ॥ १० ॥

उक्थेभिर्वृत्रहन्तया या मन्दाना चिदा गिरा । आङ्गुयैराविर्वाततः ॥ ११ ॥

उक्थेभिः । वृत्रहन्तया । या । मन्दाना । चिद् । आ । गिरा । आङ्गुयैः । आऽविर्वाततः ॥ ११ ॥

१. शशस्तं मूको. २-४. नास्ति मूको. ३. कस्यकावत्यधिक् अ. ४. मन्दाना चिद् अ.;
मन्दानो अ.; मन्दमनो छम

वेङ्कट० शस्त्रे वृत्राण हन्तारौ यौ स्तुर्यौ मोदमानौ आङ्गुयै आघोयै उच्चैः शन्तिवै. शस्त्रे
(तु या ५, ११) आभियुक्त्येन बसत^१ वज्रमानेषु । उच्चरन् सम्बन्ध ॥ ११ ॥

तारिद् दुःशंसं मर्त्यं दुर्विद्वांसं रक्षस्विन्म ।

आभोगं हन्मना हतमुदधिं हन्मना हतम् ॥ १२ ॥

तौ । इत् । दुःशंसम् । मर्त्यम् । दुर्विद्वासम् । रक्षस्विन्म ।

आभोगम् । हन्मना । हतम् । उदधिमम् । हन्मना । हतम् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० तौ एव युवाम् दुःशंसम् मनुष्यम् दुर्विद्वासम् दुर्विद्विमित्यर्थः^१ । रक्ष षष्ठं तद्वन्तम्
अभियुक्त्यै मोक्तारम् इमम् आभुषेन हतम् । उदधिमम् इव 'घटम् अनापासेन'^२ हतम्
इति ॥ १२ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके पद्याभ्यामे सप्तदशो वर्षे ॥

[१५]

^१यसिष्ठो मैत्रावरुणिरिति । सरस्वती देवता, सृष्टीयावा सरस्वात् । सिन्धुप् छन्दः ।

प्र क्षोर्दसा धार्यसा सप्त एषा सरस्वती धरुणमार्यसी पूः ।

प्रयार्चयाना रथ्यैव याति विश्वा अपो महिना सिन्धुरन्याः ॥ १ ॥

प्र । क्षोर्दसा । धार्यसा । सप्ते । एषा । सरस्वती । धरुणम् । आर्यसी । पू ।

प्रयार्चयाना रथ्यैव । याति । विश्वा । अप । महिना । सिन्धु । अन्या ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्र सरति^१ उदकेन वा पागोर्देन सहिता एषा सरस्वती धारण्मी^२ शोकस्य लोहमयी च
नगरी इति औपनिषद्म्, प्रकर्षेण वज्रती आत्मनि एकीकुर्वती^३ । राममानं ह्य गच्छति
सर्वेणि एव अन्यानि उदकानि महत्वेन श्रावयाना सिन्धु इति ॥ १ ॥

एकाचेतत् सरस्वती नदीनां शुचिर्यती गिरिभ्य आ समुद्रात् ।

रापश्चेतन्ती मुबनस्य भूरैर्युतं पर्यो द्रुदहे नार्हुपाय ॥ २ ॥

एका । अचेतत् । सरस्वती । नदीनाम् । शुचि । यती । गिरिभ्यम् । आ । समुद्रात् ।

राप । चेतन्ती । मुबनस्य । भूरैः । युतम् । पर्यो । द्रुदहे । नार्हुपाय ॥ २ ॥

वेङ्कट० एषा युयुध सरस्वती एव नदीनाम् मध्ये शुचि गच्छन्ती पर्यैवेत्येव निरुद्धा आपत्
पश्चिम समुद्रम् । धनं बहु प्रयार्चयन्ती मुवनाय यौ मूखा यतम् पर्य य द्रुदहे
समुद्रप्रायः । नार्हुपाय यथा न अस्या अमुमु मय, सरस्वती तु शुभावेति

१ यतो मुखे. २, नार्य वि^३, आत्मन अं. ३ ३ आप् एतथा^४ मुखे. ४ ४, मारि
मू. ५, प्रयार्चयति मुखे. ६ 'यती मुखे ७ कुर्वति वि' अं छ, 'रैर्येति छन्द,

श्रीमक —

राजा वर्षसहस्राय दीक्षिष्यन्नाहुष^१ पुरा ।
वचरैवरवेगेमा वृषन्^२ सर्वा समुद्रगा^३ ॥

वक्ष्ये वहत^४ मा सर्वाः^५ द्वन्द्वसो वाऽनवैकश ।
श्रूयुस्त नृप नद्य स्वल्पवीर्या^६ वय ववम् ॥
वोदम सर्वान् भोग्यस्ति संनं वार्षसहस्रिदे ।
सरस्वती श्रवत्य सा ते^७ वक्ष्यति नाहुष^८ ॥

तमेयुक्त्वा जगामाहु आपवा^९ च सरस्वतीम् ।
सा वैव प्रसिक्क्याह दुदुहे च पयो पृष्टम् ॥

एतत्पदभुत कर्म सरस्वत्या नृप प्रति ।

आहति वक्षिष्यामास प्रथमस्य द्वितीयया ॥ (बृदे ६, १०-१४) इति ॥१॥

स वाङ्मे नरो योषणासु वृषा शिशुर्हृपमो यद्विपासु ।

स वाजिनं मुघवन्धो दधाति वि सातये त्वन्यं मामृजीत ॥ ३ ॥

स । वृषे । नरं । योषणासु । वृषा । शिशुः । वृषम् ॥ यद्विपासु ।

स । वाजिनम् । मुघवन्धम् । दधाति । वि । सातये । त्वन्यम् । मामृजीत ॥ ३ ॥

येङ्गट० स सरस्वत वाङ्मे वृद्धि नदीषु पुमान् शिशु सेका यज्ञाहोषः । स वाजिनं हविष्मन्मप^१
प्रपच्छति । वि शोषयत सोऽनदीयां वज्रम् आभाय संभवतु ॥ ३ ॥

उत स्या नः सरस्वती जुषाणोर्ष भवत् सुभगा यत्रे अस्मिन् ।

मितहुभिर्मनस्वैरिषाना शया युजा चिदुर्त्तरा सखिम्यः ॥ ४ ॥

उत । स्या । नः । सरस्वती । जुषाणा । उर्ष । भवत् । सुभगा । यत्रे । अस्मिन् ।

मितहुभिः । नमस्वैः । इषाना । शया । युजा । चिदुर्त्तरा । सखिम्यः ॥ ४ ॥

येङ्गट० अपि च सा सरस्वती मन्वान् सेवमाना स्तुयी उप गृण्येत् मुघवन्ध अस्मिन् वहे प्रमाणापं
मितज्यतुहे नमस्कारं कुर्वेति आभिगम्यमाना भवेत् सहायवर्गेण^२ च अन्धाभ्यो नदीभ्य
सखिम्य उरुहृदा^३ कोमल्य वा सुप्रसादयेति ॥ ४ ॥

१ वीक्षिं मूको. २ वदन् मूको. ३ भवन् मे वृहे. ४ सा मूको. ५ य. जगामास्तवावा
मूको. ६ हविष्मन्म मूको. ७ यैव लक्षवर्गेण वि^४ छ, यैव लक्षवर्गेण छम्. ८ गङ्गा वि^५
य छम्.

इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिः प्रति स्तोमै सरस्वति जुषस्व ।

तव शर्मन् प्रियत्तमे दधाना उप स्थेयाम शरणं न वृक्षम् ॥ ५ ॥

इमा । जुह्वानाः । युष्मात् । आ । नमःऽभिः । प्रति । स्तोमम् । सरस्वति । जुषस्व ।

तव । शर्मन् । प्रियत्तमे । दधानाः । उप । स्थेयाम् । शरणम् । न । वृक्षम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० इमानि हवीमि जुह्वानाः वयं मयाम नमस्कारैः । प्रति देवस्य स्वम् स्तोमम् सरस्वति ।

तव जुले प्रिये विधीयमानाः स्वाम् उप स्थेयाम प्रतिश्रयभूतं महाशक्तम् इय वृक्षम् ॥ ५ ॥

अयम् ते सरस्वति वसिष्ठो द्वाारवृत्तस्य सुमगे व्यावः ।

वर्धे शुभ्रे स्तुषते रांसि वाजान् युपं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

अयम् । ॐ इति । ते । सरस्वति । वसिष्ठः । द्वारैः । श्रुतस्य । सुमगे । वि । आवरित्पावः ।

वर्धे । शुभ्रे । स्तुषते । रांसि । वाजान् । युपम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अयम् उ ते सरस्वति । वसिष्ठः ऋतस्य पञ्चस्य पूर्ववत् वि आवः द्वारैः संस्तवयामास्यम्

सुमगे । । वर्धे शोभमाने । स्तुषते च प्रपन्नं भक्षामि इति ॥ ६ ॥

‘इति पञ्चमाहणे पठान्याय एकोनविंशो वर्यः’ ॥

[१६]

‘वसिष्ठो तैत्रावरणिर्गृध्रिः । सरस्वती देवता, चतुर्वर्गद्विषय्यन्तानां सरस्वता । भाषाद्वितीययोः
प्रगाथप्रणमः (अथमा वृद्धी, द्वितीया सतोवृद्धी), वृद्धीया प्रसारवृत्तिः, विज्ञा गायत्र्यः’ ।

वृष्टुं गायिषे वर्चोऽसुर्यी नदीनाम् ।

सरस्वतीमिन्महया सुवृत्तिभिः स्तोमैर्वसिष्ठ रोदसी ॥ १ ॥

वृष्टु । ॐ इति । गायिषे । वर्चः । असुर्यी । नदीनाम् ।

सरस्वतीम् । इत् । मह्यम् । सुवृत्तिभिः । स्तोमैः । वसिष्ठ । रोदसी इति ॥ १ ॥

वेङ्कट० हे वसिष्ठ ! मह्यं वचः त्वं शचीवि बलवती नदीनाम् सरस्वती इति । ताम् एव
सरस्वतीम् पूज्य स्तुतिभिः सुवृत्ताभिः वसिष्ठ ! चावापृथिज्योः उपगन्तव्योः ॥ १ ॥

उमे यत् ते महिना शुभ्रे अन्धसी अधिक्षिपन्ति पूर्ववः ।

सा नो बोध्यवित्री मरुत्संखा चोद राधो मृषोनाम् ॥ २ ॥

उमे इति । यत् । ते । गृहिणा । शुभ्रे । अन्यस्मि इति । अधिऽक्षियन्ति । पूर्वः ।
सा । नः । बोधि । अवित्री । गुरुत्प्रस्ता । चोद । राघः । प्रयोनाम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० उमे यस्याः ते सहज्येन हे शोभमाने! अन्ने दिव्यं पार्थिवं च, यद्वा कृष्टपद्मं च
मरुदपद्मं च, अक्षियन्ति मनुष्याः । सा अस्माकं शुच्यस्व अवित्री भवामीति, यस्याः
ते मदतः सत्तावः । चोदय धर्मं हविष्मताम् ॥ २ ॥

भद्रमिद् भद्रा कृणवत् सरस्वत्यकवारी चेतसि वाजिनीवती ।

गुणाना जमदग्निवत् स्तुवाना च वसिष्ठवत् ॥ ३ ॥

भद्रम् । इत् । भद्रा । कृणवत् । सरस्वती । अकवऽअरी । चेतसि । वाजिनीवती ।

गुणाना । जमदग्निवत् । स्तुवाना । च । वसिष्ठवत् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० भद्रम् एव भद्रा कृणोतु सरस्वती । अङ्कुरितस्रगमना शुच्यताम् अक्षवती स्तुयमाना जमदग्निना
हृष कपिणा, तथा, यथा वसिष्ठः क्रीति तद्वत् च स्तुयमानेरपातमानं परोक्षम्
आह ॥ ३ ॥

जनीयन्तो न्यग्रवः पुत्रीयन्तः सुदानवः । सरस्वन्तं हवामहे ॥ ४ ॥

जनीयन्तः । नु । अग्रवः । पुत्रीयन्तः । सुदानवः । सरस्वन्तम् । हवामहे ॥ ४ ॥

वेङ्कट० जावाम् आरामः हवन्तः क्षिप्रं वामनशीलाः पुत्रीयन्तः च वयं शोभनवानाः सरस्वन्तम्
हवामहे ॥ ४ ॥

ये ते सरस्व कर्मयो मधुमन्तो घृतव्युतः । तेषिर्नोऽविता भव ॥ ५ ॥

ये । ते । सरस्वः । कर्मयः । मधुमन्तः । घृतव्युतः । तेषिः । नुः । अविता । भव ॥ ५ ॥

वेङ्कट० ये ते हे सरस्वः । कर्मयः सिन्धुरूपस्य मधुरसम्पत्तः उदकव्युतः, तेषिः नः अविता भव ॥ ५ ॥

प्रीपिवांसं सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शितः । भक्षीमहिं प्रजाभिपम् ॥ ६ ॥

प्रीपिवांसम् । सरस्वतः । स्तनम् । यः । विश्वदर्शितः । भक्षीमहिं । प्रजाम् । इपम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० र्धमानम् सरस्वतः स्तनम् भक्षामहे प्रजाम् भक्षं च । ततः पुक्षीमहि इत्यर्थः । यः स्रज्-
विरचेणो दर्शनीयः ॥ ६ ॥

“इति पञ्चमाहके पञ्चाध्याये विंशो वर्गः” ॥

सः । आ । नः । योनिर्ध । सुदत्तु । प्रेष्टः । बृहस्पतिः । विम्वज्वातः । यः । अस्ति ।
कामः । रायः । सुधीर्धस्य । तम् । दात् । पयैत् । नः । अति । सधत्तः । अरिष्टान् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० सः अस्माकं बर्हिः आ सीदतु द्विपत्तमः बृहस्पतिः, विन्धेः वरणीयः यः भवति । सुवीर्यस्य
धनस्य यः अस्माकम् कामः तम् प्रयच्छतु । अति पारवत नः शत्रुभिः संसक्तान्
बर्हिसितान् एव ॥ ४ ॥

तमा नो अर्कममृताय जुष्टमिमे घासुरमृतांसः पुराज्वाः ।

शुचिक्रन्दं यजतं पुस्त्यानां बृहस्पतिमनुवर्णं हुवेम ॥ ५ ॥

तम् । आ । नः । अर्कम् । अमृताय । जुष्टम् । इमे । घासुः । अमृतांसः । पुराज्वाः ।
शुचिक्रन्दम् । यजतम् । पुस्त्यानाम् । बृहस्पतिम् । अनुवर्णम् । हुवेम ॥ ५ ॥

वेङ्कट० तत् जलम् अस्मान्मम् आ प्रयच्छन्तु अमरण्याय पयैतम् इमे देवाः पुराणाः । शुद्धलोभं
यष्टव्यं गृह्णामा ॥ 'विष्ठाः पुस्त्याः' (तु. मा. ५, ३, ५, १९) इति च भाष्यम् । 'बृहस्पतिम्
अमरमृतम्' अन्यस्मिन् (तु. मा. ६, २३) हुवेम ॥ ५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके पञ्चाध्याये ण्यविंशो वर्गः' ॥

तं शुम्भासौ अरुपासो अग्रा बृहस्पतिं सहवाहौ वहन्ति ।

सहस्रिद्व यस्य नीलवत् सुधस्यं नभो न रूपमरुणं वसानाः ॥ ६ ॥

तम् । शुम्भासौ । अरुपासः । अग्राः । बृहस्पतिम् । सहज्वाहः । वहन्ति ।
सहस्रिद्व । यस्य । नीलवत् । सुधस्यम् । नभः । न । रूपम् । अरुपम् । वसानाः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० एम् शक्ता-आरोचमानाः अग्राः बृहस्पतिम् सहवहन्तः वहन्तु । सहः शरीरम्, सहनात् ।
शरीरम् यत् नीलवर्णमुक्तम् । 'आ वेधस नीलपृष्ठम्' (भा. ५, ४१, १९) इति वक्तव्यम् । रमे
सहस्रिद्वत् 'नभः न' आदित्य इव रूपम् 'आरोचमानम् आकाशवन्तः' ॥ ६ ॥

स हि शुचिः श्रुतपत्रः स शुन्ध्युहिरण्यवाशीरिपिरः स्वर्पाः ।

बृहस्पतिः स स्वविशः श्रध्वः पुरु सखिम्य आसुतिं करिष्ठः ॥ ७ ॥

सः । हि । शुचिः । श्रुतपत्र । सः । शुन्ध्युः । हिरण्यवाशीरिपिरः । स्वः । उसाः ।
बृहस्पतिः । सः । सुज्वावेशः । श्रध्वः । पुरु । सखिम्यः । आसुतिम् । करिष्ठः ॥ ७ ॥

१. निश ५* ल लम्; निशत्वा ५* वि* लम्, निशत्वा* लम्. २-३. 'निश आ प्रत्यु' ल लम्; 'निशत्वा'
लम्; 'निशत्वा' वि*. ३. मृग-मृको. ४-५. आसि मृको. ५-६. सहस्र वि* लम्. ६. 'यमानाया'
वि* लम्; 'यमानाया' ल लम्.

वेङ्कट० सः हि शुचिः शतपत्तनः । सः हि शोचकः हितरमणीयवधनः^१, मायुधं वा^२ वासी^३,
गमनशीलः^४ स्वर्गस्य सम्भक्ता । बृहस्पतिः सः शोमनापेक्षः दुर्धनीयः श्रोतृभ्यः मदतीम्
आमुतिम् घनस्य प्रसवम् अदधन्तं तत्कर्ता ॥ ७ ॥

देवी देवस्य रोदंसी जनित्री बृहस्पतिं बावृधतुर्मदित्वा ।

दक्षाय्याय दक्षता सखायः कर्तुं ब्रह्मणे सुतरां सुगामा ॥ ८ ॥

देवी रतिं । देवस्य । रोदंसी इति । जनित्री इति । बृहस्पतिम् । क्वधतुः । मदित्वा ।

दक्षाय्याय । दक्षत । सखायः । कर्तुं । ब्रह्मणे । सुतरां । सुगामा ॥ ८ ॥

वेङ्कट० देव्यौ देवस्य जनयिष्वौ चावावृधिष्वौ बृहस्पतिम् वर्षवामासतुः भद्ररेतः । पूज्याय पूजां
कुर्वत हेतुनाम् । करोतु ब्रह्मणाय मह्यं सुधराणि सुगामाणि च उदकानि ॥ ८ ॥

इयं वा ब्रह्मणस्पते सुवृक्तिर्महोन्द्राय वज्रिणे अकारि ।

अविष्टं धियं जिगृतं पुरंधीर्जस्तमर्षो वनुषामरातीः ॥ ९ ॥

इयम् । वाम् । ब्रह्मणः । पते । सुवृक्तिः । ब्रह्म । इन्द्राय । वज्रिणे । अकारि ।

अविष्टम् । धियः । जिगृतम् । पुरंधीः । जस्तम् । अर्षः । वनुषाम् । अरातीः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० इयम् वाम् ब्रह्मणः पते । सुवृक्तिः इन्द्राय वज्रिणे तुभ्यं च अकारि इति । य । अविष्टम्
इति गतम् (अ ४, ५०, ११ इ.) ॥ ९ ॥

बृहस्पते युवमिन्द्रं वस्वो दिव्यस्वेंशाये उत पार्थिवस्य ।

धृत्वं रुयि स्तुवते कीरये चिद् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥

बृहस्पते । युवम् । इन्द्रः । च । वस्व । दिव्यस्य । ईशाये इति । उत । पार्थिवस्य ।

धृत्वं । रुयि । स्तुवते । कीरये । चिद् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १० ॥

वेङ्कट० 'बृहस्पते ! एवं च' इन्द्र च युवो घमस्य दिव्यस्य पार्थिवस्य' य बभूवस इत्येते भवतः ।
तथा सति प्रत्यङ्महं' इदं धनम् स्तुवते कीरये ॥ १० ॥

'इति वज्रभाष्टके पञ्चाध्याये द्वाविंशो वक्त्रः' ॥

[९८]

'पशितो गौत्रावरणिर्ऋषिः । इन्द्रो देवता, अन्त्याया इन्द्राबृहस्पती । शिष्टं ब्रह्मा' ।

अर्घ्ययोऽरुणं दुग्धमंशुं जुहोतन वृषभार्य क्षितीनाम् ।

गौराद् वेदीयां अवपानमिन्द्रो विधाहेद् याति सुतसोममिच्छन् ॥ १ ॥

१. 'गौ' इत्यन्तम् छ ह्रस्वः. २. पार्थिवं वि' अ'. ३. पातये मूको. ४. 'श्री' मूको, ५-५. नास्ति मूको. ६-६. उदय वि' अ'. ७. पार्थिव मूको. ८. 'उत यम' मूको, ९-९. नास्ति मूको.

अर्चयैवः । अरुणम् । दुग्धम् । अंशुम् । जुहोतन । वृषमार्य । शितीनाम् ।

गौरात् । वेदीयान् । अवऽपानम् । इन्द्रः । विश्वाहा । इत् । याति । सुतऽसौमम् । इच्छन् ॥ १ ॥

वेङ्कट० अर्चयैवः । आरुणमानम् दुग्धम् अंशुम् जुहुव शितीनाम् अर्चयेत् । गौरात् अपि सुताद् अतिशयेन वृत्त्यं विन्दन् अपोमुखेन पातन्व्यम् इन्द्रः सर्वदेव गच्छति युतसौमम् यजमानम् इच्छन् ॥ १ ॥

यद् दधिषे प्रदिवि चार्चनं दिवेदिवि पीतिमिदंस्म वधि ।

उत् हुदोत मनसा जुषाण उश्विन्नु प्रस्थितान् पाहि सोमान् ॥ २ ॥

यत् । दधिषे । प्रदिवि । चार्चनं । अर्चम् । दिवेदिवि । पीतिम् । इत् । अस्म । वधि ।

उत् । हुदा । उत् । मनसा । जुषाणः । उशान् । इन्द्र । प्रदस्थितान् । पाहि । सोमान् ॥ २ ॥

वेङ्कट० यत् घारयसि 'मते काळे' चाह स्वम् अस्मत्, तस्य इदानीम् अपि अस्मद् पानं वहः पिय तम् । अशुना अपि च हृदयेन मनसा अपि च सेवमानः कामयमानः इन्द्रः प्रस्थितान् पिय सोमान् ॥ २ ॥

जुहानः सोमं सहसे पपाय प्र ते माता मदिमानं पुषाच ।

एन्द्रं पप्रापोर्वेन्तरिक्षं युधा देवेभ्यो वरिवश्कर्ष ॥ ३ ॥

जुहानः । सोमम् । सहसे । पपाय । प्र । ते । माता । मदिमानम् । पुषाच ।

आ । इन्द्र । पप्राय । उरु । अन्तरिक्षम् । युधा । देवेभ्यः । वरिवः । वृकुरु ॥ ३ ॥

वेङ्कट० प्रादुर्भवम् स्वम् सोमम् पपाय कलावः । प्र उवाच ते मदिमानम् माता पृथिवी स्वया पातय-माना । आ पप्राय च विसीर्णम् अन्तरिक्षम् इन्द्रः । युधा देवेभ्यः एवं वरम् वकर्ष ॥ ३ ॥

यद् योधया महतो मन्यमानान्त्साक्षाम् तान् बाहुभिः शस्त्रदानान् ।

यद् वा नृभिर्वृत इन्द्राभियुध्वास्तं स्वपावि सौध्वस्तं जयेम ॥ ४ ॥

यत् । योधया । महतः । मन्यमानान् । साक्षाम् । तान् । बाहुभिः । शस्त्रदानान् ।

यत् । वा । नृभिः । वृतः । इन्द्र । अभियुध्वाः । तम् । त्वया । आजिम् । सौध्वस्तम् । जयेम ॥

वेङ्कट० यान् अयोधया 'स्वम् अस्मान् महतः अभिमन्यमानान्' । सदेमहि तान् बाहुभिः 'यदिसतः शस्त्रैः' । यदिः शस्त्रनकर्मो । यद् वा एवं सरजिः परिभूतः इन्द्रः अभियुध्वाः । ततः त्वया तम् वयं सहस्रानां कीर्तिनिमित्तम् जयेम ॥ ४ ॥

१. काले गे वि' अ. २. पातय मूको. ३. वर मूको. ४. एवं महतोऽपमानभि' मूको.

५. रिसिपुष्य मूको.

प्रेन्द्रस्य योचं प्रथमा कृतानि प्र नूतना मधवा या चकार ।

यदेदेवीरसहिष्ट माया अर्थाभवत् केवलः सोमो अस्य ॥ ५ ॥

प्र । इन्द्रस्य । योचम् । प्रथमा । कृतानि । प्र । नूतना । मधवा । या । चकार ।

यदा । इत् । अदेवी । असहिष्ट । माया । अर्थ । अभवत् । केवल । सोम । अस्य ॥ ५ ॥

वेङ्कट० प्र ऋचोचम् इन्द्रस्य पुरातनानि कर्माणि । प्र ऋचोचम् नूतनानि मधवा यानि चक्रे । यदा
‘प्रेन्द्र मायुरी’ माया असहिष्ट । अनन्तरम् एव जस्य अभवत् मयाधारण सोम ॥ ५ ॥

तवेदं विश्वयभितः पञ्चन्यं यत् पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य ।

गवामसि गोपतिरेक इन्द्र मञ्जीमहि ते प्रज्यतस्य वर्यः ॥ ६ ॥

तदे । इदम् । विश्वम् । अभितः । पञ्चन्यम् । यत् । पश्यसि । चक्षसा । सूर्यस्य ।

गवाम् । असि । गोपति । एक । इन्द्र । मञ्जीमहि । ते । प्रज्यतस्य । वर्यः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० तय एव इदम् सर्वम् अभित इत्यमानम् पञ्चन्यम् पश्यन् मुमुक्षु^१ भवति । यदा स्वम्
सूर्यस्य तज्ज्ञा पश्यन् वयसि । तस्य च गवाम् अति गोपति स्वम् एक एव इन्द्र ।
मञ्जीमहि एषा मत्त धनम् ॥ ६ ॥

बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्यैश्यावे नुत पार्थिवस्य ।

धत्तं रुधि स्तुवते कीरये चित् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

बृहस्पते । युवम् । इन्द्र । च । वस्व । दिव्यस्य । ईश्यावे इति । नुत । पार्थिवस्य ।

धत्तम् । रुधिम् । स्तुवने । कीरये । चित् । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० एते श्याम्याहा (का ७ १७, १० इ) ॥ ७ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके पञ्चाध्याये अष्टोविंशो वर्गः’ ॥

[९९]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्देवि । विष्णुर्देवता, चतुर्व्यादिपञ्चम्यानाम् इन्द्राविष्णुः । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

परो मात्रया तन्वा बृधान न ते महित्वमन्वञ्जुवन्ति ।

उमे ते विद्य रजसी शृथिव्या विष्णो देव त्वं परमस्य विस्ते ॥ १ ॥

पर । मात्रया । तन्वा । बृधान । न । ते । महित्वम् । अन्वञ्जुवन्ति ।

उमे इति । ते । विद्य । रजसी इति । शृथिव्या । विष्णो इति । देव । त्वम् । परमस्य । विस्ते ॥ १ ॥

वेङ्कट० 'अपीपरः स्वं' मानसाधनेन^१ शरीरेण श्रीन् लोकान् दे वधमानः । वामनो हि मृत्वा
वधुषे विष्णुः । तत्र शरीरस्य महात्मन् न अन्ये केचन 'व्याप्नुवन्ति । तत्र स्वमूर्ते^२ द्वी
एव लोकौ वयं जानीमः पृथिवीम् अन्तरिक्षं च । दे देव । विष्णो ! त्वम् एव तृतीयं
लोकं जानासि ॥ १ ॥

न ते विष्णो जायमानो न जातो देव महिम्नः परमन्तमाप ।

उदस्तभ्ना नाकं पृथ्वं बृहन्तं द्वाधर्यं प्राचीं कुकुर्मं पृथिव्याः ॥ २ ॥

न । ते । विष्णो इति । जायमानः । न । जातः । देव । महिम्नः । परम् । अन्तम् । आप ।
उत् । अस्तभ्नाः । नाकम् । कुवम् । बृहन्तम् । द्वाधर्यं । प्राचीम् । कुकुर्मम् । पृथिव्याः ॥ २ ॥
वेङ्कट० न ते विष्णो ! जायमानः न अपि जातः देव ! महिम्नः परम् अन्तम् 'अ आप । कस्तमित-
वान्' जसि तृतीयं लोकं दृष्टनीयं महान्तम् । चारयः च पृथिव्याः प्राचीम् दिशम् ॥ २ ॥

इरावती धेनुमती हि भूतं सुषवसिनी मनुषे दशस्या ।

व्यस्तभ्ना रोदसी विष्णवेते द्वाधर्यं पृथिवीमभितो मयूखैः ॥ ३ ॥

इरावती इतीरावती । धेनुमती इति धेनुमती । हि । भूतम् । सुषवसिनी इति सुषवसिनी ।
मनुषे । दशस्या । वि । अस्तभ्नाः । रोदसी इति । विष्णो इति । एते इति । द्वाधर्यं ।
पृथिवीम् । अभितः । मयूखैः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अग्नवस्वी पशुमस्वी च हि अभवते सोमवयवसे सर्वस्य अनुष्वाय^३ मन्वे रात्रे वा
दानम् इच्छन्तपी । एवं च एते रोदसी^४ हे विष्णो ! वि अस्तभ्नाः । द्वाधर्यं च इमान् पृथिवीम्
परितः सेतोभिः सहकुभिः ॥ ३ ॥

उरुं युगाय चक्रधुरु लोकं जनयन्ता सूर्यमुपासमपिम् ।

दासस्य चिद् वृषशिप्रस्यं माया जगर्धुर्नरा पृतनाग्नेषु ॥ ४ ॥

उरुम् । युगाय । चक्रधुः । ऊँ इति । लोकम् । जनयन्ता सूर्यम् । उपसम् । अभिम् ।
दासस्य । चिद् । वृषशिप्रस्यं । मायाः । जगर्धुः । नरा । पृतनाग्नेषु ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उरुम् 'यशस्य चक्रधुः' उरुं लोकम् स्वामि जनयन्ती देहन्दाविष्णु ! सूर्यम् उपसम् अभिम् च
दासस्य 'चिद् वृषशिप्रस्यस्य' पुत्रम् जगर्धुः मायाः सहस्राग्नेषु^५ भेताती ॥ ४ ॥

१-१. अतीरसाय वि' अ'; परसव्यं ल छम्. २. मानसाधनेन अ'. ३-३. 'मन्ः
वि' अ'; 'मन्ः तत्र ल छम्. ४-४. प्राणोद्यमिवाय वि'; प्राणोद्यमिवाय अ'; प्राय । कस्तमितवान् ल;
माय कयमिश्राद् लम्, 'ऊर्ध्वम् अभि' ल प्रस्तावः. ५. अनुष्वाय मूढो. ६. दासी वि'; दानी अ' ल छम्.
७. नासित अ'. ८-८. उरुं युगाय अ'. ९-९. विष्णुदेविप्रास्यस्य अ'; विर शशिप्रस्य वि'.
१०. 'यु दे वि' अ'.

इन्द्राविष्णू दंडिताः शम्बरस्य नव पुरो नवति च शनयिष्टम् ।

शतं वर्चिनः सहस्रं च साकं दृषो अग्रत्यसुरस्य वीरान् ॥ ५ ॥

इन्द्राविष्णु इति । दंडिताः । शम्बरस्य । नव । पुरः । नवतिम् । च । शनयिष्टम् ।

शतम् । वर्चिनः । सहस्रम् । च । साकम् । दृषः । अग्रति । असुरस्य । वीरान् ॥ ५ ॥

चेकूट० हे इन्द्राविष्णु । शिकामिः दंडिताः शम्बरस्यस्य नव पुरः नवतिम् च शनयिष्टम् ।
तथा वर्चिनः असुरस्य शतम् सहस्रम् च पुरः साकम् दृषः, शत्रुभिः अग्रतिहतान् असुरस्य
वीरान् च ॥ ५ ॥

इयं मनीषा बृहती बृहन्तो रुक्मम् तुवसां वर्धयन्ती ।

रे वां स्तोमं विदथेषु विष्णो पिन्वतमिषो वृजनेष्विन्द्र ॥ ६ ॥

इयम् । मनीषा । बृहती । बृहन्तो । रुक्मम् । तुवसां । वर्धयन्ती ।

रे । वां । स्तोमम् । विदथेषु । विष्णो इति । पिन्वतम् । इषः । वृजनेषु । इन्द्र ॥ ६ ॥

चेकूट० इयम् स्तुतिः महती महान्ती रुक्ममयी इति विष्णुसादृश्यात् वसावाहं, वर्धनेन वर्धयन्ती
मयति । तथा प्रवक्ष्यामि च स्तोमम् युवाभ्यां यशेषु विष्णो । । तथा सति इन्द्र । एवं
च विष्णुः च अस्मानि अमममस्य पिन्वतम् सत्प्रामे ॥ ६ ॥

वषट् ते विष्णवांस आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट इव्यम् ।

वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरौ मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

वषट् । ते । विष्णो इति । आसः । आ । कृणोमि । तत् । मे । जुषस्व । शिपिविष्ट । इव्यम् ।

वर्धन्तु । त्वा । सुष्टुतयः । गिरः । मे । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

चेकूट० वषट्कारं तव हे विष्णो । आसः आस्वाहं आभिमुख्येन करोमि । तथा वषट्कृतं मम
इव्यम् हे शिपिविष्ट । सेवस्व । शिपिविष्टः पशुः इति हे पशुनामनी इत्युक्तम् (उ.
वा ५, ७) । वर्धन्तु इति स्पष्टम् ॥ ७ ॥

“इति पञ्चागाष्टके पञ्चाध्याये षष्ठ्यंशो वां ॥”

[१००]

“वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्कविः । विष्णुर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः” ।

नू मतो दयते सनिष्यन् यो विष्णवं उरुगापाय दाश्रत ।

प्र यः मन्त्रावा मनसा यजात मृतावन्तं नर्पभाविवासात् ॥ १ ॥

तु । मर्तः । दयते । सुनिष्यन् । य । विष्णोः । उरुद्रावाय । दास्यत् ।

॥ य । सुत्रार्चा । मर्तसा । यजति । एतार्कतम् । नयम् । आऽनिर्वासात् ॥ १ ॥

वेङ्कट० शिघ्रं मनुष्यः प्रयच्छति हवि, यत्र उरुद्रादेण स तनिष्यन्, यः विष्णवे उरुकीर्तये हवि प्रयच्छति । स मनुष्यश्च य देवेभ्यः विदमन्ते । यः सहस्रम् अश्वान् मनसा विष्णुम् प्र यजते । यः च एतावन्तम् नयम् आविवासति अथितिष्ठति । एतावन्तम् इति सहस्रान्तमित्यर्थः ॥ १ ॥

त्वं विष्णो सुमतिं विश्वजन्त्यामप्रयुतामेवयायो मतिं दाः ।

पक्षो यथा नः सुवितस्य भूरेखावतः पुरुषचन्द्रस्य रायः ॥ २ ॥

त्वम् । विष्णो इति । सुप्रतिम् । विश्वजन्त्याम् । अप्रयुताम् । एतद्राय । मतिम् । दाः ।

पक्षः । पर्षा । नः । सुवितस्य । भूरे । अर्चज्वत । पुरुषचन्द्रस्य । रायः ॥ २ ॥

वेङ्कट० त्वम् विष्णोः सुमतिम् विश्वजनित्याम् अप्रमत्ताम् हे एवयाय । एवान् गच्छति, देहि । पर्षा यथा न शोभनमनस्य बहोः अश्ववत यदुसुवर्णस्य धनस्य भवेत् । पर्षा^१ सम्पर्क इति ॥ २ ॥

त्रिदेवः पृथिवीमेव एतां वि चक्रमे श्रुतैस्तं मरित्वा ।

प्र विष्णुरस्तु त्वत्सुस्नवीयान् त्वेषं ह्यस्य स्थविरस्य नाम ॥ ३ ॥

त्रि । देवः । पृथिवीम् । एव । एताम् । वि । चक्रमे । श्रुतज्जैसम् । गृहिज्जवा ।

प्र । विष्णुः । अस्तु । त्वत्सु । स्नवीयान् । त्वेषम् । हि । अस्य । स्थविरस्य । नाम ॥ ३ ॥

वेङ्कट० त्रि देवः पृथिवीम् एव एताम् वि चक्रमे बहुस्तुतिकाम् महश्चेत् । प्र भवतु विष्णुः त्वत्सु^१ ह्यद्वारः । त्वेषम्^२ हि अस्य^३ स्थविरस्य नाम विष्णु इति ॥ ३ ॥

वि चक्रमे पृथिवीमेव एतां क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन् ।

धृतासौ अस्य कीरयो जनांस उरुक्षितिं भुजनिमा चकार ॥ ४ ॥

वि । चक्रमे । पृथिवीम् । एव । एताम् । क्षेत्राय । विष्णु । मनुषे । दशस्यन् ।

धृतासौ । अस्य । कीरयो । जनांस । उरुक्षितिम् । सुजनिमा । चकार ॥ ४ ॥

वेङ्कट० वि चक्रमे पृथिवीम् एव विष्णु एताम् जसुरे । आश्रयार्थं निरासार्थम् अनुसारं अवसितम्^१ पृथिवी

१ एतन् एतन्, एव नू वि^२ अर्क मूको. २ वषे मूको. ३ ह्योदधि अर्क एव, ह्योदधि वि^३. ४-५. ह्योतामस्य वि^४ अर्क । नास्ति मूको. ५. मय्यनन्तम् वि^५ अर्क, मय्यनन्तम् अर्क, मय्यनन्तम् अर्क मय्यनन्तम्. ६. मय्यनन्तम् अर्क.

मनुष्याय दातुमिच्छन् । श्विताः अस्य स्त्रोताः जनाः अयम् एव स्त्रोतस्य इति
एकममसः तिष्ठन्ति । सोऽयं शोभनज्जमा विस्तीर्णनिनासाम्^१ अमुरापनयनेन चकार ॥ ४ ॥

प्र तत् ते अद्य शिपिविष्ट नामाऽर्यः शैसामि वयुनानि विद्वान् ।

तं त्वां गृणामि त्वत्समर्तव्यान् क्षयन्तमस्य रजसः पराके ॥ ५ ॥

प्र । तत् । ते । अद्य । शिपिविष्टम् । नाम । अर्यः । शैसामि । वयुनानि । विद्वान् ।

तम् । त्वां । गृणामि । त्वत्सम् । अर्तव्यान् । क्षयन्तम् । अस्य । रजसः । पराके ॥ ५ ॥

येङ्गट० प्र शैसामि तत्^१ ते अद्य शिपिविष्टः नाम अर्यः सोमनाम् ईश्वरः । 'महेश्वर'
त्वम् असि^२ इति वा । प्रञ्जनानि ज्ञानम्^३ । एवं सौमि त्वत्सम् अर्तव्यान् । 'त्वत्सः' (निप वे. १)
इति मङ्गलो नामधेयं भवति । त्वत्समर्तव्यम् अस्य लोकस्य पराक्रम्ये वृत्ते देशे ॥ ५ ॥

किमिदं ते विष्णो परिचक्ष्यं भूत् प्र यद् वक्ष्ये शिपिविष्टो अस्मि ।

मा वर्षो अस्मदप्य गृह एतद् यदन्यरूपः समिधे बभूव ॥ ६ ॥

किम् । इत् । ते । विष्णो इति । परिचक्ष्यम् । भूत् । प्र । यत् । वक्ष्ये । शिपिविष्टः । अस्मि ।

मा । वर्षः । अस्मत् । अपि । गृहः । एतद् । यद् । अन्यरूपः । समिधे । बभूव ॥ ६ ॥

येङ्गट० यास्कः — 'शिपिविष्टो विष्णुरिति विष्णोर्दे' नामनी भवतः । कुत्सितार्थीय पूर्व भव-
तीति^१ औपमन्वयः । किं ते विष्णोऽवस्थातम्^२ एतद् अवस्थावस्थापनीयं यत् नः प्रभूये
येन इव निर्दिष्टोऽस्मीत्यप्रतिपत्तरदिनः । अपि वा प्रशंयानामेवामिषत्तं स्यात् । किं ते विष्णोः
प्रवृत्तात्मेतद् भवति प्रवृत्तापनीयं यदुत प्रभूये शिपिविष्टोऽस्मीति प्रतिपत्तरदिनः । शिपयोर्ज्ञ^३
रस्य उच्यते, तैरानिष्टो भवति । मा वर्षो अस्मद् अपि गृह एतत्^४ । वर्षः इति^५ हवाम,
वृणोतीति वक्तुः । यदन्यरूपः समिधे सद्यमेवे भवति संवतरदिनः (वा ५, ७, ८) इति ।

औपमन्वयपक्षे अयमर्थः — प्रच्छन्नरूपः सन् पुनरे वसिष्ठस्य विष्णुः साहाय्यम्
अकरोत् । तं वसिष्ठः प्रच्छन्नरूपम् आह — 'किम् इत् ते^६ इति । वसति त्वं परिस्वकारदिनः
प्रच्छादनार्थम् ॥ वर्षमस्यः त्वं सम मीक्षाम्^७ आहवति सद्यः । तथा सति मा वर्षो
अस्मद् अयमगृहमाय तद् यद् त्वम् इदम् अस्मिन् सद्यमेवे अयमरूपः भवति इति ।
मयांसानामपक्षे तु — भ्रातृभे पुनरे समागतस्य स्वरूपप्रच्छादनायैव अस्मीत्यं तेनः अयमगृहीतम्
इच्छतः विष्णोः अनुज्ञासकम् भिक्षु इत् ते इति ॥ ६ ॥

१. मिलिर्मन्त्रज्ञां मूको. २. यास्केन (५, ९) व्याख्याता. ३. तं वि' अ'. ४-५. मदीयत्
मूको; इतिपानीयः क प्रस्थाता. ६. नलि मूको. ७. जानान वि'; जानां अ'. ८. 'नोर्षपत्त' मूको.
९. 'नि नास्ति अ'. १०. प्रवृत्तापनीय मूको. ११. शिपयो' मूको. १२. यदस्ति मूको. १३. 'ति
५ मूको. १४-१५. 'विमिल वि' अ'. 'मिच्छाम् अ'. १६. मीक्षे मूको.

वर्षद् ते विष्णो॒नास आ कृ॒णोमि॒ तन्मे॑ जु॒पस्व॒ श्रिषि॑विष्ट ह॒व्यम् ।

वर्ध॑न्तु॒ त्वा सु॒ष्टुत॑यो गि॒रौ मे॒ यूयं॑ पा॒त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॒ नः ॥ ७ ॥

वर्षद् । ते । विष्णो इति । आसः । आ । कृणोमि । तद् । मे । जुपस्व । श्रिषिऽविष्ट । हव्यम् ।

वर्धन्तु । त्वा । सुऽस्तुतयः । गिरः । मे । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

पेङ्कटः पूर्व व्याख्याता (अ. ७, १९, ७ अ.) ॥ ७ ॥

इति पञ्चमाष्टके षष्ठाध्याये पञ्चविंशो वर्गः ॥

व्याकरोत् पञ्चमध्यायं पञ्चमस्थाष्टकस्य सः ।

भरतस्य कुले जातो मातुषो वेङ्कटरामः ॥ २ ॥

इति वेङ्कटमाधवाचार्यविरचिते अक्संदिगध्यायनामे पञ्चमाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥

—*—

इति ऋग्वेदे समाधौ पञ्चमाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सुप्तमोऽध्यायः ।

येङ्कुट०

‘तित्तो नाचो’ ऽनुनाऽध्यायं म्याक्खिवासत्ति माघवः ।

‘श्रुपौ चार्पे’ च उक्तव्यं आगनुक्तं प्रदर्शयन् ॥ १ ॥

मनुष्यत्वे सम्प्रकृत कपयः परिकीर्तिताः ।

‘चार्पेयवरणं तेषां’ तथा च माह्वर्णं शृणु ॥ २ ॥

‘न देवेनं मनुष्यैरापेयं वृणीत ऋषिभिरेवापेयं वृणीत’ (भाष्यौ २४, ५, १) इति ।

च सम्प्रदर्शनात्पूर्वम् क्वचित् प्रत्यपराध ।

इत्यापादय इत्यवोचाम पञ्चमे मण्डले वचम् ॥ ३ ॥

तेषामृषीणां ज्ञातव्यं गोवमिस्वाह शौनकः ।

देवा देव्योऽप्सरोनद्यो गन्धर्वाश्च स्वयम्भुवः ॥ ४ ॥

‘कार्पाण्युद्दिश्य’ कावत्ये यदि देवाद्योऽपि च ।

मानुषेषु कुलेष्वेतेषां ज्ञेयमिति स्थितिः ॥ ५ ॥

विषाद्गुणुदयोतिभ्दस्य’ मरुतामदिदेवतया ।

नोपाच’ शौनको गोशब्द इति तत्र निर्देशनम् ॥ ६ ॥

इच्छन्निन्दसते पुत्रम् धर्म्यवादकिरा यदिः ।

अभूविन्द्रा’ स्वयं तस्य तनयः सत्यव्रतमकः ॥ ७ ॥

इच्छन्निन्दसते पुत्रे चचार कुशिकः पुरा ।

‘पेरीरथिर्द्वयार्ध’ गाधिगोऽस्य सुतोऽभवत् ॥ ८ ॥

ज्ञातव्यमनयोर्द्यौश्च विद्यमानमिति स्थितिः ।

नामार्पेयोस्तु विज्ञानं कार्पे सर्वत्र पण्डितैः ॥ ९ ॥

‘अपिः शापत्यो गौरिद्यौषित्रीणां मण्डले कथम् ।

आज्जगाम परित्यज्य पामिह मण्डले स्वकम् ॥ १० ॥

१. ‘चिरीये वि’ अ’. २. ‘वेता वि’ अ’ छ खम्. ३. ‘राधा विदिश्य वि’; ‘राधाविदिश्य अ’; ‘परी’ छम्. ४. ‘विषात्पुत्रो’ वि’; ‘विषात्पुत्रो’ अ’. ५. ‘गोवाच छ प्रस्ताभा. ६. ‘गातेदिन्द्र अ’; ‘गोतेन्द्र वि’. ७. ‘एषी अ’ वि’ अ’ छम्; ‘अवीन्द्रोऽप वि’ अ’; ‘गावीन्द्रोऽप छम्.

‘समिद्धो अग्निर्दिवी(वि^१ इ)ति विद्वद्वारायमुच्यते ।

तस्या^२ पतिर्गौरिवीतिरपदमत् सूक्तमुत्तरम् ॥ ११ ॥

‘सर्वास्तुत्यम्’^३ इति मूले विश्वावारा ततो जगत् ।

मन्यामहे पतिं तस्या^४ गौरिवीतिर्मिहाममम् ॥ १२ ॥

अग्नेऽग्नीषामाग्निरसो घृतो नाम कनन ।

धूर्तं ‘त्र येधत्ते’^५ इति प्रसङ्गम् दृष्टवानृषि ॥ १३ ॥

तेवाभिषत्तत्^६ सूक्तेन अक्ष्णोऽग्निर्हृषिं पुरा ।

तथैव तत्राग्निम् ‘अहत्’^७ इति सूक्तान्तरं सुक्तम् ॥ १४ ॥

वतंमाता मातृकुले वज्रचैर्दंषिणि सद् ।

पाहताम्^८ दृष्टुर्मेन्द्राद् इति केचिद्ब्रह्मिण्य ॥ १५ ॥

समानोदकसामान्याष्टरावाह^९ कथ्यमण्डले ।

अग्निनेष्ट्रेण^{१०} सूक्तानि दृष्ट्वा पुनरागत ॥ १६ ॥

उद्यानि^{११} कारणान्वेन सण्डलाग्रसङ्क्रमे ।

अग्नेवागमि दृष्टानामिति हृदये^{१२} भागम् ॥ १७ ॥

अद्वयो बहुचैरित्थं समर्वन्ते सामगैरपि^{१३} ।

हमरमवध्वर्जन^{१४} तैर्^{१५} तत्र किं कारणं भवेत्^{१६} ॥ १८ ॥

प्रजापतिश्च सोमश्च तृतीयोऽग्निरथैव च ।

विभेदेवा^{१७} एवमग्नौ^{१८} तेषां काण्डर्षयो मता^{१९} ॥ १९ ॥

यज्ञैर्धृष्टश्च^{२०} बहुभि दृष्टा होतैर्महर्षिभि^{२१} ।

काण्डान्वकुर्वन्पुण्य समर्चयेऽप्यर्चुभिश्च^{२२} ते ॥ २० ॥

पठन्ववान्तरागादौ प्राह्मणानां कदा^{२३} पुनः ।

अपीत्^{२४} स्थासथानमृषामाम् अनेकात् यजुषामपि ॥ २१ ॥

१. अ ५, २८, १. २. अ ५, २८, ३. ३. अ ५, १५, १. ४. अग्निपत्य वि^१ अ^२ क छन
५. अ ५, १५, ५. ६. वत्त तथा वि^३ अ^४, एक वत्ता एव. ७. ‘आ वि^५ अ^६ ए छन. ८. ‘दह
वि^७ अ^८. ९. अ ८, १५, १. १०. औद्य^९ वि^{१०} अ^{११}. ११. सागमे^{१२} वि^{१३} अ^{१४}; सागमे^{१५} एव
१२. ‘सामान्येन वैक्रमः। ‘एवमवध्वरे वि^{१६} अ^{१७} छ, ‘एवमवध्वरे एव १३. नेव वि^{१८} अ^{१९} १४. ददेत् वैक्रम
१५. रिडु वैक्रम. १६. यजुष्य^{२०} वि^{२१} अ^{२२} वैक्रम ए, यजुष्य^{२३} च छन. १७. नेने य^{२४} वि^{२५} अ^{२६} छन, अ^{२७}
य^{२८} वैक्रम. १८. कदा वि^{२९} अ^{३०} क छन.

काण्डविस्तरणादेव भवत्यमुदयस्तत्^१ ।
 अत्यन्तवान्तराद्भेद इति वृद्धेभ्य आगम ॥ २२ ॥
 प्राक्कणाग्रान्धेयाश्च शास्त्रास्तस्यास्तपि द्विजा ।
 धानेवर्षान् विज्ञानन्ति च ऋग्वेदे व्यवस्थिता ॥ २३ ॥
 साम्ना रघन्तरादीना मित्रैश्चात्यन्तमाकृति^२ ।
 ताण्डके शाट्यापनके भिद्यन्त ऋषयो य ॥ २४ ॥
 भरद्वाजोऽकामपत बसिष्ठोऽकामयेति ।
 उभयप्रार्थवादाना पश्यामो द्वेष्टरूपताम् ॥ २५ ॥

अध्वर्युणां प्राक्कणानि—‘कृणुष्व पात्र’^३ इत्यत्र कामदेयस्यर्षो याग्यमुवाचया भवन्तीत्युक्तम्
 ‘एवस्तरि प्रथमम्’^४ इत्यत्रैतेष्वैव वासमीर्भास्मदन इत्युक्तम् । ‘अयं सो अग्नि’^५ इति विश्वामित्रस्य
 सूक्तं भवतीत्युक्तम् । ऋषैर्मैत्रेयैः पूजा निर्मिता चत्वारिंशत्सामिधेन्य इत्युक्तम् ।

एकैकमे रूपमेव पात्रमेवैव चिह्नित ।
 साक्षापृष्ठा च विविध कथयन्त्यत्र वैदिका ॥ २६ ॥
 भूयोभूयस्तपस्तप्यवा वेदावागविधानिति ।
 ऋषयो वृष्ट्युर् एवै सत्तमर्थमभीप्सव ॥ २७ ॥
 यत्तु पृष्ठं च वैरूप्ये रूपस्वरूपेते बुद्ध्या ।
 अर्थवैरूप्यमपि च कारणं धर्तितावते ॥ २८ ॥
 अन्तः ‘विश्वो देवस्म नेतु’^६ भवेत्तत्र निदर्शनम् ।
 ‘मित्रे’ बहुवचनान्त एतत्पर्यवर्धन^७ पश्य ॥ २९ ॥ इति ॥

[१०१]

‘बसिष्ठो मित्रावरुणि (वृष्टिकाम) अग्निः, कुमार आग्नेयो वा । एतंभ्यो
 देवता । त्रिष्टुप् छन्दः’ ।

तिस्रो वाचः प्र वंदु ज्योतिरग्रा या एतद् दुहे मधुनोषमूर्धः ।

स वत्सं कुण्वन् गर्भमोषधीना स्रवो जातो वृषभो रौस्वीति ॥ १ ॥

तिस्र । वाचं । प्र । वंदु । ज्योतिः । अग्रम् । या । एतत् । दुहे । मधुनोषम् । ऊर्ध्वं ।

स । वत्सम् । कुण्वन् । गर्भम् । ओषधीनाम् । स्रवः । जातः । वृषभः । रौस्वीति ॥ १ ॥

१ ‘ध्याना अर्चनं कथम्. २. मित्रावरुणं वि’ अर्. ३. अ ४, ४, १ ४. अ १०, ४५, १-

५ अ ३, २२, १. ६ अ ५, ५१, १ ७. ‘त्वष्टा’ वैदिकम्. ८-८. नास्ति सूक्तम्.

वेङ्कट० आग्नेयः कुमारो नाम स्कन्धो, सतिष्ठ एव वा वृष्टिकामः । तिस्रः बानः 'य वद विद्युमुखाः' ।
 'तस्थेति वपश्चरा यत् स्तनयति वद्विद्योतति ततो वदनाकूर्मते' यद्वातो वाति' (तु. माश ११, ५, ६, ९)
 इति ब्राह्मणम् । याः एतत् दुहते मधुसूक्तिं मेघस्रोतः । यः सः आत्मीयम् वासम्
 वदन् ओषधीनाम् गर्भम् कृष्यन्, अग्निं वाग्निर्वत्सः पर्जन्यस्य समोषधीनां गर्भम् कृष्यन्,
 सद्यः जातः इषमः शब्दायते ॥ १ ॥

यो वर्धन ओषधीनां यो अषां यो विश्वस्य जगतो देव ईशे ।

स त्रिधातुं शरणं शर्मं यंसत् त्रिवर्तुं ज्योतिः स्वभिष्टयस्मे ॥ २ ॥

यः । वर्धनः । ओषधीनाम् । यः । अपाम् । यः । विश्वस्य । जगतः । देवः । ईशे ।

सः । त्रिधातुं । शरणम् । शर्मं । यंसत् । त्रिवर्तुं । ज्योतिः । सुदशभिष्टि । अस्मे इति ॥ २ ॥

वेङ्कट० यः ओषधीनाम् अषाम् च वर्धनः, यः च देवः विश्वस्य जगतः ईशे, सः त्रिपञ्चने पृथक् च
 सुखं च वपश्चर । 'त्रिवर्तुं च ज्योतिः' स्वन्वेषणम् अस्मभ्यं प्रयच्छतु । त्रिवर्तने भवत्यादित्याद्
 ज्योतिर्वा 'यसन्ता प्रातर्वागे मध्यन्दिने शरत्पराह्णे' (शं २९, २, ५) धिक्कारे
 तत्पमानमिति ॥ २ ॥

स्तुरीरं त्वद् भवति सत्तं उ त्वद् यथावत्तं तन्वं चक्र एषः ।

पितुः पयः प्रति गृह्णाति माता तेन पिता वर्धते तेन पुत्रः ॥ ३ ॥

स्तुरीः । ऊँ इति । त्वद् । भवति । सत्तं । ऊँ इति । त्वद् । यथावत्तम् । तन्वंम् । चक्रे । एषः ।

पितुः । पयः । प्रति । गृह्णाति । माता । तेन । पिता । वर्धते । तेन । पुत्रः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० निवृत्तप्रसवम्* एकम् भवति । सत्तं भन्वय । यथाकामम् आत्मीयं शरीरम् उभयोः
 करोति एषः देवः पर्जन्यः । द्विविधं पुत्रिभ्यां वात्सीयमुदकं विस्तारयति, तत्र पृथिव्योषधीः ।
 जलपतीत्यर्थः । पितुः पयः प्रति गृह्णाति माता पुत्रोक्त्या पृथिवी वदन् । तेन वदकेन पिता
 च वर्धते पुनः कार्यं लोकाः । निवृत्तार्थं हि देवाश्च उपजीवन्तीति ॥ ३ ॥

यस्मिन् विश्वानि भुवनेनानि तस्थुस्तिष्ठो धार्वस्त्रेधा मसुरार्यः ।

त्रयः कोशास उपसेचनान्नो मर्धः इचोतन्त्यभितो विरुध्यम् ॥ ४ ॥

यस्मिन् । विश्वानि । भुवनेनानि । तस्थुः । तिष्ठः । धार्वः । त्रेधा । मसुः । आर्यः ।

त्रयः । कोशासः । उपसेचनान्नः । मर्धः । इचोतन्ति । अभितः । विरुध्यम् ॥ ४ ॥

१-१. माशदण्डुं वि०. २. यदः प्रत्युते वि०. यदण्डुं अ०. ३. वाति मूको. ४. माशित वि०.
 ५. वद मूको. ६. वदण्डु मूको. ७. तनी मूको. ८-८. ज्योतिस्त्रयस्य कृते तु. यौ ९, ५, ८; १०, ७,
 १२, ४०; मा ८, २६; माश ११, ५, ६, ९; शांती १६, २१, २. ९. अन्वे वि०. १०. पिताः यं वि०.
 पिता यं अ०; १९११* क. सप्त. ११. 'योः' मूको.

षेड्डट० यस्मिन् विश्वानि भूतानि तिष्ठन्ति, श्रयश्च लोका । यस्माच्च त्रेधा घटन्ति आपः
मान्दोपधिसोमरूपाः । श्रय कोशा अग्निनायुर्व्याख्या पञ्चमस्य उपसेचना, उद्भूतानि क्षरन्ति
परितो महान्त पर्जन्यम् ॥ ४ ॥

इदं वचः पर्जन्याय स्वराजे हृदो अस्त्वन्तरं तज्जुजोषत् ।

य्योमुवौ वृष्टयः सन्त्वस्मे सुपिप्पला ओषधीर्देवर्गोपाः ॥ ५ ॥

इदम् । वचः । पर्जन्याय । स्वराजे । हृदो । अस्तु । अन्तरम् । तत् । जुजोषत् ।

य्योमुवौ । वृष्टयः । सन्तु । अस्मे इति । सुपिप्पला । ओषधी । देवर्गोपा ॥ ५ ॥

षेड्डट० इदम् वचः पर्जन्याय स्वराजे हृदयस्य अन्तरात् अस्तु । तत् स सेवताम् । सुलस्य
भावविषय इत्यत्र 'अस्मासु सद्य सुप्लवा ओषधयः' च देवेन पर्जन्येन गुप्ता ॥ ५ ॥

स रेतोधा वृषभः शशंतीनां तस्मिन्नात्मा जगत्तस्तस्युपैश्वर्यम् ।

तन्म श्रुतं पातु शतशारदाय यूयं पातु स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

स । रेतोधा । वृषभः । शशंतीनाम् । तस्मिन् । आत्मा । जगत् । तस्युपैश्वर्यम् । नः ।

तत् । मा । श्रुतम् । पातु । शतशारदाय । यूयम् । पातु । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

षेड्डट० पर्जन्य रेतसो निघाता वर्णिता च बह्वीनामपाम् । तस्मिन् आत्मा जगत्तस्य रथावरस्य
च । बह्वी बह्वीनामोषधीनां पर्जन्य । तत् उद्भूतम् अस्मात् शशं शतशारदाय जीविषाय ॥ ६ ॥

'इति पञ्चमाहके सप्तमाध्याये प्रथमो वर्गः' ॥

[१०२]

'वसिष्ठो जैत्रावरुणि (वृषिकाम) ऋषिः, कुमार आरिषो वा । पर्जन्यो देवता ।

गावरी छन्दः, द्वितीया पादनिष्पत्तिः ।

पर्जन्याय प्र गायत दिवस्पुत्राय मीळडुपै । स नो यवस्तसिच्छतु ॥ १ ॥

पर्जन्याय । प्र । गायतु । दिव । पुत्राय । मीळडुपै । स । नः । यवस्तम् । सिच्छतु ॥ १ ॥

षेड्डट० पर्जन्याय प्र गायत अन्तरिक्षे प्रादुर्भूताश्च खेपत्रे । स अस्माकम् यवसम् हस्तु ॥ १ ॥

यो गर्भमोषधीनां गर्वा कृणोत्पर्वताम् । पर्जन्यः पुरुषीणाम् ॥ २ ॥

य । गर्भम् । ओषधीनाम् । गर्वा । कृणाति । अतताम् । पर्जन्यः । पुरुषीणाम् ॥ २ ॥

षेड्डट० निगदसिद्धा ॥ २ ॥

तस्मा इदास्ये हविर्जुहोता मधुमत्तमम् । इक्ष्मं नः संयतं कर्त्तु ॥ ३ ॥

तस्मै । इत् । आस्ये । हवि । जुहोत । मधुमत्तमम् । इक्ष्मम् । न । संयतम् । कर्त्तु ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अहं शुभममल करोतिवति ॥ ३ ॥

‘इति पञ्चमाहके सप्तमाध्याये द्वितीयो वरः’ ॥

[१०३]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणोर्वि । मण्डूका देवता । त्रिष्टुप् छन्दः, आद्यानुष्टुप्’ ।

संवत्सरं वंशयाना ब्राह्मणा व्रतचारिणः ।

वाचं पर्जन्यजिन्वितां प्र मण्डूकां अवादिषुः ॥ १ ॥

संवत्सरम् । वाशयाना । ब्राह्मणा । व्रतचारिणः ।

वाचम् । पर्जन्यजिन्विताम् । प्र । मण्डूकां । अवादिषुः ॥ १ ॥

वेङ्कट० संवत्सरम् शिश्याणा ब्राह्मणा व्रतचारिणः जनसंख्यं वाचम् पर्जन्यप्रीत्याम् प्र अवादिषु मण्डूका ।
अत्र वाचं (९, ६) — ‘माझणा मुवाणा’ । अपि दोषमार्गे स्वात् । ब्राह्मणा इव व्रतचारिण
इति ॥ १ ॥

द्विष्या आपो अभि यदेनमायन् इति न शुष्कं सरसी शयानम् ।

गवानाम् न मायुर्वत्सिनीनां मण्डूकानां वग्नुरग्रा समेति ॥ २ ॥

द्विष्या । आपः । अभि । यत् । एनम् । आयन् । इतिम् । न । शुष्कम् । सरसी इति । शयानम् ।

गवान् । अहं । न । मायु । वत्सिनीनाम् । मण्डूकानाम् । वग्नुरा । अत्र । सम । एति ॥ २ ॥

वेङ्कट० द्विष्या आप अभि आयन् यत् एनम् मण्डूकम् इतिम् इव शुष्कम् सकिञ्चे महति सरसि
शयानम् । गवान् इव शब्दः वत्सपुत्रानाम् मण्डूकानाम् शब्दः अत्र परेभ्ये वपांस्तु वा
सम् गच्छते । अह इति पूरणम् ॥ २ ॥

यदीमिनां उग्रतो अम्पर्वर्षात् तृष्यार्धतः प्रावृष्यार्धतायाम् ।

अरुणलीकृत्या पितरं न पुत्रो अन्यो अन्यमुप वदन्तमेति ॥ ३ ॥

यत् । ईम् । एनान् । उग्रत । अभि । अर्षात् । तृष्यार्धतः । प्रावृषि । आश्रयतायाम् ।

अरुणलीकृत्यं । पितरम् । न । पुत्र । अन्य । अन्यम् । उप । वदन्तम् । एति ॥ ३ ॥

षेड्ढट० यदि एनात् कामयमानान् उदकम् अग्निं वर्धति पर्वण्यं गृह्णात्युक्तान् प्राशयि आगतायाम् ।
अपलोभ्य इति शब्दानुकरणमाहुः । पितरम् इव पुत्रं अन्यं अन्यम् उप गच्छति यदन्तम्
शब्दायमानमिति ॥ ३ ॥

अन्यो अन्यमनु गृह्णात्येनोरुपां प्रसूगे यदमन्दिपाताम् ।

मण्डूको यदभिष्टुष्टः कर्निष्कन् पृथिनः संपृष्टके हरितेन वाचम् ॥ ४ ॥

अन्य । अन्यम् । अनु । गृह्णाति । एनो । अपाम् । प्रसूगे । यत् । अमन्दिपाताम् ।

मण्डूक । यत् । अभिष्टुष्ट । कर्निष्कन् । पृथि । संपृष्टके । हरितेन । वाचम् ॥ ४ ॥

षेड्ढट० अन्यं अन्यम् अनयोर्मण्डूकयोः कशुगम्यं गृह्णाति, अपाम् प्रसूगे यदा अमन्दिपाताम् मण्डूकी ।
यदा मण्डूक अभिष्टुष्टं शब्दं कुर्वन् पृथिव्यं संपृष्टके हरितवर्णेनान्येन आग्नीषाम् वायम्
समिधयति ॥ ४ ॥

यदेपापन्यो अन्यस्य वाचं शक्तस्यैव वर्दति शिक्षमाणः ।

सर्वं तदेपां समृधेव पर्वं यत् सुवाचो वर्दधनापुप्सु ॥ ५ ॥

यत् । एवाम् । अन्य । अन्यस्य । वाचम् । शक्तस्यैव । वर्दति । शिक्षमाणः ।

सर्वम् । तत् । एवाम् । समृधौ । पर्वम् । यत् । सुवाचम् । वर्दधनम् । अपि । अपुप्सु ॥ ५ ॥

षेड्ढट० यत् एवाम् अन्यं अन्यस्य वाचम् वर्दति शक्तिपुल्लस्येव "शिक्ष्यं शिक्षन् आचार्यस्य" ।
सर्वम् तत् एवाम् भवतां समृद्धमिव सर्वं ब्रह्मानम् उदकाप्याधितानाम्, यत् सुवाचं पूयम्
अप्यु स्थिता शब्दं कुरतेति ॥ ५ ॥

"इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये सूचीयो वर्गः" ॥

गोमापूरेको अजमापूरेकः पृथिनरेको हरितेन एक एवाम् ।

सुमानं नाम विभ्रतो विरूपाः पुरुषा वाचं पिपिशुर्वदन्तः ॥ ६ ॥

गोमापु । एकम् । अजमापु । एकम् । पृथि । एकम् । हरितेन । एकम् । एवाम् ।

सुमानम् । नाम । विभ्रतम् । विरूपाः । पुरुषा । वाचम् । पिपिशुः । वर्दन्तः ॥ ६ ॥

षेड्ढट० गोशब्द एव, अजशब्द एव, पृथिव्यं एकं हरितवर्णं एक एवाम् मण्डूकानाम् ।
समानम् मण्डूकानाम् नाम विभ्रतं नामरूपा बहुदेशेषु वाचम् मिश्रयन्ति शब्दयन्तः ॥ ६ ॥

ब्राह्मणासौ अतिरात्रे न सोमे सरो न पूर्णमभितो वदन्तः ।

संवत्सरस्य तदहः परि ष्ट यन्मण्डकाः प्रावृषीर्णं वभूर्व ॥ ७ ॥

ब्राह्मणासः । अतिरात्रे । न । सोमे । सरो । न । पूर्णम् । अभितः । वदन्तः ।

संवत्सरस्य । तत् । अहरिति । परि । स्य । यत् । मण्डकाः । प्रावृषीर्णम् । वभूर्व ॥ ७ ॥

पेङ्कट० ब्राह्मणाः इव अतिरात्रे सोमे यूपिष्वस्तोत्रशस्त्रे सः इव पूर्णम् अभितः स्तोत्रशस्त्राणि वदन्तः । सरोमन्वः सोमवचन^१ । संवत्सरस्य तत् दिने परितो मन्त्र, यत् दिने हे मण्डकाः । प्रावृषेणै भवति प्रादुर्भवति चेति ॥ ७ ॥

ब्राह्मणासः सोमिनो वाचमक्रतु ब्रह्मं कृष्वन्तः परिवत्सरीर्णम् ।

अध्वर्यवो धर्मिणः सिष्विद्वाना आविर्भवन्ति गुह्या न के चित् ॥ ८ ॥

ब्राह्मणासः । सोमिनः । वाचम् । अक्रतु । ब्रह्म । कृष्वन्तः । परिवत्सरीर्णम् ।

अध्वर्यवः । धर्मिणः । सिष्विद्वानाः । आविः । भवन्ति । गुह्याः । न । के । चित् ॥ ८ ॥

पेङ्कट० ब्राह्मणासः सोमिनः इत्यौपमिकम् । कर्म कृष्वन्तः संवत्सरस्यमन्त्रम् वाचम् अनुवृत्^२ । अध्वर्यवः धर्मेण चरन्तः सिष्विद्वन्तीराः आविः भवन्ति गुह्याः इदानीम् के चित् पिकादुत्पिषा मण्डकाः । न इति सम्प्रत्यर्थः ॥ ८ ॥

देवहितं जुगुप्सुर्द्वादशस्य क्रतुं नरो न प्र विनन्त्येवे ।

संवत्सरे प्रावृष्यामतायां तप्ता धर्मा अश्नुवते विसर्गम् ॥ ९ ॥

देवहितम् । जुगुप्सुः । द्वादशस्य । क्रतुम् । नरः । न । प्र । विनन्ति । एते ।

संवत्सरे । प्रावृषि । आप्रतायाम् । तप्ताः । धर्माः । अश्नुवते । विसर्गम् ॥ ९ ॥

पेङ्कट० द्वादशमासस्य संवत्सरस्य देवहितम् इवीक्ष्यम् जुगुप्सु एते । तदेवाह—न हिसन्ति वारिकम् क्रतुम् नेतर इति । प्रकाशीभवन्तः पतुं प्रकाशयन्वीत्यर्थः । संवत्सरे प्रावि भाग्यायाम् तप्ताः केचन धर्माः विज्ञात् विमर्गम् प्राप्नुवन्ति । तप्ता धर्मा इत्यौपमिकम् ॥ ९ ॥

गोमायुरदादृजमायुरदात् पृश्निरदादृरितो नो वयंनि ।

मर्वा मण्डका ददतः शतानि सहस्रसावे प्र तिरन्त आयुः ॥ १० ॥

गोमायुः । अदात् । अजमायुः । अदात् । पृश्निः । अदात् । हस्तिः । नः । वयंनि ।

मर्वा । मण्डकाः । ददतः । शतानि । सहस्रसावे । प्र । तिरन्ते । आयुः ॥ १० ॥

वेङ्कट० गोमायुः अद्यात् । एवमग्नौ च घनानि अस्मभ्यम् येषाम् शतानि प्रयच्छन्तः मण्डूक
सहस्राये यदूनां प्रसवे वर्षदनम् प्र पर्षयन्ति वायुः अन्नम् इति ॥ १० ॥

‘इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये ऋग्वेदे वर्गः’ ॥

[१०४]

‘वसिष्ठो मैत्रावरुणिर्धेनिः । इन्द्रासोमौ देवता, अष्टमीपोदयो. एकोनविंशतिर्वादिशविंशत्यानां
च इन्द्र, सप्तमीद्वादशीत्रयोदशीनां सोम, दशमीचतुर्दशीरह्नि, एकादश्या देवता,
सप्तदश्या प्राजापति, अष्टादश्या सरतः, त्रयोविंश्या. (पूर्वाधेन्य) वसिष्ठादीः,
(दशराधेन्य) धृषिभ्यस्तद्विशेः । त्रिष्टुब् छन्द, आद्यादिषड्वक्त्रा अष्टादशेक
द्वितीयादिषड्वक्त्रा जगत्, सप्तमी जगती त्रिष्टुब् वा, पञ्चविंशति अत्रुष्टुप्’ ।

इन्द्रासोमा तर्पतुं रक्षं उज्जतं न्यर्पयतं वृषणा तमोवृषः ।

परां शृणीतमचित्तो न्योषतं हतं नुदेधां नि शिशीतमत्रिणः ॥ १ ॥

इन्द्रासोमा । तर्पतम् । रक्षं । उज्जतम् । नि । अर्पयतम् । वृषणा । तमः उवृषः ।

परा । शृणीतम् । अचित्तं । नि । ओषतम् । हतम् । नुदेधां । नि । शिशीतम् । अत्रिणः ॥ १ ॥

वेङ्कट० चौमक — सेवस्तरं तु मण्डूकम् ऐन्द्रासोम परं तु यत् ।

ऋषिर्दक्षं राक्षोम पुनश्चोषपरिप्लुतः ॥

‘ये पाकशंसम् [१५]’ ऋक्षं सोम्या आग्नेयी तत उत्तरः ।

एकादशी वैश्वदेवी सौम्यस्तस्याः परो वृषव ॥

‘अदिं प्राहम् [१५]’ कण्ठासेवी ऐन्दी ‘वो मे [१५] इ’ ति तु स्मृताः ।

प्राग्गो ‘प्र या विर्वाती’ (ति [१०] इ) ति ‘वि तिष्ठाम् [१०]’ ॥ आदतो ॥

‘अ र्धये’ (वा [१५] इ) ति पश्चैत्रप “ऐन्द्रासोमी तदुत्तरा” ।

ऋषिस्त्वाशिवमात्राले ‘मा शो रक्षं [१३]’ इति तद्वि ॥

पयदयो तु सृष्टस्य अष्टम्या वैव आदनि ।

तु सञ्चोषपरिप्लुता शपते विष्णुश्चिन् ॥ (बुदे ६, १०-११, १२) इति ॥

हे इन्द्रासोमौ तेनेभि तपतम् रक्षं उज्जतम् च । उज्जतिर्वैष्णवम् । नि अर्पयतम् अथो
नपतं चर्षितारी तमसा वर्षयितुम् राक्षसात् । परा शृणीतम् पराङ्मुख नीरवा शिशीर्णाद्
कृतम् । अजान् निर्दहत च । हतम् । नुदेधां । निवर्ता च तन्कृतम् अदधनीकानिति ॥ १ ॥

- १-१. नास्ति सूको. २. ‘वे वा कशी सप्तमीया वि’ अ’ छज ३. कश्चोम्या सूको.
४. ‘यतस्माद् सूको. ५. वेन्दशी सूको. ६. शशी सूको. ७. ‘तुष्टु’ सूको. ८. ‘नि अ’; ‘वो
वि’ छज; वरणी छज ९. तु प्रस्ताव. १०. शपते सूको.

इन्द्रासोमा समधर्शसमस्य^१र्षं तर्पुर्ययस्तु चक्ररग्निवाँइव ।

ब्रह्मद्विषे क्रव्यादे^२ घोरचक्षसे द्वेषो^३ घत्तमनवाय^४ किमीदिने^५ ॥ २ ॥

इन्द्रासोमा । सम् । अवधर्शसम् । अभि । अघम् । तर्पुः । ययस्तु । चक्रः । अग्निवान् इव ।

ब्रह्मद्विषे । क्रव्यदभदे^२ । घोरचक्षसे । द्वेषः । घत्तम् । मनवायम् । किमीदिने^५ ॥ २ ॥

वेङ्कट० इन्द्रासोमो ! अघस्य धर्शितारम् सप्त अभि अघतम् अघम् काष्ठस्य तापकः शक्षसः सुवयो-
रतेजसा भायको भवतु, यथाऽग्निना तप्यमानः^१ चक्रः । ब्राह्मणद्वेषिणे क्रव्यादि घोररुषाताय
द्वेषः घत्तम् । अघपेयम् मनवायं वा अदृश्ये न स्पृशेयुः^२ । 'किमीदिने किमिदानीमिति करोते'
किम् इदं^३ किमिदमिति वा पिशुनाय नरोते^४ इति शाल्कः (६, ११) ॥ २ ॥

इन्द्रासोमा दुष्कृतो^६ ववे अन्तरनारम्पुणे तमसि^७ प्र विष्यतम् ।

यथा नातुः पुनरेकेश्चनोदयत् तद् वामस्तु सहसे मन्पुमच्छ्वः^८ ॥ ३ ॥

इन्द्रासोमा । दुःकृतः । ववे । अन्तः । अनारम्पुणे । तमसि । प्र । विष्यतम् ।

यथा । न । अतः । पुनः । एकः । चन । तत् उदयेत् । तद् । वाम् । अस्तु । सहसे । मन्पुमत् । शर्वः ॥

वेङ्कट० इन्द्रासोमो ! दुष्टस्य कर्मण कर्तुं न शक्तेः अन्तः कनारम्पुणे तमसि "प्र विष्यतम्" शक्षि-
पतम्, यथा न अतः तमसः पुनः एकः अवि "शक्षस्य कर्तव्येत्" । तद् सुवयोः^१ अस्तु
अभिभवाम रक्षसो^२ कोपयुक्तम्^३ वज्रम् ॥ ३ ॥

इन्द्रासोमा वर्तयतं द्विवो^९ वधं सं प्रथिव्या अवर्धसाय^{१०} तर्हणम् ।

उत् तक्षतं स्वर्ये^{११} पर्वतेभ्यो येन^{१२} रक्षो^{१३} बावृधानं निज्वर्षः^{१४} ॥ ४ ॥

इन्द्रासोमा । वर्तयतम् । द्विवः । वधम् । सण । प्रथिव्याः । अवर्धसाय । तर्हणम् ।

उत् । तक्षतम् । स्वर्ये^{११} । पर्वतेभ्यः । येन । रक्षः । बावृधानम् । निज्वर्षः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० इन्द्रासोमो ! द्युलोकाद् वज्रम् सम् वर्तयतम् प्रथिव्याः अपतताय रक्षसे हिसकम् । उत् तक्षतम्
पृथक् कृष्टं स्वराष्ट्रगतम् अतर्हि^१ श्रेष्ठम्, यथा काष्ठस्य शक्षस्य वक्षस्य^२ । येन पक्षेण
रक्षः वर्धमानं निहयः^३ ॥ ४ ॥

इन्द्रासोमा वर्तयतं द्विवस्पर्पमितुप्तेभिर्वृषमशमहन्मभिः ।

तर्पुर्वेभिरजरेभिरग्निप्रो नि पशीने विष्यतं यन्तु निस्त्रम् ॥ ५ ॥

१. "शक्षसः" सूको. २. "पृथक्" क लक्ष; "यथा पृथक्" वि^१; "नार्तुः" ज^२. ३. "तेन" सूको. ४. "नार्तुः"
सूको. ५. "येन" सूको. ६. "तु. वीप १, २९८५" इ; "नार्तुः" वि^१. ७-८. "प्रपततं" सूको. ८. "तेन न व" सूको.
९. "लक्ष्योः" वि^१ ज^२; "युगयोः" क लक्ष. १०. "रक्षोभिः" वि^१ ज^२. ११. "विष्यतम्" क लक्ष; "युगयोः" वि^१ ज^२.
१२. "मरणं" वि^१ क लक्ष; "नार्तुः" ज^२. १३. "उत्पल" क लक्ष; "मरणं" वि^१ ज^२. १४. "निहय" सूको.

इन्द्रासोमा । वर्तयतम् । दिवः । परि । अग्निऽज्ञेभिः । युवम् । अस्मैहन्मऽभिः ।
तपुऽवधेभिः । अजरेभिः । अत्रिणः । नि । पशानि । विध्यतम् । यन्तु । मिऽस्वरम् ॥ ५ ॥

षेड्डट० 'इन्द्रासोमौ! परि वर्तयतम् अन्तरिक्षम् आगच्छतः । अग्निना यज्ञास्तयैः म्यासइनगैः तपनशील-
प्रहारैः अदनशीलान् राक्षसान् दास्यैः नि विध्यतम् पशानि पाशैस्त्ये अपि । नि यन्तु राक्षसाः
निरस्वरम् शब्दावमानाः(?)' ॥ ५ ॥

"इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये पञ्चमो वर्गः" ॥

इन्द्रासोमा परि वां भूत विश्वत इयं मतिः कृष्याश्चैव वाजिना ।
पां वां होत्रां परिहिनोमि मेघयेमा प्रक्षाणि नृपतीं विजिन्यतम् ॥ ६ ॥

इन्द्रासोमा । परि । वाम् । भूत । विश्वतः । इयम् । मतिः । कृष्या । अक्षाश्च । वाजिना ।
याम् । वाम् । होत्रां । परिहिनोमि । मेघया । इमा । प्रक्षाणि । नृपती इवेति नृपतीश्च । विजिन्यतम् ॥

षेड्डट० 'इन्द्रासोमौ!' परि भवतु वाम् सर्वतः इयम् स्तुतिः अस्माभिर्य वडिमौ* कृष्या, वाम्
युवयोः मद् मेघयामि प्रक्षया । जतो युवाम् इमानि इतोभ्राणि राजानाविवे कामप्रदानेन
प्रीणयतम् ॥ ६ ॥

प्रति स्मरेषां तुज्येदग्निर्वैदितं द्रुहो रक्षसो मङ्गुरावतः ।
इन्द्रासोमा दुष्कृते मा सुगं भूद यो नः कदा विदभिदासति द्रुहा ॥ ७ ॥

प्रति । स्मरेषाम् । तुज्येदग्निः । एवैः । द्रुहम् । द्रुहः । रक्षसः । मङ्गुरावतः ।
इन्द्रासोमा । दुःकृते । मा । सुगम् । भूत । यः । नः । कदा । चित् । अभिऽदासति । द्रुहा । ७

षेड्डट० 'अस्माद् प्रति' स्मरेषाम् । आगच्छतस्त्वर्थः । क्षिप्रमाचरति गमनैः । इतम् च द्रोग्धृन्*
राक्षसाद् मङ्गुरावतः अज्ञवशीलकर्ममुक्त्वान् । हे इन्द्रासोमौ! दुष्कर्मणे मा सुगम् भवतु ।
सुगम् इति सुखनाम । यः नः कदा चित् अपि अभिहितस्ति द्रोहेण ॥ ७ ॥

यो मा पार्वेन मनसा चरन्तमभिचष्टे अनृतेभिर्वचोभिः ।
आपे इव काशिना संगृमीता असन्नस्त्वासत इन्द्र वक्ता ॥ ८ ॥

यः । मा । पार्वेन । मनसा । चरन्तम् । अभिऽचष्टे । अनृतेभिः । वचःभिः ।
आपेऽश्च । काशिना । संगृमीताः । असन् । अस्तु । असतः । इन्द्र । वक्ता ॥ ८ ॥

१-१. नास्ति वि* अ*. † परिश्रमे मूको. ‡ तु. अ ७, १, ७ अन्वयम्. २-२. नास्ति मूको.
३. इन्द्रासोमा अ*. ४. वर्ते अ*; अन्वयत वली; एतली वा क प्रस्तावा. ५. 'अमाना' मूको.
६-६. पञ्चमाध वि* अ*; अस्माद् अ* क कल. ७. द्रोग्धृन् वि* अ* क; द्राघृन् कल.

वेङ्कट० यः मां पठेन त्वत्कानूतेन मनसा चरन्तम् ऋतुभिः वदति जनूतैः बबोभिः, उदकानीयं
आकाशवता पात्रेण सङ्गृहीतानि, यद्वा काशिसुंष्टिः, असन्^१ भवतु असत्पश्येद्दन्। यत्ता। यो
मां मोघं यातुफाकेत्वाद् (ऋ ७, १०४, १५) इति वक्ष्यति ॥ ८ ॥

ये पाकशांसं विहरन्त एवैर्ये वा भद्रं दुषयन्ति स्वधाभिः ।
अहये वा तान् प्रददातु सोम आ वा दधातु निःक्रेतेऽपस्थे ॥ ९ ॥

ये । पाकऽशंसम् । विऽहरन्ते । एवैः । ये । वा । भद्रम् । दुषयन्ति । स्वधाभिः ।
अहये । वा । तान् । प्रऽददातु । सोमः । आ । वा । दधातु । निऽक्रेतेः । उपस्थे ॥ ९ ॥
वेङ्कट० ये पकानां वधसां संसिंघारम् विविधं हरन्ति यमनैः, ये वा भद्रम् माम् दुषयन्ति
यैः, तान् सर्पांश्च वा परिददातु सोमः, आ दधातु वा निःक्रेतेः उपस्थे ॥ ९ ॥

यो नो रसं दिप्सति पित्वो अग्ने यो अश्वानां यो गवां यस्तुनूनाम् ।
रिपुः स्तेनः स्तेयकृत् दुष्प्रभेतु नि प हीयतां तन्वां तनां च ॥ १० ॥

यः । नुः । रसम् । दिप्सति । पित्वः । अग्ने । यः । अश्वानाम् । यः । गवांम् । यः । तुनूनाम् ।
रिपुः । स्तेनः । स्तेयकृत् । दुष्प्रम् । एतु । नि । पः । हीयताम् । तन्वां । तनां । च ॥ १० ॥
वेङ्कट० यः कस्माकम् अन्नस्य रसम् विनाशयति अग्ने, यः चाश्वानीनाम् रिपुः स्तेनः
स्तेयकृत् कर्षां भवति, सा दधम् एतु दधर्यं प्राप्नोतु^१ भवत्ये भवतु । नि हीयताम् च सा
आत्मना पुत्रेण च, यद्वा पुत्रेण धनेन चेति ॥ १० ॥

^१इति पञ्चमाश्रये सप्तमाध्याये एते वर्तः ॥

परः सो अस्तु तन्वां तनां च तिस्रः पृथिवीरघो अस्तु विश्वाः ।
प्रति शुष्यतु यशो अस्य देवा यो नो दिवा दिप्सति यश्च नक्तम् ॥ ११ ॥

परः । सोः । अस्तु । तन्वां । तनां । च । तिस्रः । पृथिवीः । अश्वः । अस्तु । विश्वाः ।
प्रति । शुष्यतु । यशः । अस्य । देवाः । यः । नुः । दिवा । दिप्सति । यः । च । नक्तम् ॥ ११ ॥
वेङ्कट० परस्ताद् भवतु ॥ आत्मना पुत्रेण च । तथा तिस्रः पृथिवीः सर्वाः अश्वस्ताम् आतु ।
प्रति शुष्यतु च अस्य यशः कीर्तिः अर्घं वा दे देवाः । यः यः इति स्पष्टम् ॥ ११ ॥

सुविज्ञानं चिकितुषे जनाय सवासञ्च चर्चसी पस्पृषाते ।
तयोर्वत् सत्यं यत्तरदजीपस्तादितु सोमोऽवति हन्तपास्तम् ॥ १२ ॥

१. कर्षाक स धमः; उगानीक वि^१ अ^२. २. यत्तर वि^१ अ^२. ३. नास्ति मूको. ४. प्राप्नोति
अ^१ लभ. ५-५. नास्ति मूको.

सुऽभिज्ञानम् । चिन्तितुये । जनाय । सत् । च । अस्तत् । च । वचसी इति । पस्पृधाते इति ।
तयो । यत् । सत्यम् । यत्तरत् । ऋजयि । तत् । इत् । सोम । अवाति । हन्ति । अस्तत् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० सुविज्ञानम् चिन्तितुये जनाय इति विद्वांसम् आत्मानम् आह । तस्मै ग्राह्यं सत्यम् असत्यम् च
वचसी स्पर्धमाने भवत । केचिन्मां यातुधान इति वदन्ति न तथेयपरे । ते यघने मिथः स्पर्धयेते^१
किमिदम् सत्यम् उतेदमिति । तयो वचसोः यन् सत्यम् यत्तरत् च अजुतरम् अनृतवर्तितम्^२
तत् पय सोम रक्षति, तथा स्थापयति । हन्ति असत्यमिति ॥ १२ ॥

न वा उ सोमो वृजिनं हिनोति न क्षत्रियं मिथुया धारयन्तम् ।
हन्ति रक्षो हन्त्यासद् वदन्तमुमाविन्द्रस्य प्रसिंती शयाते ॥ १३ ॥

न । वा । उ० इति । सोम । वृजिनम् । हिनोति । न । क्षत्रियम् । मिथुया । धारयन्तम् ।
हन्ति । रक्ष । हन्ति । अस्तत् । वदन्तम् । उभी । इन्द्रस्य । प्रसिंती । शयाते इति ॥ १३ ॥

वेङ्कट० न एव सोम वापकारिण विमृशति न अपि क्षत्रियम् असत्यम् धारयन्तम् । किं तर्हि करोति ।
हन्ति रक्ष, हन्ति च असत्यम् वदन्तम्^३ । उभी इन्द्रस्य आदेन परिगृहीतो वदन्तः शयाते ॥ १३ ॥

यदि ब्राह्मनृतदेव आसु मोघं वा देवाँ अण्वुहे अग्रे ।
किमस्मभ्यं जातवेदो हृणीषे द्रोघुगार्चस्ते निर्ऋयं संचन्ताम् ॥ १४ ॥

यदि । वा । अहम् । अमृतदेव । आसु । मोघम् । वा । देवान् । अणिऽह्ये । अग्ने ।
किम् । अस्मभ्यम् । जातवेदे । हृणीषे । द्रोघुगार्च । ते । निऽह्यम् । संचन्ताम् ॥ १४ ॥

वेङ्कट० यदि वा आसु अनृतदेव भवामि । असत्येन य ब्रूवति सोऽनृतदेव । मोघम् वा देवान् अणि-
भवामि अग्ने । असत्यम् निवेदयामि देवेभ्य, तत् एव जायासीति वाक्यस्येव । नाहं तयादिभ ।
तया सति किम् अस्मभ्यम् जातवेदः^४ ब्रूयसि । द्रोघवान् राक्षसा तव निर्ऋयम् संचन्ताम् ।
याँ एव निर्ऋतिम् वरपाकयसि^५ ता प्राप्नुवन्तीति ॥ १४ ॥

अथा हृरीष यदि यातुधानो अस्मि यदि वायुस्ततप पूरुषस्य ।
अथा स गीरेर्दक्षाभिर्वि यूया यो मा मोघं यातुधानेत्याह ॥ १५ ॥

अथ । हृरीष । यदि । यातुधाने । अस्मि । यदि । वा । आयुः । ततप । पूरुषस्य ।
अथ । स । गीरे । दक्षभिः । नि । यूया । य । मा । मोघम् । यातुधान । इति । आह ॥

१ स्पर्धयेते मूळो. २ 'तरधानुभवमित्' वि' अ', 'तरधानुमेव अवर्ति' छ लक्ष ३ वदन्ती वि' अ'
४ नयान मूळो. ५ सत्ये क ६ जातवेदस वि' अ', 'वेदस एव. ७ अत्यवधि वि', अत्यन्ति
अ' क कय. ८. तु. वा ७, ३

वेङ्कट० अथ एवाहं श्रियेय यदि अहम् यातुधानः अस्मि, यदि वा राक्षसो भूत्वा पुरुषस्य
आयुः जीवितम् अहम् ततप । अथ सः च वीरैः पुत्रैः दक्षभिः द्रुपस्कृतो भवतु, यः मा भनृतमेव
यातुधानः इति वदति ॥ १५ ॥

इति पञ्चमादिके सप्तमाध्याये सप्तमो वक्त्रः ॥

यो मायातुं यातुधनेत्याह यो वा रक्षाः शुचिस्स्मीत्याह ।

इन्द्रस्तं हन्तु महता वृधेन विश्वस्य जन्तोर्अधमस्पदीष्ट ॥ १६ ॥

यः । मा । अयातुम् । यातुधान । इति । आह । यः । वा । रक्षाः । शुचिः । अस्मि । इति । आह ।
इन्द्रः । तम् । हन्तु । महता । वृधेन । विश्वस्य । जन्तोः । अधमः । स्पदीष्ट ॥ १६ ॥

वेङ्कट० यः माया अहिसकम् यातुधानः इति वदति, यः वा स्वैर राक्षसः शुचिः अहम् अस्मि
इति वदति, इन्द्रः तम् इन्द्र महता वृधेन । सः विश्वस्य जन्तोः अधमः पशुः । सर्वस्माधः
भवतु इति ॥ १६ ॥

प्र या जिगाति स्वर्गलोऽव नक्तमपं ब्रुहा तन्वर् गृहमाना ।

ब्रुवां अनन्तां अव सा पदीष्ट ग्रावाणो मन्तु रक्षस उष्यैः ॥ १७ ॥

प्र । या । जिगाति । स्वर्गलोऽव । नक्तम् । अपं । ब्रुहा । तन्वर् । गृहमाना ।
ब्रुवान् । अनन्तान् । अव । सा । पदीष्ट । ग्रावाणः । मन्तु । रक्षसः । उष्यैः ॥ १७ ॥

वेङ्कट० प्र गच्छति । या नक्तम् । स्वर्गलोऽवसीमाहुः । उष्यैर्वा नक्तम् श्लोकाय मनुष्याणां शरीरम्
अपं गृहमाना, सा अवर्धमाना कृषान् अव पदीष्ट दूषेष्वाङ्गं पतयन्नाथेषु । ग्रावाणां मन्तु
राक्षसान् शरीरैः ॥ १७ ॥

वि तिष्ठष्व मरुतो विश्विच्छतं गृध्रायतं रक्षसः सं पिनष्टन् ।

वयो ये भूत्वी पुतयन्ति नक्तभिर्ये वा रिपो दधिरे देवे अष्यरे ॥ १८ ॥

वि । तिष्ठष्वम् । मरुतः । विश्व । उच्छतं । गृध्रायतं । रक्षसः । सं । पिनष्टन् ।
पयः । ये । भूत्वी । पुतयन्ति । नक्तभिर्ये । वा । रिपः । दधिरे । देवे । अष्यरे ॥ १८ ॥

वेङ्कट० विश्वं गच्छतं दे मरुतः । । ब्रह्मास्तु दधिः उच्छत । उद्वनन्तरं रक्षसि पृच्छीत । तम्
च तानि पुतयत । पक्षिणः भूत्वा ये रक्षिभिः पतयन्ति, ये वा वायुनि दारादयन्ति
देववशीले मरु, तान् रक्षसः इति ॥ १८ ॥

१-१. नास्ति मूको. २-२. नास्ति रिं वा. ३-३. रक्षस मरु-प्र मूको ३-३. नास्ति रिं
वा. ४-४. वच्छतं ल लक्ष. ५-५. भूत्वी मूको. ६-६. वा रिं वा. ७. वायु रिं वा. ८. गच्छ
वा लक्ष, गच्छ रिं ल. ९. विश्वेष मूको. १०-१०. वायु मूको. ११. उद्वन ल लक्ष.

प्र वर्तेय दिवो अइमानमिन्द्र सोमंक्षितं मघवन्त्सं शिशधि ।

प्राक्तादपाक्तादधरादुदक्तादग्नि जहि रक्षसः पर्वतेन ॥ १९ ॥

प्र । वर्तेय । दिवः । अइमानम् । इन्द्र । सोमंक्षितम् । मघवन् । सम् । शिशधि ।

प्राक्तात् । अपाक्तात् । अधरात् । उदक्तात् । अग्नि । जहि । रक्षसः । पर्वतेन ॥ १९ ॥

वेङ्कट० प्र वर्तेय दिवः अइमानम् इन्द्र ! मघम् । इन्द्र ! यीतेन सोमेन क्षितमात्मीर्यं बलं निशिलीकुरु । बलमेव प्राच्याः प्रतीच्याः अधरात् उत्तरतश्च अग्निं जहि राक्षसान् ॥ १९ ॥

एतु इ त्वे पतयन्ति श्रयांतव इन्द्रं दिप्सन्ति दिप्सवोऽदाम्यम् ।

शिशीति शक्रः पिशुनेभ्यो वधं नूनं सृजतशर्निं यातुमश्वम् ॥ २० ॥

एते । ऊँ इति । त्वे । पतयन्ति । श्रयांतवः । इन्द्रम् । दिप्सन्ति । दिप्सवः । अदाम्यम् ।

शिशीति । शक्रः । पिशुनेभ्यः । वधम् । नूनम् । सृजत । अशर्निम् । यातुमत् । अश्वम् ॥ २० ॥

वेङ्कट० ते एते पतयन्ति श्रयांतवः, इन्द्रम् अर्चयन्ति दिप्सन्ति दिप्सवोऽदाम्यम् । अश्वमिदमिदमितुम-
शक्यम् । अथ इन्द्रश्च पीशुनीकरोति शक्रः राक्षसेभ्यः वधम् । स क्षिप्रं विहृतुं अश्वनिम्
हिसावद्भ्यः ॥ २० ॥

‘इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये अष्टमो वर्यः ॥’

इन्द्रो यातूनामभवत् पराशरो हविर्मधीनामभ्याश्रुविवांसताम् ।

अभीहुं शक्रः परशुर्यथा वनं पात्रैव भिन्दन्त्सत ऐति रक्षसः ॥ २१ ॥

इन्द्रः । यातूनाम् । अभवत् । पराशरः । हविः । अश्वीनाम् । अग्नि । आश्रुविवांसताम् ।

अग्नि । इह । ऊँ इति । शक्रः । परशुः । वनम् । पात्रैश्च । भिन्दन् । सतः ।

ऐति । रक्षसः ॥ २१ ॥

वेङ्कट० ‘इन्द्रोऽग्निं पराशर उच्यते । परा शतमिषा यातूनाम्’ इति यास्कः (६, १०) । इन्द्रः
यातूनाम् हविर्मधीनाम् अग्निमुत्थेन सञ्चरन्नाम् अग्निसर्वं करोति । अग्नि एव गच्छति शक्रः,
पराशुः यथा वनम् अग्नियच्छति, पात्राणि इव भिन्दन् अन्तर्गतामपवतानि, विद्यमानान् प्रादुर्भूतान्
राक्षसान् । पुंलिङ्गश्च रक्षसाम्यो वच इति ॥ २१ ॥

१. ‘तो’ सूको. २. ‘निशीती’ सूको. ३. ‘उदक्’ वि’ क लक्षः उत्तरतश्च अर्. ४. ‘पर्वि’
सूको. ५. ‘नास्ति वि’ अ. ६. ‘अग्निमिदं अश्वमि’ अ. ‘अश्वमिदम्’ वि. ७. ‘अदाम्य’ वि.
क अदाम्यम् अर् लक्ष. ८-८. ‘नास्ति सूको. ९. ‘श्रया वि’ अ. १०. ‘ताद वि’ अ.
११. ‘एता वि’ अ.

उल्लंकायातुं शुशुल्लंकायातुं जहि श्रयातुमुत कोकयातुम् ।

सुपर्ण्यातुमुत गृध्रयातुं हृषदेव प्र मृण रक्ष इन्द्र ॥ २२ ॥

उल्लंकायातुम् । शुशुल्लंकायातुम् । जहि । श्रयातुम् । उत । कोकयातुम् ।

सुपर्ण्यातुम् । उत । गृध्रयातुम् । हृषदाश्व । प्र । मृण । रक्षः । इन्द्र ॥ २२ ॥

वेङ्कट० उल्लंकादयो रात्रिचराः प्राणिनो^१ हिंसकाः । येषां हिंसासाधनानि सन्ति ते लोका इति ।
एवम् हृषदुपलब्धमिव बीजादिके सेवर्ण इन्द्र इति ॥ २२ ॥

मा नो रक्षो अभि नद् यातुमार्वातामपेच्छतु मिथुना या किमीदिना ।

पृथिवी नुः पार्थिवात् पात्वंहंसोऽन्तरिक्षं दिव्यात् पात्स्मान् ॥ २३ ॥

मा । नुः । रक्षः । अभि । नद् । यातुमार्वाताम् । अपे । उच्छतु । मिथुना । या । किमीदिना ।

पृथिवी । नुः । पार्थिवात् । पात् । अंहंसः । अन्तरिक्षम् । दिव्यात् । पात् । अस्मान् ॥ २३ ॥

वेङ्कट० 'रक्षः रक्षितव्यमस्मात्' (का ४, १८) इत्युक्तम् । मा अस्मान् अभि व्याप्नोतु हिंसायतां यत्नम् ।
पृथक् करोतु मिथुनानि किमिदं किमिदमित्याचरन्ति राक्षसाणाम् । चानिन्द्रोऽप्योदतु । पृथिवी ॥
इति स्पष्टम् ॥ २३ ॥

इन्द्रं जहि पुमांसं यातुधानमुत स्त्रियं मायया शार्शदानाम् ।

विश्रीवासो मूर्देवा ऋदन्तु मा ते दृशन्तस्त्रिभुवर्चन्तम् ॥ २४ ॥

इन्द्रं । जहि । पुमांसम् । यातुधानम् । उत । स्त्रियम् । मायया । शार्शदानाम् ।

विश्रीवासः । मूर्देवाः । ऋदन्तु । मा । ते । दृशन् । त्र्यम् । उत । उचरन्तम् ॥ २४ ॥

वेङ्कट० इन्द्रं । जहि पुमांसम् यातुधानम् अभि च स्त्रियम् येन सहाऽऽगच्छन्तीम् मायया यज्ञाः पीडयन्तीम् ।
विगतश्रीवाः^२ मूर्देवाः मरणश्रीवा राक्षसाः । कवतिः^३ यमचक्रमो नाशकमो^४ वा । गच्छन्तु नश्यन्तु
येति । मा ते द्राक्षुः सर्वम् उचरन्तम् ॥ २४ ॥

प्रति चक्षु वि चक्षेन्द्रश्च सोम जागृतम् ।

रक्षोभ्यो वृषमस्यतमशनिं यातुमज्यः ॥ २५ ॥

प्रति । चक्षु । वि । चक्षु । इन्द्रः । च । सोम । जागृतम् ।

रक्षोभ्यः । वृषम् । अस्यतम् । अशनिम् । यातुमज्यः ॥ २५ ॥

१. 'पिनां ह' 'पिना लभ'. २. विगतश्रीवां वि' कर्'. ३. दृशीरा ल लभ. ४. कवदिभिः वि' कर्';
करिभिः ल लभ. ५. नाशित लभ.

वेङ्कट० प्रति पश्य वि पश्य दृष्टः एवं च सोम^१, शुवाम्^२ जागरणं कुक्षाम्^३ । रक्षोग्न्यः हन्तारिम्
 अत्यतम् अरुणिम् हिंसावद्व्ययः इति ॥ २० ॥

^४इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये नवमो वर्गः^५ ॥

इति ऋग्वेदे समाख्ये सप्तमं मण्डलं समाप्तम् ॥

१. मरु वि^२ अ^३. २. नास्ति वि^३ अ^४. ३. कुक्षः मूको. ४-४. नास्ति मूको,

अथ

ऋग्वेदे सभाष्ये

अष्टमं मण्डलम्

[१]

प्रथमाद्वितीययोः प्रगाथो यौरा काण्व ऋषिः, त्रिंशत्तद्विंशद्विंशत्तानां ह्याथोगिरासद्भ्यः,
अग्न्याया आद्विरसी सश्वती, सिष्टाभ्याम् मेधातिथि-मेध्यातिथी काण्वौ । इन्द्रो देवता,
अग्न्यानां पञ्चानाम् आसद्भ्यः । आद्यानां चतसृणां प्रगाथरुक्नुः (विप्रे सुहृदौ, सन्ने
ततोहृदयौ), जन्त्ये द्वे त्रिन्दुभौ, सिष्टा बृहस्पः ।

मा चिद्वन्यद् वि शंसत सखायो मा रिपयन्त ।

इन्द्रमिह स्तोता वृषणं सचां सुते मुहुर्नुक्या च शंसत ॥ १ ॥

मा । चित् । अन्यत् । वि । शंसत । सखायः । मा । रिपयन्त ।

इन्द्र । इह । स्तोत । वृषणम् । सचा । सुते । मुहुः । नुक्या । च । शंसत ॥ १ ॥

वेङ्कट० शौनकाः— 'कण्वदेव प्रगाथश्च योरुषी' बभूवतुः ।

गुरुणा तायगुणातापुष्टः सहितौ दने ॥

वसतोस्तु तयोस्तत्र कण्वपत्न्याः शिरः स्वपत् ।

कृत्वा कनीयान् कण्वस्य वसतो नान्वब्रुवन्त ॥

शप्तुर्नामस्तु ते कण्वः कुतः पापाभिराहृया ।

योषयाभास पादेन दिपयति च तेजसा ॥

विदित्वा तस्य तं भावं प्रगाथः प्रावृत्तिः स्थितः ।

मातुले ॥ पितृदे च बलमाभास तासुभौ ॥

स योते वाऽथ बाभो वा वंशजेर्बहुभिः सह ।

दर्शान्यथ सहित श्वनिर्गण्डमष्टमम् (वृदे ६. १५. १९) इति ॥

तत्राद्यं द्वयुपं प्रगाथोऽपश्यत् । अवतिष्ठत्स्व मेधातिथिर्मेध्यातिथिश्च ददाते । 'स्तुदि स्तुदि'

१-१. नारित मूको. २. योरु^० मूको.

३. स्पाव मूको.

४. 'ब्रुवन्' मूको.

५. योते

मूको, ६. बाभो मूको. ७. 'एक' मूको.

हरमादीनां चतसृणाम् आसद्गो नाम श्रयोणिः । तस्य पत्नीं स्वन्त्यामृचमपश्यत् । 'प्राणात्प्राद-
मुक्तगोत्रः काण्डो वेदितव्यः' (तु. नाम ८, १, १) इति ।

मा चित् इन्द्राय अन्यत् वि शंसत । हे सखायः । मा विनष्टा गवतः । इन्द्रम् एव स्तुत
वर्षितारम्^१ सद्गताः सुखे सोमे । सुहृः सखाभि च तस्मै शंसत ॥ १ ॥

अवक्रक्षिणं वृषभं ययाजुरं गां न चर्षणीसहम् ।

विद्वेषणं संवननोभयंकृतं मंहिष्ठमुभयाविर्नम् ॥ २ ॥

अवक्रक्षिणम् । वृषभम् । यया । अजुरम् । गाम् । न । चर्षणिः सहम् ।

विद्वेषणम् । समुः संवनना । उभयम् उक्रुतम् । मंहिष्ठम् । उभयाविर्नम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० अवक्रषणशीकम्^१ वृषभम् इव अजोर्णम् गाम् इव चर्षणीनां सोढारम् विद्वेषणम् संवननम्^२
उभयस्य कठोरम् द्वातृत्वम् हिंसानृशंसार्थं तद्वन्तम् । पूर्वत्र सम्बन्धः ॥ २ ॥

यच्चिद्धि त्वा जना इमे नाना हवन्त कृतये ।

अस्माकं ब्रह्मेदमिन्द्र भूतु तेऽहा विखां च वर्षनम् ॥ ३ ॥

यत् । चिद् । हि । त्वा । जनाः । इमे । नाना । हवन्ते । कृतये ।

अस्माकम् । ब्रह्म । इदम् । इन्द्र । भूतु । ते । अहा । विखा । च । वर्षनम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० यद् यत् हि ॥॥ जनाः इमे जना हवन्ते^१ रक्षणाय, यथापि अस्माकम् इदम्^२ स्तोत्रम् इन्द्र ।
मयद् ते जहानि च सर्वानि सौमिकानि वर्षमावासीसि ॥ ३ ॥

वि तर्तुर्यन्ते मघवन् विपश्चितोऽप्यो विप्रो जनानाम् ।

उप क्रमस्व पुरुषपुमा भरु बाजं नेदिष्ठमूर्तये ॥ ४ ॥

वि । तर्तुर्यन्ते । मघवन् । विपश्चितः । अप्यः । विपः । जनानाम् ।

उप । क्रमस्व । पुरुषरूपम् । आ । भरु । बाजम् । नेदिष्ठम् । कृतये ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उपद्रवेभ्यः वि तर्तुर्यन्ते विशेषेण कार्यन्ते^१ मघवन् । स्वया विपश्चितः अभिगम्यारं
सैधापिनः जनानाम् मघवे । तथा सति उप गच्छ, पुरुषम् च आ हर जघाम् तदाऽस्मत्तमम्
अस्माकं रक्षणाय ॥ ४ ॥

मूढे च न त्वामद्रिषुः परां शुल्काय देषाम् ।

न सहस्राय नायुताय वक्रिवो न श्रुताय शतामघ ॥ ५ ॥

१. नास्ति मूको. २. 'तात्' मूको. ३. 'वृषभ' मूको. ४. 'अव' इति मूको. ५. 'वर्षने'
मूको. ६. 'इद' मूको. ७. 'तर्तुर्यन्ते' मूको.

महे । पुन । त्वाम् । अदिऽवः । परी । शुक्ताय । देयाम् ।

न । सुहृताय । न । अनुताय । वज्रिऽवः । न । श्रुताय । शतऽमघ ॥ ५ ॥

वेङ्कट० महते यत्तु वज्रिन् । त्वाम् मूल्याय परा दयाम् प्रीणाकाय 'मिष्टीणानः, न तु' राहृताय 'दयाम्, ॥ अपि अनुताय वज्रवन्, न अपि' श्रुताय बहुधनः ॥ ५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये दशमो वर्णः' ॥

वस्यौ इन्द्रासि मे पितृकृत आतुरमुञ्जतः ।

माता च मे छेदयथः समा वसो वसुत्वनाय राधसे ॥ ६ ॥

वस्यान् । इन्द्र । असि । मे । पितुः । उत । आतुः । अमुञ्जतः ।

माता । च । मे । छेदयथः । समा । वसो इति । वसुत्वनाय । राधसे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० वस्यान् ननु इन्द्र ! असि मम पितुः अपि च आतुः मया लवतः । नहि तौ रक्षतः, यदा त्वं रक्षसीति । मम माता त्वम् च समोपज्ज्वलन् कुक्ष्यः समानी' हे वासयिषः । वसुमन्त्रार्थम् शकार्थं च । उभये प्रथमपक्ष इत्यर्थः ॥ ६ ॥

केयय केदासि पुरुषा चिद्धि ते मनः ।

अलर्षि युधम स्रजकृत् पुरंदर प्र गायत्रा अगासिपुः ॥ ७ ॥

क । इयय । क । इत् । असि । पुरुषा । चिद्धि । हि । ते । मनः ।

अलर्षि । युधम् । स्रजऽकृत् । पुरम्ऽदर । प्र । गायत्राः । अगासिपुः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० क गतवानिति । ॥ समिति भवति । बहुषु हि स्थावेषु ते मनः भवति । परितो गच्छति । अर्ते चर्केरीत्यम् । हे युद्धकृत् ! सङ्ग्रामस्य कर्ता । पुराणां दारयितः । प्र अगासिपुः त्वो' गायत्रिण वज्रपातः ॥ ७ ॥

प्रास्मै गायत्रमर्चय वावावुष्यः पुरंदरः ।

यामिः क्वाप्स्वयोष बहिरासर्द यासद् वृञ्जी भिनत् पुरः ॥ ८ ॥

प्र । अस्मै । गायत्रम् । अर्चय । ववातुः । यः । पुरम्ऽदरः ।

यामिः । क्वाप्स्वयं । उप । बहिः । आऽसर्दय । यासत् । वृञ्जी । भिनत् । पुरः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० प्र उपासयत् इन्द्राय गायनम् साम, गमनशीलः यः पुरां 'दायित्वा । यामिः' दाम्बस्य मेधाविधेः बहिः उप यामि' उदामनार्थम्, वृञ्जी भिनत्ति च पुरीः, 'ताम्वृञ्ज गायत्रमिति' ॥ ८ ॥

१-१. 'गायोऽयं' सूको. २-२. गायत्रावुपासयत् सूको. ३-३. नास्ति सूको. ४. गनानो सूको.

५. चरितम् सूको. ६. त्वम् अ. ७-७. 'यिनमि वि' न्विप्रमि अ. ८. 'यय' सूको.

९-९. ताः सप्तुर्गायमि' वि; ताः सप्तुर्गायमि अ.

ये ते सन्ति दशग्विनः श्रुतिनो ये संहस्रिणः ।

अश्वांसो ये ते वृषणो रघुद्रुवस्तोभिर्नस्तूपमा गंहि ॥ ९ ॥

ये । ते । सन्ति । दशऽग्विनः । श्रुतिनः । ये । संहस्रिणः ।

अश्वांसः । ये । ते । वृषणः । रघुऽद्रुवः । तोभिः । नः । तूपम् । आ । गंहि ॥ ९ ॥

येङ्कट० ये ते भवन्ति दशादिसक्यानुक्ताः, दश्वय इत्यर्थः, अश्वाः, ये ते वृषणः क्षिप्रगामिनः, तैः अस्माद् क्षिप्रम् आ गच्छ ॥ ९ ॥

आ त्वष्टा संवर्धुषां हुवे गायत्रवेपसम् ।

इन्द्रं धेनुं सुदुयामन्यामिषमुरुधारामरंकुतम् ॥ १० ॥

आ । तु । अष्ट । सवःऽदुघाम । हुवे । गायत्रऽवेपसम् ।

इन्द्रम् । धेनुम् । सुदुघाम् । अन्याम् । इषम् । उरुधाराम् । अरम्ऽकृतम् ॥ १० ॥

येङ्कट० आ इषामि क्षिप्रम् अथ अमृतस्य दोग्ध्रीम्, गायत्रीं सामं यस्या धेनोर्वेगसुरपावृषति^१ । इन्द्रम् धेनुम् सुदुघाम् अन्याम् इषम् । यथा 'अयक्षममन्त्रेयमिन्द्रस्यान्यदन्तं' भवति, तस्याभ्य-
भिचारेण^२ दानात्, सहायातो यवाभ्यकारिणीम्^३ ॥ १० ॥

^४इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये एकादशो वक्त्रः ॥

यत् तुदत् स्रु एतस्य वृक्ष् वार्तस्य पुणिता ।

यद्वत् कृत्समार्जुनेयं श्रुतकृतुः त्सरेत् गन्धर्वमस्तुतम् ॥ ११ ॥

यत् । तुदत् । स्रुः । एतस्य । वृक्ष् इति । वार्तस्य । पुणिता ।

यद्वत् । कृत्सम् । आर्जुनेयम् । श्रुतकृतुः । त्सरेत् । गन्धर्वम् । अस्तुतम् ॥ ११ ॥

येङ्कट० यथा तुदत् स्रुः देवः एतस्य^१ ऋषिम्, तदानीम् वृक्ष् 'वृक्ष्कृती पारवी' वातरम् सरोमं पतनेन तद्वत्सो तस्यम् आर्जुनेया पुनैः प्रति अवहत्^२ श्रुतकृतुः । अथ कृत्सेन सहाभ्य-
गच्छत् आश्रितम् अन्यैर्दक्षितम् एतत् तस्मादश्रितम् (लृ. अ. १, ११, १५) ॥ ११ ॥

य ऋते विदभिभिपः पुरा जजुर्म्य आसुदः ।

संघाता संधिं मुषवां पुरुवसुरिष्कंतां विह्वंते पुनः ॥ १२ ॥

यः । ऋते । विद । अभिऽभिपः । पुरा । जजुर्म्यः । आसुदः ।

संघाता । संधिम् । मुषवां । पुरुवसुः । इष्कंतां । विह्वंते । पुनः । ॥ १२ ॥

१. 'विद' मूको. २. 'यमत्रिन्द्रवेपस्य' अ. ३. 'गायत्रिप' अ. ४. 'पवाति' अ.
५. 'नारि' मूको. ६. 'वृक्ष' मूको. ७-८. 'तस्य' पाठो मूको. ९. 'अवहत्' मूको.

वेङ्कट० यः विनापि अभिक्षेपेण श्लेष्मणा । येन विच्छिन्नः पुनः सम्वीचये तच्छ्लेष्म, तेन विनापि
पुरा एव वक्ष्यामि^१ मर्दनात्^२ । अत्रयो^३ प्रीयाः । विच्छिन्नस्य^४ शिरसो यावदातुष्णत्वे^५ लोहितं निरस्यति
ततः प्रागेव सन्धातुं क्षका सन्धेयं शिरः मधवा बहुधनः तथा विद्रुतम् शिथिलीकृतमपि
पुनः संस्केवंति ॥ १२ ॥

मा भूम निष्टया इवेन्द्र त्वदर्शना इव ।

वनानि न प्रजह्नुतान्यद्विबो दुरोषांसो अमन्महि ॥ १३ ॥

मा । भूम । निष्टयाऽइव । इन्द्र । त्वत् । अर्शनाऽइव ।

वनानि । न । प्रजह्नुतानि । अद्रिऽवः । दुरोषांसः । अमन्महि ॥ १३ ॥

वेङ्कट० मा वयम् भूम नीचाः^१ इव इन्द्राः, मा च भूम अरमणाः इव^२ श्रोतारः, 'मा च' वनानि
इव इतरेतरविच्छिन्नाणि^३ द्वापिना । नञिन्^४ सन्नुमिर्दग्धुमसकपाः स्वं स्तुमः ॥ १३ ॥

अमन्महीदनाशवोऽनुप्रासश्च घृत्रहन् ।

सकृत् सु ते महता क्षूरं राघसानु स्तोमं मुदीमहि ॥ १४ ॥

अमन्महि । इत् । अनाशवः । अनुप्रासः । च । घृत्रश्रुन् ।

सकृत् । सु । ते । महता । क्षूरं । राघसा । अतु । स्तोमम् । मुदीमहि ॥ १४ ॥

वेङ्कट० स्तुमः स्वप्नं आश्रुतवोद्गूर्णत्ववर्जिताः^१ क्षयैस्तस्यैः हे इन्द्रहन् । सकृत् सदैव सुष्ठु दुग्धम्
महता हविषा सद्य धूरं स्तोमम् च अतु भूमः, प्रयच्छन्तो हविः स्तुमः । 'हविः'
मदिरित्यनुमुदितवचनकर्मेति^२ ॥ १४ ॥

यदि स्तोमं मम श्रवहस्माकमिन्द्रमिन्दवः ।

तिरः पवित्रं ससुवांसं आशवो मन्दन्तु तुङ्गपार्श्वः ॥ १५ ॥

पदि । स्तोमम् । मम । श्रवत् । अस्माकम् । इन्द्रम् । इन्दवः ।

तिरः । पवित्रम् । ससुवांसः । आशवः । मन्दन्तु । तुङ्गपार्श्वः^१ ॥ १५ ॥

वेङ्कट० यदि स्तोमम् मदीयं शृणुयात्, अथ इन्द्रम् अस्माकम् सोमाश्च मन्दन्तु इति । स्तुतिं
चेन्दुणोति पिवति स्तोममिवयथैः । तिरः पवित्रम् ससुवांसः पृथाः क्षिप्रं प्राप्नुयन्तः
यस्योपरीभिरतिवृक्षाः^२ । 'तुङ्गपार्श्वः' (निय १, १२) इति उक्तमिति ॥ १५ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये द्वादशो वर्यः^३ ॥

१. वपुषा वि. २. 'मर्दनात् अ' मर्दनात् वि. ३. अत्रयो मूको. ४. विच्छिन्नस्य स.

५. 'दनात् मूको. ६-८. इयमाचार्यवरणा मूको. ७-८. विद्रुत मूको. ८. 'तस्य वि' ल. ९. 'दार्पणात्' मूको. १०-१०. राघसानु मूको. ११. तु. वीप १, १४८५. १२. 'उपरीभिर वि'; 'उपरीभिर स'. १३. दग्धा मूको. १४-१४. मारिच मूको.

आ त्व^१य सधस्तुतिं वावातुः सख्युरा गहि ।

उपस्तुतिर्मघोनां प्र त्वावत्वर्घा ते वरिम् सुष्टुतिम् ॥ १६ ॥

आ । तु । अय । सयऽस्तुतिम् । ववातुः । सख्युः । आ । गहि ।

उपऽस्तुतिः । मघोनाम् । ॥ । त्वा । अवतु । अर्घ । ते । वरिम् । सुऽस्तुतिम् ॥ १६ ॥

वेङ्कट० आ गच्छ क्षिप्रम् अथ यत्र सह स्तुवन्ति यत्र श्रियतमस्व^१ सख्युः । उपस्तुतिः इविष्मताम् ।
प्र गच्छतु^२ रवात् । अथाहं च कामये तव सुखोत्रम् ॥ १६ ॥

सोता हि सोमद्रिभिरेमनमप्यु घावत ।

गव्या वस्त्रैश्च वासयन्त इजरो निर्धुषन् वृक्षणाम्यः ॥ १७ ॥

सोत । हि । सोमम् । अद्रिऽभिः । आ । ईम् । एनम् । अप्सु । घावत ।

गव्या । वस्त्राऽश्च । वासयन्तः । इत् । नरः । निः । धुक्षन् । वृक्षणाम्यः ॥ १७ ॥

वेङ्कट० अभियुक्त^१ सोमम् प्राचभिः आ पावत एनम् अप्सु इति वसतीपरीभिः संसर्गमाह ।
उपा^२ कुर्वन्तः सोत । गव्यानि च सोममिक्षणानि सोमस्त्वोपरि^३ वस्त्राणीव वासयन्तः सधुप्याः
निः धुक्षवन्ति सोमात् अर्धम्यः (तु. निप २, ११) । तथा यूपं च कुर्वतेति ॥ १७ ॥

अथ उमो अर्घ वा दिवो बृहतो रौचनादर्धि ।

अया र्धस्य त्वा गिरा ममा जाता सुक्रतो पृण ॥ १८ ॥

अर्घ । उमः । अर्ध । वा । दिवः । बृहतः । रौचनात् । अर्धि ।

अया । र्धस्य । त्वा । गिरा । मम । आ । जाता । सुक्रतो इति सुऽक्रतो । पृण ॥ १८ ॥

वेङ्कट० पृथिव्या. अन्तरिक्षात् बृहतः रौचनात् दिवः वा 'आगत्य अथवा' वापमानया मम सत्पत्या
र्धस्य, आ पूरय च हे सुक्रतो । जातानि भूतानि कामैः ॥ १८ ॥

इन्द्राय सु मदिन्तमं सोमं सोता वरेण्यम् ।

शक्र एणं पीपयद् विश्वया धिया हिंन्वानं न वाज्यमु ॥ १९ ॥

इन्द्राय । सु । मदिन्तमम् । सोमम् । सोत । वरेण्यम् ।

शक्रः । एनम् । पीपयत् । विश्वया । धिया । हिंन्वानम् । न । वाज्यमु ॥ १९ ॥

वेङ्कट० इन्द्राय सुष्ठु मद्रवितारम् सोमम् सोत^१ वरणीयम् । शक्रः एनम् र्धयन्तु अभियोक्तारं सर्वथा
प्रप्या यत्रमानं श्रौणवितारम् इन्द्राणीम् अक्षमिच्छमावत् ॥ १९ ॥

१. 'वमरय अर्ध'. २. 'वपयतु मूको'. ३. 'अभिरु' मूको. ४. 'अथ' मूको. ५. 'सोमस्त्वोपरि' मूको. ६-७. 'अयाप वि'. ८. 'सोम वि'; सोमम् अर्ध. ९. 'वरेण्य' वि'.

मा त्वा सोमस्य गल्दया सदा याचन्नुहं गिरा ।

भूणिं मृगं न सर्वनेषु चुक्रुधं क ईशानं न याचिषत् ॥ २० ॥^१

मा । त्वा । सोमस्य । गल्दया । सदा । याचन् । अहम् । गिरा ।

भूणिम् । मृगम् । न । सर्वनेषु । चुक्रुधम् । कः । ईशानम् । न । याचिषत् ॥ २० ॥

वेङ्कट० मा त्वा सोमस्य गल्दया, सोममिन्द्रस्य च उदरे प्रवेशयति यदा, तदा याचन् अहम् गिरा भरणशीलम् मृगम् सिंहम् इव दण्डताडनादिना सर्वनेषु चुक्रुधम् नैव क्षोभयेयम्^१ । कः हि ईशानात् धनानाम् न याचिषत् । 'आ त्वा विशन्तिन्दव आ गल्दा धमनीनाम्'^२ (माथी १, ७, २, १८) इति मन्त्रः । तत्र गल्दा इन्द्रो भवन्ति माथीनां गाढना-
निवारणकर्तारः ॥ २० ॥

^१इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये त्रयोदशो वर्गः ॥

मदेनेपितं मर्दमुग्रमुग्रेण शर्षसा ।

विश्वेषां तरुतारं मदच्युतं मदे हि स्म ददाति नः ॥ २१ ॥

मदेन । इपितम् । मर्दम् । उग्रम् । उग्रेण । शर्षसा ।

विश्वेषाम् । तरुतारम् । मदच्युतम् । मदे । हि । स्म । ददाति । नः ॥ २१ ॥

वेङ्कट० मदेन प्रेरितम् मर्दम् उद्गूर्णम्-उद्गूर्णेन शनसा विश्वेषाम् अग्र्यां सारकम् मर्दस्य^१ प्रच्यावकम् सोमस्य पीतस्य मदे प्रयच्छति अस्माभ्यम् इन्द्रः^२ । पीत्वा सोमे मदम् अस्माभ्यम् दद्यादपितीत्यर्थः ॥ २१ ॥

शेषारि वार्षीं पुरु देवो मर्ताय द्राशुषे ।

स सुन्वते च स्तुवते च रासते विश्वगूर्ते अरिष्टुतः ॥ २२ ॥

शेषारि । वार्षीं । पुरु । देवः । मर्ताय । द्राशुषे ।

सः । सुन्वते । च । स्तुवते । च । रासते । विश्वगूर्ते । अरिष्टुतः ॥ २२ ॥

वेङ्कट० सोमो^१ यज्ञः सोमे वा शेषारः, 'स्तुते वार्षीं' यस्मिन् भवतीति । सर्वैः स्तुता विश्वगूर्तः । अरिभिरभिष्टुतः^२ । शिष्टं ददातीति ॥ २२ ॥

एन्द्रं याहि मत्सर्वं चित्रेण देव रावसा ।

सरो न प्रास्पृदरं सर्षीतिभिरा सोमैभिरु स्फुरम् ॥ २३ ॥

१. यास्केन (६, २४) व्याख्याता. २. कोषेते वषट् का'. ३. पददीप्ता ख'. ४-४. नास्ति सूको.
५. मरुतरा मूको. ६. इन्द्र मूको. ७. सोमे मूको. ८-८. इन्द्रवर्षात् मूको. ९. अरिभिरभिष्टुत मूको.

आ । इन्द्र । याहि । गरस्व । चित्रेण । देव । राधसा ।

सरः । न । प्राप्ति । उदरम् । सपीतिऽभिः । आ । सोमैभिः । तुरु । स्फुरम् ॥ २३ ॥

चेङ्कट० आ याहि 'इन्द्र'। गरस्व^१ च चित्रेण देव^२, सोमाद्येन । सरः इव आ पूरय आत्मीयम् उदरम्
समानपात्रैरभ्यः ॥ ह देवैः सोमैभिः^३ बिस्तीर्णं कृद्म् । 'स्फुरम्' स्फावतेर्बुद्धिकर्मणः^४ ॥ २३ ॥

आ त्वा सहस्रमा श्रुतं युक्ता रथे हिरण्यये ।

ब्रह्मयुजो हरेय इन्द्र केसिनो बहेन्तु सोमपीतये ॥ २४ ॥

आ । त्वा । सहस्रम् । आ । श्रुतम् । युक्ताः । रथे । हिरण्यये ।

ब्रह्मयुजः । हरेयः । इन्द्र । केसिनः । बहेन्तु । सोमपीतये ॥ २४ ॥

चेङ्कट० मन्त्रैर्बुक्ताः ब्रह्मयुजः^५ । शिष्टं स्पष्टम् ॥ २४ ॥

आ त्वा रथे हिरण्यये हरीं भयूरशेष्या ।

शितिपृष्ठा बहतां मध्वो अन्धसो विवर्धणस्य पीतये ॥ २५ ॥

आ । त्वा । रथे । हिरण्यये । हरी इति । भयूरशेष्या ।

शितिपृष्ठा^६ । बहताम् । मध्वः । अन्धसः । विवर्धणस्य । पीतये ॥ २५ ॥

चेङ्कट० आ बहताम् त्वात् रथे हिरण्यये अश्वी भयूरशेष्या । शेषितिर्निर्गमनकर्मा^७ । श्वेतपृष्ठी सवकरस्य
सोमस्य बहन्वीरस्य पात्राय ॥ २५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये ऋतुर्वेदे अंते' ॥

पिवा त्वं^८स्य गिर्वणः सुतस्य पूर्वपा इव ।

परिष्कृतस्य रसिने इयमांस्तुतिश्चारुर्मदाय पत्यते ॥ २६ ॥

पिब । त्व । अस्य । गिर्वणः । सुतस्य । पूर्वपाऽर्धव ।

परिष्कृतस्य । रसिनेः । इयम् । आस्तुतिः । चार्कः । मदाय । पत्यते ॥ २६ ॥

चेङ्कट० 'पिब क्षिप्रम् धनुं' हे गीर्ध्वजवीर ! सुतस्य पूर्वपाः इव यथा तदादि प्रथमं^९ पिबति तद्वत् ।
परिष्कृतस्य अक्षरेण रसयतः इयम् आभ्युपमाना प्रेक्षमाणा आहुतिः चार्कः^{१०} तदाय
हविर्मान् गच्छति ॥ २६ ॥

य एको अरितं दंसनीं यहाँ उग्रो अभि व्रतैः ।

गमत् स त्रिषी न स योपदा गमद्भवं न परि वर्जति ॥ २७ ॥

१-१. गरस्व मूको. २. नास्ति मूको. ३-३. लोरेत्यनेः वि^१; लोरेत्यनेः अ^२. ४. तु. अ ८,
२, १५; मद्रिद मूको. ५. वेत्ति मूको. ६-६. नास्ति मूको. ७-७. 'अ सुत मूको. ८. 'मं यतिदि
नं'. ९. पा३ मूको.

यः । एकः । अस्ति । दुंसना । महान् । समः । अभि । प्रतेः ।

गमत् । सः । शिप्री । न । सः । योषत् । आ । गमत् । हवम् । न । परि । वर्जति ॥ २७ ॥

चेङ्कट० यः एकः भवति कर्मणा । महान् 'उद्गूष्मः अभि' भवति कर्मणिः । गच्छतु सः शिपवान्^१,
न तु सः प्रथमवत्, किन्तु आ गच्छतु राट् । ह्यत्रो ह्यनम् न परि वर्जयति ॥ २७ ॥

त्वं पुरं चरिष्ये बधैः शुष्णस्य सं पिणक् ।

त्वं भा अने चरो अर्धं द्विता यदिन्द्र इष्यो भुवं ॥ २८ ॥

त्वम् । पुरम् । चरिष्ये । बधैः । शुष्णस्य । सम् । पिणक् ।

त्वम् । भाः । अने । चरः । अर्धं । द्विता । यत् । इन्द्र । इष्यः । भुवं ॥ २८ ॥

चेङ्कट० त्वम् पुरम् 'अरगशीर्षं महारैः शुष्णासुरस्य' सञ्चलितवानसि । त्वम् भासमानः अनु अपरः ।
सप्तत्तरमेव द्वैधमन्तरिक्षमध्ये^२ मार्गे^३ प्रथमकुर्वन् यदा^४ इन्द्र । इष्यः भवसि यजमानः ॥ २८ ॥^५

मम त्वा हर उदिहे मम मृष्यदिने दिवः ।

मम प्रपित्वे अपिशर्वरे वसवा स्तोमांसो अवृत्तत ॥ २९ ॥

मम । त्वा । हर । उद्दिहे । मम । मृष्यदिने । दिवः ।

मम । प्रपित्वे । अपिशर्वरे । वसो इति । आ । स्तोमांसः । अवृत्तत ॥ २९ ॥

चेङ्कट० मम त्वाम् हरिते सूर्ये, मम मृष्यदिने च अह्नः मम प्रपित्वे, प्रपित्वं प्राप्तिः, अपिशर्वरे शर्वरी
जङ्घा सप्तमे अपिशर्वरे^६ रात्रिसुखे^७ सार्वं हे वासवितः । आ वर्तयन्तु स्तोमाः ॥ २९ ॥

स्तुहि स्तुहीदेते घां ते मंहिष्ठासो मुषोनाम् ।

निन्दितार्धः प्रपृथी यममृष्या ममस्य मेष्पातिथे ॥ ३० ॥

स्तुहि । स्तुहि । इत् । एते । घ । ते । मंहिष्ठासः । मुषोनाम् ।

निन्दितऽर्धः । प्रपृथी । यममृष्याः । ममस्य । मेष्पातिथे ॥ ३० ॥

चेङ्कट० अत्र कात्यायनः — "प्राचीनिकासतो यः स्त्री भूत्वा पुमान्भूत्, स मेष्पातिथये दानं
दत्त्वा 'स्तुहि स्तुहि' इति चतस्रभिरागानं कृत्वा । क्लृप्ता चास्याक्षिरसो वायवी पुंस्त्वमुपलभ्येनं
प्रीताऽन्त्यया वृत्तवः" (वाच २, ८, १) इति । यथाशुभं पुनः स्तुहि एव हन्वम् । एते कलु त्वम्

१. १. 'नो दि मूको. २. कच्छति अ'. ३. 'अथान् मूको. ४. शुष्णात्' मूको. ५. 'रिक्षमाणे
अ'. ६. सार्वः मूको. ७. यथा मूको. ८. उ. अ. १, १९१, १०; ५७५१, ५. ९. अदिगो मूको.
१०. रात्रिसुखे अ'.

धनवतां मध्ये अत्यन्तं दुरिद्रेभ्यो दातार निन्दितास्तः प्रपथी परमज्या इति ज्ञयो 'राजानो मघं' प्रयच्छन्ति, यथाहं प्रायच्छम्, हे मेष्वातिथे ! ॥ ३० ॥

^३इति पञ्चमाष्टके सप्तसाध्याये पञ्चदशो वर्गः ॥

आ यदस्मान् वनन्वतः श्रद्धयाहं रथे रुहम् ।

उत वामस्य वसुनश्चिकेतति यो अस्ति याद्वः पशुः ॥ ३१ ॥

आ । यद् । अस्मान् । वनन्वतः । श्रद्धया । अहम् । रथे । रुहम् ।

उत । वामस्य । वसुनः । चिकेतति । यः । अस्ति । याद्वः । पशुः ॥ ३१ ॥

शेङ्कट० यदि अहम् अस्मान् मज्जनवत शत्रुभ्यो घनाहरणश्रद्धया 'रथे' आ रुहम् । आयोजयामि' सङ्ग्रामे शितानिगुरित्वर्थः^१ । तदनन्तरमेव याम घनं रुधं जुष्यते । यः भवति मनुष्यो ब्रह्मा, धनदीप्त्या नो पश्यति । यदुपु मघ वाद्वः । 'यद्वः' (निय २, ३) इति मनुष्यनामेति ॥ ३१ ॥

य ऋज्जा मर्हामामहे सह त्वचा हिरण्यया ।

एष विद्वान्पुष्पस्तु सौभगासङ्गस्य स्वनद्वयः ॥ ३२ ॥

य । ऋज्जा । मर्हाम् । मामहे । सह । त्वचा । हिरण्यया ।

एष । विद्वानि । अग्निः । अस्तु । सौभगा । आऽसङ्गस्य । स्वनद्वयः ॥ ३२ ॥

शेङ्कट० य ऋज्जि यवानि^२ मत्स्य प्रायच्छत्^३ सह त्वचा^४ हिरण्यया कक्षया युक्तः । एषः सङ्गान् विधानि एव सौभगानि अग्निं भवतु आसङ्गस्य स्वनद्वयः अथ । यथा स्वनद्वयो मान कभिश्चात्ता वेन यवानि^५ यवान्वासङ्गे मेष्वातिथये प्रादादिति ॥ ३२ ॥

अथ ह्यार्यो गिरतिं दासदुन्यानांसङ्गो अग्ने दशमिः सहस्रैः ।

अधोक्षणो दक्ष मघं रुधन्तो नृजा इव सरसो निरतिष्ठन् ॥ ३३ ॥

अथ । ह्यार्यो गि । अति । दासत् । अन्यान् । आऽसङ्गः । अग्ने । दशमिः । सहस्रैः ।

अथ । अधोक्ष्णः । दक्षः । मघम् । रुधन्तो । नृजा इव । सरसः । नि । अतिष्ठन् ॥ ३३ ॥

शेङ्कट० इदानीम् पञ्चमोऽग्नि आसङ्गः अन्यान् राज्ञ अति अदात् अग्ने ! दशमिं राष्ट्रं त्वया मेष्वातिथये प्रैषे । सहस्राणि प्रायच्छदित्वर्थः^६ । अथ दक्षणः दक्ष मघम् इवेतवर्णाः सरसः नृजा इव निः अतिष्ठन् मेष्वातिथये, मघा प्रच्छं घनं वहन्त यद्वा दानप्रीतेनेन्द्रेण मघा मघा इति ॥ ३३ ॥

१-१. "नोप म", "नो रए वि". २-२. नास्ति सूको. ३. मत्स्य सूको. ४-४. रथयानादहमा-
मेष्वातिथये सूको. ५. "विषीयु" वि. ६. "अग्नि न म". ७. "यज्ज त्वय वि"; "यज्ज त्वय म".
८. "राय म", "राया वि". ९. प्रतानि सूको. १०. प्रयच्छति सूको.

अन्वस्य स्थुरं ददृशे पुरस्तादनस्थ ऊर्ध्वरम्भमाणः ।

शश्वती नार्यभिचक्ष्याह सुभद्रमर्य भोजनं विमर्षि ॥ ३४ ॥

अनु । अस्य । स्फुरम् । ददृशे । पुरस्तात् । अनस्थः । ऊर्ध्वः । अवप्रभमाणः ।

शश्वती । नारी । अभिचक्ष्य । आह । सुभद्रम् । मर्य । भोजनम् । विमर्षि ॥ ३४ ॥

वेङ्कट० अनु ददृशे अथ स्थूलमुदरम् पुरस्तात् । स्त्रियो हि सज्जतमप्या गगन्ति पुमानस्तु स्फूर्धमप्या ।

अस्थिचर्जितः महान् अवलम्बमानः शिश्नश्चानुददृशे । शश्वती नारी पमिसम् अभिचक्ष्य वदति हे स्वामिन् ! पते ! मद्यम् सुभद्रम् भोजनम् भोगम् 'मरुपातादिकं वा भरेति' ॥ ३४ ॥

‘इति पञ्चमाहके सप्तमाध्याये चोचसो वार्गः’ ॥

[२]

‘मेघातिथिः काण्य आदिरसश्च त्रिषमेध क्रपिः, एकपरवारिणीद्वाचवारिश्योर्मेघातिथिः काण्यः ।

इन्द्रो देवता, एकपरवारिणीद्वाचवारिश्योर्विमिन्नुः । गायत्री छन्दः, अष्टादशपदुत्तुम्’ ।

इदं वंसो सुतमन्धः पिबो सुपूर्णमुदरम् । अनामयिन् ररिमा ते ॥ १ ॥

इदम् । वंसो इति । सुतम् । अन्धः । पिबे । सुपूर्णम् । उदरम् । अनामयिन् । ररिमा । ते ॥ १ ॥

वेङ्कट० मेघातिथिः आदिरसश्च त्रिषमेधः । इदम् वास्तविकः ! अभिपुत्रम् अन्धम्, तम् पिबे ।

सुपूर्णम् कुरु उदरम् । हे अनामयिन् ! आनयवर्जितः ! मरुपर्याया युधिर्वादिनीवतीत्यादिवत् ।

वपः तुम्बम् ॥ १ ॥

सुमिधुतः सुतो अन्नैरुषो वारैः परिपूतः । अश्वो न निक्तो नदीपु ॥ २ ॥

सुमिः । धूतः । सुतः । अन्नैः । अश्वः । वारैः । परिपूतः । अश्वः । न । निक्तः । नदीपु ॥ २ ॥

वेङ्कट० आदिवाताः प्रक्षालितः, अभिपुत्रश्च अन्नमिः, अश्वैश्च परिपूतः अश्वः इव

निर्मिक्तशरीरः नदीपु ॥ २ ॥

तं ते यमं यथा गोभिः स्वादुर्मकर्म श्रीणन्तः । इन्द्रं त्वास्मिन्तर्षमादे ॥ ३ ॥

तम् । ते । यमम् । यथा । गोभिः । स्वादुम् । अकर्म । श्रीणन्तः । इन्द्रं । त्वा । अस्मिन् । तर्षमादे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तम् तुम्बं यवान्ममिव गोविकारैः स्वादुम् अकर्म श्रीणन्तः । इन्द्रं स्वाम् अस्मिन् यजे

तेन तर्षयामश्चेति ॥ ३ ॥

इन्द्र इत् सोमया एक इन्द्रः सुतया त्रिवायुः । अन्तर्देवान् मर्याश्च ॥ ४ ॥

इन्द्रः । इत् । सोमयाः । एकः । इन्द्रः । सुतयाः । त्रिवायुः । अन्तर्देवान् । मर्यान् । च ॥ ४ ॥

१-१. 'कं वदतेति सूको. २-२. नास्ति सूको. ३. निर्मितं सूको. ४. स्वादं सूको.

५. कर्म सूको. ६. 'मर्याभ्यः' अ.

वेङ्कट० एकः एव इन्द्रः सोमपाः, इन्द्रः सुतपाः, सर्वस्वामिगन्ता, देवान् मनुष्यान् च अन्तः
वर्तमानः ॥ २ ॥

न ये शुक्रो न दुराशीर्न तृषा उरुज्यचंसम् । अपस्पृण्वते सुहादिम् ॥ ५ ॥

न । यम् । शुक्रः । न । दुःश्रीः । न । तृषाः । उरुज्यचंसम् । अपस्पृण्वते । सुहादिम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० न यम् अभिषुतमात्रः, न च दुराशीः अज्ञोभनाशिरः, न च तृषाः य उदरात् पीता
निर्गच्छन्ति इति, उरुज्यचंसिम् अपरपूरयन्ति^१ सोमपद्वयम् ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चमाहके सप्तमाध्याये सप्तपञ्चो वर्गः ॥

गोभिर्पदीमन्ये अस्मन् मृगं न वा मृगयन्ते । अभिस्सरन्ति धेनुभिः ॥ ६ ॥

गोभिः । यत् । ईम् । अन्ये । अस्मत् । मृगम् । न । वाः । मृगयन्ते । अभिस्सरन्ति । धेनुभिः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० गवां कामाच यदि अस्मत्तः अन्ये एवम् मृगयन्ते मृगम् इव^१ प्राताः (वृ. वा ५, १),
यदि च^२ तृतिभिः एवम् अभिस्सरन्ति^३ । स तार्त्तमपहायास्नाह^४ एव अभिस्सरन्तु^५ इति ॥ ६ ॥

त्रय इन्द्रस्य सोमाः सुतासः सन्तु देवस्य । स्वे ध्ये सुतपान्नः ॥ ७ ॥

त्रयः । इन्द्रस्य । सोमाः । सुतासः । सन्तु । देवस्य । स्वे । ध्ये । सुतपान्नः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० त्रियु सपत्नेषु त्रयः सोमाः सुतः मन्वन्तु^१ देवस्व मन्वीये चये सुतं सोमं पिबतः^२ ॥ ७ ॥

त्रयः कोशासः श्रोतन्ति तिस्रश्चम्बर्हः सुपर्णाः । समाने अधि भार्मेन् ॥ ८ ॥

त्रयः । कोशासः । श्रोतन्ति । तिस्रः । चम्बर्हः । सुपर्णाः । समाने । अधि । भार्मेन् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० त्रैपञ्चकताः आधवनीय. पृथग्दिति त्रयः कोशाः श्रोतन्ति । तिस्रः चम्बः मरुवतीमाख्याः
सुपर्णाः एकस्मिन् भार्मे । भार्मे सवर्तं आध्वग्निद्वयमिति ॥ ८ ॥

श्विरसि पुरुनिःष्ठाः क्षीरैर्मध्यत आशीर्तः । दध्ना मन्दिष्टः शूरस्य ॥ ९ ॥

श्विः । अक्षि । पुरुनिःऽस्थाः । क्षीरैः । मध्यतः । आशीर्तः । दध्ना । मन्दिष्टः । शूरस्य ॥ ९ ॥

वेङ्कट० एते मन्वसि बहुषु पात्रेषु निक्षिप्तः क्षीरैः मध्यतः मिश्रितः दध्ना च अत्यन्तं मद्यपित
इन्द्रस्य इति इविःश्विः ॥ ९ ॥

इमे त इन्द्र सोमास्तीवा अस्मे सुतासः । शुक्रा आशिरं याचन्ते ॥ १० ॥

इमे । ते । इन्द्र । सोमाः । तीवाः । अस्मे इति । सुतासः । शुक्राः । आशिरम् । याचन्ते ॥ १० ॥

वेङ्कट० निगदसिद्धा ॥ १० ॥

‘इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये अष्टादशो वर्यः’ ॥

तां आशिरं पुरोव्याश्रमिन्द्रेमं सोमं श्रीणीहि । रेवन्तं हि त्वां शृणोमि ॥ ११ ॥

तान् आशिरंम् । पुरोव्याश्रम् । इन्द्रं । इमम् । सोमम् । श्रीणीहि । रेवन्तम् । हि । त्वां । शृणोमि ॥ ११ ॥

वेङ्कट० आशिरम् पुरोव्याश्रम् इमम् सोमम् इति तान् एकाद् इन्द्र । उदरे श्रीणीहि । धनवन्तम् हि त्वाम् आह्वय शृणोमि ॥ ११ ॥

हृत्सु पीतासौ युध्यन्ते दुर्मदासो न सुरायाम् । ऊर्ध्वं नृणां जरन्ते ॥ १२ ॥

हृत्सु । पीतासः । युध्यन्ते । दुःस्पर्दासः । न । सुरायाम् । ऊर्ध्वः । न । नृणां । जरन्ते ॥ १२ ॥

वेङ्कट० हृत्सु^१ पीताः सोमा इत्येतत् “मिश्रित्वा भवन्ति, यथा सुरानिमिश्रं सुराया इत्येतत्” युध्यन्ते । ऊर्ध्वः^२ ततोदरे न श्रीणो भवन्ति नृणाः आशिरवर्जिता इति ॥ १२ ॥

रेवां इव रेवतः स्तोता स्यात् त्वावन्तो मुघोनः । प्रेक्षु हरिबः श्रुतस्य ॥ १३ ॥

रेवान् । इव । रेवतः । स्तोता । स्यात् । त्वावन्तः । मुघोनः । प्र । इव । ऊँ इति । हरिः । श्रुतस्य ॥

वेङ्कट० धनवाद् एव धनवतः स्तोता भवितुमर्हति । एवमस्तस्य सधनतो विभुतस्य भवतः स्तोता हरिः । प्र एव भवति रेवान् गोमामिति ॥ १३ ॥

उक्थं च न हस्यमानमगौरिरा चिकेत । न गायत्रं गीयमानम् ॥ १४ ॥

उक्थम् । च न । हस्यमानम् । अगौरिः । आ । चिकेत । न । गायत्रम् । गीयमानम् ॥ १४ ॥

वेङ्कट० उक्थम् अपि हस्यमानम् अगौरिः^१ लपन्तोः अभिरुता^२ जाताति । न केवलम् गायत्रम् एव हस्यमानम् । उक्थं गृह्योतीत्यर्थः ॥ १४ ॥

मा न इन्द्र पीयूतन्वे मा शर्षते परा दाः । शिषां शचीवः शर्षाभिः ॥ १५ ॥

मा । नः । इन्द्र । पीयूतन्वे । मा । शर्षते । परा । दाः । शिषां । शचीवः । शर्षाभिः ॥ १५ ॥

वेङ्कट० मा अस्माद् इन्द्र । हिंस्रिते, मा यः केयं कुर्वते परा दाः । अथवा धनं प्रशंसन् ।^१ शर्षाभिः ॥ १५ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये एकविंशो वर्यः’ ॥

१-१. नास्ति सूको, २-१. सु. वा १, ४. ३. नास्ति वि. ४-४. नास्ति अ. ५. उपेः सूको.

६. आशिरं सूको. ७. “महत्तु गरीधि सूको. ८. अगौरिः सूको. ९. अविदन्ता अ. मनिदन्ता वि.

१०. प्रशंसन् सूको.

वयम् त्वा तदिदं र्था इन्द्र त्वायन्तः सखायः । कण्वा उक्थेभिर्जरन्ते ॥ १६ ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वा । तदित् ऽअर्थाः । इन्द्र । त्वाऽयन्तः । सखायः । कण्वाः । उक्थेभिः । जरन्ते ॥ १६ ॥

षेड्डट० वयम् उ त्वा तत्प्रयोजनात् । स्तुतिपराः इन्द्र । स्वत्कामाः सखायः । अथ परोक्षः—कण्वाः
गणैः स्तुयन्तीति ॥ १६ ॥

न धेमुन्यदा पपन वजिन्नुपसो नर्विष्टौ । त्वेदु स्तोमं चिकेत ॥ १७ ॥

न । घ । ईन् । अण्यत् । आ । पपन । वजिन् । अपसः । नर्विष्टौ । तर्ब । इत् । ऊँ इति । स्तोमम् । चिकेत ॥ १७ ॥

षेड्डट० न एतद् अहम् अन्यत् आ पपन आभिमुख्येन कौमि वजिन् । अपसः^१ उदकस्य मन्वेपयै^२ ।
तर्ब^३ एव स्तोमम् अहम् चिकेत ॥ १७ ॥

इच्छन्ति देवाः सुन्वन्तं न स्वमाय स्पृहयन्ति । यन्ति प्रमादमर्तन्द्वाः ॥ १८ ॥

इच्छन्ति । देवाः । सुन्वन्तम् । न । स्वमाय । स्पृहयन्ति । यन्ति । प्रमादम् । अर्तन्द्वाः ॥ १८ ॥

षेड्डट० इच्छन्ति देवाः सुन्वन्तम्, न स्वमाय स्पृहयन्ति^४ । स्वमपहाय सुन्वन्तम् अभितप्तमि^५
प्रकर्षेण मद्विदारम् अगच्छताः^६ ॥ १८ ॥

ओ पु प्र याहि वाजैभिर्मा हृणीथा अभ्यर्हस्मान् । महौहैव युर्वजानिः ॥ १९ ॥

ओ इति । सु । प्र । याहि । वाजैभिः । मा । हृणीथाः । अभि । अस्मान् । महान् ईव । युर्वजानिः ॥ १९ ॥

षेड्डट० आ प्र याहि जनैः, अस्मान् अभि मा कृष^७, यथा बृहः युर्वजानिः आपां प्रति आगच्छति,
न च दुष्यति ॥ १९ ॥

मो प्वर्ध दुर्हणावान्त्सायं कंदारे अस्मत् । अथीरर्व जामाता ॥ २० ॥

मो इति । ॥ । अथ । दुःहणावान् । सायम् । कन्दारे । अस्मत् । अथीरः ईव । जामाता ॥

षेड्डट० मा अस्मान् अथ समीपे करोतु हिंसायाम्^८ 'राक्षसः सायम्' । ॥ हि रक्षसां कालः ।
यथा शिशुणः जामाता कक्षमं समीपे करोति अनिच्छन्तम् ॥ २० ॥

^९इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये विंशो वर्गः^{१०} ॥

विद्या होस्य वीरस्य भूरिद्वारं सुप्रतिम् । त्रिषु ज्ञातस्य मनसि ॥ २१ ॥

विप्र । हि । अस्य । वीरस्य । भूरिद्वारं । सुप्रतिम् । त्रिषु । ज्ञातस्य । मनसि ॥ २१ ॥

१. 'पपन' मूको. २. 'नेपथ्य' सर्. ३. 'दे' मूको. ४. 'हृणी' मूको. ५. 'च्छन्ती' वि.
६. 'रक्षा' मूको. ७. 'वृद्धे' सर्. ८-९. 'राक्षस' वि.; 'रक्षस' सर्. ९. 'वाचन' मूको. १०-१०. 'माति'
मूको.

वेङ्कट० जानीमः हि अस्य वीरस्य बहुनो धनस्य दात्रीम् शुभतिम् । विष्णु स्थानेषु प्रातुर्भयः
मनां विप्र इति पूर्वार्धोपमेयेत्यमिति ॥ २१ ॥

आ त् विप्रं कर्णमन्तं न वा विप्रं शक्नुनात् । यश्चस्तरं श्रुतमृतेः ॥ २२ ॥

आ । ॥ । सिप्र । कर्णमन्तम् । न । घ । विप्र । शक्नुनात् । यश्चःस्तरम् । श्रुतमृतेः ॥

वेङ्कट० आ सिप्र शिमे स्तोत्रभिः ऋषिपरिवस्तुनम् । न एतत् विप्रं कर्णं यथापादतः ।
बहुभक्षणम् इन्द्राद् अन्यम् अरयन्तम् यथास्तिनम् ॥ २२ ॥

ज्येष्ठेन सौतरिन्द्राय सोमं वीराय शूराय । मरु पितृभर्षाय ॥ २३ ॥

ज्येष्ठेन । सौतः । इन्द्राय । सोमम् । वीराय । शूराय । मरु । पितृभर्षाय ॥ २३ ॥

वेङ्कट० सेष्टेन पात्रेण हे 'भूमिपोतः गृहिताय' वीराय शूराय इन्द्राय सोमम् । 'वीरः वीरयत्यमिनात्'
(वा १, ७) । दाताः दातृभोतेः । 'मरु । भं' पितृभु सोममिति ॥ २३ ॥

यो वेदिष्ठो अन्वधिष्वश्वान्तं जरितृभ्यः । वार्यं स्तोतृभ्यो गोमन्तम् ॥ २४ ॥

यः । वेदिष्ठः । अन्वधिषु । अश्वान्तम् । जरितृभ्यः । वार्यम् । स्तोतृभ्यः । गोमन्तम् ॥ २४ ॥

वेङ्कट० यः अरयन्तं कर्मभित्ता म्यभारहितानां देवानां सज्ये वाधावन्तम् स्तोतृभ्यः वार्यम् अन्तम्
स्तोतृभ्यः गोमन्तम् । स्तोतृभ्य इति पूरणः ॥ २४ ॥

पन्यपन्यमिह सौतार आ धावत मर्षाय । सोमं वीराय शूराय ॥ २५ ॥

पन्यम्पन्यम् । इह । सौतारः । आ । धावत । मर्षाय । सोमम् । वीराय । शूराय ॥ २५ ॥

वेङ्कट० सौतारम् सौतारम् 'ध्रुव' हे सौतारः^{१०} । सोमम् आ धावत वस्तीवरीषु^{११} 'अभिपुत्रं मर्षार्थम्'
वीराय शूराय । ध्रुवः शृणोतेः^{१२} ॥ २५ ॥

^{११}इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये एकविंशो वारः^{१३} ॥

पाता वृष्टहा सुतमा धा गमन्तरे अस्मत् । नि यमते श्रुतमृतिः ॥ २६ ॥

पाता । वृष्टहा । सुतम् । आ । घ । गमन्त । न । अरे । अस्मत् । नि । यमते । श्रुतमृतिः ॥ २६ ॥

वेङ्कट० सुतस्य पानशीलः इन्द्रः आ यच्छतु । आ अस्माकम् दूरे भवतु । नि यच्छतु धनं
शतरक्षणम् ॥ २६ ॥

१. सुदती मूको. २. 'मिलने' अर्. ३. निघो मूको. ४. भावन्तः मूको. ५-५. धेमिवा-
एतदि' मूको. ६. शक मूको. ७-७. गमन् मूको. ८. नास्ति अर्. ९. एति व मूको.
१०. सौतारः मूको. ११-११. 'कुलमहात्म्य मूको. १२. 'शृणोति वि' अणुते अर्. १३-१३. नास्ति
मूको.

एह हरीं ब्रह्मयुजां श्रमा वक्षतुः सखायम् । गीर्भिः श्रुतं गिर्वैणसम् ॥ २७ ॥

म । इह । हरी इति । ब्रह्मयुजा । श्रमा । वक्षतुः । सखायम् । गीःऽभिः । श्रुतम् । गिर्वैणसम् ॥ २७ ॥

वेङ्कट० आ बहवाम् इह^१ अत्रौ 'मलया युक्तौ' अत्रौ सखायम् स्तुतिध्वनार्थं^२ विभुतं गीर्भिर्वैणवीयम् ॥ २७ ॥

स्वादवः सोमा आ याहि श्रीताः सोमा आ याहि ।

क्षिप्रिन्नृपीषुः शर्चीषो नायमच्छो सधमादम् ॥ २८ ॥

स्वादवः । सोमाः । आ । याहि । श्रीताः । सोमाः । आ । याहि ।

क्षिप्रिन् । शर्चीषः । शर्चीषः । 'न । जयम् ।' अच्छे । सधमादम् ॥ २८ ॥

वेङ्कट० स्वादवः हमे सोमा, आ गच्छ । गोभिः श्रीताः सोमाः, आ याहि । क्षिप्रिन् । दर्शनवद्भिः^१ महावन् । सधमादम् स्वाम^२ निरीक्ष्य आस्ये, तस्मादापाहि ॥ २८ ॥

स्तुतंश्च यास्त्वा वर्धन्ति महे राघसे नृम्णाय । इन्द्रं क्षारिणं वृधन्तः ॥ २९ ॥

स्तुतः । जु । याः । स्त्वा । वर्धन्ति । महे । राघसे । नृम्णाय । इन्द्रं । क्षारिणम् । वृधन्तः ॥ २९ ॥

वेङ्कट० स्तुतयः^१ च याः स्त्वा वर्धयन्ति महते जनाय बलव च । तादृच स्त्वा न वर्धयन्ति करणशीलम् 'अन्यत्र वर्तते' इति ॥ २९ ॥

गिरंश्च यास्तैर्गिर्वाह उक्था च तुभ्यं तानि । सुत्रा दधिरे शर्वासि ॥ ३० ॥

गिरः । जु । याः । ते । गिर्वाहः । उक्था । च । तुभ्यम् । तानि । सुत्रा । दधिरे । शर्वासि ॥ ३० ॥

वेङ्कट० गिरः च याः भवन्ति तुभ्यम् गीर्भिर्वल्लभानि । तथा उक्थानि च तानि, तानि सरयमेव तुभ्यं पठानि धारयन्ति । तानि च न वर्धयन्ति अन्यत्र गते स्वयीति ॥ ३० ॥

'इति पञ्चमाष्टके सप्ततन्त्राध्याये द्वाविंशो वर्गः' ॥

एषेष्टेप तुविकूर्मिर्वाजौ एको वज्रहस्तः । सुनादमृत्को दयते ॥ ३१ ॥

एव । इत् । एषः । तुविऽमूर्मिः । वाजान् । एकः । वज्रहस्तः । सुनात् । अमृत्कः । दयते ॥ ३१ ॥

वेङ्कट० एषमेव एषः बहोः कर्त्ता 'अजन्तानि एकः' वज्रहस्तः निरादेवादभ्य क्षान्तिभिरमृष्टः प्रपच्छति ॥ ३१ ॥

हन्ता वृत्रं दक्षिणेनेन्द्रः पुरु पुंरुहूतः । महान् महीभिः शर्चीभिः ॥ ३२ ॥

१. २५ मूको. २-२. माह्वययुक्ती अ^१; माह्वययुक्ती वि^२. ३. वृत्रिरभ्यन्यार्थं मूको. ४-५. उ. अ. १, ११०, १११. स. संभारयै नेति. ५-५. नास्ति वि^३. ६-६. गिरा लोमावा^४ अ^५. ७. 'वृ' अ^६. ८. विद्रुः मूको. ९. श्रुतः मूको. ८-८. अन्ये वर्तते मूको. ९-९. नास्ति मूको. १०-१०. मन्वे को मूको.

हन्ता । वृत्रम् । दक्षिणेन । इन्द्र । पुकुडुत्त । मृद्वान् । मृहीभिः । सचीभिः ॥ ३२ ॥

वेङ्कट० हन्ता शत्रून् दक्षिणेन पृक्नैव हस्तेन इन्द्र बहुभि आहूत^१ मृद्वान् मदवीभिः प्रशाभिः ॥ ३२ ॥

यस्मिन् विश्वाश्चर्षण्य उत च्यौत्ना जयांसि च । अनु धेन्मन्दी मघोर्नः ॥ ३३ ॥
यस्मिन् । निष्ठा । चर्षण्ये । उत । च्यौत्ता । जयांसि । च । अनु । धे । इत् । मन्दी । मघोर्नः ॥

वेङ्कट० यस्मिन् विराः प्रजा अपि च वृत्तानि वेगा च ससियताभिः । सद्य भयवत् कृतौता
अनु हरति सोममिति ॥ ३३ ॥

एष एतानि अक्रुरेन्द्रो विश्वा योऽर्तिं क्षुप्ते । वाज्रदारा मघोर्नाम् ॥ ३४ ॥

एष । एतानि । चकार । इन्द्र । निष्ठा । य । अर्ति । क्षुप्ते । वाज्रदारा । मघोर्नाम् ॥ ३४ ॥

वेङ्कट० एष^२ एतानि सर्वाणि भूतानि चकार इन्द्र, य अस्व-य धृयते अन्नाश्व च दाता
हविष्मताम् ॥ ३४ ॥

प्रमर्ता रथं गुह्यन्तमपाकान्चिद् यमवति । इनो वसु स हि बोळ्हा ॥ ३५ ॥

प्रमर्ता । रथम् । गुह्यन्तम् । अपाकात् । चित् । यम् । अवति । इन । वसु । स । हि । बोळ्हा ॥ ३५ ॥

वेङ्कट० प्रमर्ता रथम् वा^३ 'गृह्यन्तं धनेन' रथं सोमि 'पूरयति' अन्तस्त्वदपि शत्रो, वम् यजमान
रक्षति । तस्मा इन्द्र 'स हि' अन्तस्य बोद्धा भवति । यद्वा शत्रून् प्रति वयनं प्रसरयति ॥ ३५ ॥

^४ इति पञ्चमाष्टके सप्तसप्त्याये त्रयोविंशे वर्गे ॥

सर्निता विप्रो अर्वदभिर्हन्ता वृत्रं नृभिः शूरः । सत्योऽविता विधन्तम् ॥ ३६ ॥

सर्निता । विप्रः । अर्वदभिः । हन्ता । वृत्रम् । नृभिः । शूरः । सत्यः । अविता । विधन्तम् ॥

वेङ्कट० सशूरा सम्भक्ता मेधावी अश्वे इत्या च इत्य नरे^५ शूर सत्यकर्मो रक्षिता च
परिचरन्तम् इन्द्रो भवति ॥ ३६ ॥

यजध्वैन प्रियमेधा इन्द्रं सुप्राचा मर्नसा । यो भूत् सोमैः सत्यमर्नसा ॥ ३७ ॥

यजध्व । एतन् । प्रियमेधा । इन्द्रम् । सुप्राचा । मर्नसा । य । भूत् । सोमैः । सत्यमर्नसा ॥ ३७ ॥

वेङ्कट० यजध्वम् एतन् हे प्रियमेधस्य पुत्रा^६ इन्द्रम् महद्वनम् अज्ज्ञता मर्नसा, य भवति
सोमैः सत्य-मर्नसा^७ ॥ ३७ ॥

गाथश्रवसु सत्पतिं शर्वस्वाम पुरुत्मानम् । कर्णासो गात वाजिनम् ॥ ३८ ॥

गाथश्रवसम् । सत्पतिम् । शर्वस्वामम् । पुरुत्मानम् । कर्णासः । गातः । वाजिनम् ॥ ३८ ॥

१ माहवो वि^१, मानवो अ^२ २ यदा वि^३ ३ इच्छन्तवन्त वि^४, ४ छत्तकोले अ^५ ५ पूरय
अ^६ ५५ छलि मूको ६६ नास्ति मूको ७ मगे मूको ८ 'मर्नसा', 'मर्नसा' वि^९

येङ्कट० सञ्जीवनीयकीर्तिम् सत्पतिम्^१ अन्नकामम् बहुसरीरम् दे कणाक्षः। स्तुत बलिनम् इन्द्रम् ॥ ३८ ॥

य ऋते चिद् गास्पदेभ्यो दात् सखा नृभ्यः शचीवान् । ये अस्मिन् काममश्रियन् ॥ ३९ ॥

यः । ऋते । चिद् । गाः । पदेभ्यः । दात् । सखा । नृभ्यः । शचीवान् ।

ये । अस्मिन् । कामम् । अश्रियन् ॥ ३९ ॥

येङ्कट० यः यजे यज्ञान् अभिगन्तुभ्यः प्रयच्छति सखा नेतृभ्यः प्रज्ञावान्, ये नरः इन्द्रे^१ कामम् कमनीयं सोमम् अयन्ते सेमिप्रयन्ति ॥ ३९ ॥

इत्या धीर्वन्तमद्रिचः कृष्णं मेघ्यातिथिम् । मेपो भूतोऽभि यन्नयः ॥ ४० ॥

इत्या । धीऽर्वन्तम् । अद्रिजः । कृष्णम् । मेघ्यातिथिम् । मेघः । भूतः । अभि । यन् । अयः^१ ॥

येङ्कट० इत्यमेव कर्मयन्तम् बलिन् । कृष्णपुत्रम् मेघ्यातिथिम् मेघः 'सूरदा अभि गच्छन्' 'अभिगच्छ स्वं यत्नमागति' ॥ ४० ॥

शिक्षा विमिन्दो अस्मै चत्वार्ययुता ददत् । अष्टा परः सहस्रा ॥ ४१ ॥

शिक्षा । विमिन्दो इति विऽमिन्दो । अस्मै । चत्वारि । अयुता । ददत् । अष्ट । परः । सहस्रा ॥ ४१ ॥

येङ्कट० अथ कारयायनः—अन्त्याम्ना मेघातिथिः (अज २, ८, ९) । देहि विमिन्दो । अस्मै गवाय चत्वारि अयुतानि प्रयच्छन् अष्टौ च सहस्रानि परस्परं, अधिकानीत्यर्थः ॥ ४१ ॥

उत सु त्वे पयोऽवृधा माकी रणस्य नृपया । जनिस्त्वनाय सामहे ॥ ४२ ॥

उत । सु । त्वे इति । पयोऽवृधा । माकी इति । रणस्य । नृपया । जनिस्त्वनाय । सामहे ॥ ४२ ॥

येङ्कट० अथ च एते पयसो यर्धयित्री येन गच्छे^१ च सुदस्ये केभ्यो । 'माकि सखा अयनो' निमीले गमन इति । जनित्वनाम अस्माकं प्रादुर्भावार्थं प्रायच्छदिति ॥ ४२ ॥

'इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

[३]

'मेघातिथिः कृष्ण क्रयिः । इन्द्रो देवता, अगत्यानां चतसृणां पाकस्थाना। कोरमाणः ।

प्रगायच्छन्दः (~विषया बृहत्तः, समा सप्तयुद्धतः), यद्विन्दयनुदुद्,

दाविंशोऽध्यायः मायस्यो, चतुर्विंशो बृहती^१ ।

पिबो सुतस्य रसिनो मत्स्वा न इन्द्र गोमंतः ।

अपिनी वोधि सधमाद्यो यूधेऽस्माँ अवन्तु ते धियः ॥ १ ॥

१. एतत्तु मूको. २. इन्द्र वि. ३-३. पाठः? (पु. वैष १, २५७५८). ४-४. भूवाभिगच्छ गच्छन् वि. 'अभिगच्छ गच्छन् अ'. ५-५. 'विगच्छगोवन्' मूको. ६. माकि अ. ७-७. मायोरवायनो मूको. ८. 'माय अ'. ९-९. माहित मूको.

पिन् । सुतस्य । रुसिर्न । मास्व । न । इन्द्र । गोऽर्भत ।

आपि । न । योधि । सुधृज्मास्य । वृधे । अस्मान् । अनुन्तु । ते । धियः ॥ १ ॥

वेङ्कट० मेधाविधि । पिन् 'सुतं रसवन्तम्', मास्य अस्माकं स्वसूतेन इन्द्र । गोमिधितेन । अनुन्तु सन् उपयस्य अस्माकं यधेनाय संहितः ऋत्विग्भिः मदीय । अस्मान् रक्षन्तु त्वय कर्माणि ॥ १ ॥

भूपार्म ते सुप्तौ धाजिनो ध्रुवं मा नः स्तरभिर्मातये ।

अस्माञ् चित्राभिरवतादृभिर्दृष्टिरा नः सुम्नेषु यामय ॥ २ ॥

भूपार्म । ते । सुप्तौ । धाजिन । वृषम् । मा । नः । स्त । अभिर्मातये ।

अस्मान् । चित्राभि । अस्तात् । अभिर्दृष्टिभि । आ । नः । सुम्नेषु । यामय ॥ २ ॥

वेङ्कट० नवाम त्वय सुप्तौ हविष्मन्तः वृषम् । आत्मानमभिभवमानाय शत्रये कारण वस्त्राभ्यतो निधानम् 'सस्त्राभ्य मा भवतु' । अस्मान् चित्रैः अभिर्दृष्टैः रक्ष । अस्मान् सुम्नेषु च आ यामय सयोधय ॥ २ ॥

इमा उं त्वा पुरुवसो गिरौ वर्धन्तु या मर्म ।

पायकऽर्णाः शुचं यो विपश्चितोऽभि स्तोभैरनूय ॥ ३ ॥

इमा । ऊँ इति । त्वा । पुरुवसो इति पुरुवसो । गिरौ । वर्धन्तु । या । मर्म ।

पायकऽर्णाः । शुचं य । विपश्चित । अभि । स्तोभैः । अनुयत ॥ ३ ॥

वेङ्कट० इमा एव त्वा हे बहुधनः स्तुतव्यं वर्धयन्तु, या मर्म स्वभूता । पायकस्तवशरणं । शुचि शौचवेर्जितिकर्मणः । इत्यलम् मेधाविन इन्द्रम् स्तोभे अभि अनुयत अस्तुवयः ॥ ३ ॥

अयं सहस्रमूर्षिभिः सहस्रकृतः समुद्र इव पश्ये ।

सत्यः सो अस्य महिमा गूणे शर्वो यज्ञेषु विप्रराज्ये ॥ ४ ॥

अयम् । सहस्रम् । ऋषिभि । सहस्रं कृत । समुद्र इव । पश्ये ।

सत्य । स । अस्य । महिमा । गूणे । शर्व । यज्ञेषु । विप्रराज्ये ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अयम् ऋषिभि बहुभि कृतेन 'कृत' अन्तविधिमिधं प्रथितोऽभूत् वृद्धसरीर । सत्यभूत स अस्य महिमा स्तुतव्यं ऋषिभिः, बल च । गुरोवराद अत्यस्य — यज्ञेषु हे मेधाविन् (?) इन्द्र । राज्ये (?) च सर्वभिन् ॥ ४ ॥

इन्द्रमिद् देवतातय इन्द्रं प्रयत्यध्वरे ।

इन्द्रं समीके वनिनौ हवामहे इन्द्रं घनस्य सातये ॥ ५ ॥

इन्द्रम् । इत् । देवतातये । इन्द्रम् । प्रयति । अध्वरे ।

इन्द्रम् । समीके । वनिनः । हवामहे । इन्द्रम् । घनस्य । सातये ॥ ५ ॥

पेङ्कट० इन्द्रम् एव यज्ञतन्त्रार्थम्, इन्द्रम् एव वर्तमाने च यज्ञे, इन्द्रम् सद्माने हवितास्तः
हवामहे, इन्द्रम् एव वाऽर्घ्यं कामाय ॥ ५ ॥

इति पञ्चपादके सप्तमाध्याये पञ्चविंशो वर्गः ॥

इन्द्रो मुह्य रोदसी पप्रथच्छव इन्द्रः सूर्यमरोचयत् ।

इन्द्रं ह विश्वा भुवनानि येमिरे इन्द्रं सुवानास इन्द्रवः ॥ ६ ॥

इन्द्रः । मुह्य । रोदसी इति । पप्रथत् । शवः । इन्द्रः । सूर्यम् । अरोचयत् ।

इन्द्रं । ह । विश्वा । भुवनानि । येमिरे । इन्द्रं । सुवानासः । इन्द्रवः ॥ ६ ॥

पेङ्कट० इन्द्रः महता सप्तसा "वावावृषिष्वी कप्रययत्" । इन्द्रः सूर्यम् अरोचयत् । इन्द्रे जल विश्वानि
भूतानि संयतानि, इन्द्रे एव अभिपूषमाणाः सोमाश्च ॥ ६ ॥

अभि स्वा पूर्वपीतय इन्द्र स्तोमैभिरायवः ।

समीचीनासः ऋभयः समस्वरन् रुद्रा गुणन्त पूर्यम् ॥ ७ ॥

अभि । स्वा । पूर्वपीतये । इन्द्र । स्तोमैभिः । आयवः ।

समीचीनासः । ऋभयः । सम । अस्वरन् । रुद्राः । गुणन्त । पूर्यम् ॥ ७ ॥

पेङ्कट० अभि सम् अस्वरन् सङ्गताः अभिपुत्रन्ति स्वा प्रममेव पात्राय इन्द्र । स्तोमैः मनुष्याः
सन्तः । सङ्गताः सौमन्वनाः ऋभयः स्तोताः अस्तुवन् प्रनमिति ॥ ७ ॥

अस्येदिन्द्रो वावृधे वृष्णं श्वो मदे सुतस्य विष्णवि ।

अथा तमस्य महिमानमायवोऽनु प्दुवन्ति पूर्वया ॥ ८ ॥

अस्य । इत् । इन्द्रः । वावृधे । वृष्णम् । श्वः । मदे । सुतस्य । विष्णवि ।

अथ । तम् । अस्य । महिमानम् । आयवः । अनु । प्दुवन्ति । पूर्वया ॥ ८ ॥

पेङ्कट० अस्य एव सुतस्य सोमस्य मदे वर्धयति इन्द्रः वृष्णः पुंसः अरमनः स्वमूर्तं दत्तं यज्ञे ।
'विष्णु' (निष ३, १७) इति वज्रनाम । अथ तम् अस्य महिमानम् सोमतन्त्रितं मनुष्याः अत्र
पुवन्ति, यथा पूर्वं तम् सम्पद्युवन् ॥ ८ ॥

तत् त्वां यामि सुवीर्यं वद् ब्रह्म पूर्वचित्तये ।

येना यतिभ्यो भूगवे धने हिते येन प्रस्फुण्माविंश ॥ ९ ॥

तत् । त्वा । यामि । सुवीर्यम् । तत् । ब्रह्म । पूर्वचित्तये ।

येन । यतिभ्यः । भूगवे । धने । हिते । येन । प्रस्फुण्मा । आविंश ॥ ९ ॥

वेङ्कट० तत् त्वा याचे सुवीर्यम् । तत् च ब्रह्म पूर्वज्ञानाय, यथा गामादयं श्रयममेव सर्वं जानन्ति ।
येन यतिभ्यः प्रदानायैव राज्ञ्यः भूगवे याचकाय निहितं धनं रक्षितवानिति, येन च
सुवीर्येण प्रस्फुण्मा^१ इति ॥ ९ ॥

येना समुद्रमसृजो महीरपस्तदिन्द्र दृष्टिं ते शर्वः ।

सद्यः सो अस्य महिमा न संनशे यं क्षोणीरनुचक्रदे ॥ १० ॥

येन । समुद्रम् । असृजः । महीः । जपः । तत् । इन्द्र । दृष्टिं । ते । शर्वः ।

सद्यः । सः । अस्य । महिमा । न । समुद्रमसृजो । यम् । क्षोणीः । अनुचक्रदे ॥ १० ॥

वेङ्कट० येन समुद्रम् प्रति महीः^२ "अपः दृष्टिदक्षणाः"^३ । अद्यजः, तत् इन्द्र । यत्र यत्नम् वर्णयतिष्ठम्^४ ।
सदमाहः सः अस्य महिमा कैश्चित् न तेनासृजितुं शक्यः, यम् इमं पृथिवी अनुक्रमेण क्रन्दते ।
कामाक्षाम् अभिमताम् याचने क्रन्दनमिति ॥ १० ॥

"इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये पञ्चविंशो वर्गः" ॥

शुग्धी न इन्द्र यत् त्वां रुधि यामि सुवीर्यम् ।

शुग्धि याजाय प्रथमं सिंसासते शुग्धि स्तोमाय पूर्व ॥ ११ ॥

शुग्धि । नः । इन्द्र । यत् । त्वा । रुधि । यामि । सुवीर्यम् ।

शुग्धि । याजाय । प्रथमम् । सिंसासते । शुग्धि । स्तोमाय । पूर्व ॥ ११ ॥

वेङ्कट० शुक्तो भवति अस्माकम् इन्द्र । तत्कर्तुं, यथा त्वा ब्रह्म रुधिम् याचे सुवीर्यम् । रुधिम्
चाश्वर्यम् प्रथमम् एव त्वां सम्भक्तुमिच्छते । शुग्धि च स्तोमाय, स्तोमः स्तोमस्तत्कार्यायेम्,
हे मम ! इति ॥ ११ ॥

शुग्धी नो अस्य यद् पौरमाविंश धियं इन्द्र सिंसासतः ।

शुग्धि यथा रुशमं श्यावर्कं कृपमिन्द्र प्रावः स्वर्णरम् ॥ १२ ॥

शुग्धि । नः । अस्य । यत् । इन्द्र । पौरम् । आविंश । धियः । इन्द्र । सिंसासतः ।

शुग्धि । यथा । रुशमम् । श्यावर्कम् । कृपम् । इन्द्र । प्रावः । स्वर्णरम् ॥ १२ ॥

१. कन्य सूको. २. प्रपन्न सूको. ३-४. "अपचय सूको. ५. मही सूको. ६. इति सूको.
७. सु. आ. ५, ३५, ४. ८-९. नारिक सूको.

वेङ्कट० इति धर्म्यं यन्मात्रम् अत्र समिलयितुम्, यत्र त्वम् पौरम् रक्षितवान् अस्ति आश्रयम् ।
कर्मणि इन्द्र । सम्भवतुमिच्छत यथा ह्यमादीश्वर ॥ १२ ॥

कन्नव्यो अतसीनां तुरो गृणीत मर्त्यः ।

नहि न्वस्य महिमानमिन्द्रियं स्वर्गुणन्त आनशुः ॥ १३ ॥

कत् । नव्य । अतसीनाम् । तुर । गृणीत । मर्त्यः ।

नहि । नु । अस्व । महिमानम् । इन्द्रियम् । स्व । गुणन्त । आनशु ॥ १३ ॥

वेङ्कट० 'क' मन्व्यं महन्तीनां स्तुतीनां प्रेरयित्वा स्तुवीत मनुष्य । नहि अत्र महिमानम् इन्द्रियम्
य सर्वम् स्तुवन्त पूर्वं कन्नव आनशु ॥ १३ ॥

कदु स्तुवन्त ऋतयन्त देवत ऋषिः को विप्र ओहते ।

कृदा हवै मघवन्निन्द्र सुन्वतः कदु स्तुवत आ गमः ॥ १४ ॥

कद् । कुँ इति । स्तुवन्त । ऋतुष्यन्त । देवता । ऋषि । क । विप्र । ओहते ।

कृदा । हवैम् । मघवन् । इन्द्र । सुन्वत । कद् । कुँ इति । स्तुवत । आ । गम् ॥ १४ ॥

वेङ्कट० कदा स्तुवत द्रवम् ऋतुष्यन् । ऋषिः क मेधावी च स्तुवत च आ गम् ॥ १४ ॥

उदु त्वे मधुमत्तमा गिरः स्तोमांस ईरते ।

सुत्राजितो धनुसा अक्षितोतयो वाजयन्तो रथा इव ॥ १५ ॥

उद् । कुँ इति । त्वे । मधुमत्तमा । गिर । स्तोमांस । ईरते ।

सुत्राजित । धनुसा । अक्षितऽऊतय । वाजयन्त । रथा इव ॥ १५ ॥

वेङ्कट० वा ईरते अमी मधुमत्तमा स्तुती स्तोमा स्तोतार सर्वेऽव जेवर घनस्य सम्भवार
अक्षितरक्षण्यं अक्षमिच्छन्त । यथा रथा मधुमत्तमा सङ्ग्राम प्रविशन्तोऽक्षयव कुर्वन्ति ॥ १५ ॥

"इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये सप्तविंशो वर्गः" ॥

कण्यो इव भृगवः सूर्यो इव विश्वमिदं धीवर्मानशुः ।

इन्द्र स्तोमैर्मिर्भह्यन्त आपरः प्रियमैधासो अस्तरन् ॥ १६ ॥

कण्यो इव । भृगवः । सूर्यो इव । विश्वमिदं । धीवर्मानशुः ।

इन्द्रम् । स्तोमैर्भिः । भह्यन्त । आपरः । प्रियमैधासः । अस्तरन् ॥ १६ ॥

१. रथमादी वि. २. तु अ ८, ४, १, १२, २ ३ ३ - तानां मूको ४. नदी भ, कपो वि. ५. मेधा मूको । नद्यः प्रणयातोऽनुमीयते ६. नेगते मूको ७. ७. नास्ति मूको

येङ्कट० ऋतुकुलजाः कम्बुकुलजाताः इव तथा सूर्याः इव च विश्वम् एव भीतम् आनयुः चिन्तयन्तः
प्रायुः । कम् इत्याह—इन्द्रमिति । इन्द्रम् स्तोत्रैः पूजयन्तः, आयवः शिपगेधस्य युवाः
अकीर्तयन्त्यादयन्, भीतं च आनयुरिति ॥ १६ ॥

युश्वा हि वृत्रहन्तम् हरीं इन्द्र परावर्तः ।

अर्वाचीनो मधवन्त्सोमपीतय 'उग्र ऋष्वेभिरा गंहि' ॥ १७ ॥

युश्वा । हि । वृत्रहन्तम् । हरी इति । इन्द्र । परावर्तः ।

अर्वाचीनः । मधवन् । सोमपीतये । 'उग्रः । ऋष्वेभिः । आ । गंहि' ॥ १७ ॥

येङ्कट० योतय हे वृषाणाम् अतितयेन 'हन्तः ! कवी' इन्द्र । दूरात् जागमुन् । अभिसुराः
मयवन् । सोमपाणाव उद्गृणः दत्तोमपैः अग्रेदैवैः सह आ गच्छ ॥ १७ ॥

इमे हि ते काम्यो वावसुर्धिया विप्रांसो मेघसातये ।

स त्वं नो मधवचिन्द्र गिर्वणो येनो न ऋणुधी हर्षम् ॥ १८ ॥

इमे । हि । ते । काम्यः । वावसुः । धिया । विप्रांसः । मेघसातये ।

सः । त्वम् । नः । मधवन् । इन्द्र । गिर्वणः । येनः । न । ऋणुधि । हर्षम् ॥ १८ ॥

येङ्कट० इमे हि स्तोत्रारः त्वं काम्यते 'वृत्रह' मेघादिना 'वृत्रह' इत्यर्थे कर्षं त्वं यज्ञनागधेरिति ।

सः त्वम् नः हे मधवन् । इन्द्र । गीर्भिर्वज्रपीव ! कामी इव ऋणु द्वावम् ॥ १८ ॥

निरिन्द्र वृहतीभ्यो वृत्रं धनुभ्यो अस्फुरः ।

निरर्षुदस्य मृगयस्य मायिनो निः पर्वतस्य गा आजः ॥ १९ ॥

निः । इन्द्र । वृहतीभ्यः । वृत्रम् । धनुभ्यः । अस्फुरः ।

निः । अर्षुदस्य । मृगयस्य । मायिनः । नि । पर्वतस्य । गा । आजः ॥ १९ ॥

येङ्कट० यदा त्वम् इन्द्र । वृहतीभ्यः धनुभ्यः सहोऽन्तरिक्षात् वृत्रम् निः अस्फुरः निरगमया,
वृत्रादीन् अर्षुदादीनाम् अस्तुराणां मायावती वयस्व निः आज इति ॥ १९ ॥

निरप्रयो रुरुचुर्निहृ सखो निः सोमं इन्द्रियो रसः ।

निरन्तरिक्षादधमो मुहामर्हि कूपे तदिन्द्र पौस्पम् ॥ २० ॥

निः । अग्रये । रुरुचुः । निः । नृ इति । सूर्यः । निः । सोमः । इन्द्रियः । रसः ।

निः । अन्तरिक्षात् । अधम् । मुहाम् । अर्हि । कूपे । तत् । इन्द्र । पौस्पम् ॥ २० ॥

१. तु. अ. ८, १, ७, ४०, ३. २-२. अ. ८, १, ७. ३. निरगमया मूको. ४-४. इत्यत्र
विः इत्यत्रो अ. ५. अनुमिच्छन्तो अ. ६-६. येषामिदो गुणा अ. ७. तत् मूको.
८. = धनुभ्यः (तु. अ. १, १४४, ५ आपवम्, इह मान्वादीनां मन्यत्र), धनुभ्यः मूको. ९. मन्दरा
मूको.

धेङ्ङुट० आस्यः निः^१ रुह्युः विरगच्छन् । नि एव सूर्यः । नि^२ रुहवे सोमः चन्द्रमाश्च
इन्द्रस्य जुष्टः रसात्मकः^३ । कदा इत्याह—नि अषयः स्वम् अन्तरिक्षात् महान्तम् अहिम्
असुरम् सदानीमिति । तत् इदं सर्वम् अवश्यम् अकृपाः स्वम् इन्द्र । इति ॥ २० ॥^४

^५इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये अष्टाविंशो वर्गः ॥

ये मे दुरिन्द्रो मरुतः पार्कस्थामा कौरयाणः ।

विश्वेषां त्मना शोभिष्ठम् उपैश्वरं दिवि धार्वमानम् ॥ २१ ॥

यम् । मे । तु । इन्द्रः । मरुतः । पार्कस्थामा । कौरयाणः ।

विश्वेषाम् । त्मना । शोभिष्ठम् । उपैश्वरं । दिवि । धार्वमानम् ॥ २१ ॥

धेङ्ङुट० यम् मे मात्पच्छद् इन्द्रः मरुतः पार्कस्थामा च कौरयाणः स्वरप्रेषितः विश्वेषाम् अश्मनाम्
आत्मना ज्ञेयम् शोभयितारम् अन्धानाम् सद्गुणैः शोभयन्तम् वेगसदृशम्^६ इति
पाथनाम्^७, तन् जहं प्रत्यगृह्णामिति वात्स्यकोपः ॥ २१ ॥

रोहितं मे पार्कस्थामा सुधुरं कक्ष्यग्राम् । अदाद् रायो विश्वोर्धनम् ॥ २२ ॥

रोहितम् । मे । पार्कस्थामा । सुधुरम् । कक्ष्यग्राम् ।

अदाद् । रायः । विश्वोर्धनम् ॥ २२ ॥

धेङ्ङुट० रोहितम् सद्यम् पावसात्मा शोभनधुरम्^८ कक्ष्याया पृथिव्यात् अदाद्^९ चमस्य विश्वेयेण
शोषयितारं प्रापकमिति ॥ २२ ॥

यस्मा अन्ये दक्षं प्रति धुरं वहन्ति वह्नयः । अस्तं वयो न तुष्ट्यम् ॥ २३ ॥

यस्मै । अन्ये । दक्षं । प्रति । धुरम् । वहन्ति । वह्नयः । अस्तम् । वयः । न । तुष्ट्यम् ॥ २३ ॥

धेङ्ङुट० यस्मै रोहितस्य अन्ये दक्ष अथा प्रति वहन्ति धुरम् वोदात्, सोऽयमेको धुरं वहति,
अपरो धुरं दक्षं वहति, सोऽयं रथम् अजगत्तदीयं वहति^{१०}, अथा तुष्ट्युपे हुन्तुं नृपं प्रति
नमः । अश्विनोरथाः उष्ट्वं त्रीप्रमवहन्ति^{११} ॥ २३ ॥

आत्मा पितृस्तनुर्वीर्यो ओजोदा अभ्यर्जानम् ।

तुरीयमिद् रोहितस्य पार्कस्थामानं भोजं दातारं मव्रजम् ॥ २४ ॥

आत्मा । पितुः । तनुः । वीर्यं । ओजं दात् । अभिऽअर्जनम् ।

तुरीयम् । इत् । रोहितस्य । पार्कस्थामानम् । भोजम् । दातारम् । अत्रम् ॥ २४ ॥

१-१. नि मूको. २. तु. क ९, ४७, ३; रसात्मक मूको. २. तु. क ८, १२, २; ९२, ८ प्रभु.
४-४. पारित मूको. ५-५. दिवी रजतपल्लवानम् अर्. ६. पुप्रेषित अर्. ७. शोभनधुर मूको.
८. ममा मूको. ९. वहति मूको. १०. तु. क ८, ५४, १४ प्रभु.

वेङ्कट० 'शरीरभूतम् अन्नम्', अनुभूतम् नाशः । खलो^१ हि भवति 'वातस्य संवीतः' । बलस्य साधकम्
अभ्यसनम्^२ सैष्टमिति ग्रीणि । तुरीयम् किमपेक्षितमिति पृच्छयमानोऽहं रोहितवर्णस्य अश्वस्य
दातारम् पाकस्यामनमाने^३ भोजम् प्रवीमि । जयं चापेक्षित इति सर्वप्रदातारमिमं च
प्रवीमीति^४ ॥ २४ ॥

"इति पञ्चमाहके सप्तमाध्याये एकोनविंशो वर्गः" ॥

[४]

*देवातिथिः प्राग्ब कथिः । इन्द्रो देवता, पञ्चदश्याष्टादशवर्णानां एषा वा, अन्तर्यामी
तिसृणां कुराजः । प्रगार्थइत्यन्तः (अविपमा बृहस्प, समाः सतोऽद्वयः), अन्तर्यामिणम् ।

यदिन्द्र प्रागप्रागुदरु न्यग् वा ह्यसे नृभिः ।

सिमां पुरु नृपूतो अस्पानघोसिं प्रगार्थं तुर्वर्जे ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । प्राक् । अपाक् । उदक् । न्यक् । वा । ह्यसे । नृभिः ।

सिमां । पुरु । नृपूतः । अस्ति । आनये । असी । प्रगार्थं । तुर्वर्जे ॥ १ ॥

वेङ्कट० देवातिथिः^५ । यत्रपि इन्द्र । एवं सर्वतो मनुष्यैः वा ह्यसे । हे स्वौत्तुर्भिर्बभूवमान । पुरुषे देशेपु
स्तोतृभिः प्रेरितः आनये भवसि^६ । अतोः^७ पुन आनयः । तथा भवसि हे महादेव !
तुर्वर्जे च । देवातिथेर्षांज्यौ नृवर्णिमातिथि ॥ १ ॥

यद् वा रुमे रुशमे इयार्बके कृप इन्द्रं मादर्यसे सचा ।

कप्वासस्त्वा व्रक्षभिः स्तोमवाहस इन्द्रा यच्छन्त्या गहि ॥ २ ॥

यत् । वा । रुमे । रुशमे । इयार्बके । कृपे । इन्द्र । मादर्यसे । सचा ।

कप्वासः । स्वा । व्रक्षभिः । स्तोमवाहसः । इन्द्र । आ । यच्छन्ति । आ । गहि ॥ २ ॥

वेङ्कट० यद् वा रुमे रुशमे इयार्बके इन्द्रा मादर्यसे सचा । कप्वासः त्वं स्तोमैः^८ कोशवाहनाः
कोशेन त्वं बहन्तः इन्द्र । आ यच्छन्ति । अतः आ गच्छ ॥ २ ॥

यथा गौरो अपा कृतं तृष्यन्त्येवेरिणम् ।

आपित्वे नः प्रपित्वे तूयमा गहि कर्णेषु सु सत्वा पिबं ॥ ३ ॥

यथा । गौरः । अपा । कृतम् । तृष्यन् । एति । अर्न । इरिणम् ।

आपित्वे । नः । प्रपित्वे । तूयमा । आ । गहि । कर्णेषु । सु । सत्वा । पिबं ॥ ३ ॥

१-१. शरीरभूतम् अन्नम्. २. लोके मूको. ३-३. वातस्य संवीतः मूको. ४. अष्टाधे नर्न मूको.

५. पाकस्यामनमाने वि. ६. प्रवीति मूको. ७-७. नास्ति मूको. ८. देवातिथि मूको.

९. एवमि मूको. १०. अतो मूको. ११. सोमे मूको.

वेङ्कट० यथा गौर मृग उदकेन कृतम् इतिषम्^१ मृगतृण्याम् उदकमिति मग्नमानं तृष्यन् अत्र
गच्छति, तथा स्वम् अन्नम् आपित्वे प्रपित्वे च प्राप्तव्यं सायं च अस्माकं तर्णम् आ गच्छ ।
वधेऽपि सुष्ठु पितृ सोमं सदापयतम् ॥ ३ ॥

मन्दन्तु त्वा मघवन्निन्द्रेन्दवो राधोदेयाय सुन्वते ।

आमुष्या सोममपिबच्चम् सुतं ज्येष्ठं तद् दधिपे सहः ॥ ४ ॥

मन्दन्तु । त्वा । मघ३ऽन् । इन्द्र । इन्द॒व । रा॒ध॒ उ॒दे॒याय । सु॒न्व॒ते ।

आ॒ऽमु॒ष्य । सो॒मम् । अ॒पि॒ब॒ । च॒म् इति । सु॒तम् । ज्ये॒ष्ठम् । तद् । द॒धि॒पे । सह॑ ॥ ४ ॥

वेङ्कट० मदन्तु स्वाम् मग्नम् । इन्द्र । सोमा धनं दातुं यजमानाय । "आमुष्य सोमम् । आमोषणम्"
आदानम् । अपिब अभिषवणफलकयोः सुतम् । तदानीम् ज्येष्ठम् बलम् चारयति ॥ ४ ॥

प्र चक्रे सहसा सहो वृमञ्ज मनुमोजसा ।

विश्वे त इन्द्र पृतनायवो यदो नि वृक्षा ईव येमिरे ॥ ५ ॥

प्र । च॒क्रे । सह॑सा । सह॑ । वृ॒म॒ञ्ज॑ । म॒नु॒म् । ओ॒ज॒सा ।

वि॒श्वे । ते । इ॒न्द्र । पृ॒त॒ना॒य॒वो । य॒दो इति । नि । वृ॒क्षा ई॒व । ये॒मि॒रे ॥ ५ ॥

वेङ्कट० प्र करोति वलेन अभिभवामम्^२ पादूनाम् । तथा वमञ्ज च अधिस्तम्भारं तन्मृगं बलेन । विश्वे
"तव इन्द्र" पृतनाकामाः शत्रवः ते मद्भूत् । वृक्षा इव निवन्ता भवन्ति । तव बलं दृष्ट्वा
हमेवमेव शत्रो निवन्ता आसन् इति ॥ ५ ॥

^३इति पञ्चमाहके सप्तमाध्याये त्रिंशोऽर्चः ॥

सुहृत्त्रेणैव सचते यवीयुधा यस्तु आनृपस्तुतिम् ।

पुत्रं प्राशर्म कणुते सुवीर्यं दाश्रोति नमउक्तिभिः ॥ ६ ॥

सु॒हृ॒त्त्रे॒ण॒ऽय॒म् । सु॒हृ॒ते । पु॒त्रि॒ऽयु॒धा । य॒ । ते । आ॒न॒र्त् । उ॒प॒स्तु॒ति॒म् ।

पु॒त्रम् । प्रा॒श॒र्मम् । क॒णु॒ते । सु॒वी॒र्य॑ । दा॒श्रो॒ति । न॒मउ॒क्ति॒भिः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० सुहृत्त्रेण इव संसृष्टो भवति "पुत्रं य वीर्यं" पुत्रेण, य ते प्राप्नोति उपस्तुतिम्, पुत्रम्
पञ्चदशकुशलम्^४ करोति च सुवीर्यं युद्धे पुरस्करोति, य प्रपश्यति तुभ्यं इति
स्तुतिभिः सह ॥ ६ ॥

१. इव तु वा (९, ८). २. इति मूको. ३. सुहृते यमयोः^३ मूको. ४. "मित्रवत्" मूको
५. तदेव मूको. ५. ५. नास्ति मूको. ६. अ॒ (< य) - व" इति षड्विधम् ७. ७. सु॒प॒यो-
अ॒र्चो॒त॒प॒णम् (गु वेप १, २९०० D), ३. लो॒पा नि", पु॒न॒ यो॒गा अ". ८. इ॒णो॒द॒गु॒गु॒लम् नि".

मा भेम मा भ्रमिष्योग्रस्य सूरुपे तव ।

महत् ते वृष्णो अभिचक्ष्य कृतं पश्येम त्वर्षम् यदुम् ॥ ७ ॥

मा । भेम । मा । भ्रमिष्य । उग्रस्य । सूरुपे । तव ।

महत् । ते । वृष्णः । अभिचक्ष्यम् । कृतम् । पश्येम । त्वर्षम् । यदुम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० मा विभिम, मा च भ्रमिष्य उग्रस्य तव सूरुपे सति । महत् हि ते वर्धितः भविष्यतीति । पश्येम त्वर्षम् यदुम् च धनद्विषयः (सु. अ. ५, ३१, ८) ॥ ७ ॥

सव्यामनुं स्फिग्यै वावसे वृषा न दानो अस्य रोपति ।

मघ्ना संपृक्ताः सारुपेण धेनवस्तूयमेहि द्रवा पिबं ॥ ८ ॥

सव्याम् । अनुं । स्फिग्यम् । वावसे । वृषा । न । दानः । अस्य । रोपति ।

मघ्ना । संपृक्ताः । सारुपेण । धेनवः । तूयम् । आ । इहि । द्रव । पिबं ॥ ८ ॥

वेङ्कट० रोहार्थम् सव्याम् स्फिग्यम् अनु वा वावसे वृषा वसति । स वृषासोमो दोषि । न च दुग्धस्य तुष्यं दाढा दधिको भवति त्वया फलेन संयोज्यमानः । तुष्येन पयसा प्रीणयितारः सोमाश्च सम्पृक्ताः मघ्ना सारुपेण दृष्टौषमिकम् । मघ्ने हे इन्द्र । क्षिप्रम् आ इहि, द्रव, पिब च । भगवतस्य पालस्याजम् मति 'गमनं द्रवणम्' । आ पिब वा त्वरमाणम् इति ॥ ८ ॥

अश्वी रथी सूरूप इव गोमौ इदिन्द्र ते सखा ।

दवाभ्राज्जा वयसा सचते सदा चन्द्रो याति सुभासुप ॥ ९ ॥

अश्वी । रथी । सूरूपः । इव । गोमौ । इन्द्र । ते । सखा ।

दवाभ्राज्जा । वयसा । सचते । सदा । चन्द्रः । याति । सुभाम् । उप ॥ ९ ॥

वेङ्कट० अश्वी रथी सूरूप. इव गोमौ इव इन्द्र। सखा सखा सुखभाजा पुत्रदेन पयसा संसृष्टो भवति । सदा आद्यादकश्च उप गच्छति सुभाम् ॥ ९ ॥

श्वयो न तृष्यन्नवपानमा मेहि पिवा सोमं वशं अनु ।

निमेधमानो मघवन् दिवेदिव ओर्विष्ठं दधिपे सहः ॥ १० ॥

श्वयः । न । तृष्यन् । नवपानम् । आ । मेहि । पिब । सोमम् । वशम् । अनु ।

निमेधमानः । मघवन् । दिवेदिवे । ओर्विष्ठम् । दधिपे । सहः ॥ १० ॥

१. विविदि वि^२; विविदिह्य अ^३. २. वा मूको. ३-३. मघन " मघम् वि^४; मघन ... मघन म^५.
४. दारकाय^६ मूको. ५. मघदान्तम् अ^७.

वेङ्कट० 'नयः इव मृगः' तृणान् उदकपानस्थानम् आ गच्छ सोमपानस्थानम्, पिब सोमम्^१ कामान्^२ अनु, सोमं रिपतं निषिञ्चन्^३ । अन्वहृद्^४ गमयन् । ओजस्विनमम् पारयसि वरुण ॥ १० ॥

इति पञ्चमाष्टके सप्तमाध्याये एकविंशो वर्गः ॥

अध्वर्यो द्रावया त्वं सोममिन्द्रः पिपासति ।

उप नूनं युयुजे वृषणा हरी आ च जगाम वृत्रहा ॥ ११ ॥

अध्वर्यो इति । द्रवय । त्वम् । सोमम् । इन्द्रः । पिपासति ।

उप । नूनम् । युयुजे । वृषणा । हरी इति । आ । च । जगाम । वृत्रहा ॥ ११ ॥

वेङ्कट० 'अध्वर्यो' अङ्गुष्ठः^१ द्रावय त्वम् सोमम् अभिपुच्छ सोमम् । इन्द्रः पिपासति । उप युयुजे च वरुणे इवानो जुमांसौ भक्ष्यौ । आ जगाम वृत्रहा वदानीमेव ॥ ११ ॥

स्वयं चित् स मन्यते दाक्षुर्जितो यत्रा सोमस्य तृमर्षिः ।

इदं ते अन्नं युज्यं समुक्षितं तस्येहि प्र व्रथा पियं ॥ १२ ॥

स्वयम् । चित् । सः । मन्यते । दाक्षुर्जितः । जर्जः । 'यत्र' । सोमस्य । तृमर्षिः ।

इदम् । ते । अन्नम् । युज्यम् । समुक्षितम् । तस्य । आ । इहि । प्र । व्रथा । पियं ॥ १२ ॥

वेङ्कट० स्वयम् एव दाता 'सः' जनः^१ अन्नम्^(१) मन्यते, किम् विदसति, यत्र यजे इदं सोमेन तुष्टो भयति तन्न वर्तमानः । इदम् ते अन्नम् पानयोग्यं पात्रेषु समुक्षितम् । तद् आ गच्छ, प्र इव, तद् पिब, वेति ॥ १२ ॥

रथेष्ठापोध्वर्यवः सोममिन्द्राय सोतन ।

अधि व्रक्षस्पार्द्रयो वि चक्षते सुन्वन्तो दासध्वरम् ॥ १३ ॥

रथेऽस्थार्यः । अप्थर्यवः । सोमम् । इन्द्राय । सोतन ।

अधि । व्रक्षस्प । अर्द्रयः । वि । चक्षते । सुन्वन्तः । दासध्वरम् ॥ १३ ॥

वेङ्कट० रथे रिपताय द्वे अन्वरीकः । सोमम् इन्द्राय अभिपुच्छत । अधि वि चक्षते निवेद्यन्ति महतः इन्द्रस्य प्राधान्यं^१ सोमम् अभिपुष्पन्तः दासध्वरम् । चक्षते^२ यजमानमुचैर्मुष्यन्तो यजतेऽयम् इति निवेद्यन्ति^३ । 'वन्तुनेत्रं हवत । घोषेणामीवाप्तकतम्' (तेज ३, ७, १, १) इति मन्त्रः ॥ १३ ॥

१-१. कश्य पर नृ^१ वि^२; कश्यो --- नृ^३ अ^४. २. सोमेन सूको. ३. निषिञ्च सूको. ४. कामानर्द्र को. ५-५. गतिरि सूको. ६-६. 'वाञ्छ' सूको. ७-७. छ-क ८, ५२, ४. ८. गतिरि सूको. ९. 'वाणसे' अ^१. १०. चर्त वक्षं सूको. ११. 'वन्तीति' अ^२.

उपे ब्रध्ने चावाता घृणीणा हरी इन्द्रमपसु वक्षतः ।

अर्वाञ्च त्वा सप्तयोऽध्वराश्रियो वहन्तु सवनेदुपे ॥ १४ ॥

उपे । ब्रध्नाम् । वाता । घृणीणा । हरी इति । इन्द्रम् । अपसु । वक्षतः ।

अर्वाञ्चम् । त्वा । सप्तयः । अध्वराश्रियः । वहन्तु । सवना । इत् । उपे ॥ १४ ॥

येङ्गट० उपे वक्षतः महान्तम् गगनशीरो पुमांसो अथो इन्द्रम् अपसु कर्मसु । 'सकारकोपशब्दसः ।

अर्वाञ्चम् रवाग् अथा यश शयन्तः वहन्तु सवनानां समीपे ॥ १४ ॥

प्र पूषणं घृणीमहे युज्याय पुरुवसुम् ।

स शक्रं शिक्ष पुरुहूत नो धिया तुजै राये विमोचन ॥ १५ ॥

प्र । पूषणम् । घृणीमहे । युज्याय । पुरुवसुम् ।

सः । शक्रः । शिक्षः । पुरुहूतः । नः । धिया । तुजै । राये । विमोचन ॥ १५ ॥

येङ्गट० शौनकः — "वीष्णी त्रे ('प्र' इति प्रयाची द्वौ मन्थते चाकृतावनः ।

ऐन्द्रमेवायं पूर्वं तु गालवः^१ वीष्णुतारम्^२ ॥ (बृदे ६, ४३) ॥

कात्यायनस्तु — 'नारत 'वीष्णीका' (कन २, ८, ४) इति' वदति ।

प्र घृणीमहे पूषणम् युज्याय सहस्राय इन्द्राय बहुधनम् । इन्द्रो धनं प्रयच्छन्^३ पूष्णः प्रयच्छति वरदस्तस्य प्रधानसाक्षानम्^४ । स शक्रम् शक्रः पूष्णो भवमादाय पुरुहूतं प्रयच्छ अस्मभ्यं कर्मणा पुत्राय धनाय च हे विश्वेण प्रदातः^५ ॥ १५ ॥

"इति पञ्चमाष्टके सहस्राण्याये द्वात्रिंशो वरः" ॥

सं नः शिक्षीहि भूरिजैरिषु सुरं रास्व रायो विमोचन ।

त्वे तमः सुषेदमुक्षियं वसु यं त्वं हिनोषि मर्त्यम् ॥ १६ ॥

सम् । नः । शिक्षीहि । भूरिजैः । सुरं । रास्व । रायः । विमोचनः ।

त्वे इति । तद् । नः । सुषेदम् । उक्षियम् । वसु । यम् । त्वम् । हिनोषि । मर्त्यम् ॥ १६ ॥

येङ्गट० तीक्ष्णीकृतं अस्मान्, यथा नापित^६ प्रबुद्धकेवलं क्षुरम्^७ तीक्ष्णीकरोति । देहि धनानि हे विमोचनदीर्घः । त्वमि अस्मभ्यं^८ शत्रुनामकं धनं सुखं भवति, यम् च त्वम् प्रीणयसि मर्त्यम् । यद् अस्मभ्यं^९ इति सुखं धनम्, यथास्मत्तोऽन्यं सुखं प्रेषयसि तस्य सुखमिति ॥ १६ ॥

वेमि त्वा पूषन्नृक्षसे वेमि स्तोतव आपृणे ।

न तस्य वेम्परणं हि तद् वंसो स्तुपे पुत्राय सास्ये ॥ १७ ॥

१ १. 'मृत ... त्वम् मृतो. २. ऐन्द्रमेवायं अ'. ३. 'नरा वि'; 'लवा अ'. ४-५. वीष्णी देति वि'; वीष्णवेति अ'. ६. 'नृक्ष' मृतो. ७. 'नृक्ष' मृतो. ८. 'नृक्ष' मृतो. ९. 'नृक्ष' मृतो. १०. 'नृक्ष' मृतो. ११. 'नृक्ष' मृतो.

वेमि । त्वा । पूषन् । कुरुक्षेत्रे । वेमि । स्तोत्रवे । आधृणे ।

न । तस्य । वेमि । अरण्यम् । हि । तत् । वसो इति । स्तुपे । पञ्चामे । साम्ने ॥ १७ ॥

वेङ्कट० अग्निगच्छामि त्वा पूषन् । इविभिः प्रसाधयितुम् । वेमि स्तोत्रं त्वा हे भागतदीप्तिः । न तत्
गच्छामि त्वत्तोऽप्यतिरिक्तम् । अरण्यम् 'दि तत्' भवति । 'वद्वा कामवे स्वां प्रसाधयितुं श्रोतुं च ।
न तत् कामये यद् अरसणे भवति' । वसो ! कौमि च वेगरो तुम्यम् साध्रे संनमयते ॥ १७ ॥

परा गावो यवसं कचिंदाधृणे नित्यं रेकर्णो अमर्त्य ।

अस्माकं पूषलक्षिता शियो भवु मंहिष्ठो वार्जसातये ॥ १८ ॥

परा । गावः । यवसम् । कत् । चित् । आधृणे । नित्यम् । रेकर्णः । अमर्त्य ।

अस्माकम् । पूषन् । अशिता । शिशः । भव । मंहिष्ठः । वार्जसातये ॥ १८ ॥

वेङ्कट० परा गच्छेयुः वषराश्च कालदीपाः माव कदा चित् अपि यवसमेव अति गच्छेयुः भागतदीप्ते ।
नित्यम् धनम् अस्माकं गावः हे अमर्त्य । अस्माकम् हे पूषन् । अशिता कल्याणा भव दातृताम
घनकाभाय ॥ १८ ॥

स्थूरं राधः श्रुतायै कुरुक्षेत्रे दिविष्टिषु ।

राज्ञस्त्वेपस्य सुभगस्य रातिषु त्वर्षेष्वमन्महि ॥ १९ ॥

'स्पृष्टम् । राधः । शतऽर्जम् । कुरुक्षेत्रे । दिविष्टिषु ।

राज्ञः । ऐपस्य । सुभगस्य । रातिषु । त्वर्षेषु । अमन्महि ॥ १९ ॥

वेङ्कट० 'ऐन्द्रागामिह सृष्टाभाम् "उत्तमस्येधमे त्वे" । दानं राज्ञः कुरुक्षेत्रे स्पर् राध इति श्रुतम्'
(पृ ६, ४४) । स्पृष्टं धनं सहस्रं वद्मम् कुरुक्षेत्रे विवरात्मनेषु दत्तुवान् भवति । राज्ञः
दीप्तस्य सुभगस्य सुभगस्य रातिषु त्वर्षेषु मनुष्येषु स्तुतः— एतावन्महत्त्वं दत्तमिति ॥ १९ ॥

धीमिः सादानि काण्वस्य वाजिनः प्रियमैधैराभिष्टुभिः ।

पृष्टिं सहसान् निर्मेजामजे निर्यूथानि गवांसृपिः ॥ २० ॥

धीमिः । सादानि । काण्वस्य । वाजिनः । प्रियमैधैः । अभिष्टुभिः ।

पृष्टिम् । सहसा । अर्जु । निःप्रजाम् । अजे । नि । युथानि । गवाम् । श्रुपिः ॥ २० ॥

वेङ्कट० कर्तविः प्रदानि वाजस्य "देवातिथेः वाजिनः" प्रियमैधैः अभिगतदीप्तिभिः । नितरां
सहस्रानाम् यज्ञम् पृष्टिम् सहस्राणि प्रियमैधैको देवातिथिः श्रुपिः यूथमूतानि अनुक्रमेण
निः अजे इति ॥ २० ॥

१. सा शर्. २. दधन् अ. ३-४. नास्ति अ. ५. "वनीति अ. ५. यनया अ.

६-६. उ. वाक्यः (६, २२) ७-८. वदेत् ९. मूको. ८. = यदयुंतेषु, उपराह (उ. अ. १, ४५, ७
मन्त्र. ७, ४, १) ९. विवरेष्वक्षु वि. विवरेषु बह्वन् अ. ९. अहिराम अ. अहिना वि. १०-१०. "तिथे...
वि" अ. ११. अग्नि. अ.

वृक्षार्दिचन्मे अभिपित्वे अरारणुः ।

गां भजन्त मेहनाश्वै भजन्त मेहना ॥ २१ ॥

वृक्षाः । चित् । मे । अभिऽपित्वे । अरारणुः ।

गाम् । भजन्त । मेहना । अश्वम् । भजन्त । मेहना ॥ २१ ॥

येङ्गटः ० वृक्षाः अपि आधमयताः सस्य अभिप्राप्तौ अरारणुः ह्यर्पण्यन्मज्जन् । यद्वा रेतिरे । मया
प्रतिगृहीताम् गाम् भजन्त मेहनानि सेचमानानि^१, एवम् अश्वम् च । यायोऽथाथ आधमस्थिता
मृदयन्त इति ॥ २१ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके सप्तमोऽध्याये त्रयस्त्रिंशो वर्गः^२ ॥

वृक्षार्धम् सप्तममर्घ्यं पञ्चमोऽष्टकः सः ।

शोवर्धनकुले जातो माधवः सुन्दरीसुतः ॥

इति मेहनाश्वपार्श्वविरचिते ऋक्संहिताध्यायान्ते पञ्चमाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥

—*—

इति ऋग्वेदे समाप्ये पञ्चमाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः ।

वेङ्कट०

'दूरादिहेतु यन्तुती'१ आचिख्यासति माधवः ।
 विनुपुत्रसमावेशे यकन्वं सम्प्रदर्शयन् ॥ १ ॥
 कण्वस्य पुत्रः प्रस्कण्वः २ 'अ वो यद्वध'३ पितुः ४ स्मृतम् ५ ।
 भार्यम् ६ 'अने दिवंस्वत्'७ च पुत्रस्य तदन्तरम् ॥ २ ॥
 मधुच्छन्दाः पिता पुत्रम् आहुस्तस्य धन्यवपम् ८ ।
 'अग्निमीडे'९ मधुच्छन्दाः 'इहं किंवा'१० धन्यवपः ॥ ३ ॥
 विश्वामित्रः पिता पुत्र ऋषमस्तस्य कीर्तिषः ।
 पितुः 'सोमस्य'११ इत्यार्यम् ऋषभस्य 'अ र्वः'१२ स्मृतम् ॥ ४ ॥
 अर्चनानाः पिता पुत्रः इत्यावाप्तस्य १३ कीर्तिषः ।
 'अतस्व गोप्राक्षि'१४ त्रिष्टयः १५ पितुरार्यं विदुः ॥ ५ ॥
 'अ इमावाप्त'१६ पितुः पूर्वं पुत्रः इत्यावाप्त आगतः ।
 पितृपुत्रविपरीते किन्तु इत्याद्य कारणम् ॥ ६ ॥
 बहूनि पश्यन् सुज्ञानि इमावाप्तः पूर्वमागतः ।
 अर्चनानाः ११ पिता पश्चाद् इति बुद्धेभ्य आगतः ॥ ७ ॥
 विश्वामित्रपिता गाधिः स विश्वामित्रमण्डके ।
 पश्चात् पुत्राद् आगत्या स चासीरपिरस्यत् १८ ॥ ८ ॥
 कतस्य १९ 'पुत्र उरुकीलस्तस्य'२० सूक्ते 'वि पर्वदा'२१ ।
 पितुश्च सूक्ते द्वे एव 'समिष्पमाना'२२, 'अर्वा नः'२३ ॥ ९ ॥
 ऋषस्योद्देशाऽपश्यत् सुमुदता २४ पिता ततः ।
 अनामिष्य सूक्तसाम्यं पिता पश्चात् सम्प्रगतः ॥ १० ॥

१. यनेति अर् वेङ्कट. २-४. प्रतोऽने ... विं ... अर्. † अ १, २९, १.
 १. मडव वेङ्कट. ४. अ १, ४४, १. ५. यद्वधन् वेङ्कट. ६. अ १, १, १. ७. अ १, ११, १.
 ८. अ ३, १, १. ९. अ ३, १३, १. १०. आवाप्तं विं अर्. ११. अ ५, ६३, १. १२. अ ५, ५९, १.
 १३. 'तना अर्'; 'तना विं'. १४. 'विष्टय' विं अर्. १५. काय विं अर्. १६-१९. तनयोर्वा विं;
 तनयोर्वा अर्. १०. अ ३, १०, १. १८. अ ३, १४, १. १९. अ ३, १८, १. २०. 'उरुदं विं';
 'उरुदं अर्'.

सुदोशश्चनदोशश्च भारद्वाजः^१ नरस्तथा ।
समायता यथाज्येष्ठं भरद्वाजस्य मण्डले ॥ ११ ॥

‘अभूरेको रयिभते’^२ यद् सूक्तानि यथाक्रमम् ।
अपश्चन्नृपयो द्वे-द्वे सन्त्यन्वयश्च तारायाः ॥ १२ ॥

प्रातृणामपरो मध्य ऋषिः कश्चित् दृश्यते ।
प्रिशोकनाभाकमप्ये^३ विरूपः कन्यमागतः ॥ १३ ॥

‘अतिमेस्तोयुमिमयम्’^४ नाभाकार्यं विबुधेषां ।
पृथमादौनि सूक्तानि विरूपस्ततः^५ आगतः ॥ १४ ॥

‘दृमे निर्गस्य वेपथः’^६ तद्विरूपार्थमुच्यते ।
‘आ धा ये अग्निमिन्पुते’^७ त्रैलोक्यं सूक्तमुच्यते^८ ॥ १५ ॥

नाभाकस्य प्रिशोकश्च^९ आतटाविति कोऽबधीत ।
शास्त्रवायेने^{१०} ध्रुवते हि त्रैलोक्यमाकृते तथा ॥ १६ ॥

अथ शास्त्रायनकम्—‘कण्ठो वै नार्यदो’^{११} यकस्यासुरस्य दुहितरमविन्दत । तस्यां हास्य
प्रिशोकनाभाकौ^{१२} दुन्नौ जज्ञते^{१३} । इति ।

ध्रुवतो परिहारोऽथ ‘यो यर्वाति यर्वातु इत्’^{१४} ।
इत्येवमादिकाः कश्चिदनुवाकः स्मृतो ध्रुवेः ॥ १७ ॥

अन्ते तस्यानुवाकस्य नाभाकः^{१५} पर्वदस्थितः ।
उत्तरस्यानुवाकस्य विरूपो मुखतः स्थितः ॥ १८ ॥

‘दृमे निर्गस्य वेपथः’^{१६} सूक्तमाप्तममुच्यते ।
‘आ धा ये अग्निमिन्पुते’^{१७} त्रैलोक्यमुच्यते^{१८} ॥ १९ ॥

मण्डलादिभिराज्ञेयम् वेद्वात्प्राह् त्वादितं ध्रुवे ।
अनुवाकान्तवत्त्वाच्च य आगृह्ये नियामकम् ॥ २० ॥

१. भारद्वाजे वि^१, भरद्वाजे अ^२. २. अ. ६, ३१, ३. ३. ‘अथा तं कण्ठे वि’ अ^३. ४. अ. ८, ३९, ३. ५. ‘स्वयं वि’ अ^४. ६. अ. ८, ४३, १- ७-७ नास्ति अ^५. ७. अ. ८, ४५, १. ८. ‘किलो’ वि^६; ‘विशो’ अ^६. ९. ‘कानि वि’ अ^७. १०. ‘याने दो वि’ अ^८. ११. ‘प्रिशोकनाभाकौ वि’; ‘प्रिशोकनाभयो अ’; ‘कन्यम्’ वेप २. १२. अ. ८, ३९, १. १३. ‘नामाग. वि’^९. १४. अ. ८, ४३, १. १५. ‘यथा’ वि^{१०} अ^{१०}. १६. ‘यथा’ वि^{११} अ^{११}. १७. ‘यथा’ वि^{१२} अ^{१२}. १८. ‘यथा’ वि^{१३} अ^{१३}.

अथायं केन विन्यासः सर्वो दृष्टो महर्षिणा ।
 सर्वस्यां संहितायां यः सर्वैरिति विपश्चितः ॥ २१ ॥
 मण्डलाभ्युपयो^१ दृष्टो^२ सर्व एव समागता ।
 विन्यासं दृष्टुः पश्चादिति^३ बृहदेभ्य आगतः^४ ॥ २२ ॥
 कल्पनं चालुवाकामा^५ कपिदृष्टमिति^६ स्थितिः ।
 'नष्टानां विमर्शे^७ युक्तं यद् दृष्टं ब्राह्मणैर्विदिति ॥ २३ ॥
 'स्वादिष्ट्या महर्षिणा^८ साक्षान्मन्वन्ते कलम् ।
 प्रादुरोपहृतिहोऽन्ते^९ यः पौवसासीतुषेति^{१०} ॥ २४ ॥
 पूर्वं सर्वं प्रदृष्टानां सूक्ताणां क्रमदर्शनम् ।
 सुतामन्ते सङ्गणानाम् अत्र^{११} बृहदेषु विन्ययः ॥ २५ ॥
 तथैकान्येन^{१२} दृष्टेषु मन्त्रेष्वन्ये महर्षयः ।
 नानाविधानि सूक्तानि^{१३} पश्यन्त्यपि च सङ्गताः ॥ २६ ॥
 अक्षिरपमद्भुतं वेदं साङ्गोपसङ्गमधीयते ।
 अस्यानामे यथाकल्पम् अपिरेवात्रगच्छति ॥ २७ ॥
 अपिमानार्णवोऽपि^{१४} पश्यमेऽस्माभिरुक्ते ।
 अन्त्यादिषु वक्तव्ये विभक्त्योक्तं क्रमादिति ॥ २८ ॥

[५]

^१महाविधिः काण्ड कृतिः । अष्टिनी देवता, अस्यानां पञ्चाशत् उत्तरार्धर्चानां कष्ट-
 इत्यर्थः । गायत्री छन्दः, सप्तत्रिंशत्पञ्चविंशौ बृहदौ, अन्त्यातुष्टुम् ।

दूरादिहेतु यत् सत्यंरूपसुरक्षिभितत् । वि भानुं विश्वघातनत् ॥ १ ॥

दूरात् । इदं इह । यत् । सूती । अरूपं । अशिक्षितत् । वि । भानुम् । विश्वघात । अतनत् ॥ १ ॥

पेक्षुटं महाविधिः । दूरात् इह इव "यत्र भवन्ती" दूरे स्थिताऽपीदेव भवन्ती" प्रकृत्या अरूपस्या-
 प्राप्याम् अशिक्षितत्^१, पदानीम् वि अतनत् दीक्षितम्^२ सर्वेषु देशेषु ॥ १ ॥

१. "नारद" वि' अ'. २. दूरात् वि' अ'. ३-४. इदो यथावत् वि'. ५. "काण्ड" अ'.
 ५-५. न च काण्डं वि'; अन्त्यादे' अ'. ६. अ ९, १, १. ७. अ ९, ६७, ३१. ८. प्रदिष्टानां वि' अ'.
 ९. इति वेदम्. १०. नाम्नेषु दृष्टेष्वन्येषु अ'. प्रदिष्टाकान्येषु वि'. ११. सामानि वि' अ'.
 १२-१२. नापिमानार्णवोऽपि अ'; कपिनाम् वि'. १३-१३. नास्ति मूको. १४ १४. दया मयानि मूको.
 १५. मयानि वि'; अशिक्षित अ'. १६. नास्ति अ'. १७. दीन वि'.

नृवद् दंष्ट्रा मनोयुजा रथेन पृथुषार्जसा । सचैथे अधिनोपसम् ॥ २ ॥

नृवत् । दंष्ट्रा । मनः युजा । रथेन । पृथुषार्जसा । सचैथे इति । अश्विना । उपसम् ॥ २ ॥

पेङ्कट० मनुष्यराज्यद् हे दंशनीयौ^१ मनसा युज्यमानेन रथेन पृथुषरेण एवेधे हे अश्विनौ^२ उपसम् इगम् ॥ २ ॥

युवाभ्यां वाजिनीवसू प्रति स्तोमां अदधत् । वाचं दूतो यथोहिपे ॥ ३ ॥

युवाभ्याम् । वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू । प्रति । स्तोमा । अदधत् । वाचम् । दूत । यथं । ओहिपे ॥

पेङ्कट० हे भगवद् वाचं युवाभ्याम् अस्मदयोषा स्तोमा प्रति ददधत् । दूत यथा वाचम् प्रापयति तद्वद् वाचमह प्रापयामि ॥ ३ ॥

पुरुप्रिया ण ऊतये पुरुमुन्द्रा पुरुयम् । स्तुपे कर्णासो अधिना ॥ ४ ॥

पुरुप्रिया । ण । ऊतये । पुरुमुन्द्रा । पुरुयसु इति पुरुयसू । स्तुपे । कर्णास । अधिना ॥ ४ ॥

पेङ्कट० यहना प्रिया यहना मोदनो अस्माकं रक्षणाय यहना वासवितारी अश्विनी स्तोत प्रवृत्ता कर्णा इति ॥ ४ ॥

महिष्ठा वाजुसार्तमेपयन्ता शुमस्पती । गन्तारा द्राक्षुर्पो गृहम् ॥ ५ ॥

महिष्ठा । वाजुसार्तमा । उपयन्ता । शुम । पती इति । गन्तारा । द्राक्षुर्पो । गृहम् ॥ ५ ॥

पेङ्कट० दानुतमो अस्माकम् अयमत दातारो अन्नमिच्छन्ती इदकस्य पती गन्तारो^३ वज्रमापस्य गृहम् ॥ ५ ॥
इति वज्रमाहक अहमाभ्याये प्रथमो वर्गः ॥

ता सुदेवाय द्राक्षुर्पो सुमेधामवितारिणीम् । धृतिर्गन्धूतिमुद्यतम् ॥ ६ ॥

ता । सुदेवाय । द्राक्षुर्पो । सुमेधाम् । अवितारिणीम् । धृति । गन्धूतिम् । उद्यतम् ॥ ६ ॥

पेङ्कट० ता सोमनदेवा^४ यजमानाय सुमेधाम् अवितारिणीम् या^५ विविध न गच्छति ता निवर्ज्या इति प्रवच्यते । तावत्स्माकम् इदं सोमार्थम् तिष्ठन्त्यम् ॥ ६ ॥

आ नः स्तोममृषं द्रवत् त्वं श्येनेमिराशुभिः । यातमश्वैभिरश्विना ॥ ७ ॥

आ । नः । स्तोमम् । उषम् । द्रवत् । त्वम् । श्येनेभिः । आशुभिः । यातम् । अश्वैभिः । अश्विना ॥ ७ ॥

पेङ्कट० उप आ यातम् अस्माकम् स्तोमम् हुत क्षिप्रम् श्येनेभिः^६ आशुभिः । 'श्येन, आशु'^७ (तु निप १, १४) इत्यश्वनामनी । श्येन शसनीयममन । आशु अश्वनात्प्रवानम्^८ । ते अश्वे अयासम् हे अश्विनौ^९ इति ॥ ७ ॥

येभिस्तिष्ठः परावतो दिवो विश्वानि रोचना । गीरक्तुर् परिदीर्यथः ॥ ८ ॥

येभि । तिष्ठ । परावत । दिव । विश्वानि । रोचना । गीन् । अक्तुर् । परिदीर्यथ ॥ ८ ॥

वेङ्कट० येभि^१ अथे तिष्ठ परावत पति-गच्छथ दिव च विश्वानि रोचनाभि । वरे पुक्तास्त्रयो
लोकास्तिष्ठ परावत । गीन् अक्तुर्^२ 'इत्यग्निनागुसूयान् नूनमाहति' । सर्वमिदं परितो गच्छथ
पेरिवैरिति ॥ ८ ॥

उत नो गोमंतीरिपे उत सुतोर्हर्दिदा । वि पथः सातये सितम् ॥ ९ ॥

उत । न । गोमंती । रपे । उत । सुतो । अह । अग्निदा । वि । पथ । सातये । सितम् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० अवि च अरमस्य योमन्ति अग्नानि, अवि च अग्नानि हे मद्वा उमभदितासी^१ प्रयच्छतम्^२ ।
तस्माभाय गमनमार्गाश्च भिक्षूणामात्मकम् ॥ सितम् । विपथं सिमातिर्धिमोचते । प्रतिपथ
काद् अपनयतम्^३ मार्गस्य इति ॥ ९ ॥

आ नो गोमन्तमश्विना सुतीरं सुरयं रयिम् । वोळ्ळमश्वान्तीरिपः ॥ १० ॥

आ । न । गोमन्तम् । अश्विना । सुतीरम् । सुजयम् । रयिम् । वोळ्ळम् । अश्वज्वती । रपे ॥

वेङ्कट० आ गतम् अस्माकम्^१ योमन्तम् हे अश्विनी । सुजयम् सुरयम् च रयिम् यतम् अश्वज्वन्ति
अग्नानि च ॥ १० ॥

^२इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये द्वितीयो वक्ता ॥

वावृधाना ह्युभस्वती दक्षा हिरण्यवर्तनी । पित्रं सोम्यं मधु ॥ ११ ॥

वावृधाना । दक्षम् । पती इति । दक्षा । हिरण्यवर्तनी इति हिरण्यज्वर्तनी । पिबतम् । सोम्यम् । मधु ॥

वेङ्कट० वर्धनासी हे उदकपती^१ दक्षणीसी^२ हिरण्यमुक्तनी^३ पिबतम् सोमस्यम् मधु ॥ ११ ॥

अस्मभ्यं वाजिनीवसु मध्वंश्च सुप्रथः । छुर्दिप्येन्तमदाभ्यम् ॥ १२ ॥

अस्मभ्यम् । वाजिनीवसु इति वाजिनीज्वसु । मध्वंश्च । सु । सप्रथः । छुर्दि । यन्तम् । अदाभ्यम् ॥

वेङ्कट० हे अस्मभ्यम् हे अननुक्तयनी^१ इतिध्वंश्च^२ य^३ सर्वेत् पयुक्तम् गृहम् प्रयच्छतम्
अनभिमतयोप ननुभि ॥ १२ ॥

नि पु ब्रह्म जनानां यार्विष्टं त्वमा गतम् । मो ध्वृन्प्यो उपास्तम् ॥ १३ ॥

नि । सु । ब्रह्म । जनानाम् । या । अर्विष्टम् । त्वम् । आ । गतम् । मो इति । सु । ध्वन्प्यान् । उप । अतम् ॥

१ ये अ^१ २ अक्तुर् मुको ३ ३ 'दीतम्' अ^२ ४ यच्छतम् अ^३ ५ 'नयति अ'
६ यतम् मुको ७ ७ नास्ति मुका ८, 'असी मुको ९ यच्छतम् अ^४ १० 'नयति अ'

वेङ्कट० नितरां रक्षितवन्तौ कर्म जनानाम् यौ चो क्षिप्रम् जहमानपि आ गच्छन्तम् । मा एव अन्यान्
उप गच्छन्तम् । ॥ पूरण इति ॥ १३ ॥

अस्य पिबतमश्विना युवं मदस्य चारुणः । मर्चो रातस्य धिष्ण्या ॥ १४ ॥

अस्यः पिबतम् । अश्विना । युवम् । मदस्य । चारुणः । मर्चः । रातस्य । धिष्ण्या ॥ १४ ॥

वेङ्कट० अमुम् पिबतम् अश्विनो! युवाम् सोमम् धारम् मधुसक्तम् जहमानिः प्रक्तम्
हे पिपणाहो! इति ॥ १४ ॥

अस्मे आ बहंत रुयि शतवन्तं सहस्रिणम् । पुरुषं विश्वधायसम् ॥ १५ ॥

अस्मे इति । आ । बहन्तम् । रुयिम् । शतवन्तम् । सहस्रिणम् । पुरुषम् । विश्वधायसम् ॥ १५ ॥

वेङ्कट० अस्मभ्यम् आ बहन्तम् रुयिम् 'शतसहस्रसंख्याकम् बहुशब्दम्' प्रसिद्धम् सर्वेषां भर्तारम्
(तु. म. ८, ५, ११) ॥ १५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये तृतीयो वसः' ॥

पुत्रा चिद्धि वी नरा विह्वयन्ते मनीषिणः । वाघर्द्धिरश्विना गतम् ॥ १६ ॥

पुत्रा । चिद् । हि । वाम् । नरा । विह्वयन्ते । मनीषिणः । वाघर्द्धिः । अश्विना । आ । गतम् ॥ १६ ॥

वेङ्कट० मधुपु 'वेतेषु हि' वाम् नरो! विविधम् ह्वयन्ते स्वोत्तरः । वोढुभिरश्वैः हे अश्विनो!
आ गच्छन्तम् ॥ १६ ॥

जनासो वृत्तर्द्धिषो हविर्गन्तो अरंकृतः । युवां हवन्ते अश्विना ॥ १७ ॥

जनासः । वृत्तर्द्धिषः । हविर्गन्तः । अरम्भकृतः । युवाम् । हवन्ते । अश्विना ॥ १७ ॥

वेङ्कट० जनाः वृत्तर्द्धिषः हविर्गन्तः पर्याप्तकारिणः युवाम् हवन्ते हे अश्विनो! ॥ १७ ॥

अस्माकंमृष वामयं स्तोमो वाहिष्ठो अन्तमः । युवाभ्यां भूत्वश्विना ॥ १८ ॥

अस्माकम् । अयम् । वाम् । अयम् । स्तोमः । वाहिष्ठः । अन्तमः । युवाभ्याम् । भूतु । अश्विना ॥ १८ ॥

वेङ्कट० युवयोः अत्यगं वोढा अस्माकम् अयम् स्तोमः अयं अन्तिकतमः भवतु युवाभ्याम् हे अश्विनो! ॥ १८ ॥

यो ह वां मधुनो हविराहितो रथचर्षणे । ततः पिबतमश्विना ॥ १९ ॥

यः । ह । वाम् । मधुनः । हतिः । आर्हितः । रथचर्षणे । ततः । पिबतम् । अश्विना ॥ १९ ॥

वेङ्कट० यः' लक्ष युवयोः मधुनः पूर्णः हतिः आहितः रथचर्षणे जीटे रथस्य, ततः ततोः पिबतम्
मधु हे अश्विनो! । रथोक्त्येऽश्विनोर्वज्रमानेन प्रदत्तं सोमेन पूर्णं दत्तित्यर्थः इति ॥ १९ ॥

१-१. 'जनमेवास्यानुगच्छन्तं धरुणाविनि मूको. २. 'एषाहो मूको. ३-२. 'युवावचु' वि.

४-४. नास्ति मूको. ५-५. हि वेतेषु अ. ६. पर्याप्तकारिणो मूको. ७. नः सं अ. ८. प्रदत्तं मूको.

९. इतिवेन मूको.

तेन नो वाजिनीरसू पर्ये तोकाय शं गवे । वहंत पीररीरिपः ॥ २० ॥

तेन । न । वाजिनीरसू इति वाजिनीरसू । पर्ये । तोकाय । शम् । गवे । वहंतम् । पीररी । रिपः ॥ २० ॥

वेङ्कट० तेन पीतेन सोमेन अरमाकम् हे अन्नवद्भ्यः । 'पथे अन्नाधिकारिणे' पुत्राय च गवे च सुखम् पशुताम्, स्वृत्तानि धान्यानि ॥ २० ॥

'इति पञ्चमाष्टक अष्टमाध्यायं ऋग्वेदे वर्गः' ॥

उत नो दिव्या इपं उत सिन्धूरहर्दिदा । अप हारैव वर्षयः ॥ २१ ॥

उत । न । दिव्या । इपं । उत । सिन्धूरम् । अह् इति । अप । हारैः । वर्षयः ॥ २१ ॥

वेङ्कट० अपि च अस्माकं दिव्याणि अस्मानि अपि च उद्वानि, हे अहर्दिशे । अहो^१ शातारी । 'हारेण इव' अप वर्षयः । यथा अन्ननिर्दिष्ट कश्चिद् हारेणापगमयति तथा प्रयच्छति ॥ २१ ॥

कृदा वां तौडयो विंघत् समुद्रे जंहितो नरा । यद् वां रथो रिभिष्पतात् ॥ २२ ॥

कृदा । वाम् । तौड्य । विंघत् । समुद्रे । जंहितः । नरा । यद् । वाम् । रथः । रिभिः । पतात् ॥ २२ ॥

वेङ्कट० कदा याम् तौड्य पर्यन्तम् समुद्रे सदायै रथक हे नरो । यदा^२ युवयो रथ अग्नेयुक्त भवतु^३ अमृत प्रादुर्भूत् । परिचरणावसरस्तत्र च विद्यत इति 'परिचरणात्मकाऽमेव प्रादुर्भवदिति' ॥ २२ ॥

युवं कण्वाय नासुत्यारिपिताय हृम्ये । शर्वदुतीद्वेष्टस्यथः ॥ २३ ॥

युवम् । कण्वाय । नासुत्या । अपिऽरिपिताय । हृम्ये । शर्वत् । दुती । द्वेष्टस्य ॥ २३ ॥

वेङ्कट० युवम् कण्वाय नार्यदाय^४ हे नासरथी । अङ्गुरेणैव अपिऽरिपिताय बहुनि रक्षणानि प्रयच्छाम् । यथार्थदाय अग्रे अन्वयताम्^५ (अ १, ११५, ८) इत्युक्तम् ॥ २३ ॥

तामिरा यातमूतिभिर्नव्यसीभिः सुशुस्तिभिः । यद् वां वृषणरु हुने ॥ २४ ॥

ताभिः । आ । यातम् । कृतिभिः । नव्यसीभिः । सुशुस्तिभिः ।

यद् । वाम् । वृषणम् इति वृषणम् । हुने ॥ २४ ॥

वेङ्कट० ते आ यातम् रक्षयै अवतीरु सुशुस्तिभिः कण्वायै । यदा वाम् हे वृषणम् । वृषामि ॥ २४ ॥

यथा चित् कण्वमावतं प्रियमेवमुपस्तुतम् । अत्रिं शिञ्जारमश्विना ॥ २५ ॥

यथा । चित् । कण्वम् । आस्तम् । प्रियमेवम् । उपस्तुतम् । अत्रिम् । शिञ्जारम् । अश्विना ॥ २५ ॥

१ पशवन्नाधिकारिण इति पक्षेऽपि विहितं अत्र २-२ नास्ति सूक्तो ३ यत्नो वि, यदो अ.

४ ४ इत्येवम् सूक्तो ५ कदा सूक्तो ६ पतम् वि ७-८ 'मन्त्र सदायैत्येवम् नृपयुगे कृतिविषययो रथ प्रादुर्भूत् च ८ नोदाय सूक्तो

येङ्कट० यथा चिन् कल्पम् अरक्षतम्, यथा वा त्रिविधम्, यथा वा उपरुतम्, यथा 'वा अग्निम्',
यथा वा शिखारम्^१ हे अश्विनौ । ॥ २५ ॥

^१इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये पञ्चमो वर्गः^२ ॥

यथोत कृत्ये धनेऽशुं गोध्वगस्त्यम् । यथा वाजेषु सोमरिम् ॥ २६ ॥

यथा । उत । कृत्ये । धने । अंशुम् । गोषु । अगस्त्यम् । यथा । वाजेषु । सोमरिम् ॥ २६ ॥

येङ्कट० यथा अपि च कर्तव्ये धने शेषम् नाम शमानम्, गोविमिषं स्तुयन्तम् अगस्त्यम् च,
यथा^३ वा वुशेषु सोमरिम् नाम आश्विनम्^४ । तथा अस्मानपि रक्षतमिति ॥ २६ ॥

एतावद् वा वृषण्वसु अतो वा भूर्यो अश्विना । गृणन्तः सुमन्मीमहे ॥ २७ ॥

एतावत् । वाम् । वृषण्वसु इति वृषण्वसुम् । अतो । वा । भूर्यः । अश्विना । गृणन्तः । सुमन् । ईमहे ॥ २७ ॥

येङ्कट० हे मदीयमाश्विनौ । परं स्तुयन्तः एतावत् सुखं याचामहे वावदुकेभ्यः अश्विभ्यः
ममभ्यां कृतम्, अपि वा अतः अपि भूर्यः इति ॥ २७ ॥

रथं हिरण्यवन्धुरं हिरण्यामीशुमश्विना । आ हि स्थार्यो दिविरुष्टम् ॥ २८ ॥

रथम् । हिरण्यवन्धुरम् । हिरण्यमीशुम् । अश्विना । आ । हि । स्थार्यः । दिविरुष्टम् ॥ २८ ॥

येङ्कट० रथम् हिरण्यवन्धुरम् हिरण्यमीशुम् हे अश्विनौ । आ हि तिष्ठतः विविरुष्टम् ॥ २८ ॥

हिरण्ययीं वां रमिरीषा अथो हिरण्ययः । उभा चक्रा हिरण्यया ॥ २९ ॥

हिरण्ययीं । वाम् । रमिः । ईषा । अर्थः । हिरण्ययः । उभा । चक्रा । हिरण्यया ॥ २९ ॥

येङ्कट० सुप्रयोः रथस्य सर्वमन्त्रे हिरण्यमिति । रमिः^५ उपरुतमनतित्वाद् ॥ २९ ॥

तेन नो वाजिनीवसु परावर्तस्त्रिदा रतम् । उपेमां सुष्टुतिं मम ॥ ३० ॥

तेन । नः । वाजिनीवसु इति वाजिनीवसुम् । परावर्तः । त्रि । आ । गतम् ।

उपे । इमाम् । सुष्टुतिम् । मम ॥ ३० ॥

येङ्कट० तेन अस्माकम् हे अश्विनम्^६ । दूरादपि आ गच्छतम्, आश्विनौ च इमान् मम सुष्टुतिम्
उप आगच्छतम् ॥ ३० ॥

^१इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये षष्ठो वर्गः^२ ॥

आ वहेथे पराकात् पूर्विरुन्तावशिना । इपो दासीरमर्त्या ॥ ३१ ॥

आ । वहेथे इति । पराकात् । पूर्वी । अशन्तौ । अदिना । इषे । दासी । अमर्त्या ॥ ३१ ॥

वेङ्कट० आ गच्छथ दूरात् बहूनि अशन्तौ अशितौ । असुराणां स्वभूतान्यद्यानि हे अमर्त्याः । तेषां जयाधेमागच्छतमिरवधे । अशिष्यास्तिक्येति ॥ ३१ ॥

आ नो धुमैरा श्रमोभिरा राया यातमदिना । पुरुषश्चन्द्रा नासत्या ॥ ३२ ॥

आ । न । धुमै । आ । श्रमे ऽभि । आ । राया । यातम् । अदिना । पुरुषश्चन्द्रा । नासत्या ॥ ३२ ॥

वेङ्कट० आ यातम् अस्मान् जने 'कीर्तिभि धनेन' हे अशितौ । बहुदिरण्यौ 'नासत्यौ' ॥ ३२ ॥

एह वा मुपितप्सवो वयो बहन्तु पुर्णिनः । अच्छा स्वध्वरं जनम् ॥ ३३ ॥

आ । इह । वाम् । मुपितप्सव । वयं । बहन्तु । पुर्णिनः । अच्छा । सुध्वरम् । जनम् ॥ ३३ ॥

वेङ्कट० आ बहन्तु इह वाम् दीप्तिरूपा अथा पतनवन्तः 'सुध्वरम् पद्मममम्' इति ॥ ३३ ॥

रथं वामजुगावसं य इषा वर्तते सह । न चक्रमुभि वाधते ॥ ३४ ॥

रथम् । वाम् । अतुङ्गावसम् । य । इषा । वर्तते । सह । न । चक्रम् । अभि । वाधते ॥ ३४ ॥

वेङ्कट० रथम् वाम् 'कोटभिरनुगीयमानम्' य इषा 'सह वर्तयति, न त' 'परचक्रम् अभि भवति' ॥ ३४ ॥

हिरण्ययेन रथेन द्रुवर्षाणिभिरर्धैः । न धीज्वना नासत्या ॥ ३५ ॥

हिरण्ययेन । रथेन । द्रुवर्षाणिभि । अर्धैः । धीज्वना । नासत्या ॥ ३५ ॥

वेङ्कट० हिरण्ययेन रथेन इवर्षाणिभि च अर्धे तस्मिन् युक्ते हे धीज्वनी । 'कर्मभिरनं द्रुवर्षाणि' नासत्यौ । आगच्छतमिति ॥ ३५ ॥

'इति पञ्चमादके अष्टमाध्याये सप्तमो वर्गः' ॥

युवं मृगं जागृवांसं स्वर्दथो वा वृषण्वसू । ता नः पृथक्प्रिया रुयिम् ॥ ३६ ॥

युवम् । मृगम् । जागृवांसम् । स्वर्दथ । वा । वृषण्वसू इति वृषण्वसू ।

ता । न । पृथक् । इषा । रुयिम् ॥ ३६ ॥

येहूट० युग^१ भृगयते^२ (॥ या ९, १९) । युषां^३ युगयमाणः स्तोतारम् जागरणपरम् खद्व. च
हे शृण्वत् । तौ 'अममयम्' अस्तेन^४ रयिम् समृद्धयेयाम् ॥ ३६ ॥

ता मे अस्तिना सनीनां विद्यातुं नवानाम् ।

यथा चिचैयः कशुः शतमुष्टानां ददत् सहस्रा दश गोनाम् ॥ ३७ ॥

ता । मे । अस्तिना । सनीनाम् । विद्यातुम् । नवानाम् ।
यथा । चिच । चैयः । कशु । शतम् । उष्ट्रानाम् । ददत् । सहस्रा । दश । गोनाम् ॥ ३७ ॥

येहूट० तौ^५ हे अभिनी^६ नवभिस्तेरारब्धानि^७ नयानि^८ भवानि जानीतमिति । यैद्यात् कशोर्लक्षं
धनमभिनीरेव निरेदयति । यथा चिच 'चैय' कशु उष्ट्रानाम् शतम् प्रापयत् सहस्राणि
दश वा तथा च ।

मौनक — "'द्वार' इत्यादिने सूक्ते सप्तत्रिंशत्तमौ तु या ।

'तत्रार्पणेनो द्रष्टव्यान्त्य कशोर्दान्तव.' सृत्. ॥" (तु. वृदे ६, ४५) इति ॥ ३७ ॥

यो मे हिरण्यसंदशो दश रात्रो अमहत् ।

अधस्पृदा इचैयस्य कृष्टयधर्मज्ञा अमितो जनाः ॥ ३८ ॥

य । मे । हिरण्यसंदश । दश । रात्रौ । अमहत् ।
अधस्पृदा^९ । इत् । चैयस्य^{१०} । कृष्टय^{११} । धर्मज्ञा^{१२} । अमित^{१३} । जनाः ॥ ३८ ॥

येहूट० य^{१४} मे^{१५} 'हिरण्यसंदश' इत्यन्तं दश रात्रौ^{१६} दश रात्रौ^{१७} प्रापयत्, अस्माभिरपि भवति कर्तव्य-
मिति, यथा मम प्रदीपमान^{१८} सुनकमस्मि दातव्यमिति । यस्य चैयस्य अन्ये सर्वे अधस्पृदा एव भवन्तु
'धर्मज्ञा अमित'^{१९} वर्तमाना जनाः । ये दृष्टे शक्ति शत्रुणां तस्य विद्येत ते धर्मज्ञा इति ॥ ३८ ॥

माकिरेना पुथा गाद् येनेमे यन्ति चेदयः ।

अन्यो नेद् सुरिरोहते भूमिदार्वचरो जनः ॥ ३९ ॥

माकिं । एता । पुथा । गात् । येने । इमे । यन्ति । चेदयः ।
अन्य । न । इत् । सुरि । ओहते । भूमिदार्वचर । जनः ॥ ३९ ॥

येहूट० ॥ गच्छतु अनेन यथा कश्चिद्विषयः, येन यथा इमे येदन्ति इति । यथा चिद^{२०} कर्तुर्धनं
प्रापयति, एवम् अन्य 'येन'^{२१} प्रापयति सुरि श्रेयविता धनस्य अस्त्वन् दाताऽपि^{२२} जनः ॥ ३९ ॥

'इति पञ्चमाष्टके जटमाध्याये अष्टमो वर्गः' ॥

१. गच्छित सूको २ 'ने वि' ३. सूत्रं ४. यन्मयमेव ५. एतौ वि.
६. नयानि धर्मज्ञा वि' नवविधानां ७. नवविधानां वि. ८. नवविधानां वि. ९. येषां उष्ट्रं वि., येषां उष्ट्रं
१०. ११. कर्तुर्धनं येषां धर्मज्ञा वि., येषां धर्मज्ञा वि. १२. हे वि.
१३-१४. 'धर्मज्ञा अमित' सूको १५. येषां सूको. १६. येषां सूको. १७-१८. येषां धर्मज्ञा वि. १९. येषां धर्मज्ञा वि.
२०. येषां वि., येषां वि. २१. येषां सूको २२-२३. येषां धर्मज्ञा वि. २४-२५. येषां धर्मज्ञा वि.

[६]

‘वातः काण्य ऋषिः । इन्द्रो देवता, अन्त्यान्तं तिलुषां तिरिन्द्रः पार्श्वम् । गायत्री छन्दः’ ।

महौ इन्द्रो य ओजसा पुर्वन्यो वृष्टिमाँ इव । स्तोमैर्वृत्तस्य वावृधे ॥ १ ॥

महान् । इन्द्रः । यः । ओजसा । पुर्वन्यः । वृष्टिमान् इव । स्तोमैः । वृत्तस्य । वावृधे ॥ १ ॥

वेङ्कट० वातः^१ । महात् सः इन्द्रः मयति, यः ओजसा परितुल्यः पुर्वन्यः वृष्टिमान् इव लक्ष्यते ।
सः^२ स्तोमैः वृत्तस्य वर्धताम् ॥ १ ॥

प्रजामृतस्य पिप्रतः प्र यद् भरन्तु बह्वयः । विप्रां क्रुतस्य वाहसा ॥ २ ॥

प्रजाम् । क्रुतस्य । पिप्रतः । प्र । यद् । भरन्तु । बह्वयः । विप्राः । क्रुतस्य । वाहसा ॥ २ ॥

वेङ्कट० सर्वां प्रजाम् पशून् पशवतः इन्द्रस्य प्र भरन्त इति । यद्^३ वोढार ऋषियः मेधाविनः
पशस्य माहकेन^४ सह, तदा स्तोमैः वरस्य वावृधे^५ इति ॥ २ ॥

फण्वा इन्द्रं यदक्रतु स्तोमैर्वृत्तस्य सार्धनम् । जामि जुवत आयुधम् ॥ ३ ॥

फण्वाः । इन्द्रम् । यद् । अक्रतु । स्तोमैः । वृत्तस्य । सार्धनम् । जामि । जुवते । आयुधम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० फण्वा । यद् इन्द्रम् कुर्वन्ति स्तोमैः वृत्तस्य सार्धवितारम्, तदाजीम् अस्य “जामि आयुधम्”
स्तुत्यन्ति । जामिर्जामते. गतिकर्मणः (तु. या ३, ६) ॥ ३ ॥

समस्य मन्पये विशो विश्वा नमन्त कृष्टयः । समुद्रार्येव सिन्धवः ॥ ४ ॥

सम् । अस्य । मन्पये । विशः । विश्वाः । नमन्तु । कृष्टयः । समुद्रार्य इव । सिन्धवः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० सम् नमन्त अथ प्रोक्षाय विश विश्वाः कृष्टयः । विशः परितो तिरिन्द्रोतीति । समुद्राय
इव सिन्धवः (= अ. ८, ४८, २५) ॥ ४ ॥

ओजस्तदस्य तिरिष्य उमे यत् समवर्तयत् । इन्द्रश्चर्मैव रोदसी ॥ ५ ॥

ओजः । तद् । अस्य । तिरिष्ये । उमे इति । यत् । समवर्तयत् । इन्द्रः । चर्मैव । रोदसी इति ॥

वेङ्कट० बलम् तद् अस्य दीप्यते, येन^६ बलेन इन्द्रः सावावृत्तिवत् उमे संवर्तयति
पिण्डीकरोति कर्म इति^७ ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चमाष्टके षष्ठ्याध्याये नवमो वर्गः’ ॥

१-१. नास्ति सूको. २. वाप सूको. ३. नास्ति सूको. ४. यथा अ. ५. = अग्निता (तु.
(अ. ३, ११, ५ भाष्यम्) ; दवनेन सूको. ६. बह्वयः सूको. ७-७. तु. अ. १०, ८, ५; ८; जगात्पुन अ.
८. परमात् सूको. ९. तु. अ. ६, ८, ३; ७, ६३, १.

वि चिद् वृत्रस्य दोषतो वज्रेण शतपर्पणा । शिरों विभेद वृष्णिना ॥ ६ ॥
 वि । चित् । वृत्रस्य । दोषतोः । वज्रेण । शतपर्पणा । शिरः । विभेद । वृष्णिना ॥ ६ ॥
 वेङ्कट० वृत्रस्य कम्पयतः वज्रेण शतपर्पणा शिरः वि विभेद वर्पणाशीलिन ॥ ६ ॥

इमा अभि प्र णोनुमो विषामग्रेषु धीतर्यः । अग्नेः शोचिर्न दिद्युतः ॥ ७ ॥
 इमाः । अभि । ॥ । नोनुमः । विषाम् । अग्रेषु । धीतर्यः । अग्नेः । शोचिः । न । दिद्युतः ॥ ७ ॥
 वेङ्कट० इमानि अभि प्र नोनुमः मेधाविनाम् अग्रेषु कर्माणि इन्द्रस्य । यानि अग्नेः तेजसि इव
 व्याप्तानि ॥ ७ ॥

गुहां सुतीरुष त्मना प्र यच्छोचन्त धीतर्यः । कर्णां श्रुतस्य धारया ॥ ८ ॥
 गुहां । सुतीः । उप । त्मना । प्र । यत् । शोचन्त । धीतर्यः । कर्णाः । श्रुतस्य । धारया ॥ ८ ॥
 वेङ्कट० गुहायां वर्तमानानि इन्द्रस्य कर्माणि मेधाविभिरेव श्रातुं शक्यानि उप प्र शोचन्त
 प्रवृत्तयस्मि इवमेव, यदा प्रकटीकृतानि कर्माणि सत्यस्य धारयिष्या याच। उत्तरप्र
 सत्यस्यः ॥ ८ ॥

प्र तमिन्द्र नशीमहि रयि गोमन्तमश्विनम् । प्र ब्रह्म पूर्वचित्तये ॥ ९ ॥
 प्र । तम् । इन्द्र । नशीमहि । रयिम् । गोमन्तम् । अश्विनम् । प्र । ब्रह्म । पूर्वचित्तये ॥ ९ ॥
 वेङ्कट० निगवसिद्धा । 'प्र' अक्षरम् । पूर्वचित्तिरयैः पूर्वमेव ज्ञानम् । अक्षरस्य हि प्रधानमेव
 जानन्ति । नक्षिर्मासिकमेति ॥ ९ ॥

अहमिद्धि पितृष्परि मेधामृतस्य जग्रम । अहं सूर्य इवाजनि ॥ १० ॥
 अहम् । इत् । हि । पितुः । परि । मेधाम् । मृतस्य । जग्रम् । अहम् । सूर्यः । इव । अजनि ॥ १० ॥
 वेङ्कट० अहम् एव हि पितुः कर्मस्व सत्यज्ञानस्य सत्यस्य प्रज्ञाम् जगृहे गृहीतवानस्मि । अहम्
 सूर्यः इव दीप्यमानः अजनि ॥ १० ॥

*इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये द्वाविंशो वर्गः ॥

अहं प्रतेन मन्मता गिरः शुम्भामि कण्ववत् । येनेन्द्रः शुष्मामिद् दधे ॥ ११ ॥
 अहम् । प्रतेन । मन्मता । गिरः । शुम्भामि । कण्ववत् । येन । इन्द्रः । शुष्मम् । इत् । दधे ॥ ११ ॥

१. नास्ति सूक्ते. २. उप वि; अप अ. ३-४. ब्रह्मणम् सूक्ते. ५. सूर्यः पूर्वचित्तिः अ.
 ६. उ. वेद १, ११, २१, २८. ७. कर्णाः वि; कर्माणि अ. ८-९. नास्ति सूक्ते.

वेङ्कट० अहम् पुराणेन विधेयेन शान्ति 'स्तुतिं अष्टदशोमि' वक्ष्यत् । येन शान्तना^१ इन्द्रः बलं
धारयति ॥ ११ ॥

ये स्वामिन्द्रे न तुष्टुवृक्षपयो ये च तुष्टुबुः । ममेद् वर्धस्व सुष्टुतः ॥ १२ ॥

ये । त्वाम् । इन्द्र । न । तुष्टुबुः । ऋषयः । ये । च । तुष्टुबुः । मम । इत् । वर्धस्व । सुष्टुतः ॥

वेङ्कट० ये त्वाम् इन्द्र । न तुष्टुबुः, ये च तुष्टुबुः । ऋषयः, सर्वानवहाय मम एवाभिरुचिषम्
इति गन्धर्वे, वर्धस्व सुष्टुतः ॥ १२ ॥

यदस्व मन्पुरध्वेनीद् वि वृत्रं पर्वशो रुजन् । अपः समुद्रमैरपत् ॥ १३ ॥

यत् । अस्व । मन्पुः । अध्वेनीत् । वि । वृत्रम् । पर्वशः । रुजन् । अपः । समुद्रम् । ऐरपत् ॥ १३ ॥

वेङ्कट० यदा अस्व मन्पुः अध्वनीत् । ध्वनक्तिः शब्दकर्मणः । मन्त्रितवत्सुष्टुत्पादयतीत्यर्थः । वृत्रम्
मेघरूपम् पर्वशः वि रुजन् तदा अप उदकानि अन्तरिक्षम् (त्रु. निष १, १) प्रति प्रेरयति । यद्वैद
ध्वनि प्रकाशीभावकमेति ॥ १३ ॥

नि शुष्णे इन्द्र धूर्णसि वज्रं जघन्य दस्यंवि । वृषा शुभ्रं शृण्विषे ॥ १४ ॥

नि । शुष्णे । इन्द्र । धूर्णसि । वज्रम् । जघन्य । दस्यंवि । वृषा । हि । उग्र । शृण्विषे ॥ १४ ॥

वेङ्कट० ॥ जघन्य शुष्णे दक्षी^१ कोकरय घातकम् यसम् । 'ययिवा हि दे उग्रः' इत्य उगे भूयसे^२
(त्रु. अ ८, १३, १०) ॥ १४ ॥

न द्याम् इन्द्रमोर्जसा नान्तरिक्षाणि वज्रिणम् । न विष्यचन्त भूमयः ॥ १५ ॥

न । द्याम् । इन्द्रम् । मोर्जसा । न । अन्तरिक्षाणि । वज्रिणम् । न । विष्यचन्त । भूमयः ॥ १५ ॥

वेङ्कट० न द्युलोका^१ इन्द्रम् बलेन स्पर्शयन्ति वज्रिणम्, न अपि अन्तरिक्षाणि, न च भूमयः ।
'विश्वो भूमीर्वापम् शीतं सन्' (ऋ २, १७, ८) इति मन्त्रः ॥ १५ ॥

^१इति वज्रनाशके अह्ननाप्याये द्वादशो वर्गः ॥

यस्त इन्द्र महीरपः सत्सुपमान आशयत् । नि तं पद्यासु विश्रवः ॥ १६ ॥

य । ते । इन्द्रः । मही । अपः । सत्सुपमान । आ । आशयत् । नि । तम् । पद्यासु । विश्रवः ॥ १६ ॥

वेङ्कट० 'य' ते इन्द्र । मही अपः सत्सुपमान् वृत्र आ आशयत्, उग्र पद्यासु अङ्गुलीषु स्वम्
नि विनायः । विश्रवन् हि मारणसिति^१ ॥ १६ ॥

१-१ स्तुतीलङ्घने वि^१, अलङ्घने स्तुती श^२. २-० मय मूको. ३ दस्यो मूको. ४-४, वर्धितशुभ्र
मूको. ५ मयते मूको. ६ द्युलोके मूको. ७-७ नास्ति मूको. ८-८, नास्ति वि^१, नन्द ... श^२.
९-१० नास्ति

य इमे रोदसी मही समीची समजग्रभीत् । तमोभिरिन्द्र तं गुहः ॥ १७ ॥

यः । इमे इति । रोदसी इति । मही इति । समीची इति समर्द्धी । समऽअजग्रभीत् ।

तमोऽभिः । इन्द्र । तम् । गुहः ॥ १७ ॥

वेङ्कट० 'यः इमे' पातायुधिन्यो गहस्यो सङ्गते हस्तेन सहगृह्णाति, तम् अन्धकारैः इन्द्र ! तिरस्कृतं
वृषम् ॥ १७ ॥

य इन्द्र यतयस्त्वा भृगवो ये च तुष्टुवुः । ममेदुग्र युधी हवम् ॥ १८ ॥

ये । इन्द्र । यतयः । त्वा । भृगवः । ये । च । तुष्टुवुः । मम । इत् । उग्र । युधि । हवम् ॥ १८ ॥

वेङ्कट० 'ये इन्द्र !' यतयः' त्वा तुष्टुवुः, ये च भृगवः, सादृशतीत्य मम एव हे उदरगर्भ ! युधि
ह्वानम् ॥ १८ ॥

इमास्त इन्द्र पृथ्वी यो घृतं हुहते आशिरम् । एनामृतस्य पिप्पुषीः ॥ १९ ॥

इमाः । ते । इन्द्र । पृथ्वीयः । घृतम् । हुहते । आशिरम् । एनाम् । अतस्य । पिप्पुषीः ॥ १९ ॥

वेङ्कट० इमाः ते इन्द्र ! गावः पृतम् आशिरम् च हुहते भूमिम् उदकेन यज्ञसाधितेन पुरयन्त्यः ॥ १९ ॥

या इन्द्र प्रस्रस्त्वासा गर्भमचक्रिरम् । परि धर्मेषु सूर्यम् ॥ २० ॥

याः । इन्द्र । प्रस्रस्यः । त्वा । आसा । गर्भम् । अचक्रिरम् । परि । धर्मेषु । सूर्यम् ॥ २० ॥

वेङ्कट० याः इमाः प्रजाताः पृथगः रक्षां एततो निरसनेन गर्भमृतम् परि अचक्रिरम् परिभुङ्क्षन्ति ।
यथा धर्मः सूर्यम् परितः करोति । धर्मं हि धारयति' दिवि सूर्यमिति ॥ २० ॥

^१इति यज्ञमावृत्ते अहमाभ्यसे इत्यसौ वर्गः ॥

त्वामिच्छदसस्पते कणां तुक्थेन वाष्टुधुः । त्वां सुतास इन्दवः ॥ २१ ॥

त्वाम् । इत् । शवसुः । पते । कणाः । तुक्थेन । वृष्टुधुः । त्वाम् । सुतासः । इन्दवः ॥ २१ ॥

वेङ्कट० त्रिगदसिदेति ॥ २१ ॥

तवेदिन्द्र प्रणीतिपूत प्रज्ञास्तिरद्विवः । यज्ञो वितन्तसार्व्यः ॥ २२ ॥

तवे । इत् । इन्द्र । प्रज्णीतिपू । वृत । प्रज्ञास्ति । अद्विजः । यज्ञ । वितन्तसार्व्यः ॥ २२ ॥

१-१. नास्ति अर्ध. २-२. ... इन्द्र सूको. ३. कलायः सूको. ४. कर्म सूको. ५. "यनि सूको.

६-६. नास्ति सूको.

वेङ्कट० तत्र एव इन्द्र! प्रणयनेषु चक्रसानानाम् प्रशस्तिः भवति अस्मिन् । यज्ञः तत्र प्रणीतिषु
एव 'आयन्ते तान्तेः सेवितव्योः' भवति ॥ २२ ॥

आ न इन्द्र महीमिषं पुरं न दधि गोमतीम् । उत प्रजां सुवीर्यम् ॥ २३ ॥

आ । नः । इन्द्र । महीम् । इषम् । पुरम् । न । दधि । गोमतीम् । उत । प्रजाम् । सुवीर्यम् ॥

वेङ्कट० आभिमुख्येन विदातय अस्माकम् इन्द्र । महद् अन्नं त्वमि स्थितं विवृण्वारम् पुरम् इष
पशुमतीम् । अपि च प्रजाम् सुवीर्यम् च प्रचच्छेति ॥ २३ ॥

'उत त्वद्वाश्वश्च यदिन्द्र नाहुर्षीणा' । अग्रे विभु प्रदीदयत् ॥ २४ ॥

उत । त्वत् । आश्वऽअश्वम् । यत् । इन्द्र । नाहुर्षीणु । आ । अग्रे । विभु । प्रदीदयत् ॥ २४ ॥

वेङ्कट० अपि च तत् आश्वस्यम् 'अश्वरुन्दम् आश्व', यत् इदम् इन्द्र । नहुपस्य इदम् आश्व विष्ट
स्थितम्, तच्च आश्वः सकर्षीदिति । अग्रे प्रकर्षेण वीर्यं भवति ॥ २४ ॥

अभि प्रजं न तंलिपे छरं उपाकचक्षसम् । यदिन्द्र मृत्पासी नः ॥ २५ ॥

अभि । प्रजम् । न । तंलिपे । छरं । उपाकऽचक्षसम् । यत् । इन्द्र । मृत्पासी । नः ॥ २५ ॥

वेङ्कट० न अभि तनोषि प्रजम् यथा सरण्यसीत् स्वम् उपाकचक्षसम् । 'उपाके' (निघ ३, १६) इत्यपि-
कृतम् । अन्तिके दर्शनं यस्य । अस्मत्समीपे न विवर्णोपि, यदि इन्द्र ! अस्मान् सुखयति ॥ २५ ॥

"इति पञ्चमाहके अष्टमाध्याये अथोद्गो वर्यः" ॥

यदङ्ग तंविषीयस इन्द्रं प्रजार्जसि क्षितीः । महीं अपार ओर्जसा ॥ २६ ॥

यत् । अङ्ग । तंविषीयसे । इन्द्र । प्रजार्जसि । क्षितीः । महान् । अपारः । ओर्जसा ॥ २६ ॥

वेङ्कट० यत् अङ्ग इन्द्र । त्वं वरमिच्छसि, यथाच प्रकर्षेण राजयसि मनुष्यान् महान् अपर्यन्तः । अस्मिन् ।
उत्तरम् सम्बन्धम् ॥ २६ ॥

तं त्वां दृक्विर्मतीर्विभु उपे ब्रुवत ऊतये । उरुज्यसुभिन्दुभिः ॥ २७ ॥

तत् । त्वा । दृक्विर्मतीः । विभु । उपे । ब्रुवते । ऊतये । उरुऽज्यसम् । इन्दुभिः ॥ २७ ॥

वेङ्कट० निगदयाम्भ्याम् । तस्माद् ब्रुवाम् उपस्तुवन्तीति ॥ २७ ॥

उपहरे गिरीणां सैगये च नदीनाम् । धिया विप्रो वजायत ॥ २८ ॥

१-१. गतानि सेवितो मूको. १ < वि ✓ तसु इति वैप १, २८४३. २-२. तु. ऋ ५, ७, १०, ६, ४६, ५.
३-३. च इदं न द्यु यदि तम् मूको. ४. सा, संमत्सर्वे वेति. ५. 'नोति मूको. ६. तम् मूको.
७-७. नास्ति मूको.

उपऽहरे । गिराणाम् । समुद्राये । च । नदीनाम् । धिया । विप्रैः । अजायत ॥ २८ ॥

पेङ्कट० समीपे पर्वतानां सङ्गमे च नदीनाम् कर्मणा हेतुना मेधाया इन्द्रः प्रादुर्भवति ॥ २८ ॥

अतः समुद्रमुद्रतश्चिकित्वाँ अवं पश्यति । यतो विपान एजति ॥ २९ ॥

अतः । समुद्रम् । उतऽयतः । चिकित्वा । अवं । पश्यति । यतः । विपानः । एजति ॥ २९ ॥

पेङ्कट० अतः उदितः स्वर्गाद् समुद्रमाह प्राज्ञः अवं पश्यति अन्तरिक्षम्, यतः हृत्यमानः जायते वा देवः पश्यति ॥ २९ ॥

आदित् प्रमस्य रेतसो ज्योतिष्पश्यन्ति वासरम् । पुरो यदिध्वेतं दिवा ॥ ३० ॥

आत् । इत् । प्रमस्य । रेतसः । ज्योतिः । पश्यन्ति । वासरम् । पुरः । यत् । इध्वेतं । दिवा ॥ ३० ॥

पेङ्कट० अन्तरमेव प्रमस्य उदकस्य सम्बन्धि ज्योतिः पश्यन्ति वासवित्, यदा इन्द्रा परस्तात् समुद्रम्यते आदित्येन ज्योतिस्तस्यान्तः ॥ ३० ॥

“इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये चतुर्विंशो वरः” ॥

कपर्वास इन्द्र ते मतिं विधेँ वर्धन्ति पौर्यम् । उतो अविष्ट वृण्यम् ॥ ३१ ॥

कपर्वासः । इन्द्र । ते । मतिम् । विधेँ । वर्धन्ति । पौर्यम् । उतो इति । अविष्ट । वृण्यम् ॥ ३१ ॥

पेङ्कट० कर्वातः इन्द्र ते सुमतिम् विधे वर्धयन्ति पौर्यम् च, अपि च हे वरुणवर ! वृण्यम् ॥ ३१ ॥

इमां मे इन्द्र सुष्टुतिं जुपस्व प्र सु मार्यम् । उत प्र वर्धया मतिम् ॥ ३२ ॥

इमां । मे । इन्द्र । सुऽस्तुतिम् । जुपस्व । प्र । सु । मार्यम् । अतः । उत । प्र । वर्धय । मतिम् ॥ ३२ ॥

पेङ्कट० इमान् मे इन्द्र । सुष्टुतिम् सेवस्व । प्रकर्षणं सुष्टु मां रक्ष । अपि च वर्धय स्वोत्तारम् ॥ ३२ ॥

उत म्रह्मणा वयं तुभ्यं प्रवृद्ध वज्रिवः । विप्रा अतस्म अविसेँ ॥ ३३ ॥

उत । म्रह्मणा । वयम् । तुभ्यम् । प्रऽवृद्ध । वज्रिऽवः । विप्रा । अतस्म । अविसेँ ॥ ३३ ॥

पेङ्कट० अवि च म्रह्मणि वयम् तुभ्यम् हे प्रवृद्ध ! वज्रिन् ! मेधाविनः सेव्यवन्तः जीवन्ताम् ॥ ३३ ॥

अभि कर्वा अनूयतापो न प्रवता यतीः । इन्द्रं वनन्वती मतिः ॥ ३४ ॥

अभि । कर्णा । अनुपत् । आप । न । प्रऽपत् । युती । इन्द्रम् । वनेन्ऽपत्ती । मति ॥ ३४ ॥

वेङ्कट० अभि कस्तुवन् कर्णा इन्द्रम् आप ॥ प्रवणेन गच्छन्त्याः । इन्द्रम् प्रविभज्यतीति^१ स्मृति मयति ॥ ३४ ॥

इन्द्रमुक्थानि वावृधुः समुद्रमिव सिन्धवः । अनुत्तमन्युमजरम् ॥ ३५ ॥

इन्द्रम् । उक्थानि । वृधुः ॥ समुद्रम्ऽइव । सिन्धवः । अनुत्तमन्युम् । अजरम् ॥ ३५ ॥

वेङ्कट० विगदसिवाः । वानुत्तमन्युः अतिरक्षुतकोपः^२ ॥ ३५ ॥

^१ इति पद्यमाहके महमाप्पाये पद्यदोषे वर्गः^३ ॥

आ नो याहि परावतो हरिम्पां हयताभ्याम् । इममिन्द्र सुतं पित्र ॥ ३६ ॥

आ । न । याहि । पराऽवत । हरिऽभ्याम् । हयताभ्याम् । इमम् । इन्द्र । सुतम् । पित्र ॥ ३६ ॥

वेङ्कट० आ याहि अस्मात् पूरद् अन्ध्याभ्याम् कमनीयाभ्याम् । इमम् इन्द्र । सुतम् पित्र । इति प्रेक्षाकर्मणि ॥ ३६ ॥

त्वामिह पूनहन्तम् जनांसो वृक्षतर्हिणः । हवन्ते वार्वऽसातये ॥ ३७ ॥

त्वाम् । इह । पूनहन्ऽन्तम् । जनांस । वृक्षतर्हिणः । हवन्ते । वार्वऽसातये ॥ ३७ ॥

वेङ्कट० विगदसिवाः ॥ ३७ ॥

अहुं त्वा रोदसी उभे चक्रं न वृत्त्येतशम् । अहुं सुवानास इन्द्रवः ॥ ३८ ॥

अहुं । त्वा । रोदसी इति । उभे इति । चक्रम् । न । वृत्ति । एतशम् । अहुं । सुवानास । इन्द्रवः ॥ ३८ ॥

वेङ्कट० अनुगच्छत त्वा घावावृषिणौ उभे, यथा रथचक्रम् अग्रतो गच्छन्त्यम् अश्वम् अनु वतत । अनु वतते^४ अभिपूयमाणम् इन्द्रम् ॥ ३८ ॥

मन्दस्वा सु स्वर्णर उतेन्द्र शर्यणावति । मत्स्वा विवस्वतो पुती ॥ ३९ ॥

मन्दस्व । सु । स्वर्णरे । उत । इन्द्र । शर्यणाऽवति । मत्स्व । विवस्वत । पुती ॥ ३९ ॥

वेङ्कट० मन्दस्व सुष्ठु स्वर्णराज्ये देवे राजति वा, अपि च इह । शर्यणावति । शर्यणावताम्^५ कुर्वन्त्यस्य जयमभ्यस्य सरः^६ । मत्स्व च विवस्वत राज्यं स्तुत्वा ॥ ३९ ॥

वावृधान उष धनि वृषां कृष्णरोरवीत् । वृत्रहा सोमपार्तमः ॥ ४० ॥

१ प्रति मम वो मूको, सम्भवन्नवती सा । २ उत्तर प्रदिश वि^३ ; उत्तर प्रदिशकोप आग्नेये अ^४ ।

३ १ नारित मूको ३ ४ 'व' योव मूको ५ उवस्वचनस्य वि^६, उवस्वचनस्य अ^७ । ६ सो मूको

वृद्धान् । उपे । ययि । वृषी । वृषी । अरोरवात् । वृद्धा । सोमप्रातम ॥ ४० ॥

वेङ्कट० यथेमान् उप रोरवीति अन्तरिक्षे वृष वृषी वृद्धा अतिशयेन सोमस्य राता ॥ ४० ॥

‘इति दक्षमाष्टके अष्टमाध्याये षोडशोऽध्यायः ॥’

अपिहि पूर्वजा अस्येक ईशान ओजसा । इन्द्रं चोष्णयसे वसु ॥ ४१ ॥

अपि । हि । पूर्वजा । असि । एक । ईशान । ओजसा । इन्द्र । चोष्णयसे । वसु ॥ ४१ ॥

वेङ्कट० इति हि सर्वस्य जगतः । पूर्वेन स्य भवति एक ईशान इत्येव । स इवम् इन्द्र । सोऽप्यस्य वसु प्रवीरि ॥ ४१ ॥

अस्माकं त्रा सुतो उपे वीतपृष्ठा अभि प्रयः । शतं बहन्तु हरयः ॥ ४२ ॥

अस्माकम् । त्रा । सुतान् । उपे । वीतपृष्ठा । अभि । प्रय । शतम् । बहन्तु । हरयः ॥ ४२ ॥

वेङ्कट० अस्माकम् त्रा सुतान् ‘सोमान् उपे बहन्तु’ काण्डपृष्ठा इति लक्षणमर्थं च अभि शतम् । अन्धाः ॥ ४२ ॥

इमां सु पूर्व्या धियं मधोर्धृतस्य पिप्पुषीम् । कणां उक्थेन वावृधुः ॥ ४३ ॥

इमान् । सु । पूर्व्याम् । धियम् । मधो । धृतस्य । पिप्पुषीम् । कणां । उक्थेन । वावृधुः ॥ ४३ ॥

वेङ्कट० इदं कर्म सुष्ठु कथयन्ति मरुत मधुना धृतेन च पूर्व्या कणां शस्त्रेण ॥ ४३ ॥

इन्द्रमिव निमहीना मेधे वृणीतु मर्यः । इन्द्रं सनिष्पुरुतये ॥ ४४ ॥

इन्द्रम् । इत् । निमहीनाम् । मेधे । वृणीतु । मर्यः । इन्द्रम् । सनिष्पु । उतये ॥ ४४ ॥

वेङ्कट० इन्द्रम् इव निमिहमहत्यायां वेदायां मध्ये मेधे मर्यं वृणीत, इन्द्रमेव सनिमिष्वन् रक्षणार्थम् ॥ ४४ ॥

अर्वाश्चै त्वा पुरुषदुत प्रियमेघस्तुता हरी । सोमपेयाय वक्षतः ॥ ४५ ॥

अर्वाश्चम् । त्वा । पुरुषस्तुत । प्रियमेघस्तुता । हरी इति । सोमपेयाय । वक्षतः ॥ ४५ ॥

वेङ्कट० निगदसिद्धा ॥ ४५ ॥

शतमहं तिरिन्दिरे सहस्रं पर्शवा ददे । राधांसि याद्वानाम् ॥ ४६ ॥

शतम् । अहम् । तिरिन्दिरे । सहस्रम् । पर्शवा । ददे । राधांसि । याद्वानाम् ॥ ४६ ॥

वेङ्कट० कारयापन — ‘तृचोऽन्त्यं तिरिन्दिरेण पार्श्वव्याप्तं दानस्तुति’ (ऋग्वेद २.८.६) इति । शतम्

अहम् तिरिन्द्रिरे^१ सदसम् च वर्योः पुत्रे आ देरे प्रत्यगृह्णात् अद्यानि यदुक्तरजातानां मदीयानां
पुत्रपोषाणां मरणाभयम् ॥ ४६ ॥

त्रीणि शतान्पर्वतां सहस्रा दश गोनाम् । दृदुष्यन्नाप्य साम्ने ॥ ४७ ॥

त्रीणि । शतानि । अर्धेताम् । सहस्रा । दश । गोनाम् । दृदुः । पुत्राय । साम्ने ॥ ४७ ॥

येदुद० त्रीणि शतानि अश्वानाम् दश च सहस्राणि गवाम् प्रायच्छन्^२ यत्रकुलजाताय मर्त्यं शतवते ॥ ४७ ॥

उदानद् ककुहो दिव्यमुष्ट्रांश्चतुर्भुजो ददेत् । श्रवसा याद्वं जनम् ॥ ४८ ॥

उत् । आनद् । ककुहः । दिव्यम् । उष्ट्रान् । चतुःश्रुजः । ददेत् । श्रवसा । याद्वम् । जनम् ॥ ४८ ॥

येदुद० व्याघ्रोक्ति^३ उच्यते । दिव्यम्^४ तिरिन्द्रिः उष्ट्रान् चतुर्भुजः^५ प्रायच्छन् कालेन च उत् आनद्
चतुर्वेदाजम् जनम् ह्यव्ययमानमाह ॥ ४८ ॥

^६इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये सप्तदशो वर्गः ॥

[७]

^७पुनर्वत्स काण्व पाणिः । मरतो वेपता । गायत्री छन्दः^८ ।

प्र यद् घस्त्रिष्टुभमिपं मरुतो विप्रो अक्षरत् । वि पर्वतेषु राजय ॥ १ ॥

प्र । यत् । वः । त्रिष्टुभम् । इषम् । मरुतः । विप्रः । अक्षरत् । वि । पर्वतेषु । राजय ॥ १ ॥

येदुद० पुनर्वत्सः । यदा प्र अक्षरत् मेधावी सुप्ताहम् निद्रुगम् इषम्, अक्षं त्रिष्टुभं^९ त्रिष्टुभं^{१०}
हि सत् । 'अग्नि निजन्मा त्रिष्टुभम्' (अ २, १४०, २) इत्युक्तम् । हे मरुतः । 'तस्य
मेधेय' वि राजय तस्य वर्षायां प्रादुर्भूताः ॥ १ ॥

यदृक् तद्विषीयश्रे यामं शुभ्रा अर्चिष्वम् । नि पर्वता अहासत् ॥ २ ॥

यद् । अह । तद्विषीयश्रे । यामम् । शुभ्राः । अर्चिष्वम् । नि । पर्वताः । अहासत् ॥ २ ॥

येदुद० यदा क्षिप्रं हे वलमिष्टम्भः । यामं हे क्षोभमायाः । वृक्ष, यदानीम्^{११} पर्वताः नि अहासत्^{१२}
स्वस्माद् रजानात् निचलन्ति^{१३} ॥ २ ॥

उदीरयन्त वायुभिर्वाश्रसः पृश्निमातरः । ध्रुवन्त पिप्युपीमिपम् ॥ ३ ॥

उत् । उदीरयन्त । वायुभिः । वाश्रसः । पृश्निमातरः । ध्रुवन्त । पिप्युपीम् । इषम् ॥ ३ ॥

१. तिरिन्द्रे मूको. २. प्रवन्त मूको. ३. उदयन्तो" अ. ४. दीप मूको. ५. चतुरव मूको.
६-८. नास्ति मूको. ९. जप. < ✓ सत्तुम् ["व्यङ्ग्ये"] इति, निवृत्त मूको. १०. "य मूको.
११-१२. वेपता --- वेपे" मूको. १३-१४. पर्वानिहासत अ; "निहास वि". १५. न चरन्ति वि.

येङ्कट० उद् गमयन्ति सर्वतः^१ वायुभिः^२ प्रत्यक्षमास्ते वायवरीणा मोक्षतर, मरुतः। अथुक्षन्
शोकस्य व्यायम्^३ उद्गम् अस्ते वेति^४ ॥ ३ ॥

वर्पन्ति पुरुतो मिहं प्र रेपयन्ति परितान् । यद् यामं यान्ति वायुभिः ॥ ४ ॥

वर्पन्ति। मरुते। मिहम्। प्र। रेपयन्ति। परितान्। यत्। यामम्। यान्ति। वायुभिः ॥ ४ ॥

येङ्कट० मृग्या नि गमन्ति मरुतः पृष्टम्, प्र रेपयन्ति च^५ मिधात्, यद्वा यामम्^६ प्राप्नुवन्ति
वायुभिः सह^७ ॥ ४ ॥

नि यद् यामाय धो गिरिर्नि सिन्धवो विधर्मणे । मृदे शुष्माय येमिरे ॥ ५ ॥

नि। यत्। यामाय। ध। गिरि। नि। सिन्धव। विधर्मणे। मृदे। शुष्माय। येमिरे ॥ ५ ॥

येङ्कट० यद्वा भियता भवन्ति युष्माकं गमनाय गिरि सिन्धव च विधारकाय गमनाय मृदे
य यदाय विधेयीभूताः । निश्चरान्तिहन्तीत्यर्थः^८ । पूर्वत्र धात्व्यसमाप्तिः ॥ ५ ॥

इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये अष्टःशतौ वर्यः ॥

युष्माँ उ नक्तंभूतये युष्मान् दिवा इवामहे । युष्मान् प्रपत्यध्वरे ॥ ६ ॥

युष्मान्। ऊँ इति। नक्तम्। ऊतये। युष्मान्। दिवा। इवामहे। युष्मान्। प्रपत्यति। अध्वरे ॥ ६ ॥

येङ्कट० नितावसिता ॥ ६ ॥

उडु स्वे अरुणार्त्तवचित्रा यामेभिरिरते । वाथा अधि ष्णुर्ता दिरः ॥ ७ ॥

उडु। ऊँ इति। स्वे। अरुणऽर्त्तः। चित्रा। यामेभिः। इरते। वाथा। अधि। ष्णुर्ता। दिरः ॥ ७ ॥

उडुट० उडु इति कमी मरुतः अरुणरूपा विश्वा वाताविध्वलरूपा^९ । वातेति वायवरीणा
अपि साधुवा दिरः^{१०} ॥ ७ ॥

सृजन्ति रुदिमोर्जसा पन्था सूर्याय यातरे । ते भानुभिर्नि रस्विरे ॥ ८ ॥

सृजन्ति। रुदिम्। ओर्जसा। पन्था। सूर्याय। यातरे। ते। भानुभिः। नि। रस्विरे ॥ ८ ॥

येङ्कट० पन्थान् सूर्यस्य यातु ते दीप्तिभिः विद्यन्वन्ति । रुदिमभिः सूर्यस्य गमनाय सार्त्त
कुरुन्तीति ॥ ८ ॥

इमा मे मरुतो गिरिमिमं स्तोमंमृसुक्ष्णः । इमं मे वनता हवस् ॥ ९ ॥

१ सप्तमी वि^१ २ वायुभिः वि^२, वायुभिः^३ अ^४ ३ व्याप^५ सूको ४, पु अ
८, १३, २५, ४४, ७, ९, ६१, १५० ५-५ तु अ १, ३९, ५ ६-६, वेधकाणा^६ सूको ७ ७ नास्ति
अ^७ ८, निरवगमिभ्यो^८ सूको ९ ९ नास्ति सूको १०, पत्तया सूको ११-११, पु अ
४, २८, १, वा दीप्तिभिः सूको.

इमाम् । मे । मरुत । गिरम् । इमम् । रतोर्मम् । ऋभुक्षुण् । इमम् । मे । वनत । हवम् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० इमाम् मे हे मरुत । गिरम्, इमम् च साम्नाम् लोमम् हे महन्तः । (उ. निष ३, १), इमम् हानम् च भवत ॥ ९ ॥

ग्रीणि सरांसि पृथ्वीयो द्रुदहे वज्रिणे मधु । उत्सं कर्णन्धमुद्रिणम् ॥ १० ॥

ग्रीणि । सरांसि । पृथ्वी । द्रुदहे । वज्रिणे । मधु । उत्सम् । कर्णन्धम् । उद्रिणम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० यथा ग्रीणि सरांसि पूर्णानि भवन्ति तथा पृथिव्या इन्द्राय सोममयम् मधु बहुद्वयं 'कर्णन्धम्' । उत्सम् इन्द्रकदानम् उद्रिणम् । हरपन्तरिक्षमाह । पृथ्वयाप । तथा दुर्गम् तथामन्तरिणीपच्छतामभीषाणमिति (१) ॥ १० ॥

'इति पञ्चमाहके अष्टमाध्याये एकैकविंशो वसं' ॥

मरुतो यद्धे यो दिवः सुम्नायन्तो हवामहे । आ तू नु उपे गन्तन ॥ ११ ॥

मरुत । यत् । ह । य । दिवः । सुम्नायन्त । हवामहे । आ । तु । नु । उपे । गन्तन ॥ ११ ॥

वेङ्कट० मरुत । यद्वा सप्त १४ दिवः सुलोकाद् सुतमिच्छन्त ययम् हवामहे, तदैव क्षिप्रम् आ गच्छत अस्मान् ॥ ११ ॥

यूयं हि ष्ठा सुदानवो रुद्रा ऋभुक्षुणो दमै । उत प्रथैतसो मदै ॥ १२ ॥

यूयम् । हि । ष्ठा । सुदानव । रुद्रा । ऋभुक्षुण् । दमै । उत । प्रथैतस । मदै ॥ १२ ॥

वेङ्कट० मय्य हे शोभनदाना । रुद्रपुत्रा । महान्त । यजे, अवि च सुमत्तय सोममदे ॥ १२ ॥

आ नो र्वि मंदृच्युतं पुरुक्षुं विश्वधांसम् । इर्यता मरुतो दिवः ॥ १३ ॥

आ । नु । र्विम् । मंदृच्युतम् । पुरुक्षुम् । विश्वधांसम् । इर्यते । मरुत । दिवः ॥ १३ ॥

वेङ्कट० आभिमुख्येन 'मंदृच्यत धनम्' मदस्वीकृत्वापकम् बहुधाव्यम् विश्व धारकम् अस्माकं हे मरुत । दिवः आहारय ॥ १३ ॥

अधीवु यद् गिरीणां यामं शुभा अर्चिषम् । सुवानैर्मन्दध्व इन्दुभिः ॥ १४ ॥

अधिऽन । यत् । गिरीणाम् । यामम् । शुभा । अर्चिषम् । सुवानैः । मन्दध्वे । इन्दुभिः ॥ १४ ॥

वेङ्कट० उपरि पर्यतानां हे शुभा । यदा यमनम् कृत्य, उदात्ती 'सुयमाने सोमे' मन्दध्वे ॥ १४ ॥

एतावतश्चिदेपां सुभं भिक्षेतु मर्त्यैः । अदाम्यस्य मन्मभिः ॥ १५ ॥

१ तु अ २, २४, ४ २. तु अ ५, १९, ४, ३, १०, ११. ३ ३. अन्तोत्तमुद्रकदानमुद्रिणम् मूको. † तु. या १०, ४; पैप १, १-८८ n. § तु या १०, १; पैप १, ८९ १ f. ‡ तु या १०, १', पैप १, ८९ १ व ४, नास्ति मूको. ५ ५. 'गोश्लो' वि', 'गोश्लो' अ'. ६-९ त्रैप्य तद्वर्ग मूको. ७ सुयमान सोमे मूको ८. मरुभे मूको.

उत्तमैः । चित् । एषाम् । सुम्नम् । भिक्षेत । मर्त्यैः । अद्राम्यस्य । मन्मदभिः ॥ १५ ॥

वेङ्कट० एतावतः पोष्यवर्गस्य शत्रुभिराहिंस्त्वस्य 'स्तुतिभिः' मर्त्यैः सुखम् भिक्षयेत' भरतां सम्बन्धि ॥ १५ ॥

“इति पञ्चमाहके ब्रह्माध्याये विंशोऽध्यायः” ॥

ये द्रुप्सा इव रोदसी घमन्त्यनु बृष्टिभिः । उत्सं द्रुहन्तो अर्धितम् ॥ १६ ॥

ये । द्रुप्साः इव । रोदसी इति । घमन्ति । अनु । बृष्टिभिः । उत्सम् । द्रुहन्तः । अर्धितम् ॥ १६ ॥

वेङ्कट० ये भरताः उदकद्रुप्सा इव पतन्ताः छायावृत्तिवद्वे अनु घमन्ति वृष्टिभिः स्रग्दानपक्षि, मेघम् द्रुहन्तः अक्षीणम् ॥ १६ ॥

उदं स्वानेभिरीरत उव रथैरुदं वायुभिः । उव स्तोमैः पृश्निमातरः ॥ १७ ॥

उद । ऊँ इति । स्वानेभिः । ईरते । उव । रथैः । उव । ऊँ इति । वायुभिः । उव । स्तोमैः । पृश्निमातरः ॥

वेङ्कट० उदं सम्पत्तिं सन्धैः उव रथैः उव अश्वैः उव च स्तुतिभि सह गोमातरः ॥ १७ ॥

येनाथ त्वर्षम् यदं येन कर्षं घनस्पृतम् । राये सु तस्य धीमहि ॥ १८ ॥

येन । ज्ञाय । त्वर्षम् । यदम् । येन । कर्षम् । घनस्पृतम् । राये । सु । तस्य । धीमहि ॥ १८ ॥

वेङ्कट० येन 'ररुधु' । त्वर्षम्' बहुम् मरुत्तयाः, येन च कर्षम् घनस्य दमहारम्, यवार्थम् यवं भरतां तत्तर्षं सुष्ठु धीमहि सुष्वासाह इति ॥ १८ ॥

इमा उ वः सुदानवो घृतं न पिप्युषीरिषः । वर्धन् काण्वस्य मन्मभिः ॥ १९ ॥

इमाः । ऊँ इति । वः । सुदानवः । घृतम् । न । पिप्युषी । इषः । वर्धन् । काण्वस्य । मन्मभिः ॥

वेङ्कट० इमा एव पुष्पाद् हे कोमलदाता ! आत्मन् इव 'वृद्धाः इषः' हवीषि वर्षयन्तु काण्वस्य मन्मभिः स्तुतिभिः सह ॥ १९ ॥

कं नूनं सुदानयो मदया वृक्तवर्हिषः । ब्रह्मा को वः सपर्यति ॥ २० ॥

कं । नूनम् । सुदानवः । मदय । वृक्तवर्हिषः । ब्रह्मा । को । वः । सपर्यति ॥ २० ॥

वेङ्कट० कं सम्पत्तिं यजे मदय हे सुदाना ! स्तोत्रवर्हिषः ! आत्मनार्थं यजन्नाथै । व 'ब्राह्मण' वः अनुनां परिचरति ॥ २० ॥

“इति पञ्चमाहके ब्रह्म अध्याये एकविंशोऽध्यायः” ॥

१-३. तु. अ. ८, १८, १; स्तुतिवर्हिषं त्वर्षं ग्राहयन् सूको. २०. नास्ति सूको. ३-३. एतावन्ति सूको.

४-५. वृद्धाः इषः सूको. ५-५. 'इषा' ... कुता सूको.

नहि ष्म यद्ध वः पुरा स्तोमैर्भिर्घृक्तवर्हिषः । शर्घो^१ ऋतस्य जिन्वथ ॥ २१ ॥

नहि । स्म । यद् । ह । व । पुरा । स्तोमैर्भि । ऋक्-ऽवर्हिष । शर्घो^१ । ऋतस्य । जिन्वथ ॥ २१ ॥

वेङ्कट० नराख स सद् इदानीं भवति, यत् यत्तु यत् पूर्वमिन्द्राकारे स्तोमैः देवैर्घृक्तवर्हिषः ।
रत्साहान् सत्यभूतस्य यजमानस्य प्रीणयथ ॥ २१ ॥

समु तये महतीरुपः सं क्षोणी समु छर्यम् । सं वज्रं पर्युधो दधुः ॥ २२ ॥

सम् । ऊँ इति । त्ये । मुहती । अप । सम् । क्षोणी इति । सम् । ऊँ इति । सूर्यम् । सम् । वज्रम् । पर्युधः । दधुः ॥

वेङ्कट० सम् दधु ते महद् अन्तरिक्षम् (तु. निष २, ३), सम् 'चावापृथिवी, तम् सूर्यम्' ।
सम् दधु वज्रम् चेन्द्रावुधम् पर्युध^१ ॥ २२ ॥

वि वृत्रं पर्युधो ययुर्वि पर्वतां अराजिनः । चक्राणा वृष्णि पौर्षम् ॥ २३ ॥

वि । वृत्रम् । पर्युधः । ययु । वि । पर्वतान् । अराजिन । चक्राणा । वृष्णि । पौर्षम् ॥ २३ ॥

वेङ्कट० वि ययु वृत्रम् असुरम् पर्वतां (तु. अ. ८, १, १३) । ययुर्विष्वक्मनु (तु. निष २, १९)
पठित । अपि च मेघान् देवैर्विष्वक्मनु वृत्राणां वर्यणशीतम् वर्यम् ॥ २३ ॥

अनु त्रितस्य युध्यतः शुष्ममावन्तु कर्तुम् । अन्विन्द्रं वृत्रुत्तये^१ ॥ २४ ॥

अनु । त्रितस्य । युध्यत । शुष्मम् । आवन् । त्रितं । कर्तुम् । अनु । इन्द्रम् । वृत्रुत्तये^१ ॥ २४ ॥

वेङ्कट० 'अनु वरस्य मरुत त्रितस्य' वक्त्रम् युध्यत, अपि च वरस्यम् । एतदेवाह—अनु वरस्य^१
इन्द्रम् 'वृत्रवर्धने सहजाने' इति ॥ २४ ॥

विद्युद्वस्ता अभिर्धनुः शिप्राः शीर्षन् हिरण्ययीः । शुभ्रा व्यञ्जत श्रिये ॥ २५ ॥

विद्युद्वस्ता । अभिर्धनुः । शिप्राः । शीर्षन् । हिरण्ययीः । शुभ्रा । वि । अञ्जत । श्रिये ॥ २५ ॥

वेङ्कट० विद्योतमानइत्या अभिगतदीप्तय तेषां शीर्षन् हिरण्यस्य शिप्रा भवन्ति शिरस्त्राणांनि
(तु. अ. ५, ५, ११) । शीर्षमन्ना सक्तं वर्यम् आभरते 'अह्वानि ॥ अघत । 'विद्यैरभिर्धनुषे'
(अ. १, १४, ४) इत्युक्तम् ॥ २५ ॥

'इति पञ्चमाहके सप्तमाध्याये द्वार्विधो वर्म' ॥

उशना यत् परावत उरुषो रन्ध्रमयातन । धौर्न चक्रदध धिया ॥ २६ ॥

उशना । यत् । परावत । उरुषो । रन्ध्रमयातन । धौ । न । चक्रदध । धिया ॥ २६ ॥

^१ नास्ति अं. ^२ धारा धं वि. ^३ नरैश्च मूको ^४ यत् मूको ^५ अन् रि-
स्त्यानामे इत्य वि. ^६ अन्तरिक्षास्तेन्द्राय अं. ^७ अह्वान् मूको ^८ ७ ७ पुत्राय मूको
८, निषधम् मूको ९ ९ नास्ति मूको

वेङ्कट० उरुना मूषे ॥ हे मरुतः । शुष्मासुरवधार्थं यदा मेघस्य शरम् दूरात् अघातनं
भान्तर्वर्तमानं 'तं हन्तुम्', तदा योः इव स शुष्मः अक्रन्दीत् अयेन ॥ २६ ॥

आ नो मृत्स्यं द्वावनेऽधैर्हिरण्यपाणिभिः । देवांसु उपं गन्तव ॥ २७ ॥

आ । नः । मृत्स्यं । द्वावने । अधैः । हिरण्यपाणिभिः । देवांसु । उपं । गन्तव ॥ २७ ॥

वेङ्कट० उ० आ गच्छत अस्माद् धनस्य दानार्थं अथैः हिरण्यपाणिभिः दे देवाः ! ॥ २७ ॥

यदेपां पृथ्वी रथे प्रष्टिर्वहति रोहितः । यान्ति शुभ्रा रिणन्पः ॥ २८ ॥

यद् । एषाम् । पृथ्वीः । रथे । प्रष्टिः । वहति । रोहितः । यान्ति । शुभ्राः । रिणन् । अपः ॥ २८ ॥

वेङ्कट० यद् एषाम् पृथ्वीः^१ रोहितः च चक्षुः रथे प्रष्टिः च सुषुक्तः इदं प्रापयति^२ पुनक्ति,
तदा यान्ति शोभमानाः प्रैरयन्ति उदकानि च ॥ २८ ॥

सुषोमे श्रयणावर्तयार्जके पुस्त्यावति । ययुर्निचक्रया नरः ॥ २९ ॥

सुसोमे । श्रयणावर्तयति । आर्जके । पुस्त्यावति । ययुः । निचक्रया । नरः ॥ २९ ॥

वेङ्कट० सुषोमो नाम देशो यत्र सुषोमा नदी, तत्र श्रयणावति^३ च 'तथा आर्जके' च परत्यावति
च नरुतो यान्ति । निष्का नाम पुत्री, तथा सुषोमादिषु यन्मन्त्रि मार्गस्त्वित्वा । यद्वा
निमित्तचक्रया क्षेत्रया सह गन्तीति ॥ २९ ॥

यदा गच्छाथ मरुत इत्या विप्रं हवमानम् । मादिकेभिर्नार्धमानम् ॥ ३० ॥

यदा । गच्छाथ । मरुतः । इत्या । विप्रम् । हवमानम् । मादिकेभिः । नार्धमानम् ॥ ३० ॥

वेङ्कट० कदा गच्छाथ हे मरुतः । इत्थम् विप्रम् हवमानम् सुखकरैर्धनैः सह गच्छमानम् ॥ ३० ॥

‘इति पञ्चमाहके अष्टमाध्याये त्रयोविंशो वर्गः’ ॥

कद नूनं कंचप्रियो यदिन्द्रमर्जहातन । को वः सखित्व ओहते ॥ ३१ ॥

कद् । नूनम् । कंचप्रियः । यद् । इन्द्रम् । अर्जहातन । को । वः । सखित्वे । ओहते ॥ ३१ ॥

वेङ्कट० कदा खलु मूषं हे इन्द्रप्रिय-^४ ! स काष्ठो भवति, यस्मिन् मूषम् इन्द्रम् परित्यजत ।
सर्वदेव्रेण सह वसंध्ये^५ इति । कः वा शुष्मात् अवजमानः सख्ये प्रापयति ॥ ३१ ॥

सहो पु णो वज्रहस्तैः कर्णांसो अग्निं मरुद्भिः । स्तुपे हिरण्यवाशीभिः ॥ ३२ ॥

१. माषा^१ मूको. २-२. तदप्यथ मूको. ३. एता ये मूको. ४. वदती मूको. ५. पाति
तापम् मूको. ६. 'ती वि'. ७-७. तदप्यति मूको. ८-८. वासित मूको. ९. लोदभि^२ वि.
१०. परं ... मूको.

सुहो इति । सु । नुः । वज्रं हस्तैः । कर्णांसः । अग्रिम् । मरुत्सभिः । स्तूपे । हिरण्यवाशीभिः ॥ ३२ ॥
 वेङ्कट० सहैव अस्माकं स्वभूता इमे कण्ठाः मरुद्भिः आपुषहस्तैः स्तुबन्ति, तथा चाहमपि हिरण्य-
 वाशीभिः मरुद्भिः सहैव अग्रिम् स्तुमि । हिरण्यैरलङ्कृतानि आपुषानि भवन्ति मरुताम् ॥ ३२ ॥

ओ पु घृणः प्रयज्युना नव्यसे सुविताय । ववृत्यां चित्रवाजान् ॥ ३३ ॥

ओ इति । सु । घृणाः । प्रयज्युन् । आ । नव्यसे । सुविताय । ववृत्याम् । चित्रवाजान् ॥ ३३ ॥

वेङ्कट० आ घृण्याम् धर्षितुन् प्रकर्मण घृण्यान् भवताम् अन्तुदवाय चित्राशान् ॥ ३३ ॥

गिर्यश्चिन्धि जिहते पर्शानासो मन्व्यमानाः । पर्यताश्चिन्धि येमिरे ॥ ३४ ॥

गिर्यः । चिद् । नि । जिहते । पर्शानासः । मन्व्यमानाः । पर्यताः । चिद् । नि । येमिरे ॥ ३४ ॥

वेङ्कट० गिरयः पर्शानाः (घृ. निघ १, १०) इति मेघनामनी । तत्रैकं नैषण्डकम् । ते च नि जिहते^१
 निर्गच्छन्ति मरुद्भिः अभिगम्यमानाः । तथा शिखोद्यमाना विपदाः भवन्ति मरुद्भिः मन्व्यमानाः,
 स प्रतिगच्छन्ति ॥ ३४ ॥

आक्षुण्यावानो वहन्त्यन्तारिक्षेण पततः । धातारः स्तुवते वर्यः ॥ ३५ ॥

आ । आक्षुण्यावानः । वहन्ति । अन्तारिक्षेण । पततः । धातारः । स्तुवते । वर्यः ॥ ३५ ॥

वेङ्कट० आ तच्छब्दि आक्षुण्यावानः^१ । दिदि दिग्भ्यो निर्वस्य दिदिषो^२ वे गच्छन्ति ते तपोताः ।
 अन्तारिक्षेण पतन्तः । जुमभाज्जानन्दसः । स्तुवते अनुभवाय अग्रं ताच्छीदयेन दातारः^३ ॥ ३५ ॥

अग्निर्हि जानिं पूर्यश्छन्दो न सरो अर्षिषा । ते भानुभिर्वि तस्मिधरे ॥ ३६ ॥

अग्निः । हि । जानिं । पूर्यः । छन्दः । न । सरो । अर्षिषा । ते । भानुभिर्वि । तस्मिधरे ॥ ३६ ॥

वेङ्कट० अग्निः हि जजनि निर्मयितः 'पूर्यः छन्दः' इव सूर्यो भवन् वेजसा । अथ तनसि जातम्
 भानुभिः सहतः वि स्तारयन्ति ॥ ३६ ॥

^१ इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये अनुविज्ञो वर्गः ॥

[८]

^२ छर्वसः काश्च ऋषिः । जहिनौ देवता । अनुष्टुप् छन्दः^३ ।

आ नो विश्वाभिस्तुतिभिर्बिना यच्छतं युवम् ।

दद्या हिरण्यवर्तनी पिबतं सोम्यं मधु ॥ १ ॥

१. सन्नीद वि^२. २. जिह्ति मूको. ३. माहणं मूको. ४. निवि^३ क^४. ५. दाद नानिरिति
 मूको. ६-६. पूर्यच्छन्ति अ^५, पूर्यछन्द वि^६. ७-७. नास्ति मूको.

आ । नृ । विद्मामि । कृतिऽभि । अश्विना । गच्छतम् । युगम् ।
दसा । हिरण्यवर्तनी इति हिरण्यवर्तनी । पिबतम् । सोम्यम् । मधु ॥ १ ॥

वेङ्कट० सध्वसः । आ गच्छतम् अस्मान् विधौ रक्षणीः हे अश्विनौ ! 'युगम् । आगतम्' च हे दत्तनीवी ।
हिरण्यवर्तनी विधानम् सोममयम् अन्नम् ॥ १ ॥

आ नूनं यातमश्विना रथेन सूर्यत्वचा ।
भुञ्जी हिरण्यपेशसा कवी गम्भीरचेतसा ॥ २ ॥

आ । नूनम् । यातम् । अश्विना । रथेन । सूर्यत्वचा ।
भुञ्जी इति । हिरण्यपेशसा । कवी इति । गम्भीरचेतसा ॥ २ ॥

वेङ्कट० आ यातम् इदानीम् अश्विनौ । 'रथेन सूर्यदेवता' हे भोजयितारी । हिरण्य ... ॥ २ ॥

आ यातुं नहुषस्पर्शान्तरिक्षाद् सुवृत्तिभिः ।
पिबाथो अश्विना मधु कण्वानां सवने सुतम् ॥ ३ ॥

आ । यातम् । नहुष । परि । आ । अन्तरिक्षाद् । सुवृत्तिभिः ।
पिबाथ । अश्विना । मधु । कण्वानाम् । सवने । सुतम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अश्विनौ ! सोमम् कण्वानाम् यजे सुतम् ॥ ३ ॥

आ नो यातं दिवस्पर्शान्तरिक्षादध्रिष्या ।
पुत्रः कर्णस्य वासिह सृषाव सोम्यं मधु ॥ ४ ॥

आ । नृ । यातम् । दिव । परि । आ । अन्तरिक्षाद् । अध्रिष्या ।
पुत्र । कर्णस्य । वाम् । इह । सृषाव । सोम्यम् । मधु ॥ ४ ॥

वेङ्कट० निगदसिद्धा ॥ ४ ॥

आ नो यातमुषंश्रुत्यश्विना सोमपीतये ।
स्वाहा स्तोमस्य वर्धना प्र कवी धीतिभिर्नरा ॥ ५ ॥

आ । नृ । यातम् । उपश्रुति । अश्विना । सोमपीतये ।
स्वाहा । स्तोमस्य । वर्धना । प्र । कवी इति । धीतिभिर्नरा । नरा ॥ ५ ॥

वेङ्कट० पानाय स्वाहाकारं यज्ञम् स्तोमस्य स्तोत्रं कर्मेति हे वर्धयितारी । अनामि ॥ ५ ॥

'इति पञ्चमाष्टके अष्टमः पत्रोऽष्टमः पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

यच्चिद्धि वां पुर ऋषयो जुहुरेऽवसे नरा ।

आ यातमग्निना गतमुपेमां सुष्टुतिं मम ॥ ६ ॥

यत् । चित् । दि । याम् । पुरा । ऋषयः । जुहुरे । अवसे । नरा ।

आ । यातम् । अग्निना । आ । गतम् । उपे । इमाम् । सुष्टुतिम् । मम ॥ ६ ॥

षेङ्कट० यत् चित् दि याम् पुरा पूर्वमिद्रेय काले ऋषयः आहूतवन्तौ इक्ष्वायु नराः । तथापि
अस्माद् आ यातम् आधिनौ, उप गच्छतम् एव मम इमाम् सुष्टुतिम् ॥ ६ ॥

दिवर्धिव् रोचनादध्या नो गन्तं स्वविदा ।

धीभिर्वत्सप्रचेतसा स्तोमैर्भिर्वनधुता ॥ ७ ॥

दिवः । चित् । रोचनात् । अधि । आ । नः । गन्तम् । स्वःऽविदा ।

धीभिः । वत्सऽप्रचेतसा । स्तोमैभिः । वनधुता ॥ ७ ॥

षेङ्कट० शुकोवाद् रोचनात् आ गच्छतम् अस्माद् हे स्वर्विदी । वमोऽपि उद्दिश्य हे वासप्रचेतसी !
वातेषु प्रमनसौ वधोनौ ॥ मामुद्दिश्य हे वनधुती ! ॥ ७ ॥

किमुन्ये पर्यसितेऽस्मत् स्तोमैर्भिरग्निना ।

पुत्रः कर्णस्य वासुपिर्गाभिर्वत्सो अवीवृषत् ॥ ८ ॥

किन् । अन्ये । परि । आसुते । अस्मत् । स्तोमैभिः । अग्निना ।

पुत्र । कर्णस्य । याम् । ऋषिः । गोऽभिः । वत्सः । अवीवृषत् ॥ ८ ॥

षेङ्कट० किम् अस्माकं कर्णे आधिनौ ! स्तोमैः परि उपविशसि । अथ प्रत्यक्ष — कर्णस्य पुत्रः
वाम् पत्नः ऋषिः मम आसाः स्तुतिभिः वर्धयति । वयमेवाधिनौ स्तुम इति ॥ ८ ॥

आ वां विप्रं दृहावसेऽह्नुत् स्तोमैर्भिरग्निना ।

अरिप्रा वृत्रदन्तमा ता नो भूतं मयोमुवा ॥ ९ ॥

आ । वाम् । विप्रं । दृष्ट । अवसे । अह्नुत् । स्तोमैभिः । अग्निना ।

अरिप्रा । वृत्रदन्तमा । ता । न । भूतम् । मयऽमुवा ॥ ९ ॥

षेङ्कट० ॥ अहन् पाम् विप्रं दृष्ट इक्ष्वायुम् स्तोमैः आधिनौ । हे अपराधो ! अतिशयेन दातॄणां
हन्तारो ! तौ अस्माकं मयवम् सुखस्य मानविहारौ ॥ ९ ॥

आ यद् वां योषणा रथमर्तिष्ठद् वाजिनीवत् ।

विश्वान्यधिना युवं प्र धीतान्यगच्छतम् ॥ १० ॥

आ । यद् । वाम् । योषणा । रथम् । अर्तिष्ठद् । वाजिनीवत् इति वाजिनीऽतः ।

विश्वानि । अश्विना । युवम् । प्र । धीतानि । अगच्छतम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० हे अक्षरदम्भनो! आ अतिष्ठत् यदा^१ युवयोः रथम् स्पर्शम् इदृशम्, तदानीम् विश्वानि
चिन्तितानि अधिनो! युवाम् प्र अगच्छतम् ॥ १० ॥

^१इति पञ्चमाहके अष्टममपाद्ये षड्विंशो वार्तः^२ ॥

अतः सहस्रनिर्णिजा रथेना यातमधिना ।

वत्सो वां मधुमद् वचोऽर्शसीत् क्लाव्यः कृविः ॥ ११ ॥

अतः । सहस्रं निर्णिजा । रथेन । आ । यातम् । अश्विना ।

वत्सः । वाम् । मधुमत् । वचः । अर्शसीत् । क्लाव्यः । कृविः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० अस्मात्कारणात् रथेन आ गच्छतम् सहस्ररूपेण अधिनो^१, यतः 'वत्सः वाम्' 'मधुमत्
वचो' अर्शसीत् कृविः पुत्रः क्लव्यं रथं^२ वनिः ॥ ११ ॥

पुरुमन्द्रा पुरुवच्चं मनोतरा रथीणाम् ।

स्तोमं मे अधिना विममभि वही अनुपाताम् ॥ १२ ॥

पुरुमन्द्रा । पुरुवत्सु इति पुरुवत्सम् । मनोतरा । रथीणाम् ।

स्तोमम् । मे । अदियनी । इमम् । अभि । वही इति । अनुपाताम् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० बहुलोनी बहुपनी निर्मातरी धनानाम् स्तोमम् मे अधिनी इमम् अभि अनुपाताम् पोद्गरी ।
अभिद्वयोऽभिवशः । 'मुष्टु स स्वभा' म्युष्टु इति ॥ १२ ॥

आ नो विश्वान्यधिना धृत्वं राधांस्पहया ।

कृतं न ऋत्विर्वावतो मा नो रीरधतं निदे ॥ १३ ॥

आ । नः । विश्वानि । अश्विना । धृत्तम् । राधांसि । अर्हया ।

कृतम् । नः । ऋत्विर्वावतः । मा । नः । रीरधतम् । निदे ॥ १३ ॥

वेङ्कट० 'आ धत्तम्' नः विश्वानि वज्रानि अधिनी । अनवचतो ऋत्विजवद्वनो । कृतम् अस्मात्
मायुक्तानाम् आतुष्यतः । मा अस्मान्^१ ऋती कृतम् निन्दित्रे सत्रये ॥ १३ ॥

१. अक्षयं मूको. २. यथा मूको. ३-३. नास्ति मूको. ४-४. यतो वा मूको. ५-५. मधुमत्;

म^१. ६. समुच्चये निपातस्तु द्र. (तु. वा १, ९); तत्र अ^१. ७-७. मधुमत्तवा अ^१. ८. कृतम् मूको.

९-९. अक्षयं मूको.

यन्नासत्या परावति यद् वा स्यो अघ्यम्भरे ।

अतः सहस्रनिर्णिजा रथेना यातमाधिना ॥ १४ ॥

यत् । नासत्या । परावति । यत् । वा । स्यः । अघि । अम्भरे ।

अतः । सहस्रनिर्णिजा । रथेन । आ । यातम् । अग्निना ॥ १४ ॥

षेड्डट० निगदसिदा ॥ १४ ॥

यो वा नासत्यावृषिर्गोभिर्वत्सो अर्वावृषत् ।

तस्मै सहस्रनिर्णिजमिषं घृत् घृतश्चुतम् ॥ १५ ॥

यः । वाम । नासत्यौ । ऋषिः । गोऽभिः । वत्सः । अर्वावृषत् ।

तस्मै । सहस्रनिर्णिजम् । इषम् । घृत् । घृतश्चुतम् ॥ १५ ॥

षेड्डट० निगदसिदा ॥ १५ ॥

इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याय सप्तविंशो वसः ॥

प्रास्मा ऊर्जे घृतश्चुतमग्निना यच्छतं युवम् ।

यो वा सुन्नायं नृष्टवंद् वसुयाद् दातुनस्पती ॥ १६ ॥

प्र । अस्मै । ऊर्जम् । घृतश्चुतम् । अग्निना । यच्छतम् । युवम् ।

यः । वाम । सुन्नायं । नृष्टवंद् । वसुयात् । दातुनः । प्रती इति ॥ १६ ॥

षेड्डट० 'प्र यच्छतम्' अस्मै अन्नम् आग्नयसिद्धम् सत्, आग्नयसिद्धं क्षरति, अग्निनो! दुरान् । वा
वाम सुन्नाय अन्नोन् घनमिच्छन् हे दातव्य इवामिनी! ॥ १६ ॥

आ नो गन्तं रिश्यादसेमं स्तोमं पुरुषुजा ।

कृतं नः सुश्रियो नरेमा दातमभिष्टये ॥ १७ ॥

आ । नः । गन्तम् । रिश्यादसा । इमम् । स्तोमम् । पुरुषुजा ।

कृतम् । नः । सुश्रियः । नरा । इमा । दातम् । अभिष्टये ॥ १७ ॥

षेड्डट० आ यच्छतम् अस्माकं हे रिश्यामसितासो! इमम् स्तोमम् बहुमोज्ज्वलम्? कृतं प्रास्मान्
सुश्रीकान् करो! इमानि च धनानि दातुम् जम्बोज्ज्वलेऽस्मै ॥ १७ ॥

आ वां विश्वाभिरुतिभिः प्रियमैधा अह्वयत ।

राजन्तावचराणामग्निना यामेहृतिषु ॥ १८ ॥

आ । वाम् । विश्वामिः । ऊतिऽभिः । प्रियमेधाः । अद्रुपत् ।
राजन्तो । अश्वराणां । अश्विना । वामऽहूतिषु ॥ १८ ॥

येङ्कट० आहूतवन्तः वाम् विश्वामिः ऊतिभिः स्तुतिभिः^१ प्रियमेधकृते तावत्, प्रियमेधो माम्
काण्वपुत्रः, ईशानो यज्ञानाम् देवधिनो ! वामाऽऽहूतिषु भवतोरागमवार्यं^२ हूतिषु ॥ १८ ॥

आ नो गन्तं मयोमुवाश्विना शंसुवा युवम् ।
यो वा विपन्यु धीतिभिर्माभिर्वत्सो अर्वावृषत् ॥ १९ ॥

आ । नुः । गन्तम् । मयऽमुवा । अश्विना । शंसुवा । युवम् ।
यः । वाम् । विपन्यु इति । धीतिभिः । गीऽभिः । वत्सः । अर्वावृषत् ॥ १९ ॥

येङ्कट० तिराश्विना । अस्मान् आ गच्छतम् इमं च वत्सम्, यः देवस्तुतिक्रमोः ! सुवा कर्मभिः
स्तुतिभिश्च बध्नेयति ॥ १९ ॥

यामिः कर्षं मेधातिथिं यामिर्विशं दशवजम् ।
यामिर्गोश्वर्मावतं तामिर्नोऽवतं नरा ॥ २० ॥

यामिः । कर्षम् । मेधऽभतिथिम् । यामिः । वशम् । दशवजम् ।
यामिः । गोऽश्वम् । आर्षतम् । तामिः । नः । अवतम् । नरा ॥ २० ॥

येङ्कट० यामिः पञ्च नक्षत्रम्, तामिः अस्मान् अमिक्षतम् । 'गोश्वर्यम् स्मरश्मिनिष्पातुः' ॥ २० ॥
'इति पाञ्चमाहके अहवाध्याये अष्टाविंशते वर्गे.' ॥

यामिर्नरा व्रसदस्सुमावतं कृत्वये धने ।
तामिः पदस्मां अश्विना आर्षतं वाजसातये ॥ २१ ॥

यामिः । नरा । व्रसदस्सुम् । आर्षतम् । कृत्वये । धने ।
तामिः । सु । अस्मान् । अश्विना । प्र । अवतम् । वाजसातये ॥ २१ ॥

येङ्कट० यामिः ऊतिभिः देवो ! व्रसदस्सुम्^३ आवतम् कृत्वये धने, तामिः सुश्रु
अश्विनो ! प्र रक्षतम् अश्वलाभाय ॥ २१ ॥

प्र वां स्तोमाः सुश्रुतयो गिरी वर्षन्त्वश्विना ।
पुरुषा वृत्रहन्तमा वा नो भूतं पुरुस्पृहा ॥ २२ ॥

प्र । वाग् । स्तोमाः । सुश्रुतयोः । गिरीः । वर्षन्तु । अश्विना ।
पुरुषा । वृत्रहन्तमा । वा । नः । भूतम् । पुरुस्पृहा ॥ २२ ॥

१. देतिभिः सूको. २-२. "अयस्सु" सूको. ३-३. नाशित सूको. ४. एरं सूको.

वेङ्कट० 'प्रवृद्धो युवंन्तु वाग्' श्लोमा. सुप्रवृत्ताः वेवला गिरः च अधिनौ! । हे वृहन्नां प्रातारौ!
अतिरायेन पूयस्य इन्तारौ! छौ अस्ताकं भवतम् वृहन्नां स्पृहणीयो ॥ २२ ॥

श्रीणि पदान्यश्विनौराविः सान्ति गुह्यं पुरः ।

कवी श्रुतस्य पत्न्यभिरर्वाग्जीविभ्यस्परि ॥ २३ ॥

श्रीणि । पदानि । अश्विनौ । आविः । सन्ति । गुह्यं । पुरः ।

कवी इति । श्रुतस्य । पत्न्यभिः । अर्वाक् । जीविभ्यः । परि ॥ २३ ॥

वेङ्कट० अथ संज्ञाः अश्विनौ आविः भवन्ति । 'वाताष्टविर्द्वयेण इमे अधिना' (तु. मा. ४, १, ५, १९)
इति प्राज्ञपाम् । परस्परिस्वर्गोऽश्वौ गुह्यायां भवति । छौ कश्चिदर्थेनन्वाद् जीयानवहाय
अर्वाक् आगच्छतम् श्रुतस्य पत्न्यैः सह उदकाणि पातयन्ताविति ॥ २३ ॥

'इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये एकोनविंशो वर्गः' ॥

[९]

'शशकं काण्य कविः । अधिनी देवता । अनुष्टुप् छन्दः, प्रथमाचतुर्थीषष्ठीचतुर्दशीपञ्चदश्योः
बृहत्, द्वितीयातृतीयाविंशेकविंशयोः काण्य. पञ्चमी कङ्कप्. दशमी त्रिष्टुप्,
एकादशी विराट्, द्वादशी जगती' ।

आ नूनमश्विना युष्मं वृत्तस्य गन्तुमर्हसे ।

प्रास्मै यच्छतमवृत्तं पुष्टुच्छदिपुष्टं वा अरातयः ॥ १ ॥

आ । नूनम् । अश्विना । युष्मम् । वृत्तस्य । गन्तुम् । अर्हसे ।

प्र । प्रास्मै । यच्छतम् । अवृत्तम् । पुष्टु । छदि । पुष्टम् । वा । अरातयः ॥ १ ॥

वेङ्कट० शशकं । आ गच्छतम् इदानीम् अधिनीं पुष्टुम् अस्मै वृत्तस्य रक्षणाय । प्र यच्छतम् अस्मै
स्तेनरहितम् विस्तीर्णम् गृहम् । पुष्टुं कुरुतम् च वा अरातयः भवाः ॥ १ ॥

यदन्तरिक्षे यद् द्विवि यत् पञ्च मानुषां अनु । नृणां तद् धत्तमश्विना ॥ २ ॥

यत् । अन्तरिक्षे । यत् । द्विवि । यत् । पञ्च । मानुषान् । अनु । नृणाम् । तत् । धत्तम् । अश्विना ॥ २ ॥

वेङ्कट० यत् अन्तरिक्षादिव भवति धत्तम्, तत् अस्मान्धम् धत्तम् हे अधिनौ! ॥ २ ॥

ये वां दंसांस्वश्विना विप्रांसः परिमामृशुः । एवेत् काण्यस्य बोधतम् ॥ ३ ॥

ये । वा । दंसांसि । अश्विना । विप्रांसः । परिमामृशुः । एव । इत् । काण्यस्य । बोधतम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० ये युवयोः कर्माणि अधिनौ मेधाविनः परिमामृशुः निरूपितवन्तः, तेभ्योऽपि काण्यस्य अपि
रतुतिं ज्ञापयत् ॥ ३ ॥

अयं वा यमो अश्विना स्तोमेन परि सिच्यते ।

अयं सोमो मधुमान् वाजिनीयसू येन वृत्रं चिकेतथः ॥ ४ ॥

अयम् । याम् । यम् । अश्विना । स्तोमेन । परि । सिच्यते ।

अयम् । सोमम् । मधुमान् । वाजिनीयसू इति वाजिनीयसू । येन । वृत्रम् । चिकेतथः ॥ ४ ॥

चेङ्कट० अयम् याम् यम् अश्विना । मद्राक्षीरस्थिषु जायन्तेन स्तोमेन परि सिच्यते । अयम् च भवतो^१ सोमः रसवान् हे^२ मद्यवदनौ^३ !, येन हि तेन वृत्रा वृत्रम् युयाम् चिकेतथ । मधुसोऽभाव-
इत्यन्वयः ॥ ४ ॥

यदप्सु यद् वनस्पतौ यदोपधीषु पुरुदंससा कृतम् ।

तेन माविष्टमश्विना ॥ ५ ॥

यद् । अप्सु । यद् । वनस्पतौ । यद् । उपधीषु । पुरुदंससा । कृतम् ।

तेन । मा । अविष्टम् । अश्विना ॥ ५ ॥

चेङ्कट० यद् अत्र हे पुरुदंससा^१ पक्षेण मन्त्रस्यायम् कृतम्, तेन मा रक्षतम् अश्विनी^२ ॥ ५ ॥
इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये तिस्रो वयं^३ ॥

यत्रास्तथा सूर्य्यथो यद् वा देव भिपृज्यथः ।

अयं वा यत्सो मृतिभिर्न विन्ध्यते हविष्मन्तं हि गच्छथः ॥ ६ ॥

यद् । त्रास्तथा । सूर्य्यथः । यद् । वा । देवा । भिपृज्यथः ।

अयम् । याम् । यत्सः । मृतिभिर्न । विन्ध्यते । हविष्मन्तम् । हि । गच्छथः ॥ ६ ॥

चेङ्कट० यत्रापि वास्तवी^१ गच्छथ^२ यद् वा हे देवो^३ भैरव्यं कुक्षं कोतुणाम्, तथापि अयम्
याम् यत्सः मृतिभिर्न न लभते । विन्ध्यतेर्वाग्यत्वेऽन्वयः । 'न विन्ध्ये अस्य कुक्षुतिम्'
(अ. १, ७, ७) इति मन्त्रः । हविष्मन्तम् हि युयाम् यच्छेत् ॥ ६ ॥

आ नूतमश्विनोर्द्विषिः स्तोमं चिकेत वामयो ।

आ सोमं मधुमत्तमं यमं सिञ्चादर्थवणि ॥ ७ ॥

आ । नूतम् । अश्विनोः । द्विषिः । स्तोमम् । चिकेत । वामयो ।

आ । सोमम् । मधुमत्तमम् । यमम् । सिञ्चात् । अर्थवणि ॥ ७ ॥

चेङ्कट० आ चिकेत जायते सवन्तीम् अश्विनो^१ स्तोमम् प्रापि कन्याण्या वाप्या । सा सिञ्चति
सोमम् मधुमत्तमम् यमम् च अर्थवणि अग्नौ ॥ ७ ॥

आ नूनं रघुर्वर्तनि रथं तिष्ठथो अभिना ।

आ वां स्तोमा इमे मम नभो न चुन्व्यवीरत ॥ ८ ॥

आ । नूनम् । रघुर्वर्तनिम् । रथम् । तिष्ठथ । अदिना ।

आ । वा । स्तोमा । इमे । मम । नभः । न । चुन्व्यवीरत ॥ ८ ॥

षेड्डट० आ तिष्ठथा इवानीम् रथम् एषुगमनम् अभिनी! आभिमुख्येन ध्वजन्ते सुवयो इमे स्तोमा यथा आदित्य (ह. निघ २, ११) दिवः उच्छिष्टि ॥ ८ ॥

यद्वद् वा नासत्पोषयैराजुच्युवीमहि ।

यद् वा वाणीभिरभिनेवेत् काण्वस्य बोधतम् ॥ ९ ॥

यत् । अथ । वाम् । नासत्प्रा । उक्थे । आऽजुच्युवीमहि ।

यत् । वा । वाणीभि । अदिना । एव । इत् । काण्वस्य । बोधतम् ॥ ९ ॥

षेड्डट० तत् अथ वाम् नासत्प्रा । तस्मै । आत्मावयाम्, यत् च केवलाभिः कृत्विभः । अभिनी! एवमेव काण्वस्य सत्त्वानि मित्रम् बुध्यतम् ॥ ९ ॥

यद् वां कृक्षीर्वा उत यद् व्यश्न ऋषिर्वद् वां दीर्घतमा जुहावं ।

पृथी यद् वां वैन्पः सार्दनेष्वेदतो अशिरना चेतयेषाम् ॥ १० ॥

यत् । वाम् । कृक्षीर्वा । उत । यत् । विऽअश्न । ऋषिर्वद् । यत् । वाम् । दीर्घतमाः । जुहावं ।

पृथी । यत् । वाम् । वैन्पः । सार्दनेषु । एव । इत् । अत । अदिना । चेतयेषाम् ॥ १० ॥

षेड्डट० यथा कृक्षीर्वा वाम् जुहाय, अपि च व्यश्नवादि, यथा वा वैन्पुत्रः पृथी वाम् मयेषु । एवमेव सस्मत् कण्वाद् अभिनी! स्तोत्रानि बुध्यतम् ॥ १० ॥

‘इति एतन्माहके अष्टमाध्याये एकत्रिंशो वर्गः’ ॥

प्रातं छेदिष्या उत नः परस्मा भूतं जग्त्वा उत नस्तनूपा ।

वर्तिस्तोकाय तर्नयाय यातम् ॥ ११ ॥

प्रातम् । छेदिं ङौ । उत । नः । परऽप्रा । भूतम् । जग्त्वा । उत । नः । तनूपा ।

वर्ति । स्तोकाय । तर्नयाय । यातम् ॥ ११ ॥

षेड्डट० प्रातम् गृहस्य रक्षको, अपि चास्माकं . . . दीर्घार्थं च मार्गेम् यातम् । गृह वा यावमित्यर्थः ॥ ११ ॥

* १. कतिञ्चि मूको. २. वासी वां मूको. ३-३. ‘प्रातिमिष्यन्ता वानेन पुनश्चिन्ता मूको, ४-४. नाति मूको, ५. खोचर्ष मूको ६. ‘तामवि वि’,

यदिन्द्रेण सूर्यं याथो अश्विना यद् वा वायुना भवयः समोक्ता ।

यदादित्येभिर्ऋभुभिः सज्जोपसा यद् वा विष्णोर्विक्रमणेषु तिष्ठयः ॥ १२ ॥

यत् । इन्द्रेण । सूर्यम् । याथः । अश्विना । यत् । वा । वायुना । भवयः । समोक्ता ।

यत् । आदित्येभिः । ऋभुभिः । सज्जोपसा । यत् । वा । विष्णोः । विक्रमणेषु । तिष्ठयः ॥ १२ ॥

वेङ्कट० यत् इन्द्रेण एकरस्यम्^१ याथः अश्विनी । यत् वा वायुना भवयः समाननिवासौ । यत् वा आदित्यैः ऋभुभिः वा सज्जती । यत् वा विष्णोः विक्रमेषु^२ तिष्ठयः । पूर्वत्र सप्तम्यः ॥ १२ ॥

यदद्याश्विनाश्वं हुवेयं यार्जसातये ।

यत् पुत्सु तूर्वणे सहस्तच्छ्रेष्ठमश्विनोरयः ॥ १३ ॥

यत् । अश्व । अश्विनौ । अहम् । हुवेयं । यार्जसातये ।

यत् । पुत्सु । तूर्वणे । सहः । तत् । श्रेष्ठम् । अश्विनोः । अयः ॥ १३ ॥

वेङ्कट० यत् अश्व अहम् अश्विनौ^१ अश्वत्थभाष हुवेयः । सतोऽहम् यत् सद्यमागेषु तरते प्रतिपद्ये^२ अमिसासुक्तम् रक्षणम् तत् कमेव श्रेष्ठम् अश्विनोः रक्षणम् ॥ १३ ॥

आ नूनं यात्तमश्विनेमा हव्यानि वां हिता ।

इमे सोमासो अर्थि तूर्वणे यदाविमे कण्वेषु वामय ॥ १४ ॥

आ । नूनम् । यात्तम् । अश्विना । इमा । हव्यानि । वाम् । हिता ।

इमे । सोमासः । अर्थि । तूर्वणे । यदौ । इमे । कण्वेषु । वाम् । अयः ॥ १४ ॥

वेङ्कट० आ यातम् इदानीम् अश्विनौ^१ इमानि हवींषि वाम् विविहितानि^२ । यथा इमे सोमाः तूर्वणे यदौ^३ निविष्टाः, तथा इमे सोमाः कण्वेषु^४ व वाम् निविष्टा इति ॥ १४ ॥

यक्षासत्या पराके अर्वाकि अस्ति मेपजम् ।

तेन नूनं विमदायं प्रचेतसा छुर्दिर्वत्सायं यच्छतम् ॥ १५ ॥

यत् । नासत्याः । पराके । अर्वाकि । अस्ति । मेपजम् ।

तेन । नूनम् । विमदायं । प्रचेतसा । छुर्दिः । वत्सायं । यच्छतम् ॥ १५ ॥

वेङ्कट० यत् नासरौ^१ द्वे अस्तिके वा अस्ति मेपजम्, तेन नूनम् विमदायं सते वत्सायं ॥ मम भ्रात्रे सुखम् यच्छतम्^२ इति हुमती^३ ॥ १५ ॥

‘इति पञ्चाष्टके अष्टमाध्याये द्वाविंशो वर्गः’ ॥

१. यक्षदरायं मूको. २. विधि. ३. तिवकं मूको. ४. ‘जी मय मूको. ५. यः मूको.

५. निविदि मूको. ६. यः वि. ७. यच्छत मूको. ८-८. नासित मूको.

अमुत्सु प्र देव्या साकं वाचाहमश्विनोः ।

व्योऽहोऽव्या मतिं नि राति मर्त्येभ्यः ॥ १६ ॥

अमुत्सि । ऊँ इति । प्र । देव्या । साकम् । वाचा । अहम् । अश्विनोः ।

वि । आम् । देवि । आ । मतिम् । नि । रातिम् । मर्त्येभ्यः ॥ १६ ॥

वेङ्कट० प्रयुहोऽस्मि अहम् देव्या वाचा सह अश्विनो । स्तुयधेव अश्विनी मह प्रयुहोऽस्मि । तां वाचमाह—हे देवि । त्वमश्विनी स्तुयती तयोः सुमतिम् । व्यापि माहूँ वमर्त्ये । वि वमपसि^१ । तथा वि वमपसि च तयोर्दानम् मर्त्येभ्यः । यद्वा उपस सम्बोधनम् देवि । इति ॥ १६ ॥

॥ बोधयोषो अश्विना प्र देवि सृजते महि ।

प्र येहोत्तरानुपक् प्र मदीय श्रवो बृहत् ॥ १७ ॥

प्र । बोधय । उप । अश्विनो । प्र । देवि । सृजते । महि ।

प्र । यज्ञोत्तरानुपक् । प्र । मदीय । श्रवो । बृहत् ॥ १७ ॥

वेङ्कट० हे उष । अश्विनी प्र बोधये देवि । सृजत्ये^२ महति । हे यज्ञोत्तर । औपसाम्ने^३ प्र यज्ञ स्तोत्रे मदीय महत् अन्नम् अनुपपन्नम् ॥ १७ ॥

यदुपो यासि भ्रातुना सं सुर्वेण रोचसे ।

आ द्यायमश्विनो रथो वर्तिर्याति नृपार्यम् ॥ १८ ॥

यत् । उप । यासि । भ्रातुना । सम् । सुर्वेण । रोचसे ।

आ । दृ । अश्वम् । अश्विनो । रथो । वर्ति । याति । नृपार्यम् ॥ १८ ॥

वेङ्कट० यदा त्वम् हे उप । भ्रातुना सह यासि, तदा सुर्वेण च सम् रोचसे, तदानीम् आ याति 'अश्विनो अश्वम् रथो वर्ति' यज्ञम्, यत्र भूमि 'लोम पीयते' ॥ १८ ॥

यदापीतासो अंशवो गावो न दुह ऊर्ध्वभिः ।

यद् वा वाणीरनूपत् प्र देवयन्तो अश्विना ॥ १९ ॥

यत् । आपीतास । अंशवो । गावो । न । दुहे । ऊर्ध्वभिः ।

यत् । वा । वाणी । अनूपत् । प्र । देवयन्तो । अश्विना ॥ १९ ॥

वेङ्कट० यदा स्तन^४ आपीता अश्विन स्तनं दुहन्ति यान् हव पशुः ऊर्ध्वं यदा^५ वाणी प्र स्तुवन्ति देवो अश्विनो हवन्ति । पूर्वम् सम्बन्धः ॥ १९ ॥

१. = त्वरपसि । २. ययत् श्रुको ३. वेङ्कटायै रथो यमि श्रुको. ४. लोमपीयते अ^५.
५. रथे च, रथो वि^६ ६. यथा च^७.

प्र दृष्टाय प्र शब्दे प्र नृपासाय शर्मणे । प्र दक्षाय प्रचेतसा ॥ २० ॥

प्र । दृष्टाय । प्र । शब्दे । प्र । नृसखाय । शर्मणे । प्र । दक्षाय । प्रचेतसा ॥ २० ॥

वेङ्कट० प्र स्तुति शब्दाय प्र च शब्दे प्र च सन्ध्यामभिमन्त्रिते गृह्यते 'प्र च यत्परं' हे सुमती ! ॥२०॥

यन्नूनं धीमिरश्विना पितुर्योना निषीदयः । यद् वा सुमेभिर्बुध्या ॥ २१ ॥

यत् । नूनम् । धीभिः । अश्विना । पितुः । योना । निषीदयः । यत् । वा । सुमेभिः । बुध्या ॥ २१ ॥

वेङ्कट० यत् । इदानीम् हे अश्विनी ! पितुः आदिष्वस्य योनी दिवि निषीदयः कर्मभिर्हेतुभिः तत्र कामिचिस्कनीयं कर्तुम्, यत् वा सुखान्वयुमवितुम् । अयावि भवन्वीर्ये स्वायातम् प्रशस्यौ ॥२१॥

‘इति पञ्चमाहके ब्रह्मसाध्याये प्रथमोऽध्यायः’ ॥

[१०]

‘प्रगाथो दीरः काण्व कपिः । अश्विनी देवता । आषा सुहृदी, द्वितीया मध्येऽपोतिः,
तृतीया अनुष्टुप्, चतुर्थी आस्तापद्विः, पञ्चमीपद्वी प्रगाथः (= पञ्चमी
सुहृदी, षष्ठी सतोऽसुहृदी)’ १ ।

यत् स्थो दीर्घप्रसन्नानि यद् प्रादो रोचने दिवः ।

यद् वा सुमेद्रे अध्याकृते गृहेऽत आ यातमश्विना ॥ १ ॥

यत् । स्थः । दीर्घप्रसन्नानि । यत् । वा । अदः । रोचने । दिवः ।

यत् । वा । सुमेद्रे । अधि । आऽकृते । गृहे । अतः । आ । यातम् । अश्विना ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्रगाथः । यदि भवतः युवा दीर्घतरसुहृदे यवमाने, यत् वा अनुष्टुप् आदिष्वस्य रोचने
लोके, यत् वा अन्तरिक्षे (सू. निष १, ३), युवयोर्निवासाभ्यम् आकृते गृहे आ यातम् हे अश्विनी ! ॥१॥

यद् वा युजं मर्नवे संमिश्रयुदेत् काण्वस्य बोधतम् ।

युहस्पति विश्वान् देवां अहं हुव इन्द्राविष्णू अश्विनावाशुहेपसा ॥ २ ॥

यत् । वा । युजम् । मर्नवे । सममिश्रयुदेत् । काण्वस्य । बोधतम् ।

युहस्पतिम् । विश्वान् । देवान् । अहम् । हुवे । इन्द्राविष्णू इति । अश्विनी । आशुहेपसा ॥२॥

वेङ्कट० यत् वा यजम् अनुष्ठाय सममिश्रयुः एवमेव काण्वस्य स्तुतिं बुध्यतम् । अथ परोक्षः ।

युहस्पत्यादीन् हवामि अश्विनी च आशुयमनो ॥ २ ॥

त्या न्वश्विना हुवे सदर्नसा गुभे कृता ।

ययोरस्ति प्र षाः सूर्यं देवेष्वध्याप्यम् ॥ ३ ॥

१-३. च प्रगाथः अ. २. ‘प्रादी मूको. ३. मर्नवी वि; ‘दमे अ’. ४. आशु मूको.

५-५. नास्ति मूको. ६. ‘सां मूको. ७. यवनी मूको. ८. दीर्घतरं वि; दीर्घतरं अ’.

त्या । नु । अ॒ग्नि॒नो । हु॒वे । सु॒ऽर्द॒स॒सा । गृ॒मे । कृ॒ता ।

य॒यो । अ॒स्ति । प्र । न॒ । सु॒ख्यम् । दे॒वे॒र्ष॒ । अ॒धि । आ॒र्यम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० लो क्षिपन् अग्निनो ह्नामि सुकमानो' यज्ञगृहे क्वांसो, ययोः प्र भवति सख्यम् अस्मद्वि-
पयम्, तया देवेषु अग्निं मासिः ज्ञातेयं वा' । देवेषु' वरंते मनुष्येऽप्यपि । अग्निं सतम्बं
रुद्रोक्तोति ॥ ३ ॥

य॒यो॒र॒ग्नि॒ प्र॒ यु॒ज्ञा॒ अ॒सू॒रे॒ स॒न्ति॒ सूर॒यः ।

ता॒ पु॒न॒स्त्वा॒ध॒र॒स्य॒ प्र॒चै॒त॒मा॒ स्व॒धाभि॒र्वा पि॒ष॒तः॒ सौ॒म्यं॒ म॒धु ॥ ४ ॥

य॒योः । अ॒धि । प्र । यु॒ज्ञा । अ॒सू॒रे । स॒न्ति । सूर॒यः ।

ता । पु॒न॒स्त्वा॒ध॒र॒स्य॒ । प्र॒ऽचै॒त॒स्य॒ । स्व॒धाभिः॒ । या । पि॒ष॒तः । सौ॒म्यम् । म॒धु ॥ ४ ॥

वेङ्कट० ययो अग्निं यज्ञाः प्र भवन्ति, ययोश्च प्रज्ञादेन प्रज्ञादिवे मनुष्ये प्रज्ञाः' प्रादुर्भवन्ति' ।
ता यज्ञस्य अहिंस्य' प्रचेतसो जेतासो भवन्त्ये हविर्भिः यो पिषतः सौमस्यम् मधु ॥ ४ ॥

य॒द॒धाभि॒न्ता॒व॒पाग् यत् प्राक् स्थो वा॒जिनी॒व॒त् ।

य॒द॒ दृ॒ष्ट॒व॒र्ण॒वि॒ त॒र्ज॒ने॒ य॒दौ हु॒वे वा॒म॒थ॒ मा गी॒तम् ॥ ५ ॥

यत् । अ॒ध॒ । अ॒ग्नि॒नो । अ॒पाक् । यत् । प्राक् । स्थ॒ । वा॒जिनी॒व॒त् इति॑ वा॒जिनी॒व॒त् ।

यत् । दृ॒ष्ट॒वि॒ । अ॒ग्नि॒वि॒ । त॒र्ज॒ने॒ । य॒दौ । हु॒वे । वा॒म॒थ॒ । अ॒र्थ॒ । मा । आ । गी॒तम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० यत् अथ हे अग्निनो! अपाक् प्रवध, यदि वा प्राक् हे असवदन्तो! , यदि तुष्टौ तानि
धनवि तर्जने यदौ वा स्व, नाम अहम् हुवे । सम्प्रति माम् आ गच्छतम् ॥ ५ ॥

य॒द॒न्त॒रि॒क्षे॒ प॒त॒थः॒ पु॒रु॒ध॒वा॒ य॒द् वे॒मे रो॒द॒सी॒ अ॒नु॒ ।

य॒द् वा॒ स्व॒धाभि॒र॒धि॒ति॒ष्ठ॒थो॒ रथ॒म॒त् आ या॒त॒म॒ग्नि॒ना ॥ ६ ॥

यत् । अ॒न्त॒रि॒क्षे॒ । प॒त॒थ॒ । पु॒रु॒ध॒वा॒ । यत् । वा॒ । इ॒मे इति॑ । रो॒द॒सी॒ इति॑ । अ॒नु॒ ।

यत् । वा । स्व॒धाभिः॒ । अ॒धि॒ऽति॒ष्ठ॒थ॒ । रथ॒म् । अ॒तः । आ । या॒त॒म् । अ॒ग्नि॒ना ॥ ६ ॥

वेङ्कट० यत् अन्तरिक्षे गच्छथ हे बहुमोजनो! , 'यद् वा' इमे सान्वयधियौ प्रति । यद् वा रथस्याग्निं
सज्जामि सद् वासीयम् रथम् अधितिष्ठथ' । अतः आ गच्छतम् अग्निनो! ॥ ६ ॥

'इति पञ्चमाहके अष्टमाध्याये अतुष्टिसो वर्गः' ॥

[११]

वैतस काव्य आवि । अग्निर्देवता । गावरी ह्यन्द, आवा प्रतिप्य,
द्वितीया वर्धमाना, दक्षमी त्रिष्टुप्^१ ।

त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्या । तं यज्ञेष्पीडयः ॥ १ ॥

त्वम् । अग्ने । व्रतपा । असि । देव । आ । मर्त्येषु । आ । त्वम् । यज्ञेषु । ईड्यः ॥ १ ॥

वेङ्कट० त्वम् शम ! कर्मण पालयिता भवसि, देवस्य सन् मर्त्येषु कावत्य वतस । त्वम् 'व्रतपु'
स्तुत्य असि^२ ॥ १ ॥

त्वमसि प्रशस्यो विदधेः सहन्त्य । अग्ने रूथीरभुराणाम् । २ ॥

त्वम् । असि । प्रशस्यः । विदधेः । सहन्त्य । अग्ने । रूथी । अश्वराणाम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० त्वम् भवसि स्तुत्य यज्ञेषु हे सहनकुशल^३ मात ! तदा अभ्यस्याम् ॥ २ ॥

स त्वमस्मदप द्विपो युयोधि जातवेदः । अर्देवीरग्ने अरातीः ॥ ३ ॥

स । त्वम् । अस्मत् । अप । द्विपः । युयोधि । जातवेदः । अर्देवी । अग्ने । अरातीः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० स त्वम् अस्मत् अप द्विपः युयोधि^४ पृथक् कुप द्वेष्टन् हे जातवेद^५, तथा अर्दवी आसुरी भवे ।
अरातीः अपयच्छतीश्च विहा^६ ॥ ३ ॥

अन्ति चित् सन्तमहे यज्ञं मर्तस्य रिपोः । नोप वेपि जातवेदः ॥ ४ ॥

अन्ति । चित् । सन्तम् । अहं । यज्ञम् । मर्तस्य । रिपोः । न । उप । वेपि । जातवेदः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अन्तिके चित् वर्धमानम् एव नमस् अनुभवस्य प्रशाना यन्मुत्तम्य न उप तच्छसि
जातवेदः ॥ ४ ॥

मर्ता अमर्त्यस्य ते भूरि नाम मनामहे । विप्रासो जातवेदसः ॥ ५ ॥

मर्ता । अमर्त्यस्य । ते । भूरि । नाम । मनामहे । विप्रासः । जातवेदसः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अमर्त्यस्य^७ ते बहूनि नामानि उच्चारयाम मेधाविन मर्ता जातवेदस्य ॥ ५ ॥
^८इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याय पञ्चविंशो वर्गः ॥

विप्रं विप्रासोऽसि देवं मर्तास ऊतये । अग्निं गीर्भिर्हिसामहे ॥ ६ ॥

विप्रम् । विप्रासः । असि । देवम् । मर्तासः । ऊतये । अग्निम् । गी । ऽभि । हिसामहे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० मेधाविन मधाविन रक्षणाय 'देवम् अनुभ्या' रक्षणाय अग्निम् स्तुतिभि रक्षामहे ॥ ६ ॥

१-१ नास्ति गृको. २. वा' मूको ३. नास्ति अ'. ४. वायु' रि'. यपु न उ' अ'.

५. रिशम् मूको. ६. मर्त्यस्य अ' ७. ७. देवमु' मूको

आ ते वृत्तो मनो यमत् परमार्थित् सधस्थात् । अग्ने त्वां कामया गिरा ॥ ७ ॥
 आ । ते । वृत्तः । मनः । यमत् । परमात् । चित् । सधस्थात् । अग्ने । त्वाम् । कामया । गिरा ॥ ७ ॥
 घेङ्कट० आभिमुख्येन आ यच्छन्^१ "वत्तः तव" मनः परमात् जपि तव आवागाम^२ ओ। एतां
 कामयमानया स्तुत्या ॥ ७ ॥

पुरुषा हि सद्दृष्टमि विशो विश्वा अर्तुं प्रभुः । समत्सु त्वा हवामहे ॥ ८ ॥
 पुरुऽवा । हि । सद्दृष्ट् । अर्ति । विशः । विश्वाः । अर्तुं । प्रऽभुः । समत्सु । त्वा । हवामहे ॥ ८ ॥
 घेङ्कट० बहुषु स्वं देशेषु प्रज्वलन् गच्छ^३ मवति, विशः^४ हव विश्वाः अनु प्रभवति^५ । तस्य त्वा
 सद्मानेषु हवामहे ॥ ८ ॥

समत्सुप्रिमवर्षे वाजयन्तो हवामहे । वाजेषु चित्रार्धसम् ॥ ९ ॥
 समत्सु^६ । अमिम् । अर्षे । वाजऽयन्तः । हवामहे । वाजेषु । चित्रार्धसम् ॥ ९ ॥
 घेङ्कट० सद्मानेषु अतिम् रक्षणाय अन्नमिच्छन्तः हवामहे, सद्मानेषु चित्रमन्त्रम् यः साधयति ॥ ९ ॥

प्रज्ञो हि कुमीक्ष्यो अध्वरेषु सुनाच्च होता नक्षत्रश्च सत्ति ।
 स्वां चाधि तन्वो विप्रयं स्वास्मभ्यं च सौभगमा यजस्व ॥ १० ॥
 प्रज्ञः । हि । कुम् । ईक्ष्ये । अध्वरेषु । सुनात् । च । होता । नक्षत्रः । च । सत्ति ।
 स्वाम् । च । अग्ने । तन्वयम् । विप्रयं स्व । अस्मभ्यम् । च । सौभगम् । आ । यजस्व ॥ १० ॥
 घेङ्कट० स्तुत्यः । अन्वेषु समागतः होता वृत्तः च सति । ॥ स्वम् स्वाम् च तन्वम्^७ प्रीत्य,
 अन्वभ्यम् च सौभग्यम् आभिमुख्येन देहि ॥ १० ॥

इति पञ्चमाष्टके अष्टमाध्याये षट्त्रिंशो वर्गः ॥

अगर्धदीपिका सेवे पञ्चमभाष्यमष्टक ।
 कर्ता भविद्वयार्थस्य तनयो साधकद्वय ॥

इति वेङ्कटमाधवाचार्यविरचिते ऋक्संहिताम्बालम्बानि पञ्चमाष्टके अष्टमोऽध्यायः ॥

— १ —

इति शङ्खदे समाख्ये पञ्चमाष्टके अष्टमोऽध्यायः ॥

पञ्चमोऽष्टकः समाप्तः ॥

१. गच्छत् मूलो. २-२. वता मूलो. ३. तत्त्वम् मूलो. ४. बहुषु मूलो. ५. तव
 १. ६. अर्त् मूलो. ७. तव मूलो. ८-८. नास्ति मूलो

अथ षष्ठोऽष्टकः ।

वेङ्कट०

अथ षष्ठोऽष्टकस्तस्मिन्मन्त्रायादिषु ब्रह्मते ।

यच्छन्दसोद् यत्तस्य विद्यते छान्दसैर्विज्ञैः ॥ १ ॥

मायस्युष्णिगानुष्टुप् च बृहती पङ्क्तिरेव च ।

त्रिष्टुप्त्रयस्यौ ससेति च्छन्दांसि कथयो विदुः ॥ २ ॥

ननु चातिअगस्त्यसि क्षत्तर्षस्वतिशयरी ।

तथैव चादिरपटिर्हतिस्त्रातिपुतिस्तथा ॥ ३ ॥

सर्वाणि दृष्टानि च संहितायै

उधैव चासंक्षुत्तराणि ।

ततश्च वेदे^१ बचनीयानिरथम्

इमानि छन्दांसि चतुर्दशेति ॥ ४ ॥

ननु च त्रीणि छन्दांसि चत्वारि^२ च दृश्यते ।

आहुः प्रवादौ भाक्तौ त्री सप्तस्वधैव सारथा ॥ ५ ॥

अपठितं यजान्दस्तामीह यदानी त्रीणि सप्तथा ।

एकमष्टाक्षरं दृष्टम् एकमेकादशाक्षरम् ॥ ६ ॥

द्वादशाक्षरमप्येकं तेन त्रीणीति भाष्यते ।

परं दशाक्षरं चास्य वैराक्षं तदुपेक्षितम् ॥ ७ ॥

गावश्चैवोष्णिगभवन् पङ्क्तिमस्तथा^३ त्रयेक्षते ।

अनुष्टुपेव^४ बृहती तेन चत्वारि भाष्यते ॥ ८ ॥

उद्द^५ भूयसि सतैव प्रधातान्यपि वा पुनः ।

‘कथमन्ते नामभिर्वैव गावत्री’ जगतीति च ॥ ९ ॥

निधुतो^६ भूतित्रयाहुस्ताभेदनाधिकाक्षराः ।

द्वाभ्यां विराट्स्वराजौ ‘च निधुदुष्णिगमुरिक्तुप्’ ॥ १० ॥

१. ‘अगाधो, वि’ अ. २. वेदे: वि^१, वेदे: अ. ३. ‘उष्टु वि’ अ. ४. ... पठितम्
वि^२ अ. ५. ‘उष्टुमेति अ’ वि^३ ६. तेन अ. ७-८. कथम् ... गावत्री’ वि^४ अ. ८. निधी
वि^५ अ. ९-९ च ... भूतिवि^६ ... वि^७; च ... भूतिवि^८ ... अ.

‘अग्नि पूजाम् शान्तिम्’^१ गायत्री निघृण्यते ।

‘अग्निमिन्द्रं दुर्गं वृन्दे’^२ गायत्री सा^३ गृह्ण^४ स्मृत्य ॥ ११ ॥

विराजमानः ‘पर्वन्नाम्बुराणाम्’^५ इमामृषम् ।

‘इन्द्रे जुर्वेदे प्रे नैहो’^६ सेषानुष्टुप्स्वरारिति ॥ १२ ॥

शरवारः पद्मका पादा पद्मत्रयेणे मश भवेत् ।

गायत्री पद्मपङ्क्ति सा ‘अना ह्रीं प्रती’^७ इति ॥ १३ ॥

‘चतुष्को वा’ चतुर्थं स्वात् तत्रोदाहरणं विवक्षम् ।

‘अग्ने तमुवाचाम्’^८ इति चतुष्को हि ‘दृष्टिर्युष्म’^९ ॥ १४ ॥

पद्मपङ्क्तिनन्तु पठति^{१०} पठित्वेन पठन्ति ।

महावायनस्य गायत्री पद्मपङ्क्तिरिति स्थितिः ॥ १५ ॥

पद्मपङ्क्तिवदशा पादा उष्णिग्यमैति सा विदुः ।

सा ‘ता मे अम्बानाम्’^{११} इति मयश्च पठि^{१२} सप्तका ॥ १६ ॥

सा तु पादमिष्टुमोका ‘ब्रुवाकु हि शनी’^{१३} इति सा ।

यदि सप्तकयोर्मध्ये षट्क साऽतिनिघृण्यते ॥ १७ ॥

सा ‘गुह्यमं गुह्यां शरीरानाम्’^{१४} इति द्वादशे^{१५} ।

यदि सप्तकयोर्मध्ये दशकं स्यात् प्रतिष्ठित ॥ १८ ॥

यवमध्या सा भवति ‘त धृन्वे यो वसूनाम्’^{१६} ।

षट्कसप्तकाश्चनश्चेद् वषमनेति कीर्तिता ॥ १९ ॥

विपरीता प्रतिपद्येति तत्रोदाहरणं शृणु ।

‘त्वमसि मउत्त’^{१७} इति ‘त्वमग्ने मनुषा औत्त’^{१८} ॥ २० ॥

पद्मैवचतुर्भिर्गायत्री पदेस्तु भवति कश्चिद् ।

‘इन्द्रायनीवति’^{१९} इति वशादुत्तमिन्द्रीयम्^{२०} ॥ २१ ॥

१. अ १, १, २. २ अ १, १२०, ०. ३ भास्वि वि^१ अ^१. ४. गृह्णति वि^१ अ^१.
 ५ अ १, १, ८. ६ यो २३ २. ७ अ ४, १०, २. ८. ‘अग्ने वि^१ अ^१. ९. अ ४, १०, १.
 १० अ १०, २५, २. ११. पठति वि^१, अ^१. १२. अ ८, २५, ०३. १३. दृष्टि वि^१ अ^१.
 १४ १, १०, ४. १५ अ ६, ४५, १९. १६ दृष्ट्याम् वि^१. १७ अ १, १०, १३. १८ अ ८, १, १.
 १९. अ ८ १३, १. २०. ‘अग्ने । इन्द्रायनीवति कवेन कीर्तिता । इन्द्रायनो इन्द्र समस्तु सामदि ॥
 (उ. ऋषा १६, १०) वि^१ अ^१.

[१२]

‘पर्वतः काचव अवि. । इन्द्रो देवता । उष्णिक् चन्द्र’ ।

य इन्द्र सोमपातमो मदः अविष्ट चेत्तति । येना हंसि न्यत्रिणं तमीमहे ॥ १ ॥

यः । इन्द्र । सोमपातमः । मदः । अविष्ट । चेत्तति । येन । हंसि । नि । अत्रिणम् । तम् । ईमहे ॥ १ ॥

षेकूट० पर्वतः^१ । यः इन्द्र । अविष्टयेन सोमस्य पाता तव मदः हे बलवत्तम ! प्रशामते शत्रुभिः,
येन मयेन एवम् नि हंसि रक्षः, तम् मदं^२ वषम् अभिगच्छामः ॥ १ ॥

येना दशज्वमार्धिगुं वेषयन्तं स्वर्णरम् । येना समुद्रमार्धिया तमीमहे ॥ २ ॥

येन । दशज्वम् । अर्धिशुम् । वेषयन्तम् । स्वर्णरम् । येन । समुद्रम् । आर्धिय । तम् । ईमहे ॥ २ ॥

षेकूट० येन दिवोदासम् अष्टमममम् कल्पमानम् स्वर्णरम्, येन च समुद्रम् अरक्षः^३, तम् ईमहे ॥ २ ॥

येन सिन्धुं महीरपो रथोदयः । पन्थापृतस्य पातवे तमीमहे ॥ ३ ॥

येन । सिन्धुम् । महीः । अपः । रथान्दश्व । प्रदोदयः । पन्थाम् । कृतस्य । पातवे । तम् । ईमहे ॥ ३ ॥

षेकूट० येन सिन्धुम् प्रति महागति उदकानि रथान्^४ इव प्रयोदयसि यज्ञस्य पन्थानम् आप्तुम्, तम्
ममम् ईमहे ॥ ३ ॥

इमं स्तोममभिष्टये घृतं न पूतमद्रियः । येना नु सुय ओजसा युवर्धिय ॥ ४ ॥

इमम् । स्तोमम् । अभिष्टये । घृतम् । न । पूतम् । अद्रियः । येन । नु । सुयः । ओजसा । युवर्धिय ॥ ४ ॥

षेकूट० इमम् स्तोमम् अस्माकमभिलषितसिद्धयर्थम् घृतम् इव पूतम् अद्रिय ! जुषस्व, हे^५ इन्द्र
तवानीमेव घृतेन महान् सख स्तोतृन् वदसि^६ । ‘यवर्धिय’ (विप ३, १) इति अत्र
मस्तु अस्ति ॥ ४ ॥

इमं जुषस्य गिर्विणः समुद्रइय पिन्वते । इन्द्र विष्वाभिरुतिगिर्वृद्ध ॥ ५ ॥

इमम् । जुषस्व । गिर्विणः । समुद्रः इय । पिन्वते । इन्द्र । विष्वाभिः । गिर्वृद्धः ॥ ५ ॥

षेकूट० इमम् सेवस्व हे गोर्धिवर्जनीय !^७ स्तोमम्, समुद्रः इव ऊर्ध्वभिः^८ विष्टः^९ इन्द्र ! विष्टः^{१०} पातयैः सह त्वं स्तोतृन् वदसि ॥ ५ ॥

इति पञ्चाष्टके प्रथमाध्याये प्रथमो वर्गः ॥

यो नो देवः परावर्तः सखित्वनाय मामहे । द्वियो न^{११} ॥ ६ ॥

। मूको,

१-३ नास्ति मूको. २. नास्ति वि. ३. पञ्चन श्रुति, ४-५ मूको, ६. एवमेव मूको. ७. नास्ति मूको. ८. ‘नीर्व मूको. ९. मूको, १०. मूको, ११. मूको.

यः। नः। देवः। पराऽस्तः। सुखिऽस्त्यायै। मपदे। दिवः। न। वृष्टिम्। प्रथयेन्। प्रथयेन् ॥६॥

वेङ्कट० यः। मपदे। देवः। परास्तः। सागत्य सप्त्यायै पूजयति, स स्वम् दिवः इष्टिम् प्रथयन् मेघ इव मपदां वहति ॥ ६ ॥

ववसुरस्य केतव उत वज्रो गर्भस्तपोः। यत् सूर्यो न रोदसी अर्धयत् ॥७॥

ववसुः। अस्त्यः। केतवः। उतः। वज्रः। गर्भस्तपोः। यत्। सूर्यः। न। रोदसी इति। अर्धयत् ॥७॥

वेङ्कट० ववसुः अस्त्यः रश्मयः, अपि य वज्रः गर्भस्तपोः मिहितः, यदा सूर्यः इव घावाटपिच्यो इष्टः यर्धयति ॥ ७ ॥

यदि प्रवृष्ट सत्पते सहस्रं महिषां अर्घः। आदित् त इन्द्रियं महि प्र वाष्टये ॥८॥

यदि। प्रवृष्टः। सत्पते। सहस्रम्। महिषान्। अर्घः। आत्। इत्। ते। इन्द्रियम्। महि। प्र। वाष्टये ॥

वेङ्कट० यदि प्रवृष्टः सत्पते! सहस्रम् महिषान् अर्घयामः, अन्तर्यामिन् तय वरं महर्षे य प्र वषेते। सहस्रमेव तयाऽनायाय वषातं महिषाणांमिति ॥ ८ ॥

इन्द्रः सूर्यस्य इक्षिमभिर्न्यर्शसानमोषति। अग्निर्वैव सासुहिः प्र वाष्टये ॥ ९ ॥

इन्द्रः। सूर्यस्य। इक्षिमभिः। नि। अर्शसानम्। ओषति।

अग्निः। वनोऽहम्। सासुहिः। प्र। वाष्टये ॥ ९ ॥

वेङ्कट० इन्द्रः आदित्यस्य रश्मिभिः 'नि ओषति अर्शसानम्'। अर्शसानम्। वाधमानः। वाधुमति। अग्निः 'वनानि इव अभिभवम्' सहस्रामेषु प्र वषेते ॥ ९ ॥

इयं तं अस्त्रियावती धीतिरेति नवीयसी। सप्तर्ष्यन्तीं पुरुषिषा मिमीत इत् ॥१०॥

इयम्। ते। अस्त्रियावती। धीतिः। एति। नवीयसी। सप्तर्ष्यन्तीं। पुरुषिषा। मिमीते। इत् ॥ १० ॥

वेङ्कट० इयम् ते काले प्रकुम्भमाणा स्तुतिः एति नववरा। पश्चिमन्ती सप्तर्ष्यां त्रिषा पुरुषामेव इवम्। इक्षोष्णिभुः 'तृतीये वारेऽमित्यानां' चतुर्णांमधराणां 'पादपमो' दृश्यते ॥ १० ॥

'इति वृष्टादके प्रथमान्याये द्वितीयो वरः' ॥

गर्भो यज्ञस्य देवसु। कर्तुं पुनीत आनुषक्। स्तोमैरिन्द्रस्य वाष्टये भिमिति इत् ॥११॥

गर्भः। यज्ञस्य। देवसु। कर्तुम्। पुनीते। आनुषक्। स्तोमैः। इन्द्रस्य। वाष्टये। भिमिति। इत् ॥ ११ ॥

१. यथा अ. २-२. ओषतिर्लोचनं मुको. ३. अर्शसानो मुको. ४-५. 'नीयमानि' वि. नीयमानिवा अ. ५ इक्षोष्णि अ. ६-७. तृतीयमेवादि अ. 'ओषति' वि. ८. वाद' मुको. ८-८. नास्ति मुको.

वेङ्कट० यस्मै यमं यजमानः कृतम् धारमानं कर्मणां कर्तारं शोधयति अनुपकम् । तत्र सोमेः
इन्द्रस्य प्रदत्तो भवति, पश्यति^१ चेन्द्रम् ॥ ११ ॥

सन्निर्मित्रस्य प्रप्रथ इन्द्रः सोमस्य पीतये । प्राचीं वाशीं च सुन्वते मिमीत इत् ॥ १२ ॥
सन्नि । मित्रस्य । प्रप्रथे । इन्द्रः । सोमस्य । पीतये । प्राचीं । वाशीं इव । सुन्वते । मिमीते । इत् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० मित्रमृतस्य यजमानस्य दाता इन्द्रः प्रथितो भवति सोमपात्राय । 'प्राची उपपुंवरि'^१
यजमाना स्तुति (तु. निय १.११) इदानीं यजमानाय प्रथित^२ करोति एव इन्द्रम् ॥ १२ ॥

यं विप्रां उक्थवाहसोऽमिप्रमन्दुरायवः ।

घृतं न पिप्य आग्न्यृतस्य यत् ॥ १३ ॥

यम् । विप्राः । उक्थवाहसः । अमिप्रमन्दुः । आयवः ।

घृतम् । न । पिप्ये । आसनि । कृतस्यं । यत् ॥ १३ ॥

वेङ्कट० यम् विप्राः^१ शस्त्रस्य बोधार्^२ मन्त्रेणामिप्रभवन्ति मनुष्याः, यस्य आसने घृतम् इव 'सोमः
अवर्धते' कृतस्य, सत्त्वार्जस्य इन्द्रस्य यत् प्रीत्यमिति ॥ १३ ॥

उत स्वराजे अदितिः स्तोममिन्द्राय जीजनत् । पुरुषस्तमृत्यु कृतस्य यत् ॥ १४ ॥

उत । स्वराजे । अदितिः । स्तोमम् । इन्द्राय । जीजनत् । पुरुषस्तमृत्यु । कृतस्ये । यत् ॥ १४ ॥

वेङ्कट० अवि ॥ स्वराजे इन्द्राय इषं^१ इषिनी स्तोमम् जनयति अनुपशस्तम् रक्षणाय सत्यस्येन्द्रस्य
युक्तमिति ॥ १४ ॥

अमि वह्नय ऊतयेऽनूपत् प्रशस्तये । न देव विप्रता हरीं कृतस्य यत् ॥ १५ ॥

अमि । वह्नय । ऊतये । अनूपत् । प्रशस्तये । न । देव । विप्रता । हरीं इति । कृतस्य । यत् ॥ १५ ॥

वेङ्कट० अमि अनूपत् बोधार् इन्द्रस्य रक्षणाय प्रशस्तये च । न देव इन्द्र^१ तवाधो विक्रमणी
भवत्, अदि तर्हि समाप्तमनसी एकं कर्म कुरुतः । यत् तव योग्ये 'कर्म तद्' 'समनसी
कुरुतः'^२ ॥ १५ ॥

^१ इति पञ्चम्ये प्रथमाध्याये तृतीयो वर्गः ॥

यत् सोममिन्द्र विष्णोर्वि यद् वा ष त्रित आप्त्ये ।

यद् वा मरुतसु मन्दसे समिन्दुभिः ॥ १६ ॥

१. 'ता' मूको. २. --- इति मूको. ३-२. प्रपुंवरि वि', प्रपुंवरि म'. ४. नास्ति मूको.
५. 'वा' मनुष्या मूको. ६. '९' मूको. ७-७. सोमम' वि', सोमम' म'. ८. १६ वं मूको.
९-९. वमः मूको. १०-१०. म्मोऽनूपत् मूको. ११-११ नास्ति मूको.

यत् । सोमम् । इन्द्र । विष्णो । यत् । वा । घृ । त्रिते । आपये ।

यत् । वा । मरुत्सु । मन्दसे । सम् । इन्द्रुभिः ॥ १६ ॥

येङ्कट० यदि सोमम् इन्द्र । सप्तवि विष्णो, 'यत् वा भद्रम्' जाते तयानुषरे त्रिते, यत् वा मरुत्सु मन्दसे, यैः सह सोमं पीत्वा मन्दसे । अथापि अस्माकम् इन्द्रुभिः सम् रमस्वेति । अस्मोचरा भूयसे निर्बधनाय ॥ १६ ॥

यत् वा शक्र परावर्ति सधुत्रे अथि मन्दमे । अस्माकमित् सुते रणा समिन्दुभिः ॥ १७ ॥

यत् । वा । शक्र । पराऽवर्ति । समुद्रे । अथि । मन्दसे ।

अस्माकम् । इत् । सुते । रण । सम् । इन्द्रुभिः ॥ १७ ॥

येङ्कट० यत् वा शक्र । दूरे यदि 'वा समुद्रे' मण्डसे अस्माकम् एव सुते सम् रमस्व इन्द्रुभिः ॥ १७ ॥

यत् वार्ति सुन्वतो वृधो यजमानस्य सत्पते ।

वृक्षे वा यस्य रण्यसि समिन्दुभिः ॥ १८ ॥

यत् । वा । अर्ति । सुन्वतः । वृधः । यजमानस्य । सत्पते ।

वृक्षे । वा । यस्य । रण्यसि । सम् । इन्द्रुभिः ॥ १८ ॥

येङ्कट० यदि य भवति सुन्वतः 'यजमानस्य दे सत्पते', ततो महीवैः इन्द्रुभिः सत्पते, वार्ति वा यस्य सम् रमसे तत्राप्यवहावेति ॥ १८ ॥

देवदेवं वोऽर्धस इन्द्रमिन्द्रं गृणीषाणि । अर्धं यज्ञाय तूर्वणे व्यानशुः ॥ १९ ॥

देवमर्द्धेयम् । पुः । अर्धसे । इन्द्रम् । इन्द्रम् । गृणीषाणि । अर्धं । यज्ञाय । तूर्वणे । वि । आनशुः ॥ १९ ॥

येङ्कट० सर्वदेवेन्द्रम् एव देवं गुणार्कं रक्षणाय स्तुतेः सम्भर्ता व्यान्तुवन्तु सप्तमामे, अथ 'यज्ञाय च' तादृकम् ॥ १९ ॥

यज्ञेभिर्वैजवांसं सोमेभिः सोमपातमम् । होत्राभिरिन्द्रं वाद्युष्यानशुः ॥ २० ॥

यज्ञेभिः । यज्ञवांसम् । सोमेभिः । सोमपातमम् । होत्राभिः । इन्द्रम् । वाद्युषुः । वि । आनशुः ॥

येङ्कट० यज्ञैः यज्ञस्य वोदारम् सोमैः 'सोमपातमम् होत्राभिः' च इन्द्रम् अवर्धयम्, विविधम् आनशुः ॥ २० ॥

'इति यज्ञाद्यैः प्रयमाध्याये अन्तर्गते' ॥

महर्षिस्तु प्रणीतयः पूर्वीरुत प्रशस्तयः । विद्वा वसुनि दाशुपे वपानशुः ॥ २१ ॥

मर्हाः । अस्त्य । प्रणीतयः । पूर्वीः । रुत । प्रशस्तयः ।

विद्वा । वसुनि । दाशुपे । वि । आनशुः ॥ २१ ॥

येङ्कट० महान्ति अयं प्रणयनानि वसुनि प्रशस्तनानि^१ विद्वानि च वसुनि दाशुपे प्रयच्छते^२ ।
तमिमम् वि आनशुः ॥ २१ ॥

इन्द्रं वृत्राय हन्तवे देवासो दधिरे पुरः । इन्द्रं वाणीरनुपता समोजसे ॥ २२ ॥

इन्द्रम् । वृत्राय । हन्तवे । देवासः । दधिरे । पुरः । इन्द्रम् । वाणीः । अनुपत । सम् । ओजसे ॥ २२ ॥

येङ्कट० इन्द्रे हन्तम् पुरः दधिरे देवाः इन्द्रम् ॥ २२ ॥

महान्तं महिना वयं स्तोमेभिर्हवन्धुतम् । अकैरभि प्र नोनुमः समोजसे ॥ २३ ॥

महान्तम् । महिना । वयम् । स्तोमेभिः । हवन्धुतम् । अकैः । अभि । प्र । नोनुमः । सम् । ओजसे ॥

येङ्कट० महान्तम् महता^३ हविषा वयम् स्तोमेभिः च हवन्धुतम् अग्निभक्ष्य सम्यक् अभि प्र
नोनुमः बलाप ॥ २३ ॥

न यं विविक्तो रोदसी नान्तरिक्षाणि वृत्रिणम् ।

अमादिदस्य तिस्रिपे समोजसः ॥ २४ ॥

न । यम् । विविक्तः । रोदसी इति । न । अन्तरिक्षाणि । वृत्रिणम् ।

अमाद । इत् । अस्त्य । तिस्रिपे । सम् । ओजसः ॥ २४ ॥

येङ्कट० न यम् पृथक् कुतः सावावृत्रिण्यौ, न च अन्तरिक्षाणि वृत्रिणम् । तस्य अस्मा यद् ओजः^४
उन्नयावेच तन्मीसे^५ भवति सर्वं तेजः । स्याद्वयो^६ 'दि तम्' उन्नमीति ॥ २४ ॥

यदिन्द्रं पृतनार्ज्वं देवास्त्वा दधिरे पुरः । आदित् तै हर्षता हरीं ववक्षतुः ॥ २५ ॥

यद् । इन्द्रं । पृतनार्ज्वं । देवाः । त्वा । दधिरे । पुरः । आत् । इत् । ते । हर्षता । हरीं इति । ववक्षतुः ॥ २५ ॥

येङ्कट० यदा इन्द्रः सप्तममे देवाः त्वाय पुरः दधिरे । अनन्तरमेव तत् कान्तौ लभ्यते
स्वायं ववक्षतुः ॥ २५ ॥

'इति पद्यादके प्रथमापचये पद्यमो वर्गः' ॥

१. वर्णनानि वि^१. २. प्रयच्छति वि^२. एवमिति अ^३. ३. महता मू. ४. 'नो मात्रे भ'.
५. मरी^५ मू. ६-६. विता मू. ७. तं अ^७. ८-८. नादित् मू.

यदा वृत्रं नदीवृत्तं शर्वसा वज्रिन्नर्वधीः । आदित् तै हर्षता हरीं ववक्षतुः ॥ २६ ॥

यदा । वृत्रम् । नदीऽवृत्तम् । शर्वसा । वज्रिन् । अर्वधीः ।

आत् । इत् । ते । हर्षता । हरी इति । ववक्षतुः ॥ २६ ॥

षेड्डट० निगदसिद्धा ॥ २६ ॥

यदा ते विष्णुरोजसा व्रीणि पदा विचक्रमे ।

आदित् तै हर्षता हरीं ववक्षतुः ॥ २७ ॥

यदा । ते । विष्णुः । ओजसा । व्रीणि । पदा । विऽचक्रमे ।

आत् । इत् । ते । हर्षता । हरी इति । ववक्षतुः ॥ २७ ॥

षेड्डट० यदा तव वहेन आप्याषितः विष्णु व्रीणि पदानि विचक्रमे, तदाभीम् ते हर्षता हरी ववक्षतुः इति ॥ २७ ॥

यदा तै हर्षता हरीं वावृषातै द्विवेदिवे ।

आदित् ते विश्वा भुव्नानि येमिरे ॥ २८ ॥

यदा । ते । हर्षता । हरी इति । वावृषाते इति । द्विवेदिवे ।

आत् । इत् । ते । विश्वा । भुव्नानि । येमिरे ॥ २८ ॥

षेड्डट० यदा तव वृषदणोषी मारुती निवर्षयेते^१ अग्नहम्, अग्नन्तरमेव विश्वानि भुवनानि तुभ्यम्^२ प्रपच्छन्ति ॥ २८ ॥

यदा ते मारुतीर्विश्वस्तुभ्यमिन्द्र नियेमिरे ।

आदित् ते विश्वा भुव्नानि येमिरे ॥ २९ ॥

यदा । ते । मारुतीः । विश्वाः । तुभ्यम् । इन्द्र । निऽयेमिरे ।

आत् । इत् । ते । विश्वा । भुव्नानि । येमिरे ॥ २९ ॥

षेड्डट० यदा तव मरुते नाम देवविश्वः^३ तुभ्यम् इन्द्र! अग्नानम्^४ नि येमिरे विपच्छन्ति ॥ २९ ॥

यदा सूर्यमश्वं द्विवि श्रुक् व्योतिरधारयः ।

आदित् ते विश्वा भुव्नानि येमिरे ॥ ३० ॥

यदा । सूर्यम् । अमुम् । दिवि । शुक्रम् । ज्योतिः । अघोरयः ।

आत् । इत् । ते । विश्वा । सुर्वानि । येभिरे ॥ ३० ॥

षेष्टः० निगदसिद्धा ॥ ३० ॥

इमां ते इन्द्र सुष्टुतिं विप्र इयति धीतिभिः । जामि पदेव पिप्रतीं प्राध्वरे ॥ ३१ ॥

इमान् । ते । इन्द्र । सुस्तुतिम् । विप्रः । इयति । धीतिभिः । जामिम् । पदाश्च । पिप्रतीम् । प्र । अध्वरे ॥

षेष्टः० इमान् ते इन्द्र । सुष्टुतिम् विप्रः प्रेरयति कर्मभिः, यज्ञे स्वसारम् इव इन्द्रियाणि पूरयन्तीम् ॥ ३१ ॥

यदस्य धामनि प्रिये समीचीनासो अस्वरन् । नामा युक्षस्य द्रोहना प्राध्वरे ॥ ३२ ॥

यत् । अत्य । धामनि । प्रिये । सुम् । चीनासः । अस्वरन् ।

नामा । युक्षस्य । द्रोहना । प्र । अध्वरे ॥ ३२ ॥

षेष्टः० यत् अत्य स्थाने प्रिये सङ्गताः अस्वरन् स्तुवन्ति यदस्य नाम्नाऽद्वयसदृशः, यत्र स्तोत्राः कामान् बुध्तिं यज्ञे, तत्रेमां सुष्टुतिम् विप्रः प्रेरयतीति ॥ ३२ ॥

सुवीर्यं स्वशूर्यं सुगव्यमिन्द्र दक्षि नः । होतैव पूर्वचिन्तये प्राध्वरे ॥ ३३ ॥

सुवीर्यम् । सुशूर्यम् । सुगव्यम् । इन्द्र । दक्षि । नः । होताश्च । पूर्वचिन्तये । प्र । अध्वरे ॥ ३३ ॥

षेष्टः० सुवीर्यम् शोभनाम्नसङ्गम् सुगव्यम् इन्द्र । प्रवक्तुं अस्मभ्यम्, यथा 'होता सप्तकर्तृणे' यजमानाय यज्ञे देवेभ्य सादाय अभिरुपितम् प्र यच्छतीति ॥ ३३ ॥

इति यज्ञाष्टके प्रथमाध्याये षष्ठी वर्गेः ॥

[१३]

नारदः काण्व ऋषिः । इन्द्रो देवता । अग्निर्ऋक् ॥ १३ ॥

इन्द्रः सुतेषु सोमेषु ऋतुं पुनीत उक्थ्यम् । विदे वृधस्य दक्षसो मुहान् दि पः ॥ १ ॥

इन्द्रः । सुतेषु । सोमेषु । ऋतुम् । पुनीते । उक्थ्यम् ।

विदे । वृधस्य । दक्षसः । मुहान् । दि । पः ॥ १ ॥

षेष्टः० नारदः १ । इन्द्रः सुतेषु सोमेषु प्रज्ञातम् आरमीयं --- प्रवक्तुं वृधम् वलम् च विन्दते । मुहान् दि पः इन्द्र इति ॥ १ ॥

१. पूरयति सूको. २. नष्टवसरति सूको. ३-४. होता --- सप्त सूको. ५. अभिरुपितं सूको.

५-५. नास्ति सूको. ६. नर अः नास्ति वि.

त प्रथमे व्योमनि देवानां सदेने बृधः । सुषारः सुश्रवस्तमः समप्सुजित् ॥ २ ॥

सः । प्रथमे । व्योमनि । देवानां । सदेने । बृधः ।

सुषारः । सुश्रवस्तमः । सम । अप्सुजित् ॥ २ ॥

वेङ्कट० सः प्रथमे स्थाने देवत्वमाभूतं^१ अन्तरिक्षे बृधः सुष्ठु पारयिता^२ स्वन्नतमः अन्तरिक्षे सम्पत् जेता^३ ॥ २ ॥

तमह्ने राजसातय इन्द्रं भराय शुष्मिणम् । सर्वा नः सुप्ते अन्तर्धः सखा वृधे ॥ ३ ॥

तम् । अह्ने । राजसातये । इन्द्रम् । भराय । शुष्मिणम् ।

भर्वा । नः । सुप्ते । अन्तर्धः । सखा । वृधे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तम्^४ इयामि सहस्राणि जनेन यत्र लब्धते, इन्द्रम्^५ यत्नवन्तम्^६ । मय इदम् अस्माकं सुप्ते अन्तर्गतमः सरा^७ वधेनाय चेति ॥ ३ ॥

इयं ते इन्द्र गिर्विणो रातिः क्षरति सुन्वतः । मन्दानो अस्य बर्हिषो वि राजसि ॥ ४ ॥

इयम् । ते । इन्द्र । गिर्विणः । रातिः । क्षरति । सुन्वतः । मन्दानः । अस्य । बर्हिषो । वि । राजसि ॥ ४ ॥

वेङ्कट० इयम् ते हे इन्द्र! गीर्विणवीर्य! सोमस्य 'रातिः क्षरति' सुन्वतः । मोदमानः अनेन स्तर्गितं^१ बर्हिषा वि राजसि ॥ ४ ॥

नूनं तदिन्द्र दक्षि नो यत् त्वा सुन्वन्त ईमहे । रयि नन्विष्यमा भरा स्वविदम् ॥ ५ ॥

नूनम् । तत् । इन्द्र । दक्षि । नः । यत् । त्वा । सुन्वन्तः । ईमहे ।

रयिम् । नः । चित्रम् । आ । भर । स्वविदम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० इदानीम्^१ तत् इन्द्र! प्रयच्छ अस्मभ्यम्, यत् त्वा सुन्वतः आचामहे । रयिम् नः चित्रम् आ भर सर्वस्य सम्पदम् ॥ ५ ॥

^२इति पञ्चादके प्रथमाध्याये सप्तमो वर्गः ॥

स्तोता यत् ते विचर्षणिरतिप्रक्ष्वर्षयत् गिरिः । वपा इयानु रोहते जुषन्त यत् ॥ ६ ॥

स्तोता । यत् । ते । विचर्षणिः । अतिप्रक्ष्वर्षयत् । गिरिः ।

वपाः ईय । अनु । रोहते । जुषन्तः । यत् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० स्तोता^१ 'यत् तव विचर्षणिः अत्यन्तं'^२ प्रक्ष्वर्षयति^३ स्तुतीः^४ । वपास्तम् इव वृक्षम् स्वाम् आरोहन्ति रोहन्ति ता वपा, यदा त्वी सेवन्^५ इति ॥ ६ ॥

१. देवास्तो मूको. २. वार मूको. ३. 'कोमेनेन मूको. ४. तं ... अ. ५. 'तं वा अ. ६-९. रतिरक्षि मूको. ७. 'तर्षण मूको. ८. 'वाति वि. ९-९. 'वाति मूको. १०-१०. तव ... एव मूको. ११. प्रथमं मूको. १२. त्वीः मूको. १३. 'तव मूको.

प्रत्नरज्जनया गिरः शृणुधी जस्तिर्हवम् । मदेमदे वरक्षिया सुकृत्वेने ॥ ७ ॥

प्रत्नरज्ज् । जनय । गिर । शृणुधि । जस्ति । हवम् । मदे । मदे । वरक्षिया । सुकृत्वेने ॥ ७ ॥

पेङ्कट० प्रत्नवत्^१ जनय स्तुती^२ इत्यात्मानम् अनुशिष्य इन्द्रम् आह—शृणु जस्ति^३ दानमिति । सोमस्य मदेन त्व भवानि वहसि सुकर्मणे ॥ ७ ॥

क्रीकन्त्यस्य सूनृता आपो न प्ररता यतीः । अया घिया य उच्यते पतिर्द्विः ॥ ८ ॥

क्रीकन्ति । अस्य । सूनृता । आप । न । प्ररता । यती । अया । घिया । य । उच्यते । पति । द्विः ॥

पेङ्कट० अभिमुख गच्छन्ति अस्मिन् स्तुतय आप इष प्ररणेन सपत्न्य । अनया प्रथया स्तोतृणाम् य उच्यते पति दिव, यम् पतिरयमिति प्रज्ञायन्तिन्द्र वदन्ति ॥ ८ ॥

उतो पतिर्य उच्यते कृष्टीनामेरु इव वशी । नमोवृधैरवस्थुभिः सुते रण ॥ ९ ॥

उतो इति । पति । य । उच्यते । कृष्टीनाम् । एक । इत् । वशो । नमः । वृधै । अवस्थुभिः । सुते । रण ॥

पेङ्कट० अपि च स्वामी य उच्यते सनुज्वायाम् एक एव स्वतन्त्र इतिर्धर्मपति^४ भिक्षमात्रे अवस्थुभिः^५ सुते भक्तिमत्तोभे रमन् ॥ ९ ॥

स्तुहि श्रुतं विप्रश्चितं हरी यस्य प्रसक्षिणा । गन्तारा दाशुषो गृहं नमस्विनः ॥ १० ॥

स्तुहि । श्रुतम् । विप्रः । अचितम् । हरी इति । यस्य । प्रसक्षिणा । गन्तारा । दाशुष । गृहम् । नमस्विनः ॥

पेङ्कट० स्तुहि^६ विप्रतम् मेधाविनम्, अभी यस्य प्रसहवरीरी गन्तारी यत्मानस्य गृहम् इति ॥ १० ॥

* इति पञ्चादके प्रथमाध्याये अष्टमो वर्गः ॥

तुतुजानो महेमतेऽज्ञेभिः प्रुपितप्सुभिः । आ याहि युजमाशुभिः क्षमिद्धि ते ॥ ११ ॥

तुतुजान । महेमते । अज्ञेभिः । प्रुपितप्सुभिः । आ । याहि । युजम् । आशुभिः । क्षम । इत् । हि । ते ॥

पेङ्कट० उत्तमे स्थिता अतिवैश्य सर्व महेमति । स्वर्ग दे इन्द्र^७ महत्ते । अर्थ दीप्तये आ याहि यज्ञम् आशुभिः, शुक्लमेवात्र तुम्भमिति ॥ ११ ॥

इन्द्रं शरिष्ठ सत्पते रुधि गृणत्सु धारय । अवं सूरिर्म्यो अमृतं वसुतनम् ॥ १२ ॥

इन्द्र । शरिष्ठ । सत्पते । रुधि । गृणत्सु । धारय । अवं । सूरिर्म्यो । अमृतम् । वसुतनम् ॥ १२ ॥

पेङ्कट० इन्द्र । इत्येवम्^८ सर्व पते^९ रुधि स्तुवन् स्थापय । अन्नं च स्तोत्रं च समरगन्ताधनम् वसुतनम् इति ॥ १२ ॥

१ 'वः' सूको २ स्तुति सूको. ३ 'जीतु' सूको. ४ 'वः' सूको. ५ 'म' सूको
६ 'नारिष्ठ' यि. ७ 'नारिष्ठ' सूको ८ 'नारिष्ठ' सूको.

हवे त्वा मूर उदिते हवे षण्यदिने दिवः । जुषाण इन्द्र सप्तिभिर्न आ गहि ॥१३॥
 हवे। त्वा। मूरे। उत्पद्यते। हवे। षण्यदिने। दिवः। जुषाण। इन्द्र। सप्तिभिः। न। आ। गहि ॥१३॥
 वेङ्कट० हवामि स्वाय दे इन्द्र। मात, हवामि अह च मध्ये दिवः। प्रीयमानः इन्द्र। अस्मान्
 अधे आ गच्छ ॥ १३ ॥

आ तू गहि प्र तु द्रव मत्स्वा सुतस्य गोमतः । तन्तुं तनुष्व पूर्य यथा विदे ॥१४॥
 आ। तू। गहि। प्र। तु। द्रव। मत्स्वा। सुतस्य। गोमतः। तन्तुम्। तनुष्व। पूर्यम्। यथा। विदे ॥१४॥
 वेङ्कट० आ गच्छ क्षिप्रम्। प्र इव च सोम प्रति। मत्स्व च तुतेन पयोमित्रेण सोमेन।
 सन्तानम् धाम्पथीयमभिरुहन् तनुष्व पूर्यम् अत पूर्य मनादागतम् यथा एव प्रकारस्त्वया
 शायते तमेति ॥ १४ ॥

यच्छक्रासि परागति यद्वर्गति यग्रहन् । यद् वा समुद्रे अन्धमोऽवितेदमि ॥१५॥
 यत्। शक्र। अति। परागति। यत्। अर्वागति। वृत्तम्।
 यत्। वा। समुद्रे। अन्धस। अविता। इत्। अति ॥ १५ ॥

वेङ्कट० यदि शक्र। भवति इरे, यदि वा अन्तिके पृथग्, यद् वा अन्तरिक्षे अनेन रक्षितम् ॥ १५ ॥
 "इति पञ्चादके प्रथमाध्याये नवमो वर्गः" ॥

इन्द्रं वर्धन्तु नो गिर इन्द्रं सुतासु इन्द्रवः । इन्द्रे इविष्मतीर्विशो अराणिषुः ॥१६॥
 इन्द्रम्। वर्धन्तु। न। गिर। इन्द्रम्। सुतासु। इन्द्रवः।
 इन्द्रे। इविष्मती। विशो। अराणिषु ॥ १६ ॥

वेङ्कट० वर्धयन्तु न गिर इन्द्रम्, इन्द्रम् सुता सोमा। इन्द्रे इविष्मत्वं प्रजा लब्धवना अराणिषु
 रेभिरे ॥ १६ ॥

तमिद् निप्रा अवस्यसः प्रवर्ततीभिरुतिभिः । इन्द्रं शोणीरैरर्धपन् वृषा इव ॥ १७॥
 तम्। इत्। निप्रा। अवस्यसः। प्रवर्ततीभिः। उतिभिः।
 इन्द्रम्। शोणी। अर्धपन्। वृषा इव ॥ १७ ॥

वेङ्कट० तम् एव निप्रा वक्ष्यकामा अर्धपन्नि रक्ष्यै हेतुमि वर्धयन्ति। तमेव सर्वा पृथिव्य
 वर्धयन्ति, यथा वृषा वाक्ता वर्धयन्ति ॥ १७ ॥

त्रिकटुकेषु चेतनं देवासो यज्जमत्त । तमिद् वर्धन्तु नो गिरः सदावधम् ॥ १८ ॥
 त्रिकटुकेषु । चेतनम् । देवासः । यज्जम् । अतन्त । तम् । इव । वर्धन्तु । नः । गिरः । सदाऽवधम् ॥ १८ ॥
 वेङ्कट० साभिप्रायविकार्य पूर्व ऋद्धं धिक्कटुक इत्याचक्षते । तेषु चेतनितारम् देवाः यज्जमीयम् इन्द्रं
 विस्तारयन्ति । तम् एव आत्माकं वर्धयन्तु गिरः सदावर्धम् ॥ १८ ॥

स्तोता यत् ते अनुव्रज उक्थान्यतुथा दुषे । शुचिः पावक उच्यते सो अदुर्भुतः ॥ १९ ॥
 स्तोता । यत् । ते । अनुव्रतः । उक्थानि । ऋतुऽया । दुषे ।
 शुचिः । पावकः । उच्यते । सः । अदुर्भुतः ॥ १९ ॥

वेङ्कट० स्तोता यदि 'ते' अनुगुणकर्मा' शब्दाणि काले धारयति । स स्वयम् शुचिः शोधकश्च
 लौकिके, कीर्त्यते, तथा महात् भवति ॥ १९ ॥

तदिद् रुद्रस्य चेतति यद्गं प्रसेपु धामसु । मनो यत्रा वि तद् बहुविचेतसः ॥ २० ॥
 तत् । इव । रुद्रस्य । चेतति । यद्गम् । प्रसेपु । धामसु । मनः । यत्र । वि । तत् । द्रुधुः । विचेतसः ॥ २० ॥

वेङ्कट० तत् एव स्तोतुः स्तोत्रं ज्ञायते' महत् पुराणेषु यज्ञगृहेषु, यतः यत्र स्तोत्रे वि द्रुधुः
 विचेतसः देवाः । पुराणेषु यज्ञेष्विन्द्रमेव स्तुवन्ति स्तोतारः, यद् देवाश्च शृण्वन्तीति ॥ २० ॥

इति पद्मारके प्रथमाध्याये दशमो वर्गः

यदि मे सख्यमावरं इमस्य पाद्वन्धसः । येन विश्वा अति द्विपो अतारिम ॥ २१ ॥
 यदि । मे । सख्यम् । आऽवरः । इमस्य । पाद्विः । अन्धसः ।
 येन । विश्वाः । अति । द्विपः । अतारिम ॥ २१ ॥

वेङ्कट० यदि मे एक्यम् आऽवरोपि, तत् इमम् सोमम् पिय । येन श्वया पीतेन
 विश्वाः अति रुद्धेन ययम् द्विपः प्रजा ॥ २१ ॥

कदा ते इन्द्र गिर्विणः स्तोता भवति श्रुतमः । कदा नो गन्धे अदन्धे वसी दधः ॥ २२ ॥
 कदा । ते । इन्द्र । गिर्विणः । स्तोता । भवति । श्रुतमः ।
 कदा । नः । गन्धे । अदन्धे । वसी । दधः ॥ २२ ॥

वेङ्कट० कदा ते हे इन्द्र! कीमिर्वन्धीय! स्तोता भवति श्रुतमः* । कदा अस्मान् 'गोसदे अदन्धे'
 धने च करोषीति ॥ २२ ॥

उत ते सुष्ठुता हरी वृषणा बहतो रथम् । अजुष्यस्यं मुदिन्तमं यमीमहे ॥ २३ ॥
 उत । ते । सुष्ठुता । हरी इति । वृषणा । बहत । रथम् । अजुष्यस्यं । मुदिन्तमम् । यम् । ईमहे ॥ २३ ॥
 वेङ्कट० अथ च ते सुष्ठुताः अथैव वर्णितारौ बहत रथम्, अरविशुभं अतमपस्य स्तोत्रात्मनिशयेन
 मदितारम् यम् यथम् अर्थमभिलषितं यापामहे ॥ २३ ॥

तमीमहे पुरुषुतं यद्वं प्रतनाभिरुतिभिः । नि बर्हिषि प्रिये सन्ददधं द्विता ॥ २४ ॥
 तम् । ईमहे । पुरुषुतम् । यद्वम् । प्रतनाभिः । कृतिभिः ।
 नि । बर्हिषि । प्रिये । सन्दद । अर्थ । द्विता ॥ २४ ॥
 वेङ्कट० तम् इन्द्र पापामहे यदुभि स्तुतम् महाम्बम् । प्रत्यै सरद्धि सह नि वीवत बर्हिषि प्रिये
 सप्तप्रति । द्विता 'द्वैयम्' इति यास्क (५,१) । इहात्मनाय अपर शरीर शूरीत्येति
 सन्दद ॥ २४ ॥

वर्षेष्वा सु पुरुषुतुत श्रविषुताभिरुतिभिः । धुक्षरं विष्णुपीमिषुमर्वा च नः ॥ २५ ॥
 वर्षेस्व । सु । पुरुषुतुत । श्रविषुताभिः । कृतिभिः ।
 धुक्षरं । विष्णुपीम् । इषम् । अने । नृ । नृ ॥ २५ ॥
 वेङ्कट० वर्षेस्व सुष्ठु० हे बहूभि स्तुतं श्रविषुते सरद्धि सह । धुक्षरं च वर्षपित्रीम् इषम्
 अन्नम् । २५ च अस्मान् ॥ २५ ॥

इति षष्ठादिके प्रथमाध्याये एकादशो वर्गः ॥

इन्द्र स्वमन्त्रितेदसीत्या स्तुतुतो अद्रिचः । अतादियमि ते धिर्यं मनोयुजम् ॥ २६ ॥
 इन्द्र । इन्द्रम् । अविता । इत् । अति । इत्या । स्तुतुत । अद्रिचः ।
 अतात् । इयमि । ते । धिर्यम् । मनोयुजम् ॥ २६ ॥
 वेङ्कट० इन्द्र । इन्द्र इक्षितैव अवति अमृजं स्तुतम् अद्रिचः । सत्त्वादेव मेरुयामि तव
 मनोयुजम् स्तोत्रमिति ॥ २६ ॥

इह स्या संभ्रमाया युजानः सोमपीतये । हरी इन्द्र प्रतद्वस्र अभि स्वर ॥ २७ ॥
 इह । स्या । संभ्रमाया । युजानः । सोमपीतये ।
 हरी इति । इन्द्र । प्रतद्वस्र इति प्रतत्त्वस्र । अभि । स्वर ॥ २७ ॥

१. अत्र ही मुको. २. वातं अ. ३. पव वि, पव अ. ४. नृत्तं वि, नृत्तं अ.

५. सप्तप्रति मुको ६. १. नाति मुको ७. अत्र मुको ८. "वय वि"

वेङ्कट० ॥ लो सत्समदन्तो युज्जानः सोमपीतये हरी इन्द्र। प्राप्तवन्तो अस्मासु प्रेरय ॥ २० ॥

अभि स्वरन्तु ये तव रुद्रासः सक्षतु त्रियम् । उतो मरुत्वतीर्विशो अभि प्रयः ॥ २८ ॥

अभि । स्वरन्तु । ये । तव । रुद्रासः । सक्षतु । त्रियम् ।

उतो इति । मरुत्वतीः । विशः । अभि । प्रयः ॥ २८ ॥

वेङ्कट० अभि स्वरन्तु ये तव स्वरन्ताः अश्वाः । स्तोत्रारः क्षेत्रं प्राप्नुवन्तु त्रियम्, अवि
य 'मरुत्वतीः विशः' । अस्मान् अभि प्रापय सन्तम् ॥ २८ ॥

इमा अस्य प्रतूर्तयः पदं जुपन्तु यत् दिवि । नामा यज्ञस्य सं दधुर्यथा विदे ॥ २९ ॥

इमाः । अस्य । प्रतूर्तयः । पदम् । जुपन्तु । यत् । दिवि ।

नामा । यज्ञस्य । सम् । दधुः । यथा । विदे ॥ २९ ॥

वेङ्कट० इमाः अस्य प्रसरणवीर्याः पदम् जुपन्तु, यत् अस्य दिवि भवति पदम् । नामैः पाक्षय(?)
यज्ञस्य हीमाः सम् दधुः, यथा अयं मनुष्येषु ज्ञायते ॥ २९ ॥

अयं दीर्घाय चक्षसे प्राचि प्रयत्यध्वरे । मिरीति यज्ञमानुषम् विचक्ष्य ॥ ३० ॥

अयम् । दीर्घाय । चक्षसे । प्राचि । प्रयति । अध्वरे ।

मिरीति । यज्ञम् । आनुषम् । विचक्ष्य ॥ ३० ॥

वेङ्कट० अयम् दीर्घाय दूरस्य दक्षिणाम् इन्द्रः, स प्राचीमे चक्षमाय यज्ञे मिरीति करोति
यागमायमे सोमम् अनुषक्तं सुदया दध्वेति ॥ ३० ॥

इति यज्ञादके प्रथमाध्याये द्वावन्तो वयोः ॥

वृषायमिन्द्र ते रथं उतो ते वृषणा हरी । वृषा त्वं शतक्रतो वृषा हव्यः ॥ ३१ ॥

वृषा । अयम् । इन्द्र । ते । रथः । उतो इति । ते । वृषणा । हरी इति ।

वृषा । त्वम् । शतक्रतो इति शतक्रतो । वृषा । हव्यः ॥ ३१ ॥

वेङ्कट० वर्धिता अयम् इन्द्र । तव रथः, अवि य वृषणो लक्ष्मी, वृषा त्वम् य 'शतक्रतो', तथा
भवति इति वृषा इति ॥ ३१ ॥

वृषा प्राचा वृषा मदो वृषा सोमो अयं सुतः । वृषा यज्ञो यमिन्द्रसि वृषा हव्यः ॥ ३२ ॥

१. ते मूको. २-२. 'नतिष्ठः मूको. ३. हेम. अ. ४. यदा अ. ५. दानाय
मूको. ६. इत्येति मूको. ७-७. नास्ति मूको. ८-८. अन्वयत धा वि' अन्वयत धा अ.

९. 'वद अ.

५-११८

वृषा । प्रावा । वृषा । मर्दः । वृषा । सोमः । अयम् । सुतः ।

वृषा । यज्ञः । यम् । इत्यसि । वृषा । हवः ॥ ३२ ॥

वेङ्कट० वृषा प्रावा, वृषा च तस्य मर्दः, तस्या वर्धिता अयम् यज्ञयम् सुतः सोमः, यथा यज्ञः
च यम् तस्यसि, वृषा हवः ॥ ३२ ॥

वृषा त्वा वृषणं हुवे वर्जिञ्चित्राभिरुतिभिः । श्रवन्ध हि प्रतिष्ठुति वृषा हवः ॥ ३३ ॥

वृषा । त्वा । वृषणम् । हुवे । वर्जिन् । श्रित्राभिः । ऊनिभिः ।

वृषा । हि । प्रतिष्ठुतिम् । वृषा । हवः ॥ ३३ ॥

वेङ्कट० वृषा त्वा वृषणम् हुवे^१ वर्जिन् । श्रित्रैः रक्षणीर्हेतुभिः । मन्त्रे हि त्वम् प्रतिष्ठुतिम् । वृषा
हवः^२ इति ॥ ३३ ॥

‘इति वृषाष्टके प्रथमाध्याये प्रथमोऽसो वर्तः’ ॥

[१४]

‘गोपूतपत्न्यश्चिनी काण्वायनादृषी । इतो वेरता । गायत्री छन्दः’ ।

यदिन्द्राहं यथा त्वमीर्षीम् वसू एक इव । स्तोता मे गोपंखा स्यात् ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । अहम् । यथा । त्वम् । ईर्षीम् । वसूः । एक । इव । स्तोता । मे । गोपंखा । स्यात् ॥ १ ॥

वेङ्कट० गोपूतपत्न्यश्चिनी काण्वायनादृषी । यत् इन्द्र । अहम् अपि यथा^१ त्वम् ईर्षीये तथा ईर्षीय^२
यस्य एवः एव । अतो वो मां स्तोति सः ‘गोपंखा स्यात्’ इतीन्द्रं प्रत्यङ्गताह ॥ १ ॥

शिक्षेयमस्मै दिक्षेयं शचीपते मनीषिणे । यदहं गोपतिः स्याम् ॥ २ ॥

शिक्षेयम् । अस्मै । दिक्षेयम् । शचीपते । मनीषिणे । यत् । अहम् । गोपतिः । स्याम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० यदाम् अस्मै, यतो विक्षेयम् शचीपते ।^३ स्तुष्यते, यत् अहम् अपि गोपतिः
स्याम् ॥ २ ॥

धेनुर्धे इन्द्र सूनृता यजमानाय सुन्वते । गामर्ध्वं पिप्पुषीं दूहे ॥ ३ ॥

धेनु । ते । इन्द्र । सूनृता । यजमानाय । सुन्वते । गाम् । अर्धम् । पिप्पुषीं । दूहे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० वाक् ते इन्द्र । सत्या यजमानाय सुन्वते गाम् अर्धम् चाऽऽप्याक्यन्ती पूरयति ॥ ३ ॥

१. स निः, सो अ^१ २. सुवेन सूको. ३. यरः सूको. ४-५. नास्ति सूको. ५. या सूको.
६. ‘य सूको. ७-८. गोपः स्वाध्यायि सूको. ८. ‘पते सूको.

न ते वर्तास्ति राधस इन्द्र देवो न मर्त्यैः । यद् दित्सीसि स्तुतो मधम् ॥ ४ ॥

न । ते । वर्ता । अस्ति । राधस । इन्द्र । देव । न । मर्त्यै । यत् । दित्सीसि । स्तुत । मधम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० न ते धनस्य धारकः विद्यते इन्द्र देव न च मनुष्यः, यदि दातुमिच्छति स्तुत धनम् ॥ ४ ॥

यज्ञ इन्द्रमवर्धयद् यद् भूमिं अवर्तयत् । चक्राण ओषधं दिवि ॥ ५ ॥

यज्ञ । इन्द्रम् । अवर्धयत् । यत् । भूमिम् । वि । अवर्तयत् । चक्राण । ओषधम् । दिवि ॥ ५ ॥

वेङ्कट० यज्ञ इन्द्रम् अवर्धयति, यत् अथम् भूमिम् दिवि यत्तपति चक्राण कुर्वन् 'दिवि ओषधम्' । योऽथ. कथञ्च 'स्थिरा विमर्ति दिव स ओषधः' ॥ ५ ॥

'इति पञ्चाष्टके प्रथमाध्याये चतुर्दशो वर्गः' ॥

वृषधानस्य ते वृषं विश्वा धनानि जिग्युषः । कृतिमिन्द्रा वृणीमहे ॥ ६ ॥

वृषधानस्य । ते । वृषम् । विश्वा । धनानि । जिग्युषः । कृतिम् । इन्द्र । आ । वृणीमहे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० वृषेमानस्य ते वषम् विश्वा धनानि विजिह्वयत रक्षयम् हे इन्द्र आ वृणीमहे ॥ ६ ॥

व्यन्तरिक्षमतिरुन्मदे सोमस्य रोचना । इन्द्रो यदभिन्त वलम् ॥ ७ ॥

नि । अन्तरिक्षम् । अतिरु । मदे । सोमस्य । रोचना । इन्द्र । यत् । अभिन्त । वलम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० यत् अवर्धयत् अन्तरिक्षम् सोममदे रोचनत् रोचनत्, इन्द्र यदा अभिन्तः कस्य वलम् ॥ ७ ॥

उद् गा आजदङ्गिरोम्य आविष्कृण्वन् गुहा सतीः । अर्वाञ्च सुनुदे वलम् ॥ ८ ॥

उत् । गा । आजत् । अङ्गिरोम्य । आवि । कृण्वन् । गुहा । सती । अर्वाञ्चम् । सुनुदे । वलम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० उत आजत् पशून् पणितः अपहृताम् अङ्गिरोम्य आवि कृण्वन् गुहायां वर्तमानान् । अभिस्तुसम् आगच्छन्तम् वलम् 'अथ सुनुदे' ॥ ८ ॥

इन्द्रेण रोचना दिवो दृक्कहानि दृष्टितानि च । स्थिराणि न पराणुदे ॥ ९ ॥

इन्द्रेण । रोचना । दिव । दृक्कहानि । दृष्टितानि । च । स्थिराणि । न । पराणुदे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० इन्द्रेण ज्योतीषि दिव दृक्कहानि दृष्टितानि स्थिराणि, न च पराणोधानि कर्षय ॥ ९ ॥

१. परां मूको. २-२ सु ख १, १७२ ६, दिव्येवम मूको ३. 'राणि भवति दिवम

भीषणः वि' ४ ४ नास्ति मूको. ५. नी मूको ६. उरीर मूको ७. इतिम वि'.
८. 'मानयाम् वि' ९. 'अथ य ख', १०. च मूको. ११. वरणोवादि वि', वरां म'.

अपामूर्मिर्मदन्निव स्तोम इन्द्राजिरायते । वि ते मदी अराजिपुः ॥ १० ॥

अपाम् । कर्मिः । मर्दन्ऽव । स्तोमः । इन्द्र । अजिऽप्यते । वि । ते । मदीः । अराजिपुः ॥ १० ॥

वेङ्कट० अपाम् कर्मिः 'हृष्यन् इव' मदीयस्तोमः इन्द्र । अजिरायते 'अजिरम्' (निघ २, १५) इति क्षिप्रनाम । शीघ्रं निर्गच्छति, वि राजन्ते' च तत्र सोममदाः ॥ १० ॥

^१इति षष्ठाष्टके प्रथमाध्याये षष्ठ्यहो वर्गः ॥

एवं हि स्तोमवर्धेन इन्द्रास्त्यस्यवर्धेन । स्तोतृणामुत मद्रकृत् ॥ ११ ॥

एवम् । हि । स्तोमऽवर्धेनः । इन्द्र । अस्ति । तुव्यऽवर्धेनः । स्तोतृणाम् । उत । मद्रऽकृत् ॥ ११ ॥

वेङ्कट० विगदसिद्धा ॥ ११ ॥

इन्द्रमिदं केशिना हरीं सोमपेयाय वक्षतः । उयं यज्ञं सुरार्धसम् ॥ १२ ॥

इन्द्रम् । इत् । केशिना । हरी इति । सोमऽपेयाय । वक्षतः । उयं । यज्ञम् । सुरार्धसम् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० इन्द्रम् एव प्रशस्तयेषो जज्ञो' सोमपानाय वक्षतः वक्ष्यन् प्रति मुच्यन् ॥ १२ ॥

अपां फेनेन नमुचेः शिर इन्द्रोदवर्तयः । विश्वा यदजयः स्पृधः ॥ १३ ॥

अपाम् । फेनेन । नमुचेः । शिरः । इन्द्र । उत् । अवर्तयः । विश्वाः । यत् । अजयः । स्पृधः ॥ १३ ॥

वेङ्कट० अपाम् फेनेन वायुपभूतेन नमुचेः शिरः इन्द्र । उद अवर्तयः, यदा विश्वाः स्पृधः वायून् जयदा ॥ १३ ॥

मायामिहृत्सिस्तुप्त इन्द्रं यामारुक्षतः । अयं दस्यूरधुनुयाः ॥ १४ ॥

मायामिः । उत्ऽसिस्तुप्तः । इन्द्र । याम् । आऽरुक्षतः । अयं । दस्यूर् । अधुनुयाः ॥ १४ ॥

वेङ्कट० प्रत्ययैः दृष्टिभ्यः उत्सीर्षद्विभजतः इन्द्र । याम् आरुक्षतः अयं अधुनुयाः सधूर् ॥ १४ ॥

असुन्वामिन्द्र संसदं विपूचीं व्यनाशयः । सोमपा उत्तरो भवन् ॥ १५ ॥

असुन्वाम् । इन्द्र । समऽसदम् । विपूचीम् । वि । अनाशयः । सोमपाः । उत्तर्तरः । भवन् ॥ १५ ॥

वेङ्कट० अभिपचर्द्धितानाम् इन्द्र । संसदम् विपूचीम् वि अनाशयः सोमपाः उत्तृताः भवन् सर्वेभ्यः ॥ १५ ॥

^१इति षष्ठाष्टके प्रथमाध्याये षोडशो वर्गः ॥

[१५]

‘गोपूस्त्वभसूक्तौ काण्वायनाहूयी । इन्द्रो देवता । वणिङ् कन्द.’ ।

तम्बुभि प्र गायत पुरुहुत्वं पुरुष्टुतम् । इन्द्रं गीर्भिस्तविपमा विवासत ॥ १ ॥

तम् । ऊँ इति । अभि । प्र । गायत । पुरुष्टुतम् । पुरुऽस्तुतम् ।

इन्द्रम् । गीऽभिः । तविपम् । आ । विवासत ॥ १ ॥

वेङ्कट० तम् एव अभि प्र गायत पुरुहुतम् पुरुष्टुतम् । इन्द्रम् गीर्भिः महागन्तु आभिमुख्येन परिचरत ॥ १ ॥

यस्य द्विर्हंसो बृहत् सहो द्वाधार रोदसी । गिरिर्जो अपः स्वर्धृपत्वना ॥ २ ॥

यस्य । द्विऽहंसः । बृहत् । सहः । द्वाधार । रोदसी इति । गिरिन् । अजान् । अपः । स्वः । धृपऽत्वना ॥ २ ॥

वेङ्कट० यस्य इन्द्रोः स्थानयोः परिवृद्धस्य^१ महद् बलम् धारयति वातावृष्टिभ्यो । मेघान्^२ गमनशीलान् जगत्परिभ्रमिद् च सर्वम् धारयति बलेन ॥ २ ॥

स राजसि पुरुष्टुत एको बृत्राणि जिघ्रसे । इन्द्र जैत्रां श्वस्यां च यन्तवे ॥ ३ ॥

सः । राजसि । पुरुऽस्तुत । एकः । बृत्राणि । जिघ्रसे । इन्द्र । जैत्रां । श्वस्यां । च । यन्तवे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० स राजसि पुरुष्टुत । असहाय एव भवन् इति । तेन सुखावाप्ताकम्^३ इन्द्र । ‘अपहेत्यनि’^४ च निदन्तव्यानि ॥ ३ ॥

तं ते मदं गृणीमसि वृषणं पुत्सु सांसहिम् । उ लोककृत्सुमद्रियो हरिभिर्यम् ॥ ४ ॥

तम् । ते । मदम् । गृणीमसि । वृषणम् । पुत्सु । सांसहिम् ।

ऊँ इति । लोककृत्सुम् । अद्रिऽ । हरिऽभिर्यम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० तम् ते मदम् स्तुमः वर्तितारम् सद्ग्रामेषु अभिभविजारम् लोकस्य कर्तारम् इतोत्तमम् पञ्चिद्^५ । य. मदोऽश्वो ध्रमति । मदे हि जन्तिरेकानुपविष्टम् ॥ ४ ॥

येन ज्योतीष्यायवे मनवे च विवेदिथ । मुन्दानो अस्य बृहिषो वि राजसि ॥ ५ ॥

येन । ज्योतीषि । आयवे । मनवे । च । विवेदिथ । मुन्दान । अस्य । बृहिषः । वि । राजसि ॥ ५ ॥

वेङ्कट० येन ज्योतीषि आगवे रामे मनवे च ‘अत्यमह्य’, तेन^६ सोमेन दृष्टम् अस्य वज्रस्य सवन्धिना वि राजसि ॥ ५ ॥

‘इति ब्रह्मह्ने प्रपञ्चाख्याये सप्तदशो वर्गः’ ॥

१-१. नास्ति सूक्तौ. २. परिवृत्तत्वं वि. परि वृत्तत्वं अ. ३. वेत्ता मूको. ४. ‘तावन्मा’ वि. ‘सपारमा’ अ. ५-५. ‘हेतुमः नहे’ वि. ‘हेतुमः नहे’ अ. ६-६. ‘तावन्मा’ वि. ‘तावन्मा’ अ.

तदद्या चित् त उक्थिनोऽनु स्तुवन्ति पूर्वधा । वृषपत्नीरपो जया द्विवेदिवे ॥६॥

तद। अद्य। चित्। ते। उक्थिनः। अनु। स्तुवन्ति। पूर्वधा। वृषपत्नीः। अपः। जया। द्विवेदिवे ॥६॥

वेङ्कट० तत् अद्य अपि तव शक्तिः ॥ स्तुवन्ति इन्द्र! १ अद्यत् तथा अद्या अपयोऽस्तुपम् ।
मेघपदवीः २ अपः जयति त्वम् अन्वदसिति ॥ ६ ॥

तव स्पदिन्द्रियं वृद्धत् तव शुष्मपुत कर्तुम् । वर्जं शिशाति धिपणा वरेण्यम् ॥७॥

तव। स्पद्। इन्द्रियम्। वृद्धत्। तव। शुष्मम्। कर्तुम्। वर्जं। शिशाति। धिपणा। वरेण्यम् ॥७॥

पत्रम् । शिशाति । धिपणा । वरेण्यम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० तव तद् वरम् अहम्, तव शोषकं तेजः, अपि च अज्ञानम्, आयुधम् च दाणीयम्,
हीक्षणीकरोति १ त्वेतुणो स्तुतिः ॥ ७ ॥

तव धौरिन्द्र पौस्यं पृथिवी वर्धति श्रवः । त्वामापः पर्वतासश्च हिन्विरे ॥८॥

तव। धौः। इन्द्र। पौस्यम्। पृथिवी। वर्धति। श्रवः। त्वाम्। आपः। पर्वतासः। च। हिन्विरे ॥ ८ ॥

वेङ्कट० तव धौ इन्द्र! वरम् १ वर्धयति । वर्धयति अन्वम् २ पृथिवी । येन त्वाम् आपः प्रवणः च
प्रीणयन्ति ॥ ८ ॥

त्वां विष्णुर्वृहन् क्षयो मिश्रो गृणाति वरेणः । त्वां शर्धो मदत्यन् मारुतम् ॥९॥

त्वाम्। विष्णुः। वृहन्। क्षयः। मिश्रः। गृणाति। वरेणः। त्वाम्। शर्धोः। मदति। अर्धुः। मारुतम् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० त्वाम् विष्णुः १ मद्मन् विनाशभूतः २ स्वीति, मिश्रावरणी च स्तुतः । त्वाम् एव ३ अर्ध मदति
स्वीति ४ मारुतम् ५ शर्धः ॥ ९ ॥

त्वं वृषा जनानां मर्हिष्ठ इन्द्र अक्षिपे । सद्या विद्वो स्वपत्यानि दधिपे ॥१०॥

त्वम्। वृषा। जनानाम्। मर्हिष्ठ। इन्द्र। अक्षिपे। सद्या। विद्वो। स्वपत्यानि। दधिपे ॥ १० ॥

वेङ्कट० त्वम् वरिण जनानाम् दातृत्वम् इन्द्र! अजाययाः । सत्त्वमेव विधाति भूतानि शोभना-
पत्यानि करोति । येन कर्मणा न वरुणः १ तदपत्यमेव २ ॥ १० ॥

१ इति षष्ठाष्टके अथमाध्याये षष्ठादशो वर्गः ॥

१. इन्द्रं मूको. २. "यवतो वि"; "यवतोः अ". ३. परं श्रियं पि"; परा श्रिये अ". ४-५. "या ...
रमिति अ", "गानिनि वि". ५-६. वर्धयति मूको. ६-६. मद्यानिष्ठ मूको. ७. जुदन्ति मूको.
८. स्वीमि मूको. ९. "स्वो च अ". १०. जये अ". ११. वपन्ति मूको. १२. मदतःपत्यमेव वि";
कदापत्यमेव अ". १३-१३. नास्ति मूको.

सत्रा त्वं पुंरुद्धुर्ते एको वृत्रार्णि तोशसे । नान्य इन्द्रात् करणं भूय इन्वति ॥ ११ ॥
 सत्रा । त्वम् । पुंरुद्धुर्ते । एकः । वृत्रार्णि । तोशसे । न । अन्यः । इन्द्रात् । करणम् । भूयः । इन्वति ॥ ११ ॥
 वेङ्कट० सत्रा त्वम् हे बहुभिः स्तुतः असदाय एव अत्रुं हंसि । न अन्यः कश्चित् इन्द्रात् कृते
 कर्म प्रीणयति ॥ ११ ॥

यदिन्द्र मन्मशस्त्वा नाना हवन्त ऊतये । अस्माकैभिर्नृभिरत्रा स्वर्जय ॥ १२ ॥
 यत् । इन्द्र । मन्मशः । त्वा । नाना । हवन्ते । ऊतये । अस्माकैभिः । नृभिरः । अत्रा । स्वः । जय ॥ १२ ॥
 वेङ्कट० यत् इन्द्र । स्तुतिभिः^१ त्वाम् नाना हवन्ते^२ रक्षणार्थम्^३ । त्वयाऽऽत्मनोऽपि जयैः^४ सह जेतव्यं
 सर्वम् जय इति ॥ १२ ॥

अरु क्षयाय नो महे विश्वा रूपाभ्याविशन् । इन्द्रं जैत्राय हर्षया शचीपतिम् ॥ १३ ॥
 अरम् । क्षयाय । नुः । महे । विश्वा । रूपाणि । आऽविशन् । इन्द्रम् । जैत्राय । हर्षयः । शची^५पतिम् ॥
 वेङ्कट० 'परांशानि यासां अस्माकं' महते^६ विधाति इन्द्रस्य रूपाणि आवेक्षयन् इन्द्रम्^७ निजं
 'जयशीलं यत्' कर्तुम् स्तुतिभिः हर्षयः शचीपतिम् ॥ १३ ॥
 'इति पद्यादके प्रथमाध्याये एकोनविंशो वर्गः' ॥

[१६]

'हरिनिष्ठिः काण्व कपिः । इन्द्रो देवता । गायत्री उवाच'^१ ।

प्र सन्नार्जं चर्पणीनाभिन्द्रं स्तोता नर्घ्यं ग्रीभिः । नरं नृपातुं मंहिष्ठम् ॥ १ ॥
 प्र । सन्नार्जम् । चर्पणीनाम् । इन्द्रम् । स्तोत । नर्घ्यम् । ग्रीऽभिः । नरम् । नृऽसद्वम् । मंहिष्ठम् ॥ १ ॥
 वेङ्कट० हरिनिष्ठिः^२ । प्र स्तुत इन्द्रम् सन्नार्जम् चर्पणीनाम् स्तुतयम् स्तुतिभिः नेतारम् नृनाम्
 अभिभयितारम् दातृकमम् ॥ १ ॥

यदिमन्नुक्त्यानि रण्यन्ति विश्वानि च अयस्या । अपामगो न समुद्रे ॥ २ ॥
 यस्मिन् । उक्त्यानि । रण्यन्ति । विश्वानि । च । अयस्या । अपाम् । अयः । न । समुद्रे ॥ २ ॥
 वेङ्कट० यस्मिन् शरजानि^३ रण्यन्ते विद्यानि च स्तोत्राण्यम् अत्रनिमित्तानि यचनादि । यथा जना-
 विधानाम् अपाम् सममम् उदयो सङ्गच्छते^४ ॥ २ ॥

१. 'निष्ठिः' मूको. २. 'अयस्ये' मूको. ३. 'यः' मूको. ४. 'यस्मिन्नेति' नि. ५. 'तपामनेम्ये' भ.
 ६. 'अयस्ये' मूको. ७. 'यस्मिन्नेति' मूको. ८. 'इन्द्र' मूको. ९. 'यस्मिन्नेति' नि. १०. 'यस्मिन्नेति' मूको.
 ११. 'यस्मिन्नेति' मूको. १२. 'यस्मिन्नेति' मूको.

तं सुष्टुत्या विंशसे ज्येष्ठराजं गेरे कृतुम् । महो वाजिनं सुनिर्म्यः ॥ ३ ॥

तम् । सुष्टुत्या । आ । विंशसे । ज्येष्ठराजम् । गेरे । कृतुम् । महः । वाजिनम् । सुनिर्म्यः ॥ ३ ॥

येङ्कट० तम् सुष्टुत्या पश्चिमाभि मेहानां रात्रयम् सङ्ग्रामे वर्तते सङ्ग्रामम् यज्ञिनम् धनार्थम् ॥ ३ ॥

यस्यानृता गभीरा मदा उरवस्तरुवाः । हर्षमन्तः शूरसातौ ॥ ४ ॥

यस्य । अनृता । गभीरा । मदा । उरवः । तरुवाः । हर्षमन्तः । शूरसातौ ॥ ४ ॥

येङ्कट० यस्य अनृता गभीरा मदा गिरीणां पारका हर्षमन्तः स्तोत्रम् हर्षयन्त सङ्ग्रामे ॥ ४ ॥

तमिव धनेषु हितेष्वधिवाकार्यं हवन्ते । येषामिन्द्रस्ते जयन्ति ॥ ५ ॥

तम् । इत् । धनेषु । हितेषु । अधिवाकार्यं । हवन्ते । येषाम् । इन्द्रः । ते । जयन्ति ॥ ५ ॥

येङ्कट० तम् एव धनेषु वरत्र निहितेषु रिषितेषु अधिरचनाय हवन्ते । येषाम् इन्द्रः भवति सहायः, ते परान् जयन्ति ॥ ५ ॥

तमिच्छ्यौत्नैरार्यन्ति तं कृतेभिश्चर्पणयः । एष इन्द्रो बरिवुस्कृत् ॥ ६ ॥

तम् । इत् । प्यौते । आर्यन्ति । तम् । कृतेभिः । चर्पणयः । एषः । इन्द्रः । बरिवुस्कृत् ॥ ६ ॥

येङ्कट० तम् इन्द्रः कीर्तितैर्वैरैः (तु निघ २, १) केरयन्ति, तम् कृतेभ्यः कर्मभिः चर्पणयः । एषः एव इन्द्रः तेषां भवत्यस्य कर्ता भवति ॥ ६ ॥

‘इति पञ्चाहके ऋगभाष्ये विंशो वर्गः’ ॥

इन्द्रो म्रजेन्द्र ऋषिरिन्द्रः पुरु पुरुहूतः । महान् महीभिः शर्चीभिः ॥ ७ ॥

इन्द्रः । महाः । इन्द्रः । शर्चीभिः । पुरुः । पुरुहूतः । महान् । महीभिः । शर्चीभिः ॥ ७ ॥

येङ्कट० इन्द्रः महान्, इन्द्रः म्रजेन्द्रः, इन्द्रः बहुषु देवेषु बहुभिराहूतः, महान् महतीभिः शर्चीभिः ॥ ७ ॥

स स्तोम्यः स हव्यः सत्यः सत्वा तुविकूर्मिः । एकमिच्छत् सन्तमिधृतिः ॥ ८ ॥

स । स्तोम्यः । स । हव्यः । सत्यः । सत्वा । तुविकूर्मिः । एकः । मिच्छत् । सन्तः । मिधृतिः ॥ ८ ॥

येङ्कट० स स्तोम्यः, स ह्यव्यः सत्यकर्मा सदानशीलः महो कर्ता असहायः एव सन् अभिभवितः ॥ ८ ॥

तमर्केभिस्तं सामंभिस्तं गांयत्रैश्चर्पणयः । इन्द्रं वर्धन्ति क्षितयः ॥ ९ ॥

तम् । अर्केभिः । तम् । सामंभिः । तम् । गांयत्रैः । चर्पणयः । इन्द्रम् । वर्धन्ति । क्षितयः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० तम् ऋषिभिः, तम् साध्विभिः, तम् गांयत्रैः च इन्द्रम् विशेषेण वर्धयन्ति चर्पणयः क्षितयः
द्रष्टारो मनुष्या इति ऋषीणाहुः ॥ ९ ॥

प्रमेतारं वस्यो अच्छा कर्तारं ज्योतिः समत्सु । सप्तह्रांसं युधामित्रान् ॥ १० ॥

प्रमेतारम् । वस्यः । अच्छे । कर्तारम् । ज्योतिः । समत्सु । सप्तह्रांसम् । युधा । अमित्रान् ॥ १० ॥

वेङ्कट० प्रमेतारम् अन्त्युद्वयम् प्रति कर्तारम् अन्धकारावमयनेन ज्योतिः, सप्तह्रांसेषु अमित्रवृत्तम्^१
पुद्गेन अमित्रान् ॥ १० ॥

स नः परिः पारयाति स्वस्ति नाना पुरुहुतः । इन्द्रो विश्वा अति द्विपः ॥ ११ ॥

सः । नः । परिः । पारयाति । स्वस्ति । नाना । पुरुहुतः । इन्द्रः । विश्वाः । अति । द्विपः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० सः अस्मान् सर्वधितो^२ पारि^३ नयतु अविनाशेन नाना बहुभिराहुतः । इन्द्रः विश्वा च द्विपः
अति पारयस्वस्वामिति । 'यस्मात्तवेवं सिद्धम्' अतिपारय वस्वात् शायमिति ॥ ११ ॥

स त्वं न इन्द्र याज्ञेभिर्दशस्या च गातुया च । अच्छा च नः सुन्नं नेपि ॥ १२ ॥

सः । त्वम् । नः । इन्द्र । याज्ञेभिः । दशस्य । च । गातुय । च । अच्छे । च । नः । सुन्नम् । नेपि ॥

वेङ्कट० सः त्वम् अस्मभ्यम् इन्द्र । याज्ञैः सप्तधर्मे प्रवृत्तं च गन्धर्व च धर्मे प्रति । अग्नि नेपि च
अस्मात् सुन्नम् ॥ १२ ॥

^१इति पञ्चाशके प्रथमाध्याये पुरुर्विशो वर्गः^२ ॥

[१७]

^३इतिविधिः काश्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः, अन्त्युद्वयोः

प्रमाण- (=चतुर्वर्ती वृद्धी, पञ्चवर्ती सप्तोद्गृही)^४ ।

आ याहि सुपुमा हि त इन्द्र सोमं पिबो इमम् । एवं बृहिः संदो मम ॥ १ ॥

आ । याहि । सुपुम । हि । ते । इन्द्र । सोमम् । पिब । इमम् । आ । इन्द्र । बृहिः । संदः । मम ॥ १ ॥

वेङ्कट० आ याहि । 'सुपुम ते हि' सोमम् इन्द्र ।। 'पिब सोमम् इमम्' । आ सीद^५ 'च इदम्'
मदीयम् बृहिः ॥ १ ॥

१. 'नयतु' वि०; 'नय' अ० २. शिवा मूको. ३. पारयन् मूको. ४-४. दणा त्वेन सिद्धम् वि०;

पञ्च त्वेन सिद्धम् अ०. ५-५. नास्ति मूको. ६-६. सुपु ते महिम्न मूको. ७. इव मूको. ८. नास्ति

मूको. ९-९. वेदं वि०; वेदं वा अ०.

आ त्वो ब्रह्मयुजा हरी वहतामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः शृणु ॥ २ ॥

आ । त्वा । ब्रह्मयुजा । हरी इति । वहताम् । इन्द्र । केशिना । उप । ब्रह्माणि । नः । शृणु ॥ २ ॥

वेङ्कट० आ वहताम् त्वं मन्त्रेण युक्तो जप्तो इन्द्र । ब्रह्मन्वेनी । अस्माकम् उप शृणु स्तुतिम् ॥ २ ॥

ब्रह्माणस्त्वा ययं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे ॥ ३ ॥

ब्रह्माणः । त्वा । ययम् । युजा । सोमपाम् । इन्द्र । सोमिनः । सुतवन्तः । हवामहे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० ब्रह्मणाः ययम् त्वं युक्तेन स्तोत्रेण सोमपाम् इन्द्र । विद्यमानसोमाः तत्राप्यभिपुष्टसोमाः हवामहे ॥ ३ ॥

आ नो याहि सुतावन्तोऽस्माकं सुष्टुतीरुप । पिब सु शिभिन्नन्धसः ॥ ४ ॥

आ । नः । याहि । सुतवन्तः । अस्माकम् । सुस्तुतीः । उप । पिब । सु । शिभिन् । अन्धसः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० आ याहि अस्मान् सुतवन्तः । उप सख्य अस्माकम् सुष्टुतीः च । पिब सुशिविन् । (१) सोमम् ॥ ४ ॥

आ ते सिञ्चामि कुक्ष्योरनु मात्रा वि धावतु । गुणाय जिह्वया मधु ॥ ५ ॥

आ । ते । सिञ्चामि । कुक्ष्योः । अनु । मात्रा । वि । धावतु । गुणाय । जिह्वया । मधु ॥ ५ ॥

वेङ्कट० आ सिञ्चामि तव कुक्ष्योः सोमम् । स तवाङ्गानि अनु वि धावतु । गुह्याय जिह्वया सोममयम् मधु ॥ ५ ॥

इति पञ्चाष्टके प्रथमाध्याये द्वाविंशो वर्गः ॥

स्वादुर्दे अस्तु संसुदे मधुमान् तन्वेदे तव । सोमः शर्मस्तु ते हृदे ॥ ६ ॥

स्वादुः । ते । अस्तु । संसुदे । मधुमान् । तन्वे । तव । सोमः । शर्म । अस्तु । ते । हृदे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० यस्मादायः संसरन्ति तस्मै तवाऽऽस्ताव स्वादुः सोमो भवतु, तथा मधुमान् शरीराय च तव । सोमः शङ्करो भवतु हृदयाय ॥ ६ ॥

अयम् त्वा विचर्षणे जनीरिवाभि संवृतः । प्र सोम इन्द्र सर्पतु ॥ ७ ॥

अयम् । त्वं इति । त्वा । विचर्षणे । जनी ऽयम् । अभि । संवृतः । प्र । सोमः । इन्द्र । सर्पतु ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अयम् त्वा दे विचर्षः । जयाः इव ताभिः संरतः पथिः अभि प्र सर्पतु सोमः इन्द्र । इति ॥ ७ ॥

तुविग्रीवो वपोदरः सुबाहुर्न्यसो मदै । इन्द्रो वृत्रार्णि जिघ्रते ॥ ८ ॥

तुविग्रीवः । वपाऽउदरः । सुबाहुः । न्यसः । मदै । इन्द्रः । वृत्रार्णि । जिघ्रते ॥ ८ ॥

पेङ्कट० कण्टक्या नाडयः ग्रीवाः । बहुग्रीवः वपोदरः सोमप्रबुद्धा^१ वपा यस्योदरे महति^२ स
वपोदरः । सुबाहुः सोमस्य मदे इन्द्रः वृत्र^३ हन्ति ॥ ८ ॥

इन्द्र प्रेहिं पुरस्त्वं विज्यस्वेषान् ओजसा । वृत्रार्णि वृत्रहञ्जहि ॥ ९ ॥

इन्द्र । प्र । इहि । पुरः । स्वम् । विज्यस्व । ईशानः । ओजसा । वृत्रार्णि । वृत्रहञ्जन् । जहि ॥ ९ ॥

पेङ्कट० इन्द्र ! प्र गच्छ पुरतः त्वम् विश्वस्य ईशानः । बलेन त्वम् हे शत्रुहन् ! जहि ॥ ९ ॥

दीर्घस्ते अस्त्वङ्कुशो येना वसुं प्रयच्छसि । यजमानाय सुन्वते ॥ १० ॥

दीर्घः । ते । अस्तु । अङ्कुशः । येन । वसुं । प्रयच्छसि । यजमानाय । सुन्वते ॥ १० ॥

पेङ्कट० दीर्घः ते अस्तु बाहुः । अङ्कुशवन्तस्त्वयि यच्छतीति बाहुः अङ्कुशः । येन यजमानि प्रयच्छति
यजमानाय सुन्वते ॥ १० ॥

^४ इति पञ्चादके यजमानागमे त्रयोविंशो वर्यः ॥

अयं ते इन्द्र सोमो निपतो अर्घिं वहिर्षि । एहीमस्य द्रवा पिब ॥ ११ ॥

अयम् । ते । इन्द्र । सोमः । निपतः । अर्घिं । वहिर्षि । आ । इहि । ईम् । अस्व । द्रव । पिब ॥ ११ ॥

पेङ्कट० अयम् ते इन्द्र ! तोगः अभिपुत्रः । यद्ये आ त्वम् पुत्रम् । अमुम् द्रव, पिब च ॥ ११ ॥

शार्धिगो शार्धिपूजनार्थं रणाय ते सुतः । आसृण्वल प्र ह्वये ॥ १२ ॥

शार्धिगो इति शार्धिगो । शार्धिपूजन । अयम् । रणाय । ते । सुतः । आसृण्वल । प्र । ह्वये ॥ १२ ॥

पेङ्कट० हे समवेतपत्नो ! समवेतपुत्र ! अयम् युद्धाय तव सुतः सोमः । आसृण्वल । प्र ह्वये च ॥ १२ ॥

यस्ते शृङ्गशृपो नपात् प्रणपात् कण्डपार्यः । न्यस्मिन् दध्र आ मनः ॥ १३ ॥

यः । ते । शृङ्गशृपः । नपात् । प्रणपादिति प्रजपात् । कण्डपार्यः । नि । अस्मिन् । दध्रे । आ । मनः ॥

पेङ्कट० यः ते हे शृङ्गशृपः नपात् । शृङ्गशृपो शृङ्गशृपो बर्हिषा च भवति इति तस्य
पुत्रः । 'कस्ते मातरं विधत्मानवकर' (अ. ४, १८, १२) इत्युक्तम् । तस्य तव प्रणपा^५

१. सोमः प्र वि. २. वरणी मूको. ३. उकार मूको. ४-५. नास्ति मूको. ५. दृष्टान्
मूको. ६. 'नपया मूको.

सोम 'इन्द्रादापोऽद्भ्य सोम' इति, स प्रणवारः । इन्द्रस्य 'कुण्डाभ्य कुण्डे पानं यय' ।
अस्मिन् तव मन नि द्रो विदितमिति ॥ १३ ॥

वास्तोष्पते ध्रुवा स्थूणांसत्रं सोम्यानाम् ।

द्रुप्सो भेत्ता पुरा शश्वतीनाम् इन्द्रं मुनीनां सखा ॥ १४ ॥

वास्तो । पते । ध्रुवा । स्थूणा । अंसत्रम् । सोम्यानाम् ।

द्रुप्स । भेत्ता । पुराम् । शश्वतीनाम् । इन्द्रं । मुनीनाम् । सखा ॥ १४ ॥

वेङ्कट० हे वास्तो पते । त्व सोम्यानाम्^१ ध्रुवा स्थूणा^२ अवसि 'तद्रत्नं सङ्ग' धारयति । तथा अतमम्
अ तेषा अवसि । द्रुप्स द्रवते अभिगता, भेत्ता यद्धीनाम् पुराम् इन्द्र मुनीनाम् सखा ।
स्तोतारो गुणय^३ ॥ १४ ॥

पृदाहुस्तानुर्ध्रुवतो गुर्वेषण एकः सन्नाभि भूर्यसः ।

भूर्णिमश्वं नयत् त्रुजा पुरो मुमेन्द्रं सोमस्य पीतये ॥ १५ ॥

पृदाहुस्तानु । ध्रुवत । गोऽर्पण । एक । सन् । अभि । भूर्यस ।

भूर्णिम् । अश्वम् । नयत् । त्रुजा । पुर । मुभा । इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये ॥ १५ ॥

वेङ्कट० पृदाहुर्नाम प्राच्या दिशो रक्षिषा य^४ सम्भजनते गोपनाय^५ स पृदाहुस्तानु इन्द्रं यद्यप्य
गवामन्वेष्टा असहाय सन् अभि भवति बहून् । स इन्द्र क्षिप्रम् अश्वम् गृह्यमाणया कशया
पुरस्तात् नयत् ईश्वर गमनसमर्थ सोमपानयेति ॥ १५ ॥

'इति पृदाहके प्रथमाध्याये चतुर्विंशोऽध्यायः' ॥

[१८]

'इतिमिति काव्यं अवि । आदिस्त्वा देवता, चतुर्विंशसप्तमानात् अदिति, महत्या
अभिनी, नवम्या अदिसूक्ष्मिण्या । अणिक् छन्दः' ।

इदं ह नूनमेषां सुम्नं भिक्षेत मर्त्यैः । आदित्वानामपूर्व्यं सर्वाननि ॥ १ ॥

इदम् । इ । नूनम् । एषाम् । सुम्नम् । भिक्षेत । मर्त्यै । आदित्वानाम् । अपूर्व्यम् । सर्वाननि ॥ १ ॥

वेङ्कट० इदम् 'ह सम्प्रति' एषाम् आदित्वानाम् प्रसव अपूर्व्यम्^६ अयम् भिक्षेत मनुष्य कल्याणम् ।
आदित्वे प्रसूतो विविद्ध प्रवृत्ताऽऽत्प्यपूर्वं घन अमल इति ॥ १ ॥

१ १ = अष्ट देव (प्रणवार [तु वैप १ ११२४])', भगवत्पितामह एतस्य सूको. २. सोमाना सूको.
३. स्थूणा सूको. ४. ४ उक्तानां अ'. ५. 'य यन्वीयर्थं अ'. ६. य सूको. ७. 'नात्य सूको
८. नाति सूको. ९. ९. एव प्रति वि', दस्य प्रति अ. १०. नास्ति सूको

अनर्वाणो होषां पन्था आदित्यानाम् । अर्दन्थाः सन्ति प्रायवः सुगोऽवृधः ॥२॥
अनर्वाणः । हि । एषाम् । पन्थाः । आदित्यानाम् । अर्दन्थाः । सन्ति । प्रायवः । सुगोऽवृधः ॥२॥

वेङ्कट० अमरपुराः^१ हि एषाम् रश्मयः आदित्यानाम् अहिंसिता भवन्ति रक्षकाः, सुगम् अन्तरिक्षे
तत्र प्रवृत्ताः ॥ २ ॥

तत् सु नः सविता भग्नो वरुणो मित्रो अर्धमा । शर्म यच्छन्तु सप्रयो यदीमहे ॥३॥
तत् । सु । नः । सविता । भग्नः । वरुणः । मित्रः । अर्धमा । शर्म । यच्छन्तु । सप्रयः । यत् । ईमहे ॥३॥

वेङ्कट० यत् । गृहम् पर्वं याचामहे, तत् सशस्त्रम् इमे सुष्ठु प्र यच्छन्तु इति^२, सप्रयः सर्वतः
पृथुतममिति ॥ ३ ॥

देवेभिर्देव्यदितेऽरिष्टभर्मन्ना नहि । स्मत् सूरिभिः पुरुषिषे सुशर्मभिः ॥ ४ ॥

देवेभिः । देवि । अदिते । आरिष्टभर्मन् । आ । गृहि ।
स्मत् । सूरिभिः । पुरुषिषे । सुशर्मभिः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० पुत्रैः सह दे देवि । अदिते । अहिंसितइविचरते ।^३ मयि आ सख्यं कृत्वाणि मातैः सुष्ठुसैः
आदितैः वदुमिषे ।^४ ॥ ४ ॥

ते हि पुत्रासो अदितेर्विदुर्देषांसि योर्तवे । अंहोऽविदुश्चक्रपोऽनेहसः ॥ ५ ॥

ते । हि । पुत्रासः । अदितेः । विदुः । वेर्पांसि । योर्तवे । अंहोः । चित् । उच्छ्वक्रपः । अनेहसः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० ते हि पुत्राः अदितेः ज्ञानन्ति^५ पापानि दृष्ट्वा कर्तुम् अंहोः चित् पापस्य कृत्स्नप्रापि,
पदुकृतः अपापाः^६ ॥ ५ ॥

इति पञ्चादके प्रथमाध्याये पञ्चविंशोऽध्यायः ॥

अदितिर्नो दिवा पृथुमदितिर्नक्तमर्धयाः । अदितिः पातवंहसः सुदाहृधा ॥६॥

अदितिः । नः । दिवा । पृथुम् । अदितिः । नक्तम् । अर्धयाः ।

अदितिः । पातु । अर्धसः । सुदाहृधा ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अदितिः नः दिवा नक्तम् च पृथुम् रक्षन्तु अमात्यया अदितिः पातु पापान् सुदाहृधा ॥६॥

उत स्या नो दिवा मृतिरदितिर्नक्त्या गमम् । सा अन्ताति मयस्करुदपु सिधेः ॥७॥

१. अमरपुरा अ^१. २. इति उ मूको. ३-४. 'वेदिधि' वि^३; 'वेदिति' अ^४. ५. 'विद' + 'विद' मूको. ६. 'विपे' मूको. ७. 'नः' वि^७; 'न' अ^८. ८. 'वा' मूको. ९-१०. 'वारित' मूको.

उत । स्या । न । दिवो । भृति । अदिति । उर्या । आ । गृधत् ।
सा । शमऽज्ञाति । मर्य । कृत् । अप । सिधः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अपि सैषा दिवा अस्मान् पूजनीया अदिति रक्षणेन आ गच्छतु । सा राक्षसम् अन्नं करोतु, तथा अप गच्छतु शत्रून् ॥ ७ ॥

उत त्या दैव्यो भिषजा शं नः करतो अश्विनौ । युयुयातामिहो रपो अप सिधः ॥ ८ ॥
उत । त्या । दैव्यः । भिषजा । शम् । न । कृत । अश्विना । युयुयाताम् । इत । रप । अप । सिधः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० अपि च तौ दैव्यौ भिषजौ 'तम् न' कुरवाम् अश्विनौ । युयद् कुरवाम् अस्मत्तः पापम् शत्रून् ॥ ८ ॥

शमप्रिभिभिः कर्त्तुं नस्तथतु सूर्यः । शं वातौ वातरुषा अप सिधः ॥ ९ ॥

शम् । अग्नि । अग्निभिः । कृत् । शम् । न । तपतु । सूर्य ।
शम् । वात । वातु । अपा । अप । सिधः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० शम् अग्नि अग्निभिः सन्धे शस्त्राभूते करोतु । शम् न करोतु सूर्य । सुखम् वात आ वातु, पापवर्जित शत्रून् अप गच्छतु ॥ ९ ॥

अपामीवामप सिधमप सेधत दुर्मतिम् । आदित्वासो पुयोतना नो अहंसः ॥ १० ॥

अप । अमीवाम् । अप । सिधम् । अप । मेधतु । दुऽज्ञातिम् ।
आदित्वास । युयोतन । न । अहंस ॥ १० ॥

वेङ्कट० सोमम् धनवन्तम् 'दुर्मतिम् च अप सेधत', आदित्या । युयद् कृत अस्मान् पापाय ॥ १० ॥
'इति षष्ठांशे प्रथमाध्याये पञ्चविंशो वर्गः' ॥

पुयोता शर्मस्मदो आदित्वास दुतामतिम् । अश्वद्वेधः कणुत निशवेदसः ॥ ११ ॥

पुयोत । शर्म । अस्मत् । आ । आदित्वास । दुत । अश्वतिम् ।
अश्वत् । द्वेधः । कणुत । निशवेदसः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० युयद् कृत इतिहम् अस्मत् आदित्या । अपि च अश्वतिम् । युयद् अश्वत् कृत द्वे विषयना ॥ ११ ॥

तत् ॥ नः शर्म यच्छतादित्या यन्धुमौषति । एनस्वन्तं चिदेनसः सुदानवः ॥ १२ ॥

तत् । सु । नः । शर्म । यच्छत । आदित्याः । यत् । मुमोचति ।

एनस्वन्तम् । चित् । एनसः । मुद्रानवः ॥ १२ ॥

पेह्लट० तत् सुप् अस्मन्मन् शर्म यच्छत हे आदित्याः, यत् शर्म मोचयति एनस्वन्तम् अवि
'एनसः मां हे' मुद्रानाः ॥ १२ ॥

यो नः कविच्छ रिरिक्षति रस्स्वेन मर्त्यः । सैः प एवै रिरिपीष्ट गुर्जनः ॥ १३ ॥

यः । नः । कः । चित् । रिरिक्षति । रस्स्वेन । मर्त्यः ।

सैः । सः । एवैः । रिरिपीष्ट । युः । जनः ॥ १३ ॥

पेह्लट० यः अस्मान् कः चित् हिंसितुमिच्छति दुष्टभावेन मर्त्यः, सः अस्माकं पृथक्कर्ता जनः सैः
एव शातिभिः हन्यतामिति । शातय एव सङ्गच्छन्ते इति ॥ १३ ॥

समिद् तमयमश्वयद् दुःशंसं मर्त्यं रिपुम् । यो अस्मत्ता दुर्दृष्टावाँ उपे ह्युः ॥ १४ ॥

सम । इत् । तम् । अघम् । अस्नवत् । दुःशंसम् । मर्त्यम् । रिपुम् ।

यः । अस्मत्ता । दुःशंसान् । उपे । ह्युः ॥ १४ ॥

पेह्लट० 'एम् एय अस्मेतु तम्' पाक्म दुःशंसम् 'मर्त्यम् अस्मत्तुम्', यः अस्मात्तु सता 'दुर्दृष्टावान्
उपे' गच्छति ह्युः । ह्ययावति' सत्त्वानुत्तरम् ॥ १४ ॥

पाकुत्रा स्थेन देवा हृत्सु जानीथ मर्त्यम् । उपे ह्युं चाद्वयं च वसवः ॥ १५ ॥

पाकुत्रा । स्थेन । देवाः । हृत्सु । जानीथ । मर्त्यम् ।

उपे । ह्युम् । च । अद्वयम् । च । वसवः ॥ १५ ॥

पेह्लट० पक्त्वप्रशेषे भव्य देवाः । हृदयेषु च मनुष्यम् 'द्वयाधिनम् अद्वयाधिनम् च' प्रविश्य उप
जानीथ हे वासवितारः ॥ १५ ॥

'इति वृष्टादके प्रथमाध्याये सप्तविंशो वयः' ॥

आ शर्म पर्वतानामोत्तरां वृणीमहे । पार्श्वक्षामारे अस्मद् रपस्कृतम् ॥ १६ ॥

आ । शर्म । पर्वतानाम् । आ । उत । अपाम् । वृणीमहे ।

पार्श्वक्षामा । आरे । अस्मत् । रपः । कृतम् ॥ १६ ॥

१. एनस्वन्तम् सूको. २-२. 'नलोमेह सूको. ३. 'अन सूको; पदाः शातय इति न.
४ ४. समेवासी कृतं सूको. ५-५. मत्वस्मिच्छन्तू सूको. ६-६. नास्ति सूको. ७. दयावती वि; दय लो अ.
८-८. द्वयाधिनम् वि; 'पिनं द्वयाधिनम् अ.

वेङ्कट० आ शमीमदे सुखम् मेधानाम्, अपि 'च' अपाम् । दे श्यामाम्भौ^१ शम्भतः पापम्
दूरे कुरुतम् ॥ १६ ॥

ते नो भूद्रेण शमीणा युष्माकं नावा वंसवः । अति विस्वानि दुरिता विपर्तन ॥ १७ ॥

ते । नः । भूद्रेण । शमीणा । युष्माकम् । नावा । वंसवः ।

अति । विस्वानि । दुरिता । विपर्तन ॥ १७ ॥

वेङ्कट० तस्मात् भक्तोयेन सुप्रकारेण युष्माकम् 'नावा' दे वासवितारः^२ नः^३ अति पारयत विस्वानि
दुरितानि ॥ १७ ॥

तुषे तनाय तद् सु नो द्राघीय आयुर्जीवसे ।

आदित्यासः सुमहसः कृणोतेन ॥ १८ ॥

तुषे । तनाय । तद् । सु । नः । द्राघीयः । आयुः । जीवसे ।

आदित्यासः । सुमहसः । कृणोतेन ॥ १८ ॥

वेङ्कट० वस्माकं पुत्राय चापुत्राय च युष्मादीये दीर्घायाम् आयुः जीवनायेन सुखं कुरुत
दे आदित्याः^४ सुवीर्याः^५ ॥ १८ ॥

यज्ञो ह्यज्ञो यो अन्तर आदित्या अस्ति मूळत ।

युष्मे इह यो अपि भवसि सजात्ये ॥ १९ ॥

यज्ञः । ह्यज्ञः । यः । अन्तरः । आदित्याः । अस्ति । मूळत ।

युष्मे इति । इह । यः । अपि । भवसि । सजात्ये ॥ १९ ॥

वेङ्कट० यज्ञः युष्माकं शेषस्य विनाशको भवति आदित्याः । यथा सति 'युष्मन् मूढयत'^६ ।
यपन् युष्माकं समजात्ये अपि भवामः^७ । युष्माभिरेकीभवामो भवतो सद्यं प्रविश्येति ॥ १९ ॥

बृहद् वरुणं मूर्तां देवं त्रातारमुदिवनो । मित्रमीमहे वरुणं स्वस्तये ॥ २० ॥

बृहत् । वरुणम् । मूर्ताम् । देवम् । त्रातारम् । मित्रानि ।

मित्रम् । ईमहे । वरुणम् । स्वस्तये ॥ २० ॥

वेङ्कट० बृहत् मरुतम् सद्यम् मरुताम्^८ देवम् च त्रातारम् सवितारम् अग्निनी च मित्रावरुणौ^९ च
अपिनाशाम ईमहे^{१०} ॥ २० ॥

अनेहो मित्रार्यम् नृवद् वरुणं शंस्यम् । त्रिवरुणं मरुतो यन्त नश्छदिः ॥ २१ ॥

१-१. शमीमेधा मूल्याय वि^१; शमीमेधा मूल्याय च^२. २-२. नवेदता^३ मूको. ३. नादित
मूको. ४-४. 'यथायत्न मूको. ५. युष्माः मूको. ६. मरुतो मूको. ७-७. यपि नाशयामहे मूको.

अनेहः । मित्र । अर्थमन् । नृज्वत् । वरुण । संस्यम् ।

त्रिज्वरूपम् । मरुतः । यन्त । नः । छर्दिः ॥ २१ ॥

वेङ्कट० हे मित्र । अर्थमन् । वरुण । मरुतः । अथायम् अनुप्ययुक्तम् संस्यम् त्रिज्वरूपम्^(१) गृहम्

अस्मभ्यं प्रयच्छत ॥ २१ ॥

ये चिद्धि पृथुर्वन्धव आर्दिष्या मर्नवः स्मर्ति । प्र ह न आयुर्नार्तिरेतन ॥ २२ ॥

ये । चित् । हि । मृष्युर्वन्धवः । आर्दिष्याः । मर्नवः । स्मर्ति ।

प्र । ह । नः । आयुः । नार्तिरेतन ॥ २२ ॥

वेङ्कट० ये चित् हि^१ मृष्युर्वन्धवाः हे आर्दिष्याः । मनुष्याः भवामा । तेषां सुखं आयुः वर्धयत
जीवनावेति ॥ २२ ॥

^१इति दशाष्टके प्रथमाध्याये अष्टाविंशो वर्गः ॥

[१९]

सोमरिः कायव ऋषिः । अग्निर्वेत्ता, चतुर्विंशतीपञ्चविंशयोः आर्दिष्या, अन्त्ययोः

प्रसदस्युः वीरुतस्यः । पद्विंशत्याः प्रणामः (=विपमाः ककुभः, सनाः

सतोवृद्धायः), सप्तविंशती द्विपदा विराद्, अष्टविंशत्यादित्रयस्त्रिंशद्व्यङ्गाः

प्रणामः (=सनाः ककुभः, विपमाः सतोवृद्धायः), चतुर्विंशती उज्जिह्व,

पञ्चविंशती सतोवृद्धायी, पद्विंशती ककुभः, अन्त्या पद्विंशती ।

तं गूर्धया स्वर्णरं देवासीं देवमर्ति दधन्तिरे । देवत्रा हृष्यमोहिरे ॥ १ ॥

तम् । गूर्धय । स्वः । ऽनरम् । देवासीः । देवम् । अर्तिम् । दधन्तिरे । देवऽत्रा । हृष्यम् । आ । ऊहिरे ॥ १ ॥

वेङ्कट० सोमरिः । तम् स्तुतिं "स्वर्णमनुष्यम् । देवाश्च" देवम् गन्तारे जातयन्ति । मनुष्याश्च

अनेन देवेषु हृष्यम् मदन्ति ॥ १ ॥

विभूतरातिं विप्र चित्रशोचिपमिमीळिष्व यन्तुरम् ।

अस्य मेधस्य सोम्यस्य सोमरे प्रेमध्वराय पूर्वम् ॥ २ ॥

विभूतप्रातिम् । विप्र । चित्रशोचिपम् । अग्निम् । ईळिष्व । यन्तुरम् ।

अस्य । मेधस्य । सोम्यस्य । सोमरे । प्र । ईम् । अध्वराय । पूर्वम् ॥ २ ॥

१. विदिविर्हं मूको. २. वित मूको. ३-२. आरित मूको. ३-४. "अदे" मूको

वेङ्कट० विभूतदानम् मेधाविद्^१ चित्रदीप्तिम् अग्निम् स्तुतिं यन्तातम् । अस्य यज्ञस्य सोमाहंस्व
'दे सोमे।' प्रकर्षेण स्तुतिं अग्निम्, योऽयं यज्ञाय मुख्यो भवति ॥ २ ॥

यजिष्ठं त्वा वृद्धमहे देवं देव्या होतारमर्मर्त्यम् । अस्य यज्ञस्य सुकृतम् ॥ ३ ॥

यजिष्ठम् । त्वा । वृद्धमहे । देवम् । देव्या । होतारम् । अर्मर्त्यम् । अस्य । यज्ञस्य । सुकृतम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० यद्वृद्धमम् स्वा वृणीमहे देवम् देवेषु 'होतारम् अर्मर्त्यम्' यस्य यज्ञस्य यज्ञम्,
यस्य शान्तिं होतार भवति ॥ ३ ॥

ऊर्जो नपातं सुभगं सुदीर्घित्मग्निं श्रेष्ठशोचिपम् ।

स नो मित्रस्य वरुणस्य सो अपामा सुभ्रं यक्षते द्विजि ॥ ४ ॥

ऊर्ज । नपातम् । सुभगम् । सुदीर्घितम् । अग्निम् । श्रेष्ठशोचिपम् ।

स । न । मित्रस्य । वरुणस्य । स । अपाम् । आ । सुभ्रम् । यक्षते । द्विजि ॥ ४ ॥

वेङ्कट० 'ऊर्ज पुत्रम्' सुभगम् सुदीर्घम् अग्निम् श्रेष्ठशोचिपम् । यज्ञस्य शोचिषि । वृणीम । ॥
अस्माकम् पुरोके मित्रादीनां स्वभूतम् अन्नम् आ आपते ॥ ४ ॥

यः समिधा य आहुती यो वेदेन ददाश्र मर्तौ अन्नये । यो नर्मसा स्वध्वरः ॥ ५ ॥

य । समिधा । य । आहुती । य । वेदेन । ददाश्र । मर्तौ । अन्नये । य । नर्मसा । सुध्वरः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० य समिधा, य आग्न्यायाहुत्या, य य स्वाग्न्यायेन दानं करोति मनुष्य 'अन्नय' ।
'स्वाग्न्याये च' वापिकम् दानमस्ति । य य नमस्कारेण दानं सम्पादयति । दानसमो
नमस्कारश्चेत्यर्थः । यद्वा मनुष्येभ्यः प्रदीयमानमन्नम् ॥ ५ सर्वं सुयज्ञ ॥ ५ ॥

'इति पञ्चाष्टके प्रथमाध्याये एकोनविंशो वर्गः' ॥

तस्पेद्वर्धन्तो रंहयन्त आश्वस्तस्य द्युस्त्रितं यज्ञः ।

न तमहो देनकृतं कुर्वन् न भर्त्यकृतं नशात् ॥ ६ ॥

तस्य । इत् । अर्धन्त ॥ रंहयन्ते । आश्व । तस्य । द्युस्त्रितम् । यज्ञः ।

न । तम् । अहं । देनकृतम् । कुर्वन् । न । भर्त्यकृतम् । नशात् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० तस्य एव अहो नष्टमिति व्याख्या, तस्य धीशक्तकम् यज्ञः । तम् देवहतम् मर्त्यकृतम् वा
पापम् न व्याप्नोति कुतः च न इति ॥ ६ ॥

स्वग्नयो वो अग्निभिः स्वार्म सनो सहस ऊर्जा पते । सुवीरुस्त्वर्मस्मृयुः ॥ ७ ॥
 सुडअग्र्यं । व । अग्निभिः । स्वार्म । सनो इति । सहस । ऊर्जाम् । पते । सुवीर । त्वम् । अस्मृयुः ॥
 वेङ्कट० सप्त गार्हपत्यादिभिः अग्निभिः स्वग्नयः ययम् स्वार्म सहस सनो । अग्नानां पते ।
 एकवचनेऽपि य इति दृष्टम् । सुवीर त्वम् अस्मत्कालः स्या ॥ ७ ॥

प्रशंसमानो अतिथिर्न मित्रियोऽग्नी रथो न वेधः ।

त्वे क्षेमासो अयि सन्ति साधवुस्तं राजा रथीणाम् ॥ ८ ॥

प्रशंसमान । अतिथि । न । मित्रिये । अग्नि । रथे । न । वेधः ।

त्वे इति । क्षेमास । अयि । सन्ति । साधवः । त्वम् । राजा । रथीणाम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० प्रशस्यमानः अग्निः अतिथि इव मित्राणां रक्षणो भवति, तथा च रथ इव भवति धनहित
 (पृ. प्र. ८, ८४, १) । रथि क्षेमासः अयि भवन्ति सन्तः, अग्रे त्वम् राजा भवसि धनवान् ॥ ८ ॥

सो अद्वा दाशुर्जपर मतेः सुमग्न स प्रशंस्यः । स धीभिर्स्तु सनिता ॥ ९ ॥

स । अद्वा । दाशुर्जपर । अग्रे । मतेः । सुमग्न । स । प्रशंस्यः । स । धीभिः । अस्तु । सनिता ॥

वेङ्कट० स. सत्यम् दत्तयज्ञः अग्ने । मतेः सुमग्न । ॥ एव प्रशंसनीयः । ॥ कर्मभिः अस्तु
 सम्पत् । दत्तयज्ञः सत्यम् ॥ ९ ॥

यस्य स्वपूर्ध्वो अच्युराय तिष्ठसि क्षयद्वीरः स साधते ।

सो अर्धद्विः सनिता स विपुन्युभिः स शूरैः सनिता कृतम् ॥ १० ॥

यस्य । त्वम् । ऊर्ध्व । अच्युराय । तिष्ठसि । क्षयद्वीर । स । साधते ।

स । अर्धद्विभिः । सनिता । ॥ । विपुन्युभिः । स । शूरैः । सनिता । कृतम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० यस्य त्वम् ऊर्ध्वं यस्याय तिष्ठसि विजयद्वीर साधयति स अर्धैः सुशक्तम्, एव
 स्त्रोतुभिः एवम् शूरैः ॥ १० ॥

इति पञ्चाहके प्रथमाध्याये विंशोऽङ्कः ॥

यस्याग्निर्वर्गुर्गृहे स्तोमं चनो दधीत विश्वार्यः । हव्या वा वेर्विपद् विपः ॥ ११ ॥

यस्य । अग्नि । वर्गु । गृहे । स्तोमम् । चन । दधीत । विश्वार्यम् । हव्या । वा । वेर्विपद् । विपः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० यस्य अग्निं उक्तं एते लोमम् हविश्च धारयति विप्रैर्वरणीयः^१ । हव्यानि^२ च
मक्षयन्^३ ध्याप्नोति । यः अर्वादि- भगते कृतम् (तु क ८, १९, १०) इति ॥ ११ ॥

विप्रस्य वा स्तुवतः सहस्रो यदो मधुर्जमस्य रातिपुं ।

अवोदेवमुपरिमस्य कृधि वसो विविदुषो वचः ॥ १२ ॥

विप्रस्य । वा । स्तुवतः । सहस्र । यदो इति । मधुर्जमस्य । रातिपुं ।

अव उदेवम् । उपरिमस्यम् । कृधि । वसो इति । विविदुषः । वचं ॥ १२ ॥

वेङ्कट० 'मेषाग्निं हे वलस्य पुत्र' अत्यन्तं क्षिप्रस्य 'वा वानेषु' श्रुतवत् प्रत्यष्टतश्चेत्यर्थः ।
'तस्योभयपरमाणम् अर्वादिभूम्' उपरिमस्यम् कुर धासयितुं^४ ज्ञानतः स्तोत्रम् ॥ १२ ॥

यो अग्निं हव्यदातिभिर्नमोभिर्गो सुदधमाविर्गसति । गिरा वाजिरक्षोचिपम् ॥ १३ ॥

य । अग्निम् । हव्यदातिभिः । नमोभिः । वा । सुदधम् । आऽविर्गसति ।

गिरा । वा । अजिरक्षोचिपम् ॥ १३ ॥

वेङ्कट० यः अग्निम् हविर्दानैः नमस्कारैः वा सुदधम् परिचरति, स्तुरवा वा शमनशीलरश्मिम् ।
उत्तरत्र सम्बन्धः ॥ १३ ॥

समिधा यो निश्शितो दाशददिति धामभिरस्य मर्त्यैः ।

विश्वेत् स धीमिः सुभगो जनो अतिं शुभ्रैस्तु इव तारिपत् ॥ १४ ॥

समिधा । य । निश्शितो । दाशत् । ददितिम् । धामेऽभि । अस्य । मर्त्यैः ।

विश्वो । इत् । स । धीमिः । सुभगो । जनान् । अतिं । शुभ्रैः । तुष्ट-इव । तारिपत् ॥ १४ ॥

वेङ्कट० समिधा यः समन्त्रेण ससृष्टया प्रीतयति अग्निम्, स तेजोभिः अर्वा^५ मनुष्य विषयान् एव
कर्मभिः सुभन^६ जनान् सर्वत्र उदकातीव जातं तरति ॥ १४ ॥

तदमे घुस्रमा भर् यत् सासहत् सर्वने कं चिदग्निम् । मृत्युं जन्तस्य हृष्यः ॥ १५ ॥

तत् । अग्ने । घुस्रम् । आ । भर् । यत् । सासहत् । सर्वने । कम् । चित् । अग्निम् ।

मृत्युम् । जन्तस्य । दुःखम् ॥ १५ ॥

वेङ्कट० तत् अग्ने ! यन्म आ हर, यत् अमिमयति गृहे सर्वभागम् यम् चित् अग्निं राक्षसम्, क्रोधम्
॥ जन्तस्य दुःखं ॥ १५ ॥

^१ इति ब्रह्मण्डके प्रथमाध्याये एकत्रिंशो वर्गः^१ ॥

येन चष्टे वरुणो मित्रो अर्यमा येन नासत्त्या भगः ।

वृषं तत् ते शर्वसा गानुविर्चमा इन्द्रत्वोता विधेमहि ॥ १६ ॥

येन । चष्टे । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । येन । नासत्त्या । भगः ।

वृषम् । तत् । ते । शर्वसा । गानुविर्चमाः । इन्द्रत्वाऽऽस्ताः । विधेमहि ॥ १६ ॥

षेड्डट० येन वचसा अस्मान् पश्यन्ति वरणादयः^१, वषम् तत् वचने शुभ्यं बलेन विधेमहि
अर्यादेव गाननविदः इन्द्रेण स्वया च रक्षिताः^२ ॥ १६ ॥

ते धेद्रे स्वाधोऽं ये स्वा विप्र निदधिरे नृचर्क्षसम् । विप्रांसो देव सुकृतम् ॥ १७ ॥

ते । धु । इत् । अने । सुऽआर्ष्यः । ये । द्रा । विप्र । निऽदधिरे । नृऽचर्क्षसम् ।

विप्रांसः । देव । सुऽकृतम् ॥ १७ ॥

षेड्डट० ते एव खलु अने । सुकर्माण, ये त्वा मेधाविन्^३ गृहे धारयन्ति नृणां प्रहारम्
मेधाविन देव^४ । सुमन्त्रम् ॥ १७ ॥

त इव वेदिं सुमग् त आहुतिं ते सोतुं चक्रिरे दिवि ।

त इव वाजैर्भिर्जिग्युर्महद् धनं ये त्वे कामं न्येरिरे ॥ १८ ॥

ते । इव । वेदिम् । सुऽमग् । ते । आऽहुतिम् । ते । सोतुम् । चक्रिरे । दिवि ।

ते । इत् । वाजैर्भिः । जिग्मूः । महत् । धनम् । ये । त्वे इति । कामम् । निऽपरिरे ॥ १८ ॥

षेड्डट० ते एव पश्चात् वेदिम्, ते एव आहुतिम् हे सुधन^५, ते एवाभिपश्य चक्रिरे, ते एव
यैः जयन्ति महत् धनम्, ये त्वयि कामम् न्येरिरे समययन्ति दीक्षे^६ ॥ १८ ॥

भद्रो नो अभिराहुतो भद्रा रातिः सुमग् भद्रो अघ्वरः । भद्रा उत प्रशस्तयः ॥ १९ ॥

भद्रः । नुः । अग्निः । आऽहुतः । भद्रा । रातिः । सुऽमग् । भद्रः । अघ्वरः ।

भद्राः । उत । प्रशस्तयः ॥ १९ ॥

षेड्डट० कवचाणां अस्माकम् अग्निः आहुतः, भद्रा रातिः हे सुमग्, भद्रः पशुः, भद्राः भवि च
स्तुतयः ॥ १९ ॥

भद्रं मनः कृणुष्व वृत्रतृष्ये येना समस्तु सासहः ।

अवं स्थिरा तनुहि भूरि शर्वतां वनेषां ते अमिष्टिभिः ॥ २० ॥

भद्रम् । मनः । कृणुष्व । वृत्रऽतृष्ये । येन । समस्तु । सासहः ।

अवं । स्थिरा । तनुहि । भूरि । शर्वताम् । वनेषां । ते । अमिष्टिभिः ॥ २० ॥

१. ययति सूको.

२. "एतेदयः सूको.

३. "क्षिता वि", "क्षिता वा".

४. नास्ति वा.

५. धनम् सूको. ६. दीक्षे वा.

वेङ्कट० भद्रम् मनः कुरु सद्ग्रामे, येन मनसा स्वम् अभिमनसि सद्ग्रामेषु शश्रूत् । अत्र तमुहि
स्थिराणि घनंषि बह्वि हिंसताम् । पयं शश्रू हवाम' 'तव श्रग्वेदगैः' ॥ २० ॥

'इति पञ्चाष्टके प्रथमाध्याये द्वाविंशो वर्गः' ॥

ईळे गिरा मनुहिंते यं देवा दत्तमरति न्येसिरे । यजिष्ठं हव्यवाहनम् ॥ २१ ॥

ईळे । गिरा । मनुःऽहितम् । यम् । देवाः । दत्तम् । अस्तिम् । निऽष्टरि । यजिष्ठम् । हव्यवाहनम् ॥ २१ ॥

वेङ्कट० औमि स्तुत्या मनुना दितम्, अम् देवाः दत्तम् शब्दार्थम् भूम्या प्रापयन् दत्तुमम्
इतिषो कोटारम् ॥ २१ ॥

तिमजर्जम्भाय तरुणाय राजते प्रयो गायस्वधये ।

यः पिशते सुवृताभिः सुवीर्यमिष्वृतेभिराहुतः ॥ २२ ॥

तिमजर्जम्भाय । तरुणाय । राजते । प्रयः । गायसि । अग्रये ।

यः । पिशते । सुवृताभिः । सुवीर्यम् । अग्निः । धृतेभिः । आहुतः ॥ २२ ॥

वेङ्कट० तिम्नर्जम्भाय यूने राजते अग्रम् बह्वि अग्रये, यः आश्वेदयति वाभिः सुवीर्यम् कोटारम्
अग्निः धृतेभ्य आहुतः' ॥ २२ ॥

यदी धृतेभिराहुतो वार्यामिभिर्भरत उच्चारं च । असुर इव निर्जिजम् ॥ २३ ॥

यदि । धृतेभिः । आहुतः । वार्याम् । अग्निः । भरते । उद् । च । अर्वा । च ।

असुरऽग्रव । निऽनिजम् ॥ २३ ॥

वेङ्कट० यदि अग्निः धृतेः आहुतः, उच्चारम् अग्निः बह्वि वचैः नीचैः च । 'वारी' (निप १, ११)
इति वाह्वाम' । वाश्वतिरुचरतिकर्मा, 'इह' तु उच्चारमाह । यथा वचवान् कवचम् विभक्तिं, 'तथा
निविशत' इति ॥ २३ ॥

यो हव्यान्यैर्यता मनुहिंतो देव आसा सुगन्धिना ।

विवासते वार्याणि स्वध्वरो होता देवो अमर्त्यः ॥ २४ ॥

यः । हव्यानि । ऐर्यत । मनुःऽहितः । देवः । आसा । सुगन्धिना ।

विवासते । वार्याणि । सुऽअध्वरः । होता । देवः । अमर्त्यः ॥ २४ ॥

वेङ्कट० यः हवीषि प्रेक्षितवान् मनुना निहितः देवः आस्थेन शोमनगन्धेन, एत निर्गमयति घनानि
सुगन्धः होता देवः अमर्त्यः ॥ २४ ॥

१. 'अ' सूको. २-२. तव शश्रू. वि'; तथा शश्रू अ'. ३-३. नास्ति सूको. ४. भावोपयति
सूको. ५. गङ्गातयः सूको. ६. चोपेता सूको. ७. पञ्चातेरुचरतिकर्मा वि', पञ्चातेरुचरतिकर्मा... अ'.
८. १ सूको. ९-९. वरावी विज्ञत वि'; वरावी विज्ञत सूको. १०. 'दितः ॥ सूको.

यदग्ने मर्त्यस्त्वं स्पामहं मित्रमहो अमर्त्यः । सहसः सनवाहुत ॥ २५ ॥

यत् । अग्ने । मर्त्यः । त्वम् । स्पाम् । अहम् । मित्रमहः । अमर्त्यः ।

सहसः । सुनो इति । आऽहुत ॥ २५ ॥

पेङ्कट० यन् अग्ने । त्वम् मर्त्यः स्पाम्, अहम् च स्पाम् दे मित्राणां पूजयितः । अमर्त्यः दे सहसः पुत्रः ।
आहुतः । उच्यते सम्बन्धः ॥ २५ ॥

इति पद्याष्टके प्रथमाध्याये प्रयाचितो परमः ॥

न त्वा रासीयाभिर्शस्तये वसो न पापत्वार्य सन्त्य ।

न मे स्तोतामतीना न दुहितः स्यादग्ने न पापया ॥ २६ ॥

न । त्वा । रासीय । अभिर्शस्तये । वसो इति । न । पापत्वार्य । सन्त्य ।

न । मे । स्तोता । अमतिजा । न । दुःहितः । स्यात् । अग्ने । न । पापया ॥ २६ ॥

पेङ्कट० तदाहं स्वाम् अभिर्शस्तयाम न रासीय इमं घनाभि प्रशस्तम् वासयितः, न च पापत्वार्य
भजनशीलः दद्यान् । न मे स्तोता 'अमतीना सन्तता' मतिर्यस्य मयति तादृशः, न च
दुहितः दुःशे निदिता स्यात् अग्ने, न च पापया कृत्वा युक्त इति ॥ २६ ॥

पितुर्न पुत्रः सुसृतो दुरोण आ देवाँ एतु प्र णो हविः ॥ २७ ॥

पितुः । न । पुत्रः । सुसृतः । दुरोणे । आ । देवान् । एतु । प्र । नः । हविः ॥ २७ ॥

पेङ्कट० पित्रः ह्य पुत्रः सुसृतः एते अस्माकम् अग्निः । तथा सति प्र यत्तु हविः अस्माकम्
देवान् । इयं द्विपदेति ॥ २७ ॥

तवाहमप्र कृतिभिर्नेदिष्ठाभिः सचेय जोषमा वसो । सदा देवस्य मर्त्यः । ॥ २८ ॥

तव । अहम् । अग्ने । कृतिभिः । नेदिष्ठाभिः । सचेय । जोषम् । आ । वसो इति । सदा । देवस्य । मर्त्यः ॥

पेङ्कट० तव अहम् अग्ने । पालयैः अन्तिकतमैः कृतिम् आ सचेय वासयितः । सदा देवस्य
सत्पुत्रः ॥ २८ ॥

तव क्रत्या सनेयं तव रातिभिरग्ने तव प्रशस्तिभिः ।

त्वामिदाहुः प्रमति वसो ममान् हर्षस्व दातवे ॥ २९ ॥

तव । क्रत्या । सनेयम् । तव । रातिभिः । अग्ने । तव । प्रशस्तिभिः ।

त्वाम् । इत् । आहुः । प्रमतिम् । वसो इति । मम । अग्ने । हर्षस्व । दातवे ॥ २९ ॥

वेङ्कट० तत्र कर्मणा घनम् तनेयम्, तत्र दानैः अंगे, तत्र स्तुतिभिः । त्वाम् यत्र आहुः 'प्रकृतमतिम्
हे वासपितः!' यत्र शौकिताः । तथा सति अंगे । ह्यस्य दृष्टो दानाय भवेति ॥ २९ ॥

प्र सो अंगे तत्रोतिभिः सुवीराभिस्तिरते वार्जमर्धभिः । यस्य त्वं सुरूपमावरः ॥ ३० ॥

प्र । सः । अंगे । तत्र । स्तुतिभिः । सुवीराभिः । तिरेते । वार्जमर्धभिः ।

यस्य । त्वम् । सुरूपम् । आवरः ॥ ३० ॥

वेङ्कट० प्र वधेते सः अंगे । ॥ वार्जमः सुवीरैः आहूतास्तैः, यस्य त्वम् सत्यम् आनृणोपि ॥ ३० ॥

'इति पद्यादके प्रथमाप्याये चतुस्त्रितो वर्गः' ॥

तत्र द्रुप्तो नीलवान् वासः क्रुत्विग् इन्धानः सिष्णो ददे ।

त्वं महीनामुपसामसि भियः क्षुपो वस्तुषु राजसि ॥ ३१ ॥

तत्र । द्रुप्तः । नीलवान् । वासः । क्रुत्विग् । इन्धानः । सिष्णो रति । आ । ददे ।

त्वम् । महीनाम् । उपसाम् । असि । भियः । क्षुपः । वस्तुषु । राजसि ॥ ३१ ॥

वेङ्कट० तत्र 'रक्षितः' नीलवर्णः शम्भुनदीकः शत्रो यत्रः 'शुक्लेश्वर'येषु प्रीत्ये जायः दीप्यमानः
हे 'शुद्धः' काष्ठाभि आ ददे' । पदा वृत्तिविस्तार द्रुप्तः यजमानैरादीप्यते यथाभम् । सः त्वम् महीना-
नाम् उपसाम् असि भियः, रात्रिषु अहस्तु च राजसि ॥ ३१ ॥

तमागेन्म सोमरयः सुहस्रमुष्कं स्वभ्रिटिमवसे । अस्त्राजं त्रासदस्यवम् ॥ ३२ ॥

तम् । आ । अस्त्रम् । सोमरयः । सुहस्रमुष्कम् । सुस्रभ्रिटिम् । अवसे ।

सुमस्त्राजम् । त्रासदस्यवम् ॥ ३२ ॥

वेङ्कट० तम् अस्त्रम् भागिमुपयेन गतवन्तो ययम् सोमरयः 'बहुवीर्यम् स्वभ्रिटिणम्' रक्षणाय सम्पत्
दीप्यमानम् 'सुहस्रमुष्कं' शस्त्रे यत्र स्थितम् ॥ ३२ ॥

यस्य ते अंगे अन्ये अग्र्ये उपस्थितौ युपा इव ।

विप्रो न ह्यस्त्रा नि युवे जनानां त्वं ह्यत्राणि वर्धयन् ॥ ३३ ॥

यस्य । ते । अंगे । अन्ये । अग्र्येः । उपस्थितौ । युपाः इव ।

विप्रः । न । ह्यस्त्रा । नि । युवे । जनानाम् । त्वं । ह्यत्राणि । वर्धयन् ॥ ३३ ॥

वेङ्कट० यस्य ते अंगे । अन्ये' जनायः उपत्रयन्तो अग्र्येण शस्त्राः इव युष्मत् । विप्रस्य इव अतिथेः अन्तेः

१. तत्र वि'; तत्र अ'. २. 'मति वरपित मूको. ३. वरपित मूको. ४. 'चानिः मूको.
५-५. नास्ति मूको. ६. रक्षितेश्वर पद्यादुपदेशात् नृणो यत्र अम् मूको. ७-७. शुक्लेश्वर...रते मूको.
८-८. 'प्रीत्येन सौत वि'; 'प्रीत्येन सौत' अ'. ९. 'दीप्यन्' मूको. १०-१०. यजमानैरादीप्यतेऽस्यवम्;
मूको. ११. मन्त्रे वि'; अंगे. अ'.

यद्यप्यहो हविर्भिर्देवैर्यजितः । सिद्धयन्ति^१ अन्नान्यासमनि पुत्रपौत्राणाम् जनानाम् पोषणाय । यद्वा
सप्तर्षां जनानाम् अन्नानीति ॥ ३३ ॥

यमादित्यासो अद्रुहः पारं नयथ मर्त्यम् । मघोनां विश्वेषां सुदानवः ॥ ३४ ॥

यम् । आदित्यासः । अद्रुहः । पारम् । नयथ । मर्त्यम् । मघोनाम् । विश्वेषाम् । सुदानवः ॥ ३४ ॥

वेङ्कट० हे आदित्यदेवते । यम् हे आदित्याः ! अद्रोघ्याः ! पारम् नयथ मनुष्यम् । धनवतामाजवानाम्
सर्वेषामेव, सर्वेभ्योऽप्याह^२ कुरुष्व हे सुदानाः ! । उत्तरत्र सम्बन्धः ॥ ३४ ॥

यूपं राजानः कं चिषर्पणीसहः क्षयन्तं मानुषौ अनु ।

वुपं ते वो वरुण मित्रार्यैमुन्तस्यामेष्टतस्य रुर्यः ॥ ३५ ॥

यूपम् । राजानः । कम् । चित् । चर्पणिऽसहः । क्षयन्तम् । मानुषान् । अनु ।

वुपम् । ते । वो । वरुण । मित्र । अर्यमन् । स्वाम । इत् । ऋतस्य । रुर्यः ॥ ३५ ॥

वेङ्कट० यूपम् हे राजानः । तम् कम् चित् एव 'पारं नयथ' आशयवन्तम् हे 'चर्पणीनाम्
अभिभविताः ! निवसन्तम् मनुष्याम् प्रति । तत्र युष्माकम् ते यवम् स्वाम यद् यूपम् रक्षम् ।
किञ्च हे वरुण ! मित्र ! 'अर्यमन् । स्वाम' एव यवस्य नेवारः ॥ ३५ ॥

अदोन्मे पौरुक्षुत्स्यः पञ्चाशतं व्रसदस्युर्वधूनाम् । मंहिष्ठो अर्यः सत्पतिः ॥ ३६ ॥

अदोद । मे । पौरुक्षुत्स्यः । पञ्चाशतम् । व्रसदस्युः । वधूनाम् । मंहिष्ठः । अर्यः । सत्पतिः ॥ ३६ ॥

वेङ्कट० टीकाः— 'आमेवे'^१ खुदी शर्मेक्षतदस्योर् अरादिति ।
पञ्चाशतं वधूनां च गवीं तिस्रश्च सप्तवीः^२ ॥

अश्वोष्ट्राणां तथैवादी^३ क्षासति विविजानि च ।
रत्नानि चर्म्म^४ स्थावे शासामेक्षरं पतिम्^५ ॥

॥ अतिपुष्टा अविर्दोरान्^६ इन्द्राभैतच्छर्म्म^७ च ।
सर्वं सूक्तेन शर्म्मे च प्रीतस्तेन शर्मीपतिः ॥

ऋषे ! वरं वृणीष्येति प्रहृष्टमृषिरजनीन् ।
कावुरस्यकन्याः पञ्चाशद् युगपद रम्ये^८ प्रतो^९ ॥

१. निध^१ मूको. २. 'वो' च्छे मूको. ३-३. कालववा मूको. ४. वो मूको. ५-५. 'दन्...स्य'
मूको. ६. ग ८, ११, २६. ७. 'निध' मूको. ८. 'आमे' मूको. ९. 'श' वृत्ते. १०. पति मूको.
११-११. 'मृद' - मूको.; इत्या वास्तुनिर्गच्छन् वृत्ते. १२. अते मूको.

शमतो बहुस्पर्त्वा शौचनं चाक्षया रतिम् ।

अश्वनिधिम् पद्मनिधिम् मद्गृहेधनपायिनम् ॥

शशादान् विश्वरमासौ^१ शौचार्थास्तत्रप्रसादतः ।

कुर्वीत पुण्यवाटोय^२ पृथक्कासां सुरद्वये^३ ॥

मा भूत् सपत्नीस्पर्षाऽऽतां सर्वमस्त्विति । चाग्नेवीत् ॥^४ (दृ० ६, ५१-५७)

भदार मद्यम् पीडयुल्लसः वधूनाम् पद्याचलम् प्रसरत्युः द्योतनः अर्थः सतां पति ॥ ३६ ॥

उत मे प्रयियोर्वृयियोः सुवास्त्वा अधि तुर्वनि ।

तिसृणां सप्ततीनां इपावः प्रजेता य्वद्व वसुर्दियानां पतिः ॥ ३७ ॥

उत । मे । प्रयियोः । वृयियोः । सुवास्त्वा । अधि । तुर्वनि ।

तिसृणाम् । सप्ततीनाम् । इपावः । प्रजेता । य्वद्व । वसुः । दियानाम् । पतिः ॥ ३७ ॥

वेङ्कट० इहं वा प्रयौति सा 'प्रयियुः इहं वा' । 'वयस्यी इहं वा अवयौति सा वयियुः' । उपसर्गस्य अकारलोपश्चात् । 'पार्थेन वसाहोमं प्रयौति' (तं ६, १, ११, १) इति ब्राह्मणम् । सत्र यास्कः (७, १५) — 'पुनरावर्तनी तुल्यं तोयं भवति तूर्णमेतदायनम्' । तिसृणाम् सप्ततीनाम् गवो इपावर्णः^५ कयसः प्रजेता कयस्य वासस्यिता देवानां गवान् पतिः इति ॥ ३७ ॥

'इति पञ्चाङ्गे प्रयमाण्याये पञ्चक्रितो वर्णः' ॥

[२०]

'लोमरिक्तंभिः । मरुतो देवताः । प्रथमाद्ययुजं कुरु कव, द्वितीयादियुजं सतोवृहती' ।

आ गेन्ता मा रिपिष्यत् प्रस्थावान्नो मापं स्थाता समन्यवः । स्थिरा चिन्ममयिष्यवः । १ ।

आ । गेन्त । मा । रिपिष्यत् । प्रस्थावान्नः । मा । अपं । स्थात् । सुअन्यवः । स्थिरा । चिन् । ममयिष्यवः ॥

वेङ्कट० आ गेज्जत, मा म्यूनीज्जत^१ हे प्रस्थान्यवः । मा मय्यव हे 'समानसमस्तः । समानस्तुतिका । वा' कर्मणा स्थावराण्यं ममयितारः ॥ १ ॥

वीक्ष्यपिभिर्मरुत ऋष्यक्षणा आ रुद्रानः सुदीतिभिः ।

इपा नो अद्या गेता पुरुस्पृहो यज्ञमा सौमरीयवः ॥ २ ॥

१. 'मो न सुको. २. 'दीय वि'; 'वादिष्य व'. ३. 'हृग्वत् पि', हृग्वत् व'. ४. इहं सुको. ५. ५. ५. विमवुल्लसः सुको. ६-६. 'पति तुपः सुको. ७. वयसं सुको. ८. ८. नास्ति सुको. ९. 'यमृति' सुको. १०-१०. 'मनसं स्मृति वा न सुको.

६२०, म ३]

वीळुपविडभि । मरुत । क्रुमुहण । आ । रुद्रास । सुदीतिडभि ।

इपा । न । अथ । आ । गत । पृष्ठस्पृह । यज्ञम् । आ । सोमरीज्यम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० रटपविभि हे मरुत । महान्त ! अथ आ गच्छत रुद्रपुत्राः ! सुदीक्षिभि रथे भवेन सद
मत्माकं दे बहुभिः स्मृणीयाः ! यज्ञम् सोमरि कामयमाना ॥ २ ॥

विषा हि रुद्रियाणां शुष्ममुग्रं मरुतां क्षिमीवताम् । विष्णोरिपस्य मीळुपाम् ॥ ३ ॥

विष । हि । रुद्रियाणाम् । शुष्मम् । मुग्रम् । मरुताम् । क्षिमीवताम् । विष्णोः । रिपस्य । मीळुपाम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० जानीमः हि रुद्रपुत्राणाम् बलम् उद्वृणोमः मरुताम् कर्मवताम् विष्णोः रिपणीपस्य रेतुतृणां
रपावतां यज्ञम् ॥ ३ ॥

वि द्वीपानि पार्वतन् तिष्ठद् दृच्छुतोभे भुञ्जन्तु रोदसी ।

प्र धन्वान्यैरत शुभ्रखादयो यदेज्य स्वमानयः ॥ ४ ॥

वि । द्वीपानि । पार्वतन् । तिष्ठद् । दृच्छुता । उभे हति । भुञ्जन्तु । रोदसी इति ।

प्र । धन्वानि । ऐरत । शुभ्रखादय । यत् । एज्य । स्वभानय ॥ ४ ॥

वेङ्कट० वि पतन्ति द्वीपान्तराणि^१, 'तिष्ठन्ति च दुर्गेन युक्ताणि पतन्तु' च मत्स्ये ।
द्वीपान्तरेण्य. पतन्तश्च वायव्यदिग्घो उभे युजन्ति । विधि च दृष्टिप्या च भवन्ति^२
मत्स्य । प्र धन्वानि । हे शुभ्रखादय । यदा कल्पये हरदीक्षय^३, तदातोमः प्र ईरयथ धन्वानि
मति निरुक्तान् देवान् प्रति गच्छयेति ॥ ४ ॥

अच्युता चिद् वो अजमुष्मा नानंदति पर्यतासो वनस्पतिः । भूमिर्पामेदु रेजते ॥ ५ ॥

अच्युता । चिद् । व । अजम् । आ । नानंदति । पर्यतास । वनस्पतिः । भूमिः । पामेदु । रेजते ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अच्युताश्च वि ददन्तवि पुष्पाकं गमने काममानानि शब्दं कुर्वन्ति । शिरोधमा वनस्पतिः
वैत्यच्युतानि निर्विनति । भूमि च गमनेषु कश्चते ॥ ५ ॥

'इति पञ्चाष्टके प्रथमाध्याये षट्त्रिंशो वर्य' ॥

अमाय वो मरुतो यातवे धौर्जिहीतु उचरा बृहत् ।

यत्रा नरो देदिशते तनूपा त्वयांसि ग्राह्योजसः ॥ ६ ॥

अमाय । व । मरुत । यातवे । धौ । जिहीति । उचरा । बृहत् ।

यत्र । नर । देदिशते । तनूपा । आ । त्वयांसि । ग्राह्योजस ॥ ६ ॥

१. नि मूको. २. द्वीपान्तराणि^३ अ^४. ३-४. 'ति' व^५ मूको. ५. मरति मूको. ५. यत्र
मूको. ६. नास्ति मूको.

वेङ्कट० वलाप युष्माकम् मरुत । 'हिसिन्ने वीः मरुति' उद्गातवरा वृद्धी । मरुतो वरं 'एषा स्व-
मात्' स्थानात् चरतीति शेष । परोक्ष '—यदा नेतारो मरुत आदिशन्ति, आ दिशन्ति
आत्मनोऽङ्गे' वरानि यादुबला. उदार्तामिति ॥ ६ ॥

स्वधामनु श्रियं नरो महिं त्वेषा अमंरन्तो वृषस्समः । वहन्ते अहुतस्समः ॥ ७ ॥

स्वधाम् । अत्र । श्रियम् । नरं । महिं । त्वेषा । अमंरन्त । वृषस्सम । वहन्ते । अहुतस्सम ॥ ७ ॥

वेङ्कट० इहम् श्रियम् पात्रस्य दातुं नेतारं महान्त दीप्तं बलवन्तं 'वर्षिरूपा मरुति'
अनन्तरूप ॥ ७ ॥

गोभिर्वाणो अज्यते सोमरीणां रथे कोशे हिरण्यये ।

गोमन्धवः सुजातास इपे भुजे महान्तो नः स्पर्से नु ॥ ८ ॥

गोभिः । वाणः । अज्यते । सोमरीणाम् । रथे । कोशे । हिरण्यये ।

गोमन्धवः । सुजातासः । इपे । भुजे । महान्तः । नः । स्पर्से । नु ॥ ८ ॥

वेङ्कट० सोमरीणाम्' स्तुतिभिः मरुताम् वाण 'पाचविशेष अज्यते' रथे हिरण्यये कोशे स्थितानाम् ।
गोमातरः गोमनजनना अस्माक इष्टये आशाय च महान्त. अस्माक पारणाय तारणाय च
क्षिप्र सन्तिपदि ॥ ८ ॥

प्रति वो वृषदञ्जयो वृष्णे शर्धीय मारुताय भरन्वम् । हव्या वृषप्रयागे ॥ ९ ॥

प्रति । व । वृषत् । अञ्जय । वृष्णे । शर्धीय । मारुताय । भरन्वम् । हव्या । वृषप्रयागे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० प्रति भरन्वम् वृष दे वृषमाणद्विविक्ता । अस्मिन् ये अज्ययन्ति इतिभिस्ते । "अज्यति
य दक्षिणतो हविर्नि" (अ १, १५, ९) इत्युक्तम् । इति मारुताय शर्धीय हव्यानि
वृषप्रयागे ॥ ९ ॥

वृषणश्चेन मरुतो वृषसुता रथेन वृषनाभिना ।

आ वयेनासो न पक्षिणो वृथा नरो हव्या नो वीतर्ये मत् ॥ १० ॥

वृषणश्चेन । मरुत । वृषसुता । रथेन । वृषनाभिना ।

आ । वयेनासः । न । पक्षिणः । वृथा । नरः । हव्या । न । वीतर्ये । मत् ॥ १० ॥

१-१. 'सिनेद्रपति वि', 'मरुतो मरुत' अ. २-२. वृषाणाय मरुको ३. परोक्षे वि, परोक्षे अ.

४. अज्यमानयेत मरुको. ५-५. 'विमन् वलाप' अ. ६. वीमरणीय मरुको. ७-७. पाचविशेषोपदेशे मरुको.

८-८. अज्यतो परं वि, अज्यत वे ३ अ. ९. वृषाय मरुको.

वेङ्कट० यस्य यदितारः^१ अथा स दृषणो रयस्तेन हे मरुतः। यदितारूपेण दृषणाभिरा आ गच्छत,
इयेनाः इव पशिणः अनायासेन अस्माकं^२ दृष्यानि^३ नरः। पानाय^४ ॥ १० ॥
‘इति पञ्चाष्टके प्रथमाध्याये सप्तत्रिंशो वर्गः’ ॥

समानमञ्जयेपां वि आजन्ते रुक्मासो अर्धि वाहुषु । दर्विद्युतत्पृष्टयः ॥ ११ ॥

समानम्। अञ्जि। एषाम्। वि। आजन्ते। रुक्मासः। अर्धि। वाहुषु। दर्विद्युतति। पृष्टयः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० समानः अरुद्धारः एषाम्। वाहुरपरि केचूरादयः वि आजन्ते। दीप्यन्ते सेवाम् आयुधानि
पृष्टयाध्यायि^५ ॥ ११ ॥

ते उग्रासो दृषण उग्रवाहवो नर्किष्टनृप येतिरे ।

स्थिरा धन्वान्पायुधा रथेषु वोर्नीकेष्वधि श्रियः ॥ १२ ॥

ते। उग्रासः। दृषणः। उग्रवाहवः। नर्किः। तनृपः। येतिरे।

स्थिरा। धन्वानि। आयुधा। रथेषु। वुः। अर्नीकेषु। अर्धि। श्रियः ॥ १२ ॥

वेङ्कट० ते उग्राणाः यदितारः उग्रवाहवः न तनृप सेनासु^६ अद्वयवलासु प्रयतन्ते। स्थिराणि^७
धन्वनि आयुधानि च सुष्माकम् रथेषु सङ्ग्रामेषु^८ च भवताम्, श्रियः च विजिता इति ॥ १२ ॥

येषामर्णो न सुप्रथो नाम त्वेषं अश्वतामेकमिदं भुजे । बयो न पित्र्यं सहः ॥ १३ ॥

येषाम्। अर्णः। न। सुप्रथः। नाम। त्वेषम्। अश्वताम्। एकम्। इत्। भुजे। बयः। न। पित्र्यम्। सहः ॥

वेङ्कट० येषाम् उद्यमिव सर्वतः दृष्टतमम् नाम शरीरं वीर्यम् बहुलां यजमानानाम् एकम् एव
भोगाय^९ भवति अश्वमिव पित्र्यम् पुत्रस्य, सहं च ॥ १३ ॥

तान् बन्दस्य मरुतस्तौ उप स्तुहि तेषां हि धुनीनाम् ।

अराणां न चरमस्तदेषां दाना मृदा तदेषाम् ॥ १४ ॥

तान्। बन्दस्य। मरुतः। तान्। उप। स्तुहि। तेषाम्। हि। धुनीनाम्।

अराणाम्। न। चरमः। तत्। एषाम्। दाना। मृदा। तत्। एषाम् ॥ १४ ॥

वेङ्कट० तान् प्रथमं मरुतः, तान् च स्तुहि, ‘तेषाम् कर्मवितृणां’^{१०} पुनः पुनरागच्छताम् न कश्चन^{११}
चरमः^{१२} भवति। तत् ॥ उपस्तुहि एषाम्^{१३} मृदा दानेन^{१४} सह ॥ १४ ॥

१-१. यदितारो वायव्यं. २. अस्मां मूको. ३-३. ‘अप’ मूको. ४-४. नास्ति मूको.

५. अश्वतामे मूको. ६. स्तेन मूको. ७. स्थिराणि मूको. ८. सह तेषु वि. ९. भोगे क.

भोगे वि. १०-१०. ‘मेक वितृणा मूको. ११. कश्चन मूको. १२. चरमः मूको. १३. एषा

१४. दाने मूको.

सुभगः स वै उतिष्ठासु पूर्वोसु मरुतो व्युष्टिषु । यो वा नूनमुतासति ॥ १५ ॥
 सुभग । स । वै । उतिष्ठ । आस । पूर्वोसु । मरुत् । व्युष्टिषु । य । वा । नूनम् । उत । असति ॥
 वेङ्कट० सुभगः स सुष्मानं रक्षणेषु 'अयूत् मरुत' 'पूर्वेषु व्युष्टिषु यः पुरा' भाट्टः, य. वा
 इदानीम् भाट्टो भवति ॥ १५ ॥

१ इति पद्यादके प्रथमाध्याये अष्टात्रिंशो वर्गः ॥

यस्य वा यूयं प्रति वाजिनो नर आ हृष्या धीतये गुय ।

अभि प धूमैरुत वाजसातिभिः सुम्ना वो धूतयो नशत् ॥ १६ ॥

यस्य । वा । यूयम् । प्रति । वाजिन । नर । आ । हृष्या । धीतये । गुय ।

अभि । स । धूमै । उत । वाजसातिभिः । सुम्ना । व । धूतम् । नशत् ॥ १६ ॥

वेङ्कट० यस्य वा यूयम् इति मयो हे मेतार' प्रति आ गच्छय' हृष्यानि 'धीतये, अभि' व्याप्नोति
 स. यमोभि नवि च नरमगै सह युष्मार्क घनानि हे कम्पयितार. ॥ १६ ॥

यथा रुद्रस्य सूनरो दिवो वशन्तपसुरस्य वेधसः । युवानुप्तयेदसत् ॥ १७ ॥

यथा । रुद्रस्य । सूनरो । दिव । वशन्ति । अपसुरस्य । वेधसः । युवान । तपा । इत् । अत् ॥ १७ ॥

वेङ्कट० दीप्तस्य वरवत् इदस विधातु युवा यथा कामयन्ते, युवान । तपा एव सन्नपति ॥ १७ ॥

ये चाहन्ति मरुतः सुदानंनः स्मन्मीळुपश्चरन्ति ये ।

अतश्चिदा न उप यस्यसा हृदा युवान् आ वंष्टम् ॥ १८ ॥

ये । अ । अहन्ति । मरुत । सुदानंन । स्मत् । मीळुप । चरन्ति । ये ।

अत । चित् । आ । न । उप । यस्यसा । हृदा । युवान । आ । वंष्टम् ॥ १८ ॥

वेङ्कट० ये च स्तोत्रियम् अहन्ति मरुत शोभनदाया ये च कर्मणा सेकार चरन्ति । अथ
 प्रत्यक्ष — ते यूयम् अस्मादन्तरिक्षाद् अस्मात् उप आ वृजोष्मत् यसीयसा हृदयेन सुमरणा सह
 हे युवान ॥ १८ ॥

यूनं कृ पु नर्विष्ठया वृष्णः पावको अभि सोमरे गिरा । गाय गा ईव चर्कपत् ॥ १९ ॥

यूनं । कृ । इति । कृ । नर्विष्ठया । वृष्ण । पावकान् । अभि । सोमरे । गिरा । गाय । गा । ईव । चर्कपत् ॥ १९ ॥

वेङ्कट० यून नवतरया स्तुत्या वर्णितानाम् वायकान् हे सोमरे' सुष्ठु अभि जाव, यथा वहीवर्दान्
गमयितु कीनाना 'वृषिर्धो वृषन्' यावति ॥ १९ ॥

साहा ये सन्ति सुष्टिहेव हन्यो विश्वासु पृत्सु होर्षु ।

वृष्णोऽचन्द्रान्न मृश्रस्तमान् गिरा वन्दस्व मरुतो अर्ह ॥ २० ॥

सहा । ये । सन्ति । मुष्टिहाश्चर । हन्ये । निष्वासु । पृत्सु । होर्षु ।

वृष्ण । चन्द्रान् । न । मृश्रस्तमान् । गिरा । वन्दस्व । मरुतो । अर्ह ॥ २० ॥

वेङ्कट० अभिभविता ये भवन्ति, वीर 'हातव्यं मुष्टिहा इव बोधा', विषेषु सह्यमानेषु वज्रमानेषु
च पशुषु सह्यमानेषु च प्रादुर्भवेति, तान् पुंस इव द्वादकान् अतिशयेन कीर्तयन् स्तुत्या
स्तुतिं मरुत एवम् ॥ २० ॥

इति पद्याष्टके प्रथमाध्याये एकोऽन्यत्रवारिषो वरं

गानधिद् वा समन्यवः सजात्येन मरुतः सर्वन्धरः । रिद्धे कुरुभो मिथः ॥ २१ ॥

गान् । धिद् । वा । समन्यवः । सजात्येन । मरुतः । सर्वन्धरः । रिद्धे । कुरुभो । मिथः ॥ २१ ॥

वेङ्कट० हे समाननगरका ! मरुत ! यूयं साम्राज्येन समानेन क्षत्रेण रदाद् येऽमी' सर्वे
जातास्ततः समाश्रय्यन्ता इत्येतरसङ्गता गाय इव । अवशिष्टं परोक्षः । सङ्गीभूता दिवो
लिङ्गित परस्परम् यथा यवसम् गान् इति ॥ २१ ॥

मर्तधिद् वो नृतनो रुक्मप्रक्षस उपे भ्रातृत्वमायति ।

अधि नो गात मरुतः सदा हि व आपित्ममस्ति निधुवि ॥ २२ ॥

मर्त । धिद् । वो । नृतन । रुक्मप्रक्षस । उपे । भ्रातृत्वम् । आ । अयति ।

अधि । न । गात । मरुतः । सदा । हि । व । आपित्मम् । अस्ति । निधुवि ॥ २२ ॥

वेङ्कट० मर्त पितृशुष्माश्च हे नर्तनशीला रुक्मप्रक्षस । उप आ ययात् भ्रातृत्वम् 'सोमरि यथा
गच्छति' । तथा सति अस्मान् अधि' मरुत मरुतः । सदा हि पुष्करम् क्षातयम् अस्ति
'नितरा धुवम्' ॥ २२ ॥

मरुतो मारुतस्य न आ भेषजस्य बहता सुदानरः । यूयं संज्ञायः सप्तयः ॥ २३ ॥

मरुत । मारुतस्य । न । आ । भेषजस्य । बहता । सुदानयः । यूयम् । सप्तयः । सप्तयः ॥ २३ ॥

वेङ्कट० हे मरुत ! मरुतैषजम् 'आ बहता' अस्मान् सुदाना' यूयम् हे सप्तयः ।
सप्तयशीला ॥ २३ ॥

१-२. नास्ति अर्. २ रे मूको. ३. नोवा मूको. ४ कीर्तितमरु मूको ५ स्तुति मूको.
६. नास्ति वि. ७ ७. नास्ति मूको. ८. गमी मूको ९ वरुण मूको. १० १० हीनरेखा गच्छति
मूको ११. उपधि अर् १२ १२ क्षिप्रजम् मूको १३. नवयन मूको.

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

पेक्षः०

‘वयम् त्वामपूर्वैः (ज्यं इ) ति व्याधिरुवाकति माधवः ।
वयिगादिषु वक्तव्यम् आदायेव प्रदर्शयन् ॥ १ ॥

पादे द्वितीये ‘ककुमोऽपि वृद्धिं
पुरोऽपि वृद्धिं प्रवदन्ति मुक्ताः ।
उद्दस्तु तेनोष्णिगभूद् द्वितीया
तस्याहोत्राद् द्वादशकाय पादाः ॥ २ ॥

‘पादो यदा द्वादशकः’ ‘पुरस्ताद्
तदा भवेत् सा पुरोऽन्विगाख्या’ ।
‘अष्टा’ ‘नत’ एतां प्रवदन्ति सां च
ककुप् ‘प्र सो अन्ते’ इतीरितार्थः ॥ ३ ॥

पादो यदैकादशक पुरस्तात्
मध्ये भवेज्जागतपाद एकः ।
‘सा स्यात् ककुम्बवकुशिरास्तृतीयः’
पादो भवेत् ‘नृगमधे (यं इ) ति तस्याः ॥ ४ ॥

पादौ यदैकादशिवी पुरस्तात्
‘प्र या घोषे शृङ्गाणौ न घोषे’ ।
‘यदहो भवेत्तस्य तिरस्तृतीयो’
यदन्ति निरास्ततृतीयोपासीव ॥ ५ ॥

‘इति वस्त्रं पुपुष्ठा विनो यः’
कस्या मध्ये ‘यदहोपादौ विनो’ ।

पिपीलिकापूर्वकमध्यशब्दं
समास्तमस्या प्रवदन्ति संज्ञाम् ॥ ६ ॥

१. ककुमोऽपि वृद्धिः ररापि वि०; ककुमोऽपि वृद्धिः ररापि वि०. २. ‘एकटी वि० अ०. ३. पादौ वि०
अ०. ४-५. परि यदा द्वादशकं वि० अ०. ६. ‘एताव न दन्ति’ वि० अ०. ७. अ० १, २, ११.
८. अ० ८, ११, १०. ९. ‘शिरास्ती वि०; शिरास्ती अ०. १०-१२. तस्याः पुरोऽन्विगाख्या’ वि० अ०.
१०. अ० ८, ४१, १५. ११. अ० १-१२, ५. १२-१२. यदहोमप्याहोत्रेति न वा वि० अ०.
१३. अ० १०, १०५, २. १४-१४. ‘दोऽति
अ. ११२

प्रयोऽष्टकाः पञ्चक भाग एकः
 सा 'विहं नु स्तोत्रम्'^१ अनुष्टुप्गमा ।
 'नदं वः'^२ इत्युष्णिगमिथं चतुर्भिः
 पदैश्चेवाक्षरसप्तसदृश्यैः^३ ॥ ७ ॥

अत्र शाटपायनकम्—‘सा कुरुक्षेत्रीद् बलिष्ठा वाऽहमर्णीत । पराक्रममाणं खलु मेऽक्षराणि समौहीत् पूर्वा सा प्रयुञ्जाम् इति । अथोष्णिगधवीत् अथ मे मां पूर्वागावधुन्ता इति । तथेति । तस्मिन् समपादयेताम् । पूर्वश्रवणमन्याहणीत् पूर्वोद्गमनमन्या । तस्यादिने एवं प्रयुजते । तस्मादु-
 णिककुरुभाविः साक्ष्यायते’ (तु. जैमि ३, १९५) ।

चतुष्पदाऽनुष्टुपधो^४ यद्वा स्तुः
 पदानि पञ्चापि च पञ्चकानि ।
 महापदायां प्रवृत्ति पद्वि
 'पठं च पदकं' रौचत उपरके'^५ ॥ ८ ॥

कृतिराद्यौ ज्ञागताष्टकोऽन्ये
 'मा नरैर्' धातुमुष्णिगिनि^६ नः^७ ।
 स्वादृष्टो मध्यमश्चेत्^८ तदा स्वात्
 'पूर्वे' नु मे(प्र'६ ह)ति पिपीलिकमन्वा ॥ ९ ॥

मन्वे भवेज्जागतापाद् एकः
 पूर्वोत्तरी मयकौ चावि पादौ ।
 सा काविराज्याय भवेदनुष्टुप्
 सैना 'ता विद्वातां द्वाभदे' वा^९ ॥ १० ॥

मयवेराजप्रबोदशकैः युक्तैः^{१०}
 तां नष्टरूपां कवयो बहन्ति ।
 'दि पृच्छामि प्राक्प्राक्' न देवान्^{११}
 पाद्विराद् स्वाद् वशकैश्चिमिभ ॥ ११ ॥

हवं 'मिवा' सोमम्^{१२} हवीरितयैः
 यद्वा हपुरेकादसकाशयोऽपि ।

१. अ १, १८७, १०. २. अ ८, ६९, २. ३. पद्वि वि^१. ४. 'पदास्तुष्णिगयो वि^२; 'पदास्तुष्णिगिनि^३ अ^४. ५-५. पदकं पदयो रोचत लपके अ^५; पठं च रोचत उपरके पद्वि वेद्वज्. ६ अ ४, १०, ५. ६. अ १, १७०, ८. ७-७. 'व्यवधेर् वि^६ अ^७. ८. अ ९, ११०, १. ९. अ १, १२०, ३. १०. नास्ति वि^८ अ^९. ११. अ १, १२०, ४. १२. अ ८, ९५, ३.

‘अग्निं नरो दीर्घितिभिरारण्यैः’
 ‘दुहोयन् मित्रचितये युवायुः’ ॥ १२ ॥

[२१]

‘सोभरि काण्व आग्नि । इन्द्रो देवता, वानस्पयोश्चित्र’ । प्रमाथइच्छन्दः
 (= त्रिपमा ककुभ, समा सत्तेवुदत्त-)^१ ।

युयम् त्वामपूर्य स्थूरं न कञ्चिद् भरन्तोऽनुस्यवः । वाजं चित्रं हवामहे ॥ १॥

युयम् । ऊँ इति । त्वाम् । अपूर्य । स्थूरम् । न । कच् । चित् । भरन्त । अनुस्यव ।
 वाजं । चित्रम् । हवामहे ॥ १ ॥

पेक्षुट० सोभरि^१ । युयम् उ त्वाम् हे अभिनव^२ स्थूरम् इव ‘अग्निम् मानव’^३ द्रीक्षादिभिर्हि
 परवन्त अयस्य सहस्रमे चित्रम् हवामहे ॥ १ ॥

उप त्वा कर्मन्नुतये स नो युवोप्रथक्काम यो धृषत् ।

त्वामिद्वर्षधितारं वृषमहे सखाय इन्द्र सानसिम् ॥ २ ॥

उप । त्वा । कर्मन् । उतये । स । न । युवा । उप । चक्राम । य । धृषत् ।
 त्वाम् । इत् । हि । अदितारम् । वृषमहे । सखाय । इन्द्र । सानसिम् ॥ २ ॥

पेक्षुट० उप गच्छाम त्वा कर्मणि रक्षणाय । त कस्याम् इन्द्र- युवा उद्गूणी चक्राम अक्षरम् प्रति
 गच्छति, य अभिनवतु^४ शत्रुम् । त्वाम् एव हि वय रक्षितारम् वृषीमहे सखायः
 इन्द्र!^५ भजनीयम् ॥ २ ॥

आ याहीम इन्द्रवोऽर्धपते गोर्षते उर्वरापते । सोमं सोमपते पिय ॥ ३ ॥

आ । याहि । इमे । इन्द्रव । अर्धपते । गोर्षते । उर्वरापते ।

सोमम् । सोमपते । पिय ॥ ३ ॥

पेक्षुट० आ याहि इमे सोमा स्वर्धर्षा हे अयावीना स्वामिन्^६ । सोमम् सोमपते^७ पिय च ॥ ३ ॥

युयं हि त्वा वन्धुमन्तमवन्धवो विप्रांस इन्द्र येमिम ।

या ते धामानि वृषम् तेभिरा गृहि विमैभिः सोमप्रीतये ॥ ४ ॥

युयम् । हि । त्वा । वन्धुमन्तम् । अन्धव । विप्रांस । इन्द्र । येमिम ।

या । ते । धामानि । वृषम् । तेभि । आ । गृहि । विमैभि । सोमप्रीतये ॥ ४ ॥

१. म ७, १, १ २. म १, १, १, १. ३-३. नास्ति मूको. ४. सोमं वि^८; सोमं मूको.
 ५-५. नास्ति मानमे मूको. ६. ‘वमि अ’^९. ७. रदम् मूको.

प्रयोऽष्टवः पञ्चक सारथ षड्वा
 सा 'विष्टं नु स्तोपम्' धनुष्टुप्पार्श्वः
 'मृदु नः' इत्युत्तिगिरिं चतुर्भिः
 पदेऽष्टवः सप्तसप्तद्वयैः ॥ ७ ॥

अत्र शाट्टमयनकम् — 'सा कट्टरजवीद् बलिष्ठा वाऽहमस्मीति । पराक्रमगान् सख्य भेऽष्टवनि
 समीहोद् पूर्वा सा प्रपुष्टाभम् इति । अथोष्णिगवतीव अथ नै मा पूर्वोभाचभन्ता इति । सधेति ।
 तस्मिन् समवादेयताम् । पूर्वप्रयोगमन्वाहणीत पूर्वोत्थानमन्वा । रसादेने एव प्रपुष्टते । तस्मात्
 भिक्कुकुभादिस्वास्वायते' (वृ. जैत्रा ३, १९५) ।

चतुष्पदाऽनुष्टुपयो^१ चडा ह्युः
 पदानि पञ्चापि च पञ्चकानि ।
 मद्वापदायाः प्रवदन्ति पदार्थं
 'पदं च पदार्थं' रौप्यत उपार्थे^२ ॥ ८ ॥

इतिराशी ज्ञायतावष्टकोऽष्टे
 'मा नरैर्मा धातुमुर्मिनिर्नि नः'^३ ।
 रसादष्टको मध्यमजेव^४ तदा रसाव
 'पदं नु भे(म' ह)ति विरीकिकमभ्या ॥ ९ ॥

अध्ये अवेजागतपाद् पदः
 पूर्वोत्तरी नवकी व्यापि पारी ।
 सा काविराण्णाम् अवेदनुष्टुप्
 क्षेपा 'सा विव्रीता हवामहे नाम'^५ ॥ १० ॥

नवमैराजप्रयोदशकैः युती^६
 का नष्टरूपां कबयो वदन्ति ।
 'नि पृथ्वि पान्मुत्र न देवाः'^७
 पादैर्विराट् स्याद् दक्षैस्त्रिभिश्च ॥ ११ ॥

इष्टे 'निष्ठा सोमम्'^८ इतोस्तिनयैः
 यद्वा इतुरेकादशमष्टवयोऽपि ।

१. अ १, १६७, १. २. अ ८, १९, १. ३. पदे^१ वि^२. ४. 'पदास्तुष्णिगयो वि^३, 'पदास्तुष्णिगि^४
 मा^५. ५-७. पदार्थं पदयो रौप्य उपार्थे अ^६; पदं च रौप्य उपार्थे पदम् यैः अ^७. ८. अ ४, १०, ५.
 ९. अ १, १२०, ८. १०-११. 'पादये वि^८ अ^९. ८. अ ९, ११०, १. ९. अ १, १२०, ३.
 १०. नास्ति वि^९ अ^{१०}. ११. अ १, १२०, ४. १२. अ ८, १५, ३.

‘अग्निं

मरो

दीर्घितिभिररम्भो^१

‘हृदीयन्

मित्रार्धितये

शुवाकु^२ ॥ १२ ॥

[२१]

‘सोमरि काण्व ऋषि । इन्द्रो देवता, अन्त्ययोश्चित्र । प्रगाथश्चन्द्रः
(=विषमा ककुभ, समा सरोवृदत्त) ।

वयम् त्वामर्ष्यं स्पूरं न कञ्चिद् भरन्तोऽवस्यवः । वार्जे चित्रं हवामहे ॥ १ ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वाम् । अर्ष्यं । स्पूरम् । न । कत् । चित्रं । भरन्त । अवस्यवः ।

वार्जे । चित्रम् । हवामहे ॥ १ ॥

घेहृट० सोमरि^३ । वयम् उ त्वाम् हे अग्निम्^४ । स्पूरम् इव ‘कञ्चिद् मातव’^५ शीघ्रादिभिर्हि
पूरयन्त आत्मानं सद्ग्रामे चित्रम् हवामहे ॥ १ ॥

उप त्वा कर्मन्नुत्तये स नो युवोऽग्रश्चक्राम यो धृषत् ।

त्वामिद्वर्धवितारं घृमहे सखाय इन्द्र सानसिम् ॥ २ ॥

उप । त्वा । कर्मन् । ऊत्तये । स । न । युवा । उग्र । चक्राम । य । धृषत् ।

त्वाम् । इत् । हि । अवितारम् । घृमहे । सखाय । इन्द्र । सानसिम् ॥ २ ॥

घेहृट० उ० त्वाम् त्वा कर्मणि रक्षणाय । स अस्मान् इन्द्र युवा उग्रं ययाम अस्मान् प्रति
गच्छन्ति, य अग्निमश्नुते शत्रुम् । त्वाम् एव हि वयं रक्षितारम् दुर्गमहे सखायः
इन्द्र ।^६ भगवीयम् ॥ २ ॥

आ याङ्गीम इन्द्रोऽग्रपते गोर्षते उर्नीरापते । सोमं सोमपते पिय ॥ ३ ॥

आ । याङ्गि । इमे । इन्द्रेव । अग्रपते । गोर्षते । उर्नीरापते ।

सोमम् । सोमपते । पिय ॥ ३ ॥

घेहृट० आ यादि इमे सोमा रवर्णा हे अयाङ्गीमा स्वामिन्^७ । सोमम् सोमपते । पिय य ॥ ३ ॥

ययं हि त्वा वन्धुमन्तमवन्धवो विप्रांस इन्द्र येमिम् ।

या ते धामानि घृषम् तेभिरा गृहि मिधेभिः सोमं पीतये ॥ ४ ॥

ययम् । हि । त्वा । वन्धुमन्तम् । अनुधवः । विप्रांस । इन्द्र । येमिम् ।

या । ते । धामानि । घृषम् । तेभिः । आ । गृहि । मिधेभिः । सोमं पीतये ॥ ४ ॥

१ ऋ. ७, १, १ २ ऋ. १, १, २, २ ३-४ नारिक मूको. ५. सोमरि वि^३; गोर्षरि मूको,
५-६ कञ्चिद् मातवे मूको. ७. ‘अग्निं अ’ ८. रवर्ण मूको

वेङ्कट० ययम् दि त्वो वन्धुभिः देवैः 'मदुस्तम् अवन्धवः' मेधाविनः इन्द्र! निषण्णामः^१ । तथा सति याति तव शरीराणि हे धर्मितः^२ तैः आ गच्छ सर्वैः सोमपानाय ॥ ४ ॥

सीदन्तस्ते वयों यथा गोश्र्थीति मधौ मदिरे विवर्षणे । अभि त्वामिन्द्र नोनुमः ॥ ५ ॥

सीदन्त । ते । यय । यथा । गोऽश्र्थीति । मधौ । मदिरे । विवर्षणे । अभि । त्वाम् । इन्द्र । नोनुमः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० पक्षिण इव स्वदीर्घैः दास्य पयसा च धिते सोमे मदकरे बह्वन्दीष्टे तीदन्तः दयम् अभि स्तुमः त्वाम्^३ इन्द्र ॥ ५ ॥

^२इति षष्ठाष्टके द्वितीयाध्याये प्रथमो वर्गः^४ ॥

अच्छा च त्वेना नर्मसा यदांसि किं मुहुश्चिद् वि दीर्घयः ।

सन्ति कामांसो हरिवो दृदिष्ट्वं स्मो वयं सन्ति नो धियः ॥ ६ ॥

अच्छ । च । त्वा । एना । नर्मसा । यदांसि । किम् । मुहुः । चिद् । वि । दीर्घयः । सन्ति । कामांस । हरिऽव । दृदिः । यम् । स्म । वयम् । सन्ति । नुः । धियः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अपि च त्वाम् अनेन इयिषा यदाम । किम् एवं मुहुर्मुहुः पितृपतिः । भवन्ति अस्माकं^५ कामा हरिवाः । त्वम् च दधि^६ । अनाम वयम् त्वरसन्निधौ । भवन्ति आस्माकं^७ कर्माणि ॥ ६ ॥

नूना इदिन्द्र ते वयमूती अंभूम नृहि नू तं अद्रिवः । विषा पुरा परीणसः ॥ ७ ॥

नूना । इत् । इन्द्र । ते । वयम् । उन्ती । अंभूम । नृहि । नू । तं । अद्रिऽवः । विष । पुरा । परीणसः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० नूनाः धूम वयम् इन्द्र । तव रक्षणे अनाम^८ । नृहि पुरा श्वो^९ महाश्वम् कामीमः हे वयिम्^{१०} सन्ति त्वां जानन्तो रक्षित्वा इति ॥ ७ ॥

विषा संस्त्रित्वमुत श्वर भोज्यमा ते ता वज्रिधीमहे ।

उतो संमस्मिन्ना शिधीहि नो वसो वाजै सुशिघ्र गोमति ॥ ८ ॥

विष । संस्त्रित्वम् । उत । श्वर । भोज्यम् । आ । ते । ता । वज्रिन् । ईमहे ।

'उतो इति । समस्मिन् । आ । शिधीहि । न । वसो इति । वाजै । सुऽशिघ्र । गोऽमति ॥ ८ ॥

वेङ्कट० जानीमः सजितम्, अपि च श्वर । तव भोज्यम् धनम् । बहुधनम् पशून् । कामिमुखेन याचामहे । तथा सति अस्मान् सर्वस्मिन् गोमति अन्ने^{११} "सम् आ शिधीहि हे वासविज !"^{१२} "सुदो" प्रदाय^{१३} सतीक्ष्णीकुर्विति^{१४} ॥ ८ ॥

१-१ 'ना...वन्ध' सूत्रे. २ वन्धवः वि. ३ 'दीयन् व'. ४. अत्र सूत्रे. ५-५. जातिरित्युक्ते. ६. इ. सूत्रे. ७. 'या इति' वि. 'वा -- व' व'. ८. ता सूत्रे. ९-९. तु. वा ५, २, ३. १० अत्र सूत्रे. ११-११. 'शीमिषा वान्निगः सूत्रे. १२. 'नोऽप्यदावा सूत्रे. १३. 'कुर्वेति सूत्रे.

यो न इदमिदं पुरा प्र वस्ये आग्निनाय तस्य वः स्तुपे । सखाय इन्द्रमृतये ॥९॥

यः । नः । इदम् । इदम् । पुरा । प्र । वस्ये । आग्निनाय । तम् । ऊँ इति । वः । स्तुपे ।

सखायः । इन्द्रम् । मृतये ॥ ९ ॥

पेङ्कट० यः अस्माकम् इदम् च इदम् च वस्येयः पुरा प्र आग्निनाय, तस्य वयं पुष्पवधं स्तोति
सखायः । इन्द्रम् इक्ष्णाय ॥ ९ ॥

हर्यश्च सत्पतिं चर्षणीसहं स हि म्या यो अमन्दत ।

आ तु नः स वयति गन्धमर्ष्यं स्तोतृभ्यो मधवा शतम् ॥ १० ॥

हरिः । अश्च । सत्पतिम् । चर्षणीसहम् । सः । हि । म्या । यः । अमन्दत ।

आ । तु । नः । सः । वयति । गन्धम् । अर्ष्यम् । स्तोतृभ्यः । मधवा । शतम् ॥ १० ॥

पेङ्कट० हरिताशम् सत्पतिम् मनुष्याणाम् अभिमनितारम् सः हि सः स्तोति, यः वृत्तो मयति ।
स्तोता छत्रवधो हृष्यतीत्यर्थः । वयं सति अस्मान्मयम् सः इन्द्रः आ प्रापयति राशवत्सहम् अनेकम्
मधवा । तस्य वयं वयं च स्तुम इति ॥ १० ॥

"इति वहालके द्वितीयाध्याये द्वितीयो वरः" ॥

त्वया ह स्विद् युजा वयं प्रति श्वसन्तं वृषभ मुवीमहि । संस्ये जनस्य गोमनः ॥११॥

त्वया । ह । स्विद् । युजा । वयम् । प्रति । श्वसन्तम् । वृषभ । मुवीमहि । संस्ये । जनस्य । गोमनः ॥११॥

पेङ्कट० त्वया ह अस्मिन् सहायेन वयम् प्रति मुवीमहि हे वर्यता । अस्मान् प्रति श्वसन्तं वृषभम्
संस्थाने गोमनः जनस्य मुने ॥ ११ ॥

जयेम क्रारे पुरुहूत कारिणोऽभि तिष्ठेम दूधधः ।

नुभिर्वृत्रं हन्याम शूच्याम चावेरिन्द्र प्र णो धिपः ॥ १२ ॥

जयेम । क्रारे । पुरुहूत । कारिणः । अभि । तिष्ठेम । दूधधः ।

नुभिः । वृत्रम् । हन्याम । शूच्याम् । चा । वे । अवे । इन्द्र । प्र । णो । धिपः ॥ १२ ॥ इदमे

पेङ्कट० जयेम मुने पुरुहूत । कर्तुम् । अभि । तिष्ठेम । दूधधः ।
नुभिर्वृत्रं च । अस्माकम् प्र रक्ष कर्मणि इन्द्र ॥ १२ ॥

अभ्रातृव्यो अना त्वमनापिरिन्द्र जनुषा

१. 'तिः' मूको. २. 'व' मूको. ३. 'गता' मूको. ४. 'व' मूको. ५. 'व' मूको.

६. 'व' मूको.

७. 'व' मूको.

८. 'व' मूको.

अभातुन्य । अना । तम् । अतापि । इन्द्र । जुनुर्षा । सुनात् । असि ।
युधा । इत् । आपिञ्जम् । इच्छसे ॥ १३ ॥

षेड्डट० शयुनित मेतुनितः च तम् अयम्पु च इन्द्र । अन्मनैव पितादेव भवामि । पुत्रेनैव
एव धान्ययम् इच्छसि । युद्धं पुत्रेनैव स्तोत्रं मत्ता भवसीति ॥ १३ ॥

नफीं रेयन्ते सुरुषार्यं पिन्दसे पीर्यन्ति ते सुराज्यः ।
यदा कृणोषि नदनुं मयूहस्यादित् पितेर्न ह्यसे ॥ १४ ॥

नफी । रेयन्ते । सुरार्य । पिन्दसे । पीर्यन्ति । ते । सुराज्यं ।
यदा । कृणोषि । नदनुम् । सम् । उच्छसि । आत् । इत् । पिताज्यं । ह्यसे ॥ १४ ॥

षेड्डट० न ह्यम् धनवन्ताम् 'सस्यार्यं भागवसि' । पीर्यन्ति त्वां सुराया दृढा नास्तिवा ।
यथा दृणोषि भागवसि स्तोत्रारम्, तदानीं तस्मै धनम् तम् उच्छसि । अमन्दरमेव तेन
हृदिभिः पिता इव ह्यसे ॥ १४ ॥

मा ते अमाजुरो यथा मूरास इन्द्र सुरुषे त्वारतः । नि वेदाम सचां सुते ॥ १५ ॥
मा । ते । अमाजुरे । यथा । मूरास । इन्द्र । सुरुषे । त्वारतः । नि । वेदाम । सचां । सुते ॥ १५ ॥

षेड्डट० मा भूम त्वं स्वमूरा वयम् यथा अमाजुर मयन्ति मूरा इन्द्र । त्वत्पुत्रः सुरुषे, यथा वयं
मा भूम । अमुष्मन्तो वे गृहे पुत्रे योत्रैव सदा कर्ण्यं भवन्ति ते अमाजुरः । वयं तु
मरिचिभिः सह सुतं सोमे नि वेदाम ॥ १५ ॥

'इति पञ्चादशे द्वितीयाध्याये तृतीयो वर्गः' ॥

मा ते गोदन् निरराम राधस इन्द्र मा ते गृहामहि ।
इच्छा विदुर्यः प्र मुञ्जाम्या भू न ते दामान् आदमे ॥ १६ ॥

मा । ते । गोदन् । नि । अराम । राधस । इन्द्र । मा । ते । गृहामहि ।
इच्छा । विदुर्यः । प्र । मुञ्जाम्या । भू । न । ते । दामान् । आदमे ॥ १६ ॥

षेड्डट० 'मा तं स्वमूरा वयं दे गवा दात' । घनात् नि गमाम, सर्वदा धनिनो भवेम । इन्द्र ।
मा तं स्वमूरा वयं कस्माच्चित् प्रपञ्चते घनं गृह्ये, अपितु त्वत्पुत्रं गृह्ये । इष्टान्यपि
अयं' धनानि हस्तेन प्र गृह्य, जग्नि आ हृत् च तानि । न तं दामान् दानानि 'परं
आदमिधु' धनवन्ते महान्ति ॥ १६ ॥

इन्द्रो वा घेदियन्मघं सरस्वती वा सुमगा ददिर्वसु । त्वं वा चित्र दाशुपे ॥ १७ ॥
 इन्द्रः । वा । घृ । इत् । श्वत् । मघम् । सरस्वती । वा । सु०भगा । ददिः । वसु । त्वम् । वा । चित्र । दाशुपे ॥

वेङ्कट० कात्यायनः—‘अन्ये द्वयुवे चित्रस दानक्षुतिः’ (ऋजु २, ८११) इति । इन्द्रः वा खलु
 एतावद् धनम् प्रयच्छेत्, सरस्वती वा सुधना ददिः यत्तु भवति त्वम् वा हे चित्र । दाशुपे ।
 इन्द्रस्य दाशान्, संप्रदानं सरस्वत्यास्तीरवासिनाञ्चित्रस्य मिश्रमाण ॥ १७ ॥

चित्र इह राजा राजका इदंन्यके यके सरस्वतीमनु ।

पर्जन्य इव तूतनक्षि वृष्ट्या सहस्रमयुता ददत् ॥ १८ ॥

चित्रः । इत् । राजा । राजकाः । इत् । अन्यके । यके । सरस्वतीम् । अनु ।

पर्जन्यः । इव । तूतनत् । हि । वृष्ट्या । सहस्रम् । अयुता । ददत् ॥ १८ ॥

वेङ्कट० चित्रा एव राजा राजकाः एव अन्यके अल्पका इत्यर्थः, यके सरस्वत्यास्तीरे वर्तन्ते ।
 भयम् हि चित्रा । समीपे मिश्रमाणान्, पर्जन्यः पृथिवीम् इव वृष्टिभिः, धनैः तनोति सहस्रम्
 अयुताणि च प्रयच्छति ॥ १८ ॥

‘इति षष्ठादके द्वितीयाध्याये ऋग्वेदे दशः ॥

[२२]

‘सोमरिः काण्व ऋषिः । अधिवी देवता । आवाः पद् प्रगाथाः (= विषमा गृह्यन्ते, समा
 सप्तोद्गतराः), सप्तमी गृह्यते, अष्टमी अनुष्टुप्, एकादशी कङ्क, ११
 द्वादशी गण्येग्योतिः, शिष्टाः प्रगाथाः (= विषमाः
 क्युमा, समाः सप्तोद्गतराः)’ ।

ओ त्वमह आ रथमद्या दंसिष्ठमृतये ।

यमधिना सुहवा रुद्रवर्तनी आ सूर्याय तत्स्थयुः ॥ १ ॥

ओ इति । त्वम् । अहे । आ । रथम् । अथ । दंसिष्ठम् । मृतये ।

यम् । अधिना । सुहवा । रुद्रवर्तनी इति रुद्रऽवर्तनी । आ । सूर्याय । तत्स्थयुः ॥ १ ॥

वेङ्कट० आ इवे त्वम् रथम् अथ अदम्यत्तदवर्तनीयम् रक्षणाय, यम् हे अधिनो ! स्वादाभौ ।
 सोदमसीलमागौ ! बद्धा स्वयमानमागौ ! आ तस्मिन् सूर्या स्वयंवरे तां भरितुम् ॥ १ ॥

पूर्वापुषं सुहवं पुरुस्पृहं भूज्यं वाजेषु पूज्यम् ।

सचुनार्दन्तं सुप्रतिभिः सोमरे विद्वेषमनेहसम् ॥ २ ॥

पूर्वऽआपुर्गम् । सुऽहर्वम् । पुऽहृत्पृहम् । भुवगुम् । वाजेषु । पून्यम् ।
सुचिनाऽर्वन्तम् । सुमतिऽभि । सोमरे । त्रिऽद्वैपसम् । अनेहर्षम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० पूर्वेण स्तोत्राणाम् आपोक्कम् स्वाह्वानम् बहुभिः स्तुतयोपम् रक्षयम् राट्प्राप्तेषु भग्नतो गन्तारम्
भग्नवन्तम् स्तुतिभिः सोमरे । कट्याणीभि स्तुति दात्राणां विद्वेषारम् अनुपदवम् मथितोः
रथम् ॥ २ ॥

इह त्या पुरुभूतमा देवा नमोभिरधिना ।
अर्वाचीना स्वर्से करामहे गन्तारा दाशुपो गृहम् ॥ ३ ॥

इह । त्या । पुरुऽभूतमा । देवा । नमोऽभि । अधिना ।
अर्वाचीना । सु । अर्वसे । करामहे । गन्तारा । दाशुपो । गृहम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० इह तो अत्यन्त बहुनां भावधितारौ देवौ इतिभि मथिवौ धमिमुत्तौ कुने । सोमनाम
रक्षमाय गन्तारी धामालस गृहम् ॥ ३ ॥

युयो रथस्य परि चक्रमीयत् ईर्मान्यद् वामिपण्यति ।
अस्मौ अच्छा सुमतिर्वी शुभस्पती आ धेनुर्विव धावतु ॥ ४ ॥

युमे । रथस्य । परि । चक्रम् । ईयते । ईर्मा । अन्यत् । वाम् । इपण्यति ।
अस्मान् । अच्छा । सुऽमति । धाम् । शुम् । पती इति । आ । धेनु ईव । धावतु ॥ ४ ॥

वेङ्कट० युवयो रथस्य एकम् एकम् 'परितो वा' गच्छति । अन्यत् तु एकम् अवस्थितं प्रेक्षी पाम्
इच्छति । 'अन्यस्य मूर्धनि' (अ १, ३०, १९) इत्युक्तम् । अस्मान् मथि युवयो सुमति
हे शुभ पती । धेनु इव आ धावतु ॥ ४ ॥

रथो यो र्वा त्रिवन्धुरो हिरण्यामीशुरधिना ।
परि धावापृथिवी भूपति श्रुतस्तेन नासत्या गतम् ॥ ५ ॥

रथ । य । धाम् । त्रिऽवन्धुर । हिरण्यऽअमीशु । अग्निना ।
परि । धावापृथिवी इति । भूपति । श्रुत । तेन । नासत्या । आ । गतम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० 'य' काम् रथ 'त्रिवन्धुर' 'हिरण्यपात्रादिरग्न्यु' हे अधिनी ! पतिभवति धावापृथिवी
विश्रुत । तेन हे नासत्यौ । आ गच्छतम् ॥ ५ ॥

'इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये पञ्चमो वर्गः' ॥

तदस्यन्ता मनेवे पुन्यं दिवि यवं धृक्केण कर्मथः ।
ता वामिध सुमतिभिः शुभस्पती अधिना प्र स्तुवीमहि ॥ ६ ॥

दृशस्यन्ता । मनवे । पुर्व्यम् । दिशि । यत्रम् । नृकेण । कर्षथ ।

ता । वाम् । अयम् । सुमतिर्भिः । शुभम् । पुता इति । अग्निना । प्र । स्तुतीमहे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० प्रपद्यन्तो मनवे राज्ये प्रजम् दिवि स्थितम् उदकम् पुनश्च यवम् पुकेण शङ्खलेन कर्षय ।
तौ वाम् अयम् स्तुतिभिः शुभं पतो ययम् अग्निनौ प्र स्तुतीमहे ॥ ६ ॥

उप नो वाजिनीवसु यातमृतस्य पृथिभिः ।

येभिस्तृक्षि वृषणा त्रासदस्यवम् महे क्षत्राय जिन्यथः ॥ ७ ॥

उप । न । वाजिनीवसु इति वाजिनीवसु । यातम् । ऋतस्य । पृथिभिः ।

येभिः । तृक्षिम् । वृषणा । त्रासदस्यवम् । महे । क्षत्राय जिन्यथ ॥ ७ ॥

वेङ्कट० उप नो वाजिनीवसु इति वाजिनीवसु । यातम् । ऋतस्य । पृथिभिः ।
येभिस्तृक्षि वृषणा त्रासदस्यवम् महे क्षत्राय जिन्यथ ॥ ७ ॥

अयं वामद्विभिः सुतः सोमो नरा वृषण्यसु ।

आ यातुं सोमपीतये पिबतं दाशुषो गृहे ॥ ८ ॥

अयम् । वाम् । अग्निभिः । सुतः । सोमः । नरा । वृषण्यसु इति वृषण्यसु ।

आ । यातुम् । सोमपीतये । पिबतम् । दाशुषः । गृहे ॥ ८ ॥

वेङ्कट० अयम् वाम् द्वावभिः सुतः सोमः हे मेघादौ वृषण्यमाणावौ । आ यातुम् इति स्पष्टम् ॥ ८ ॥

आ हि रुहतमग्निना रथे कोशे हिरण्यये वृषण्यसु । युजाया पीवरीरियः ॥ ९ ॥

आ । हि । रुहतम् । अग्निना । रथे । कोशे । हिरण्यये । वृषण्यसु इति वृषण्यसु ।

युजायाम् । पीवरी । रियः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० आ रुहतम् हे अग्निनौ हिरण्यये मेघे रथः हे वृषण्यमाणावौ । रथानि अस्त्रानि अस्त्रानि
सोमपतम् सत ॥ ९ ॥

यार्भिः पृथयमत्रयो याभिरग्निं याभिर्जुषु रिजोपसम् ।

ताभिर्नो मधु त्वयमग्निना गतं शिपुज्यत यदातुर्म ॥ १० ॥

यार्भिः । पृथयम् । अत्रयो । यार्भिः । अग्निं । याभिः । वृषुम् । रिजोपसम् ।

ताभिः । न । मधु । त्वयम् । अग्निना । आ । गतम् । शिपुज्यतम् । यत् । आतुर्म ॥ १० ॥

वेङ्कट० यार्भिः पृथयमात्राय अत्रयो, यार्भिः च अग्निं याभिः च वृषुम् रिजोपसम्,

तामि अस्मान् कृतिभि क्षिप्तम् त्वंम् अश्विनौ । आ गच्छतम् । निगजयतम् आतुरम् पुत्रादिम्
अस्माकम् ॥ १० ॥

इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये षष्ठो वसः ॥

यदध्रिगायो अध्रिगू इदा चिदहो अश्विना हवामहे । वयं गीर्भिर्निपुन्यवः ॥ ११ ॥

यत् । अध्रिगाय । अध्रिगू इत्यध्रिगू । इदा । चित् । अहं । अश्विना । हवामहे ।

वयम् । गीर्भि । निपुन्यवः ॥ ११ ॥

षेकृष्ट० यत् वयम् सप्तवयस्य कर्मसु रवरमाणा अष्टवयस्य इदानीम् अष्टि अश्विनौ हवामहे
वयम् गीर्भि मेघादिभि । उत्तरत्र सम्बन्धः ॥ ११ ॥

ताभिरा यातं वृषणोषं मे हवं विश्वसुं विश्वार्यम् ।

इषा महिष्ठा पुरुभूर्तमा नरा याभिः किर्वि वायुधुस्ताभिरा गतम् ॥ १२ ॥

ताभिः । आ । यातम् । वृषणा । उप । मे । हवम् । विश्वसुम् । विश्वार्यम् ।

इषा । महिष्ठा । पुरुभूर्तमा । नरा । याभिः । किर्विम् । वयुधु । ताभिः । आ । गतम् ॥ १२ ॥

षेकृष्ट० ताभिः कृतिभि उप आ यातम् हे वृषणौ । मम स्तोत्रम् विश्वरूपम् विश्वैरर्णयम् । इष्टव्यौ
हवीषि वायुधुतामौ पुरषाभ्यामनौ नरी । याभिः वृषम् कृतिभि । वयुधुनि वायुधु, तामि
आ गच्छतम् । वृषणितो वन्द्य अस्ति वृष पूरयित्वोरपायितः प्रियो वेति ॥ १२ ॥

ताविदा चिदहोना तावश्विना वन्दमान उपं भुवे । ता ऊ नमोभिरीमहे ॥ १३ ॥

तौ । इदा । चित् । अर्चनम् । तौ । अश्विना । वन्दमान । उपं । भुवे ।

तौ । ऊँ इति । नमो अस्मि । ईमहे ॥ १३ ॥

षेकृष्ट० तौ इदानीम् अह्ना प्रातः अश्विनौ प्रणमन् स्तौभिः । तौ एव दक्षिणि वाचामहे ॥ १३ ॥

ताविद् दोषा ता उपसि शुभस्पती ता वामन् रुद्रवर्तनी ।

मा नो मर्ताय रिपे वाजिनीवसु पुरो रुद्रावर्ति स्यतम् ॥ १४ ॥

तौ । इत् । दोषा । तौ । उपसि । शुभ । पती इति । ता । वामन् । रुद्रवर्तनी इति । रुद्रवर्तनी ।

मा । नु । मर्ताय । रिपे । वाजिनीवसु इति वाजिनीऽसु । पुर । रुद्रौ । अर्ति । स्यतम् ॥

षेकृष्ट० तौ एव रात्रौ तौ उपसि उदयपती तौ अहनि स्यमानमागौ हवाम । तथा सति
मा अस्मान् मर्ताय रिपव हे अश्विनौ परस्पाय रुद्रौ । आद्य स्यतम् मा परमितम्
शत्रवे इति ॥ १४ ॥

आ सुगम्याय सुगम्यं प्राप्ता रथेनाश्विना वा सश्वणी । हुवे पितेव सोमरी ॥१५॥
आ । सुगम्याय । सुगम्यम् । प्रातरिति । रथेन । अश्विना । वा । सश्वणी इति । हुवे । पिताऽदेव । सोमरी ॥
वेङ्कट० आ चक्षुष्य सुखादाय सुखम् प्रातः रथेन अश्विनौ वा सहनशीलौ । तावद् ह्ययानि
सोमरी, यथा मम पिता यौ बाह्यहावेति ॥ १५ ॥

“इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये सप्तमो नयः” ॥

मनोजवसा वृषणा मदच्युता मधुगमाभिरुतिभिः ।

आरात्ताच्चिद् भूतमुस्मे अर्वसे पूर्वाभिः पुरुमोजसा ॥ १६ ॥

मनःऽजवसा । वृषणा । मदऽच्युता । मधुगमाभिरुतिभिः । कृतिभिः ।

आरात्तात् । चित् । भूतम् । अस्मे इति । अर्वसे । पूर्वाभिः । पुरुऽमोजसा ॥ १६ ॥

वेङ्कट० हे मनोवेतो ! परिवारो ! मर्दं प्रति गन्तारो ! जीर्णं वच्छतिः वाहयैः अश्विके भवतम्
अस्माकं रक्षणाय बह्वीभिः कृतिभिः हे बहूनां भोक्तारो ! ॥ १६ ॥

आ नो अश्वायदश्विना वृत्तिर्यासिष्टं मधुपावमा नरा । गोमद दत्ता हिरण्यवत् ॥१७॥

आ । नः । अश्वऽयत् । अश्विना । वृत्तिः । यासिष्टम् । मधुऽपावमा । नरा ।

गोऽमत् । दत्ता । हिरण्यवत् ॥ १७ ॥

वेङ्कट० आ गच्छतम् अस्मान् प्रति मार्गम् अश्वयुक्तम् हे सोमस्य पातारो ! नेतारो ! अश्विनौ ।
गोयुक्तम् हिरण्ययुक्तम् च दर्शनीयौ ! ॥ १७ ॥

सुप्रावर्गं सुवीर्यं सुष्ठु वार्यमनाष्टं रक्षस्विना ।

अस्मिन्ना वामायाने वाजिनीवसू विश्वा वामानि धीमहि ॥ १८ ॥

सुप्रावर्गम् । सुवीर्यम् । सुष्ठु । वार्यम् । अनाष्टम् । रक्षस्विना ।

अस्मिन् । आ । वाम् । आऽयाने । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । विश्वा । वामानि । धीमहि ॥

वेङ्कट० शोभनप्रवर्गम् शोभनवीर्यम् सुष्ठु परणीयं द्रव्यता अनभिभूतं धनम् वपम् आ धीमहि ।
सदेवाद — अस्मिन् युवयोः आगतये वाजिनीवसू विश्वानि धनानि आ धीमहि ॥ १८ ॥

“इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये अष्टमो नयः” ॥

[२३]

“विश्वमना वैवश्वः अयिः । अग्निर्देवता । इन्द्रिक् तन्मः” ।

ईलिंश्वा हि प्रतीव्यं यजस्व जातयेदसम् । चरिष्णुधूममगृमीतशोचियम् ॥१॥

१-१. ऐतानि मूको. २. तवरीं वि. तवरीं अ. ३. ता वष मूको. ४-४. नाति
मूको. ५. इतिभिः मूको. ६. नो देवा मूको.

ईक्षिम् । दि० । प्रतीव्यम् । यजस्व । जातऽर्दसम् । चरिष्णुऽर्धूमम् । अर्गुमीतऽशोचिपम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० विश्वमनाः वैवधा । रतुदि हि प्रक्षिप्तमनशीरम् । यजस्व जातवेदगम् चरणीलधूमम्^१
अर्गुमीतदीक्षि रक्षोभिः ॥ १ ॥

द्रामानं विश्वचर्पणेऽग्निं विश्वमनो गिरा । उत स्तुपे विस्पर्धसो रथानाम् ॥ २ ॥

द्रामानम् । विश्वऽचर्पणे । अग्निम् । विश्वऽमनः । गिरा । उत । स्तुपे । विऽस्पर्धसः । रथानाम् ॥

वेङ्कट० दामारम् हे विश्वस्पर्धस्पर्ध^१ इष्टः । विश्वमनाः । अग्निम् गिरा स्तुदि विमलस्पर्धस्य यजमानस्य
रथानाम् दाममिति ॥ २ ॥

येषामावाधः प्रुग्मियः इषः पुक्षश्च निग्रमे । उपविदा वह्निर्विन्दते वसु ॥ ३ ॥

येषाम् । आऽवाधः । प्रुग्मियः । इषः । पुक्षः । च । निऽग्रमे । उपऽविदा । वह्निः । विन्दते । वसु ॥ ३ ॥

वेङ्कट० येषाम् अयजमानानाम् आभिमुख्येन हिंसकः अर्चनीयः अन्तावि रसात् य निपृच्छति,
उपवेद्येन तेषां धर्मं य विन्दते वोदा ॥ ३ ॥

उदस्य शोचिरस्थाद् दीदियुषो व्यर्जरम् । तर्पुर्जन्मस्य सुद्युतो गणधियः ॥ ४ ॥

उत् । अस्त्य । शोचिः । अस्थात् । दीदियुषः । यि । अर्जरम् । तर्पुऽजन्मस्य । सुऽद्युतः । गणऽधियः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उत् अस्त्य शोचिः देवस्य^१ अस्थात् तेजः अर्जरम्^२ तर्पयितुं द्युस्य शोभनदीक्षेः, यो
यजमानगणं भयति ॥ ४ ॥

उदु तिष्ठ स्वध्वर स्तवानो देव्या कृपा । अभिख्या भासा बृहता ह्युक्कनिः ॥ ५ ॥

उत् । उँ इति । तिष्ठ । सुऽअन्त्र । स्तवानः । देव्या । कृपा । अभिऽख्या । भासा । बृहता । ह्युक्कनिः ॥

वेङ्कट० उत् तिष्ठ शोभनयज्ञः^१ सत्यमानः देव्या ज्याहवा अभिख्या^२ शोभनया महत्या च भासा
शोभनशीलः ॥ ५ ॥

“इति यज्ञादके द्वितीयाध्याये त्रयो वर्यः” ॥

अग्ने याहि सुशस्तिभिर्देव्या जुह्वान आनुषक् । यथा दूतो बभूव हव्यवाहनः ॥ ६ ॥

अग्ने । याहि । सुशस्तिभिः । देव्या । जुह्वानः । आनुषक् । यथा । दूतः । बभूव । हव्यऽवाहनः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अग्ने । याहि स्तोत्रैः हवींषि जुह्वानः अनुषक्तम्, यथा च स्वम्^१ दूतः बभूव^२ इति यो यो
सथैव जुह्वान इति ॥ ६ ॥

१. “नोभु” वि, “यजस्वि” क. २. “स्वायं” वि. ३. दशस्य मूको. ४. नास्ति मूको.
५. वर वि; यो क. ६. “भिल्ल्या” मूको. ७-८. नास्ति मूको. ८. सथा, मा (११, ४१) मार्त्तः!
(भा य) इति पाञ्च. ९-९. यजस्व मूको. १०. नह वि; कृपा क.

अग्निं वः पूर्ण्य हुवे होतारं चर्पणीनाम् ।

तमया वाचा गृणे तम् वः स्तुपे ॥ ७ ॥

अग्निम् । वः । पूर्ण्यम् । हुवे । होतारम् । चर्पणीनाम् ।

तम् । अया । वाचा । गृणे । तम् । उँ इति । वः । स्तुपे ॥ ७ ॥

पेद्दट० अग्निम् युष्माकम् पूर्ण्यम् हवामि होतारम् मनुष्याणाम् । सर्वं हि यजति मनुष्याणाम् ।
तम् अनया वाचा शसामि । तम् एव वा स्तौमि स्तोमैः ॥ ७ ॥

यज्ञेभिरव्युत्तक्तुं यं कृषा सुदयन्ते इत् ।

मित्रं न जने सुधितमृतावनि ॥ ८ ॥

यज्ञेभिः । अदभुतऽकृतम् । यम् । कृषा । सुदयन्ते । इत् ।

मित्रम् । न । जने । सुधितम् । अतऽवनि ॥ ८ ॥

पेद्दट० यज्ञैः अदभुतमकृतम् यम् सामर्थ्येन 'कामान् सुदयन्ते' एव । सुधिः क्षरणकर्मा । मित्रम् इव
सन्तर्पितम् यज्ञवति^१ यजमाने क्षारयन्तीति^२ ॥ ८ ॥

अमृतावानमृतायधो यज्ञस्य सार्धनं गिरा । उपो एनं जुजुपुर्नर्मसस्पुदे ॥ ९ ॥

अमृतावानम् । अतऽयुवः । यज्ञस्य । सार्धनम् । गिरा ।

उपो इति । एनम् । जुजुपुः । नर्मसः । पुदे ॥ ९ ॥

पेद्दट० यज्ञवन्तं हे यज्ञकामाः ! यज्ञस्य साधनमृतम् वाचा स्तुतम् च तम् एनम् उपो आतेविरत
यजमानाः हविषः स्थाने यज्ञवति ॥ ९ ॥

अच्छा नो अङ्गिरस्तमं युक्षासौ यन्तु संपतः ।

होता यो अस्ति विद्वा यज्ञस्तमः ॥ १० ॥

अच्छ । नुः । अङ्गिरःस्तमम् । युक्षासौ । यन्तु । संपतः ।

होता । यः । अस्ति । विद्वा । आ । यज्ञःस्तमः ॥ १० ॥

पेद्दट० अस्त यन्तु अस्ताकम् अङ्गिरसौ^१ नरिष्ठम् यज्ञा^२ इवींश्च संहवामि^३ शुनिमः । होता यः भवति
मनुष्येषु यज्ञस्तमः, यज्ञस्य तम् ॥ १० ॥

^१ इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये दशमो वक्त्रः ।

अने तव स्ये अजुनेन्मानासो बृहद् भाः । अथा इव पूर्णस्तविधीयवः ॥ ११ ॥

१-१. 'मान् अदयन्त वि'; 'मानरास्त्रम् अ१. २. यज्ञवति मूको. ३. 'यज्ञेति मूको,
४. 'रास्त्र मूको. ५. नास्ति वि'. ६-६. नास्ति मूको.

अग्रे । तत्र । स्वे । अज्र । इन्धानास । नृहत् । मा । अर्थाऽऽम् । वृषण । त्विषीऽयव । ॥ ११ ॥

वेङ्कट० अग्रे । तत्र । अज्र । दीप्यमाना महान्त रश्मय अथा इव पुमांस बहमाचरन्त
भवन्ति ॥ ११ ॥

स त्वं न ऊर्जा पते रयिं रास्व सुवीर्यम् । प्राचं नस्तोके तनये मत्स्वा ॥ १२ ॥

॥ । रयिम् । नृ । ऊर्जाम् । पते । रयिम् । रास्व । सुवीर्यम् ।

प्र । अर । नृ । तोके । तनये । सुमत् । ॥ आ ॥ १२ ॥

वेङ्कट० स । त्वम् । अस्मभ्य । हे अघाना पते । धनम् । देहि सुवीर्यम् । प्र रक्ष च अस्माक पुत्रे वीरे
सहस्राभेपु च यज्ञक्षिप्र्यम् ॥ १२ ॥

यद् वा उ विस्पतिः शितः सुप्रीतो मनुषो विशि ।

विद्येदुमिः प्रति रक्षांसि सेषति ॥ १३ ॥

यत् । वै । ऊँ इति । विस्पति । शित । सुप्रीत । मनुष । विशि ।

विष्ठा । इत् । उमि । प्रति । रक्षांसि । सेषति ॥ १३ ॥

वेङ्कट० यद्वा उक्तं विशा पति तीक्ष्णीष्ट सुप्रीत मनुष्यस्य विवेचने, तदानीं विश्वानि एव
रक्षांसि भूमि प्रति सेषति ॥ १३ ॥

श्रुद्धर्चने नरस्य मे स्तोमस्य वीर विश्वते ।

नि मायिनस्तर्षुषा रुक्षसो दह ॥ १४ ॥

श्रुद्धी । श्रुद्धने । नरवर्य । मे । स्तोमस्य । वीर । विश्वते ।

नि । मायिन । तर्षुषा । रुक्षसो । दह ॥ १४ ॥

वेङ्कट० श्रुद्धा अग्रे नरम् मम स्तोमम् हे वीर । विश्वते । नि दह मायादिन राक्षसाद्
तेजसा ॥ १४ ॥

न तस्य मायया चन रिपुर्हीक्षीत मर्त्यः ।

यो अग्र्ये ददाश्वं हव्यदातिभिः ॥ १५ ॥

न । तस्य । मायया । चन । रिपु । हीक्षीत । मर्त्य । य । अग्र्ये । ददाश्व । हव्यदातिभिः ॥ १५ ॥

वेङ्कट० न तस्मात् मायया अपि रिपु मर्त्यं हीक्षीत, य जगत्वे अग्र्येऽति हविषां
दातृभिः ॥ १५ ॥

इति पञ्चाष्टकं द्वितीयाध्याये एकादशो वर्गः ॥

व्यश्चस्त्वा वसुविदेमुत्तुपुर्ग्रीणादपिः । महो राये तम् त्वा समिधीमहि ॥१६॥

विऽअश्वः । त्वा । वसुऽविदेम् । उत्तुपुः । अग्रीणात् । अपिः ।

महः । राये । तम् । के इति । त्वा । सम् । इधीमहि ॥ १६ ॥

वेङ्कट० अश्वः मम पिता एव वसुनां लम्भकम् सेकारमिच्छन् अग्रीणात् अपिः महते धनम् ।
तम् एव त्वा वधम् सम् इधीमहि ॥ १६ ॥

उशानां क्राव्यस्त्वा नि होतारमसादयत् । आयर्जि त्वा मनवे जातवेदसम् ॥१७॥

उशानां । क्राव्यः । त्वा । नि । होतारम् । असादयत् । आऽअजिम् । त्वा । मनवे । जातवेदसम् ॥१७॥

वेङ्कट० कविजुषः उशाना त्वा 'नि असादयत्' होतारम् आभिमुख्येन यशारम् त्वाम्^१ मनवे
राजे जातप्रशम् ॥ १७ ॥

विधे हि त्वां सुजोषसो देवासो द्रुतमक्रत ।

श्रुष्टी देव प्रथमो यज्ञियो भुवः ॥ १८ ॥

विधे । हि । त्वा । सुजोषसः । देवासः । द्रुतम् । अक्रत ।

श्रुष्टी । देव । प्रथमः । यज्ञियः । भुवः ॥ १८ ॥

वेङ्कट० विधे हि त्वा 'सद्वताः सन्तः देवासः' द्रुतम् भुवन्^२ । श्रुष्टम् देव । सुज्यः यज्ञियः च
भव^३ ॥ १८ ॥

इमं वां वीरो अमृतं द्रुतं कृष्वीत मर्यैः । पावकं कृष्णवर्तनिं विहायसम् ॥१९॥

इमम् । वा । वीरः । अमृतम् । द्रुतम् । कृष्वीत । मर्यैः । पावकम् । कृष्णवर्तनिम् । विहायसम् ॥१९॥

वेङ्कट० इमम् एकं वीरः अमृतम् देवानाम् द्रुतम् कृष्वीत मनुष्यैः^४ पावकम् कृष्णमांसम्
महाभागम् ॥ १९ ॥

तं हुवेम यत्तुचः सुभासं शुक्रशोषिपम् । विशामग्निमजरं प्रत्नमीर्षम् ॥२०॥

तम् । हुवेम । यत्तुचः । सुभासम् । शुक्रशोषिपम् ।

विशाम् । अग्निम् । अजरम् । प्रत्नम् । ईर्ष्यम् ॥ २० ॥

वेङ्कट० तम् हुवेम यदीत्युचः^५ सोमनशासम् 'ज्वलद्दीप्तिकम् विशाम्' ईर्ष्यम् अग्निम् अजरम्
पुराणम् ॥ २० ॥

^६इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये द्वादशो वर्गः ॥

१-१. पत्न्यम् मुको. २. त्वा भः. ३-३. 'ता...दे' मुको. ४. अमृतम् वि. ५. भासः भः.

६. मनुष्याः मुको. ७. 'हीनः पुत्र वि' ; 'हीनः पुत्र भः. ८-८. 'अग्नि-वि' वि; 'अग्नि-वि' भः.

यो अस्मै हव्यदातिभिराहुतिं मर्तोऽविधत् ।

भूरि पोषं स धत्ते वीरवद् यशः ॥ २१ ॥

यः । अस्मै । हव्यदातिभिः । आहुतिम् । मर्तैः । अविधत् ।

भूरि । पोषम् । स । धत्ते । वीरवद् । यशः ॥ २१ ॥

वेङ्कट० यः अस्मै ऋषिभिः आहुतिम् मनुष्यः करोति, भूरि^१ पोषम् स धारयति इत्यमुषां च
धीतिम् ॥ २१ ॥

प्रथमं ज्ञातवेंदसमर्थं युक्तेषु पुण्यम् । प्रति क्षुण्णं नर्मसा हविष्मती ॥ २२ ॥

प्रथमम् । ज्ञातवेंदसम् । अग्निम् । युक्तेषु । पुण्यम् । प्रति । क्षुक् । एति । नर्मसा । हविष्मती ॥

वेङ्कट० प्रारम्भे ज्ञातवेंदसम् अग्निम् यक्तेषु पुण्यम् प्रति एति युक्ते नमस्कारेण 'सह हविष्मती' ॥ २२ ॥

आभिर्विधेमाद्ये ज्येष्ठाभिर्व्यस्यत् । मंहिष्ठाभिर्मतिभिः शुक्रशोचिषे ॥ २३ ॥

आभिः । विधेम । अग्रेषु । ज्येष्ठाभिः । व्यस्यत् । मंहिष्ठाभिः । मतिभिः । शुक्रशोचिषे ॥ २३ ॥

वेङ्कट० आभिः स्तुतिभिः परिचोक्त अग्रेषु ज्येष्ठाभिः व्यस्यत् अस्माकम् विवृषत् पूरणीयाभिः
ज्येष्ठेभ्यः ॥ २३ ॥

नूनमर्चं विहायसे स्तोमेभिः स्मृत्युपवत् । ऋषे वैषस्य दम्यायाग्रये ॥ २४ ॥

नूनम् । अर्चं । विहायसे । स्तोमेभिः । स्मृत्युपवत् । ऋषे । वैषस्य । दम्याया । अग्रये ॥ २४ ॥

वेङ्कट० स्मृत्युपवत् इति महते स्तोमे यदैव 'स्मृत्युपवो नामविः' आनयं दे ऋषे । वैषस्य । गृहहोताप
आग्रे ॥ २४ ॥

अतिथिं मानुषाणां सुनुं वनस्पतीनाम् । विप्रा अग्रिमवसे प्रज्ञमीकृते ॥ २५ ॥

अतिथिम् । मानुषाणाम् । सुनुम् । वनस्पतीनाम् । विप्राः । अग्रिमम् । अवसे । प्रज्ञम् । ईकृते ॥ २५ ॥

वेङ्कट० विप्रा इति ॥ २५ ॥

इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये अथोदसो बर्गः ॥

महो विश्वा अमि पतोऽभि हव्यानि मानुषा ।

अग्रे नि पंत्ति नमसावि वहिषि ॥ २६ ॥

मह । विद्यान् । अग्नि । सुत । अग्नि । हुन्म्यानि । मानुषा ।

अग्ने । नि । सस्ति । नमस्ता । अग्नि । वृद्धिर्पि ॥ २६ ॥

वेङ्कट० महत सर्वानेव सत स्तोवन् मग्नि नि स्तौद । तया मानुषाणि च इवीपि अग्नि निपीद
'अग्ने । संस्तुरया' सह यज्ञे ॥ २६ ॥

वंस्यां नो वार्यां पुरु वंस्वं रायः पुरुस्पृष्टः । सुवीर्यस्य प्रजावतो यशस्वतः ॥ २७ ॥

वंस्वं । न । वार्यां । पुरु । वंस्वं । राय । पुरुस्पृष्टः । सुवीर्यस्य । प्रजावतः । यशस्वतः ॥ २७ ॥

वेङ्कट० यज्ञ अस्मभ्यं वरणीयानि बहूनि । वत्स धनम् बहुभि स्तुतृण्यम् सुवीर्यम् प्रजावत्
कीर्तिमश्नेति ॥ २७ ॥

त्वं वरो सुपाण्डोऽग्रे जनाय चोदय । सदा वसो राति यविष्ठु शश्वते ॥ २८ ॥

त्वम् । वरो इति । सुपाण्डो । अग्रे । जनाय । चोदय ।

सदा । वसो इति । रातिम् । यविष्ठु । शश्वते ॥ २८ ॥

वेङ्कट० त्वम् वरणीयः । शोभनत्वात् अग्रे । जनाय चोदय सर्वदा वासविष्टः । धनम् युवतम्
बहवे ॥ २८ ॥

त्वं हि सुप्रतरसि त्वं नो गोमतीरिषः । ग्रहो रायः सातिमग्रे अपा वृधि ॥ २९ ॥

त्वम् । हि । सुप्रतर । अति । त्वम् । न । गोमती । रिषः ।

ग्रह । राय । सातिम् । अग्रे । अपा । वृधि ॥ २९ ॥

वेङ्कट० त्वम् हि 'गोमनप्रदाता भवसि' । त्वम् अस्माकं पशुमग्निं अन्तानि महत्तमं धनम् वैषम्
अग्ने । विपुलम् ॥ २९ ॥

अग्ने त्वं युशा अस्या मित्रारहेणा बह । श्रुतावांसा सुम्राजा पतर्दशसा ॥ ३० ॥

अग्ने । त्वम् । युशा । अस्ति । आ । मित्रारहेणा । बह । श्रुतावांसा । सुम्राजा । पतर्दशसा ॥ ३० ॥

वेङ्कट० अग्ने । त्वम् यशस्वी अस्ति । त्वम् आ बह मित्रारहेणौ सत्यवन्तौ सभ्रातौ शुद्धयगे ॥ ३० ॥

'इति षष्ठादके त्रितीयाध्याये पशुर्दशो वर्यः' ॥

[२४]

‘विश्वमना वैश्वं कथिः । इन्द्रो देवता, अग्न्यानां तिसृणां परः क्षीपामि ।
वज्रिण् कृच्छन्, वन्त्याऽनुष्टुप् ।’

सखाय आ शिषामहि व्रजेन्द्राय वज्रिणे ।

स्तूप ऊ पु वो नृत्तमाय धृष्णने ॥ १ ॥

सखाय । आ । शिषामहि । व्रजे । इन्द्राय । वज्रिणे ।

स्तूपे । ऊँ इति । सु । व । नृत्तमाय । धृष्णने ॥ १ ॥

वेङ्कट० हे सखाय । वषट् आ वास्मदे मन्त्रं कर्तुम् इन्द्राय वज्रिणे । तत्र सर्वेषामेव पुष्पाङ्क वराप^१
नैतृत्तमाय धृष्णने तस्मै अहमेव स्तोमीति ॥ १ ॥

शवेसा हसि श्रुतो वृत्रहर्त्सेन वृत्रहा । सर्वेष्वेधोनो अति शूर दाक्षसि ॥ २ ॥

शवेसा । हि । अति । श्रुत । वृत्रहर्त्सेन । वृत्रहा ।

गृध्रे । सर्वेष्वेधोने । अति । शूर । दाक्षसि ॥ २ ॥

वेङ्कट० वधेन हि अति विद्रुत वृत्रस्य हर्त्सेन ‘वृत्रहर्त्सेति । सर्वे मयवत्’ अति ‘प्रयत्नसि
दे शूरः । पुन्य’ सर्वेष्वेधोऽप्यन्त मयवत्सीति ॥ २ ॥

स नः स्तमान आ भेर इयि चित्रश्रवस्तमम् ।

निरेके चिद् यो हरिरो वसुर्दृदि ॥ ३ ॥

स । न । स्तमान । आ । भेर । इयिम् । चित्रश्रवस्तमम् ।

निरेके । चिद् । य । हरिः । वसु । दृदि ॥ ३ ॥

वेङ्कट० स अस्मभ्यं रक्ष्यमान आ हर इयिम् अतिशयेनाप्यन्तम्^२ । निर्गमये य एवं हे हरिर् य^३
वासविता वसवता वाता च भवसि ॥ ३ ॥

आ निरेकमुत प्रियमिन्द्र दधि जनानाम् ।

धृपता धृष्णो स्तवमान आ भेर ॥ ४ ॥

आ । निरेकम् । उत । प्रियम् । इन्द्र । दधि । जनानाम् ।

धृपता । धृष्णो इति । स्तवमान । आ । भेर ॥ ४ ॥

१-१ नास्ति मूको.

२ मया मूको.

३ इ- श्रुतेति --- मयात वि, वृत्तेति = मयवत्.

४. ४४ प्रयत्नस्यान्त मूको ५. 'वन्त मूको. ६. 'ति मूको

वेङ्कट० वा दपि इन्द्रा विवृते करोपि जनानाम् निरेकम् अपि च प्रियम् । धनं तिरेकं भवति
विरेचनाश्रितमगादा । ॥ त्वं धृष्टेन मनसा हे पूणो । स्वयमानः धनम् अस्मभ्यम् आ हर ॥४॥

न ते सख्यं न दक्षिणं हस्तं वरन्त आसुरः ।

न परिबाधौ हरिवो गर्विष्ठेषु ॥ ५ ॥

न । ते । सख्यम् । न । दक्षिणम् । हस्तम् । वरन्ते । आसुरः ।

न । परिबाधः । हरिष्वः । गोर्द्धिष्ठेषु ॥ ५ ॥

वेङ्कट० न ते सख्यम् हस्तम् ॥ अपि दक्षिणम् हस्तम् वाचयित्वा आभिमुख्येन सख्यं प्रतिषेद्धारः,
न च परिबाधः परितो बाधमानाः हरिवः । गवाभ्यन्तेष्वेषु ॥ ५ ॥
इति पद्यादके द्वितीयाध्याये पञ्चदशो वर्यः ॥

आ त्वा गोभिरेव वृजं गीर्भिर्धनोऽप्यद्रिवः ।

आ स्मा कर्म जरितुरा मनः पूण ॥ ६ ॥

आ । त्वा । गोभिः । द्रिवः । वृजम् । गीः । धनिः । धनोऽपि । अद्रिष्वः ।

आ । स्म । कर्मम् । जरितुः । आ । मनः । पूण ॥ ६ ॥

वेङ्कट० यथा गोपादाः^१ गाः प्रजे प्रक्षिपति एवं त्वां स्तुतिभिः विन्यामि वदितुं । आ^२ पूरय कामम्
स्तोतुः मत्तः च ॥ ६ ॥

विश्वानि विश्वमेनसो धिया नो वृत्रहन्तम् । उग्रं प्रणेतरधि पू वसो गहि ॥७॥

विश्वानि । विश्वमेनसः । धिया । नः । वृत्रहन्तम् ।

उग्रं । प्रणेतुरिति प्रणेतः । अधि । ॥ वसो इति । गहि ॥ ७ ॥

वेङ्कट० विश्वमेनसः^३ गम हे उपद्रवाणां अतिशयेन हन्तः । उद्गूणैः प्रणेतः । वासवितः । विश्वानि
कसोत्राणि कर्मणि वा धिया मुष्टु अधि गमय ॥ ७ ॥

युपं ते अस्य वृत्रहन् विचामं शूर नव्यसः । वसोः स्पर्द्धस्य पुरुहूत राधंसः । ८ ।

युपम् । ते । अस्य । वृत्रहन् । विचामं । शूर । नव्यसः ।

वसोः । स्पर्द्धस्य । पुरुहूत । राधंसः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० यमम् तव इदम् वृत्रहन् । उग्रमहि शूर । नव्यस्य युपम् स्पर्द्धणीयम् पुरुहूत ।
साधकम् इति ॥ ८ ॥

इन्द्र यथा हस्ति तेऽपरीतं नृतो शर्वः । अमृक्ता रातिः पुरुहूत द्राशुपे ॥ ९ ॥

इन्द्र । यथा । हि । अस्ति । ते । अपरिद्धतम् । नृतो इति । शर्व ।

अमृक्ता । रातिः । पुरुहूत । द्राशुपे ॥ ९ ॥

पेङ्कट० इन्द्र! यथा हि ते भवति अशुभि अपरिगतम् यत्नम् नेतम् । नर्तयित ! वा, तथा पुरुहूतः राति य अशुभि 'अहिंसिता द्राशुपे' भवति ; स्वच्छ. प्रभूतं धन 'न हिंसन्ति' शत्रव ॥ ९ ॥

आ धूपस्व महामह महे नृतम् राधसे । दृक्कहन्ति दृष्ट मध्वन् मधत्तये ॥ १० ॥

आ । धूपस्व । महामह । महे । नृतम् । राधसे ।

दृक्कह । चित् । दृष्ट । मध्वन् । मधत्तये ॥ १० ॥

पेङ्कट० आ सिद्ध लोदस्व हे 'अस्वययज्य' महते' नेतृयम्! घनाय' । दहिताभ्यपि शत्रुपुराणि विदारय मध्वन्! धनलाभाय ॥ १० ॥

'इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये षोडशो वर्गः' ॥

न अन्यत्रा चिदद्रिक्स्त्वभौ जम्बुराशसः । मध्वञ्छग्धि तव तर्धं कुतिभिः ॥ ११ ॥

ह । अन्यत्र । चित् । अद्रिः । स्वत् । न । जम्बु । आशसः ।

मध्वञ्छ । शग्धि । तर्ध । तत् । न । कुतिभिः ॥ ११ ॥

पेङ्कट० स्वत् 'अन्यत्र' इति अस्माकम् आशसनाभि जम्बु अपरिशानात् । इदानीम् मयवम् । देहि 'तावकम् तर्ध' धनम् अस्वययज्यम् कुतिभि सह ॥ ११ ॥

नक्षत्रं नृतो त्वद्वन्यं विन्दामि राधसे । राये द्युन्नाय शर्वसे च निर्धनः ॥ १२ ॥

नहि । अक्ष । नृतो इति । तत् । अ-यम् । विन्दामि । राधसे । राये । द्युन्नाय । शर्वसे । च । निर्धनः ॥ १२ ॥

पेङ्कट० नहि अक्ष हे नर्तयित ! त्वत् अन्यम् इमे अन्नाय घनाय कीर्त्यै दत्ताय च निर्धनः ! ॥ १२ ॥

एन्दुमिन्द्राय सिञ्चतु पिबति सोम्यं मधु । प्र राधसा चोदयते महित्वना ॥ १३ ॥

आ । इन्दुम् । इन्द्राय । सिञ्चतु । पिबति । सोम्यम् । मधु ।

प्र । राधसा । चोदयति । महित्वना ॥ १३ ॥

येह्युट० इन्द्रम् इन्द्राय आ विद्यत^१ । विषतु स सोमं 'मधुरसं वा । अनेन^२ महत्त्वेन^३
स्तोषन् ॥ शोदयति ॥ १३ ॥

उपो हरीणां पतिं दर्शं पृश्नन्तमग्रवम् । नूनं शुधिं स्तुवतो अश्च्यस्य^४ ॥ १४ ॥

उपो इति । हरीणाम् । पतिम् । दर्शम् । पृश्नन्तम् । अग्रवम् । नूनम् । शुधिः । स्तुतः । अश्च्यस्य ॥ १४ ॥

येह्युट० उपो अग्रवम् कथानाम् पतिम् यदम् पश्यन्तम् । सम्प्रति शत्रुं स्तुवन्तम् वैपथम् विश-
ममसम् ॥ १४ ॥

नृहा^५ पुरा चन जुहो वीरतरस्त्वत् । नर्की राया नैवया न भुन्दना ॥ १५ ॥

नृहि । अग्र । पुरा । चन । जुहो । वीरतरः । रयत् । नर्की । राया । न । एवया । न । भुन्दना ॥ १५ ॥

येह्युट० नृहि अग्र 'पुरा चन इन्द्र' । काव^६ । वीरतरः कश्चित् । न कश्चित् राया त्वयोऽतिरिक्तः, न
अपि अवधेन, न च स्तुत्या । चनयाम् रक्षकं स्तुत्य^७ । च स्वतोऽन्वः न जात इति ॥ १५ ॥

^८इति पञ्चदशके द्वितीयाध्याये सप्तदशो वर्त^९ ॥

एवु मध्यौ मदिन्तरं सिञ्च वाञ्छयो अन्वसः ।

एवा हि वीरः स्तवते सुदावृधः ॥ १६ ॥

आ । इत् । ऊं इति । मध्यः । मदिन्तरम् । सिञ्च । वा । अन्वयो इति । अन्वसः ।

एव । हि । वीरः । स्तवते । सुदावृधः ॥ १६ ॥

येह्युट० आ विद्य एव ते गृहीतम् मध्यः मदिन्तरम् सोमस्य रसम् 'अन्वयो' । एवम् हि वीरः
स्तुयते सदावृधः^{१०} ॥ १६ ॥

इन्द्रं स्यातहरीणां नर्कीये पूर्वस्तुतिम् । उदानंशु शर्वसा न भुन्दना ॥ १७ ॥

इन्द्रं । स्यात^{११} । हरीणाम् । नर्की । ते । पूर्वस्तुतिम् । उत् । आनशु । शर्वसा । न । भुन्दना ॥ १७ ॥

येह्युट० इन्द्रं कश्चित् कथानाम् । न कश्चित् तं प्रसां स्तुतिम् उदयप्रोक्षि बलेन, न अपि भग्न-
नया पूजनीयेन घनेन । न स्वतो बलवान् घनी वाऽस्तोत्रार्थः ॥ १७ ॥

तं वो वाजानां पतिमहमहि श्रवस्पर्तः । अप्रायुभिर्गोमैर्वानृधेन्यम् ॥ १८ ॥

तम् । वो । वाजानाम् । पतिम् । अहमहि । श्रवस्पर्तः । अप्रायुभिः । गोमैः । वानृधेन्यम् ॥ १८ ॥

१. सिञ्च अ^१. २-२. 'स्तवतो' मूको. ३. 'स्तेन घनेन' मूको. ४-४. 'रा ... वा' मूको.

५. '२६' मूको. ६-६. 'नास्ति' मूको ७-७. 'अन्वयो' ... स मूको.

वेङ्कट० तम् सुष्माकम् अद्यावाम् पतिम् ह्यामः अथयामाः 'अथमाद्यद्भिः अथमाद्यद्भिः' वा मनुष्यैः
यथैः यथेनोदम् ॥ १८ ॥

एतो न्विन्द्रं स्तवाम् सखायः स्तोम्यं नरम् ।

कृष्टीषो विश्वा अभि अस्ति एकः इत् ॥ १९ ॥

एतो इति । तु । इन्द्रम् । स्तवाम् । सखायः । स्तोम्यम् । नरम् ।

कृष्टीः । यः । विश्वाः । अभि । अस्ति । एकः । इत् ॥ १९ ॥

वेङ्कट० आगच्छत क्षिप्रम् । स्तवाम् इन्द्रम् दे सखायः । स्तोमाहम् मेतारम्, सर्वाः प्रजाः वा
एका एव अभि भवति ॥ १९ ॥

अगौरुधाय गुर्विणं युधाय दस्म्यं वचः । घृतात् स्वादीयो मधुनश्च बोधत ॥ २० ॥

अगौरुधाय । गौरुधाय । दस्म्यम् । वचः । घृतात् । स्वादीयः । मधुनः । च । बोधत ॥ २० ॥

वेङ्कट० श्रुतिं यो न रणदि यस्यै श्रुतिमिच्छते दीक्षाय दर्शनीयम् वनः घृतात् च मधुनः च स्वादुतरम्
भूत । 'यन एव म इहं घृताच्च मधुनश्च स्वादीयोऽस्ति प्रीतिः स्वादीमोऽस्तिवायेव तवाह'
इत्याश्रयावनम् (भाष १, १, ५) ॥ २० ॥

'इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये अष्टादशो वर्गः' ॥

यस्यामितानि वीर्याङ्गं न राघः पर्येतवे । ज्योतिर्न विश्वमुम्पस्ति दक्षिणा ॥ २१ ॥

यस्य । अमितानि । वीर्याङ्गं । न । राघः । पर्येतवे ।

ज्योतिः । न । विश्वम् । अभि । अस्ति । दक्षिणा ॥ २१ ॥

वेङ्कट० यस्य वीर्याङ्गं न परिमितानि, नै घनम् अजुनिः परियन्तुं शक्यम् । ज्योतिः अन्तरिक्षम् एव
यस्य शानं सर्वं स्तोत्रजनम् अभि भवति । यद्वा येन दर्शं घनम् अभिभवति सयै शत्रुम् ॥ २१ ॥

स्तुहीन्द्रं व्यश्वदन्मूर्मिं वाजिनं यमम् । अर्यो गर्भं महमानं वि द्राशुषे ॥ २२ ॥

स्तुहि । इन्द्रम् । व्यश्वदन्म् । अर्नूर्मिम् । वाजिनम् । यमम् ।

अर्यः । गर्भम् । महमानम् । वि । द्राशुषे ॥ २२ ॥

वेङ्कट० स्तुहि इन्द्रम् दे विश्वमर्थः । व्यश्वदन् अदिसकम् । अर्नूर्मिर्नासिकम् । वाजिनम् निग्रन्तव्यम्
अर्नूर्मिः । 'स्वामी घनम्' पञ्चमानम् वि तवति द्राशुषे ॥ २२ ॥

एवा नूनमुपं स्तुष्टि वैयंश्च दशमं नवम् । सुविद्वांसं चर्कृत्य चरणीनाम् ॥ २३ ॥

एव । नूनम् । उप । स्तुष्टि । वैयंश्च । दशमम् । नवम् । सुविद्वांसम् । चर्कृत्यम् । चरणीनाम् ॥ २३ ॥

येङ्कट० एवम् इदानीम् उप स्तुष्टि हे वैयंश्च । नवानां प्राणानाम् दशमम् । 'नव दं' पुरो^१ 'प्राणाः'
(जेभा १, ११२; तेभा ५, ६, ९) । अनुचोपे^२ पर्यमान^३ इन्द्रस्तेषां दशमो भवति । 'इन्द्रस्याऽऽत्मानं
दशधा^४ चरन्तम्' (तेभा ३, ११, १) इति मन्त्रः । नवम् स्तुतव्यम् सुविद्वांसम् भूयोभूयः कार्येषु
प्रयत्नवित्तम्यम्^५ चरन्तीनां प्रमाणम् ॥ २३ ॥

येत्या हि निर्मितीनां वज्रहस्त परिपुजम् । अहरहः शुन्ध्युः परिपदांमिव ॥ २४ ॥

येत्य । हि । निः । ऽर्कृतीनाम् । वज्रहस्त । परिपुजम् । अहः । ऽअहः । शुन्ध्युः । परिपदांम् । इव ॥ २४ ॥

येङ्कट० शरीरे हि निर्मितीनाम् उपदृष्टव्यम् वज्रहस्त । परिवर्तनम्, अहरहः यथा 'सादित्यः' (तु. पा
४, १६) परितप^६ पततो रक्षसां वर्जने वेत्ति । परिपदी समागममांसादिति ॥ २४ ॥

तदिन्द्राय आ भर येना दंसिष्ट कर्त्तने । द्विता कुत्साय शिश्रयो नि चोदय ॥ २५ ॥

तत् । इन्द्र । अयः । आ । भर । येन । दंसिष्ट । कर्त्तने । द्विता । कुत्साय । शिश्रयो । नि । चोदय ॥ २५ ॥

येङ्कट० तत् इन्द्र । रक्षणम् आ भर^७, येन रक्षणेन हे अतपन्तदशमीय^८ ! कुत्साय भक्षया^९ 'पाकनम् ।
पूतवेवाऽह'^{१०} — द्वैषम् वृत्त्याय वायुं शिश्रया रवम् । तदस्मभ्यमपि नि चोदय इति ॥ २५ ॥

^{११} इति षष्ठाहके द्वितीयाध्याये एकोनविंशो वर्यः ॥

तव त्वा नूनमीमहे नव्यं दंसिष्ट सन्पसे ।

स त्वं नो विश्वा अभिमातीः सुधर्णिः । ॥ २६ ॥

तम् । त्वं । इति । त्वा । नूनम् । इमहे । नव्यम् । दंसिष्ट । सन्पसे ।

सः । त्वम् । नुः । विश्वाः । अभिमातीः । सुधर्णिः ॥ २६ ॥

येङ्कट० तम् एव त्वम् इदानीं याचामहे स्तुतव्यम् हे अतिशयेन दशमीय ! धनानां सम्पादार्थं
प्रदामार्थम् । सः त्वम् भयसाध्यम् विश्वाः अभिमातीः सहसे^{१२} ॥ २६ ॥

य श्रुतादहंसो मुचद् यो वार्यात् सुप्त सिन्धुषु । वर्धदांसस्य तुविनृम्य नीनमः ॥ २७ ॥

यः । श्रुतात् । अहंसः । मुचत् । यः । वा । आर्यात् । सुप्त । सिन्धुषु ।

वर्धः । दांसस्य । तुविनृम्य । नीनमः ॥ २७ ॥

१-१. नैः सूको. २. 'वैः' सूको. ३-३. 'प्राणम्' सूको. ४. 'प्राण सूको. ५. दशधा सूको.
६. प्रयत्नव्यम् सूको. ७-७. 'एव... इ' सूको. ८. हर अ'. ९. कृपा. सूको. १०-१०. 'एन मे वार
सूको. ११-११. नास्ति सूको. १२. 'सम्' सूको.

वेङ्कट० अक्ष रेचनाद् हिंसनाद्वा । य इन्द्रो रक्षसो जाताद् उपद्रवाद् मुच्यति, यं वा
 'विपरीताद् आर्षान् सप्तमु' ति प्रपु वत्कृते यतमानाना स्तोतृणाम् । अथ प्रत्यक्ष — ए त्व
 हे बहुधन' उपसर्पयितु मसुरस्य आयुधम् नमयेति ॥ २७ ॥

यथा वरो सुपाग्णे सनिम्न आर्वहो रयिम् । व्यंशेभ्यः सुभगे वाजिनीयति ॥ २८ ॥
 यथा । वरो इति । सुऽसाध्रे । सनिऽर्भ्य । आ । अर्वह । रयिम् ।
 विऽअंशेभ्य । सुऽभगे । वाजिनीऽयति ॥ २८ ॥

वेङ्कट० 'वचोऽन्य सीपाम्नस्य वरोर्दानस्यति' (शब् ८, २४) इत्युक्तम् । यथा सुपाग्णे राक्षसि^{१)}
 पुरा भिक्षमाणेभ्य आहृत्य आ अर्वह' रयिम्, एवमिवासीमावह' व्यंशेभ्य सुभगे वाजिनीयति ।
 वरो^{२)} इत्यत्र वक्ष्यमुक्तमिति ।

शौनक — "यथा वरो सुपाग्ने" इत्युक्तमसौपत्यवत्^{३)} (शुदे ६, १२) इति ॥ २८ ॥

आ नार्यस्य दक्षिणा व्यर्षा एतु सोमिनः । स्यूरं च राधः श्रुतं सहस्रं च ॥ २९ ॥
 आ । नार्यस्य । दक्षिणा । विऽअंशान् । एतु । सोमिन ।
 स्यूरम् । च । राध । श्रुतं च । सहस्रं च ॥ २९ ॥

वेङ्कट० आ गच्छतु ग्रहितस्य सीपाम्नस्य पते दक्षिणा व्यर्षान् यजमानस्य, स्यूरम् च शत
 शतसहस्रसहस्रकम् ॥ २९ ॥

यत् त्रा पृच्छादीर्ज्ञानः कुहया कुहयाकृते ।
 एषो अपश्रितो वृळो गोमतीमर् तिष्ठति ॥ ३० ॥
 यत् । त्रा । पृच्छात् । ईज्ञान । कुहया । कुहयाऽकृते ।
 एष । अपश्रित । वृळ । गोऽमतीम् । अर् । तिष्ठति ॥ ३० ॥

वेङ्कट० यदि त्रा "कश्चित् पृच्छति" इत्युक्तिः हे कुहयाकृते । क सा इति जिज्ञासो वा पुरस्कृ-
 तं भिक्षणप्रवृत्तः सा तया सम्बोधिता उच्यते । तद्वत्त्वीम् अयम्^{४)} विवृतद्वारे वारक शत्रूणा
 वरिता वा भिक्षुणाम् गोमतीम् नदीं प्रति तिष्ठति, कथयसीति ॥ ३० ॥

"इति वृक्षक द्वितीयाध्यायः शिखो वर्य" ॥

[२५]

"पिशमना वैयथ श्रुति । सित्रावक्यो देवता, दक्षिणादितिसृष्टि विधे दत्ता ।

उष्णिक् छन्दः, त्रयोविंशो उष्णिगागर्मा" ।

ता वा विश्वेभ्य गोपा देवा देवेभ्य यज्ञिया । कृतवाना यजसे पतर्दक्षता ॥ १ ॥

१ १ "एत सप्त" वि^{१)}, "एत सप्त" अ^{२)} २ "नदे मूको. ३. "नीलामह मूको.

४ तु अ (८, २३, २८, २९, २) भाष्यम् परो वि^{३)}, परो अ^{४)}. ५ पृच्छा न कश्चित् अ^{५)} ६ "द्वय वि^{६)}.

७ ७ नास्ति मूको

ता । ग्राम् । विश्वस्य । गोपा । देवा । देवेषु । यज्ञिया । ऋतुजाना । यज्ञसे । पूतऽदेवसा ॥ १ ॥

वेङ्कट० तां ग्राम् विश्वस्य गोपावितारी देवो देवेषु यज्ञियो मन्त्रयः यज्ञमानम् । महन्ती वीरी यज्ञवन्तो यज्ञसे विश्वमन्त्रः । पूतयन्ती ॥ १ ॥

मित्रा तना न रुध्राऽ वरुणो यथ सुक्रतुः । सनात् सुजाना तनया धृतव्रता ॥ २ ॥

मित्रा । तना । न । रुध्रा । वरुणः । यः । च । सुक्रतुः । सनात् । सुजाना । तनया । धृतव्रता ॥ २ ॥

वेङ्कट० मित्रावरुणौ धनानीव नेतारी, वरुणः यः च सुक्रतुः मित्रश्च, सनातनी सुजानानौ भदितेः सनयो धृतव्रतानौ ॥ २ ॥

ता माता विश्वेदेवसासुर्योय प्रमहसा । मुही अजानादिति क्रतावरी ॥ ३ ॥

ता । माता । विश्वेदेवसा । असुर्योय । प्रमहसा । मुही । अजान । अदितिः । ऋतुजानी ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तां माता सर्वधनी प्रकृष्टशानी असुराणां इमे बलस्य महती अजान अदितिः सत्यवती ॥ ३ ॥

महान्ता मित्रावरुणा सुभ्राजा देवायसुरा । ऋतावानावृतमा धौपतो बृहत् ॥ ४ ॥

महान्ता । मित्रावरुणा । सुभ्राजा । देवो । असुरा । ऋतुजानौ । ऋतम् । आ । गोपतः । बृहत् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० महान्ती मित्रावरुणौ सभ्राजौ देवो सत्यप्रवी सत्यवन्तौ सत्यम् आद्योपपत्तौ महत् प्रकाशयत् इति ॥ ४ ॥

नपाता शर्वसो मुहः सुनू दक्षस्य सुक्रतुः । सुप्रदानु इषो वास्तवधि क्षितः ॥ ५ ॥

नपाता । शर्वसः । मुहः । सुनू इति । दक्षस्य । सुक्रतु इति सुक्रतुः ।

सुप्रदानु इति सुप्रदानुः । इषः । वास्तु । अधि । क्षितः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० पुत्री महतः क्षत्रस्य बलस्य च पुत्री सुक्रमाणी सुप्रदानौ भवत्य वास्तुमि षडे अधि वसतः ॥ ५ ॥

इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये षड्विंशो वर्यः ॥

सं या दानूनि येमयुर्द्विष्याः पार्थिवीरिषः । नमस्त्वतीरा वा चरन्तु वृष्टयः ॥ ६ ॥

सम् । या । दानूनि । येमयुः । द्विष्या । पार्थिवीः । इषः ।

नमस्त्वतीः । आ । ग्राम् । चरन्तु । वृष्टयः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० सम् वेमसु यौ सुषां देवानि^१ धनानि दिव्यानि पार्थिवानि च । सौ वाम् ददनवस्य
वृष्टय आ चरन्तु उपतिष्ठन्तु ॥ ६ ॥

अधि या वृद्धतो दिवोऽभि युधेव पश्यतः । ऋतावाना सम्राज्ञा नमसे हिता ॥ ७ ॥

अधि । या । वृद्धतः । दिव । अभि । युधाऽर्धव । पश्यत ।
ऋतज्ञाना । सम्राज्ञा । नमसे । हिता ॥ ७ ॥

वेङ्कट० यौ महतः देवान् अधि पश्यत, यथा गोधूयानि ऋषभ अभि^२ पश्यति, सत्यवन्तो सम्राज्ञौ
हविषे हितौ ॥ ७ ॥

ऋतावाना नि पेंदतुः साम्राज्याय सुकृतू । धृतव्रता ह्यत्रिषां क्षत्रमाद्यतुः ॥ ८ ॥

ऋतज्ञाना । नि । पेंदतु । साम्राज्याय । सुकृतू इति सुकृतू ।
धृतव्रता । ह्यत्रिषां । क्षत्रम् । आद्यतुः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० ऋतावानौ नि पेंदतु साम्राज्यार्थम् सुमहौ पृथक्कर्माभौ ह्यत्रिषां 'क्षत्रम् च आगच्छताम्' ॥ ८ ॥

अक्ष्णाश्चिद् गातुविचरानुल्वणेन चर्षसा । नि चिन्मिपन्तां निचिरा नि चिक्वयतुः ॥ ९ ॥

अक्ष्णा । चिद् । गातुविचरानु । अनुल्वणेन । चर्षसा ।
नि । चिद् । मिपन्तां । निचिरा । नि । चिक्वयतु ॥ ९ ॥

वेङ्कट० अक्षुप^३ अक्षि अक्षिणेन^४ गातुकान् पृथ वेचारी । गातु^५ गमनाद् एकम् सर्वं प्राणिनामम् ।
अनुल्वणेन चर्षसा महोरात्रयोर्म्यात्रेण । अक्षेहेन उल्वणं भवति, नैवमनयो^६ । नि चिक्वयतु^७ सर्वं
नि निक्वयतौ^८ नितरां पुराणी ॥ ९ ॥

उत नौ देव्यर्दितिरुप्यतां नार्सत्या । उरुप्यन्तु मूर्तौ बुद्धर्षनसः ॥ १० ॥

उत । न । देवी । अर्दिनि । उरुप्यताम् । नार्सत्या । उरुप्यन्तु । मूर्तौ । बुद्धर्षनसः ॥ १० ॥

वेङ्कट० अक्षि य अरमा^९ देवी अर्दिति रक्षतु । रक्षतां च नार्सत्यौ । रक्षन्तु महत च प्रबुद्धवेग^{१०} ।
'नैवानक्ष्णं सुकृतम् । दशम्याद्य वैश्वदेव' (तु. श्रम ८, २५) ॥ १० ॥

'इति षष्ठादके द्वितीयाध्याये द्वार्षितो वारः' ॥

वे नौ नावर्मुक्यत दिवा नक्तं सुदानसः । अरिप्यन्तो नि पायुभिः सचेमहि ॥ ११ ॥

१. देवानि मूको.

२. नास्ति मूको

३-३ कव्याध्यागच्छतु मूको.

४ अक्ष्ण अ^१

५ ५. गातुका पृथ गातु नियन्त्रण एव गातु कर्.

६ द्विष-तौ मूको

७. अरमप्यम् ति^१,

आवतम् मरम-मन्. क^१ ८ ८. नास्ति मूको.

ते। नः। नावम्। उरुव्युत। दिवा। नक्तम्। सुदानवः।

अरिष्यन्तः। नि। पायुधर्मिः। सचेमहि ॥ ११ ॥

पेङ्कट० ते अस्माकम् नावम् रक्षत दिवा नक्तम् च हे सुदानाः^१। अरिषा भवन्तः^२ ततः
नि सचेमहि^३ पालनैः ॥ ११ ॥

अघ्नते विष्णवे वृषमरिष्यन्तः सुदानवे। अग्निं स्वयावन्तिस्त्वो पूर्वचित्तये ॥ १२ ॥

अघ्नते। विष्णवे। वृषम्। अरिष्यन्तः। सुदानवे।

अग्निं। स्वऽपावन्। सिन्धो इति। पूर्वचित्तये ॥ १२ ॥

पेङ्कट० अहिंस्ते^४ विष्णवे वृषम् अरिष्यन्तः। शोभनदायाय स्तुतिं कुर्मः। अथ प्रत्यक्षमाह—अष्ट
हे स्वपावन्। स्वयमेव यो द्विवि पाति^५। स्वयन्मान^६ यजमानाय। *विशिः कर्म, जादी
यः कर्म^७ अनुतिष्ठति। मन्त्रस्तु—‘सा चित्तिमिदि दि चसर मर्त्यम्’ (ऋ १, १९४, २९)
इति ॥ १२ ॥

तद् वार्यं वृणीमहे वरिष्ठं गोपयस्वम्। मित्रो यत् पान्ति वरुणो यदर्पमा ॥ १३ ॥

तद्। वार्यम्। वृणीमहे। वरिष्ठम्। गोपयस्वम्।

मित्रः। यत्। पान्ति। वरुणः। यत्। अर्पमा ॥ १३ ॥

पेङ्कट० तद् धनम् वृणीमहे वरिष्ठम् रक्षकं रक्षणीयं^८ वा। यत् रक्षन्ति^९ मित्रावद्यः। अस्मदीयस्य
धनस्य रक्षकास्तु भवन्तिवति ॥ १३ ॥

उत नः सिन्धुर्दृपां तन्मरुतस्तदधिना। इन्द्रो विष्णुर्माद्वारसः सुजोषसः ॥ १४ ॥

उत। नः। सिन्धुः। अपान्। तद्। मरुतः। तद्। अधिना। इन्द्रः। विष्णुः। माद्वारसः। सुजोषसः ॥ १४ ॥

पेङ्कट० अथ च अस्माकम् अपान् सिन्धुः पर्जन्यः तद् रक्षत, तद्^{१०} धनम् महता, तद् अधिनी
इन्द्रः विष्णुः च कामानां सेकारः सज्जताः रक्षन्तिवति ॥ १४ ॥

ते हि व्मा वनुषो नरोऽभिमाति कयस्य चित्।

तिग्मं न खोदः प्रतिघ्नन्ति भूर्णयः ॥ १५ ॥

ते। हि। स्म। वनुषः। नरः। अभिऽमातिम्। कयस्य। चित्।

तिग्मम्। न। खोदः। प्रतिऽघ्नन्ति। भूर्णयः ॥ १५ ॥

१. सुदा वि^१; उरुव्युत अ^२. २. भवते वि^३; जातं अ^४. ३. निषे^५ मृको. ४. दिते मृको.

५. यानि विपदि वि^६; याति विवाति अ^७. ६. *यानय मृको. ७-८. विधिकर्तव्यमयं मृको.

८-९. यानयमिति मृको. ९. नाति अ^{१०}.

वेङ्कट० ते हि भजमानस्य विराट् भविमानिव सद्यः कस्य पितृषु प्रतिपत्ति क्षिमा । यथा
दीक्षाम् उदकं गच्छद् जगत् स्थितम् उन्मूयति ॥ १५ ॥

‘इति पद्याष्टके द्वितीयाध्याये त्रयोविंशोऽध्यायः’ ॥

अयमेक इत्या पुरुषं चेट्रे वि विदधतिः । तस्य व्रतान्धनुं वधरामसि ॥ १६ ॥

अयम् । एकः । इत्याः । पुरुः । उरुः । चेट्रे । वि । विदधति । तस्य । व्रतानि । अनु । व । वधरामसि ॥

वेङ्कट० अयम् एकः सूर्यः इत्यं पुरुषं उरणि^१ च पश्यति विराट् पालयिता । तस्य व्रतानि अनु
वधरामं युष्मदधम् । अनुचरति आत्मादनकर्मा^(?) ॥ १६ ॥

अनु पूर्वाण्येक्या साम्राज्यस्य सधिम । मित्रस्य व्रता वरुणस्य दीर्घश्रुत् ॥ १७ ॥

अनु । पूर्वाणि । ओन्वयो । साम्राज्यस्य । सधिम । मित्रस्य । व्रता । वरुणस्य । दीर्घश्रुत् ॥ १७ ॥

वेङ्कट० क्रमेण सधिम प्रत्यानि गृह्णितानि^१ साम्राज्ये वरुणस्य । उदेवाऽऽह—मित्रस्य कर्माणि
वरुणस्य च^२ दीर्घश्रुत् अनुसन्धिमेति ॥ १७ ॥

परि यो रुदिमनो द्वित्रोऽन्तान् मुमे पृथिव्याः ।

उमे आ पृथ्वी रोदसी मृष्टिवा ॥ १८ ॥

परि । य । रुदिमनो । द्वित्र । अन्तान् । मुमे । पृथिव्याः ।

उमे इति । आ । पृथ्वी । रोदसी इति । मृष्टिवा ॥ १८ ॥

वेङ्कट० यं प्राणापृथिव्यो अन्तान् रुदिमनो परि विनोति । उमे ॥ प्राणापृथिव्यौ सहायेन आ
पूरयति वरुणः ॥ १८ ॥

उदु प्य शंरुणे द्विवो ज्योतिरयस्तु सूर्यः । अग्निं शुकः समिधान आहुतः ॥ १९ ॥

उदु । ऊँ इति । स्य । शंरुणे । द्विव । अयस्ति । अयस्तु । सूर्यः ।

अग्निः । न । शुकः । समिधधानः । आहुतः ॥ १९ ॥

वेङ्कट० उदु पञ्चति अयम् आदित्यस्य आवासं ज्योति आत्सोपयम् अवस्थितो यस्यां सूर्यं
अग्निं इव^१ पश्यन् समिधधान आहुतः ॥ १९ ॥

वचो दीर्घप्रसन्ननीसे वार्जस्य गोमतः । ईशे हि पितृवोऽविपस्य दावने ॥ २० ॥

वर्च । दीर्घऽप्रसप्तमि । ईशे । वार्जस्य । गोऽगतः । ईशे । हि । पितृ । अग्निपत्ये । दानने ॥

षेड्डट० 'यस्यः स्तुति' दीर्घप्रसप्तमि' वरणम् । स वरण ईष्टे अन्नस्य पशुमत, ईष्टे हि अन्नम्
अविषम् दानुम् ॥ २० ॥

'इति पद्याष्टके द्वितीयाध्याये षष्ठ्यर्थो वर्गः' ॥

तत् सूर्यं रोदसी तुभे दोषा वस्तोरुपं ध्रुवे । भोजेष्वस्मां अभ्युक्षरा तदा ॥ २१ ॥

तत् । सूर्यम् । रोदसी इति । तुभे इति । दोषा । वस्तोः । उपं । ध्रुवे ।

भोजेषु । अस्मान् । अभि । उत् । चर । सदा ॥ २१ ॥

षेड्डट० तत् सूर्यं वारुणं तेन चावाष्टमिष्वौ च दोषा वस्तो अहम् उप खौमि । स त्व वरण
एवमानो दानुम् अस्मान् अभि उत् चर सदा प्रेरय ॥ २१ ॥

अन्नमभ्युष्यार्थेन रजतं हरयाणे । रथं युक्तमसनाम सुषामणि ॥ २२ ॥

अन्नम् । अभ्युष्यार्थेन । रजतम् । हरयाणे । रथम् । युक्तम् । असनाम् । सुषामणि ॥ २२ ॥

षेड्डट० अन्नमभ्युष्यार्थेन अन्नम् अभ्युष्यार्थेन यतौ रात्रिम् असनाम् । रजतम् असनाम् हरयाणे । अथ
सुषामणि यतौ युक्तम् कथम् रथम् हरयाणां प्रसादादेव वै तेषां देवानामिति ॥ २२ ॥

ता मे अश्व्यानां हरीणां नितोशना । उतो तु कल्प्यानां नृवाहसा ॥ २३ ॥

ता । मे । अश्व्यानाम् । हरीणाम् । नितोशना । उतो इति । तु । कल्प्यानाम् । नृवाहसा ॥ २३ ॥

षेड्डट० प्रतिगृहीताश्वाणां—तो मे अश्वसङ्घानां हरिणां अथ अश्वस्य सन्तुष्टा वाचको ।
अथ च कल्प्यानाम् युद्धानां नृणां बोधारी ॥ २३ ॥

स्मर्दभीशू कशावन्ता विप्रा नर्षिष्ठया मृती । महो वाजिनार्वन्ता सचासनम् ॥ २४ ॥

स्मर्दभीशू इति स्मर्दभीशू । कशावन्ता । विप्रा । नर्षिष्ठया । मृती ।

मह । वाजिनौ । अर्न्ता । सचा । असनम् ॥ २४ ॥

षेड्डट० 'कल्पाणांभीशू कशावन्तौ' मेधाधिकौ महो राज्ञः सुषाण्या अथी यमनरन्तौ द्वौ सह
असनम् नयतरया स्तुत्या देवान् स्तुवन् प्रत्यगृह्यमिति ॥ २४ ॥

'इति पद्याष्टके द्वितीयाध्याये षष्ठ्यर्थो वर्गः' ॥

१ १. वदित्पुति मूको.

२. 'वाजिनार्वे मूको

३-३. वास्ति मूको

४. असनाम् मूको

५. यतो मूको.

६. उ मूको.

७. हरता मूको.

८-८. 'वाजिनार्वे' मूको.

९. 'विप्रा मूको

१०. दानुम् मूको.

११. 'अदिति मूको

[२६]

‘रिश्मना देवश्च कपि, स्वथो वा आद्विस्तः । अधिनो देवता, शत्रुयानां पाणो

पायु । उभिच्छ्रुत्वा, सोऽद्विस्तोऽनविद्विस्तो एवविद्वि-

पमविद्विश्चो च गावाम्, विद्विश्चो ननुद्विश्चः ।

युयोः पू रथं हुने सुधस्तुत्याप सूरिषु । अतूर्तदक्षा वृषणा वृषणम् ॥ १ ॥

युयोः । ऊँ इति । सु । रथम् । हुने । सुधस्तुत्याप । सूरिषु ।

अतूर्तदक्षा । वृषणा । वृषणम् इति वृषणम् ॥ १ ॥

षेकट० युवयोरेव रथम् सुधु द्वापामि सह भद्रम् स्तोत्रं प्राज्ञानां मध्ये हे अद्विस्तोऽनविद्विस्तो! विद्विस्तो! वृषमाणयनौ! ॥ १ ॥

युधं वरो सुप्राम्ने मुहे तने नासत्या । अगोभिर्पाथो वृषणा वृषणम् ॥ २ ॥

युधम् । वरो इति । सुप्राम्ने । मुहे । तने । नासत्या ।

अगोभिः । पाथः । वृषणा । वृषणम् इति वृषणम् ॥ २ ॥

षेकट० युधम् सुप्राम्ने राजनि(१) महते घनाय अस्माकं हे नासत्यो! पत्न्यै वाध वृषणौ! वृषणम्! ताम् इमां स्तुतिम् । वरं सम्बोधयति वरो इति ॥ २ ॥

ता वाम्प हवामहे हुव्येभिर्गजिनीवम् । पुरीरिष इपर्यन्तावति क्षप ॥ ३ ॥

ता । वाम् । अथ । हवामहे । हुव्येभिः । गजिनीवम् इति गजिनीवम् ।

पुरी । क्षप । इपर्यन्तो । अति । क्षप ॥ ३ ॥

षेकट० ता वाम् अथ हवामहे इतिभिः हे गजवनी! गजनि अस्माकं अधिनोऽनविद्विस्तो वृषणा अतिश्रमणे ॥ ३ ॥

आ वां वाहिष्ठो अविना रथो यातु श्रुतो नरा । उप स्तोमान् तुरस्य दर्शयः श्रिये ॥ ४ ॥

आ । वाम् । वाहिष्ठ । अविना । रथः । यातु । श्रुत । नरा । उप । स्तोमान् । तुरस्य । दर्शयः । श्रिये ॥ ४ ॥

षेकट० आ वाद युवयो बोद्धव्यं रथ अधिनो! वेतासी विष्णुत । उप दर्शय स्तोमान् क्षिप्रस्य स्तोत्रं अर्पय ॥ ४ ॥

जुहुराणा चिदश्विना मन्येयां वृषणम् । युवं द्वि रुद्रा पर्पणो अत्रि द्विपः ॥ ५ ॥

जुहुरागा । चित् । अग्निना । आ । मन्येयाम् । वृषण्वसु इति वृषण्वसु ।
युवम् । हि । रुद्रा । पर्यपः । अति । द्विपः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० इतिहासि पाषाणि अग्निना! सुवाम्^१ आभिसुस्येव जानीयः वृषण्वसु^२ । सुवाम् हि
स्तुतयो! दूरो! या सधून् अति पर्यपः ॥ ५ ॥

^१इति षष्ठाष्टके द्वितीयाध्याये षड्विंशो वर्गः ॥

दुस्तं हि विश्वमान्नुपक् मक्षभिः परिदीर्ययः । धियाजिन्वा मधुवर्णा शुभस्पती ॥ ६ ॥

दुस्तं । हि । विश्वम् । आनुपक् । मक्षुभिः । परिदीर्ययः ।
धियमजिन्वा । मधुवर्णा । शुभः । पती इति ॥ ६ ॥

वेङ्कट० दस्तं हि विश्वम् अनुपक् मक्षैः कथैः परिगच्छयः कर्माणि प्रीणयन्ती^१ मधुवर्णा
ददकपती^२ ॥ ६ ॥

उप नो यातमग्निना राया विश्वपुपा सह । मध्वर्णा सुवीरावर्नपच्युता ॥ ७ ॥

उप । नुः । यातम् । अग्निना । राया । विश्वपुपा । सह । मध्वर्णा । सुवीरौ । वर्नपच्युता ॥ ७ ॥

वेङ्कट० उप आ यातम् कसान् अग्निना! कथेन विश्वस्य पोषकेण सह धनवन्तौ सुवीरौ
वर्नपच्युतौ^१ ॥ ७ ॥

आ मे अस्य प्रतीव्यमिन्द्रनासत्या गतम् । देवा देवेभिर्दृष्ट सूचनस्तमा ॥ ८ ॥

आ । मे । अस्य । प्रतीव्यम् । इन्द्रनासत्या । गतम् । देवा । देवेभिः । दृष्ट । सूचनः । स्तमा ॥ ८ ॥

वेङ्कट० आ गच्छतम् मम अग्न एतेष्वस्य प्रतीव्यम्^१ अग्रे इन्द्रनासत्यौ! देवी देवा अद्य अस्मन्ते
सेव्यमातौ^२ ॥ ८ ॥

वपं हि वां हवामहे उस्त्यन्तो व्यश्नवत् । सुमतिभिरुप विप्राविहा गतम् ॥ ९ ॥

वपम् । हि । वाम् । हवामहे । उस्त्यन्तौ । व्यश्नवत् । सुमतिभिः । उप । विप्रौ । इह । आ । गतम् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० वपम् हि वाम् हवामहे सेव्यतौ कामयमानौ पितृवत् । सुमतिभिः उप आ गतम् इह
हे मेधाविनी! ॥ ९ ॥

अग्निना रूये स्तुहि कृवित् ते अर्वतो हवम् । नेदीयसः कूकयातः पर्णीरुत ॥ १० ॥

१. त्वात् वि. २. वृषण्वसु मूको. ३-३. नास्ति मूको. ४. विचन्तो वि^१; 'नी वा अ'.

५. 'नी मूको. ६. गच्छतौ वि^२. ७. प्रतीव्य वि^३; प्रतीव्य अ^४. ८. सेव्यमातौ मूको.

अधिनो । सु । ऋपे । स्तुष्टि । कुवित् । ते । अन्तः । हर्षम् ।

नेदीयसः । कुल्लपातः । पुणीन् । उत ॥ १० ॥

वेङ्कट० सुष्ठु 'स्तुष्टि अधिनो' शब्दे । बहु वे ह्यनम् अधिनो श्चुतः । अन्तिकतमान् अपि च 'हिला' पगोन् अधिनो इति ॥ १० ॥

'इति पद्याष्टके द्वितीयाध्याये सप्तविंशो वर्गः' ॥

वैपश्चस्यं श्रुतं नरोतो मे अस्य वेदधः । सुजोषसा वरुणो मित्रो अर्यमा ॥ ११ ॥

वैपश्चस्यं । ध्रुतम् । नरा । उतो इति । मे । अस्य । वेदधः ।

सुजोषसा । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ॥ ११ ॥

वेङ्कट० वैपश्चस्यं विश्वामसः नाम अपि च नरो । श्चुतं ह्यनम् । अपि च तद् मदीये जानी-
तम् । अथ तत् सङ्गती मित्रावरुणौ अर्यमा च श्चण्डस्तु इति ॥ ११ ॥

पुषादेवस्य धिष्ण्या युवानीतस्य सूरिभिः । अहरहर्षुषणा मर्षा शिद्यतम् ॥ १२ ॥

पुषादेवस्य । धिष्यन् । युवाऽनीतस्य । सूरिभिः । अहःऽअहः । युषणा । मर्षा । शिद्यतम् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० पुषाभ्यां यद् सोऽभ्यः दीयते इ धिषणाद्भिः, युवाभ्यां यद् गीयते स्तोत्रम्, अहरहः
युषणौ । मर्षम् च ताप्याम् निषण्णम् ॥ १२ ॥

यो वा पञ्चेभिरावृतोऽर्धिवत्सा वृधूरिष । सपर्यन्तां शुमे चक्राते अश्विना ॥ १३ ॥

यः । वा । वृधूरिभिः । आऽवृतः । अर्धिवत्सा । वृधूऽर्ध ।

सपर्यन्ता । शुमे । चक्राते इति । अश्विना ॥ १३ ॥

वेङ्कट० यः सनुष्यः सुतपोः पञ्चैः परिवृतः, अर्धनिहितवत्सा वृधू इव बलेण तम् अश्विनौ
सदङ्गौ शुमे चक्राते परिवरन्तौ इति । परोक्ष उत्तरः ॥ १३ ॥

यो बामुख्यचैस्तमं चिकेतति नृषाण्यम् । वर्तिरश्विना परि यातमस्म्य ॥ १४ ॥

यः । वा । उऽख्यचैऽस्तमम् । चिकेतति । नृषाण्यम् ।

वर्तिः । अश्विना । परि । यातम् । अस्मऽय् इत्यस्मऽय् ॥ १४ ॥

१-१. उऽख्यचैः द्विः, उऽख्यचैः अ. २. दित्तल मूको. ३-३. 'वीनपि च मूको. ४-४. नास्ति
मूको. ५. 'क्षम' मूको. ६. नपः मूको. ७. वृधुव मूको. ८. तय मूको. ९. वृषणो मूको.
१०. नास्ति अ. ११. परिवर्ति मूको.

वेङ्कट० यः वाम् अत्यन्तं व्यासम् नेत्र्यां पातय्यं सोमम् वृष्यते, उरस्यं मार्गम् अभिनौ! परि गच्छतम् मां कामधमानौ ॥ १४ ॥

अस्मभ्यं सु वृषण्वसू यातं वर्तिर्नृपाय्यम् । विषुद्वैव यज्ञमूहयुगिरा ॥ १५ ॥

अस्मभ्यम् । सु । वृषण्वसू इति वृषण्वसू । यातम् । वर्तिः । नृपाय्यम् ।

विषुद्वैव । यज्ञम् । ऊहयुः । गिरा ॥ १५ ॥

वेङ्कट० अस्मदर्थम् वृषण्वसू । सुष्ठु यातम्^१ मार्गम् वृषय्यम्^२ सोमं प्रति । युवान् स्तुत्या यज्ञम् ऊहयुः मनुष्येषु । “विषुद्वैव सरो” भवति विष्वग् दिनस्तीक्ष्णं तेन यथा मृगम् अभिधत्ते देशं प्रापयति तद्वद् इति ॥ १५ ॥

^३इति पञ्चादके द्वितीयाध्याये अष्टाविंशो वर्गः^४ ॥

वाहिष्ठो वां हवीनां स्तोमो दूतो हुवचरा । युवाम्यां भूत्वधिना ॥ १६ ॥

वाहिष्ठः । वाम् । हवीनाम् । स्तोमः । दूतः । हुवत् । नरा । युवाम्याम् । भूतु । अधिना ॥ १६ ॥

वेङ्कट० बोधूतमः वाम् स्तोत्राणां मध्ये मदीयः स्तोम दूतभूतः^१ आह्वयति हे नरो! । स पायं हवीनां युवाम्याम् भवतु मियकरः अभिनौ! यम् ॥ १६ ॥

यददो द्विवो अर्णव इषो वा मर्दथो गृहे । श्रुतमिन्ने अमर्त्या ॥ १७ ॥

यत् । अदः । द्विवः । अर्णवे । इषः । वा । मर्दथः । गृहे । श्रुतम् । इत् । मे । अमर्त्या ॥ १७ ॥

वेङ्कट० “यदि अस्व” शुक्लेऽस्य “अर्णवे अर्णो स्थाने” मर्दथः कश्चिच्च इच्छतः यज्ञमानस्य गृहे, श्रुतम् एव नम स्तोत्रम् अमर्त्या! । यद्वा अर्णो अमुष्मिन् हस्पर्षः ॥ १७ ॥

उत स्या श्वेतपावरी वाहिष्ठो वां नदीनाम् । सिन्धुर्हिरण्यवर्तनिः ॥ १८ ॥

उत । स्या । श्वेतपावरी । वाहिष्ठः । वाम् । नदीनाम् । सिन्धुः । हिरण्यवर्तनिः ॥ १८ ॥

वेङ्कट० अत्र च एवा श्वेतपावरी^१ नाम, श्वेतजम् यातीति । बोधूतमा युवयोः भवतु नदीनाम् मध्ये स्पन्दमाना हिरण्यमणायमानेति । वाम् आश्रित्य नदीम् कृषिः यतति ताम् भाद ॥ १८ ॥

स्मदेतया सुकृतिर्याश्विना श्वेतया विषा । वहेथे शुभ्रपावाना ॥ १९ ॥

१. वासिष्ठः सुको. २. वामः सुको. ३. नदीनां सुको. ४-५. युवयोः सुको. ६-७. नासिष्ठः सुको.

८. इत्भूतः सुको. ९-१०. वरीरस्य सुको.

११. श्वेतपावरी सुको.

स्मत् । एतयो । सुऽन्ती र्या । अधिना । येनया । धिया । वहेय इति । सुप्रऽप्रागान् ॥ १९ ॥

वेङ्कट० सोमनम् एतया 'सुप्रुत्वा वेतया' धारविष्या नद्या अधिनी! सुवाम् उद्येये^१
दे शुभ्रगमनो! ॥ १९ ॥

युक्ष्मा हि त्वं रथासहो युक्स्व पोष्या वसो ।

आचो वायो मघुं पिबस्माकं सवना गंहि ॥ २० ॥

युक्ष्म । हि । त्वम् । एषऽसहो । युक्स्व । पोष्या । वसो इति ।

आत् । न । वायो इति । मघुं । पिब । अस्माकम् । सवना । आ । गंहि ॥ २० ॥

वेङ्कट० अयं वायव्यः । युक्ष्म^१ हि त्वम् यस्य सहस्रशतौ वापो! रथेऽश्वौ । अयं^२ ती अस्तासु
मित्राय आवासै^३ 'वोष्ये वामदिक्षः' । अयं त्वि च वायो! अस्माकम् मघुं । अस्माकम् सवनानि
आ गच्छ ॥ २० ॥

^१इति पञ्चाष्टके द्वितीयाध्याये एकोनविंशो वर्तते । ॥

तवं वायव्यतस्पते त्वष्टृर्जामातरदुष्ट । अशंस्वा वृणीमहे ॥ २१ ॥

तनं । वायो इति । ऋतुऽपते । त्वष्टुं । जामातु । अदुष्ट । अर्गाति । आ । वृणीमहे ॥ २१ ॥

वेङ्कट० तव वायो! यवस्य पते! त्वष्टुः जामातुः, इतिहासापेक्षम्^४, महन्! पातनानि
आ वृणीमहे ॥ २१ ॥

त्वष्टृर्जामातरं वयमीशानं राय ईमहे । सुतावन्तो वायुं वृज्जा जनानः ॥ २२ ॥

त्वष्टुं । जामातरम् । वयम् । ईशानम् । राय । ईमहे । सुतावन्तः । वायुम् । वृज्जा । जनानि ॥

वेङ्कट० त्वष्टुः जामातरम् वयम् ईश्वरम् जनानि वाचामहे अभिपुत्रस्तोमा 'वायुम् जनानि' च
जनान् ॥ २२ ॥

वायो ग्राहि श्रिवा द्विवो वहस्वा सु स्वद्वयम् । वहस्व महः पूथपक्षस्ता रथे ॥ २३ ॥

वायो इति । ग्राहि । श्रिवा । आ । द्विव । वहस्व । सु । सुऽजद्वयम् ।

वहस्व । महः । पूथपक्षस्ता । रथे ॥ २३ ॥

वेङ्कट० आ ग्राहि वायो! दिव कक्ष्यान्म^५! प्रायश्च सुष्ठु आत्मीयं शोभनायसहम् । प्रायश्च
पृथुपक्षस्तौ अशौ महारत्नम् रथे महत्तौ वाम् ॥ २३ ॥

१-१. 'स्या सोमनवर्त्तते' अ^१. २. उद्येये वि^२. ३. त्वस्ते मूको. ४. मह मूको. ५. वसते मूको.

६-६. नाति मूको. ७. वषिमात्रं मूको. ८. ८. वक्ष्यन्तानि मूको. ९. स्वरस्य सम्बोधनं सावीय. ८.

त्वां हि सुप्तरस्तमं नृपदनेषु हूमर्है । आवाणं नाश्वेष्टं मंहना ॥ २४ ॥

त्वाम् । हि । सुप्तरः । स्तमम् । नृपदनेषु । हूमर्है । आवाणम् । न । अश्वेष्टम् । मंहना ॥ २४ ॥

वेङ्कट० त्वाम् हि सुरूपतमम् । नृणां सदनेषु यूपेषु हूमदे व्यष्टम् इव श्वासपृष्ठम् मंहस्त्वेन ॥ २४ ॥

स त्वं नो देव मनसा वायो मन्दानो अग्निः । कृधि वाजो अपो धियः ॥ २५ ॥

सा । त्वम् । नः । देव । मनसा । वायो इति । मन्दानः । अग्निः ।

कृधि । वाजान् । अपः । धियः ॥ २५ ॥

वेङ्कट० सः त्वम् अस्माकम् देव । मनसा वायो । मोदमानः सुखः कुरु । अस्मादि च दत्तानि ।
कर्मणि च इति ॥ २५ ॥

इति पञ्चादके द्वितीयाध्याये त्रिंशो वर्गः ॥

[२७]

अनुवैवस्वतः अग्निः । विधे देवा देवता । अगाधश्चन्द्रः

(= विपश्ना वृद्धस्य, समान सतोवृद्धस्य) ।

अग्निहोत्रे पुरोहितो आवाणो बृहिरध्वरे ।

श्रुचा यामि मरुतो ब्रह्मणस्पतिं देवां अवो वरेण्यम् ॥ १ ॥

अग्निः । होत्रे । पुरः । रोहितः । आवाणः । बृहिः । अध्वरे ।

श्रुचा । यामि । मरुतः । ब्रह्मणः । पतिम् । देवान् । अवो । वरेण्यम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० मनुः वैवस्वतः । अग्निः ब्रह्मे पुरोहितः । आवाणः बृहिः च यज्ञे पुरो निहिताः । श्रुचा
वाधे मरुतः ब्रह्मणः पतिम् च देवान् च अग्न्यान् वरेण्यम् वरणीयम् । वैधदेवानि
वृत्तानि ॥ १ ॥

आ पशुं गांसि पृथिवीं वनस्पतीनुपासा नक्तमोषधीः ।

विश्वे च नो वसवो विश्ववेदसो धीनां भूत प्राञ्जितारः ॥ २ ॥

आ । पशुम् । गांसि । पृथिवीम् । वनस्पतीन् । नक्तम् । मोषधीः ।

विश्वे । च । नः । वसवः । विश्ववेदसः । धीनाम् । भूत । प्राञ्जितारः ॥ २ ॥

वेङ्कट० दे भद्रे ! त्वम् आ गच्छसि पशुम् पृथिवीम् वनस्पतीन् च तथाऽहोरात्रे च मोषधीः

च । अनेन अग्निना सह देविषे अपि वसवः । अस्माकं कर्मणाम् भयत् 'श्रुतिताः'
सर्वधनाः ! ॥ २ ॥

प्र स्र न एत्त्वध्वरोऽप्रा देवेषु पुन्यः ।

आदित्येषु प्र वरुणे धृतव्रते मरुत्सु विश्वमानुषु ॥ ३ ॥

प्र । सु । नुः । सु । अद्भ्यः । अप्रा । देवेषु । पुन्यः ।

आदित्येषु । प्र । वरुणे । धृतव्रते । मरुत्सु । विश्वमानुषु ॥ ३ ॥

वेङ्कट० 'प्र एत' अस्माकम् अद्भ्यः अग्रे देवेषु पुन्यः^१, प्र एत आदित्येषु वरुणे च एतकर्मणि
मरुत्सु विश्वमानुषु ॥ ३ ॥

विश्वे हि प्मा मनवे विश्वेदसो भुवन् वृषे रिशार्दसः ।

अरिष्टिभिः प्रायुभिर्विश्वेदसो यन्ता नोऽवृकं छर्दिः ॥ ४ ॥

विश्वे । हि । प्मा । मनवे । विश्वेदसः । भुवन् । वृषे । रिशार्दसः ।

अरिष्टिभिः । प्रायुभिः । विश्वेदसः । यन्ता । नुः । अवृकम् । छर्दिः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० विश्वे हि स्म सर्वधना देवाः भवन्तु मनवे वधेनापः रिशारामसिवातः । अर्हिस्तैः पावनेः
हे विश्वधनाः ! प्रवृणुत अस्माकम् अस्तेनम् गृहम् ॥ ४ ॥

आ नो अद्य समनसो गन्ता विश्वे स्रजोर्षसः ।

ऋचा गिरा मरुतो देवपदिते सदने पस्त्ये महि ॥ ५ ॥

आ । नुः । अद्य । समनसः । गन्ता । विश्वे । स्रजोर्षसः ।

ऋचा । गिरा । मरुतः । देवि । अदिते । सदने । पस्त्ये । महि ॥ ५ ॥

वेङ्कट० आ गच्छतः अस्मान् 'अद्य समनसः' सर्वे अपि सङ्गताः । ऋचा केवलया च गिरा
कुशूपिताया आगच्छतः^१ निर्विशतः^२ मरुतः । इति वरुणमेवाद् आम्नित्रिवायुशरानि । विपदनस्यामे
गृहे । महि । इति अदिते । विरोपणम् ॥ ५ ॥

^३ इति वरुणमेव द्वितीयाज्याये एकत्रिसो वर्गः^४ ॥

अभि प्रिया भरुतो या वो अन्नया हव्या मित्र प्रयाशन ।

आ वहिरिन्द्रो वरुणस्तुरा नरं आदित्यारः सदन्तु नः ॥ ६ ॥

१-१. गच्छिताः सर्वधनाम् सूको.

२-२. वेष्ट सूको.

३. 'अद्यम् सूको.

४. गच्छ सूको.

५-५. अनन्यसमनसः विः; अनन्यसमनसः अः.

६. गच्छता विः; च गच्छता अः.

७. 'शति सूको.

८-८. गच्छि सूको.

अभिः प्रिया । मरुतः । या । व । अश्व्या । हव्या । भिन्न । प्रश्यायन ।
आ । यर्हि । इन्द्र । वरुण । तुरा । नर । आदित्यास । सन्तु । न ॥ ६ ॥

पेङ्कट० अभि प्राययत् हे मरुत । यानि 'व' प्रियाणि अश्व्यानि श्वसतार । अथ भिन्नः मरुतः ।
हवीषि 'प्रयायनः । ॥ सीदन्तु' अस्माकम् यर्हि इन्द्रादयः त्वरभाणां वेतार ॥ ६ ॥

वयं वीं वृकवर्हिषो हितप्रयस आनुषम् ।
सुतसोमासो वरुण हरामहे मनुष्यद्विद्वप्रयः ॥ ७ ॥

वयम् । व । वृकऽवर्हिषः । हितऽप्रयस । आनुषम् ।
सुतऽसोमास । वरुण । हवामहे । मनुष्यत् । इन्द्रऽप्रयः ॥ ७ ॥

पेङ्कट० वयम् विलीनवर्हिष निदिग्दविष्ठा अनुपकम् सुतसोमा वरुण हरामहे मनुष्यत् समि-
दापय ॥ ७ ॥

आ प्र यातु मरुतो विष्णो अश्विना पूषन् मार्कानया प्रिया ।
इन्द्र आ यातु प्रथमः सनिष्पुभिर्वृषा यो वृत्रहा गृणे ॥ ८ ॥

आ । प्र । यातु । मरुतः । विष्णो इति । अश्विना । पूषन् । मार्कानया । प्रिया ।
इन्द्र । आ । यातु । प्रथमः । सनिष्पुभिः । वृषा । य । वृत्रहा । गृणे ॥ ८ ॥

पेङ्कट० आ प्र यात हे मरुतादयः । मदीयेन कर्मणा । इन्द्र 'य' आ यातु मुख्यः, सम्भवन-
निष्ठश्चि वृषा य वृत्रहा स्वपते ॥ ८ ॥

वि नो देवासो अद्भुहोऽस्मिन् शर्म यच्छत ।
न यद् दुराद् वसवो न चिदन्तितो वरुणमादधेति ॥ ९ ॥

वि । न । देवासु । अद्भुह । अस्मिन् । शर्म । यच्छत ।
न । यद् । दुरात् । वसवः । न । चित् । अन्तितः । वरुणम् । आदधेति ॥ ९ ॥

पेङ्कट० वि यच्छत अस्मभ्य देवा । अद्भुध्वार । अस्मिन् गृहम्, दुरात् अन्तिकाल या भगवतः
कश्चित् यद् गृहम् न आधेति हे वासवितार ॥ ९ ॥

अस्ति हि वः सजात्यै रिश्नादसो देवासो अस्त्याप्यम् ।
प्र णुः पूर्वस्मै सुवितार्य वोचत मम सुभ्राय नव्यसे ॥ १० ॥

१. प्रायय मूको २-२. बोधाय मूको ३. 'सप्यान्' अ. ४. प्रवृत्तानामी त्वम् मूको.
५. मनुष्यान् मूको. ६. समिदापय वि, स्पृशन्त्य अ. ७. कारित मूको. ८. आधयति अ.,

अस्ति । हि । वृ । सुऽजात्यम् । शिवादस । देवांस । अस्ति । आप्यम् ।
प्र । नृ । पूरैस्मै । सुवितार्थ । वोचत । मसृ । सुप्रार्थ । नव्यसि ॥ १० ॥

वेङ्कट० अस्ति हि पुष्पाकम् सजायम् दे शिवात्मसिवाः ! देवाः ! अस्ति च ज्ञातेयं वैवस्वतेन
मया 'मनुष्य' । आप्यसजात्ययो' अस्मै वेदः । प्र वोचत अस्मान् सुप्रदाय अमुदयाय
शीघ्रं धनम् च नवतराय उभयम् अस्मान् मूष इति ॥ १० ॥

‘इति षष्ठादके द्वितीयाध्याये द्वाविंशतो वसं.’ ॥

इदा हि वृ उपरस्तुतिमिदा वामस्य भुक्तये ।
उप वो विदरवेदसो नमस्त्युरा असृक्षन्पामिव ॥ ११ ॥

इदा । हि । वृ । उपरस्तुतिम् । इदा । वामस्य । भुक्तये ।
उप । वृ । विदरवेदसः । नमस्त्युः । आ । असृक्षि । अन्यामृश्व ॥ ११ ॥

वेङ्कट० इदानीम् हि पुष्पाकम् उपस्तुतिम् इदानीमेव वामस्य भगवाण उप आ असृक्षि पुष्पाकं
हे विषयता ! अन्नमिच्छन् अन्नमिव ! अदृष्टप्राप्तं सन्वेति ॥ ११ ॥

उदु ध्य वः सविता सुप्रणीतयोऽस्यादुर्ध्वो वरेण्यः ।
नि द्विषादुधत्तुष्पादो अर्थिनोऽर्विश्रन् पतयिष्णवः ॥ १२ ॥

उत् । ऊँ इति । स्यः । वृ । सुप्रि । सुऽप्रणीतयः । अस्यात् । ऊर्ध्वः । वरेण्यः ।
नि । द्विषाद । चतुऽष्पाद । अर्थिनः । अर्विश्रन् । पतयिष्णवः ॥ १२ ॥

वेङ्कट० उत् अस्मात् अयं पुष्पाक मध्ये सविता हे सुप्रणीतय । ऊर्ध्वः वरणीया' । नि विरान्ते
स्वेष्टु कार्येष्टु द्विषदा चतुष्पदा कार्यार्थिनः पक्षिणश्च ॥ १२ ॥

देवदेवं वोऽसि देवदेवमभिष्टये ।
देवदेवं हुवेम वाजसातये गुणन्तो देव्या धिया ॥ १३ ॥

देवमृदेवम् । वृ । असे । देवमृदेवम् । अभिष्टये ।
देवमृदेवम् । हुवेम । वाजसातये । गुणन्त । देव्या । धिया ॥ १३ ॥

वेङ्कट० पुष्पाक मध्ये च 'देवदेवम् इवात्मदे' रक्षणाय, मनुकमेव देवदेवम् अभिलषितसिद्धयर्थम् ।
देवदेवम् हुवेम अन्नकामाय स्तुयन्तः देव्या प्रज्ञया ॥ १३ ॥

१-१ मनुष्यमि आत्म' मूको. २-२ नास्ति मूको. ३. अन्यामिव मूको. ४. अस्यात् मूको.
५. परादिः मूको. ६. अदे मूको. ७-७. देव इवा' मूको.

देवासो हि ष्मा मनवे समन्यवो विधे साकं सरातयः ।

ते नो अद्य ते अपरं तुचे तु नो भवन्तु वरिवोविदः ॥ १४ ॥

देवासः । हि । स्म । मनवे । समन्यवः । विधे । साकम् । सरातयः ।

ते । नः । अद्य । ते । अपरम् । तुचे । तु । नः । भवन्तु । वरिवः । विदः ॥ १४ ॥

षेड्डट० देवाः हि स्म मनवे गह्यं समानमनसः सर्वे एव सह सदानाः भवन्ति । ते अस्माकम्
अद्य ते च 'अस्माकम्' कर्मण्युः पुत्राश्च न भवन्तु चक्षुष्य कर्मवितारः ॥ १४ ॥

प्र वः शंसाम्यद्बुधः संस्थ उपस्तुतीनाम् ।

न तं धूर्तिर्वरुण मित्र मर्त्य यो वो घाम्भ्योऽर्विधत् ॥ १५ ॥

प्र । वः । शंसामि । अद्बुधः । समुऽस्ये । उपस्तुतीनाम् ।

न । तम् । धूर्तिः । वरुण । मित्र । मर्त्यम् । यः । वः । घाम्भ्यः । अर्विधत् ॥ १५ ॥

षेड्डट० प्र शंसामि युष्मान् हे अद्बुधेभ्यः । संस्थाने उपस्तुतीनाम् यक्षे । न तम् हिंसा पावते
मित्रावरुणौ ! मर्त्यम्, यः युष्माकं शरीरेभ्यः प्रत्यर्पयति हविः ॥ १५ ॥

प्र स क्षयं तिरते वि महीरिषो यो वो वराय दाशति ।

प्र प्रजामिर्जायते धर्मेणस्पर्धरिष्टः सर्व एधते ॥ १६ ॥

प्र । सः । क्षयम् । तिरते । वि । महीः । हर्षः । यः । वः । वराय । दाशति ।

प्र । प्रजामिः । जायते । धर्मेणः । परि । अरिष्टः । सर्वः । एधते ॥ १६ ॥

षेड्डट० प्र वर्धयति सः गृहम्, वि वर्धयति महाम्नि 'अजामि, यः वा वर्धयते' प्रत्ययति । प्र जायते च
प्रजामिः कर्मणोऽनन्तरम् । तथा अरिष्टः तदर्थः सर्वः भयति ॥ १६ ॥

"इति पञ्चदशे द्वितीयाध्याये अर्चिषो वर्गः" ॥

ऋते स विन्दते युधः सुमेभिर्पात्यध्वनः ।

अर्यमा मित्रो वरुणः सरातयो यं धार्यन्ते सज्जोपसः ॥ १७ ॥

ऋते । सः । विन्दते । युधः । सुजोभिः । याति । अर्धनः ।

अर्यमा । मित्रः । वरुणः । सरातयः । यम् । धार्यन्ते । सज्जोपसः ॥ १७ ॥

षेड्डट० विनाऽपि सः युद्धान् कर्मणे अभिलषितम् । सुमेः अर्धेभ्यः याति 'आर्धोऽन्, यम् इमे' सरातयः
रक्षन्ति 'सज्जताः सन्तः' ॥ १७ ॥

१-१. 'के वि'; 'कर्मण' २-२. अर्धभि -- व' सूको. ३. सुत' सूको. ४-४. नास्ति सूको.
५-५. 'गोत्र्यर्धभि' सूको. ६-६. 'ता ---' सूको.

अजं चिदस्मै कृणुया न्यञ्जनं दुर्गे चिदा सुसरणम् ।

एषा चिदस्मादशनिः पुरो नु सासैधन्ती वि नश्यतु ॥ १८ ॥

अजं । चिद् । अस्मै । कृणुय । निःशञ्जनम् । दुःशो । चिद् । आ । सुऽस्रणम् ।

एषा । चिद् । अस्मात् । अशनिः । पुरः । नु । सा । असैधन्ती । वि । नश्यतु ॥ १८ ॥

षेङ्कट० गमने अपि^१ परपुरे^२ अत्यै कुरुत निमग्नम् । तथा दुर्गे अपि सुसरणम्^३ । सा एषा अशनिः
सामुचितम्^४ साधुचक्षुः अस्मात्^५ मयोः परः^६ अर्द्धिस्तो वि नश्यतु ॥ १८ ॥

यदद्य सूर्यं उद्यति प्रियक्षत्रा ऋतं दध ।

यन्निष्पुचि प्रपुचि विश्ववेदसो यद् वा मध्यर्दिने दिवः ॥ १९ ॥

यत् । अद्य । सूर्यं । उद्यत्यति । प्रियक्षत्राः । ऋतम् । दध ।

यत् । निऽपुचि । प्रऽपुचि । विश्वऽवेदसः । यत् । वा । मध्यर्दिने । दिवः ॥ १९ ॥

षेङ्कट० यत् अद्य सूर्यं उद्यत्यति हे प्रियक्षत्राः । कल्याणम् चारयत^१, यत् वा निष्पुचि^२ सायम्,
यद्वा प्रपुचि प्रातः हे विश्ववेदसो !, 'यद् वा अहो मध्ये' । उत्तरत्र सम्बन्धः ॥ १९ ॥

यद् वाभिपित्वे असुरा ऋतं यते छर्दियेम वि द्राक्षुषे ।

व्यं तद् वा वसवो विश्ववेदस उर्पं स्वेयाम मध्य आ ॥ २० ॥

यत् । वा । अभिपित्वे । असुराः । ऋतम् । यते । छर्दिः । येम । वि । द्राक्षुषे ।

व्यम् । तत् । वा । वसव । विश्वऽवेदसः । उर्पं । स्वेयाम । मध्ये । आ ॥ २० ॥

षेङ्कट० यत् वा अभिप्राप्तौ हे राज्ञा^१ यजम् गच्छते विधेम^२ विश्वच्छ यद्वा तेजो वा
यजमानाय । व्यम् तत् अतएव छर्दिः हे वसवः । विश्ववेदसः ।^३ उर्पं स्वेयाम, भवतिः प्रत्यस्य
कल्याणस्य गृहस्य मध्ये तिष्ठति ॥ २० ॥

यदद्य सूर उर्दिने यन्मध्यर्दिन आतुचि ।

वामं यत्थ मर्नवे विश्ववेदमो जुह्वानाय प्रचैतसे ॥ २१ ॥

यत् । अद्य । सूरं । उर्दिते । यत् । मध्यर्दिने । आतुचि ।

वामम् । यत्थ । मर्नवे । विश्वऽवेदसः । जुह्वानाय । प्रचैतसे ॥ २१ ॥

१. नास्ति अर्धः. २. उरः पुरो वि^३; पुरे अर्धः. ३. धनुष्णाम् मूको. ४. पवित्रस्य मूको.
५. ५. 'नोऽन्याय मूको ६. 'वय मूको. ७. दीक्षि वि^४; दीक्षि अर्धः. ८-८. 'द्वा होमम्' मूको.
९. प्रज्ञा. वि^५. १०. मिव-च मूको. ११. विश्ववेदलोप्य मूको.

वेङ्कट० यत् अथ उदिते सूर्ये, मध्यदिने यत् वा वातुभिः आनिम्रोघने^१ इति । अत्र तुचि^२ गमनकर्मा । धन दत्त^३ मन्त्रे हे विश्वधरा । जुह्वते प्रकृतज्ञानाय । उत्तरत्र सम्बन्धः ॥ २१ ॥

नृपं तद् धः सम्राज् आ वृणीमहे पुत्रो न बहुपाप्यम् ।

अश्याम तदादित्या जुह्वतो हविरेन वस्योऽनशामहे ॥ २२ ॥

वृषम् । तत् । वृ । सम्राज् । आ । वृणीमहे । पुत्र । न । बहुपाप्यम् ।

अश्याम । तत् । आदित्या । जुह्वत । हवि । येन । वस्य । अनशामहे ॥ २२ ॥

वेङ्कट० वषम्^४ युष्माकम् तत् हे सम्राज् । आ वृणीमहे^५ पुत्र न^६ बहुभिः भोग्यम् । अश्याम तत् वषम् हे आदित्या । हवि जुह्वत, येन श्रेयसवत् अस्तुवीमहीति ॥ २१ ॥

^१इति षष्ठ्यष्टके द्वितीयाध्याये चतुर्विंशो वसो^१ ॥

[२८]

^१मनुर्वैश्वदेव भूमि । विश्वे देवा देवता । नापजी छन्द, चतुर्थी पुरस्मिन्^१ ।

ये त्रिशति त्रयस्पुरो देवास्तो बर्हिंरासदन् । विदन्नर्ह द्वितासन् ॥ १ ॥

ये । त्रिशति । त्रय । पुर । देवास्तो । बर्हिं । आ । अस्तदन् । विदन् । अर्ह । द्विता । अस्तन् ॥ १ ॥

वेङ्कट० य त्रिशति त्रय पुरस्तात् पु । त्रयस्पुरो देवा इत्यर्थः । देवा बर्हिं आ सीदन्ति, ते भगवान् । तस्मात् "द्विता द्वैध" च प्रवक्तव्यं उच्यते इत्याम्ना हस्ताभ्याम् । यद्वा पुनः पुनः ॥ १ ॥

वरुणो मित्रो अर्यमा समद्राविषाचो अग्नयः । पत्नीन्तो वपद्कृताः ॥ २ ॥

वरुण । मित्र । अर्यमा । समद्रा । विषाच । अग्नयः । पत्नीन् । अन्तः । वपद्कृताः ॥ २ ॥

वेङ्कट० वरुण मित्र अर्यमा कश्यपदानभाना आग्नयः च मानाविषा सरसीका ते मया वपद्कृताः ॥ २ ॥

ते नो गोषा अपाच्यास्त उदृक्त इत्या न्यक् । पुरस्तात् सर्वेषा विश्वा ॥ ३ ॥

ते । न । गोषा । अपाच्या । ते । उदृक् । ते । इत्या । न्यक् । पुरस्तात् । सर्वेषा । विश्वा ॥ ३ ॥

वेङ्कट० भगवाची^१ प्रतीची तस्य ते अस्माकम् गोषाविदार, तस्य उदृक् वदीच्या । तस्य इत्यर्थे 'इत्या इति, ऊर्ध्वो' इक्षिणी वा निर्दिशति । ते न्यक् अथस्तात् पुरस्तात् च सर्वेषा अनुचर-परीण सद् ॥ ३ ॥

१. निद्रोपन मूलो. २. मनुर्वै मूलो ३. दत्त मूलो ४. दत्त वषम् मूलो ५. मनुर्वै मूलो

मूलो ११ भारित मूलो

००. दत्तो दत्त मूलो

८. गोषी मूलो.

९. मनुर्वै मूलो

यथा वशन्ति देवास्तथेदं सत् तर्देषां नकिरा भिनत् । अरावा चन मर्त्यः ॥४॥
 यथा । वशन्ति । देवाः । तर्पा । इत् । अत् । तत् । एषाम् । नकिः । आ । भिनत् । अरावा । चन । मर्त्यः ॥
 वेङ्कट० यथा कामयन्ते देवाः तथा एव तत् भवति । तत् एषाम् न कश्चित् दिनम् ।
 शमदाताऽपि मनुष्यः देवेभ्यः श्रयच्छतीति ॥ ४ ॥

सप्तानां सप्त ऋष्टयः सप्त धुम्नान्येषाम् । सप्तो अथि त्रियो धिरे ॥ ५ ॥
 सप्तानाम् । सप्त । ऋष्टयः । सप्त । धुम्नानि । एषाम् । सप्तो इति । अथि । त्रियः । धिरे ॥ ५ ॥
 वेङ्कट० 'सप्त सप्त धैः महतः वज्रतः' (तै २, २, ५, ७) । एषाम् सप्तानाम् ऋष्टयः च 'सप्त भवन्ति',
 सप्त द्योतमानानि आमुधानि एषाम्, अथि वा सप्त भवन्ति । सप्त एष ते त्रियः अथि
 भारयन्ति ॥ ५ ॥

इति षष्ठाष्टके द्वितीयाध्याये षष्ठ्यधिको वर्गः ॥

[२९]

मनुर्वदश्चत क्षयि, कश्यपो वा मारीयः । विश्वे देवा देवका । द्विषदा विराट् उम्वाः ।

धुम्नुरेफो विपुणः सुनरो युवाब्ज्यङ्क्ते हिरण्यम् ॥ १ ॥

धुम्नः । एकः । विपुणः । सुनरः । युवा । अङ्गि । अङ्क्ते । हिरण्यम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० धुम्नवर्गः एकः विश्वगङ्गव. सोम. शोभनवरः युवा हिरण्यमम् भामरणम् अङ्क्ते
 मारीरे ॥ १ ॥

योनिमेक आ ससाट् द्योतनोऽन्तर्देवेषु मेधिरः ॥ २ ॥

योनिम् । एकः । आ । ससाट् । द्योतनः । अन्तः । देवेषु । मेधिरः ॥ २ ॥

वेङ्कट० योनिषु गृहम् एकः भक्ति आ असीदत् अविचोत्तमः देवानां मध्ये प्राज्ञ ॥ १ ॥

वाशीमेको विमर्ति हस्त आयसीमन्तर्देवेषु निष्प्रुविः ॥ ३ ॥

वाशीम् । एकः । विमर्ति । हस्त । आयसीम् । अन्तः । देवेषु । निष्प्रुविः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० वाशीम् आत्मशीम् एक विमर्ति हस्ते स्पष्टा 'देवेषु मध्ये' निष्प्रुवे स्वान्ते अवस्थितः ॥ ३ ॥

यजमेको विमर्ति हस्त आर्हितं तेन वृत्राणि जिघ्रते ॥ ४ ॥

वज्रम् । एकः । विभर्ति । हस्ते । आऽर्हितम् । तेन । वृत्राणि । जिह्रते ॥ ४ ॥

वेङ्कट० वज्रम् एकः विभर्ति इन्द्रः हस्ते निहितम् । तेन वृत्राणि हन्ति ॥ ४ ॥

तिग्ममेको विभर्ति हस्त आयुधं शुचिस्त्रो जलापभेजः ॥ ५ ॥

तिग्मम् । एकः । विभर्ति । हस्ते । आयुधम् । शुचिः । त्रयः । जलापऽभेजः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० तीक्ष्णम् एकः विभर्ति हस्ते आयुधम् पिनाकम्, जलम् उद्गर्णः सुखकरभेजः ॥ ५ ॥

पृथ एकः पीपाय तस्करो यथो एष वेद निधीनाम् ॥ ६ ॥

पृथः । एकः । पीपाय । तस्करः । यथा । एषः । वेद । निऽधीनाम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० माताम् एकः पीपा रक्षति चोर इव । सोऽयं पृथिव्यां निधिवान् विधीय वेत्ति ॥ ६ ॥

त्रीण्येकं उरुगायो वि चक्रमे यत्र देवासो मरन्ति ॥ ७ ॥

त्रीणि । एकः । उरुऽगायः । वि । चक्रमे । यत्र । देवासः । मरन्ति ॥ ७ ॥

वेङ्कट० त्रीणि पदानि एकः उरुकीर्तिः वि चक्रमे विष्णुः । येषु लोकेषु देवाः मरन्ति ॥ ७ ॥

विभिर्द्वा चरत एकया सह प्र प्रवासेव वसतः ॥ ८ ॥

विभिः । द्वा । चरतः । एकया । सह । प्र । प्रवासाश्च । वसतः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० अथैव द्वौ चरतः । एकया सर्वथा सह 'प्र वसतः' सदा इतौ । प्रवासितौ इव सदा अधिनौ ॥ ८ ॥

सद्यो ऽ चक्राते उपमा द्विवि सुत्राजा सुर्विरासुती ॥ ९ ॥

सद्यः । द्वा । चक्राते इति । उपऽमा । द्विवि । सुत्राजा । सुर्विरासुती इति सुर्विऽआसुती ॥

वेङ्कट० सद्यतं द्वौ चक्राते उपमानयते मित्रावरुणौ द्विवि सुत्राजौ धृवं ययोः भावपते' हृपते ॥ ९ ॥

अर्चन्त एके महि सार्म मन्वत तेन सूर्यमरोचयन् ॥ १० ॥

अर्चन्तः । एकै । महि । सार्म । मन्वत । तेन । सूर्यम् । अरोचयन् ॥ १० ॥

वेङ्कट० अत्रयः सत्त्वं ताम् ठथारयसि । तेन साक्षात् सूर्यम् शरोचयत् ॥ १० ॥

“इति षष्ठाष्टके द्वितीयाध्याये षट्त्रिंशोऽध्यायः” ॥

[३०]

‘मनुर्वचरत ऋषिः । विधे देवा देवता । प्रथमा यावन्ती, द्वितीया

तुरद्वितीया, तृतीया चतुर्थी, पञ्चमी अनुष्टुप् ।

नहि नो अस्पर्धुको देवासो न कुमारकः । विश्वे सतोर्महान्त इत् ॥ १ ॥

नहि । नः । अस्ति । अर्धकः । देवासः । न । कुमारकः । विश्वे । सताऽर्महान्तः । इत् ॥ १ ॥

वेङ्कट० अदि नः भवति कश्चित् अर्धकः, ‘न अपि कुमारः’ देवाः । सत्यं नृप सतोर्महान्तः पृथ । सदैरमात् विद्यमानात् शृङ्खलादेः ये महान्तस्ते सतोर्महान्तः ॥ १ ॥

इति स्तुतासो असथा रिवादनो ये स्थ ग्रयश्च त्रिंशच्च । मनोर्देवा यज्ञियासः ॥ २ ॥

इति । स्तुतासः । असथा । रिवाटसः । ये । स्थ । ग्रयः । त्रिंशच्च । यज्ञियासः । मनोः । देवाः । यज्ञियासः ॥

वेङ्कट० इत्ये स्तुताः अथय” हे रिवाटमसिवाः । देवाः, ये अथय ग्रयः च रिवाट य हे मनोः देवाः । यज्ञियासः ॥ २ ॥

ते नस्त्राणुं सेऽवत् त उ नो अधि बोधत ।

मा नः पृथः पित्र्यान्मानवादि दूरं नैष्ट परावर्तः ॥ ३ ॥

ते । नः । त्राणम् । ते । अधि । ते । उं इति । नः । अधि । बोधत ।

मा । नः । पृथः । पित्र्यात् । मानवात् । अधि । दूरम् । नैष्ट । परावर्तः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० ते अस्मान् रक्षोभ्यः प्राणम् । ते रक्षतं धनवन्तः । ते अस्मान् अधि वृत्तः मा अस्मात् पित्र्यात् मानवात् मानात् अपनवतः यम् दूरम् मार्गं मनुष्याणां पिता मनुः चक्रे समेष मयत ॥ ३ ॥

ये देवास इह स्थन् विश्वे वैश्वानरा उत ।

अस्मभ्यं शर्म सप्रथो गवेऽश्वाय यच्छत ॥ ४ ॥

ये । देवासः । इह । स्थन् । विश्वे । वैश्वानराः । उत ।

अस्मभ्यम् । शर्म । सप्रथम् । गवे । अश्वाय । यच्छत ॥ ४ ॥

१. ‘यत् सूको. २-२. नास्ति सूको. ३-२. नाम पि कुमा’ सूको. ४. ‘यत् सूको. ५. ‘ता’ सूको. ६ रथय सूको. ७ यत् सूको. ८. नवाय सूको.

वेङ्कट० हे देवाः ! ये इह भवन् यज्ञे सर्वे विश्वनरहितः । अपि च अस्मभ्यम् सर्वतः पृथु
'सुखम् यच्छतः', तथा अस्मादीयाय गवे अश्वाय च ॥ ४ ॥

इति षष्ठाष्टके द्वितीयाध्याये सप्तत्रिंशो वर्गः ॥

[३१]

मनुर्वैवस्वस्य कपिः । आद्यानां वसुमृणो यज्ञो यज्ञमानश्च देवता, पञ्चम्यादि-
नपञ्चनानां दृग्पत्नी, शिष्टानां दम्पत्याशिषः । गायत्री
छन्दः, नवमीचतुर्विधौ कनुष्टुभी, दशमी पाद्विष्टुद,
अस्याश्चतस्रः पञ्चम्याः ।

यो यजाति यजात इत् सुनवंच्च पचाति च । अग्नेदिन्द्रस्य चाकनत् ॥ १ ॥

यः । यजाति । यजाति । इत् । सुनवंत् । च । पचाति । च । अग्ना । इत् । इन्द्रस्य । चाकनत् ॥

वेङ्कट० कात्यायनः—'यो यजाति इगूनाऽग्नेत्यास्तनो' यज्ञमानपञ्चता च देवादिपञ्च दम्पत्योः
'शिष्टास्तदाशिषः' (अथ २, ८, ३१) इति । यः सकृद्व यजते, स दृष्टपाशः पुनः पुनः

पतत एव, सुनोति च पचाति च 'पुरोडाशम्' । स्तोत्राणि एव इन्द्रस्य कामयते ॥ १ ॥

पुरोक्ताशं यो अस्मै सोमं ररत आशिरम् । पादित् तं शुक्रो अर्हसः ॥ २ ॥

पुरोक्ताशम् । यः । अस्मै । सोमम् । ररते । आशिरम् । पात् । इत् । तम् । शुक्रः । अर्हसः ॥

वेङ्कट० पुरोडाशम् या' इन्द्रस्य सोमम् च प्रयच्छति आशिरसहितम्, रक्षति एव तम्
शक्रः पापात् ॥ २ ॥

तस्य धुमां असुद् रथो देवर्जतुः स शूश्रुवत् । विश्वा बुन्वर्जमित्रिया ॥ ३ ॥

तस्य । धुजान् । असुत् । रथः । देवर्जतः । सः । शूश्रुवत् । विश्वा । बुन्वन् । अमित्रिया ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तस्य दीप्तिमान् भवति रथः देवरेणितः । सः वर्धते विश्वानि द्वित्वं अमित्रहताणि ॥ ३ ॥

अस्य प्रजावंती गृहेऽसंश्रन्ती द्विवेदिव । इळा धेनुमती दुहे ॥ ४ ॥

अस्य । प्रजाऽवंती । गृहे । असंश्रन्ती । द्विवेदिव । इळा । धेनुऽमती । दुहे ॥ ४ ॥

१-३. हे देवाः सूको. २-२. 'तमव' सूको. ३-३. नास्ति सूको. ४. इळा तेजप्रतरः
सूको. ५-५. 'या अन्ताः तदादि' सूको. ६-६. नास्ति वि'. ७. व सूको. ८. नास्ति
सूको. ९. रथ सूको.

वेङ्कट० अस्य गृह स्वयं भवति । भद्रद धेनुमती इत्या दुहते । धेनु पयं धिनोति इति । यद्वा इत्या गवां देवता, सा धेनुभि धेनुमती भवति ॥ ४ ॥

या दंपती सर्मनसा सुनुत आ च धारतः । देवामो नित्ययाशिरा ॥ ५ ॥

या । दंपती इति दम्पती । सर्मनसा । सुनुत । आ । च । धारत ।
देवास । नित्यया । आशिरा ॥ ५ ॥

वेङ्कट० शौक्क — 'यजुर्वेदे दम्प यो पयं या दम्पती भव' ॥ (बृदे ६, ७४) ॥

यो दम्पती सुमनसो सोमम् सुनुत, आ च धारत सोम शोधयत हे देवा ! नित्येन आशिरम् । उत्तरत्र सम्बन्धः ॥ ५ ॥

'इति पञ्चलके द्वितीयाध्याये ऋषिर्षो बर्न' ॥

प्रति प्राशुर्व्या इतः सम्पञ्चा बर्हिर्वाशते । न ता वार्जेषु वायतः ॥ ६ ॥

प्रति । प्राशुर्व्यान् । इत । सम्पञ्चा । बर्हि । आशते इति । न । ता । वार्जेषु । वायत ॥ ६ ॥

वेङ्कट० प्रति गच्छतः प्राश्यादे नवावादीन् । सम्पञ्चौ च यजुम् व्याप्नुत । न तौ सुप्नत जगन्तु ॥ ६ ॥

न देवानामपि हृतः सुमति न जुगुक्षतः । अर्वा बृहद् विंशसतः ॥ ७ ॥

न । देवानाम् । अपि । हृत । सुमतिम् । न । जुगुक्षत । अर्वा । बृहद् । विंशसत ॥ ७ ॥

वेङ्कट० न देवानाम् अपि हृतः । अपिहृतः विहृतः । उदेराऽऽह—सुमतिम् न जुगुक्षत न सवृणत । पृष्टम् अन्तम् देवेभ्यः भवच्छतः । देवे दत्त प्रकाशयन्तो 'पुन पुन वसत' ॥ ७ ॥

पुत्रिणा वा कुमारिणा विश्वमायुर्व्यंशुतः । उभा हिरण्यपेशसा ॥ ८ ॥

पुत्रिणा । ता । कुमारिणा । विश्वम् । आयु । नि । अश्नत । उभा । हिरण्यपेशसा ॥ ८ ॥

वेङ्कट० पुत्रयन्तौ तत्रापि कुमारयन्तौ विश्वम् आयु प्राप्नुत, उभौ हिरण्यरूपैः आभरणैः अलङ्कृताविधि ॥ ८ ॥

वीतिहोत्रा कृतद्वय दशस्यन्तामृताय कम् ।

समूथो रोमशं हवो देवेषु कणुतो दुर्वः ॥ ९ ॥

१ १ गच्छि मूको.

२. 'यजुम् मूको

३ तु वेप १, २२४० १; प्राश्यान्तम् मूको.

४. नवावा' मूको. ५ इत मूको.

६ 'विहति वि', अपि ह्य अ'.

७. 'सवृण. अ'. ८८. यजु

पुन पुन अ' ९ 'स्वी मूको

योतिःश्रोत्रा । कृतद्वंसू इति कृतवत्सू । दशस्यन्ता । अमृताय । कम ।
सम् । ऊर्ध्वः । रोमशम् । हस्तः । देवेषु । कृणुतः । दुर्वः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० म्रिययज्ञौ वृत्तयनौ प्रयच्छन्तौ यजमानेभ्यः अक्षम् अक्षरणाय सुखकरम् । सम् इतः^१
‘रोमशम् ऊर्ध्वः’ इति मैथुनानुभाषणम् । देवेषु च कुरुतः^२ परिचर्याम् ॥ ९ ॥

आ शुभं पर्वतानां वृणीमहे नदीनाम् । आ विष्णोः सचाशुर्वः ॥ १० ॥

आ । शर्म । पर्वतानाम् । वृणीमहे । नदीनाम् । आ । विष्णोः । सचाशुर्वः ॥ १० ॥

वेङ्कट० आ वृणीमहे सुखम् पर्वतानाम् नदीनाम् च तथा विष्णोः च देवैः सह भवतः ॥ १० ॥
‘इति षष्ठादके द्वितीयाध्याये एकोनचत्वारिंशो वर्गः’ ॥

ऐतु पूषा रुयिर्भगः स्वस्ति सर्वधातमः । उरुर्ध्वा स्वस्तये ॥ ११ ॥

आ । ऐतु । पूषा । रुयिः । भगः । स्वस्ति । उरुर्ध्वा । स्वस्तये ॥ ११ ॥

वेङ्कट० आ गच्छतु पूषा दाता भगः च स्वस्ति सर्वेषां वास्तवितुलम् । विस्तीर्णः पश्चाः च
अस्माकम् अविनाशाय भवतु ॥ ११ ॥

अरमतिरनर्वणो विश्वो देवस्य मनसा । आदिष्यानामनेह इत् ॥ १२ ॥

अरमतिः । अनर्वणः । विश्वः । देवस्य । मनसा । आदिष्यानाम् । अनेहः । इत् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० पर्याप्तस्तुतिः अग्रपूतस्य^३ सर्वः एव सन् देवरम् मनसा भवति । आदिष्यानाम् ‘सर्वेषाम्
अपापम्’ एव दानमिति ॥ १२ ॥

यथा नो मित्रो अर्धमा वरुणः सन्ति गोपाः । सुग्रा ऋतस्य पन्थाः ॥ १३ ॥

यथा । नः । मित्रः । अर्धमा । वरुणः । सन्ति । गोपाः । सुग्राः । ऋतस्य । पन्थाः ॥ १३ ॥

वेङ्कट० यथा अस्माकम् इमे मित्रादयः भवन्ति गोपावितारः, तथा सुगमनाः भवन्तु पर्याप्तस्य
पन्थानः ॥ १३ ॥

अभि र्वः पूर्य मिरा देवमर्कं वर्धनाम् ।

सपर्यन्तः पुरुष्रियं मित्रं न र्ध्वसाधसम् ॥ १४ ॥

१. इती मूको. २-२ ‘शश्व. मूको. ३. कुरु मूको. ४-४. नास्ति मूको. ५. वराधु’

मूको. ६-६. ‘वमि वाग’ मूको.

अग्निम् । यः । पूर्वम् । गिरा । देवम् । इति । वसूनाम् ।
सपर्यन्तः । पुरुऽभियम् । भित्रम् । न । क्षेत्रऽसाधसम् ॥ १४ ॥

पेङ्कट० अग्निम् युष्माकं मुख्यम् गिरा देवम् अग्निं घनार्धम् । परिचरन्तः बहुभिः मित्रम्
इव क्षेत्रस्य साधकम् मनुष्याः ॥ १४ ॥

मसू देववतो रथः शूरो वा पूतसु कासु चित् ।
देवानां य इन्मनो यजमान इष्यत्पमीदर्यज्वनो भुवत् ॥ १५ ॥

मसू । देवऽवतः । रथः । शूरः । वा । पूतऽसु । कासु । चित् ।
देवानाम् । यः । इत् । मनः । यजमानः । इष्यति । अभि । इत् । अर्पज्वनः । भुवत् ॥ १५ ॥

पेङ्कट० शीघ्रं प्रविशति देववतः^१ रथः^२, यथा शूरः कश्चन कासु चित् पूतमासु प्रविशति ।
देवानाम् यः मनः यजमानः पशुम् इष्यति, सः अभि भवति एव अर्पज्वनः^३ ॥ १५ ॥

न यजमान रिप्यसि न सुन्वान् न देवयो ।
देवानां य इन्मनो यजमान इष्यत्पमीदर्यज्वनो भुवत् ॥ १६ ॥

न । यजमान । रिप्यसि । न । सुन्वान् । न । देवयो इति । देवऽयो ।
देवानाम् । यः । इत् । मनः । यजमानः । इष्यति । अभि । इत् । अर्पज्वनः । भुवत् ॥ १६ ॥

पेङ्कट० न एवम् यजमानः रिप्यसि, न च सुन्वान्, न अपि हे देवकामः । देवानाम् इति
गतम् ॥ १६ ॥

नकिटं कर्मणा नशुभं प्र योषज योषति ।
देवानां य इन्मनो यजमान इष्यत्पमीदर्यज्वनो भुवत् ॥ १७ ॥

नकि । तम् । कर्मणा । नशुत् । न । प्र । योषत् । न । योषति ।
देवानाम् । यः । इत् । मनः । यजमानः । इष्यति । अभि । इत् । अर्पज्वनः । भुवत् ॥ १७ ॥

पेङ्कट० न कश्चित् तम् कर्मणा म्यासीति, न प्रकर्षेण स्वस्मात् स्थानात् "युष्मद् करोति", न
अपि किञ्चित् प्रयत्नं करोति इति ॥ १७ ॥

असदत्र सुवीर्यमृत त्यदाश्चक्ष्यम् ।
देवानां य इन्मनो यजमान इष्यत्पमीदर्यज्वनो भुवत् ॥ १८ ॥

असत् । अत्र । सुवीर्यम् । उत । त्यत् । आशुऽअक्ष्यम् ।
देवानाम् । यः । इत् । मनः । यजमानः । इष्यति । अभि । इत् । अर्पज्वनः । भुवत् ॥ १८ ॥

वेङ्कट० अतएव भवति अत्र सुवीर्यम् । अपि च तत्र श्रीप्राशस्त्ययुक्तम् । देवानाम् इति
समानमिति ॥ १८ ॥

“इति पष्ठाष्टके द्वितीयाध्याये चत्वारिंशो वक्तेः” ॥

पठे द्वितीयमध्यायं ध्याचकुरेति माधवः ।

पौत्रः श्रीमाधवार्यस्य वर्जयन्त्यद्विरत्नम् ॥

इति वेङ्कटाध्याचार्यविरचिते ऋक्संहिताभाष्यायामे पष्ठाष्टके द्वितीयोऽध्यायः ॥

— ❁ —

इति ऋग्वेदे समाख्ये पष्ठाष्टके द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

येङुट०

‘अ’ ह्युत्तान्मृजीरिणो(जः) अ)थ व्याधिरस्यासति^१ माधवः ।

अदमेयन् वृहत्पादेष्टस्यानि वृथयवृथक् ॥ १ ॥

‘पदेः समेता^२ वृहती चतुर्भि-
स्योऽष्टका द्वादशस्तृतीयः^३ ।सा स्याद् ‘अभि स्वे(त्वा)^४ इ)ति रथन्तराणा
सोक्तानि निदामेऽपि च स्वस्थोऽमीनो^५ ॥ २ ॥यस्या भवेद् द्वादशकः^६ पुरस्ताद्
‘सोक्ता पुरस्ताद्’ वृहतीति विप्रैः ।
‘महो यस्यतिः सार्धसु अष्टाभ्या^७
तस्मिन् द्वितीये बहुधा प्रवादः ॥ ३ ॥पितृकस्य मते सा स्थान्महर्षेर्गङ्गुसारिणी^८ ।रथ्मणोमीनी औष्टुकेष्ट^९ यास्कस्थोरोवृहत्तपि ॥ ४ ॥सा ‘मास्वपोमि हे महि^{१०} अग्रयो द्वादशको यदि ।उपरिष्टाद्पृथक्तेषा ‘न तर्हः^{११} च सादानी ॥ ५ ॥

यथाष्टाक्षरयोर्मध्ये पादौ स्यात्सं वशास्तौ ।

सा स्याद्विष्टारवृहती ‘युवं शास्ते महो^{१२} इति ॥ ६ ॥

अथो द्वादशका यस्याः सामूर्ध्ववृहती विदुः ।

‘अजीजनो अमृत^{१३} सा ‘वैतं^{१४} वीदैर्वैत^{१५} इत्यपि ॥ ७ ॥

यदि स्वष्टाक्षरो मध्ये प्रयोदशकयोर्भवेत् ।

सा पिपीलिकमध्या स्याद् ‘अभि यो वीरमन्वत^{१६} ॥ ८ ॥‘सर्गितः सुतन्त्रितम्^{१७} नवाष्टकावृष्टाष्टकाः ।

वृहत्तेषा तु विपमपदेति कवयो विदुः ॥ ९ ॥

१-१. ‘यो न्ता’ वैराज. २. पदेः सतः वि^३ अ^४. ३. ‘अभि वि^५ अ^६. ४. अ ८, ३, ७.
५. ‘मीरा वि^७. ६. ‘कम् वि^८ अ^९. ७-७. सुदितम् वि^{१०} अ^{११}. ८. अ १०, २२, ३. ९. ‘द्वैतकरी अ^{१२}.
‘द्वैतकरी’ वि^{१३}. १०. औष्टुकेष्ट मूको. ११. अ १, १७, १. १२. १०, १२६, १. १३. अ १,
१२०, ७. १४. अ ९, ११०, ४. १५. कौ २, ८४४. १६. अ ८, ४६, १४. १७. अ ८, ४६, २०.

‘तं त्वा नुमं पिं०’ सैषा पतुभिर्नैवैर्बुधा ।

सूक्ष्मेवेति कविता नृदत्तो न न बद्धैः ॥ १० ॥

भवन्ति पादूकानि पदानि पद्य
वामाहुर् ‘इन्द्रो मदाय सादृषे’ ।

पादैश्चतुर्भिर्दत्तैर्विराट् स्यात्
‘कृतस्य पुत्रि वेषा अंपायि’ ॥ ११ ॥

आद्यं पदं द्वादशकं सूतीयम्
अपाष्टकौ द्वौ भवतश्च पादौ ।

सतोबुद्ध्याल्लभिमदं बद्धन्ति
‘न त्वर्षो अन्यो द्विष्यो न पार्ष्विः’ ॥ १२ ॥

त्रिपर्वये सा विपरीतनाम्नी
तन्नाष्टकाद्याद्युत्तीयपादौ ।

वामाहुर् ‘य कृत्स्नः धातुवत्संज्ञा’
प्रस्तारपक्षेरथ पादकृतिः ॥ १३ ॥

आद्यौ पादौ आद्यापाष्टकौ च
‘सप्तसंख्यं पृथिवि गा वि बाधया’ ॥ १४ ॥

आस्तारपट्टिकनिपरीतपादा
‘आमि न’ सूक्तं कथयन्ति सर्वम् ॥ १५ ॥

आद्यान्तरीक्षे वेद्यागती सप्तदिष्टा
संस्तारपट्टिका कविभिः पुराणैः ।

निदर्शनम् ‘पितृमूलो न तन्तु-
मिदं’ तु प्रदिष्टमिह दौनवेन ॥ १६ ॥

आन्नायते च द्विपदासु सेवम्
अपीयते च ‘द्विपदैव विप्रैः’ ।

संस्तारपट्टिका अवेद्य समस्तदा
विस्तारपक्षेरथ पादकृतिः ॥ १७ ॥

१. अ १, १८७, ११. २. अ १, ८१, १. ३. अ ६, ४४, ८. ४. अ ७, २२, २३. ५. अ ८, ४६, १२. ६. अ १०, १८, ११. ७. आस्तारपट्टिका सूक्ते. ८. अ १०, २१, १. ९. आद्यान्तरीक्षेन.
१०. ‘द्विपदैव’. ११. अ १०, १७२, १. १२-१३. द्विपदासुपादाः विप्रैः अ.

अनुष्टुभोद्वांसवो^१ च मध्ये
 सा चोयम् 'आने तव श्रो वर्य'^२ ।
 विद्यास्पदिकभ^३ निदानकारो
 विद्याधारेवो पदितपादाविति ॥ १० ॥

[३२]

^१मेधातिथि. पाठश्च अति. इन्द्रो देवता । माययी छन्दः ।

प्र कृतान्पुंजीपिणः कण्या इन्द्रस्य गार्गया । मदे सोमस्य बोचत ॥ १ ॥

प्र । कृतानि । ऋजोपिणः । कण्या । इन्द्रस्य । गार्गया । मदे । सोमस्य । बोचत ॥ १ ॥

वेङ्कट० मेधातिथिः । 'प्र इत् कृतानि' कर्माणि ऋजोपयत्त हे कण्या । इन्द्रस्य वाचा सोमस्य मदे सञ्जाते ॥ १ ॥

यः सृष्टिन्दमनेर्षेति पित्रु दासमहोशुर्वम् । वर्षीदुश्रो रिणन्नुयः ॥ २ ॥

यः । सृष्टिन्दम् । अनेर्षेनिम् । पित्रुम् । दासम् । अहोशुर्वम् । वर्षीत् । उश्र । रिणन् । अय ॥

वेङ्कट० य एषात् अवधीत् उदकाणि मेरुम् उदगुर्ग ॥ २ ॥

न्यपुंदस्य विष्टपे वर्ष्माणं बृहत्स्तिर । कुपे तदिन्द्र पौर्यम् ॥ ३ ॥

नि । अर्षुदस्य । विष्टपम् । वर्ष्माणम् । बृहत् । स्तिर । कुपे । तत् । इन्द्र । पौर्यम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० 'नि तिर' विष्णु मेघस्य स्थानम् उदकस्य गारुडम् महत् । कुप इन्द्र । तत् पश्य ॥ ३ ॥

प्रति श्रुतार्य वो धृषत् तूर्णाशं न गिरेरधि । हुवे सुशिश्रुमृतये ॥ ४ ॥

प्रति । श्रुतार्य । धृषत् । तूर्णाशम् । न । गिरे । अधि । हुवे । सुशिश्रुम् । कृतये ॥ ४ ॥

वेङ्कट० प्रति हुवे एष्यते शत्रुन् बुध्नाक स्तुकीन् अश्वनाम्, यथा यमोमित्तम्^४ उदकम् (उ. वा ५.१९) मेघात् प्रतिष्ठयति, सुहनुम् रक्षणाय ॥ ४ ॥

॥ गोरक्षस्य वि ब्रजं मन्दानः सोम्येभ्यः । पुरं न शूर दर्पसि ॥ ५ ॥

स । गो । अर्क्षस्य । वि । ब्रजम् । मन्दानः । सोम्येभ्यः । पुरम् । न । शूर । दर्पसि ॥ ५ ॥

वेङ्कट० स एवम् गो अर्क्षस्य च यम् मोदमानः^५ सोमार्हेभ्यः पुरम् इव शत्रूणां वारः विवृण्वार करोषि ॥ ५ ॥

^६इति षष्ठाष्टके गृहीयाध्याये प्रथमो वर्गः ॥

१ अनुष्टुभीति^१ अ^२, २. अ १०, १४०, १, ययम् वेज्जम्, ३ ३ 'पञ्ची न अने वि.
 ४ ४. मारित मूको. ५-५ प्रक्यानि वि^३, मन्त्रानि अ^३. ६ ६ नवतिरपि वि^३, मति. वि अ^३.
 ७. कर्माणि^३ मूको. ८ मरयान. मूको

यदि मे ररणः सुत उक्थे वा दधसे चनः । आरादुष स्वधा गहि ॥ ६ ॥

यदि । मे । ररणः । सुते । उक्थे । वा । दधसे । चनः । आराद् । उप । स्वधा । आ । गहि ॥

षेङ्कट० यदि मे रमसे सोमे उक्थे वा, प्रयच्छति जलम् । दूराद् उप आ गच्छ बहेन ॥ ६ ॥

ययं घां ते अपि प्यसि स्तोतारं इन्द्र गिर्वणः । त्वं नो जिन्य सोमपाः ॥ ७ ॥

ययम् । घ । ते । अपि । प्यसि । स्तोतारः । इन्द्र । गिर्वणः । त्वम् । नुः । जिन्य । सोमपाः ॥

षेङ्कट० ययम् एतु 'ते अपि ययसः' स्तोतारः इन्द्रः गीर्भिर्यनीयः । त्वम् अस्मान् प्रीणयसि हे सोमस्य पादः ॥ ७ ॥

उत नः पितुमा भर संरराणो अविक्षितम् । मय्यनु भूरि ते वसु ॥ ८ ॥

उत । नः । पितुम् । आ । भर । समरराणः । अविक्षितम् । मय्यनु । भूरि । ते । वसु ॥ ८ ॥

षेङ्कट० अपि च अस्मभ्यम् अन्नम् आ हर संरममाणः सविहीयन् मयवत्, भूरि हि ते धनम् ॥ ८ ॥

उत नो गोमैतस्कृषि हिरण्यगतो अश्विनः । इळाभिः सं रमेमहि ॥ ९ ॥

उत । नुः । गोमैतः । कृषि । हिरण्यगतः । अश्विनः । इळाभिः । सं । रमेमहि ॥ ९ ॥

षेङ्कट० अपि च अस्मान् पशुमताः कुर्व हिरण्यगतः अश्ववत् । अश्वैः च सम् रमांमहे ॥ ९ ॥

धृपदुक्थं हवामहे सुप्रकरलघुतये । सार्धं कृण्वन्तमवसे ॥ १० ॥

धृपदुक्थम् । हवामहे । सुप्रकरलम् । त्रुतये । सार्धं । कृण्वन्तम् । अवसे ॥ १० ॥

षेङ्कट० महत् धृपदुक्थं इति धारकः । 'धृपदुक्थो महदुक्थः । वक्ष्यगस्या उपनम् इति धृपदुक्थो वा' (वा ६, ४) । हवामहे प्रसूतबाहुम् रक्षणाय सार्धं कृण्वन्तम् रक्षणाय ॥ १० ॥

‘इति पञ्चाहके द्वितीयाध्याये द्वितीयो वर्गः’ ॥

यः संस्थे बिच्छतर्कपुरादीं कृणोति वृत्रहा । जरितुम्यः पुरुषसुः ॥ ११ ॥

यः । सम्स्थे । चित् । शतशतः । आत् । ईम् । कृणोति । वृत्रहा । जरितुम्यः । पुरुषसुः ॥ ११ ॥

षेङ्कट० यः सङ्ग्रामे बहुकम्पौ भवति, अपि च तत् सुखं करोति वृत्रहा बहुधनः स्तोतुम्यः ॥ ११ ॥

स नः शक्रश्चिदा शक्रद दानवां अन्तराभरः । इन्द्रो विद्यामिरुतिभिः ॥ १२ ॥

१-१. तस्मिन्वा मूको. २. वायो वि. ३. 'रण्यादये वि' अ. ४. कृतं वि; कृतं अ.

५-५. भारित मूको.

सः । नः । शक्तः । चित् । आ । शक्त । दानं जान् । अन्तरऽआमरः । इन्द्रः । विश्वामिः । कृतिऽभिः ॥ १२ ॥

घेङ्कट० तः शक्तः अस्मान् अवि दत्ताम् करोषि दानवान् अन्तरादरः शम्भानि^१ आश्रयन्^२,
विद्राविपादी^३ इन्द्रः विश्वैः पार्ष्णिः ॥ १२ ॥

यो रापो^४ उवर्निर्भहान्तसु^५ पारः सुन्वतः सखा । तमिन्द्रमभि गायत ॥ १३ ॥

यः । रायः । अर्वा^६निः । महान् । सु^७पारः । सुन्वतः । सखा । तम् । इन्द्रम् । अभि । गायत ॥ १३ ॥

घेङ्कट० यः धनस्य रक्षकः महान् शोभनपरम्^८ सुन्वतः सखा, तम् इन्द्रम् अभि गायत ॥ १३ ॥

आयन्तारं महि स्थिरं पृत्तनासु श्रुजितम् । भूरेऽर्शानामोर्जसा ॥ १४ ॥

आ^९पन्तारम् । महि । स्थिरम् । पृत्तनासु । श्रु^{१०}जितम् । भूरेः । ईशानम् । ओर्जसा ॥ १४ ॥

घेङ्कट० आभिमुख्येन पन्तारम् महान्तम् स्थिरम् सप्तर्षि^{११} धनसो जेतारम् भूरेः
ईशानम् यत्नेन अभिगायतेति ॥ १४ ॥

नर्किरस्य शचीनां नियन्ता सूचतानाम् । नर्किर्वक्ता न दादिति ॥ १५ ॥

नर्कि । अस्य । शचीनाम् । नि^{१२}यन्ता । सूचतानाम् । नर्किः । वक्ता । न । दाद । इति ॥ १५ ॥

घेङ्कट० न कश्चित् अस्व कर्मणाम्^{१३} नियन्ता शोभनानाम् । न कश्चित् वक्ता न अयं प्रयच्छति
इति ॥ १५ ॥

“इति पद्याष्टके तृतीयाध्याये तृतीयो वनः” ॥

न नूनं ब्रह्मणापृणं प्राशूनामस्ति सुन्वताम् । न सोमो अप्रता पपे ॥ १६ ॥

न । नूनम् । ब्रह्मणाम् । कृणम् । प्राशूनाम् । अस्ति । सुन्वताम् । न । सोमः । अप्रता । पपे ॥ १६ ॥

घेङ्कट० न सत्तु ब्रह्मणाम् सुन्वताम् श्वम्^{१४} अस्ति, ‘नै सोमं प्राशन्ति’ । ॥ सोम अप्रतेन
पीयेत । अस्तितीर्णघन अयत, अप्रयत्नी^{१५} वा इति ॥ १६ ॥

पन्थ इदुषं गायत पन्थे उक्थानि शंसत । ब्रह्मा कृणोत पन्थ इत् ॥ १७ ॥

पन्थे । इत् । सपे । गायत । पन्थे । उक्थानि । शंसत । ब्रह्मा । कृणोत । पन्थे । इत् ॥ १७ ॥

घेङ्कट० स्तुत्ये एव इन्द्रे^{१६} तप गायत । पन्थे उक्थानि च शंसत । ब्रह्मानि च ब्रह्माणि
इत्युक्ते^{१७} ‘पन्थे एव’ ॥ १७ ॥

१. विभाण मूको. २. ‘एवं वि’, ‘एवं न’ अ. ३. विद्राविपादी मूको. ४. ‘नपरम मूको.
५. ‘येषु नपरे मूको. ६. ‘यसं वि’; ‘यसं अ’. ७-८. नास्ति मूको. ८. ‘न’ मूको. ९-१०. ‘ये
सोमनामपृणानि वि’. ११. वैप १.३०८ p. ८., ‘प्रयत्नी वि’. १२. ‘स्वम्’ मूको. १३. ‘शंसत मूको.

पन्प आ ददिरच्छता सहस्रा वाज्यवृतः । इन्द्रो यो यज्वनो वृधः ॥ १८ ॥

पन्पः । आ । ददिरत् । शता । सहस्रा । वाजी । अवृतः । इन्द्रः । यः । यज्वनः । वृधः ॥ १८ ॥

वेङ्कट० स्तुत्याः^१ इन्द्रः आभिमुख्येन दक्षयति घोरान् घातानि सदृशानि च यस्मान् भवतः शत्रुभिः,
इन्द्रः यः यज्वनः यधंविता ॥ १८ ॥

वि पू चर स्वधा अनु कृष्टीनामन्त्राद्भुवः । इन्द्र पिब सुतानाम् ॥ १९ ॥

वि । सु । चर । स्वधाः । अनु । कृष्टीनाम् । अनु । आद्भुवः । इन्द्र । पिब । सुतानाम् ॥ १९ ॥

वेङ्कट० सुष्ठु वि चर हवींषि अनु मनुष्यानाम् आह्लातव्यः । अनु द्वितीयः पूरणः । 'इन्द्र पिब'
मुवात् ॥ १९ ॥

पिब स्वधैनवानामुत यस्तुष्टये सचा । उतायमिन्द्र यस्त्व ॥ २० ॥

पिब । स्वधैनवानाम् । उत । यः । तुष्टये । सचा । उत । अयम् । इन्द्र । यः । त्व ॥ २० ॥

वेङ्कट० पिब सोमाद्^२ स्वधैतयसः । धेनोः इदं धैतवम् । अवि च यः सोमः उवके संसृष्टः,
अवि च अयम् सोमः स्वधा पातव्यः इन्द्रा, यः स्वधीयः च २० ॥

इति पञ्चाष्टके तृतीयाध्याये ऋग्वेदे चतुर्थोऽङ्कः ॥

अवीहि मन्युपाविर्ण सुपुवांसंपारणे । इमं रातं सुतं पिय ॥ २१ ॥

अति । इहि । मन्युऽसुविर्णम् । सुपुवांसम् । उपऽपारणे । इमम् । रातम् । सुतम् । पिय ॥ २१ ॥

वेङ्कट० अति रातः मन्युना सुगन्तम्^३, तथा उपारणे सुपुवांसम्^४ । यत्र न रमन्ते ब्राह्मणा
उपेत्य स उपारणे दैत इति । इमम् वत्तम् अस्मदीयं सोतम् पिय ॥ २१ ॥

इहि तिस्रः परावत इहि पञ्च जना अति । धेनो इन्द्रावृषाकशत् ॥ २२ ॥

इहि । तिस्रः । परावतः । इहि । पञ्च । जना । अति । धेनोः । इन्द्र । अवृषाकशत् ॥ २२ ॥

वेङ्कट० इहि तिस्रः परावतः अतीत्य^५ । अग्रतः पृष्ठतः पार्श्वतः च आगतवन् आतास्ते । इहि पञ्च
जनान् अति स्तुतीः^६ इन्द्रा अवपश्यन् ॥ २२ ॥

सूर्यो रुदिम यथा सृजा त्वा यच्छन्तु मे गिरः । निम्नमापो न सध्वेक् ॥ २३ ॥

सूर्यः । रुदिम । यथा । सृज । त्वा । यच्छन्तु । मे । गिरः । निम्नम् । आपः । न । सध्वेक् ॥ २३ ॥

१. एतन् सूको. २. नास्ति सूको. ३-२. इन्द्रस्य सूको. ४. सोमस्य सूको. ५-७. नास्ति सूको.
८. धेनवः सूको. ९. सुपुवांस सूको. ६. अतीत्य वि. ७. स्तुतिः सूको.

वेङ्कट० सर्वः रदमीन् यथा विमृजति, तथा चने वि सृज । यद्वाऽथप्रदान् । आ 'वच्छन्तु' र्त्वा' मदीयाः
स्तुतयः । निग्रम् आयाः यथा सद परिगृह्णन्ति, तद्वत् र्त्वा' प्रति गच्छन्ति स्तुतय इति ॥२३॥

अध्वर्युवा तु हि पित्र सोमं वीराय शिप्रिणे । मरं सुतस्य वीतये ॥ २४ ॥

अध्वर्यो इति । आ । तु । हि । सिप्र । सोमम् । वीराय । शिप्रिणे । मरं । सुतस्य । वीतये ॥ २४ ॥

वेङ्कट० अध्वर्यो ! क्षिप्रम् आ सिप्र्य सोमम् वीराय दनुमते । हर सुतं पानाय ॥ २४ ॥

य उद्रः फल्लिगं भिनक्त्यंक् सिन्धूरवासृजत् । यो गोपुं पृक् धारयत् ॥ २५ ॥

यः । उद्रः । फल्लिगम् । भिनत् । न्यक् । सिन्धूर् । अवऽअसृजत् । यः । गोपुं । पृक्म् । धारयत् ॥२५॥

वेङ्कट० यः उद्वार्यं मेघम् अभिनत् । सिन्धूरं च सन्तरिक्षात् न्यक् अवासृजत् । यः गोपु
जामासुं पृक्म् ययः अधारयत् ॥ २५ ॥

“इति पञ्चादके तृतीयाध्याये पञ्चमो वर्गः” ॥

अहन् वृत्रमृचीपम और्णवाभमदीशुर्वम् । हिमेनाविष्यदर्युदम् ॥ २६ ॥

अहन् । वृत्रम् । ऋचीपमः । और्णवाभम् । अहोशुर्वम् । हिमेनं । अविष्यत् । अर्युदम् ॥ २६ ॥

वेङ्कट० अहन् ‘१३म् कृष्ण समः और्णवागम् अहोशुर्वम्’ । तथा हिमेन अविष्यत् अर्युदम् च ॥ २६ ॥

प्र व उग्राय निम्बुरेऽपाब्धाय प्रसृक्षिणे । देवत्तं ब्रह्म गायत् ॥ २७ ॥

प्र । वः । उग्राय । निऽऽग्रे । अपाब्धाय । प्रऽसृक्षिणे । देवत्तम् । ब्रह्म । गायत् ॥ २७ ॥

वेङ्कट० प्र गावत यूयम् उग्रगणाय निस्तरेऽं शत्रुं अपाब्धाय प्रसृक्षमशीलाय देवदत्तं देवप्रसाद-
कथम् ब्रह्म स्तोत्रम् ॥ २७ ॥

यो विश्वान्यभि व्रता सोमस्य मदे अन्वसः । इन्द्रो देवेषु चेतति ॥ २८ ॥

यः । विश्वानि । अभि । व्रता । सोमस्य । मदे । अन्वसः । इन्द्रः । देवेषु । चेतति ॥ २८ ॥

वेङ्कट० यः विव्रानि कर्माणि सोमस्य अद्यमानस्य मदे इन्द्रः देवेषु अभि ज्ञापयति, तस्मै
इन्द्राय इति ॥ २८ ॥

इह त्वा सधुमाद्या हरी हिरण्यजेद्या । वोळ्हापमि प्रयो हितम् ॥ २९ ॥

इह । त्वा । सधुमाद्या । हरी इति । हिरण्यजेद्या । वोळ्हापम् । अभि । प्रयः । हितम् ॥ २९ ॥

पेङ्कट० इह तो सहमाचन्यौ नयनौ हिरण्यकेशौ^१ वदताम्^२ इन्द्रं निहितं सोममर्थं प्रति ॥ २९ ॥

अर्वाञ्च त्वा पुरुष्टुत प्रियमैधस्तुता हरीं । सोमपेयाय वक्षतः ॥ ३० ॥

अर्वाञ्चम् । त्वा । पुरुऽस्तुत । प्रियमैधऽस्तुता । हरी इति । सोमपेयाय । वक्षतः ॥ ३० ॥

पेङ्कट० दिगदितिचेति ॥ ३० ॥

^१इति पद्माष्टके कृतीयाध्याये षष्ठो वर्गः ॥

[३३]

मेध्यातिथिः कण्वः अपिः । इन्द्रो देवता । वृद्धी छन्दाः,
चोदयवादिभिर्लो गायत्र्याः, अम्यवाऽनुष्टुप्^१ ।

वृषं धं त्वा सुतावन्त आपो न वृक्षवर्हिषः ।

पुवित्रस्य प्रसवणेषु वृत्रहन् परि स्तोतारं आसते ॥ १ ॥

वृषम् । ध । त्वा । सुतऽवन्तः । आपः । न । वृक्षऽवर्हिषः ।

पुवित्रस्य । प्रऽसवणेषु । वृत्रहन् । परि । स्तोतारः । आसते ॥ १ ॥

पेङ्कट० मेध्यातिथिः । कण्वम् एतत् त्वाम् सुतवन्तः उक्ताणि इव प्रवणम् अभिगच्छामः क्षीर्ण-
वर्हिषः । क्षीरवर्षा^२ च इन्द्रम् । त्वाम् परि उव आसते पुवित्रस्य सोमावाम् प्रसवणेषु ॥ १ ॥

स्पर्शन्ति त्वा सुते नरो वसो निरेक उक्थिनः ।

कदा सुतं वृषाण ओक आ गम इन्द्रं स्वन्दीर्घ वंसगः ॥ २ ॥

स्पर्शन्ति । त्वा । सुते । नरः । वसो इति । निरेके । उक्थिनः ।

कदा । सुतम् । वृषाणः । ओकः । आ । गमः । इन्द्रं । स्वन्दीर्घम् । वंसगः ॥ २ ॥

पेङ्कट० शब्दापन्ते त्वाम् अभिपुते सोमे नरः हे वासयितः ! निर्गमये उन्निगमः । कदा सुतम् सोमं
प्रति नृप्यन्^३ ओकः आ गमः । इन्द्रं स्वन्दीर्घम् इव कथमः शब्दं कुर्वन्ति ॥ २ ॥

कर्णेभिर्घृष्ट्वा घृषद् वाजं दर्पि सद्यक्षिणम् ।

पिशङ्गरूपं मधवन् विचर्पणे मधु गोमन्तमीमहे ॥ ३ ॥

कर्णेभिः । घृष्ट्वा इति । आ । घृषद् । वाजम् । दर्पि । सद्यक्षिणम् ।

पिशङ्गऽरूपम् । मधवन् । विऽचर्पणे । मधु । गोऽमन्तम् । ईमहे ॥ ३ ॥

१. 'पकोशो मूको. २. वज्रतो मूको. ३-३. नास्ति मूको. ४. शब्दाः मूको. ५. इत्यन्

येहूट० कण्वातुद्विष दे धनो^१ नात्रम्^२ सहस्रसहस्रम् आ दीपि । एहम् विश्वरूपम् दे मघनर ।
विद्रष्ट^३ दीप्यन् गोमन्तम् च यानं पाचामहे ॥ ३ ॥

प्रादि गायान्धसो मट इन्द्राय मेध्यातिथे ।

यः संमिद्लो हर्षोर्यः सुते सचा वृजो रथो हिरण्ययः ॥ ४ ॥

प्रादि । गाय । अन्धस । मेदे । इन्द्राय । मेध्यातिथे ।

य । सममिद्ल । हर्षो । य । सुते । सचा । वृजो । रथ । हिरण्यय ॥ ४ ॥

येहूट० यि सौम्य गाव च पीतस्य सोमस्य मेदे इन्द्राय दे मेध्यातिथे । य इन्द्र
हर्षो स्वरथे समिधयिता, य च सुते सदाय, स इन्द्र वृजो, तस्य रथ च
हिरण्यय ॥ ४ ॥

यः सुपुण्यः सुदर्क्षिण इनो यः सुक्रतुर्गुणे ।

य आक्रुरः सहस्रा यः शतामेघ इन्द्रो यः पुभिर्दारितः ॥ ५ ॥

य । सुसुण्य । सुदर्क्षिण । इन । य । सुक्रतु । गुणे ।

य । आक्रुर । सुहस्रा । य । शतामेघ । इन्द्र । य । पुभिर् । दारित ॥ ५ ॥

येहूट० य शोभनसम्पदस्त, य च सुदर्क्षिण ईश्वर, य सुवज्र स्तुते, य भाभिसुखेन
फलं बहुनाम्, य. च बहुधन इन्द्र, य शरा मेघा दारित । 'प्रत्युत स्तोमाय'
इति पाठः (५, १५) ॥ ५ ॥

'इति पञ्चाष्टक तृतीयाध्याये सप्तमो वरः' ॥

यो धृषितो योऽनृतो यो अस्ति इमश्रुषु श्रितः ।

विभूतधुम्नद्रव्यवनः पुरुष्टुतः क्रत्वा गौरिव आक्रिनः ॥ ६ ॥

य । धृषित । य । अनृत । य । अस्ति । इमश्रुषु । श्रित ।

विभूतधुम्न । द्रव्यवन । पुरुष्टुत । क्रत्वा । गौ । अन्व । आक्रिन ॥ ६ ॥

येहूट० य धर्षयिता ॥ च अपरिवृत शत्रुभिः य च भवति इमश्रुषु श्रित । इमश्रुषु पुत्रानि
'आहु', धत्वा पुत्रे अयन्ति इति । प्रकृतधन चयनयिता बहुस्तुत कर्मणा धेनु इव
यजमानस्य स भवति ॥ ६ ॥

क ई वेद सुते सचा विवन्तं कद् वयो दधे ।

अयं यः पुरो विभिनत्प्योजसा मन्दानः शिष्यन्धसः ॥ ७ ॥

कः । ईम् । वेद् । सुते । सचा । विवन्तम् । कद् । वयोः । दधे ।

अयम् । यः । पुरः । विभिनत्ति । ओजसा । मन्दानः । शिष्यो । अन्धसः ॥ ७ ॥

पेङ्कट० कः ईम् एने वेदि सुते सोमे भवद्भिः विवन्तम्^१ सोमम् । ईं यः सधं धारयति । यः
अयम् पुराणि^२ दिनक्षि बलेन, सोमेन मोदमानः हनुमान् ॥ ७ ॥

दाना मुगो न वारुणः पुंरुत्रा चरथं दधे ।

नर्किण्ड्वा नि यमदा सुते गमो मद्वाश्चरस्योजसा ॥ ८ ॥

दाना । मुगः । न । वारुणः । पुंरुत्रा । चरथम् । दधे ।

नर्किः । स्वा । नि । यमत् । आ । सुते । गमः । महान् । चरसि । ओजसा ॥ ८ ॥

पेङ्कट० दाना^१ शयूणामग्नेयकः मद्गजानि इष वारुणः बहुषु यज्ञेषु वारुणसीलं मयम् इन्द्रः
धारयति । स ईशो न कश्चिद् गच्छति^२ । अथ आ गच्छ सुते सोमे । महान् हि त्वम्
वरसि बलेन ॥ ८ ॥

य उग्रः सन्ननिष्टृतः स्थिरो रणाय संस्कृतः ।

यदि स्तोतुर्मघवा शृणवद्धवं नेन्द्रो योषत्या गमत् ॥ ९ ॥

यः । उग्रः । सन् । अग्निः स्तुतः । स्थिरः । रणाय । संस्कृतः ।

यदि । स्तोतुः । मघवा । शृणवत् । हवम् । न । इन्द्रः । योषति । आ । गमत् ॥ ९ ॥

पेङ्कट० यः उग्रजैः रात्रिः अग्निरिति न निष्टृतः^३ अग्निस्तीर्णः स्थिरः^४ युद्धाय सन्ध्या अक्षौ अलङ्कृतः
सोमैः वा रक्तः, सः यदि स्तोतुः^५ मघवा शृणोति ह्वानम्, इन्द्रः नो अन्धत्र^६ गच्छति, अपि तु
सत्रेव आ गच्छति ॥ ९ ॥

सत्यमित्या वृषेदसि वृषज्विनोऽवृतः ।

वृषा ह्युग्र शृण्विषे परावति वृषो अर्वावति श्रुतः ॥ १० ॥

सत्यम् । इत्या । वृषा । इव । असि । वृषज्वतिः । नः । अवृतः ।

वृषो । हि । उग्र । शृण्विषे । परावति । वृषो इति । अर्वावति । श्रुतः ॥ १० ॥

१. विवन्तम् मूको. २. पुराणि मूको. ३. एव मूको. ४. वृण्वति मूको. ५. विविनः वि,
निवतः शं. ६. नारित मूको. ७. लोपुष्य मूको. ८. नारित शं. ९. नारित वि.

वेङ्कट० रातम् इत्थम् एवम् 'वृषा एव' भवति, वृषभिः^१ चाहुष्ट अस्माकं वायुभिः शतः । 'वृषा
हि' उग्र ।^२ ध्रुवतः । दूरेऽपि वृषा एव समाये च वृषा भुत ॥ १० ॥

^३इति पञ्चष्टके तृतीयाध्याये अष्टमो वर्गः ॥

वृषणस्ते अभीर्शवो वृषा कशां हिरण्ययी ।

वृषा रथो मघऽन् वृषणा हरी वृषा तं शतक्रतो ॥ ११ ॥

वृषण । ते । अभीर्शवः । वृषा । कशा । हिरण्ययी ।

वृषा । रथः । मघऽन् । वृषणा । हरी इति । वृषा । तम् । शतक्रता इति शतऽक्रतो ॥ ११ ॥

वेङ्कट० वर्धितार ते अश्वः । 'वृषा कशा' हिरण्ययी । वृषा रथ मघवत् । वर्धितारो अभी । वृषा
तम् च वृषणम् ।^४ ॥ ११ ॥

वृषा सोतां सुनोतु ते वृषन्वृजीपिन्ना भर ।

वृषा दधन्वे वृषणं नदीप्या तुभ्यं स्यातर्हरीणाम् ॥ १२ ॥

वृषा । सोता । सुनोतु । ते । वृषन् । वृजीपिन् । आ । भर ।

वृषा । दधन्वे । वृषणम् । नदीप्यु । आ । तुभ्यम् । स्यात । हरीणाम् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० वृषा सोता अभि सुनोतु सोमम् ते वृषन् । वृजीपिन् । वृजुपमम्^५ आ भर धनम् । वृषा
धारितवान् वृषणम् सोमम् वृषणु अभिमुख्येन तुभ्यम् वे हरीणाम् स्यात ॥ १२ ॥

एन्द्रं याहि पीतये मधुं श्रविष्ठ सोम्यम् ।

नायमच्छा मघवां शुणवद् गिरो ब्रह्मोक्त्वा च सुक्रतुः ॥ १३ ॥

आ । इन्द्र । याहि । पीतये । मधुं । श्रविष्ठ । सोम्यम् ।

न । अयम् । अच्छे । मघवा । शुणवत् । गिरे । ब्रह्म । उक्त्वा । च । सुक्रतुः ॥ १३ ॥

वेङ्कट० आ याहि इन्द्र । पीतये मधुं ब्रह्मणम्^६ सोममयम् । न अयम् अभिशृणोति मघवा स्तुती
स्तोत्राणि उक्त्वापि च शुण्व इति अनागतागताहेति ॥ १३ ॥

वहन्तु त्वा रयेऽस्थामा हरयो रययुजः ।

तिरिथिर्द्वयं सर्वानानि वृत्रहन्न्येषा या शतक्रतो ॥ १४ ॥

वहन्तु । त्वा । रयेऽस्थाम् । आ । हरयः । रययुजः ।

तिरि । चित् । अयम् । सर्वानानि । वृत्रहऽन् । अन्वेषाम् । या । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ॥ १४ ॥

येहृद० आ वदन्तु त्वां रथस्थम् अथाः रथे युक्ता ईश्वरम् तिरस्कुर्वन्तः सवनानि, अन्येषाम्
यानि सवनानि भवन्ति हे शतग्रन्थः ॥ १४ ॥

अस्माकं गयान्तेमं स्तोमं धिष्व महामह ।

अस्माकं ते सर्वना सन्तु शतं मा मदाय युध सोमपाः ॥ १५ ॥

अस्माकम् । अथ । अन्तेमम् । रतोमम् । धिष्व । महाऽमह ।

अस्माकम् । ते । सर्वना । सन्तु । शम् । र्जमा । मदाय । युध । सोमपाः ॥ १५ ॥

येहृद० अस्माकम् अथ अन्तिकतमम् स्तोमम् पारय हे मदायम् अपि महम् महापूरम् वा । अस्माकम्
ते सर्वनाभि भवन्तु शतमाभि मदाय दीप्तः सोमस्य पात्रः ॥ १५ ॥

‘इति पञ्चाष्टके तृतीयाध्याये ऋक्मो वनः’ ॥

नहि पस्तव नो मम शारत्वे अन्यस्य रण्यति । यो अस्मात् वीर आनयत् ॥ १६ ॥

नहि । स । तव । नो इति । मम । शारत्वे । अन्यस्य । रण्यति । य । अस्मान् । वीर । आ । अनयत् ॥ १६ ॥

येहृद० नहि सा इन्द्र तव शास्त्रे रमते, न च मम, न अपि अन्यस्य, ॥ अस्मान् वीर
इन्द्र आ नयति ॥ १६ ॥

इन्द्रधिव् घां तदं वीर्यं स्त्रिया अंशस्यं मनः । उतो अहं कर्तुं रुधुम् ॥ १७ ॥

इन्द्रः । चित् । घ । तत् । अत्रनीत् । स्त्रिया । अंशस्यम् । मनः । उतो इति । अहं । कर्तुम् । रुधुम् ॥ १७ ॥

येहृद० मैत्र्यातिथे घनप्रदाता प्लावोगिरासह । स इमान् भूत्वा रण्यभवत् (इ. म. २, ८, १) ।
यदा यत् ‘इन्द्र उवाच’ तत् वदति—इन्द्र. चित् खलु तत् शत्रवीत्—स्त्रिया मन् इत्येते
अशिष्यम् शासितुमशक्यम् अपलनवात् । अपि च आह—एषु स्त्रिया प्रत्ययम् ॥ १७ ॥

सतीं चिद् धा मदच्युता मिथुना बहतो रथम् । एवेद् धूर्वण् उत्तरा ॥ १८ ॥

सती इति । चित् । घ । मदच्युता । मिथुना । बहत् । रथम् । एव । इत् । ध । धूर्वण् । उत्तरा ॥ १८ ॥

येहृद० ‘इन्द्रस्य अश्ववर्षि’ खलु अद सोम प्रति गन्तारो मिथुनो बहत्. रथम् ‘इन्द्रस्य । एवमेव
इन्द्रः’ इन्द्रस्य ‘रथम्’ अश्वयो उत्तरा’ भवति ॥ १८ ॥

अथः पश्यस्य मोषर्षिं संतरां पादकौ हर ।

मा ते कशप्लकौ दंशन्तस्त्री हि ब्रह्मा वृध्विध ॥ १९ ॥

१. गतप्रहं मूको. २. ‘तम वि’, ‘तम वा’. ३. महत्वात् मूको. ४. नास्ति मूको.

५. ५. इन्द्रा नावः मूको. ६. वदति मूको. ७. वयल्लत्वात् मूको. ८. ‘स्तरात्मावि मूको.

९. ‘स्तेन...’ मूको. १०-११. रथस्यपदव्योम मूको.

अथ । पश्यस्य । मा । उपरि । समऽनुगाम । पादकी । हर ।

मा । ते । कुशऽप्युत्तरी । दृशन् । स्त्री । हि । ब्रह्मा । बभूविष ॥ १९ ॥

वेङ्कट० एवमन्तरिक्षाद् आगच्छन् रपस्य इन्द्र रिष सन्त प्रापोमि पुरस्वम् इन्द्रार् इच्छन्तं
पदुषाच तद्दर्शयति—अथ^१ पश्यस्य स्त्री सती मा उपरि । तथा अदपन्त संक्षिप्ती पादकी
हर । तथा पुरस्वो विस्त्रिष्टपदनिधानो^२ भवति, नैत्र त्वया स्त्रिया कार्यम् । मा य ते
कश्यादी^३ पुरुषा पश्यन्तु । 'कशति आहननकर्मो^४ । "कश प्रकश्र" उभे^५ अङ्गे भवत । तयोः
भक्षस्य वात्स्य सुष्ठु परिधानं गणति । स्त्रियो हि आगुत्ताद् अभिसर्वाता भवन्ति ।
'सो हि' ब्रह्मा । 'सन् बभूविष'^६ । प्राक् अपि शेष्यादिषु सुष्ठुन्ते प्रापोमि आसन्नस्य पुरस्वमाहि-
कतेति (अ ८, १, ३४) ॥ १९ ॥

"इति पद्मादके त्वीवाध्याये दशमो वर्यः ॥

[३४]

"नीपातिवि काप्य जपि, अ-रपागो विष्णो सद्दल वसुतोविरोऽदिरस । इन्द्रो
देवता । अनुष्ठुप् ण्द, अन्त्यास्तिव्य गावस्य ॥

एन्द्रं याहि हरिभिरुप कर्णस्य सुष्ठुतिम् ।

दिवो अमुष्य श्वांसतो दिव्यं यय दिवावसो ॥ १ ॥

आ । इन्द्र । याहि । हरिऽमि । उप । कर्णस्य । सुऽस्तुतिम् ।

दिव्यं । अमुष्य । श्वांसत । दिव्यम् । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥ १ ॥

वेङ्कट० नीपातिवि । उप आ याहि इन्द्र । कर्णस्य सुष्ठुतिम् अर्च । सुलोकाद् अस्मिन् इन्द्रे शासति^१
तत्र सुष्ठु आसत^२ । दिव्यं^३ यय दीप्तदिव्य^४ इति । श्वांसतो अविपात ॥ १ ॥

आ त्वा प्राचा वदन्निह सोमी धौपेण यच्छतु ।

दिवो अमुष्य श्वांसतो दिव्यं यय दिवावसो ॥ २ ॥

आ । त्वा । प्राचा । वदन् । इह । सोमी । धौपेण । यच्छतु ।

दिव्यं । अमुष्य । श्वांसत । दिव्यम् । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥ २ ॥

वेङ्कट० आ मच्छतु त्वाच्च अमिवप्राचा वाचद् कुर्वन् इन्द्र^१ सोमयान् धौपेण ॥ २ ॥

- १ 'च्छतमिन्द्र सूको. २. उप सूको. ३ पहली सूको. ४ निश्चित परमिष न सूको.
५ काप्यजो सूको. ६ ६. अन्तरादगर्भा सूको ७ ७. उच्च इत्यम् सूको ८. उलो सूको
९ ९. स्त्रीमि सूको १०-१०. सवर्ण्यम् सूको. ११ ११. वास्ति सूको. १२ वासति सूको.
१३ 'ल्ल सूको. १४ दिव सूको १५. इत्य सूको.

अत्रा वि नेमिरेपास्तुतां न धूनुते वृकः ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥ ३ ॥

अत्र । वि । नेमिः । एषाम् । उराम् । न । धूनुते । वृकः ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवंम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ३ ॥

पेद्दट० अस्मिन् पक्षे एषाम् प्राज्याम् नेमिः सोमरुताम् वि धूनुते यथा मेयीम् एक ॥ ३ ॥

आ त्वा कर्षा इहावसे हवन्ते वार्जसातये ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥ ४ ॥

आ । त्वा । कर्षाः । इह । अवसे । हवन्ते । वार्जसातये ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवंम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ४ ॥

पेद्दट० भिगवसिदा ॥ ४ ॥

दधामि ते सुतानां वृष्णे न पूर्वपाप्यम् ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥ ५ ॥

दधामि । ते । सुतानाम् । वृष्णे । न । पूर्वपाप्यम् ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवंम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ५ ॥

पेद्दट० प्रपच्छानि तुभ्यं सुतान् सोमम्, यथा इत्थे वागवे पूर्वपाप्यम् प्रपच्छति पशुमुषे
पेयं सोमम् ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चाशके तृतीयाध्याये एकदशो वर्गः ॥’

स्मत्पुंरधिर्न आ गेहि विश्वतोर्धीर्न ऊतयै ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥ ६ ॥

स्मत्पुंरधिः । नृः । आ । गेहि । विश्वतोऽधीः । नृः । ऊतयै ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवंम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ६ ॥

पेद्दट० प्रपच्छतिदिः अस्मान् आ वच्छ सर्वतोदत्तमुदि. अस्माकं रक्षणाय ॥ ६ ॥

आ नो याहि महेमते सहस्रोते शतामष ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥ ७ ॥

१. यस्मिन् मू. २. आम्बोन मू. ३. सोमवा मू. ४. ५३रे मू. ५. ३१
मू. ६. मेयी मू. ७. प्रयी मू. ८-८. नास्ति मू.

आ । न । या॒दि । म॒हेऽम॒ते । स॒हस्र॑ऽऊ॒ते । श॒र्वऽम॒व ।

दि॒व । अ॒मुष्य॑ । श॒स्त । दि॒वम् । य॒य । दि॒वा॒ऽसो॒ इति॑ दि॒वाऽम॒सो ॥ ७ ॥

वेङ्कट० आ यादि अस्मान् हे महाशुदे । सहस्ररक्षण । यद्वधन ॥ ७ ॥

आ त्वा होता मनु॑र्हितो दे॒व॒त्रा व॑स॒दीद॒र्यः ।

दि॒वो अ॒मुष्य॑ श॒स्तो दि॒वम् य॒य दि॒वा॒म॒सो ॥ ८ ॥

आ । त्वा । होता । मनु॑र्हित । दे॒व॒त्रा । व॒स॒त् । ई॒द॒र्य ।

दि॒व । अ॒मुष्य॑ । श॒स्त । दि॒वम् । य॒य । दि॒वा॒म॒सो॒ इति॑ दि॒वाऽम॒सो ॥ ८ ॥

वेङ्कट० आ वहतु इवाम् होता भक्ति मनुष्यैः गृहेषु निहितः देवानां मध्ये स्तुत्य ॥ ८ ॥

आ त्वा म॒द॒च्यु॒ता ह॒री इ॒येन॑ प॒क्षेव॑ व॒स॒तः ।

दि॒वो अ॒मुष्य॑ श॒स्तो दि॒वम् य॒य दि॒वा॒म॒सो ॥ ९ ॥

आ । त्वा । म॒द॒ऽच्यु॒ता । ह॒री इति॑ । इ॒येन॑म् । प॒क्षाऽर्द्ध॑ । व॒स॒त् ।

दि॒व । अ॒मुष्य॑ । श॒स्त । दि॒वम् । य॒य । दि॒वा॒म॒सो॒ इति॑ दि॒वाऽम॒सो ॥ ९ ॥

वेङ्कट० एवाम् शत्रूणां मदस्य व्यावयितात्री लक्ष्मी यया इयेनम् अक्षमीयो पक्षौ आ वहत ॥ ९ ॥

आ या॒श्रु॒र्य आ॒ परि॒ स्वाहा॑ सोम॒स्य पी॒तये॑ ।

दि॒वो अ॒मुष्य॑ श॒स्तो दि॒वम् य॒य दि॒वा॒म॒सो ॥ १० ॥

आ । या॒दि । अ॒र्य । आ । परि॒ । स्वाहा॑ । सोम॒स्य । पी॒तये॑ ।

दि॒व । अ॒मुष्य॑ । श॒स्त । दि॒वम् । य॒य । दि॒वा॒म॒सो॒ इति॑ दि॒वाऽम॒सो ॥ १० ॥

वेङ्कट० 'आ गच्छ ईश्वर' सर्वतः । स्वाहा करोमि सोम त्वय पात्राय ॥ १० ॥

^१ इति चक्षुरके गृहीताभ्यामे द्वादशो वर्गः ॥

आ नो॑ या॒श्रु॒र्प॒श्रुत्य॑ क॒येषु॑ र॒णया॑ इ॒ह ।

दि॒वो अ॒मुष्य॑ श॒स्तो दि॒वम् य॒य दि॒वा॒म॒सो ॥ ११ ॥

आ । न । या॒दि । उ॒र्प॑ऽश्रुति । क॒येषु॑ । र॒णय॑ । इ॒ह ।

दि॒व । अ॒मुष्य॑ । श॒स्त । दि॒वम् । य॒य । दि॒वा॒म॒सो॒ इति॑ दि॒वाऽम॒सो ॥ ११ ॥

वेङ्कट० आ याहि अस्मान् श्रुतेः समीपम् अस्थेषु । एणम् अस्मान् यजे ॥ ११ ॥

सरूपैरा ॥ नो गहि संमृतैः संमृतायः ।

दिवो अमुष्य शासंतो दिवं यय दिवावसो ॥ १२ ॥

सऽरूपैः । आ । नः । गहि । संमृतैः । संमृतायः ।

दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवंम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ १२ ॥

वेङ्कट० समाश्रितैः अथैः आ गहि अस्मान् वाससंमृतैः पुष्टायः ॥ १२ ॥

आ याहि पर्वतेभ्यः समुद्रस्याधि विष्टपः ।

दिवो अमुष्य शासंतो दिवं यय दिवावसो ॥ १३ ॥

आ । याहि । पर्वतेभ्यः । समुद्रस्य । अधि । विष्टपः ।

दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवंम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ १३ ॥

वेङ्कट० आ याहि पर्वतेभ्यः, तथा समुद्रस्य अन्तरिक्षस्य विष्टपाद् अधि च इति ॥ १३ ॥

आ नो गन्वान्पश्या सहस्रांशू ददहि ।

दिवो अमुष्य शासंतो दिवं यय दिवावसो ॥ १४ ॥

आ । नः । गन्वानि । अपश्या । सहस्रां । शू । ददहि ।

दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवंम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ १४ ॥

वेङ्कट० आ ददहि विष्टु अस्मभ्यम् गन्वानि अपश्यामि च शू । सहस्रसंख्यानि ॥ १४ ॥

आ नः सहस्रशो भ्रातृपुत्रानि श्रुतानि च ।

दिवो अमुष्य शासंतो दिवं यय दिवावसो ॥ १५ ॥

आ । नः । सहस्रशः । भ्रा । श्रुतानि । श्रुतानि । च ।

दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवंम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ १५ ॥

वेङ्कट० आ हर अस्मभ्यम् सहस्रशः श्रुतानि श्रुतानि च ॥ १५ ॥

आ यदिन्द्रश्च ददहे सहस्रं वसुरोचिपः । ओजिष्ठमद्रन्यं पशुम् ॥ १६ ॥

आ । यत् । इन्द्रः । च । ददहे इति । सहस्रम् । वसुरोचिपः । ओजिष्ठम् । अद्रन्यम् । पशुम् ॥ १६ ॥

वेङ्कट० शौनकः— 'तिस्रः धन्यास्तु' 'आ यदिन्द्रः' इति सहस्रम् वसुरोचिषः" इति । वसुरोचिषः यद्यम् सहस्रम् अस्माकम् नेता अयम् इन्द्रः च यदा आ दशदे पारावतात् बलवत्तरम् अश्वारमक पशुं च । दत्तरञ्ज सम्बन्धः ॥ १६ ॥

य अञ्जा वातरंहसोरुपासौ रघुस्यदः । आर्जन्ते सूर्या इव ॥ १७ ॥

ये । अञ्जा । वातरंहसः । अरुपासः । रघुस्यदः । आर्जन्ते । सूर्याः इव ॥ १७ ॥

वेङ्कट० ये अञ्जगामिनः वातसदृशवेगा आरोचमानाः रघु च स्पन्दमानाः आर्जन्ते 'सूर्याः इव मथाः आताः' ॥ १७ ॥

पारावतस्य रातिर्धुं द्रुवचक्रेष्वाशुषु । तिष्ठं वनस्य मध्य आ ॥ १८ ॥

पारावतस्य । रातिर्धुं । द्रुवचक्रेष्वाशुषु । तिष्ठम् । वनस्य । मध्ये । आ ॥ १८ ॥

वेङ्कट० तेषु पशुं पारावतस्य देवेषु इवचक्रकेषु अश्वेषु आ तिष्ठम् इति वसुरोचिषा सहजं वदति । तपोदशस्य मध्ये अश्वेषु रातिगृहीतेषु आतिष्ठम् इति ॥ १८ ॥

‘इति पञ्चाष्टके तृतीयाध्याये तपोदशो वर्गः’ ॥

[३५]

‘इषावाञ्च आत्रेय ऋषिः । अभिनौ देवता । उपरिहाज्योतिस्त्रिष्टुप् छन्दः, द्वाविंशोऽष्टविंशौ षष्ठी, त्रयोविंशौ महाद्विती’ ।

अग्निनेत्रेण वरुणेन विष्णुनादित्यै रुद्रैर्वसुभिः सचाशुवा ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च सोमं पिबतमग्निना ॥ १ ॥

अग्निना । इन्द्रेण । वरुणेन । विष्णुना । आदित्यैः । रुद्रैः । वसुभिः । सचाशुवा ।

सुजोषसा । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । पिबतम् । अग्निना ॥ १ ॥

वेङ्कट० इषावाञ्च । अभिनादिभिः सहस्रती सहस्री उपसा सूर्येण च सोमम् पिबतम् अभिनौ ॥ १ ॥

विष्वाभिर्धूमिर्मुर्वनेन वाजिना दिवा पूयिष्याद्विभिः सचाशुवा ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च सोमं पिबतमग्निना ॥ २ ॥

विष्वाभिः । धूमिभिः । मुर्वनेन । वाजिना । दिवा । पूयिष्या । अद्विभिः । सचाशुवा ।

सुजोषसा । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । पिबतम् । अग्निना ॥ २ ॥

१. मावा ह मुखौ. २. वाजनाम् मुखौ. ३-३. सधैरवता वि". ४. "तः अ". ५. एतेषु अ". ६. 'उ अनेषु मुखौ. ७. वसति मुखौ. ८. अति" मुखौ. ९-९. वासिष मुखौ १०. वासिष अ".

वेङ्कट० सर्वैः प्रज्ञानैः सर्वेण ॥ भूतजातेन द्वे बलिनी ! शुभशुचिभिः च सदभूतौ ॥ २ ॥

विश्वेदेवैस्त्रिभिरेकादशैरिहाग्निर्भूद्भिर्मृगुभिः सचाभुवा ।

सजोपसा उपसा सूर्येण च सोमं पिबतमग्निना ॥ ३ ॥

विश्वैः । देवैः । त्रिभिः । एकादशैः । इह । अग्निभिः । मरुद्भिः । मृगुभिः । सचाभुवा ।
सजोपसा । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । पिबतम् । अग्निना ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अस्मिन् यज्ञे सर्वैः एव सदभूतौ पिबतम् सोमम् इति ॥ ३ ॥

जुपेयां यज्ञं बोधतं हवस्य मे विश्वेह देवौ सवनाव गच्छतम् ।

सजोपसा उपसा सूर्येण चोर्व नो वोळ्ढमग्निना ॥ ४ ॥

जुपेयाम् । यज्ञम् । बोधतम् । हवस्य । मे । विश्वा । इह । देवौ । सर्वना । अर्व । गच्छतम् ।
सजोपसा । उपसा । सूर्येण । च । आ । इषम् । नुः । वोळ्ढम् । अग्निना ॥ ४ ॥

वेङ्कट० जुपेयाम् यज्ञम् जुष्यते च मम ज्ञानम् । सर्वाणि एव सवनाणि इह देवौ ! अर्व गच्छतम् ।
सजोपसा उपसा सूर्येण च अक्षम् अक्षम् अक्षम् आ वक्षम्, अग्निनी ! ॥ ४ ॥

स्तोमं जुपेयां युवज्जेवं कन्यनां विश्वेह देवौ सवनाव गच्छतम् ।

सजोपसा उपसा सूर्येण चोर्व नो वोळ्ढमग्निना ॥ ५ ॥

स्तोमम् । जुपेयाम् । युवज्जेवं । कन्यनाम् । विश्वा । इह । देवौ । सर्वना । अर्व । गच्छतम् ।
सजोपसा । उपसा । सूर्येण । च । आ । इषम् । नुः । वोळ्ढम् । अग्निना ॥ ५ ॥

वेङ्कट० स्तोमम् सचेयां यथा युवानी कन्यानाम् आह्वानं सेवेते ॥ ५ ॥

गिरी जुपेयामध्वरं जुपेयां विश्वेह देवौ सवनाव गच्छतम् ।

सजोपसा उपसा सूर्येण चोर्व नो वोळ्ढमग्निना ॥ ६ ॥

गिरीः । जुपेयाम् । अध्वरम् । जुपेयाम् । विश्वा । इह । देवौ । सर्वना । अर्व । गच्छतम् ।
सजोपसा । उपसा । सूर्येण । च । आ । इषम् । नुः । वोळ्ढम् । अग्निना ॥ ६ ॥

वेङ्कट० गिरिदक्षिणा ॥ ६ ॥

‘इति यज्ञादके पृथिव्याप्याये ऋतुदंसो वर्गः’ ॥

हृदिवाऽर्धं पतथो वनेदुप सोमं सुतं महिषेवार्यं गच्छथः ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च त्रिवर्तिर्यातमश्विना ॥ ७ ॥

हृदिवाऽर्धं । पतथः । वनो । इत् । उप । सोमम् । सुतम् । महिषाऽर्धं । अर्धं । गच्छथः ।

सुजोषसौ । उपसा । सूर्येण । च । त्रिः । वर्तिः । यातम् । अश्विना ॥ ७ ॥

वेङ्कट० हृदिवाऽर्धं इव पक्षिणौ वनानि उप पतयः^१, सोमम् सुतम् महिषी इव विपासितौ

अव गच्छथः । सुजोषसौ उपसा सूर्येण च जहः त्रिः सारम् यातम् अश्विनौ^२ ॥ ७ ॥

हस्ताविं पतथो अश्वगाविं सोमं सुतं महिषेवार्यं गच्छथः ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च त्रिवर्तिर्यातमश्विना ॥ ८ ॥

हस्तौऽर्धं । पतथः । अश्वगौऽर्धं । सोमम् । सुतम् । महिषाऽर्धं । अर्धं । गच्छथः ।

सुजोषसौ । उपसा । सूर्येण । च । त्रिः । वर्तिः । यातम् । अश्विना ॥ ८ ॥

वेङ्कट० हस्तौ इव तथा अश्वगौ इव च ॥ ८ ॥

श्वेनारिं पतथो हव्यदांतये सोमं सुतं महिषेवार्यं गच्छथः ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च त्रिवर्तिर्यातमश्विना ॥ ९ ॥

श्वेनौऽर्धं । पतथः । हव्यदांतये । सोमम् । सुतम् । महिषाऽर्धं । अर्धं । गच्छथः ।

सुजोषसौ । उपसा । सूर्येण । च । त्रिः । वर्तिः । यातम् । अश्विना ॥ ९ ॥

वेङ्कट० श्वेनौ इव तथा वज्रमानाय च ॥ ९ ॥

पिपेतं च हृणुतं वा च गच्छतं प्रजां च धृतं द्रविणं च धत्तम् ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण चोर्वि नो धत्तमश्विना ॥ १० ॥

पिपेतम् । च । हृणुतम् । च । आ । च । गच्छतम् । प्रजाम् । च । धत्तम् । द्रविणम् । च । धत्तम् ।

सुजोषसौ । उपसा । सूर्येण । च । ऊर्वि । नः । धत्तम् । अश्विना ॥ १० ॥

वेङ्कट० पिपेतम्, हृणुतम्, उदयम् आ गच्छतम्^३, तथा प्रजाम् द्रविणम् च धत्तम् ॥ १० ॥

अपेतं च प्र स्तुतं च प्र चावतं प्रजां च धृतं द्रविणं च धत्तम् ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण चोर्वि नो धत्तमश्विना ॥ ११ ॥

१. हृदि वाऽर्धं; हृदि वाऽर्धं. २. वज्रमानाय; वज्र मानाय. ३. विपासितौ मूको. ४. 'गच्छ' वि; 'गच्छ' म.

जयतम् । च । प्र । स्तुतम् । च । प्र । च । अवतम् । प्रऽजाम् । च । धत्तम् । द्रविणम् । च । धत्तम् ।
सऽजोपसौ । उपसा । सूर्येण । च । ऊर्जम् । नः । धत्तम् । अश्विना ॥ ११ ॥

वेङ्कट० जयतम् च शत्रून्, प्रस्तुतम् च स्तोतृन्, अस्मान् प्र च रक्षतम् ॥ ११ ॥

इतं च शत्रून् यतंतं च मित्रिणः प्रजां च धत्तं द्रविणं च धत्तम् ।

सजोपसा उपसा सूर्येण चोर्जं नो धत्तमश्विना ॥ १२ ॥

इतम् । च । शत्रून् । यतंतम् । च । मित्रिणः । प्रऽजाम् । च । धत्तम् । द्रविणम् । च । धत्तम् ।
सऽजोपसौ । उपसा । सूर्येण । च । ऊर्जम् । नः । धत्तम् । अश्विना ॥ १२ ॥

वेङ्कट० इतम् च शत्रून्, मण्डलम् च मैत्रीयुक्तम् ॥ १२ ॥

‘इति षष्ठाष्टके तृतीयाध्याये षष्ठस्तोत्रं ॥’

मित्रावरुणवन्ता उत धर्मवन्ता मरुत्वन्ता जरितुर्मच्छयो हवम् ।

सजोपसा उपसा सूर्येण चादित्यैर्यातमश्विना ॥ १३ ॥

मित्रावरुणवन्तौ । उत । धर्मवन्ता । मरुत्वन्ता । जरितुः । मच्छयः । हवम् ।
सऽजोपसौ । उपसा । सूर्येण । च । आदित्यैः । यातम् । अश्विना ॥ १३ ॥

वेङ्कट० मित्रादिभिः सहितौ आगच्छतम् जरितुः क्षामम् । तथा उपसा सूर्येण च सप्तरी
आदित्यैः च यातम् अश्विनी ॥ १३ ॥

अङ्गिरस्यन्ता उत विष्णुवन्ता मरुत्वन्ता जरितुर्मच्छयो हवम् ।

सजोपसा उपसा सूर्येण चादित्यैर्यातमश्विना ॥ १४ ॥

अङ्गिरस्यन्तौ । उत । विष्णुवन्ता । मरुत्वन्ता । जरितुः । मच्छयः । हवम् ।
सऽजोपसौ । उपसा । सूर्येण । च । आदित्यैः । यातम् । अश्विना ॥ १४ ॥

वेङ्कट० निगदसिद्धेति ॥ १४ ॥

अभुमन्ता वृषणा वाजवन्ता मरुत्वन्ता जरितुर्मच्छयो हवम् ।

सजोपसा उपसा सूर्येण चादित्यैर्यातमश्विना ॥ १५ ॥

अभुमन्तौ । वृषणा । वाजवन्ता । मरुत्वन्ता । जरितुः । मच्छयः । हवम् ।
सऽजोपसौ । उपसा । सूर्येण । च । आदित्यैः । यातम् । अश्विना ॥ १५ ॥

घेङ्कट० निगदसिद्धा । ऋभुमन्ता वाचकता इति ज्येष्ठकनिष्ठान्यां व्यपदेशः ॥ १५ ॥

ब्रह्म जिन्वतमुत जिन्वतं धियो हृतं रक्षांसि सेधतमर्मीवाः ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १६ ॥

ब्रह्म । जिन्वतम् । उत । जिन्वतम् । धियोः । हृतम् । रक्षांसि । सेधतम् । अर्मीवाः ।

सुजोषसी । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । सुन्वतः । अश्विना ॥ १६ ॥

घेङ्कट० ब्राह्मणम् जिन्वतम् । अथ च जिन्वतम् कर्माणि । हृतम् च रक्षांसि । नि सेधतम् राक्षसाम् ।

सहस्रो उपसा सूर्येण च सोमम् सुन्वतः । अश्विना ॥ १६ ॥

भृशं जिन्वतमुत जिन्वतं नृन् हृतं रक्षांसि सेधतमर्मीवाः ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १७ ॥

भृशम् । जिन्वतम् । उत । जिन्वतम् । नृन् । हृतम् । रक्षांसि । सेधतम् । अर्मीवाः ।

सुजोषसी । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । सुन्वतः । अश्विना ॥ १७ ॥

घेङ्कट० भृशम् जिन्वतम् ... ॥ १७ ॥

धेनुर्जिन्वतमुत जिन्वतं विशो हृतं रक्षांसि सेधतमर्मीवाः ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १८ ॥

धेनुः । जिन्वतम् । उत । जिन्वतम् । विशोः । हृतम् । रक्षांसि । सेधतम् । अर्मीवाः ।

सुजोषसी । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । सुन्वतः । अश्विना ॥ १८ ॥

घेङ्कट० धेनुः जिन्वतम्, अथ जिन्वतम् वीर्याम् ॥ १८ ॥

इति षष्ठादके तृतीयाध्याये षोडशो वर्गः ॥

अत्रैरिव शृणुतं पूर्व्यस्तुतिं द्यावाश्वस्य सुन्वतो मदच्युता ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण चार्धिना तिरोऽब्रह्मणम् ॥ १९ ॥

अत्रैः । शृणुतम् । पूर्व्यस्तुतिम् । द्यावाश्वस्य । सुन्वतः । मदच्युता ।

सुजोषसी । उपसा । सूर्येण । च । अर्धिना । तिरोऽब्रह्मणम् ॥ १९ ॥

घेङ्कट० मम वितामदस्य अत्रैः इव मम च सुख्यं स्तुतिम् । शृणुतम् द्यावाश्वस्य सुन्वतः

दे शृणुमदस्य द्यावाश्वो ! । सुजोषसी उपसा सूर्येण च अर्धिना । तिरोऽब्रह्मणम् विपतं सोमम् ।

तिरोभूते^१ एवंमिन् अहनि अपरेणुः प्रातः जनयोः यागः इति ॥ १९ ॥

सर्गा इव सृजतं सुष्टुतीरुपं श्वावाधस्य सुन्वतो मंदच्युता ।

सुजोपसा उपसा सूर्येण चाधिना तिरोऽर्हयम् ॥ २० ॥

सर्गा इव । सृजतम् । सुष्टुतीः । उप । श्वावऽर्हस्य । सुन्वतः । मंदऽच्युता ।

सुजोपसा । उपसा । सूर्येण । च । अधिना । तिरोऽर्हयम् ॥ २० ॥

षेड्डट० सुष्टुतीः^१ भागमनि उप^२ सृजतम् सर्गा इव । श्वावरणानि इदीपि श्वाणि वा

सर्गाः ॥ २० ॥

रुदमोर्षिव यच्छतमध्वरा^३ उपं श्वावाधस्य सुन्वतो मंदच्युता ।

सुजोपसा उपसा सूर्येण चाधिना तिरोऽर्हयम् ॥ २१ ॥

रुदमोर्षिव । यच्छतम् । अध्वरा । उप । श्वावऽर्हस्य । सुन्वतः । मंदऽच्युता ।

सुजोपसा । उपसा । सूर्येण । च । अधिना । तिरोऽर्हयम् ॥ २१ ॥

षेड्डट० अरुदमदीवान् धरा उप यच्छतम् अश्वप्रहम् इव ॥ २१ ॥

अर्वाग् रथं नि यच्छतं विवतं सोम्यं मधु ।

आ यातमधिना गतमवस्युर्वा^४महं हुवे धत्तं रत्नानि दाशुपे ॥ २२ ॥

अर्वाक् । रथम् । नि । यच्छतम् । विवतम् । सोम्यम् । मधु ।

आ । यातम् । अधिना । आ । गतम् । अवस्युः । वाम् । अहम् । हुवे । धत्तम् । रत्नानि । दाशुपे ॥

षेड्डट० अभिमुखम् रथम् नि यच्छतम् । विवतम् च सोममवम् मधु । आ यातम् अधिनो^५

आ यच्छते च सोमं प्रति । रत्नकाशः वाम् अहम् हुवे । धातम् रत्नानि यच्छते ॥ २२ ॥

नमोवाके प्रस्थिते अध्वरे नरा विवर्धनस्य पीतये ।

आ यातमधिना गतमवस्युर्वा^४महं हुवे धत्तं रत्नानि दाशुपे ॥ २३ ॥

नमःऽवाके । प्रस्थिते । अध्वरे । नरा । विवर्धनस्य । पीतये ।

आ । यातम् । अधिना । आ । गतम् । अवस्युः । वाम् । अहम् । हुवे । धत्तम् । रत्नानि । दाशुपे ॥

षेड्डट० नमस्कारः यत्र उच्यते, प्रस्थिते षडे नरो । 'उभयं सह' वा एतयत् एव मत्^६

सूक्तवाक्यं नमोवाक्यं^७ (भाष १, १, ४) इति ब्राह्मणम् । अहमशीलस्य^८ सोमस्य

पानाय ॥ २३ ॥

१. मी० सूको. २. 'मिन्' ज. ३. उवा सूको

४. नास्ति माध. ५-५. नास्ति सूको.

६. < वि ✓'वह' 'वृद्धौ' इति षेप १, १, १००; इति सूको.

वेङ्कट० विगदसिद्धा । श्रुमन्ता वाक्वन्ता इति ज्येष्ठकविष्ठाभ्यां व्यपदेशः ॥ १५ ॥

ब्रह्म जिन्वतमुत जिन्वतं धियो हृतं रक्षांसि सेधतुमर्मीवाः ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १६ ॥

ब्रह्म । जिन्वतम् । उत । जिन्वतम् । धियः । हृतम् । रक्षांसि । सेधतम् । अर्मीवाः ।

सुजोषसौ । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । सुन्वतः । अश्विना ॥ १६ ॥

वेङ्कट० ब्राह्मणम् जिन्वतम् । अथ च जिन्वतम् कर्मणि । हृतम् च रक्षांसि । नि सेधतम् राक्षसात् ।

सज्जतौ उपसा सूर्येण च सोमम् सुन्वतः^१ पिबतम् अश्विनौ ॥ १६ ॥

सूर्यं जिन्वतमुत जिन्वतं नृन् हृतं रक्षांसि सेधतुमर्मीवाः ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १७ ॥

सूर्यम् । जिन्वतम् । उत । जिन्वतम् । नृन् । हृतम् । रक्षांसि । सेधतम् । अर्मीवाः ।

सुजोषसौ । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । सुन्वतः । अश्विना ॥ १७ ॥

वेङ्कट० सूनम् जिन्वतम् *** ॥ १७ ॥

धेनुर्जिन्वतमुत जिन्वतं विशो हृतं रक्षांसि सेधतुमर्मीवाः ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १८ ॥

धेनुः । जिन्वतम् । उत । जिन्वतम् । विशोः । हृतम् । रक्षांसि । सेधतम् । अर्मीवाः ।

सुजोषसौ । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । सुन्वतः । अश्विना ॥ १८ ॥

वेङ्कट० धेनुः जिन्वतम्, अथ च जिन्वतम् वैश्यान् ॥ १८ ॥

^१ इति पञ्चाष्टके ऋषीत्याम्नाये पौष्टसो वर्गः^२ ॥

अत्रैरिव मृणुतं पूर्वस्तुतिं श्यावाश्वस्य सुन्वतो मन्दच्युता ।

सुजोषसा उपसा सूर्येण चार्धिना तिरोऽब्रह्मम् ॥ १९ ॥

अत्रैऽइव । मृणुतम् । पूर्वस्तुतिम् । श्यावाश्वस्य । सुन्वतः । मन्दच्युता ।

सुजोषसौ । उपसा । सूर्येण । च । अश्विना । तिरोऽब्रह्मम् ॥ १९ ॥

वेङ्कट० मम पितामहस्य अत्रै इव मम च सुखयोः स्तुतिम्^१ श्रुतम् श्यावाश्वस्य सुन्वतः

दे सप्तमदश्च च्यावकी^२ । सुजोषसौ उपसा सूर्येण च अश्विना । तिरोऽब्रह्मम् पिबतं सोमम् ।

कुर्जा । देवान् । अर्जसि । ओर्जसा । ताम् । विर्व । सोमम् । मदाय । कम् । शतत्रतो इति शतःकतो ।
यम् । ते । भागम् । अधारयन् । विष्वा । सेहान । पृत्तना । उरु । जर्ष । सम् । अप्सुजित् ।
मरुत्वान् । इन्द्र । सत्सपते ॥ ३ ॥

पेङ्कट० देव । अनेन देवान् वरसि । अनेन ताम् अवि इति ॥ ३ ॥

जनिता द्विरो जनिता पृथिव्याः पित्रा सोमं मदाय कं शतकतो ।
यं ते भागमधारयन् विष्वाः सेहानः पृत्तना उरु जपः समप्सुजिन्मरुत्वौ इन्द्र सत्पते ॥ ४ ॥
जनिता । द्विः । जनिता । पृथिव्या । पित्र । सोमम् । मदाय । कम् । शतत्रतो इति शतःकतो ।
यम् । ते । भागम् । अधारयन् । विष्वा । सेहान । पृत्तना । उरु । जर्ष । सम् । अप्सुजित् ।
मरुत्वान् । इन्द्र । सत्सपते ॥ ४ ॥

पेङ्कट० जनिता द्वावपि बोधेति ॥ ४ ॥

जनिताश्चानां जनिता गयामसि पित्रा सोमं मदाय कं शतकतो ।
यं ते भागमधारयन् विष्वाः सेहानः पृत्तना उरु जपः समप्सुजिन्मरुत्वौ इन्द्र सत्पते ॥ ५ ॥
जनिता । अश्चानाम् । जनिता । गयाम् । अस्ति । पित्र । सोमम् । मदाय । कम् । शतत्रतो इति शतःकतो ।
यम् । ते । भागम् । अधारयन् । विष्वा । सेहान । पृत्तना । उरु । जर्ष । सम् । अप्सुजित् ।
मरुत्वान् । इन्द्र । सत्सपते ॥ ५ ॥

पेङ्कट० जनिता अश्चानाम् गयाम् च भवति ॥ ५ ॥

अग्नीणां स्तोममद्विरो महस्कृषि पित्रा सोमं मदाय कं शतकतो ।
यं ते भागमधारयन् विष्वाः सेहानः पृत्तना उरु जपः समप्सुजिन्मरुत्वौ इन्द्र सत्पते ॥ ६ ॥
अग्नीणाम् । स्तोमम् । अद्विः । मह । कृषि । पित्र । सोमम् । मदाय । कम् । शतत्रतो इति शतःकतो ।
यम् । ते । भागम् । अधारयन् । विष्वा । सेहान । पृत्तना । उरु । जर्ष । सम् । अप्सुजित् ।
मरुत्वान् । इन्द्र । सत्सपते ॥ ६ ॥

पेङ्कट० अग्नीणाम् स्तोमम् अद्विः महस्कृषि उरु ॥ ६ ॥

इयावाशस्य सुन्वतस्तथा शृणु यथार्थणोरत्रेः कर्माणि कृन्ततः ।

प्र त्रसदस्युमात्रिय त्वमेक इन्द्रपाल इन्द्र ब्रह्माणि वर्धयन् ॥ ७ ॥

इयावऽश्वस्य । सुन्वत । तथा । शृणु । यथा । अर्थणा । अत्रे । कर्माणि । कृन्तत ।
प्र । त्रसदस्युम् । आत्रिय । त्वम् । एक । इन्द्र । ब्रह्माणि । वर्धयन् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० श्यावाश्वस्य मम शृणु सुन्वत स्तुतिम् तथा, यथा अशृणो अग्ने कर्माणि कुर्वत^१ ।
 ॥ त्वम् प्र आविष्य प्रसदस्तुम्^२ एक एव बुधे इदं । स्तोत्राणि वर्धयन् कामै ॥ ७ ॥

^१इति पञ्चाष्टके तृतीयाध्याये अष्टादशो वसं^३ ॥

[३७]

^१श्यावाश्व आग्नेय ऋषि । इन्द्रो देवता । मक्षमहिक्कश्च द, आयाऽतिव्यती^४ ।

प्रेदं ब्रह्मं वृत्रतूयैर्वाविष्य प्र सुन्वतः शचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।

माध्यंदिनस्य सर्गेनस्य वृत्रहन्नेष्ट पित्रा सोमस्य वज्रिवः ॥ १ ॥

प्र । इदम् । ब्रह्मं । वृत्रतूयैषु । आविष्य । प्र । सुन्वत । शचीऽपते । इन्द्रं । विश्वाभि । ऊतिऽभि ।

माध्यंदिनस्य । सर्गेनस्य । वृत्रऽहन् । अनेष्ट । पित्रं । सोमस्य । वज्रिऽसु ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्र आविष्य इदम् यथा माहात्म्यात् सारुप्रामेष्टु प्र सुन्वत^५ यजमानान् शचीपते । इ दं^६
 विष्यै पाठ्यै । स इषम् माध्यंदिनस्य सर्गेनस्य वृत्रहन् । अनेष्ट^७ विष्य सोमम्
 वज्रिन्^८ ॥ १ ॥

सेहान उग्रं घृतना अभि दुहः शचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।

माध्यंदिनस्य सर्गेनस्य वृत्रहन्नेष्ट पित्रा सोमस्य वज्रिवः ॥ २ ॥

सेहान । उग्र । घृतना । अभि । दुहं । शचीऽपते । इ दं । विश्वाभि । ऊतिऽभि ।

माध्यंदिनस्य । सर्गेनस्य । वृत्रऽहन् । अनेष्ट । पित्रं । सोमस्य । वज्रिऽसु ॥ २ ॥

वेङ्कट० दोग्ध्री सेना अभिभवन् कर्मेपते^९ इति ॥ २ ॥

एकुरालस्य सुर्वेनस्य राजसि शचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।

माध्यंदिनस्य सर्गेनस्य वृत्रहन्नेष्ट पित्रा सोमस्य वज्रिवः ॥ ३ ॥

एकुराल् । अत्यु । सुर्वेनस्य । राजसि । शचीऽपते । इन्द्रं । विश्वाभि । ऊतिऽभि ।

माध्यंदिनस्य । सर्गेनस्य । वृत्रऽहन् । अनेष्ट । पित्रं । सोमस्य । वज्रिऽसु ॥ ३ ॥

वेङ्कट० एक एव राजा अत्य सुर्वेनस्य राजसि ॥ ३ ॥

सस्याराना यवयसि त्वमेक इच्छेचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।

माध्यंदिनस्य सर्गेनस्य वृत्रहन्नेष्ट पित्रा सोमस्य वज्रिवः ॥ ४ ॥

सुऽस्यावांना । युवयसि । त्वम् । एकः । इत् । शुचीऽपते । इन्द्र । विश्वाभिः । कृतिऽभिः ।
मार्घ्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । वृत्रऽहन् । अनेद्य । पिब । सोमस्य । वज्रिऽवः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० समानं तिष्ठन्तौ इमौ लोको तम् एकः एव वृषक् कसेपि ॥ ४ ॥

क्षेमस्य च प्रयुजंश्च त्वर्माशिषे शुचीपत इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः ।

मार्घ्यन्दिनस्य सर्वनस्य वृत्रहन्नेद्य पिब सोमस्य वज्रिवः ॥ ५ ॥

क्षेमस्य । च । प्रयुजः । च । त्वम् । ईशिषे । शुचीऽपते । इन्द्र । विश्वाभिः । कृतिऽभिः ।

मार्घ्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । वृत्रऽहन् । अनेद्य । पिब । सोमस्य । वज्रिऽवः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० क्षेमस्य च प्रयुजः मयोगस्य च योगक्षेमयोः त्वम् ईतिषि ॥ ५ ॥

क्षत्राय त्वमवसि न त्वमाविष शुचीपत इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः ।

मार्घ्यन्दिनस्य सर्वनस्य वृत्रहन्नेद्य पिब सोमस्य वज्रिवः ॥ ६ ॥

क्षत्राय । त्वम् । अवसि । न । त्वम् । आविष । शुचीऽपते । इन्द्र । विश्वाभिः । कृतिऽभिः ।

मार्घ्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । वृत्रऽहन् । अनेद्य । पिब । सोमस्य । वज्रिऽवः ॥ ६ ॥

वेङ्कट० त्वम् इत्ययं भवति । त्वं रक्षसि च आज्ञा आश्रितात् । न त्वम् केनचित् रक्षसे ॥ ६ ॥

इषावाश्वस्य रेमेतस्तथा मृणु यथामृणोरत्रेः कर्माणि कृष्वतः ।

प्र वृसदस्सुमविथ त्वमेक इन्नृपाह इन्द्र क्षत्राणि वर्धयन् ॥ ७ ॥

इषावऽश्वस्य । रेमेतः । तथा । मृणु । यथा । अमृणोः । अत्रेः । कर्माणि । कृष्वतः ।

प्र । वृसदस्सुम् । आविष । त्वम् । एकः । इत् । नृऽसहो । इन्द्र । क्षत्राणि । वर्धयन् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० रेमेतिः स्तौतिर्मेति (छ. निष ३, १४) ॥ ७ ॥

‘इति पद्यादके तृतीयाध्याये एकोनविंशो वर्गः’ ॥

[३८]

— ‘इषावाश्व आश्वेव अविः । इन्द्राश्वी देवता । वायसी उन्दः’ ।

यज्ञस्य हि स्य कृत्विजा सस्नी वज्रेषु कर्मसु । इन्द्राग्नी तस्य बोधतम् ॥ १ ॥

यज्ञस्य । हि । स्यः । कृत्विजा । सस्नी इति । वज्रेषु । कर्मसु । इन्द्राग्नी इति । तस्य । बोधतम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० हे इन्द्राग्नी ! ‘यज्ञस्य कृत्विजो स्य’ इत्येव । सश्रामेषु वज्रेषु च उपविष्टौ इन्द्राग्नी !

अं मां विजय, त्वयि वा इमां हवि ॥ १ ॥

तोशासो रथपावाना वृत्रहणापेराजिता । इन्द्राग्नी तस्य बोधतम् ॥ २ ॥

तोशासः । रथपावानाः । वृत्रहणाः । अपेराजिताः । इन्द्राग्नी इति । तस्य । बोधतम् ॥ २ ॥

षेङ्कट० हिंसाकृतौ रथेन गच्छन्तौ शत्रूणा इन्द्राग्नी^१ अपराजितौ^२ बुधाम् इन्द्राग्नी । ॥ २ ॥

इदं वां मदिरं मध्वधुसन्नद्रिभिर्नरः । इन्द्राग्नी तस्य बोधतम् ॥ ३ ॥

इदम् । वाम् । मदिरम् । मधु । अध्वधुम् । अद्रिऽभि । नरः । इन्द्राग्नी इति । तस्य । बोधतम् ॥ ३ ॥

षेङ्कट० मिगवसिद्धा ॥ ३ ॥

जुषेथां युद्धमिष्टये सुतं सोमं सधस्तुती । इन्द्राग्नी आ गतं नरा ॥ ४ ॥

जुषेथाम् । युद्धम् । इष्टये । सुतम् । सोमम् । सधस्तुती इति सधस्तुती ।

इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । नरा ॥ ४ ॥

षेङ्कट० सेवेथाम् यत्तम् यत्तम् सुतम् च सोमम् द्वे सहभूयस्तुती^१ । इन्द्राग्नी । आ गच्छतम् मेवारी^२ ॥ ४ ॥

इमा जुषेथां सनेना येभिर्हव्यान्पूहयुः । इन्द्राग्नी आ गतं नरा ॥ ५ ॥

इमा । जुषेथाम् । सनेना । येभिः । हव्यानि । ऊहयुः । इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । नरा ॥ ५ ॥

षेङ्कट० इमानि सेवेथाम् सवगानि, ये 'बुधाम् हव्यानि ऊहयुः' ॥ ५ ॥

इमां गावत्रवर्तनि जुषेथां सुष्टुति मम । इन्द्राग्नी आ गतं नरा ॥ ६ ॥

इमाम् । गावत्रवर्तनिम् । जुषेथाम् । सुष्टुतिम् । मम । इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । नरा ॥ ६ ॥

षेङ्कट० इमाम् गावत्रवर्तनिम् सेवेथाम् सुष्टुतिम् मम ॥ ६ ॥

^१इति षष्ठादके तृतीयाध्याये विंशो वर्गः ॥

प्रातर्पावभिरा गतं देवेभिर्जेन्यावसु । इन्द्राग्नी सोमपीतये ॥ ७ ॥

प्रातर्पावभिः । आ । गतम् । देवेभिः । जेन्यावसु इति । इन्द्राग्नी इति । सोमपीतये ॥ ७ ॥

षेङ्कट० प्रातर्पावभिः आ गच्छतम् देवैः देवेत्यवसुचनौ^१ इन्द्राग्नी । सोमस्य पीतये ॥ ७ ॥

अपावार्थस्य सुन्नतोऽग्नीषां शृणुतं हवम् । इन्द्राग्नी सोमपीतये ॥ ८ ॥

स्याथऽअस्य । सुवृत्तः । अत्रीणां । शुभ्रतम् । हवम् । इन्द्राग्नी इति । सोमंऽपीतये ॥ ८ ॥

येद्भट्ट० 'ध्यावाश्वास यजमानस्य करिषाम् अत्रीणाम् शुभ्रतम् दानम् ॥ ८ ॥

एवा वामह् कृतये यथाहुवन्त मेधिंराः । इन्द्राग्नी सोमंऽपीतये ॥ ९ ॥

एव । शम् । अहे । उतये । यथा । अहुवन्त । मेधिंराः । इन्द्राग्नी इति । सोमंऽपीतये ॥ ९ ॥

येद्भट्ट० एवम् याम् अहे हवामि रक्षणाय, यथा अहुवन्त प्राज्ञाः ॥ ९ ॥

आहं सरस्वतीयतोरेन्द्राग्न्योरथो वृणे । याम्पां गायत्रमृच्यते ॥ १० ॥

आ । अहम् । सरस्वतीयतोः । इन्द्राग्न्योः । अथः । वृणे । याम्पां । गायत्रम् । मृच्यते ॥ १० ॥

येद्भट्ट० अहम् स्तुतिमन्त्रोऽ इन्द्राग्न्योः पाठनम् आ वृणे, यथोरमम् गायत्रम् ताम स्तुयते ॥ १० ॥

'इति षष्ठाष्टके तृतीयाध्याये एकविंशो वर्गः' ॥

[३९]

'नाभाकः काश्व ऋषिः । अग्निदेवता । महापट्टिकदण्डः' १ ।

अग्निमस्तोष्पृमिष्यमग्निमीळा यजध्वै ।

अग्निदेवो अनक्तु न उभे हि विदधे क्वविरन्तश्ररति दूत्यं नमन्तामन्यके समे ॥ १ ॥

अग्निम् । अस्तोषि । ऋमिष्यम् । अग्निम् । ईळा । यजध्वै । अग्निः । देवान् । अनुक्तु । नः । उभे इति । हि । विदधे इति । क्वः । अन्तरिति । श्ररति । दूत्यम् । नमन्ताम् । अन्यके । समे ॥ १ ॥

येद्भट्ट० अग्निम् 'सोमि जगद्भ्यम्' । अग्निम् श्रुत्वा मधुं स्तौमि । अग्निः देवान् यस्माकम् अणक्तु इति । सोऽयम् उभे हि वावायुधिम्यो अन्तः दूत्यम् श्ररति अन्तरिक्षे गच्छम् । नमन्ताम् च 'सर्वे विष्वासाः' सत्रयः । यद्वा नमतिहिंसाकर्म' (उ. निष २, १९), हिंस्यमानाः' अग्निनेति' ॥ १ ॥

न्यग्ने नव्यसा वचस्तनूषु शंसमेषाम् ।

न्यराती रराणां विश्वा अयो अरातीरितो युच्छन्वायुरो नमन्तामन्यके समे ॥ २ ॥

नि । अग्ने । नव्यसा । वचः । तनूषु । शंसम् । एषाम् । नि । अरातीः । रराणां । विश्वाः । अयः । अरातीः । इतः । युच्छन्तु । आऽयुरोः । नमन्ताम् । अन्यके । समे ॥ २ ॥

१-१. 'स्य वाग्मिष्याम् वि' १, 'स्य यजमानस्य अग्निताम्यम्' १. २. 'त मूको. ३. नास्ति वि'.
४. 'वन्तः मूको. ५. सुतीवतो मूको. ६-७. नास्ति मूको. ८. सोमधर्म मूको. ९. नमन्...
मूको. १०-११. एतेऽपि विनासः वि'; 'निरासः' अ' मूको १०. नमतिहिं' मूको ११. 'नान मूको.
१२. अग्निनेति वि'.

वेङ्कट० नि दद ओ। संतनम् एषाम् शत्रूणाम् मस्माकम् अहेषु नवतरेण वचसा^१। नि दद
असतिम् प्रयच्छताम्। निश्चाः यमिमच्छन्तः वरातयः दत्तः अपगच्छन्तु आमुडाः ॥ २ ॥

अग्ने मन्मानि तुभ्यं कं घृतं न जुह्व आसनि ।

स देवेषु प्र चिकिद्धि त्वं ह्यसि पूर्यः शिवो दूतो विवस्वतो नर्मन्तामन्युके संमे ॥३॥

अग्ने । मन्मानि । तुभ्यम् । कम् । घृतम् । न । जुह्वे । आसनि । सः । देवेषु । प्र । चिकिद्धि ।

त्वम् । हि । असि । पूर्यः । शिवः । दूतः । विवस्वतः । नर्मन्ताम् । अन्युके । संमे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० यथा आस्ये घृतम् जुह्वसि, एवम् अग्ने! ह्योत्राणि तुभ्यम् आस्ये शुडे । 'सः त्वै'
देवानां मध्ये प्रकवेण जायीहि स्तुवीः । त्वम् हि असि प्रहः^२ शिवः यः दूतः
विवस्वतः ॥ ३ ॥

तत्तदभिर्वयो दधे यथायथा कृपण्यति ।

ऊर्जाहुतिर्वसन्तां शं च योश्च मयो दधे विश्वस्यै देवहूत्यै नर्मन्तामन्युके संमे ॥४॥

तत्तदत् । अभिः । वयः । दधे । यथायथा । कृपण्यति । ऊर्जाऽआहुतिः । वसूनाम् ।

शम् । च । योः । च । मयः । दधे । विश्वस्यै । देवहूत्यै । नर्मन्ताम् । अन्युके । संमे ॥ ४ ॥

वेङ्कट० तत्तत् अभिः^३ जन्मे प्रयच्छति, यथायथा कोतुभिः यान्यदे^४ । जन्मेन आहूयमानः
वातपितृणां पञ्चमानानाम् हाम् च योः च सुखं च करोति । सर्वस्मै देवानां ह्यागाय, यः
कथम् अग्नि देवो यदि हृषते, अग्निरिव सर्वं करोति इति ॥ ४ ॥

स चिक्रेत् सहीयसाग्निचित्रेण कर्मणा ।

स होता शश्वतीनां दक्षिणाभिर्बुधैर्वृत इनोति च प्रतीव्यं^५ नर्मन्तामन्युके संमे ॥५॥

सः । चिक्रेत् । सहीयसा । अग्निः । चित्रेण । कर्मणा । सः । होता । शश्वतीनाम् ।

दक्षिणाभिः । अभिऽवृतः । इनोति । च । प्रतीव्यम् । नर्मन्ताम् । अन्युके । संमे ॥ ५ ॥

वेङ्कट० सः 'शश्वते अभिमातुकेन' अग्निः चित्रेण कर्मणा । सः होता बह्वीनां वजुभिः च परिवृष्टः
गच्छति च प्रत्येक्यं शत्रुम् ॥ ५ ॥

^६इति पञ्चाष्टके नृदीपव्याख्ये द्वारिभो वगः^७ ॥

अग्निर्जाता देवानाग्निर्वेद भर्तृनामपीच्यम् ।

अग्निः स द्रविणोदा अग्निर्दारा व्यूर्णते स्वाहुतो नवीयसा नर्मन्तामन्युके संमे ॥६॥

१. निर गृको. २. गारित गृको. ३. एव गृको. ४-५. सत्यम् गृको. ५. प्रहः गृको. ६. मक्षिम्
गृको. ७. याशो गृको. ८. वायव्यगाम् गृको. ९-१०. 'ते रिश्व' जं. १०-१०. गारित गृको.

अग्निः । जाता । देवानाम् । अग्निः । वेद । मर्तानाम् । अपीच्यम् । अग्नि । सः ।
 द्विगुः । अग्नि । दारा । वि । ऊर्णते । सुऽआहुतः । नवीपसा । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥
 वेङ्कट० अग्निः 'जातानि देवानाम् वेत्ति । अग्निः मर्तानाम्' च वेत्ति गुह्यम् । अग्निः 'स धनस्य'
 दाया । अग्निः दाराणि धनस्य वि ऊर्णते' स्वाहुतः नवचरेण इविषा ॥ ६ ॥

अग्निदेवेषु संवसुः स विष्णु यज्ञियास्मा ।

स मुदा काव्या पुरु विश्वं भूमेव पुष्यति देवो देवेषु यज्ञियो नर्मन्तामन्यके संमे ॥ ७ ॥

अग्नि । देवेषु । समऽवसुः । स । विष्णु । यज्ञियासु । आ । मः । मुदा । काव्या । पुरु ।
 विश्वम् । भूमिऽव । पुष्यति । देवः । देवेषु । यज्ञियं । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अग्निः देवेषु सवसति । सः मनुष्येषु, अपि च यज्ञेषु संवसति । स मोक्षेन बहूनि
 यज्ञाणि पुष्यति यथा' विश्वम् भूमिः । देव देवानां मध्ये यज्ञिष ॥ ७ ॥

यो अग्निः सुतमांनुपः श्रितो विश्वेषु सिन्धुषु ।

तमार्गन्म त्रिपस्त्यं मेन्धातुर्दस्वहन्तमग्निं यज्ञेषु पूर्वम् नर्मन्तामन्यके संमे ॥ ८ ॥

यः । अग्नि । सुतमांनुपः । श्रित । विश्वेषु । सिन्धुषु । तम् । आ । अगन्म । त्रिऽपस्त्यम् ।
 मेन्धातु । दस्वहन्तमम् । अग्निम् । यज्ञेषु । पूर्वम् । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥ ८ ॥

वेङ्कट० सुत सत्य श्रोतरो मनुष्या 'स सुतमांनुप' यः विश्वेषु सिन्धुषु श्रितः, तम् एवम् आ अगन्म
 त्रिस्त्यार्गं दीवनाथस्य' मेन्धातु (तु निष ३, १५) 'दस्वहन्तमम् अग्निम् यज्ञेषु सुतवम्' ॥ ८ ॥

अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षेति विदधा कविः ।

स त्रिरेंकादृशो इह यक्षच पिप्रयच नो विप्रो दूतः परिष्कृतो नर्मन्तामन्यके संमे ॥ ९ ॥

अग्नि । त्रीणि । त्रिऽधातूनि । आ । क्षेति । विदधा । कवि । स । त्रीन् । एकादृशान् ।
 इह । यक्षच । च । पिप्रयच । च । न । विप्र । दूत । परिऽकृत । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥

वेङ्कट० अग्नि त्रीणि स्वानामि त्रिबन्धनानि पृथिव्यादीनि' आ विपसति कवि । सः त्रीन् एकादशान्
 देवान् इह यजतु । पृथक् च अस्मान् मेधाषी इतः अरद्धकृत ॥ ९ ॥

त्वं नो अद्य आयुषु त्वं देवेषु पूर्वम् वसु एकं हरज्यसि ।

त्वामार्पः परिष्कृतः परि यन्ति स्पसेतवो नर्मन्तामन्यके संमे ॥ १० ॥

१-१. क्खनादि देवाना वेत्ति नक्षत्राणां वि', जानाति देवानां वाणि मन्त्रिपञ्चानम् अ'.

२. सन्तानम् सूको. ३. कज्जो सूको. ४. नास्ति सूको. ५-५. सप्तक्या' सूको. ६ 'सू' सूको.

७. तु. वैव १, २४५२ b. ८ 'स्वनिनि अ'. ९. 'दीवि वा अ'.

त्वम् । नः । अग्ने । आसुषु । त्वम् । देवेषु । पूर्व । वर्यः । एकः । इरञ्जसि । त्वाम् । आपः ।
 परिऽऽसुतः । परि । वन्ति । स्वऽऽस्तवः । नर्मन्ताम् । अन्यके । समे ॥ १० ॥
 वेङ्कट० त्वम् असाकम् ओम् । मनुष्येषु, त्वम् देवेषु पूर्वः^१ धनस्य एकः इतिवे । त्वाम् आपः
 परितः सदनयः^२ परि गच्छन्ति स्वमृतसेतवः ॥ १० ॥

^१इति षष्ठाष्टके तृतीयाध्याये त्रयोविंशो वर्यः ॥

[४०]

^१नाभाकः काण्व कपिः । इन्द्राग्नी देवता । महापट्टिकस्तन्दः^१ ।

इन्द्राग्नी युषं सु नः सहन्ता दासंयो रयिम् ।
 येन इच्छा समत्स्वा वीळु चित् साहिषीमह्यभिर्नैव वात् नर्मन्तामन्यके समे ॥ १ ॥
 इन्द्राग्नी इति । युषम् । सु । नः । सहन्ता । दासंयः । रयिम् । येन । इच्छा । समत्ऽऽसु ।
 आ । वीळु । चित् । साहिषीमहि । अग्निः । वनाऽऽय । वाते । इत् । नर्मन्ताम् । अन्यके । समे ॥
 वेङ्कट० इन्द्राग्नी । युषम् सुष्ठु अरमभ्यम् अभिमभन्तौ गच्छन्तम् धनम् । येन 'धमानि इवानि'
 सङ्ग्रामेषु अपि च स्थिराणि साहिषीमहि तम् रयिम्, 'येथा अग्निः अरण्यमग्नि अभिमभति
 पापं यत् इति' ॥ १ ॥

नृहि वां वृष्यामहेऽधेन्द्रमिदं यजामहे शर्विष्ठं नृणां नरम् ।
 स नः क्रुदा चिदर्थता गमदा वार्जसातये गमदा मेधसातये नर्मन्तामन्यके समे ॥ २ ॥
 नृहि । वाम् । वृष्यामहे । अर्थ । इन्द्रम् । इत् । यजामहे । शर्विष्ठम् । नृणाम् । नरम् ।
 सः । नः । क्रुदा । चित् । अर्थता । गमत् । आ । वार्जसातये । गमात् । आ । मेधसातये ।
 नर्मन्ताम् । अन्यके । समे ॥ २ ॥

वेङ्कट० न हि वाग् वर्यं धनं याचामहे । अपि कर्हि इन्द्रम् एव यजामहे शर्विष्ठम् नृणाम् नैवारम् ।
 सः अस्माद् कदा चित् अथेव आ गच्छति अङ्गत्वात्मा कदाचित् अङ्गभजत्वात् ॥ २ ॥

ता हि मधुं भराणामिन्द्राग्नी अधिऽऽश्रितः ।
 ता उ कवित्स्ना कृवी पृच्छथमाना सखीयते सं धीतमश्नुतं नरा नर्मन्तामन्यके समे ॥ ३ ॥
 ता । हि । मधुम् । भराणाम् । इन्द्राग्नी इति । अधिऽऽश्रितः । तौ । उ इति । कविऽऽश्रिता ।
 कृवी इति । पृच्छथमाना । सखिऽऽयते । सम । धीतम् । अश्नुतम् । नरा । नर्मन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ३ ॥

१. आसुषु रिः । नास्त्य मर् । २. युष्मत् । सूको. ३-३. नास्ति सूको. ४-४. इति पनाति
 भ'. ५-५. यथा विरूप नि अभिमभति पात्र रति सूको.

वेङ्कट० तौ हि मय्यम् साङ्गमायाणाम् इन्द्राणी अविनिवसतः । तौ एव कवित्वेन प्रागुक्तमांगौ
कविजनैः पृच्छयमानौ^१ सतिरनम् हृच्छते यम् अस्तुतम् कर्म नरो^२ ॥ ३ ॥

अस्यैर्च नभाकृवदिन्द्राणी यजसा गिरा ।

ययोर्विश्वमिदं जगद्वियं द्यौः पृथिवी मद्भु^३पस्ये विभृतो वसु नर्मन्तामन्युके संमे ॥४॥

अभि । अर्च । नभाकृज्यत् । इन्द्राणी इति । यजसा । गिरा । ययोः । विश्वम् । इदम् । जगत् ।
इयम् । द्यौः । पृथिवी । मदी । उपस्ये । विभृतः । वसु । नर्मन्ताम् । अन्युके । संमे ॥ ४ ॥

वेङ्कट० हे नभाकः नभाकृव^४ इन्द्राणी यज्ञेन स्तुत्या वा अभि अर्च, ययोः विश्वम् इदम् जगत्,
ययोः च उपस्ये यावापृथिव्यौ वसु विभृतः ॥ ४ ॥

अ ब्रह्माणि नभाकृवदिन्द्राग्निभ्यामिरज्यत ।

या सुसप्तुधमर्णवं जिह्वावरमपोर्णुत इन्द्र ईशान ओजसा नर्मन्तामन्युके संमे ॥५॥

अ । ब्रह्माणि । नभाकृज्यत् । इन्द्राग्निभ्याम् । इरज्यत् । या । सुसप्तुधम् । अर्णवम् ।
जिह्वावरम् । अपज्यत् । इन्द्रः । ईशानः । ओजसा । नर्मन्ताम् । अन्युके । संमे ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अ ईर्यते इन्द्राग्निभ्याम् स्वेष्टाणि नभाकृव^५ यौ इन्द्राणी सुसप्तुधम् अर्णवम् विहितद्वारम्
सैजोभिः अपोर्णुतः । तयोः मध्ये इन्द्र ईशानः अवति यज्ञेन ॥ ५ ॥

अपि बृक्ष पुराणवद् व्रततेरिव गुणितमोजो दासस्य दम्भय ।

वयं तदस्य संभृतं वस्यन्द्रेण वि मजेमहि नर्मन्तामन्युके संमे ॥ ६ ॥

अपि । बृक्ष । पुराणवत् । व्रततेः इव । गुणितम् । ओजः । दासस्य । दम्भय । वयम् ।
तद् । अस्य । समुत्तम् । वसु । इन्द्रेण । वि । मजेमहि । नर्मन्ताम् । अन्युके । संमे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अपि बृक्ष यथा ब्रह्म^६ बृक्षति^७ सधूणी कतायाः इव^८ गुणितम् इति गुणवतिपर्यायः ।
व्रततेः निर्गतां सज्जाम् इव इति । तदेवाह—वसु^९ दासस्य विभृतयेति । परोक्ष उत्तराक्षी
स्वयः ॥ ६ ॥

इति पञ्चाष्टके तृतीयान्वाये अतुर्विंशो वचः ॥

यदिन्द्राणी जना इमे विह्वयन्ते तना गिरा ।

अस्माकैर्भिरुर्भिव्यं सांसधाम पृतन्यतो वनुयाम वनुयतो नर्मन्तामन्युके संमे ॥७॥

१. पुन्यमा मूको. २. नभाकृव वि^१, तावन्भाकृव अ^२. ३. मदी मूको. ४. एषति मूको.

५. पुन्यमा वि^३; पुन्यमा अ^४. ६. मदी मूको. ७-८. नासि मूको.

यत् । इन्द्राग्नी इति । जनी । इमे । विऽह्यन्ते । तनी । गिरा ।
 अस्माकामि । नृऽभि । वयम् । ससृजाम । पृतन्यत । ननुयाम । वनुष्यत । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥
 वेङ्कट० इमे जना इन्द्राग्नी विह्वयन्ते धनेन स्तुत्या च । तेषु वयम् अस्माकानि मनुयै अभि
 भवेम पृतनामिच्छत १ । ननुयाम च वनुष्यत इन्तुमिच्छत ॥ ७ ॥

या नु श्वेतावरो दिव उचरात उप धुभिः ।
 इन्द्राग्न्योरनु व्रतमुहाना यन्ति सिन्धवो यान्तसीं वन्धादमुष्वतां नर्मन्तामन्यके सुमे । ८।
 या । नु । श्वेतौ । अय । दिव । उत्ऽचरात । उप । धुभि । इन्द्राग्न्यो । अनु । व्रतम् ।
 उहाना । यन्ति । सिन्धव । यान् । सीम् । वन्धात् । अमुष्वताम् । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥
 वेङ्कट० 'यौ श्वेतौ' मघस्ताम् दिव उप उचरत होसिभि ५ । ययो इन्द्राग्न्यो अनु यन्ति वर्म
 यद्वा सि धव, यान् सिन्धव इमौ सर्वयो वन्धनात् ६ अमुष्वताम् ॥ ८ ॥

पूर्वीं इन्द्रोपमातयः पूर्वीरुत प्रशस्तयः सुनो हिन्वस्य हरिवः ।

वस्वो वीरस्यापृथो या नु सार्धन्त नो धियो नर्मन्तामन्यके सुमे ॥ ९ ॥

पूर्वी । ते । इन्द्र । उपमातय । पूर्वी । उत । प्रशस्तय । सुनो इति । हिन्वस्य । हरिऽऽ । वस्व ।
 वीरस्य । आपृथ । या । नु । सार्धन्त । न । धिय । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० वदूनि ते उपमातय इन्द्र, वदूगवाणि प्रशस्तय मेरयित १ प्रीणयित २, वज्रि ३,
 वासपितु वीरस्य धनाभि आपृथयत तव या स्तुति उपमाति च भरमाक प्रशाम
 असाधयत् ॥ ९ ॥

तं शिक्षीता सुवृक्तिभिस्त्वेपं सत्त्वांनमृगियम् ।

उतो नु चिद् य ओजसा शुष्मस्याण्डानि भेदति जेपत् स्वर्गवीरपो नर्मन्तामन्यके सुमे । १०।

तम् । शिक्षीत । सुवृक्तिभि । तेषम् । सत्त्वांनम् । ऋगियम् । उतो इति । नु । चिद् ।
 य । ओजसा । शुष्मस्य । आण्डानि । भेदति । जेपत् । स्वर्गवीर । अप । नर्मन्ताम् ।
 अन्यके । सुमे ॥ १० ॥

वेङ्कट० तम् सङ्कुरुत १ स्तुतिभि दीत अम्यकारम् २ ऋगिम् । अपि च य वलेन शुष्मासुरस्य
 अण्डपणानि भगिन्व जपत्याभि, स दिव्यानि ३ जपत उक्तादि ४ ॥ १० ॥

तं शिक्षीता स्रष्टुरं सत्त्वं सत्त्वांनमृत्विर्यम् ।

उतो नु चिद् य ओहंत आण्डा शुष्मस्य भेदत्यजैः स्वर्गवीरपो नर्मन्तामन्यके सुमे ॥ ११ ॥

१ य ९० सूको. २ 'पुनाना' वि. ३ ३ वायनो वि, वो सेनो ख ॥ दीत वि, दीति
 भ. ५ व १ धनाद् सूको ६ 'वि च वि'. ७ ७ मेरयित प्रीणयित सूको ८. आपनयद् सूको.
 ९. स्रष्टुर वि, स द्रष्टु भ. १० सत्त्वात् वि ११-१२ यन्तु कस्याभि सूको

तम् । शिरीति । सुडअप्परम् । सुयम् । सर्वानम् । ऋत्विगम् । उतो इति । सु । चिद् ।
य । वोहते । आण्डा । शुष्णस्य । भेदति । अजै । स्वं ऽनती । अप । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥
वेङ्कट० तम् संस्तरत् सुचक्षम् कार्यम् सत्त्वानम् । ऋतौ मष्टयम्, य मञ्ज प्रति गच्छति
दिनस्ति य शुष्णस्य आण्डानि । स त्वम् अनीषीद् दिव्यानि उदकानि ॥ ११ ॥

एवेन्द्राग्निभ्यां पितृवृक्षीयो मन्धातुवदङ्घ्रिस्वदंवाचि ।

त्रिधातुना शर्मणा पातमस्मान् वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ १२ ॥

एव । इन्द्राग्निऽभ्याम् । पितृऽनत् । नर्शय । मन्धातुऽनत् । अङ्घ्रिस्वत् । अवाचि ।
त्रिऽधातुना । शर्मणा । पातम् । अस्मान् । वयम् । स्याम । पतय । रयीणाम् ॥ १२ ॥
वेङ्कट० पयम् इन्द्राग्निभ्याम् पितृणां नवतरम् मन्धातुवद अङ्घ्रिरोवच स्तोत्रम् अवाचि । त्रिधातुना
यूरेण रक्षतम् अस्मान् । वयम् इयाम पतय रयीणाम् इति ॥ १२ ॥

‘इति षष्ठ्यके तृतीयाध्याये पञ्चविंशो वर्गः’ ॥

[४१]

‘नामाक काण्व जायि । वरणो देवता । महामङ्गलिकश्चन्दः’ ।

अस्मा ऊ पु प्रभूतये वरुणाय मरुतोऽर्च्यं विदुष्टरेभ्यः ।

यो धीता मानुषाणां पशो गा इव रक्षति नर्मन्तामन्यके संमे ॥ १ ॥

अस्मै । ऊं इति । सु । प्रऽभूतये । वरुणाय । मरुत्ऽर्च्यं । अर्च्यं । विदुऽष्टरेभ्यः ।
य । धीता । मानुषाणाम् । पशव । गा इव । रक्षति । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥ १ ॥

वेङ्कट० अस्मै ऊ सु प्रभूतभणाय नरुणाय मरुत्-र्च्यं च स्तुतिं विदुष्टरेभ्यः । य वरुण कर्त्ताणि
मानुषाणाम् पशून् मरुत इव रक्षति ॥ १ ॥

तमू पु संमना गिरा पितृणा च मन्मभिः ।

नाभाकस्य प्रशस्तिभिर्धः सिन्धूनामुपोदये सप्तर्षसा स मध्यमो नर्मन्तामन्यके संमे ॥ २ ॥

तम् । ऊं इति । सु । संमना । गिरा । पितृणाम् । च । मन्मभिः । नाभाकस्य । प्रशस्तिभिः ।
य । सिन्धूनाम् । उप । नत्ऽअये । सप्तऽर्षसा । मध्यम । नर्मन्ताम् । अन्यके । सुमे ॥

वेङ्कट० मासक — ‘त स्वभिष्टीमि समानना’ गिरा गीत्वा स्तुत्या पितृणा च मननये स्तोत्रे ।
नाभाकस्य प्रशस्तिभिः । ऋषिर्नाभाको वभूव । य स्यन्दमानानामात्तामुपोदये सप्तर्षसारमेनमाह

वाग्मिं स मध्यम इति निरुच्यते । अथैष एव भवति । नभन्तामन्युके समे । मा भूपत्रयके
समे, य नो दिशन्ति दुधिय पापथिय चापसदृश्या' (या १०, ५) इति । यत् सिन्धुस्य
वद्वत्तन्तीरययं ॥ २ ॥

स क्षपः परिं पस्वजे न्युत्सो माययां दधे स त्रिश्रं परिं दर्शतः ।

तस्य वेनीरनुं व्रतपुषस्तिष्ठो अर्धयन् नभन्तामन्युके समे ॥ ३ ॥

स । क्षप । परिं । सस्वजे । नि । व्रत । माययां । दधे । स । त्रिश्रं । परिं । दर्शतः ।
तस्य । वेनीं । अनुं । व्रतम् । पुष । त्रिश्रं । अर्धयन् । नभन्ताम् । अन्युके । समे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० स वरुण रात्रिं परिस्वजते । वरुणरात्रीक सदैव कर्मणा परितः च निदधाति दर्शनीयं,
तस्य व्रतम् कामयमाना प्रजा त्रिषु कालेषु अनु चर्चयन्ति प्रातः मध्यह्निवने सायमिति ॥ ३ ॥

यः ककुमौ निधारयः पृथिव्यामधि दर्शतः ।

स मातां पूर्य पदं तद् वरुणस्य सपत्यं स हि गोपा इरेयो नभन्तामन्युके समे ॥ ४ ॥

य । ककुमौ । निधारयः । पृथिव्याम् । अधि । दर्शतः । स । मातां । पूर्यम् । पदम् ।
तत् । वरुणस्य । सपत्यम् । स । हि । गोपा । ईर । ईर्यं । नभन्ताम् । अन्युके । समे ॥ ४ ॥

वेङ्कट० यः दिशः निधारयति पृथिव्या उपरि वर्तनीय, यः निर्माता स्तोतुं प्रकृतं स्थापन
स्वर्गायाम्, तत् आत्माभिः च सर्वशीलम् तस्य स्वभूतम् । स हि गोपायिता 'गोपाय
इव' सर्वेषां पशूनां सर्वानां प्रजाणां स्वामी भवति प्रेरयिता ईर्य ॥ ४ ॥

यो धर्ता भुवनानां य उक्षाणांमपीच्छां वेद नामानि गुह्या ।

॥ कृतिः काव्यां पुरु रूप द्यौरिव पुष्यति नभन्तामन्युके समे ॥ ५ ॥

य । धर्ता । भुवनानाम् । य । उक्षाणां । अपीच्छां । वेदं । नामानि । गुह्यां ।

स । कविः । काव्यां । पुरु । रूपम् । द्यौर्विव । पुष्यति । नभन्ताम् । अन्युके । समे ॥ ५ ॥

वेङ्कट० यः धारयिता भुवनानाम्, यः च दृशनीयां देवाधिष्ठातृभूतानाम् अन्तर्हितानि जानाति
नामानि गुह्यानि निहितानि, स कविः कविकर्मणा बहुनि पुष्यति, यथा द्यौः पुष्यति एवम् ॥ ५ ॥

^१इति पद्याष्टके तृतीयाध्याय पद्विंशतो वर्गः ॥

यस्मिन् विशन्ति काव्यां चक्रे नाभिरिव श्रिता ।

त्रिवं जूती संपर्यत जूले मावो न संधुजे युजे अरुं अषुषत नभन्तामन्युके समे ॥ ६ ॥

यस्मिन् विधानि । काव्या । चक्रे । नाभिः इव । श्रिता । त्रितम् । जूती । सपर्येत ।
ब्रजे । गार्ध । न । समुद्रयुजे । युजे । अस्मान् । अयन्तु । नर्मन्ताम् । अन्यक । समे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० यस्मिन् विधानि कश्चिद्भागि चक्रे नाभि इव स्थितानि भन्त, 'त त्रिपु' स्थानपु स्थिते लवेन
परिचरत । यथा पशुन् ब्रजे सयुज सत्यागार्ध सह स्थापयितुं युजन्ति, एवम् अस्माकम्
भगवन्नाम सपत्न्या च 'अस्मान् अनुसत, एत' क्षिप्र परिचरत वरुणमिति ॥ ६ ॥

य आस्तरके आशये विधा ज्ञातान्वेषाम् ।

परि धामानि मर्षेशद् वरुणस्य पुरो गये विधे देवा अनु ब्रतं नर्मन्तामन्यके समे ॥ ७ ॥

य । आसु । अकं । आशये । विधा । ज्ञातान्वेषाम् । एवाम् । परि । धामानि । मर्षेशद् ।
वरुणस्य । पुर । गये । विधे । देवा । अनु । ब्रतम् । नर्मन्ताम् । अन्यक । समे ॥ ७ ॥

वेङ्कट० य एवाम् अथावा स्वभूत 'यद् रूपम् आसु' दिक्षु स्थितानि विधानि ज्ञातानि आशय,
लोकाणां सर्वाणि तन्नामि परिचरत वरुणस्य अस्य पुर गये भवति एषस्य पुरस्ताद् भवति ।
तस्य परास्य निः । अग्रे देवा प्रथम् अनु गच्छन्ति ॥ ७ ॥

स समुद्रो अपीच्यन्तरो धामिन् रोहति नि यदासु यजुर्देवे ।

स माया अर्चिना पदास्तृणाश्रकमारु नर्मन्तामन्यके समे ॥ ८ ॥

स । समुद्र । अपीच्य । तर । चामुर्देव । रोहति । नि । यत् । आसु । यजुर् । देवे ।
स । माया । अर्चिना । पदा । अस्तृणा । अकम् । आ । अकृत । नर्मन्ताम् । अयक । समे ॥ ८ ॥

वेङ्कट० यस्मादाय समुद्रवर्ति स समुद्र अन्तर्हित वरुण तुर क्षिप्र, आदिरय दया
दिषन् राहति, तद्वत् रोहति नाकम् । यदा आसु दिक्षु प्रारभ्य दानम् नि यथाति । स
अतुरागाम् माया नचिष्मता तज्ज्ञा हिति 'नाकम् च आ राहति' त ८ ॥

यस्य श्वेता त्रिचक्षणा तिस्रो भूमीरधिष्ठितः ।

त्रिरुत्तराणि प्रवर्तुर्वरुणस्य ध्रुव सदृः स सप्तानामिन्द्रयति नर्मन्तामन्यके समे ॥ ९ ॥

यस्य । श्वेता । त्रिचक्षणा । तिस्रो । भूमी । अधिष्ठित । त्रि । उत्तराणि । प्रवर्तु ।
वरुणस्य । ध्रुवम् । सदृः । स । सप्तानाम् । इन्द्रयति । नर्मन्ताम् । अयके । समे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० यस्य अन्तानि तन्नामि तद्वत् भूमी अथ स्थिता प्रवर्तन्ति अन्तरिक्ष अधिषत्त ।

तत्र 'रीणि च उत्तराणि । 'तिस्रो भूमीर्नारयन् वारितं सून्' (अ २, २७, ८) इति मन्त्र ।
तस्य वरुणस्य ध्रुवम् राद । स सप्तानाम् सिन्धूनाम् ईश्वरो भवति ॥ ९ ॥

यः श्वेताँ अधिनिर्णिजश्चक्रे कृष्णाँ अर्जुं व्रता ।

स धामं पुर्व्यं मधेयः स्कम्भेन वि रोदसी अजो न धामचार्यचर्मन्तामन्यके समे ॥ १० ॥

यः । श्वेतान् । अधिनिर्णिज । चक्रे । कृष्णान् । अर्जुं । व्रता । स । धामं । पुर्व्यम् । मधे ।
यः । स्कम्भेन । वि । रोदसी इति । अज । न । धाम् । अचार्यत् । चर्मन्ताम् । अन्यके । समे ॥

पेङ्कट० स विना श्वेतान् अरतीयान् रश्मीन् रात्रौ कृष्णान् करोति । कर्माणि लक्ष्मीदृश्यं उभय
विषकमानुगुणम् स प्रहम् धाम अन्तरिक्षं दिव ॥ मधे । यः स्कम्भेन अन्तरिक्षेण रीदसी
आदिष्य धाम इव वि चारयति इति ॥ १० ॥

'इति षष्ठाष्टके तृतीयोऽध्याये सप्तविंशोऽर्चः' ॥

[४२]

'माभाक काश्व, अर्धमात्रा जात्रेयो वा ऋषि । आवितस्तिस्तुषा वरुणो देवता,
अन्त्यामा तिसृणाम् अश्विनौ । आदित तिस्रस्त्रिष्टुभ, अन्त्यास्त्रिष्टुभ अनुष्टुभ ।

अस्तंभ्माव् धामस्तुरो विश्ववेदा अमिमीत वरिमाणं पृथिव्याः ।

आसीद्वद् निष्ठा भुवनानि स्रग्नाद् निश्चेत् तानि वरुणस्य व्रतानि ॥ १ ॥

अस्तंभाद् । धाम् । अस्तुर । विश्ववेदा । अमिमात । वरिमाणम् । पृथिव्या ।

आ । असीद्वद् । निष्ठा । भुवनानि । स्रग्नाद् । निष्ठा । इत् । तानि । वरुणस्य । व्रतानि ॥ १ ॥

पेङ्कट० अस्तंभाद् धाम् अस्तुर विश्वधनः । तथा पृथिव्या च परिमाणं चक्रे । इत्थं निर्मितानि
विश्वानि भुवनानि स्रग्नाद् भूत्या च आ असीदत् । निष्ठाभि एव तानि वरुणस्य कर्माणि ॥ १ ॥

प्रधा वन्दस्व वरुणं बृहन्तं नमस्या धीरंमृतस्य गोपाम् ।

स नः शर्म त्रिपरुषं वि यंसत् पातं नो दानाप्रथिनी उपस्थे ॥ २ ॥

प्रधा । वन्दस्व । वरुणम् । बृहन्तम् । नमस्य । धीरम् । अमृतस्य । गोपाम् ।

स । नः । शर्म । त्रिपरुषम् । वि । यंसत् । पातम् । नः । दानाप्रथिनी इति । उपस्थे ॥ २ ॥

पेङ्कट० एव शुद्धिं नमस्य मदा-उभ, अमस्तुर' च प्राज्ञम् अमृतस्य गोपायितम् । स अस्मभ्य
गृह त्रिपरुषं अयस्त्रिष्टु । पातम् अस्मान् दानाप्रथिनी । उपस्थे यतमानान् ॥ २ ॥

१. अमिन् मूको. २. एरवीद्वि वि'. ३. 'निधि कम गिनुगुग वि', 'कर्माणिनुगुग क'. ४. तारित
मूको. ५. इत्यर्चं क'. ६-६. आसित मूको. ७. नमस्य मूको ८. निवृण्ड' मूको, ९. 'अन्तु मूको.

इमां धियं शिक्षमाणस्य देव क्रतुं दक्षं वरुणं सं शिक्षाधि ।

ययाति विश्वा दुग्िता तरेम सुतर्माणमधि नार्यं रुद्रेम ॥ ३ ॥

इमाम् । धियम् । शिक्षमाणस्य । देव । क्रतुम् । दक्षम् । वरुणम् । सम् । शिक्षाधि ।

यया । अति । विश्वा । दुग्िता । तरेम । सुतर्माणम् । अधि । नार्यम् । रुद्रेम् ॥ ३ ॥

येङ्कट० इमाम् धियम् कर्तुं अनुतिष्ठतः देव । प्रज्ञानं बलं च यद्यपि । सीदणीकुरु । यया नाया
विश्वानि दुरितानि अभि तरेम, यं सुष्ठु तारविष्टीम् नायम् वयम् अधि रौम इति
पञ्चाभिप्रायम् ॥ ३ ॥

आ वां प्रावाणो अश्विना धीभिर्विप्रा अशुच्ययुः ।

नासत्या सोमपीतये नमन्तामन्युके समे ॥ ४ ॥

आ । वाम् । प्रावाणः । अश्विना । धीभिः । विप्राः । अशुच्ययुः ।

नासत्या । सोमऽपीतये । नमन्ताम् । अन्युके । समे ॥ ४ ॥

येङ्कट० आश्विनः । वृषः । निगदसिद्धः । विप्राः । प्रावाणः । यजे । वाक् । कर्मभिः । आ अशुच्ययुः
इति ॥ ४ ॥

यथा वामत्रिरश्विना गीभिर्विप्रा अजोहवीत् ।

नासत्या सोमपीतये नमन्तामन्युके समे ॥ ५ ॥

यया । वाम् । अश्विः । अश्विना । गीभिः । विप्राः । अजोहवीत् ।

नासत्या । सोमऽपीतये । नमन्ताम् । अन्युके । समे ॥ ५ ॥

येङ्कट० निगदसिद्धः ॥ ५ ॥

एया वामह ऊनये यथाहुवन्त मेधिराः ।

नासत्या सोमपीतये नमन्तामन्युके समे ॥ ६ ॥

एय । वाम् । अह्ने । ऊनये । यथा । अहुवन्त । मेधिराः ।

नासत्या । सोमऽपीतये । नमन्ताम् । अन्युके । समे ॥ ६ ॥

येङ्कट० निगदसिद्धः ॥ ६ ॥

‘इति पञ्चाष्टके तृतीयाध्याये अष्टाविंशो वर्गः’ ॥

येद्दुट० कृष्णः वांसयः वसः भवन्ति प्रयागे जातवेदाः अग्नेः^१, यदा अग्निः रणदि पनस्पतीन् शुष्मान्^२ क्षमायात् ॥ ६ ॥

धासिं कृष्णान् ओषधीर्वपसदग्निर्न वापति । पुनर्यन् तर्हणीरपि ॥ ७ ॥

धासिम् । कृष्णानः । ओषधीः । वपसत् । अग्निः । न । वापति । पुनः । यन् । तर्हणीः । अपि ॥ ७ ॥

येद्दुट० अक्षम् (वृ. निघ २, ७) कृष्णानः ओषधीः भक्षयन् अग्निः ॥ क्षामयति । पुनः च मण्डलं भवति प्रादुर्भूताः तर्हणीः अपि ॥ ७ ॥

जिह्वाभिरह नर्भमदधिषा जज्ञणामवन् । अग्निर्वनेषु रोचते ॥ ८ ॥

जिह्वाभिः । अहं । नर्भमत् । अधिषा । जज्ञणाऽभवन् । अग्निः । वनेषु । रोचते ॥ ८ ॥

येद्दुट० उवाचाभिः एव वनस्पतीन् भक्षयन् अग्निः च उरुहत् । 'जज्ञणामवन्' (निघ १, १७) इति वनस्पतिवर्गसु पठितः । अग्निः वनस्पतेषु रोचते ॥ ८ ॥

अप्स्वमे संधिष्व सौर्धरीनु रुध्यसे । गर्भे सञ्जापसे पुनः ॥ ९ ॥

अप्स्व । अग्ने । संधिः^१ । तव । सः । ओषधीः । अनु । रुध्यसे । गर्भे । सन् । जापसे । पुनरिति ॥ ९ ॥

येद्दुट० अग्न्य भते ! तव प्रवेशस्थानम् । सः स्वम् ओषधीः जीर्णम् । अनु रुध्यसे । ततः पुनः च वासं भूमिस्थानम्^२ गर्भे भवन्^३ जायसे ॥ ९ ॥

उदग्ने तव तद् घृताद्धीं रौचत आहुतम् । निसानं जुहोतु मुखे ॥ १० ॥

उद् । अग्ने । तव । तत् । घृतात् । अग्निः । रोचते । आहुतम् । निसानम् । जुहोतु । मुखे ॥ १० ॥

येद्दुट० उद् रोचते अग्ने । तव तत् अग्निः घृताद् आहुतम् विहृत्य^४ जुहोतु^५ होमतामनसुचः मुखे ॥ १० ॥

^६इति पञ्चाष्टके तृतीयाध्याये त्रिंशो वर्गः ॥

उक्षात्राय वृशात्राय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेयमग्नये ॥ ११ ॥

उक्षाऽअत्राय । वृशाऽअत्राय । सोमऽपृष्ठाय । वेधसे । स्तोमैः । विधेयम् । अग्नये ॥ ११ ॥

येद्दुट० उक्षात्राय वृशात्राय सोमपृष्ठाय विधात्रे स्तोमैः पदिचरणं कुर्मः अग्नये ॥ ११ ॥

उत त्वा नमसा वयं होतवरेण्यक्रतो । अग्ने समिद्धिरीमहे ॥ १२ ॥

उत । त्वा । नमसा । वयम् । होतः । वरेण्यक्रतो इति वरेण्यऽक्रतो । अग्ने । समित् । अग्निः । ईमहे ॥ १२ ॥

१. संधिः मूको. २. जुहोतु मूको. ३. घृ. मा १३, ५३; वैद १, २२४०००. ४. भूमिमा मूको. ५. भव मूको. ६. विहृत्य मग्ने. ७. जुहोतु मूको. ८-८. नास्ति मूको.

येङ्कट० अपि च स्वाग् अग्नेन वयम् हे होतः। धरणीयप्रज्ञ! अग्ने! समिद्धिः च यात्वामहे ॥ १२ ॥

उत त्वा भृगुवच्छुचे मनुष्यदर्शन आहुत । अक्षिरस्वर्द्धवामहे ॥ १३ ॥

उत । त्वा । भृगुश्चत । शुचे । मनुष्यत् । अग्ने । आहुत । अक्षिरस्वत् । हवामहे ॥ १३ ॥

येङ्कट० निगदसिद्धा ॥ १३ ॥

त्वं ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्तसता । सखा सख्या समिष्यसे ॥ १४ ॥

त्वम् । हि । अग्ने । अग्निना । विप्रः । विप्रेण । सन् । सता । सखा । सख्या । समिष्यसे ॥ १४ ॥

येङ्कट० प्राज्ञणम्याकवाता (ऐरा १, १६) ॥ १४ ॥

त त्वं विप्राय वाशुपे रयि देहि सहस्रिणम् । अग्ने वीरवर्तीमिषम् ॥ १५ ॥

तः । त्वम् । विप्राय । दाशुपे । रयिम् । देहि । सहस्रिणम् । अग्ने । वीरवर्तीम् । इषम् ॥ १५ ॥

येङ्कट० निगदसिद्धा ॥ १५ ॥

इति षष्ठाष्टके तृतीयोऽध्याये एकविंशो वक्त्रः ॥

अग्ने आतुः सहस्रकृत रोहिदंश्च शुचिंमत् । इमं स्तोमं जुषस्व मे ॥ १६ ॥

अग्ने । आतुरिति । सहस्रकृत । रोहितंश्च । शुचिंश्चत । इमम् । स्तोमम् । जुषस्व । मे ॥ १६ ॥

येङ्कट० निगदसिद्धा ॥ १६ ॥

उत त्वाग्ने मम स्तुतो वाश्राय प्रतिहर्षते । गोष्ठं गार्व इवाश्रत ॥ १७ ॥

उत । त्वा । अग्ने । मम् । स्तुतः । वाश्राय । प्रतिहर्षते । गोष्ठरपम् । गार्वःश्च । आश्रत ॥ १७ ॥

येङ्कट० अपि च स्वाग् अग्ने । मम स्तुतयः गोष्ठम् गार्व । इव प्राप्तुवन्ति । वाश्रातवीलाय वरसाय ययः कामयमानाय गोष्ठम् यथा प्रविशन्ति इति ॥ १७ ॥

तुभ्यं ता अक्षिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । अग्ने कामाय येमिरे ॥ १८ ॥

तुभ्यम् । ताः । अक्षिरःस्तम । विश्वाः । सुक्षितयः । पृथक् । अग्ने । कामाय । येमिरे ॥ १८ ॥

येङ्कट० तुभ्यम् ताः अक्षिरस्तम । विश्वाः प्रजाः पृथक्पृथक् अग्ने । कामसिद्धयर्थम् आत्मनः निवच्छन्ति ॥ १८ ॥

अग्नि धीभिर्मनीषिणो मेधिरासो विपश्चितः । अश्रसवाय हिन्विरे ॥ १९ ॥

अग्निम् । धीभिः । मनीषिणः । मेधिरासः । विपश्चितः । अश्रसवाय । हिन्विरे ॥ १९ ॥

वेङ्कट० अग्निम् कार्वाणिः मनस ईश्वराः मेधाविनः प्राजाः अक्षस्य भजनाय श्रीणमन्ति ॥ १९ ॥

तं त्वामजमेषु वाजिनं तन्वाना अग्ने अघ्नुरम् । वद्धिं होतारमीळते ॥ २० ॥

तम् । त्वाम् । अजमेषु । वाजिनम् । तन्वानाः । अग्ने । अघ्नुरम् । वद्धिम् । होतारम् । ईळते ॥ २० ॥

वेङ्कट० तम् त्वाम् अजमेषु^१ शृङ्गेषु बलिनम् तन्वानाः अग्ने । यक्षम् योवारम् ह्यावारम्^२ स्तुयन्ति ॥ २० ॥

^१इति पञ्चादके कृषीयात्पाये द्वात्रिंशो वर्गः^३ ॥

पुरुषा हि सदृङ्ङसि विशो विज्ञा अनु प्रभुः । समस्तु त्वा हवामहे ॥ २१ ॥

पुरुषा । हि । सदृङ्ङ । अस्ति । विशः । विज्ञाः । अनु । प्रभुः । समस्तु । त्वा । हवामहे ॥ २१ ॥

वेङ्कट० निगदसिद्धेति ॥ २१ ॥

तमीळिष्व य आहुतोऽग्निर्विभ्राजते घृतैः । इमं नः शृणुद्वर्षम् ॥ २२ ॥

तम् । ईळिष्व । यः । आहुतः । अग्निः । विभ्राजते । घृतैः । इमम् । नः । शृणुद्वर्षम् ॥ २२ ॥

वेङ्कट० तम् स्तुहि, यः आहुतः अग्निः विभ्राजते घृतैः सह । इमम्^४ अस्माकम् शृणोतु
द्वर्षम्^५ ॥ २२ ॥

तं त्वा वयं हवामहे शृण्वन्तं ज्ञातव्येदसम् । अग्ने शन्तमपु द्विषः ॥ २३ ॥

तम् । त्वा । वयम् । हवामहे । शृण्वन्तम् । ज्ञातव्येदसम् । अग्ने । शन्तम् । अर्प । द्विषः ॥ २३ ॥

वेङ्कट० निगदसिद्धा ॥ २३ ॥

विशां राजानमर्जुनमर्घ्यक्षं धर्मेणामिमम् । अग्निमीळे स उ अरत् ॥ २४ ॥

विशाम् । राजानम् । अर्जुनम् । अर्घ्यक्षम् । धर्मेणाम् । इमम् । अग्निम् । ईळे । स । उ । अरत् ॥

वेङ्कट० विशाम् । राजानम् । अर्जुनम् । अर्घ्यक्षम् । धर्मेणाम् । इमम् । अग्निम् । स्तौमि । सः^६
शृणोतु ॥ २४ ॥

अग्निं विश्वार्थवेपसं मयं न वाजिनं हितम् । सप्ति न वाजयामसि ॥ २५ ॥

अग्निम् । विश्वार्थवेपसम् । मयम् । न । वाजिनम् । हितम् । सप्तिम् । न । वाजयामसि ॥ २५ ॥

वेङ्कट० अग्निम् सर्वगतबलम् अनुष्यम् इव बलिनम् योदारम् हितम् अक्षम् इव च बलिनं
कुर्मः ॥ २५ ॥

१. मने मुको. २. ह्यावारः वि^३; ह्यावार वा^४. ३-३. वासि मुको. ४. मय मुको. ५. अरत्
वा^५. ६. १. वा वि^६; २. वास्य वा^७. ३-७. स मुको.

मन् मुध्राण्यप द्विषो दहन् रक्षांसि विश्वहा । अग्ने तिम्रेन दीदिहि ॥ २६ ॥

मन् । मुध्राणि । अप । द्विषः । दहन् । रक्षांसि । विश्वहा । अग्ने । तिम्रेन । दीदिहि ॥ २६ ॥

षेड्डट० द्विसकार् द्वेष्टन् अप मन् दहन् च रक्षांसि सर्वदा अग्ने । तिम्रेन तेजसा दीदिहि ॥ २६ ॥

यं त्वा जनांस इन्धते मनुष्वदक्षिरस्तम । अग्ने ॥ वोधि मे वचः ॥ २७ ॥

यम् । त्वा । जनांसः । इन्धते । मनुष्वत् । अक्षिराऽस्तम् । अग्ने । सः । वोधि । मे । वचः ॥ २७ ॥

षेड्डट० विगदसिद्धेति ॥ २७ ॥

यदग्ने दिविजा अस्यम्बुजा वा सहस्कृत । तं त्वा गीभिर्हवामहे ॥ २८ ॥

यत् । अग्ने । दिविजाः । अस्ति । अप्सुजाः । वा । सह । ऽकृत । तम् । त्वा । गीऽभिः । हवामहे ॥ २८ ॥

षेड्डट० यः एवम् अग्ने । दिविजाः अपसि अन्तरिक्षजाश्च सहसा कृत्वा (?) य, तम् त्वा गीभिः हवामहे ॥ २८ ॥

तुभ्यं घेत् ते जना इमे विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । धासि हिन्वन्त्यसवे ॥ २९ ॥

तुभ्यम् । घृ । इत् । ते । जनाः । इमे । विश्वाः । सुक्षितयः । पृथक् । धासिम् । हिन्वन्ति । असवे ॥ २९ ॥

षेड्डट० तुभ्यम् एव अल्ल ते इमे जनाः विश्वाः च अग्नेः सुक्षितयः मया रक्षयमानाः प्रताः । अन्वत् शेरयन्ति अदन्वात् पृथक् इति ॥ २९ ॥

ते घेदग्ने स्वाध्वोऽहा विश्वा नृचक्षंसः । तरन्तः स्याम दुर्गहा ॥ ३० ॥

ते । घृ । इत् । अग्ने । सुऽध्वः । अहा । विश्वा । नृचक्षंसः । तरन्तः । स्याम । दुऽगहा ॥ ३० ॥

षेड्डट० ते अल्ल वयम् अग्ने । सुक्षमाणाः विश्वाणि अहानि शुष्मा इहाराः तरन्तः मयेव दुर्गहा ग्राह्यमाणि ॥ ३० ॥

‘इति षष्ठाष्टके तृतीयाध्याये षड्विंशो वर्गः’ ॥

अग्निं मन्द्रं पुरुषिणं शीरं पावकशोचिपम् । हृद्विर्मन्त्रेभिरीमहे ॥ ३१ ॥

अग्निम् । मन्द्रम् । पुरुऽषिणम् । शीरम् । पावकशोचिपम् । हृत्क्षिभिः । मन्त्रेभिः । ईमहे ॥ ३१ ॥

षेड्डट० ‘अग्निम् मादन्म्’ इति शब्देन पावकशोचिपम् यज्ञेषु पावकशोचिपम् अशोदाग्निभिः मादन्म् । शोचिभिः ईमहे ॥ ३१ ॥

१. दिव्यं इत्यम् मूले. २-३. पाठित् मूले. ३-४. या (४, १४) द, ४-४. अग्निमोदन्म् वि; अग्नि... अ, ५. मनोदन्वाग्निः वि. ६. वो मूले.

स त्वमग्ने विभार्चसुः सृजन्तसूर्यो न रुदिमग्निः । अर्धं तर्मांसि जिघ्रसे ॥ ३२ ॥
 सः । त्वम् । अग्ने । विभाञ्चसुः । सृजन् । सूर्यः । न । रुदिमग्निः । अर्धं । तर्मांसि । जिघ्रसे ॥ ३२ ॥
 षेङ्कट० सः स्वम् अग्ने । दीक्षिष्यः उच्यते इष सूर्यः रुदिमग्निः वेगं कुर्वन् तर्मांसि
 जिघ्रसे ॥ ३२ ॥

तत् ते सहस्र ईमहे दात्रं यजोपदस्यति । त्वदग्ने वार्यं यस्तु ॥ ३३ ॥
 तत् । ते । सहस्वः । ईमहे । दात्रम् । यत् । न । उपदस्यति । त्वत् । अग्ने । वार्यम् । यस्तु ॥ ३३ ॥
 षेङ्कट० तत् ते सहस्रम् । दात्रं यजोपदस्यति । त्वत्तः अग्ने । वरणीयम् धनम्
 याचामहे ॥ ३३ ॥

इति पहाष्टकं मृतीयाप्याये पञ्चाशोऽथोऽयम् ॥

[४४]

विरूप आक्षिप्तस ऋषिः । अग्निदेवता । याचनी उच्यते ।

समिधाग्निं हुवस्यत घृतैर्षोषयतार्तिधिम् । आस्मिन् हुव्या जुहोतन ॥ १ ॥
 समऽग्निः । अग्निम् । हुवस्यत । घृतैः । षोषयत । अर्तिधिम् । आ । अस्मिन् । हुव्या । जुहोतन ॥ १ ॥
 षेङ्कट० समिधा अग्निम् परिचरत, घृतेः च षोषयत अर्तिधिम् । आ जुहुत च अस्मिन् समिधे
 हवीषि ॥ १ ॥

अग्ने स्तोमं जुपस्य मे वर्धस्वानेन मन्मना । प्रति सुक्तानि हव्यं नः ॥ २ ॥
 अग्ने । स्तोमम् । जुपस्य । मे । वर्धस्व । अनेन । मन्मना । प्रति । सुऽउक्तानि । हव्यं । नः ॥ २ ॥
 षेङ्कट० अग्ने । स्तोमम् जुपस्य मे, वर्धस्व अनेन स्तोत्रेण, प्रति काम्य अस्माकम् सूक्तानि ॥ २ ॥

अग्निं भूतं पुरो दधे हव्यवाहमुप जुषे । देवीं आ सादयादिह ॥ ३ ॥
 अग्निम् । दत्तम् । पुरः । दधे । हव्यवाहम् । उप । जुषे । देवाम् । आ । सादयात् । इह ॥ ३ ॥
 षेङ्कट० अग्निम् दत्तम् अहं पुरः करोमि, हव्यवाहम् च स्तोमि । सः देवान् आ सादयत ॥ ३ ॥

उत् ते बृहन्तो अर्चयः समिधानस्य दीदिषः । अग्ने शुक्रासं ईरते ॥ ४ ॥
 उत् । ते । बृहन्ते । अर्चयः । समिधानस्य । दीदिषः । अग्ने । शुक्रासः । ईरते ॥ ४ ॥

वेङ्कट० उत ईते ते' महान्त सर्ववः समिधमानस्य दे दीप्तः अने। व्यवस्तः ॥ ४ ॥

उप त्वा जुहो३ मम घृताचीर्यन्तु हर्यत । अग्ने हव्या जुपस्व नः ॥ ५ ॥

उप । त्वा । जुहो । मम । घृताची । यन्तु । हर्यत । अग्ने । हव्या । जुपस्व । नः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० उप यन्तु१ त्वाम्१ मम होमसाधनस्युच २ घृतमजन्त्य. दे कामयमानः। अग्ने! हव्यानि जुपस्व ५ ॥ ५ ॥

१इति षष्ठादके तृतीयाध्याये षट्त्रिंशो वर्गः ॥

मन्द्रं होतारमृत्विजं चित्रमानुं विभार्वसुम् । अग्निमीळि स उ अवत् ॥ ६ ॥

मन्द्रम् । होतारम् । ऋत्विजम् । चित्रमानुम् । विभार्वसुम् । अग्निम् । ईळे । स । उ । इति । अनुव ॥

वेङ्कट० मावनम्१ द्वातारम् ऋषी यशारम् चित्रदीक्षितम् सेवेवचनम् अग्निम् स्तौमि । स शृणोतु ॥ ६ ॥

म्रतं होतारमोदयं जुष्टमग्निं कविक्रेतुम् । अध्वराणामभिध्रियम् ॥ ७ ॥

म्रतम् । होतारम् । ईदयम् । जुष्टम् । अग्निम् । कविक्रेतुम् । अध्वराणां । अभिध्रियम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० म्रतम् होतारम् ईदयम् पर्वाप्तम् अग्निम् फाणकमर्णम् यज्ञानाम् अभिध्रियतारम् ईळे ॥ ७ ॥

जुषाणो अक्षिरस्तमेमा हव्यान्यानुपक् । अग्ने यज्ञं नय क्रतुया ॥ ८ ॥

जुषाण । अक्षिरऽतम् । इमा । हव्यानि । आनुपक् । अग्ने । यज्ञम् । नय । क्रतुया ॥ ८ ॥

वेङ्कट० जुषाण दे अक्षिरसां परिहृ१ इमाभि हवीनि१ अनुपक्त्तम् अग्ने! यज्ञम् च नय काले ॥ ८ ॥

समिधान उ सन्तश्च शुक्रशोच इहा वह । चिकित्वान् दैव्यं जनम् ॥ ९ ॥

समिधान । ऊँ इति । सन्त्य । शुक्रशोचे । इहा । आ । यद् । चिकित्वान् । दैव्यम् । जनम् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० हे नमनशील१ समिधमान. एव व्यवहृदीक्षे! इहा आ यद् जातम् दैव्यम् जनम् ॥ ९ ॥

विप्रं होतारमद्रुहं धुमकेतुं विभार्वसुम् । यज्ञानीं केतुर्मागदे ॥ १० ॥

विप्रम् । होतारम् । अद्रुहम् । धुमकेतुम् । विभार्वसुम् । यज्ञानीम् । केतुम् । ईमहे ॥ १० ॥

वेङ्कट० प्रातम् द्वातारम् नद्रोगधारम् धुमकेतुम् विभार्वसुम् यज्ञानाम् यताकारस्थानीयम् याचामहे ॥ १० ॥

१इति षष्ठादके तृतीयाध्याये सप्तत्रिंशो वर्गः ॥

अग्ने नि पाहि नस्त्वं प्रति ष्म देव रीपतः । भिन्धि द्वेषः सहस्रकृत ॥ ११ ॥

अग्ने । नि । पाहि । नः । त्वम् । प्रति । स्म । देव । रीपतः । भिन्धि । द्वेषः । सहऽस्रकृत ॥ ११ ॥

वेङ्कट० हिंसतः अस्मान् अग्ने । त्वम् प्रति नि पाहि, भिन्धि शत्रून् दे पतेन कृतः ॥ ११ ॥

अग्निः प्रज्ञेन मन्मना शुम्भानस्तन्वं^१ स्वाम् । कुर्विर्विप्रेण वावृधे ॥ १२ ॥

अग्निः । प्रज्ञेन । मन्मना । शुम्भानः । तन्वंम् । स्वाम् । कुर्विः । विप्रेण । ववृधे ॥ १२ ॥

वेङ्कट० अग्निः^२ प्रज्ञेन स्तोत्रेण स्वम् अहम् ओमपदं कर्मः मेधाविना वृद्धो भवति ॥ १२ ॥

ऊर्जो नपात्तमा हुवेऽग्निं पावकशोचिपम् । अस्मिन् यज्ञे स्वध्वरे ॥ १३ ॥

ऊर्जः । नपात्तम् । आ । हुवे । अग्निम् । पावकशोचिपम् । अस्मिन् । यज्ञे । सुऽअध्वरे ॥ १३ ॥

वेङ्कट० अहस्य पुत्रम् आ हुवे अग्निम् पावकदीप्तिम् अस्मिन् यज्ञे अत्यन्तम् सार्हस्ये^३ अध्वरे^४ ॥ १३ ॥

स नो मित्रमहस्तवमग्ने शुक्रेण शोचिपां । देवैरा सतिसि बर्हिषि ॥ १४ ॥

सः । नः । मित्रऽमहः । त्वम् । अग्ने । शुक्रेण । शोचिपां । देवैः । आ । सतिसि । बर्हिषि ॥ १४ ॥

वेङ्कट० हे मित्राणां पूजनीयः त्वः त्वम् अग्ने । उवकता वेजसा देवैः सह आ सीद यज्ञे ॥ १४ ॥

यो अग्निं तन्वो^५ दमे देवं मर्तः सपर्यति । तस्मा इव दीदयद् वसु ॥ १५ ॥

यः । अग्निम् । तन्वः । दमे । देवम् । मर्तः । सपर्यति । तस्मै । इव । दीदयद् । वसु ॥ १५ ॥

वेङ्कट० यः अग्निम् धनस्य प्राप्तवर्षं गृहे देवम् मर्त्यैः परिचरति, तस्मै एव अग्निः धनम् प्रयच्छति ॥ १५ ॥

^१इति ब्राह्मणे तुदीयाध्याये अष्टाविंशो वर्गः ॥

अग्निर्मूर्धा दिवः क्रुतु पतिः पृथिव्या अयम् । अपां रेतोसि जिन्नति ॥ १६ ॥

अग्निः । मूर्धा । दिवः । क्रुतु । पतिः । पृथिव्याः । अयम् । अपाम् । रेतोसि । जिन्नति ॥ १६ ॥

वेङ्कट० अग्निः, मूर्धा दिवः उच्चैः, पृथिव्याः एव अयम् पतिः, अपाम् रेतोनि स्थावरजसमात्मकानि प्रीणयति ॥ १६ ॥

उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा आजन्त ईरते । तव ज्योतीर्ध्वर्चयः ॥ १७ ॥

उत् । अग्ने । शुचयः । तव । शुक्राः । आजन्तः । ईरते । तव । ज्योतीर्धि । अर्चयः ॥ १७ ॥

षेड्डट० उद् ईरते प्रेरयन्ति तव अग्ने! निर्मलाः शुक्रगणाः दीप्यमानाः अर्चयः तव ज्योतीर्धि ॥ १७ ॥

ईक्षिषे वार्यस्य हि दात्रस्याग्ने स्वर्पतिः । स्तोता स्यां तव शर्मणि ॥ १८ ॥

ईक्षिषे । वार्यस्य । हि । दात्रस्य । अग्ने । स्वर्पतिः । स्तोता । स्याम् । तव । शर्मणि ॥ १८ ॥

षेड्डट० ईक्षिषे हि वरणीयस्य धनस्य अग्ने! स्वर्गस्य स्वामी । तथा खलि स्तोता भद्रम् स्याम् तव शुभे ॥ १८ ॥

त्वामग्ने मनीषिणस्त्वां हिन्वन्ति चित्तिभिः । त्वां वर्धन्तु नो गिरः ॥ १९ ॥

त्वाम् । अग्ने । मनीषिणः । त्वाम् । हिन्वन्ति । चित्तिभिः । त्वाम् । वर्धन्तु । नः । गिरः ॥

षेड्डट० त्वाम् अग्ने! मनीषिणः स्तुतिभिः स्तुवन्ति, त्वाम् एव शीलयन्ति कर्मभिः । त्वाम् वर्धयन्तु अस्माकम् स्तुतयः ॥ १९ ॥

अदग्धस्य स्वधावतो दूतस्य रेमतुः सदा । अग्नेः सुख्यं वृणीमहे ॥ २० ॥

अदग्धस्य । स्वधाज्वेतः । दूतरयः । रेमतुः । सदा । अग्नेः । सुख्यम् । वृणीमहे ॥ २० ॥

षेड्डट० अदक्षितस्य दत्तवतः दूतस्य देवान् स्तुवतः सदा अग्नेः सुख्यम् वृणीमहे ॥ २० ॥

१ इति पञ्चाहके कृतीयाण्येव एकोनचत्वारिंशो वर्गः ॥

अग्निः शुचिर्ब्रततमः शुचिर्निम्रः शुचिः कृविः । शुचीं रोचत आहुतः ॥ २१ ॥

अग्निः । शुचिर्ब्रततमः । शुचिः । निम्रः । शुचिः । कृविः । शुचिः । रोचते । आहुतः ॥ २१ ॥

षेड्डट० अग्निः अतिशयेन शुचिर्ब्रततमः शुचिः मेधावी शुचिः काम्यप्रज्ञः शुचिः एव रोचते आहुतः ॥ २१ ॥

उत त्वा धीतयो मम गिरां वर्धन्तु विश्वदा । अग्ने सरूपस्य बोधि नः ॥ २२ ॥

उत् । त्वा । धीतयः । मम । गिराः । वर्धन्तु । विश्वदा । अग्ने । सरूपस्य । बोधि । नः ॥ २२ ॥

षेड्डट० अग्नि य त्वां धर्माणि मम गिरः च वर्धयन्तु सर्वदा । अग्ने! सरूपस्य शुभस्य अस्माकम् ॥ २२ ॥

यदेग्ने स्याग्रहं त्वं त्वं वा स्या अहम् । स्युष्टे सत्या इहाशिर्षः ॥ २३ ॥

यत् । अग्ने । स्याम् । अहम् । त्वम् । त्वम् । वा । घ । स्याः । अहम् ।

स्युः । ते । सत्याः । इह । आशिर्षः ॥ २३ ॥

वेङ्कट० यत् अग्ने । अहम् त्वम् स्याम् बहुवचनः, त्वम् वा खलु ऋद्वत् स्थाः^१ इति । छोट, वतः तव आशसमानि सत्यानि स्युः इति ॥ २३ ॥

यसुर्वसुपतिर्हि कुमस्यमे विभावसुः । स्याम ते सुमतावर्षि ॥ २४ ॥

यसुः । यसुः स्यतिः । हि । कुम् । असि । अग्ने । विभासुः । स्याम । ते । सुसुतो । अर्षि ॥ २४ ॥

वेङ्कट० वासपिता^२ वनपतिः^३ हि भवति अग्ने । दोषिघ्नः । तथा सति तव सुमती वयम् अपि स्याम ॥ २४ ॥

अग्ने भूतव्रताय ते समुद्रायेव सिन्धवः । गिरौ वाग्रास ईरते ॥ २५ ॥

अग्ने । भूतव्रताय । ते । समुद्रायेऽस्य । सिन्धवः । गिरः । वाग्रासः । ईरते ॥ २५ ॥

वेङ्कट० अग्ने । एतकर्मणे तुम्हम् गिरः वाग्रासोऽस्यः प्रवर्तन्ते, यथा समुद्राय सिन्धवा^४ ॥ २५ ॥
"इति पञ्चादके तृतीयाध्याये चत्वारिंशो वर्यः" ॥

पुषानं विश्वसिं कुर्वि विशादं पूर्येपसम् । अग्निं शुम्भामि मन्मभिः ॥ २६ ॥

पुषानम् । विश्वसिम् । कुर्विम् । विश्वऽअर्दम् । पूर्येपसम् । अग्निम् । शुम्भामि । मन्मभिः ॥ २६ ॥

वेङ्कट० पुषानम् विश्वसिम् वनिम् विश्वस्य हविषोऽप्यारम्^५ बहुकर्ताणम्^६ अग्निम् शोभयामि स्तुतिभिः ॥ २६ ॥

पुषानां रय्ये वयं तिग्मजम्भाय वीर्ये । स्तोमैरिषेभाम्नये ॥ २७ ॥

पुषानां । रय्ये । वयम् । तिग्मजम्भाय । वीर्ये । स्तोमैः । इषेभ । अग्नेये ॥ २७ ॥

वेङ्कट० यशानाम् भेजे वयम् तीक्ष्णजम्भाय इत्याय स्तोमैः जम्ब कर्तुमिच्छेम अग्नेये^७ ॥ २७ ॥

अयमग्ने त्वे अर्षि जरिता भूतु सन्त्य । तस्मै पावक मृळ्य ॥ २८ ॥

अयम् । अग्ने । त्वे इति । अर्षि । जरिता । भूतु । सन्त्य । तस्मै । पावक । मृळ्य ॥ २८ ॥

१. स्यात् सूको. २. 'पिता सूको. ३. वनस्पतिः सूको. ४. तु. म. ८, ५, ४. ५. नास्ति सूको.

६. 'पौतम् सूको. ७. 'मणि सूको. ८. तु. म. ८, ४३, ११.

वेङ्कट० अयम् धर्मे! त्वयि अपि अरिता मज्जनीय! अबलु। तस्मै हे शोधक! सुखम् उत्पादय^१
तं सुखय ॥ २८ ॥

धीरो हार्षयन्सद् विप्रो न जागृविः सदा । अम्रे दीदयसि धर्वि ॥ २९ ॥

धीरः । हि । अस्ति । अ॒प॒स॒त् । विप्रः । न । जागृविः । सदा । अम्रे । दीदयसि । धर्वि ॥ २९ ॥

वेङ्कट० धीरः हि भवसि हविर्षि^२ सीदन् मेधावी इव आगरणक्षीरः भवसि सदा इति । प्रत्यक्षा-
ग्रिमाह—अग्ने! दीप्यसे अन्तरिक्षे ॥ २९ ॥

पुराग्ने दुरितेभ्यः पुरा मृधेभ्यः कवे । प्र ण आयुर्वसो तिर ॥ ३० ॥

पुरा । अग्ने । द॒ः॒स॒तेभ्यः । पुरा । मृधेभ्यः । कवे । प्र । नुः । आयुः । वसो इति । तिर ॥ ३० ॥

वेङ्कट० पापानि^३ शत्रवश्च यदाऽस्मात् हिसन्ति, प्रागेव ततः अग्ने! कवे! वसो! वर्धय मरमाणम्
आयुः इति ॥ ३० ॥

‘इति पद्याष्टके तृतीयाध्याये एकचत्वारिंशो वर्गः’ ॥

[४५]

‘त्रिशोकः कान्ध लविः । इन्द्रो देवता, मयमाया अधीन्द्रो । सायत्री छन्दः’ ।

आ घा ये अग्निमिन्धते स्तृणन्ति बर्हिर्ननुपक् । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥ १ ॥

आ । घ । ये । अ॒ग्निम् । इ॒न्ध॒ते । स्तृ॒ण॒न्ति । ब॒र्हिः । अ॒नु॒प॒क् । ‘येषाम् । इन्द्रः । युवा । सखा ॥ १ ॥

वेङ्कट० त्रिशोक । अग्निमुप्येन कलु ये अग्निम् इन्धते, ते अनुपकम् बर्हिः^४ च स्तृणन्ति,
येषाम् इन्द्रः युवा सखा भवति ॥ १ ॥

वृहन्निदिधम एषां भूरि शस्तं पृथुः स्वरुः । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥ २ ॥

वृ॒हन् । इ॒त् । इ॒ध्मः । ए॒षाम् । भू॒रि । श॒स्तम् । पृ॒थुः । स्वरुः । येषाम् । इन्द्रः । युवा । सखा ॥

वेङ्कट० महात् कलु एषाम् इध्मः, भूरि च लोचम्, स्वरुः च पृथुः ॥ २ ॥

अयुद्ध इद् युधा वृतं शूर आवन्ति सत्त्वभिः । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥ ३ ॥

अ॒यु॒द्धः । इ॒त् । यु॒धा । वृ॒तम् । शू॒र । आ॒व॒न्ति । स॒त्त्व॒भिः । येषाम् । इन्द्रः । युवा । सखा ॥

१. *५२ सूची. २. हवीणि सूची. ३. ५२पदि सूची. ४-४. वारित सूची. ५-५. वा २, १५ इ.
६. बर्हिः सूची.

येङ्कट० प्रागपोदैव सन् बोद्धुमर्हतिः^१ पविष्टम् वातनीयः पलैः घूरः मूया^२ आ अत्रति
गमयति^३ । येषाम् इन्द्रः पुत्रा यथा वनेषु अन्तर्भूतः ॥ ३ ॥

आ बुन्दं वृत्रहा ददे जातः पृच्छद् वि मातरम् । क उग्राः के ह शृण्विरे ॥ ४ ॥

आ । बुन्दम् । वृत्रहा । ददे । जातः । पृच्छद् । वि । मातरम् । के । उग्राः । के । ह । शृण्विरे ॥ ४ ॥

येङ्कट० यास्कः (६, ३२) — ‘बुन्द इपुर्भवति । गिन्दे वा मयरो आ मागमानो इवतीति वा’ इति ।
जातः इन्द्रः आ ददे इष्टम् वृत्रहा । अयं च मातरम् वि अपृच्छद् — के ॥ ४ ॥ लोके वद्गूर्णबलाः, के च
दीर्घेण विधुताः, तान् मृहीति ॥ ४ ॥

प्रति त्वा श्रवसी वेदस् गिरायप्सो न योधिपत् । यस्ते शत्रुत्वमाप्नुफे ॥ ५ ॥

प्रति । त्वा । श्रवसी । वेदस् । गिरौ । अप्सः । न । योधिपत् । यः । ते । शत्रुत्वम् । आप्नुफे ॥ ५ ॥

येङ्कट० प्रति अयदत् ‘त्वाम् श्रवसी माणा’ इत्यसी — या । ते शत्रुत्वम् शुभ्रं कामयते, ‘स पर्वते
अप्सः राजः’ इव योधिपतिः ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चादके तृतीयान्वाये द्विचत्वारिंशो वर्गः’ ॥

उत त्वं मेघदम्बकुण्ठु यस्ते वष्टि वृक्षि तत् । यद् वीळ्यासि वीळु तत् ॥ ६ ॥

उत । त्वम् । मेघदम्बम् । कुण्ठु । यः । ते । वष्टि । वृक्षि । तत् । यत् । वीळ्यासि । वीळु । तत् ॥ ६ ॥

येङ्कट० अपि च तत् त्वम् मयम् । कुण्ठु, यद् त्वचः किञ्चित् कामयते तस्मै तत् वष्टि । यद् च
त्वं व्रीकरोपि इहमेव तत् भवति ॥ ६ ॥

यदाजि यात्यामिकुदिन्द्रः स्वद्वयुर्यम् । रथीतमो रथीनम् ॥ ७ ॥

यद् । आजिम् । याति । आजिष्कृत् । इन्द्रः । स्वद्वयुः । रथी । रथिजम् । रथीनम् ॥ ७ ॥

येङ्कट० यदा युद्धम् उष वाति युद्धश्च इन्द्र स्वयमिच्छन्, तदा अतिशयेन रथी भवति
जयति सर्वान् ॥ ७ ॥

वि पु त्रिधा अभियुजो वज्रिन् विष्णुगयथा बृह । मवी नः सुधर्वस्तमः ॥ ८ ॥

वि । पु । त्रिधा । अभियुजः । वज्रिन् । विष्णुः । गयथा । बृह । मवी । नः । सुधर्वः । स्तमः ॥ ८ ॥

१. बोद्धुमर्हति मूको. २-३. अत्रिभमति मूको. ३. दव वि. ४-५. त्यागवसी माना मूको.

५-६. सर्वपोलोपट मूको. ६. योधिपति मूको. ७-८. नास्ति मूको.

येष्टुट० वि इह सुष्ठु विश्वाः कश्चिद्योक्ताः प्रजाः वज्रिनः, यथा विश्वं भवन्ति । भव भस्माकं स्वस्तमः^१ ॥ ८ ॥

अस्माकं सु रथे पुर इन्द्रः कृणोतु सातये । न यं धूर्वन्ति धूर्तयः ॥ ९ ॥

अस्माकम् । सु । रथम् । पुरः । इन्द्रः । कृणोतु । सातये । न । यम् । धूर्वन्ति । धूर्तयः ॥ ९ ॥

येष्टुट० अस्माकम् सुष्ठु रथम् पुरः करोतु इन्द्रः^२ व्यापय, यम् इन्द्रम्^३ न हिंसन्ति हिंसाः ॥ ९ ॥

वृज्याम ते परि द्विपोडरं ते शक्र दावने । गुमेमेदिन्द्र गोमंतः ॥ १० ॥

वृज्याम् । ते । परि । द्विपः । अरम् । ते । शक्र । दावने । गुमेम् । इत् । इन्द्र । गोमंतः ॥ १० ॥

येष्टुट० परि वृज्याम् ते द्वेष्टुर् नोपगच्छेम भिक्षमावाः । पर्वोत्तम् तव स्वभूतम् शक्र दाताय^४ गुमेम एव इन्द्र^५ पशुमयः ॥ १० ॥

^१इति षष्ठादके वृत्तीपाप्याये त्रयस्तरवारिणो वयः^६ ॥

शनैश्चिद् यन्तो अद्रिबोऽध्वान्तः शतुग्मिनः । निवर्क्षणा अनेहसः ॥ ११ ॥

शनैः । चित् । यन्तः । अद्रिऽध्वः । अध्वान्तः । शतुग्मिनः । निवर्क्षणाः । अनेहसः^७ ॥ ११ ॥

येष्टुट० शनैःशनैः यन्ताः पञ्चिनः^८ अध्वान्तः शतुग्मिनाः निवर्क्षणाः^९ बोहन्ते बहन्तः अनुपद्रवाः गमेमेदिदि ॥ ११ ॥

कूर्ध्वा हि ते दिवेदिने सहस्रा सुवृता श्रुता । जरितुभ्यो विमंहते ॥ १२ ॥

कूर्ध्वा । हि । ते । दिवेदिने । सहस्रा । सुवृता । श्रुता । जरितुभ्यः । विमंहते ॥ १२ ॥

येष्टुट० कूर्ध्वा हि ते अन्वहं सहस्राणि श्रुताणि च भवन्ति स्वोत्तुभ्यः प्रवच्छति ॥ १२ ॥

विप्र हि त्वा धनंजयमिन्द्र दृळ्हा धिदाकृजम् । आदारिणं यथा गर्यम् ॥ १३ ॥

विप्र । हि । त्वा । धनम् । जयम् । इन्द्र । दृळ्हा । चित् । आऽकृजम् । आऽदारिणम् । यथा । गर्यम् ॥

येष्टुट० विप्र हि त्वा धनानां जेतास्व इन्द्र । इदानीमपि आभिमुख्येन भक्षकारम्^{१०} दातृणां आदत्तारम् गृहम्^{११} इव श्रुतानां रक्षकम् ॥ १३ ॥

क्रुहं चित् त्वा कवे मन्दन्तु धृष्णविन्दवः । आ त्वा पुषि यदीमहे ॥ १४ ॥

क्रुहम् । चित् । त्वा । कवे । मन्दन्तु । धृष्णोऽति । इन्दवः । आ । त्वा । पुषिम् । यत् । ईमहे ॥

१. स्वस्त्यर्थं भव हि^१; स्वस्त्यर्थं भव हि^२. २-२. दातायमिन्द्रम् वि^३; व्यापय हि^४. ३-३. गमेमेन्द्र वि^५; गमेमेन्द्र हि^६. ४-४. नास्ति सूको. ५-५. तु. अ. ८, ४५, ४. ६. निवर्क्षणा सूको. ७ इतकारम् हि^८. ८. शनैः सूको.

वेङ्कट० उचितम् विद्वांस्ते । मन्दन्तु^१ चरकं सोमा^२ । आ याचामहे यदा त्वां पगमानम् ॥ १४ ॥

यस्तं रेवां अदोशुरिः प्रथमर्षे मघर्त्तये । तस्य नो वेद आ भर ॥ १५ ॥

यः । ते । रेवान् । अदोशुरिः । प्रथमर्षे । मघर्त्तये । तस्य । नः । वेदः । आ । भर ॥ १५ ॥

वेङ्कट० यः ते धनवान् सन् अदानशीलः प्रथमर्षे अयस्यति मघदानाय, न पत्रते, अर्थात्^३ तस्य नः धनम् आ हर ॥ १५ ॥

^४ इति षडष्टके तृतीयाध्याये चतुस्रत्वारिंशो धर्मः ॥

इम उ त्वा वि चक्षुते सखाय इन्द्र सोमिनः । पुष्टवन्तो यथा पृथुम् ॥ १६ ॥

इमे । ऊँ इति । त्वा । वि । चक्षुते । सखायः । इन्द्र । सोमिनः । पुष्टवन्तः । यथा । पृथुम् ॥ १६ ॥

वेङ्कट० इमे उ त्वां प्रपश्यन्ति सखायः इन्द्र । अभिषुतसोमाः, यथा पश्यन्ति पृथुम्^५ सम्भृतपासाः ॥ १६ ॥

उत त्वावधिरं वयं श्रुत्कर्णं सन्तमृतये । दूरादिह हवामहे ॥ १७ ॥

उत । त्वा । अवधिरम् । वयम् । श्रुत्कर्णम् । सन्तम् । कृतये । दूरात् । इह । हवामहे ॥ १७ ॥

वेङ्कट० अवि य त्वाम् अवधिरम्^६ ततः श्रुत्कर्णम् सन्तम्^७ रक्षणाय दूरात् इह वयम्^८ हवामहे ॥ १७ ॥

यच्छुभ्रया इमं हवीं दुर्मर्षं चक्रिया उत । भवेत्तापिनो अन्तमः ॥ १८ ॥

यत् । शुभ्रयाः । इमम् । हवीम् । दुःस्पर्षम् । चक्रियाः । उत । भवेः । आपिः । नः । अन्तमः ॥

वेङ्कट० यदि शुभ्रयाः इमम् हवाम्, दुस्तर्षं वरुं^९ 'दुर्षाः, भवेः' च यच्छुः अस्माकम्^{१०} अन्तिकतमः ॥ १८ ॥

यच्छिद्वि ते अपि व्यर्थिर्जगन्वांसो अर्मन्महि । गोदा इदिन्द्र घोषि नः ॥ १९ ॥

यत् । शिद्वा । दि । ते । अपि । व्यर्थिः । जगन्वांसः । अर्मन्महि । गोद्राः । इत् । इन्द्र । घोषि । नः ॥

वेङ्कट० यदा शिद्वा दि शुभ्यं व्यथिताः सन्तारः विष्टुमः, तदा 'गोदाः यव' इन्द्र । अस्माकम्^{११} भवामीति^{१२} शुभ्यस्व ॥ १९ ॥

आ त्वा रम्भं न जिब्रयो रम्भा श्रवसस्पते । उश्मसि त्वा सघस्थ आ ॥ २० ॥

१. कते वि^१; कते क^२. २. सन्दत मुको. ३. शोम मुको. ४-५. नश्चित मुको. ५. पञ्च मुको. ६-६. तदा ... तं मुको. ७. पालि अ^३. ८-८. वृषावरे वि^४; 'हवेः क^५. ९-९. गो ... ए' मुको. १०. तु. क. वे, १०, २१; मालव इ^६ मुको.

१आ । त्वा । रम्भम् । न । विव्रयः । रम्भम् १ श्रवस्तः । पते । तृमसि । त्वा । सुधस्त्ये । आ ॥२०॥

घेङ्कट० त्वाम् १यम् आ रम्भामहे यथा दण्डम् १ वृद्धाः हे बलस्त्य पते! । कामयामहे च त्वां यजे ॥ २० ॥

१इति षष्ठाष्टके तृतीयाध्याये षड्वचस्वार्तिस्मो वर्गः ॥

स्तोत्रमिन्द्राय गायत पुरुऽनुम्णाय सत्त्वेने । नक्तिर्यं वृण्वते युधि ॥ २१ ॥

स्तोत्रम् । इन्द्राय । गायत । पुरुऽनुम्णाय । सत्त्वेने । नक्तिः । यम् । वृण्वते । युधि ॥ २१ ॥

घेङ्कट० स्तोत्रम् इन्द्राय गायत १ बहुवचस्य दानशीलाय, न केचन यम् अत्यन्ति सङ्ग्रामे ॥२१॥

अमि त्वा वृषभा सुते सुतं सृजामि प्रीतये । तुम्पा व्यश्नुही मर्दम् ॥ २२ ॥

अमि । त्वा । वृषभ । सुते । सुतम् । सृजामि । प्रीतये । तुम्प । वि । अश्नुहि । मर्दम् ॥२२॥

घेङ्कट० अमि सृजामि त्वां वृष । अमिषुते सोमे सुतम् पापाय । १तुम्प वि अश्नुहि १ च सोमम् ॥ २२ ॥

मा त्वा मूरा अविष्यद्यो मोपहस्वान् आ दभन् । मार्की ब्रह्मद्विपो यनः ॥ २३ ॥

मा । त्वा । मूराः । अविष्यद्यः । मा । उपहस्वानः । आ । दभन् । मार्कीम् । ब्रह्मद्विपोः । यनः ॥

घेङ्कट० मा त्वां मातकाः मनुष्याणां पावनकामाः १ आ दभन्वन्तु, मा च उपहस्यन्वन्तु १ । मा त्वं ब्रह्मणो द्वेषन् मनेषाः ॥ २३ ॥

इह त्वा गोर्षरीणसा महे मन्दन्तु राधसे । सरो गौरो यथा पिव ॥ २४ ॥

इह । त्वा । गोर्षरीणसा । महे । मन्दन्तु । राधसे । सरोः । गौरः । यथा । पिव ॥ २४ ॥

घेङ्कट० इह त्वां गम्येन पयसा मिधितेन सोमेन मनुष्याः महते धनाय मदन्तु । त्वं ते सोमम् पिव यथा गौरः सुखा सरोः पिवति ॥ २४ ॥

या वृत्रहा परावति सना नवा च चुच्युवे । वा संसत्सु प्र वोचत ॥ २५ ॥

या । वृत्रहा । परावति । सना । नवा । च । चुच्युवे । वा । संसत्सु । प्र । वोचत ॥२५॥

१-१. या ३, ११ इ. २-२. सर्वे --- दष्टे सुको. ३-३. नास्ति सूको. ४. वाचतः सूको.
५-५. दण्डम् सूको. ६. पञ्चवापा सूको. ७. दण्डम् वि १ दण्डम् अ. ८. उवहन्तर सूको.

वेङ्कट० यानि पुनः तूरे सनातनानि नूतनानि च घनानि प्रेरितवान्, तानि संसत्तु प्र
वोचत ॥ २५ ॥

इति पञ्चाष्टके तृतीयाध्याये षट्चत्वारिंशो वसः^१ ॥

अपिचत् कद्रुवः सुतमिन्द्रः सुहस्रवाहो । अत्रादेदिष्ट पौंस्यम् ॥ २६ ॥

अपिचत् । कद्रुवः । सुतम् । इन्द्रः । सुहस्रवाहो । अत्र । अदेदिष्ट । पौंस्यम् ॥ २६ ॥

वेङ्कट० अपिचत् कद्रोः कपेः सुतम् इन्द्रः सहस्रवाहोः क्षत्रम् इत्यम् । अत्र अत्रम्
वौंस्यम् शब्दोच्यते ॥ २६ ॥

सत्यं तत् त्वर्षे यदौ विदानो ब्रह्मवाप्यम् । न्यानट् त्वर्षे शर्मि ॥ २७ ॥

सत्यम् । तत् । त्वर्षे । यदौ । विदानः । ब्रह्मवाप्यम् । नि । आनट् । त्वर्षे । शर्मि ॥ २७ ॥

वेङ्कट० सत्यम् तत् त्वर्षे यदौ च तयोः प्रीत्यर्थम् जानन् तयोः क्षत्रम् ब्रह्मवाप्यम् नाम
व्याप्तवान् सत्त्वमेव कर्म ॥ २७ ॥

तुरणि वो जनानां ब्रह्म वाजस्य गोमर्तः । समानम् प्र शंसिपम् ॥ २८ ॥

तुरणिम् । वो । जनानाम् । ब्रह्म । वाजस्य । गोमर्तः । समानम् । प्र । शंसिपम् ॥ २८ ॥

वेङ्कट० तारकम्^१ पुष्पाकम् जनानाम्, ब्रह्मवाप्यम्^२, पञ्चमयोऽक्षस्य प्रेरितारम् साधारणमेव
प्र शंसामि ॥ २८ ॥

अमुक्षुणं न वर्तये उक्थेषु तृयाहर्धम् । इन्द्रं सोमे सचा सुते ॥ २९ ॥

अमुक्षुणम् । न । वर्तये । उक्थेषु । तृयाहर्धम् । इन्द्रम् । सोमे । सचा । सुते ॥ २९ ॥

वेङ्कट० महान्तम् इवातीम्^३ धनं, वरीतुम्^४ शस्त्रेषु उक्थस्व^५ वर्धयितारम् इन्द्रम् सोमे सह छते
मर्शयामि ॥ २९ ॥

यः कृत्तदिद् वि योन्यं त्रिशोकाय गिरिं पूषुम् । गोम्यो मातुं निरैतवे ॥ ३० ॥

यः । कृत्तत् । इत् । वि । योन्यम् । त्रिशोकाय । गिरिम् । पूषुम् । गोम्यः । मातुम् । नि । अरैतवे ॥

वेङ्कट० यः हि अकृत्तत् निर्गमनद्वारम् त्रिशोकार्थम् मेघम् विलीनम्, स उदकेभ्यो निर्गमनाय
मार्गम् च करोति ॥ ३० ॥

इति पञ्चाष्टके तृतीयाध्याये सप्तचत्वारिंशो वसः^१ ॥

१-१. नास्ति सूको.

२. यतोः वि^१; करो ज^२.

३. आरकम् सूको.

४. वर्जये^२ सूको.

५-५. येन परितं सूको. ६. तु. निष १, १२.

यत् दधिषे मन्स्यसि मन्दानः प्रेदियक्षसि । मा तत् कस्मिन् मृळ्य ॥ ३१ ॥

यत् । दधिषे । मन्स्यसि । मन्दानः । प्र । इत् । इयक्षसि ।

मा । तत् । कः । इन्द्र । मृळ्य ॥ ३१ ॥

वेङ्कट० यत्^१ धारयसि, यत् च ममस्त्रोपि मोदमानः, यत् च प्र वक्षसि^२, तत् सर्वम् इदानीम् कार्षीः^३ । अस्मान् एव सुख्य ॥ ३१ ॥

दुभ्रं चिद्धि त्वावतः कृतं शुष्वे अधि क्षमि । जिगात्विन्द्र ते मनः ॥ ३२ ॥

दुभ्रम् । चित् । हि । त्वावतः । कृतम् । शुष्वे । अधि । क्षमि । जिगात् । इन्द्र । ते । मनः ॥

वेङ्कट० अल्पम् अपि स्वस्त्यङ्गात् कृतम् विभुसं भवसि पृथिव्याम् । तथा सति गच्छतु इन्द्र ! तव मनः मयि ॥ ३२ ॥

तवेदु ताः सुकीर्तयोऽसन्नुत प्रशस्तयः । यदिन्द्र मृळ्यासि नः ॥ ३३ ॥

तये । इत् । ऊँ इति । ताः । सुकीर्तयः । असन् । उत । प्रशस्तयः । यत् । इन्द्र । मृळ्यासि । नः ॥

वेङ्कट० तव एव ताः सुकीर्तयः सग्रावेदुः, अपि च प्रशस्तयः, यत्^१ इन्द्र ! अस्मात् सुख्य-
यसि ॥ ३३ ॥

मा नु एकस्मिन्मागसि मा द्वयोऽरुत त्रिषु । वधीर्मा शूर भूरिषु ॥ ३४ ॥

मा । नुः । एकस्मिन् । आगसि । मा । द्वयोः । उत । त्रिषु । वधीः । मा । शूरा । भूरिषु ॥ ३४ ॥

वेङ्कट० मा वधीः अस्मान् एकस्मिन् आगति, मा च द्वयोः, अपि च त्रिषु, मा च शूरा ।
वहुषु मयि ॥ ३४ ॥

विमया हि त्वावत उग्रादभिप्रमङ्गिणः । दस्मादहमृतीपहः ॥ ३५ ॥

विमय । हि । त्वावतः । उग्रात् । अभिप्रमङ्गिणः । दस्मात् । अहम् । अतिउत्तमः ॥ ३५ ॥

वेङ्कट० विमयि^१ हि स्वस्त्यङ्गात् उग्रादभिप्रमङ्गितः उषन्नयमितुः^२ इति सद्यः^३ ॥ ३५ ॥

^१ इति पठादके तृतीयाप्याये अटचरवारिजो वर्गः ॥

मा सख्युः शुनमा विदे मा पुत्रस्य प्रभूवसो । आपृत्वद् भूत ते मनः ॥ ३६ ॥

मा । सख्युः । शुनम् । आ । विदे । मा । पुत्रस्य । प्रभूवसो इति प्रमुञ्चसो । आपृत्वद् । भूत । ते । मनः ॥

वेङ्कट० मा सस्यु शुद्धिम् आ वेदयामि, मा च पुनस्त प्रभूतधनः। आचरन्त्यस्त भवतु तव मन अस्मासु ॥ ३६ ॥

को नु मर्या अमिधितः सखा सखायमब्रवीत् । जहा को अस्मदीपते ॥ ३७ ॥

क । नु । मर्या । अमिधितः । सखा । सखायम् । अब्रवीत् । जहा । क । अस्मत् । ईपते ॥ ३७ ॥

वेङ्कट० 'क नु हे' मनुष्या 'अनाकृष्ट सखा सखायम्' वदति इन्द्राय शपथम् — कम् अहं जपाम्, क वा अमद् भीत परावृत्ते इति (तु या ४, २) । 'मा न एकसिन्नागति' (अ. ८, ४५, २४) इत्यादिकथा श्रुत्या शून्यम् अस्मिन्नाग आचरन्त्येति तत्र विस्मयते अविचिन्ति ॥ ३७ ॥

एवारे वृषभा सुतेऽस्तिन्नु भूर्यावपः । सुमीने निरता चरेन् ॥ ३८ ॥

एवारे । वृषभ । सुते । अस्तिन्नु । भूरि । आरय । सुमीने । निरता । चरेन् ॥ ३८ ॥

वेङ्कट० एवारे नाम कश्चित्, अस्तिन् वृषभ' तेनाभिपुते सोम अस्तिन्नु भवन्तु आरमणि बहूनि धनानि ग्रस्यन् । 'सुमीने कितवो भवति त्वं हन्त' इति वाक्य (५, २२), भवता शान्तं हुन्तीति आगर । स यथा निमृदा' मार्गेण परम्परया' वीर्यमान प्रतिक्रियया 'धनं नार्पयति' ॥ ३८ ॥

आ त एता वंचोयुजा हरी गृभ्ये सुमर्द्रया । यदी ब्रह्मभ्य इदं ॥ ३९ ॥

आ । ते । एता । वचः । युजा । हरी । गृभ्ये । सुमर्द्रया । यद् । ईद् । ब्रह्मभ्यः । इत् । दत् । ॥

वेङ्कट० आ गृह्णामि मदभिमुख पाशु हस्तान्वाय आरुपाभि' तव वृत्तौ ब्रह्मणा सुगममानौ मधौ 'कृष्णानरधी । नत् इद् धनं ब्राह्मणभ्य' एव ददाति ॥ ३९ ॥

भिन्धि विश्वा अप द्विपः परि वार्धो जही मृधः । वसु स्पार्ह तदा मर ॥ ४० ॥

भिन्धि । विश्वा । अप । द्विपः । परि । वार्ध । जहि । मृध । वसु । स्पार्ह । तदा । आ । मर ॥

वेङ्कट० अप भिन्धि किदा द्वेष्टी सेना । परि वधि च पाथ द्विसिद्धि' एव । तत् तासां च वसु च अस्मभ्यम् आ हर स्तुहन्तीयम् ॥ ४० ॥

यद्दीर्घानिन्द्र यत् स्थिरे यत् पशानि परामृतम् । वसु स्पार्ह तदा मर ॥ ४१ ॥

यद् । दीर्घ । इन्द्र । यत् । स्थिरे । यत् । पशानि । परामृतम् । वसु । स्पार्ह । तदा । आ । मर ॥

वेङ्कट० यद् द्द्वे इन्द्र, यद् च स्थिरे, यत् च मेघ तस्या परामृतम्' विन्यासस्तु धनम् ॥ ४१ ॥

१, वृक्षस्य मूले.

२ २ को गङ्गा मूले.

३ वेप १ १८२८३ द, नक्षत्रा मूले

४ परमता मूले

५ ५ वनवपति मूला

६ पादि मूले

७ ७ कला सो मूले,

८ द्वितीये मूले

९ विप २, १० (मूले) द

१० पराष्टम् य'

यस्य ते विश्वमानुषो भूरेंद्रत्तस्य वेदति । वसुं स्पार्हं तदा मर ॥ ५२ ॥

यस्य । ते । विश्वऽमानुषः । भूरेंद्रः । द्रत्तस्य । वेदति । वसुं । स्पार्हम् । तदा । आ । मर ॥ ४२ ॥

वेङ्कट० यत् स्वयं दृष्टम् बहु सर्वो मनुष्यः ज्ञानात् वसुं स्पार्हम् तत् आ हरेति ॥ ४२ ॥

“इति पञ्चादके तृतीयोऽध्याये ऋकोनपञ्चास्रधमो वर्गः” ॥

पठे तृतीयमध्यायं व्याचकारेति भाष्यः ।

धीवेङ्कटावतनयः सम्यग्मान् प्रवृत्तं पठ् ॥ १ ॥

इति वेङ्कटभाष्याचार्यविरचिते ऋक्संहिताध्यायभाष्ये पञ्चादके तृतीयोऽध्यायः ॥

—*—

इति ऋग्वेदे समाख्ये पञ्चादके तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

षेडूट०

'त्यावतः पुरुषसो' व्याचिख्यासति माषयः ।

प्रदशंवेतिप्रष्टुभादेर्लक्षणानि पूयकृष्यम् ॥ १ ॥

स्यात् त्रिष्टुबेकादञ्जैश्चतुर्भिः

'धस्यं' जूने कृतमस्यामृतानाम्^१ ।

एवे यदि हे मयस्तु लागते

परन्ति सूक्तेन तदा व्यवस्थाम् ॥ २ ॥

'यस्मै तस्मादनेति स सांचति'^२'ये वाजिर्न परिप्लवन्ति पुनम्'^३ ।

पूर्वाजयोर्जागवच्छक्तिडा

ततश्च सा जगती त्रिष्टुबस्या ॥ ३ ॥

वैराजी लागती योजौ सां विद्यादभिसारिणीम् ।

'यो नृणां विवाचः'^४ इति तन्नोदाहरणं विदुः ॥ ४ ॥

मनको दशकश्चैकश्चतुर्थस्तैष्टुभस्तथा ।

सा स्यात् त्रिष्टुभिरादस्थाना 'स्वस्ति नु इन्द्रो वृद्धश्रवाः'^५ ॥ ५ ॥अपि ॥ दशकी स्यातां मयकः^६ त्रैष्टुभस्तथा ।'विराट्स्थानेन सा' 'ध्रुवी हविमन् मा रिण्यः'^७ ॥ ६ ॥

पादा यदेकादशितस्त्रयः स्तुः

'दुर्ग्य' द्वातस्त्यभिगो शचीनः^८ ।

पादश्चतुर्थश्च तयाष्टकः स्यात्

विराट्स्थां तौ कथयन्ति तस्यः ॥ ७ ॥

त्रयो यदि द्वादशिनोऽष्टकोऽन्त्यो

न्त्योतिष्मर्तो तौ कथयो वदन्ति ।

१. ऋ १, २४, १.

२. ऋ १, ५४, २.

३. ऋ १, १६२, १२.

४. ऋ १०, २३, ५.

५. ऋ १, ८१, ६.

६. मयकं वि० म०.

७-७. विराट् स्थाने वा वि० म०.

८. ऋ २, ११, १.

९. ऋ २, ११, ४.

तज्ज्योतिषादि यतोऽष्टकं स्यात्
पुरस्ताज्ज्योतिर्मध्येज्योतिरिति ॥ ८ ॥

‘इमे तं इन्द्र ते वयं’^१ ये त्वारभ्य परासि^२ ।
इत्यभ्ययनमेकेषां मुख्यः पादस्तदाष्टकः^३ ॥ ९ ॥

अस्माकं तु जगत्पेया पुरुष्टुतपदान्विता ।
यदा ‘युक्ते मनेने’^४ इति मध्येज्योतिरदाहृत्य ॥ १० ॥

तृतीयेतादि पादेन मध्येज्योतिरिति भवेत् ।
‘उरश्चिना मिषजे(जी)’^५ इति सा जेषाभ्युवेदताः ॥ ११ ॥

उपरिष्ठाज्ज्योतिरियम् ‘अग्निमैन्द्रेण’^६ कीर्तिता ।
पादोऽष्टकव्युत्थोऽस्याः ‘गोर्मे निवत्तमश्चिना’^७ ॥ १२ ॥

पद्यानि^८ चत्वारि यदाष्टकादि
महाहृत्पुक्तिमिदं^९ कथेत् ।

आद्यं पदं द्वादशकं च तस्याः
‘नमोवाके प्रस्थिते अष्टौ नरा’^{१०} ॥ १३ ॥

मुख्याष्टाक्षरी यस्यास्तृतीयो द्वादशाक्षरः ।
पुनर्द्वादक्षी स्वार्था यवमभ्येति तौ विदुः ॥ १४ ॥

सा ‘सं मां तपन्त्युमिर्तः सृण्वीरिषु पर्वतः’^{११} ।
अथादौ दसकौ पादावष्टकाश्च वत्तचयः ॥ १५ ॥

यत्परपुत्रेति तानाहुर्विराट्पूर्वमथापरे ।
‘एवेन्द्राग्निभ्यामर्हावि’^{१२} त्रिष्टुभो वयः कीर्तिताः ॥ १६ ॥

अदशरो “द्वादशाः पादाः” यदि ह्युजंगली भवेत् ।
‘अनेस्य गोधा अजगिष्ठे(हृत्)’^{१३} ‘इ’ने स्तोत्रम्^{१४} इमे यथा ॥ १७ ॥

अष्टाक्षरह्रस्वः यदा द्वौ च द्वादशकौ यदा ।
महाषवो वृद्धवीर्यका^{१५} (का ‘आ’)प-पुत्री माभुने(वर्ग)^{१६} इति सा ॥ १८ ॥

१. अ १, ५७, ४. २. ‘स्तवाष्टकमि’; ‘एवाष्टकमि’ ३. अ ८, १०, २. ४. मा १२, ८२.
५. अ ८, ३५, ३. ६. यदादि अ. ७. महाहृत् वि. अ. ८. मा ८, ३५, २३ ९. मा १, १०, ५, ८.
१०. अ ५, ८९, ९. ११-१३. द्वादशपादः सूक्तौ. १२. अ ५, ११, १. १३. अ १, ९४, १.
१४. ‘स्तोत्रमि’ अ. १५. अ ६, ४८, ९.

अष्टको सप्तक. षट्को^१ दसको^१ नवकस्थया ।

‘सूर्ये विद्यमा संजगि’^१ महापङ्क्तिं वदन्ति ताम् ॥ १९ ॥

षट्षष्टकेऽपि तथा 'अ॥ इहे अ॥ त्रि॥' ।

‘नुमे यदिन्द्र रोदसी’^{१५} जगत्पस्विद्य इरिषा ॥ २० ॥ इति ।

[୪୫]

‘यदा भद्राय पवि. । इन्द्रो देवता, एकविंशदिग्गुर्विद्यन्तानां शुभधरा कानीत,
पञ्चविंशद्यष्टाविंशन्तानां ह्यग्निदयाश्च वायु । नागरी छन्द, प्रथमाया वाङ्मिपृत्,
पञ्चमा ककुप्, सप्तम्या गृहती, अष्टम्या अनुपृत्, नवम्या सतोद्गृहती, एकादसी-
द्वादशयोर्विंशीतोत्तर प्रणामः = (गृहती, विपरीता), प्रयोदश्या द्विपदा
जगती, अतुर्दश्या गृहती विपरीतमभ्या, पञ्चदश्या ककुप् स्वर्गकुशिरा
षोडश्या विराट्, सप्तदश्या जगती, अष्टादश्या उपरिष्ठाद्गृहती,
एकोनविंश्या गृहती, विंश्या विपमपदा गृहती, एकविंशीचतुर्विंशो
पण्डित, द्वाविंश्या संस्कारपण्डित, पञ्चविंश्याद्यष्टा
विंशन्तानां प्रणामः = (गृहती, सतोद्गृहती)
त्रिंश्या द्विपदा विराट्, एकत्रिंश्या
उपण्डित, द्वाविंश्या पण्डित ।

त्यार्यतः पुरुषसो वयमिन्द्र प्रणेतः । स्मर्त्तिं स्थातर्हरीणाम् ॥ १ ॥

तद्वाञ्छन्तः । पुरुषसो इति पुरुषसो । वषम् । ३-४ । प्रनेतरिति प्रजेतः । स्मसि । स्पात । हरीणान् ॥१॥

पेङ्कट० त्वत्तदस्वरूपं बहुभूतम् । वयम् इन्द्र ! प्रवेष्टाः स्वभूताः स्म्यहे हरीणाम् अधिष्ठाता ॥ १ ॥

त्वां हि सत्यमद्रिचो विश द्वातारंरिषाम् । विश द्वातारं रषीणाम् ॥ २ ॥

वान् । हि । सत्यम् । अद्विष्टम् । विप्र । दातारम् । इषाम् । विप्र । दातारम् । ख्यीणान् ॥२॥

घेकूट० निगदसिद्धा ॥ २ ॥

आ यस्य ते महिमानं शतमूले शतक्रतो । गीर्भिर्गुणान्ति कारयः ॥ ३ ॥

आ. यस्य ते महिमानम् शतमूत शतवत् । शतवत्ततोऽति शतं प्रज्जते ॥
 आ. यस्य ते महिमानम् शतमूत शतवत् । शतवत्ततोऽति शतं प्रज्जते ॥

येष्ट० निगदसिद्धा ॥ ३ ॥

सुनीषो घा स मर्त्यो यं मरुतो यमर्यमा । मित्रः पान्त्यद्रुहः ॥ ४ ॥

सुनीषः । घा । सः । मर्त्यः । यम् । मरुतः । यम् । अर्यमा । मित्रः । पान्ति । अद्रुहः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० प्रशस्वः सत्तु भवति मनुष्यः, यम् मरुतप्रभृतयः रक्षन्ति द्रोहवर्जितः ॥ ४ ॥

दधानो गोमदश्ववत् सुवीर्यमादित्यज्जुत एधते । सदा राया पुरुस्पृहा ॥ ५ ॥

दधानः । गोमदश् । अश्ववत् । सुवीर्यम् । आदित्यज्जुतः । एधते । सदा । राया । पुरुस्पृहा ॥

वेङ्कट० धारयद् सवादिषुष्टं धनम् आदित्यवेरितः पुरयः धर्षते सर्वदा बहुभिः स्पृहणीयेन धनेन ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चाष्टके चतुर्थाध्याये प्रथमो वसः’ ॥

तमिन्द्रं दानमीमहे शवसानमभीर्विष् । ईशानं राय ईमहे ॥ ६ ॥

तम् । इन्द्रम् । दानम् । ईमहे । शवसानम् । अभीर्विष् । ईशानम् । रायः । ईमहे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० ‘तम् इन्द्रम्’ ईर्षं धनम् पाचामहे वडमाचरन्तम् असीरम् । ईशानम् धनानि याचामहे ॥ ६ ॥

तस्मिन् हि सन्त्युतयो विश्वा अभीरिवः सचा ।

तमा वेदन्तु सप्तयः पुरुवसु मदाय हरयः सुतम् ॥ ७ ॥

तस्मिन् । हि । सन्ति । उतयः । विश्वाः । अभीरिवः । सचा ।

तम् । आ । वेदन्तु । सप्तयः । पुरुवसुम् । मदाय । हरयः । सुतम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० तस्मिन् हि भवन्ति मरुतः सर्वे एव अभीरवः सहावाः । तम् आ वेदन्तु अथाः बहुधनम् सोममदार्थम् इत्यन्तीत्यः सुतम् सोमं प्रति ॥ ७ ॥

यस्ते मरुतो वरेण्यो य इन्द्र वृत्रहन्तमः ।

य आददिः स्वर्गर्भिर्यः पृतेनासु दुस्तरः ॥ ८ ॥

यः । ते । मर्तः । वरेण्यः । यः । इन्द्र । वृत्रहन्तमः ।

यः । आददिः । स्वर्गः । गर्भिर्यः । यः । पृतेनासु । दुस्तरः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० यः ते मर्तः वरणीयः, यः च इन्द्र । अग्निश्वेन जज्ञ्यं हन्त, यः च शत्रुभ्यो नृभ्यः सर्वे धनम् आदधे, यः च पृतेनासु दुस्तरः, तस्मै मदाय इति पूर्वप्र सारवधः ॥ ८ ॥

यो दुष्टरो विश्ववार श्रवाय्यो वाजेन्द्रस्ति त्रुता ।

स नः शविष्ट सवना वसो गहि गमेम गोमति व्रजे ॥ ९ ॥

यः । दुष्टरोः । विश्ववारः । श्रवाय्यः । वाजेन्द्रः । अस्ति । त्रुता ।

सः । नः । शविष्टः । सवना । आ । वसो इति । गहि । गमेम । गोमति । व्रजे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० यः दुष्टरो^१ विश्वैरणीयः श्रवणीयः सद्गमेषु भवति तावत्, ॥ एवं वल्लवसम् ।
अस्माकं सवमानि आ गच्छ । वासयितः ! तच्छ्रेयं यं गोमन्तं व्रजम्^२ ॥ ९ ॥

गव्यो पु शो यथा पुराद्वयोत् रथया । वरिवस्य मंहामह ॥ १० ॥

गव्यो इति । छ । नः । यथा । पुरा । अश्वज्या । उत । रथज्या । वरिवस्य । मंहामह ॥ १० ॥

वेङ्कट० अस्माकं गवादीनामिच्छया गवादीन् अस्मभ्यं दातुं हे महाधन । परिचर अस्मान्
वपागच्छ यथापुरम् इति ॥ १० ॥

^१इति दशहके चतुर्धाष्याये द्वितीयो वर्यः^२ ॥

महि ते क्षूर राधसोऽन्तं विन्दामि सत्रा ।

दशस्या नो मघवन् चिद्विबो धियो वाजेभिराविश ॥ ११ ॥

महि । ते । क्षूर । राधसः । अन्तम् । विन्दामि । सत्रा ।

दशस्य । नः । मघवन् । चिद्विबः । धियः । वाजेभिः । आविश ॥ ११ ॥

वेङ्कट० महि ते क्षूर । अन्तं पर्यन्तम् कुदया^१ विन्दामि महतः । प्रयच्छ अस्मभ्यम् मघवन् । क्षिप्र-
मेव । यद्विबः ! अस्माकं अन्तैः रक्ष^२ ॥ ११ ॥

य श्रुध्वः श्रावयत्सखा विश्वेत् स वेदं जनिमा पुरुषदुतः ।

तं विश्वे मानुषा यूगेन्द्रं हवन्ते तविषं यत्तुष्टुचः ॥ १२ ॥

यः । श्रुध्वः । श्रावयत्सखा । विश्वेत् । इत् । ॥ । वेद । जनिम् । पुरुषदुतः ।

तम् । विश्वे । मानुषा । यूगा । इन्द्रम् । हवन्ते । तविषम् । यत्तुष्टुचः ॥ १२ ॥

वेङ्कट० यः दर्शनीयः श्रावयत्सखा धनप्रदानेन आत्मानं श्रावयति^१, ॥ विश्वानि एव
जातानि भूतानि वेदं बहुभिः स्तुतः । तम् सर्वे मानुषाश्च काकान् सर्वेषु काकेषु इन्द्रम्
हवन्ते यदम् हस्तेषु यत्तुष्टुचः ॥ १२ ॥

१. इत्येतः अर्थः. २. प्रजायु मूको. ३-४. नास्ति मूको. ५. दुदाः वि. ५. रक्षन् मूको.

१. भवन् मूको.

स नो वाजेष्वविता पुरुषसुः पुरःस्थाता मघवा घृत्रहा भवत् ॥ १३ ॥

सः । नः । वाजेषु । अविता । पुरुषसुः । पुरःस्थाता । मघवा । घृत्रहा । भवत् ॥ १३ ॥

घेङ्कट० सः अस्माकं सङ्ग्रामेषु रक्षिता बहुधनः अग्रतः स्थाता मघवान् पृथदा भवतु इति ।
'अगती द्विपदेष्टु इति' ॥ १३ ॥

अभि वो वीरमन्धसो मर्देषु गाय गिरा मृदा विचैतसम् ।

इन्द्रं नाम धुत्यं शक्तिनं वचो यथा ॥ १४ ॥

अभि । वः । वीरम् । अ-मन्धसः । मर्देषु । गाय । गिरा । मृदा । विचैतसम् ।

इन्द्रम् । नाम । धुत्यम् । शक्तिनम् । वचः । यथा ॥ १४ ॥

घेङ्कट० अभि गायत यूयम् वीरम् सोमस्य मर्देषु स्तुरता महत्वा अमतिम् इन्द्रम् तमपितारम्
शत्रूणां अवशीयम् धनम् । यथा युष्माकम् वचः प्रतिभाति सावध्या विष्टुभा चेति ॥ १४ ॥

वृदी रेक्णस्तुन्यै दृदिर्वसु दृदिर्वाजेषु पुरुहूत वाजिनम् । नूनमर्थ ॥ १५ ॥

वृदिः । रेक्णः । तुन्यै । दृदिः । वसु । दृदिः । वाजेषु । पुरुहूत । वाजिनम् । नूनम् । अर्थ ॥

घेङ्कट० वृता धनम् अग्रजने, वृदिः पुत्राय च धनम्, वृदिः मर्दामेषु । हे पुरुहूत ! अन्नवन्ते
रथि त्वं यद् द्विपदम् इदानीमेव ॥ १५ ॥

'इति पञ्चाष्टके ऋषीर्वाजये नृदीपो वयं.' ॥

विश्वेषामिदगन्तुं पर्वतां सासुहृतां चिदस्य वर्षसः । कृपयतो नूनमत्यर्थ ॥ १६ ॥

विश्वेषाम् । इदगन्तम् । कर्मनाम् । सासुहृताम् । चिद । अस्य । वर्षसः ।

कृपयतो । नूनम् । अर्थ । अर्थ ॥ १६ ॥

घेङ्कट० सर्वेषां धनधनाम् ईशानम् अभिभविताम् च अथ वारकस्य शत्रोः कल्पयतः पुष्टं
कृपाण्यथ रथिम् इदानीम् अति प्रयच्छतः । विश्वे महावर्ष रथि प्रयच्छेत्यर्थः ॥ १६ ॥

मृदः सु वो अरमिषे स्तवामहे मीळहुषे अरुमायु जर्मये ।

युक्तेभिर्गोभिर्विश्वमनुषां मृतामियक्षति गायं त्वा नर्मसा गिरा ॥ १७ ॥

मृदः । सु । वः । अरम् । इषे । स्तवामहे । मीळहुषे । अरुमायु । जर्मये ।

युक्तेभिः । गोऽग्निः । विश्वमनुषाम् । मृताम् । इयक्षति । गायं । त्वा । नर्मसा । गिरा ॥ १७ ॥

येद्वट० महतः 'सु वा गमनम् सुष्ठु इच्छामि' । स्तवाभेदे सेवधे पर्याप्तगमनाय गमनशीलाय
गुप्तं यज्ञैः स्तुतिभिश्च । सर्वेषां मनुष्याणाम् इज्यसे महताम् सम्बन्धी । तं त्वामहं
गाये । भगवत्कारेण सह गिरा ॥ १७ ॥

ये पातयन्ते अज्मभिर्विरीणां स्तुभिरेषाम् ।

यज्ञं महिष्यणीनां सुभ्रं तुविष्यणीनां प्राध्वरे ॥ १८ ॥

ये । पातयन्ते । अज्मभिः । विरीणाम् । स्तुभिः । एषाम् ।

सुभ्रम् । मृष्टिस्वर्णीनाम् । सुभ्रम् । तुविस्वर्णीनाम् । प्र । अध्वरे ॥ १८ ॥

येद्वट० ये पतयित्वा बलैः तद्वैः मेघानां प्रसन्नभिः । एषाम् महतां तव सहायानाम् यज्ञम्
इज्यसे महास्वर्णानाम् । अथ सुभ्रम् सुखं प्राप्नुवाम् । तेषां प्रवृत्तं स्वभूतं प्रापयामी
वा सुप्रकर्षं इतिः यज्ञे ॥ १८ ॥

प्रभृजं दुर्मतीनामिन्द्रं क्षत्रिष्ठा मर ।

रयिमुस्मभ्यं युज्यं चोदयन्मते ज्येष्ठं चोदयन्मते ॥ १९ ॥

प्रभृजम् । दुःस्मतीनाम् । इन्द्रं । क्षत्रिष्ठ । आ । भ्रा ।

रयिम् । अस्मभ्यम् । युज्यम् । चोदयन्मते । ज्येष्ठम् । चोदयन्मते ॥ १९ ॥

येद्वट० प्रकर्षेण अज्मम् दुर्मतीनाम् इन्द्र ! कथञ्चन । आ मर रयिम् अस्मभ्यम् योग्यम् । पश्य
इतिः सर्वदा धर्मं प्रेषयति स चोदयन्मतिः । प्रसादम् ॥ १९ ॥

सन्तितः सुसन्तितरुश्च चित्रं चेतिष्ठ स्रुत ।

प्रासदा सन्नाद् सहुर्हि संहन्तं भुज्युं वाजेषु पूर्व्यम् ॥ २० ॥

सन्तितरिति । सुसन्तितः । उग्र । चित्रं । चेतिष्ठ । स्रुत ।

प्रसदा । सन्नाद् । सहुर्हि । संहन्तम् । भुज्युम् । वाजेषु । पूर्व्यम् ॥ २० ॥

येद्वट० सुष्ठु वातः । तद्वर्णः । चित्रं । अत्यन्तं चेतवितः । सुसत्तव ! प्रसदा हे सन्नाद् ।
सदनशीलम् संहन्तम् भोजयित्वारं रयिम् सद्ग्रामेषु सुख्यम् अस्मभ्यम् आभरेति ॥ २० ॥

'इति पञ्चादके चतुर्थोऽध्याये चतुर्थोऽङ्कः' ॥

१-१. सगमनाय वि०; सुपव० अ०. २. विष्णवे मूको. ३. यजेत मूको. ४. मत्स्यं मूको.

५. चोदयन्मति मूको. ६. चेतितः मूको.

७. स मूको.

८. महर्षेति अ०.

९-१०. वारिष्ठ मूको.

आ स एतु य ईवदाँ अदेवः पुर्तमाददे ।

यथा चिदशो अन्व्यः पृथुश्रवसि कानीतेऽस्या व्युप्याददे ॥ २१ ॥

आ । सः । एतु । यः । ईवत् । आ । अदेवः । पुर्तम् । आददे ।

यथा । चित् । यशः । अन्व्यः । पृथुश्रवसि । कानीते । अस्याः । विउपि । आददे ॥ २१ ॥

वेङ्कट० शीतकः— “यथायादन्वयं यत् प्रादात् कानीतस्तु प्रमुप्याः” ॥

तदन संस्तुतं दानम् आ स हविषमादिभिः ।” (श्रुदे ६, ७९, ८०) इति ॥

आ तावच्छतं सः समर्थः, यः अदेवः सत् करमाचित् कावगात् समस्तुतम्^१ पुर्तम्^२ गोधनम् आददे । देवश्चेत् माययाऽप्यादातुम्^३ अहति । अनुप्यः कश्चित् भागच्छत इति । यथा चित् यशः^४ अन्वयः पुत्रः प्रमुश्रवसि^५ कानीतस्त्वं पुत्रे वन्यायाः वा पुत्रे अस्याः उपसो वृष्यते^६ आददे ॥ २१ ॥

पष्टिं सहस्राक्ष्यस्यापुतासन्मुष्टानां विंशतिं शता ।

दश श्यावीनां शता दश व्यरूपीणां दश गवां सहस्रा ॥ २२ ॥

पष्टिम् । सहस्रा । अक्ष्यस्य । अपुता । असन्म् । उष्ट्रानाम् । विंशतिम् । शता ।

दश । श्यावीनाम् । शता । दश । त्रिअक्षरूपीणाम् । दश । गवान् । सहस्रा ॥ २२ ॥

वेङ्कट० पष्टिम्^१ सहस्राणि अयुतानि च अजगम्, उष्ट्रानाम् च विंशतिम्^२ शतानि, दश च शतानि श्याववर्णानां दशशतानाम्, दश च त्र्यक्षरूपीणाम्^३ “श्रीणि आरोपमाचरि”^४ शेतानि^५ याताम्, ऊष्ट्रुष्टे^६ मसदि च शेतानाम् इत्यर्थः । दश च गवान् सहस्राणि इति ॥ २२ ॥

दशे श्यावा अश्वर्ध्वो वीतपारास आश्वः । मथा नेमि नि वीष्टतु ॥ २३ ॥

दश । श्यावाः । अश्वत्थ्वः । वीतपारासः । आश्वः । मथाः । नेमि । नि । वीष्टतु ॥ २३ ॥

वेङ्कट० दश^१ श्याववर्णीः प्रमुश्रवसः^२ आश्वश्वः^३ “क्षिप्रा मधवशीला”^४ इत्यस्य नेमिम् नि वीष्टयन्ति ॥ २३ ॥

दानांसः पृथुश्रवसः कानीतस्य सुरार्धसः ।

रथं हिरण्यं ददन्मार्हिष्ठः सुरिरभूद्वर्षिष्ठमकृत श्रवः ॥ २४ ॥

१. श्याव मूको. २. पृथुश्रवः मूको. ३. तु. अ. ५, ४९, ५. आश्वम्. ४. युतः मूको. ५. पूर मूको. ६. “आश्वत्थ्व मूको. ७. निगः मूको. ८. पृथुश्रव मूको. ९. कानीतस्य मूको. १०. “वर्धने मूको. ११. गारित अ. १२. नि मूको. १३. कानीतस्य मूको. १४. रथं मूको. १५. दैत्यानि मूको. १६. कुरानि मूको. १७-१८. “गोः आश्व मूको. १९. कानीतस्य मूको. २०-२१. क्षिप्रा मूको.

दानासः । पुषुऽश्वसः । कानीतस्य । सुऽश्वसः ।

रथम् । हिरण्यम् । ददत् । मंहिष्ठः । सूरिः । अगुत् । वरिष्ठम् । अकृत । अरवः ॥ २४ ॥

वेङ्कट० तानि इमानि दत्तानि पुषुश्वसः कानीतस्य सुधनस्य । मन्त्रस्य हिरण्यमथ रथम् प्रयच्छन्
भगवन्तदाता प्राशः अभूत् । श्रुतमात्रं ॥ कीर्तिम् अकृत आत्मन इति ॥ २४ ॥

आ नो वायो महे तने याहि मखाय पार्जसे ।

पुयं हि ते चक्रमा भूरि दावनें सवशिचन्महिं दावनें ॥ २५ ॥

आ । नः । वायो इति । महे । तने^१ । याहि । मखाय । पार्जसे ।

वृषम् । हि । ते । चक्रमा । भूरि । दावनें । सुषः । चित् । महि । दावनें ॥ २५ ॥

वेङ्कट० आ याहि अस्मान् वायो । महते धनाय महनीयाय च वहाय, उभयं प्रदातुम् । वयम्
हि ते कृतवन्तः कर्म भूयः दात्रे सवः एव महताः दात्रे ॥ २५ ॥

^१ इति पञ्चादशै चतुर्थाध्याये पञ्चमो वर्गः^२ ॥

यो अवेभिर्वहेत वस्त उत्सासिः सप्त सप्ततीनाम् ।

एभिः सोमेभिः सोमसुभिः सोमपा दानाय शुक्रपूतपाः ॥ २६ ॥

यः । अवेभिः । वहेत । वस्ते । उत्साः । भिः । सप्त । सप्ततीनाम् ।

एभिः । सोमेभिः । सोमसुभिः । सोमपाः । दानाय । शुक्रपूतपाः ॥ २६ ॥

वेङ्कट० यः पुषुश्वसः अवेभिः गच्छति, वस्ते च याः, ^१दाभिः च^२ गच्छति । तयो^३ 'सद्वया भिः
सप्त' इति । सप्ततीनाम् भिः सप्त या वस्त इति । एभिः सोमैः सोमसुभिः च
प्रावभिः सह हे सोमस्य पातः^४ । अस्मभ्यम् दानाय हे पूतस्य सोमस्य पातः । उत्तरत्र
सम्बन्धः ॥ २६ ॥

यो मं इमं चिदु त्मनामन्दचित्त्रं दावनें ।

अरद्वे अक्षे नहुपे सुकृत्वाणि सुकृत्तराय सुकृत्तुः ॥ २७ ॥

यः । मे । इमम् । चित् । ऊं इति । त्मना । अमन्दत् । चित्रम् । दावनें ।

अरद्वे । अक्षे । नहुपे । सुकृत्वाणि । सुकृत्तराय । सुकृत्तुः ॥ २७ ॥

वेङ्कट० यः मयं स्वयमेव अमन्दत्^१ चित्रम् रयि दत्तुम्, अहम् अकरोत् । अरद्वेदयः पुषुश्वसः
अभ्यक्षाः, तान् अमयक्षा—अस्ये नयतेति सुकृतराय^२, जन्मान्तरे^३ सुकर्मणि ॥ २७ ॥

१. अर्थस्य कृते अ. २, १, २ भाष्यमपि द्र.

२-२. यादित् सुको.

३-३. ता सुको.

४-४. सद्वयेति स^१ सुको.

५. 'द्वय' सुको.

७. सप्त^२ सुको.

८. जन्मान्तरे सुको.

उच्चध्येदे वपुषि यः स्वराद्भुत वायो घृतज्ञाः ।

अश्वेऽपितं रजैऽपितं शुनैऽपितं ग्राजम् तट्टिदं नु तत् ॥ २८ ॥

उच्चध्ये । वपुषि । यः । स्वराद् । भुत । वायो इति । घृतज्ञाः ।

अश्वेऽपितम् । रजैऽपितम् । शुनैऽपितम् । ॥ । अजम् । तत् । इदम् । नु । तत् ॥ २८ ॥

बेङ्कट० उच्चध्ये वपुषि च अचक्षयोः यः स्वराद् घृतज्ञाः । यद्वा अरद्वादिपुं पट्टु राजसुं यः स्वराज्यं करोति पृथक् शुद्धा, तस्मात् अथादिभिः जानीतम् । रजःशब्देन गर्दभः उच्यते, इष्टो वा । तत् अजं प्राप्नुमः । अश्वेदमिति वाक्ये निर्दिशति—'इदम् नु तत् वायो' इति ॥ २८ ॥

अथ प्रियमिषिरायं पृष्टिं सहस्रासनम् । अश्वानामिव घृष्णाम् ॥ २९ ॥

अथ । प्रियम् । इषिरायं । पृष्टिम् । सहस्रा । असनम् । अश्वानाम् । इव । न । घृष्णाम् ॥ २९ ॥

बेङ्कट० इदानीं प्रेरयिषे राज्ञे अश्वम् सहस्राणाम् पृष्टिम् कतोऽई अश्ववान् अस्मि अश्वानाम् इव बलीवर्दानां च ॥ २९ ॥

गात्रो न यूधमुप यन्ति वध्र्य उष मा यन्ति वध्र्यः ॥ ३० ॥

गात्रः । न । यूधम् । उप । यन्ति । वध्र्यः । उप । मा । आ । यन्ति । वध्र्यः ॥ ३० ॥

बेङ्कट० यथा सत्रवे गात्रः यूधम् उप गच्छन्ति, एवं सौं वृधुमवसा वृताः छिन्नवृष्णा बलीवर्दा उपतिष्ठन्ति ॥ ३० ॥

अथ यशारथे गुणे शतमुष्टौ अर्चिकदत् । अथ धित्वेषु विश्रुतिं शता ॥ ३१ ॥

अथ । यत् । चारथे । गुणे । शतम् । उष्टौ । अर्चिकदत् । अथ । धित्वेषु । विश्रुतिम् । शता ॥

बेङ्कट० अथ यथा चारथे सत्रं सत्रार्थमाथे प्रेर्यमाणे घनगणे शतम् उष्ट्वान् अश्वद्वयम् सदानाम् उदाह । अथ धित्वेषु शतवर्षेषु गोषु विश्रुतिम् च वायानि अचिकदत् इति ॥ ३१ ॥

शतं दासे बल्युधे विप्रस्तरुस आ ददे ।

ते ते वायविमे जना मदन्तीन्द्रगोषा मदन्ति देवगोषाः ॥ ३२ ॥

शतम् । दासे । बल्युधे । विप्रः । तरुषे । आ । ददे ।

ते । ते । वायो इति । इमे । जनाः । मदन्ति । इन्द्रगोषाः । मदन्ति । देवगोषाः ॥ ३२ ॥

येङ्कट० शतम् दासे यन्त्रये^१ घनस्य तारके राज्ञा प्रदिष्टस्य दातरि नेषावी यज्ञः गोऽथान्^२ या
देदे । अथ परोक्षवद्वाद—ते ते इति । हे वामो ! तव स्वमूला. ते इमे जनाः इन्द्रेण देवैः
च गुप्ताः कल्पघनाः अस्मात्^३ राज्ञः मदन्ति इति ॥ ३२ ॥

अथ स्या योषणा मही प्रतीची वशम् अक्षयम् । अर्धिरुक्ता वि नीयते ॥ ३३ ॥

अर्थ । स्या । योषणा । मही । प्रतीची । वशम् । अक्षयम् । अर्धिरुक्ता । वि । नीयते ॥ ३३ ॥

येङ्कट० अथ सेवे कम्पा मंहनीया अभिषुप्ती वशम् अक्षयम्^४ अर्धिरुक्ताभरणे राज्ञा प्रदिष्टा
वि नीयते, मां प्रत्यानयन्ति^५ वां चेति ॥ ३३ ॥

^१इति पञ्चाष्टके अनुर्वाचपाये पद्ये वार्त्तः ॥

[४७]

^१त्रित आप्त्य भाविः । आदित्या देवता, अनुपदवादिदृष्टान्तानाम् आदित्योपसः ।
महापदिकं छन्दः^२ ।

महिं वो महतामवो वरुण मित्रं दाशुषे ।

यमादित्या अभि द्रुहो रक्षया नेमुषं नक्षदनेहसो व ऊतयः सुकृतयो व ऊतयः ॥ १ ॥

महिं । वः । महताम् । अर्थः । वरुण । मित्रं । दाशुषे । यम् । आदित्याः । अभि । द्रुहः ।
रक्षय । न । ईन् । अथम् । नक्षत् । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १ ॥

येङ्कट० त्रित आप्त्य । महत् वः महताम् पावनम् यज्ञमावाध हे वरुणादयः । यम् दाशुषे
हे आदित्याः ! द्रोहाय अभि रक्षय, न यन्त्र पापम् प्राप्नोति । अनुपदवादि सुप्ताकं रक्षणादि,
ह्यरक्षणादि सुप्ताकं रक्षणातीति ॥ १ ॥

विदा देवा अघानामादित्यासो अपाकृतिम् ।

पक्षा वयो यथोपरि व्यस्मे शर्म यच्छतानेहसो व ऊतयः सुकृतयो व ऊतयः ॥ २ ॥

विद । देवाः । अघानाम् । आदित्यासः । अपऽआकृतिम् । पक्षा । वयः । यथा । उपरि ।
वि । अस्मे इति । शर्म । यच्छत् । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ २ ॥

येङ्कट० हे देवा ! आदित्याः ! पापानाम् अपाकृतिप्रकारम् जानीय । पक्षौ यथा पक्षिणः पोतानाम्
उपरि कुर्वन्ति, तथा अस्मासु सुखम् वि यच्छत् ॥ २ ॥

१. वये मूको. २. वोच वि^३; सोऽय अ^४. ३. भरवान् मूको. ४. वयं मूको. ५. पापारथनी
मूको. ६-८. नास्ति मूको.

व्यङ्ग्येऽस्मि अपि शर्म तत् पक्षा वयो न यन्तन ।

विधानि विश्वेदसो वरूण्या मनामहेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ३ ॥

वि । अस्मे इति । अपि । शर्म । तत् । पक्षा । वयोः । न । यन्तन । विधानि । विश्वेदसः ।

वरूण्या । मनामहे । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ३ ॥

पेङ्कट० वि वपुत अस्मान् अपि तत् सुते पक्षाविर् पक्षिणः कन्दानाम् उपरि । विधानि हे विश्वधनाः ! गृह्णितानि धनानि याचामहे ॥ ३ ॥

यस्मा अरासत क्षयं जीवातु च प्रचेतसः ।

मनोर्विश्वस्य घेद्विम आदित्या राय ईशतेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ४ ॥

यस्मै । अरासत । क्षयम् । जीवातुम् । च । प्रचेतसः । मनोः । विश्वस्य । वु । इत् ।

इमे । आदित्याः । रायः । ईशते । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ४ ॥

पेङ्कट० यस्मै प्रपच्छन्ति निवासम् अन्नम् च प्रचेतसः, तस्मै प्रपच्छन्ति । सर्वस्य मनुष्यस्य इमे आदित्याः धनस्य च ईशरा भवन्ति ॥ ४ ॥

परि णो वृणजन्नुषा दुर्गाणि रूष्यो यथा ।

र्यामेदिन्द्रस्य शर्मण्यादित्यानां गृतावेत्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ५ ॥

परि । नुः । वृणजन् । अषा । दुःऽगानि । रूष्यः । गृषा । र्यामे । इत् । इन्द्रस्य । शर्माणि ।

आदित्यानाम् । उत । अवेति । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ५ ॥

पेङ्कट० परि वरेष्वपि अस्मान् पालयि, यथा दुर्गाणि सारथयः परि वरेष्वपि । स्मान् एव इन्द्रस्य सुते, अपि च अन्येषाम् आदित्यानाम् इत्यने ॥ ५ ॥

“इति पञ्चदशे ऋतुर्गान्धावे सप्तमो वर्गः” ॥

परिहृतेदमा जनो युष्मादक्षस्य वायति ।

देवा अर्दभ्रमाश्च यो यमादित्या अहेतनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ६ ॥

परिहृता । इत् । अना । जनः । युष्मादक्षस्य । वायति । देवाः । अर्दभ्रम् । आश ।

यः । यम् । आदित्याः । अहेतन । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ६ ॥

षेड्डट० परिपोदितेनैव अना श्रमेन युक्तं जनं गुप्ताभि दत्तं गच्छति । देवा ! 'आरा व' अनर्थं
धनं गुप्तादीयं स हस्ते यम् प्राप्नुयै ॥ १ ॥

न तं तिग्मं च न त्यजो न द्रासदभि तं गुरु ।

यस्मां तु शर्म सप्रथ आदित्यासो अराधमनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥७॥

न । तम् । तिग्मम् । च । त्यजः । न । द्रासत् । अभि । तम् । गुरु । यस्मै । ऊँ इति ।
शर्म । सुऽप्रथे । आदित्यास । अराधम् । अनेहसं । व । ऊतयः । सुऽऊतयः । व । ऊतयः ॥

षेड्डट० न तम् तीक्ष्णम् । त्यजः अभिगच्छति । 'त्यज' (निय २, १२) इति श्लोघनात्, अथ
तु आधुपयचनः । स्वयंस्तिष्ठते निर्दिशतिकर्मणः । न अपि अभि गच्छति गुरु गदादि तम् ।
शर्म इति कुसिततगमनकर्मणः । यस्मै सुखं सवेतं पृथु दे आदित्या । अराधम् अदत्त ॥ ७ ॥

युष्मे देवा अपिं प्मसि युष्यन्त ह्यु वर्मसु ।

यूयं महो न एनसो यूयमर्मादुरुष्यतानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ८ ॥

युष्मे इति । देवा । अपिं । स्मसि । युष्यन्तऽएव । वर्मसु । यूयम् । महः । न । एनसः ।
यूयम् । अर्मात् । उरुष्यत् । अनेहसं । व । ऊतयः । सुऽऊतयः । व । ऊतयः ॥ ८ ॥

षेड्डट० युष्मास्तु देवा । वयम् अपि भवेम, यथा युष्यत भव्यः कवकेषु सपि भवति ।
यूयम् महत् अस्मात् पापात् यूयम् अववाय च अस्मात् रक्षतति ॥ ८ ॥

अदितिर्न उरुष्यत्वादितिः शर्म यच्छतु ।

माता मित्रस्य रेवतोऽर्ष्यो वरुणस्य चानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥९॥

अदितिः । न । उरुष्यत् । अदितिः । शर्म । यच्छतु । माता । मित्रस्य । रेवतः ।
ऊर्ष्यः । वरुणस्य । च । अनेहसं । व । ऊतयः । सुऽऊतयः । व । ऊतयः ॥ ९ ॥

षेड्डट० मित्रदत्तिदेति ॥ ९ ॥

यद् देवाः शर्म शरणं यद् भद्रं यदनातुरम् ।

त्रिधातु यद् वरुण्यं तदस्मासु वि यन्तनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१०॥

यत् । देवा । शर्म । शरणम् । यत् । भद्रम् । यत् । अनातुरम् । त्रिऽधातु । यत् । वरुण्यम् ।
तत् । अस्मासु । वि । यन्तनः । अनेहसं । व । ऊतयः । सुऽऊतयः । व । ऊतयः ॥ १० ॥

वेङ्कट० यत् देवाः । 'सुप्तं शरणीयम्', यत् भजनीयम्, यत् रोगरहितम् धिगुणम्, यत् च वरूपदिपं धनम्, तत् अस्माकं वि दच्छत ॥ १० ॥

'इति पञ्चाष्टके चतुर्थाध्याये अष्टमो वर्गः' ॥

आदित्या अव हि रूपतापि कूलादिव स्पर्शः ।

सुतीर्थमर्थतो यथानु नो नेषथा सुगमनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ११ ॥

आदित्याः । अव । हि । रूपतः । अपि । कूलादिव । स्पर्शः । सुसुतीर्थम् । अर्थतः । यथा । अनु । नः । नेषथ । सुगम् । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० आदित्याः । अयं हि पश्यन् अथःस्थितान् अस्मान्, यथा कूले तिष्ठन्त्यः पश्यति शवोदकं विज्ञासुः । सोमनदीर्थमिव देवान् अथान् सादिता, अस्मान् सुप्तं पश्यान्तम् अमुं पश्य ॥ ११ ॥

नेह भद्रं रक्षस्मिन् नान्यै नोपया उत ।

गवै च भद्रं धेनेव वीराय च अवस्यतेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १२ ॥

न । इह । भद्रम् । रक्षस्मिन् । न । अन्यै । न । उपया । उत । गवै । च । भद्रम् । धेनेव । वीराय । च । अवस्यते । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १२ ॥

वेङ्कट० न इह भद्रम् वक्ष्यते, न अपि अथान्छते शपकाय, न च उपराच्छते पुष्पाणि दीपते । गवै च धेनेव च भद्रम्, वीराय च धनवन्ते अस्मदीयम् भवति पुष्परक्षमिति ॥ १२ ॥

यद्वाविर्यदपीर्यं देवासो अस्ति दुष्कृतम् ।

त्रिते तद्विश्वमाप्त्य अरे अस्मद् दधातनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १३ ॥

यत् । अपि । यत् । अपीर्यम् । देवासः । अस्ति । दुःकृतम् । त्रिते । तत् । विश्वम् । आप्त्ये । अरे । अस्मत् । दधातन । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १३ ॥

वेङ्कट० यत् भाविर्भूतम् यत् च अन्तर्हितम् हे देवाः । अस्ति दुष्कृतम्, त्रिते तत् विश्वम् आप्त्ये अस्मत्तो दूरे स्वापयत ॥ १३ ॥

यच्च गोषु दुष्प्रप्यं यन्नास्मे दूहितर्दिवः ।

त्रिताय तद्विमावर्पाप्ताय परा वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १४ ॥

यत् । च । गोर्ध । दुःस्वप्न्यम् । यत् । च । अस्मे इति । दुहितः । दिवः । त्रितार्य । तत् ।
विभाऽध्वरि । आप्ये । परा । वह । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १४ ॥

वेङ्कट० पद्य (१४-१८) उपस्था भवन्ति । यत् च गवामनयसूचकम् दुस्वप्न्यम्^१, यत् च
अस्मासु दिवः दुहितः^२, तत् अपां पुत्राय त्रिताम उपः^३ परा वद इति ॥ १४ ॥

निष्कं वा वा कृण्वते सजम् वा दुहितर्दिवः ।

त्रिते दुष्पवज्यं सर्वमाप्ये परि दद्यस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १५ ॥

निष्कम् । वा । व । कृण्वते । सजम् । वा । दुहितः । दिवः । त्रिते । दुःस्वप्न्यम् । सर्वम् ।
आप्ये । परि । दद्यसि । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १५ ॥

वेङ्कट० निष्कम् वा सजम् कृणाव सुवर्णकाराय दजम्^४ वा स्वप्ने सजं यत् अद्यम् तत्
दिवः दुहितः^२ त्रिते सर्वम् आप्ये निष्कम् दद्य^५ ॥ १५ ॥

‘इति पद्याहं चतुर्धाषोषे नवमो धर्मः’ ॥

तदभाय तदपसे तं भ्रातृपसेदुपे ।

त्रितार्य च द्विताय चोपो दुष्पवज्यं वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १६ ॥

तत्तदभाय । तत्तदपसे । तम् । भ्रातृम् । अपऽसेदुपे । त्रितार्य । च । द्विताय । च ।
उपे । दुःस्वप्न्यम् । वह । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १६ ॥

वेङ्कट० स्वप्ने भोज्ये भुक्ते, करणीयं च करोति । तदुभयं तथा प्रत्यक्षतो भवति । एवं सति
यः तदप्यो भवति अथ सारकम् भवति त्रितादिः, कस्मे तम्^६ अजनीयम् उभयम् अपराधते
द्विताय च द्विताय च अस्मत्तोऽपनीय^७ तस्य दुष्पवज्यम् इति ॥ १६ ॥

यथा कलां यथा शफं यथं ऋणं संनयामसि ।

एवा दुष्पवज्यं सर्वमाप्ये सं नयामस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयो ॥ १७ ॥

यथा । कलाम् । यथा । शफम् । यथा । ऋणम् । समऽनयामसि । एव । दुःस्वप्न्यम् ।
सर्वम् । आप्ये । सम् । नयामसि । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १७ ॥

वेङ्कट० यथा अभावात् संस्कुर्वन्तो हस्तस्य यतोऽयं कलाम् शफम् इति तद आदाय अन्वय
सद्यमिति । एव दुष्पवज्यम् सर्वम् आप्ये^८ सम् नयामः । प्रवृत्तं वा यथा
शफम् इति ॥ १७ ॥

१. दुस्वप्न्यम् मूको. २. नास्ति मूको. ३. ‘तर्गं वि’; ‘तर्गम् अ’.

४-६. नास्ति मूको. ७. ‘नयाम’ मूको. ८. ‘प्ये सिवतम्’ मूको.

अजैष्वाद्यासनाम् चाभुमानांगसो वयम् ।

उपो यस्माद् दुष्पञ्चयादभैष्माप् तदुच्छत्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १८ ॥

अजैष्म । अय । असनाम् । च । अभूम् । अनांगसः । वयम् । उपः । यस्माद् । दुःऽस्त्वप्यात् ।

अभैष्म । अप । तत् । उच्छत् । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १८ ॥

वेङ्कट० उपेन भवे, भवेन च अनांगसः वयम् । हे उपः । यस्मात् दुष्पञ्चयाद् वयम् अभैष्म, अप गच्छतु तत् इति ॥ १८ ॥

‘इति वहाहके चतुर्थांशे दसनो वर्षः’ ॥

[४८]

‘प्रगाथो घोरः काश्च ऋषिः । सोमो देवता । शिष्टम् कन्दः, पञ्चमी आसीत् ।

स्वादोरभक्षि वयसः सुमेधाः स्वाध्वो वरिवोविचरस्य ।

विधेये यं देवा उत मर्त्यासो मधुं नुवन्तो अभि संचरन्ति ॥ १ ॥

स्वादोः । अ०भक्षि । वयसः । सुमेधाः । सु०अध्वः । वरिवोविचरस्य ।

विधे । यम् । देवाः । उत । मर्त्यासः । मधुं । नुवन्तोः । अभि । सुम०चरन्ति ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्रगाथः । स्वादु अहं भवेय अथे शोभनप्रशः सुकर्मा कस्वम् पूज्याः^१ कर्मकम् । यम् विधे देवाः मधुप्याथ सोमम् मधु इति वदन्तः अभि सङ्गच्छन्ते ॥ १ ॥

अन्तश्च प्रागा अदितिर्भवास्यवधाता हरसो दैवस्य ।

इन्द्रविन्द्रस्य सस्यं जुषाणः श्रीष्टीव धुरमनु राय श्रेष्ठ्याः ॥ २ ॥

अन्तरिति । च । प्र । अगाः । अदितिः । भवासि । अव०याता । हरसः । दैवस्य ।

इन्द्रो इति । इन्द्रस्य । सस्यम् । जुषाणः । श्रीष्टीश्च । धुरम् । अनु । राये । श्रेष्ठ्याः ॥ २ ॥

वेङ्कट० अन्तः एवं गच्छति अरण्यवीथः^२ । भवति अपदेता दैवस्य श्रेष्ठस्य दे इन्द्रो । इन्द्रस्य सस्यम् सेवमानः । स एवं यथा क्षिप्यतासी अथाः ‘धुरम् घणवति पृथक्’ अस्मात् प्रणय धनार्थम् । ऋषिः अनुपूर्वो गमनार्थो भवति ॥ २ ॥

१. अदे १ मूले.

२. एवं विः; एवं अ.

३. अमहमेय मूले.

४. दुष्पञ्चात् अ.

५. गति मूले.

६. पूज्यां मूले.

७. ‘वत् मूले.

८. ‘एष ... ए ... ए’ विः;

‘ए ... ए’ अ.

अपाम् सोमममृता अभूमागन्म ज्योतिरविदाम देवान् ।

किं नूनमुस्मान् कृणवदरातिः किम् घूर्तिरमृत मर्त्यस्य ॥ ३ ॥

अपाम् । सोमम् । अमृताः । अभूम । अगन्म । ज्योतिः । अविदाम । देवान् ।

किम् । नूनम् । अस्मान् । कृणवत् । अरातिः । किम् । ऊँ इति । घूर्तिः । अमृत । मर्त्यस्य ॥ ३ ॥

षेड्डट० भगवत् सोमम्, अमृताः च अमृत, अगन्म च ज्योतिः, अविदाम् ह्यविदमः च देवान् ।
किम् इदानीम् अस्मान् दुर्षात् शत्रुः । किम् वा हिंसकः हे अमृत ! मनुष्यस्य मम
कृणवत् इति ॥ ३ ॥

शं नो भव हृद् आ पीत इन्दो पितेवं सोम सुनवे सुशेवं ।

सखेव सख्यं उरुशंस धीरः प्र ण आर्युर्जीवसे सोम तारीः ॥ ४ ॥

शम् । नः । मय् । हृद् । आ । पीतः । इन्दो इति । पिताऽर्थः । सोम । सुनवे । सुशेवं ।

सखाऽव । सख्ये । उरुऽशंस । धीरः । प्र । नः । आर्युः । जीवसे । सोम । तारीः ॥ ४ ॥

षेड्डट० पीतः । इवम् इन्दो ! इदयावत् सुखं भावय । आर्युर्वैऽर्युर्गर्भे । 'पिता इव' सोम !
उरुण्य सुखः, सखा इव च सख्ये, हे बहुकीर्ते ! शत्रुः य एवं अस्माकं 'जीवताम् च आपुः' ॥ ४ ॥

इमे मां पीता यशसे उरुष्यवो रयं न गावः समनाह पर्वसु ।

ते मां रक्षन्तु विस्रसंश्चरित्रादृत मा सामाद् यवयन्तिबन्दवः ॥ ५ ॥

इमे । मा । पीताः । यशसः । उरुष्यवः । रयम् । न । गावः । सम् । अनाह । पर्वसु ।

ते । मा । रक्षन्तु । विस्रसः । चरित्रात् । तत । मा । सामात् । यवयन्तु । इन्दवः ॥ ५ ॥

षेड्डट० इमे माम् पीताः यशस्विनः रक्षाकामाः रयम् इव गोधिकारभूता बध्नाः सम् नहन्ति
सन्धिषु । ते माम् रक्षन्तु विस्रस्ताव् कर्मणः । पीतसोमो ह्यविश्रसं कर्म करोति । अरि
च मां व्याधेः पूयक् कुर्वन्तु इन्दवः ॥ ५ ॥

इति विस्रसके चतुर्धात्वाये एकादशो धर्मः ॥

अग्निं न मां मयितं सं दिदीपुः प्र चक्षय कृणहि वस्यसो नः ।

अथा हि ते मट आ सोम मन्ये रेवाँ इव प्र चरा पुष्टिमच्छ ॥ ६ ॥

१-१. 'येन वि' ; यतेव अर्. २. 'क्षोये मूको. ३-३. 'वीनयातुः वि' ; वीनय यातुः अर्. ४. 'कर्मणः
मूको. ५-५. 'नामिह मूको.

अग्निम् । न । मा । मथितम् । सम् । दिदीपः । प्र । चक्षय । कृणुहि । वस्यसः । नः ।
अथ । हि । ते । मदे । आ । सोम । मन्ये । रेवान्ऽव । प्र । चर । पुष्टिम् । कच्छ ॥ ६ ॥

षेड्डट० मथितम् अग्निम् इव माम् सम् दीपय च प्र चक्षय कृणुयः सन्मुखेन । कुरु च अस्मान्
वस्यसः । सम्प्रति हे सोम ! धामन्निभे मदे स्तौमि त्वाम् । तया रति धनवानिव
आह्वयः अस्मासु प्र चतय पोषम् ॥ ६ ॥

इपिरेण ते मनसा सुतस्य भस्मीमहि पित्र्यस्येव रायः ।
सोमं राजन् प्र ण आयुषि तारीरहानीव सूर्यो वासराणि ॥ ७ ॥

इपिरेण । ते । मनसा । सुतस्य । भस्मीमहि । पित्र्यस्येव । रायः ।
सोमं । राजन् । प्र । नः । आयुषि । तारीः । अहानिऽव । सूर्यः । वासराणि ॥ ७ ॥

षेड्डट० इच्छावत् मनसा रवौ सुतं वयम् भस्मीमहि पित्र्यमिव धनम् । सोम । राजन् । प्र वधंष्य
अस्ताकम् आर्भुवि^१ कदाहीव सूर्यः वासराणि । वासयन्ति अनुष्वाद् इति वासराणि इति ॥७॥^२

सोमं राजन् मूलपां नः स्वस्ति तव स्मसि त्रत्याशुस्तस्य विद्धि ।
अलति दक्षं उत मृगुरिन्दो मा नो अर्यो अनुक्ताम परां दाः ॥ ८ ॥

सोमं । राजन् । मूलपां । नः । स्वस्ति । तव । स्मसि । त्रत्याः । तस्य । विद्धि ।
अलति । दक्षः । उत । मृगुः । इन्दो इति । मा । नः । अर्यः । अनुक्तामम् । परां । दाः ॥ ८ ॥

षेड्डट० सोम ! राजन् । सुख्य अस्मान् ! अभिग्राही । तव स्वः वयं व्रतपराः । तद् त्वं
जानीहि । गच्छति वृद्धः सन्तुः इन्दो !^३ अभिमन्त्र्य च अस्मान् पापार्थम् । मा अस्मान्
अभयविषस्य शत्रोः वधमाप्तम्^४ परां दाः^५ ॥ ८ ॥

त्वं हि नैस्तृन्वः सोम गोषा गात्रेणात्रे निपुस्तथा नृचक्षाः ।
यत् ते वृषं प्रमिनार्म व्रतानि स नो मूल सुपुखा देव वस्यः ॥ ९ ॥

त्वम् । हि । नः । तृन्वः । सोम । गोषाः । गात्रेणात्रे । निपुस्तथा । नृचक्षाः ।
यत् । ते । वृषम् । प्रमिनार्म^६ । व्रतानि । सः । नः । मूल । सुपुखा । देव । वस्यः ॥ ९ ॥

षेड्डट० त्वम् हि नः अहस्य सोम । गोषाणि सन्तु अत्रेण निपीदति अनुष्माणां वृष्टाः ।
यत् ते वृषम् प्रमिनार्म^७ व्रतानि । अथापि सः स्वम् अस्मान् सुख्य वृत्त्या भवन् देव ।
अहार् इति ॥ ९ ॥

१. तद् मूलो. २. वयमे मूलो. ३. आयुषि मूलो. ४. प्यास्वातेषमृग् या (४, ७).
५. इन्दो मूलो. ६-७. वरसा मूलो ७. प्रमित मूलो. ८. अन् गन्तु मूलो.

ऋदूदरेण सख्या सचेय यो मा न रिष्येद्वयं प्रीतः ।

अयं यः सोमो न्यघाग्यस्मे तस्मा इन्द्रं प्रतिरमेम्यायुः ॥ १० ॥

ऋदूदरेण । सख्या । सचेय । यः । मा । न । रिष्येत् । ह्रीऽअञ्च । प्रीतः ।

अयम् । यः । सोमः । नि । अघायि । अस्मे इति । तस्मै । इन्द्रम् । प्रतिरम् । एमि । आयुः ॥

षेड्डट० ऋदूदरेण^१ ऋदूदरः शूदूदरः (घ. या ६, ४) इति शस्तोदरवर्णो^२ हि मृदूदरः भवति । तेन अयम् राक्षसः सङ्गतो भवामि । यः सोमः प्रीतः माम् न हिष्येत्^३ इन्द्रम् । अयम् या^४ सोमः निघातः अस्मासु तस्मै सोमाय प्रवृद्धम् आयुः जहो अपि न्यघाग्यम्^५ इन्द्रम् याचे ॥ १० ॥

^६ इति षट्शक्रे ऋष्याग्याये इत्यशो वर्गः^७ ॥

अप स्या अस्थुरनिरा अमीवा निरञ्जसन् तमिपीचीरमैपुः ।

आ सोमो अस्मां अरुहव विहाया अगन्म यत्र प्रतिरन्त आयुः ॥ ११ ॥

अप । स्याः । अस्थुः । अनिराः । अमीवाः । निः । अञ्जसन् । तमिपीचीः । अमैपुः ॥

आ । सोमः । अस्मान् । अरुहव । विहायाः । अगन्म । यत्र । प्रतिरन्ते । आयुः ॥ ११ ॥

षेड्डट० अप तिष्ठन्तु अपगच्छन्तु ताः^१ अनिराः^२ प्रेरयितुमशक्याः अमीवाः । निरञ्जं अस्थुः अमीवा बलमश्विनयो विभक्तौ च । आसः कम्पहेतुः अवाद् अगन्मः । आ अरुहव अस्मान् सोमः महान्, अगन्म तस्मै यस्मिन् सोमो वधेष्वपि आयुः पुराणः ॥ ११ ॥

यो न इन्दुः पितरो हृस्वु प्रीतोऽमर्त्यो मर्त्यो आविवेश ।

तस्मै सोमाय हविषा विधेम मृच्छीके अस्म सुमतौ स्वाम ॥ १२ ॥

यः । नः । इन्दुः । पितरः । हृत्स्व । प्रीतः । अमर्त्यः । मर्त्यान् । आऽविवेश ।

तस्मै । सोमाय । हविषा । विधेम । मृच्छीके । अस्म । सुमती । स्वाम् ॥ १२ ॥

षेड्डट० यः अस्माकम् इन्दुः हे पितरः ! इत्यु प्रीतः अमर्त्यः मर्त्यान् आविवेश तस्मै सोमाय हविषा परिचरेम । सुते सोमस्य सुमतौ च ववस्व स्वाम ॥ १२ ॥

त्वं सौम पित्रभिः संविदानोऽनु द्वावाष्टिषी आ ततन्य ।

तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वयं स्वाम पतयो रयीणाम् ॥ १३ ॥

१. नास्ति मूको. २. शस्तोदरवर्णो मूको. ३-४. एगलव मूको. ५. अमवस्थानम् मूको.

५-५. नास्ति मूको. ६. वाम् मूको. ७. अग्निः ना वि^३; अग्निः ना^३. ८. अरुहम् मूको.

त्वम् । सोम । पितृऽभिः । समुऽविदानः । अतु । वावापृथिवी इति । आ । ततन्म ।
तस्मै । ते । इन्दो इति । हविषा । विधेम । वयम् । स्वाम् । पतयः । रयीणाम् ॥ १३ ॥

पेङ्कट० त्वम् सोम ! पितृभिः सद्गन्तमानः अतु आ ततन्म वावापृथिवी^१ । तस्मै ते इन्दो ।
हविषा परिचरेम । वयम् इति स्पष्टम् ॥ १३ ॥

प्रातारो देवा अर्धं वोचता नो मा नो निद्रा ईक्षत मोत जलिः ।

वयं सोमस्य विश्वहं प्रियासः सुवीरांसो विदधमा वदेम ॥ १४ ॥

प्रातारः । देवाः । अर्धं । वोचत । नः । मा । नः । निद्रा । ईक्षत । मा । मोत । जलिः ।
वयम् । सोमस्य । विश्वहं । प्रियासः । सुवीरांसः । विदधम् । आ । वदेम ॥ १४ ॥

पेङ्कट० हे प्रातारः देवाः । अस्माकम् अविषयं^२ कुक्षत । मा अस्माकम् निद्रा स्वप्ना^३ ईक्षित,
मा च जलिः । वयम् सोमस्य सर्वदा प्रियाः सुपुत्राः गृहम् आभिमृश्येन वदेम ।
आवदनं पृथिव्यानां पुत्रपौत्राणां धनेन उपभूयन्वनम् इत्यर्थः^४ ॥ १४ ॥

त्वं नः सोम विश्वतो वयोधास्त्वं स्वर्विदा विश्वा नृचक्षीः ।

त्वं न इन्द्र कृतिभिः सजोषोः पाहि पश्चाताद्भुत वो पुरस्तात् ॥ १५ ॥

त्वम् । नः । सोम । विश्वतः । वयःऽधाः । त्वम् । स्वःऽवित् । आ । विश्वा । नृचक्षीः ।
त्वम् । नः । इन्द्रो इति । कृतिभिः । सजोषोः । पाहि । पश्चातात् । भुत । वो । पुरस्तात् ॥

पेङ्कट० त्वम् अस्माकम् सोम ! विश्वतः अन्नस्य दाता । त्वम् सर्ववित् आ विश्वा अस्मात्
मनुज्यानां दृष्टो^५ । त्वम् च इन्द्रो^६ अस्मात् सखिः सखतः रक्ष पश्चात् पुरस्तात् च^७ ॥ १५ ॥

‘इति पछादके बहुधाभ्यामे प्रयोदशो वर्गः’ ॥

अथ वालखिल्यम् ।^८

[४९ (१)]

प्ररुचयः काण्व ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगायः छन्दः (= विषमा बृहती, सप्ता सप्तोबृहती) ।

अभि प्र वः सुरार्धसमिन्द्रमर्च यथा विदे ।

यो जतिदुर्म्यो मघवां पुरुवह्तुः सहस्रेणैव श्रियंति ॥ १ ॥

१. ११४२ मा पाठा^१ वि^२; सामध्या^३ ज^४. २-२. ‘तत् अस्मा’ मूको. ३. स्वप्नं मूको. ४. इति
वि^५. ५. इन्द्रः मूको. ६. इन्द्रः मूको. ७. नास्ति अ^८. ८-८. नास्ति मूको. ९. वालखिल्य-
श्रुतानि [४९-५९ (११)] न सन्ति मूको.

अभि । प्र । यः । सुप्रार्थसम् । इन्द्रम् । अर्च । यथा । विदे ।

यः । जारितुऽस्यः । ममज्वा । पुरुऽजसुः । सहस्रेणऽव । शिखति ॥ १ ॥

शतानीकेषु प्र जिगाति धृष्णया हन्ति वृत्राणि दाशुपे ।

गिरोरिव प्र रसा अस्य पिन्विरे दयाणि पुरुमोजसः ॥ २ ॥

शतानीकाऽव । प्र । जिगाति । धृष्णया । हन्ति । वृत्राणि । दाशुपे ।

गिरोऽव । प्र । रसाः । अस्य । पिन्विरे । दयाणि । पुरुमोजसः ॥ २ ॥

आ त्वा सुतासु इन्द्रो मदा य इन्द्र गिर्वणः ।

आपो न धञ्जिन्नोऽपथं सरः पूणन्ति शूर राधसे ॥ ३ ॥

आ । त्वा । सुतासुः । इन्द्रोऽव । मदा । ये । इन्द्र । गिर्वणः ।

आपः । न । धञ्जिन् । अपथं । ओज्यम् । सरः । पूणन्ति । शूर । राधसे ॥ ३ ॥

अनेहसे प्रत्तरणं विवर्षणं मज्जः स्वादिष्ठमी पिव ।

आ यथा मन्दसानः किरासि नः प्र क्षुत्रेषु त्मना धूपत् ॥ ४ ॥

अनेहसेम् । प्रत्तरणम् । विवर्षणम् । मज्जः । स्वादिष्ठम् । ईम् । पिव ।

आ । यथा । मन्दसानः । किरासि । नः । प्र । क्षुत्राऽव । त्मना । धूपत् ॥ ४ ॥

आ नः स्तोममुप द्रवद्विद्यानो अश्वो न सोतृभिः ।

यं ते स्वधाघन्तस्वदयन्ति धेनव इन्द्र कण्वेषु रातयः ॥ ५ ॥

आ । नः । स्तोमम् । उप । द्रवत् । द्विद्यानः । अश्वः । सोतृभिः ।

यम् । ते । स्वधाऽव । स्वदयन्ति । धेनवः । इन्द्र । कण्वेषु । रातयः ॥ ५ ॥

इति पञ्चाष्टके चतुर्थाध्याये चतुर्विंशो वक्त्रः ॥

उग्रं न वीरं नमसोर्ष सेदिम् विभूतिमार्थितावसुम् ।

उग्रविं वज्रिजवतो न सिञ्चते खरन्तन्द्र घीतयः ॥ ६ ॥

उग्रम् । न । वीरम् । नमसा । तर्ष । सेदिम् । विभूतिम् । आर्षितावसुम् ।

उग्रोऽव । वज्रिन् । अवतः । न । सिञ्चते । खरन्ति । इन्द्र । घीतयः ॥ ६ ॥

यद्धे नूनं यद्वा यज्ञे यद्वा पृथिन्यामार्धि ।

अतो नो यज्ञमाशमिर्महेमत उग्र उग्रेभिरा गंहि ॥ ७ ॥

यत् । ॥ नूनम् । यत् । वा । यत् । यत् । वा । पृथिव्याम् । अथि ।
अतः । नः । यत् । आशुऽभिः । महेऽमते । उग्रः । तमेभिः । आ । गृहि ॥ ७ ॥

अजिरासो हरेभ्यो ये त आश्ववो वाता इव प्रसृथिणः ।

येभिरपत्यं मनुष्यः परीर्यसे येभिरिवस्व स्वर्दृष्टे ॥ ८ ॥

अजिरासः । हरेभ्यः । ये । ते । आश्वः । वाताऽश्वः । प्रसृथिणः ।

येभिः । अपत्यम् । मनुष्यः । परीर्यसे । येभिः । विस्वम् । स्वः । दृष्टे ॥ ८ ॥

एतावतस्त ईमहे इन्द्रं सुस्रस्य गोमंतः ।

यथा प्राचो मघवन् मेघ्यातिथिं यथा नीषातिथिं घने ॥ ९ ॥

एतावतः । ते । ईमहे । इन्द्रं । सुस्रस्यं । गोमंतः ।

यथा । प्र । आचः । मघवन् । मेघ्यातिथिम् । यथा । नीषातिथिम् । घने ॥ ९ ॥

यथा कर्णे मघवन् त्रसदस्यपि यथा पक्षे दर्शग्रजे ।

यथा गोशर्ये असनोर्ऋजिभनीन्द्र गोमदिरण्यवत् ॥ १० ॥

यथा । कर्णे । मघवन् । त्रसदस्यपि । यथा । पक्षे । दर्शग्रजे ।

यथा । गोशर्ये । असनोः । ऋजिभनि । इन्द्रं । गोमदं । दिरण्यवत् ॥ १० ॥

इति पञ्चाहके ऋतुर्वाण्याये पञ्चदशो वारः ॥

[५० (२)]

इतिशुः कापत्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः छन्दः (= विषमा बृहती, समा सप्तोबृहती) ।

प्र सु श्रुतं सुरार्धसुमर्षी शक्रमभिष्टये ।

यः सुन्वते स्तुवते काम्यं वसुं सहस्रेणैव गंहति ॥ १ ॥

प्र । सु । श्रुतम् । सुरार्धसम् । अर्षी । शक्रम् । अभिष्टये ।

यः । सुन्वते । स्तुवते । काम्यम् । वसुं । सहस्रेणैव । गंहति ॥ १ ॥

श्रुतानीका हेतयो अस्य दुष्टरा इन्द्रस्य समिषो बृहीः ।

गिरिर्न भुज्मा मघधत्सु पिन्वते यदौ सुता अमन्दिषुः ॥ २ ॥

तऽअनीकाः । हेतयः । अस्य । दुष्टराः । इन्द्रस्य । समिषः । बृहीः ।

गिरिः । न । भुज्मा । मघधत्सु । पिन्वते । यत् । ईम् । सुताः । अमन्दिषुः ॥ २ ॥

यदी सुतासु इन्द्वोऽभि प्रियममन्दिषुः ।

आपो न धायि सर्वेन म आ वसो दुर्घा इवोपं द्राशुपे ॥ ३ ॥

यद् । ईम् । सुतासः । इन्द्वः । अभि । प्रियम् । अमन्दिषुः ।

आपः । न । धायि । सर्वेनम् । मे । वा । वसो इति । दुर्घाऽश्व । उप । द्राशुपे ॥ ३ ॥

अनेहसे यो हवमानमृतये मर्ध्वः क्षरन्ति धीतर्यः ।

आ स्वा वसो हवमानासु इन्द्व उप स्तोत्रेषु दधिरे ॥ ४ ॥

अनेहसेम् । यः । हवमानम् । मृतये । मर्ध्वः । क्षरन्ति । धीतर्यः ।

आ । स्वा । वसो इति । हवमानासुः । इन्द्वः । उप । स्तोत्रेषु । दधिरे ॥ ४ ॥

आ नः सोमे स्वध्वर इयानो जस्यो न तोशते ।

यं ते स्पदावन्त्स्वदन्ति गूर्तयः पुरे छन्दयसे हवम् ॥ ५ ॥

आ । नः । सोमे । सुध्वरे । इयानः । जस्यः । न । तोशते ।

यम् । ते । स्वदावन् । स्वदन्ति । गूर्तयः । पुरे । छन्दयसे । हवम् ॥ ५ ॥

इति पद्यादके ऋषीन्वाये योऽसौ वर्यः ॥

प्र वीरमुग्रं विविचि धनुस्पृतं विभूतिं रार्धसो मूहः ।

उद्रीषं वज्रिन्नवतो वंसुत्तना सदा पीपेथ द्राशुपे ॥ ६ ॥

प्र । वीरम् । उग्रम् । विविचिम् । धनुस्पृतम् । विभूतिम् । रार्धसः । मूहः ।

उद्रीषं । वज्रिन् । वज्रतः । वंसुत्तना । सदा । पीपेथ । द्राशुपे ॥ ६ ॥

यद् नूनं परावति यद् वा पृथिव्यां दिवि ।

युजान इन्द्र हरिर्भिर्मेहेमत ऋष्य ऋष्येभिरा गृहि ॥ ७ ॥

यद् । ह । नूनम् । परावति । यद् । वा । पृथिव्याम् । दिवि ।

युजानः । इन्द्र । हरिर्भिः । मेहेमते । ऋष्य । ऋष्येभिः । आ । गृहि ॥ ७ ॥

रथिरासो हरयो ये ते अक्षिषु ओजो वार्तस्य विप्रति ।

येभिर्नि दस्युं मनुषो निघोरयो येभिः स्वः परीर्यसे ॥ ८ ॥

रथिरासः । हरयः । ये । ते । अक्षिषुः । ओजः । वार्तस्य । विप्रति ।

येभिः । नि । दस्युम् । मनुषः । निघोरयः । येभिः । स्वः । परीर्यसे ॥ ८ ॥

एतावतस्ते वसो विधाम शूर नव्यसः ।

यथा प्राघ एतेषु कृत्ये घने यथा वशं दशज्वले ॥ ९ ॥

एतावतः । ते । वसो इति । विधाम । शूर । नव्यसः ।

यथा । प्र । आर्कः । एतेषाम् । कृत्ये । घने । यथा । वशम् । दशज्वले ॥ ९ ॥

यथा कण्वे मघवन् मेघे अच्यरे हृषिर्नयि दर्मनासि ।

यथा गोशर्ये असिपासो अद्रिषो मयि गोत्रं हरिश्चिरम् ॥ १० ॥

यथा । कण्वे । मघवन् । मेघे । अच्यरे । हृषिर्नयि । दर्मनासि ।

यथा । गोशर्ये । असिपासः । अद्रिष्यः । मयि । गोत्रम् । हरिश्चिरम् ॥ १० ॥

इति षष्ठादिके चतुर्थाध्याये सप्तदशो वागः ॥

[५१ (१)]

धुष्टिगुः काण्व ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रयापः कण्वः (= विषता बृहस्पतिः, समः सरोबृहस्पतिः) ।

यथा मनौ सार्वरणी सोममिन्द्रार्षिषः सुतम् ।

नीपातिथौ मघवन् मेघ्यातिथौ पुष्टिगौ शुष्टिगौ सर्वा ॥ १ ॥

यथा । मनौ । सार्वरणी । सोमम् । इन्द्र । अर्षिषः । सुतम् ।

नीपतिथौ । मघवन् । मेघ्यातिथौ । पुष्टिगौ । शुष्टिगौ । सर्वा ॥ १ ॥

पार्षद्वाणः प्रस्कण्वं समसादवृच्छयानं जिमिषुद्धितम् ।

सहस्राण्यसिपासद् गवामपिस्वोतो दस्पधे शृकः ॥ २ ॥

पार्षद्वाणः । प्रस्कण्वम् । सम । असादयत् । शयानम् । जिमिम् । उद्धितम् ।

सहस्राणि । असिपासद् । गवाम् । अपिस्वोतो । दस्पधे । शृकः ॥ २ ॥

य त्वयेभिर्न विन्धते चिकित्वा ऋषिचोदना ।

इन्द्रं तमच्छो वट नव्यस्या मृत्यारिष्यन्तं न भोजसे ॥ ३ ॥

यः । त्वयेभिः । ॥ । विन्धते । चिकित्वा । यः । ऋषिचोदना ।

इन्द्रम् । तम् । अष्ट । वट । नव्यस्या । मृती । अरिष्यन्तम् । न । भोजसे ॥ ३ ॥

यस्मा अर्कं सप्तर्षीर्पाणमानुजुस्त्रिषातुमुत्तमे पदे ।

स त्विष्टमा विद्या भुवनानि चित्रददादिर्जनिष्ट पौर्त्यम् ॥ ४ ॥

यस्मै । अर्कम् । सप्तऽर्षीर्पाणम् । आनुजुः । त्रिऽषातुम् । उत्तुष्टमे । पदे ।

सः । तु । इमा । विद्या । भुवनानि । चित्रददा । आत् । इत् । जनिष्टु । पौर्त्यम् ॥ ४ ॥

यो नो दाता वरुणामिन्द्रं तं हृमहे वयम् ।

विद्या हास्य सुमतिं नवीयसीं गुमेय गोमतिं व्रजे ॥ ५ ॥

यः । तुः । दाता । वरुणम् । इन्द्रम् । तम् । हृमहे । वयम् ।

विद्या । दि । अस्य । सुऽमतिम् । नवीयसीम् । गुमेयं । गोऽमतिं । व्रजे ॥ ५ ॥

इति पञ्चादके पञ्चमोऽध्याये अष्टादशोऽर्वाः ॥

यस्मै त्वं वसो दानाय शिक्षसि स रायस्पोषमश्नुते ।

तं त्वां क्वं मयवन्मिन्द्रं गिर्वणः सुतावन्तो हवामहे ॥ ६ ॥

यस्मै । त्वम् । वसो इति । दानाय । शिक्षसि । सः । रायः । पोषम् । अश्नुते ।

तम् । त्वा । क्वम् । मयवन् । इन्द्रम् । गिर्वणः । सुतऽवन्तः । हवामहे ॥ ६ ॥

कुदा च न स्तरीरिति नेन्द्रं सश्वसि दाशुषे ।

उपोपेन्तु मयवन् भूय इन्नु ते दानं देवस्य वृष्यते ॥ ७ ॥

कुदा । च न । स्तरीः । अस्ति । न । इन्द्रम् । सश्वसि । दाशुषे ।

उपोऽप । इत् । तु । मयवन् । भूयः । इत् । तु । ते । दानम् । देवस्य । वृष्यते ॥ ७ ॥

प्र यो मन्त्रे अभ्योजसा किर्विं वृधेः शुष्णं निषोषयन् ।

पदेदस्तम्भीत् प्रथयन्नुम् दिव्यादिर्जनिष्ट पार्थिवः ॥ ८ ॥

प्र । यः । मन्त्रे । अभि । ओजसा । किर्विम् । वृधेः । शुष्णम् । निऽषोषयन् ।

पदा । इत् । अस्तम्भीत् । प्रथयन् । अग्रे । दिवम् । आत् । इत् । जनिष्टु । पार्थिवः ॥ ८ ॥

यस्यायं विश्वं आयो दासः श्रेवधिषा अरिः ।

तिरधिद्वये रुजमे पवीरवि तुम्येत् सो अज्यते रयिः ॥ ९ ॥

यस्य । अयम् । विश्वः । आयः । दासः । श्रेवधिषा । अरिः ।

तिरः । चित् । अये । रुजमे । पवीरवि । तुम्येत् । इत् । सः । अज्यते । रयिः ॥ ९ ॥

तुण्यवतो मधुमन्तं घृतञ्जुतं विप्रासो अर्कमानुजुः ।

अस्मे रयिः पृथगे वृण्यं श्रुतोऽस्मे सुतानास इन्द्रवः ॥ १० ॥

तुण्यवः । मधुऽमन्तम् । घृणऽजुतम् । निपासः । अर्कम् । आनूचः ।
अस्मे इति । रविः । पुण्ये । वृष्यम् । शनः । अस्मे इति । सुगनासः । इन्द्रवः ॥ १० ॥

इति षष्ठाष्टके चतुर्थाध्याये ऋक्पञ्चमोऽध्यायः ॥

[५२ (४)]

आयुः काण्व ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगायः छन्दः (= विपमा बृहत्या, समाः सतोवृहत्याः) ।

यथा मनौ विवस्वति सोमं शक्रार्पिवः सुतम् ।

यथा त्रिते छन्दे इन्द्र जुजोपस्यायौ मादपसे सचा ॥ १ ॥

यथा । मनौ । विवस्वति । सोमम् । शक्र । अपिवः । सुतम् ।

यथा । त्रिते । छन्दः । इन्द्र । जुजोपसि । आयौ । मादपसे । सचा ॥ १ ॥

पृषधे मेघे मातरिश्चनीन्द्रं सुवाने अमन्दथाः ।

यथा सोमं दशशिधे दशोष्ये स्यूमरदमावर्जूनसि ॥ २ ॥

पृषधे । मेघे । मातरिश्चनि । इन्द्र । सुवाने । अमन्दथाः ।

यथा । सोमम् । दशशिधे । दशोष्ये । स्यूमरदमौ । वर्जूनसि ॥ २ ॥

य उक्था केर्बला दधे यः सोमं धृषितापिबत् ।

यस्मै विष्णुस्त्रीणि पदा विचक्रम उप मित्रस्य धर्मभिः ॥ ३ ॥

यः । उक्था । केर्बला । दधे । यः । सोमम् । धृषिता । अपिबत् ।

यस्मै । विष्णुः । स्त्रीणि । पदा । विचक्रमे । उप । मित्रस्य । धर्मभिः ॥ ३ ॥

यस्य स्वमिन्द्र स्तोमेषु चाकनो वाजं वासिष्ठतकतो ।

तं त्वा वयं सुदुषाधिव गोदुहो जुहुमसि अश्वस्ववः ॥ ४ ॥

यस्य । त्वम् । इन्द्र । स्तोमेषु । चाकनः । वाजं । वासिन् । शतकतो इति शतऽकतो ।

तम् । त्वा । वयम् । सुदुषामश्व । गोदुहः । जुहुमसि । अश्वस्ववः ॥ ४ ॥

यो नो दाता स नः पिता गृहो उग्र ईशानऽकृत् ।

अयामन्नुग्रो मधवा पुरुवसुगोस्वस्य प्र दातु नः ॥ ५ ॥

यः । नुः । दाता । सः । नः । पिता । गृहान् । उग्रः । ईशानऽकृत् ।

अयामन् । उग्रः । मधवा । पुरुवसु । गोः । अश्वस्य । प्र । दातु । नः ॥ ५ ॥

इति षष्ठाष्टके चतुर्थाध्याये विंशोऽध्यायः ॥

यस्मै त्वं वसो दानाय मंहसे स रायस्पोषमिन्वति ।

वसूययो वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे ॥ ६ ॥

यस्मै । त्वम् । वसो इति । दानाय । मंहसे । सः । रायः । पोषम् । इन्वति ।

वसुऽयवः । वसुऽपतिम् । शतऽक्रतुम् । स्तोमैः । इन्द्रम् । हवामहे ॥ ६ ॥

कदा चन प्र युच्छस्युभे नि पांसि जन्मनी ।

तुरीयादित्य हवनेन त इन्द्रियमा तस्थानुमृतं दिवि ॥ ७ ॥

कदा । चन । प्र । युच्छसि । उभे इति । नि । पांसि । जन्मनी इति ।

तुरीय । आदित्य । हवनेन । ते । इन्द्रियम् । आ । तस्थौ । अमृतम् । दिवि ॥ ७ ॥

यस्मै त्वं मघवन्निन्द्र गिर्वणः शिखो शिखसि द्राशुषे ।

अस्माकं गिर उत सुष्टुतिं वसो कण्ववच्छृणुषी हवम् ॥ ८ ॥

यस्मै । त्वम् । मघवन् । इन्द्र । गिर्वणः । शिखो इति । शिखसि । द्राशुषे ।

अस्माकम् । गिरः । उत । सुष्टुतिम् । वसो इति । कण्वश्च । शृणुषि । हवम् ॥ ८ ॥

अस्तावि मन्मं पूर्य प्रछेन्द्राय वोचत ।

पूर्वांश्रितस्य बृहतीरनूयत स्तोतुमेषा असुक्षत ॥ ९ ॥

अस्तावि । मन्मं । पूर्यम् । प्रछे । इन्द्राय । वोचत ।

पूर्वाः । अतस्य । बृहतीः । अनुयत । स्तोतुः । मेषाः । असुक्षत ॥ ९ ॥

समिन्द्रो रायों बृहतीरधुनुत सं क्षोणी समु सूर्यम् ।

सं शुक्रासः शुचयः सं गवांशिरः सोमा इन्द्रममन्दिषुः ॥ १० ॥

सम् । इन्द्रः । रायः । बृहतीः । अधुनुत । सम् । क्षोणी इति । सम् । कुं इति । सूर्यम् ।

सम् । शुक्रासः । शुचयः । सम् । गोऽशिरः । सोमाः । इन्द्रम् । अमन्दिषुः ॥ १० ॥

इति षष्ठादके षट्पद्याये पञ्चविंशो वर्गः ॥

[५३ (५)]

मेत्यः काण्ड आदिः । इन्द्रो देवता । प्रगायः छन्दः (= विषमा बृहत्या, समाः सतोऽहत्याः) ।

उपमं त्वा मघोनां ज्येष्ठं च वृषभाणां ।

पूभिर्त्तमं मघवन्निन्द्र गोविट्भीशानं राय ईमहे ॥ १ ॥

उपुऽगम् । त्या । मुगोनाम् । ज्येष्ठम् । च । वृषमाणाम् ।
पुर्भित्ऽतमम् । मधुऽजम् । इन्द्र । गोऽधिर्दम् । ईशानम् । रायः । ईमहे ॥ १ ॥

य आपुं कुत्समतिथिगमर्दयो वावृधानो दिवेर्दिवे ।
तं त्या वयं हर्यश्च शतक्रतुं वाजयन्तो हवामहे ॥ २ ॥

यः । आपुम् । कुत्सम् । अतिथिऽजम् । अर्दयः । वृषाणः । दिवेर्दिवे ।
तम् । त्या । वयम् । हरिऽअशम् । शतक्रतुम् । वाजयन्तः । हुवामहे ॥ २ ॥

आ नो विश्वेषां रसं मध्वः सिञ्चन्त्वद्रपः ।
ये पुरायति सुन्निरे जनेषु ये अर्वावतीन्दवः ॥ ३ ॥

आ । नः । विश्वेषाम् । रसम् । मध्वः । सिञ्चन्तु । अर्द्रपः ।
ये । पुराऽयति । सुन्निरे । जनेषु । आ । ये । अर्वावति । इन्दवः ॥ ३ ॥

विश्वे देवांसि जहि चाव चा कृषि विश्वे सन्वन्त्वा वसु ।
शीर्षेषु चित्ते मदिरासो अंशवो यत्रा सोमस्य तुम्पसि ॥ ४ ॥

विश्वे । देवांसि । जहि । च । अव । च । कृषि । विश्वे । सन्वन्तु । आ । वसु ।
शीर्षेषु । चित् । ते । मदिरासः । अंशवः । यत्र । सोमस्य । तुम्पसि ॥ ४ ॥

इति षष्ठादके षतुर्वाध्याये द्वादशो वर्यः ॥

इन्द्र नेदीप एदिहि मितमैषाभिरुतिभिः ।
आ र्वीतम् श्रुतमाभिरुतिभिः स्वापिभिः ॥ ५ ॥

इन्द्र । नेदीप । आ । इन्द्र । इन्द्रि । मितमैषाभिः । अतिभिः ।
आ । श्रुतम् । श्रुतमाभिः । अतिभिः । आ । सुऽजापे । स्वापिभिः ॥ ५ ॥

आजितुर् सत्पति विश्वर्चर्षि कृषि प्रजास्वामगम् ।
प्र स तिरा अर्चर्षिर् ये त उक्थिनः क्रतुं पुनत आनुपक् ॥ ६ ॥

आजितुर् । सत्पतिम् । विश्वर्चर्षिम् । कृषि । प्रजासु । आऽभगम् ।
प्र । स । तिर । अर्चर्षिभिः । ये । ते । उक्थिनः । क्रतुम् । पुनते । आनुपक् ॥ ६ ॥

यस्ते साधिष्ठोऽर्चसे ते स्वाम भरेषु ते ।
वयं होत्राभिरुत देवर्षिभिः ससवांसो मनामहे ॥ ७ ॥

यः । ते । सार्धिष्ठः । अर्चसे । ते । स्याम् । मेरेषु । ते ।

व्यम् । होत्राभिः । उत । देवहूतिऽभिः । सस्रज्वांसः । मनामहे ॥ ७ ॥

अहं हि ते हरियो ब्रह्म वाज्युराजिं यामि सदोतिभिः ।

त्वामिदेव तममे समंश्चयुर्गन्धुरत्रे मयीनाम् ॥ ८ ॥

अहम् । हि । ते । हरिऽयः । ब्रह्म । वाज्युः । अजिम् । यामि । सर्दा । कृतिऽभिः ।

त्वाम् । इत् । एव । तम् । अमे । सम् । अस्रऽयुः । गन्धुः । अत्रे । मयीनाम् ॥ ८ ॥

इति पञ्चादके ऋषीणां पाये त्रयोविंशो वर्गः ॥

[५४ (१)]

मातरिश्वा काश्य क्रयिः । इन्द्रो देवता, वृषीणाञ्चतुर्व्योः विधे देवाः । प्रयापः कृत्स्नः

(= विपमा वृहत्या, समाः सरोवृहदयः) ।

एतत् त इन्द्र वीर्यं ग्रीभिर्गुणन्ति कारवः ।

ते स्तोमन्तु ऊर्जमावन् घृतश्चुर्त पौरासो नक्षन् धीतिभिः ॥ १ ॥

एतत् । ते । इन्द्र । वीर्यम् । ग्रीऽभिः । गुणन्ति । कारवः ।

ते । स्तोमन्तः । ऊर्जम् । आवन् । घृतश्चुर्तम् । पौरासः । नक्षन् । धीतिऽभिः ॥ १ ॥

नक्षन्तु इन्द्रमवसे सुकृत्यया येषां सुतेषु मन्दसे ।

यथा संवृते अमदो यथा कृश एवास्मे इन्द्र मत्स्व ॥ २ ॥

नक्षन्ते । इन्द्रम् । अवसे । सुकृत्यया । येषाम् । सुतेषु । मन्दसे ।

यथा । समऽवसे । अमदः । यथा । कृशे । एव । अस्मे इति । इन्द्र । मत्स्व ॥ २ ॥

आ नो विद्वे सृजोर्पसो देवांसो गन्तुनोर्प नः ।

वसवो रुद्रा अवसे न आ वमन्तुष्वन्तु मरुतो हवम् ॥ ३ ॥

आ । नः । विद्वे । सृजोर्पसः । देवांसः । गन्तुनः । वर्ष । नः ।

वसवः । रुद्राः । अवसे । नः । आ । वमन् । मरुतुः । मरुतः । हवम् ॥ ३ ॥

पूपा विष्णुर्हवन् मे सरस्वत्यवन्तु सप्त सिन्धवः ।

आपो वातः पर्वतासो वनस्पतिः शृणोतु पृथिवी हवम् ॥ ४ ॥

पूपा । विष्णुः । हवन् । मे । सरस्वती । अवन्तु । सप्त । सिन्धवः ।

आपः । वातः । पर्वतासः । वनस्पतिः । शृणोतु । पृथिवी । हवम् ॥ ४ ॥

इति पञ्चादके ऋषीणां पाये त्रयोविंशो वर्गः ॥

यदिन्द्र राधो अस्ति ते माघोनं मघवत्तम ।

तेन नो बोधि सधमाद्यो वृधे भर्गो दानाय वृत्रहन् ॥ ५ ॥

यत् । इन्द्र । राधः । अस्ति । ते । माघोनम् । मघवत्तमम् ।

तेन । नः । बोधि । सधमाद्यः । वृधे । भर्गः । दानाय । वृत्रहन् ॥ ५ ॥

आजिपते नृपते त्वमिद्वि नो वाज आ वक्षि सुकृतो ।

वीती होत्राभिरुत देववीतिभिः ससुवांसो वि शृण्विरे ॥ ६ ॥

आजिपते । नृपते । त्वम् । इत् । हि । नः । वाजे । आ । वक्षि । सुकृतो इति सुव्रततो ।

वीती । होत्राभिः । उत । देववीतिभिः । ससुवांसः । वि । शृण्विरे ॥ ६ ॥

सन्ति ह्यर्ह्य आशिष इन्द्र आयुर्जनानाम् ।

अस्मान् नक्षस्य मघवन्नुपावसे घुक्षस्य पिप्युपीमिपम् ॥ ७ ॥

सन्ति । हि । अर्ह्ये । आशिषः । इन्द्रे । आयुः । जनानाम् ।

अस्मान् । नक्षस्य । मघवन् । उप । अवसे । घुक्षस्य । पिप्युपीम् । इपम् ॥ ७ ॥

ययं त इन्द्र स्तोमैर्भिर्विधेम त्वमस्मार्क शतकृतो ।

महिं स्थूरं हृक्षयं राधो अहयं प्रस्कण्वाय नि तोशय ॥ ८ ॥

ययम् । ते । इन्द्र । स्तोमैर्भिः । विधेम । त्वम् । अस्मार्कम् । शतकृतो इति शतव्रततो ।

महिं । स्थूरम् । हृक्षयम् । राधः । अहयम् । प्रस्कण्वाय । नि । तोशय ॥ ८ ॥

इति पठाष्टके ऋतुर्पाष्याये षष्ठविंशो वर्गः ॥

[५५ (•)]

हृतः काण्व कविः । प्रस्कण्वायं देवता । मावशी तन्दः, वृषीवापदम्यावपुम्भौ

भूरीदिन्द्रस्य वीर्यं व्यस्यथम्यायति । राधस्ते दस्पवे वृक ॥ १ ॥

भूरि । इत् । इन्द्रस्य । वीर्यम् । व्यस्यथम् । अयि । आ । अयति । राधः । ते । दस्पवे । वृक ॥

शतं शेतासं उधणो दिवि तारो न रोचन्ते । मद्धा दिवं न तस्तथः ॥ २ ॥

शतम् । शेतासः । उधणः । दिवि । तारः । न । रोचन्ते । मद्धा । दिवम् । न । तस्तथः ॥ २ ॥

शतं वेणुच्छतं शुनः शतं चर्मीणि म्लातानि ।

शतं मे मत्वजस्तुका जलेषीणां चतुःशतम् ॥ ३ ॥

शतम् । वेणून् । शतम् । शुनः । शतम् । चर्माणि । मृतानि ।
शतम् । मे । बृहजस्तृषाः । अरुभीणाम् । चतुःशतम् ॥ ३ ॥

सुदेवाः स्य काण्वायना वयोषयो विचरन्तः । अर्थासो न चदक्रमत ॥ ७ ॥
सुदेवाः । स्य । काण्वायनाः । वयोऽवयः । विचरन्तः । अर्थासः । न । चदक्रमत ॥ ४ ॥

आदित् साप्तस्य चर्किन्नान्नस्य महि श्रवः ।
श्यावीरिति ध्वसन् पथश्चक्षुषा च न संनशे ॥ ५ ॥
आत् । इत् । साप्तस्य । चर्किन् । न । अन्नस्य । महि । श्रवः ।
श्यावीः । अतिध्वसन् । पथः । चक्षुषा । च न । समनशे ॥ ५ ॥
इति षष्ठादके चतुर्थांष्याये पद्विंशो वगः ॥

[५६ (८)]

पृथग् काण्य ऋषिः । इन्द्रो देवता, पद्मग्या मणिर्बुधौ । नागप्री छन्दः, पद्ममी पट्टिकः ।
प्रति ते दस्यवे वृक राधो अदृश्यर्हयम् । दौर्न प्रथिना शर्वः ॥ १ ॥
प्रति । ते । दस्यवे । वृक । राधः । अदृशि । अर्हयम् । दौः । न । प्रथिना । शर्वः ॥ १ ॥
दशु मर्षी पौतकृतः सहस्रा दस्यवे वृकः । निर्याद् रायो अमंहत ॥ २ ॥
दश । मर्षा । पौतकृतः । सहस्रा । दस्यवे । वृकः । निर्याद् । रायः । अमंहत ॥ २ ॥
शतं मे गर्दमानां श्रुतमूर्णोवतीनाम् । शतं दासां अति सजः ॥ ३ ॥
शतम् । मे । गर्दमानां । श्रुतमूर्णोवतीनाम् । शतम् । दासान् । अति । सजः ॥ ३ ॥
तत्रो अपि प्राणीयत पुतकृतायै व्यक्ता । अज्ञानामिन्न युष्पाम् ॥ ४ ॥
तत्रो इति । अपि । प्रा । अनीयत । पुतकृतायै । विज्ञता । अज्ञानाम् । इत् । न । युष्पाम् ॥ ४ ॥

अर्चेत्यग्निश्चिकित्तुर्द्व्यवाद् स सुमद्रयः ।
अग्निः शुक्रेण शोचिषां बृहत् सरो अरोचत दिवि स्यो अरोचत ॥ ५ ॥
अर्चेति । अग्निः । चिकित्तुः । द्व्यवाद् । सः । सुमद्रयः ।
अग्निः । शुक्रेण । शोचिषां । बृहत् । सरो । अरोचत । दिवि । स्यो । अरोचत ॥ ५ ॥

इति षष्ठादके चतुर्थांष्याये सप्तविंशो वगः ॥

[५७ (९)]

मेधः काण्व कपिः । अश्विनौ देवता । शिष्टुप् छन्दः ।

युवं देवा क्रतुना पुन्येण युक्ता रथेन तविपं यजत्रा ।

आमन्त्र्यते नास्तया शर्चीभिर्दिदं तृतीयं सर्वनं पित्राधः ॥ १ ॥

युवम् । देवा । क्रतुना । पुन्येण । युक्ताः । रथेन । तविपम् । यजत्रा ।

आ । आच्छ्रुतम् । नास्तया । शर्चीभिः । इदम् । तृतीयम् । सर्वनम् । पित्राधः ॥ १ ॥

यूषां देवास्त्रयं एकादशासः सुत्याः सुत्यस्य ददृशे पुरस्तात् ।

अस्माकं यज्ञं सर्वनं जुषाणा पातं सोममश्विना दीर्घमी ॥ २ ॥

यूषान् । देवाः । त्रयः । एकादशासः । सुत्याः । सुत्यस्य । ददृशे । पुरस्तात् ।

अस्माकम् । यज्ञम् । सर्वनम् । जुषाणा । पातम् । सोमम् । अश्विना । दीर्घमी इति दीर्घाश्वी ॥

पुनार्यं तदश्विना फुलं वां वृषमो दिवो रजसः पृथिव्याः ।

सहस्रं शंसो उत ये गर्विष्ठी सर्वा इत् तां उप याता पितृभ्यै ॥ ३ ॥

पुनार्यम् । तत् । अश्विना । वृषम् । वाम् । वृषभः । दिवः । रजसः । पृथिव्याः ।

सहस्रम् । शंसोः । उत । ये । गोर्ध्वी । सर्वा । इत् । ता । उप । यात । पितृभ्यै ॥ ३ ॥

अपं वां भागो निर्हितो यजत्रेमा गिरौ नास्त्योप यातम् ।

पित्रतु सोमं मधुमन्तमस्मे प्र दाश्वान्तमश्वं शर्चीभिः ॥ ४ ॥

अपम् । वा । भागः । निर्हितः । यजत्रा । इषाः । गिरैः । नास्त्या । उप । यातम् ।

पित्रतम् । सोमम् । मधुमन्तम् । अस्मे इति । प्र । दाश्वान्तम् । अश्वतुम् । शर्चीभिः ॥ ४ ॥

इति षष्ठादके षतुर्वाण्याये षष्टमिसो गमी ॥

[५८ (१०)]

मेधः काण्व कपिः । विधे देवा देवता, प्रथमाया अश्विनौ वा । शिष्टुप् छन्दः ।

यमृत्विजो बहुधा कल्पयन्तः सचेतसो यज्ञमिमं वहन्ति ।

पो अनुचानो ब्राह्मणो युक्त आसीत् का स्विद् तत्र यजमानस्य संवित् ॥ १ ॥

यम् । श्रुत्विजः । बहुधा । कल्पयन्तः । सुञ्चेतसः । यद्वम् । इमम् । वहन्ति ।

यः । अनुचान । द्राक्षणाः । युक्तः । आसीत् । का । स्त्वित् । तत्र । यजमानस्य । सुमद्विद् ॥

एकं एवामिषं बहुधा समिद्ध एकः सूर्यो विश्वमनु प्रभूतः ।

एकैवोपाः सर्वमिदं वि भात्येकं वा इदं वि यभूव सर्वम् ॥ २ ॥

एकः । एव । अग्निः । बहुधा । समदर्दः । एकः । सूर्यः । विश्वम् । अनु । प्रभूतः ।

एका । एव । उपाः । सर्वम् । इदम् । वि । माति । एकम् । वै । इदम् । वि । यभूव । सर्वम् ॥ २ ॥

ज्योतिष्मन्तं केतुमन्तं त्रिचक्रं सुखं रयं सुषट् भूरिवारम् ।

चित्रार्मया यस्य योगेऽधिपज्ञे(?) तं वां हुवे अतिरिक्तं पिबन्धै ॥ ३ ॥

ज्योतिष्मन्तम् । केतुमन्तम् । त्रिचक्रम् । सुखम् । रयम् । सुषट् । भूरिवारम् ।

चित्रार्मया । यस्य । योगे । अधिपज्ञे(?) । तम् । वाम् । हुवे । अतिरिक्तम् । पिबन्धै ॥ ३ ॥

इति पञ्चाष्टके ऋग्वेदोपाये एकोनविंशो वक्ताः ॥

[५९ (११)]

सुरपः काण्व ऋषिः । इन्द्रावरुणा देवता । अगती छन्दः ।

इमानि वां भागधेयानि सिंस्रत इन्द्रावरुणा प्र महे सुतेषु वाम् ।

यज्ञेयज्ञे इ सर्वना भुरण्यथो यत् सुन्वते यजमानाय शिष्यः ॥ १ ॥

इमानि । वा । भागधेयानि । सिंस्रते । इन्द्रावरुणा । प्र । महे । सुतेषु । वाम् ।

यज्ञेयज्ञे । इ । सर्वना । भुरण्यथः । यत् । सुन्वते । यजमानाय । शिष्यः ॥ १ ॥

निष्पिध्वरीरोपधीराष आस्ताभिन्द्रावरुणा महिमानमाशत ।

या सिंस्रतु रजसः पारे अर्ध्वनो ययोः शत्रुर्नकिरादेव ओदेते ॥ २ ॥

निःसिध्वरीः । ओपधीः । आर्षः । आस्ताम् । इन्द्रावरुणा । महिमानम् । आशत ।

या । सिंस्रतुः । रजसः । पारे । अर्ध्वनः । ययोः । शत्रुः । नकिः । ओदेते । ओदेते ॥ २ ॥

१. यद्योगीयसिध्वरस्य सावसररवार *ज्ञे इति सुजोषम् । २. अति । त्रिचक्र इत्युपलब्धः पाठः

प्रमाददुष्टः इ.

सुत्यं तदिन्द्रावरुणा कुशस्यं वां मध्वं ऊर्मिं दुहते सप्त वागीः ।

ताभिर्द्वाश्वांसमवतं शुभस्पती यो वामदर्भवो अभि पाति चित्तिभिः ॥ ३ ॥

सुत्यम् । तत् । इन्द्रावरुणा । कुशस्यं । वाम् । मध्वः । ऊर्मिम् । दुहते । सप्त । वागीः ।

ताभिः । द्वाश्वांसम् । अक्षतम् । शुभः । पती इति । यः । वाम् । अर्दव्यः । अभि । पाति । चित्तिभिः ॥

घृतपुपः सौम्या जीरदानवः सप्त स्वसारः सर्देन क्रतस्यं ।

या हे वामिन्द्रावरुणा घृतश्चुतस्ताभिर्घृतं यजमानाय शिक्षतम् ॥ ४ ॥

घृतऽपुपः । सौम्याः । जीरऽदानवः । सप्त । स्वसारः । सर्देने । क्रतस्यं ।

याः । हे । वाम् । इन्द्रावरुणा । घृतश्चुतः । ताभिः । घृतम् । यजमानाय । शिक्षतम् ॥ ४ ॥

इति पञ्चाष्टके चतुर्थाध्याये त्रिंशो वर्गः ॥

अवोचाम महुते सौभगाय सुत्यं त्वेषाम्भ्यां महिमानमिन्द्रियम् ।

अस्मान्तिस्वन्द्रावरुणा घृतश्चुतस्त्रिभिः साप्तेभिरवतं शुभस्पती ॥ ५ ॥

अवोचाम । महुते । सौभगाय । सुत्यम् । त्वेषाम्भ्याम् । महिमानम् । इन्द्रियम् ।

अस्मान् । सु । इन्द्रावरुणा । घृतश्चुतः । त्रिभिः । साप्तेभिः । अक्षतम् । शुभः । पती इति ॥

इन्द्रावरुणा यदुपिभ्यो मनीषां वाचो मतिं धृतमदक्षमग्ने ।

यानि स्थानान्यसृजन्त धीरां यज्ञं तेनानास्तपसाम्भेषश्यम् ॥ ६ ॥

इन्द्रावरुणा । यत् । अपिऽभ्यः । मनीषाम् । वाचः । मतिम् । धृतम् । अदक्षम् । अग्ने ।

यानि । स्थानानि । असृजन्त । धीरा । यज्ञम् । तन्वानाः । तपसा । अभि । अपश्यम् ॥ ६ ॥

इन्द्रावरुणा सौमनसमर्हं रायस्पोयं यजमानेषु घत्तम् ।

प्रजां पृष्टिं ऽभूतिमस्मात्सु घत्तं दीर्घायुत्वाय प्र तिरतं न आयुः ॥ ७ ॥

इन्द्रावरुणा । सौमनसम् । अर्हत्तम् । रायः । पोषम् । यजमानेषु । घत्तम् ।

प्रजाम् । पृष्टिम् । भूतिम्^(१) । अस्मात्सु । घत्तम् । दीर्घायुत्वाय । प्र । तिरतम् । नः । आयुः ॥ ७ ॥

इति पञ्चाष्टके चतुर्थाध्याये एकत्रिंशो वर्गः ॥

इति वालखिल्यं समाप्तम् ॥

१. यजुर्वेदस्यैव पाठस्य भूति इति शेषः सुवेचः सप्त. सि १, ६, २० इति वागे.

[६०]

‘अग्नेः प्रागाथ कविः । अग्निर्देवता । प्रागाथमलन्दः (=विधमा बृहत्पथः, सभाः सरोबृहत्पथः)’ ।

अग्न आ याहिअग्निभिर्होतारं त्वा वृणीमहे ।

आ त्वामनक्तु प्रयेता हविष्मती यजिष्ठं वहिरासदे ॥ १ ॥

अग्ने । आ । याहि । अग्निऽग्निः । होतारम् । त्वा । वृणीमहे ।

आ । त्वाम् । अनक्तु । प्रयेता । हविष्मती । यजिष्ठम् । वहिः । आऽसदे ॥ १ ॥

पेङ्कट० प्रागाथ । अग्ने । आ गच्छ अग्निभिः अन्यैः सदायमूतैः सह । होतारम् त्वाम् वृणीमहे ।
आभिमुख्येन त्वाम् अनक्तु सिद्धताम् अज्वर्योर्वाहुभ्याम् प्रयेता हविष्मती कुम्भं पशून्तमम्,
वहिदि^१ वा कुम्भं आसाधये ॥ १ ॥

अच्छा हि त्वां सहसः सूनो अक्षिरः सुचक्षरन्त्यक्षरे ।

ऊर्जो नपातं घृतकेशमीमहेऽग्निं यज्ञेषु पुन्यम् ॥ २ ॥

अच्छ । हि । त्वा । सहसः । सूनो इति । अक्षिरः । सुचः । चरन्ति । अक्षरे ।

ऊर्जः । नपातम् । घृतकेशम् । ईमहे । अग्निम् । यज्ञेषु । पुन्यम् ॥ २ ॥

पेङ्कट० अच्छ चरन्ति हि त्वा हे सहसः सूनो ! अक्षिरसमेक ! सुचः यज्ञे । अक्षरं यज्ञं ‘रक्षकं वा’
ज्वालाकेशम् आचामहे अजिह्वितम् अग्निम् यज्ञेऽप्युपयम् ॥ २ ॥

अग्ने कृषिर्वेधा अग्निं होता पावक यक्ष्यः ।

मन्द्रो यजिष्ठो अक्षरेष्वीदृशो विप्रैभिः शुक्र मन्मभिः ॥ ३ ॥

अग्ने । कृषिः । वेधाः । अग्निं । होता । पावक । यक्ष्यः ।

मन्द्रः । यजिष्ठः । अक्षरेषु । ईदृशः । विप्रैभिः । शुक्र । मन्मभिः ॥ ३ ॥

पेङ्कट० अग्ने ! कृषिः विधाया मवसि होता हे प्रोषक ! यक्ष्यः मोदनः यष्टृतमः यज्ञेऽप्यु
स्वोत्तम्यः विभिः हे शुक्र ! इति । स्तुतिभिः ॥ ३ ॥

अद्रोपमा नदोश्चतो यविष्ठय देवां अजस्र वीतये ।

अभि प्रयांसि सुधिता वंसो गहि मन्दस्व घीतिभिर्हितः ॥ ४ ॥

अद्रोणम् । आ । यद् । उशतः । यविष्ठषु । देवान् । अजघ्न ॥ गीतये ।

अभि । प्रयासि । सुऽर्धिता । आ । वसो इति । गहि । मन्दस्व । धृतिऽभि । डितः ॥ ४ ॥

चेङ्कट० अशेषम् मां प्रति आ यद् कामयमानान् युक्तमां देवान् जनपदं दीप्यमान । हविषो भक्षणाय । अभि आ गच्छ सुनिहितानि हवींषि वासयित । 'मन्दस्व कर्मभि' दमे निहितः ॥ ४ ॥

त्वमित् सप्रथा अस्पृष्टे श्रावर्कतस्कृविः ।

त्वां विप्रांसः समिधान दीदिव आ विवातन्ति वेधसः ॥ ५ ॥

त्वम् । इत् । सुऽप्रथा । अस्ति । अने । श्रुत्तु । श्रुतः । कृतिः ।

त्वाम् । विप्रांसः । समऽधान । दीदिऽन् । आ । विवातन्ति । वेधसः ॥ ५ ॥

येङ्कट० त्वम् एव सर्वतः पृथुतमः क्वचित् ओम् । रक्षितः । सार्वभूत कान्तप्रशः । त्वाम् मेधाधिप । हे समिधमानां धीम् । 'परिचरन्ति विवातारः' कर्मणाम् ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चाष्टके चतुर्थाध्याये द्वात्रिंशो वर्गः’ ॥

शोचां शोचिष्ठ दीदिहि विशे मयो रास्व स्तोत्रे मूर्हो अंसि ।

देवानां शर्मन् मम सन्तु सूर्यः शत्रूपाहं स्वप्रयः ॥ ६ ॥

शोच । शोचिष्ठ । दीदिहि । विशे । मयः । रास्व । स्तोत्रे । मृहान् । अंसि ।

देवानाम् । शर्मन् । मम । सन्तु । सूर्यः । शत्रूऽसह । सुऽश्रमय ॥ ६ ॥

येङ्कट० शोन हे शरवण शोचिष्ठः । दीपय च । प्रजापते सुखं देहि यन् च स्तोत्रे । मृहान् एवम् अंसि । देवे अस्ते सुखे मम भवन्तु शत्रूणां शत्रूणां शत्रूणां शत्रूणां शत्रूणां शत्रूणां ॥ ६ ॥

यथा चिद् वृद्धमंतसमग्रे संजूर्वेसि क्षमि ।

एवा दह मित्रमहो यो अस्मधुक् दुर्मन्मा कडच वेनति ॥ ७ ॥

यथा । चिद् । वृद्धम् । अतसम् । ओम् । सम्जूर्वेसि । क्षमि ।

एव । दह । मित्रमह । य । अस्मधुक् । दुर्मन्मा । क । च । वेनति ॥ ७ ॥

येङ्कट० यथा प्रवृद्धम् 'अतसम् वृद्ध' शुष्कम् अग्ने । संजूर्वेसि । जूर्वेसि हिंसाकर्मा । सगृहसि श्रुतिन्या

वर्तमानम् । एवम् दह दे मित्रपूजितः । यः अस्माकं द्रोण्यां दुर्मुदिः कश्चित् कामपते
द्रोणुम् अस्मान् इति ॥ ७ ॥

मा नो मर्ताय रिपवे रक्षस्विने माघशसाय रीरघः ।

असैधद्विस्तरणिभिर्विष्ठय शिवेभिः पाहि पायुभिः ॥ ८ ॥

मा । नः । मर्ताय । रिपवे । रक्षस्विने । मा । अघशसाय । रीरघः ।

असैधद्विभिः । स्तरणिभिः । विष्ठय । शिवेभिः । पाहि । पायुभिः ॥ ८ ॥

बेङ्कट० मा अस्मान् मनुष्याय द्विस्त्रिभे कलकले मा च स्तेनाय वरौ नय । 'मक्षीणैः शरकैः'
दुवतम ! कल्याणैः पाहि पायुभिः ॥ ८ ॥

पाहि नो अग्र एकया पाह्युत द्वितीयया ।

पाहि ग्रीभिस्त्रिभिरुज्जा पते पाहि चतसृर्भवसो ॥ ९ ॥

पाहि । नः । अग्र । एकया । पाहि । उत । द्वितीयया ।

पाहि । ग्रीभिः । त्रिभिरुज्जा । पते । पाहि । चतसृभिः । वसो इति ॥ ९ ॥

बेङ्कट० अस्मान् अग्रे । एकया गिरा कृत्वा, पाहि उत द्वितीयया । पाहि ग्रीभिः त्रिभिः च
अस्मान् पते । पाहि चतसृभिः च वासविक ! ॥ ९ ॥

पाहि विश्वस्माद्रक्षसो अराण्यः प्र स्म वार्षेषु मोडव ।

त्वामिद्वि नेदिष्ठं देवतांतय आपि नक्षामहे वृधे ॥ १० ॥

पाहि । विश्वस्मात् । रक्षसः । अराण्यः । प्र । स्म । वार्षेषु । नः । अग्र ।

त्वाम् । इत् । द्वि । नेदिष्ठम् । देवतांतये । आपिम् । नक्षामहे । वृधे ॥ १० ॥

बेङ्कट० पाहि विश्वस्मात् रक्षसः अवगृह्य । प्र रक्ष अस्मान् सप्तमात्रेषु । त्वाम् एव अभ्यासव्रतमम्
यथाय कष्टम् वयम् नक्षामहे व्याप्नुमः वृद्धयर्थम् ॥ १० ॥

"इति महाएके चतुर्थाध्याये प्रथमोऽंशो वर्गः" ॥

आ नो अग्रे वयोवृधं रयिं पावकु शंस्यम् ।

रास्वो च न उपमाते पुरुस्पृहं सुनीती स्वयंशस्तरम् ॥ ११ ॥

शेषे वनेषु मात्रोः सं त्वा मर्तोस इन्धते ।

अतन्द्रो हव्या वहसि हविष्कृत आदिद् देवेषु राजासि ॥ १५ ॥

शेषे । वनेषु । मात्रोः । सम् । त्वा । मर्तोसः । इन्धते ।

अतन्द्रः । हव्या । वहसि । हविःकृतः । आत् । इत् । देवेषु । राजसि ॥ १५ ॥

षेकृद् ० शेषे इवम् अरण्येषु अरण्योः । सतः सरणी बाह्वय मयित्वा जातं तम् त्वा ताम् इन्धते मनुष्याः । सतः इवम् अकलसः इष्यानि वहति यत्नमानस्य । अनन्तरम् एव देवेषु राजसि ॥ १५ ॥

सुप्त होतारस्तमिदीक्षते त्वामै सुप्त्यजमर्हयम् ।

भिनत्स्यद्वि तर्पसा वि शोचिषा प्राग्ने तिष्ठ जनों अति ॥ १६ ॥

सुप्त । होतारः । तम् । इत् । ईक्षते । त्वा । अग्ने । सुप्त्यजम् । अर्हयम् ।

भिनत्सि । अर्हयम् । तर्पसा । वि । शोचिषा । प्र । अग्ने । तिष्ठ । जनाम् । अति ॥ १६ ॥

षेकृद् ० सप्त होतारः तम् एव स्तुवन्ति त्वाम् अग्ने । सोमनस्तामम् उदयम् । वि भिनत्सि मेघम् तवसा शोचिषा च । म तिष्ठ अग्ने । जनाम् अतीत्य हवीष्यादाय देवान् प्रति ॥ १६ ॥

अभिर्मग्निं चो अधिषुं हुवेम वृक्तवर्हिषः ।

अग्निं हितप्रयसः शश्वतीष्व होतारं चर्पणीनाम् ॥ १७ ॥

अग्निः । अग्निम् । अग्निः । हुवेम । वृक्तवर्हिषः ।

अग्निम् । हितप्रयसः । शश्वतीषु । आ । होतारम् । चर्पणीनाम् ॥ १७ ॥

षेकृद् ० अग्निम् एव यः सप्ततमनम् आह्वयाम विधितवर्हिषः । अग्निम् निहितवर्हिषः । यदीषु भूमिषु आ हवन्ति मनुष्याश्च देवानो ह्यात्मान् ॥ १७ ॥

केतेन शर्मन्तस्वचते सुपामभ्यग्ने तुम्यं चिकित्वना ।

इपप्ययां नः पुरुषमा मर वाजं नेदिष्ठमृतये ॥ १८ ॥

केतेन । शर्मन् । स्वचते । सुपामग्निः । अग्ने । तुम्यम् । चिकित्वना ।

इपप्ययां । नः । पुरुषम् । आ । मर । वाजम् । नेदिष्ठम् । मृतये ॥ १८ ॥

वेङ्कट० प्रज्ञानेन सोमनसामके षष्ठे खव सधर्मे करोति ज्ञानः विहितुषा सहकारिणा जनेन । स एवम् अस्माकम् इदम्या इच्छया बहुरूपम् आहर अद्यम् अन्तिकतमम् रक्षयाप ॥ १८ ॥

अग्न जरितविंशतिस्तोषानो देव रक्षसः ।

अप्रोपिवान् गृहपतिर्महो असि दिवस्पायुर्दुरोग्युः ॥ १९ ॥

अग्ने । जरितः । विंशतिः । तेषानः । देव । रक्षसः ।

अप्रोपिवान् । गृहपतिः । महान् । असि । दिवः । पाशुः । दुरोग्युः ॥ १९ ॥

वेङ्कट० अग्ने । स्तोत्राः । रक्षे विंशति पाठयिता तपस् दे देव । रक्षसि अप्रोपिवान् गृह एव तिष्ठन् गृहस्वामी महान् भवसि दिवः रक्षकः चक्रमानगृहस्य कामयिता ॥ १९ ॥

मा नो रक्ष आ वेञ्चीदाष्टणीवसो मा यातुर्पातुमावताम् ।

प्रोग्ग्व्युद्वनिर्गामपु सुषमग्ने सेव रक्षस्विनः ॥ २० ॥

मा । नः । रक्षः । आ । वेञ्चीत् । आष्टणीवसो इत्याष्टणिज्यसो । मा । यातुः । यातुःमावताम् ।

प्रःग्व्युति । अनिर्गाम । अर्प । सुषम् । अग्ने । सेव । रक्षस्विनः ॥ २० ॥

वेङ्कट० मा अस्मात् रक्षः आ यातु वेञ्चीत्, मा च हिंसा हिंसावतां यातुमानाम् । ग्व्युतेः कोषाय परस्वत् अस्माभ्यम् उपक्षपयितारम् रक्षसि च अर्प सेव अग्ने ॥ २० ॥

‘इति षष्ठादके अतुर्पातुषां पञ्चविंशो वर्गः’ ॥

[६१]

‘भर्गः प्रगाथ ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथश्चन्द्रः (= विषमा गृहस्थः, अमाः सतोऽग्रहः) सप्तदशी शङ्कुमती’ ।

उमयं शृण्वन्तं न इन्द्रो अर्वाग्निदं वचः ।

सुत्राच्यो मधवा सोमपीतये धिया शर्विष्ठ आ गमत् ॥ १ ॥

उमयम् । शृण्वन्तं । च । नः । इन्द्रः । अर्वाक् । इदम् । वचः ।

सुत्राच्यो । मधवा । सोमपीतये । धिया । शर्विष्ठः । आ । गमत् ॥ १ ॥

वेङ्कट० अस्माकं ‘स्तोत्रसंज्ञात्मकम् उमयम्’ इदम् खव शृणोतु अभिमुखम् आगतः इन्द्रः । महत् धनम् अजन्त्वा सुदया मधवा सोमपानाय बलवत्तमः आ गच्छतु ॥ १ ॥

तं हि स्वराजं वृषम् तमोजसे धिष्णे निष्टतक्षतुः ।

उतोपमानां प्रथमो नि पाँदसि सोमकामं हि ते मनः ॥ २ ॥

तम् । हि । स्वराजम् । वृषम् । तम् । ओजसे । धिष्णे इति । निःस्ततक्षतुः ।

उत । उपमानाम् । प्रथमः । नि । पाँदसि । सोमकामम् । हि । ते । मनः ॥ २ ॥

पेङ्कट० तम् हि स्वराजम् वर्धितारं वर्णानाम् नर्यं चावाशुचिन्वी^१ नितरां सञ्चस्करतुः, तम् एव
वशात् । अत्र च 'उपमानमूतानां देवानां' मुख्यो मूत्वा निबोधितः । सोमकामम् हि ते
मनः ॥ २ ॥

आ वृषस्व पुरुवसो सुतस्येन्द्रान्वसः ।

विषा हि त्वा हरिषः पृसु सांसहिमष्टं चिद् दधुर्गणिम् ॥ ३ ॥

आ । वृषस्व । पुरुवसो इति पुरुवसो । सुतस्य । इन्द्र । अन्वसः ।

विष । हि । त्वा । हरिषः । पृसु । सांसहिम् । अष्टम् । चिद् । दधुर्गणिम् ॥ ३ ॥

पेङ्कट० आ सिद्धस्व बहुधन ! सुतम् इन्द्र ! सोमं जहरे । जानीमः^१ हि त्वा सेनासु अभिभविष्यारम्
हरिषः^२ शत्रुभिः । अर्धयितुमशक्यम् । अर्धकमन्येषाम् ॥ ३ ॥

अप्रामिसस्य मघवन् तथेदंसादिन्द्र कृत्वा यथा वशः ।

सुनेम वाजं तव शिप्रिर्भवसा मधु विद्यन्तो अत्रिषः ॥ ४ ॥

अप्रामिसस्य । मघवन् । तथा । इत् । अत् । इन्द्र । कृत्वा । यथा । वशः ।

सुनेम । वाजम् । तव । शिप्रिन् । अर्धसा । मधु । चित् । यन्तः । अत्रिषः ॥ ४ ॥

पेङ्कट० अप्रामिसस्य ! मघवन् ! तथा एव भवति तव, इन्द्र ! प्रशमेन यथा रवं
कामयसे । मजेमहि अन्नम् तव शिप्रिन् । रक्षमेन शिप्रं शत्रून् मघवन् वञ्चिन् ॥ ४ ॥

शङ्घ्युते पु शचीपत् इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः ।

भगं न हि त्वा यशसं वसुविटमनुं शूर चरामसि ॥ ५ ॥

शङ्घि । ऊँ इति । सु । शचीपते । इन्द्र । विश्वाभिः । ऊतिभिः ।

भगम् । न । हि । त्वा । यशसम् । वसुविटम् । अनु । शूर । चरामसि ॥ ५ ॥

पेङ्कट० देवि सुष्ठु शचीपते ! इन्द्र ! विश्वैः मरुद्भिः । मयम् इव यशसाधिपतिं यत्तत्पितम्
रवी धनानां लज्जयिष्यारम् शूर !^१ त्वम् हि अनु चरामः ॥ ५ ॥

^२ इति यज्ञादके पशुर्वाच्याये पदप्रियो वरोः^३ ॥

१. ००० मूको. २-२. 'नात देवाना मूताना मूको. ३. जानीम मूको. ४. हरिभिः इव वि^१;
हरिष लं. ५. शूरम् मूको. ६-६. नासि मूको.

पौरा अर्थस्य पुरुषवद् गन्तामस्तुत्सो देव हिरण्ययः ।

नक्तिर्हि दानं परिमर्षिषत् ते यद्यद्यामि तदा भर ॥ ६ ॥

पौर । अर्थस्य । पुरुषवत् । गन्ताम् । अस्ति । उत्स । देव । हिरण्ययः ।

नक्ति । हि । दानम् । परिमर्षिषत् । ते इति । यद्यद्याम् । यामि । तदा । आ । भर ॥ ६ ॥

पेङ्कट० पुरयिता अर्थस्य मयसि, बहुना कत्तो यन्ताम् मयसि, बरससदत्त^१ देव । हिरण्ययतरी ।
म कश्चित् हि^२ दानम् परिमर्षितस्त्वदि मयसितम्^३ । यद्यद्य यापे भवम्, तद् सर्वम्
आ भर^४ ॥ ६ ॥

तं क्षेष्टि चेरवे निदा भगं वसुत्तये ।

उद् वाद्युपस्त मयवन् गर्विष्ट्य उदिन्द्राश्वमिष्टये ॥ ७ ॥

त्वम् । हि । आ । क्षेष्टि । चेरवे । निदा । भगम् । वसुत्तये ।

उद् । वसुपस्त । मयवन् । गोर्षष्टये । उत् । इन्द्र । अश्वम् । अष्टये ॥ ७ ॥

पेङ्कट० त्वम् हि दाता आ गच्छ अनुचरते । एभस्व आदस्व भवतीय कवचाण धनम् ॥ इमाकम्
वसुभ्यो दानाम् । अस्तिश्च मा देहि मयवन् । या इच्छते । तथा उद् वाद्युपस्त अश्वम्^५ मयवद्
अश्वमिष्टये^६ ॥ ७ ॥

त्वं पुरु सुहृत्ताणि श्रुतानि च युथा दानाय मंहसे ।

आ पुरंदरं चक्रुस् विप्रवचस इन्द्रं गायन्तोऽरसे ॥ ८ ॥

त्वम् । पुरु । सुहृत्ताणि । श्रुतानि । च । युथा । दानाय । मंहसे ।

आ । पुराण्डरम् । चक्रुस् । विप्रवचस । इन्द्रम् । गायन्त । अरसे ॥ ८ ॥

पेङ्कट० त्वम् पुरुषाणि सुहृत्ताणि श्रुतानि च तथा युथानि दानाय अनुमन्वसे । यद्वा दानो
यजमान, तस्मै प्रयच्छसि । त एव पुरा दारविदारम् अभिमुत्त कुर्म- विशेषेण
प्रकृतवचस इन्द्रम् गायन्त इक्ष्वाक्यम् ॥ ८ ॥

अविप्रो वा यदविषद्विप्रो वेन्द्र ते वर्षः ।

स प्र ममन्दत् त्वाया शतक्रतो प्राचीमन्यो अर्हसन ॥ ९ ॥

अविप्र । वा । यत् । अविषत् । विप्र । वा । इन्द्र । ते । वर्ष ।

स । प्र । ममन्दत् । त्वाया । शतक्रतो इति शतक्रतो । प्राचीमन्यो इति प्राचीमन्यो । अर्हन्ऽसन ॥ ९ ॥

१ यत्तद्वत् सूक्ते. २ नास्ति वि. ३. 'रिषत् सूक्ते, ४ हर अर्, ५-५ मयवत्तमम्' सूक्ते,

वेङ्कट० मेघारहितो मेघावी वा यत् इन्द्र! तव बवः करोति स्वां स्त्रौति, सः प्रकर्षेण मोदते
स्वत्कामनया शतग्रह! प्राचीनक्रोध! । नेन्द्रस्य क्रोधं प्रतिवृत्तिं कथित् । अहमित्युक्त्वा
यः शयन् भजते सः अहंयना ॥ ९ ॥

उग्रबाहुर्भ्रक्षकृत्वा पुरंदरो यदि मे शृणुवद्वर्षम् ।

वसुपतिं वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे ॥ १० ॥

उग्रबाहुः । भ्रक्षकृत्वा । पुरम्दुरः । यदि । मे । शृणुवत् । हर्वम् ।

वसुपतिः । वसुपतिम् । शतक्रतुम् । स्तोमैः । इन्द्रम् । हवामहे ॥ १० ॥

वेङ्कट० उग्रबाहुः हिंसायाः कर्ता पुरन्दरः यदि मे शृणोति ह्यतस्, धनकामाः वसुपतिम्
शतग्रहम् स्तोमैः सर्वदा इन्द्रम् वषम् हवामहे ॥ १० ॥

‘इति पञ्चादके चतुर्थाध्याये सप्तमिस्तो वर्यः’ ॥

न प्रापासो मनामहे नारायासो न जलहवः ।

यदिन्विदन्तं घृषणं सचा सुते सखायं कृण्वामहे ॥ ११ ॥

न । प्रापासः । मनामहे । न । नारायासः । न । जलहवः ।

यत् । इत् । तु । इन्द्रम् । घृषणम् । सचा । सुते । सखायम् । कृण्वामहे ॥ ११ ॥

वेङ्कट० पाशकः (६, १५) — ‘न पापा मन्यामहे । नापनाः । न जलमेन हीनाः । अस्म्यस्मासु
महाययंमध्ययते तयो दानवमैतृमियोवत्’ इति । यस्मात् इन्द्रम् वरिष्ठारं सद्य सुते सोमे
सपायम् कुर्म इति ॥ ११ ॥

उग्रं पुंयुजम् घृत्तनासु सासहिमृषकातिमदाभ्यम् ।

वेदा भूमं चित् सनिता रुधीर्तमो वाजिनं यमिदू नशत् ॥ १२ ॥

उग्रम् । पुंयुजम् । घृत्तनासु । सासहिम् । अग्रदकातिम् । अदाभ्यम् ।

वेदं । भूमम् । चित् । सनिता । रुधीर्तमः । वाजिनम् । यम् । इत् । ऊँ इति । नशत् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० उग्रं चोदयामः सद्यग्रमेव अधिमविचारम् नाशनातिम् अग्रभूतस्मृतिम् अग्रशत्रु
कथनदानेन स्थोतारम् उद्यमणीमिव संपोषयन्तम् अहिंसयम् । ‘ययम् इन्द्र! तं पशं वेति, बहुयु
अधेपु भ्रमणकुशलमेवाधे’ सममजतरीकः सातयिदिव यम् एव हविष्ययं बहूनां मनुष्यानां
मध्ये इन्द्रो वधाश्रोति ॥ १२ ॥

यत् इन्द्र मर्षामहे ततो नो अर्भयं कृधि ।

मर्षवञ्छग्धि तव तर्ष ऊतिभिर्वि द्विपो वि मृधो जहि ॥ १३ ॥

यत् । इन्द्र । मर्षामहे । ततो । नः । अर्भयम् । कृधि ।

मर्षवञ्छन् । अग्धि । तव । तव् । नः । ऊतिभिः । वि । द्विपः । वि । मृधः । जहि ॥ १३ ॥

चेष्ट्ट० गतः शत्रोः इन्द्र । मर्षामहे, तनः अस्माकम् अमयम् कृद्वि । मर्षव् । शत्रुः^१ भवति । तव
ते, अस्माकं रक्षणं अहि चेष्ट्टन्, वि अहि द्विपवान् ॥ १३ ॥

त्वं हि राधस्पते राधेमो महः क्षयस्यासि विधतः ।

तं त्वा वयं मेघवन्निन्द्र गिर्वणः सुतार्जन्तो हवामहे ॥ १४ ॥

त्वम् । हि । राधे^२ ऽपते । राधेस । महः । क्षयस्य । असि । विधतः ।

तम् । त्वा । वयम् । मेघवन् । इन्द्र । गिर्वणः । सुतार्जन्तः । हवामहे ॥ १४ ॥

चेष्ट्ट० त्वम् 'हि धनपते ! धनस्य' महतो गृहस्य च दाया भवति परिचरतः^३ । पक्षीसामर्थ्याद्
प्रदायति सभ्यते । तम् त्वा वयम् इति स्मरन् ॥ १४ ॥

इन्द्रः स्पृष्टुत पृष्टहा परस्पा नो वरेण्यः ।

स नो रक्षिषद्यूरं स मध्यमं स पश्चात् पातु नः पुरः ॥ १५ ॥

इन्द्रः । स्पृष्टु । पृष्टहा । परस्पा । नो । वरेण्यः ।

सः । नः । रक्षिषत् । अरमम् । सः । मध्यमम् । सः । पश्चात् । पातु । नः । पुरः ॥ १५ ॥

चेष्ट्ट० इन्द्र वेत्ता । स्पृष्टविज्ञानकर्मा । पृष्टहा पराश्रयिता अस्माकं वरणीयः । सः अस्माकं रक्षतु
अरमम् वयम्, 'सः मध्यमम्' । स एव अस्माद् पश्चात् पुरस्तात् रक्षतु ॥ १५ ॥

'इति पञ्चाशके चतुर्थाभावे अष्टात्रिंशो वर्यः' ॥

त्वं नः पश्चादधराहुंकरात् पुर इन्द्र नि पाहि विधतः ।

आरे अस्मत् कृणुहि दैव्यं भयपारे देवर्षिदेवीः ॥ १६ ॥

त्वम् । नः । पश्चात् । अधरात् । उचरात् । पुरः । इन्द्र । नि । पाहि । विधतः ।

आरे । अस्मत् । कृणुहि । दैव्यम् । भयम् । आरे । देवी । अर्षिदेवीः ॥ १६ ॥

चेष्ट्ट० त्वम् अस्मान् इन्द्र । सर्वतः रक्ष । इन्द्र देवकृतम् भयम् अस्मात् तूरे, आनुष्ठानि
आधुराणि च ॥ १६ ॥

अद्याद्या श्वाश्च इन्द्र त्रास्यं परे च नः ।

विधा च नो जरितृन्तस्तपते अहो दिवा नक्तं च रक्षिषः ॥ १७ ॥

अद्यऽअद्य । श्वऽश्वे । इन्द्र । त्रास्यं । परे । च । नः ।

विधां । च । नः । जरितृन् । तपते । अहो । दिवा । नक्तं । च । रक्षिषः ॥ १७ ॥

वेङ्कट० यद्यद् अद्यसन्दर्भाज्यम्^१, तत्र सर्वत्र अस्मान् इन्द्र । रक्ष, एव यश्च नृतीये न दिवसे अस्मान् ।

सर्वेणि एव च अहानि स्तोतृन् अस्मान् हे सता पते^२ दिवा नक्तम् च रक्ष ॥ १७ ॥

प्रभङ्गी शूरो मघरां तुवीर्मघः संमिश्रो बीर्यीय कम् ।

उभा ते बाहू धृपणा शतक्रतो नि या वज्रं मिमिक्षतुः ॥ १८ ॥

प्रभङ्गी । शूरः । मघरां । तुविर्मघः । सम्मिश्रः । बीर्यीयः । कम् ।

उभा । ते । बाहू इति । धृपणा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । नि । या । वज्रम् । मिमिक्षतुः ॥ १८ ॥

वेङ्कट० प्रमथनशीलं शूरं मघरां यदुपन संमिश्रयित्वा दीर्यकरणाय सोमस्य । उभौ ते बाहू

वर्षितारौ शतकर्मन्^३, यौ पत्रम् नि मिमिक्षतुः परिगृहीत ॥ १८ ॥

^१इति पञ्चाष्टके ऋतुर्षाज्यादि एकोनवरकारिणो वर्यः^२ ॥

[६२]

^१प्रगाथो बीर बाण्य ऋषि । इन्द्रं देवता । पञ्चिकाष्टम्यं, सप्तस्थादिनम्यन्ता गृहस्य^२ ।

प्रो अस्मा उपस्तुतिं भरता यजुजोषति ।

उपधैरिन्द्रस्य माहिर्न ययौ वर्धन्ति सोमिनो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ १ ॥

प्रो इति । अस्मै । उपस्तुतिम् । भरत । यद । जुजोषति ।

उपधैः । इन्द्रस्य । माहिर्नम् । ययौ । वर्धन्ति । सोमिनः । भद्रा । इन्द्रस्य । रातयः ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्रगाथः । प्र भरत^१ अस्मै उपस्तुतिम्, यदि मेवमेव तस्मै इन्द्रस्य महत् महत् वर्धयन्ति

यतमाता । भद्रनीयानि इन्द्रस्य दानानि ॥ १ ॥

अपुजो अर्मगो नृभिरेकः कृषीरयास्यः ।

पूर्वारति प्र वावृधे विश्वा ज्ञातान्पोजसा भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ २ ॥

अपुज । अर्तम् । नृभिः । एकः । कृषीः । अयास्यः ।

पूर्वी । अति । प्र । वावृधे । विश्वा । ज्ञातानि । ओजसा । भद्रा । इन्द्रस्य । रातयः ॥ २ ॥

वेङ्कट० असहाय मयैः नृभिः असह्य एव उपक्षययितुमशक्यम् १ यद्विप्र प्रजा १ अति प्र वर्धते ।
विश्वानि ॥ जातानि 'कलेन अति' प्रवर्धते ॥ २ ॥

अहितेन चिदर्थेता जीरदोनुः सिपासति ।

प्रजार्चयमिन्द्र तत् तर्षीर्षाणि करिष्यतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ३ ॥

अहितेन । अहित । जीरदोनु । सिपासति ।

प्रजार्चयम् । इन्द्र । तत् । तर्षी । र्षाणि । करिष्यत । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० केन पितृ लभेजितेन अपि लभेन क्षियदानं सम्भवति सिध्यति । प्रवर्धेन वाच्यम् इन्द्र ।
तत् तर्षी सप्तमामेषु र्षीणां करिष्यत, यत् स्वयमेव पुनर्ममानेन लभेन सम्भवति १
इति ॥ ३ ॥

आ याहि कृण्वाम त इन्द्र प्रज्ञाणि वर्धना ।

येभिः शरिष्ठ चाकनो भद्रमिह श्रस्यते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ४ ॥

आ । याहि । कृण्वाम । ते । इन्द्र । प्रज्ञाणि । वर्धना ।

येभिः । शरिष्ठ । चाकनो । भद्रम् । इन्द्र । श्रस्यते । भद्रा । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० आ याहि कृण्वाम ते इन्द्र । शरीराणि वर्धयामि, ये बलवान् । कामयते तदम् कर्तुम्
इन्द्र लक्ष्मिपुत्रे ॥ ४ ॥

धृषतश्चिधृ धृषन्मनेः कृणोषीन्द्र यत् त्वम् ।

तृत्रैः सोमैः सपृथेत नमोभिः प्रतिभूर्पतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ५ ॥

धृषत । चिधृ । धृषत । मनः । कृणोषि । इन्द्र । यत् । त्वम् ।

तृत्रैः । सोमैः । सपृथेत । नमोभिः । प्रतिभूर्पत । भद्रा । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० यदाह अपि यदम् अस्मत्कृतं 'यदम् मनः' करोषि इन्द्र । यस्मात् त्वम् । तृत्रैः सोमैः
परिचरत नमस्कारे अहम्भवंत सस्य तव इन्द्रम् अशनीपाणि दातव्यम् ॥ ५ ॥

अव चाष्ट ऋचीपमोज्वतां इव मानुषः ।

जुष्ट्वी दक्षस्य सोमिनः सर्वायं कृणुते युजं भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ६ ॥

अव । चाष्ट । ऋचीपम । अन्तान्ज्व । मानुष ।

जुष्ट्वी । दक्षस्य । सोमिनः । सर्वायम् । कृणुते । युजम् । भद्रा । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ६ ॥

१ कन्य गृह्ये २ प्रजा उप गृह्ये ३, वासिष्ठ गृह्ये ४, कलेन यानि गृह्ये ५, 'दातुः
वि', 'दातु न गृह्ये ६ यस्मात् गृह्ये ७-८ मनः यदम् कर्तुम्

वेङ्कट० अथ पश्यति ऋषा समः स्तुत्या समः 'हृषान् इव मानुषः' । सेविता वृद्धस्य यशमानस्य
सखायम्^१ करोति तुज्यमानं^२ सोममातृणम्^३ अश्वितम्^४ ॥ ६ ॥

'इति पञ्चाष्टके चतुर्थाध्याये चत्वारिंशो वर्गः' ॥

विश्वे त इन्द्र वीर्यं देवा अनु क्रतुं ददुः ।

सुवो विश्वस्य गोपतिः पुरुष्टुत भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ७ ॥

विश्वे । ते । इन्द्र । वीर्यम् । देवाः । अनु । क्रतुम् । ददुः ।

सुवः । विश्वस्य । गोपतिः । पुरुष्टुत । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० विश्वे ते इन्द्र । धर्मं ददुः देवाः अनुसृज्य प्रशान्तम् यद्वत् । स्वम् विश्वस्य गोपतिः
सुवृभिः स्तुतः^{१*} ॥ ७ ॥

गृणे तदिन्द्र ते शर्व उपमं देवतातये ।

यद्वसिं वृत्रमोजसा शचीपते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ८ ॥

गृणे । तत् । इन्द्र । ते । शर्व । उपमम् । देवतातये ।

यत् । वसिं । वृत्रम् । ओजसा । शचीपते । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० इतीमि इन्द्र । तव तत् वक्तव्यं अश्वितम् यशमानाय । येन वसिं^{१*} शत्रुम् वरेण प्रशपते^{२*} ॥ ८ ॥

समनेव वपुष्यतः कृण्वन्मानुषा युगा ।

विदे तदिन्द्रधैतनमर्धं श्रुतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ९ ॥

समनाश्च^३ । वपुष्यतः । कृण्वन् । मानुषाः । युगा ।

विदे । तत् । इन्द्रः । धैतनम् । अर्धं । श्रुतः । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० समनस्का मानिनी इव वपुषिष्ठवत्^{१*} पुरपादं कुर्वन्ति विधेयान् मानुषानि युगानि कालान्
मातादीन्^{२*} । लम्बयति तत्^{३*} इन्द्रः प्रशपकम्^{४*} । तेन विधृतो भवति ॥ ९ ॥

उज्जातमिन्द्र ते श्रु उज् त्वामुत् तव क्रतुम् ।

भूरिभो भूरिं वायुधर्मधेवन् तव शर्भाणि भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ १० ॥

१-१. हृषानि परया मूको. २. वायव्य मूको. ३. पुन्य मूको. ४. सोमपात्रम् अ^१.

५. अश्वितम् मूको. ६-६. नास्ति मूको. ७. वसिन् मूको. ८. मन्त्र मूको. ९. यद्वत् मूको.

१०. श्रुतः मूको. ११. नास्ति मूको. १२. 'अश्वितम् मूको. १३. वपुष्यन् मूको. १४. मातादीन्

मूको. १५-१५. इन्द्र मूको.

उत् । जातम् । इन्द्र । ते । शरी । उत् । त्वाम् । उत् । तर् । फर्तुम् ।

भूरिणे इति भूरिणो । भूरि । वृषुषु । गर्धनम् । तर् । शर्मणि । भद्रा । इन्द्रस्य । रातये ॥

वेङ्कट० उत् गर्धयन्ति प्रादुर्भूतम् इन्द्र । त्वं वरम् उत् गर्धयन्ति च त्वाम् । उत् गर्धयन्ति त्वं
मजानम् बहुपशो । मयवन् । अत्यन्तम्, त्वं मुने धर्तमान ॥ १० ॥

अहं च त्वं च घृणहन्तसं पुण्याव सनिभ्य आ ।

अरातीवा चिद्विबोद्धे नौ शूर मेसते भद्रा इन्द्रस्य रातये ॥ ११ ॥

अहम् । अ । त्वम् । अ । घृणहन् । सम् । पुण्या । सनिभ्यम् । आ ।

अरातिभ्यः । चिद्वि । अ । वि । बोद्धे । नौ । शूर । मेसते । भद्रा । इन्द्रस्य । रातये ॥ ११ ॥

वेङ्कट० 'अहम् न त्वम् च घृणहन्' संहती भवाच्च यावत्ता कारेण धनानि हर्षयते तावत्
काळम् । संहतयोः च आवयोः अप्रदानशीलः अपि वज्रम् । स्वहन्तायाम् अनुमनन
करोति ॥ ११ ॥

सत्यमिष्ट वा उ तं घृषमिन्द्रं स्तनाम् नानृतम् ।

महो असुन्वतो वृषो भूरि ज्योतीषि सुन्वतो भद्रा इन्द्रस्य रातये ॥ १२ ॥

स । यम् । इष्ट । वै । ऊँ इति । तम् । वृषम् । इन्द्रम् । स्तनाम् । न । अनृतम् ।

महान् । असुन्वत । वृष । भूरि । ज्योतीषि । सुन्वत । भद्रा । इन्द्रस्य । रातये ॥ १२ ॥

वेङ्कट० सत्यम् एव तम् वयम् इन्द्रम् स्तनाम्, न तु असुतम् । अस्माभि उक्तं गुणा सत्या
एव मान्ता इति । महान् भवति असुन्वत प्रहार । यद्वन्ति च ज्योतीषि सुन्वत
इति ॥ १२ ॥

'इति वृषाण्ये चतुर्गोत्राणि पृथक्परिवारितो वर्गः' ॥

[६३]

'प्रागथ कथम् कवि । इन्द्रो देवता, द्वादसा देवा । गायत्री छन्दः,
प्रथमापचर्यापचमीसहस्रम् अनुष्टुप्, द्वादशी त्रिष्टुप्' ।

स पूषो महानी वेनः कर्तुमिरानजे । यस्य द्वारा मनुषिता देवेषु धियं आनजे ॥ १॥

स । पूष्य । महानीम् । वेन । कर्तुमि । आनजे । यस्य । द्वारा । मनु । पिता । देवेषु । धियं । आनजे ॥

वेङ्कट० स पूष्य महानी कान्तः कर्मणि आनजे । आनजिः प्राप्तिकर्म । महानी कर्माणि उद्दिश्य

गच्छति । यस्य^१ इन्द्रस्य द्वारेण सर्वेषां भूतानाम् पिता मनुः देवेषु अभिरुपितानि^२
मातः^३ ॥ १ ॥

दिवो मानं नोत्सदन्त्सोमं पृष्ठासो अर्दयः । उक्थ्या ब्रह्म च शंस्या ॥ २ ॥

दिवः । मानम् । न । उक्त् । सद् । सोमं पृष्ठासः । अर्दयः । उक्थ्या । ब्रह्म । च । शंस्या ॥ २ ॥

पेङ्कटं^४ सुलोकस्य निर्मातारम् इन्द्रम् न उक्त् सृजन्तु सदा अभिपुण्वन्तु सोमम् इन्द्राय^५ सोमपृष्ठाः
मावाणः । शस्त्राणि च^६ स्तोत्राणि न अस्मै शंसनीयानि ॥ २ ॥

स विद्वान् अङ्गिरोम्य इन्द्रो गा अङ्गुणोदयं । स्तुपे तदस्य पौर्यम् ॥ ३ ॥

सः । विद्वान् । अङ्गिरः सोम्यः । इन्द्रः । गाः । अङ्गुणोत् । अर्प । स्तुपे । तत् । अस्य । पौर्यम् ॥ ३ ॥

पेङ्कटं^७ सः विद्वान् अङ्गिरसामर्षाय^८ "अप अङ्गुणोत्" इन्द्रः पञ्च पत्निभिः अपहृतार्^९ । स्तौमि^{१०}
अस्य तादृ पौर्यम् ॥ ३ ॥

स प्रज्ञया कविबृध इन्द्रो वाक्स्य वृक्षणिः । शिवो अर्कस्य होर्मन्यस्मृवा गुन्त्ववसे ॥ ४ ॥

सः । प्रज्ञया । कविः बृधः । इन्द्रः । वाक्स्य । वृक्षणिः ।

शिवः । अर्कस्य । होर्मनि । अस्मृवा । गुत्तु । अवसे ॥ ४ ॥

पेङ्कटं^{११} पूर्वस्मिन्^{१२} ह्य काळे सम्प्रति च कवीनां वर्धयिता इन्द्रः स्वोदुः सोढा शिवः च भवति ।
वर्धनीयस्य सोमस्य होमे सः अस्मासु गच्छतु रक्षणाय ॥ ४ ॥

आवु जु ते अनु क्रतुं स्वाहा वरस्य यज्यवः ।

श्वाश्रमर्का अनुपतेन्द्र गोत्रस्य दाबने ॥ ५ ॥

आव । जुं इति । जु । ते । अनु । क्रतुम् । स्वाहा । वरस्य । यज्यवः ।

श्वाश्रम् । अर्काः । अनुपत् । इन्द्र । गोत्रस्य । दाबने ॥ ५ ॥

पेङ्कटं^{१३} आत् अन्तरम् एव तव अनु स्तुतिना^{१४} प्रज्ञाय^{१५} स्वाहावाः पशुः अग्नेः पश्याः तव्या-
गार्थम् अग्निं यजन्तः क्षिप्रम् (सू. वा ५.३) स्तोत्रारः इन्द्र । एवस्य दावाय ॥ ५ ॥

इन्द्रे विधानि वीर्या कृतानि कर्त्तानि च । यमर्का अघ्नरं विदुः ॥ ६ ॥

इन्द्रे । विधानि । वीर्या । कृतानि । कर्त्तानि । च । यम । अर्काः । अघ्नरम् । विदुः ॥ ६ ॥

१. तस्य मूको. २. अभिपुण्वन्तु मूको. ३. अयः मूको. ४. इन्द्राय अ. ५. नास्ति
अ. ६. "गर्भो" मूको. ७-८. वा १ मूको. ८. "हर्ग" मूको. ९. स्तौमि मूको. १०. स्तौ मूको.
११. एव मूको. १२. "ज्ञान्य" मूको.

द्वेष्ट० इन्द्रे^१ विश्वानि दीर्घानि कृतानि च कर्त्तव्यानि च । यम्^२ स्तोतार ईसारदितम्
जानन्ति^३ ॥ ६ ॥

‘इति पष्ठाष्टके चतुर्थोऽध्याये दिशामारितो षष्ठी.’ इ

यत् पाञ्चजन्यपा मिथेन्द्रे घोषा अर्द्धधत ।

अर्द्धणाद् बर्हणा विप्रोऽर्ज्यो मानस्य स क्षयः ॥ ७ ॥

यत् । पाञ्चजन्यपा ॥ मिथा ॥ इन्द्रे । घोषा । अर्द्धधत ।

अर्द्धणाद् । बर्हणा । विप्र । अर्ज्य । मानस्य । स । क्षयः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० ‘यत्, पञ्चजन्यमथवा क्षयं वा विश्वा प्रकथा’ इन्द्रे स्तुतिवाच अर्द्धधत^४ शुभ्यन्ते, तदानीं
स्तुत्यादि साधून्, महर्षेण । मिथागिन स्तोतु ईश्वर पूजाया ‘स निशस’ ॥ ७ ॥

इयम्^५ ते अनुष्टुतिश्चक्रे तानि पौंस्या । प्रावेच्चक्रस्य वर्तनिम् ॥ ८ ॥

इयम् । ऊँ इति । ते । अनुष्टुति । चक्रते । तानि । पौंस्या । (प्र) अ. वृ. । चक्रस्य । वर्तनिम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० इयम् उ ते अनुष्टुतिः, अनुक्रमेण ‘प्रथमाणा स्तुतिः’, कृत्वावसति तानि दीर्घानि । ‘प्र अरक्ष-
वस्य वर्तनिम्’ । अत्रागोचरस्य दधराज मानं तथा अन्ये न वाच्यन्ते तथा करोषि^६ ॥ ८ ॥

अस्य वृष्णो ज्योर्दन उरु क्रमिष्ट जीरसे । यवं न पृथ आ ददे ॥ ९ ॥

अस्य । वृष्णा । त्रिज्योर्दने । उरु । क्रमिष्ट । जीरसे ।

यवं । न । पृथ । आ । ददे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० अस्य वर्तिषु विविधे अङ्गे स्वमृत विस्तीर्ण पदनिधान करोति जीवनाय^७ सर्वं लोक ।
तदा यवम्^८ पञ्चम इव त्रिविधम् जीवन्तम् आ दधे स्तुत्वात् । तथा नाम
तत् स्तोत्रम् ॥ ९ ॥

तद् दधाना अवस्यर्षो युष्माभिर्दक्षपितरः । स्याम मरुत्वंतो वृषे ॥ १० ॥

तद् । दधाना । अवस्यर्ष । युष्मामि । दक्षपितर । स्याम । मरुत्वंत । वृषे ॥ १० ॥

वेङ्कट० ‘तद् स्तोत्रम् दधाना’ दक्षिणम् दक्षिणत युष्मामि सह दक्षपितर यवम् । दक्षो नाम
प्रजापति । स्याम मरुत्वंत इन्द्रस्य वर्धनात् ॥ १० ॥

१ भारित सूको २ जयन् सूको ३ जन्वन्ति सूको, ४ च नास्ति सूको, ५-५, तु. या २, ८.
६, ‘यत् सूको, ७, अस्मिन्नात् सूको ८, कस्यात् स्तुति सूको ९, ९, प्रारक्षवस्य
वर्तनिम् सूको १०, करोति सूको ११, इति वगाय सूको, १२, यवम् सूको,

यदृत्विषाय धाम्न ऋक्भिः शूर नोनुमः । जेषामेन्द्र त्वया युजा ॥ ११ ॥

यदृत्विषाय धाम्ने ऋक्भिः शूर नोनुमः । जेषामेन्द्र त्वया युजा ॥ ११ ॥

पृ० सत्यम् एव जतो मवाच धाम्ने कस्याप्य तेजसे तुभ्यं मरुद्भिः सह शूर ! लोत्रं कुर्मः । जयेम इन्द्र । त्वया सहायेन शत्रून् ॥ ११ ॥

अस्मे रुद्रा मेहना पर्वतासो वृत्रहत्ये भरंहूतौ सुजोषाः ।

यः शंसते स्तुवते धार्यं पुञ्ज इन्द्रज्येष्ठा अस्माँ अवन्तु देवाः ॥ १२ ॥

स्मे इति । रुद्राः । मेहना । पर्वतासः । वृत्रहत्ये । भरंहूतौ । सुजोषाः ।

यः शंसते । स्तुवते । धार्यं । पुञ्जः । इन्द्रज्येष्ठाः । अस्मान् । अवन्तु । देवाः ॥ १२ ॥

पृ० देवाः ये अस्मात् रुद्राः मेहनेन सेचनेन युक्ताः मेघाः वायुदमसाधने सद्ग्रामे सन्नताः शंसते स्तुवते च प्रदानाय निहितः वेगवान् वर्ज्या, ते इमे इन्द्रज्येष्ठाः देवाः रक्षन्तु । इति अस्मान् इति पूरणम् ॥ १२ ॥

इति पद्याष्टके षतुर्धाप्यामि शिष्यचारिणो वगैः ॥

[६४]

मरायः काण्व ऋषिः । इन्द्रो देवता । वायव्यो छन्दः ।

उत् त्वा मन्दन्तु स्तोमाः कृणुष्व राधो अद्रिवः । अवे ब्रह्मद्विषो जहि ॥ १ ॥

उत् त्वा मन्दन्तु स्तोमाः । कृणुष्व । राधो । अद्रिवः । अवे । ब्रह्मद्विषो । जहि ॥ १ ॥

पृ० इत्युक्त्वा मन्दन्तु स्तोमाः । कुरु जन्ते यद्रिव ! । अत जहि ब्रह्मणः द्विषुन् राक्षसाद् ॥ १ ॥

पदा पुणीरराधसो नि बाधस्व मुहोँ अरि । नहि त्वा कश्चन प्रति ॥ २ ॥

पदा पुणीम् । अराधसः । नि । बाधस्व । मुहान् । अरि । नहि । त्वा । कः । चन । प्रति ॥ २ ॥

पृ० पदा पुनिराधसो नि बाधस्व । यतः मह्यम् अरि । नहि त्वा कः अपि प्रति । भवति ॥ २ ॥

त्वर्माशिपे सुतानाभिन्द्र त्वमसुतानाम् । त्वं राजा जनानाम् ॥ ३ ॥

१. य मूको. २. राजे मूको. ३. दुर्गे मूको. ४. ह्येष मूको. ५. देवीय मूको.
६. सेपनाय मूको. ७. "व मूको. ८. "नै नै" मूको. ९-१०. नास्ति मूको. १०-१०. अराधसो नि
मति मूको.

त्वम् । ईशित्वे । सुतानाम् । इन्द्र । त्वम् । असुतानाम् । त्वम् । राजा । जनानाम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अभिपुतसोमानाम् अग्नेषां ॥ इन्द्र । त्वम् । ईशित्वे । त्वम् । राजा । जनानाम् ॥ ३ ॥

एहि प्रेष्टि क्षयो दिव्याहुधोर्ध्वर्पणीनाम् । ओमे पृणासि रोदसी ॥ ४ ॥

आ । इहि । प्र । इहि । क्षयः । दिवि । आऽधोर्पन् । चर्पणीनाम् । आ । उमे इति । पृणासि । रोदसी इति ॥

वेङ्कट० आ गच्छ । प्र गच्छ निवासम् दिवः स्वम् आधोपणम् हुर्वन् मनुष्याणाम् अर्धाय । आ पृषसि दावाधिर्यो उमे अग्नि ॥ ४ ॥

स्यं चित् पर्वतं गिरिं द्रतवन्तं सहस्रिणम् । वि स्तोतृभ्यो कुरोजिथ ॥ ५ ॥

त्यम् । चित् । पर्वतम् । गिरिम् । द्रतवन्तम् । सहस्रिणम् । वि । स्तोतृभ्यः । कुरोजिथ ॥ ५ ॥

वेङ्कट० तं च पर्वतम् अथम् द्रतवन्तस्त्रयोदशवन्तम् वि जहि वज्रेण स्तोतृभ्यः ॥ ५ ॥

ययम् त्वा दिवा सुते वयं नक्तं हवामहे । अस्माकं कामया पृण ॥ ६ ॥

ययम् । ऊँ इति । त्वा । दिवा । सुते । वयम् । नक्तम् । हवामहे । अस्माकम् । कामया । पृण ॥ ६ ॥

वेङ्कट० निगदसिदा ॥ ६ ॥

इति पञ्चाष्टके षट्पञ्चाध्याये षट्पञ्चाध्यायशो वसोः ॥

कर्तृस्य वृषभो युषो तुविग्रीवो अनानतः । ब्रह्मा कस्तं संपर्यति ॥ ७ ॥

क । स्य । वृषभः । युषो । तुविऽग्रीवः । अनानतः । ब्रह्मा । कः । तम् । संपर्यति ॥ ७ ॥

वेङ्कट० 'क स वर्षिण' युवा बहुवीरः । कण्ठस्था वाचो ग्रीवाः । कश्चित् अस्ति भगवन्बुधैर् । ब्राह्मणः कः तम् पूजयति ॥ ७ ॥

कस्य स्वित् सर्वन् वृषा जुजुष्वो अवं गच्छति । इन्द्रं क उं स्विदा चके ॥ ८ ॥

कस्य । स्वित् । सर्वन्म् । वृषा । जुजुष्वान् । अवं । गच्छति । इन्द्रम् । कः । ऊँ इति । स्वित् । आ । चके ॥

वेङ्कट० कस्य स्वित् । सर्वन्म् वृषा ग्रीवमालः अवं गच्छति । इन्द्रम् वा कः जानाति ॥ ८ ॥

कं ते दाना असंखतं वृत्रहन् कं सुवीर्यो । उक्थे क उं स्विदन्तमः ॥ ९ ॥

१-१. प्रजनिष्य सदिते आधोपणम् मूको. २. सर्वं मूको. ३-३. नास्ति मूको. ४-४. धातिः । वि, कतु ययविग्रीवः. ५. बहुवीरः वि, बहुवीरः म. ६. कश्चित् मूको. ७. वृत्र वि.

म। ते। दानाः। असक्ततः। वृत्रहन्। कम्। सुवीर्यो। तुभ्ये। कः। ईति। स्वित्। अन्तमः ॥ ९ ॥

कुट्ट० कम् तव दानानि मेवन्ते वृत्रहन्। कम् वा सुवीर्याणि सचन्ते। कश्चिन्ने कः उ ह्यन्ते
च अन्तिकतमः भवति ॥ ९ ॥

अयं ते मानुषे जने सोमः पुरुषु स्यते। तस्येहि प्र द्रवा पिब ॥ १० ॥

अयम्। ते। मानुषे। जने। सोमः। पुरुषु। स्यते। तस्ये। आ। इति। प्र। द्रव। पिब ॥ १० ॥

कुट्ट० अयम् ते मानुषे जने सोमः पुरुषान्मनु राजसु स्यते। यम् आ गच्छ प्र द्रव पिब च।
आगमनात्प्राप्तं पानं प्रति यमस्य प्रदत्तः ॥ १० ॥

अयं ते शूर्यणावति सुपोमायामधि प्रियः। आर्जीकीये मुदिन्तमः ॥ ११ ॥

अयम्। ते। शूर्यणावति। सुपोमायाम्। अधि। प्रियः। आर्जीकीये। मुदिन्तमः ॥ ११ ॥

कुट्ट० 'अयम् ते' शूर्यणावति 'कुक्ष्येष्वस्य जयनार्थमेव सरस्यमे' सुपोमास्त्वार्थं नक्षत्रं प्रियकरः।
आर्जीकीयमाङ्गि देशे च अरकस्य मदयिता सोमः। चक्षरस्य सरस्यमेः ॥ ११ ॥

तमथ राधसे मुहे चारु मदाय घृण्ये। एहीमिन्द्र द्रवा पिब ॥ १२ ॥

तम्। अथ। राधसे। मुहे। चारुम्। मदाय। घृण्ये। 'आ। इति। ईम्। इन्द्र। द्रव। पिब' ॥ १२ ॥

कुट्ट० तम् अथ महेते घनाय चादम् सप्तर्षी धर्म्यशीलाय^१ मदाय आ गच्छ इन्द्र। द्रव
पिब च ॥ १२ ॥

^१ इति पञ्चाष्टके अथर्षाण्यमे पञ्चाचार्यसोमो वर्गः^२ ॥

[१५]

^१ प्रगावः काण्ड ऋषिः। इन्द्रो देवता। मायवी छन्दः^२।

यदिन्द्र प्रागप्रागुदक् न्यग्वा ह्यसे नृभिः। आ याहि त्वयाशुभिः ॥ १ ॥

यद्। इन्द्र। प्राक्। अपाक्। उदक्। न्यक्। वा। ह्यसे। नृभिः। आ। याहि। त्वया। आशुभिः ॥

कुट्ट० यदि इवम् इन्द्र। आशुदीर्घः^३ मनुष्यैः प्राक् अपाक् उदक् न्यक् वा ह्यसे, आ गच्छ
प्रियम् कर्तुः ॥ १ ॥

यद्वा प्रसवणे दिवो मादयाति स्वर्णरे। यद्वा समुद्रे अन्वसतः ॥ २ ॥

^१ सवते मूको। ^२ प्रियम् मूको। ^{३-४} नास्ति मूको। ^{४-४} तु. क. ८, ९, ११ भाग्यम्;

दक्षिण सरव जयनार्थमेव सरस्यमे मूको। ^{५-५} तु. ह्यसो १०मी मन्त्रः, ८, १०, ११ च। ^{६-६} मूको,

^७, अ-वरीधेः मूको।

यत् । वा । प्रऽध्वनं । दिव । मादयाते । स्वऽजरे । यत् । वा । सगुदे । अन्धस ॥ २ ॥

वेङ्कट० यत् वा अन्तरिक्षस्य प्रसवण स्थाने माधसि, सर्वं नर वा अधिगन् लोकं, यत् वा अन्तरिक्षे सोमेन^१ । उत्तरत्र सम्बन्ध ॥ २ ॥

आ र्त्वा गीर्भिर्महापुंरं हुवे गामिंश्च भोजसे । इन्द्र सोमस्य पीतये ॥ ३ ॥

आ । र्त्वा । गी । ऽभि । महापु । उरम् । हुवे । गामऽऽव । भोजसे । इन्द्र । सोमस्य । पीतये ॥ ३ ॥

वेङ्कट० गिगव्यात्प्राजा इति ॥ ३ ॥

आ त इन्द्र महिमानं हरपो देव ते महः । रथं वहन्तु रिश्रतः ॥ ४ ॥

आ । ते । इन्द्र । महिमानम् । हरपः । देव । ते । मह । रथे । वहन्तु । रिश्रतः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० आ वहन्तु तत्र इन्द्र । महिमानम् हरयः । देव । ते मह रथे^२ 'अथा आ वहन्तु' रथे धारयन्त ॥ ४ ॥

इन्द्रं गृणीष उं स्तुषे मुहो उग्र ईशानकृत् । एहि नः सुतं विव ॥ ५ ॥

इन्द्र । गृणीषे । उं । इति । स्तुषे । मुहान् । उग्र । ईशानऽकृत् । आ । इति । न । सुतम् । विव ॥ ५ ॥

वेङ्कट० इन्द्र । उच्यते स्तुषे, महान् उदगुर्गं देवर्षकृत् । आ इति, न सुतम् विव ॥ ५ ॥

सुतावेन्तस्तया वयं प्रवस्यन्तो हवामहे । इदं नो बुद्धिरासदे ॥ ६ ॥

सतऽन्त । तया । वयम् । प्रवस्यन्त । हवामहे । इदम् । न । बुद्धिः । आऽस्मदे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० सुतसोमयन्त इति प्रथमं य तया वयम् हवामहे । इदम्^३ अस्माकम् बुद्धिं आसनाय^४ वक्षेति ॥ ६ ॥

‘इति पञ्चाशके चतुर्धाभावे वदन्तराहितो वर्गः’ ॥

यन्विद्धि श्रयस्तामसिन्द्र साधारणस्त्वम् । तं त्वां वयं हवामहे ॥ ७ ॥

यद् । विद्धि । श्रयस्ताम् । असिन्द्र । साधारण । त्वम् । तम् । त्वा । वयम् । हवामहे ॥ ७ ॥

वेङ्कट० यद् विद् हि ब्रह्मण्य भवसि इन्द्र । सत्त्वात् त्वम् । त्वयापि तम् त्वा वयम् हवामहे ॥ ७ ॥

इदं ते सोम्यं मधर्षुषवर्द्धिभिर्नरैः । जुषाण इन्द्र तत् पिब ॥ ८ ॥

इदम् । ते । सोम्यम् । मधु । अर्षुषन् । वर्द्धिभिः । नरैः । जुषाण । इन्द्र । तत् । पिब ॥ ८ ॥

वेङ्कट० इदम् ते सोममयम् मनु अमुष्य सुविषः प्रावभिः । सेवमानः इन्द्र! त्वि तत् ॥ ४ ॥

विश्वो अर्यो विपश्चितोऽति स्म्यस्तृयमा गहि । अस्मे घेहि श्रवो बृहत् ॥ ५ ॥

विश्वान्। अर्यः। विपःऽचितः। अति। स्म्यः। तृयम्। आ। गहि। अस्मे इति। घेहि। श्रवः। बृहत् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० विश्वान् स्वामी 'विपश्चितः अति स्म्यः अतीत्य अस्मात् एव पश्य' । तदर्थं क्षिप्रम् 'आ गहि', अस्मात् घेहि' च' महत् अन्नम् ॥ ५ ॥

दाता मे पृषतीनां राजां हिरण्यवीनाम् । मा देवा मघवा रिपत् ॥ १० ॥

दाता। मे। पृषतीनाम्। राजां। हिरण्यवीनाम्। मा। देवाः। मघवा। रिपत् ॥ १० ॥

वेङ्कट० प्रदाता मे हिरण्यपरिवीणानाम् पृषतीनाम् राज्य धनवान् दे देवाः! मा 'रिपो भवतु' ॥ १० ॥

सहस्रे पृषतीनामधि रुचन्द्रं बृहत् पृथु । शुक्रं हिरण्यमा ददे ॥ ११ ॥

सहस्रे। पृषतीनाम्। अधि। रुचन्द्रम्। बृहत्। पृथु। शुक्रम्। हिरण्यम्। आ। ददे ॥ ११ ॥

वेङ्कट० पृषतृवणां गवाम् 'सहस्रे उपरि' स्थितम् आह्लादकम् दक्षिणम् 'विस्तीर्णम् उज्ज्वलम् हिरण्यम्' महम् आ ददे ॥ ११ ॥

नपातो दुर्गहस्य मे सहस्रेण सुशार्धतः । श्रवो देवेभ्यःकृत ॥ १२ ॥

नपातः। दुःऽगहस्य। मे। सहस्रेण। सुशार्धतः। श्रवः। देवेभ्यः। अकृत ॥ १२ ॥

वेङ्कट० स्वपैशावाजितरय दुर्गहस्य दुःसे गाहमावस्य'० दरिद्रस्य मे गवाम् सहस्रेण सह दोम-
मघना राजानः अन्नम् देवेषु शीघ्रेषु अन्नतः प्राचरन्ति ॥ 'कञ्चय रागानं निर्दिशति' ॥ १२ ॥

'इति पञ्चाष्टके पतुर्धोण्याये सप्तचर्याविशो वर्गः' ॥

[६६]

'कलिः प्रागाथ कपिः । इन्द्रो देवता । प्रयागदण्डः (= विपत्ता गृहस्था,
समाः सतोषदत्ता), पञ्चदशी अमुष्य' ।

तरोभिर्वो विद्वंसुभिन्द्रं सुवार्धं कृतये ।

बृहद्वापन्तः सुतसोमे अच्यरे दुवे मरं न कारिणम् ॥ १ ॥

१. 'तव' मूको. २-२. विपश्चितोति दुष्पयोऽति. नम्यानेऽ वाप्य मूको. ३-३. नास्ति मूको.

४. देति मूको. ५. नास्ति वि. ६. 'यो' मूको. ७-७. शिख्यम मूको. ८-८. 'ते ते' ... मूको.

९-९. 'ते' ('या अ') अस्ति' मूको. १०. दद' मूको. ११-१३. दिव ... राजा' मूको.

तरं ऽभि । व । त्रिदत्तज्वेसुम् । इन्द्रम् । सुऽगार्ध । उन्ते ।

वृहत् । गार्धन्त । सुतऽश्वमे । अश्वरे । ह्रवे । भरम् । न । करिर्णम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० वेदयद्वसुम् इन्द्रम् बाधास्तद्विवा रक्षणार्थम् वृहत् साम यन्त^१ सुतसामे यज्ञं परिचरतेति शेष । तद् अहं सुध्वदयं ह्रवाभि भवति उद्भुम्बितम् इव करणशीलम् इति ॥ १ ॥

न यं दुध्रा वरन्ते न स्थिरा सुरो मदे सुशिप्रमन्वसः ।

य आदृत्यो ज्ञानमानाय सुन्वते दाता जरित्र हुक्थ्यम् ॥ २ ॥

न । यम् । दुध्रा । वरन्ते । न । स्थिरा । सुर । मदे । सुऽशिप्रम् । अन्वसः ।

य । आदृत्य । ज्ञानमानाय । सुन्ते । दाता । जरित्रे । हुक्थ्यम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० न यम् दुध्रा^१ यज्ञवन्ति^२, न च स्थिरा मनुष्या सोमस्य भवनं सुवसु^३, य^४ आवरं ह्रवा भजमानाय सुन्वते इत्यन्ते^५ च प्रचरय जग्म् दाता इति ॥ २ ॥

यः शुक्रो मृक्षो अश्वयो यो वा कीर्जो हिरण्यः ।

स ऊर्यस्य रेजयति^१ गन्धस्य घृणहा ॥ ३ ॥

य । शुक्र । मृक्ष । अश्वयः । य । वा । कीर्जः । हिरण्यः ।

स । ऊर्यस्य । रेजयति । अर्पेऽश्वतिम् । इन्द्र । गन्धस्य । घृणहा ॥ ३ ॥

वेङ्कट० यः शुक्रो मृक्षो अश्वयो यो वा कीर्जो हिरण्यः^१ परिचरणीयो वा भक्षेण इत्याह, य वा कीर्जः^२ इति अदभुतमाह । किम् अस्मै ऊर्यस्य रेजयति^३ इत्याह वृक्षमिति । हिरण्यवपारीर, ॥ महत् गोसहस्रम् अश्वमरणम् कावयति विवृतद्वारं जगं करोति इत्यहं वृणो^४ ॥ ३ ॥

निष्ठातं शिघ्रः पुंसंभृतं वक्षदिद्वपति दाशुषे ।

वृजो सुशिप्रो हर्षश्च इव कर्मादिन्द्रः कृत्वा यथा वशत् ॥ ४ ॥

निष्ठातम् । शिघ्रः । य । पुंसंभृतम् । वक्षः । इव । वपति । दाशुषे ।

वृजो । सुऽशिप्रः । हर्षश्च । इव । कर्मात् । इन्द्र । कृत्वा । यथा । वशत् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० शून्मागं निष्ठातम् अग्निं बहु य यद् इव सवृक्षम्^१ वक्षः यज्ञमानाय य वातुम् इव वपति । वृजो सुवसु हर्षश्च इव कर्मात् इन्द्र, कर्माना यथा कर्तुं कामयते ॥ ४ ॥

१ गण्य मृक्षे.

२ वसु मृक्षे.

३ उहं मृक्षे.

४ व मृक्षे.

५ वसु मृक्षे.

६. १. मृक्षे ७. वीध मृक्षे. ८. वसु मृक्षे ९. पुंसं मृक्षे

यद् वाचन्थं पुरुष्टुत पुरा चिच्छर नृणाम् ।

वयं तत् ते इन्द्र सं भरामसि यज्ञमूक्यं तुरं वचः ॥ ५ ॥

यद् । वचन्थं । पुरुष्टुत । पुरा । चिच्छ । शूर । नृणाम् ।

वयम् । तत् । ते । इन्द्र । सम् । भरामसि । यज्ञम् । उक्यम् । तुरम् । वचः ॥ ५ ॥

षेष्ठः० यद् अथोक्तमथाः^१ पुरुष्टुतः पुरा चिच्छर नृणाम्^२ 'सकाशात्', वयम्^३ तत् ते इन्द्र !

सम्प्रति सम् भरामः यज्ञम् सक्ते च क्षिप्रं वाच्यम्^४ इति ॥ ५ ॥

^५ इति पहाष्टके ऋतुर्षाज्याये अष्टाप्तवारिणो वर्गः^६ ॥

सञ्चा सोमेषु पुरुहूत वज्रिवो मदाय घुस सोमपाः ।

त्वमिद्वि मंष्ट्रकृते काम्यं वसु देष्टुः सुन्वते सुर्वः ॥ ६ ॥

सञ्चा । सोमेषु । पुरुहूत । वज्रिः । मदाय । घुस । सोमपाः ।

त्वम् । इत् । द्वि । मंष्ट्रकृते । काम्यम् । वसु । देष्टुः । सुन्वते । सुर्वः ॥ ६ ॥

षेष्ठः० सह सोमेषु पुरुहूत । वज्रिः । सोमं वसुम्^१ 'मदाय हे पुत्रम् !' सोमस्य पातः । त्वम् पुन

हि स्तोत्रकृते कामनीयम् वसु दानृतमः सुन्वते भवसि । सर्वं धनं प्रपच्छतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

वयमेनमिदा क्षोऽर्षिपिमेह वज्रिणम् ।

तस्मा उ अथ समना सुतं भ्रा नूनं भूपत श्रुते ॥ ७ ॥

वयम् । एतन् । इदा । क्षाः । अर्षिपिम् । इह । वज्रिणम् ।

तस्मै । ऊँ इति । अथ । समना । सुतम् । भ्रा । आ । नूनम् । भूपत । श्रुते ॥ ७ ॥

षेष्ठः० वयम् एतन् इदानीम् क्षाः च आप्याययामः अत्र वज्रिणम् । तस्मै^१ 'एव अयं सहस्रमार्गम्

व्रतम् सोमम् भ्रा । आ^२ भूपत नामवत्^३ आवाच्छतु सम्प्रति 'क्षोत्रे श्रुते' ॥ ७ ॥

पृकश्चिदरूप वारुण उरामधिरा वसुनेषु भूपति ।

समं नः स्तोमं जुजुपाण आ गृहीन्द्र प्र चित्रयां धिया ॥ ८ ॥

पृकः । चिद् । अस्य । वारुणः । उरामधिः । आ । वसुनेषु । भूपति ।

सः । इमम् । नः । स्तोमम् । जुजुपाणः । आ । गृहि । इन्द्र । प्र । चित्रया । धिया ॥ ८ ॥

१. मनीषम् मूको.

२-३. वि... मूको.

३-३. विज्ञापय मूको.

४. प्राप्यन् मूको.

५-५. नास्ति मूको. ६-६. मदाय मरु मूको. ७. ताम्यन् मूको.

८-८. आवा मूको.

९. नास्ति

मूको. १०. मरु मूको. ११. 'ते...ते मूको.

वेङ्कट० स्तेन अपि इन्द्रस्य वारयिता मन्त्रतो^१ बहूनां मयिता^२ वा भवति मागेषु, भानुकृत्यम् एव
मन्त्रे । स. इवम् इमम् नः स्तोमम्^३ सेवमानः आगच्छ । इन्द्र । चित्रम् कर्म उद्दिश्य
प्र आगच्छेति ॥ ८ ॥

कट् न्व^४स्याकृतमिन्द्रस्यास्ति पौंस्यम् ।

केनो नु कुं श्रोमतेन न शुंशुवे अनुपः परि वृष्टहा ॥ ९ ॥

कट् । कुं इति । नु । अस्य । अकृतम् । इन्द्रस्य । अस्ति । पौंस्यम् ।

केनो इति । नु । कुम् । श्रोमतेन । ने । शुश्रुवे । अनुपः । परि । वृष्टहा ॥ ९ ॥

वेङ्कट० किम् नु अत्र अत्र भङ्गात् इन्द्रस्य भवति वीर्यम् । सर्वमेव करोति । केन ॥ एतु
अवधोयित वीर्येण न श्रूयते^५ जन्मनः प्रभृति वृष्टहा । यच्छ इन्द्रः पूर्वं अकार सर्वेण एव केन
कर्मणा श्रूयत इति ॥ ९ ॥

कट् महीरष्टहा अस्य तविषीः कट् पुन्रभो अस्तुतम् ।

इन्द्रो विश्वान् वेकनाटो^६ अहर्दक्षं^७ उत क्रत्वा^८ पुनीरभि ॥ १० ॥

कट् । कुं इति । महीः । अष्टहाः । अस्य । तविषीः । कट् । कुं इति । पुन्रभः । अस्तुतम् ।

इन्द्रः । विश्वान् । वेकनाटान् । अहर्दक्षः । उत । क्रत्वा । पुनीन् । अभि ॥ १० ॥

वेङ्कट० कदा नु एतु अस्य इन्द्रस्य महाशक्तिं यज्ञानि धर्षणीयानि^(१) अघर्षिताणि भासन् । कदा
अत्र पुन्रभः^२ भेद्ययम् अस्तुतम्^३ भवति । अत्र वाक् (६, २६) — “देवराटा, एतु कुतोदितो
भवति । द्विगुणकारिणो वा ३ द्विगुणदायिणो वा । द्विगुणे कामयन्त इति वा । ‘इन्द्रो विश्वान्’ । इन्द्रः
सर्वान् वेकनाटान् अहर्दक्षः^४ सर्वदक्षो य इमान्यद्वाणि पश्यन्ति न पराणीते वा । अभिमनसि कर्मणा
पणीयं धर्षणम्” इति ॥ १० ॥

‘इति यज्ञादके चतुर्विधाये एकलेखयस्यतो वर्गः’ ॥

वयं घो ते अपूर्वैन्द्र ब्रह्माणि वृष्टहन् ।

पुरुतमांसः पुरुहूत वज्रिवो भूति न प्र भ्रामसि ॥ ११ ॥

वयम् । घ । ते । अपूर्व्या । इन्द्र । ब्रह्माणि । वृष्टहन् ।

पुरुतमांसः । पुरुहूत । वज्रिवः । भूतिम् । न । प्र । भ्रामसि ॥ ११ ॥

१. ‘भवा मूको. २. पविता मूको. ३. शोष- मूको. ४. यद्यते दिः; एवं दधते अं.
५. ‘श मूको. ६. जका मूको. ७. नास्ति मूको. ८-८. नास्ति मूको.

वेङ्कट० वयम् खलु ते इन्द्र! नूतनानि श्रद्धाणि पृच्छन्।^१ बहुसमाः धनेके वयम् पुरुहूत! वज्रिण!
कर्मकराश्च^२ मृतिम्^३ इव प्र मरामः^४ ॥ ११ ॥

पूर्वीदिचद्वि त्वे तुविकूर्मिन्नाशसो हवन्त इन्द्रोत्तर्यः ।

तिरश्चिदर्यः सवना वसो गहि शविष्ठ श्रुधि मे हवम् ॥ १२ ॥

पूर्वीः । चित् । हि । त्वे इति । तुवि^१कूर्मिन् । आशसः । हवन्ते । इन्द्र । ऊत्तर्यः ।

तिरः । चित् । अर्यः । सवना । आ । वसो इति । गहि । शविष्ठ । श्रुधि । मे । हवम् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० वह्नि हि जासंस्तमानि स्वयि बहुकर्मन्।^१ स्वित्तानि^२ रक्षात्र^३ सोत्तरः हवन्ते । तिरस्करय
अरेः सवमानि अरीन् ॥ आ गच्छ वासयितः । वल्लभतम! मृत्यु मे क्षानम् ॥ १३ ॥

वयं धा ते त्वे इन्द्रिन्द्र विप्रा अपि प्ससि ।

नहि त्वदन्यः पुरुहूत कश्चन मर्षश्चास्ति मर्दिता ॥ १३ ॥

वयम् । धा । ते । त्वे इति । इत् । ऊँ इति । इन्द्र । विप्राः । अपि । प्ससि ।

नहि । त्वत् । अन्यः । पुरुहूत । कः । चन । मर्षश्च । अस्ति । मर्दिता ॥ १३ ॥

वेङ्कट० वयम् खलु तव स्वमूपाः । तथा सति स्वयि एव इन्द्र! मेधाविनः अपि भयानः । नहि
त्वन् अन्यः इति स्पष्टम् ॥ १३ ॥

त्वं नो अस्या अमतेरुत सुषोऽभिर्शस्तेस्व स्पृधि ।

त्वं न ऊती तवं चित्रया धिया शिषा शचिष्ठ गातुविद् ॥ १४ ॥

त्वम् । नुः । अस्याः । अमतेः । उत । क्षुधः । अभिर्शस्तेः । अर्च । स्पृधि ।

त्वम् । नुः । ऊती । ता । चित्रया । धिया । शिषा । शचिष्ठ । गातुविद् ॥ १४ ॥

वेङ्कट० अस्याः दुर्मतेः दारिद्र्यकृतायाः तथा क्षुधः अभिलेखः च अर्च स्पर्धि विमोक्षय । त्वम्
अस्मन्मर्षं देहि^१ इति तव रक्षयेत् शिषेण कर्मणा शचिष्ठ^२ सार्वेशः ॥ १४ ॥

सोम इद्रः सुतो अस्तु कलंघो मा विभीतन ।

अपेदेय ध्वस्मार्यति स्वयं यैपो अपावति ॥ १५ ॥

१. 'महा' मूको. २. 'वयं' कालि वि. ३. 'हय' मूको. ४. 'वत्' मू. ५. 'मे' मूको.
६. 'तिरस्तानि' मूको. ७. 'स्रष्टा' मूको. ८. 'नारि' मूको. ९. 'मनुज' मूको. १०. 'देवि' मूको.
११. 'अपि' वि. 'अभि' मू.

सोम । इत् । व । सुत । अस्तु । कर्त्तव्य । मा । विभीतम् ।

अर्प । इत् । एप । पृथग् । अयति । स्वयम् । घ । एप । अर्प । अयति ॥ १५ ॥

वेङ्कट० सोम एव क्षिप्रम् हन्तार्यं युष्माकम् सुत भवतु । हे कर्त्तव्य ।। पुत्राणां ज्ञातीनां च
‘सन्वोधनम् । मा विभीतम्’ । अप यद्यनु अथ ध्वसनदीत् राक्षस स्वयम् एव ॥ १५ ॥

‘इति पहाष्टके ऋगुष्ण्ये पद्यासो वर्यं’ ॥

[१७]

‘मरत्य साम्मद भावि, मैत्रावरणिर्मान्य, यदयो वा मरत्या जायन्ता । भावित्या
देयता, दशम्यारिहाद्वयन्तानाम् भविति । यावध्री छन्दः’ ।

त्यान् तु क्षत्रियाँ अर् अदित्यान् याचिषामहे । सुमूलीकौ अभिष्टये ॥ १ ॥

त्यान् । तु । क्षत्रियान् । अर् । अदित्यान् । याचिषामहे । सुमूलीकान् । अभिष्टये ॥ १ ॥

वेङ्कट० वीरकः—अपि ‘सामदो मरत्य । भाविमस्य मैत्रावरणिं वा मरत्यानेय ॥ विदु
सुक्तेऽक्षिप्र—त्यान् तु क्षत्रियान् अर् ।

तान् क्षिप्रं जायता सन्निधान् दक्षिणम् अदित्यान् याचिषामहे सुतयितुम् अभिममनाम
अभिमताप वा । आत्मान् निर्गमनं प्रार्थितम् ॥ १ ॥

मित्रो नो अत्यैहति वरुणः पर्षद्व्यमा । आदित्यासो यथा विदुः ॥ २ ॥

मित्र । नु । अति । अहतिम् । वरुण । पर्षत् । अर्यमा । आदित्यासं । यथा । विदुः ॥ २ ॥

वेङ्कट० मित्रावप्य अस्मान् अहतिम् जालम् अति न्ययतु, यथा जानति ॥ २ ॥

तेषां हि चित्रमुषध्वं वरुणमस्ति द्वाश्रये । आदित्यानां मरुक्ते ॥ ३ ॥

तेषां । हि । चित्रम् । उषध्वम् । वरुणम् । अस्ति । द्वाश्रये । आदित्यानाम् । मरुक्ते ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तेषां हि चायनीर्षं प्रत्येयं धनं विद्यते आदित्यानाम् प्रवच्छते पर्वतकारिणे
पतमानाम् ॥ ३ ॥

महिं वो मृतामवो वरुण मित्रार्यम् । अवास्या वृणीमहे ॥ ४ ॥

महि । व । मृताम् । अर् । वरुण । मित्र । अर्यम् । अवाप्ति । आ । वृणीमहे ॥ ४ ॥

१. कल्प मूको २२ “यन्निविजान् वि”, “ननामिदितान् अ” ३३ नास्ति मूको
४ तु हरे ६, ८५ ९१ ५५ यन्निविजान् वि वा मरुक्तेषु विदुः दक्षतरम् । त्वा
क्षत्रिया अर् तान् क्षिप्रम् मूको ६६ “मन् प्रारितम् मूको ७ कल्प मूको ८ आपीयम् मूको,

वेङ्कट० महत् व महताम् रक्षणम् वरुण। मिना। अर्थमन्।। तथा सति भवता रक्षणानि आ
वृत्तीमहे ॥ ५ ॥

जीवान् नो अभि घेतनार्दित्यासः पुरा हयात् । कद्धे स्थ हवनश्रुतः ॥ ५ ॥

जीवान् । न । अभि । घेतन । अर्दित्यास । पुरा । हयात् । कर् । ह । स्थ । हवनश्रुत ॥ ५ ॥

वेङ्कट० यास्क (६, २७)—‘जीवतो नो गिधावताऽऽदित्या । पुरा^१ हननात् । क^२ तु रथ हानश्रुत ।’
इति । मत्स्यानां आत्मपञ्चमाम् एतद् आर्यं वदन्ते’ इति ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चाष्टकं चतुर्थाध्याये एकपञ्चाशो वर्गः’ ॥

यद्वः श्रान्ताय सुन्वते वरुणमस्ति यच्छुदिः । तेना नो अर्थि बोचत ॥ ६ ॥

यत् । व । श्रान्ताय । सुन्वते । वरुणम् । अस्ति । यत् । शुदि । तेन । न । अर्थि । बोचत ॥

वेङ्कट० यत् व श्रान्ताय सुन्वते वरुणीय धनम् अस्ति, यत् च गृहम्, तेन अस्मात् आश
भूत् । वरुणाय दानाऽधिकपचनं च कुरुत ॥ ६ ॥

अस्ति देवा अंहोर्वास्ति रत्नमनागसः । आदित्या अद्भुतैरनसः ॥ ७ ॥

अस्ति । देवा । अहो । रत्न । अस्ति । रत्नम् । अनागस । आदित्या । अद्भुतैरनस ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अस्ति देवा । आहन्तु पापकीयस्य बहु हिसनम् । अस्ति रत्न^१ अपापस्य आदित्या ।
अमृतपापा, यद् वा^२ वे पापकृता महद् एव कुर्मन्ति ते वयोका ॥ ७ ॥

मा नः सेतुः सिपेटयं महे वृणक्तु नृपरि । इन्द्र इक्षि श्रुतो वृशी ॥ ८ ॥

मा । न । सेतु । सिपेट । अयम् । महे । वृणक्तु । न । परि । इन्द्र । इत् । हि । श्रुत । वृशी ॥

वेङ्कट० मा अस्मात् अयम् सेतु आल वशात् । महेते कर्मण अस्मात् परि वृणक्तु वर्तयतु ।
इन्द्र एव विश्रुतः स्यतन्त्रो जाज्वालो मोचयतु इति ॥ ८ ॥

मा नो मुचा रिपूणां वृजिनानामविष्यवः । देवा अभि प्र मृक्षत ॥ ९ ॥

मा । न । मुचा । रिपूणां । वृजिनानाम् । अविष्यव । देवा । अभि । प्र । मृक्षत ॥ ९ ॥

वेङ्कट० मृचिर्हिसावर्मा । ‘यत् पुराणं मन्वता’ (ओ ८, २, १७) इति मन्त्र । मा अस्मान्

१. अनु पुरा वि^३, अनुपरा व^३ २२ त्व ना एत मृक्षे २-२. नास्ति मृक्षे २, म३

वा प१ वा स३ वेति विवृण्वम् । ३. उक्त मृक्षे. ६ व मृक्षे.

रिपुणाम् हिसकानाम् मृचा जालेन । ते 'अग्निं प्र मृधत' इति अभिप्रायः १ देवाः । अभिप्रमत्तं नम्
उपरि जालरस्य श्रेणाम् ॥ ९ ॥

उत त्वामदिते मद्यहं देव्युषं ब्रुवे । सुमृलीकामभिष्टये ॥ १० ॥

उत । त्वाम् । अदिते । मद्यि । अहम् । देवि । उषः । ब्रूये । सुमृलीकाम् । अभिष्टये ॥ १० ॥

वेङ्कट० आदित्यानां मातृविधं स्तुतिं मत्स्यानामन्वयमस्येति ॥ १० ॥

‘इति पञ्चाष्टवे षण्णुपांष्यावे द्विपद्यानो वर्गः’ ॥

पपिं द्वीने गंभीर आं उग्रप्रुत्रे जिघांसतः । मार्किस्तोकरुषं नो रिपत् ॥ ११ ॥

पपिं । द्वीने । गंभीर । आ । उग्रप्रुत्रे । जिघांसतः । मार्किं । तोकरुषं । न । रिपत् ॥ ११ ॥

वेङ्कट० आ पपिं क्षीने उदके । ‘गंभीरम्’ (विष १, १२) इति वदकनाम । उद्गूर्णप्रुत्रे १० जिघांसतः
शत्रोः । मा कश्चिद् अस्माकं पुत्रं हिसीत् ॥ ११ ॥

अनेहो न उरुज उरुचि वि प्रस्तरे । कूधि तोकार्यं जीवसे ॥ १२ ॥

अनेह । न । उरुज्ज्जे । उरुचि । वि । प्रस्तरे । कूधि । तोकार्यं । जीवसे ॥ १२ ॥

वेङ्कट० अनहस भयान् हे विभीर्षणमने १ उरुचि । कूर हीय गता भवति, तथा उरुचं च
अस्ति । प्रसरणाय वि कूर ‘आशाद् अपनय तोकार्यम् जीवितुम्’ । यथा जीवेम वयम्
उग्रान् रक्षितुम् ॥ १२ ॥

ये मूर्धानः क्षितीनामदग्धासः स्वयंशसः । मृता रक्षन्ते अद्रुहः ॥ १३ ॥

ये । मूर्धानः । क्षितीनाम् । अदग्धासः । स्वयंशसः । मृता । रक्षन्ते । अद्रुहः ॥ १३ ॥

वेङ्कट० ये दक्षिणा प्रजाणाम् अहिंसिता स्वकीर्यं १ कर्माणि रक्षन्ते श्रोत्ररहिताः ॥ १३ ॥

ते न आस्रो वृकाणामादित्यासो मुमोर्चत । स्तेनं वृद्धमिवादिता ॥ १४ ॥

ते । न । आस्र । वृकाणाम् । आदित्यासः । मुमोर्चत । स्तेनम् । वृद्धम् १ अदिते ॥ १४ ॥

वेङ्कट० ते न अस्मान् आस्वाप्तं १ हिसकानाम् आदातृणाम् वा आदित्या । मुञ्चत स्व १ च
अदिते । स्तेनम् इव वृद्धम् ॥ १४ ॥

अपो पु यं इयं शरुदित्या अपं दुर्मतिः । अस्मदेत्वर्जघ्नुषी ॥ १५ ॥

१ हि वृषा मूको २ ५८५ वि, वृषाश्वय अ ३ अक्षिपदार्थं आक्षिप्यते अ ४ ४ नास्ति
मूको ५. शोषन् मूको ६ शीघ्र मूको ७. उरुचिर्न पु मूको ८ ८. आशान्तरिको (ते अ) कार्यं
जीवि मूको ९ स्वकीर्य मूको १० अस्मान् वि, अस्मात् अ ११ त मूको १२ वयम् मूको.

अपोऽति । सु । न । इयम् । शर्ह । आदित्या । अप । द्रु ऽमति । अस्मत् । पतु । अर्जपुयी ॥

पेट्टट० अस्मत् अप अर्जपुयी आदित्या । आदिसन्वी^१ आदित्यस्य^२ इयम् अप^३ प्रसिति^४ 'द्रुमति' च^५ ॥ १५ ॥

^१इति पहाएके चतुर्थाध्याये प्रियद्यानो वयं^६ ॥

अश्वद्वि चः सुदानव आदित्या ऊतिभिर्नयम् । पुरा नूनं बुभुज्महे ॥ १६ ॥

शश्वत् । हि । य । सुदानव । आदित्या । ऊतिभिः । नयम् । पुरा । नूनम् । बुभुज्महे ॥ १६ ॥

पेट्टट० अश्वत् द्वि सुदानव हे सुदानवा^१ आदित्या । शश्वत् नयम् बुभुज्महे पुरा सम्प्रति च ॥ १६ ॥

शश्वन्तं हि प्रचेतसः प्रतियन्तं चिदेनसः । देवाः कृणुष जीवसे ॥ १७ ॥

शश्वन्तम् । हि । प्रचेतसः । प्रतियन्तम् । चित् । एनस । देवाः । कृणुष । जीवसे ॥ १७ ॥

पेट्टट० शश्वन्तं हि 'च' हे प्रचेतसः^१ प्रतियन्तम्^२ चित्^३ पापहत देवाः^४ कुरुत जीवमाय ॥ १७ ॥

तत् सु नो नव्यं सन्यस आदित्या यन्मुमोचति । बन्धाद् बद्धमिवादिते ॥ १८ ॥

तत् । सु । न । नव्यम् । सन्यसे । आदित्या । यत् । मुमोचति । बन्धाद् । बद्धमिवादिते ॥ १८ ॥

पेट्टट० तत्^१ सुप्त अस्माकं नवतरम् सम्मन्त्रमाय^२ अदत्त, आदित्या । यत् अस्मात् मुञ्चति बन्धाद्^३ बद्धम्^४ इव अदिते । च ॥ १८ ॥

नास्मारुमस्ति तत् तत् आदित्यासो अतिष्कदे । यूयस्मर्ष्य मृळत ॥ १९ ॥

न । अस्मारुम् । अस्ति । तत् । तत् । आदित्यास । अतिष्कदे । यूयम् । अस्मर्ष्यम् । मृळत ॥

पेट्टट० न अस्माकम् अस्ति त देवो हे आदित्या^१, नो देव प्रसिते अतिष्कन्दमाय अस्ति । तथा सति यूयम् अस्मर्ष्यम् मृळ कुरुत ॥ १९ ॥

मा नो हेतिर्विग्रस्यत आदित्याः कृत्रिमा शर्हः । पुरा नु जुरसो बधीत् ॥ २० ॥

मा । न । हेति । विग्रस्यत । आदित्या । कृत्रिमा । शर्हः । पुरा । नु । जुरसो । बधीत् ॥ २० ॥

पेट्टट० मा अस्मात् वैतस्वतत्^१ यमस्य हेतिगृण कृत्रिमा प्रसिति पुरा नु जुरसो बधीत् । यूयमिवा^२ जीर्ण इयाम् अहता^३ ॥ २० ॥

१ 'हेति' वि २ 'कृत्रिमा' मृको ३ 'अतिष्कदे' मृको ४ 'तत्' मृको ५ 'नो' जीव

मृको, ६ 'न' नास्ति मृको ७ 'यम्' मृको ८ 'अतिष्कदे' मृको ९ 'यद्' वि, 'यत्' तत् अ

१० 'समप्रति' वि, 'सुप्त' नोय अ ११ 'बन्धाद्' का १२ 'अस्म' मृको १३ 'देव' एव मृको

१४ 'यय' मृको १५ 'हता' मृको

वि पु द्वेपो व्यैहृतिमादित्यासो वि संहितम् । विष्णुवि वृहता रपः ॥ २१ ॥

वि । सु । द्वेपः । वि । अंहतिम् । आदित्यासः । वि । सम्संहितम् । विष्णुः । वि । वृहत् । रपः ॥ २१ ॥

पेदुष्ट० वि वृहत् द्वेपः, 'वि वृहत् अंहतिम् आदित्यासः' संहितम्^१ जालं च, विष्णुमीनम् वि वृहत् पापम् इति ॥ २१ ॥

^१इति पद्याष्टके चतुर्थोऽध्याये चतुःपञ्चासौ पङ्क्तिः ॥

स्याकपन् शौचमिन्तकम्प्यासुरीयं माधवाङ्गयः ।

आध्यायमष्टके पद्ये शब्दैः कतिपयैरिति ॥ १ ॥

इति वेदुष्टमाध्यायार्थेऽपि रचिते ऋक्संहिताध्यायानि पद्याष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥

—*—

इति क्रमेदे सभाष्ये पद्याष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

वेङ्कट०

‘आ स्वा रथे यद्योतये’ श्वाविषयास्तसि माधवः ।

अतिच्छन्दस्सु यद्यप्ये द्विषदासु च दर्शयन् ॥ १ ॥

श्रवः पादा जगताः स्थिरद्वौ च तथा परौ ।

आहुस्त्वामतिजगती ॥ ‘अ वो मूढे भुतर्कः’ ॥ २ ॥

पदानि सप्त शक्याः सा ‘ओ भ्रंसै पुरोरुवम्’ ।

पदानि तत्राष्टकानि शृणुताम्वतिसङ्गीम् ॥ ३ ॥

पदे षोडशके पूर्वे जगत्तं च तथाऽष्टके ।

‘स्रुक् जगत् कर्तुने(ना) ह’ति पदैः पञ्चमिरभिव ॥ ४ ॥

अष्टैस्त्रयः षोडशका अष्टौ च तयोत्तमौ ।

‘मिर्कद्रुणेयु मद्रिफः’ इत्यष्टि कवयो विदुः ॥ ५ ॥

‘भ्रुति होतास्’ अस्पष्टिर्जगत्तवस्यकास्त्रयः ।

जगत्ताम्याष्टकत्राय सप्त पादा भवन्ति ते ॥ ६ ॥

‘भ्रुर्गृह ईन्’ प्रतिर्गवत्तवस्यकास्त्रयः ।

षोडशोऽधाष्टकत्रायः सप्त पादाः प्रकीर्तिताः ॥ ७ ॥

सप्तैवातिष्ठतेः पादाः ‘त हि स्रुं न मार्कतम्’ ।

हादृशकषोडशकावष्टकः जगत्तोऽष्टकः ॥ ८ ॥

अतुर्दशैरथ कविभिः पुराणैः

छन्दसि रचानि समीरितानि ।

‘इयमिति रचानि तु’ संदितावाच

शान्त्वानि वैदेव्यपरेषु सन्ति ॥ ९ ॥

अतुरधिकच्छन्दसि दर्शितानि अतुर्दश ।

यानि दृष्टव्यीभ्यासन्तु चराणि सुमेपदे ॥ १० ॥

१. अ ५, ८७, १. २. अ १०, ११३, १. ३. अ २, २२, १. ४. अ २, २२, १. ५. अ १, १२८, ८. ६. ‘कस्तव्यं वेङ्कट. ७. अ १, ११३, ६. ८. पुरोरुवोऽष्टकं वि० अ०. ९. अ १, १२७, १. १०-१०. एवं तु दृष्टानि वि० अ०. ११. जगत्तं वि० अ०. १२. ‘अच्छन्दस्सु वि० अ०.

वि पु द्वेपो व्येद्विमादित्यासो वि संहितम् । विष्ण्वि वृहता रपः ॥ २१ ॥
 वि । सु । द्वेपः । वि । अंहतिम् । आदित्यासः । वि । सम्संहितम् । विष्ण्व् । वि । वृहत् । रपः ॥ २१ ॥
 वेद्वट० वि वृहत् द्वेपः, 'वि वृहत् अंहतिम् आदित्याः' संहितम्^१ आहं च, विष्ण्वीनम् वि वृहत्
 पापम् इति ॥ २१ ॥

^१इति पञ्चाष्टके चतुर्थाध्याये 'चतुःपञ्चाशो वर्गः' ॥

पञ्चाष्टकं यौत्रिंशत्तन्पास्तुरीर्यं भाषवाद्भवा ।
 भाषवाष्टमष्टके पठे शब्दैः कतिपयैरिति ॥ १ ॥

इति वेद्वटमाधवाचार्यविरचिते अथसंहिताम्याख्याने पञ्चाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥

—*—

इति ऋग्वेदे समाप्ये पञ्चाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥

कृति 'प्रवृत्तिराकृतिर्विहृतिः संवृत्तिरुत्पत्तिः ।
पट्टी चाभिवृत्तिर्नाम सप्तगुणाकृतिरुत्पत्ते ॥ ११ ॥

वासीतिद्वयवृत्तिरितिहृतिर्विहृतिः ।
वर्णावृत्तिः सप्त वर्णगुणम् तु चतुर्दशम् ॥ १२ ॥

'प्रतिशब्दे निदाने च सामान्यप्रतिमादयः ।
शान्तिविधानि चतुर्दशानि कश्चिद्वानि च दशमे ॥ १३ ॥

उक्तानां उक्तानां सन्ति द्विपदैकपदा अपि ।
त्रिपदैकपदायोगावस्था पञ्चपदा पादमूकपदा ॥ १४ ॥

'एक पादः एकपदा 'द्वौ पादाः' द्विपदोच्यते ।
प्रोच्यते तेनतेनैव सक्त्या' यस्य पादस्य ॥ १५ ॥

न द्वावप्येकपदा' काचित् चास्तरस्य विद्यते ।
'अथ नो अर्थि पातय' कश्चैकादशानी विरुद्ध ॥ १६ ॥

'इन्द्रो विद्वस्य गोपति' ॥ 'इन्द्रो विद्वस्य भूपति' ॥
एतावप्यतस्तौ गायत्रीराहुरेकपदा इति ॥ १७ ॥

'वर्षस्य सोम गुपुत्रमित्राक्षि मर्षुमत्तय' ॥
इति तिस्रः समाख्याता गायत्र्यो द्विपदा इति ॥ १८ ॥

'मा वां पुत्रे वरिषद्' ॥ सा त्रिपदैकपदोच्यते ।
'महि राधो विजयन्त्यम्' ॥ त्रिपदैक पदो विदुः ॥ १९ ॥

'भाने मर्व हृषुमिषा' ॥ सूक्त सवि च तादृशम् ।
'स नो वाजेषु' ॥ पादौ द्वौ अगती द्विपदा विदुः ॥ २० ॥

'हृती देवा अग्निष्वाध' ॥ 'सिपवस्य न ऊर्जन्त्यस्य' ॥
द्वे विराज्येकपदे तथाऽ(थ 'अ)सिपवस्य न ऊर्जन्त्यस्य' ॥ इति ॥ २१ ॥

१-१. 'राजसि' रस' वि' अ' २२. 'शास्त्रेऽनित्ये मा प्रति' वि' अ', 'प्रमा प्रतिनेति च वैकुण्ठ
३ 'क्षणम् वि' अ', ४ य सूच' वि' अ' ५ एकपदा वि' अ' ६ ६ विपदा वि'
७ ७. सक्त्ये वि' अ'. ८. 'कपदा वि' अ'. ९. अ १०, २०, १ १० आसी ८, २, २१.
११ अ ९, १०, १६. १२. अ ६, १३, ११. १३ अ ६, ४०, २५ १४ अ ७, १०, १ १५ अ ८,
४१, १३ १६ अ ५, ४२, १० १७. अ ५, ४१, २०. १८. अ ४, १०, १५.

[६८]

‘द्रियमेध भाहिरसः श्रविः । इन्द्रो देवता, अन्धानां पण्णो कक्षाधमेधौ ।

गावयी छन्दः, अनुष्टुप्मुखः प्रगाथः (= अनुष्टुप्गावयी), प्रथमा-

चतुर्थीसप्तमीदशम्यः अनुष्टुभः, पौष्टशी शङ्खुगती ।

आ त्वा रथं यथोतये सुन्नायं वर्तयामसि । त्विक्कुर्मिगृतीपहमिन्द्र शर्विष्ठ सत्पते ॥१॥

‘आ । त्वा । रथम् । यथा । कुन्थे’ । सुन्नायं । वर्तयामसि ।

त्विक्कुर्मिम् । अतिऽसहम् । इन्द्र । शर्विष्ठः । सत्पते ॥ १ ॥

वेङ्कट० त्रियमेधः । आ पठयामः रथम्, यथा रथम् आनर्त्तयन्ति, रथणाय सुन्नाय च
बहोः कर्ताम् हिंसकाणामभिभवितारम् इन्द्र । अतिष्ठः । सत्पते ॥ १ ॥

त्विष्ठम् त्विष्ठो शर्चीनो विर्यया मते । आ पत्राश महित्वना ॥ २ ॥

त्विष्ठम् । त्विष्ठो इति त्विष्ठो । शर्चीनः । विर्यया । मते । आ । पत्राश । महित्वना ॥ २ ॥

वेङ्कट० बहुवचः । बहुकर्मन् ! विशासवन् ! विश्रम्भात्तेन महत्वेन पूजनीय ! आ पुरितवानसि ॥ २ ॥

यस्य ते माहिना महः परि उमायन्तमीपतुः । हस्ता वर्ष् हिरण्ययम् ॥ ३ ॥

यस्य । ते । माहिना । महः । परि । उमायन्तम् । ईपतुः । हस्ता । वर्ष् । हिरण्ययम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० यस्य ते महत्वेन महताः परिगृहीतः । गृहीतु उमा । उमायन्तम् महाशक्तम्, वज्रम्, हस्तौ
हिरण्ययम् । महाशक्तं यज्ञं महत्वेन हस्तौ परिगृहीत इति पूर्वैर्ण सम्बन्धः ॥ ३ ॥

विश्वानरस्य वृस्पतिमनानतस्य शर्वसः । एवैश्च चर्षणीनामूती ह्ये रथानाम् ॥४॥

विश्वानरस्य । वृः । पतिम् । अनानतस्य । शर्वसः ।

एवैः । च । चर्षणीनाम् । कृती । ह्ये । रथानाम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० विश्वम् प्रत्युक्तम् शश्वन्मप्रहृष्टम् । वावत् । पतिम् पुष्पाकं सैनिकाणां गमनैः रथानाम् च
गमनैः सह ह्ये रथानाम् । वदते सैनिकाः सरयाः श्रवितान्ति पुष्पादीनां, तदानीम् इष्टे
ह्ये इति ॥ ४ ॥

अमिष्टये सुदाष्टं स्वर्मीळेषु यं नरः । नाना हर्वन्त ऊतये ॥ ५ ॥

अमिष्टये । सुदाष्टम् । स्वर्मीळेषु । यम् । नरः । नाना । हर्वन्ते । ऊतये ॥ ५ ॥

१-१. नास्ति सूको. २-२. च्यु. निधाय वा (५, १) द. ३. नास्ति सूको. ४. ‘गा’ प्र
सूको. ५. यथा सूको. ६. वा (१२, २१) व्याख्यायामि न.

वेङ्कट० यमिलपितसिद्धयर्थम् सदाइदम् सद्भाषेषु यम्^१ मनुष्याः^२ जाना हवन्ते रक्षणार्थम् ॥ ५ ॥

^१इति पद्याष्टके पञ्चमाध्याये षष्ठोऽध्यायः ॥

पुरोमाश्रमृचापिमिन्द्रं सुग्राधसम् । ईशानं चिद्वर्धनाम् ॥ ६ ॥

पु.ऽमात्रम् । अर्चापमम् । इन्द्रम् । उग्रम् । सुग्राधम् । ईशानम् । चित् । वर्धनाम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० परा मात्रा यस्य तम् ऋषा समम् इन्द्रम् उग्रम् सुघनम् ईशानम् ॥ वर्धनाम् ॥ ६ ॥

तन्मिद्राधसे मह इन्द्रं चोदामि पीतये । यः पुण्यामनुभुतिमीशै कृष्टीनां नृतः ॥ ७ ॥

तम् । उतम् । इत् । राधसे । मह । इन्द्रम् । चोदामि । पीतये ।

यः । पुण्याम् । अनुभुतिम् । ईशै । कृष्टीनाम् । नृतः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० तम् एव सर्वदा महते घनाय इन्द्रम् चोदामि सोमं पातुम्, यः पशुसुखस्थानम् अनुभुतिम् प्रति ईशो भवति मनुष्याणाम् विवेता ॥ ७ ॥

न यस्य ते श्रवमानं सुखयमानं मर्त्यैः । नक्तिः शर्वासि ते नशत् ॥ ८ ॥

न । यस्य । ते । श्रवमानं । सुखयमानं । मर्त्यैः । नक्तिः । शर्वासि । ते । नशत् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० न यस्य ते हे श्रवम्^१ भाषवत् । सुखम् आनन्दो मनुष्यैः, तस्य तव न कश्चिद् बलमि श्वाप्नोति ॥ ८ ॥

स्योतासुस्ता युजाप्सु ध्रुवं महद्वनम् । जयेम पृतसु वज्रियः ॥ ९ ॥

त्वा । उक्तासु । स्वा । युजा । अप्सु । सूर्ये । महत् । धनम् । जयेम । पृतसु । वज्रियः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० 'स्योता, रश्मिताः' । स्योता, स्योतयेत्, स्योता, अस्तु स्योता सूर्ये च द्रव्यम्^२ पृतसु धनम् जयेम सद्भाषेषु वज्रियः^३ । धनलाभात् बह्वस्त्वैकदुःखं प्रयोजयम् ॥ ९ ॥

तं त्वां युजेभिरीमहे ते गीर्भिर्गव्यस्तम ।

इन्द्र यथा चिदार्विष वाजेषु पुरुमाव्यम् ॥ १० ॥

तम् । त्वा । युजेभिः । ईमहे । तम् । गीऽभिः । गीर्वाऽस्तम ।

इन्द्र । यथा । चित् । आर्विष । वाजेषु । पुरुमाव्यम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० तम् त्वा यज्ञैः प्रसुक्ते, याचामहे, तम् स्तुतिभिः हे भक्तितयेन गीर्भिः धननीयः ।
इन्द्र! यथा रक्षसि सद्गमासेषु बहुप्रसन्नम् । यकार उपतन ॥ १० ॥

‘इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये द्वितीयो वर्यः’ ॥

यस्य ते स्वादु मुख्यं स्वाद्वी प्रणीतिरद्विवः । यज्ञो विंत्तन्तुसाय्यः ॥ ११ ॥

यस्य । ते । स्वादु । मुख्यम् । स्वाद्वी । प्रणीतिः । अद्विवः । यज्ञः । विंत्तन्तुसाय्यः ॥ ११ ॥
वेङ्कट० यस्य ते हर्षकम् सख्यम् स्वाद्वी च प्रणीतिः ‘यज्ञिन्! यज्ञ’ विशेषेण तननीयः ॥ ११ ॥

उरु पोस्तन्वेष्टु तने उरु क्षपाय नस्कृधि । उरु गौ यन्धि जीवसे ॥ १२ ॥

उरु । नुः । तन्वे । तने । उरु । क्षपाय । नु । कृधि । उरु । नु । यन्धि । जीवसे ॥ १२ ॥

वेङ्कट० बहु न पुष्य तनुग्राम च बहु च सस्ते निधाताय धने उरु । ‘उरु यय’
मय्य अस्मभ्य जीवनाय ॥ १२ ॥

उरु नृभ्य उरु गौ उरु रथाय पन्थाय । देवर्षिर्नि मनामहे ॥ १३ ॥

उरुम् । नृभ्यः । उरुम् । गौ । उरुम् । रथाय । पन्थाय । देवर्षिर्नि । मनामहे ॥ १३ ॥

वेङ्कट० उरुम् नृभ्योनां पन्थानम् देवर्षिणम् यज्ञं च अस्मात् प्रापयामहे ॥ १३ ॥

उप मा पद् द्वाद्वा नरः सोमस्य हव्यी । तिष्ठन्ति स्वादुरातयः ॥ १४ ॥

उप । मा । पद् । द्वाद्वा । नरः । सोमस्य । हव्यी । तिष्ठन्ति । स्वादुरातयः ॥ १४ ॥

वेङ्कट० उप तिष्ठन्ति मा यज्ञे प्रसर्पन्तः पद् मनुष्या द्वौद्वौ भूत्वा सोमस्य पीतेन हव्येण
शोभयन्ताना ॥ १४ ॥

ऋषाविन्द्रोत आ ददे हरी ऋक्षस्य सुनर्वि । आश्वमेधस्य रोहिता ॥ १५ ॥

ऋषी । इन्द्रोते । आ । ददे । हरी इति । ऋक्षस्य । सुनर्वि । आश्वमेधस्य । रोहिता ॥ १५ ॥

वेङ्कट० पदेषु तेषु रानसु भक्तिविग्रहपुत्रे इन्द्रोते ऋष्यामिनी ऋषौ यदम् आ ददे, तथा
हरी ऋक्षस्य सुनर्वि । तथा आश्वमेधपुत्रस्य रोहितवर्जो आददे ॥ १५ ॥

‘इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये तृतीयो वर्यः’ ॥

१. ‘श मुको २-३. नास्ति मुको ३. स्वपु वि. ४ घ. यज्ञ यज्ञिन् मुको. ५. ‘नीय
मुको ६ दिव’ मुको. ७ घ. सख्य मुको ८ यज्ञ मुको. ९. याचाम् मुको. १०. रजे वि.
सख न. ११. प्रपदन्ति वि. १२. नास्ति मुको. १३. भक्ति पु’ मुको. १४. यज्ञो मुको.

सुरर्था आतिथिग्रे स्त्रीभीशूराधे । आश्वमेधे सुपेशंसः ॥ १६ ॥

सुरर्थात् । आतिथिग्रे । सुश्वमेधे । आश्वे । आश्वमेधे । सुपेशंसः ॥ १६ ॥

वेङ्कट० 'सुरर्थात् शोभनाश्वान् आतिथिग्रेषु' इत्योये, तथा श्वमेधेन आश्वपुत्रे, तथा आश्वमेधे सुरर्थात् आश्वे ॥ १६ ॥

पुरुषा आतिथिग्रे इन्द्रोते वधूमतः । मर्षा पुरुषं सनम् ॥ १७ ॥

पद । अर्थात् । आतिथिग्रे । इन्द्रोते । वधूमतः । सनम् । पुरुषं सनम् । सुनुम् ॥ १७ ॥

वेङ्कट० अस्त्राधमेधाम्ना प्रेरितो तयो पुत्रो बहु धनम् कपये प्रापच्छताम् । तद् इत्यादि आतिथिग्रे य तयो यज्ञे प्रवेष्टान् 'सपुत्रमिन्द्रोत्तमवद् एतस्मै' इतीति । तथापि दास्यति—'पद' अर्थात् आतिथिग्रेषु इन्द्रोते पुरुषं सनम् । 'मर्षाभि वधूमि पुत्रान् आश्वमेधाम्ना प्रचेत धनेन सह अभजम् । एवं चाश्वान् पुत्रान् यस्मै इतीति आतिथिग्रेष्वपि इयं स्तुतिर्भवति । तत्र कात्यायन (आश्व २, ८, १८)—'मर्षा पद' अस्त्राधमेधाम्ना प्रेरितो इति ॥ १७ ॥

पेषु चेतुर्दृष्टव्यस्तु क्रजेपरी । स्त्रीभीशुः कर्षाग्री ॥ १८ ॥

आ । पेषु । चेतुः । दृष्टव्यः । क्रजेपरी । स्त्रीभीशुः । कर्षाग्री । कर्षाग्री ॥ १८ ॥

वेङ्कट० आश्वमेधे पेषु चेतुर्दृष्टव्यस्तु क्रजेपरी । तद्वती अस्या अश्वमेधेषु क्रजेपरी आश्वमेधाम्ना स्त्रीभीशुः कर्षाग्री काचित् पश्या च इति ते प्रजागाम् अश्वाना मर्षे स्थिता पश्याम् आह ॥ १८ ॥

न पुष्पे वाज्रान्धवो निनिस्तु इक्ष्व मर्ष्यः । अवधमधि दीधरत् ॥ १९ ॥

न । पुष्पे इति । वाज्रान्धवः । निनिस्तु । वनः । मर्ष्यः । अवधम् । अधि । दीधरत् ॥ १९ ॥

वेङ्कट० हे अश्वान्धवः^{११} इति 'अश्वानां पितृणां सम्बोधनम् । अयि वा वक्ष्यामि पुत्राणां पितृणां च । न पुष्पास्तु निनिस्तु अयि मर्ष्ये अवधारयति^{१२} अवधम् ॥ १९ ॥

^{११}इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये चतुर्थो वर्गः ॥

११ नास्ति वि^१ । अतिथि । अ^२ । पूरि^३ मूको. ३ व वि^४ ४४. पुष्पे । वमर्ष्यः । वाज्रान्धवः । ५५ अश्वान्धवः । ६ प्रजाणि वि^७ ७७ प्रजाभि । वदशुक्लपशून् अश्वमेधाम्ना प्रचेत धनेन सह अभजन् एव आश्वमेधे आतिथिग्रे देदि दिव्यदत्तस्वर्गि वे मूको ८ 'वद' मूको. ९२ 'आ' पुत्राणां पितृणां च व ३^८ अ^९. १०. न वि^{१०} मूको. ११-१२. नास्ति मूको.

[६९]

‘मियमेध आग्निरस अग्निः । इन्द्रो देवता, एकादश्याः (पूर्वार्धस्य) विश्वे देवाः, एकादश्याः
(उत्तरार्धस्य) द्वादश्याश्च वयसः । अनुष्टुप् छन्दः, द्वितीया उक्तिरु, चतुर्थ्यादि-
पद्यन्ता गायन्त्यः, एकादशीषोऽष्टौ पद्यन्ती, सप्तदश्यष्टादशौ मृदरौ’ ।

प्र प्रे वस्त्रिष्टुभमिषं मन्दद्वीरायेन्दवे । धिया वो मेघसांतये पुरंध्या विवासति ॥ १ ॥

प्र प्रे । वः । त्रिऽस्तुभम् । इषम् । मन्दद्वीराय । इन्दवे ।

धिया । वः । मेघऽसांतये । पुरम्ऽध्या । आ । विवासति ॥ १ ॥

पेङ्कट० प्रभरत^१ पूषम् त्रिष्टुभम् एषम् अषम् मन्दद्वीराय^२ । वो वीरान् हर्षयति । इन्द्रः
इन्दवे^३ ऐश्वर्यकर्मणे । इन्दनकर्मणे^४ । स^५ शुष्मान् यशभजनार्थम् धिया पुरन्ध्या सगेन देवेन
सह आ गच्छति ॥ १ ॥

नृदं व ओर्दतीनां नृदं योयुवतीनाम् । पतिं वो अघ्न्यानां धेनूनामिषुषसि ॥ २ ॥

नृदम् । वः । ओर्दतीनाम् । नृदम् । योयुवतीनाम् ।

पतिम् । वः । अघ्न्यानाम् । धेनूनाम् । इषुषसि ॥ २ ॥

पेङ्कट० ओर्दस्य उपसः । ‘ओवती’ (निप १, २) इत्युपोनाम्^१ । यस्मात् इन्द्राय उपसः तिर्य-
च्छन्ति नदात् इव उवकाणि, तस्य इन्द्रम् अर्धं पुष्पदधिं दद्यामि । योयुवस्यः नद्याः, उवकेन
मिश्रयन्ति इति । तथा पतिम् यवान् । अथ एकवचार्हः—एवं धेनूः^२ इषुषसि ॥ २ ॥

ता अस्य नृददोहसः सोमं श्रीणन्ति पृश्रयः ।

जन्मन् देवानां विश्वेस्त्रिष्या रोचने दिवः ॥ ३ ॥

ताः । अस्तु । नृददोहसः । सोमम् । श्रीणन्ति । पृश्रयः ।

जन्मन् । देवानाम् । विश्वः । त्रिषु । आ । रोचने । दिवः ॥ ३ ॥

पेङ्कट० ताः इन्द्रस्य स्वसदगदोहाः^१ । ‘नृदः’ (निप १, २) इति रूपनाम्^२ । सोमम् धीमन्ति
आशिरेण गायः देवानाम् जन्मन्मन्वे^३ विश्वन्मन्वे^४ दिवः आदित्यस्य रोचने दि निपयणेषु
इति ॥ ३ ॥

अभि प्र गोर्पति मिरेन्द्रमर्षं यथा विदे । सूनुं सत्यस्य सत्यतिम् ॥ ४ ॥

अभि । प्र । गोर्पतिम् । मिष । इन्द्रम् । अर्षं । यथा । विदे । सूनुम् । सत्यस्य । सत्यतिम् ॥

१-३. नास्ति सूक्ते. २. ‘एष सूक्ते. ३. मृदवी’ वि^१; मृदवी’ अर्. ४. सत्यमर्षेण सूको.

५. न सूक्ते. ६-८. गोपसोऽनुपोष’ सूक्ते. ९. ‘यस्य द सूको. ८. धेनूः वि^२ ९. ‘तेन सूको.

१०. रूप’ सूको. ११. स्थाने सूक्ते. १२. मिश्रयति सूक्ते

येहृष्ट० अग्निं प्र अर्च्य सर्वं पतिम् इन्द्रम् गिरा यथा स इन्द्रो भुण्तेः शायते, तस्यैव सुम्
सर्वं पतिम् ॥ ४ ॥

आ हरयः ससृजिरेऽरुपीरधि बर्हिषि । यत्राभि संनवामहे ॥ ५ ॥

आ । हरयः । ससृजिरे । अरुपीः । अधि । बर्हिषि । यत्र । अभि । सुम्नवामहे ॥ ५ ॥

येहृष्ट० आ यत्राभि अथा आरोपमानाः बर्हिष उपरि, यस्मिन् स्थितम् इन्द्रं वयम् अभि
संस्तुयामः ॥ ५ ॥

‘इति यद्वाष्टके पद्यमाध्याये पद्यमो वर्गः’ ॥

इन्द्राय गावं आशिरं दुदुहे वज्रिणे मधु । यत् सीमुपहरे विदत् ॥ ६ ॥

‘इन्द्राय । गावं । आशिरम् । दुदुहे । वज्रिणे । मधु’ । यत् । सीम् । उपहरे । विदत् ॥ ६ ॥

येहृष्ट० इन्द्राय गावः आशिरम् दुदुहे वज्रिणे मधुकरम् । यत् इन्द्रः मधु हन्ते समीपे वर्तमानं
गवाम् इति ॥ ६ ॥

उद्यधु ब्रह्मस्य विष्टपं गृहमिन्द्रञ्च गन्वहि ।

मध्वः पीत्वा संचेवहि त्रिः सप्त सख्युः पुदे ॥ ७ ॥

उत् । पद । ब्रह्मस्य । विष्टपम् । गृहम् । इन्द्रः । च । गन्वहि ।

मध्वः । पीत्वा । संचेवहि । त्रिः । सप्त । सख्युः । पुदे ॥ ७ ॥

येहृष्ट० पदो उत् गणपतिः अहः आश्विनस्य ‘विष्टपम् गृहम् अहम्’ इन्द्रः च, तदा सोमम् पीत्वा
तत्र ‘संचेवहि भवेत्’ । त्रि सप्त इति देवलोकाणाम् उक्तम् एकविंशतिम् । ‘असावादिष्व
एकविंशतिः’ (ऐशा १.१०) इति ब्राह्मणम् । सख्युः स्वर्गः ॥ ७ ॥

अर्चत प्रार्चत प्रियमेधासो अर्चत । अर्चन्तु पुत्रका तुत पुरं न धृष्यर्चत ॥ ८ ॥

अर्चत । प्र । अर्चत । प्रियमेधासः । अर्चत । अर्चन्तु । पुत्रकाः । तुत । पुरम् । न । धृष्युः । अर्चत ॥ ८ ॥

येहृष्ट० अर्चत प्रकर्षणं अर्चत इन्द्रं हे प्रियमेधाः ! अर्चत । तथा पुत्रकाः अर्चन्तु । यथा पुरम्
धर्षणशीलम् अर्चन्ति, तद्वत् इन्द्रम् अर्चत ॥ ८ ॥

अये स्वराति गर्गरो गोधा परि सनिष्पणत् ।

पिङ्गु परि चनिष्कटदिन्द्राय ब्रह्मोद्यतम् ॥ ९ ॥

१. परि विः ऋदि गर्ग. २-२. नास्ति सूको. ३-३. तु. ऋ ८, ६, ११; ७, १०; या ६, ८.
४. इत्येतेः सूको. ५. तथा सूको. ६-६. परिष्पणदे त्या सूको. ७. वा सूको. ८-८. उद्यो
भवेत् इति सूको ९. स्तोत्रे सूको.

अव । स्व॒ति । ग॒रिः । गो॒षा । परि । स॒नि॒स्व॒त् ।
पि॒हो । परि । स॒नि॒स्व॒त् । इन्द्रा॒य । व॒स । उ॒त्प॒त्य॒तम् ॥ ९ ॥

षेकट० ग॒रिः वा॒यः अव॑ स्वरति प्रपृषे^१ सुदे । हस्तः^२ च गृ॒धो परि॑ स्वत् इति । विशन्वयो^३
तथा च परिः स्व॒न्दते । तथा इन्द्राय च स्तोत्रम् उच्यतम् मयति ॥ ९ ॥

आ यत् प॒त॒न्त्ये॒न्यः सु॒दु॒घा अ॒न॒प॒स्फुरः ।
अ॒प॒स्फुरं॑ गृ॒भाय॑त॒ सोम॑मिन्द्रा॒य पा॒तये ॥ १० ॥

आ । यत् । प॒त॒न्ति । पु॒म्यः । सु॒दु॒घाः । अ॒न॒प॒स्फुरः ।
अ॒प॒स्फुरं॑ । गृ॒भाय॑त॒ । सोम॑म् । इन्द्रा॒य । पा॒तये ॥ १० ॥

षेकट० आ पतन्ति यथा मद्यः सुदोहाः अरण्यम् जगद्विदोदकाः, तद्वर्षा दुहाः यूयं प्रदुधन्
सोमम् इन्द्राय पातु गृहीत ॥ १० ॥

^२इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये पद्ये वर्तः^४ ॥

अपा॒दिन्द्रो॑ अपा॒द॒भिर्वि॒श्वे दे॒वा अ॒म॒स्त॒त ।
वरु॑ण इ॒दिह॑ क्ष॒यत् तमा॑षो॒ अ॒भ्य॒नू॒प॒त व॒रु॑सं स॒न्धि॒र्ध॒री॒रिव ॥ ११ ॥

अपा॒त् । इन्द्रः । अपा॒त् । अ॒भिः । वि॒श्वे । दे॒वाः । अ॒म॒स्त॒त ।
वरु॑णः । इत् । इह । क्ष॒यत् । तम् । आपः । अ॒भि । अ॒नू॒प॒त । व॒रु॑सम् । स॒न्धि॒र्ध॒री॒रिव ॥ ११ ॥

षेकट० अपात् अत्र वैश्वदेवात् धर्मयुक्तम्^१ अविहत् सोमम् इन्द्रः । अविहत् अति । विरे च देवाः
अनूपयत् सोमेन । वरुणः च इह न्ययसत् । तम् निपणी^२ हि आपः अभिअस्तुतन्, यथा तस्मिन्
सन्धिधर्धः सङ्गच्छमाना गच्छः । अन्धेः गतिकर्मणं इदं कृतम् ॥ ११ ॥

सु॒ते॒वो अ॒सि वरु॑ण॒ यस्य॑ ते स॒प्त सि॒न्ध॒वः ।
अ॒नु॒ध॒र॒न्ति का॒कु॒र्द॒ सु॒र्म्यं सु॒पि॒रा॒मिव ॥ १२ ॥

सु॒ते॒वः । अ॒सि । वरु॑ण॒ । यस्य॑ । ते । स॒प्त । सि॒न्ध॒वः ।
अ॒नु॒ध॒र॒न्ति । का॒कु॒र्द॒म् । सु॒र्म्यम् । सु॒पि॒रा॒मिव ॥ १२ ॥

१. गन्धोक्तं वि२, गर्भोक्तं अ१.

२. ते मूको.

३. ते मूको.

४. वरुण मूको.

५-५. गच्छित मूको. ६. वर्धं वि२, वर्धं मूको अ१.

७. अन्ध मूको.

८. अविहत् मूको.

येङ्गट० कल्याणदेवो भवति वरुणः, वरुणं सप्त भद्राः सप्त विद्वान् अनुसरन्ति । वरुणस्य एव विद्वान् यत् समुद्रः । सूर्यस्यैवो मर्यादा इत्यः—'एषा वै सूर्या वर्णकः/वायेनया ह स्म प देवा असुरायां शततर्शास्तुहन्ति' (ते १.५.७, ६) इति । इह^१ तु सुषिरे काष्ठविशेषे वर्तते । निरर्कं (या ५, २७) इत्ययम् इति ॥ १२ ॥

यो व्यतीरकाण्यत् सुयुक्तां उप दाशुपे ।

तुको नेता तदिद्विपुरुषमा यो अमुच्यत ॥ १३ ॥

यः । व्यतीन् । अफाजयत् । सुयुक्तान् । उप । दाशुपे ।

तुकोः । नेता । तत् । इत् । वपुः । उपुडमा । यः । अमुच्यत ॥ १३ ॥

येङ्गट० यः विशेषेण आगमनशीलान् कथान् उप यमयति सुयुक्तान् दाशुपेति उच्यते । अगमनशीलः सदाशुपे एव उदके भवति । उपमानयुक्तः यः इन्द्रः अमुच्यत अन्यैः इतिभिः सुको भवति ॥ १३ ॥

अतीदुं शुक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विपः ।

भिनत् कुनीन ओदनं पुष्यमानं परो गिरा ॥ १४ ॥

अति । इत् । ऊँ इति । शुक्रः । ओहतुः । इन्द्रः । विश्वाः । अति । द्विपः ।

भिनत् । कुनीनः । ओदनम् । पुष्यमानम् । परोः । गिरा ॥ १४ ॥

येङ्गट० अति एव गच्छति इन्द्रः शुक्रः । तदेवाह—इन्द्रः विश्वाः द्विपः अति गच्छति इति । भिनत्ति कननीय इन्द्रः मेघम्^२ सप्यमिकया वाचा देवतया पुष्यमानम् 'परस्तात् द्विपः' ॥ १४ ॥

अर्भको न कुमारकोऽधि तिष्ठन् नवं रथम् ।

स पक्षन्महिपं मृगं पित्रे मात्रे विभ्रुकर्तुम् ॥ १५ ॥

अर्भकः । न । कुमारकः । अधि तिष्ठत् । नवम् । रथम् ।

स । पक्षत् । महिपम् । मृगम् । पित्रे । मात्रे । विभ्रुकर्तुम् ॥ १५ ॥

येङ्गट० अश्वशरीरः इव कुमारः अधि तिष्ठति इन्द्रः नवम् रथम् । स. पक्षत्^३ अक्षणाप महिपम् मृगम् छात्राद्युन्मोः अश्वत्थाय बहुकर्मणम् ॥ १५ ॥

आ तू सुंक्षिप्रं दंषते रथं तिष्ठा हिरण्ययम् ।

अथ द्युषं संचेवहि सहस्रपादमरुं स्वस्तिगार्गनेहसम् ॥ १६ ॥

आ । ॥ । सुऽशिऽप्र । दुग्ऽपते । रपम् । तिष्ठ । हिरण्यम् ।

अर्घं । शुक्ष्मम् । सचेऽदि । सहस्रंऽपाम् । अरुपम् । स्वस्तिऽपाम् । अनेहसम् ॥ १६ ॥

पेङ्कट० आ तिष्ठ क्षिप्रं सुदुनो! गृहपते! हिरण्यमयम् रपम् । त्वम् अहं च भारोदयम् इति
यदति—सम्प्रति क्षीणम् सचेद्वि बहुपादम् भारोपमानम् स्वस्ति गन्तारम् अनुपपन्नम्
इति ॥ १६ ॥

तं घेऽपित्या नमस्विन उर्षं स्वरार्जमासते ।

अर्घं चिदस्य गुर्धितं यदेतव आवर्तयन्ति द्वावने ॥ १७ ॥

तम् । घ । ईम् । इत्या । नमस्विनः । उर्षं । स्वरार्जम् । आसते ।

अर्घम् । चित् । अत्य । गुर्धितम् । यत् । एतवे । आऽवर्तयन्ति । द्वावने ॥ १७ ॥

पेङ्कट० तम् उल्लू एनम् इत्थं हविष्मन्तः उव आसते स्वराजम् । अर्घम् चित् अत्य गुर्धितम्
याचते, यदा इत्थं दानाय आरमन्ति चातुम् आवर्तयन्ति ॥ १७ ॥

अनु प्रतस्योक्तसः प्रियमैधास एषाम् ।

पूर्वामनु प्रपति वृक्तर्धियो द्वितप्रपस आशत ॥ १८ ॥

अनु । प्रानस्यं । ओक्तसः । प्रियमैधासः । एषाम् ।

पूर्वाम् । अनु । प्रऽपतिम् । वृक्तर्धियः । द्वितऽप्रपस । आशत ॥ १८ ॥

पेङ्कट० अनु आशत एषाम् देवानाम् प्रतस्य ओक्तसः पुराणम् आरमोष शुद्धं पोषयितुं प्रियमैधा
दुपयम् पदाभम् स्त्रीमैधियः निहितहविष्मा ॥ १८ ॥

‘इति पदाष्टके पञ्चमाध्याये सप्तमो वर्गः’ ॥

[७०]

‘पुराणम् आरमोष भविः । इन्द्रो देवता । बृहती छन्दः, प्रथमादिपद्यन्ता प्रगाथ
(= विपना बृहत्, तमाः सप्त बृहत्), द्वादशी अङ्कुमती, त्रयोदशी उष्णिह,
चतुर्दशी अनुष्टुप्, पञ्चदशी पुराणिक’ ।

यो राजा चर्षणीनां याता रथेभिरभिमुः ।

विश्वासां तरुता पृत्तनानां ज्येष्ठो यो बृत्रहा गृणे ॥ १ ॥

यः । राजा । चर्यणीनाम् । याता । रयेभिः । अग्निऽगुः ।

विश्वोसाम् । तृता । पृतनानाम् । ज्येष्ठः । यः । वृत्रऽहः । गुणे ॥ १ ॥

वेङ्कट० पुरुदम्भा आद्विस्तः । यः राजा चर्यणीनाम् याता रयेः अपृत्तगमनः विश्वाताम् तारका
पृतनानाम् ज्येष्ठः । ॥ यः वृत्रहः स्वयमे ॥ १ ॥

इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मन्वसे यस्य द्विता विधर्तरि ।

हस्ताप यज्ञः प्रति धायि दर्शतो मुहो द्विषे न सूर्यः ॥ २ ॥

इन्द्रम् । तम् । शुम्भः । पुरुहन्मन् । अवसे । यस्य । द्विता । विधर्तरि ।

हस्ताप । यज्ञः । प्रति । धायि । दर्शतः । मुहः । द्विषे । न । सूर्यः ॥ २ ॥

वेङ्कट० इन्द्रम् तम् स्तुतिभिः असद्वृद्ध दे पुरुहन्मन् । रक्षणार्थम् । यस्तु तत्र विधर्तरि द्विषं
भवति औश्वम् अगौश्वं च, तस्य हस्ताप प्रतिनिहितः । यज्ञः दर्शनीया महात् दिवः
इव सूर्यः ॥ २ ॥

नफिष्टं कर्मणा नशद्यश्चकार सदाश्वम् ।

इन्द्रं न पुनर्विश्वगूर्तमृन्मसमघृष्टं धृणुषोऽजसम् ॥ ३ ॥

नफिः । तम् । कर्मणा । नशद्य । यः । चकार । सदाश्वम् ।

इन्द्रम् । न । पुनर्विश्वः । गूर्तम् । मृन्मसम् । अघृष्टम् । धृणुषोऽजसम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० नफिः तम् कर्मणा निशङ्कनादिना व्याप्नोति परिचरन्, यः जातः न चकार सदाश्वं वर्धकम्
इन्द्रम् नपैः विधिः आहूतम् महात्मम् सन्तुष्टिः अघृष्टम् अश्वशरीरवलयम् ॥ ३ ॥

अपौलहमुग्रं पृतनासु सासहि यस्मिन् महीहृदःश्वयः ।

सं धेनवो जायमाने अनोनवुर्वावः क्षामो अनोनवुः ॥ ४ ॥

अपौलहम् । उग्रम् । पृतनासु । सासहिम् । यस्मिन् । महीः । हृदःश्वयः ।

सम् । धेनवः । जायमाने । अनोनवुः । वावः । क्षामः । अनोनवुः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० असौहम् उदरार्थम् पृतनासु अग्नियवितारम् । यस्मिन् आपमाने महत्त्वः उदरेणाः 'सम्
अस्तुवन्' 'मीनविश्वः' जातः 'पृथिव्यः' च ॥ ४ ॥

यद् वावं इन्द्र ते अतं अतं भूर्मीरुव स्युः ।

न त्वा वज्रिन्तसहस्रं सूर्या अतु न जातमेष्ट रोदसी ॥ ५ ॥

यत् । धावः । इन्द्र । ते । शतम् । शतम् । भूमीः । उत । स्युरिति । स्युः ।
न । त्वा । वज्रिन् । सहस्रम् । सूर्यः । अनु । न । आतम् । अष्ट । रोदसी इति ॥ ५ ॥

येङ्कट० यदि सुलोकाः^१ इन्द्र । तव प्रतिमानार्थम् शतम् स्युः, अथ वा शतम् भूमयः, तथापि
न त्वाम् अश्नुवते^२ । त्वम् एव तेभ्योऽतिरिच्यसे । तथा न त्वा वज्रिन् । सहस्रम्^३ अथ सूर्यः
अनु भवन्ति । किं बहुना, न आतम् किञ्चन भूतं त्वाम् अश्नुवे, न च पावावृषिवी
इति ॥ ५ ॥

‘इति पहाटके पञ्चमाध्यायेऽष्टमो वक्त्रः’ ॥

आ पंप्राथ महिना वृष्ण्यां वृषन् विश्वां शविष्ठु शर्वसा ।
अस्माँ अथ मघवन् गोमतिं व्रजे वज्रिन् चित्रार्भिः कृतिः ॥ ६ ॥

आ । पंप्राथ । महिना । वृष्ण्यां । वृषन् । विश्वां । शविष्ठु । शर्वसा ।
अस्मान् । अथ । मघवन् । गोमति । व्रजे । वज्रिन् । चित्रार्भिः । कृतिः ॥ ६ ॥

येङ्कट० आ पृथग्वि महिना वृषेन विश्वानि एव वीर्याणि वरवत्तर ! आकर्षितः । अस्मात् रक्ष
‘मघवन् ! गोमतिं व्रजे’ वज्रिन् ।^४ चित्रैः पाछैः ॥ ६ ॥

न सीमदैव आपदिषं दीर्घायो मर्त्यः ।
एतस्या चिद्य एतस्या युषोजते हरी इन्द्रो युषोजते ॥ ७ ॥

न । सीन् । अदैवः । आपत् । हर्षम् । दीर्घायो इति दीर्घऽआपो । मर्त्यः ।
एतस्या । चिद्य । यः । एतस्या । युषोजते । हरी इति । इन्द्रः । युषोजते ॥ ७ ॥

येङ्कट० न सर्वम् अस्मिन् प्राप्नोति अन्नम् हे दीर्घजीव ! मनुष्यः । एतौ अथौ भयतः प्राप्तये
गच्छत इति । तौ एतस्यासीन् इन्द्रस्य स्वभूतौ । न इन्द्रः हरे युषजि जी । यौ न स्त्रीणि,
स न प्राप्नोति अन्नम् इति ॥ ७ ॥

तं वीं महो महाय्यमिन्द्रं दानाय सुसर्णिम् ।
यो गाधेषु य आरंणेषु हव्यो वाजेष्वस्ति हव्यः ॥ ८ ॥

तम् । वी । महः । महाय्यम् । इन्द्रम् । दानाय । सुसर्णिम् ।
यः । गाधेषु । यः । आरंणेषु । हव्यः । वाजेषु । अस्ति । हव्यः ॥ ८ ॥

१. लोकाः मृत्यो. २. अश्नुवन्त मृत्यो. ३. स तथा मृत्यो. ४-४. नास्ति मृत्यो. ५-५. ‘व्रजे’ ...
मने वि, ‘वन्’ ... तत्र अ. ६. वज्रं मृत्यो. ७. ‘त’ मृत्यो. ८-८. अस्ति वाजेषु हरीति इन्द्रः मृत्यो.

वेङ्कट० तम् यूयं महतः कवि पूजनीयम् इन्द्रम् दानाव^१ सधमावन् परिषरत्^२, यः ठसिष्टेषु
निज्ञेषु च ददकेषु आद्यातयो भवति सङ्ग्रासेषु च ॥ ८ ॥

उदू पु णो वसो महे प्रशस्व^३ शूर राधसे ।

उदू पु मद्यै मधयन् मधत्तये उदिन्द्र श्रवसे महे ॥ ९ ॥

उत् । ऊँ इति । ॥ । नः । धसो इति । महे । प्रशस्व । शूर । राधसे ।

उत् । ऊँ इति । सु । मद्यै । मधयन् । मधत्तये । उत् । इन्द्र । श्रवसे । महे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० उदू मद्यस्य वरधापय सुपु अम्यान्^४ वासयितुः । शूर महते ब्रह्मणः । वर मृगाल मधयन् ।
मद्यै धनदानाय । उत् मद्यस्य इन्द्र । मद्यै धीर्ये ॥ ९ ॥

त्वं न इन्द्र अतयुस्त्वानिदो नि तृम्पसि ।

मध्ये वसिष्व तुविन्मृणोर्वोर्नि दासं विश्रयो हयैः ॥ १० ॥

त्वम् । नः । इन्द्र । अतयुः । त्वानिदः । नि । तृम्पसि ।

मध्ये । वसिष्व । तुविन्मृण । ऊर्वोः । नि । दासम् । विश्रयः । हयैः ॥ १० ॥

वेङ्कट० त्वम् अस्मान् इन्द्र । पशुकामः । त्वो वो निन्दति अयतमानः^५ अस्मात् नि तृम्पसि तत्
साकृष्य नितरां तर्पयति । स ह्ये तत्र ऊर्वो^६ मध्ये अस्मात् सुपु आरुणादय दक्षार्थ
तत्र कृत तुविन्मृण । नि विश्रयः "य अस्तुरम्" ग्रहीतः ॥ १० ॥

“इति पञ्चाशके पञ्चमाध्याये नवमो वनेः” ॥

अन्यग्रतुमर्मानुपमयज्वानुमदेवयुम् ।

अव स्वः सखा दुधुवीत पर्वतः सुभाय दस्युं पर्वतः ॥ ११ ॥

अन्यग्रतम् । अर्मानुपम् । अयज्वानम् । अदेवयुम् ।

अव । स्व । सखा । दुधुवीत । पर्वतः । सुभाय । दस्युम् । पर्वतः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० इन्द्रादग्न्यं यो वज्रो^७ सोऽन्वत तम्^८ अनुप्याणाम् अहितम् अयज्वानम् अदेवकामम्^९
इन्द्रम् । स्वः सखा पर्वतर्षिः स्वर्गात् अत्र दुधुवीत सुपु यो हन्ति तस्मै तम् दस्युम् तत्र
अग्रतः इति । पुनः पर्वत इति पूरणम् ॥ ११ ॥

१. आनय वि^१; आनय २. "तत् सूको. ३. "स्वाय सूको. ४. वयवा" सूको. ५. न
सूको. ६. "व. सूको. ७-८. पाठान्तरं वि^१; पाठान्तरं वि^२. ८-९. नास्ति सूको. ९. नो नूको.
१०. तत्र सूको. ११. देव" सूको. १२. "दः वि^१.

त्वं न इन्द्रासां हस्ते शविष्ठ दावने ।

धानानां न सं गृभापास्मयुधिः सं गृभापास्मयुः ॥ १२ ॥

त्वम् । नः । इन्द्र । आसाम् । हस्ते । शविष्ठ । दावने ।

धानानाम् । न । सम् । गृभाय । अस्मयुः । द्विः । सम् । गृभाय । अस्मयुः ॥ १२ ॥

पेङ्कट० त्वम् असाकम् इन्द्र । एकैकदा दानाय आसाम् गवाम् सस्यं हस्ते सम् गृहाण । कर्मणि
पठि । यथा इन्द्रोपायाः हन्ते गृह्णाति उद्धत् । अस्मत्काम वृद्धीः 'गाः हस्ते' गृहाण । ताः
सर्वाः दत्त्वा पुनः च सम् गृहाण इति ॥ १२ ॥

सखायः क्रतुमिच्छत कृपा राधाम शरस्य ।

उपस्तुतिं भोजः सुरियो अहयः ॥ १३ ॥

सखायः । क्रतुम् । इच्छत । कृपा । राधाम् । शरस्य ।

उपस्तुतिम् । भोजः । सुरिः । यः । अहयः ॥ १३ ॥

पेङ्कट० हे सखायः । कर्म इच्छत । कृपाम् साधयामः शत्रूणां हिंसितुः । उपस्तुतिम्, भोजः
स्त्वोत्तमान् प्राह, यः अहयः अश्वगत ॥ १३ ॥

भूरिभिः समहृ श्वापिभिर्हिर्मन्त्रिः स्तविष्यसे ।

यदित्यमेकमेकमिच्छरे वृत्तान् पराददः ॥ १४ ॥

भूरिभिः । समहृ । श्वापिभिः । हिर्मन्त्रिभिः । स्तविष्यसे ।

यत् । इत्यम् । एकम् एकम् । इत् । शर् । वृत्तान् । पराददः ॥ १४ ॥

पेङ्कट० 'हे शर् ! सप्त ! इन्द्र !' त्वम् शविभिः बहुभिः वज्रवज्रिः स्तविष्यसे । य इत्यम् इत्यम्
एकम् एकम् वृत्तान् स्त्वोत्तम्यः सेव्यः परावृत्तसि । वृत्तप्रदानेन मातरोऽपि प्रसर्गं भवन्ति ॥ १४ ॥

कर्णगृहा मधवा शौरदेव्यो वृत्तं नस्त्रिभ्य आनयत् । अजां सुरिर्न धातवे ॥ १५ ॥

कर्णगृहा । मधवा । शौरदेव्यः । वृत्तम् । न । त्रिभ्यः ।

आ । अनयत् । अजाम् । सुरिः । न । धातवे ॥ १५ ॥

पेङ्कट० शत्रुभिः माह्वान् गवां वृत्तान् कर्णं गृहीत्वा मधवा शौरदेव्यः शूरदेवानाम् हरे
युवं शौरदेवम् । युद्धकालः शौरदेव्यः । स. वृत्तम् अस्माकं हिंसितृभ्यः शत्रुभ्यः आ अनयत् ।

१-१. नयत् गृहाय मूको. २-२. गृहेत वि; गृहस्ते अ. ३. 'सर्गिः वि'. ४. अजान् मूको.

५-५. गृहेतशर स पूर्णं वि, गृहेतशर स पूर्ण अ.

८ नय मूको. ९. 'नयत् मूको.

श १५५

यथा^१ अजाम् सात्वीयाम् प्राज्ञं स्वामी तस्यां पथो दुग्धा^२ धानुं यथेष्टं गृहीत्वा हरति
आनयति^३ ॥ १५ ॥

‘इति पद्यद्वये पद्यमाख्यायै दशमो वर्गः’ ॥

[७१]

‘सुदीविदुरमीळो आदिरसौ अपि, जन्मवरो वा । अग्निर्देवता । गायत्री छन्द,
दशमपादिसप्तदशश्लोका प्रमाण (= विषमा वृत्तस्य, समा सप्तो वृत्तस्य)’ ।

त्वं नो अग्ने महोभिः पाहि विश्वस्या अरातेः । उत द्विषो मर्त्यस्य ॥ १ ॥

त्वम् । न । अग्ने । महं अभि । पाहि । विश्वस्या । अराते । उत । द्विष । मर्त्यस्य ॥ १ ॥

वेङ्कट० ‘सुदीविदुरमीळो’ वा । त्वम् अस्मान् अग्ने । महोभि मनुष्यस्य बहुविधात् अवाप्यात्
रक्ष धनप्रदानेन, तथा द्वेषात् च मनुष्यदायेन मनुष्यस्य ॥ १ ॥

नहि मनुष्यः पौरुषेय ईशे हि वा प्रियजात । त्वमिदं सि धर्षावान् ॥ २ ॥

नहि । मनुष्य । पौरुषेय । ईशे । हि । वा । प्रियजात । त्वम् । इत् । अवि । क्षपांसान् ॥ २ ॥

वेङ्कट० द्विषापर पुरष भवति, रात्रिश्चर रक्ष । तत्र दिवा सूर्यम् अग्निद्वयम् अग्नि^१ पतति ।
तत्र एतद् उच्यते—नहि त्वं पौरुषेय ईश्वर भवति प्रियजनन^२ । त्वम् एव भवसि
‘रात्रिमात्र’, अतः^३ नहि वा न अग्निभूयसे ॥ २ ॥

स नो विश्वमिदं देवेभिरुजौ न पद्भ्योऽशोचे । रयिं देहि विश्वाराम् ॥ ३ ॥

स । न । विश्वेभिः । देवेभिः । उजौ । नृपात् । भद्रं शोचे । रयिम् । देहि । विश्वाराम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० भिगादसिद्धः ॥ ३ ॥

न तमग्ने अरातयो मर्त्यं युवन्त रायः । यं त्रायसे द्वाभ्यांसम् ॥ ४ ॥

न । तम् । अग्ने । अरातय । मर्त्यम् । युवन्त । राय । यम् । त्रायसे । द्वाभ्यांसम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० न तम् अग्ने । अरातय मर्त्यम् एषम् कुर्वन्ति ‘अनारय’, यम्^१ यजमान इव रक्षसि ॥ ४ ॥

यं त्वं विप्र मेघसातावरे द्विनोपि घनाय । स त्वोती गोष्ठं गन्ता ॥ ५ ॥

यम् । त्वम् । विप्र । मेघसाताय । अग्ने । द्विनोपि । घनाय । स । त्वं । कुतो । गोष्ठं । गन्ता ॥ ५ ॥

१ अथा वि^१, २ सुधा वि^२, ३ आपात् इति सूको, ४-५ नास्ति सूको, ५-६ • पुत्रमिरो
सूको ६ • मि सूको ७-८ रात्रिमात्र वि^३ ८ यन्म वि^४, ९-९ यजमान सूको

वेङ्कट० यम् त्वम् विप्र! यज्ञने^१ अग्ने! प्रेरयसि धनाम्, सः तव रक्षणेन गोपु गन्ता भवति ॥ ५ ॥

^२इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये एकादशो वर्यः^३ ॥

त्वं रयिं पुरुवीरमग्ने दाशुषे मर्ताय । प्र णो नय वस्यो अच्छ ॥ ६ ॥

त्वम् । रयिम् । पुरुवीरम् । अग्ने । दाशुषे । मर्ताय । प्र । नः । नय । वस्यः । अच्छ ॥ ६ ॥

वेङ्कट० त्वम् धनं बहुवीरम् अग्ने! प्रयच्छसि दाशुषे अनुष्याय । यस्यान् अपि प्र ययसि देयः धने प्रति ॥ ६ ॥

उरुया णो मा परा दा अघायते जातवेदः । दुराघ्ये^४ मर्ताय ॥ ७ ॥

उरुय्य । नः । मा । परा । दाः । अघायते । जातवेदः । दुराघ्ये । मर्ताय ॥ ७ ॥

वेङ्कट० रक्ष अस्मात् । मा परा दाः अघमिच्छते जातवेदः । दुराघ्ये अनुष्याय ॥ ७ ॥

अग्ने मार्किधे देवस्य रातिमर्देवो युपोत । त्वमीशिपे वसूनाम् ॥ ८ ॥

अग्ने । मार्किः । ते । देवस्य । रातिम् । अर्देवः । युपोत । त्वम् । ईशिपे । वसूनाम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० अग्ने! मा कश्चिद् तव देवस्य तव दानम् अर्देव! दृष्ट्वा करोतु । त्वम् ईशिपे धनानाम् ॥ ८ ॥

स नो वस्व उपे मास्यूजो नृपान्मार्दिनस्य । सखे वसो जरितुर्म्यः ॥ ९ ॥

सः । नः । वस्यः । उपे । मासि । ऊर्जः । नृपात् । मार्दिनस्य । सखे । वसो रति । जरितुर्म्यः ॥ ९ ॥

वेङ्कट० उपमाने^५ प्रदानम् । सः जस्यस्यम् उप प्रयच्छ देवस्य पुत्र! सख्यं धनम् सखे । वासयितः । कोरुम्यः ॥ ९ ॥

अच्छा नः शीरशोचिषं गिरौ वन्तु दर्शतम्

अच्छा यज्ञासो नमसा पुरुवर्तु पुरुप्रशस्तमूतये ॥ १० ॥

अच्छ । नः । शीरशोचिषम् । गिरौ । वन्तु । दर्शतम् ।

अच्छ । यज्ञासः । नमसा । पुरुवर्तुम् । पुरुप्रशस्ताम् । मूतये ॥ १० ॥

वेङ्कट० अग्निगच्छन्तु^६ आसताम् अश्वमशीकृज्वातम् तज्जगशीकृज्वातम्^७ ॥ १० ॥ वतुतयः दर्शनीयम् ।

अच्छ वन्तु यज्ञाः य इविषा बहुधनम् बहुप्रशस्तम् रक्षाधनम् ॥ १० ॥

^८इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये द्वादशो वर्यः^९ ॥

१. भवने वि^१, 'तेषु अ' । २-२. नास्ति सूको. ३. एव वि^२. ४. धान सूको. ५. 'उप' सूको.

६. तत्राने^३ सूको.

अग्निं सृजुं सहस्रो जातवेदसं दानाय वार्याणाम् ।

द्विता यो भृदमृतो मर्त्येष्व्वा होतो मन्द्रज्ज्मो विशि ॥ ११ ॥

अग्निम् । सृजुम् । सहस्र । जातवेदसम् । दानाय । वार्याणाम् ।

द्विता । य । भृद । अमृत । मर्त्येषु । आ । होतो । मन्द्रज्ज्म । विशि ॥ ११ ॥

वेङ्कट० अग्निम् सहस्रं सृजुम् जातवेदसम् दानाय धनानाम् । द्विता यः समृतः । अमृतं सन् मर्त्येषु च अभवत् इति द्वेषम् । होता मादयितुम मनुष्येषु भवति । तम् अमृतं यन्तु इति ॥ ११ ॥

अग्निं वो देवयज्ययाग्निं प्रयत्यध्वरे ।

अग्निं धीषु प्रथममग्निमर्त्येषुभिः क्षेत्राय सार्धसे ॥ १२ ॥

अग्निम् । व । देवयज्यया । अग्निम् । प्रयति । अध्वरे ।

अग्निम् । धीषु । प्रथमम् । अग्निम् । अर्त्येति । अग्निम् । क्षेत्राय । सार्धसे ॥ १२ ॥

वेङ्कट० अग्निम् पुष्पाकं देवयज्यया स्वीभिः, अग्निम् वसंतमाने धर्मे, अग्निम् कर्मसु, 'अग्निम् सुकर्ममागते' आत्मे, अग्निम् यव क्षेत्रसम्बन्धिने' साधनाय क्षेत्राभिः सार्धयितुम् ॥ १२ ॥

अग्निरिषां सुख्ये ददातु न ईशे यो वार्याणाम् ।

अग्निं त्रोके तनये शश्वदीमहे वसुं सन्तं तनूषाम् ॥ १३ ॥

अग्नि । इषाम् । सुख्ये । ददातु । न । ईशे । य । वार्याणाम् ।

अग्निम् । त्रोके । तनये । शश्वत् । ईमहे । वसुम् । सन्तम् । तनूषाम् ॥ १३ ॥

वेङ्कट० अग्निं अस्माभिः सुख्ये ददातु न, ईश य धनानाम् । अग्निम् सुप्रार्थं तनूषार्थं च यद्वा वाचाग्ने वासविवात् सन्तम् अस्माकं वासविवात् ॥ १३ ॥

अग्निमीळिष्वार्षसे गार्वाभिः शीरशोचिषम् ।

अग्निं राये पुरुमीळ्ह श्रुतं नरोजग्निं सुदीतये छर्दिः ॥ १४ ॥

अग्निम् । ईळिषु । अर्षसे । गार्वाभिः । शीरशोचिषम् ।

अग्निम् । राये । पुरुमीळ्ह । श्रुतम् । नर । अग्निम् । सुदीतये । छर्दिः ॥ १४ ॥

वेङ्कट० अग्निम् स्तुहि रक्षाय वाग्भिः^१ शयनशूलरोचिषम्^२, अग्निम् धनय हे पुरुमीन्द्र!^३
विभुतम् नरः स्तुवन्ति अन्ये च । अग्निम् मुदीतये^४ च महं गृहं गवस्वेति मुदीतिः^५
पुरुमीन्द्रमाह^६ सरास्यम् अस्तिवत् वेति ॥ १३ ॥

अग्निं द्वेपो योतयै नो गृणीमस्यग्निं शं योश्च दातवै ।

विश्वांसु विश्ववितेच हव्यो भुवदस्तुर्कृष्णाम् ॥ १५ ॥

अग्निम् । द्वेपः । योतयै । नः । गृणीमसि । अग्निम् । शम् । योः । च । दातवै ।

विश्वांसु । विश्व । अस्तास्यैव । हव्यः । भुवत् । वस्तुः । कृष्णाम् ॥ १५ ॥

वेङ्कट० अग्निम् अस्माकं देवदृष्ट युष्मद् कर्तुं स्तुम, अग्निम् शम् च योः च दातुम् । विश्वांसु
विभु रक्षको^७ राजा ह्य द्वातस्यः भवतु वासधिता अस्माकम् शृष्णाम्^८ । ऋषयः ऋषयः ॥ १५ ॥

‘इति षष्ठाष्टके पञ्चमाध्याये त्रयोदशो वारः’ ॥

[७२]

‘इत्येतः प्रागाथ ऋषिः । अग्निर्वेवता, हवींषि वा । गायत्री छन्दः’ ।

हविष्कृणुष्वमा गमदध्वर्युर्वनते पुनः । विद्वो अंस्य प्रशार्सनम् ॥ १ ॥

हविः । कृणुष्वम् । आ । गमत् । अध्वर्युः । वनते । पुनरिति । विद्वान् । अंस्य । प्रशार्सनम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० प्रागाथो^९ हर्मतः । आग्नेयम् । ‘इतिः कृणुष्वम्’ । आ आगाम अग्निः । आगते च अन्वर्तुः
अन्वर्त भक्तये विद्वान् अस्^{१०} हविषः प्रशार्सनम् यथा हविः क्रियते ॥ १ ॥

नि तिग्ममभ्यंशुं सीदद्वोता मनावधि । जुषाणो अंस्य सस्यम् ॥ २ ॥

नि । तिग्मम् । अभि । अंशुम् । सीदत् । वोता । मनी । अर्धि । जुषाणः । अंस्य । सस्यम् ॥

वेङ्कट० तिग्मम् अंशुम् अग्निम् होता च अभि नि सीदति यत्रमात्रे जुषाणः वनेः सस्यम् ॥ २ ॥

अन्तरिच्छन्ति तं जने रुद्रं पुरो मनीषया । गुम्भान्ति जिह्वया ससम् ॥ ३ ॥

अन्तः । इच्छन्ति । तम् । जने । रुद्रम् । पुरः । मनीषया । गुम्भान्ति । जिह्वया । ससम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अन्तः इच्छन्ति तम् जने गर्हि परस्मात् स्थिते प्रज्ञानेन । गुम्भन्ति स्तुत्या स्वनम् । अत्र^{११}

वास्तवः (५, ३) — ‘स्वानम् एतत् वाध्यमिकं’ ज्योतिरनिन्दनम् इति ॥ ३ ॥

१-३. रक्ष पादपिः वि^१; रक्ष पादपि क^२. २. ‘जीवम् मूको. ३. मुदीतये मूको. ४. ‘नि मूको.

५. ‘पाद वि’; ‘गामा न’. ६. रावको मूको. ७. कृष्णाम् मूको. ८-९. नास्ति मूको. १०. नास्ति
११. मूको. १२. मूको. १३. मूको. १४. मूको. १५. मूको.

जाम्यतीतपे धनुर्गोधा अरुहन्नम् । दृषदं जिह्यावधीत् ॥ ४ ॥

जामि । अतीतपे । धनु । गोधा । अरुहत् । वनेम् । दृषदम् । जिह्या । आ । अग्रधीत् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० गमनशीलम् धनुः पथि अग्ररथं दाता मध्यमं जग्निं, उदकम् (तु निष १, १२) आ रोहति, दृषदम् मेघम् च जिह्या हन्ति ॥ ४ ॥

चरन् वत्सो रुशन्निह निदातारं न त्रिन्दते । वेति स्तोतये अग्न्यम् ॥ ५ ॥

चरन् । वत्स । रुशन् । इह । निदातारम् । न । त्रिन्दते । वेति । स्तोतये । अग्न्यम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० चरन् वत्स श्वेतो भवन् इह निदातारम् न विन्दते । 'य प्रतिवच्चाति' न तु लभते । वैद्युत सोऽथ वत्स स्वयमेव गच्छति आत्मानं श्वेतम् 'अग्न्यम् माध्यमिकां वाचम्' इति ॥ ५ ॥

'इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये चतुर्दशो वक्' ॥

उतो न्यस्य यन्महद्भावघोर्जनं बृहत् । दामा रथस्य ददंशे ॥ ६ ॥

उतो इति । तु । अस्य । यत् । महत् । अर्थेऽनत् । योर्जनम् । बृहत् । दामा । रथस्य । ददंशे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० यत् च तत् क्षिप्रम् 'यत् अस्' दीर्घं बृहत् सम्बद्धानम् योर्जनम् दृश्यते । एतदेवाऽऽह—
'दामा रथस्य इति' इत्यु नियोजयति, सा यदा दृश्यत । उत्तरत्र सम्बन्धः ॥ ६ ॥

दुहन्ति सप्तैकामुप द्वा पञ्च सृजतः । तीर्थे सिन्धोरधि स्तरे ॥ ७ ॥

दुहन्ति । सप्त । एकाम् । उप । द्वा । पञ्च । सृजतः । तीर्थे । सिन्धोरधि । स्तरे ॥ ७ ॥

वेङ्कट० तदा दुहन्ति सप्त क्रानिम् एकाम् वसेदुषाम् ऋषिते स्तरे । तत्र च द्वौ मज्जयू पञ्च कन्यानुविजय उप सृजतः^१ यजमानं यज्ञानं होतारम् आग्नीध्रं प्रहोतारम् इति कलषित् सिन्धो तीर्थे । पञ्च जहौ यजत ऋषिः तत्र । स्वरति शब्दकर्मा । यत् तीर्थम् ऋषिवा शब्दे शब्द करोति तत्रति ॥ ७ ॥

आ दशभिर्विस्त्रेत् इन्द्रः कोशमच्युपरीत् । खेदया त्रिजृतां दिवः ॥ ८ ॥

आ । दशभिः । विस्त्रेत् । इन्द्रः । कोशम् । अच्युपरीत् । खेदया । त्रिजृतां । दिवः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० इत्थं परिस्तरत् अस्त्रं यजमानस्य दशभिः अक्षुत्तिभिः इदं दिनं मेघम् आ जलुप्यवदं निजता रविगता इति ॥ ८ ॥

१ 'नारय वि', 'यस्य ज' २ जग्निं मूको

३ रोह मूको

४ ४ य

५ मूको

५ ५ अस्त्रं माध्यमिकां वाचम् मूको

६ ६ नास्ति मूको

७ ७ यदाम्य वि

८ ८, नात्मानं रथस्ये

मूको, ९ नदिपे मूको १० 'न मूको

परिं त्रिधातुंरध्वरं जूर्णिरिति नवीयसी । मध्ना होतारो अञ्जते ॥ ९ ॥

परिं । त्रिधातुं । अध्वरम् । जूर्णि । एति । नवीयसी । मध्ना । होतार । अञ्जते ॥ ९ ॥

पेङ्कट० 'परि त्रिविष्टि गन्धर्व' (ऋ ४, १५, २) इत्यनेन समानम् । अग्निम् यजे परि एते त्रिधातुः क्षिप्रं मयतरा अग्नेः ज्वालय । यजेन् होतार च अग्निम् अचते ॥ ९ ॥

सिञ्चन्ति नर्मसावृतमृचाचक्रं परिज्मानम् । नीचीनचारमर्थितम् ॥ १० ॥

सिञ्चन्ति । नर्मसा । अनुतम् । उच्चाञ्चक्रम् । परिज्मानम् । नीचीनचारम् । अर्थितम् ॥ १० ॥

पेङ्कट० सिञ्चन्ति नर्मसेन अवतम् महावीरम् उपरिनिधत्तकम् परिचारम् नीचीनचारम् अक्षिपम् आहवनीयस्य उपरि ॥ १० ॥

'इति पद्यादके ह्यमाप्याये पद्यदशो वर्गः' ॥

अभ्यारमिदद्रयो निषिक्तं पुष्करे मधु । अतस्य विसर्जने ॥ ११ ॥

अभिऽआरम् । इत् । अद्रव । निऽसिक्तम् । पुष्करे । मधु । अतस्य । विसर्जने ॥ ११ ॥

पेङ्कट० अभिगम्य तस्थिन्न महावीरस्य अन्तरिक्षे निषिक्तम् मधु सिञ्चन्ति आद्रियमाणा महावीरस्य विसर्जने । होमानन्तर हि तम् आस्तारयन्ति आसन्धामिति ॥ ११ ॥

गाव उपायतावृतं मही यज्ञस्य रप्सुदा । उभा कर्णी हिरण्यया ॥ १२ ॥

गाव । उप । अनुत । अनुतम् । मही इति । यज्ञस्य । रप्सुदा । उभा । कर्णी । हिरण्यया ॥ १२ ॥

पेङ्कट० हे गाव । उप गच्छत यमंयुधा महावीरम् । महावीरं यज्ञस्य रप्सुदा "महावीरोपयोगिता यस्मात्सा" रप्सुदा । उभौ च अस्य हिरण्ययौ कर्णी हिरण्यवरतौ रक्ता इति ॥ १२ ॥

आ सुते सिञ्चतु अग्र्यं रोदस्योरभिऽअग्र्यम् । रुसा दधीत वृषभम् ॥ १३ ॥

आ । सुते । सिञ्चतु । अग्र्यम् । रोदस्योः । अभिऽअग्र्यम् । रुसा । दधीत । वृषभम् ॥ १३ ॥

पेङ्कट० आ सिञ्चत सुते गोपयति अग्र्यम् आत्र पय दातादृषिष्यौ अभिऽअग्र्यम् । एषाम् अग्निं रसे दधीत । 'आग्नेमी वा एषा वदजा' (ऐवा ३, ५, २, १) इति ब्राह्मणादिरथमुक्तम् इति ॥ १३ ॥

ते जानत स्वमोक्षं सं वृत्तासो न मावृभिः । मिथो नंसन्त जामिभिः ॥ १४ ॥

ते । जानत । स्वम् । ओक्ष्यम् । सम । वृत्तास । न । मावृभिः । मिथ । नंसन्त । जामिभिः ॥ १४ ॥

१. इति न कर्. २. 'त' मूको. ३. 'त' मूको. ४. 'ने' मूको. ५. 'ने' मूको. ६. 'ने' मूको.
वि. नरनेन अ. ७. अत्र मूको. ८. 'नोवदा' मूको. ९. 'जामि' मूको. १०. 'अग्नि' मूको.
११. 'मदि' मूको. १२. १३. 'नोवदोविष्णो' मूको.

येङ्कट० ते राय आगत स्वम् निवासस्थान महावीरम् । यया वरसा सधृति मिम सङ्गता
भवन्ति । एवम् नागिणि सम् नसन्त इति ॥ १४ ॥

उप स्रक्षेपु वप्सतः कृण्वते ध्रुणं दिवि । इन्द्रै अग्रा नमः स्यः ॥ १५ ॥

उपे । स्रक्षेपु । वप्सत । कृण्वते । ध्रुणम् । दिवि । इन्द्रै । अग्रा । नमः । स्वर्गैरिति स्ये ॥ १५ ॥

येङ्कट० उप कुर्वन्ति महावीरस्य खेषु प्वाल्वा सक्षयतः अतो अग्रे प्रदारयन् इन्द्राग्नौ
धारकम् अग्निरक्षे । यदा महावीरस्य अग्नयः प्रदेजम् अग्निं वप्सति, तदातोम् इन्द्राग्नौ
द्वारम् अग्नयः सभाष्यम् च महावीरस्यास्य उपरि दृश्यन्ति ॥ १५ ॥

‘इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये षोडशो वर्गः’ ॥

अधुक्षत् पिप्पुपीमिपमूर्धं सुतपदीमुरिः । सूर्यस्य सुत रुदिमर्भिः ॥ १६ ॥

अधुक्षत् । पिप्पुपीम् । इपम् । ऊर्जेम् । सुतपदीम् । अरिः । सूर्यस्य । सुत । रुदिमर्भिः ॥ १६ ॥

येङ्कट० अधुक्षत् आध्यायकत् अर्धं रत्नं च तपदीम् मत्प्यमिका वाचम् । सा हि धर्मपुत्रमूरवा
तिष्ठति । तप च अस्वामीये (अ १, १६४, ५, २८) उच्यते । वक्ता वायुः सूर्यस्य सत्त्वमि
रश्मिनाम् ॥ १६ ॥

सोमस्य मित्रानरुणोर्दिता सूर आ ददे । तदातुरस्य भेषजम् ॥ १७ ॥

सोमस्य । मित्रानरुणा । उत्तर्दिता । सुरे । आ । ददे । तत् । आतुरस्य । भेषजम् ॥ १७ ॥

येङ्कट० हे मित्रारुणौ उदिते सूर्ये ममाग्निम् यज्ञे सोमम् आ ददे देवायः ‘वागाय । तत्’ ‘दि
आतुरस्य’ अस्मदाय भेषजम् ॥ १७ ॥

उतो न्यस्य यत् पदं ह्येतस्य निधान्यम् । परि यां जिह्यातनत् ॥ १८ ॥

उतो इति । तु । अस्म । यत् । पदम् । ह्येतस्य । निधान्यम् । परि । याम् । जिह्यात् । अतनत् ॥ १८ ॥

येङ्कट० आते च सोमे अग्नि च क्षिप्रम् वास हव्यतस्य मम यत् इविषा निधानयोग्यं स्थानम्
उत्तरवेद्यतमकम् । ‘यौमतरवेदि’ (मात ७, १, १, २७) ताम् अग्निर्वाल्वा परितनोति ॥ १८ ॥

‘इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये सप्तदशो वर्गः’ ॥

[७३]

‘गोपवन आश्रयः सप्तवह्निर्वां कथिः । अश्विनौ देवता । गायत्री छन्दः’ ।

उदीराधामृतापते युजाधामश्विना रथम् । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ १ ॥

उद । उदीराधाम् । अतः प्यते । युजाधाम् । अश्विना । रथम् । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्धः ॥

पेङ्कट० गोपवन आश्रयः सप्तवह्निर्वां । उदं मण्डलम्* यज्ञमिच्छते । युजाधाम् च अश्विनौ । रथम् । आश्रये स्थाने अक्षाक विद्यमान भवतु सुययोः पाठम् ॥ १ ॥

निमिर्षश्चिज्जवीयसा रथेना यातमश्विना । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ २ ॥

निमिर्षः । चित् । जवीयसा । रथेन । आ । यातम् । अश्विना । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्धः ॥

पेङ्कट० यक्षुपो निमेषादपि वेगवचरेण रथेन आ यातम् अश्विनौ ॥ २ ॥

उपं स्तृणीतमत्रये हिमेन पुर्ममश्विना । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ ३ ॥

उपं । स्तृणीतम् । अत्रये । हिमेन । पुर्मम् । अश्विना । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्धः ॥ ३ ॥

पेङ्कट० असुरैः जज्ञैः प्रक्षिताय अन्ते पुर्वां तम् अग्निम् हिमेन उपरतीर्यन्ती* ॥ ३ ॥

कुहं स्थः कुहं जग्मथुः कुहं ह्येनेव पेतथुः । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ ४ ॥

‘कुहं । स्थः । कुहं । जग्मथुः । कुहं । ह्येनाऽर्धम् । पेतथुः’ । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्धः ॥ ४ ॥

पेङ्कट० क भवमा* । सम्प्रति क च* मण्डलम्* । ‘क वा’ इवेती इव पेतथुः सत् ‘निरूपयन्ती’ मेरम् । अन्ति पद् भूतु वामवः* ॥ ४ ॥

यद्वय कर्हि कर्हि चिच्छ्रुयातमिमं हवम् । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ ५ ॥

‘यत् । क्षुच । कर्हि । कर्हि । चित् । श्रुयातम् । इमम् । हवम्’ । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्धः ॥

पेङ्कट० यत् अयं कश्चिन् अपि देवे कश्चिन् अपि काळे शृणुयातम् इमम् इवम् । वेगवेन वायवस्ययोगेन उत्तरोऽर्धेणा सङ्गच्छते तत् अथ आनयेदिति ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये अष्टादशो वर्गः’ ॥

अश्विना गामहर्नया नेदिष्ठं याम्बाप्याम् । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ ६ ॥

१-३. नास्ति मूको. २. *तत्त मूको. ३. तु. क. १, ४६, ९. ४. अने मूको. ५. तु. क. १, ११६, ८. ६-८. तु. क. ५, ७४, १-३. ७. *वर्ग मूको. ८. नास्ति वि. ९. *७५ मूको.

१०-१०. नास्ति वि. ११-१३. *वर्ग पदं त्वो पदमुपस्थाप्य मूको. १२-१३. तु. क. ५, ७६, १०.

अधिना । याम् । इह । नेदिष्ठम् । यामि । आप्यम् । अन्ति । सत् । भुत् । वाम् । अर् । ॥६॥

वेङ्कट० अधिनौ अत्यन्तम् आह्लासार्थं नेदिष्ठम् आचे वान्धवम् ॥ ६ ॥

अन्तिमत्रये गृहं कृणुतं युवमंशिरना । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ ७ ॥

अत्यन्तम् । अत्रये । गृहम् । कृणुतम् । युवम् । अंशिरना । अन्ति । सत् । भुत् । वाम् । अर् । ॥७॥

वेङ्कट० रक्षन्तम् अत्रये वृणुतम् यद् यद् युवाम् अधिनौ ॥ ७ ॥

वरेथे अमिमात्तपो वदते वस्त्रत्रये । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ ८ ॥

वरेथे इति । अमिम् । आऽऽत्तप । वदते । वस्त्रु । अत्रये । अन्ति । सत् । भुत् । वाम् । अर् । ॥८॥

वेङ्कट० आचारमन्तम् अमिम् 'आतप वदते वस्त्रु' स्तोत्रम् अत्रये ॥ ८ ॥

प्र सुप्तमंधिराद्यसु धारापुष्पेरंशायत । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ ९ ॥

प्र । सुप्तमंधि । आऽऽशसा । धाराम् । अंशे । अंशायत । अन्ति । सत् । भुत् । वाम् । अर् । ॥९॥

वेङ्कट० 'प्र अंशायत' रात्रिषु मन्त्रपात्रा निर्गत्य सप्तवाध्र आशसनेन युवयो प्रार्थनेन अने धाराम् मन्त्रपात्रा अन्त ममिष्टाम् प्राशायत इति ॥ ९ ॥

इहा गतं वृषणस्र शृणुतं मे इमं हवम् । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ १० ॥

इह । आ । गतम् । वृषणस्र इति वृषणऽस्रम् । शृणुतम् । मे । इमम् । हवम् । अन्ति । सत् । भुत् । वाम् । अर् । ॥

वेङ्कट० इह आ गच्छत हे वृष्यमाणयनौ । शृणुतम् मे इमम् हवम् ॥ १० ॥

'इति पञ्चादके पञ्चमाध्याये एकोनविंशो वर्य' ॥

किमिदं वां पुराणवज्जरत्नोरिव शस्यते । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ ११ ॥

किम् । इदम् । वाम् । पुराणऽनद । जरतो ऽव । शस्यते । अन्ति । सत् । भुत् । वाम् । अर् । ॥ ११ ॥

वेङ्कट० युवयो मत्तयो 'अरतो' इव च मया पुन पुन शस्यते वादयते इति अनारामनाय अधितो नदति । वृद्ध जीव्ये वा शस्यमानं इन्द्रियवैकल्यात् न तत् क्षिप्र क्षुरवा करोति ॥ ११ ॥

समान वां सजात्यं समानो बन्धुरधिना । अन्ति पद् भूतु वामवः ॥ १२ ॥

समानम् । वाम् । सऽज्ञात्वा । समान । व-धु । अश्विना । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्ध ॥ १२ ॥
 वेङ्कट० समानम् युवयो सजायम् । एकम् एव उत्पत्तिस्थानम् इत्यर्थः । समान च वधु
 स्तुति इति ॥ १२ ॥

यो वां रजोऽस्यश्विना रथो विपाति रोदसी । अन्ति पद् भूतु वामर्धः ॥ १३ ॥
 य । वाम् । रजोऽसि । अश्विना । रथ । विपाति । रोदसी इति । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्ध ॥
 वेङ्कट० य युवयो सर्वान् लोकान् प्रापाम्यथैव च अश्विनौ । वि पाति रथ, तेन सागन्धतम्
 इति ॥ १३ ॥

आ नो गव्येभिरश्व्यैः सहसैरुप गच्छतम् । अन्ति पद् भूतु वामर्धः ॥ १४ ॥
 आ । न । गव्येभि । अश्व्यै । सहसै । उप । गच्छतम् । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्ध ॥
 वेङ्कट० उप आ गच्छतम् अस्मान् बहुभि गव्यै अश्व्यै च ॥ १४ ॥

मा नो गव्येभिरश्व्यैः सहसैभिरति रूपतम् । अन्ति पद् भूतु वामर्धः ॥ १५ ॥
 मा । न । गव्येभि । अश्व्यै । सहसैभि । अति । रूपतम् । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्ध ॥
 वेङ्कट० मा अस्मान् एते अति वक्रतम् । अतिवर्तनम् अवदानम् इति ॥ १५ ॥

अरुणपुत्रुपा अभूदज्योतिर्ऋताग्नी । अन्ति पद् भूतु वामर्धः ॥ १६ ॥
 अरुणऽसु । उपा । अभूत् । अर्क । ज्योति । ऋताग्नी । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्ध ॥
 वेङ्कट० अरुणरूपा उपा अभूत् । करोति ज्योति उपा ॥ १६ ॥

अश्विना सु विचारकं द्रुक्ष परशुमो ईर । अन्ति पद् भूतु वामर्धः ॥ १७ ॥
 अश्विना । सु । विचारकं द्रुक्ष । वृक्षम् । परशमान् ईर । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्ध ॥ १७ ॥
 वेङ्कट० अश्विनौ । सुष्ठु न्यायवि सम्पकारम् आत्यन्त दीप्यमानं सूर्यं अग्निं वा ईरम् परशुमान्
 इति ॥ १७ ॥

पुरं न धृष्ण्या रुज कृष्णयो बाधितो विद्या । अन्ति पद् भूतु वामर्धः ॥ १८ ॥
 पुरम् । न । धृष्णो इति । आ । रुज । कृष्णयो । बाधित । विद्या । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अर्ध ॥

वेङ्कट० कर्पेणरीलया विद्या शत्रुमृतया वाधित एवं सप्तपथे! पृथुः मृत्वा मन्त्रुपाध आ वज इति
आत्मना अनुशासनम् । अपि वा सप्तवर्धि मेपवना^१ अनुशामि इति ॥ १८ ॥

^१ इति षष्ठाष्टके पञ्चमाध्याये विंशोऽध्यायः ॥

[७४]

^१ गोपवन आग्नेय अपि । अग्निर्देवता, प्रयोदश्यादिपञ्चदश्यन्तानां श्रुतत्वेण आसेस्य
दातम् । प्रयत्नाविदादृश्यन्ता अनुष्टुप्सुता प्रगाथदण्ड
(= अनुष्टुप्गाथन्वो), अग्निदा अनुष्टुभ^२ ।

विशोर्विशो वो अतिथिं वाजयन्तः पुरुषियम् ।

अग्निं वो दुर्वं वचः स्तुपे द्युपस्य मन्मभिः ॥ १ ॥

विशोर्विशो । व । अतिथिम् । वाजयन्तः । पुरुषियम् ।

अग्निम् । व । दुर्वम् । वचः । स्तुपे । द्युपस्य । मन्मभिः ॥ १ ॥

वेङ्कट० सर्वस्य मनुष्यस्य अतिथिम् द्युपस्य अन्नम् इच्छन्त बहुमियम् परिचरत । अर्धं च अन्नम्
पुण्याकं पृथग्भवम् वचसा^१ लीमि सुखकरस्य हनोत्रे इति ॥ १ ॥

यं जनांसो हविष्मन्तो मित्रं न सर्षिःसुतिम् । प्रशंसन्ति प्रशस्तिभिः ॥ २ ॥

यम् । जनांसो । हविष्मन्तो । मित्रम् । न । सर्षिःसुतिम् । प्रशंसन्ति । प्रशस्तिभिः ॥ २ ॥

वेङ्कट० यम् जना हविष्मन्तो सत्तायम् इव यस्मिन् पृथ हवये, प्रशस्तन्ति प्रशस्तै रस्य
इति ॥ २ ॥

पण्यांसं जातवेदसं यो देवतास्तुयता । हव्यान्पैरपहिवि ॥ ३ ॥

पण्यांसम् । जातवेदसम् । य । देवतास्ति । उत्स्यता । हव्यानि । पैरपत् । द्वित्रि ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अरण्य स्तोत्रार्थं जातवेदसम्, य यजे^१ वयता हव्यानि^२ पुत्रोक्ते प्रेरयति ॥ ३ ॥

आर्गन्म वृत्रहन्तं ज्येष्ठं प्रथिमानवम् । यस्य श्रुतवीं वृहन्नाथो अनीक एषते । ४ ॥

आ । अर्गन्म । वृत्रहन्तं । ज्येष्ठम् । प्रथिम् । आर्गन्म ।

गस्थे । श्रुतवीं । वृहन् । आर्गः । अनीक । एषते ॥ ४ ॥

सू. ७४, मं. ५]

वेङ्कट० आगतं वृद्धन्तमम् प्रशस्यम् अग्निम् मनुष्याणां सम्बन्धनम्, यस्य अयम् धुतर्वा
आर्षः^१ 'महान् ज्वालामये' वर्धते इति । निक्षेपाय यज्ञ आगत उज्ज्वलम् अग्नि स्तौति ॥ ४ ॥

अमृतं जातयेदसं तिरस्तमांसि दर्शितम् । घृताहवनमीक्ष्यम् ॥ ५ ॥

अमृतम् । जातयेदसम् । तिर । तमांसि । दर्शितम्^२ । घृतऽआहवनम् । ईक्ष्यम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० अमृतम् जातयेदसम्, य तमांसि तिर वृक्षपति विनाशयति, यस्मिन् च घृतम् आह्रियते,
स्तुत्ये तम् आगन्म इति ॥ ५ ॥

'इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये एकविंशो वर्गः' ॥

सुबाधो यं जना इमेऽग्निं हव्येभिरीक्षते । शुद्धानासो यत्सुचः ॥ ६ ॥

'सुबाध' । यम् । जना । इमे । अग्निम् । हव्येभिः । ईक्षते^३ । शुद्धानास । यत्सुचः । ६ ॥

वेङ्कट० बाधसहिता यम् जना इमे अग्निम् हव्ये सह स्तुयन्ति इमे कुपोणा आचक्षुषः^४ ॥ ६ ॥

इयं ते नवर्षसी मृत्तिरग्ने अर्घायस्मदा । मन्द्रं सुजातं सुक्रतोऽमूरं दस्मातिथे ॥ ७ ॥

इयम् । ते । नवर्षसी । मृत्ति । अग्ने । अर्घायि । अस्मदा । आ ।

मन्द्रं । सुजातं । सुक्रतो इति सुज्जतो । अमूरं । दस्मा । अतिथे ॥ ७ ॥

वेङ्कट० इयम् ते नवर्षा स्तुति अग्ने । निविणऽमूरं अस्मात् हे गोदमान ! गोमनजनन !
सुपत्त ! अमूद ! वर्धनीव ! अतिथे ॥ ७ ॥

सा ते अग्ने शतमा चर्निष्ठा भवतु प्रिया । तया वर्षस्व सुष्टुतः ॥ ८ ॥

सा । ते । अग्ने । शतमा । चर्निष्ठा । भवतु । प्रिया । तया । वर्षस्व । सुष्टुतः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० सा ते 'अग्ने' शतमा अतिशयेन^५ अन्नवती भवतु प्रिया । तया मत्वा वर्षस्व
सुष्टुतः ॥ ८ ॥

सा घृक्षैर्घृन्निनीं बृहदुपोषं अरसि अर्यः । दर्षात वृत्रत्यै ॥ ९ ॥

सा । घृक्षे । घृन्निनीं । बृहत् । उपोऽप । अरसि । अर्यः । दर्षात । वृत्रत्यै ॥ ९ ॥

वेङ्कट० सा हविर्भि दधिष्मती^६ महय मन्त्रम् अस्माकम् उप दधीत वर्तमानस्य अन्नस्य उपरि
अनुपरीणे पूर्वस्मिन् अग्ने^७ साहस्रमे दधुष्व ॥ ९ ॥

१. 'प्रि' मूको. २. नास्ति मूको. ३-३. महान्नपानर्षो मूको. ४. तस्य तस्य अ'. ५-५. तु अ'
३. २७, १३ ६-६. नास्ति मूको. ७-७. तु. अ. ७, ५, १ ८. 'च र्नि अ'. ९-९. 'दे ... मनि'

मूको. १०. 'प्रि' मूको. ११. नवे मूको.

अधमिद्वां रथप्रां त्वेषमिन्द्रं न सत्यविम् ।

यस्य श्रवांसि त्वेष पन्यपन्यं च कृष्यः ॥ १० ॥

अधम् । इत् । रात् । रथप्राप्ताम् । त्वेषम् । इन्द्रम् । न । सत्यविम् ।

यस्य । श्रवांसि । त्वेष । पन्यम् । पन्यम् । च । कृष्यः ॥ १० ॥

षेड्डट० अधम् इव गन्तात् 'रथानां धनै' धूमिवात् इति वीतिम् इन्द्रम् इव च सती पठिम्
इम परिचरत अग्निम्, यस्य घनेन सन्तुभ्य अग्नौ 'त्वेष हित्य पन्यम्' च स्तुत्य धनम्
मनुष्याः ॥ १० ॥

'इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये द्वारिचो वर्गः' ॥

यं त्वा गोपर्मनो गिरा चर्निष्ठदग्ने अङ्गिरः । स पौरुश्रुधी हवम् ॥ ११ ॥

यम् । त्वा । गोपर्मन । गिरा । चर्निष्ठत् । अग्ने । अङ्गिर । स । पौरुश्रु । श्रुधि । हवम् ॥ ११ ॥

षेड्डट० यम् त्वा अधम् गोपर्मन गिरा अङ्गिरयेन अङ्गमदात्तारम् अङ्गोत् अग्ने । अङ्गिर ।
पौरुश्रु । धुध । हवम् ॥ ११ ॥

यं त्वा जनांसु ईक्षते सुधाधो वाजसातये । स बोधि वृत्रहर्ष्ये ॥ १२ ॥

यम् । त्वा । जनांस । ईक्षते । सुधाधो । वाजसातये । स । बोधि । वृत्रहर्ष्ये ॥ १२ ॥

षेड्डट० जनांस यम् त्वा जना स्तुवन्ति वाधासदिता अङ्गदाभाय, स 'वृत्रहर्ष्ये' अङ्गम्
सङ्ग्रामे ॥ १२ ॥

अहं हुवान आर्धे श्रुतर्वणि मदच्युति ।

शर्षासीन स्तुकाविनां मृधा शीर्षा चतुर्णाम् ॥ १३ ॥

अहम् । हुवान । आर्धे । श्रुतर्वणि । मदच्युति ।

शर्षासीनम् । स्तुकाविनाम् । मृधा । शीर्षा । चतुर्णाम् ॥ १३ ॥

षेड्डट० अहम् हुपमान अङ्गस्य अर्धये श्रुतर्वणाति शत्रुमदस्य च्यापवितरि, स्तुकाविन 'कर्णाय
स्तुका' केशसङ्घात, चतुर्वता शर्षाति स्तुकाविनि छेदामि इव "हृत्तन उन्मुञ्चामि"
प्रतिगृह्णामाणां चतुर्णाम् अन्त्या शिरसि ॥ १३ ॥

१ ११ १" सूको २. त्वेषा अधम् सूको. ३ ३. नाति सूको. ४. नाति अ'. ५. रो सूको
६. ह सूको ७ = ✓ सूको > लटि अणु. "सुधामि" (वाधि) > "सुधाह" > यति इति (तु. छन्द.) ।
८. "वापति" सूको ९. वापि न सूको १०. स्तुता सूको ११ ११. ट. अ. १, १२६, ४ भाष्यम् ।

मां चत्वारः आश्वः शर्विष्ठस्य द्रवितवः ।

सुरथासो अभि प्रयो वसन् वयो न तुष्ट्यम् ॥ १४ ॥

मान् । चत्वारः । आश्वः । शर्विष्ठस्य । द्रवितवः ।

सुरथासः । अभि । प्रयोः । वसन् । वयोः । न । तुष्ट्यम् ॥ १४ ॥

पेङ्कट० मां चत्वारः अश्वः द्रवितवस्य श्रुतवः गमनशीलाः सौभनरथाः अभि नवहन
शय्यासु अश्वं प्रति । यथा तुष्ट्यम् शुश्रूषु चतस्रः नावः स्वगृहं प्रापयन् इति ॥ १४ ॥

सत्यमित्त्वां महेनदि परुष्यव देदिशम् ।

नेमापो अश्वदातरः शर्विष्ठादस्ति मर्त्यः ॥ १५ ॥

सत्यम् । इत् । त्या । महेऽनदि । परुष्य । अयं । देदिशम् ।

न । ईन् । आपः । अश्वदातरः । शर्विष्ठात् । अस्ति । मर्त्यः ॥ १५ ॥

पेङ्कट० सत्यम् एव स्वां देः सहानदि । परुष्य । अयं देदिशम् स्वां प्रति वदामि । तदेवाऽऽह—
नेमापः इति । हे आपः । न अश्वदात् नववसन्माद् अश्वः कश्चित् सनुष्यः अश्वानाम् अतिरायेन
वाता विद्यत इति ॥ १५ ॥

“इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये त्रयोविंशो वर्यः” ॥

[७५]

“विरूप आदिरस कविः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः” ।

पुष्टा हि देवदूतमाँ अर्था अग्ने रथीरिब । नि होता पुष्ट्यः सन्दः ॥ १ ॥

पुष्ट । हि । देवदूतमान् । अर्था । अग्ने । रथीरिब । नि । होता । पुष्ट्यः । सन्दः ॥ १ ॥

पेङ्कट० विरूपः । लोम्य रथे देवानाम् आह्वानमान् अश्वान् अग्ने । सारथिः इव । पुनत्या च
सुष्ठुः इवम् नि वीर्यं च होता इति ॥ १ ॥

उत नो देव देवाँ अर्च्छा वोचो विदुष्टैः । अद्विस्वा वार्या कृधि ॥ २ ॥

उत । नः । देव । देवान् । अर्च्छ । वोचः । विदुः । अतः । वार्या । कृधि ॥ २ ॥

पेङ्कट० अथ च अस्मान् देव ! देवान् अग्निव्याः विदुष्टमः । अन् च कृधि विश्वानि नरनीयानि
यवानि देवेषु अस्माकम् ॥ २ ॥

१. माँः अग्नि वि०, महान् अग्नि अ०. २. अश्वान् दृको ३. विदुः मृको ४-४. नारिन् मृको.

५. विदुः मृको. ६. ये मृको.

त्वं ह यद्येषिष्ठस्य सहस्रः सननाहुतः । क्रतावो यज्ञियो भुवं ॥ ३ ॥

तम् । ह । यद् । यज्ञिष्ठम् । सहस्रः । सुनो इति । आऽहुतः । क्रतुर्जा । यज्ञिषः । भुवं ॥ ३ ॥

वेङ्कट० त्वम् सन्तु यदा युवत्सवः सहस्रं पुनः आहुतः । सत्यवान् यज्ञसम्पादकं भवसि, तदा
था विश्वा कार्यः इति (अ ८, ७५, २) ॥ ३ ॥

अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शक्तिनस्पतिः । पूर्वा कुरी रयीणाम् ॥ ४ ॥

अयम् । अग्निः । सहस्रिणः । वाजस्य । शक्तिनः । पतिः । पूर्वा । कुरी । रयीणाम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अयम् अग्निः सहस्रिणो वाजस्य शक्तिनः स्वामीः उच्यते । 'मान्तमग्नं सनुष्याणाम्
रयीणाम् च भवति' ॥ ४ ॥

तं नेमिमुभनो यथा नमस्व सहस्रतिभिः । नेदीयो यज्ञमङ्गिरः ॥ ५ ॥

तम् । नेमिम् । क्रमवः । यथा । आ । नमस्व । सहस्रतिभिः । नेदीयः । यज्ञम् । अङ्गिरः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० हे अङ्गिरः । तम् यज्ञम् आ नमस्व समीपतरम् । आगमय सवान्कृते भव्ये देवे सह, यदा
यस्य नेमिम् यज्ञम् आगमयति । आगमयकुतश्च नमस्व ॥ ५ ॥

“इति यज्ञाष्टके पञ्चमाध्याये ऋषिर्गो वसिष्ठः ।”

तस्मै नूनमग्निर्वाचा विरूप नित्यया । वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिम् ॥ ६ ॥

तस्मै । नूनम् । अग्निऽवाचे । वाचा । विरूप । नित्यया । वृष्णे । चोदस्व । सुऽस्तुतिम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० तस्मै इदानीम् अग्निगतादीक्ष्ये वाचा विरूप । अन्नवरतया वृष्ण चोदस्व सुष्टुतिम् । अग्निं
स्तुदीति ॥ ६ ॥

कमुं प्रियदस्य सेनयाऽभेरपाकचक्षसः । पुणि गोपुं स्तरामहे ॥ ७ ॥

‘कम् । कुं इति । स्विस् । अस्व । सेनया । अभे । अपाकचक्षसः । पुणिम् । गोपुं । स्तरामहे ॥ ७ ॥

वेङ्कट० कम् सन्तु अस्य सेनया अवाकचक्षसः अग्नं अन्नस्वतेजसः पुणिम् असुर गोविमिषम्
स्तरामहे । कारणं दित्यन्तम् इति । उदानीं अन्नित्यम् अग्निमवागम् इति ॥ ७ ॥

मा नो देवाना विशः प्रस्तातीर्विबोक्षाः । कृषं न हांसुरघ्न्याः ॥ ८ ॥

मा । न । देवानाम् । विशः । प्रस्तातीऽव । उक्षा । कृषम् । न । हांसुः । अघ्न्याः ॥ ८ ॥

१ त्वाम् सूको २ “अ २ वीचीं अग्निं” सूको ३ २ “अग्नान्नं नार” सूको ४ ४ नस्ति सूको.

५ अवरक्तया विं अन्नस्वतेजसः ६ ६ सु अ १०, १५६ २ ७ ७ सूको ८ अ १५ सूको.

वेङ्कट० मा अस्मान् देवानाम् परिचारकान्^१ जग्निः ह्यसीत्, यथा 'ययः क्षरन्त्यः'^२ तथाः न परित्यजन्ति ।
कृतम् न हासुः अग्न्याः इति औपमिकम् । कुतो वत्सं 'यथा गानो न परित्यजन्ति'^३
तद्वत्मा हासीत् इति ॥ ८ ॥

मा नः समस्य दुष्ट्यः^४ परिद्वेषतो अंहतिः । ऊर्मिर्न नानुमा वधीत् ॥ ९ ॥

मा । नः । समस्य । दुःऽप्यः । परिद्वेषतोः । अंहतिः । ऊर्मिः । न । नानुमा । आ । वधीत् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० मा अस्मात् सर्वस्य दुर्बुद्धेः^५ परितः द्विपक्षः हननम् आहतिः ऊर्मिः^६ इव नानुमा
आ वधीत् ॥ ९ ॥^७

नमस्ते अग्नौ ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः । अमैरुमित्रमर्दय ॥ १० ॥

नमः । ते । अग्ने । ओजसे । गृणन्ति । देव । कृष्टयः । अमैः । अमित्रम् । अर्दय ॥ १० ॥

वेङ्कट० नमस्कारम् तव अग्नौ । देव । प्रतापं अनुप्याः दक्षारथन्ति । ॥ एवं यक्षैः अग्निम्
अर्दय ॥ १० ॥

"इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये पञ्चविंशो सर्गः" ॥

कुवित् सु नो गविष्टयेज्यै^१ संविपिपो रुयिम् । उरुक्रवुरं संस्रुधि ॥ ११ ॥

कुवित् । सु । नः । गोऽष्टये । अग्नौ । सुमन्त्रेभिः । रुयिम् । उरुक्रवुः । उरु । नः । कुधि ॥

वेङ्कट० बहु जसाकम् गविष्टये अग्ने । सुष्ठु यत्नं सञ्चापय । उरुक्रवुः^२ बहु अघातं कुर्वति ।
परिपुष्टम् अघातं वा इच्छामि ॥ ११ ॥

मा नो अस्मिन् महाघ्ने परी बर्मासृषथा । संवर्गं स रुयि जय ॥ १२ ॥

मा । नः । अस्मिन् । महाऽघ्ने । परी । बर्कः । मारुऽभृत् । युगा । सुमन्त्रेभिः । सप्त । रुयिम् । जय ॥

वेङ्कट० मा अस्मात् अग्निम् सहस्रान् परित्याक्षीः, यथा भारकृद् अन्ते भारं परित्यजति । सर्वतः
वायुभ्यः सहासिष्ठमानं धनम् अस्मादर्थम् जय इति ॥ १२ ॥

अन्यमस्मद् भिया इयमग्ने सिपेस्तु दुरुक्षुता । यधी नो अर्मवृच्छयः ॥ १३ ॥

अन्यम् । अस्मत् । भिगे । इयम् । अग्नौ । सिपेस्तु । दुरुक्षुता । यधी । नः । अर्मवृच्छयः । शयः ॥ १३ ॥

वेङ्कट० जसाकः अन्यम् तव अयाय इयम् अग्ने । दुरुक्षुता सेरताम्^३ । वायुभ्यः दुरुक्षुता ।
वर्षय अघातः दुरुक्षुतः शयम् ॥ १३ ॥

१. 'रुक्मि वि' रक्ताम् अ०. २-३. यत्नं धनं गृह्यते मूको.

३-३. वा ... परि' मूको.

४. *टे मूको.

५. 'वि' मूको. ६. या. (५, २३) व्याख्यानम् अपि द.

७-७. नास्ति मूको.

८. *१३५ मूको.

९. 'ता' मूको.

यस्यालुपचमस्विनः शमीमर्दुर्मरास्य वा । तं घेदुग्निरुधावति ॥ १४ ॥

यस्य । अलुपत् । नमस्विनेः । शमीम् । अर्दुःऽमरास्य । वा । तम् । घे । इत् । अग्निः । उधा । अवति ॥

वेङ्कट० यस्य अस्तेवत् नमस्कारवत्तः अदुष्टयजस्य वा कर्म, तम् एव अग्निः^१ चर्चनेन रक्षति^२ ॥ १४ ॥

परस्वा अर्थि संवतोऽर्वरां अम्या तर । यत्राहमस्मि तां अत्र ॥ १५ ॥

परस्वाः । अर्थि । तुमऽपतैः । अर्वरान् । अग्नि । आ । तम् । यत्र । अहम् । अस्मि । तान् । अत्र ॥

वेङ्कट० परस्वाः अस्वाः संपतः क्षत्रुतेनावाः अवराद् अग्नि आ तर इति भास्मीयाद् योद्धुम् निर्दिशति । यत्र अहम् अस्मि तान् रक्ष ॥ १५ ॥

विधा हि ते पुरा वयमग्ने पितुर्यथावसः । अर्धा ते सुम्नमीमहे ॥ १६ ॥

विध । हि । ते । पुरा । वयम् । अग्ने । पितुः । यथा । अवसः । अर्ध । ते । सुम्नम् । ईमहे ॥

वेङ्कट० जानीमः हि ते^३ पुरा वयम् रक्षन्म् अग्ने । यथा पितुः । यथा ते सुखं याचामहे ॥ १६ ॥

^४इति पठाष्टके पञ्चमाध्याये पद्विंशो वर्यः ॥

[७६]

^५कुरसुति. काण्व कपि । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ।

इमं तु मायिनं हव इन्द्रमीशानमोर्जसा । मरुत्सवं न वृक्षसे ॥ १ ॥

इमम् । तु । मायिनम् । हवे । इन्द्रम् । ईशानम् । ओर्जसा । मरुत्सवं । न । वृक्षसे ॥ १ ॥

वेङ्कट० कुरसुति.^५ । इमम् क्षिप्रम् प्राक्कम् हवे^६ इन्द्रम् ईश्वरम् बह्वेव मरुत्सवं इदानीं वृक्षणीं शत्रूणां वेदनाय ॥ १ ॥

अपमिन्द्रो मरुत्सखा वि वृत्रस्याभिनश्चिरः । वज्रेण शतपर्वणा ॥ २ ॥

अपम् । इन्द्रः । मरुत्सखा । वि । वृत्रस्य । अभिनत् । चिरः । वज्रेण । शतपर्वणा ॥ २ ॥

वेङ्कट० अपम् इन्द्रः मरुत्सखा वृत्रस्य ■ अभिनत् शिरः वज्रेण बहुसन्धिना ॥ २ ॥

वावृधानो मरुत्सखेन्द्रो वि वृत्रमैरपत् । सृजन्तमुद्रिया अपः ॥ ३ ॥

वावृधान । मरुत्सखा । इन्द्र । वि । वृत्रम् । ऐरपत् । सृजन् । समुद्रियाः । अपः ॥ ३ ॥

१. 'यिम् सूको २. 'यमि सूको. ३. नास्ति वि'. ४-७. नास्ति सूको. ५. कुरसुति सूको.

६. वृत्र सूको.

सू. ७६, मं. ४]

येङ्कट० वर्धमानः महत्सखा इन्द्रः वृत्रम् वि ऐरवत् सृजन्^१ आन्तरिक्ष्याणि उदकानि ॥ ३ ॥

अयं ह येन वा इदं स्वर्मरुत्वता जितम् । इन्द्रेण सोमर्षीतये ॥ ४ ॥

अयम् । ह । येन । वै । उदम् । स्वः । मरुत्वता । जितम् । इन्द्रेण । सोमर्षीतये ॥ ४ ॥

येङ्कट० अयम् ह खलु इन्द्रः, येन खलु इवम् सर्वम् मरुत्वता जितम् इन्द्रेण सोमपानार्थम् ॥ ४ ॥

मरुत्वन्तमृजीपिणमोजस्वन्तं विरश्चिन्तम् । इन्द्रं गीर्भिर्हवामहे ॥ ५ ॥

मरुत्वन्तम् । मृजीपिणम् । ओजस्वन्तम् । विरश्चिन्तम् । इन्द्रम् । गीःभिः । हवामहे ॥ ५ ॥

येङ्कट० मरुत्वन्तम् मृजीपिणमोजस्वन्तम् ओजस्वन्तम् महत्सखा (त. निघ ३, २) इन्द्रम् स्तुतिभिः हवामहे ॥ ५ ॥

इन्द्रं प्रतेन मन्मेना मरुत्वन्तं हवामहे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ ६ ॥

इन्द्रम् । प्रतेन । मन्मेना । मरुत्वन्तम् । हवामहे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ ६ ॥

येङ्कट० इन्द्रम् पुराणेन सोमेन महत्सखा इति स्पष्टम् ॥ ६ ॥

^१इति वराहके पञ्चमाध्याये सप्तविंशो वर्गः ॥

मरुत्वां इन्द्र मीद्वः पिषा सोमं शतक्रतो । अस्मिन् युद्धे पुरुषदुत ॥ ७ ॥

मरुत्वान् । इन्द्र । मीद्वः । पिषा । सोमम् । शतक्रतो इति शतक्रतो । अस्मिन् । युद्धे । पुरुषदुत ॥

येङ्कट० स्पष्टमिति ॥ ७ ॥

तुम्येदिन्द्र मरुत्वते सुताः सोमांसो अद्रिवः हृदा हृयन्त उन्मियनः ॥ ८ ॥

तुम्यं । इन्द्र । मरुत्वते । सुताः । सोमांसः । अद्रिवः । हृदा । हृयन्ते । उन्मियनः ॥ ८ ॥

येङ्कट० तुम्यम् एव इन्द्र । मरुत्वते सुताः सोमाः अद्रिवः! अद्रिषा हृयन्ते शस्त्रान्तः ॥ ८ ॥

पिषेदिन्द्र मरुत्तखा सुतं सोमं दिर्विष्टिषु । वज्रं क्षियान् ओजसा ॥ ९ ॥

पिषा । इन्द्र । मरुत्तखा । सुतम् । सोमम् । दिर्विष्टिषु । वज्रम् । क्षियानः । ओजसा ॥ ९ ॥

येङ्कट० पिषा एव इन्द्र । महत्सखा सुतम् सोमम् अद्वागावमनेषु वज्रम् क्षीणीपुर्वं चतेन ॥ ९ ॥

उत्तिष्ठन्नोर्जसा मृद पीत्वी शिप्रे अवेपयः । सोममिन्द्र चमू स्रुतम् ॥ १० ॥

उत्तिष्ठन् । ओर्जसा । मृद । पीत्वी । शिप्रे इति । अवेपयः । सोमम् । इन्द्र । चमू इति । स्रुतम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० उत्तिष्ठन् बभूव सृष्ट पीत्वा यत्र रवम् अवेपयः सोमम् इन्द्रा घग्घोः अधिप-
णतलक्षयोः स्रुतम् ॥ १० ॥

अनु त्वा रोदसी उमे ऋषमाणमकृपेताम् । इन्द्र यदस्य हार्मवः ॥ ११ ॥

अनु । त्वा । रोदसी इति । उमे इति । ऋषमाणम् । अकृपेताम् । इन्द्र । यत् । दुस्सुष्टा । अर्भवः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० अनु कृष्येताम्^१ स्वाम् उमे दावाशुषिणौ विक्रियन्तम् सधूर, इन्द्र । यदा^२ त्वम्
दत्तुहा भवति ॥ ११ ॥

वाचमृष्टापदीमहं नवसक्तिमृत्स्पृशम् । इन्द्रात् परि तन्व मेमे ॥ १२ ॥

वाचम् । अष्टापदीम् । अहम् । नवसक्तिम् । ऋत्स्पृशम् । इन्द्रात् । परि । तन्वम् । मेमे ॥ १२ ॥

वेङ्कट० वाचम् दिग्भिः । अष्टापदीभिः च अष्टापदीम् सतिः । अष्टादिभ्येन च नवसक्तिम् सत्य-
वृषाम् अहम् इन्द्राय तन्वम्^३ परि मेमे । ऋत्स्पृशम् इन्द्राय अर्पयामि इति ॥ १२ ॥

‘इति पद्यादके पद्यमाख्याये अष्टाविंशो वक्ता’ ॥

[७७]

‘कुपसुतिः काण्व कपिः । इन्द्रो देवता । वायसी दम्भ, अन्त्ये द्वे प्रगापः

(= १मा वृद्धी, २या सगोवृद्धी)’ ।

जज्ञानो नु शतक्रतुर्वि पृच्छदिति मातरम् । क उग्राः के ह शृण्विरे ॥ १ ॥

जज्ञानः । नु । शतक्रतुः । वि । पृच्छत् । इति । मातरम् । के । उग्राः । के । ह । शृण्विरे ॥ १ ॥

वेङ्कट० वायमानः एव शतक्रतुः वि ‘पृच्छत् इत्यम्’ मातरम्—के बहुलक्षणा, के च कल
विभुता इति ॥ १ ॥

आदी शवस्पर्जवीदोर्णवाममहोश्रुवम् । ते पुत्र सन्तु मिन्द्रुरः ॥ २ ॥

आत् । ईम् । शवसी । अश्रुवम् । ओर्णवामम् । अहोश्रुवम् । ते । पुत्र । सन्तु । मिन्द्रुरः ॥ २ ॥

वेङ्कट० शवस्पर्जम् एव एवमात्वा अश्रुवम् ओर्णवामम्^४ अहोश्रुवम्^५ च माधुर्ये उक्त्वा—वाटसाः
पुनः भवन्तु तत्र मिन्दुराणीति इति ॥ २ ॥

१. कल्पेता वि^२; कल्पेता अ^३.

२. यथा सूको.

३. वरुणम् सूको.

४-५. नारिक सूको.

५-५. वरुणदि वि^२ सूको.

६. ‘वामम् सूको.

७. अश्रुवम् वि^२.

समित् तान् वृत्रहासिदत् से अरां इव सेदेया । प्रवृद्धो दस्युहाभवत् ॥ ३ ॥

सम् । इत् । तान् । वृ२ऽहा । अ॒खि॒दत् । से । अ॒रा॒न् । से॒दे॒या । प्र॒वृ॒द्ध । द॒स्यु॒हा । अ॒भ॒वत् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० सर्वान् सदैव वृत्रहा सम् अखिदत् । सद्धेदनम् आकर्षणम् । यथा रथचक्रस्य से अरान् सेदेया रज्ज्वा सङ्घिदन्ति । प्रवृद्ध दस्युहा अभवत् ॥ ३ ॥

एकेया प्रतिधापिबत् साकं सरांसि त्रिशतम् । इन्द्रः सोमस्य काणुका ॥ ४ ॥

ए॒के॒या । प्र॒ति॒धा॒पि॒बत् । सा॒कम् । स॒रा॒ंसि । त्रि॒श॒तम् । इ॒न्द्र । सो॒म॒स्य । का॒णु॒का ॥ ४ ॥

वेङ्कट० एकैवै प्रतिधानेन अपिबत् सह त्रिशतम् सरांसि इन्द्र सोमस्य पूर्णानि 'क्रान्तानि इति वा क्रान्तानि इति वा' । निरुक्त (वा ५११) च द्रष्टव्यमिति ॥ ४ ॥

अभि गन्धर्वमंतृणद्वेषे रजःसा । इन्द्रो ब्रह्मस्य इदुधे ॥ ५ ॥

अ॒भि । ग॒न्ध॒र्वम् । अ॒न्त॒रु॒ण॒त् । अ॒द्वे॒षे । र॒ज॒ः॒सा । आ । इ॒न्द्र । ब्र॒ह्म॒स्य । इ॒दु॒धे ॥ ५ ॥

वेङ्कट० 'गन्धर्वो मेघ' । गाम् उदक धारयति इति । स इक्षिमि अभि अदुग्ध अदुग्धेषु पदनिघातयोरप्यस्वरहितेषु लोकेषु । अन्तरिक्षे स्थित इत्यर्थः । इन्द्र ब्राह्मणान् एव वर्धयितुम् ॥ ५ ॥

"इति पहादके पञ्चमाध्याये पृक्षोक्तविंशो वर्गः" ॥

निराविध्यद् गिरिम्य आ धारयत् पक्मोदनम् । इन्द्रो बृन्दं स्राततम् ॥ ६ ॥

नि । अ॒वि॒ध्य॒त् । गि॒रि॒म्य । आ । धा॒र॒य॒त् । प॒क्मो॒द॒नम् । इ॒न्द्र । बृ॒न्दम् । स्रा॒त॒तम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० मि अविध्यत् मेघेभ्य उदक निर्गमयितु मनुष्याणाम् पक्म ओदनम् धारयत् कुर्यात् । तुमभाय छान्दसः । इन्द्र इष्टम् सृष्ट्वा तथा ॥ ६ ॥

शतव्रज्ज इपुस्तं सहस्रपर्ण एक इत् । यमिन्द्र चकूपे युजम् ॥ ७ ॥

श॒त॒व्र॒ज॒ज्ज । इ॒पु॒स्तम् । स॒ह॒स्र॒पर्ण॒म् । ए॒कम् । इ॒त् । य॒म् । इ॒न्द्र । च॒कू॒पे । यु॒ज॒म् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० शतायुः । इष्टम् । सहस्रपर्णम् । यमिन्द्र चकूपे युजम् । सदायम् ॥ ७ ॥

तेन स्तोत्रम्य आ मरु नृभ्यो नारिभ्यो अत्ति । सुघो ज्ञात ऋद्धिष्टिर ॥ ८ ॥

१. वेप १, २१४५ तं द्र २-२. कान्तादीनि वा वक्ष्यति वा मूको. ३. ३. गच्छीते वा वि. ४. ३. गच्छीते वा. ५. ३. गच्छीते वा. ६. ३. गच्छीते वा. ७. ३. गच्छीते वा. ८. ३. गच्छीते वा. ९. ३. गच्छीते वा. १०. ३. गच्छीते वा. ११. ३. गच्छीते वा. १२. ३. गच्छीते वा. १३. ३. गच्छीते वा. १४. ३. गच्छीते वा. १५. ३. गच्छीते वा. १६. ३. गच्छीते वा. १७. ३. गच्छीते वा. १८. ३. गच्छीते वा. १९. ३. गच्छीते वा. २०. ३. गच्छीते वा. २१. ३. गच्छीते वा. २२. ३. गच्छीते वा. २३. ३. गच्छीते वा. २४. ३. गच्छीते वा. २५. ३. गच्छीते वा. २६. ३. गच्छीते वा. २७. ३. गच्छीते वा. २८. ३. गच्छीते वा. २९. ३. गच्छीते वा. ३०. ३. गच्छीते वा. ३१. ३. गच्छीते वा. ३२. ३. गच्छीते वा. ३३. ३. गच्छीते वा. ३४. ३. गच्छीते वा. ३५. ३. गच्छीते वा. ३६. ३. गच्छीते वा. ३७. ३. गच्छीते वा. ३८. ३. गच्छीते वा. ३९. ३. गच्छीते वा. ४०. ३. गच्छीते वा. ४१. ३. गच्छीते वा. ४२. ३. गच्छीते वा. ४३. ३. गच्छीते वा. ४४. ३. गच्छीते वा. ४५. ३. गच्छीते वा. ४६. ३. गच्छीते वा. ४७. ३. गच्छीते वा. ४८. ३. गच्छीते वा. ४९. ३. गच्छीते वा. ५०. ३. गच्छीते वा. ५१. ३. गच्छीते वा. ५२. ३. गच्छीते वा. ५३. ३. गच्छीते वा. ५४. ३. गच्छीते वा. ५५. ३. गच्छीते वा. ५६. ३. गच्छीते वा. ५७. ३. गच्छीते वा. ५८. ३. गच्छीते वा. ५९. ३. गच्छीते वा. ६०. ३. गच्छीते वा. ६१. ३. गच्छीते वा. ६२. ३. गच्छीते वा. ६३. ३. गच्छीते वा. ६४. ३. गच्छीते वा. ६५. ३. गच्छीते वा. ६६. ३. गच्छीते वा. ६७. ३. गच्छीते वा. ६८. ३. गच्छीते वा. ६९. ३. गच्छीते वा. ७०. ३. गच्छीते वा. ७१. ३. गच्छीते वा. ७२. ३. गच्छीते वा. ७३. ३. गच्छीते वा. ७४. ३. गच्छीते वा. ७५. ३. गच्छीते वा. ७६. ३. गच्छीते वा. ७७. ३. गच्छीते वा. ७८. ३. गच्छीते वा. ७९. ३. गच्छीते वा. ८०. ३. गच्छीते वा. ८१. ३. गच्छीते वा. ८२. ३. गच्छीते वा. ८३. ३. गच्छीते वा. ८४. ३. गच्छीते वा. ८५. ३. गच्छीते वा. ८६. ३. गच्छीते वा. ८७. ३. गच्छीते वा. ८८. ३. गच्छीते वा. ८९. ३. गच्छीते वा. ९०. ३. गच्छीते वा. ९१. ३. गच्छीते वा. ९२. ३. गच्छीते वा. ९३. ३. गच्छीते वा. ९४. ३. गच्छीते वा. ९५. ३. गच्छीते वा. ९६. ३. गच्छीते वा. ९७. ३. गच्छीते वा. ९८. ३. गच्छीते वा. ९९. ३. गच्छीते वा. १००. ३. गच्छीते वा.

तेन । स्तोतृभ्यः । आ । भृत् । शृभ्यः । नारिभ्यः । अत्ते । सुभ्यः । जातः । ऋभृऽस्थि ॥ ८ ॥
 घेङ्कट० तेन स्तोतृभ्यः अस्माभ्यम् आ भर बहु अन्नं पुत्रेभ्यः स्त्रीभ्यः च अन्नं पशून्तम् ततः एव
 मादुर्भूतः अभुष्टि । महान् स्थिरः च लघोक्तः ॥ ८ ॥

पृता ऋषौत्रानि ते कृता वर्षिष्ठानि परीणसा । इदा वीद्वधारयः ॥ ९ ॥

पृता । ऋषौत्रानि । ते । कृता । वर्षिष्ठानि । परीणसा । इदा । वीद्व । अधारयः ॥ ९ ॥

घेङ्कट० पृथानि वृत्तानि एषा कृषानि शृद्धमानि वर्षिष्ठानि । कानीत्याह—इदा इति । इदमा
 एवं स्थिरानि परीणसादीनि अधारयः^१ इति ॥ ९ ॥

विधेत् ता विष्णुराभरदुरुक्तमस्त्वेर्षितः ।

शतं महिषान् क्षीरपाकमोदनं वराहमिन्द्र एमुपम् ॥ १० ॥

विधो । इत् । ता । विष्णुः । आ । अभत् । तदुऽक्रमः । त्वाऽर्षितः ।

शतम् । महिषान् । क्षीरऽपाकम् । ओदनम् । वराहम् । इन्द्रः । एमुपम्^२ ॥ १० ॥

घेङ्कट० विधानि एव तानि वराहरूपः विष्णुः आ अहत् ससुरेषु स्थितानि उरुक्रमः स्वया इन्द्रः^३
 मेधितः । ताम् महिषान् क्षीरपाकम् ओदनम् चाहत् । परोक्षः—तम् वराहम् आहूतासुरत्वं
 र्भक्ष्य इन्द्रः देवेभ्यः आहत् । पञ्चमेः प्रसारणे “किञ्चि रूपम् एमुपम् इति” । धनानि वा
 पचति एव स लघोक्त इति ॥ १० ॥

तुयिषं ते सुकृतं सूमयं धनुः साधुर्वन्दो हिरण्ययः ।

वृभा तं बाहू रण्या सुसंस्कृता ऋदूपे चिदद्वृषा ॥ ११ ॥

तुयिऽधम् । ते । सुऽकृतम् । सुऽमयम् । धनुः । साधुः । वन्दः । हिरण्ययः ।

वृभा । ते । बाहू इति । रण्या । सुऽसंस्कृता । ऋदूपे । चित् । अद्वृषा ॥ ११ ॥

घेङ्कट० वाक्कः (६, ३३)—“बहुविशेषं महाविशेषं वा ते सुकृतं एतत् सुमुखं धनुः । साधयिता
 ते वन्दः हिरण्ययः । उभौ ते बाहू रमणीयौ सम्प्राम्यौ वा ऋदूपे अर्देनपात्रिनी गमनपात्रिनी
 वा । रमण्यर्देनवेधिनौ गमनवेधिनौ वा” इति ॥ ११ ॥

^१इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये त्रिंशो वर्गः ॥

[७८]

‘कुहसुतिः काण्व ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः, दक्षमी श्रुती’ ।

पुरोकाशं नो अन्धेस इन्द्रं सहस्रमा भर । श्रुता च शूर गोनाम् ॥ १ ॥

पुरोकाशम् । नः । अन्धेसः । इन्द्रं । सहस्रम् । आ । भर । श्रुता । च । शूर । गोनाम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० पुरः दीपमानम् अस्मभ्यम् ‘अक्षम् सुष्यञ्जनम्’ आ इह इन्द्र! गवाम् गच्छन् शतानि च शूर । इति ॥ १ ॥

आ नो भर व्यञ्जनं गामशयम्यञ्जनम् । सर्वा मुना हिरण्यया ॥ २ ॥

आ । नः । भर । विऽअञ्जनम् । गाम् । अशम् । अविऽअञ्जनम् । सर्वा । मुना । हिरण्यया ॥ २ ॥

वेङ्कट० आ भर! अस्मभ्यम् व्यञ्जनम् गाम् अशम् तैलम् च, तैः सह मन्त्रीयानि हिरण्ययानि उपस्कराणि चेति ॥ २ ॥

उत नः कर्णशोभना पुरुषि धृष्णवा भर । त्वं हि शृण्विषे वसो ॥ ३ ॥

उत । नः । कर्णशोभना । पुरुषि । धृष्णो इति । आ । भर । त्वम् । हि । शृण्विषे । वसो इति ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अवि च भरमभ्यम् कर्णशोभनानि बहुनि धृष्णो आ भर । त्वम् हि शृण्विषे धृषते वासयित्वा ॥ ३ ॥

नफीं वृधीक इन्द्र ते न सुपा न सुदा उत । नान्यस्त्वच्छूर वायतः ॥ ४ ॥

नफीम् । वृधीकः । इन्द्र । ते । न । सुपाः । न । सुदाः । उत । न । अन्यः । त्वत् । शूर । वायतः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० नास्ति कश्चित् स्वतः वर्धयित्वा इन्द्र, न अवि सुष्ठु सम्भक्तो सुदायी, न अवि सुष्ठु अभिमतायां दाता । एतदेवाह—न अन्यः त्वत् शूर! कश्चिन्न इति यजमानस्य स्वतः अन्यः नास्ति चेत् इति ॥ ४ ॥

नकीमिन्द्रो निर्वर्तये न शुकः परिशक्तवे । विथं शृणोति पश्यति ॥ ५ ॥

नफीम् । इन्द्रः । निर्वर्तये । न । शुकः । परिशक्तवे । विथम् । शृणोति । पश्यति ॥ ५ ॥

वेङ्कट० इन्द्रः ‘न निर्वर्तये’ वाचयते । तया शुकः परिशक्तवे परिशक्त्यै न च मरति । विथम् च शृणोति, पश्यति च सर्वम् इति ॥ ५ ॥

‘इति पद्याष्टके पञ्चमाध्याये षड्विंशो वर्गः’ ॥

स म॒न्युं म॒र्त्याना॑म॒र्द॒व्यो नि चि॑कीपते । पुरा नि॒दर्थि॑कीपते ॥ ६ ॥

स । म॒न्युम् । म॒र्त्याना॑म् । अ॒र्द॒व्यः । नि । चि॒की॒प॒ते । पुरा । नि॒दः । चि॒की॒प॒ते ॥ ६ ॥

वेङ्कट० सः^१ होधम् मर्त्यानाम् स्वयम् अर्द्धितः^२ नि चिकीपते^३ निबरोति प्रागेव निन्दायाः^४
यावदेव एनम् अभिभवति, प्रागेव ततः ॥ ६ ॥

क॒स्म इत् पूर्ण॑मु॒दरं॑ तुर॒स्यांस्ति वि॒धृतः॑ । वृ॒त्रघ्नः॑ सौम॒पात्रः॑ ॥ ७ ॥

क॒स्म । इत् । पूर्ण॑म् । उ॒दरम् । तुर॒स्यम् । अ॒स्ति । वि॒धृतः॑ । वृ॒त्रघ्नः॑ । सोम॑पात्रः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० कर्मणा एव पूर्णम्^१ उदरम्^२ भवति क्षिप्रस्य वृत्रघ्नः सोमपात्रः । य एनं परिवारति,
तस्य कर्मणा इति ॥ ७ ॥

त्वे व॒स॒न्ति सं॒गता॑ विश्वा च सोम॒ सौम॑गा । सु॒दा॒त्वर्प॑रि॒हृता ॥ ८ ॥

त्वे इति । व॒स॒न्ति । सं॒गता॑ । वि॒श्वः । च । सोम॑ । सौम॑गा । सु॒दा॒त् । अ॒र्प॑रि॒हृता ॥ ८ ॥

वेङ्कट० त्वयि धनानि सङ्गताणि विधानि च सोमः सौभाग्यानि सोमनानि च दानानि
सङ्गितानि इति इन्नेन पीबमानम् सोममाहोति^१ ॥ ८ ॥

त्वा॒मि॒ध॒व॒पु॒र्मम॑ का॒मो ग॒म्यु॒रि॒र॒ग्युः॑ । त्वा॒म॒श्नु॒पुरे॑पते ॥ ९ ॥

त्वा॒म । इत् । पु॒र॒ग्युः । म॒म । का॒मः । ग॒म्युः । रि॒र॒ग्युः॑ । त्वा॒म् । अ॒श्नु॒ग्युः॑ । आ । इ॒प॒ते ॥ ९ ॥

वेङ्कट० त्वाम् एव यवम्^१ इच्छन् वा इच्छति मम कामः गम्युः रिरग्युः च, त्वाम् एव
अश्नुग्युः च इति ॥ ९ ॥

तवे॒दि॒न्द्रा॒हिमा॑श॒सु ह॒स्ते दा॒त्रे च॒ना द॑दे ।

दि॒न॒स्य॑ वा म॒धव॑त्सं॒मृत॑स्य वा पृ॒थि॒ यव॑स्य का॒शिना॑ ॥ १० ॥

तवे॒ । इत् । इ॒न्द्रः । अ॒ह॒म॒ । आ॒श॒सा॑ । ह॒स्ते । दा॒त्रम् । च॒न॒ । आ । द॑दे ।

दि॒न॒स्य॑ । वा । म॒ध॒व॒न् । सं॒मृ॒त॒स्य॑ । वा । पृ॒थि॒ । यव॑स्य । का॒शिना॑ ॥ १० ॥

वेङ्कट० तव एव इन्द्रः अहाशसनेन यवम् इन्द्रः अम यवम् दास्यति इति पुत्र्या भिक्षणे
प्रवृत्त अर्द्धम् इत्येन कन्याय दानम् वा ददे । तत्र दात्रेण यवेन सृतस्य वा मधवन् ।
अथ वा प्रागेव यवमिति सम्पत्स्य वा यवस्य पुरय मुनिना इति ॥ १० ॥

“इति पञ्चाहके पञ्चमाध्याये द्वात्रिंशो वर्यः” ॥

[७९]

‘हरनुभोगं कवि । सोमो देवता । गायत्री उन्व , नवमी अनुष्टुप् ।

अयं कृतुरगृभीतो विश्वजिदृक्कदित् सोमः । ऋषिर्विश्वः काव्येन ॥ १ ॥

अपम् । कृतु । अगृभीत । विश्वजित् । उत्तमिन् । इत् । सोम । ऋषि । विश्व । काव्येन ॥ १ ॥

वेङ्कट० अयम् सोम कर्तो शत्रुभिः अगृहीत विश्वजित् उत्तेजात् । तम् एवम् कवि विश्व
काव्येन वर्धयति ॥ १ ॥

अभ्युणोति यन्नग्रं भिषक्तिं विश्वं यत् तुरम् । प्रेमन्धः रुयन्निः श्रोणो भूत् ॥ २ ॥

अभि । ऊणोति । यत् । नृगम् । भिषक्ति । विश्वम् । यत् । तुरम् ।

‘प्र । ईम् । अन्ध । रुयत् । नि । श्रोण । भूत् ॥ २ ॥

वेङ्कट० अभि छादयति वातासि जलम् सोम यत् नमम् भवति । भिषज्यति य विश्वम्
कवि यत् आगुरम् ओषधीषु प्रविष्ट । तथा ‘वोचसोम सन् अथ’ विप्र पश्यति । धीम
अभि नि भवति किमप्यति ॥ २ ॥

त्वं सोम तनूकृद्भ्यो द्वेयोभ्योऽन्यकृतेभ्यः । उरु यन्तासि वरुधम् ॥ ३ ॥

तम् । सोम । तनूकृत्भ्यम् । द्वेयोभ्यम् । अन्यकृतेभ्यम् । उरु । यन्ता । असि । वरुधम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० त्वम् सोम ! अज्ञानं विच्छेदकेभ्य द्वेयोभ्यः सप्तहस्तम्, दूरबाभ्य इत्यर्थे, उरु यन्ता
भवति पारक स्तोत्र्याम् इति । ‘अवकृताणि हि रणात्’ (तै ६, १, १०) इति
भाष्यम् ॥ ३ ॥

त्वं चित्ती तव दर्शेदिव आ पृथिव्या ऋजीपिन् । यारीरुषस्य चिद् द्वेपः ॥ ४ ॥

त्वम् । चित्ती । तर् । दर्शे । दिव । आ । पृथिव्या । ऋजीपिन् । यारी । अरुषस्य । चिद् । द्वेपः ॥

वेङ्कट० त्वम् प्रज्ञया तव अर्धे दिव च ‘पृथिव्या च पृथक्’ इति यस्मात्तम् आहम् शब्दो
द्विप इत्येव हे तृतीयसवनस्येन ऋजीवेन तद्वत् इति ॥ ४ ॥

अर्थिनो यन्ति चेदर्थं गच्छानिद् दृढपो रातिम् । वृष्ट्युत्तर्यतः वारम् ॥ ५ ॥

अर्थिन । यन्ति । च । इत् । अर्थम् । गच्छात् । इत् । दृढम् । रातिम् । वृष्ट्युत्तर्यतः । वारम् ॥

वेङ्कट० अर्थिन यन्ति य अर्थम् इति निश्चयान्ता, गच्छति च दात् दातम् । ते च दातारः

तृप्यतः भिक्षमाणस्य कामम् धनप्रदानेन संस्थापयन्ति । स तृप्यः तदाश्रय इति ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये त्रयस्त्रिंशत्तो वर्गः^१ ॥

विदधत् पुर्व्यं नृष्टमुदीमृतायुर्भोरयत् । प्रेमायुस्तारीदतीर्णम् ॥ ६ ॥

विदत् । यत् । पुर्व्यम् । नृष्टम् । उत् । ईम् । ऋतप्युम् । ईरयत् ।

प्र । ईम् । आयुः । तारीत् । अतीर्णम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० यदा प्रथं धनम् नष्टम् लभते, तदा यज्ञकामम् एनं सोमः उत् ईरयति, प्रथमं यति च आयुः कष्टम् अन्त्यैः गतीर्णम् । सोमेन पञ्चमानः साधयति कष्टम् इति ॥ ६ ॥

सुशेवो नो मूलयस्तुतद्वत्कतुरचातः । भवा नः सोम श्वं हृदे ॥ ७ ॥

सुशेवः । नुः । मूलयस्तुः । अद्वत्कतुः । अचातः । भव । नुः । सोम । श्वम् । हृदे ॥ ७ ॥

वेङ्कट० सुसुखः अस्माकं सुसपिता अग्रमक्षप्रज्ञानः यत्नवर्धितः उदर एव तिष्ठन् सोम! भव शङ्करः हृदयाय । नुनः न इति पूरणम् ॥ ७ ॥

मा नः सोम सं वीविजो मा वि वीमिषया राजन् । मा नो हार्दिं त्विषा वधीः ॥ ८ ॥

मा । नुः । सोम । सम् ॥ वीविजः । मा । वि । वीमिषयाः । राजन् ।

मा । नुः । हार्दिं । त्विषा । वधीः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० मा अस्मात् सोम! सम् वीविजः अलिताङ्गं कार्षीः, मा च वि वीमिषया^१ राजन्, मा च अस्माकम् हृदयम् वीप्सया वधीः ॥ ८ ॥

अव यत् स्वे सुधस्थे देवानां दुर्मतीरीक्षं ।

राजन्मप द्विषः सेध मीद्वो अप सिधः सेध ॥ ९ ॥

अव । यत् । स्वे । सुधस्थे । देवानाम् । दुःप्रती । ईक्षं ।

राजन् । अप । द्विषः । सेध । मीद्वोः । अप । सिधः । सेध ॥ ९ ॥

वेङ्कट० अथ ईक्षं मयं यदा स्वे शूदे देवानाम् दुर्मतयः न प्रविशन्तु इति, यदानीम् एव राजन् । सेध, अथ सेध द्विषः सिधः च इति ॥ ९ ॥^१

^१इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये चतुस्त्रिंशत्तो वर्गः^१ ॥

[८०]

‘एकसूत्रोऽस कथिः । इन्द्रो देवता, दशम्या देवाः । गायत्री छन्दः, दशमी विष्णुः’ ।

तुह्यः न्यं वृत्ताकरं मर्दितारं शतक्रतो । त्वं न इन्द्र मूल्य ॥ १ ॥

‘तुहि । अन्यम् । वृत्ता । अर्धरम् । मर्दितारम् । शतक्रतो इति शतक्रतो’ । त्वम् । नः । इन्द्र । मूल्य ॥ १ ॥
 वेङ्कट० ‘एकसूत्रोऽसः । न अन्यम्’ सत्यम् एव ग्रहं करोमि सुखविहारम् शतक्रतो । तथा सति
 त्वम् इन्द्र । अस्मान् सुखम् ॥ १ ॥

यो नः शर्वत् पुराविद्याऽमृधो वार्जसातये । स त्वं न इन्द्र मूल्य ॥ २ ॥
 यः । नः । शर्वत् । पुरा । आविद्य । अमृधः । वार्जसातये । सः । त्वम् । नः । इन्द्र । मूल्य ॥ २ ॥
 वेङ्कट० यः । अस्मान् पुरा शर्वम् एव रक्षितवानसि अर्दितः’ अमृधम् । आमाय । सः । त्वम् इदानीम्
 त्वम् इन्द्र । मूल्यम् अस्मान् इति ॥ २ ॥

किमज्ञ रघचोर्देनः सुन्वानस्याऽवितेदसि । कुवित् सिन्द नः शर्कः ॥ ३ ॥
 ‘किम् । अज्ञ । रघचोर्देनः । सुन्वानस्य । अविता । इव । असि’ । कुवित् । सु । इन्द्र । नः । शर्कः ॥ ३ ॥
 वेङ्कट० किम् त्वम् अज्ञ विप्रम् सुन्वानस्य अविता एव भवति । रघचोर्देनः । रघस्य राघवरूप
 यः चोदयति धनं स सघोषः । तथा सति इन्द्र । बहु अस्माकम् कुर्वति ॥ ३ ॥

इन्द्र प्र णो रथमव पश्चाच्चित् सन्तमद्रिवः । पुरस्तादेन मे कृधि ॥ ४ ॥
 इन्द्र । प्र । नः । रथम् । अयम् । पश्चात् । चित् । सन्तम् । अद्रिः । पुरस्तात् । एतम् । मे । कृधि ॥ ४ ॥
 वेङ्कट० इन्द्र । अस्माकम् प्र एव रथम् । पश्चात् अपि भवन्ती बहिर । पुरस्तात् एतम् कृत् नम
 इति ॥ ४ ॥

हन्तो नु किमाससे प्रपुमं नो रथं कृधि । उपमं वाजयु अर्धः ॥ ५ ॥
 हन्तो इति । नु । किम् । आससे । प्रपुमम् । नः । रथम् । कृधि । उपमम् । वाजयु । अर्धः ॥ ५ ॥
 वेङ्कट० हन्त इति आभिमुख्यकृदामन्त्रितेन’ समानम् । हन्त इन्द्र । किम् त्वम् आससे । प्रपुमम्
 नः रथम् कृत् । अस्मिन् इन्द्र । अस्मादीयम् अर्धं इतिभूते एव उपमम् भवति
 समीपे’ पर्यंत इति ॥ ५ ॥

‘इति पञ्चाष्टके पञ्चमाध्याये पञ्चविंशो वर्गः ॥

अवा नो वाजयुं रथं सुकरं ते किमिदं परि । अस्मान्तु जिग्मुषं कृधि ॥ ६ ॥

अवा । न । वाजयुम् । रथम् । सुकरम् । ते । किम् । इत् । परि । अस्मान् । तु । जिग्मुषं । कृधि ॥ ६ ॥

वेङ्कट० रथ अस्माकम् अन्वेष्टुम् रथम् । सुकरम् ते निम् इत् सर्वं कर्तव्यं भवति परितः ।

तथा सति अस्मान् सुष्ठु जेह्वन् कुर्व इति ॥ ६ ॥

इन्द्र दृष्टस्व पूरसि भद्रा तं एति निष्कृतम् । इयं धीर्ऋत्विद्यावती ॥ ७ ॥

इन्द्र । दृष्टस्व । पू । असि । भद्रा । ते । एति । निष्कृतम् । इयम् । धी । ऋत्विद्यावती ॥ ७ ॥

वेङ्कट० इन्द्र । दृष्टं स्वपरिवृत स्वं पुरम् इयं भवति । भद्रा त्वं गच्छति सत्कृतस्थानम् । इयम् धी कर्मकाळे कृता ॥ ७ ॥

मा सीमवद्य आ भागुरी काष्ठा हितं चनम् । अपावृक्ता अरुत्यः ॥ ८ ॥

मा । सीम् । अथये । आ । भागू । चर्षी । काष्ठा । हितम् । चनम् । अपावृक्ता । अरुत्यः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० मा अस्मात् सर्वतः शनये आ भज, न कुतश्चित् प्रापयान्वयम् । अपराणिताम् कुर्वित्यर्थः ।

‘उर्ध्वं काष्ठां यद्वत्तराणं नाज्यन्त’ (तु. या २, १५) । तत्र अक्षुषु निहितम् नाति-
धीर्षितं धनम् । अपावृक्ता समुत्तु नदाना यजमाना अथय ॥ ८ ॥

तुरीयं नाम यज्ञियं यदा कस्तदुद्दिमसि । आदित् पतिर्न ओहसे ॥ ९ ॥

तुरीयम् । नाम । यज्ञियम् । यदा । कर्त्त । तत् । वस्मसि । आत् । इत् । पति । न । ओहसे ॥

वेङ्कट० यज्ञियम् नाम यज्ञियम् यदा च अस्माकम् करोषि, तत् यद्य कामयामहे । अगन्तरम्
एव पति । त्वं च अस्मान् वहति । नक्षत्रनाम गुह्यं याम प्रकृत्य नाम इति श्रीणि
नामानि । सोमयाजीति तुरीयं नाम इति ॥ ९ ॥

अरीश्वद्रो अमृता अमन्दीदेऋवृदेवा सुत यार्थं देवीः ।

तस्मा उ राधः कृणुत प्रशस्तं प्रातर्मक्षु धियावसुर्जगम्यात् ॥ १० ॥

अरीश्वद्र । व । अमृता । अमन्दीत् । एकऽय् । देवा । सुत । या । च । देरी ।

तस्मै । ॐ इति । राधं । कृणुत । प्रशस्तम् । प्रातः । मक्षु । धियावसु । जगम्यात् ॥ १० ॥

वेङ्कट० एवं देवदेवीः । दे देवा । अमृता । पुष्पान् अथ च गवीरुधत्, अमन्दीत् एष्य । अथ च

याः भवन् यूयं हे देवपरन्थः^१ तस्यै मन्त्रं धनं कुरुत प्रशस्तम् । शतः पुन भस्मान्
इन्द्रः कर्मवसुः आगच्छतु इति ॥ १० ॥

^२इति षष्ठाष्टके पञ्चमाध्याये पद्विंशो वर्गः^३ ॥

[८१]

^४कुसीदी काण्व ऋषिः । इन्द्रो देवता । मायश्री छन्दः^५ ।

आ तू न इन्द्र क्षुमन्तं चित्रं ग्रामं सं गृन्माय । महाहस्ती दक्षिणेन ॥ १ ॥

आ । तू । नः । इन्द्र । क्षुमन्तम् । चित्रम् । ग्रामम् । सम् । गृन्माय । महाहस्ती । दक्षिणेन ॥ १ ॥

वेङ्कट० काण्वः^१ कुसीदी । 'आभिमुख्येन सम् गृहाण इन्द्र ! अस्माकम्' वातु मायश्री प्रसिद्धं
धनम् पूजनीयम् महाहस्तः त्वम् दक्षिणेन हस्तेन ॥ १ ॥

विद्या हि त्वां तुविर्कूर्मिं तुविर्देष्णं तुवीर्मघम् । तुविपात्रमर्चोभिः ॥ २ ॥

विद्या । हि । त्वा । तुविर्कूर्मिम् । तुविर्देष्णम् । तुविर्मघम् । तुविऽमात्रम् । अर्चोऽभिः ॥ २ ॥

वेङ्कट० जानीमः हि त्वा बहुकर्माणं बहुमर्षं बहुमघं बहुप्रमाणं पालयैः युक्तं चेति ॥ २ ॥

नहि त्वां शूर देवा न मर्तोसो दित्सन्तम् । भीमं न गां वारयन्ते ॥ ३ ॥

नहि । त्वा । शूर । देवाः । न । मर्तोसः । दित्सन्तम् । भीमम् । न । गां । वारयन्ते ॥ ३ ॥

वेङ्कट० नहि 'त्वा शूर ! देवाः मनुष्याश्च दित्सन्तम्' भीमम् इव क्षयम् यवले प्रहृतं वारयन्ति ॥ ३ ॥

एतो निबन्धं स्तवामेक्षानं यस्वः स्वराजम् । न राधसा मर्षिपन्नः ॥ ४ ॥

एतो इति । ॥ । इन्द्रम् । स्तवाम् । ईक्षानम् । यस्वः । स्वराजम् । न । राधसा । मर्षिपुत्रः । नः ॥

वेङ्कट० आगच्छतु क्षिप्रम्, इन्द्रम् स्तवाम् धनस्य ईक्षानम् वरिष्ठस्य स्वराजम् । न अस्मान्
राधसा मर्षिपुत्र, अन्य आद्यः धनेन च प्रशस्त्वाम् इति ॥ ४ ॥

प्र स्तोपदुर्ष मासिपञ्चवत् सामं गीयमानम् । अभि राधसा जुगुर्त् ॥ ५ ॥

प्र । स्तोपुत् । उर्ष । मासिपुत्रम् । अर्षत् । सामं । गीयमानम् । अभि । राधसा । जुगुर्त् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० प्र स्तोप इन्द्रः, अस्माकम् उपमानं च 'करोतु, गृणोतु' च साम गीयमानम् ।
अभि गृणतु ॥ धनेन अस्मान् इति ॥ ५ ॥

^६इति षष्ठाष्टके पञ्चमाध्याये सप्तविंशो वर्गः^७ ॥

१. 'पानया' मूको. २-२. 'नारित' मूको. ३. 'इम' मूको. ४-४. 'रूपेन ... आसाम' मूको.

५. 'नले अ'. ६. तु. न. ४, १२, ८१, ८, १४, ४.

७. तु. न. १, १०, ४, ४८, १४, ५४, ४.

आ नो भर दक्षिणेनाभि सव्येन प्र मृश । इन्द्र या नो वसोर्निर्माक ॥ ६ ॥

आ । न । भर । दक्षिणेन । अभि । सव्येन । ॥ । मृश । इन्द्र । या । न । वसो । नि । निर्माक ॥

वेङ्कट० आ हर अस्मभ्यम् धनम् दक्षिणेन हस्तेन । अभि प्र मृश अस्मदर्थम् सव्येन च धनम् । इन्द्र । या अस्मान् धनम् नि मासी ॥ ६ ॥

उप क्रमस्वा भर पृषता घृष्णो जनानाम् । अदाश्रुतस्य वेदः ॥ ७ ॥

उप । क्रमस्व । आ । भर । घृषता । घृष्णो इति । जनानाम् । अदाश्रुतस्य । वेदः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० उप क्रमस्व अस्मान् प्रति । आ हर पृथेन मनसा हे धर्षयित ॥ जनानाम् मध्ये कर्मन्तम् अदाश्रुत धनम् ॥ ७ ॥

इन्द्र य उ नु ते अस्ति वाजो मित्रेभिः सन्तितः । अस्माभिः सु तं संनुहि ॥ ८ ॥

इन्द्र । य । उ । नु । ते । अस्ति । वाजं । मित्रेभिः । सन्तितः । अस्माभिः । सु । तम् । संनुहि ॥

वेङ्कट० इन्द्र । य एव तव वाजं विद्यते मेधाभिभिः सम्भजनीयं, तम् अस्मान् उरिष्य वेहि इति ॥ ८ ॥

सघोजुर्वस्ते वाजा अस्मभ्यं विश्वश्चन्द्राः । वशैश्च मूक्षं जरन्ते ॥ ९ ॥

सघुऽजुर्व । ते । वाजा । अस्मभ्यम् । विश्वश्चन्द्राः । वशैः । च । मूक्षं । जरन्ते ॥ ९ ॥

वेङ्कट० सघोनिर्गमना ते वाजा अस्मभ्यम् भक्षन्तु सर्वकान्वा । अपरोक्ष उत्तरार्धं । त्वाम् एते स्तोत्राद जातिं हेतुभिः शीघ्रं स्तुवन्ति इति ॥ ९ ॥

“इति पद्याष्टके पञ्चमाध्याये अष्टाविंशो वर्गः” ॥

अष्टकमेति पद्यस्य माधवः सुन्दरीसुतः ।

प्यारपत् पञ्चममाध्यायं तत् पठन्तु च पविष्टता ॥

इति वेङ्कटमाधवाचार्यविरचिते ऋक्संहिताध्यायव्याने पद्याष्टके पञ्चमोऽध्यायः ॥

—३—

इति ऋग्वेदे समाख्ये पद्याष्टके पञ्चमोऽध्यायः ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः ।

वेङ्कट०

‘वा प्र दध परावतो’ म्याचिस्वासति माघवा ।
प्रगाथेषु च नक्तव्यं सम्पत्तिं च प्रदर्शयन् ॥ १ ॥

गार्हते गृहणीपूर्वः ककुर्पूर्वस्तु ककुमः ।
पृती मतोऽगृहस्थन्तो प्रगाथो भवतो गृह्यौ ॥ २ ॥

‘स्वमज्ञ प्र’^१, ‘प्रथो गृह’^२, ‘मा चिद्’^३, ‘गृह्णु माघिषे’^४ ।
गार्हताम् ककुमानाहुः ‘तं गृह्यवा’^५, ‘पुवन्वि(र्गु)’^६ इति ॥ ३ ॥

चतुर्यपचायम्भस्येव प्रगाथे गार्हते सति ।
गृहस्थुमे च ककुमौ सम्पन्नन्ते तथा सति ॥ ४ ॥

द्वेतिस्तस्करं गार्हते गृहणीकारमिच्छता ।
तयोरेव द्विरभ्यासः कार्य इत्यस्यकावचः ॥ ५ ॥

तृतीयपञ्चमी दादावम्भस्येव ककुमे^७ जुषः ।
तच्चौ द्वे ककुमस्तितरः सम्पन्नन्ते तथा सति ॥ ६ ॥

महासतोऽगृहस्थो यो महागृहणीमुक्तः ।
स महागार्हतो नाम ‘गृह्णि(मे) अविभिः’^८ ॥ ७ ॥

महागार्हतप्रगाथे चतुर्थे सप्तमं तथा ।
अम्भस्येवे गृहस्थः स्मृतिवत्तथा इति पञ्चिमाः ॥ ८ ॥

सन्ति प्रगाथा नदवः प्रातिप्रात्यपवर्तिताः ।
पातजले निदाने तु द्वौ प्रगाथौ प्रवर्तिष्यौ ॥ ९ ॥

प्रगाथो यवयवाम्भो ‘ग्रामी ग्रामस्थं’^९ पूतयः^{१०} ।
गृहस्थो भुजतत्तस्य गाथवीरवे सतो यवेव ॥ १० ॥

अनुष्टुप्त्रे च गाथपावथमानुष्टुभः स्मृतः ।
‘आ त्वा रधुं यज्ञोत्तरे’^{१०} इति तत्र विदशेनए ॥ ११ ॥

१. अ १, ८४, १९. २. अ १, १६, १. ३. अ ८, १, १. ४. अ ७, १९, १. ५. गृह्य
मूको; अ ८, १९, १. ६. अ ८, ११, १. ७. वज्रमे मूको. ८. अ ६, ४८, ७. ९. अ ६, ४८, १०.
१०. अ ८, १८, १.

अत्र निवृत्तानम् — 'यस्य कस्याचिच्छन्दस सम्पद' कथिदिच्छति ।

चतुर्थं तस्य सख्याय चागतीराहरेद् अथ ॥ १२ ॥

अदि तच्छन्द आहरेद् अन्पदयस्य सम्पदे ।

चतुर्थं तस्य सख्याय निवासास्तावतीश्वर ॥ १३ ॥ इति ॥

तद्विद् 'विश्वोऽनुष्टुभ चतस्रो गायत्र्य' इत्यादिवाङ्मनानां समर्थनम् । तत्र गायत्रीभिः
अस्ताभिः जगती सम्पादयितुमिच्छन् जगत्या चतुर्थं गणयेत् । द्वादश भवन्ति । ततो द्वादश
गायत्रो कसेत् । यदिदं जगतीसम्पादनार्थमाहृत छन्द गायत्र तस्य चरचतुर्थं तत् पश्येत् ।
एव भवन्ति । एवं च द्वादश गायत्र्य एव जगत्यो भवन्ति । गायत्रीभिः त्रिष्टुभ
सम्पादयितुमिच्छन् एकादश गायत्रीराहरेत् । पद त्रिष्टुभो भवन्ति । गायत्रीभिः पङ्क्ति
सम्पादयितुमिच्छन् दश गायत्रीराहरेत् । पद पङ्क्त्यो भवन्ति । अथोष्णिगभिर्भागी
सम्पादयितुमिच्छन् द्वादशोष्णिग आहरेत् । सप्त जगत्यो भवन्ति । अथिग्निभिः त्रिष्टुभ
सम्पादयितुमिच्छन् एकादशोष्णिग आहरेत् । सप्त त्रिष्टुभो भवन्ति । गायत्रीभिर्होष्णिग
सम्पादयितुमिच्छन् सप्त गायत्रीराहरेत् । पङ्क्तिहो भवन्ति । इष्णिगभिर्गायत्री सम्पादयितु-
मिच्छन् पङ्क्तिहो आहरेत् । सप्त गायत्र्यो भवन्ति । एव सर्वत्र द्रष्टव्यमिति ॥

[८२]

'तृतीयां ऋण्य ऋषि । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः' ।

आ प्र द्रव परावतोऽर्वावर्तश्च घृत्रहन् । मध्वः प्रति प्रमर्मणि ॥ १ ॥

आ । प्र । द्रव । परावर्त । अर्वावर्त । च । घृत्रहन् । मध्व । प्रति । प्रमर्मणि ॥ १ ॥

घेह्रुट० आ प्र द्रव वृत्रात् अन्विष्यात् च घृत्रहन् । सोमात् प्रति सेरा प्रहरणे ॥ १ ॥

तीव्राः सोमांस आ गंदि सुतासौ मादविष्णवः । पिबो दधृक् यथोऽपि ॥ २ ॥

तीव्रा । सोमांस । आ । गंदि । सुतासौ । मादविष्णवः । पिबो । दधृक् । यथो । ओऽपि ॥ २ ॥

घेह्रुट० तीव्ररसा सोमा इमे अम सुता मद्गता । आ गन्ध, पिब तात् । दध सत्, यथा
तात् सेवसे ॥ २ ॥

इषा मन्दस्वादु वेज्जं वराय मुन्यवै । सुवेत् त इन्द्रं अं हृदे ॥ ३ ॥

इषा । मन्दस्व । आत् । वे इति । ते । अम् । वराय । मुन्यवै । सुवेत् । ते । इन्द्र । अम् । हृदे ॥ ३ ॥

घेह्रुट० सोमेन मन्दस्व । अनन्तम् एव सेवम् इद् अस्म भवतु सव वासकाय प्रोवाप, तथा
तव इन्द्र । तात् हृदयाय च ॥ ३ ॥

आ त्र्यंशश्चा गृहि न्युक्त्वा नि च ह्यसे । उपमे रौचने दिवः ॥ ४ ॥

आ । त्र । अश्रो इति । आ । गृहि । नि । उक्त्वा नि । च । ह्यसे । उपमे । रौचने । दिवः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० आ गच्छ क्षिप्रम् हे असपन्न । सह्यामे । तथा सुशोकात् अक्षिभि दीप्यमाने समीपस्थे
यत्र च उक्त्वा नि प्रति नि ह्यसे । तत्र आ गच्छ ॥ ४ ॥

तुभ्यायमाद्रेभिः सुतो गोभिः श्रीतो मदीय कम् । प्र मोर्म इन्द्र ह्यते ॥ ५ ॥

तुभ्य । अयम् । अद्रेभिः । सुत । गोभि । श्रीत । मदीय । कम् । प्र । सोर्म । इन्द्र । ह्यते ॥ ५ ॥

वेङ्कट० तुभ्यम् अयम् आद्रेभि सुत गोविकार मिश्रित मदीयम् प्र ह्यते ॥ ५ ॥

‘इति पद्याष्टके पञ्चाध्याये प्रथमो वर्गः ॥’

इन्द्रं धुधि सु मे हवमस्मे सुतस्य गोमंतः । वि पीतिं तृप्तिमंश्नुहि ॥ ६ ॥

इन्द्र । धुधि । सु । मे । हवम् । अस्मे इति । सुतस्य । गोमंत । वि । पीतिम् । तृप्तिम् । अंश्नुहि ॥ ६ ॥

वेङ्कट० इन्द्र । सुष्ठु धुधि मे हवाम् । तथा अस्माभि सुतस्य गोभि श्रीतस्य च पानम्
तृप्तिम् च वि अंश्नुहि ॥ ६ ॥

य इन्द्र चमसेष्वा सोमश्चमूपु ते सुतः । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥ ७ ॥

य । इन्द्र । चमसेषु । आ । सोम । चमूपु । ते । सुत । पिब । इत् । अस्य । त्वम् । ईशिषे ॥ ७ ॥

वेङ्कट० य इन्द्र । चमसु सोम चमूपु च सुत ह्यते । प्रक्षा चम्ब । पिब रवम् मयु सोमम् ।
सस्य त्वम् एव ईश्वर इति ॥ ७ ॥

यो अप्सु चन्द्रमा इव सोमश्चमूपु ददृशे । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥ ८ ॥

य । अप्सु । चन्द्रमा इव । सोम । चमूपु । ददृशे । पिब । इत् । अस्य । त्वम् । ईशिषे ॥ ८ ॥

वेङ्कट० य सन्तरिक्षे च इमा इव सोम चमूपु ह्यते गृहीत ॥ ८ ॥

यं ते श्वेनः बुदामरत् तिस्रो रजांस्यस्पृतम् । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥ ९ ॥

यम् । ते । श्वेन । बुदा । आ । अमरत् । तिर । रजांसि । अस्पृतम् । पिब । इत् । अस्य । त्वम् । ईशिषे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० यम् ते श्वेन यदा आ च्छादति तिर कुर्वन् लोकात् आन्तरिक्षात् तेषु लोकेषु अस्पृतम्
बुदुभि । ‘पदभ्यां ह सक्ने सम्यक्कात् मुखनेभम्’ (ते ६, १, ६, ४) इति ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥

‘इति पद्याष्टके पञ्चाध्याये द्वितीयो वर्गः ॥’

१. उक्त्वा नि मू. २. नाति मू. ३-३ नाति मू. ४ स्थितस्य मू. ५. अत्र मू.

६१. सु. म. १०, १४४, ५ = स्पष्टम् मू.

म. २५९

[८३]

‘वृत्तीदी काण्व ऋषि । विभे देवा देवता । गायत्री छन्दः ।

देवानामिदं म॒हत् तदा वृ॒णीमहे व॒यम् । वृ॒ष्णां॒स्मभ्य॑भूतये ॥ १ ॥

देवानां । इत् । अवे । म॒हत् । तत् । आ । वृ॒णीमहे । व॒यम् । वृ॒ष्णां॒म् । अ॒स्मभ्य॑म् । कृतये ॥ १ ॥

वेङ्कट० देवानाम् एव पाठ्यम् म॒हत् विभे । तत् आ वृ॒णीमहे व॒यम् वृ॒ष्णां॒म् । तेषां स्मभूतम्
अ॒स्मभ्य॑म् रक्षाय ॥ १ ॥

ते नः सन्तु यु॒जः सदा वरु॑णो मि॒त्रो अ॒र्यमा । वृ॒धासं॑श्च प्र॒चेत॑सः ॥ २ ॥

ते । न । स॒न्तु । यु॒जः । सदा । वरु॑ण । मि॒त्र । अ॒र्य॒म् । वृ॒धासं॑ । च । प्र॒चेत॑सः ॥ २ ॥

वेङ्कट० ते अस्माकम् स॒न्तु सदा॒या सदा वरु॑णादय व॒चेत॑सः । न सुमन्त्र ॥ २ ॥

अति॑ नो वि॒भित्ता पु॒रु नौमि॑रपो न पर्य॑य । यु॒यमु॑तस्य र॒थयः ॥ ३ ॥

अति॑ । न । वि॒भित्ता । पु॒रु । नौमि॑ । अप । न । पर्य॑य । यु॒यम् । र॒थ॒यः । र॒थ॒यः ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अति पर्यय अस्मात् वि॒भित्ता॒नि वि॒भ्राता॒नि वि॒व्रता॒नि व॒ह्नि व॒ह्नि नौमि॑ उ॒दका॒नि
इ॒य यू॒यम् हे स॒त्यस्य॑ प॒त्रस्य॑ वा ने॒तारः ॥ ३ ॥

वामं नो अ॒स्त॒र्यम॑न् वामं वरु॑ण श॒स्यम् । वामं ह्य॒वृणी॑महे ॥ ४ ॥

वामम् । न । अ॒स्त॒ । अ॒र्य॒मन् । वामम् । वरु॑ण । श॒स्यम् । वामम् । हि । आ॒वृणी॑महे ॥ ४ ॥

वेङ्कट० वामम् धनम् न अस्तु अ॒र्यम॑न् । वामम् वरु॑ण । श॒सनी॒यम् । वामम् हि व॒यम् आ॒वृणी॑महे ॥ ४ ॥

वामस्य हि प्र॒चेत॑स ई॒शाना॑सो रि॒शाद॑सः । नेमा॑दित्या अ॒घस्य॑ यत् ॥ ५ ॥

वामस्य॑ । हि । प्र॒चेत॑स । ई॒शाना॑स । रि॒शाद॑सः । न । ई॒म् । आ॒दि॒त्या । अ॒घस्य॑ । यत् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० वामस्य हि धनस्य हे प्र॒चेत॑स । ई॒शरा॑ यू॒यम् हे रि॒शाता॑सितारः । न ए॒नम् आ॒दि॒त्या ।
तत् प्राप्नो॑तु यत् अ॒यत्त्व॑ स॒म्भवि॑त् ॥ ५ ॥

‘इति पद्याहके पद्याध्याये वृत्तीषो वर्गः ॥

व॒यमि॑दं सु॒दान॑वः सि॒यन्तो॒ यान्तो॒ अध्व॑न्ना । दे॒वा वृ॒धाय॑ ह॒महे ॥ ६ ॥

व॒यम् । इत् । व । सु॒दान॑व । सि॒यन्ते । यान्ते । अध्व॑न् । आ । दे॒वा । वृ॒धाय॑ । ह॒महे ॥

वेङ्कट० व॒यम् यु॒यम् हे शोम॑व॒यान् । नि॒यन्त॑व गृहेषु अ॒यन्ति॑ वा रा॒जन्त॑ दे॒वा । व॒धेना॑प
अ॒र्धे ह॒महे ॥ ६ ॥

अर्थि न इन्द्रैषां विष्णोः सज्जात्यानाम् । इता मरुतो अर्थिना ॥ ७ ॥

अर्थि । नः । इन्द्र । एषाम् । विष्णो इति । सज्जात्यानाम् । इत । मरुतः । अर्थिना ॥ ७ ॥

वेङ्कट० हे इन्द्रावयव ! एषाम् सज्जात्यानाम् अस्मान् एव आगच्छत ॥ ७ ॥

प्र आतृत्वं सुदानवोऽर्घं द्विता समान्या । मातुर्गर्भे भरामहे ॥ ८ ॥

प्र । आतृत्वं । सुदानवः । अर्घं । द्विता । समान्या । मातुः । गर्भे । भरामहे ॥ ८ ॥

वेङ्कट० प्र भरामहे षयं 'हे सुदानाः' यत् सुभ्वाकम् समान्या द्विता च मातुः गर्भे सजातम्

आतृत्वं । प्रभरणम् उच्चारणे प्रकाशनं वा । आदिस्थाः सर्वे आतरः इन्द्रज्ञाः च सज्ञा इति ।

'अदितिः पुत्रकामा साध्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपयत्' (तै ६, ५, १) इति ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

यूयं हि ष्ठा सुदानव इन्द्रज्येष्ठा अभिर्षवः । अर्षा चिद्व उत श्रुषे ॥ ९ ॥

यूयम् । हि । ष्ठ । सुदानवः । इन्द्रज्येष्ठाः । अभिर्षवः । अर्षा । चिद्व । उत । श्रुषे ॥ ९ ॥

वेङ्कट० यूयम् हि भव्य हे सुदानाः ! इन्द्रज्येष्ठाः अभिगतरीतया । अथ युष्माक् मां

क्षीमि ॥ ९ ॥

'इति पञ्चमके पञ्चाध्याये चतुर्थो वक्त्रः' ॥

[८४]

'उताना कावयः कपिः । अग्निर्देवता । यावन्ती छन्दः' ।

प्रेष्ठो वो अतिथिं स्तूपे मित्रमिव प्रियम् । अग्निं रथं न वेद्यम् ॥ १ ॥

प्रेष्ठम् । वो । अतिथिम् । स्तूपे । मित्रमिव । प्रियम् । अग्निम् । रथम् । न । वेद्यम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० उताना कावयः । 'प्रेष्ठम् सुभ्वाकम्' अतिथिम् स्त्रीभिः, मित्रम् इव प्रियम् अग्निम् रथम्

इव भनदितम् लाभहेतुम् वा इति ॥ १ ॥

कविमिव प्रचेतसं यं देवासो अर्घं द्विता । नि मर्त्येष्वदधुः ॥ २ ॥

कविमिव । प्रचेतसम् । यम् । देवासः । अर्घं । द्विता । नि । मर्त्येषु । अदधुः ॥ २ ॥

वेङ्कट० कान्तकमानम् प्रकृतचेतसम् इव पुरुषम् यम् देवाः द्वैधं मनुष्येषु नि आदधुः गार्हपत्यम्

आद्वनीपं च । यद्वा दिवि वर्तमानस्य पृथिव्यां यस्य विधानं कृतवन्तः । स्तुये
तम् इति ॥ २ ॥

त्वं यविष्ठ दाशुपो नूः पाहि शृणुधी गिरः । रक्षां लोकमुत् तमना ॥ ३ ॥

त्वम् । यविष्ठ । दाशुपैः । नून् । पाहि । शृणुधि । गिरः । रक्षां । लोकम् । उत् । तमना ॥ ३ ॥

येङ्कट० त्वम् सुवत्ता! इत्यन्तः अनुष्यात् पाहि, शृणु च स्तुयीः, रक्ष पुत्रम् अवि च
कारमाना एव ॥ ३ ॥

कपा ते अग्ने अङ्गिर ऊर्जी नपादुपस्तुतिम् । वराय देव मुन्यधै ॥ ४ ॥

कपा । ते । अग्ने । अङ्गिरः । ऊर्जाः । नपात् । उपस्तुतिम् । वराय । देव । मुन्यधै ॥ ४ ॥

येङ्कट० कपा वाचा तुभ्यम् अग्ने! अङ्गिरा! अन्नस्य पुत्र! उपस्तुतिम् वरमीषाम अभिमन्य-
मानाम क्षत्रम् देव! अरेम इति ॥ ४ ॥

दाशेम् कस्य मनसां यज्ञस्य सहसो यज्ञो । कर्तुं वोच इदं नमः ॥ ५ ॥

दाशेम् । कस्य । मनसां । यज्ञस्य । सहसः । यज्ञो इति । कर्तुं । वोच । इदम् । नमः ॥ ५ ॥

येङ्कट० दाशेम् 'कीदृशस्य मनसा' युक्ताः एवं यजमानस्य हे सहसः पुत्र! कदा वा तुभ्यम्
इदम् नमः कर्तुम् वोचे इति वा नमस्कारं वेति ॥ ५ ॥

"इति पद्याष्टके पद्याध्याये पञ्चमो वसः" ॥

अथा त्वं हि नृस्करो विश्वा अस्मभ्यं सुक्षिती । वाजद्रविणसो गिरः ॥ ६ ॥

अथ । त्वम् । हि । नृः । वरः । विश्वाः । अस्मभ्यम् । सुक्षितीः । वाजद्रविणसः । गिरः ॥ ६ ॥

येङ्कट० अथ त्वम् अस्मभ्यम् नृः । उदेवाऽऽह—अस्मभ्यम् सुविवासाः वाजद्रविणसः य गिरः
विश्वाः स्तुतिरिति । दीप्तयनाः वाजद्रविणस इति ॥ ६ ॥

कस्य नूनं परीणसो धियो जिन्वसि दंपते । गोपात्रा यस्य ते गिरः ॥ ७ ॥

कस्य । नूनम् । परीणसः । धियः । जिन्वसि । दम्पते । गोपात्रा । यस्य । ते । गिरः ॥ ७ ॥

येङ्कट० कस्य इत्यादि महतः कर्माणि क्षीयन्ति गृहपते!, गवां स्तामे भवन्ति यस्य तत्र
रजुतपः ॥ ७ ॥

तं मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु । स्वेषु ध्वेषु वाजिनम् ॥ ८ ॥

तम् । मर्जयन्त । सुक्रतुम् । पुरोऽयावानम् । आजिषु । स्वेषु । ध्वेषु । वाजिनम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० तम् परिचरन्ति सुवन्तम् पुरोगन्तारम् आजिषु स्वेषु वृद्धेषु बलिनम् ॥ ८ ॥

क्षेति क्षेमैभिः साधुभिर्नैकिर्यं भन्ति हन्ति यः । अग्नें सुवीरं एषते ॥ ९ ॥

क्षेति । क्षेमैभिः । साधुभिः । नैकि । यम् । भन्ति । हन्ति । यः । अग्नें । सुवीरः । एषते ॥ ९ ॥

वेङ्कट० निवसति साधुभिः क्षेमैः सह । न अम् कैश्चन भन्ति । हन्ति यः 'सर्वम् । अग्ने' । सुव्रतः । यं वर्धते स तस्य पूज्य इत्येति ॥ ९ ॥

इति पञ्चादके पञ्चापाये षष्ठो वर्गः ॥

[८५]

कृष्ण आक्षिरसः क्षिभिः । अक्षिनी देवता । माघप्री उन्वा ।

आ मे हवँ नास्त्याक्षिना गच्छतं युवम् । मघ्नः सोमस्य पीतये ॥ १ ॥

आ । मे । हवँम् । नास्त्या । अक्षिना । गच्छतम् । युवम् । मघ्नः । सोमस्य । पीतये ॥ १ ॥

वेङ्कट० आक्षिरसः कृष्णः । आ गच्छतम् युवम् अक्षिनी । मम हवँ मघ्नं सोमं पातुम् ॥ १ ॥

इमे मे स्तोममक्षिनेमे मं शृणुतं हवँम् । मघ्नः सोमस्य पीतये ॥ २ ॥

इमम् । मे । स्तोमम् । अक्षिना । इमम् । मे । शृणुतम् । हवँम् । मघ्नः । सोमस्य । पीतये ॥ २ ॥

वेङ्कट० स्तोमम् आगमनविषयः । इमे मे शृणुतम् इति ॥ २ ॥

अयं वां कृष्णो अक्षिना हवँते वाजिनीवध । मघ्नः सोमस्य पीतये ॥ ३ ॥

अयम् । वाम् । कृष्णः । अक्षिना । हवँते । वाजिनीवधु इति वाजिनीवधुम् । मघ्नः । सोमस्य । पीतये ॥ ३ ॥

वेङ्कट० अयम् इत्यः नाम वाम् हवँते अक्षिनी । अक्षपत्नी ॥ ३ ॥

शृणुतं जरितुर्ह्यं कृष्णस्य स्तुवतो नरा । मघ्नः सोमस्य पीतये ॥ ४ ॥

शृणुतम् । जरितुः । हवँम् । कृष्णस्य । स्तुवतः । नरा । मघ्नः । सोमस्य । पीतये ॥ ४ ॥

वेङ्कट० शृणुतम् स्तुवनस्तोत्रस्य हवँम् कृष्णनाम्नः सम्प्रति स्तुवतः हे नेत्रासी इति ॥ ४ ॥

१-१. सान्नेषु वि०, 'नान्नेषु अ' । २. स्तोमे मृको. ३-३. यास्ति मृको. ४. सेमतिपं अ'.

५. मघ्नं मृको. ६. हवँ मृको.

छर्दिर्धन्तमदाभ्यं विप्राय स्तुवते नरा । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ५ ॥

छर्दिः । धन्तम् । अदाभ्यम् । विप्राय । स्तुवते । नरा । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ५ ॥

वेङ्कट० रुद्रम् यच्छतम् अहिंस्यम् मेधाविने स्तुवते नरौ । इति ॥ ५ ॥

‘इति पद्यद्वये पद्याध्याये सप्तमो वर्गः’ ॥

गच्छतं द्राक्षुषो गृहमितथा स्तुवतो अश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ६ ॥

गच्छतम् । द्राक्षुषः । गृहम् । इत्या । स्तुवतः । अश्विना । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ६ ॥

वेङ्कट० गच्छतम् गच्छमानस्य गृहम् इत्यम् स्तुवतः अश्विनौ ॥ ६ ॥

युजायां रासभं रथे वीह्वङ्गे वृषण्वस्र । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ७ ॥

युजायाम् । रासभम् । रथे । वीह्वङ्गे । वृषण्वस्र इति वृषण्वस्रम् । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ७ ॥

वेङ्कट० युजायाम् रासभम् रथे रथे वृहते हे वृषण्वस्रम् ॥ ७ ॥

त्रिवन्धुरेण त्रिवृता रथेना यातमश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ८ ॥

त्रिवन्धुरेण । त्रिवृता । रथेन । आ । यातम् । अश्विना । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ८ ॥

वेङ्कट० त्रिवन्धुरेण त्रिवृतेन रथेन आ यातम् अश्विनौ ॥ ८ ॥

सू मे गिरौ नासत्याश्विना प्रार्चतं युवम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ९ ॥

सु । मे । गिरौ । नासत्या । अश्विना । प्र । अर्चतम् । युवम् । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ९ ॥

वेङ्कट० क्षिप्रम् मे गिरः द्वि नासत्यौ । अश्विनौ । युवाम् प्र गच्छतम् रचते वेति ॥ ९ ॥

‘इति पद्याद्वये पद्याध्याये अष्टमो वर्गः’ ॥

[८६]

‘कृन्ना आहिरस्त अश्विः, विश्वे वा कार्णिजः । अश्विनौ देवता । अगती छन्दः’ ।

उमा हि वृक्षा भिषजा मयोभुवोभा दर्शस्य वचसो चभुवधुः ।

ता वां विश्वको हवते तनूकृये मा नो वि यौँटं सरुपा मुमोर्चतम् ॥ १ ॥

उ॒मा । हि॒ । द॒सा । भि॒प॒जा । म॒वः॒ऽसु॒वा । उ॒मा । द॒क्ष॒स्य । व॒च॒सः । व॒धू॒व॒युः ।
ता । व॒ाम् । वि॒श्व॒कः । ह॒व॒ते । त॒नु॒ऽकू॒पे । मा । नः । वि । यौ॒ष्टम् । स॒ख्या । मु॒मो॒र्च॒तम् ॥ १ ॥

पेङ्कट० कार्णिगिर्विश्वः^१ कृष्णो वा आक्षिरसः । उभौ हि दसौ भिपजौ सुखल भावयितारी उभौ
दक्षस्य प्रजापतेः स्तुतेः सम्बन्धिनौ बधूवयुः । तौ वाम् विश्वकः हवते पुत्रस्य कृते । मा
अस्माकं सत्त्वानि पृथक् कुरुतम् । अत्र आगन्तुम् अघप्रमदान् मुञ्चतम् इति । विष्णावाम्^२
अक्षिरस्य सस्य पिता विश्वकः वा हवत इति आत्मानम् आह । अपि वा विश्वकस्य पिता
कृष्णः वदति—मयं मम पुत्रौ विश्वकः पुत्रार्थं वाम् हवत इति ॥ १ ॥

कृ॒था नूनं॑ वां वि॒र्म॒ना उ॒पे॒ स्तव॑ष्यं धि॒र्यं द॒द॒यु॒र्व॒स्यं॑ऽइ॒ष्टये॑ ।

ता वां वि॒श्व॒को ह॒व॒ते त॒नु॒कू॒पे मा नो॒ वि यौ॑ष्टं स॒ख्या मु॒मो॒र्च॒तम् ॥ २ ॥

कृ॒था । नून॑म् । वा॒म् । वि॒र्म॒नाः । उ॒पे॒ । स्त॒व॒ष्य॒ । यु॒ष्य॒म् । धि॒र्य॒म् । द॒द॒युः॑ । व॒स्यः॑ऽइ॒ष्टये॑ ।
ता ॥ वा॒म् । वि॒श्व॒कः । ह॒व॒ते । त॒नु॒ऽकू॒पे । मा । नः । वि । यौ॒ष्टम् । स॒ख्या । मु॒मो॒र्च॒तम् ॥ २ ॥

पेङ्कट० कथम् वाम् पुरा विर्मनाः अपि । उप स्तवत् । यद्वा विर्मनो युर्यं दधयुः वसिष्ठस्य^३
अभिलषितस्य इष्टये अभिगमनाय । ता वाम् इति गतम् ॥ २ ॥

यु॒वं हि॒ व॒मां पु॒रु॒ष॒मे॒म॒मे॒ध॒तुं वि॒ष्णा॒यै॒ द॒द॒यु॒र्व॒स्यं॑ऽइ॒ष्टये॑ ।

ता वां वि॒श्व॒को ह॒व॒ते त॒नु॒कू॒पे मा नो॒ वि यौ॑ष्टं स॒ख्या मु॒मो॒र्च॒तम् ॥ ३ ॥

यु॒वम् । हि॒ । व॒म् । पु॒रु॒ऽमु॒जा । इ॒मम् । ए॒ध॒तुम् । वि॒ष्णा॒यै॒ । द॒द॒युः॑ । व॒स्यः॑ऽइ॒ष्टये॑ ।
ता । वा॒म् । वि॒श्व॒कः । ह॒व॒ते । त॒नु॒ऽकू॒पे । मा । नः । वि । यौ॒ष्टम् । स॒ख्या । मु॒मो॒र्च॒तम् ॥ ३ ॥

पेङ्कट० हे पुत्रदुतौ । युवाम् हि स्म इमम् एधतुम् इनां वृद्धिम् विष्णायै मम पुत्रे वीथे मा
दधयुः अस्माकं वसीयसः इच्छां पूरयितुम् ॥ ३ ॥

उ॒त त्वं वी॒रं ध॒न॒सा॒मृ॒जी॒पि॒णं दू॒रे चि॒त् स॒न्त॒म॒व॒से॒ ह॒वाम॑हे ।

य॒स्य॒ स्वा॒दि॒ष्टा सु॒प्र॒तिः पि॒तृ॒यै॒वा मा नो॒ वि यौ॑ष्टं स॒ख्या मु॒मो॒र्च॒तम् ॥ ४ ॥

उ॒त । त्व॒म् । वी॒रम् । ध॒न॒ऽसा॒म् । ऋ॒जी॒पि॒णम् । दू॒रे । चि॒त् । स॒न्त॒म् । अ॒व॒से॒ । ह॒वाम॑हे ।
य॒स्य॑ । स्वा॒दि॒ष्टा । सु॒प्र॒तिः । पि॒तुः । य॒था । मा । नः । वि । यौ॒ष्टम् । स॒ख्या । मु॒मो॒र्च॒तम् ॥

पेङ्कट० अपि च त्वं वीरम् धनानां सप्तकारणम् । ऋजीपम् अपाजितम् अवति । अभिपुत्रमोमे

१. 'विश्वक' मूको. २. 'विष्णोवाम' मूको. ३. 'वसिष्ठस्य' वि. ४. 'वारित' मूको.
५. ५. 'वम' मूको. ६. 'विम' :

चिमष्टं दूरे अपि सन्ताम् रक्षणाद्य हवामहे । पुत्रो हि पितरं रक्षति । यस्य स्वादुतमा सुष्ठुतिः
पितुः विश्वकस्य इव ॥ ३ ॥

ऋतेन देवः संविता अमायत ऋतस्य शृङ्गष्टर्विया वि पप्रथे ।

ऋतं सांसाह महिं चित् पृतन्युतो मा नो वि यौष्टं सुख्या मुमोचतम् ॥ ५ ॥

ऋतेन । देवः । संविता । शम्ऽआपते । ऋतस्य । शृङ्गम् । उर्विया । वि । पप्रथे ।

ऋतम् । सुसाह । महिं । चित् । पृतन्युतः । मा । नः । वि । यौष्टम् । सुख्या । मुमोचतम् ॥ ५ ॥

षेङ्कट० सत्येन देवः सांविता सार्धं शम् गच्छति, 'सत्यस्यैव मृतम्' विवा विस्तीर्णम् दि प्रथयति ।

अपि च इदम् ऋतम् अविनयति महद् अपि बलम् पृतन्युतः । यत् प्रसारतम् कर्तुं भवति ।

युवाम् अपि ऋतेन मा नः वि यौष्टम् इति ॥ ५ ॥

'इति पद्याष्टके पद्याध्याये नवमो वर्गः' ॥

[८७]

'हृण आद्विरस अग्निः, वासिष्ठो वा पुत्रीकः, विषमेध आद्विरसो वा । अग्निनी देवता ।
प्रगाथश्छन्दः । (= विषमा बृहत्कः, छमाः सतोबृहत्कः)' १ ।

धुञ्जी वां स्तोमो अग्निना क्रिबिर्न सेकु आ गतम् ।

मध्वः सुतस्य स दिवि त्रियो नरा पातं गौराविवोरिणे ॥ १ ॥

धुञ्जी । वाम् । स्तोमः । अग्निना । क्रिबिः । न । सेकुं । आ । गतम् ।

मध्वः । सुतस्य । सः । दिवि । त्रियः । नरा । पातम् । गौराविव । इरिणे ॥ १ ॥

षेङ्कट० पुत्रीकः वासिष्ठः विषमेधो वा आद्विरसः । वाम्^१ गुणी सुवयोः स्तोता भवति अग्निनी ।

वृष. (दु. विप ३, २१) इव सेकुं, अनुपस्थिततोषः । तथा सखि आ वरुणम् । अपि च सप्तविधम् ।

क्षोमः स्तुतिः इति । सः अर्धं स्तोता दिवि अग्निपुत्रस्य स्तोमस्य त्रियः भवति । तम् पातम्

धीप्रमागद्य नरी । यथा वृषिनी^२ 'गौरी इरिबि' क्षीप्रम् आगच्छतः ॥ १ ॥

पितरं धर्मं मधुमन्तमग्निना वहिः सीदतं नरा ।

ता मन्दसाना मर्तुपो दुरोण आ नि पतिं वेदंसा वयः ॥ २ ॥

१-१. 'वयं ... तु' मूको.

२-२. नास्ति मूको.

३. वृषाम् मूको.

४. 'अद्विरसः सुवो.

५. नृपोनी मूको. ६-६ 'उर्विया' मूको.

पिबतम् । धर्मम् । मधुमन्तम् । अश्विना । आ । बर्हि । सीदतम् । नरा ।
ता । मन्दसाना । मनुष्य । दुरोधे । आ । नि । पातम् । वेदसा । वयम् ॥ २ ॥

पेङ्कट० पिबतम् धर्मम् मधुरसवन्तम् अश्विनौ । आ सीदतम् बर्हि नरो । तौ मोदमानौ मनुष्य
गृहे भ्रातृभ्य नि पिबतम् । दुरोधाद्यादिना सह सोमस्यस्यम् वयम् । अयि य भारणवम्
पदेन सह आयुरिति ॥ २ ॥

आ वां विश्वाभिरुतिभिः प्रियमेधा अहूपत ।

ता वृत्तिर्यातिमुप बृक्तवर्हिषो जुष्टं युजं दिर्विष्टिषु ॥ ३ ॥

'आ । गुम् । विश्वाभि । उतिभिः । प्रियमेधा । अहूपत ।'
ता । वृत्ति । पातम् । उप । बृक्तवर्हिष । जुष्टम् । युजम् । दिर्विष्टिषु ॥ ३ ॥

पेङ्कट० आहूतवन्त वाम् विश्वे पाक्यै प्रियवशा प्रियमेधा वा । एकस्मिन् बहुवचनम् । तौ
वृष्टम् आगच्छतम्, यत्तमानस्य पर्याप्तम् यज्ञम् प्रति अह्न आगमनेषु ॥ ३ ॥

पिबतुं सोमं मधुमन्तमश्विना बर्हिः सीदतुं सुमत् ।

ता वाङ्मथाना उपे सुष्टुतिं दिवो गन्तं गौराविनेरिणम् ॥ ४ ॥

पिबतम् । सोमम् । मधुमन्तम् । अश्विना । आ । बर्हि । सीदतम् । सुमत् ।
ता । वाङ्मथानौ । उपे । सुस्तुतिम् । दिव । गन्तम् । गौरोऽश्व । इरिणम् ॥ ४ ॥

पेङ्कट० पिबतम् सोमम् मधुमन्तम् अश्विनौ । आ सीदतम् बर्हि शोभनम् । तौ वरुणानौ
उप गच्छतम् सुस्तुतिम् पुलोकात् गौरी इव इरिणम् ॥ ४ ॥

आ नूनं यातमश्विनाश्वेभिः प्रुपितप्सुभिः ।

दत्ता हिरण्यवर्तनी शुभस्पती पातं सोममृतावृधा ॥ ५ ॥

आ । नूनम् । यातम् । अश्विना । अश्वेभि । प्रुपितप्सुभि ।
दत्ता । हिरण्यवर्तनी इति हिरण्यवर्तनी । शुभ । पत्नी इति । पातम् । सोमम् । ऋतवृधा ॥ ५ ॥

पेङ्कट० आ यातम् इदानीम् अश्विनौ । अश्वे दीप्तस्त्वै । दत्तनीवौ । हिरण्यवर्तयो । उदकम्
पालयितारौ । पिबतम् सोमम् यज्ञस्य वर्षयितारौ ॥ ५ ॥

युपं हि वा हवामहे विष्वन्वत्रो विप्रांसो वाजमातये ।

ता वृत्तू दत्ता पुंरुदंसेसा पिपाश्विना श्रुष्टया गतम् ॥ ६ ॥

वयम् । हि । वाग् । हवामहे । विपन्यवः । विप्रांस । वाजंससतये ।

ता । वल्गु इति । दृष्टा । पुठुर्दंससा । धिया । अर्धिना । श्रुष्टी । आ । गतम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० वयम् हि वाम् हवामहे स्तोतार मेधाविनः श्रद्धलाभाय । तौ वलानगोरी दसौ बहुकर्माणौ प्रज्ञया जगिनौ ! क्षिप्रम् वा मच्छतम् ॥ ६ ॥

‘इति वहाष्टके वहाभ्याये दसमो वर्गः’ ॥

[८८]

‘नोधा तौतम ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगायद्वन्दः (= विपमां वृहस्प , समां सतीवृहस्प)’ ।

तं वो दृस्ममृतीषहं वसोर्बन्दानमन्वसतः ।

अभि वृत्तं न स्वसरेषु धेनव इन्द्र ग्रीर्भिर्नवामहे ॥ १ ॥

ताम् । वः । दृस्मम् । अतिऽसहम् । वसोः । मन्दानम् । अन्वसतः ।

अभि । वत्सम् । न । स्वसरेषु । धेनवः । इन्द्रम् । ग्रीऽभिः । नवामहे ॥ १ ॥

वेङ्कट० नोधा तौतमः । तम् सुष्मान्कं वर्धनीयम् वाचकानामभिषवितारम् वासपित्राऽश्वेन सोमेन मन्दानम् अभि ‘नवामहे अभिराब्दवामाः’, वत्सम् इव गोष्ठेषु धेनव, इन्द्रम् स्तुतिमि ॥ १ ॥

पुक्षं सुदानं तर्विपीभिरावृतं गिरिं न पुठुभोजसम् ।

धुमन्तं वाजं श्रुतिर्न सहसिर्णं मक्षु गोमन्तमीमहे ॥ २ ॥

पुक्षम् । सुदानम् । तर्विपीभिः । आऽवृतम् । गिरिम् । न । पुठुभोजसम् ।

धुमन्तम् । वाजम् । श्रुतिर्नम् । सहसिर्णम् । मक्षु । गोऽमन्तम् । ईमहे ॥ २ ॥

वेङ्कट० वीक्षम् शोभनदानम् इति आकृतम् शिलोकवम् इव बहुभिर्भोज्यम् शब्दवत्तम् वाजम् वाचमहे ॥ २ ॥

न त्वा वृहन्तो अद्रयो वरेन्त इन्द्र वीर्ज्वः ।

यदित्संसि स्तुवते मारुते वयु नक्षिष्टदा मिनाति ते ॥ ३ ॥

न । त्वा । वृहन्तः । अद्रयः । वरेन्ते । इन्द्रः । वीर्ज्वः ।

यत् । दित्संसि । स्तुवते । मारुते । वयुः । नक्षिः । तत् । आ । मिनाति । ते ॥ ३ ॥

वेङ्कट० न त्वां महान्तः शिलोषयाः वारयन्ति इन्द्र। त्वाः, यत् दहामिच्छति स्तुवंतं मादशाय धनम्। न कश्चिद् तव आभिमुख्येन द्विषति तत् तव वेद्यम् इति। पूर्वार्धप्रथम उत्तरः ॥ ३ ॥

योद्वांसि कृत्वा श्वसोत दंसना विद्यां जाताभि मुज्जना ।
आ त्वायमर्क ऊतये वर्तति यं गोर्तमा अर्जीजनम् ॥ ४ ॥

योद्वा। अंसि। कृत्वा। श्वसा। उत। दंसना। विद्या। जाता। अभि। मुज्जना।
आ। त्वा। अयम्। अर्कः। ऊतये। वर्तति। यम्। गोर्तमा। अर्जीजनम् ॥ ४ ॥
वेङ्कट० योद्वा मयसि प्रशनेन अपि च बलेन कर्मणा। विद्याभि जातभि अभि मयसि च बलेन। तम् त्वा अयम् मग्धः स्तोता वा रक्षणाय आ वर्तयति, यम् अर्जीजनम् गोतमाः ॥ ४ ॥

प्र हि रिरिक्ष ओर्जसा दिवो अन्तेम्युस्परि ।
न त्वा विव्याच रज इन्द्र पार्थिवमनु स्वधां ववक्षिय ॥ ५ ॥

प्र। हि। रिरिक्षे। ओर्जसा। दिवः। अन्तेम्यः। परि।
न। त्वा। विव्याच। रजः। इन्द्र। पार्थिवम्। अनु। स्वधाम्। ववक्षिय ॥ ५ ॥
वेङ्कट० स्वबलेन अतिरिक्तो मयसि दिवः पर्यन्तेभ्यः। महता शरीरेण न त्वां न्यासोति पार्थिवम् रजः कोरुः इन्द्र। स त्वम् अनु ब्रह्मति अन्नम् नदकं वा इति ॥ ५ ॥

नक्तिः परिष्टिर्मघवन् मघस्य ते यद् दाक्षुषे दक्षस्पति ।

अस्माकं वोष्प्यचर्यस्य चोदितो महिष्ठो वार्जसातये ॥ ६ ॥

नक्तिः। परिष्टिः। मघुऽवन्। मघस्य। ते। यत्। दाक्षुषे। दक्षस्पति।
अस्माकम्। वोधि। चर्यस्य। चोदितः। महिष्ठः। वार्जसातये ॥ ६ ॥

वेङ्कट० न अस्ति ते परिष्टिः निरोद्धा मघवन्। घतस्य, यदा त्वम् दाक्षुषे वदासि। तथा सति अस्माकम् दुष्मत्स्य वचनम् चोदयित्वा घनानाम् दातव्यम् अक्षयाभाय इति ॥ ६ ॥
"इति पञ्चाष्टके एष्ट्याध्याये पञ्चादशो वर्गः" ॥

[८९]

*नृमेघपुरुमेघानक्षिरसौ अषी। इन्द्रो देवता। अयमादिचतुष्पञ्चताः प्रयागो (=विपने वृहत्को, समे सत्वोवृहत्को), पञ्चमीषष्ठौ अतुष्टुमौ, सप्तमो नृदवौ।

पृहदिन्द्राय गायत मरुतो वृत्रहन्तमम् ।

येन न्योतिरजनयन्नृतावृषां देवं देवाय जायुवि ॥ १ ॥

१. सलेन मूको. २-२. नहस्यार्ध मूको. ३-३. 'क्षिति' मूको. ४-४. नास्ति मूको.
५. उ. एवं सर्वत्र; वेद. इहैव परम्परान्त. पाठः "देव" (पञ्च. "हवडव") इति।

बृहत् । इन्द्राय । गा॒य॒त॒ । म॒रु॒तः । वृ॒त्र॒ह॒न्॒ऽत॒मम् ।

येन । ज्योतिः । अ॒ज॒न॒यन् । क॒त॒ऽवृ॒धः । दे॒वम् । दे॒वाय॑ । ज॒ग॒मि ॥ १ ॥

पेङ्कट० मृमेघ-पुरमेधौ ऋद्धिरसौ । अतिशयेन पापविनाशनम् बृहत् 'साम इन्द्राय' गायत हे स्तोत्रारः!*, येन साक्षा ज्योतिः इन्द्राय अजनयन् यज्ञस्य वर्धकः देवतशीलम् जगदण-शीलम् देवाय इति ॥ १ ॥

अ॒पा॒ध॒म॒म॒भि॒र्ज॒स्ती॒र॒श्च॒स्ति॒हा॒थेन्द्रो॑ वृ॒न्म्या॒भ॒वत् ।

दे॒वास्ते॑ इन्द्र॒ स॒ख्याय॑ येमिरे बृ॒ह॒द्भानो॑ म॒रु॒त॒ऽग्न ॥ २ ॥

अप । अ॒ध॒मत् । अ॒भि॒र्ज॒स्तीः । अ॒श्च॒स्ति॒ऽग्न॒ । अ॒यं । इन्द्रः । वृ॒ज्जी । आ । अ॒भ॒वत् ।

दे॒वाः । ते । इन्द्र । स॒ख्याय॑ । ये॒मिरे॑ । बृ॒ह॒द्भानो॑ इति बृ॒ह॒त्॒ऽभानो॑ । म॒रु॒त॒ऽग्न ॥ २ ॥

पेङ्कट० अप अधमत् 'अभिर्जस्तीः हिंसाः अश्चस्तिहा । अयं इन्द्रः 'यज्ञस्वी आ अभवत् । अयं प्रत्यक्षः—देवाः ते इन्द्र । सख्यायम् आत्मनः मि-येमिरे महावीर्ये ! मरुतस्य ॥ २ ॥

प्र॒ वृ॒ इन्द्राय॑ वृ॒ह॒ते म॒रु॒तो॒ ज॒ज्ञार्च॑त ।

वृ॒त्रं ह॑नति वृ॒त्र॒हा श॒त॒क॑र्तुर्व॒ज्रेण॑ श॒त॒प॑र्वणा ॥ ३ ॥

प्र । वृ॒ । इन्द्राय॑ । वृ॒ह॒ते । म॒रु॒तः । ज॒ज्ञ॑ । अ॒र्च॑त ।

वृ॒त्रम् । ह॑नति । वृ॒त्र॒हा । श॒त॒ऽक॑र्तुः । व॒ज्रेण॑ । श॒त॒प॑र्वणा ॥ ३ ॥

पेङ्कट० प्र अर्चयत मृषम् इन्द्राय महते स्तोत्रारः! स्तोत्रम् । वृत्रम् हन्ति वृत्रहा बहुमशः वज्रेण शतपर्वणा इति ॥ ३ ॥

अ॒भि॒ प्र॒ म॒रु॒तं वृ॒ष॒ता वृ॒ष॒न्म॒नः॑ ध॒र्व॒थि॒त् ते अ॒स॒द् बृ॒हत् ।

अ॒र्प॒न्त्वापो॑ ज॒र्व॒सा वि॒ मा॒त॒रो ह॒नो॑ वृ॒त्रं ज॒या॒ स्वंः ॥ ४ ॥

अभि । प्र । म॒रु॒तं । वृ॒ष॒ता । वृ॒ष॒न्म॒नः॑ । ध॒र्व॒थि॒त् । ते । अ॒स॒द् । बृ॒हत् ।

अ॒र्प॒न्तु । आ॒पः । ज॒र्व॒सा । वि॒ । मा॒त॒रो॑ । ह॒नः॑ । वृ॒त्रम् । अ॒यं । स्व॒र्श॒रि॒ति॒ स्वंः ॥ ४ ॥

पेङ्कट० अभि प्र मरुतं अगम्ये एतेन मरुता हे शत्रुणां धर्वणशीलमनस्कः, अश्रं यत् मरति मरुतः । अयं च । आपः विविधं यच्छन्तु येन मावस्यानीयाः । अयं तादर्थ्यं मेघम् । अयं स्वर्म् इति ॥ ४ ॥

१-१. 'स्तोत्रारः' 'वि' 'लोके-ता' अ'. २. 'ह. निप दे. २. ८. ३. 'अयं' सूको. ४-४. 'स्तीर्जितो' 'स्तीर्जितो' यदि 'स्तोत्रार' अ'. ५-५. 'यज्ञस्य' --- 'य' सूको. ६. 'जाय' सूको. ७. 'मरेण' सूको. ८. 'यत्' सूको.

यज्जायंथा अपूर्ण्ये मर्धवन् वृत्रहत्याय ।

तत् पृथिवीमप्रथयस्तदस्तज्ञा उत धाम् ॥ ५ ॥

यत् । जायंथाः । अपूर्ण्ये । मर्धवन् । वृत्रहत्याय ।

तत् । पृथिवीम् । अप्रथयः । तत् । अस्तज्ञाः । उत । धाम् ॥ ५ ॥

येङ्कट० यदा^१ स्वम् अजायथा. हे स्वयः स्वविरिणेन पूर्ण्ये^२ वरितः^३ मयान् । वृत्रहत्याय, तदानीम् पृथिवीम् अप्रथयः । अपि तथा आदित्यम् च अस्तज्ञा^४ ॥ ५ ॥

तत् ते युजो अजायत तदुर्क उत हस्तृतिः ।

तद्विश्वमभिभूरसि यज्जातं यन् जन्वम् ॥ ६ ॥

तत् । ते । युजः । अजायन् । तत् । अर्कः । उत । हस्तृतिः^५ ।

‘तत् । विश्वम् । अभिभूः । असि’ । यत् । जातम् । यत् । जन्वम् ॥ ६ ॥

येङ्कट० तदानीं स्ववर्धम्^६ यज्ञ अजायत, तदानीं मन्त्रः अपि च ग्रीर्ये विषमागो हर्षस्य सूचकः । तदानीम् विश्वम् अभिभवामि यत् जातम् यत् व जनयितव्यम् तत् विश्वम् इति ॥ ६ ॥

आमासु पृक्मैरेयु आ सूर्य रोहयो दिवि ।

युर्म न सामन् तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं गिर्वणसे बृहत् ॥ ७ ॥

‘आमासु । पृक्मैः । ऐर्यः । आ । सूर्यम् । रोहयः । दिवि’ ।

युर्म । न । सामन् । तपत । सुवृक्तिभिः । जुष्टम् । गिर्वणसे । बृहत् ॥ ७ ॥

येङ्कट० आमासु गोष्ठ पृक्मैः पय स्वम् एर्य । आ रोहयः च सूर्यम् दिवि । तम् इमं यथा धर्मम् सामभिः तपन्ति, तथा तीक्ष्णीकुरत स्तुतिभिः पर्वणसम् गिर्वणसे बृहत् साम गायते इति ॥ ७ ॥

‘इति पद्याष्टके पद्याध्याये द्वादशो वर्गः’ ॥

[९०]

‘तुमेपपुरमेकावाक्रिस्तो ऋषी । इन्द्रो देवता । प्रगाथश्चन्द्र (=विषमा बृहस्प, समाः सतोबृहस्प)’^{१०} ।

आ नो विश्वांसु हव्य इन्द्रः समस्तु भूपत ।

उप ब्रह्माणि सर्वानि बृहदा परमज्या ऋवीपमः ॥ १ ॥

१. यथा मूको. २. पूरेण मूको. ३. वसिष्ठ वि. ४. अजाय मूको. ५. ए. ऋ. १, २३, १२३
६. ७, ३. ७-८. तु. ऋ. ८, ९७, ९. ९. यदा वि. ८-९. तु. ऋ. १, ६२, ९, ९०, १०७, ७. ९-९. तु.
पा ६, १४. १० १०. नास्ति मूको.

आ । नः । विश्वांसु । हव्यः । इन्द्रः । समत्सु । मुपतु ।

उप । ब्रह्माणि । सर्वानि । वृत्रञ्छा । परमऽज्याः । ऋचीपमः ॥ १ ॥

पेङ्कट० उप आ भवतु अस्माकम् ब्रह्माणि इन्द्रः सर्वेषु सङ्ग्रामेषु द्वातन्वाः सयनानि च वृत्रहा
प्रकर्षेण क्षपयित्वा स्तुत्या समः ॥ १ ॥

त्वं दाता प्रथमो राधस्तामस्यसि सुत्य ईशानकृत् ।

तृविद्युन्नस्य युज्या इणीमहे पुत्रस्य शर्वसो महः ॥ २ ॥

त्वम् । दाता । प्रथमः । राधस्ताम् । असि । असि । सत्यः । ईशानकृत् ।

तृविद्युन्नस्य । युज्या । आ । इणीमहे । पुत्रस्य । शर्वसः । महः ॥ २ ॥

पेङ्कट० त्वम् दाता सुत्यः धनानाम् भवसि । असि च सत्यकर्मो वैश्वकर्तृ । बह्वन्नस्य पोषयामि
धनानि आ इणीमहे यत्तस्य सुतोः महतः तव ॥ २ ॥

प्रक्षो त इन्द्र गिर्विणः क्रियन्ते अनतिदुता ।

इमा जुपस्व हर्षश्च योजनेन्द्र या ते अमन्महि ॥ ३ ॥

प्रक्षो । ते । इन्द्र । गिर्विणः । क्रियन्ते । अनतिदुता ।

इमा । जुपस्व । इन्द्रिऽअश्च । योजना । इन्द्र । या । ते । अमन्महि ॥ ३ ॥

पेङ्कट० प्रक्षो ते इन्द्र । गीर्विष्वन्गीवः क्रियन्ते, 'यावि त्वम् गुणान् वासतिभवनितः सयानि ।
तानि इमानि जुपस्व हर्षश्च', यावि त्वा योजयन्ति', इन्द्र । यावि तव वयम् उत्तवन्ताः ॥ ३ ॥

त्वं हि सुत्यो मघवन्नानतो वृत्रा भूरि न्यूजसे ।

स त्वं शविष्ठ वज्रहस्त दाशुषेऽर्वाञ्च रुयिमा कृषि ॥ ४ ॥

त्वम् । हि । सुत्यः । मघवन् । अनानतः । वृत्रा । भूरि । निऽअज्यसे ।

सः । त्वम् । शविष्ठ । वज्रहस्त । दाशुषे । अर्वाञ्चम् । रुयिम् । आ । कृषि ॥ ४ ॥

पेङ्कट० त्वम् हि सत्यः मघवन् । अग्रतो वृत्राणि मूरीणि न्यूज करोषि । सः त्वम् इति
वज्रहस्त ॥ ४ ॥

त्वमिन्द्र यथा अस्यजीषी श्ववसस्पते ।

त्वं वृत्राणि हंस्यप्रतीन्येक इदनुत्ता चरणीधृता ॥ ५ ॥

६९०, ६९१]

त्वम् । इन्द्र । यश । अस्ति । अजीपी । शम्भ । पते ।
 त्वम् । वृजानि । दृशि । अग्रतोर्नि । एक । इत् । अनुत्ता । चर्षणिः पृथुता ॥ ५ ॥
 पेङ्कट० त्वम् इन्द्र । यशस्यो भवसि अजीपी । हे वरस्य पते । त्वम् वृजानि इति बलिभि
 भवतिष्ठानि एव एव अन्ये अनुत्तानि योत्तुमशक्यानि चर्षणीनां धारकेण ॥ ५ ॥

तम् त्वा नूनमसुर प्रचेतसं राघो भागमिवेमेहे ।
 महीष कृत्तिः दृणा ते इन्द्र प्र ते सुम्ना नो अभवन् ॥ ६ ॥

तम् । कुँ इति । त्वा । नूनम् । असुर । प्रचेतसम् । राघ । भागम् । इव । ईमेहे ।
 महीष । कृत्तिः । दृणा । ते । इन्द्र । प्र । ते । सुम्ना । नु । अद्भुदन् ॥ ६ ॥

पेङ्कट० तम् व त्वा इदानी हे वरवन् । प्रष्टव्यमानं घनम् विवृत भागम् इव याचामहे ।
 पारक (५, १०) — “कृत्ति इतरे । यको वा अत्र वा । ‘महीष कृत्ति धारणा त इन्द्र’ ।
 सुमदत इन्द्र ‘धारणमन्तरिक्षे कृत्तिरिव’ इति । न अद्यवन् तव सुम्नानि अस्मात् इति ॥ ६ ॥
 इति पञ्चादके पञ्चाध्याये प्रथोदशोऽध्यायः ॥

[९१]

‘आग्नेयी अयाता मयि । इन्द्रो देवता । अनुष्टुप् छन्दः, आद्ये पङ्क्तौ ।

कृन्वाह वारवायुती सोममपि सुतामिदम् ।
 अस्तं मरन्त्यमग्नीदिन्द्राय सुनवे त्वा शुक्राय सुनवे त्वा ॥ १ ॥

कृन्वा । वा । अरुद्रयुती । सोमम् । अपि । सुता । अविदम् ।
 अस्तम् । मरन्ती । अग्नीत् । इन्द्राय । सुनवे । त्वा । शुक्राय । सुनवे । त्वा ॥ १ ॥

पेङ्कट० अयाता आग्नेयी । कृन्वा स्वावार्थम् उदकम् प्रति ज्वरगच्छती मार्गे सोमम् आप अरुभत ।
 त सोम गृह्य प्रति आहरन्ती सा अयाती — इ प्राय सुनवे ‘वा शुक्राय सुनवे त्वा इति ।
 भाष्यायनकम् — “सा तीर्थयात्रयवती सोमाशुभविन्दुः । त समस्तादत् । तस्यै ह प्रावाण
 इव दन्ता कटुः । त इन्द्र आदवद् प्रावाणो ‘न वदन्तीति’ । सागि-पादरय ‘कृन्वा
 गारवामती’ सोममपि ‘शुक्ताविदम् । अस्तं अरन्त्यमग्नीदिन्द्राय सुनवे त्वा शुक्राय सुनवे त्वा इति ।
 असौ वा इव प्रावाण इव दन्ता वदन्तीति निदिबेद्र पराजयोत् । तमवर्षीत् ‘अतो व एहि वीरका’
 (अ ८, ११, २)” इत्यादि (तु वैमि १, २१०, इदे ६, १० १००, पङ्कगुरशिम्य [क्रमः]) ॥ १ ॥

१ ‘शुक्ताविदम्’ गृको. २ ‘नेष्टुम्’ गृको. ३ ‘ह हा’ गृको. ४ २. ‘रिसे नि मुको
 ५ ५. नास्ति मुको. ६ क्यु मुको ७-१०. वैदन्ती गृको ८ ‘प्रावाणसी गृको. ९ १. वृषा
 १०-१०. इराजतं न वि’.

असौ य एषि वीरुको गृहंशृङ्गं विचारकशत् ।

इमं जन्ममुतं पिय धानाजन्तं करम्मिणंमपूपवन्तमुक्थियनम् ॥ २ ॥

असौ । य । एषि । वीरुको । गृहंशृङ्गम् । विचारकशत् ।

मम् । जन्ममुतम् । पिय । धानाजन्तम् । करम्मिणम् । अपूपजन्तम् । उक्थियनम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० असौ य सत्त्वसि^१ सोमपाताय वीरुः । गृहंशृङ्गं प्रति दीप्यमानः । स त्वम् इमम्
दंष्ट्राभ्यां सुत सोमम् पिय धानाविपुलम् इति । धानादीन् मपाता इन्द्राय तदानीं सोमेन
सह न्यवेदयदिति ॥ २ ॥

आ चन त्वा चिकित्सामोऽधि चन त्वा नेमसि ।

शनैरिव शनकैरिवेन्द्रायेन्द्रो पारं स्रव ॥ ३ ॥

आ । चन । त्वा । चिकित्साम् । अधि । चन । त्वा । न । इमसि ।

शनैः श्रव । शनकैः श्रव । इन्द्रोय । इन्द्रो इति । पारं । स्रव ॥ ३ ॥

वेङ्कट० आ चिकित्साम् एकम् अवश्यम्^२ इन्द्र^३ । मम गृहम् आगतम् आत्मानम् । न च त्वो वपम्
अधिगच्छाम त्वमेव इन्द्राऽऽगत इति । इन्द्र मत्वा सोमम् आह—शनैरिव 'शनकैरिवेति ।
स त्वम् इन्द्रो ! अजे इन्द्राय आगताय^४ शनैः इव शनकैः दव च परि श्रव । अभिपूषमाण सोमो
मशेषु प्रथम शनैः परिश्रयति, कत शनकैरिति । शाब्दायनकम्—'अनादिमगानैवेतम्'
अत्रयीत्—'आ चन त्वा 'चिकित्सामोऽधि चन' त्वा नेमसि' इति । पुरा मा सर्वव-
र्त्तापाल^५ रत्नीतीत्यपमर्षावर्तत । 'शनैरेव शनकैरिवेन्द्रायेन्द्रो परि श्रव' इति ह वा अस्य सुखात्
सोमं निरपमत् । सोमशेष इव ह मा अस्म 'त भवति' य एव विद्वान् रिनयै सुखम्
वपान्निति' (तु कैमि १, २२०) इति ॥ ३ ॥

कुषिच्छरत् कुषित् करत् कुविन्द्रो वस्यसस्करत् ।

पुषित् पतिद्विषो यतीरिन्द्रेण संगमामहे ॥ ४ ॥

कुषित् । शरत् । कुषित् । करत् । कुषित् । न । वस्यस । करत् ।

पुषित् । पतिद्विष । यती । इन्द्रेण । सम्गमामहे ॥ ४ ॥

वेङ्कट० बहु 'अस्माद् शरणं करोतु । बहु च अस्माकं वरोतु । 'बहु आप्तान् करोतु' वस्यस^६ ।
अत्यन्तम् शरणोपाय^७ पतिवि^८ द्विष्टा पतिभ्य^९ इत्येव शरन्तवो वयं कैश्चित् अनुग्रहानां
शरणेति इन्द्रेण संगमामहे ॥ ४ ॥

१. 'अति मूढो २. मत्तम् मूढो ३-३. नास्ति वि'. ४. 'वपम् मूढो. ५. ५. 'भोजन
मूढो. ६. 'सोमपाताय मूढो. ७-७. 'सह पति मूढो. ८-८. 'शरणम् मूढो. ९-९. 'मासि मूढो.
१०. 'मासि मूढो. ११. 'तपो वि', 'वरो' अ'. १२-१२. 'नास्ति अ'.

इमानि त्रीणि विष्टपा तानीन्द्र वि रोहय । शिरस्तत्स्योर्वरामाद्विदं म उपोदरे ॥ ५ ॥

इमानि । त्रीणि । विष्टपा । तानि । इन्द्र । वि । रोहय ।

शिरः । तत्स्ये । उर्वराम् । आत् । इदम् । मे । उर्व । उदरे ॥ ५ ॥

वेङ्कट० इम नि त्रीणि स्थानानि तानि स्वम् इन्द्र । वि रोहय । शिरः तत्स्य मम पितु । तथा उर्वराम् पितुः क्षेत्रम् । ततः यत् इदम् 'मे' उप उदरे इति मुख निर्दिशति । तद्वि स्वग्रहोपे' सति अमज्ञातरोमर्कं भवतीति । शाट्वायनकम् — 'तामदरीन्' — अपालं रि-
कामासीति । साऽयमेष — 'इमानि त्रीणि विष्टपा' इति । स्वन्तिर्होऽर्थे' वितात । त हाऽपलति
चकार । उर्वरा हाऽस्य न ज्ञे । यो ह ज्ञे' । उपस्थे हाऽर्थे रोमानि नाहुः । ताम्पु ह
जाहोरे' (तु. जैमि १, २२१) इति । तस्योचरा भूयसे निर्भवनाय — 'भसी च मा न'
इति ॥ ५ ॥

असौ च या न उर्वरादिमां तन्वं' मम ।

अथो तत्स्य यच्छिरः सर्वा ता रोमुशा कृधि ॥ ६ ॥

असौ । च । या । न । उर्वरा । आत् । इमाम् । तन्वम् । मम ।

अपो इति । तत्स्ये । यत् । शिरः । सर्वा । ता । रोमुशा । कृधि ॥ ६ ॥

वेङ्कट० निगदस्यालपाता ॥ ६ ॥

खे रथस्य खेऽनसुः खे युगस्य शतक्रतो । अपालमिन्द्र त्रिष्टुत्यकृणोः सूर्यस्यचम् ॥ ७ ॥

खे । रथस्य । खे । अनसु । खे । युगस्य । शतक्रतो इति शतऽनसो ।

अपालम् । इन्द्र । त्रिः । पुत्री । अकृणोः । सूर्यस्यचम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० शाट्वायनकम् — 'तां' खे रथस्यात्यवृहत् । सा योपाऽभवत्' । तां खेऽनसोऽत्यवृहत् । सा
हकनस्यभवत् । तां खे युगस्याऽत्यवृहत् । सा सप्तलक्षिकाऽभवत्' । तत् पृथाऽन्यद्व्यवृत्ते' — 'खे
रथस्य खेऽनसु' इति । तस्ये ह यत्' यन्वाच्यतमं रथानीं तद्व्यवृत्ते' (तु. जैमि १, २२१)
इति । रथादोषावनयनाय' अस्मादिदं त्रिष्टुत्यकृणमिति ॥ ७ ॥

'इति यष्टाष्टके पलाभ्यावे ऋतुंशो बन्' ॥

[९२]

'शुक्लः शुक्लो वा आदितस जपि । इन्द्रं देवता । गाथप्री कन्द , प्रथमातुष्टु' ।

पान्तुमा वो अन्यसु इन्द्रमभि प्र गाथत । विश्वासाहं शतक्रतुं मंहिष्ठं चर्षणीनाम् । १॥

१-१. योयो जपि न', योयत् जपि वि'. २. त्वं दो' मूको. ३. वल्' मूको. ४. न
व' मूको. ५. जहत् मूको. ६. नास्ति मूको. ७. 'नव' मूको. ८. चर्षिष्ठि' मूको
९. 'वल्' मूको. १०. तत् मूको. ११. त्वत्' मूको. १२-१३ नास्ति मूको.

पान्तम् । आ । वृ । अन्वसः । इन्द्रम् । अग्नि । प्र । गायतृ ।

विष्टुऽसहम् । श्रुतऽकृतम् । मेहिष्ठम् । चर्षणीनाम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० श्रुतकथः सुकथो वा आहिरसः । विबन्तम् आभिमुख्येन सोमं यूयम् इन्द्रम् अग्निं प्र
गायत सर्वसद्वम् बहुधनम् दातव्यम् अनुष्याणाम् ॥ १ ॥

पुरुद्वृतं पुरुद्वृतं गाथान्यं सनश्रुतम् । इन्द्र इति ब्रवीतन ॥ २ ॥

पुरुऽद्वृतम् । पुरुऽस्तुतम् । गाथान्यम् । सनऽश्रुतम् । इन्द्रः । इति । ब्रवीतन ॥ २ ॥

वेङ्कट० बहुभिर्द्वृतम् बहुभिः स्तुतम् गाथान्यम् सनश्रुतम् एतन् इन्द्रः इति यूयम् ब्रवीतन ॥ २ ॥

इन्द्र इन्नो महानां दाता वार्जानां नृतुः । मह्यं अभिश्वा यमत् ॥ ३ ॥

इन्द्रः । इत् । नः । महानां । दाता । वार्जानां । नृतुः । मह्यम् । अभिऽश्व । आ । यमत् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० इन्द्रः एव अस्माकं मह्यम् दाता 'अस्मानाम् नेता' । सः मह्यम् अस्मान् 'अभिजानुकम्
आ यच्छतु इत्यथो' परिगृह्य नयतु आत्मसमीपम् इति ॥ ३ ॥

अपाद् विष्ट्यन्वसः सुदधस्य प्रष्टोषिणः । इन्द्रो रिन्द्रो यवाशिरः ॥ ४ ॥

अपात् । ऊँ इति । विष्ट्री । अन्वसः । सुदधस्य । प्रऽष्टोषिणः । रिन्द्रोः । इन्द्रः । यवऽआशिरः ॥ ४ ॥

वेङ्कट० अपिषत् तिम्रो सोमम् सुदधस्य प्रक्षेप्य लुह्यतः । तदेवाऽऽह—इन्द्रोः इन्द्रः यवाशिरः
अपिषदिति ॥ ४ ॥

तम्भमि प्रार्थेतन्द्रं सोमस्य पीतये । तदिदधस्य वर्धनम् ॥ ५ ॥

तम् । ऊँ इति । अग्नि । प्र । अर्चतु । इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये । तत् । इत् । हि । अस्तु । वर्धनम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० 'प्र मेह्यत तम् एव इन्द्रम्' अभिपुत्रसोमस्य पानाय । तत् एव हि अस्मै वर्धनम् सोमपानम्
इति ॥ ५ ॥

"इति पद्यादके पद्याभावे पञ्चदशो वर्तते" ॥

अस्य पीत्वा मदानां देवो देवस्योर्जसा । विश्वाभि भुवना भुवत् ॥ ६ ॥

अस्य । पीत्वा । मदानां । देवः । देवस्य । ओर्जसा । विश्वा । अग्नि । भुवना । भुवत् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अस्य सोमस्य मदकराणि पीत्वा देवः इन्द्रः देवकीदृश्य सोमस्य दत्तेन विश्वाभि
भुवनानि अग्निं भवति इति ॥ ६ ॥

६१३, मं ७]

त्यमुं वः सत्रासाहं विश्वासु गोर्धायतम् । आ च्यावयस्वतये ॥ ७ ॥

त्यम् । ऊँ इति । वः । सत्रासाहम् । विश्वासु । गोर्धु । आर्धयतम् । आ । च्यावयसि । ऊतये ॥ ७ ॥

वेङ्कट० तम् एष शुष्माकम् बहुसदनम् सर्वेषु स्तोत्रेषु विरक्तम् आ समय रक्षणाय ॥ ७ ॥

युष्मं सन्तमनुर्वाणं सोमपामनेपच्युतम् । नरंमवार्यकृतम् ॥ ८ ॥

युष्मम् । सन्तम् । अनुर्वाणम् । सोमपाम् । अनपच्युतम् । नरम् । अवार्यकृतम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० योदारम् सन्तम् अमरपूतम् अन्यैः सोमस्य पाणारम् अनच्युतम् सद्गामे नरम्
अवार्यकृतम् ॥ ८ ॥

शिक्षां न इन्द्र शय आ पुरु विद्वां ऋचीपम । अवां नः पार्ये धने ॥ ९ ॥

शिक्षां । नः । इन्द्र । शयः । आ । पुरु । विद्वां । ऋचीपम् । अवां । नः । पार्ये । धने ॥ ९ ॥

वेङ्कट० प्रयच्छ अस्मभ्यम् इन्द्र । धनानि । आहृत्य 'पुरु सर्वज्ञः त्वम् हे स्वरूपा सम ! । रक्ष'
मस्मान् पारभवे' शत्रुषु स्थितो धने आनिहीरिते ॥ ९ ॥

अतश्चिदिन्द्र ण उपा याहि शतवाजया । इषा सहस्रवाजया ॥ १० ॥

अतः । चित् । इन्द्र । नः । उप । आ । याहि । शतवाजया । इषा । सहस्रवाजया ॥ १० ॥

वेङ्कट० मस्मान् अतश्चिदिन्द्र त्वम् इन्द्र । 'शत्रुघ्नाय वा मस्मान्' उप आ गच्छ अनेन बहुमलेन
अपि च बहुभिः क्षमाभिः (?) पुक्तेन इति ॥ १० ॥

'इति पद्यादके पद्याप्याये दोषतो वयो' ॥

अयाम् धीवतो धियोर्वाजिः शक्र गोदरे । जयेम पृथु वज्रियः ॥ ११ ॥

अयाम् । धीवतः । धियः । अर्वाजिः । शक्र । गोदरे । जयेम । पृथु । वज्रियः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० पुदार्य मस्मान् जये 'कर्मवन्तः कर्माणि धनैः' शक्र । गोदां हारयितः । तत्र शत्रुम्
जयेम वज्रिन् । सद्गामेषु ॥ ११ ॥

वृषमुं त्वा शतक्रतो गावो न यवसेष्वा । उक्थेषु रणयामसि ॥ १२ ॥

वृषम् । ऊँ इति । त्वा । शतक्रतो इति शतक्रतो । गावः । न । यवसेषु । आ । उक्थेषु । रणयामसि ॥ १२ ॥

वेङ्कट० नयम् उ त्वा शतक्रतो । यशस् इव यवसेषु उक्थेषु रणयामः ॥ १२ ॥

१. मन्त्रम् सूको. २. वार्य सूको. ३. 'मन्त्र सूको. ४-४. 'इ... सूको. ५. पादये
सूको. ६. 'पते सूको. ७-७. 'स्वामी न' वि. 'रक्षणवाजया न'. ८-८. आहित सूको. ९-९. कर्म
...ये: सूको. १०. यवसेषु वि. ११. 'न सूको.

विष्वा हि मर्त्यत्वानुक्तामा शतक्रतो । अगन्म वज्रिन्नाशसः ॥ १३ ॥

विष्वा । हि । मर्त्येऽयना । अनुक्तामा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । अगन्म । वज्रिन् । आऽशसः ॥ १३ ॥

षेड्डट० विष्वाणि पुन मर्त्यत्वानि कामानुगतानि शतक्रतो ।। मनुष्या^१ चेत् तानितानि ह्वयन्ति इत्यर्थः । तथा सति प्राप्नुयाम वज्रिन् । वयम् आशस्तनानि ॥ १३ ॥

त्वे सु पुत्र श्वसोऽवृत्रन् कामकातयः । न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥ १४ ॥

त्वे इति । सु । पुत्र । श्वस । अवृत्रन् । कामऽकातय । न । त्वाम् । इन्द्र । अति । रिच्यते ॥ १४ ॥

षेड्डट० त्वयि सुपुत्र यशोमे हे श्वस पुत्र । कामकातय^२ अथा कामपराः शब्दा येवा भवन्ति ते । न त्वाम् इन्द्र । कञ्चित् अति रिच्यते देवम्^३ ॥ १४ ॥

स नो धूपन्तसनिष्ठया सं घोरया द्रविन्वा । धियाविद्दि पुरंध्या ॥ १५ ॥

स । न । धूपन् । सनिष्ठया । सम् । घोरया । द्रविन्वा । धिया । अविद्दि । पुरन्ध्या ॥ १५ ॥

षेड्डट० स अस्माद् यमित^४ दातृत्वमया घोरया सपत्न्या द्राविविन्वा^५ बहूना धारविन्वा धिवा^६ कर्मणा सम् अभिवालय^७ ॥ १५ ॥

“इति पञ्चाष्टक पञ्चाध्याये सप्तदशो वर्गः” ॥

यस्ते नूनं शतक्रतुविन्द्र युञ्जितमो मदेः । तेन नूनं मदे मदेः ॥ १६ ॥

य । ते । नूनम् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । इन्द्र । युञ्जितम् ।

मदे । तेन । नूनम् । मदे । मदेति मदे ॥ १६ ॥

षेड्डट० य ते नूनम् शतमते^८ इन्द्र । ययस्मिन्न स्तौम, तेन इवाभीम् ‘मदे एव’ सज्जाते मादय^९ अस्माद् अवि ॥ १६ ॥

यस्ते चित्रश्रस्तमो य इन्द्र वृद्धन्तमः । य ओजोदातमो मदेः ॥ १७ ॥

य । ते । चित्रश्रन् । स्तम । य । इन्द्र । वृद्धन् । स्तम । य । ओजऽदातम् । मदे ॥ १७ ॥

षेड्डट० य एव अतिशयेन चित्रवशा अतिशयेन वृद्धन् य इन्द्रा, य एव अतिशयेन वृद्धायां मदे, तेन मादयेति ॥ १७ ॥

विष्वा हि यस्ते अद्रिबुस्तर्वाद्यः सत्य सोमपाः । विशांसु दस्म कृतिषु ॥ १८ ॥

१ ‘नुम् वि’ २. ‘उम् सुको. ३ ‘व छेदेवम् सुको ४ वरदि’ सुको ५ व्या वि’, नास्ति अ. ६. अविण’ वि’, अ वपा’ अ. ७ ७ नास्ति सुको. ८ शगमवि सुको ९ ९ मदेन सुको १० नास्ति सुको.

विष्म । हि । यः । ते । अविऽनः । त्वाऽदत्तः । सत्य । सोमऽप्याः । विशासु । दत्ता । कृष्टिषु ॥ १८ ॥
 वेङ्कट० जानीमः हि यः ते रविः नञिन् । एतदेवाऽऽह—तथा दत्तः यः सत्य । सोमस्य
 पातः ! विशेषेण च यजमानेषु दत्ता । इति ॥ १८ ॥

इन्द्राय मर्दने सुतं परिं स्तोमन्तु नो गिरः । अर्कमर्चन्तु कारवः ॥ १९ ॥

इन्द्राय । मर्दने । सुतम् । परिं । स्तोमन्तु । नः । गिरः । अर्कम् । अर्चन्तु । कारवः ॥ १९ ॥

वेङ्कट० इन्द्राय मर्दनशीलाय अभिपुतं सोमम् अस्माकं वाचं स्तुवन्तु । अर्चनीयं सोमम् अर्चयन्तु
 स्तोतारः चेति ॥ १९ ॥

यस्मिन् विश्वा अधि धियो रणन्ति सुप्त संसदः । इन्द्रं सुते हवामहे ॥ २० ॥

यस्मिन् । विश्वाः । अधि । धियः । रणन्ति । सुप्त । समऽसदः । इन्द्रम् । सुते । हवामहे ॥ २० ॥

वेङ्कट० यस्मिन् अधि विश्वाः धिवः भवन्ति, इत्येते च सुप्त संसदः होमाः, तस्य इन्द्रम् सुते
 हवामहे ॥ २० ॥

*इति पञ्चाष्टके पद्याध्याये अष्टादशो वर्यः ॥

त्रिजंहुकेषु चेतनं देवासें यज्जमत्त । तमिर्दधन्तु नो गिरः ॥ २१ ॥

त्रिजंहुकेषु । चेतनम् । देवासेः । यज्जम् । अन्तत । तम् । इत् । वर्धन्तु । नः । गिरः ॥ २१ ॥

वेङ्कट० व्याख्यानं (षष्ठ ८, १३, १४ इ) ॥ २१ ॥

आ त्वां विशन्तिवर्धवः समुद्रमिव सिन्धवः । न त्वामिन्द्रातिं रिच्यते ॥ २२ ॥

आ । त्वा । विशन्ति । वर्धवः । समुद्रम् । इव । सिन्धवः । न । त्वाम् । इन्द्र । अति । रिच्यते ॥

वेङ्कट० आ विशन्तु त्वाम् इन्द्रवः समुद्रम् इव जलः । न त्वाम् कश्चित् इन्द्रं बलेन अति-
 रिच्यते ॥ २२ ॥

विन्त्यवर्धं महिना वृषन् भुक्षं सोमस्य जागृवे । य इन्द्र जठरेषु ते ॥ २३ ॥

विन्त्यवर्धं । महिना । वृषन् । भुक्षम् । सोमस्य । जागृवे । यः । इन्द्र । जठरेषु । ते ॥ २३ ॥

वेङ्कट० व्याख्यानसि महत्वेन वृषन् । सोमस्य असम् आग्रणशीलः, यः सोमः तस्य उदरेषु
 भविष्यति इन्द्र ! ॥ २३ ॥

अरं त इन्द्र कुक्षये सोमो भवतु वृषहन् । अरं धामग्न्य इन्द्रवः ॥ २४ ॥

अरम् । ते । इन्द्र । वृक्षये । सोमः । भवतु । वृत्रऽहन् । अरम् । धाम्निऽभ्यः । इन्द्रवः ॥ २४ ॥
 घेङ्कट० पर्याप्तम् ते इन्द्र ! अत्राय सोमः सवतु वृत्रहन् । वरम् सरीरेभ्यः नानाविधेभ्यः सोमाः
 भवन्तु ॥ २४ ॥

अरमसाप गायति श्रुतकक्षो अरं गवे । अरमिन्द्रस्य धाम्ने ॥ २५ ॥

अरम् । असाप । गायति । श्रुतकक्षः । अरम् । गवे । अरम् । इन्द्रस्य । धाम्ने ॥ २५ ॥

घेङ्कट० गदाधसिद्धार्थम् अथम् श्रुतकक्षः सौमि पर्याप्तम्, तथा गृहार्थं च । यद् इन्द्रः प्रयच्छति
 असापिकम् इति ॥ २५ ॥

अरं हि ष्मा सुतेषु णः सोमेष्विन्द्र भूपसि । अरं ते शक्र दाघने ॥ २६ ॥

अरम् । हि । ष्मा । सुतेषु । णः । सोमेषु । इन्द्र । भूपसि । अरम् । ते । शक्र । दाघने ॥ २६ ॥

घेङ्कट० पर्याप्तम् यस्मात् सुतेषु सोमेषु एवं भवति, पर्याप्तम् प्रयच्छति धनम् । तथा सति अरम्
 ते शक्र । दाघने भवन्तु सोमाः ॥ २६ ॥

^१ इति षष्ठाष्टके षष्ठाध्याये एकोनविंशो वर्गः ॥

पराक्तासांश्चिदद्विबुस्त्वां नंधन्त नो गिरः । अरं गमाम ते वयम् ॥ २७ ॥

पराक्तासां । चित् । अद्विबुः । त्वाम् । नन्धन्तु । नः । गिरः । अरम् । गमाम् । ते । वयम् ॥

घेङ्कट० पूराय अवि पश्चिन् । त्वाम् व्याप्नुवन्तु असाकम् इत्ये निर्गतः स्तुतयः । पर्याप्तम्
 गमाम् रवतः वयम् धनम् ॥ २७ ॥

एवा असिं वीरुषेवा शूर उत स्थिरः । एवा ते राघ्यं मनः ॥ २८ ॥

एव । हि । अवि । वीरुषुः । एव । शूरः । उत । स्थिरः । एव । ते । राघ्यम् । मनः ॥ २८ ॥

घेङ्कट० एवं भवति वीरकायः एवं सुदे, तथा एवम् एव च शूरः, अवि च स्थिरः । एवम्
 एव तत्र आराधनीयम् मनः स्तुत्यम् ^१ ॥ २८ ॥

एवा रातिस्तुवीमघ विभैविर्धायि धातुभिः । अधो चिदिन्द्र मे सचा ॥ २९ ॥

एव । रातिः । तुविष्मम् । विभैभिः । धायि । धातुभिः । अध । चित् । इन्द्र । मे । सचा ॥ २९ ॥

घेङ्कट० एवम् रातिः बहुधनं विभैः धार्यते यत्तानिः । अथ च त्वम् पूर्वविधो मम अवि
 सदायः इति ॥ २९ ॥

मो पु ब्रह्मेवं तन्द्रुषुर्वचो वाजानां पते । मत्स्वां सुतस्य गोमंतः ॥ ३० ॥

मो इति । सु । प्रज्ञाऽऽय । तन्द्रयुः । मयः । राजानाम् । पते । मत्स्य । सुतस्य । गोऽमृतः ॥ ३० ॥
 घेङ्कट० मा भवः हे भद्रानाम् पते । एवं प्राज्ञा इव तन्द्रयुः । प्राज्ञो हि विवृतकर्मा तन्द्रायुक्तः
 भवति । मत्स्य सुतेन गोमिश्रणेन ॥ ३० ॥

मा न इन्द्राभ्यामुद्विजः सरो अक्षुष्या यमन् । त्वा युजा वनेम तत् ॥ ३१ ॥
 मा । नुः । इन्द्र । अभि । आऽदिवाः । सरोः । अक्षुष्य । आ । यमन् । त्वा । युजा । वनेम । तत् ॥
 घेङ्कट० मा भक्त्या इन्द्र । अभि आ यच्छन्तु रात्रिषु चादिद्वारः सरोः सारणीलाः राज्ञाः । इत्यत्र
 सहायेन तत् सर्वं इत्यर्थः इन्द्राभ्यामेति ॥ ३१ ॥

त्वपेदिन्द्र युजा ययं प्रति वृषीमहि स्पृधः । त्वमस्माकं तवं स्मसि ॥ ३२ ॥
 त्वया । इत् । इन्द्र । युजा । वयम् । प्रति । वृषीमहि । स्पृधः । त्वम् । अस्माकम् । तवं । स्मसि ॥ ३२ ॥
 घेङ्कट० त्वया यय इन्द्र । सहायेन वयम् प्रति वृषीमहि स्पृधमागतम् । त्वम् अस्माकम् भवसि,
 ययं च त्वम् स्मस ॥ ३२ ॥

त्वामिद्वि त्यापयोऽनुनोनुवतश्चरान् । सखाय इन्द्र कारयः ॥ ३३ ॥
 त्याम् । इत् । हि । त्याऽपयः । अनुनोनुवतः । चरान् । सखायः । इन्द्र । कारयः ॥ ३३ ॥
 घेङ्कट० त्याम् एव हि स्वस्वकामाः अनुक्रमेण स्तुवन्तः चरन्तु सखायः इन्द्र । स्वीकारः,
 निवृत्तोरप्यत्रा इति ॥ ३३ ॥

इति पञ्चाष्टके षष्ठाध्याये विंशो वर्गः ॥

[९३]

मुकक्ष भान्निरस ऋषिः । इन्द्रो देवता, चतुर्विंशत्या इन्द्रं जामवद्वत् । यावन्ती उग्रः ।
 उद् घेङ्मि श्रुतामयं वृषभं नर्यापसम् । अस्तारमेपि धर्म ॥ १ ॥
 उत् । घ । इत् । अभि । श्रुतऽमयम् । वृषभम् । नर्यापसम् । अस्तारम् । एषि । सुर्म ॥ १ ॥
 घेङ्कट० उद् एषि विस्मयतधनम् वर्धितारम् वृद्धितकर्मानम् अनुग्रहीतुम् धर्मं, उदारोऽस्मा
 प्रदाता, तम् इति ॥ १ ॥

नव यो नवति पुरो विभेदं बाह्योजसा । अहिं च वृत्रहावधीत् ॥ २ ॥
 नव । यः । नवतिम् । पुरः । विभेदं । बाह्योजसा । अहिम् । च । वृत्रहा । अवधीत् ॥ २ ॥

१. मुयः अर्धः २. अर्धः सूको. ३. च यम् सूको. ४. नवीं सूको. ५. स्वयम् एव सूको.
 ६. ९. नास्ति सूको. ७. निहिं सूको. ८. अनुक्रम दि सूको. ९. नास्ति सूको.

वेङ्कट० नव नवतिषु च ॥ पुरः विवेद बाहुबलेन, अदिम् न अवमीत् स वृन्दा इति ॥ २ ॥

स न इन्द्रः शिवः ससार्थावद्रोमयवमत् । उरुधारेव दोहते ॥ ३ ॥

स । न । इन्द्र । शिव । ससार्था । अवद्रोमयवमत् । गोऽमत् । ययऽमत् । उरुधाराऽश्व । दोहते ॥ ३ ॥

वेङ्कट० स ॥ इन्द्र कस्यापि ससार्था अथादियुक्तं घनम् उरुधारा यौ इव यय दोहते ॥ ३ ॥

यद्यथ कर्षं वृत्रहन्मुदगा अभि सूर्य । सर्वं तदिन्द्र ते वशे ॥ ४ ॥

यत् । अथ । कर्त्त । वृ । वृत्रहन् । उरुऽमगा । अभि । सूर्य । सर्वम् । तत् । इन्द्र । ते । वशे ॥ ४ ॥

वेङ्कट० यत् किञ्च अथ इन्द्रम् । सर्वं अभि उदगा सर्वम् तत् इन्द्र । तव वशो भवति । स्यावर्त्तं जगत् च ॥ ४ ॥

यदा प्रवृद्ध सत्यते न मरा इति मन्यसे । उतो तत् सत्यमिदं तव ॥ ५ ॥

यत् । य । प्रवृद्ध । सत्यते । न । मरे । इति । मन्यसे । उतो इति । तत् । सत्यम् । इदं । तव ॥

वेङ्कट० यत् ता एवम् प्रवृद्धा सत्या एते । न अदम् मरे इति मन्यसे । अयि च तत् तव सत्यम् यय ॥ ५ ॥

^१ इति पञ्चाङ्ग पञ्चाप्याये एकविंशो वक्त्रे ॥

ये सोमांसः परावति ये अर्वावति सुन्विरे । सर्वोस्तां इन्द्र गच्छसि ॥ ६ ॥

ये । सोमांस । पराऽवति । ये । अर्वाऽवति । सुन्विरे । सर्वान् । तान् । इन्द्र । गच्छसि ॥ ६ ॥

वेङ्कट० ये सोमा दूरे, ये पा अग्निके अभिभुता, सर्वान् तान् इन्द्र । गच्छसे ॥ ६ ॥

तमिन्द्रं वाजयामसि मूढे वृत्राय हन्तवे । स वृषा वृषभो धीरत् ॥ ७ ॥

तम् । इन्द्रम् । वाजयामसि । मूढे । वृत्राय । हन्तवे । स । वृषा । वृषभ । धीरत् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० तम् इन्द्रम् इति न कुर्मः मूढम् वृत्र इत्युक्त्वा ॥ वृषा वृषभ भवतु ॥ ७ ॥

इन्द्रः स दामने कृत ओर्जिष्ठः स मदे हितः । वृषी श्लोकी स सोम्यः ॥ ८ ॥

इन्द्र । स । दामने । कृत । ओर्जिष्ठ । स । मदे । हित । वृषी । श्लोकी । स । सोम्य ॥ ८ ॥

वेङ्कट० इन्द्र स दामाय एत एतत्तम । स सोम्य च निहित । अग्नवान् स्तुतिमान् स सोम्य च अर्हति ॥ ८ ॥

आहुं मे निवरो भुवद्बृहद्दिष्ट पौस्यम् । अजातशत्रुस्तृतः ॥ १५ ॥

आहु । ऊँ इति । मे । निवरो । भुवत् । बृहद्दिष्ट । अदिष्ट । पौस्यम् । अजातशत्रु । अस्तृत ॥ १५ ॥

घेङ्कट०

..

॥ १५ ॥

‘इति पद्यादके पद्याध्याये श्रयोर्विंशो वर्गः’ ॥

भुतं वो बृहन्तमं प्र अर्धं चर्षणीनाम् । आ शुषे राधसे महे ॥ १६ ॥

भुतम् । व । बृहन्तमम् । प्र । अर्धम् । चर्षणीनाम् । आ । शुषे । राधसे । महे ॥ १६ ॥

घेङ्कट० विभुतम् सुष्माकम् बृहन्तमम् प्र वा शुषे^१ प्रवृष्टामि वलभूतम् चर्षणीनाम् महते यनाय ॥ १६ ॥

अया धिया च गव्यया पुरुङ्गामन् पुरुस्तुत । यत् सोमसोम अर्भवः ॥ १७ ॥

अया । धिया । च । गव्यया । पुरुङ्गामन् । पुरुस्तुत । यत् । सोमसोमे । आ । अर्भवः ॥ १७ ॥

घेङ्कट० अतया शुद्धया वा हृद्यन्तया वयम् मुक्ता^१ मदेम हे बहुनामन् । ‘उत बहुस्तुत’ । यदि सवैषु सोमेषु अस्माकम् आ भवसि ॥ १७ ॥

बोधिन्मना इदस्तु नो बृहद्भा भूर्यासुतिः । शृणोतु शक्र आशिर्षम् ॥ १८ ॥

बोधितर्जना । इत् । अस्तु । न । बृहद्भा । भूरिऽआसुति । शृणोतु । शक्र । आशिर्षम् ॥ १८ ॥

घेङ्कट० यस्य मनः अभिमतं बुध्यते स^२ बोधिन्मना । स एव अस्तु अस्माकम् बृहद्भा भूर्यासुतिः बहुवचनम् । शृणोतु य शक्र आशास्त्रम् ॥ १८ ॥

कया त्वं न कृत्याभि प्र मन्दसे वृषन् । कया स्तोतृभ्य आ मर ॥ १९ ॥

कया । त्वम् । न । कृत्याभि । अभि । प्र । मन्दसे । वृषन् । कया । स्तोतृभ्यम् । आ । मर ॥ १९ ॥

घेङ्कट० कया त्वम् केन अभिगतमेव अस्मात् अभि प्र मन्दसे वृषन् । कया च स्तोतृभ्य अस्मभ्यम् आ विमर्षि घनम् ॥ १९ ॥

कस्य वृषा सुते सचा नियुत्वान् वृषमो रणत् । बृहद्भा सोमप्रीतये ॥ २० ॥

कस्य । वृषा । सुते । सचा । नियुत्वान् । वृषम् । रणत् । बृहद्भा । सोमप्रीतये ॥ २० ॥

घेङ्कट० कस्य वृषा सुते सहायभूत नियुत्वान् वृषम् । रणते बृहद्भा सोमप्रीतये ॥ २० ॥

‘इति पद्यादके पद्याध्याये चतुर्विंशो वर्गः’ ॥

१-१. नास्ति सूत्रे.

२. <√‘शृप्’ ‘शृणो’ (वैत. के. सा. √शृप् ‘व्याप्तो’ इति, १^१ १०. मधु. √शृप् इति) । घिट वैत १.२.२४। ४. १. अङ्-सूत्रे ४-४ उद्दिष्टि^३, ‘‘स्तुत अ’.’ ‘‘ ना वि’.

१ नास्ति वि’.

अमी पु णस्त्वं रयि मन्दसानः संक्षिर्णम् । प्रपन्ता वोधि दाशुपे ॥ २१ ॥

अभि । सु । नः । त्वम् । रयिम् । मन्दसानः । संक्षिर्णम् । प्रपन्ता । वोधि । दाशुपे ॥ २१ ॥

पेङ्कट० अभि धादर सुष्ठु अरमम्पम् त्वम् रयिम् मोदमानः सहस्रसहस्रकम् । प्रदाता भवामि
इति सुध्वय दजमानाय इति ॥ २१ ॥

पत्नीचन्तः सुता इमे उशन्तो यन्ति वीतये । अपां जग्मिर्निशुम्पुणः ॥ २२ ॥

पत्नीचन्तः । सुताः । इमे । उशन्तः । यन्ति । वीतये । अपाम् । जग्मिः । निशुम्पुणः ॥ २२ ॥

पेङ्कट० पत्नीचन्तः पुताः इमे जग्मिः सोमाः कामयमानाः यन्ति पात्राय अपाम् गच्छा भवति
निशुम्पुणः सोमः इति पात्रकः (तु. वा ५, १८) ॥ २२ ॥

इष्टा होत्रा असृक्षतेन्द्रं वृधासो अप्नुरे । अच्छावभृथमोजंसा ॥ २३ ॥

इष्टाः । होत्राः । असृक्षत । इन्द्रम् । वृधासः । अप्नुरे । अच्छा । अशुभम् । ओजंसा ॥ २३ ॥

पेङ्कट० वरुणः सप्त होत्राः विस्तृजन्ति इन्द्रम् वर्धयन्तः यज्ञे यज्ञेन अशुभम् प्रति । यावद्व्यभृथम्
इन्द्रमेव होत्रका यजन्ति ॥ २३ ॥

इह त्वा संधमाया हरी हिरण्यकेत्या । वोल्हामभि प्रयो हितम् ॥ २४ ॥

इह । त्वा । संधमाया । हरी इति । हिरण्यकेत्या । वोल्हाम् । अभि । प्रयो । हितम् ॥ २४ ॥

पेङ्कट० गता (वा ८, ३२, २९ द.) ॥ २४ ॥

तुम्यं सोमाः सुता इमे स्तीर्णं बृहिर्बिभानसो । स्तोतृभ्य इन्द्रमा वद ॥ २५ ॥

तुम्यम् । सोमाः । सुताः । इमे । स्तीर्णम् । बृहिः । बिभावसो इति बिभाडासो ।

स्तोतृभ्यः । इन्द्रम् । आ । वद ॥ २५ ॥

पेङ्कट० निगदसिदेति ॥ २५ ॥

इति पञ्चाहके पद्याभ्यामे पञ्चविंशो बर्गः ॥

आ ते दक्षं वि रोचना दधत्वा वि दाशुपे । स्तोतृभ्य इन्द्रमर्चत ॥ २६ ॥

आ । ते । दक्षम् । वि । रोचना । दधत् । स्ता । वि । दाशुपे । स्तोतृभ्यः । इन्द्रम् । अर्चत ॥ २६ ॥

पेङ्कट० आभिमुख्येन वि दधत्वा बलम् तुम्यं दीतम्, तया स्तानि च यजमानाय । एषा च
स्तोतृभ्यः च तम् इन्द्रम् शूयम् अर्चत इति यजमानस्य स्तोतृणां शानुभासनमिति ॥ २६ ॥

आ ते दधामीन्द्रियमूक्था विशां शतक्रतो । स्तोतुम्य इन्द्र मूळ्य ॥ २७ ॥

आ । ते । दधामि । इन्द्रियम् । उक्था । विशां । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । स्तोतुम्य । इन्द्र । मूळ्य ॥
 घेङ्कट० आ दधामि ते इन्द्रियम्^१ बरकर हवि उक्थानि च विश्वानि शतक्रतो ।। स्तोतुम्य
 इन्द्र । मूळ्यम् उरपादय ॥ २७ ॥

भद्रंभद्रं न आ भरेपमूर्धं शतक्रतो । यदिन्द्र मूळ्यासि नः ॥ २८ ॥

भद्रम् । भद्रम् । न । आ । भरे । इयम् । ऊर्जम् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । यत् । इन्द्र । मूळ्यासि । नः ॥
 घेङ्कट० भद्रम् धनम् कामम्भम् आ हर इयम् च ऊर्जम् च शतक्रतो । यत् इन्द्र । अस्मात्
 सुतपसि ॥ २८ ॥

स नो विश्वान्या भर सुवितानि शतक्रतो । यदिन्द्र मूळ्यासि नः ॥ २९ ॥

स । न । विश्वानि । आ । भर । सुवितानि । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । यत् । इन्द्र । मूळ्यासि । नः ॥ २९ ॥
 घेङ्कट० स अस्मभ्यम् विश्वानि आ भर सुवितानि अम्बुदपार^२ ॥ २९ ॥

रामिदृग्रहन्तम सुतार्धन्तो हवामहे । यदिन्द्र मूळ्यासि नः ॥ ३० ॥

राम् । इत् । वृत्रहन्तम् । सतार्धन्त । हवामहे । यत् । इन्द्र । मूळ्यासि । नः ॥ ३० ॥
 घेङ्कट० त्वाम् एव हे अविश्वेन वृत्राणां हन्त । अभिपुत्रसोमा हवामहे^३, यत्^४ इन्द्र । अस्मात्
 सुतपसि ॥ ३० ॥

^१ इति पञ्चाक्षरे पञ्चाध्याये पद्विंशो वर्गः^२ ॥

उपे नो हरिभिः सुतं याहि मदानां पते । उपे नो हरिभिः सुतम् ॥ ३१ ॥

उपे । नः । हरिभिः । सुतम् । याहि । मदानां । पते । उपे । नः । हरिभिः । सुतम् ॥ ३१ ॥
 घेङ्कट० उपे आ याहि^५ अस्माकं सोमम् हे सोमानां पते । अथै । उपे नः इति पूरणम् ॥ ३१ ॥

द्विता यो वृत्रहन्तमो निद इन्द्रः शतक्रतुः । उपे नो हरिभिः सुतम् ॥ ३२ ॥

द्विता । यः । वृत्रहन्तम् । निदे । इन्द्रः । शतक्रतुः । उपे । नः । हरिभिः । सुतम् ॥ ३२ ॥
 घेङ्कट० य वृत्रहन्तम् द्विता^६ शतक्रतो इन्द्र शतक्रमां उग्र आ सोऽश्माकं सुततयै अथै उपे आयातु ॥ ३२ ॥

त्वं हि वृत्रहन्तेषां पाता सोमानामसि । उपे नो हरिभिः सुतम् ॥ ३३ ॥

त्वं । हि । वृत्रहन्तम् । पाता । सोमानाम् । असि । उपे । नः । हरिभिः । सुतम् ॥ ३३ ॥

१. नासिष्ठ मूको २. यामि मूको ३. अथै इ मूको. ४. यदि अ. ५. नासिष्ठ मूको.
 ६. वरवादि अ. ७. अविश्व मूको.

[१३, मं ३४]

वेङ्कट० यस्मात् त्वम् इमान् विवक्षि सोमान्, अतः^१ उप आयाहि इति ॥ ३३ ॥

इन्द्रं इपे ददातु न ऋभुक्षणांमृषुं रयिम् । वाजी ददातु वाजिनम् ॥ ३४ ॥

इन्द्रः । इपे । ददातु । नः । ऋभुक्षणांम् । ऋभुम् । रयिम् । वाजी । ददातु । वाजिनम् ॥ ३४ ॥

वेङ्कट० इन्द्रः अर्घ्यम् अस्मभ्यं महान्तम् ऋभुम् देवं प्रवक्षन्तु दातारम्^२ । तथा बलवान् इन्द्रः बलवान्तम् अहवन्तं वा कनीषांसम् च प्रवक्षन्तु^३ इति ॥ ३४ ॥

^४ इति षष्ठाष्टके षष्ठाध्याये सप्तविंशो वर्गः ॥

[१५]

^५ विन्दुः पूतवक्षो वा आत्रिरसः कषिः । मरुतो देवता । गायत्री छन्दः^६ ।

गौर्धैवति मरुतां श्रवस्सुर्माता मुघोनाम् । युक्ता वक्षी रथानाम् ॥ १ ॥

गौः । धैवति । मरुताम् । श्रवस्तुः । माता । मुघोनाम् । युक्ता । वक्षी । रथानाम् ॥ १ ॥

वेङ्कट० विन्दुः आत्रिरसः । श्रवस्ताम् मरुताम् माता गौः सोमं पिबति सद्यकानां । युक्ता वक्षी^७ रथानाम् भवति^८ तेषाम् इति । मरुतो वृक्षम् ॥ १ ॥

यस्यां देवा उपस्थे व्रता विक्षे धारयन्ते । सूर्यामासां इषे कम् ॥ २ ॥

यस्याः । देवाः । उपस्थे । व्रता । विक्षे । धारयन्ते । सूर्यामासां । इषे । कम् ॥ २ ॥

वेङ्कट० यस्याः गोः उपस्थे विधे देवाः वर्तमानाः कर्मानि धारयन्ते । यस्या वा उपस्थे सूर्याः पश्यन्मसौ वर्तमानो दर्शनाय भवतः ॥ २ ॥

तत् सु नो विक्षे अर्य आ सदा गृणन्ति कारवः । मरुतः सोमपीतये ॥ ३ ॥

तत् । सु । नः । विक्षे । अर्यः । आ । सदा । गृणन्ति । कारवः । मरुतः । सोमपीतये ॥ ३ ॥

वेङ्कट० तत् सुष्ठु अस्माकम् सदा विधे अरि गन्तारः^९ वा गृणन्ति सोमरः । मरुतः सोमपानाय आद्रातव्या इति ॥ ३ ॥

अस्ति सोमो अयं सुतः पिबन्त्यस्य मरुतः । उत स्वराजो अश्विनो ॥ ४ ॥

अस्ति । सोमः । अयम् । सुतः । पिबन्ति । अस्य । मरुतः । उत । स्वराजः । अश्विनो ॥ ४ ॥

वेङ्कट० विवक्षे अयम् सोमः अभिषुतः । पिबन्ति च एवं माध्यन्दिने सत्रवे मरुतः स्वयं दीप्ताः । अश्विनौ च विवक्षः^{१०} ॥ ४ ॥

१. वरन्तः मूको. २. एः मूको. ३. 'तु' खं.

४-४. आद्रित मूको.

५. गौर्धैव मूको.

६. 'ति' मूको. ७. 'ए' मूको. ८. 'ति' मूको.

पिबन्ति मित्रो अर्यमा तनां पुतस्य वरुणः । त्रिपुष्टस्य जावतः ॥ ५ ॥

पिबन्ति । मित्र । अर्यमा । तनां । पुतस्य । वरुण । त्रिपुष्टस्य । जावतः ॥ ५ ॥

वेङ्कट० पिबन्ति मित्रावरुणौ अर्यमा च अमुं पवित्रेभ्य एतम् त्रिस्थानम्^१ । द्रोणकलशं लाघवनीयं पुतमृदिति तानि स्थानानि । जावतं जवनत । येयवन्तम् इति ॥ ५ ॥

वृतो न्वस्य जोषमाँ इन्द्रः सुतस्य गोमंतः । प्रातर्होतैव मत्सति ॥ ६ ॥

वृतो इति । तु । अस्य । जोषमाँ । आइन्द्रः । सुतस्य । गोमंतः । प्रातः । होताऽश्व । मत्सति ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अपि च अत्र देवान् इन्द्रः सभिपुतस्य गोभि मिश्रितस्य प्रातः सवने सभिद्वीति, यथा होता देवान् इति ॥ ६ ॥

^१ इति षष्ठादके षष्ठाध्याये सप्तार्चितो वर्गः ॥

कदत्तिरपन्त सूर्यस्तिर आपं इव सिधः । अर्पन्ति पुतर्दक्षसः ॥ ७ ॥

कत् । अपिपन्त । सूर्य । तिर । आपं इव । सिधः । अर्पन्ति । पुतर्दक्षसः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० कदा दीप्यन्ते अन्तरिक्षे प्राप्ता मरुतः पिरवीनम् उदकानि इव । शोषका वायूणां मरुतः च इमे कदा गच्छन्ति सुदबला ॥ ७ ॥

कक्षो अथ महानां देवानामर्चो वृणे । त्मनां च दस्मर्चसाम् ॥ ८ ॥

कत् । अ । अथ । महानां । देवानां । अर्चः । वृणे । त्मनां । च । दस्मर्चसाम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० कक्षः ॥ अथ महताम् देवानाम् रक्षणम् अहम् वृणे आत्मना च अहकुचमैरपि वित्तं दर्शनीयवर्चसाम्^१ ॥ ८ ॥

आ ये विश्वा पार्थिवानि पृप्रथन् रोचना दिवः । मरुतः सोमपीतये ॥ ९ ॥

आ । ये । विश्वा । पार्थिवानि । पृप्रथन् । रोचना । दिवः । मरुतः । सोमपीतये ॥ ९ ॥

वेङ्कट० आ पृप्रथन् ये सर्वाणि पार्थिवानि दिव च रोचनानि ज्योतीषि मरुतः । सोमपानाय आद्वयामि तां^२ इति ॥ ९ ॥

त्यान् तु पुतर्दक्षसो दिवो चो मरुतो हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ १० ॥

त्यान् । तु । पुतर्दक्षसः । दिवः । च । मरुतः । हुवे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ १० ॥

वेङ्कट० तां क्षिप्रं सुदबलां सुशोकां पुण्यां आद्वयामि मरुतः ॥ १० ॥

त्यान् नु ये वि रोदसी तस्तुर्मरुतो हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ ११ ॥
 त्यान् । नु । ये । वि । रोदसी इति । तस्तुः । मरुतः । हुवे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ ११ ॥
 घेङ्कट० ये पाणवृषिष्यो 'वि तस्तुः', सान्' पृथान् मरुतः हुवे ॥ ११ ॥

त्वं नु मरुतं गुणं गिरिष्ठां वृषणं हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ १२ ॥
 त्वम् । नु । मरुतम् । गुणम् । गिरिष्ठाम् । वृषणम् । हुवे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ १२ ॥
 घेङ्कट० तम् इमम् मारुतम् गणम् मेघेषु स्थितम् वर्षित्वारम् आह्वयति इति ॥ १२ ॥
 'इति पद्यादके वस्त्रध्याये', एकोनविंशो वर्गः ॥

[९५]

तिरश्चीराक्षिरस मयिः । इन्द्रो देवता । अनुपुषु छन्दः ।

आ त्वा गिरौ रथीरिवास्थुः सुतेषु गिर्वणः । अभि त्वा समनूपवेन्द्रं वरसं न मारुतः ॥ १ ॥

आ । त्वा । गिरिः । रथीः । अस्थुः । सुतेषु । गिर्वणः ।

अभि । त्वा । सम् । अनुपुषु । इन्द्रं । वरसम् । न । मारुतः ॥ १ ॥

घेङ्कट० तिरश्चीः आक्षिरसः । आ तिष्ठन्ति त्वां स्तुतयः, क्षिप्रं रथेन गच्छन् इव प्राप्य देशम्,
 सुतेषु सोमेषु रीभिर्ब्रजनीयः । त्वाम् अभि सम् शब्ददक्षिण विरः इन्द्र । वरसम् इव नातरः ॥ १ ॥

आ त्वा शुक्रा अचुच्युः सुतासं इन्द्र गिर्वणः ।

पित्रा त्वं स्पान्वंसु इन्द्र विशासु ते हितम् ॥ २ ॥

आ । त्वा । शुक्राः । अचुच्युः । सुतासं । इन्द्र । गिर्वणः ।

पित्रे । त्वं । अस्य । अन्वंसः । इन्द्रं । विशासु । ते । हितम् ॥ २ ॥

घेङ्कट० आ गमयन्तु त्वाम् इन्द्र । गिर्वणः । सुताः अवसन्तः । लोचम् पित्रे क्षिप्तम् इदमवम् ।
 इन्द्र ! विशासु दिक्षु त्वदर्थमेव हविः निहिते भवन्ति ॥ २ ॥

पित्रा सोमं मदाय कमिन्द्रं श्येनामृतं सुतम् ।

त्वं हि शश्वतीनां पती राजा विशामसि ॥ ३ ॥

पित्रे । सोमम् । मदाय । कम । इन्द्रं । श्येनामृतम् । सुतम् ।

त्वम् । हि । शश्वतीनाम् । पतिः । राजा । विशाम् । असि ॥ ३ ॥

वेङ्कट० पितृ सोमम् मदाय । कम् इति पूरणम् । इन्द्र । दिवः गायत्र्याहुतम् अभिपुतम् । त्वम्
हि यद्वीनाम् निशाम्^१ स्वामी रात्रा च भवसि ॥ ३ ॥

श्रुधी हवँ तिरश्च्या इन्द्र यस्त्वां सपुर्यति ।
सुज्वीर्यस्य गोमतो रायस्पर्धिं मह्यं असि ॥ ४ ॥

श्रुधि । हवँम् । तिरश्च्याः । इन्द्र । यः । त्वा । सपुर्यति ।
सुज्वीर्यस्य । गोमतः । रायः । पुर्धि । महान् । असि ॥ ४ ॥

वेङ्कट० शुधि दधम् तिरश्च्याः सम इन्द्र । यः त्वां परिचरति । सुरा च शोभनदीयेण गोमता
यनेन पूरय । महान् रयम् असि इति ॥ ४ ॥

इन्द्र यस्ते नवीयसीं गिरं मन्द्रामर्जीजनत् ।
चिकित्तिन्मनसं धियं प्रज्ञापृतस्य पिप्पुषीम् ॥ ५ ॥

इन्द्र । यः । ते । नवीयसीम् । गिरम् । मन्द्राम् । अर्जीजनत् ।
चिकित्तिन्मनसम् । धियम् । प्रज्ञाम् । ऋतस्य । पिप्पुषीम् ॥ ५ ॥

पेङ्कट० इन्द्र । यः । ते । नवतराम् स्तुतिम् भवच्छरीम् अर्जीजनत्, असौ रवं क्रुद्ध चिकित्तिन्मनसम्
धियम् रवदीपं रक्षणार्थं कर्म प्रज्ञाम् सत्येन पूर्णाम् । अमायया क्रियमार्गं^१ यद् रक्षणे
सर्वेषां हवये प्रशामयति तत् पिप्पिरवन्मनस्कम् इति ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चाङ्गे पञ्चाध्याये त्रिसो वर्गः ॥

तप्तु एवाम् यं गिर इन्द्रमुक्थानि वावृधुः ।
पुरुषस्य वीर्यां सितान्तो वनामहे ॥ ६ ॥

तप्तु । त्वं इति । सप्तुम् । यम् । गिरः । इन्द्रम् । उक्थानि । वावृधुः ।
पुरुषः । अस्य । वीर्याः । सितान्तः । वनामहे ॥ ६ ॥

पेङ्कट० तप्तु एव स्तुतः, यम् स्तुतवः अस्त्राणि च इन्द्रम् वावृधुः । वावृति अस इन्द्रस्य
वीर्याणि सम्भवतुमिच्छन्तः वने वनामहे ॥ ६ ॥

एतो न्विन्द्रं स्वर्गाम शुद्धं शुद्धेन साध्ना ।
शुद्धैश्चरैर्वीवृध्वासं शुद्ध आशीवीरि ममचु ॥ ७ ॥

एतो इति । तु । इन्द्रम् । स्वर्गाम् । शुद्धम् । शुद्धेन । साध्ना ।
शुद्धैः । उक्थैः । वावृध्वासम् । शुद्धः । आशीः । वीर्यम् । ममचु ॥ ७ ॥

यद्भट्ट० छुत्तानो मारुतिः, पूर्वो वा । अस्मि भीताः^१ उपसः गमनं वर्धयन्ति । यथा पूर्वमुच्यन्ति ।
नक्तम्, उन्मा^२ इति रात्रिनामनी^३ (तु. निप १, ७) । "तत्रैकं नैवष्टुकम्" । रात्रयः च शोभनवाचः^४ ।
तथा अस्मि व्याघ्राः मातः सप्त नय. मनुष्याणां उरगार्थं तिष्ठन्ति सुपराः^५ ॥ १ ॥

अतिविद्धा विधुरेणां चिदस्त्रा त्रिः सुप्त सानु संहिता गिरीणाम् ।

न तद् देवो न मर्त्यस्तुतूर्याद्यानि प्रष्टुद्वो वृषभश्चकार ॥ २ ॥

‘अतिविद्धा । विधुरेणां । चित् । अस्त्रा^१ । त्रिः । सुप्त । सानु । सम्प्रसंहिता । गिरीणाम् ।

न । तद् । देवः । न । मर्त्यः । तुतूर्यात् । यानि^२ । प्रष्टुद्वः । वृषभः । चकार ॥ २ ॥

येद्भट्ट० अतिविद्धाणि असहायेन अपि इन्द्रेण शरस्व क्षेत्रा^३ त्रिः^४ सप्त एकविंशतिसङ्ख्यानि^५ गिरीणाम्
सानुनि^६ निरन्तराणि । 'स वर्धयुजोत्तम उदुहृष्ट सप्त गिरीन् निरवा तनदम्' (है ६, २, ४, २)
इति च ब्राह्मणम् । तत् कसं देवः वा मर्त्यः^७ वा न तुतूर्यात्^८ शरेत् न तथा कर्तुं शक्नोति,
यानि प्रष्टुः वृषभाः^९ चकार इति ॥ २ ॥

इन्द्रस्य वज्रं आवसो निमिच्छ इन्द्रस्य बाहोर्भूयिष्ठमोजः ।

शीर्षमिन्द्रस्य क्रतवो निरेक आसभेषन्त धुत्वा उपाके ॥ ३ ॥

इन्द्रस्य । वज्रं । आवसः । निमिच्छ । इन्द्रस्य । बाहोः । भूयिष्ठम् । ओजः ।

शीर्षम् । इन्द्रस्य । क्रतवः । निरेके । आमन् । आ । ईषन्त । धुत्वा । उपाके ॥ ३ ॥

येद्भट्ट० इन्द्रवज्रं अयसा निर्मितः इन्द्रेण जल्पन्ते सम्बद्धः^१ । इन्द्रस्य बाहोः भूयिष्ठम् बलम् ।
धुत्वा^२ यथा इन्द्रः निर्मण्डति, तदानीम् इन्द्रस्य शीर्षं कर्माणि भवन्ति वृषभमेरणादीनि
तथा आस्ये । निर्मण्डतः^३ अनुज्ञासत इन्द्रस्य जपणार्थम् अम्बिके सर्वे आ गच्छन्ति ॥ ३ ॥

मन्ये त्वा यज्ञिर्गम यज्ञिर्गानां मन्ये त्वा व्यर्धनमर्घ्यतानाम् ।

मन्ये त्वा सत्त्वनामिन्द्र केतुं मन्ये त्वा वृषभं चर्षणीनाम् ॥ ४ ॥

मन्ये । त्वा । यज्ञिर्गम । यज्ञिर्गानाम् । मन्ये । त्वा । व्यर्धनम् । अर्घ्यतानाम् ।

मन्ये । त्वा । सत्त्वनाम् । इन्द्र । केतुम् । मन्ये । त्वा । वृषभम् । चर्षणीनाम् ॥ ४ ॥

येद्भट्ट० जानाणि त्वाम् यज्ञिगमाम् देवानाम् यज्ञिगम् । मन्ये त्वा व्यर्धयितारम् अर्घ्यतानाम् अपि
वीर्याणाम् । मन्ये त्वा सत्त्वानानां भद्रानाम्^१ इन्द्र । वणिक्तम् । मन्ये त्वा चर्षितारं
मनुष्याणाम् ॥ ४ ॥

१. रिताः सूको. २. नास्ति सूको. ३. यज्ञिरात्रि^२ सूको. ४-५. वृषभवदकम् सूको.

५. उपसोऽपि इ. (तु. क ३, ७, १०). ६. तु. क ४, ३०, ३. ७. धृत वि. ८-८. तु.
क ८, ७, १, ६, १६, ८, ९. ९. ओ सूको. १०. वि सूको. ११. 'त्वा सूको. १२. तन्द्र सूको.
१३. व्यर्ध. सूको. १४. वृ^२ सूको. १५. 'वृ^२ सूको. १६. 'वृ^२ सूको. १७. निर्ग. सूको.
१८. मत्त्वान् सूको.

स १९, मं ५]

आ यद्वर्त्तं वाहोरिन्द्र धत्ते मद्ध्युतमहये हन्ता उ ।

प्र पर्यता अनयन्त प्र गावः प्र ब्रह्माणो अभिनर्षन्त इन्द्रम् ॥ ५ ॥

आ । यत् । वर्त्तम् । वाहो । इन्द्र । धत्ते । मद्ध्युतम् । अहये । हन्ते । ऊँ इति ।
प्र । पर्यता । अनयन्त । प्र । गावः । प्र । ब्रह्माण । अभिनर्षन्त । इन्द्रम् ॥ ५ ॥

येङ्कट० यदा त्वम् इन्द्र । वर्त्तम् वाहो आ धत्ते तावृणा मदस्य न्याययितारम् अहि हन्तुम् ।
यदा वा प्रकर्षेण अनादयन् मया तत्स्थानि उदकानि । 'यदद सम्प्रमतीरहावनदता'
हेतु । तस्मादा नद्यो नाम स्थ' (तै ५, ६, १, २) इति मन्त्र । गुरीष पाद परोक्ष । तदानीम्
अभिगच्छन्त ग्राहणा इन्द्रम् । प्र अस्तुष्वन्, यदा पर्यतादय अस्तुम् इति ॥ ५ ॥
'इति पञ्चाष्टके पञ्चाध्याये द्वात्रिंशो वर्गः ॥

तस्मै एताम् य इमा जुजान विश्वा जातान्यरेणस्पमात् ।

इन्द्रेण मित्रं द्विधिषेम गीभिर्गुणो नमोभिर्धृषमं विशेम ॥ ६ ॥

तम् । ऊँ इति । स्तुताम् । य । इमा । जुजान । विश्वा । जातानि । अर्यराणि । अस्मात् ।
इन्द्रेण । मित्रम् । द्विधिषेम । गी । ऽभि । उपो इति । नमो । ऽभि । धृषमम् । विशेम ॥ ६ ॥

येङ्कट० तम् एव स्तुतम्, य इमानि गुणानि नवान् । वस्त्राव अस्त्राव विश्वानि एव मातानि
अपरकालीनानि भवन्ति । तेन अनेन इन्द्रेण वयं स्तुतिभिः सैत्री चारयेम । उप त्वशम च
नमस्कारे किमप्यै इतिभि वा धृषमम् इति ॥ ६ ॥

पुत्रस्य त्वा सुसयादीर्षमाणा विश्वे देवा अजहुये सखायः ।

मरुद्भिरिन्द्र सूर्यं ते अस्त्वयेमा विश्वाः पूतना जयासि ॥ ७ ॥

पुत्रस्य । त्वा । सुसयात् । ईर्ष्याणा । विश्वे । देवा । अजहु । ये । सखाय ।
मरुद्भिरि । इन्द्र । सूर्यम् । ते । अस्तु । अर्थ । इमा । विश्वा । पूतना । जयासि ॥ ७ ॥

येङ्कट० इन्द्राक्षरस्य अक्षणेन मीता । पलायमाना त्वाम् विश्वे देवा (यन्मन्त्र, ये तव प्राक्
सखाय मासन् । तथा सति मरुद्भि इन्द्र । तव सूर्यम् अस्तु, ये त्वा न परित्यजन्ति ।
अथ इमा विश्वा पूतना जयासि इति वृत्तं प्रत्यक्षं जाह इति ॥ ७ ॥

त्रि. पृष्टिस्तां मरुतो वायुधाना उसाद्वय राक्षसो यजियांमः ।

उप त्वेमः कृषि नो मामपेयं शुष्मं त एना इरिषां विधेम ॥ ८ ॥

१. ए. स. ५, १, १, १, १, ५.
५-५ नास्ति मूको. ६ दिवा वि, दिवा मूको.

२. यम मूको

३. अती वि.

४. नास्ति मूको

त्रि । पृष्टि । त्वा । मरते । कुर्वमाना । उस्ता ऽईव । राशय । यजियास ।
 उप । त्वा । आ । इष । कृधि । न । मागुजेयम् । शुष्मम् । ते । एना । इविर्वा । विधेम ॥८॥
 वेङ्कट० त्रि षष्ठि त्वाम् मरत ईदृक् कान्याहर् च^१ (ते १,८,१३,२,४,६,५,५, मा १७,८--८५)
 एवमादिका सप्तका नव गणा भवन्ति । तेषु त्रय वरण्येऽनुवाक्या । 'स्वतबोध प्रपासी च'
 (मा १७ ८५) इति एष ग्रामेऽनुवाक्येषु पञ्च आचारा^२ । त्वा वर्धयन्त गाव इव सहीभूता
 भशाही भभवन् । ते स्वर वषम् उप आ गच्छाम, कृधि न भागधेयम् । वल^३ तव भनेन
 हविषा वषं कुर्म ॥ ८ ॥

तिग्ममायुधं मरुतामनीकं कस्त इन्द्र प्रति वज्रं दधर्ष ।

अनायुधासो असुरा अदेवाश्चक्रेण तौ अप वप शशीपिन् ॥ ९ ॥

तिग्मम् । आयुधम् । मरताम् । अनौकम् । क । ते । इन्द्र । प्रति । वज्रम् । दधर्ष ।

अनायुधास । अहुरा । अदेवा । चक्रेण । तान् । अप । वप । शशीपिन् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० तीक्ष्णम् आयुधम् मरुताम् च सदस्य क त प्रति धर्ययति वज्रम् च । आयुधवर्जिता
 अहुरा^४ देववर्जिता । तान् चक्रेण अप वप अपतुष्ट^५ शशीपिन् ॥ ९ ॥

मह उप्रायं त्वत्ते सुवृक्षित प्रेरय शिवतमाय पृथः ।

गिर्वीहसे गिर इन्द्राय पूर्येहि तन्वे कुरिदृक् वेदत् ॥ १० ॥

महे । उप्रायं । त्वत्ते । सुवृक्षितम् । प्र । ईरय । शिवतमाय । पृथ ।

गिर्वीहसे । गिर । इन्द्राय । पूर्य । वेहि । तन्वे । कुरित् । अह् । वेदत् ॥ १० ॥

वेङ्कट० महते उप्राणाय वृक्षाय स्तुतिम् प्र ईरय ह्येतत् । शिवतमाय पृथो । पशुर्विपार्य^६
 चतुष्पाद च । गीर्वि उद्यमानाय गिर इन्द्राय बह्वी कुरु । ह्येतत्पुत्राय स्वपतीराय ॥
 पशुधत् क्षिपत् इन्द्रो नमस्यतु इति ॥ १० ॥

"इति पञ्चादके चण्डाध्याये त्रयोविंशतो वर्य" ॥

उक्थराहसे विम्बे मनीषा द्रुणा न पारमीरया नदीनाम् ।

नि स्पृश धिया तन्वि श्रुतस्य जुष्टतरस्य कुरिदृक् वेदत् ॥ ११ ॥

उक्थराहसे । विम्बे । मनीषाम् । द्रुणा । न । पारम् । ईरय । नदीनाम् ।

नि । स्पृश । धिया । तन्वि । श्रुतस्य । जुष्टतरस्य । कुरित् । अह् । वेदत् ॥ ११ ॥

२९९, मं १२]

वेङ्कट० स्तोत्रे उद्धमानाम् महते स्तुति प्रापय, यथा पथिकम् नदीनाम् पारम् कृणा प्रापयन्ति ।
स्तुतिमिन्द्र प्रति गमयेरषयं । नि रयुज धाम् आत्मानं गमय पुत्राणाम् आत्मायं
॥ । विष्णुतस्य जुष्टतरस्य इन्द्रस्य स्वभूत प्रजया कर्मणा वा पयाप्तं वितरिष्यति ॥ ११ ॥

तद्विविद्धि यत् त इन्द्रो जुजौषत् स्तुहि सुप्रति नमसा विवास ।

उप भूप जरितर्मा रुण्यः श्रानया वाचं कुविद्भ वेदत् ॥ १२ ॥

तत् । विविद्धि । यत् । ते । इन्द्र । जुजौषत् । स्तुहि । सुस्तुतिम् । नमसा । आ । विनास ।
उप । भूप । जरित् । मा । रुण्य । श्रय । वाचम् । कुनि । अङ्ग । वेदत् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० तत् कुर, यत् तप स्वभूतम् इन्द्र स्वीकुर्यात् । स्तुहि सुस्तोत्रम् इन्द्रम् । इतिषा
परिचर । उप भवै च जरित । स्तोत । मा रुण्य मा रोदी । धनाभावात् । श्रय
इन्द्रम् वाचम् ॥ १२ ॥

अथ द्रुप्सो अंशुमतीमतिष्ठदियानः कृष्णो दशभिः सहैः ।

आवत् तमिन्द्रः कृष्णा धर्मन्तमपु स्त्रिद्वितीर्नृमणा अधच ॥ १३ ॥

अथ । द्रुप्स । अंशुमतीम् । अतिष्ठत् । दियान । कृष्णा । दशभिः । सहैः ।
आवत् । तम् । इन्द्र । शष्णा । धर्मन्तम् । अप । त्रिद्विती । नृमणा । अधत्त ॥ १३ ॥

वेङ्कट० यथा इन्द्र कृष्णासुर अजान तत् अस्मिन् रुध्रे ववति — इत्थं तुष्ट गच्छति इति
अथ अतिष्ठत् तुष्टं गच्छत् अंशुमतीम् नाम नदीम् ज-नीयमान कृष्णा दशभिः अशुराणाम्
सहैः । तम् अमरगच्छत् इन्द्रः प्रजानेन अन्तरिक्षे वर्तमानम् उपसृष्टसम्पत् । अथ
तस्यासुरारम् च हतवान् इति वदामुचेति । स्वहस्तिर्धकमेष्टु (निष २, १९) पठित । अप अथ
द्विस्त्रिंशो सेना नृमणा इन्द्रं युद्धे मन् अस्य भवतीति । अप एनीक्षिति नृमणा
अपद्रा (की १, १०१) इति कृष्णोणा पठित । वदामी तम् एव तुष्टपदात्तम् अपाभय
इत्यर्थः ॥ १३ ॥

द्रुप्समपश्यं विपुणे चरन्तस्तपहरे नृचो अंशुमत्याः ।

नमो न कृष्णमगतस्त्रिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्वताजौ ॥ १४ ॥

द्रुप्सम् । अपश्यम् । विपुणे । चरन्तम् । तपहरे । नृच । अंशुमत्या ।
नमो । न । कृष्णम् । अत्रत्यिष्यामि । इष्यामि । वो । वृषण । युध्वन्त । आजौ ॥ १४ ॥

वेङ्कट० तुरीयपादो माहव । उत्तरा वेन्द्रावाहस्यत्वा । मारुत् इति यथा इन्द्र उवाच तद्
मत्र कीर्त्तते — इत्थम् अहम् अपश्यम् विश्वमजने देशे चरन्तम् अशुममा यथा उपहरे

१ १ पथिवतरयेति वि० यथा प तरत्यति वां २ इव सूको ३ दीव सूको ४ श्वप सूको ५ तेष्टिपव सूको ६ नदप्रम् सूको ७ रद्ग सूको ८ गन्धमिति शेष ।

त्वं ह त्वत् सप्तम्यो जार्यमानोऽश्रुम्यो अभवः शत्रुरिन्द्र ।

गुह्ये चामाश्रित्यो अन्विन्दो विभ्रमद्वयो मुनेभ्यो रणं धाः ॥ १६ ॥

१६म् । ह । त्वत् । सप्तम्यो । जार्यमान । अश्रुम्यो । अभव । शत्रु । इन्द्र ।

गुह्ये इति । चामाश्रित्यो इति । अन्वि । विभ्रमद्वयो । मुनेभ्य । रणम् । धा ॥ १६ ॥

चेङ्कट० त्वम् पत्न्या सप्तम्यः असुरेभ्य प्रादुर्भवत् एव शत्रुरहितेभ्य बलवद्भ्य सन्तु भव
इन्द्र । सप्तसा गृहे स्व चामाश्रित्यो अश्रुम्यो । तथा मुनेभ्य महद्भ्य रणम् रमणम्
भारवसि इति ॥ १६ ॥

त्वं ह त्वदप्रतिमानमोजो वज्रेण वज्रिन् धृषितो जयन्त्य ।

त्वं शुष्णस्याशतितो वधेऽस्त्वं गा इन्द्रश्च्येदविन्दः ॥ १७ ॥

१७म् । ह । त्वत् । अप्रतिमानम् । ओज । वज्रेण । वज्रिन् । धृषित । जयन्त्य ।

१७म् । शुष्णस्य । अशे । अवि । उपे । त्वम् । गा । इन्द्र । शर्पा । इव । अविन्द ॥ १७ ॥

चेङ्कट० त्वम् ह त्वत् निरपमान बल इष्ण्य वज्रेण वज्रिन् । एव सत् इति । एतदेवाऽऽह
त्वम् शुष्णस्य बल विनाशितवान् अस्ति अस्तुये इति । तथा त्वम् इन्द्र । प्रशना शार्ङ्गान्
गा अविन्द इति ॥ १७ ॥

त्वं ह त्वद्वृषम चर्षणीना घ्नो वृत्राणां तविषो बभूव ।

त्वं मिन्धैरसृजस्तस्तमानान् त्वमपो अजयो दासपत्नीः ॥ १८ ॥

१८म् । ह । त्वत् । वृषम् । चर्षणीनाम् । घ्न । वृत्राणाम् । तविष । बभूव ।

१८म् । मिन्धैर् । असृज । तस्तमानान् । त्वम् । अप । अजय । दासपत्नी ॥ १८ ॥

चेङ्कट० त्वम् ह त्वत् वर्षित । अनुष्याजो हन्ता अपवृणाणा प्रवृत्त बभूव । तथा त्वम् मिन्धै
असुरै निरुप्यमानान् अद्विज । त्वम् दहकानि अजय । असुरस्त्राभिकानि ॥ १८ ॥

स सकृत् रणिता यः सुतेष्वनुत्तमन्युर्यो अहेव रेवान् ।

य एक इचर्यपांसि कर्ता स वृत्रहा प्रतीद्वन्यमाहुः ॥ १९ ॥

स ॥ सुजत । रणिता । य । सुतेषु । अनुत्तमन्यु । य । अहोऽह । रेवान् ।

य ॥ एक । इव । नरि । अपांसि । कर्ता । स । वृत्रहा । प्रती । इव । अन्यम् । आहु ॥ १९ ॥

चेङ्कट० स सुजत रमयिता, य सामान्य अप्रतिपक्षकोप, य दिवसा इव धनवान् ।

१ १ सु १०, ११, १२, १३ २ नास्ति सूको ३ त्वम् सूको ४ त्वम् सूको ५ वधेऽ
सूको ६ त्वम् सूको ७ वधेऽ सूको ८ वधेऽ सूको ९ त्वम् सूको १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २४, २५, २६, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३, ४४, ४५, ४६, ४७, ४८, ४९, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६, ६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२, ७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८, ७९, ८०, ८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१, ९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७, ९८, ९९, १००, १०१, १०२, १०३, १०४, १०५, १०६, १०७, १०८, १०९, ११०, १११, ११२, ११३, ११४, ११५, ११६, ११७, ११८, ११९, १२०, १२१, १२२, १२३, १२४, १२५, १२६, १२७, १२८, १२९, १३०, १३१, १३२, १३३, १३४, १३५, १३६, १३७, १३८, १३९, १४०, १४१, १४२, १४३, १४४, १४५, १४६, १४७, १४८, १४९, १५०, १५१, १५२, १५३, १५४, १५५, १५६, १५७, १५८, १५९, १६०, १६१, १६२, १६३, १६४, १६५, १६६, १६७, १६८, १६९, १७०, १७१, १७२, १७३, १७४, १७५, १७६, १७७, १७८, १७९, १८०, १८१, १८२, १८३, १८४, १८५, १८६, १८७, १८८, १८९, १९०, १९१, १९२, १९३, १९४, १९५, १९६, १९७, १९८, १९९, २००, २०१, २०२, २०३, २०४, २०५, २०६, २०७, २०८, २०९, २१०, २११, २१२, २१३, २१४, २१५, २१६, २१७, २१८, २१९, २२०, २२१, २२२, २२३, २२४, २२५, २२६, २२७, २२८, २२९, २३०, २३१, २३२, २३३, २३४, २३५, २३६, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१, २४२, २४३, २४४, २४५, २४६, २४७, २४८, २४९, २५०, २५१, २५२, २५३, २५४, २५५, २५६, २५७, २५८, २५९, २६०, २६१, २६२, २६३, २६४, २६५, २६६, २६७, २६८, २६९, २७०, २७१, २७२, २७३, २७४, २७५, २७६, २७७, २७८, २७९, २८०, २८१, २८२, २८३, २८४, २८५, २८६, २८७, २८८, २८९, २९०, २९१, २९२, २९३, २९४, २९५, २९६, २९७, २९८, २९९, ३००, ३०१, ३०२, ३०३, ३०४, ३०५, ३०६, ३०७, ३०८, ३०९, ३१०, ३११, ३१२, ३१३, ३१४, ३१५, ३१६, ३१७, ३१८, ३१९, ३२०, ३२१, ३२२, ३२३, ३२४, ३२५, ३२६, ३२७, ३२८, ३२९, ३३०, ३३१, ३३२, ३३३, ३३४, ३३५, ३३६, ३३७, ३३८, ३३९, ३४०, ३४१, ३४२, ३४३, ३४४, ३४५, ३४६, ३४७, ३४८, ३४९, ३५०, ३५१, ३५२, ३५३, ३५४, ३५५, ३५६, ३५७, ३५८, ३५९, ३६०, ३६१, ३६२, ३६३, ३६४, ३६५, ३६६, ३६७, ३६८, ३६९, ३७०, ३७१, ३७२, ३७३, ३७४, ३७५, ३७६, ३७७, ३७८, ३७९, ३८०, ३८१, ३८२, ३८३, ३८४, ३८५, ३८६, ३८७, ३८८, ३८९, ३९०, ३९१, ३९२, ३९३, ३९४, ३९५, ३९६, ३९७, ३९८, ३९९, ४००, ४०१, ४०२, ४०३, ४०४, ४०५, ४०६, ४०७, ४०८, ४०९, ४१०, ४११, ४१२, ४१३, ४१४, ४१५, ४१६, ४१७, ४१८, ४१९, ४२०, ४२१, ४२२, ४२३, ४२४, ४२५, ४२६, ४२७, ४२८, ४२९, ४३०, ४३१, ४३२, ४३३, ४३४, ४३५, ४३६, ४३७, ४३८, ४३९, ४४०, ४४१, ४४२, ४४३, ४४४, ४४५, ४४६, ४४७, ४४८, ४४९, ४५०, ४५१, ४५२, ४५३, ४५४, ४५५, ४५६, ४५७, ४५८, ४५९, ४६०, ४६१, ४६२, ४६३, ४६४, ४६५, ४६६, ४६७, ४६८, ४६९, ४७०, ४७१, ४७२, ४७३, ४७४, ४७५, ४७६, ४७७, ४७८, ४७९, ४८०, ४८१, ४८२, ४८३, ४८४, ४८५, ४८६, ४८७, ४८८, ४८९, ४९०, ४९१, ४९२, ४९३, ४९४, ४९५, ४९६, ४९७, ४९८, ४९९, ५००, ५०१, ५०२, ५०३, ५०४, ५०५, ५०६, ५०७, ५०८, ५०९, ५१०, ५११, ५१२, ५१३, ५१४, ५१५, ५१६, ५१७, ५१८, ५१९, ५२०, ५२१, ५२२, ५२३, ५२४, ५२५, ५२६, ५२७, ५२८, ५२९, ५३०, ५३१, ५३२, ५३३, ५३४, ५३५, ५३६, ५३७, ५३८, ५३९, ५४०, ५४१, ५४२, ५४३, ५४४, ५४५, ५४६, ५४७, ५४८, ५४९, ५५०, ५५१, ५५२, ५५३, ५५४, ५५५, ५५६, ५५७, ५५८, ५५९, ५६०, ५६१, ५६२, ५६३, ५६४, ५६५, ५६६, ५६७, ५६८, ५६९, ५७०, ५७१, ५७२, ५७३, ५७४, ५७५, ५७६, ५७७, ५७८, ५७९, ५८०, ५८१, ५८२, ५८३, ५८४, ५८५, ५८६, ५८७, ५८८, ५८९, ५९०, ५९१, ५९२, ५९३, ५९४, ५९५, ५९६, ५९७, ५९८, ५९९, ६००, ६०१, ६०२, ६०३, ६०४, ६०५, ६०६, ६०७, ६०८, ६०९, ६१०, ६११, ६१२, ६१३, ६१४, ६१५, ६१६, ६१७, ६१८, ६१९, ६२०, ६२१, ६२२, ६२३, ६२४, ६२५, ६२६, ६२७, ६२८, ६२९, ६३०, ६३१, ६३२, ६३३, ६३४, ६३५, ६३६, ६३७, ६३८, ६३९, ६४०, ६४१, ६४२, ६४३, ६४४, ६४५, ६४६, ६४७, ६४८, ६४९, ६५०, ६५१, ६५२, ६५३, ६५४, ६५५, ६५६, ६५७, ६५८, ६५९, ६६०, ६६१, ६६२, ६६३, ६६४, ६६५, ६६६, ६६७, ६६८, ६६९, ६७०, ६७१, ६७२, ६७३, ६७४, ६७५, ६७६, ६७७, ६७८, ६७९, ६८०, ६८१, ६८२, ६८३, ६८४, ६८५, ६८६, ६८७, ६८८, ६८९, ६९०, ६९१, ६९२, ६९३, ६९४, ६९५, ६९६, ६९७, ६९८, ६९९, ७००, ७०१, ७०२, ७०३, ७०४, ७०५, ७०६, ७०७, ७०८, ७०९, ७१०, ७११, ७१२, ७१३, ७१४, ७१५, ७१६, ७१७, ७१८, ७१९, ७२०, ७२१, ७२२, ७२३, ७२४, ७२५, ७२६, ७२७, ७२८, ७२९, ७३०, ७३१, ७३२, ७३३, ७३४, ७३५, ७३६, ७३७, ७३८, ७३९, ७४०, ७४१, ७४२, ७४३, ७४४, ७४५, ७४६, ७४७, ७४८, ७४९, ७५०, ७५१, ७५२, ७५३, ७५४, ७५५, ७५६, ७५७, ७५८, ७५९, ७६०, ७६१, ७६२, ७६३, ७६४, ७६५, ७६६, ७६७, ७६८, ७६९, ७७०, ७७१, ७७२, ७७३, ७७४, ७७५, ७७६, ७७७, ७७८, ७७९, ७८०, ७८१, ७८२, ७८३, ७८४, ७८५, ७८६, ७८७, ७८८, ७८९, ७९०, ७९१, ७९२, ७९३, ७९४, ७९५, ७९६, ७९७, ७९८, ७९९, ८००, ८०१, ८०२, ८०३, ८०४, ८०५, ८०६, ८०७, ८०८, ८०९, ८१०, ८११, ८१२, ८१३, ८१४, ८१५, ८१६, ८१७, ८१८, ८१९, ८२०, ८२१, ८२२, ८२३, ८२४, ८२५, ८२६, ८२७, ८२८, ८२९, ८३०, ८३१, ८३२, ८३३, ८३४, ८३५, ८३६, ८३७, ८३८, ८३९, ८४०, ८४१, ८४२, ८४३, ८४४, ८४५, ८४६, ८४७, ८४८, ८४९, ८५०, ८५१, ८५२, ८५३, ८५४, ८५५, ८५६, ८५७, ८५८, ८५९, ८६०, ८६१, ८६२, ८६३, ८६४, ८६५, ८६६, ८६७, ८६८, ८६९, ८७०, ८७१, ८७२, ८७३, ८७४, ८७५, ८७६, ८७७, ८७८, ८७९, ८८०, ८८१, ८८२, ८८३, ८८४, ८८५, ८८६, ८८७, ८८८, ८८९, ८९०, ८९१, ८९२, ८९३, ८९४, ८९५, ८९६, ८९७, ८९८, ८९९, ९००, ९०१, ९०२, ९०३, ९०४, ९०५, ९०६, ९०७, ९०८, ९०९, ९१०, ९११, ९१२, ९१३, ९१४, ९१५, ९१६, ९१७, ९१८, ९१९, ९२०, ९२१, ९२२, ९२३, ९२४, ९२५, ९२६, ९२७, ९२८, ९२९, ९३०, ९३१, ९३२, ९३३, ९३४, ९३५, ९३६, ९३७, ९३८, ९३९, ९४०, ९४१, ९४२, ९४३, ९४४, ९४५, ९४६, ९४७, ९४८, ९४९, ९५०, ९५१, ९५२, ९५३, ९५४, ९५५, ९५६, ९५७, ९५८, ९५९, ९६०, ९६१, ९६२, ९६३, ९६४, ९६५, ९६६, ९६७, ९६८, ९६९, ९७०, ९७१, ९७२, ९७३, ९७४, ९७५, ९७६, ९७७, ९७८, ९७९, ९८०, ९८१, ९८२, ९८३, ९८४, ९८५, ९८६, ९८७, ९८८, ९८९, ९९०, ९९१, ९९२, ९९३, ९९४, ९९५, ९९६, ९९७, ९९८, ९९९, १०००

दिवसेषु हि धनानि प्रादुर्भवन्ति 'न रात्रिषु' । यः एकः एव^१ मनुष्ये कर्माणि करोति । सः
वृत्रहा भवति अन्वम् प्रति ह्यन् आहुः । इन्द्रः^२ सर्वम् अन्वम् प्रति भवति इति आहुः
इत्यर्थः ॥ १९ ॥

स वृत्रहेन्द्रं श्रपणीघृत् तं सुष्टुत्या हव्यं हुवेम ।

स प्राविता मघवा नोऽधिवक्ता स वार्जस्य श्रवस्यस्य दाता ॥ २० ॥

सः । वृत्रऽष्टा । इन्द्रः । श्रपणिऽश्रुत् । तम् । सुऽस्तुत्या । हव्यम् । हुवेम ।

सः । प्रऽअविता । मघऽवा । नः । अधिऽवक्ता । सः । वार्जस्य । श्रवस्यस्य । दाता ॥ २० ॥

येङ्कट० सः वृत्रहा इन्द्रः मनुष्याणां धर्ता । तम् वयम् आह्वातव्यं शोभनया स्तुत्या हुवेम । सः
प्रकर्षेण राक्षसा धनवान् अस्माकम् अधिवक्ता^३ । सः अन्नस्य यज्ञोन्मिषत्स्य^४ दाता ॥ २० ॥

स वृत्रहेन्द्रं क्रमुक्षाः सुधो जज्ञानो हव्यो बभूव ।

कृष्वशपांसि नयीं पुरुणि सोमो न पीतो हव्यः सखिभ्यः ॥ २१ ॥

सः । वृत्रऽष्टा । इन्द्रः । क्रमुक्षाः । सुधः । जज्ञानः । हव्यः । बभूव ।

कृष्वन् । अपांसि । नयीं । पुरुणि । सोमः । न । पीतः । हव्यः । सखिभ्यः ॥ २१ ॥

येङ्कट० सः वृत्रहा इन्द्रः महान् सताः एव प्रादुर्भवन् आह्वातव्यः यभूव कृष्वन् कर्माणि नृदिताभि^५
पुरुणि सोमः । एकः दाताभ्यः सखीनाम् इति ॥ २१ ॥

'इति पञ्चाष्टके पञ्चाध्याये पञ्चतिस्रो वर्गः' ॥

[१७]

'रेभः काशप कपिः । इन्द्रो देवता । वृद्धो छन्दः, दक्षसीमधोवृद्धौ अतिशयादौ, एकादशी-
द्वादशी उपरिष्टद्वन्द्वौ, चतुर्वशी त्रिष्टुप्, पञ्चादशी जगदी' ।

पा इन्द्र भुज आर्भतः स्वर्गो अमुरेभ्यः ।

स्तोतारमिन्मघवन्नस्य वर्षय ये च त्वे वृक्षतर्वहिपः ॥ १ ॥

याः । इन्द्र । भुजः । आ । आर्भतः । स्वःऽजान् । अमुरेभ्यः ।

स्तोतारम् । इत् । मघऽजन् । अरय । वर्षय । ये । च । त्वे इति । वृक्षऽर्वाहिपः ॥ १ ॥

येङ्कट० रेभाः^६ काशपः । याः स्वम् इन्द्र । भुजः धनानि अमुरेभ्यः आ आहूतः^७ मुखवाद् । स्तोतारम्
एव तेन आहूतेन धनेन वर्षय, ये च अन्वे स्वदधे कीर्णरहिपः छांस इति ॥ १ ॥

१-१. नादिषु को. २. यप मुको. ३. एन् मुको. ४. यवम् मुको. ५. धनवताम् वि^८;
'नवतम्' अ. ६. कपिनाता वि^९; 'वार्भतम्' अ. ७. यज्ञोन्मिषत्स्य वि^{१०}; यज्ञोन्मिषत्स्य अ. ८. निदि^{११}
मुको. ९-९. नादिषु मुको. १०. रेवः मुको. ११. 'रर' मुको

यमिन्द्र दधिपे त्वमश्वं गां भ्राममन्ययम् ।

यजमाने सुन्वति दक्षिणावति तस्मिन् तं धेहि मा पुणौ ॥ २ ॥

यम् । इन्द्र । दधिपे । त्वम् । अश्वम् । गां । भ्रामम् । अन्ययम् ।

यजमाने । सुन्वति । दक्षिणावति । तस्मिन् । तम् । धेहि । मा । पुणौ ॥ २ ॥

पेङ्कट० यम् इन्द्र ! धारयसि त्वम् अश्वम् गां धनम् अवि च अन्ययम्, तम् सर्वम् तस्मिन् सुन्वति दक्षिणावति यजमाने धेहि, मा पुणौ । पणिः पणनात्, अयष्टा जयः ॥ २ ॥

य इन्द्र सस्त्यग्रतोऽनुष्वापमवेवयुः ।

स्वैः प एवैरुसुत् पोष्यं रुयिं सनुतर्धेहि सं ततः ॥ ३ ॥

यः । इन्द्र । सस्ति । अग्रतः । अनुस्वापम् । अवेवयुः ।

स्वैः । सः । एवैः । मुसुत् । पोष्यम् । रुयिम् । सनुतः । धेहि । तम् । ततः ॥ ३ ॥

पेङ्कट० यः इन्द्र ! स्वपिति अग्रतः सूत्वा, अनुस्वापम् यथा यथा स्वपिति अवेवयामः । सर्वैरेव गमनैः मारयतु विनाशयतु सः पोष्यम् धनम् । ततः तम् अन्तर्हिते देशे स्थापय ॥ ३ ॥

यच्छक्रासि परावति यद्वर्षावति वृत्रहन् ।

अतस्त्वा ग्रीभिर्वृग्दिन्द्र केशिभिः सुवाशं आ विवासति ॥ ४ ॥

यत् । शक्र । असि । परावति । यत् । अर्वावति । वृत्रहन् ।

अतः । त्वा । ग्रीःभिः । वृग्दिन्द्र । केशिभिः । सुवाशं । आ । विवासति ॥ ४ ॥

पेङ्कट० यदि शक्र ! भवसि वृत्रहन्, यदि वा अन्तिके वृत्रहन् । 'अस्मात् देशात्' एवं स्तुतिभिः दिवं प्रति गच्छतिः इन्द्र ! केशिभिः सश्वैः यजमानः आ गमयति ॥ ४ ॥

यद्वासि रोचने दिवः समुद्रस्याधि विष्टिर्षि ।

यत् पार्थिवे सदर्ने वृत्रहन्तम् यदन्तरिक्षं आ गृहि ॥ ५ ॥

यत् । वा । अर्षि । रोचने । दिवः । समुद्रस्थं । अधि । विष्टिर्षि ।

यत् । पार्थिवे । सदर्ने । वृत्रहन्तम् । यत् । अन्तरिक्षे । आ । गृहि ॥ ५ ॥

पेङ्कट० यत् वा भवसि दीप्ते सुलोकस्य, यद्वा समुद्रस्य विष्टिं सत् सम्बद्धे कर्त्तव्यम् स्थाने, यदि वा पार्थिवे स्थाने वृत्रहन्तम्, यदि वा अन्तरिक्षे, आ गच्छ ॥ ५ ॥

'इति वृत्रहणे पद्याभाषणे वृत्रहणो वर्गः' ॥

१. आश्वं विः; अवे अ. २. 'वृत्रहन्' गृको. ३. वेप २, १६७१ मं. ४. म. भाष्यं देउम् गृको. ५. इन्द्रम् गृको. ६. यथा गृको. ७-८. तासि गृको.

रा ता सोमेषु सोमपाः सुतेषु श्वसस्पते ।

मादगैरथ राधेसा सूनृतावतेन्द्र राया परीणिता ॥ ६ ॥

रा । ता । सोमेषु । सोमपाः । सुतेषु । श्वसः । पते ।

मादगैरथ । राधेसा । सूनृतावता । इन्द्र । राया । परीणिता ॥ ६ ॥

वेङ्कटक ॥ मा भगवान् सोमेषु हे सोमस्य पातः । सुतेषु श्वस्य पते । मादगैरथ अनेन शब्दवता
इन्द्र । भगेन च महता ॥ ६ ॥

मा न इन्द्र परा वृणमर्वा नः सधुमार्धः ।

त्वं न कुती त्वमिन् आस्यं मा न इन्द्र परा वृणक् ॥ ७ ॥

मा । नः । इन्द्र । परा । वृणक् । मर्धः । नः । सधुमार्धः ।

त्वं । नः । कुती । त्वम् । इव । नः । आस्यम् । मा । नः । इन्द्र । परा । वृणक् ॥ ७ ॥

वेङ्कटक ॥ मा भगवान् इन्द्र । परिराक्षोः । अथ अस्माकं सोमेन सहभाषः । त्वम् अस्माकं
विना । त्वम् एव अस्माकम् ज्ञातेष्व् इति ॥ ७ ॥

अरमं इन्द्र सचा सुते नि पंदा पीतये मधु ।

मृती जीरिषे येषवृषवो महदुश्मे इन्द्र सचा सुते ॥ ८ ॥

अरमं । इन्द्र । सचा । सुते । नि । पंदा । पीतये । मधु ।

मृती । जीरिषे । येषवृषवः । अरमं । महत् । अश्मे इति । इन्द्र । सचा । सुते ॥ ८ ॥

वेङ्कटक ॥ भगवानिन्द्र । ममम् अभिषुते सोमे नि सीध मधु पातय । कुक् स्तोमे मधवत् ।
मातृ वृषवम् ॥ ८ ॥

न त्वा भूवर्ग आशत न मर्त्यसो अद्रिवः ।

विभ्रा भूतानि श्वसाभिर्प्रांसि न त्वा देवार्स आशत ॥ ९ ॥

न । त्वा । भूवर्ग । आशत । न । मर्त्यसः । अद्रिवः ।

विभ्रा । भूतानि । श्वसाभिः । प्रांसि । न । त्वा । देवार्सः । आशत ॥ ९ ॥

वेङ्कटक ॥ न त्वा भूवर्ग आशत, न मर्त्य मनुष्या पशवः । विभ्राणि एव ज्ञातानि भूतानि
न त्वेन भगवान् भवति ॥ ९ ॥

विश्वस्य प्रताना अभिभूतं नरं सज्जस्तवस्तुरिन्द्रं जन्तुश्वं राजते ।

कृत्वा वसिष्ठं वरं आभुरिषुतोयमोर्विष्टं त्वत्तं तुरस्विनम् ॥ १० ॥

सू. १७, म. ११]

विधां । धृतना । अभिऽभूतम् । नरम् । सुऽज्ज । तत्तद् । इन्द्रम् । जज्जन्तु । च । राजसे ।
 कथा । वरिष्ठम् । धरे । आऽसुरिण । उत । वृषम् । ओर्जिष्ठम् । तुरसम् । तस्विनम् ॥ १० ॥

पेङ्कट० सर्वो एव धृतनाः अस्वत्तमभिभवितारम् नेतारम् सदा स्मृतिभिः सीक्षणमुत्तमं
 इन्द्रम्, जनयातासु च आत्मनो विराजनायम् । अपि च कर्माणां वरिष्ठम् एतं भारव
 प्राप्ताम् आत्मनः धरे च तत्पुत्रार्थं च नृपतिं वदगूर्णम् अतिशयेन वरितम् युद्धम्
 वेगवन्तम् ॥ १० ॥

इति पञ्चादके पञ्चाध्याये सप्तमिहो वर्गः ॥

सर्वा रेभासो अस्त्ररश्मिन्द्रं सोमस्य पीतये ।

स्वर्पति यदीं वृधे धृतत्रतो सोर्जसा समुतिभिः ॥ ११ ॥

सम् । ईम् । रेभासो । अस्त्रान् । इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये ।

स्वर्पतिम् । यत् । ईम् । वृधे । धृतत्रत । हि । ओर्जसा । सम् । ऊतिभिः ॥ ११ ॥

पेङ्कट० सम् अस्त्रान् एव स्तोतार इन्द्रम् सोमस्य पाशाव रश्मिभ्यः पतिम् । यम् एव वर्धनाय
 तत्पुत्रवन्ति, तदा धृतत्रत हि इन्द्रं जलेन स्तोतृभिः तम् गच्छते रक्षणे ॥ ११ ॥

नेमिं नेमन्ति चक्षसा मेघं विप्रो अभिऽस्त्ररा ।

सुदीतयो यो अद्रुहोऽपि कर्णे तरस्विनः समृक्मभिः ॥ १२ ॥

नेमिम् । नेमन्ति । चक्षसा । मेघम् । विप्रो । अभिऽस्त्ररा ।

सुऽदीतये । य । अद्रुह । अपि । कर्णे । तरस्विन । सम् । समृक्मभिः ॥ १२ ॥

पेङ्कट० य इन्द्रं धरान् इव नेमिं सर्वं परिभ्रमति ॥ सर्वान् एव नेमन्ति मेघातिथे मेघम्
 मेघातिनं अभिऽस्त्ररणेन । सुदीतयः यूयम् अद्रुहोऽपि केति कान् विप्राद् आह ।
 अपि च इन्द्रस्य कर्णे ओग्रसमीधे वेद्यवन्तः 'तम् नेमन्तं अर्चये' मन्त्रे इति ॥ १२ ॥

तमिन्द्रं ओहवीमि मघवानमुग्रं सुश्रा दधानमप्रतिष्कृतं शर्वासि ।

महिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियो वपैर्द्राये नो विशां सुपथां कणोतु वृज्जी ॥ १३ ॥

तम् । इन्द्रम् । ओहवीमि । मघवानम् । उग्रम् । सुश्रा । दधानम् । अप्रतिष्कृतम् । शर्वासि ।

महिष्ठ । गी । ऽभि । आ । च । यज्ञियो । वपैर्द्राये । न । विशां । सुऽपथां । कृणातु । वृज्जी ॥ १३ ॥

पेङ्कट० तम् इन्द्रम् आह्वयामि मघवन्तम् वदगूर्णम् सत्यम् एव वरति दधानम् तत्पुत्रि अतिशयेन ।

१. नास्ति मूको. २. तत्पुत्रं मूको. ३. ३ नास्ति मूको ४. नव मूको ५. बले मूको.

६. नेमिम् मूको ७. तु यावद् ३, ४, १८, वज्र १, ३ प्रष्ट, ८ मूको. ८. रिस्व मूको

९. तद् न मूको.

पूषः^१ स्तुतिभिः आ च यज्ञिभ्यः वर्तते यज्ञेषु । धनाय अस्माकम् विश्वानि अपि सुवधा^२
सुमार्गाणि^३ करोतु वज्री इति ॥ १३ ॥

त्वं पुरं इन्द्र चिचिद्रेना व्योजसा अविष्ठ अक्र नाशयध्वै^४ ।

त्वद्विश्वानि भुवनानि वज्रिन् द्यावा रेजेते पृथिवी च भीषा ॥ १४ ॥

त्वम् । पुरः । इन्द्र । चिचिद् । एनाः । वि । व्योजसा । अविष्ठ । अक्र । नाशयध्वै ।

त्वत् । विश्वानि । भुवनानि । वज्रिन् । द्यावा । रेजेते इति । पृथिवी इति । च । भीषा ॥ १४ ॥

षेड्डट० त्वम् एव एनानि पुरानि बलेन विनाशयितुम् चिचिद् शक्तौ भवति बलवत्तमः शक्रः
इन्द्रः । त्वत् विश्वानि भुवनानि भीत्या कम्पयते वज्रिन् । द्यावापृथिवी च इति^५ ॥ १४ ॥

तन्मं अतमिन्द्र शूर चित्र पात्वपो न वज्रिन् दुरितार्तिं पर्षिं भूरिं ।

कदा न इन्द्र राय आ दशस्येर्विश्वस्पर्त्यस्य स्पृहयात्यस्य राजन् ॥ १५ ॥

तत् । मा । अतम् । इन्द्र । शूम् । चित्रम् । पात् । अपः । न । वज्रिन् । दुः । अर्तिम् । पर्षिम् । भूरिम् ।

कदा । नः । इन्द्र । रायः । आ । दशस्येः । विश्वस्पर्त्यस्य । स्पृहयात्यस्य । राजन् ॥ १५ ॥

षेड्डट० तत् तव स्वभूते सत्यम् इन्द्र । शूर । पूजनीयः । मा रक्षतु^६ । अ त्वम् उदकानि इव
वज्रिन् । दुरितानि अति पातय^७ चतूनि । कदा अस्मभ्यम् इन्द्र । राजन् । धनम्^८ स्पृहणीयम्
बहुस्पृग् भाषितुमेषेन दशस्येः इति ॥ १५ ॥

‘इति पद्यादके पद्याध्याये अष्टाविंशो वर्यः’ ॥

पप्यस्य पप्यमध्यायं व्याचकारेति माधवः ।

सहस्रपांशुसो यस्य आताडसीदनुजः कविः ॥

इति षेड्डटमाध्यायार्थविरचिते ऋक्संहिताध्यायव्याख्ये पप्यदके पप्योऽध्यायः ॥

—*—

इति ऋग्वेदे सभाष्ये पद्यादके पद्योऽध्यायः ॥

१. पूषः मूको. २. त्वम् वि. ३. त्वम् वि. ४. इना मूको. ५. रक्षतुः अ.
६. नु मूको. ७. पात... मूको. ८. धनं धने मूको. ९-१०. नाशित मूको.

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

पेडूट०

‘इन्द्राय साध साधतः’^१ व्याचिन्व्यासति माधवः ।

पादेपूनेषु वचम्भम् आदितः^२ सम्प्रदर्शयत् ॥ १ ॥

म्यूदेदेकादसीभावात्^३ पादेपूनेषु सम्प्रदे ।

शैश्वर्णीय संयोगात्^४ व्यवेणात्^५ तारौ, स्वरौ ॥ २ ॥

म्यूदेदेकाराद्यन्वत्वा^६ ‘अ इत्थं जयतां गर’^७ ।

‘मिता ईषु स्वरौ’^८ अऽस्याम् शोकारो^९ म्यूद्यते तथा ॥ ३ ॥

‘इह रणाने’^{१०} प्रविष्टान् वज्रं सज्जेयमित्येव ।

वामाहुः, शैश्वर्णेति चेपां च म्यूद् इत्येते ॥ ४ ॥

‘अने विदिमि सुखं न’^{११}, ‘हु अन्ध सुमिराहुति’^{१२} ।

सम्प्रीयेषविषाद् म्यूदेदः^{१३} सम्प्रदर्शयति रियति ॥ ५ ॥

यस्येतिहोपलुप्तञ्च पुनरासीयते तथा ।

‘मते’ सुठि तान्निवम्^{१४} इति तत्र विदर्शनम् ॥ ६ ॥

सामीचीना यदा वृत्तिर्न म्यूदेऽपि मयेद्विह ।

अ तदा म्यूहमिच्छति तत्रैतद्विषयसंनयः ॥ ७ ॥

विश्वो देवस्य त्रेत^{१५} इत्यन्वत्वाद्यधि भूयते ।

सप्तमः ‘प्रथमं यद्व्यष्टाक्षराणि’^{१६} श्रीमि ॥ ८ ॥

‘अ ॥ सखिचमिमितोऽयं’^{१७} वक्तव्ये विभक्तेश्च ।

अनुकृतस्य च म्यूहो वसमाद्^{१८} म्यूदेऽपि गच्छत्य^{१९} ॥ ९ ॥

अक्षरे वादयत्तुमि^{२०} एवाह च इत् केवलीऽक्षरम् ।

संयोगान्तरमलो म्यूहो न कार्य इति वदुषा ॥ १० ॥

१-१. नास्ति वि^१. २. ‘वत्त वि^२. ३. ‘वत्त वि^३ अ^४. ४. ‘वयेका वि^४, नास्ति वि^५ अ^६.
५. ‘कायत्त वि^५ अ^६. ६-६. ‘अति सप्त अ^६ वि^६ अ^७, येना वयसा भवेति वक्तव्य, अ १०, १०३, ११.
७. अ ४, ५, १, २. ८. ‘एवाते वि^८ अ^९, ‘वोषाते वक्तव्य ९. ‘वयसा वि^९ अ^{१०}. अ ५, २२, ५.
११. ॥ २, ५, ६. १२. म्यूदे वि^{१२} अ^{१३}. १३. अ ५, ५, १. १४. ‘अपयत्^{१४} वक्तव्य.
१५-१५. ‘वत्त वि^{१५} अ^{१६}. १६ १६ म्यूदे वित्त^{१६} मूको, १७. ‘वत्तवित्त वि^{१७} अ^{१८}.

अयतो' द्वौ यणादेशौ यदेकस्मिन् गदे उदा' ।

तथा व्यूहेद् यणादेश' यथा वृत्तिर्न दुष्पति ॥ ११ ॥

न्यूहे च वृत्त्यसिद्धिरेद्' न्यूह नेच्छन्ति केषन ।

न्यूहेनाक्षरसङ्ख्या च कथ्येतेत्याह । माधव ॥ १२ ॥

तद्विधौ श्लोको भवत — 'धत्वारि सन्ध्यावातानि वैश्वन्तो हसते' न च ।

प्रक्षिप्तमभिनिहित' क्षिप्रसन्धिरभिद्रुतम्' ॥

प्रतानि सन्ध्यावातानि निमावश्छन्दसोऽक्षरै' ।

इह च वृषादसम्पूर्णं न पूर्णं किञ्चनेदमेव ॥' इति ॥

शुणो वृद्धिश्च दीर्घश्च प्रक्षिप्य सन्धयश्च स्मृतः ।

'एव पदान्तादती' (ति' इ) इति सन्धोऽभिनिहित' विदु ॥ १३ ॥

'प्रायोऽर्धो वृत्तमित्येते' पदस्यस्व' हेतव ।

'बलीय रयाद्' विरोधे च पूर्व पूर्वमिति स्थिति ॥ १४ ॥ इति ॥

'अभिनीति पुरोहितम्' इति गायत्रीभि सह पाठाद् यायत्रो वा पादोऽवान्तरद्वयार्थ' इति सन्धश्च सन्धितश्च पादवृत्तिपुनरुच भवति । प्रावार्थयोर्विरोधे' प्रायबलीयस्याद् 'त्व चक्यं मनवे स्योनाम्' इति सादान्त' । पदार्थबलीयस्य भवति 'स्यान्नाय' इति पादान्त' स्याद्, 'अभि पूर्वमिर्वादिमिरीष्य' इति च । 'ऊर्ध्वो वाक्य सन्धिता यदभिनिर्वापद्भि' इति च । प्रायवृत्तिविरोधे प्रायबलीयस्याद् 'प्रत्यममीष्य वृत्तस्य प्रणाम्' इत्येकादशाक्षर एव सन्धति न विरुपेण द्वादशाक्षर अर्धवृत्तिविरोधेऽर्थबलीयस्याद् 'यदन्वे स्यामह त्वम्' इति पादान्त' । न वृत्ताद् अहम् इति । एव' सर्वत्र बोद्धव्यमिति' ।

[९८]

'गुमेध आहिरत ऋषि । इन्द्रो देवता । उष्णिक् छन्द, सप्तमीवृत्तमेकादश
ककुम्, नवमीद्वादस्यौ पुरवणिहो' ।

इन्द्राय सामं गायत विप्राय बृहते बृहद् । भर्षकृते विषधिते पनस्यये ॥ १ ॥

इन्द्राय । सामं । गायत । विप्राय । बृहते । बृहद् । भर्षकृते । विषधिते । पनस्यये ॥ १ ॥

१. 'सामं वि' अ'. २. तथा वि' अ'. ३. 'यणादेश वि', यणादेश अ'. ४. प्रायति' वि' अ'. ५. इत्ये वि' अ'. ६. 'निहत ब्रह्म'. ७. 'उष्णपुद्' वि' अ'. ८. 'इन्द्रो भगवे वि' अ'. ९. पा ६, १, १०९. १०. 'सचोभि' वि' अ'. ११ ११ प्रयोगोऽर्धो वृत्तिने वैश्वन्तो. १२. पाद' अत्र १७ १८. १३-१३. वलीयस्य वि' अ'. १४. अ ६, १, १. १५. 'वैय वि' अ'. १६. प्रायो' वि' अ'. १७. अ ६, १, १. १८. 'अ ... मुक्ते १९. 'दान्ता वि' अ', 'दान्त वि'. २०. अ ६, १, १. २१. अ ६, १, ११. २२. अ ६, १, १. २३. 'उष्णि' वि' अ'. २४. अ ८, १, १. २५. 'वृ' वि' अ'. २६. योषयि' वि'. २७. २७. वारित मूठो.

वेङ्कट० नृमेध^१ आहिरस । इन्द्राय साम गायत मेधाविने महते वृद्धाय कर्मण कर्त्रे विशाय^२
स्तुतिमिच्छते ॥ १ ॥

त्वमिन्द्राभिभूतसि त्वं सूर्यमरोचयः । विश्वकर्मा विश्वदेवो महीं असि ॥ २ ॥

त्वम् । इन्द्र । अभिभूतः । असि । त्वम् । सूर्यम् । अरोचय ।

विश्वकर्मा । विश्वदेव । महान् । असि ॥ २ ॥

वेङ्कट० त्वम् इन्द्र ! अभिभविता भवसि । त्वम् सूर्यम् अरोचय । विश्वस्य इतो विश्वदेव सर्व-
देव । 'अग्निं या अन्वया देवता । इन्द्रमन्वया' (तृता ३, ७, १, ८) इति ब्राह्मणम् ।
महान् भवसि ॥ २ ॥

विभ्राजन्ज्योतिषा स्वर्गमञ्छो रोचनं दिवः । देवास्त इन्द्र सख्याय पेमिरे ॥ ३ ॥

'विभ्राजन् । ज्योतिषा । २ । अगच्छ । रोचनम् । दिवः । देवा । ते । इन्द्र । सख्याय । पेमिरे ॥ ३ ॥

वेङ्कट० प्रकाशयन् ज्योतिषा स्वर्गम् अगच्छ दिव आदित्यस्य रोचनम् । देवा ते इन्द्र !
सख्याय आरमान नियतयन्तः ॥ ३ ॥

एन्द्रं नो गधि प्रियः संत्राजिदगोषा । गिरिर्न विश्वतस्पृधुः पतिर्दिवः ॥ ४ ॥

आ । इन्द्र । न । गधि । प्रिय । संत्राजिद । अगोषा । गिरि । न । विश्वतः । पृधु । पति । दिव ॥ ४ ॥

वेङ्कट० आ गच्छ इन्द्र ! अस्मान् प्रियतम महतो वेदा गृहिणमसक्यः पर्वत इव सर्वत
पृथुतम स्वामी दिव ॥ ४ ॥

अग्निं हि संत्य सोमपा उमे वृध्व रोदेसी । इन्द्रासि सुन्वतो वृधः पतिर्दिवः ॥ ५ ॥

अग्नि । हि । सं । त्य । सोमपा । उमे । वृध्व । रोदेसी । इन्द्रासि । सुन्वतो । वृधः । पतिर्दिवः ।

इन्द्र । असि । सुन्वत । वृध । पति । दिव ॥ ५ ॥

वेङ्कट० 'अग्निं वृध्व' हि तस्य । सोमस्य पाठः । उमे घातापृथिवी । स इन्द्र इन्द्र ! अग्निं
सुन्वत वर्धयिषा 'पति दिव' ॥ ५ ॥

त्वं हि शश्वतीनामिन्द्र दूर्ता पुरामसि । हन्ता दस्योर्मनोवृधः पतिर्दिवः ॥ ६ ॥

त्वम् । हि । शश्वतीनाम् । इन्द्र । दूर्ता । पुराम् । असि । हन्ता । दस्यो । मनो । वृध । पति । दिव ॥ ६ ॥

१ नृमेधमिति वि^२ २ मेधाविने विनाय वि^३ मेधाविज्ञाय वि^४ अ^५ ३-३. = अ १०, १७०, ४.

४. 'यपयन्त वि' अ^६ ५ इती गृध्वे ६ स्वा वि^७ अ^८ ७-७ आसिग वि^९ अ^{१०} ८-८ नाति

वि^{११} १९ तु अ ८, १७, १४.

वेङ्कट० 'त्वम् हि धृष्टीनाम् इन्द्र! दारविता पुराम् भवसि, हन्ता उपशफपितुः, अस्य मनुष्यस्य च धर्षयिता, प्रतिः दिवः' ॥ ६ ॥

^१इति पहाष्टके सप्तमाध्याये प्रथमोऽवर्गः ॥

अथा हीन्द्र गिर्वेण उप त्वा कामान् महः संसृज्महे । उदेव यन्त उदभिः ॥ ७ ॥

अर्थ । हि । इन्द्र । गिर्वेणः । उप । त्वा । कामान् । महः । संसृज्महे । उदाऽदेव । यन्तः । उदभिः ॥ ७ ॥

वेङ्कट० 'सम्प्रति इन्द्र! गिर्वेणः । त्वां ययस् कामान् कामनीयान् स्तोमान्' उप सुजामः प्रापयामः त्वां स्तोमाद् बहुम्, यथा उदकेन गच्छन्त्यः पुरुषा अज्जिनोऽस्म्य उदके समीपस्थाद्' संसृज्महि इति ॥ ७ ॥

वार्षा त्वां पुरुषाभिर्वर्धन्ति शूर ब्रह्माणि । ब्रहृष्वांसं चिदद्विवो द्विवेदिवे ॥ ८ ॥

वा । न । त्वा । पुष्पाभिः । वर्धन्ति । शूर । ब्रह्माणि । ब्रहृष्वांसम् । चित् । अद्विजः । द्विवेदिवे ॥ ८ ॥

वेङ्कट० यथा उदके मदीभिः वर्धयन्ति, तथा त्वाम् शूर । स्तोत्रे^२ वर्धयन्ति इदम् एव यज्ञिन्! अयहम् । न तु यथा विरुदके देशं मदीभिः गृह्य इति ॥ ८ ॥

पुञ्जन्ति हरीं इधिरस्य गार्धपोरौ रथे उरुयुगे । इन्द्रवाहा बचोयुजा ॥ ९ ॥

पुञ्जन्ति । हरी इति । इधिरस्य । गार्धया । वरौ । रथे । उरुयुगे । इन्द्रवाहा । बचःऽयुजा ॥ ९ ॥

वेङ्कट० पुञ्जति अथो गमनशीलस्य स्तोत्रारः वाचा महति महायुगे रथे इन्द्रस्य वाहनभूतौ ययनमाश्रयेव पुञ्जयमानौ इति ॥ ९ ॥

त्वं न इन्द्रा भेरु ओजो नृम्यं शतक्रतो विचर्षणे । आ वीरं पृतनापहम् ॥ १० ॥

त्वम् । नृः । इन्द्र । आ । वीर । ओजः । नृम्यम् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । विऽचर्षणे ।

आ । वीरम् । पृतनाऽपहम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० त्वम् अस्त्रायम् इन्द्र! आ इह वरम् ययन् च हे बहुवर्ज! विरुदः! वीरम् च सेनाम्^५ समिभित्तरम् ॥ १० ॥

त्वं हि नः पिता वंसो त्वं माता शतक्रतो बभूविथ । अधा ते सुन्नर्माह ॥ ११ ॥

त्वम् । हि । नृः । पिता । वंसो इति । त्वम् । माता । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । बभूविथ ।

अर्थ । ते । सुन्नम् । ईमहे ॥ ११ ॥

पृ १८, सं १२]

वेङ्कट० त्वम् हि अस्माकम् पिता अभवः नातयितः, त्वम् माता च नातकृतो । अथ तव स्वमूर्ते सुखम् याचामहे ॥ ११ ॥

त्वां शुभिन् पुरुहूत वाजयन्तमुपे ब्रुवे शतकृतो । स नो रास्व सुवीर्यम् ॥ १२ ॥

त्वाम् । शुभिन् । पुरुहूत । वाजयन्तम् । उपे । ब्रुवे । शतकृतो इति शतकृतो ।

सः । नः । रास्व । सुवीर्यम् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० त्वाम् वसवन् ! पुरुहूत । बलमिच्छन्तम् उप स्तौमि शतकृतो । सः नः देहि सुवीर्यम् धनम् ॥ १२ ॥

‘इति षष्ठादके सप्तमाध्याये द्वितीयो वर्गः’ ॥

[१९]

‘दुमेध आक्षिरस ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगायश्छन्दः (= विदमा इहस्यः, समा सतोबृहस्पः)’ ।

त्वामिदा सो नरोऽपीप्यन् यजिन् भूर्णयः ।

स इन्द्र स्तोमंवाहसामिह श्रुष्युषु स्वसरमा गहि ॥ १ ॥

त्वाम् । इदा । सोः । नरः । अपीप्यन् । यजिन् । भूर्णयः ।

सः । इन्द्र । स्तोमंवाहसाम् । इह । श्रुषु । तपे । स्वसरम् । आ । गहि ॥ १ ॥

वेङ्कट० त्वाम् अथ सोः च अरण्यलीलाः यतमानाः सोमम् अपाययन् यजिन् । आ इन्द्र । स्तोमं वाहसाम् । अस्माकं स्तोमम् इह ध्रुवि, उप आ गच्छ । स्वसरम् गृह्य इति ॥ १ ॥

मत्स्वा सुशिप्र हरिस्तर्दामहे त्वे आ भूपन्ति वेधसः ।

तव श्रवांसुपुमान्पृकथ्या सुतोषिन्द्र गिर्वणः ॥ २ ॥

मत्स्व । सुशिप्र । हरिः । तव । इमहे । त्वे इति । आ । भूपन्ति । वेधसः ।

तपे । श्रवांसि । उपुप्राणि । पृकथ्या । सुतोषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥ २ ॥

वेङ्कट० सोमेन मत्स्व सुशिप्र ! हरिः । तव यत्नं याचामहे । ‘त्वमिदा’ मन्त्रित परिचारकाः । किं याच्यम् । इत्याह — तव अप्राणि उपमानमूषानि प्रशस्त्यानि सुतेषु सोमेषु इन्द्र । गिर्वणः ॥ २ ॥

भार्यन्तहव सूर्यं विश्वेदिन्द्रस्य मथत ।

वसन्ति जाते जनमान ओजसा प्रति भ्रामं न दीधिम् ॥ ३ ॥

१. शुभिन् वि०. २-३. नास्ति मूको. ३. या. (५५) श्रवांसि विर्वणम् । यै १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २४, २५, २६, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३, ४४, ४५, ४६, ४७, ४८, ४९, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६, ६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२, ७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८, ७९, ८०, ८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१, ९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७, ९८, ९९, १००, १०१, १०२, १०३, १०४, १०५, १०६, १०७, १०८, १०९, ११०, १११, ११२, ११३, ११४, ११५, ११६, ११७, ११८, ११९, १२०, १२१, १२२, १२३, १२४, १२५, १२६, १२७, १२८, १२९, १३०, १३१, १३२, १३३, १३४, १३५, १३६, १३७, १३८, १३९, १४०, १४१, १४२, १४३, १४४, १४५, १४६, १४७, १४८, १४९, १५०, १५१, १५२, १५३, १५४, १५५, १५६, १५७, १५८, १५९, १६०, १६१, १६२, १६३, १६४, १६५, १६६, १६७, १६८, १६९, १७०, १७१, १७२, १७३, १७४, १७५, १७६, १७७, १७८, १७९, १८०, १८१, १८२, १८३, १८४, १८५, १८६, १८७, १८८, १८९, १९०, १९१, १९२, १९३, १९४, १९५, १९६, १९७, १९८, १९९, २००, २०१, २०२, २०३, २०४, २०५, २०६, २०७, २०८, २०९, २१०, २११, २१२, २१३, २१४, २१५, २१६, २१७, २१८, २१९, २२०, २२१, २२२, २२३, २२४, २२५, २२६, २२७, २२८, २२९, २३०, २३१, २३२, २३३, २३४, २३५, २३६, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१, २४२, २४३, २४४, २४५, २४६, २४७, २४८, २४९, २५०, २५१, २५२, २५३, २५४, २५५, २५६, २५७, २५८, २५९, २६०, २६१, २६२, २६३, २६४, २६५, २६६, २६७, २६८, २६९, २७०, २७१, २७२, २७३, २७४, २७५, २७६, २७७, २७८, २७९, २८०, २८१, २८२, २८३, २८४, २८५, २८६, २८७, २८८, २८९, २९०, २९१, २९२, २९३, २९४, २९५, २९६, २९७, २९८, २९९, ३००, ३०१, ३०२, ३०३, ३०४, ३०५, ३०६, ३०७, ३०८, ३०९, ३१०, ३११, ३१२, ३१३, ३१४, ३१५, ३१६, ३१७, ३१८, ३१९, ३२०, ३२१, ३२२, ३२३, ३२४, ३२५, ३२६, ३२७, ३२८, ३२९, ३३०, ३३१, ३३२, ३३३, ३३४, ३३५, ३३६, ३३७, ३३८, ३३९, ३४०, ३४१, ३४२, ३४३, ३४४, ३४५, ३४६, ३४७, ३४८, ३४९, ३५०, ३५१, ३५२, ३५३, ३५४, ३५५, ३५६, ३५७, ३५८, ३५९, ३६०, ३६१, ३६२, ३६३, ३६४, ३६५, ३६६, ३६७, ३६८, ३६९, ३७०, ३७१, ३७२, ३७३, ३७४, ३७५, ३७६, ३७७, ३७८, ३७९, ३८०, ३८१, ३८२, ३८३, ३८४, ३८५, ३८६, ३८७, ३८८, ३८९, ३९०, ३९१, ३९२, ३९३, ३९४, ३९५, ३९६, ३९७, ३९८, ३९९, ४००, ४०१, ४०२, ४०३, ४०४, ४०५, ४०६, ४०७, ४०८, ४०९, ४१०, ४११, ४१२, ४१३, ४१४, ४१५, ४१६, ४१७, ४१८, ४१९, ४२०, ४२१, ४२२, ४२३, ४२४, ४२५, ४२६, ४२७, ४२८, ४२९, ४३०, ४३१, ४३२, ४३३, ४३४, ४३५, ४३६, ४३७, ४३८, ४३९, ४४०, ४४१, ४४२, ४४३, ४४४, ४४५, ४४६, ४४७, ४४८, ४४९, ४५०, ४५१, ४५२, ४५३, ४५४, ४५५, ४५६, ४५७, ४५८, ४५९, ४६०, ४६१, ४६२, ४६३, ४६४, ४६५, ४६६, ४६७, ४६८, ४६९, ४७०, ४७१, ४७२, ४७३, ४७४, ४७५, ४७६, ४७७, ४७८, ४७९, ४८०, ४८१, ४८२, ४८३, ४८४, ४८५, ४८६, ४८७, ४८८, ४८९, ४९०, ४९१, ४९२, ४९३, ४९४, ४९५, ४९६, ४९७, ४९८, ४९९, ५००, ५०१, ५०२, ५०३, ५०४, ५०५, ५०६, ५०७, ५०८, ५०९, ५१०, ५११, ५१२, ५१३, ५१४, ५१५, ५१६, ५१७, ५१८, ५१९, ५२०, ५२१, ५२२, ५२३, ५२४, ५२५, ५२६, ५२७, ५२८, ५२९, ५३०, ५३१, ५३२, ५३३, ५३४, ५३५, ५३६, ५३७, ५३८, ५३९, ५४०, ५४१, ५४२, ५४३, ५४४, ५४५, ५४६, ५४७, ५४८, ५४९, ५५०, ५५१, ५५२, ५५३, ५५४, ५५५, ५५६, ५५७, ५५८, ५५९, ५६०, ५६१, ५६२, ५६३, ५६४, ५६५, ५६६, ५६७, ५६८, ५६९, ५७०, ५७१, ५७२, ५७३, ५७४, ५७५, ५७६, ५७७, ५७८, ५७९, ५८०, ५८१, ५८२, ५८३, ५८४, ५८५, ५८६, ५८७, ५८८, ५८९, ५९०, ५९१, ५९२, ५९३, ५९४, ५९५, ५९६, ५९७, ५९८, ५९९, ६००, ६०१, ६०२, ६०३, ६०४, ६०५, ६०६, ६०७, ६०८, ६०९, ६१०, ६११, ६१२, ६१३, ६१४, ६१५, ६१६, ६१७, ६१८, ६१९, ६२०, ६२१, ६२२, ६२३, ६२४, ६२५, ६२६, ६२७, ६२८, ६२९, ६३०, ६३१, ६३२, ६३३, ६३४, ६३५, ६३६, ६३७, ६३८, ६३९, ६४०, ६४१, ६४२, ६४३, ६४४, ६४५, ६४६, ६४७, ६४८, ६४९, ६५०, ६५१, ६५२, ६५३, ६५४, ६५५, ६५६, ६५७, ६५८, ६५९, ६६०, ६६१, ६६२, ६६३, ६६४, ६६५, ६६६, ६६७, ६६८, ६६९, ६७०, ६७१, ६७२, ६७३, ६७४, ६७५, ६७६, ६७७, ६७८, ६७९, ६८०, ६८१, ६८२, ६८३, ६८४, ६८५, ६८६, ६८७, ६८८, ६८९, ६९०, ६९१, ६९२, ६९३, ६९४, ६९५, ६९६, ६९७, ६९८, ६९९, ७००, ७०१, ७०२, ७०३, ७०४, ७०५, ७०६, ७०७, ७०८, ७०९, ७१०, ७११, ७१२, ७१३, ७१४, ७१५, ७१६, ७१७, ७१८, ७१९, ७२०, ७२१, ७२२, ७२३, ७२४, ७२५, ७२६, ७२७, ७२८, ७२९, ७३०, ७३१, ७३२, ७३३, ७३४, ७३५, ७३६, ७३७, ७३८, ७३९, ७४०, ७४१, ७४२, ७४३, ७४४, ७४५, ७४६, ७४७, ७४८, ७४९, ७५०, ७५१, ७५२, ७५३, ७५४, ७५५, ७५६, ७५७, ७५८, ७५९, ७६०, ७६१, ७६२, ७६३, ७६४, ७६५, ७६६, ७६७, ७६८, ७६९, ७७०, ७७१, ७७२, ७७३, ७७४, ७७५, ७७६, ७७७, ७७८, ७७९, ७८०, ७८१, ७८२, ७८३, ७८४, ७८५, ७८६, ७८७, ७८८, ७८९, ७९०, ७९१, ७९२, ७९३, ७९४, ७९५, ७९६, ७९७, ७९८, ७९९, ८००, ८०१, ८०२, ८०३, ८०४, ८०५, ८०६, ८०७, ८०८, ८०९, ८१०, ८११, ८१२, ८१३, ८१४, ८१५, ८१६, ८१७, ८१८, ८१९, ८२०, ८२१, ८२२, ८२३, ८२४, ८२५, ८२६, ८२७, ८२८, ८२९, ८३०, ८३१, ८३२, ८३३, ८३४, ८३५, ८३६, ८३७, ८३८, ८३९, ८४०, ८४१, ८४२, ८४३, ८४४, ८४५, ८४६, ८४७, ८४८, ८४९, ८५०, ८५१, ८५२, ८५३, ८५४, ८५५, ८५६, ८५७, ८५८, ८५९, ८६०, ८६१, ८६२, ८६३, ८६४, ८६५, ८६६, ८६७, ८६८, ८६९, ८७०, ८७१, ८७२, ८७३, ८७४, ८७५, ८७६, ८७७, ८७८, ८७९, ८८०, ८८१, ८८२, ८८३, ८८४, ८८५, ८८६, ८८७, ८८८, ८८९, ८९०, ८९१, ८९२, ८९३, ८९४, ८९५, ८९६, ८९७, ८९८, ८९९, ९००, ९०१, ९०२, ९०३, ९०४, ९०५, ९०६, ९०७, ९०८, ९०९, ९१०, ९११, ९१२, ९१३, ९१४, ९१५, ९१६, ९१७, ९१८, ९१९, ९२०, ९२१, ९२२, ९२३, ९२४, ९२५, ९२६, ९२७, ९२८, ९२९, ९३०, ९३१, ९३२, ९३३, ९३४, ९३५, ९३६, ९३७, ९३८, ९३९, ९४०, ९४१, ९४२, ९४३, ९४४, ९४५, ९४६, ९४७, ९४८, ९४९, ९५०, ९५१, ९५२, ९५३, ९५४, ९५५, ९५६, ९५७, ९५८, ९५९, ९६०, ९६१, ९६२, ९६३, ९६४, ९६५, ९६६, ९६७, ९६८, ९६९, ९७०, ९७१, ९७२, ९७३, ९७४, ९७५, ९७६, ९७७, ९७८, ९७९, ९८०, ९८१, ९८२, ९८३, ९८४, ९८५, ९८६, ९८७, ९८८, ९८९, ९९०, ९९१, ९९२, ९९३, ९९४, ९९५, ९९६, ९९७, ९९८, ९९९, १०००.

श्रापन्त इहव । सूर्यम् । विश्वा । इत् । इन्द्रस्य । मधुत ।

वसूनि । जाते । जनमाने । ओजसा । प्रति । गाम् । न । दीधिम् ॥ ३ ॥^१

षेड्डट० यथा समाधिता रक्षाय सूर्यम् मज्जते, एवम् इन्द्रस्य विश्वानि एव धनानि भजत ।
स^१ इति अति उन्निध्यमाणे च वरेण करोति । तथा सति विन्ध्यम् इव^२ भागम् लानि
धनानि प्रति धारयेमेति ॥ ३ ॥

अनर्शराति वसुदामुषं स्तुहि भद्रा इन्द्रस्य रातयः ।

सो अस्प कामं विश्रुतो न रोपति मनो दानाय चोदयन् ॥ ४ ॥

अनर्शरातिम् । वसुदाम् । उषं । स्तुहि । भद्रा । इन्द्रस्य । रातयः ।

॥ । अस्प । कामम् । विश्रुत । न । रोपति । मनः । दानाय । चोदयन् ॥ ४ ॥

षेड्डट० 'अनर्शरातिम्' अजलीलमानम्^१ इति यास्क (६, २१) । वसुता दातार ह्येत । उप स्तुहि^२ ।
भद्रा इन्द्रस्य रातयः । स अस्प वामम् परिचरते^३ न हिनास्ति स्वमन दानाय प्रेरयन् ॥ ४ ॥

त्वमिन्द्र प्रतृतिंषुभि विश्वा असि स्पृधः ।

अशस्तिहा जनिता विश्रुतसि त्वं तूर्य तरुण्यतः ॥ ५ ॥

त्वम् । इन्द्र । प्रतृतिंषु । षुभि । विश्वा । असि । स्पृधं ।

अशस्तिहा । जनिता । विश्रुता । असि । त्वम् । तूर्य । तरुण्यतः ॥ ५ ॥

षेड्डट० त्वम् इन्द्र । सद्ग्रामेषु अभि यवसि विश्वा स्पृध । अशस्तीना इत्या जनिता च
अशस्तीनाम् अनुब्रूय विश्वस्य हिंसा भवति । त्वम् वायस्व^४ वायस्वर्त् ॥ ५ ॥

अनु ते शुष्मं तुरयन्तमीयतुः क्षोणी शिशुं न मातरा ।

विषास्ते स्पृधः श्रथयन्त मुन्यवै वृत्रं यदिन्द्र तूर्सि ॥ ६ ॥

अनु । ते । शुष्मम् । तुरयन्तम् । ईयतु । क्षोणी इति । शिशुम् । न । मातरा ।

विषा । ते । स्पृधं । श्रथयन्तु । मुन्यवै । वृत्रम् । यत् । इन्द्र । तूर्सि ॥ ६ ॥

षेड्डट० अनु गच्छत तव वज्रम् वायमान शत्रुम् वावायुविष्यो शिशुम् एव मातरौ । विश्वा
एव सक्त्रामकारिण्य सेना तव केचम्य अधिता भिक्ता भवन्ति, शत्रुम् अत इन्द्र^५ इति ॥ ६ ॥

इव ऊती वो अजरं प्रदेतारमप्रहिवम् ।

आशुं जेतारं हेतारं रथीतममर्तुं तुभ्यावृषम् ॥ ७ ॥

१ इह वा. (६, ८) अनुसंधेय ।

२. नास्ति वि^१.

३ एव वि^२ अ^३.

४. नास्ति मृको.

५. इति वि^३ अ^४.

६ 'वायस्व वि^४ अ^५.

७. वायवत्य मृको. ८. 'वज्र वि^५ अ^६.

सू १९, मं ८]

इतः । ऊती । वः । अजरेण । प्रष्टेतारम् । अप्रष्टितम् ।
आशुम् । जेतारम् । हेतारम् । रुचिष्टीमम् । अर्तम् । तृण्यष्टुधम् ॥ ३ ॥

वेङ्कट० इतः कुरुत यूयं रक्षणाय अजम्^१ शत्रूणां प्रेरकम् अप्रष्टितम्^२ आशुम् जेतारम्^३ गन्तारम्^४,
रुचितम्^५ अर्तिसितम्^६ तदकस्य वर्धयितारम् ॥ ३ ॥

इष्टकृत्तारमनिष्कृतं सहस्कृतं श्रुतमूर्तिं श्रुतकृतम् ।

समानमिन्द्रमर्षसे हवामहे वसवानं वसुजुषम् ॥ ८ ॥

इष्टकृत्तारम् । अनिःस्कृतम् । सहःस्कृतम् । श्रुतमूर्तिम् । श्रुतकृतम् ।
समानम् । इन्द्रम् । अर्षसे । हवामहे । वसवानम् । वसुजुषम् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० संस्कृतां स्तोत्राणाम् अस्तरकृतम्^१ अन्यैः कलेन कृतं बहुवचनं बहुभक्तं बहुनाम् समानम्
इन्द्रम् रक्षणाय हवामहे वसूनि आगच्छन्तम्^२ वसूनां प्रेरकम् इति ॥ ८ ॥

‘इति पञ्चाष्टके सप्तमोऽध्याये तृतीयो वचः’ ॥

[१००]

‘नैमो भार्गवः ऋषिः, षण्ण्योपसृज्योऽथ इन्द्रः । इन्द्रो देवता, अष्टम्याः सुवर्णः, तत्रतः
वसो मा, इत्यन्वेकादश्वोः वाक् । त्रिपुष्पं छन्दः, पक्षी जगती,
सप्तममष्टमीतन्मयः अत्रुपुष्पः’ ॥

अयं तं एमि तन्वां पुरस्ताद्विभे देवा अभि मां यन्ति पुश्वात् ।

यदा मर्षं दीर्घरो भ्राममिन्द्रादिन्मर्या कृणवो वीर्याणि ॥ १ ॥

अयम् । ते । एमि । तन्वा । पुरस्तात् । विभे । देवाः । अभि । मा । यन्ति । पुश्वात् ।
यदा । मर्षम् । दीर्घरः । भ्रामम् । इन्द्र । आत् । इत् । मर्या । कृणवः । वीर्याणि ॥ १ ॥

वेङ्कट० नैमो भार्गवः । शत्रून् अभिमनितुम् अयम् ते अमृतः तन्वाणि पुत्रेण सह । तथा
राजसूते मां त्वया सह सर्वं देवाः अभि गन्धर्वि पश्वात् । यदा त्वम् महम् शत्रुपु स्थितम्
भ्रामम् धारयसि इन्द्र । अमृतम् एव मया सह मन्त्रं जुहुम् वीर्याणि कृषाः । शत्रुपुर्वा
गच्छतः सपुत्रस्य मम साहाय्यं^१ कुरु, यदि शत्रुपुर्वां मर्षं दत्तसि इति ॥ १ ॥

दधामि ते मधुनो मधुमर्षे हितस्ते भ्रामः सुतो अस्तु सोमः ।

असंश्च त्वं दक्षिणतः सखा मेऽवां वृत्राणि जहन्नाव भूरि ॥ २ ॥

१. मन्त्रम् वि^२ अ^३. २. मन्त्रितम् वि^३. ३. नास्ति वि^४. ४. नास्ति वि^५ मं.
५. संशु वि^६ अ^७. ६-७. नास्ति मूको ८. त्वाम् अ^९.

दधामि । ते । मधुनः । मधुम् । अग्ने । हितः । ते । भ्रामः । सुतः । अस्तु । सोमः ।
'असः । च । त्वम् । दक्षिणतः । सखा । मे । अर्ध । वृत्राणि । अदधनाव । भूरि ॥ २ ॥

पेङ्कट० धारयामि तुभ्यं सोमस्य मधुम् प्रथमम् । निहितः तव हृदये मधुः भवतीत्यर्थः सुतः
सोमः । भव च त्वम् मम दक्षिणपार्श्वे स्थितः तस्मात् सन् । अयं त्वं च महं च वदन्
असदीयाद् शत्रून् हन्तः ॥ २ ॥

प्र सु स्तोमं भरत वामयन्तु इन्द्राय सुत्यं यदि सुत्यमस्ति ।

नेन्द्रो अस्तीति नेम उ त्व आह क ई ददर्श कमभि एवाम ॥ ३ ॥

प्र । सु । स्तोमम् । भरत । वामयन्तः । इन्द्राय । सुत्यम् । यदि । सुत्यम् । अस्ति ।

न । इन्द्रः । अस्ति । इति । नेमः । ऊँ इति । त्वः । आह । कः । ईम् । ददर्श । कम । अभि । सुशाम ॥ ३ ॥

पेङ्कट० प्र हरत सुष्ठु स्तोमम् सद्गममभिरुन्तः यूयम् इन्द्राय सत्वभूतम्, यदि सत्वम् नाम
कश्चिद् विद्यते । सत्त्वास्तित्वे कः सन्वेदः । तत्र आह—न इन्द्रः नाम कश्चिद् विद्यते इति
नेमः एव अयं भार्गवः कश्चित् यदपि, कः एवम् इन्द्रम् ददर्श, कम वचम् अभि वचाम ।
अस्मादिन्द्रो नाम कश्चित् विद्यत इति यादमात्रम् एव, न तु तत्र सत्यम् इति ॥ ३ ॥

अपमस्मि जरितः पश्य मेह विश्वा ज्ञातान्यभ्यस्मि मृहा ।

ऋतस्य मा प्रदिशो वर्षयन्स्यादद्विरो भुवना ददर्शमि ॥ ४ ॥

अपम् । अस्मि । जरितरिति । पश्य । मा । इह । 'विश्वा । ज्ञातानि । अभि । अस्मि । मृहा' ।

ऋतस्य । मा । प्रदिशः । वर्षयन्ति । आदद्विरो । भुवना । ददर्शमि ॥ ४ ॥

पेङ्कट० ऋतस्यवत् आकर्ण्य इन्द्रं आत्रयाम । आगतः सन् वारयानं द्वाभ्यां स्तौति । अयम्
अहम् अग्निं स्तौतः, पश्य माम् इह स्थितम् । विश्वाणि ज्ञातानि अभि भवामि महं
महादेव । सत्यस्य यज्ञस्य वा मदेष्टारः माम् वर्षयन्ति । आद्विरोऽहोर्हं भुवनानि
शत्रुभूतानि ददर्शमि ॥ ४ ॥

आ यन्मा वेना अरुहन्नृतस्य एकमासीनं ह्येतस्य पृष्ठे ।

मनश्चिन्मे दृढ आ प्रत्यवोचदचिकदचिच्छुमन्तः सखायः ॥ ५ ॥

आ । यत् । मा । वेना । अरुहन् । ऋतस्य । एवम् । आसीनम् । ह्येतस्य । पृष्ठे ।

मनः । चित् । मे । दृढे । आ । प्रति । अवोचत् । अचिकदन् । शिशुमन्तः । सखायः ॥ ५ ॥

पेङ्कट० यदा मां यज्ञं कामयमानाः आ अरुहन् एकम् आसीनम् काम्यस्य अन्तरिक्षस्य पृष्ठे, ददर्शानि तेषां

भवताम् भारोहम् मनः एव मम हृदयाय प्रति अवेचत्—अज्ञासिषे तव आह्वानम् ।
क्रन्दन्ति अमी पुत्रयुक्ताः सखायः माम् इति ॥ ५ ॥

विश्वेत् ता ते सर्वनेषु प्रवाच्या या चर्क्ये मधवन्निन्द्र सुन्वते ।
पारावतं यत् पुरुसंभृतं वस्त्रपावृणोः शूरमाय ऋषिवन्धवे ॥ ६ ॥

विष्वा । इत् । ता । ते । सर्वनेषु । प्रवाच्या । या । चर्क्ये । मधुऽवन् । इन्द्र । सुन्वते ।
पारावतम् । यत् । पुरुऽसंभृतम् । वस्त्र । अपऽवृणोः । शूरमाय । ऋषिवन्धवे ॥ ६ ॥

वेङ्कट० अविस्तु तं दृष्ट्वा सुमीलः 'विश्वेता ते' इति द्वयूषेण विविधानि च कर्माणि दानं मैत्रं
च दासति—विश्वानि एव तानि कर्माणि तव सर्वनेषु प्रवाच्यानि^१, यानि नक्त्ये^२ 'स्यम् मधवन् ।
इन्द्र । सुन्वते'^३ पञ्चमानाय^४ । पारावन्धाः कलत्रं चिह्नं स्वभूतम् यत् स्वम् पुरुसंभृतम्^५ धनम्
अपावृणोः शरमनाञ्च कपदे^६ इति । बहु च संभृतं च पुरुसंभृतम् इति ॥ ६ ॥

^१इति पञ्चाष्टके सप्तमाध्याये ऋषयो वर्गः ।

प्र नूनं धावता पृथक् नेह यो वो अवावरीत् ।
नि धी वृत्रस्य मर्मणि वज्रमिन्द्रो अपीपतत् ॥ ७ ॥

प्र । नूनम् । धावता । पृथक् । न । इह । यः । वो । अवावरीत् ।
नि । धीम् । वृत्रस्य । मर्मणि । वज्रम् । इन्द्रः । अपीपतत् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० प्र धावता इहानीम् 'पृथक्' इह न^१ विहति यः प्रतिगते तदा सुप्मान् निवारयति ।
नि अपीपतत् शत्रोः मर्मणि वज्रम् इन्द्रः ॥ ७ ॥

मनोजवा अर्यमान आयसीमतरत् पुरम् । दिवं सुपर्णो गत्वाय सोमं वज्रिण आभरत् ॥ ८ ॥

मनऽजवाः । अर्यमानः । आयसीम् । अतरत् । पुरम् ।
दिवम् । सुऽपर्णः । गत्वाय । सोमम् । वज्रिणे । आ । अभरत् ॥ ८ ॥

वेङ्कट० मनोवेगः गच्छन् आयसीम् अतरत् पुरम् । दिवम्^१ सुपर्णो^२ यथा सोमम् इन्द्राय आ
अभरत् ॥ ८ ॥

समुद्रे अन्तः श्रयत उद्रा वज्रो अभीष्टतः । भरन्त्यस्मै संयतः पुरःप्रसवणा वलिम् ॥ ९ ॥

समुद्रे । अन्तरिते । श्रयते । उद्रा । वज्रः । अभिष्टतः ।
भरन्ति । अस्मै । समुऽयतः । पुरःप्रसवणाः । वलिम् ॥ ९ ॥

१. गत्वाय वि^१ अ^२. २-२. स्वययन्ति मू^३ वि^४ अ^५. ३. सप्तमं वि^६. ४. नास्ति मूको.
५. शरम वि^७ अ^८. ६-६. नास्ति मूको. ७-७. प्रवृत्त वि^९; प्रवृत्त अ^{१०}. ८. नास्ति वि^{११}.
९. सुव^{१२} मूको.

येदुष्ट० समुद्रस्य अन्त शेते उदकेन वज्र परिवर्जितः । तस्मै वज्राय सद्भागस्य पुर प्रदत्तमाः
पुरस्तद् गरुज्जत र्वाग्म् हरन्ति । तस्य ठेवा भवन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

यद्वाग्मदन्त्यविचेतनानि राष्ट्रीं देवानां निपसादं मन्द्रा ।

चतस्र ऊर्जं दृढहे पयांसि कं स्विदस्याः परमं जगाम ॥ १० ॥

यद् । वाक् । यदन्ती । अग्निचेतनानि । राष्ट्रीं । देवानाम् । निपसादं । मन्द्रा ।

चतस्र । ऊर्जम् । दृढहे । पयांसि । कं । स्विद । अस्याः । परमम् । जगाम् । ॥ १० ॥

येदुष्ट० यद्वाग् यदन्ती प्रज्ञापयन्ती^१ विज्ञानरहितान् अज्ञानज्ञानधान्, राजगतीनां^२ देवानाम्
मवगा^३ निपीदति यस्ते, सदानोश्च पतसः दिशः भद्रम् दृढहे सा उदकानि य । 'ह स्विद'^४
अस्यां परमम् पदम् जगाम ह सन्निवृत्ते । अत्र वाक्य (११, २८)—'यद् वाग्
यदन्त्यविचेतनानि अधिपतयानि राष्ट्रीं देवानां निपसादं मन्द्रा यदगा^५ चतस्रोऽगु दिश ऊर्जं दृढहे पयांसि ।
ह स्विदस्या परमं जगामेति वा पुषिषीं गच्छतीति वा यदादित्यरदनयो हरन्तीति वा' इति ॥ १० ॥

देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पञ्चवो वदन्ति ।

सा नो मन्त्रेषुमूर्ते दुहानां धेनुर्वागुस्मानुष सुष्टुतेह ॥ ११ ॥

देवीम् । वाचम् । अजनयन्त । देवा । ताम् । विश्वरूपा । पञ्चव । वदन्ति ।

सा । न । मन्त्रा । हर्षम् । ऊर्जम् । दुहानां । धेनु । वाक् । अस्मान् । उर्ष । सुऽस्तुता । आ । एतु ॥ ११ ॥

येदुष्ट० वाक् (११, २९)—'देवीं वाचमजनयन्त देवा । तां सर्वरूपाः^६ पञ्चवो वदन्ति
'यकवाचधाम्यकवाचध । सा नो यदगात् च एव च दुहानां धेनुर्वाग् अस्मान्, उर्षु सुष्टुता' ।
इन्द्रसाहचर्याद् आध्यात्मिका यामत्र स्तुतेति ॥ ११ ॥

सर्वे विष्णो वितुरं नि क्रमस्व र्वादिहि लोकं वज्राय निष्क्रमे ।

हनाय वृत्रं विण्वांश्च सिन्धूनिन्द्रस्य यन्तु प्रसूते निऽसृष्टाः ॥ १२ ॥

सर्वे । विष्णो इति । निऽस्तुतम् । नि । क्रमस्व । वौ । देहि । लोकम् । वज्राय । निऽस्क्रमे ।

हनाय । वृत्रम् । विण्वांश्च । सिन्धून् । इन्द्रस्य । यन्तु । प्रऽसूते । निऽसृष्टा ॥ १२ ॥

येदुष्ट० शीमक — "तीर्थलोकात्मितयेमान्" इत्यन्तर्हो सत्या विष्वा ।

॥ नाश्वरदन्तमिन्द्रो विष्णुमभ्येत्य सोऽजवीत् ॥

इन्द्र हनिष्ये विष्टस्य विष्ण्वाय^७ गमान्तिके ।

उयातस्यैव वज्रास्य रौद्रेदात्^८ ममात्तरम् ॥

१. नि^१ सूक्ते २. राजान जी^२ सूक्ते, ३. योरेता वि^३ ४-४ अधिदे वि^४ अ^४, अधिदे वि^४
५. नाशित सूक्ते, ६. विश्वरूपा अ^५, ७. 'विष्णुकेन्द्र' वि^५ अ^५, 'विष्णुकेन्द्र' वि^५, ८. 'ममात्तर' वि^५ अ^५,
९. 'पयु' वि^५ अ^५

सू. १०१, मं. १]

तथेति विष्णुस्तन्त्रके यौधाय निवर ददौ ।

तदेतदक्षिर प्रोक्त 'सखे विष्णो' इति त्वचा" (नृदे ६, १०१-१२४) ॥ इति ।

वेङ्कट० 'दे सखे । विष्णो' त्वम् अत्यन्तम् वि कमस्त । वी । देहि जयकाश घञस्य विष्कम्भनाय ।

इनाव त्वम् च सद्धम् च 'विष्णो' वृद्धम् । रिचचाव गमयाव' वृत्रावहन्धान् सिन्धून् । व
इमे सिन्धव इन्द्रस्य प्रसवे विरुष्टा यन्त्र इति ॥ १२ ॥

इति पञ्चाष्टके सप्तमाध्याये पञ्चमोऽध्यायः ॥

[१०१]

नसदभिमर्गैव ऋषि । मित्रावरणौ देवता, पञ्चम्या मित्रावरणादित्या, पञ्चरा भावित्या,
सप्तम्यष्टम्यो अश्विनौ, नवमीदशम्यो वायु, एकादशीद्वादशयो सूर्य, त्रयोवृद्धा
उषा सूर्यप्रभा वा, चतुर्वेद्या पञ्चमान, पञ्चदशीषोडशयो वी । प्रथमाद्वितीये
प्रगाथ (=प्रथमा वृद्धी, द्वितीया सतोवृद्धी), तृतीया गावरी, चतुर्थी
सतोवृद्धी, पञ्चम्यादित्रयोदशम्यो प्रगाथ (=विषमा वृद्धय,
समा सतोवृद्धय), अन्त्यास्त्रिजिह्वम् ।

अर्धमित्या स मर्त्यैः शशुमे देवतातये ।

यो नूनं मित्रावरणावभिष्टय आशुके हव्यदातये ॥ १ ॥

अर्धम् । इत्या । स । मर्त्यै । शशुमे । देवतातये ।

य । नूनम् । मित्रावरणौ । अभिष्टये । आशुके । हव्यदातये ॥ १ ॥

वेङ्कट० अमदभिमर्गैव । अर्धम् सप्तम् इत्यम् स मनुष्य पञ्चाव इति सत्करोति, य
सिष्टम् मित्रावरणौ अभिमर्तविषयम् अभिष्टुषी करोति यजमानाय ॥ १ ॥

वर्षिष्ठस्रवा उरुचर्यसा नरा राजाना दीर्घभुवत्समा ।

ता बाहुता न हंसना रथर्यतः सारुं सूर्यस्य रुस्मिभिः ॥ २ ॥

वर्षिष्ठस्रवौ । उरुचर्यसा । नरा । राजाना । दीर्घभुवत्समा ।

ता । बाहुता । न । हंसना । रथर्यतः । सारुम् । सूर्यस्य । रुस्मिभिः ॥ २ ॥

वेङ्कट० अतिशयेन' वृद्धस्य महादन्तौ नेतारी राजानी अतिशयेन विद्रासी ही भुजौ इव बभौनि
प्राप्नुत सारुं सूर्यस्य रुस्मिभिः । यथा भुजौ सह कर्म प्रविशतः, तद्वत् सारुं प्राप्नुत इति ॥ २ ॥

प्र यो वा मित्रावरणाजिनो दूतो अद्रवत् । अयंःश्रीर्पा मर्देजुः ॥ ३ ॥

प्र । य । नाम् । मित्रावरणा । अजिर । दूत । अद्रवत् । अयंःश्रीर्पा । मर्देजुः ॥ ३ ॥

१-१. नास्ति मूले. २-२. विष्णो. ३. अमद वि' अ'. ४. अमद मूले. ५. सखे वि'.
५. व वि' अ'. ६. नास्ति मूले ७. वर्षिष्ठ वि' अ'. ८. सखे वि'.

वेङ्कट० ॥ अदवत् भक्षिमच्छति यः नाम् हे मित्रावरणौ! गमनशीलः दूतः यत्नमानः, स हि देवानां दूतो भवति, स हि द्विष्ट्यालङ्कृतशिरस्कः भवति, मदकने धने च गन्ता भवति ॥ ३ ॥

न यः संपृच्छे न पुनर्हवीतवे न संवादाय रमते ।

तस्माद्यो अथ समृतेरुभ्यतं बाहुभ्यां न उरुप्यतम् ॥ ४ ॥

न । यः । संपृच्छे । न । पुनः । हवीतवे । न । समवादाय । रमते ।

तस्मात् । नः । अथ । समृतेः । उरुप्यतम् । बाहुभ्याम् । नः । उरुप्यतम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० न यः संप्रभाष्य न च हवनाय न च संवादाय आरमते उभयः शत्रुः, तस्मात् शत्रोः भस्माद् "अथ सप्तमाम्" रक्षतम् बाहुभ्याम् इति ॥ ४ ॥

प्र मित्राय प्रार्यम्णे संचर्यमृतावसो ।

वरुध्यं वरुणे छन्दं वचः स्तोत्रं राजसु गायत ॥ ५ ॥

प्र । मित्राय । प्र । अर्यम्णे । संचर्यम् । ऋतवसो इत्यृतवसो ।

वरुध्यम् । वरुणे । छन्दम् । वचः । स्तोत्रम् । राजसु । गायत ॥ ५ ॥

वेङ्कट० प्र गायत मित्राय अर्यम्णे च सेनार्हम् अथः हे यज्ञधनः! । बहवदाह — यत्नगृहभवनम् वरुणे प्रीणनसाधनम् वचः गायतः । तदेवाह — स्तोत्रम् राजसु गायत इति । मित्रादीन् राजः श्रुत इति समुदायार्थः ॥ ५ ॥

"इति यज्ञाष्टके सप्तमाध्याये षष्ठे वर्गे." ॥

ते हिनिरे अरुणं जेर्म्यं वस्वेकं पुत्रं तिसृणाम् ।

ते धामान्पुमृता मर्त्यानामर्दन्धा अमि चक्षते ॥ ६ ॥

ते । हिनिरे । अरुणम् । जेर्म्यम् । वसु । एकम् । पुत्रम् । तिसृणाम् ।

ते । धामानि । अमृताः । मर्त्यानाम् । अर्दन्धाः । अमि । चक्षते ॥ ६ ॥

वेङ्कट० ते प्रेरयन्ति अरुणवर्णम् अश्वमाधनम् वसु इति । एतदेवाह — एकम् पुत्रम् तिसृणाम् पृथिव्यादीनाम् आदिषु प्रेरयन्ति । ते स्थानानि अमृताः समुप्याणाम् अर्हिसिताः अमि पश्यन्ति ॥ ६ ॥

आ मे वचांस्युद्यता शुमर्चमानि कर्त्वी ।

उभा यातं नासत्या सजोपसा प्रति हव्यानि धीतये ॥ ७ ॥

१. न वि; नास्ति वि. २. इति वि. अ. ३. "प्रत्य" वि. अ. ४. "नासाय वि"; "नासाय" अ. अ. ५. सम्पदाय वि; सम्पदाय अ. ६. अस्याय मूको. ७-८. अ-वत् मूको. ८. सेवना वि. अ.; सेवना वि. ९. यज्ञधन वि. अ.; यज्ञधन वि. १०. नव वि. अ. ११-१२. नास्ति मूको.

सू. १०१, मं. ८]

आ । मे । वचांसि । उत्सृता । युगत्संमानि । कर्त्वा ।
 उमा । यातम् । नास्त्य्या । सज्जोर्यसा । प्रति । हव्यानि । वीतये ॥ ७ ॥

वेङ्कट० आ यातम् मे वनांसि वचनानि च दीप्तवन्मात्रि च कर्माणि उभौ सक्तौ नास्त्यौ!!
 प्रति गच्छतम् हव्यानि च सक्षयाय इति ॥ ७ ॥

रातिं यद्वांमरुक्षसं हवामहे युवान्यां वाजिनीवत् ।
 प्राचीं होत्रां प्रतिरन्तापितं नरा गृणाना जमदग्निना ॥ ८ ॥

रातिम् । यत् । वाम् । अरुक्षसम् । हवामहे । युवान्याम् । वाजिनीवत् इति वाजिनोऽवत् ।
 प्राचीम् । होत्राम् । प्रतिरन्तापितम् । इत्तम् । नरा । गृणाना । जमदग्निना ॥ ८ ॥

वेङ्कट० वामम् यत् युवयोः सख्यम्^१ रक्षोर्यसम् हवामहे इति । वृत्तदेवाह—हवामहे युवान्याम्
 क्रियमाणान् रातिम् मे अरुक्षसौ इति । तदानीं प्राप्सुखाम्^२ स्तुतिम् यथैवन्ती^३ आगच्छतम्^४
 मेवाहौ! स्तुपमानौ जमदग्निना इति ॥ ८ ॥

आ नो यज्ञं दिविस्पृशं वायो याहि सुमन्मभिः ।
 अन्तः पवित्रं दुपरिं श्रीणानोऽयं शुक्रो अयामि ते ॥ ९ ॥

आ । नः । यज्ञम् । दिविस्पृशम् । वायो इति । याहि । सुमन्मभिः ।
 अन्तरिति । पवित्रे । दुपरि । श्रीणानः । अयम् । शुक्रः । अयामि । ते ॥ ९ ॥

वेङ्कट० आ याहि अस्माकम् यज्ञम् देवान् स्पृशन्तम् वायो । सुदृष्टिभिः शुभ्रपिताभिः । पवित्रस्य
 मध्ये उपरि अधिपमानो निषिष्यमानः अयम् सोमः निवत नासीत् शुभ्रम् इति ॥ ९ ॥

वेत्यङ्घ्र्युः पृथिभी रजिष्ठीः प्रति हव्यानि वीतये ।
 अर्धं नियुत्व उभयस्य नः पिव शुचिं सोमं गवांशिरम् ॥ १० ॥

वेति । अङ्घ्र्युः । पृथिभिः । रजिष्ठीः । प्रति । हव्यानि । वीतये ।
 अर्धं । नियुत्वः । उभयस्य । नः । पिव । शुचिम् । सोमम् । गोऽवांशिरम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० गच्छति अङ्घ्र्युः इविर्धानात् फलतमैः मातैः, प्रति नवति च^१ इवींति तत्र भक्षणात् ।
 अयं नियुत्वः । उभयविधम् अस्माकम् पिव सोमम् । उभयविधस्यैव दर्शयति—शुचिम्^२
 सोमम् गोभिर्मिश्रम् चेति ॥ १० ॥

‘इति षष्ठादके सप्तमाध्याये सप्तमोऽर्कः’ ॥

१. नास्ति भिं.

२. सख्यम् इति भिं.

३. ‘सः’ इति भिं.

४. ‘न’ इति भिं.

५. अनुपपन्न इति भिं.

६. नास्ति भिं.

७. शुचिं शुद्धे.

८-८. नास्ति मूले.

वष्महो अंसि सूर्यं वक्षादित्य महो अंसि ।

मृदस्ते सुतो मंदिमा पनस्यतेऽद्धा देव महो अंसि ॥ ११ ॥

वद् । महान् । अंसि । सूर्य । उद् । आदित्य । महान् । अंसि ।

मृद् । ते । स्त । मंदिमा । पनस्यते । अद्धा । देव । महान् । अंसि ॥ ११ ॥

षेकट० सत्यं त्वम् महान् अंसि सूर्यः । 'वद् अदिते' पुनः महान् अंसि । 'मृदस्ते' भवतः सत्यं मंदिमा इतोदभि स्तस्यते । सत्यमेव देव । महान् भवति ॥ ११ ॥

वद् सूर्यं श्ररसा महो अंसि सुता देव महो अंसि ।

मृदा देवानामसुर्यः पुरोहितो विष्णु ज्योतिरदाम्यम् ॥ १२ ॥

वद् । सूर्य । श्ररसा । महान् । अंसि । सुता । देव । महान् । अंसि ।

मृदा । देवानाम् । असुर्यः । पुरोहितः । विष्णु । ज्योतिः । अदाम्यम् ॥ १२ ॥

षेकट० सत्यमेव सूर्यः । ध्रुवेन त्वम् महान् भवति । सत्यमेव देवानाम् महान् अंसि । महश्चेन देवानाम् असुराणां हन्ता पुरोहितः त्वम् । तस्य तव विष्णु ज्योतिः अदाम्यम् इति ॥ १२ ॥

इयं या नीच्यकिणी रूपा रोहिण्या कृता ।

चित्रेव प्रत्येददययित्यन्तर्द्वेषसु बाहुषु ॥ १३ ॥

इयम् । या । नीची । अकिणी । रूपा । रोहिण्या । कृता ।

चित्राऽर्ध । प्रति । अदक्षि । आऽयती । अन्तः । द्वाऽर्ध । बाहुषु ॥ १३ ॥

षेकट० सत्यम् उपस्था, सूर्यप्रभास्तुति 'या' । इयम् या नीचीनमुखा स्तुतिमती रूपवती प्रभाया सुक्ता प्रभा उपस्था कृता सूर्यदीप्त्या वा 'चित्रा को' इव सा प्रति अदक्षि आगच्छन्ती अन्तः द्वाऽर्ध बाहुषु बाहुस्थानीयासु दिक्षु इति ॥ १३ ॥

प्रजा इ तिस्रो अस्थार्यमीयुर्न्यष्टन्या अर्कप्रमितो विविधे ।

वृहद् तस्यो भुग्नेऽन्तः परमानो हरित् आ विवेश ॥ १४ ॥

प्रजा । इ । तिस्रः । अस्थार्यम् । ईयुः । नि । अन्या । अर्कम् । अमितः । विविधे ।

वृहत् । इ । तस्यो । भुग्नेषु । अन्तरितः । परमानः । हरितः । आ । विवेश ॥ १४ ॥

षेकट० वाक्यसमैकम्—'य तयोऽन्तर्भवत स प्रजा सद्यमे' । ता तस्य प्रजा यथा पराजभूतुस्ता-

१. सत्यनाम (निघ ३, १-२). २-२ वृहद्विष वि' अ' ३-३ गम्यते महत अ'. ४. अति अ'. ५. देवम् वि' ६ 'रद्विषि मृषो ७ नीचीनमु' वि' अ', नीचीनमु' वि'. ८ 'मति वि' ९-९ विषयी वि'.

नीमानि वनांसि' (काश १,४,३,१) इत्यादिकम् उक्त्वा आह—'तरमादप्येतद् ऋषिणाऽन्य-
नूक्तम् । 'प्रजा इ तिष्ठो अन्वायमौयुः' इति । या अमः पराभूताः 'न्यन्या अर्कमगितो विविधे'
इति अग्निर्वा अर्कमगिताः प्रजा अगितो निविष्टा वा इमा अन्वाभूताः । 'बृहद्व' तस्थी भुवनेधन्तः' इति
प्रजापतिमेवैतदन्वयनूक्तं 'पवमानो हरित' वा विवेक' इति । दिशो वै हरितस्ता अयं पवमान अविष्टः'
(काश १,४,३,४ [उ. भाष २,५,१,४,५]) इति । सैषा अस्मद्वाङ्मये च व्याप्येति ॥ १४ ॥

माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानाममृतस्य नामिः ।

प्र तु बोचं चिकितुषे जनाय मा गामनांगामर्दिति वधिष्ट ॥ १५ ॥

माता । रुद्राणाम् । दुहिता । वसूनाम् । स्वसा । आदित्यानाम् । अमृतस्य । नामिः ।
प्र । तु । बोचम् । चिकितुषे । जनाय । मा । गाम् । अनागाम् । अर्दितम् । वधिष्ट ॥ १५ ॥

येङ्कट० 'माता रुद्राणाम् रुद्रपुत्राणां' मरुताम्, दुहिता वसूनाम्, स्वसा आदित्यानाम्
अमृतस्य पमसः नामिः आवासस्वानम् । प्र बोचम् 'अहम् इदानीम्' चिकितुषे जनाय — मा गाम्
अनागसम् अङ्गीनां शोकपाम् वधिष्ट इति । शुभ्रपमानेभ्य उपदेशः ॥ १५ ॥

वचोविदं वार्चमुदीरयन्तीं विश्वाभिर्धीभिरुपतिष्ठमानाम् ।

देवीं देवेभ्यः पर्येयुषीं गामा मावृक्त मर्यां दृञ्चैताः ॥ १६ ॥

वचः । विदम् । वार्चम् । उतः । उदीरयन्तीम् । विश्वाभिः । धीभिः । उपतिष्ठमानाम् ।
देवीम् । देवेभ्यः । पर्ये । आऽऽयुषीम् । गाम् । आ । मा । अवृक्त । मर्याः । दृञ्चैताः ॥ १६ ॥

येङ्कट० वचसः 'ह्यभिधीयसीम्' 'वानम् उदीरयन्तीम्' । धुधितेः^१ हि न वचम् उदीरयति । पर्या
दीरवा पश्चात् उदीरयति । विश्वैः कर्मभिः उपतिष्ठमानाम् देवीम् देवेभ्यः मा परि आ अवृक्त गाम्^२
उपगताम्^३ मनुष्यः अवृच्येताः ॥ १६ ॥

'इति पञ्चाष्टके सप्तमाध्याये अष्टमो वर्गः' ।

[१०२]

'प्रयोगो भार्गव ऋषिः, अग्निर्वाहंस्वत्यः पावको वा, सहस्रः पुत्री गृहपति-
वशिष्टावसी सवोर्वाऽन्यतरः । आभिर्देवताः । गावशी छन्दः' ।

त्यमग्ने बृहद्वयो दधांसि देव दाशुषे । कविर्गृहपतिर्युवा ॥ १ ॥

त्यम् । अग्ने । बृहत् । वयः । दधांसि । देव । दाशुषे । कविः । गृहपतिः । युवा ॥ १ ॥

१. प्रजा अन्वायनूक्तम् । २. अग्निः । युको । ३. बह्वं काश. भाष. ४. 'व-वृक्तम्' मूको. ५-५. वारित
वि'. १-१. रुद्राणां माता मित्राणां वि' न'. ६-६. इदानीमहम् रि'. ७. 'देवम् वि' न'. ८. वारित
वि'; 'तो हि वि'. ९-९. वारित मूको. १०. धुधितो मूको. ११. वा न मूको. १२. उपगता रि';
उपहरता वि'; उपगता न'.

वेङ्कट० 'भारोऽसः प्रयोगः, भारोऽस्त्यो वाऽग्निः' । तन्म अग्ने । नृत्तं अन्नं प्रयच्छसि देव । यजमानाय रुविः नृपतिः युवा । अन्नं कस्त्यायनः (श्रुत २, ८, १०२) — 'भारोऽसः प्रयोगो भारोऽस्त्यो वाऽग्निः पावकः सप्तः सुतयोर्वाऽन्योर्हृदपतिविष्टयोर्वान्यतरः' इति ॥ १ ॥

स न ईळानया सह देवाँ अग्ने द्रुवस्युवा । चिकिर्दिभानवा वह ॥ २ ॥

स । नः । ईळानया । सह । देवान् । अग्ने । द्रुवस्युवा । चिकित् । विमानो इति विभानो । आ । वह ॥ २ ॥

वेङ्कट० स. अस्माकं स्तुतया सह समकालम् एव अग्ने । परिचरणशीलया वाचा ज्ञाता सत्, हे विमानो ! देवान् आ वह ॥ २ ॥

त्यपा ह स्विष्टया वृषं चोदिष्टेन यविष्ठय । अग्नि ष्यो वार्जसातये ॥ ३ ॥

त्यपा । ह । स्विष्ट । युजा । वयम् । चोदिष्टेन । यविष्ठय । अग्नि । स्तुः । वार्जसातये ॥ ३ ॥

वेङ्कट० त्यपा ह रितः सहायेन वयम् अतिशयेन धनानां प्रेरयित्रा युवतमः^१ अग्नि भवेन्न शत्रून् अकलापय ॥ ३ ॥

और्वभृगुवच्छुचिर्ममवानवदा हुवे । अग्निं समुद्रवांससम् ॥ ४ ॥

और्वभृगुवत् । शुचिम् । अप्नवानवत् । आ । हुवे । अग्निम् । समुद्रवांससम् ॥ ४ ॥

वेङ्कट० और्वभृगवत्^२ अहम् शुचिम् अग्निम् आ हुवे अन्नदानवत् य अग्निम् समुद्रवांससम्^३ वाडवम् इति ॥ ४ ॥

हुवे वातस्वनं कविं पुर्जन्यक्रन्धं सहः । अग्निं समुद्रवांससम् ॥ ५ ॥

हुवे । वातस्वनम् । कविम् । पुर्जन्यक्रन्धम् । सहः । अग्निम् । समुद्रवांससम् ॥ ५ ॥

वेङ्कट० हुवे वातसदशस्वनम्^४ कविम् पुर्जन्यसदशक्रन्धम् सहस्विनम् ॥ ५ ॥

^१इति पञ्चाशके सप्तमाध्याये नवमो वरः^५ ।

आ सव्यं संवितुर्पया भगैस्त्येव भुजि हुवे । अग्निं समुद्रवांससम् ॥ ६ ॥

आ । सव्यम् । संवितुः । युवा । भगैस्त्येव । भुजिम् । हुवे । अग्निम् । समुद्रवांससम् ॥ ६ ॥

वेङ्कट० आ द्रवामि प्रसवमिव संवितुः भगवत् ॥ य य भोगम् ॥ ६ ॥

अग्निं यो वृधन्तमच्चराणां पुरुतमम् । अच्छा नप्ते सहस्वते ॥ ७ ॥

१-१. कारित वि'. २. 'तवात् रि' अ'. ३. 'श्वत् अवि'; श्रीरंगपुर २४ अ'; 'नृपयः इव रि'. ४. 'वायम् रि'. ५. वातस्वनम् रि'. ६-६. कारित मूढो.

क्षितिम् । वः । वृधन्ताम् । अपराणां । पुरुषस्तमम् । अन्ते । नष्टे । सहस्रते ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अगिम् यूयं यथैवात्मम् अहिस्त्वानाम् बलिनां बहूनां म्लेषविश्वम् अभिगच्छतं नरे
पुत्रस्य पुत्राय महस्रते बलवन्तं नष्टारं लब्धुम् ॥ ७ ॥

अयं यथा न आश्रुवत् त्वष्टा रूपेण तद्वया । अस्य क्रत्वा यशस्वतः ॥ ८ ॥

अयम् । यथा । नः । आश्रुवत् । त्वष्टा । रूपाश्च । तद्वया । अस्य । क्रत्वा । यशस्वतः ॥ ८ ॥

वेङ्कट० अगम् अग्निः यथा अस्मान् आभवति त्वष्टा इव दिवः रूपाणि विकसन्त्यानि, तथा एवम्
अभिगच्छतः । अस्य प्रज्ञानेन पुत्राः यशस्वतः भवामो यशस्वन्त इति ॥ ८ ॥

अयं विश्वा अभि श्रियोऽभिर्देवेषु पश्यते । आ वाजैरुप नो गमत् ॥ ९ ॥

अयम् । विश्वाः । अभि । श्रियः । अग्निः । देवेषु । पश्यते । आ । वाजैः । उप । नः । गमत् ॥ ९ ॥

वेङ्कट० अयम् मनुष्याणाम् विश्वाः श्रियः अभिष्ठाय अग्निः देवानां मध्ये गच्छति । सोऽस्मान्
अपि सैः उप आ गच्छतु ॥ ९ ॥

विश्वेषामिह स्तुतिं होतॄणां यशस्तमम् । अग्निं यज्ञेषु पूर्वम् ॥ १० ॥

विश्वेषाम् । इह । स्तुतिं । होतॄणाम् । यशःस्तमम् । अग्निम् । यज्ञेषु । पूर्वम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० सर्वेषाम् होतॄणाम् मध्ये यथास्विनम् अस्विनं पश्ये ॥ इति । तदेवाह—अग्निम् यज्ञेऽ
मुक्यम् इति ॥ १० ॥

१० इति यज्ञाष्टके सप्तमाध्याये दशमो वारः ॥

शीरं पावकशोचिषं ज्येष्ठो यो दमेष्वा । दीदार्य दीर्घश्रुतमः ॥ ११ ॥

शीरम् । पावकशोचिषम् । ज्येष्ठः । यः । दमेष्वा । आ । दीदार्य । दीर्घश्रुतमः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० 'शीरम् अनुष्ठापिनमिति वाऽऽग्निमिति वा' इति वाक्यः (४, १४) । के शोचकदीप्तिम्, ज्येष्ठः या
युष्टे शोच्यते दीपयुक्तम्^१, तं शृणीहि इति ॥ ११ ॥

तमर्धन्तं न सानसि गृणीहि विप्र शुष्मिणम् । मित्रे न यातुयज्जनम् ॥ १२ ॥

तम् । अर्धन्तम् । न । सानसिम् । गृणीहि । विप्र । शुष्मिणम् । मित्रम् । न । यातुयज्जनम् ॥ १२ ॥

वेङ्कट० तम् अश्वम् इव अश्वनीयम् गृणीहि जेपाविद् बलिनम् मिनम् इव यातवज्जनम्^२
इत्यश्वज्जनम् ॥ १२ ॥

१. नास्ति वि^३ अ^४. २. दे^५ वि^६ अ^७. ३. अग्निम् वि^८. ४-५. पुत्राय तमे सुको.
५-६. यज्जनशब्दे वि^९ अ^{१०}. ६. लब्धुम् सुको. ७. आभवति वि^{११} अ^{१२}; आभवति वि^{१३}. ८-९. रूपाणि
८-९. अ^{१४}. १०. एवम् अ^{१५}. ११. तु. १-मो मन्त्रः, नास्ति सुको. १२-१३. तु. अ. १, ५, ३; ८, १०, १, ९.
१२-१३. नास्ति सुको. १३. 'यज' वि^{१४}. १४. 'ना सुको.

उप त्वा जामपो मिरो देदिशतीर्हविष्कृतः । वायोरनीके अस्थिरन् ॥ १३ ॥

उप। त्वा। जामपः । मिः । देदिशतीः । हविः ऽकृतः । वायोः । अनीके । अस्थिरन् ॥ १३ ॥

वेङ्कट० उप विद्वन्ति त्वां स्वसारं द्युं स्तुतयः तव गुणान् दिशन्त्यः यजमानार्थम् वायोः अनीके ।
त्वां समेषयन्ति प्रज्वलिष्ठे^१ स्ववि इति ॥ १३ ॥

यस्य त्रिधात्वधृतं बर्हिस्तस्यावसन्दिनम् । आपंचित्त्रि दंधा पदम् ॥ १४ ॥

यस्य । त्रिऽधातु । अवधृतम् । बर्हिः । तस्यौ । अस्तम् ऽदिनम् । आपः । चित् । नि । दध् । पदम् ॥

वेङ्कट० यस्य त्रिधातु अवधृतम् बर्हिः आसनाय विद्वति मतन्तिनम् अपदम् । स्तरणकाटे हि
तदमर्ह^२ भवति । तस्मिन् अग्नौ आपः अपि पदम् नि दधति अन्तरिक्षाया आप्यमिके ॥ १४ ॥

पदं देवस्य मीळहुपोऽनाघृष्टामिकृतिभिः । मद्रा सूर्यं श्वोषहृक् ॥ १५ ॥

पदम् । देवस्य । मीळहुपः । अनाघृष्टामिः । कृतिभिः । मद्रा । सूर्यः ऽहव । उपऽहृक् ॥ १५ ॥

वेङ्कट० स्वाधम् देवस्य सेवतुः शत्रुभिरनाघृष्टैः रक्षणैः भजनीयं भवति । तथा सूर्यः इव
मनुष्यैः भजनीया अस्य उपहृष्टः ॥ १५ ॥

^१ इति पञ्चाष्टके सप्तमाध्याये द्वादशमो वयोः ॥

अग्ने घृतस्य धीतिभिस्तेषानो देव शोचिषा । आ देवान् वक्षि यक्षि च ॥ १६ ॥

अग्ने । घृतस्य । धीतिभिः । तेषानः । देव । शोचिषा । आ । देवान् । वक्षि । यक्षि । च ॥ १६ ॥

वेङ्कट० अग्ने । घृतस्य निधायी^३ तपस्^४ देव । ज्वाळया^५ आ वक्ष देवान् यक्ष च ॥ १६ ॥

तं त्वामनन्त मातरः कवि देवासो अक्षिरः । हव्यवाहममर्त्यम् ॥ १७ ॥

तम् । त्वा । अजमन्त । मातरः । कविम् । देवांसः । अक्षिरः । हव्यऽवाहम् । अमर्त्यम् ॥ १७ ॥

वेङ्कट० तम्^६ श्वान् अजमन्त मिमातारः क्रान्तकर्माणम्^७ देवाः हे अक्षिरः । हव्यवाहम् अमर्त्यम् ॥ १७ ॥

प्रचेतसं स्वा कवेऽग्रे दूतं वरेण्यम् । हव्यवाहं नि पेदिरे ॥ १८ ॥

प्रचेतसम् । स्वा । कवे । अग्ने । दूतम् । वरेण्यम् । हव्यऽवाहम् । नि । पेदिरे ॥ १८ ॥

वेङ्कट० प्रचेतसम् स्वाग्ने कवे । अग्ने । दूतम् वरणीयम् हव्यवाहम् अधि नि सीदन्ति देवाः ॥ १८ ॥

नहि मे अस्त्यघ्न्या न स्वर्धितिर्वनन्वति । अथैतादृग्मरामि ते ॥ १९ ॥

१. '०ते मू. अ. २. नास्ति वि' कं. ३-३. नास्ति मू. को. ४. निधायि वि' अ. ५. तपस्
मू. को. ६. '३५' वि. ७. नास्ति वि. ८. नतन्तकर्मणा वि.

नहि । मे । अस्ति । अज्ण्या । न । स्वधितिः । धनं नृजति । अर्थ । उताहक् । भुराणि । ते ॥ १९ ॥

पेङ्कट० नहि मे विद्यते^१ गौः, यस्याः^२ पयसा काञ्चेन च त्वां यजेय । न स्वधितिः काष्ठानि हन्ति, यैः^३ स्वो सम्बन्धीय^४ । अर्थ^५ नहि तुल्यम् एताहक् भुराणि इति । अत्योत्तरा भूयसे विधेयनाय ॥ १९ ॥

यदंशे कानि कानि चिदा ते दारुणि दृष्मसि । ता जुपस्व यविष्ठय ॥ २० ॥

यत् । अने । कानि । कानि । चिदा । आ । ते । दारुणि । दृष्मसि । ता । जुपस्व । यविष्ठय ॥

पेङ्कट० यत् अने! कानि कानि चिदा^१ ते दारुणि^२ आ दृष्मसि, अथस्तुष्टुकाज्जपि तानि सैवस्व हे जुपसम! । ^३न ह स्म के पुण्ड्रिनरपरच्छ्रुत्वनं वहति तदस्मै प्रयोग एवधिरस्वदयत् (सै ५, १, १०, १) इति ब्राह्मणम् ॥ २० ॥

यदस्युपजिह्विका यदग्रो अतिसर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतम् ॥ २१ ॥

'यत् । अस्ति । उपजिह्विका । यत् । अग्रः । अतिसर्पति' । सर्वम् । तत् । अस्तु । ते । घृतम् ॥

पेङ्कट० यत् काष्ठम् अति उपजिह्विका, यत् च अग्रः अग्रि एवा अतिसर्पति, सर्वम् तत् अस्तु घृतसदृशम् इति ॥ २१ ॥

अग्निमिन्धानो मनेसा धियं सचेत मर्त्यः । अग्निर्माधे विवस्वमभिः ॥ २२ ॥

अग्निम् । इन्धानः । मनेसा । धियम् । सचेत । मर्त्यः । अग्निम् । इधे । विवस्वमभिः ॥ २२ ॥

पेङ्कट० अग्निम् कष्टैः इन्धानः मनसा एव अद्वातः कर्म करके अनेन अनुष्य^१ । अग्निम् एव प्रवलयति करिकर्मिणः इति ॥ २२ ॥

"इति पञ्चाष्टके सप्तमाध्याये द्वादशो वर्गः" ॥

[१०३]

'लोभरिः काण्ड अग्निः । अग्निर्देवता, यत्तुर्देवा अग्रामस्तः । शुद्धी छन्दः,

पञ्चमी निराहस्या, सप्तमीमन्येकादशीत्रयोदशः सतोष्टयः,

अष्टमीद्वादशी ककुमी, दशमी दत्तीषती, चतुर्दशी अतुष्टु^१ ।

अदर्शि गातुचित्तमो यस्मिन् ब्रतान्याहुधुः ।

उपो पु जातमायैस्व वर्धनमग्नि नक्षन्त नो गिरः ॥ १ ॥

१. विष... सूत्रे. २. 'ह नि'. ३. 'नी अ'. ४. 'वा अ' वि'. ५-५. नास्ति सूत्रे.
१-१. विवस्वतं निगमय या. (३, २०) द. ७. इत्यर्थः अ'. ८. नास्ति वि'.

अदंशि । गात्रवितृप्तम् । यस्मिन् । वृत्तानि । आऽऽधु ।

उपो इति । सु । ज्ञातम् । आर्षस्य । गर्धनम् । अग्निम् । नक्षन् । न । गिर ॥ १ ॥

षेङ्कट० सोमसि । प्रादुरमूर्त्त अस्मिन्मासेन मार्गणां प्राजा, यस्मिन् कर्मणि आदधु । उप आगच्छन्
शोभनजातम् आगस्य वर्षस्य वर्षधितारम् अग्निम् अस्माकम् पिर ॥ १ ॥

प्र दैवोदासो अग्निर्देवां अच्छा न प्रज्मना ।

अनु मातरं पृथिवीं वि चावृते तृथौ नार्कस्य सार्ननि ॥ २ ॥

प्र । दैवो उदास । अग्नि । देवान् । अच्छ । न । प्रज्मना ।

अनु । मातरम् । पृथिवीम् । वि । चावृते । तृथौ । नार्कस्य । सार्ननि ॥ २ ॥

षेङ्कट० द्विवोदासेनाऽऽहूयमाण अग्नि इमां मातरं पृथिवीम् प्रति न अनु प्र वि वृते देवान्
प्रति तस्य यज्ञे देवानां हव्य बोधुम् । यस्मादयं यज्ञेन एनम् आब्रूयात्, न अदया ।
तृथौ स्वर्गस्य समुच्छिद्ये स्वस्मिन् जायतन एवेति ॥ २ ॥

यस्माद्रेजन्त कृष्टयश्चर्कृत्यानि कृण्वतः ।

सहस्रसां मेघसातानिषु त्मनाग्निं धीमिः संपर्यत ॥ ३ ॥

यस्मात् । रेजन्तः । कृष्टयः । चर्कृत्यानि । कृण्वतः ।

सहस्रस्रस्रम् । मेघसातौऽष्टयः । त्मना । अग्निम् । धीमि । संपर्यत ॥ ३ ॥

षेङ्कट० कर्तव्यानि कुर्वाणां यस्मात् कर्मन्ते सनुष्ठा, सहस्रस्य दातारम् इदानीम् अग्निम् यज्ञे
आत्मनैव परिचरत कर्मणि इति ॥ ३ ॥

प्र यं राये निर्नोपसि मर्तो यस्तै वसो दाशत् ।

स धीरं धत्ते अग्न उक्थशंसिन् त्मना सहस्रपोषिषम् ॥ ४ ॥

॥ । यम् । राये । निर्नोपसि । मर्तै । य । ते । वसो इति । दाशत् ।

स । धीरम् । धत्ते । अग्ने । उक्थऽशंसिन् । त्मना । सहस्रऽपोषिषम् ॥ ४ ॥

षेङ्कट० प्र गेत्तुमिच्छसि यम् धनाय, य च मर्तं वासयित । तुल्य प्रयच्छति, स धीरम् पुत्रं
धारयति आत्मा उक्थपानां शंसितारम् आत्मनैव सहस्रपोष यदुचनम् ॥ ४ ॥

स दृष्ट्वे चिदग्निं तृणन्ति वाजमर्बता स धत्ते अशितिं अर्बः ।

त्ये दैवरा सदा पुरुषसो विश्वा वामानि धीमहि ॥ ५ ॥

सः । दृष्टे । विद् । अग्नि । तृणचि । वार्जम् । अर्जता । सः । घृते । अर्धिति । अर्धः ।
वे इति । देव्यऽप्रा । सदा । पुष्टसो इति पुरुषसो । विद्या । वामानि । धीमहि ॥ ५ ॥

वेङ्कट० सः स्वे अग्नि वायुपुरे स्थितम् अक्षम् अग्निं तृणति, तथा अथेन सः चारयति अक्षितम् अक्षम् ।
तथा सति यवे च स्वयि देवे सदा दे बहुधन ! विद्यानि धनानि चारयेम स्थितानि इति ॥ ५ ॥

‘इति पण्डितके सप्तमाध्याये त्रयोदशो वर्गः’ ॥

यो विद्या दयते वसु होता मन्द्रो जनानाम् ।
मधोर्न पात्रा प्रयमान्यस्ये प्र स्तोमा यन्त्युग्रये ॥ ६ ॥

यः । विद्या । दयते । वसु । होता । मन्द्रः । जनानाम् ।
मधोः । न । पात्रा । प्रयमानि । अस्मै । प्र । स्तोमाः । यन्ति । अग्रये ॥ ६ ॥

वेङ्कट० यः विद्यानि प्रयच्छति वसुति होता मोदने अवेग्यः, अस्मै सोमस्य इव पात्राणि
सुखयानि प्र तच्छन्ति स्तोमाः अग्रये ॥ ६ ॥

अक्षं न ग्रीर्मा रूध्वं सुदानवो मर्मज्यन्ते देवयवः ।
उमे तोके तनये दस्म विस्पते पर्वि राघो मघोनाम् ॥ ७ ॥

अक्षम् । न । ग्रीऽग्निः । रूध्वम् । सुदानवः । मर्मज्यन्ते । देवयवः ।
उमे इति । तोके इति । तनये । दस्म । विस्पते । पर्वि । राघोः । मघोनाम् ॥ ७ ॥

वेङ्कट० अक्षम् इव स्तुतिभिः स्वस्य मोक्षार्थं शोभनदत्ताः परिचरन्ति यज्ञमानाः । उमे पीत्रे च
उभयस्मिन् दर्शनीय ! विशां पते ! प्रयच्छ धनवताम् धनम् ॥ ७ ॥

प्र मंहिष्ठाय गायत क्रुतात्ने बृहते शुक्रशोचिपे । उपस्तुतासो अग्रये ॥ ८ ॥

प्र । मंहिष्ठाय । गायत । क्रुतऽज्ञे । बृहते । शुक्रशोचिपे । उपस्तुतासः । अग्रये ॥ ८ ॥

वेङ्कट० ॥ गायत दारुतमानं यज्ञवते महते शुक्रशोचिपे अग्रये दे उपस्तुतासः ! ‘यूपम्’ ॥ ८ ॥

आ वंसते मघवा वीरवद्यज्ञः समिद्धो घृम्याहुतः ।

कुविश्रो अस्य सुमर्तिर्नवीयस्पञ्छा बावेभिरागमत् ॥ ९ ॥

आ । वंसते । मघवा । वीरवद्यः । समिद्धः । घृम्याहुतः ।

कुविद् । नः । अस्य । सुमतिः । नवीयसी । अञ्छ । बावेभिः । आगमत् ॥ ९ ॥

१-१. नास्ति मूले. २. ‘वे वि’ अ. ३. वन्तं मूले. ४. घृ. अ. १, १४७, १; प्रत्युहाभावः ? ।

५. नातं वि. ६. घृण्यस्तो मूले. ७. यवं सतो वि अ. नास्ति वि.

वेङ्कट० 'आ प्रवच्छति' धनवान् पुत्रवत् अन्वम् एमिदः अन्नवान् आग्निमुपमेन आहृतः बहु ।
अस्मान् अस्य सुमतिः नवतरा यज्ञैः सह व्यागच्छतु ॥ ९ ॥

प्रेष्टुं प्रियाणां स्तुक्षासत्वातिथिम् । अग्निं रथानां यमम् ॥ १० ॥

प्रेष्टुम् । ॐ इति । प्रियाणाम् । स्तुधि । आऽस्तुव । अतिथिम् । अग्निम् । रथानाम् । यमम् ॥ १० ॥

वेङ्कट० प्रियतमम् प्रियाणाम् स्तोत्रः । स्तुधि अतिथिम् अग्निम् रथानाम् यन्त्राम् ॥ १० ॥

'इति पद्यादके सप्तमाध्याये चतुर्दशो वर्यः' ॥

उर्दिता यो निर्दिता वेदिता वस्वा यज्ञियो यवर्तति ।

दुष्टरा यस्य प्रवणे नोर्मयो धिया वार्जं सिर्पासतः ॥ ११ ॥

उर्दिता । यः । निर्दिता । वेदिता । वसु । आ । यज्ञियः । यवर्तति ।

दुष्टराः । यस्य । प्रवणे । न । नोर्मयः । धिया । वार्जम् । सिर्पासतः ॥ ११ ॥

वेङ्कट० उर्ध्वतानि न्यध्वतानि च यः वेत्ता यजानि यज्ञिवाः आ वर्तयति । दुष्टराः यस्य उवाकाः
प्रवणाभिमुख्यः इय कर्मणः कर्मणा सहस्रमम् सम्भवतुमिच्छतः ॥ ११ ॥

मा नो हृणीतामतिथिर्वसुरग्निः पुच्छशस्त एषः । यः सुहोता स्वध्वरः ॥ १२ ॥

मा । नः । हृणीताम् । अतिथिः । वसुः । अग्निः । पुच्छशस्तः । एषः । यः । सुहोता । सुध्वरः ॥ १२ ॥

वेङ्कट० मा अस्मभ्ये क्षुध्यताम् अतिथिः वसुः अग्निः वसुभिः प्रशस्तः एषः यः सुहोता
सुपशः च ॥ १२ ॥

मो ते रिपन् ये अच्छोक्तिर्भिसोऽग्ने कोभिश्चिद्वैः ।

कीरिश्चिद्धि त्वामीष्टं दूत्याय शतहव्यः स्वध्वरः ॥ १३ ॥

मो इति । ते । रिपन् । ये । अच्छोक्तिभिः । वसो इति । अग्ने । कोभिः । चिद् । दैवैः

कीरिः । चिद् । द्वि । त्वाम् । ईष्टं । दूत्याय । शतहव्यः । सुध्वरः ॥ १३ ॥

वेङ्कट० मा एष ते रिपन्, ये अभिष्टुतिभिः परिचरन्ति रथं वासवितः । अग्ने ! सुखकीरः च
अभिगमनैः । श्रोता हि त्वाम् स्तौति दूत्याय शतहव्यः सुपशः ॥ १३ ॥

आग्ने याहि मरुत्सखा रुद्रेभिः सोमपीतये ।

सोमर्षो उपे सुधृति मादयस्व स्वर्णरे ॥ १४ ॥

१-१. नास्ति वि' अ'. २. इति वि' अ'. ३. येष १,०१३० द. ४. दृष्टिम् वि' अ'.
५. नास्ति वि' अ'. ६-८. नास्ति मूको. ७. यज्ञोपः मूको. ८. 'व वि' अ'. ९. तव मूको.
१०. नास्ति वि' अ'. सप्तोः वि'.

आ । अग्ने । याहि । मरुतऽस्रवा । रुद्रेभिः । सोमऽपीतये ।
सोमर्याः । उषं । सुऽस्तुतिम् । मादर्यस्व । स्वऽनरे ॥ १४ ॥

वेङ्कट० आ याहि अग्ने । मरुतस्वा मरुदिः सह सोमवावाप । सोमोः सुस्तुतिम् उष आ
मादर्यस्व सर्वानरे कर्मेभिः इति ॥ १४ ॥

‘इति पठाष्टके सप्तमाध्याये पञ्चदशो वर्गः’ ॥

इति ऋग्वेदे समाध्याये अष्टमं मण्डलं समाप्तम् ॥

शोधपत्रम्

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्	पृष्ठे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२२८९	१	“विताधा”	“विश्याधा”	२३५२	१७	“विः वि” अ.	१२. “वि ल.
२२९०	२१	तेजोभिः,	तेजोभिः	२३५३	१४	बलवद्!	बलवद्!
”	१५	या”	या”	२३५७	३	इन्द्र	इन्द्र
२२९३	१०	उभा	उभा	२३५९	१	इन्द्र	इन्द्र
”	१७	भक्षयन्ति	भक्षयन्ति	”	२	कदा	कदा
२२९७	२४	८-८, नास्ति मूको,	X	२३६०	१७	असोदा	असोदा
२२९८	९	“शरीस्य	“शरीस्य	२३६३	८	तुलुपु	तुलुपु
”	११	“नारासंस्तः पूजयामास सदैव यशार्थम्”	X	२३६६	४	चर्यणिप्राः	चर्यणिप्राः
”	१९ नारासंस्तः पूजयामः सदैव यशार्थम्	X	२३६९	६	महते धनाय	महते धनाय ।
”	२६	६-६. नास्ति वि” अ.	X	”	४	“इन्द्रे”	“इन्द्रो”
२२९९	१९	कर्णम्	कर्णम्	२३७१	१	अन्तरिक्षम्	अन्तरिक्षम्
”	२९	प्रज्ञो	प्रज्ञो	२३७७	१९	उर्वशीतो”	उर्वशीगताय”
२३०१	२२	दशंतीय। स्वम्	“दशंतीय। स्वम्”	२३८३	१४	न।	न।
२३०२	७	हमो	हमो	२३८५	१०	यार्थमाणा	यार्थमाणा
”	२२	सरी”	सरी”	२३९२	२२	अपेक्षकनिष्ठाभ्याम्	अपेक्षकनिष्ठाभ्याम्
२३०५	३०	मृतमिति	मृतम्	२३९६	१६	“मर्धं	“मर्धं
२३२०	२४	दधाति	दधाति	२४०६	१५	उपसम्	उपसम्
२३३०	३	“यन्तः”	“यन्तः”	२४१३	२	नादेयाः ज्वलन्त्याः	नादेयाः
”	५५	वि” अ. वि” अ. “यन्तः ल लज.	“यन्तः ल लज.	२४१९	२०	जदि	जदि
२३३१	१४	मेतुम्	मेतुम्	”	२८	वि”	वि”
२३३९	२९	स्वयि	स्वयि	२४२२	६	मनांसि	मनांसि
२३३३	१३	दृष्टवः	दृष्टवः	”	२३	नास्ति वि” अ.	X
२३३५	१६	स्युच्छान्	स्युच्छान्	”	२४	अ” लज,	अ”
२३३६	५	“मिति”	“मिति	२४२५	२	गुरु	गुरु
”	८	निर्देके	निर्देके	२४२६	१	मरुतः	मरुतः
”	१६	६. “पद” मूको.	X	२४३१	२५	ये	हे
२३३८	१३	मगेपु	मगेपु	२४३५	२५	लज	८. लज
२३४७	२३	प्रजहस्तः	प्रजहस्तः	”	”	वि” ८. सायादं	वि” सायादं
२३५७	१७	स्तुतिविपु”	स्तुतिविपु”	२४३८	१९	मुमे	हुम
				२४४०	१५	मगाः	भटाः

पृष्ठे	पदौ	अशुद्धम्	शुद्धम्	पृष्ठे	पदौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२६०८	१३ यद्	यद्		२७८४	१६ समा सतो वृद्धी	समाः सतो-	
२६१३	१ छन्दः	छन्दः				वृद्धयः	
"	१८ सुन्वतः	सुन्वन्तः		२७९३	४ चर्द्धमत्	चर्द्धमत्	
२६२५	१६ दृष्टेति	दृष्टवेति		२७९५	१ इमम् ।	इमम्	
"	२० शतक्रतो इति	शतक्रतो इति		२७९७	९ अक्षिरः	अक्षिरः	
"	११ शतक्रतो	शतक्रतो		२७९९	१३ अस्मान्	वाहि अस्मान्	
२६३१	७ अटैः	अटैः		२८०२	४ अग्नौ	अग्नौ	
२६३२	६ हर्षमन्तः	हर्षमन्तः		२८०५	२३ अयम्	अयम्	
२६४६	२८ छदानो विषत विः	X		२८०६	९ राधः उपते	राधः उपते	
२६४९	२३ रमये प्रभो ।	रमये प्रभो ।		२८१०	३ प्रादुर्भूतम्	प्रादुर्भूतम्	
२६५०	१८ तुष्टम्	सुष्टम्		"	९-१० तावत् काष्ठम्	तावत्काष्ठम्	
२६५१	१३ लिखन्ति च	लिखन्ति स्यावराणि		२८१७	९ बृहत्	बृहत्	
"	" युक्तानि	युक्तानि भवन्ति		२८१९	१९ छूते	छूते	
२६५२	९ आदिशन्ति,	X		२८२४	२४ प्रदर्श	प्रदर्श विः	
२६५३	२६ एषा	एषा सूको.		२८३१	१६ हयम्	हर्षम्	
२६५८	३ 'गृहं	'गृहं		"	२५ नास्ति सूको.	श्री सूको	
"	१९ काविराज्याम	काविराज्याम		२८३९	३ स्फुरिति ।	स्फुरिति	
२६६१	२९ अटैः	अटैः		२८४९	२ सुखापा	सुखापा	
२६७५	९ विरेच	निरेच		"	९ धुर्मम्	धुर्मम्	
२६७९	१२ हन्तु ।	हन्तु ।		"	११ श्रेणैव	श्रेणैव	
२६८०	९० क्व सा	क्व सा		२८५१	१७ दूधम्	दूधम्	
२६९२	१३ वर्धनायः	वर्धनाय		२८५४	१५ जगत्तः	X	
२६९७	२१ इत्यपे	X		"	१९ जगत्तः	जगत्तः	
"	२५ ९. कल्पुर्षी	९-९. इत्यपे		"	२० शार्धसिड	शार्धसिड	
		कल्पुर्षी		२८५५	१७ पहा	पहा	
२७०७	१४ पञ्चैय	पञ्चैय		"	२२ अथाः	अथाः	
२७१४	२३ पुनः	पुनः		२८५९	१६ अक्षिपः	अक्षिपः ।	
२७२१	४ सम्भृतः अथः	सम्भृतः अथः		२८६१	२ प्रद्वन्दः ।	प्रद्वन्दः ।	
२७३३	२ 'व्यापाधस्य	'व्यापाधस्य		२८६४	१८ मधवन्तः	मधवन्तः	
२७३४	२३ श्रुतीवाधायै	श्रुतीवाधायै		२८६७	१० किम्भ	किम्भ	
२७३८	१६ याः	या		२८७०	३ सन्धेन	सन्धेन	
२७४२	८ रीदसी	रीदसी		२८७६	२५ नास्ति	नास्ति सूको.	
२७४५	१५ गृहोऽ	गृहोऽ		२८७९	३६ बुद्धिम्	बुद्धिम्	
२७५५	२० अक्षिपः ।	अक्षिपः ।		२८८०	२१ मधुमन्त	मधुमन्त	
२७६२	२० इती	इत्या		२८८५	२३ मृगदा	मृगदा	
		इत्या		२८८६	१५ त्वद् गुणम्	त्वद्गुणम्	

पृष्ठे पङ्क्तौ अक्षरम्	शब्दम्	पृष्ठे पङ्क्तौ अक्षरम्	शब्दम्
२८८८ १७ इन्द्रो!	इन्द्रो!	२९११ ९ वर्षश्रेष्ठं	वर्षश्रेष्ठं
२८९७ १२ देव.	देव	" १५ अग्नयो	अग्नयो
२९०५ ४ शुद्धम् शुद्धेन	शुद्धम् शुद्धेन	२९१७ २१ इन्द्र	इन्द्र
२९०६ १ 'अतिविद्धा	'अतिविद्धा	२९१४ १६ इन्द्र	इन्द्र
२९०८ ७ कुर्मः	कुर्मः	२९१७ १० अग्नः	अग्नः
" १६ ईरय	ईरय	२९२८ १३ यज्ञघना !	यज्ञघन ! । अथ
" २४ वृणा	वृणा	" १९ तिसृणाम्	तिसृणाम्

